

تَضِيكَات

پښتو شرح د

مَشْكُوَّةٌ شَرِيفٌ

تَالِيف

مولانا فضل محمد يوسف زوی صاحبزادگانہم
استاذ حدیث جامعہ علوم اسلامیہ بنوری تاون کراچی

پښتو ترجمہ

مولانا محمد فیض الہادی "مقانی"

سابق مدرس مدرسہ تعلیم القرآن والحديث

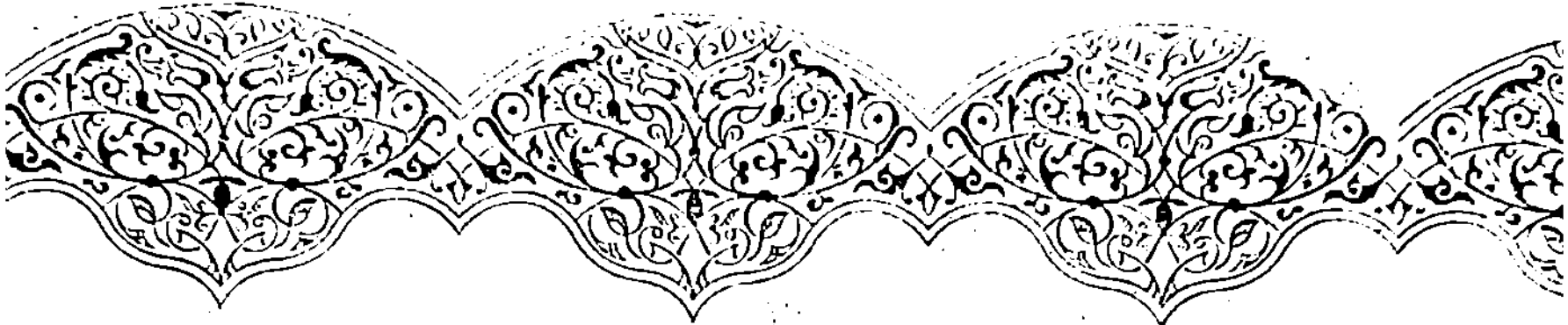
چارستانہ روڈ پشاور

محلہ جنگی پشاور
0314-9797200
0345-1977797

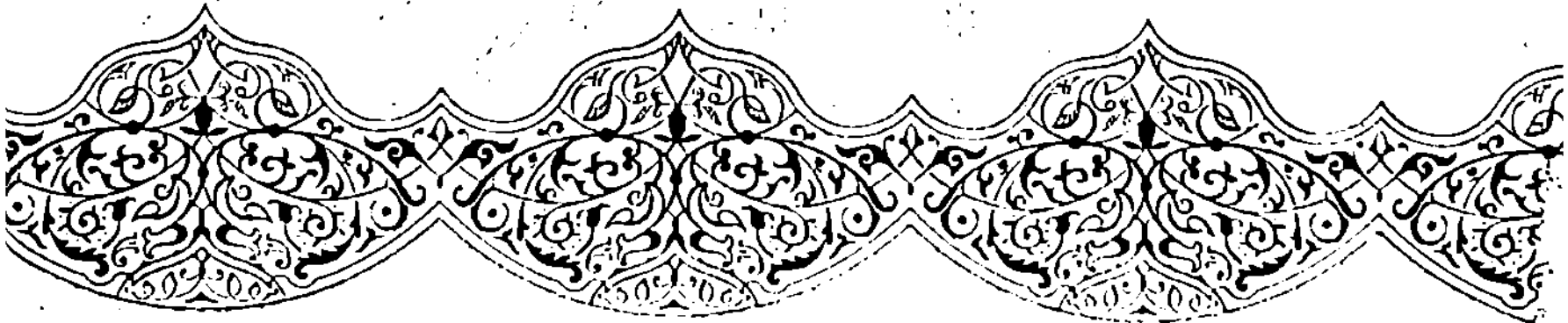
مکتبہ اصلاح



واٹس ایپ گروپ
کفایت دینی کتب خانہ
کفایت اللہ ابن صدیق
ٹیلی گرام واٹس نمبر
+923247442395
+923052488551
کفایت pdf واٹس ایپ ٹیلی
گرام چیٹل دینی کتب خانہ



مکتبہ اصلاح
محله جنگی پشاور
0314-9797200
0345-1977797





تَضِيكَاتُ

مَشْكُوهٌ شَرِيفٌ

(جلد دوم)

الشیخ مولانا فضل محمد یوسف زئی ^{رحمۃ اللہ علیہ} ^{حفظ} دَامَتْ بَرَکَاتُہُمْ
علامہ استاذ حدیث جامعہ علوم اسلامیہ بنوری ٹاؤن کراچی

پښتو ترجمہ:

مولوي فيض الهادي حقاني

د توضیحات پښتو شرح مشکوٰۃ خصوصیات :

- په اول جلد کې د اصول حدیث یوه مفیده مقدمه
- په متن باندې اعراب
- په آیهل کې تحت السطور بامفهومه ترجمه
- هر حدیث ته مناسب عنوان ورکول
- د مشکوٰۃ المعاصیح د آحادیثو تخریج د صحاح ستہ وغیره کتابونو نه کول
- د مشکوٰۃ المعاصیح د مشکولفاتو حل کول
- په شرحه کې هر یو ځای ته مناسب عنوان ورکول
- دائمه اربعمو مذاهبو بیان
- د مذاهبو دلائل بیانول
- د احنافو د مذہب د تریح و جوهات بیانول
- په شرح کې د مرقاۃ او د اشعة اللمعات د عبارتو حوالې ورکول
- د کتاب د هرې صفحې په سر د کتاب او باب خود نه
- د هر کتاب په اول کې د ضروري مباحثو بیان
- بین القوسین په اضافي قیوداتو سره مزید وضاحت کول
- د مشکلو ابخاڼو د سوال او جواب په ذریعہ حل کول
- د جدید او قدیم بعضې مسائلو استنباط
- په آحادیثو کې د تعارض په صورت کې بهترین مطابقت راوستل
- په اتم جلد کې د مشکوٰۃ المعاصیح د حدیثو د راویانو مفصل حالات

محلہ جنگی پشاور
0314-9797200
0345-1977797

مکتبہ اصلاح

د جهاب ټول حقوق د ناشر سره محفوظ دي.

درخواست

د الله تعالیٰ په فضل و کرم سره د کمپوزنگ نظر ثانی او تصحیح نه علاوه د جهاب کولو او جلد سازنی په ټولو مرحلو کبسی د ډیر احتیاط نه کار اخستلی شوی دی خو بیا هم انسان کمزوری دی. که ددی احتیاط باوجود هم څه غلطی په نظر درشی نو اطلاع را کړنی ان شاء الله په راتلونکی جهاب کبسی به شی تصحیح او کړو.

د کتاب نوم: **توضیحات** **مشکوٰة شریف**

مؤلف: **حضرت مولانا فضل محمد یوسف زئی** **رحمۃ اللہ علیہ**
علامه استاذ حدیث جامعہ علوم اسلامیة بنوری تازن کابل

د ملاویدو پتی:

پاکستان	افغانستان
شکدر	جلال آباد
اکوړه خټک	کابل
صوابی	خوست
شیوه اوه	گوردیز
مردان	غزنی
مینگوره	قندهار
تیرگره	کوندوز
باجور	کنړ
تل هنگو	مزار شریف
دوابه	لغمان
ډبره اسماعیل خان	
بلوچستان	
چمن	

مؤلف:

ترجمه:

مولوي فیض الہادی حقانی

کمپوزنگ:

مولوي فیض الہادی حقانی

ناشر:

مکتبۃ الإصلاح
محلہ جنگی پشاور
0314-8797200
0345-1077707

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۲۳	کِتَابُ الصَّلَاةِ	۲۱	عرض حال
۲۴	د ارکان خمسہ عجیبہ ترتیب	۲۳	د مخکې باب سره د کتاب الصلاة ربط
۲۷	د مونځ فرضیت	۲۶	د صلوة لغوي او اصطلاحي تحقیق
۲۸	آیا د صغائر و د معاف کیدو د پاره د کبائرونه ځان بچ کول ضروري دی؟	۲۷	نیک عملونو سره واره گناهونه معاف کیري
۳۰	په مونځ سره گناه معاف کیري	۲۹	د پنځه مونځونو مثال د پاک نهر دی
۳۵	د مونځ پرینودل د کفر علامه ده	۳۳	د ټولو نه ښه عمل کوم یو دی؟
۳۸	په څلورو اعمالو باندې د جنت زیری	۳۶	په بندگانو باندې مونځ کول د الله تعالی حق دی
۴۰	په مونځ سره د منافق مال او جان محفوظ کیري	۳۹	ماشوم دې په کوم عمر کې د مونځ پابند وگرځول شي؟
۴۳	د خاص قسم دوه رکعتونو سره ټول گناهونه معاف کیري	۴۲	په مونځ کولو سره ټول گناهونه ریښیري
۴۶	صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ به مونځ پرینودونکي کافر گنړلو	۴۴	مونځ نه کولو والا به فرعون او هامان سره وي
۴۸	د مواقیت لغوي او اصطلاحي تحقیق	۴۸	بَابُ الْمَوَاقِيتِ
۵۰	د ماسپښین وخت	۴۹	د پنځو مونځونو د وخت بیان
۵۳	د مازيگر وخت	۵۲	د ماسپښین او مازيگر په مینځ کې د مشترکه وخت مسئله
۶۱	د امتونو د مونځونو وختونه	۵۷	د مونځ د وختونو بیان
۶۵	د یو مشکل حدیث مطلب	۶۳	حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خپلو والینو (گورنرانو) ته د مونځ حکم ورکوي
۶۷	د مونځ د مستحب وختونو تعیین	۶۷	بَابُ تَفْجِيلِ الصَّلَاةِ
۷۱	د ماسپښین مستحب وخت	۶۸	د سحر مستحب وخت
۷۴	د ماخوستن مستحب وخت	۷۲	د مازيگر مستحب وخت

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۷۶	په زمکه باندي د لمر څه اثرات كيږي	۷۵	په شريعت كې د جماعت ډير والي مطلوب دي
۷۹	زرر څلور ټونگي وهل او مونځ كولد منافق كار دي	۷۸	ټول كال كې دوزخ دوه ساه گانې اخلي
۸۴	ډير بد حكمران هغه دي چې په مونځونو كې سُستي كوي	۸۰	چا چې مونځ پرېښودو د هغه كور وران او تباه شو
۸۷	په سحر زمازيگر كې د فرق وجه	۸۶	د نمر د احد او پريوتو په وخت كې مونځ كور څنگه دي؟
۹۱	په دريو څيزونو (كارونو) كې ناسيره كوڼ	۸۹	قضاء عمري
۹۳	د ټولو نه افضل عمل مونځ دي	۹۲	په اول وخت كې مونځ كول افضل دي
۹۴	په ماښام كې د ستورو انتظار كول نه دي په كار	۹۳	په اول وخت كې مونځ كول افضل عمل دي
۹۸	پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به مونځ كې سپكوالي كول	۹۷	په ماخوستن كې د تاخير واقع
۱۰۱	د موسم د وجې نه د مونځ وخت مخكې وروستو كيدي شي	۱۰۰	د پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په زمانه كې به د مازيگر مونځ ناوخته كيدو
۱۰۵	د مازيگر او سحر د مونځ فضيلت	۱۰۵	بَابُ فَضَائِلِ الصَّلَاةِ
۱۰۸	د سحر مونځ كوونكي د الله تعالي په حفاظت كې وي	۱۰۷	د كراما كاتين د ډيوټي (وظيفي) طريقه
۱۱۰	كوم يو مونځ په منافق باندي بوج (گران) وي	۱۰۹	د اول صف فضيلت
۱۱۲	صلوة الوسطى مصداق كوم مونځ دي؟	۱۱۱	د شرعي اصطلاحاتو خيال ساتي
۱۱۸	بَابُ الْأَذَانِ	۱۱۶	د سحر مونځ كوونكي د ايمان علمبردار دي
۱۲۰	د آذان لغوي او اصطلاحي تعريف	۱۱۸	د آذان شروع څنگه وشوه؟
۱۲۳	مونځ د پاره اقامت او د هغې كلمات	۱۲۰	د آذان كلمات او د ويلو طريقه
۱۲۶	د آذان شرعي حيثيت	۱۲۵	د ناقوس تحقيق
۱۳۰	د آذان نه پس د مونځ د پاره اعلان څنگه دي	۱۲۶	د آذان د كلماتو حكمت او مقصد

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۱۳۲	د آذان او جمعې په مینځ کې خومره وقفه کول په کار دي؟	۱۳۱	په آذان کولو کې ځینې غلطیانې خطرناکې دي
۱۳۷	حضور ﷺ راوده شوي خلک د مونځ د پاره راپاڅول	۱۳۴	آیا چې کوم کس آذان وکړي هغه دې اقامت هم وکړي؟
۱۳۹	غوربونو کې گوتې ورکول او آذان ویل مسنون دی	۱۳۸	الصلاة خیر من النوم عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په آذان کې نه دی داخل کړی
۱۴۰	د قیامت په ورځ به مؤذنین عزت مند وي	۱۴۰	بَابُ فَضْلِ الْأَذَانِ وَإِجَابَةِ الْمُؤَذِّنِ
۱۴۳	د آذان جواب څنگه ورکړی شي؟	۱۴۱	شیطان د آذان آواز نه تختي
۱۴۷	د آذان نه پس دعاء	۱۴۵	د وسیلې مطلب
۱۵۰	د ماښام آذان نه پس د نفل مونځ حکم	۱۴۹	آذان د شعائر اسلام نه دی
۱۵۳	د اوه کالو پورې آذان ورکولو فضیلت	۱۵۲	امام د مقتدیانو د مونځ ذمه دار دی
۱۵۶	د تنخواه نه بغیر آذان کول	۱۵۴	یواځې مونځ کولو د پاره هم آذان کول په کار دي
۱۵۸	د آذان او اقامت په مینځ کې دعاء قبلېږي	۱۵۷	د استیجار علی الطاعات مسئله
۱۶۰	د مؤذن ثواب څنگه گڼلې کېږي؟	۱۵۹	د دعاء قبلیدو دوه وختونه
۱۶۶	د وخت نه مخکې د آذان کولو حکم	۱۶۶	د آذان نور مسائل
۱۷۴	جمعه کې د شاملیدو د پاره منډه مه وهئ	۱۷۰	که د سحر مونځ قضاء شي نو څنگه به اداء کېږي
۱۷۷	د مؤذن په ذمه دوه امانتونه دي	۱۷۵	چرته چې شیطاني اثرات وي هغه ځای نه تختیدل په کار دي
۱۷۹	په کعبه کې د تنه د مونځ کولو حکم	۱۷۹	بَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ
۱۸۱	د کعبې ستنې خومره دي؟	۱۸۱	آیا کعبه کې د تنه د فرض مونځ کولی شي؟
۱۸۵	درې جوماتونو نه علاوه بل جومات ته سفر کول منع دي	۱۸۲	مسجد حرام کې یو مونځ په یو لاکه دی
۱۸۹	ریاض الجنة	۱۸۷	د رسول ﷺ د روضې زیارت د پاره سفر کول

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۱۹۲	د جومات د جوړیدلو فضیلت	۱۹۰	د مسجد قباء فضیلت
۱۹۸	جومات سره د بیت الخلا، والا معامله مه کوی	۱۹۴	میدان محشر کې به اوه کسان د الله تعالی په رحمت کې وي
۱۹۹	د سفر نه واپس کیدلو وخت کې په جومات کې څه وخت ناسته کول	۱۹۸	جومات ته د داخلیدو نه پس دوه رکعت نفل کوی
۲۰۱	که بدبودار څیزونه و خوری نو بیا جومات ته مه ځی	۲۰۰	په جومات کې د ورک شوي څیز اعلان منع دی
۲۰۴	هر یو قبر ځای د سجده ګرځول حرام دي	۲۰۳	د مونځ په حالت کې چې بلغم راشي نو څه کول ورسره په کار دي
۲۱۰	په جوماتونو کې نقش ونگار د قیامت د علامو نه دی	۲۰۸	سحلو او کورونو کې جوماتونه عام کول په کار دي
۲۱۵	خصي جوړیدل او جوړولو حکم	۲۱۳	د دې امت سیر و سیاحت جهاد دی
۲۲۱	د حج او مونځ ثواب او د علیین تحقیق	۲۱۶	الله تعالی په خوب کې لیدل
۲۲۵	جومات کې حلقې جوړول، اشعار ویل، اخیستل او خرڅول منع دي	۲۲۴	جومات ته د داخلیدو دعاء
۲۳۱	د نبي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الفاظو حیثیت	۲۳۰	هغه مقامات چې هلته مونځ مکروه دی
۲۳۵	د الله تعالی د انواراتو او یازره (۷۰۰۰۰) پردې	۲۳۳	زنانو د پاره قبرونو ته تلل څنګه دي
۲۳۸	جومات کې دنیاوي خبرې منع دي	۲۳۷	مسجد لوی دولت دی دې څنګه فائده او چته کړی
۲۴۱	د دنیاوي خبرو د پاره جومات څنګه بهر ځای په کار دي	۲۳۹	مسجد کې په اوچت آواز باندې خبرې کول منع دي
۲۴۳	قبلې طرف ته توکلوالا امام د امامت څنګه فارغ کړی شو	۲۴۲	قبلې طرف ته توکل منع دي
۲۵۳	بَابُ الشَّعْرِ	۲۵۰	بیت الله او د بیت المقدس زمانه
۲۵۴	د مونځ کولو په وخت کې د اوګو پټول په کار دي	۲۵۳	په یو څادر کې د مونځ کولو طریقه

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۲۶۰	د بالغې زڼانه د سر پټیدو څخه بغير مونځ نه قبلېږي	۲۵۹	پرتوگ (لنگ) د گیتو څخه لاندې ساتل څخه گناه ده
۲۶۲	د چپړو سره د مونځ کولو حکم	۲۶۲	مونځ کې سدل مکروه دی
۲۷۰	بَابُ السُّرَّةِ	۲۶۷	په یو څادر کې مونځ کول څنگه دي
۲۷۱	د سترې مخې ته تیریدل جائز دي	۲۷۰	یوه تاریخي ستره
۲۷۵	مونځ گزار مخې ته په تیریدلو باندې لویه گناه ده	۲۷۳	د ځناور نه ستره جوړول هم جائز دي
۲۷۷	مونځ گزار مخې ته زڼانه، خر، او د سپي تیریدلو حکم	۲۷۶	مونځ گزار مخې ته تیریدو والاته دي سوک وړ کړن شي او ودې درولی شي
۲۷۸	مونځ گزار مخې ته د خر په تیریدو سره مونځ نه باطلېږي	۲۷۸	مونځ گزار مخې ته د بنځې په راتلو سره مونځ نه باطلېږي
۲۸۰	ستره نزدې او درول په کار دي	۲۷۹	خط راښکلو سره سترې نه کار اخیستلی شي یا نه شي اخیستلی
۲۸۱	خړو او سپو لوبې کولې او مونځ جاري و	۲۸۰	ستره بالکل مخامخ مه ودرول
۲۸۳	سل کالو پورې انتظار کول	۲۸۲	یو څیز تیریدلو سره مونځ نه باطلېږي
۲۸۴	درې لاسه فاصله باندې تیریدل جائز دي	۲۸۳	ځمکه کې ننوځه خود مونځ گزار مخې ته مه تیرېږه
۲۸۶	په مونځ کې تعدیل ارکان واجب دي او که فرض؟	۲۸۶	بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ
۲۹۱	آیا بسم الله د هر یو سورت جزء دی؟	۲۹۰	د حضور صلی الله علیه و آله د مونځ نقشه
۲۹۵	په قعدہ کې د ناستې بهتره طریقه څه ده؟	۲۹۳	په مونځ کې بسم الله په مزه وویلی شي او که په تیز آواز باندې؟
۲۹۷	تکبیر اولی کې لاسونه د کوم ځای پورې او چټول په کار دي	۲۹۶	په قعدہ کې د شیطان په شان مه کینئ
۳۰۰	په تحمید او تسمیع کې تقسیم	۲۹۹	د سمع الله لمن حمده مطلب
۳۰۲	په رفع الیدینو کې د فقهاو اختلاف	۳۰۱	په مونځ کې د رفع الیدین مسئله
۳۱۲	په مونځ کې د جلسې استراحت حکم	۳۱۱	تکبیر تحریمه کې لاسونه د غوږونو پورې او چټول په کار دي

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۳۱۸	طول قیام افضل دی که کثرت د رکعاتونو؟	۳۱۴	په مونځ کې به لاسونه څنگه کینخودلی شي
۳۲۳	د تعدیل ارکان تعلیم	۳۱۹	د حضور ﷺ د مونځ مکمل نقشه
۳۲۵	د مونځ نه پس دعاء غوښتل په کار دي	۳۲۴	یو سلام سره دوه دوه نفل کول افضل دي یا څلور څلور؟
۳۲۷	امام ته په اوچت آواز سره تکبیرونه ویل په کار دي	۳۲۶	د فرضو نه پس د دعاء ثبوت
۳۲۹	څلور رکعاتو کې دوویشتم تکبیرات وي	۳۲۸	بغیر د سوچه په لویو باندي اعتراض نه دی په کار
۳۳۲	بَابُ مَا يُقْرَأُ بَعْدَ التَّكْبِيرِ	۳۲۹	رفع الیدین صرف تکبیر تحریمه په وخت کې دي
۳۳۴	په مونځ کې د حضور ﷺ اوږدې دعاگانې	۳۳۳	د تکبیر تحریمې نه پس یو څه خاموشي سنت ده
۳۳۸	د تکبیر تحریمې نه پس ثناء ویل ثابت دي	۳۳۷	یوه لویه دعاء
۳۴۳	بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ	۳۴۰	په مونځ کې د سکتاتو حکم
۳۴۵	دویم بحث: په څومره رکعاتو کې قرأت فرض دی	۳۴۴	اول بحث: په بیان د رکښت او عدم رکښت د فاتحې کې
۳۵۸	د سورة فاتحه فاضلت	۳۴۶	دریم بحث: قرأت خلف الامام
۳۶۱	په مونځ کې د قرآن ویلو فضیلت	۳۶۰	په مونځ کې بسم الله په مزه ویل په کار دي
۳۶۳	په مونځ کې د اول رکعت د اوږدو سئله	۳۶۲	د مقتدي د مونځ طریقه
۳۶۷	د ماښام په مونځ کې قرأت	۳۶۴	په مونځ کې د حضور ﷺ د قیام مقدار
۳۷۱	د نبی کریم ﷺ وصاله و السلام آواز مبارک دیرزیات بنائسته و	۳۶۸	په نفل کوونکي پسې د فرض کوونکي د اقتداء حکم
۳۷۴	د جمعې ورځې د سحر په مونځ کې کوم سورة وویل شي	۳۷۲	حضور ﷺ به په مونځ کې مختلف سورتونه لوستل

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۳۷۷	د آمین بالجهر حکم	۳۷۶	په مونځ کې بسم الله په مزه ویل
۳۸۴	د طوال مفصل او قصار مفصل مطلب	۳۸۲	د معودتین فضیلت
۳۸۶	په جهري مونځونو کې خلک د امام نه وروسته فاتحې ویلو سره بازار نه راغلل	۳۸۵	د امام نه وروسته د قرآت حکم
۳۸۹	کوم کس چې په قرآت کولو باندې قادر نه وي هغه څه وکړي	۳۸۸	د امام متابعت ضروري دی
۳۹۱	د خاصو سورتونو په اختتام باندې خاصې دعاگانې	۳۹۰	د سبحان ربی الاعلی ثبوت
۳۹۳	په دوو رکعتونو کې یو سورت ویل څنگه دي	۳۹۲	جناتو (پیریانو) بڼه جواب ورکړو
۳۹۴	حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سحر په مونځ کې سورة یوسف ویلو	۳۹۴	حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سورة بقره دوو رکعتونو کې ویلې وه
۳۹۷	د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قومه او جلسه	۳۹۶	بَابُ الرَّكُوعِ
۴۰۰	په رکوع او سجده کې قرآن ویل منع دي	۳۹۸	د فرښتو متعلق عجائبات او د هغوي عبادت
۴۰۳	د رکوع او د سجدي تسیحات	۴۰۳	هر رکن صحیح صحیح اداء کړی ورنه مونځ به مو باطل وي
۴۰۶	ددې امت بدترین غل هغه دی چې د مونځ نه غلا کوي	۴۰۶	د تعدیل ارکان په نه کولو باندې سخت و عید
۴۰۸	د سجدي اعضاء	۴۰۸	بَابُ السُّجُودِ وَفَضْلُهُ
۴۱۰	د زنانه او د نارینه په مونځ کې فرق	۴۰۹	په سجده کې په صحیح طریقې سره اعضاء کیښودل په کار دي
۴۱۴	انسان چې کله په سجده کې وي دا الله تعالی ته نزدې وي	۴۱۲	په سجده کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یوه دعاء
۴۱۵	ډیرې سجدي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته د نزدیکت سبب دی	۴۱۴	د شیطان تختیدل
۴۱۷	سجدي ته د کوزیدو او پاڅیدو طریقې	۴۱۶	د سجدو فضیلت

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۴۲۰	په جومات کې د مونځ د پاره ځای خاص کول منع دي	۴۱۸	سجدې ته د کوزیدو او پاڅیدو د کیفیت بیان
۴۲۲	په رکوع او سجده کې ملا نیغه ساتل په کار دي	۴۲۱	په جلسه او قعه کې د ناستې طریقه
۴۲۴	بَابُ التَّشَهُّدِ	۴۲۳	په سجده کې د سر کېښودو کیفیت
۴۲۷	د التحیات طرز او طریقه	۴۲۴	د قعدې طریقه او د اشارې بالسبابه کیفیت
۴۳۲	په شهادت کې د گوتې او چتولو نه پس حرکت ورکول څنگه دي	۴۲۹	په مونځ کې کوم تشهد افضل دی
۴۳۴	اشاره په یوې گوتې سره کول په کار دي	۴۳۳	د اشارې په وخت کې گوته خوځول نه دي په کار
۴۳۶	د شهادت گوتې په اوچتیدو سره شیطان سوزي	۴۳۴	په قعه کې د ناستې صحیح طریقه
۴۳۹	په التحیات کې درود ویل فرض دي او که سنت؟	۴۳۸	بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَضْلِهَا
۴۴۰	آل محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څوک دي؟	۴۳۹	په التحیات کې د درود ویلو طریقه
۴۴۲	د درود ویلو فضائل	۴۴۲	د درود ویلو مختلفې صیغې
۴۴۵	حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سلام کونکو ته د سلام جواب ورکوي	۴۴۴	د درود د پاره حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر نه وي
۴۵۰	د اکابر علماو او فقهاو یو څو حوالې	۴۴۶	د حیات النبی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مسئله
۴۵۳	د کورونو نه قبرستان مه جوړوي	۴۵۱	د زمانې عجائبات
۴۵۶	په درود او سلام لیرلو سره د دین او دنیا ضروریات پوره کېږي	۴۵۵	د درود په نه ویلو باندې وعید
۴۵۸	د فرضو نه پس دعاء کول ثابت دي	۴۵۷	د درود نه پس غوښتنې شوي دعاء قبلیږي
۴۶۰	د درود نه ویلو والالوی بخیل دی	۴۵۹	د نبی امي مطلب

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۴۶۲	د جمعې په ورځ د درود ثواب ډیر برې	۴۶۱	حضور ﷺ نه سلام ځي، حضور ﷺ نه راځي
۴۶۴	څو پورې چې یې درود نه وي لوستلی دعاء نه قبلېږي	۴۶۲	یو خاص درود او د شفاعت مطلب
۴۶۵	په تشهد کې د حضور ﷺ جامع دعاء	۴۶۵	بَابُ الدُّعَاءِ فِي التَّشَهُّدِ
۴۶۸	په سلام اړولو کې د سر تاوولو اندازه	۴۶۸	په مونځ کې د سلام نه مخکې د صدیق اکبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خصوصي دعاء
۴۷۰	مستحب عمل لازم گڼل بدعت دی	۴۶۹	د مونځ نه پس امام مقتديانو طرف ته مخ کړي او کښي
۴۷۵	په مونځ کې د سلام کیفیت	۴۷۴	د فرض مونځ نه پس د ستود پاره ځای بدلول په گار دي
۴۷۸	بَابُ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ	۴۷۶	مقتدي سلام کې د امام نیت څنگه وکړي
۴۸۰	د فرائضو نه پس اذکار طویل دي که قصیر	۴۷۹	د فرضو نه پس وظائف او دعاگانې
۴۸۰	د مونځونو نه پس د اهل بدعت عمل مستند نه دی	۴۸۰	د فرضو نه پس الله اکبر په اوچت او از لوستل او که په مزه؟
۴۸۴	حضور ﷺ د بز دلۍ نه د پناه دعاء ولي غوښتله	۴۸۲	د فرض مونځ نه پس د حضور ﷺ د ناستې مقدار
۴۸۸	د دعاء د قبولیت وخت	۴۸۵	د مالدار او غریب په عبادت کې تقابل
۴۸۹	د لمر راخو پورې د ذکر فضیلت	۴۸۸	د معوذاتو د لوستلو فائدي
۴۹۰	د فرض مونځ نه پس سمدستي د ستود پاره او دریدل منع دي	۴۸۹	په دوه رکعته اشراق باندې د حج او عمرې ثواب
۴۹۱	د آیت الکرسي لوی فضیلت	۴۹۱	د مونځ نه پس د تسبیحاتو یو صورت
۴۹۴	صرف نوم د الله ذکر د قرآن کریم نه ثابت دی	۴۹۳	د سحر او ماښام نه پس د الله ذکر فضیلت
۴۹۷	د مونځ په اول دور کې د صحابي عجیبه قصه	۴۹۶	بَابُ مَا لَا يَجُوزُ مِنَ الْعَمَلِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُبَاحُ مِنْهُ

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۵۰۲	په مونځ کې ډیر حرکات منع دي	۵۰۰	د مونځ په کیفیت کې ډیر ځلې تبدیلی راغلي
۵۰۳	په مونځ کې یو خوا بل خوا کتل د شیطان خوشحاله کول دي	۵۰۲	په مونځ کې خصر ممنوع دی
۵۰۴	یو نیم ځلې عمل دائمی سنت نه شي جوړیدی	۵۰۴	په مونځ کې د دعاء په وخت کې آسمان ته کتل منع دي
۵۰۶	حضور ﷺ به په مونځ کې جن نیول او پرېښودل	۵۰۵	په مونځ کې د اسیلي کولو په وخت کې خوله بنده ساتل په کار دي
۵۰۹	په مونځ کې په اشارې سره د سلام جواب ورکول څنگه دي	۵۰۷	امام ته د لقمې ورکولو صورت
۵۱۱	په مونځ کې یو خوا بل خوا کتلو سره ثواب کمیري	۵۱۱	په مونځ کې تشبیک منع دی
۵۱۳	په ژړا سره مونځ نه ماتیري	۵۱۲	په مونځ کې د سجده ځای ته نظر کول په کار دی
۵۱۵	په مونځ کې په تشو باندې لاس کیښودل د دوزخیانو نښه ده	۵۱۴	د سجده ځای د صفا کولو د پاره پوکي مه وهی
۵۱۶	په معمولي عمل سره مونځ نه فاسدیږي	۵۱۵	په مونځ کې د مار او لړم د وژلو حکم
۵۱۸	که مونځ کې اودس مات شو نو په پوزه باندې لاس کیږده او ووځه	۵۱۷	د مونځ په دوران کې که اودس مات شي نو څه به کولې شي؟
۵۲۰	د گرمۍ نه د بچ کیدو د پاره په کپړه باندې سجده کول جائز دي	۵۱۸	د سلام نه بغير د مونځ نه د وتلو حکم
۵۲۳	بَابُ السُّهُو	۵۲۱	په اشارې سره د سلام جواب څنگه دی
۵۲۵	سجده سهوه د سلام نه مخکې په کار ده او که وروسته؟	۵۲۳	که درکعتونو په شمار کې شک شو نو څه کول په کار دي
۵۲۹	په مونځ کې د خبرو کولو مسئله	۵۲۷	پنځم رکعت د پاره د پاڅیدو مسئله
۵۳۶	مونځ گزار ته په اوله قعدې پرېښودلو سره څه کول په کار دي	۵۳۶	د سجده سهوي نه پس تشهد کول په کار دي
۵۳۹	سورة نجم کې تکویني (طبعي) سجده ده	۵۳۹	بَابُ سُجُودِ الْقُرْآن

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۵۴۳	آیا سجده تلاوت واجب ده او که سنت؟	۵۴۰	د سورة انشقاق او سورة علق سجدي
۵۴۶	د سورة حج فضيلت	۵۴۶	په قرآن کریم کې د پنځلسو سجدو ثبوت
۵۴۸	د سجدې د تلاوت اهميت	۵۴۷	سجده د تلاوت په قاري او سامع دواړو باندې ده
۵۴۹	په سجده تلاوت کې دننه دعاء	۵۴۸	مفصلاتو کې د سجدې نه کولو مطلب
۵۵۱	د سورة (ص) سجده ثابت ده	۵۴۹	عجيبه خوب او عجيبه دعاء
۵۵۲	د ممنوع وختونو بيان	۵۵۲	بَابُ أَوْقَاتِ النَّهْيِ أَى الْاَوْقَاتِ الَّتِي كَرِهَ فِيهَا الصَّلَاةُ
۵۵۴	په مکروه او ممنوعه وختونو کې د جنازې مونځ نه کول	۵۵۲	په ممنوعه وختونو کې د مونځ کولو حکم
۵۵۵	په مکروه وختونو کې هيڅکله مونځ مه کوئ	۵۵۵	د سحر او مازيگر نه پس مونځ صحيح نه دی
۵۵۹	د سحر دستود قضاء مسئله	۵۵۷	حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مازيگر د مونځ نه پس دوه رکعتو ولى کول
۵۶۳	آيا د جمعې په ورځ نصف النهار کې مونځ جائز دی	۵۶۱	په مکه مکرمه کې مکروه وخت وي او که نه؟
۵۶۵	د مازيگر نه پس يو مونځ هم نشته	۵۶۴	د مکروه وختونو تفصيل
۵۶۷	بَابُ الْجَمَاعَةِ وَفَضْلِهَا	۵۶۵	د بيان جواز په وخت خپل تعارف کول ضرورى دی
۵۶۸	د جماعت فوائد	۵۶۷	جمعه فرض ده او که سنت او که واجب؟
۵۶۹	په جمعې سره مونځ او بغير د جمعې نه په ثواب کې فرق	۵۶۸	د جماعت پريښودو يو څو عذرونه
۵۷۱	د چاشان چې اوچت وي هغه دې په عبادت کې بنه کوشش وکړي	۵۶۹	د جمعې پريښودو باندې سخت وعيد
۵۷۲	اول دودى بيا مونځ	۵۷۲	د سختې يخنى د وجې نه جماعت ترک کول جائز دي

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۵۷۴	چې کله مونځ او درېزې بیا سنت مه کوئ	۵۷۳	که دودې مخامخ وي یا د اودس ماتې حاجت وي نو مونځ وروسته کول په کار دي
۵۷۷	زنانه چې خوشبو ولگوي نو بهر دې نه وځي	۵۷۵	د زنانو د جمعې د سره مونځ کولو حکم
۵۷۹	پرديو سرو ته عطر بوئ کولو والا زنانه بد کاره ده	۵۷۸	د زنانو د پاره کور کې مونځ کول افضل دي
۵۸۱	په کلي او ځنگل کې هم مونځ په جماعت سره کوئ	۵۸۰	په منافقانو باندې کوم مونځ بوج دی
۵۸۲	پيش امام ته عامه دعاء کول په کار دي	۵۸۲	که تش اودس ماتې تيزوي نو اول ځان فارغول په کار دي
۵۸۴	مونځ د جمعې سره کولو ترغيب	۵۸۳	مونځ د څه وچې نه مه مؤخر کوئ
۵۸۷	قول او عمل سره د آذان جواب ورکول لازم دي	۵۸۶	د آذن نه پس جومات نه وتل منع دي
۵۸۹	دوه کسانو په منځ کې جماعت جائز دی	۵۸۹	د سحر مونځ جماعت سره کول د ټولې شپې تهجد کولو نه بهتر دی
۵۹۲	بَابُ تَسْوِيَةِ الصَّفِّ	۵۹۰	د حضرت ابن عمر او د هغه د ځوی خفگان
۵۹۴	صف برابر ساتل د مونځ د مکمل کيدو حصه ده	۵۹۲	د صف د نيغولو حکم
۵۹۵	په جوماتونو کې شور مه کوئ	۵۹۴	د علم او پوهې خلک دې امام سره نژدې ولاړ وي
۵۹۷	د زنانو او سرو بهترين صف کوم يو دی	۵۹۶	په مسجد کې د حلقو په ځای په صف کې ناسته په کار ده
۵۹۹	په مخکې صفونو کې بايد څه نقص نه وي	۵۹۸	په صفونو کې خالي ځای پرېښودل نه دی په کار
۶۰۰	په صف کې ښي طرف ته او دريدل بهتر دي	۶۰۰	صف مکمل کولو سره لوی ثواب دی

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۶۰۱	په مونځ کې ولي (اوږې) نرم ساتل بهتر دی	۶۰۰	د تکبير نه پس هم امام صفونه برابرولی شي
۶۰۳	امام په مينځ کې او درول په کار دي	۶۰۲	په ولو او گيتو سره صف نيغيزي
۶۰۴	په صف کې وروسته د يواځې او دريدو والا حکم	۶۰۳	په اول صف کې په شموليت نه کولو باندې سخت وعيد
۶۰۶	نفلی جمعه غير اختياري جائزه	۶۰۶	بَابُ الْمَوْقِفِ
۶۰۷	مقتدي زنانه او سړی به څنگه او دريزي	۶۰۷	که مقتديان دوه کسان وي څنگه به او دريزي
۶۰۸	د صف ته درسيده نه اخوا که رکوع وکړې نو څه به کوي؟	۶۰۸	مقتدي يو سړی او زنانه وي جماعت به څنگه او دريزي
۶۱۱	د تعليم په غرض امام په اوچت ځای باندې او دريدی شي	۶۱۰	امام ته يواځې په اوچت ځای باندې او دريدل مکروه دي
۶۱۴	د ماتحت خلکو گمراه کوونکی حاکمان تباه دي	۶۱۳	په حالت د اعتکاف کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امامت
۶۱۶	د امامت مستحق څوک دی	۶۱۶	بَابُ الْإِمَامَةِ
۶۲۱	د شرعي عيب والا امام مونځ قبول نه دی	۶۲۰	د روند کس امامت جائز دی
۶۲۳	عامو محلو کې د عالم نشتوالې د قيامت نه ده	۶۲۲	د درې کسانو مونځ نه قبليزي
۶۲۴	د نابالغ ماشوم د امامت مسئله	۶۲۳	د فاسق امير په نگرانی کې هم جهاد جائز دی
۶۳۰	بَابُ مَا عَلَى الْإِمَامِ	۶۲۸	اسلام د مساوات بڼه مذهب دی
۶۳۲	د غلط مونځ کولو والا امام په خپله مجرم دی	۶۳۰	مونځ دروند کول نه دي په کار
۶۳۵	د امام متابعت	۶۳۵	بَابُ مَا عَلَى الْمُؤْمَرِ مِنَ الْمُتَابَعَةِ وَحُكْمِ الْمَسْبُوقِ
۶۳۹	د حضرت ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ امامت او د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بيماري	۶۳۷	که امام معذور وي د هغه متابعت ضروري دی

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۶۴۲	د امام موافقت	۶۴۱	د امام نه مخکې د سر او چتولو والا سربه د خر جوړېږي
۶۴۳	د تکبير اولی لوی فضیلت	۶۴۲	رکوع کې شریک کیدو سره رکعت ملاوېږي
۶۴۴	د جماعت فضیلت	۶۴۳	که جمعه ونیسي یا نه خو ثواب ملاوېږي
۶۴۸	سورة فاتحه نه لوستلو سره ثواب کم ملاوېږي	۶۴۵	د حضور ﷺ مرض وفات او د مونځ مکمل نقشه
۶۴۹	بَابُ مَنْ صَلَّى صَلَاةً مَرَّتَيْنِ	۶۴۸	د امام نه مخکې سجده ته تلل ډیره لویه گناه ده
۶۵۰	په کور کې مونځ وکړی او بیا جماعت و مومي نو څه به کوي؟	۶۴۹	حضرت معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دوه ځلې مونځ ولی کړی و
۶۵۴	د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فیصله	۶۵۲	د مونځ کولو والا مسلمان وي
۶۵۶	په کومو وختونو کې دوباره مونځ کول ممنوع دي	۶۵۵	يو مونځ دوباره کول منسوخ او ممنوع دي
۶۵۷	په دولس رکعاتو سنت کولو باندې جنت کې محل ملاوېږي	۶۵۷	بَابُ السُّنَنِ وَفَضَائِلِهَا
۶۶۰	د حضور ﷺ د نوافلو مکمل نقشه	۶۵۹	د جمعې سنت
۶۶۲	د ماښام فرض مونځ نه مخکې د دوه رکعتونو نفلو حکم	۶۶۲	د سحر د سنتو تاکید او فضیلت
۶۶۵	محاکمه او فیصله	۶۶۳	د جمعې مونځ نه مخکې او وروسته څومره رکعاته سنت دي
۶۶۷	د زوال په وخت کې د څلورو رکعاتو نفلو کولو فضیلت	۶۶۶	د ماسپښین د سنتو فضیلت
۶۶۸	د ماښام نه پس شپږ رکعتو کولو سره د دولس کالو عبادت ثواب ملاوېږي	۶۶۷	د مازيگر د مونځ نه مخکې د څلورو رکعتو نفلو فضیلت
۶۷۰	د ماخوستن سنت	۶۶۹	د اوایینواتهائي تعداد شل رکعتو دی

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۶۷۱	د مازیگرد مونځ نه پس د دوه رکعاته کولو حکم	۶۷۰	د سحر د مونځ نه مخکې او د ماښام د مونځ نه پس د سنتو فضیلت
۶۷۴	نفل مونځ کول په کور کې افضل دي	۶۷۲	د ماښام د آذان نه پس دوه رکعاته نفلو کولو حکم
۶۷۶	د فرضو نه پس متصل د سنت کولو وجه	۶۷۵	د سنتو نه پس اجتماعي دعاء ثابت نه ده
۶۷۸	د جمعې مونځ نه پس شپږ رکعاته مونځ کول ثابت دي	۶۷۷	د سنتو او فرضو نه پس څومره فاصله په کار ده
۶۸۰	د ماخوستن او د سهر په مینځ کې یوولس رکعاته	۶۸۰	بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ
۶۸۳	د درې رکعاتو و ترو ثبوت	۶۸۲	د سحر د سنتو نه پس نبي ﷺ کله هم په طرف باندې نه دی اوده شوی
۶۸۵	د حضور ﷺ د تهجد و مکمل نقشه	۶۸۴	د تهجد و نه مخکې دوه رکعاته نفل کول په کار دي
۶۸۸	حضور ﷺ درې رکعاته و تر کړې	۶۸۷	د و ترو درې رکعاته
۶۸۹	په تهجد و کې حضور ﷺ کوم سورتونه لوستل	۶۸۹	نفل مونځ په ناسته باندې کول
۶۹۳	حضور ﷺ به یو آیت لوستلو کې ټوله شپه په ولاړه تیروله	۶۹۰	د نبي ﷺ د اوږد مونځ ذکر
۶۹۵	عبادت کې برابر والی محبوب دی	۶۹۲	د مونځ په قرائت کې برابري په کار ده
۶۹۸	بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ	۶۹۴	یونیک عمل باندې دوام ښه کار دی
۷۰۴	د شیطان انسان سره لوبې	۶۹۵	په تهجد و کې د حضور ﷺ معمول
۷۰۶	شیطان د مونځ نه کوونکي په غوږ کې واړه بول کوي	۷۰۴	بَابُ التَّخْرِيفِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ
۷۰۷	د الله تعالی درحمت د نازلیدو وخت	۷۰۵	د نبي ﷺ د ډیر والی د عبادت
۷۰۹	د داؤد ﷺ روزې او مونځ محبوب تر عمل دی	۷۰۷	فیشن کوونکي زنانه به د قیامت په ورځ باندې برینه وي
		۷۰۹	هره شپه کې د قبولیت یو وخت وي

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۷۱۱	د تهجد فضیلت	۷۱۰	د شپې عبادت کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عادت
۷۱۲	د تهجد و د مونځ د پاره بنځه او خاوند یو بل پاڅولی شي	۷۱۱	درې قسمه خلک خوش قسمته دي
۷۱۳	نیک عمل څه ته وايي؟	۷۱۲	د دعاء د قبولیت وخت
۷۱۴	د الله مخلوق ته د تکلیف ورکولو والا انسان دعاء نه قبلېږي	۷۱۴	د تهجد و پریښود و مخالفت
۷۱۵	د تهجد و مونځ انسان د بدې نه منع کوي	۷۱۵	د تهجد و فضیلت
۷۱۶	په امت کې د اوچتې مرتبې والا خلک کوم یو دي	۷۱۶	د خپل کور والا سره د تهجد و د مونځ فضیلت
۷۱۸	بَاب الْقَصْدِ فِي الْعَمَلِ	۷۱۷	په تهجد و کولو کې د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عادت
۷۱۹	د طاقت لرلو په دائره کې عمل کول په کار دي	۷۱۹	همیشه عمل محبوب تروي
۷۲۰	د خوب ورتلو وخت کې مونځ کول نه دي په کار	۷۲۰	تر څو پورې چې چست وي عبادت کوه
۷۲۳	که د شپې عبادت (وظیفه) پاتې شي د ورځې یې پوره کړه	۷۲۱	دین آسان مذهب دی دا په عمل سره مه سخته
۷۲۵	بغیر عذر په ناسته مونځ کولو باندې نیم ثواب ملاویري	۷۲۴	د مجبوري او معذوري حالت کې په ملاسته مونځ کولو حکم
۷۲۶	دوه قسمه خلکو نه الله تعالی دیرزیات خوشحاله وي	۷۲۶	د شپې په اودس کې د ځملاستو فضیلت
۷۳۰	بَاب الْوُكْرِ	۷۲۸	د مسلمانانو د پاره مونځ د راحت او سکون ذریعه ده
۷۳۶	وتر جوړیدو د پاره یو رکعت وي	۷۳۰	د وترو د وجوب او تعداد رکعاتونو بیان
۷۳۶	د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د روایت مطلب		
۷۳۹	وتر د شپې آخره حصه کې کول په کار دي	۷۳۷	د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وترو او تهجد و پوره نقشه

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۷۴۰	حضور ﷺ حضرت ابوهريره رضي الله عنه ته درې خبرو وصيت كړي دي	۷۳۹	دديني طلباو دپاره د وترو حكم
۷۴۲	د تهجد او وترو مونځونو د ركعتونو تعداد	۷۴۱	په شرعي آساتياو باندي شكر ادا كول په كار دي
۷۴۳	وترو ته ترغيب او دهغي فضيلت	۷۴۲	د وتر مونځ واجب دي
۷۴۴	د وترو قضاء لازم ده چې دا يې د وچوب دليل دي	۷۴۴	د وترو وچوب او ددې وخت او فضيلت
۷۴۵	په وترو كې ويلو والادعاء قنوت	۷۴۴	ددري ركعاتو وترو ثبوت
۷۴۸	د حضرت معاويه رضي الله عنه يو ركعت وترو باندي د صحابو تعجب	۷۴۷	وترو كې د حضور ﷺ دعاء
۷۴۹	د وترو قضاء د وترو د وچوب دليل دي	۷۴۹	د وتر نه كولو سخت وعيد
۷۵۰	وتر درې ركعاته دي	۷۵۰	د وتر مونځ واجب دي او كه سنت؟
۷۵۱	په ناسته مونځ كولو طريقه	۷۵۰	د وور كعتو سره يو ركعت يو خاي كولو سره وود وتر جوړيدو واقعه
۷۵۲	بَابُ الْقُنُوتِ	۷۵۱	د وترو نه پس دوه ركعته نفل په ناسته كول ثابت دي
۷۵۵	د قنوت نازله وخت بعد الركوع دي	۷۵۴	حضور ﷺ د مسلمانانو قيديانو دپاره د اخلاصيدو ديري دعاگانې غوښتي وي
۷۵۷	قنوت نازله د ضرورت د حده پورې دي	۷۵۶	قنوت نازله ټولو مونځونو كې هم لوستلي كيږي
۷۵۷	د روژې نصف ثاني كې د قنوت ثبوت	۷۵۷	هميشه دپاره قنوت نازله لوستل بدعت دي
۷۶۴	په جماعت سره تراويح كول د حضور ﷺ سنت دي	۷۵۹	بَابُ قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ
۷۶۶	نفل مونځ په كور كې كول بهتر دي	۷۶۵	د روژې مياشتو كې د تراويح فضيلت
۷۶۷	د شعبان د مياشتې د پنځلسمې شپې فضيلت	۷۶۶	نبي ﷺ درويشت پنځه ويشت اوه ويشت ورځې تراويح كړي دي

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۷۶۹	د پنخلسم شعبان روژه	۷۶۹	د برات په شپه قبرستان ته تلل
۷۶۹	د حضرت عمر <small>رضی اللہ عنہ</small> تراویحو د پاره جمعه مقررول	۷۶۹	د نفل مونخ په کور کې کولو فضیلت
۷۷۲	د تراویحو آخري وخت د پيشمني پورې دی	۷۷۱	د تراویحو د ابتدائي وخت نقشه
۷۷۴	شب براءت کې د کینه گراو د مشرک مغفرت نه کېږي	۷۷۲	پنخلسم شعبان کې د لوي لوي تبدیلیانو فیصلې کېږي
۷۷۶	بَاب صَلَاة الضُّحَى	۷۷۵	د پنخلسم شعبان روژه او عبادت
۷۷۷	حضور <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> صلوة الفتح اته رکعاته ادا کړې دي	۷۷۶	د ثابنت مونخ بیان
۷۷۸	د ثابنت مونخ فضیلت	۷۷۷	د ثابنت مونخ د رکعتونو تعداد
۷۸۰	په انسان کې درې سوه شپيته جوړونه دي	۷۷۹	د ثابنت بهتر وخت
۷۸۱	د ثابنت مونخ د پاره په مسجد کې ناسته کول	۷۸۱	د ثابنت دولس رکعاتو باندې جنت کې محل ملاوېږي
۷۸۳	د حضرت عائشې <small>رضی اللہ عنہا</small> په نزد د ثابنت اهتمام	۷۸۲	د سمندر د څک برابر گناه هم معاف کېږي
۷۸۴	حضرت عبد الله ابن عمر <small>رضی اللہ عنہ</small> به د ثابنت مونخ نه کولو	۷۸۳	حضور <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> کله د ثابنت مونخ کړی دی او کله یې نه دی کړی



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ
 وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ
 عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ
 إِنَّكَ عَزِيزٌ جَبَّارٌ
 اللَّهُمَّ تَبَارَكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى
 آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا تَبَارَكْتَ عَلَى
 إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ
 إِنَّكَ جَبَّارٌ جَبَّارٌ

عرض حال

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين ، و الصلاة و السلام على أشرف الأنبياء و المرسلين سيد الأولين و الآخرين ، و على آله و أصحابه الطيبين الطاهرين و الحمد لله رب العالمين .

اما بعد اذ الله تعالى لاکه لاکه شکر دی چې هغه دې کمزوري بنده ته صرف په خپل فضل و کرم سره د نبي کریم ﷺ د احادیثو مقدسو د تشریح او د توضیح توفیق ورکړو .
بهر حال د الله تعالى په مدد او نصرت سره د مشکوة شریف د شرحې دوه (۲) جلدونه مکمل شو ، او منظر عام ته راغلل ، او د دریم جلد د لیکلو شروع الحمد لله نن په دولسم شعبان ۱۴۲۳هـ کې وشوه .

توضیحات پښتو شرح د مشکوة وړومبی جلد د مشکوة شریف ابتدائي (وړومبی) حصې سره متعلق دی چې هغه د " کتاب الايمان " ، " کتاب العلم " او " کتاب الطهارة " په توضیحاتو او تشریحاتو باندې مشتمل دی .

د دې نه پس ما دا مناسبه وگڼله ، چې د مشکوة شریف د دویمې حصې : " کتاب النکاح " نه زر ترزره یو جلد تیار شي چې د مشکوة ثاني د زده کوونکو او بنوونکو د پاره آساتیا شي نو د ډیر محنت نه پس الحمد لله هغه تیار شو چې هغه په " کتاب النکاح " ، " کتاب العتق " ، " کتاب القصاص " ، " کتاب الحدود " او " کتاب الامارة و القضاء " باندې مشتمل دی ، او د ترتیب په اعتبار سره څلورم جلد شمیرلې شي .

دې نه پس ضروري وه چې د " کتاب الصلاة " نه په توضیحات او تشریحاتو کار شروع شي ، الحمد لله نن د ډیرو مصروفیاتو باوجود مې په هغې کار شروع کړو ، زه د خپل رب نه ډیر په عاجزی سره د توفیق او تکمیل دعاء غواړم او بیا د دې د قبولیت عامه او خاصه دعاء کوم .
ما د توضیحات د اولني جلد په شروع کې د دې شرحې خصوصیات ، امتیازات ، مراجع او مصادر ، طرز و طریقه د تحریر او تقریر او انداز بیان او ترتیب بیان کړې دی چې د هغې د اعادې ضرورت نشته هلته دې وکتلې شي .

د مشکوة شریف د بنودلو په وخت کې ما د اسلامي میاشتو مطابق چې کومه میاشت کې په کوم تاریخ کوم سبق بنودلې دی هغه تاریخ ما په دې شرح کې لیکلې دی چې هر مدرس ته دا اندازه وي چې هغه په کوم رفتار کتاب بنائي .
نو ددې جلد اول درس په لسم (۱۰) ربیع الاول ۱۴۱۰هـ کې بنودلی وو ، نو لهذا ددې نه به شروع کولی شي .

والله ولي التوفيق وهو يهدي السبيل

و صلى الله على نبيه الكريم

فضل محمد يوسفزئي

۱۲ شعبان ۱۴۲۳هـ

راشنگ الای ضلع بتگرام صوبه سرحد پاکستان

کتاب الصلاة

د مونځ بیان :

قال الله : ﴿ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ۝ ﴾ . (سورة ابراهيم : ۴۰) .

ای زما ربه ! ما او زما اولاد د مونځ قائمونکي جوړ کړي ای زمونږه ربه زما د دعا قبوله کړي .

وقال الله تعالى : ﴿ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۝ ﴾ . (سورة طه : ۱۳۲) .

او خپل کور والاو ته د مونځ حکم کوه او په خپله هم په دې قائم او سیره مونږه ستا نه روزي نه غواړو بلکې مونږه تاته روزي درکوه .

وقال الله تعالى : ﴿ فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا ۝ ﴾ .

(سورة مريم : ۵۹) .

بیا ددوي نه پس داسې خلک راغلل چې هغوي مونځ ضائع کړو او خواهشاتو پسې ولگیدل پس زره هغوي د گمراهی سزا ومومي .

وقال الله تعالى : ﴿ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۝ ﴾ . (سورة

عنکبوت : ۴۵) .

او د مونځ پابندي کوي يقينا مونځ منع کوي خلک د بې حیثي او د بدو کارونو نه او د الله یادول ډیر لوي دی .

د مخکې باب سره د کتاب الصلاة ربط : د کتاب الصلاة د ما قبل بابونو سره ربط دارنگې دی چې صاحب

مشکوة د ټولو نه مخکې کتاب الايمان کينودو ځکه چې د ايمان نه بغير يو عمل هم قبول نه دی ، د

کتاب الايمان نه پس کتاب العلم کينودی شو ځکه چې په علم باندې عمل موقوف دی د علم نه بغير يو

عمل پيژندل او په هغې باندې عمل کول ممکن نه دي د علم نه پس د کتاب الصلاة درجه او مقام وو ځکه

چې صلوة ټولو عباداتو لره جامع دی ځکه چې په صلوة کې قيام دی نو په کائناتو کې چې څومره څيزونه

ونې (بوتې) کانږي د قيام په حالت کې طبعي طريقې سره د الله په عبادت کې مصروف دي او څومره

فرشتې چې د پیدائش نه واخلي تر اوسه پورې په قيام کې د الله تعالی په عبادت کې ولاړې دي ددې

ټولو مشابهت د مونځ د قيام سره راځي ، دغسې په مونځ کې رکوع ده نو په کائناتو کې چې څومره

مخلوقات، حیوانات و غیره او فرشتې و غیره د رکوع په حالت کې دي ددې ټولو د عبادت نه د مونځ سره مشابهت راځي دغسې په مونځ کې سجده ده نو کائناتو کې چې څومره مخلوقات په طبعي طريقې سره د الله تعالیٰ په وړاندې سر په سجده دي او کومې فرشتې چې د پیدائش نه واخلې تر اوسه پورې په سجده کې دي ددې ټولو د عبادت نه په مونځ کې مشابهت راځي دغسې په مخلوقاتو کې چې څومره څیزونه غرونه و غیره د قعدې په حالت کې طبعي طريقې سره د الله تعالیٰ په عبادت کې مشغول دي او څومره فرشتې چې په حالت د ناستې کې په عبادت کې مصروفې دي ددې د ټولو د عبادت نه د مونځ سره مشابهت راځي. خلاصه دا چې مونځ جامع العبادات دی د ایمان او علم نه پس دده مقام دی لیکن مونځ چونکه په طهارت باندې موقوف دی او طهارت د مونځ د پاره شرط دی ځکه مصنف رَجَعَهُ اللَّهُ طهارت په مونځ باندې مقدم کړو چې کله د طهارت د بیان نه فارغ شو نو اوس صاحب مشکوة اصل

مقصود بیانول و غوښتل نو د کتاب الصلاة عنوان یې کینودلو.

د ارکان خمسة عجیبه ترتیب: حقیقي عاشق او مجازي عاشق دواړه هر وخت د خپل محبوب د حاصلولو کوشش کوي: (۱) نو چې کله مجازي عاشق د خپل محبوب د حاصلولو کوشش کوي نو د ټولو نه مخکې هغه د خپل معشوق، تعریف او مدح او توصیف کوي، ددې د پاره چې د قصیدې په ویلو خپل محبوب ته ځان ورسوي، بهر حال د عربو او د عجمو د عاشقانو او شاعرانو هغه ټولې قصیدې چې دوي هغه د خپلو محبوبانو باره کې ویلي دي هغه ددې مقصد د حاصلولو د پاره ویلي شوي دي د امرء القیس، زهر، طرفه، لبید ابوتام او د ابوطیب متنبی قصیدو ته چې تاسو وگورئ نو تاسو ته به دا حقیقت په واضح طریقې سره په نظر راشي. دغسې چې یو حقیقي عاشق کله الله راضي کوي نو هغه د ټولو نه اول په ژبه باندې د کلمه شهادت اقرار کوي او د الله تعالیٰ عظمت او شان بیانوي چې د هغې طرف ته په یو حدیث کې داسې اشاره شوې ده: **بني الاسلام علی خمس شهادة ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله واقام الصلاة و ایتاء الزکوة و صوم رمضان و حج البيت.**

(۲) چې کله مجازي عاشق د قصیدو په ویلو سره خپل محبوب حاصل نه کړي نو په دویمه مرحله کې هغه د محبوب مخکې عاجزي شروع کړي، دده په تعظیم کې کله ودریږي او کله د هغه مخکې ټیټیږي، د ادب او تعظیم او عاجزی او تواضع دغه ټول صورتونه یو ښکاره حقیقت دی چې هر چا ته معلوم دی. شریعت مطهره د حقیقي عاشق د پاره د محبوب د حاصلولو او د هغه د راضي کولو د پاره په دویمه مرحله کې مونځ کینودی دی چې په هغې کې د الله تعالیٰ د راضي کولو د پاره حقیقي عاشق د ټولو نه مخکې دواړه لاسونه تر غوږونو پورې اوچت کړي او د تسلیم او د رضا مظاهره کوي، او لاس تړلی د تعظیم د پاره ولاړوي بیا ډیرد عاجزی په حالت کې رکوع کوي او بیا د محبوب په قدمونو کې په سجده پریوځي او د جسم د ټولو نه قابل احترام اعضاء تندي او پوزه په ځمکه مږي د محبوب په حاصلولو کې

داد عاجزئ آخري حد دی. (۳) او چې کله مجازي عاشق د قصیدې په ویلو او تعظیم او ادب په دواړو مرحلو کې د محبوب په حاصلیدو کې کامیاب نه شي نو بیا د مال په لگولو باندې شروع وکړي د معشوقې په حاصلیدو عاشق کله هم شومتیا او کنجوسي نه کوي په دې میدان کې هر عاشق مخي گرځي لهذا لکونه روپۍ خرچ کول په دې کې ده ته ډیر آسان وي ترڅو معشوقه لاس ته ورشي. شریعت مقدسه کې د محبوب د حاصلولو د پاره په دې مرحله کې حقیقي عاشق د پاره زکوٰة ورکولو قانون مقرر کړی شوی دی، عاشق حقیقي د محبوب حاصلولو د پاره او دده د رضا کولو د پاره خپل مال کې معین او مقرر حصه مال د الله په لار کې خرچ کوي ترڅو چې محبوب راضي شي. (۴) عاشق مجازي چې کله دې دريو مرحلو کې کامیاب نه شي بیا خوراک څکل بند کړي او د لوږې هر تال (احتجاج) کوي دغه رنگ د محبوب زړه نرم شي او د هغه لاس د عاشق په لاس کې راشي بهر حال ټول عاشقان دغه رنگ مجاهده او مظاهره کوي ځینې په کې مړه شي او ځینې خپل مقصد ته ورسیري. شریعت مطهره د عاشق حقیقي د پاره په دې کې روژه ایښې ده که گرمي وي یا یخني د رمضان روژې به پوره کوي چې د هغه محبوب خوشحاله شي او عاشق حقیقي کامیاب شي. (۵) کله چې مجازي عاشق په دې څلور مرحلو کې خپل معشوق حاصل نه کړي، بیا هغه کور، بچي، ښار آبادي پرېږدي بې سامانه بغیر کپرو او خپي ابله او سر تور دشت بیابان او ځنگل صحرا طرف ته ځي چې د معشوقې نښې نښانې وگوري او خپل نزدی خپلوانو نه جدا شي چې د معشوقې په تلاش کې کامیاب شي ځکه چې د مجنون او لیلی قصې او د هغوي د یو بل په کوڅو او صحراگانو کې د لیونو په شان گرځیدل پټ نه دی. یو ځل مجنون یو سپی په خپل څادر کینولو او خلکو دې ملامت کوو نو مجنون وویل چې ما مه ملامتہ کوئ دا سپی ما د خپلې معشوقې په کوڅه کې لیدلی وو ځکه مې په خپل څادر باندې کینولو چې دده خپې زما په څادر راشي ددې منظر نقشه په اشعارو کې داسې ده:

رأى المجنون في البیداء کلب ❁ فجر اليه للاحسان ذیلا

فلاموه علی ما کان منه ❁ فقالوا لم منحت الکلب نیلا

فقال دعوا الملامة ان عیني ❁ رأته مرآة فی حی لیل

شریعت مطهره د حقیقي عاشق د پاره په دې مرحله کې حج د بیت الله فريضة ایښودې ده د محبوب حاصلولو او راضي کولو د پاره حقیقي عاشق کفن واچوي او خپي ابله او سر توره ښځه، بچي او کلي خپلوان کور هر څه پرېږدي او د الله کور طرف ته ځي بیا منی ته ځي بیا عرفات ته لاړ شي ژاړي د مزدلفې نه را کوز شي په چغو ژاړي بیا منی کې کاني ولي بیا د محبوب د کور نه گیر چاپیره طوافونه کوي په آخر کې محبوب راضي شي او د گناهونو نه پاک شي او وطن ته واپس راشي. بره حدیث کې کوم روایت چې ما نقل کړې دی په هغې کې د ارکان خمسہ ترتیب داسې ذکر دی او چې په کوم انداز سره ما د ترتیب

وضاحت کړې دی ددې طرف ته فتح الملهم کې شیخ الاسلام علامه شبیر احمد عثمانی رَحْمَةُ اللَّهِ اجمالی اشاره کړې ده. (فتح الملهم).

ماددې متعلق د خپل استاذ حضرت مولانا فضل محمد سواتي رَحْمَةُ اللَّهِ نه ددې تشریح اجمال ویلی دی دا تشریح او تفصیل به د کتاب الحج په شروع کې بیانوم خو د زندگۍ پته نه لگي نو ځکه دا فائده ما دلته ولیکله، او که الله تعالی موقع راکړه نو هلته به هم اشاره وکړم.

د صلوة لغوي او اصطلاحي تحقيق: د صلوة اصطلاحي تعريف علماو داسې ذکر کړې دی: هي ارکان

معهودة و افعال مخصوصة في اوقات مخصوصة بكيفية مخصوصة. يعنى مخصوص وقت کې په

مخصوص طريقې سره مخصوص افعال اداء کول موندل دي. صلوة منقول شرعي دي يعنى شريعت دي

ته دا حيثيت او تعارف ورکړی دی په دې کې د چاهم اختلاف نشته. خو په دې کې د هر چا اختلاف دی چې صلوة چې منقول شرعي دي ددې منقول عنه څه څيز دي يعنى دادکوم څيزنه منقول شوې راغلې دي

اوددې ماده اشتقاق څه ده توجه ورته وکړئ: (۱) د اکثر علماو خيال دادی چې صلوة په لغت کې د

دعاء په معنى کې دی بيا دا مخصوص عبادت ته وويلی شو (يعنى بيا ددې اطلاق په عبادت باندې

و شو) ځکه چې په دې کې هم دعاء ده (کما في قوله عليه السلام: اذا عيحا احدكم فليجب فان كان

مفطرا فليطعم و ان كان صائما فليصل، ابوداؤد ۱/۳۳۴). (۲) صاحب قاموس ليکلي دي: صلوة په

لغت کې: دعاء، رحمت، او استغفار په معنى دي. (۳) بعضې علماو ليکلي دي: صلوة په لغت کې

تحريك الصلويين ته ويلی شي او موندل کونکي هم کوناهو ته حرکت ورکوي. (۴) بعضې علماء وايي

چې صلوة د صلی الفرس نه ماخوډ دی ځکه چې د آسونو په منډه کې چې کوم آس مخکې شي هغې ته

مجلی ويلی شي او د هغې د کوناهو سره چې متصل کوم آس دويم وي هغې ته مصلي ويلی شي ځکه چې

د هغې سر د مخکني آس د کوناهو سره برابر دی دغه رنگ موندل کونکي هم چې په جمعې سره موندل

کوي نو د يو بل نه وروستو ولاړ وي. بعضې علماو ليکلي دي: صلی يصلی سمع د باب نه هم دی او د باب

تفعيل نه هم دی چې يو څيز لره په اور کې اچولو او سوزولو ته ويلی شي کله چې کوټی. (امسا) په اور

کې د نيغولو د پاره واچوي نو وايي: صليت العصا في النار، په دې اعتبار سره موندل ته ځکه صلوة

ويلی شي چې موندل کونکي نيغ شي او گناه يې وسوزي او ختمه شي. په ټولو معانو کې ډيره واضحه

او راجحه معنى داده: صلوة په اصل کې د دعاء په معنى کې ده بيا ارکان مخصوصه طرف ته منتقل شو.

(الكاشف عن حقائق السنن ۲/۱۷۱، و في عمدة القاري ۲/۲۶۵).

د مونځ فرضیت: د ټولو نه مخکې د تهجد و مونځ فرض شوی دی بیا د تهجد حکم منسوخ شو او د سحر او مازگر مونځ فرض شو لکه څنگه چې په قرآن کریم کې ورته اشاره شوې ده: ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعِشِيِّ وَالْإِبْكَارِ﴾ (پاره ۲۴) (شرح النقایة ۱/۱۰۸).

بیا د هجرت نه دوه کاله مخکې د معراج په شپه پنځه مونځونه فرض شو او س هم فرض دي ددې نه انکار کونکی کافر دی ددې خصوصیت دادی چې دا مونځونه د اسمانونو د بره په عرش باندې فرض شوي دي او نبي ﷺ په ژبه مبارکه باندې د امت د پاره آخري وصیت د مونځ متعلق داسې وو: الصلاة و ما ملکت ایمانکم . د مونځ پابندي کوی او خکته خلکو باندې ظلم مه کوی. بیا د هجرت نه پس په دویم کال زکوة او روژه فرض شول او په پنځم (۵هـ) یا په (۶هـ) یا (۹هـ) کال د هجرت باندې حج فرض شو.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

نیک عملونو سره واره گناهونه معاف کيږي

﴿١﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايي چې : نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي : چې څوک د
« الصَّلَاةِ الْخَمْسِ وَالْجُمُعَةِ إِلَى الْجُمُعَةِ وَ رَمَضَانَ إِلَى رَمَضَانَ
غټو گناهونو نه بچ شي نو پنځه مونځونه او د جمعې نه د جمعې پورې او د رمضان نه د رمضان پورې
مُكْفِرَاتٍ لِمَا بَيْنَهُنَّ إِذَا أُجْتَنِبَتِ الْكَبَائِرُ ». (رواه مسلم) (۱)
دده هغه گناهونه ختموي کوم چې ددې په مينځ کې شوي دي.

توضیح: الصلاة الخمس: دا کلمه دخپل معطوفاتو سره مبتدا واقع شوې ده او "مکفرات" کلمه ددې خبر دی، "مکفرات" د تکفير نه دی د کفارې په معنی کې دی مراد د گناهونو کفارو او معاف کول او ختمول دي، د حدیث مطلب دادی چې د پنځه مونځونو په مينځ کې چې کوم واره گناهونه کيږي نو هغه په دې مونځونو سره ختمیږي دغه رنگې د یوې جمعې نه د دویمې جمعې پورې کوم واره گناهونه کيږي دغه مونځونو کولو سره ختمیږي او معاف کيږي همدا رنگې د رمضان نه بل رمضان پورې د ټول کال گناهونه ددې روژو په نیولو سره معاف کيږي، دا بحث مخکې تیر شوی چې نیک اعمال کولو سره بالاتفاق

سره واره گناهونه معاف کيږي . د قرآن کریم د آیت : ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ (هود: ۱۱۴) نه همداصغائر مراد اخستلې شوي دي اگرچې بعضې علماو د لوي گناهونو قول کړی. لیکن د جمهورو علماو په نزد د لويو گناهونو د معافی د پاره توبه ضروري ده ، همدارنگې د حقوق العباد د معافي د پاره ضروري دي چې صاحب حق نه د معافی غوښتنه وشي ، خلاصه داده چې نیک عملونو سره واره گناهونه ختمیږي او معاف کيږي او که توبه یې وکړه نو غټ گناهونه هم ختمیږي او معاف کيږي او که توبه یې ونه کړه نو په کبائرو کې تخفیف او سپک والی به ضرور راکشي .

لما بینهن : ددې جملې یو مطلب دادی چې د یوې ورځې پنځه مونځونو نه واخله تر دویمې ورځې پنځه مونځونو پورې ددې دواړو په مینځ کې چې کوم واره گناهونه دي هغه معاف کيږي. دویم مطلب یې دادی چې د هر دویم مونځ په مینځ کې چې کومه گناه وشي دغه مونځونو د وچې هغه معاف کيږي. لمعات کې شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ لَيْكِي : دلته دا دویم مطلب مراد دی او احادیث په همدې دلالت کوي. (اشعة اللمعات ۲۹۸-۲۹۹).

سوال : چې کله یو مونځ سره یا روژې سره او د جمعې مونځ نه دویم مونځ پورې ټول واره گناهونه معاف کيږي نو بیا اودس کولو سره او جومات طرف ته تللو سره او دویم مونځ سره به څه معاف کيږي ؟ ځکه چې واره گناهونه خو ټول په ټوله مخکې معاف شو .

جواب : ددې جواب دادی چې نورو نیکو سره ددغه کس درجې بلندی شي او نورې نیکیانې دده په اعمال نامه کې جمع شي ، شیخ په لمعات کې لیکلي : چې د صغائرو د ورانیدو دغه صفت په هره نیکی کې موجود دی او که یو نیکی گناهونه ختم کړل نو ډیره خه ده او که ټولو نیکو په جمع سره ختم کړل نو نور علی نور به وي . (اشعة اللمعات ۲۹۹).

آیا د صغائرو د معاف کیدو د پاره د کبائرونه ځان بچ کول ضروري دی ؟ اذا اجتنبت الكبائر : داد اجتناب نه د مجهول صیغه ده اوس حدیث کې دا بحث دی چې آیا د صغائرو د معافی د پاره اجتناب عن الكبائر شرط ضروري دی او که شرط نه دی ؟ په دې کې دا تفصیل دی چې دلته دري صورتونه دي : **اول صورت : دادی که چیرته د یو کس گناهونه صرف صغائر وي او د غټو نه پاک وي په دې اتفاق دی چې دده ټول گناهونه به معاف شي . **دویم صورت :** چې د یو کس ټول گناهونه کبائرو وي نو اتفاق دی چې د توبې نه بغير به دده هیڅ گناه معاف نه شي توبې سره به معاف کيږي که نه نو معاف کيږي **إلا ما شاء الله . دریم صورت :** د یو کس صغائر او کبائر دواړه گناهونه وي. نو په دې کې د معتزلو مسلک دادی چې د کبائرو په موجودگی کې صغائر نه معاف کيږي او د کبائرو د معاف کیدو خو سوال نه پیدا کيږي هغوی وايي چې د صغائرو معاف کیدو د پاره اجتناب عن الكبائر شرط گرځولی شوی دی هغوی د مذکور حدیث نه**

استدلال کوي. مگر جمهور اهل السنة و الجماعة فرمايي: چې د صفاتو د معافی د پاره اجتناب عن الكبائر شرط نه دی، د کبائرو په موجودگی کې هم نیکو اعمالو سره صفات معاف کيږي ځکه اکثر احادیثو کې مطلقاً د کوم شرط لگولو نه بغير صفات د معاف کیدو ذکر راغلي دي (کذا قال النووي). باقي معتزلو د مذکورہ احادیثو نه چې کوم استدلال کړی دی هغه استدلال صحیح نه دی ځکه چې ادا اجتناب الكبائر جمله د استثناء په ځای کې واقع ده یا ماقبل د پاره شرط نه دی نو مطلب دادی چې نیک اعمالو سره صفات معاف کيږي او کبائر نه معاف کيږي.

د پنځه مونځونو مثال د پاک نهر دی:

﴿۲﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
حضرت ابو هريره <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی فرمایي چې نبي <small>عليه الصلاة والسلام</small> (صحابه کرامو ته مخاطب شو)
"أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْرًا يَبَاقُ بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسًا
او وي فرمايل تاسو ووايي چې د چا د دروازي مخې ته نهر روان وي او هغه روزانه په هغې کې پنځه ځله
هَلْ يَبْقَى مِنْ دَرِّهِ هَيءٌ ؟ قَالُوا : لَا يَبْقَى مِنْ دَرِّهِ هَيءٌ ؟
لامبي نو آیا د هغه په بدن به خيري باقي پاتي شي؟ صحابه کرامو عرض وکړو چې نه بالکل به خيري پاتي
قَالَ : فَذَلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ
نه شي نونبي کریم <small>صلى الله عليه وسلم</small> فرمايل: تاسو پوهه شئ! چې دا مثال د پنځه مونځونو دی الله تعالی ټول
يُنْحُو اللَّهُ بِهِنَ الْخَطَايَا " (متفق عليه). (۱)
(صفات) گناهونه د دغې مونځونو په برکت داسې ختموي لکه څنگه چې اوبه خيري لري کوي.

توضیح: ارايتم: اي اخبروني يعني ما ته ووايه، لو ان نهرا اي لو ثبت ان نهرا يعني فرض کړئ که چيرې د چا دروازي سره د صفا اوبو نهر وي، هل يبقی دا جمله په محل د استفهام کې ده يعني د استفهام نه مقصود همدغه جمله ده. درن بدن کې خيري ميري ته ويلي شي، ددې جمع ادران ده،

(۱) أخرجه البخاري ۱۱/۲، رقم الحديث: ۵۲۸، ومسلم ۳۱۲/۱ رقم الحديث: ۲۸۳، ۶۶۷، والنسائي ۲۳۰/۱، رقم الحديث: ۱۶۲،

والترمذي ۱۲۹/۵ رقم الحديث: ۲۸۶۸

فذلک دلتہ د فاء کلمه د شرط محذوف په جواب کې واقع ده عبارت داسې دی : اذا اقررتم ذلک و صح عندکم فهو مثل الصلاة (کذا قال الطیبي) (الکاشف عن حقائق السنن ۲/۱۷۳).

دې حدیث کې په بدن باندې ښکاره خیري سره د گناه تشبیه ورکړی شوی ده او داو بو تشبیه د مونځ سره ورکړی شوی ده چې څنگه ظاهري خیري میری د او بو سره ختمیږي دغه رنگ د باطني گناهونو خیري د مونځ سره ختمیږي .

سوال: دلتہ په ظاهره د سوال کیږي چې په او بو سره هر قسم گندگي لرې کیږي هغه خفیفه وي او که غلیظه حالانکه مونځ سره صرف صغیره گناه لري کیږي او کبیره نه لرې کیږي .

جواب: دلتہ تشبیه په ټولو اجزاو کې نه ده بلکې بعضې اجزاو کې ده او هغه گناه صغیره ده څنگه چې خفیفه گندگي صرف په او بو سره لري کیږي د مړلو ضرورت نشته دی همدارنگې په مونځونو سره صرف صغائر معاف کیږي د توبې ضرورت نشته دی .

په مونځ سره گناه معاف کیږي :

﴿ ۳۶ ﴾ وَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : إِنَّ رَجُلًا أَصَابَ مِنْ امْرَأَةٍ قُبْلَةً

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې : یوکس د یوې (پردي) ښځې نه چپه واخیسته

فَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ سَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ

یا (د احساس شرمندگي سره) د نبی کریم صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شو قصه یې ورته ذکر کړه

(پیغمبر عليه السلام جواب ورنه کړو ، د وحی په انتظار وو په دې مینځ کې دغه کس مونځ وکړو)

فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى : ﴿ وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَ زُلْفَا مِنْ اللَّيْلِ إِنَّ

نوالله تعالی د آیت نازل کړو (ترجمه) مونځ دورځې په شروع او آخر کې او د شپې په څه حصه کې کوی ځکه

الْحَسَنَاتِ يُدْهِبُنَ السَّيِّئَاتِ ﴾ فَقَالَ الرَّجُلُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَيْ هَذَا ؟

چې نیکي (یعنې مونځ) گناهونه ختموي ، پس هغه کس وویل ای دالله رسوله ! آیا دا حکم زما دپاره دی ؟

قَالَ : « لِيَجْبِيَ أُمَّتِي كُلَّهُمْ » . وَ فِي رِوَايَةٍ : « لِمَنْ

نبی عليه السلام و فرمایل : د ټول امت دپاره دی ، او په یو بل روایت کې ذکر دي : چې د هغه چا دپاره دی چا

عَمِلَ بِهَا مِنْ أُمَّتِي « . (متفق عليه) . (۱)

چې عمل وکړو په دې باندې زما د امت نه .

توضیح : ان رجلاً: شارحین لیکي چې دده نوم ابوالیسر دی وایي چې دده خواته دانصارویوه بنځه د کهجورو اخستو دپاره راغله دغه کس ډیر خوشحاله شو ورته یې وویل چې زما سره په کور کې ددې نه بنائسته کهجوري دي هغه ووینه چې کله دغه بنځه کور ته راغله دغې بنځې ته غاړه ورکړه او چپه یې ترې واخیسته بنځې ورته وویل دالله نه وویرېزه چې دا یې واوریدل نو په خپل کار پښیمانه شو بهر راووتو . ابوبکر صدیق رضی الله عنه مخامخ را روان ؤ او خپل غلط حرکت تذکره یې ورته وکړه ، ابوبکر صدیق رضی الله عنه ورته وفرمایل : توبه او باسه بیا دپاره داسې گناه مه کوه ، دا کس ددې نه پس نبی کریم صلی الله علیه و سلم ته راغی او خپله قصه یې ذکر کړه . (الکاشف عن حقائق السنن ۲/۱۷۳ ، اشعة اللمعات ۲۹۹) .

طرفی النهار : د ورځې د دوو طرفونو نه مراد دیو قول مطابق سحر او ماسپښین اول طرف دی او مازیگر او مابنام دویم طرف دی او زلفاً من اللیل نه ماسخوتن مراد دی د دویم قول مطابق سحر یو طرف دی او ماسپښین او مازیگر دویم طرف دی او زلفاً من اللیل نه مراد مابنام او ماسخوتن دی (الکاشف ۲/۱۷۳) .

زلفاً داد زلفه جمع ده په معنی د نزدې سره مراد ترې وختونه او گینتې دي ځکه چې گینتې هم یو بل ته نزدې وي . په دې حدیث کې سپښتات او ددې نه مخکې حدیث کې خطایا چې کوم الفاظ راغلي دي ددې نه مراد صغیره گناهونه دي همدارنگې ددې حدیث نه معلومه شوه چې د یوې بنځې نه صرف چپه اخیستل اگر چې ځای دفتنې دی مگر په کبائرو کې داخل نه دی ، خو که چیرته یې زنا وکړه نو بیا ټول چپې اخیستل او کتل او اوریدل کبائرو کې شمارل کیږي .

﴿٤٤﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ

د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دی فرمایي چې یو کس د نبی کریم صلی الله علیه و سلم په خدمت کې حاضر شو

فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَصَبْتُ حَدًّا

او عرض یې وکړو یا رسول الله! ما نه داسې کار شوی دی چې په هغې حد واجب دی ، پس ته په ما باندې

(۱) أخرجه البخاري ۸/۲ ، رقم الحديث : ۵۲۶ ، مسلم ۲۱۱۵/۱ رقم الحديث ۳۹-۲۷۶۳ ، والترمذي ۲۷۲/۵ رقم الحديث . ۳۱۱۵ .

فَأَقْبَهُ عَلَيَّ قَالَ وَ لَمْ يَسْأَلْهُ عَنْهُ قَالَ

حد جاري كړه در اوي بيان دی وايي: پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دده نه د حد په باره کې تپوس ونه كړو فرمايي

وَ حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةَ

چې دمونځ وخت راغی نو دغه کس د پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره مونځ وکړو چې کله نبي عَلَيْهِ الصَّلَامُ دمونځ نه

قَامَ الرَّجُلُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَصَبْتُ

فارغ شو هغه کس او دریدو بیا یې عرض وکړو: یا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! ما نه داسې کار شوی دی چې

حَدًّا فَأَقِمَّ نَفِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ

په هغې حد واجبیږي پس زما په باره کې د الله تعالی حکم نافذ کړه نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته و فرمایل

الْإِنْسَ قَدْ صَلَّيْتَ مَعَنَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ذُنُوبَكَ

چې آیاتاز ما سره مونځ ونه کړو؟ هغه وویل ولې نه، پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَامُ و فرمایل: الله تعالی ستا خطا، معاف

أَوْ قَالَ حَدَّكَ" (متفق عليه). (۱)

کړه یا یې داسې و فرمایل: ستا حد وبخښلی شو.

توضیح: اصبت حد اى فعلت شيئاً يوجب الحد: يعنى ما داسې لويه گناه وکړه کومه چې حد شرعي واجبوي. (الکاشف ۲/۱۷۴).

سوال: دلته يو اشکال دی چې هغه کس په خپله اقرار وکړو چې ما د لويې گناه په شان د غلا او شرب خمر وغيره ارتکاب کړی او پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَامُ دمونځ ادا کولو سره د هغه د بخښنې اعلان وکړو، چې ددې نه معلومه شوه چې مونځ وغيره نیک عملونو سره صفائرو نه علاوه کبائر هم معاف کیږي حالانکه معامله داسې نه ده.

اول جواب: چې د هغه کس گناه کبیره نه وه لیکن د هغه گمان دا وو چې زما گناه ډیره لویه ده د الله تعالی نه ویریدونکی کس وره گناه هم لویه گناه گڼي. **دویم جواب:** دادی چې دې کس تعزیر باندي د حد اطلاق وکړو دده گناه باعث د تعزیر وه کومه چې وره وه. **درېم جواب:** دادی چې دا کس پښیمانه شو او په اخلاص سره یې توبه وپستله د کوم سره چې دده لویه گناه معاف شوه په مونځ کولو سره صرف ده ته زیری ورکړی شو بهر حال احتمالات ډیر دي لهذا اوس اشکال باقي پاتې نه شو. (الکاشف ۲/۱۷۴).

سوال: اوس دلته دویم اشکال دادی چې نبی کریم ﷺ ددغه کس د گناه نوعیت معلومولو په باره کې تحقیق او تفتیش ولې نه فرمایلو کیدی شي چې ددغه کس گناه لویه وه.

جواب: پیغمبر ﷺ ته دوحی او الهام یاد کشف په ذریعہ معلومه شوې وي چې ددغه کس گناه صغیره ده کبیره نه ده که چیرې واقعي دغه کس د حد مرتکب شوی وو نو د حد مقدمه (کیس) د حاکم عدالت ته درسیدلو نه پس حد نه نافذولو نه بغیر دیو حاکم کار هم نه دی چې معاف یې کړي.

او حدک: راوي ته شک دی چې پیغمبر ﷺ حدک لفظ فرمایلي وویا ذنبک دی نه د محدثینو د احتیاط اندازه کیږي چې د نبی ﷺ د روایاتو په نقل کولو کې خومره قدرې اهتمام کوي.

د ټولو نه ښه عمل کوم یو دی؟

﴿۵﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت عبد الله ابن مسعود <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی فرمایي چې مادنبی کریم ﷺ ته تپوس وکړو
أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ قَالَ: « الصَّلَاةُ لَوْ قُتِبَتْهَا »
چې الله تعالی ته کوم عمل ډیر خوښ دی نو نبی کریم ﷺ فرمایلي: په خپل وخت مونځ کول
قُلْتُ ثُمَّ أَيُّ قَالَ:
(یعني په مکروه وخت کې مونځ نه کول) ما وویل بیا کوم عمل غوره دی؟ پیغمبر ﷺ فرمایلي:
« بَرُّ الْوَالِدَيْنِ » قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ قَالَ:
موراو پلار سره نیکی کول، ما عرض وکړو: بیا کوم عمل غوره دی؟ پیغمبر ﷺ فرمایلي:
« الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ » قَالَ حَدَّثَنِي بِهِنَّ
د الله په لار کې جهاد کول، ابن مسعود <small>رضي الله عنه</small> فرمایي: چې ما ته دا درې خبرې پیغمبر ﷺ
وَأَن لَوْ اسْتَزَدْتُهُ لَزَادَنِي (متفق عليه). (۱)
فرمایلي، که ما نور تپوسونه هم کولی نو پیغمبر ﷺ به ددی نه هم ډیر بیان فرمایلي.

توضیح: ای الاعمال احب الی الله: یعنی عملونو کې افضل عمل کوم یو دی. دلته مشهور سوال دی ددی تذکره علامه طیبی رحمه الله کړې ده او ملا علی قاری رحمه الله هم کړې ده (مرقات ۲/۲۷۱، الکاشف

(۱) أخرجه البخاري ۹/۲، رقم الحديث: ۵۲۷، مسلم ۹۰/۱ رقم الحديث: ۱۳۹-۸۵، والنسائي ۲۹۲/۱، رقم الحديث: ۶۱۰،

والترمذي ۳۲۵/۱ رقم الحديث: ۱۷۳.

۲/۱۷۵) په توضیحات جلد اول کې ددې تفصیل په یو ځای کې تیر شوی دی مگر د یاد ساتلو د وجې ورته اشاره کوم.

سوال : سوال دادی ټولونه ښه او اوچت خو یو څیز کیدی شي لیکن احادیثو کې چې پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه کله هم د ښه عمل تپوس کړی شوی وي نو پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام مختلف عملونه ښه خودلی دي مثلاً زیر بحث حدیث کې **الصَّلَاةُ لَوْ قَتَلْتَهَا** د ټولو نه ښه عمل خودل شوی دی. حضرت ابوذر غفاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حدیث کې ایمان بالله و جهاد فی سبیل الله لره خه عمل گرځولی دی، په یو حدیث کې اطعام الطعام ته افضل عمل ویلی شوی دی، یو حدیث کې ان یسلم المسلمون من یدیه ولسانه ته بهتر عمل ویلی شي، یو حدیث کې ذکر الله ته خه عمل ویل شوی دي یو حدیث کې ان افضل الاعمال جهاد لا غلول فیه ته افضل عمل ویلی شوی دی یو حدیث کې احب الاعمال الی الله اذومها راغلی دی. د سوال مقصد دادی چې د پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ژبې مبارکې نه مختلف جوابونه ولې راغلي دي.

اول جواب : د حدیث شارحین ددې سوال مختلفو وجوهاتو سره جواب ورکړی دی بنیادي طور باندې دا خبره پېژندل ضروري ده چې فضیلت کلیه صرف ایمان ته حاصل دی په عملونو کې یو عمل ته هم کلي فضیلت حاصل نه دی. البته افضلیت جزئي ضروري دی اعمال په باره کې مختلف جوابات راغلي دي یا خود سوال کوونکو په اعتبار سره مختلف دی چې په کوم سوال کوونکو کې کومه کمزوري وي د هغې شاندهي یې فرمایلي ده یعنی ستا د پاره اوستا مناسب خود ټولو نه غوره عمل هغه عمل دی په کوم کې چې له تا نه سټي کیږي. **دویم جواب :** دادی چې د زمانې او وخت په اعتبار سره یې یو عمل افضل گرځولی دی مثلاً جهاد په زمانه کې جهاد افضل او د حج په موسم کې حج وغیره افضل گرځولی دی اود تکلیف په وخت کې تکلیف والا ته خوراک ورکول افضل گرځولی دی. **دریم جواب :** چرته چې هم افضل اسم تفضیل صیغه استعمال کړی شوې ده ددې نه مراد نفس فعل او مطلق فضیلت دی بل عمل باندې اوچتوالی مقصود نه دی. **څلورم جواب :** افضل یو نوع ده ددې یو فرد نه دی بلکې ډیر افراد دي لهذا کوم عمل چې یې افضل خودلی دی نو گویا هغه به ددغې نوع یو فرد وي، او دا ډیر ښه جواب

دی. **پنځم جواب :** دادی چې دا افضلیت په مختلفو اعتباراتو سره دی مثلاً ابو بکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اتم په اعتبار سره افضل دی، عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اهد هم فی امر الله عمر په اعتبار سره افضل حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حیا په اعتبار سره او حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د قضاء په اعتبار سره افضل دی یا مثلاً جهاد د اعلاء کلمة الله په اعتبار سره افضل دی او مونځ د ذکر الله په اعتبار سره افضل او غوره دی. او سلام د تواضع په اعتبار سره او صدقه د همدردی او سخاوت په اعتبار سره افضل ده ددې حدیث د

نورو احادیثو سره هیڅ تعارض نشته دا جواب هم ښه او عمده دی .

د ټولو نه ښه عمل کوم یو دی؟ د ایمان تقابل د یو عمل سره نه شي کیدی لیکن په مونځ او جهاد فی سبیل الله کې د فقهاو بحث شته چې کوم افضل دی یوه طبقه د علماء کرامو دې طرف ته تلي دي چې مونځ مطلقاً افضل دی مگر یوه طبقه د علماء کرامو دې طرف ته تلي دي چې جهاد افضل دی یاد ساتئ دا تقابل هغه وخت دی چې کله جهاد فرض کفایه وي لیکن چې کله جهاد فرض عین شي نو بیا د ایمان نه پس د ټولو نه افضل عمل جهاد دی .

حدیثي بهن: د دې جملې نه ابن مسعود رضی اللہ عنہ د حدیث د سماع تاکید فرمایي چې دا خبرې ما ته په خپله پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بیان کړي دي او ما په خپله اوریدلي دي واسطه په کې نشته .

ولو استزده: یعنی که د افضلیت خبرې ما نورې معلومولې نو پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم به نور اعمال هم بیان کړي وو لیکن ما نور تپوس ونه کړو چې پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ته تکلیف او مشقت نه وي .

د مونځ پرینودل د کفر علامه ده:

﴿ ٦٦ ﴾ **وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « بَيْنَ الْعَبْدِ**

د حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دی فرمایي چې: نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلي دي: په مینځ د ایمان

وَ بَيْنَ الْكُفْرِ كَرْكُ الصَّلَاةِ »^(۱).

او کفر کې (دیوال غورځول) مونځ پرینودل دی .

توضیح: بین العبد: یعنی د ایمان او کفر په مینځ کې پرده او منع والی مونځ دی .

سوال: د دې حدیث د ظاهري الفاظو نه اشکال پیدا کیږي هغه داسې چې د ظاهري الفاظو مطلب دادی

چې د بنده او کفر په مینځ کې فرق کوونکي څیز پرینودل د مونځ دي حالانکه د بنده او کفر په مینځ کې

فرق کوونکي څیز مونځ کول دي پرینودل نه دي . **جواب:** علامه طیبی رحمه الله وغیره جواب کړی دی په

حقیقت کې دا جواب قاضي عیاض مالکي رحمه الله ورکړی دی هغه دادی چې د ترک لفظ د حد په معنی

واختلی شي نو مطلب به واضحه شي یعنی د ایمان او کفر په مینځ کې چې کوم حد فاصل دی هغه

مونځ دی کوم کس چې د دې حد نه اوږي او مونځ نه کوي نو هغه د کفر په میدان کې داخل شي او کفر ته

نزدې شي . قاضي عیاض رحمه الله دویم جواب دا کوي چې دلته په حدیث کې چې د **بین** کوم لفظ راغلی

(۱) أخرجه مسلم ۸۸/۱ رقم الحديث: ۱۳۱-۸۲، والترمذي ۱۱/۵ رقم الحديث: ۲۶۱۸.

دی دا ظرف دی او هر ظرف خان د پاره یو متعلق غواړي ددې ظرف متعلق محذوف دی چې هغه وصلة لفظ دی ، تقدیر د عبارت داسې دی: ترک الصلاة و صلة بین العبد و الکفر ، یعنی مونځ پرېښودل سړي کفر ته رسوي په دې دواړو توجیحاتو کې اوله توجیه واضحه ده اگر چې په دې کې تاویل دی . (الکاشف ۲/۱۷۷).

شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ لَمَعَاتٍ كَيْ دَرِيْمَه توجیه بیان کړې ده هغه هم خه ده فرمایي چې : کیدی شي چې په دې حدیث کې "العبد" نه مؤمن مراد وي او "الکفر" نه کافر مراد وي او معنی دې داسې شي چې د مؤمن او کافر په مینځ کې فرق کوونکي شیز دمونځ پرېښودل دی چا چې مونځ پرېښودلو هغه به کافروي او چا چې مونځ وکړو هغه به مسلمان وي . (اشعة اللمعات ۲۰۱).

۱۱ ربيع الاول ۱۴۱۰ هـ

الفصل الثانی:

په بندگانو باندې مونځ کول د الله تعالی حق دی:

﴿۷﴾ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :			
د حضرت عباده ابن صامت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی فرمایي : چې نبی کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایيل : چا			
خَسُنُ	صَلَوَاتٍ	افْتَرَضَهُنَّ	اللَّهُ تَعَالَى
چې دې پسخه مونځونو د پاره کوم چې الله تعالی فرض کړې دی (فرائضو او مستحباتو په ادا کولو سره)			
مَنْ أَحْسَنَ وَضُوءَهُنَّ وَصَلَاتَهُنَّ لِيُوقْتِهِنَّ وَآتَمَّ رُكُوعَهُنَّ وَخَشَعَهُنَّ			
په ښه طریقي سره اودس وکړو او په خپل وخت يې وکړل همدارنگې په دې کې يې رکوع او عاجزي وکړه			
كَانَ	لَهُ	عَلَى	اللَّهُ عَهْدٌ
(یعني مونځ يې په حضور قلبي سره وکړ) دده د پاره په الله تعالی باندې ذمه (یعني د الله تعالی وعده)			
أَنْ	يَغْفِرَ	لَهُ	وَ مَنْ لَمْ يَفْعَلْ
داده چې هغه دده (واړه) گناهونه وبخښي او چا چې داسې ونه کړل (یعني په دې ذکر شوي طریقي سره			
فَلَيْسَ	لَهُ	عَلَى	اللَّهُ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ غَفَرَ لَهُ وَ
یا يې مطلق مونځ ونه کړ) نو الله تعالی باندې دده ذمه نشته ، که الله وغواړي بخشش به ورته وکړي او			

إِنْ شَاءَ عَذَابُهُ» (۱)

که چیرته وغواړي نو عذاب به ورته ورکړي.

توضیح: احسن وضوء هن: بهتر او بنائسته اودس دادی چې ددې د فرائضو، مستحباتو او سنتو پوره پوره خیال وساتلې شي، لوقتھن دا لام کلمه په معنی د فی سره ده یعنې افضل او مستحب وخت کې مونځ ادا کول، و خشوعهن ممکن دی چې دلته د خشوع نه سجده مراد واخستلی شي رکوع او سجده یې ځکه خاص کړي دي چې دا په مونځ کې اهم ارکان دي (مرقات ۲/۲۷۳).

عهدا دا دلته د وعدې په معنی کې اخستلی کیږي نو مطلب دا چې الله تعالی د بنده سره د احسان په شکل د مغفرت داسې وعده وکړه چې ددې پوره کول یقیني دي (مرقات ۲/۲۷۳، الکاشف ۲/۱۷۹).

علامه تورپشتي رَحْمَةُ اللَّهِ لِيَكْلِي: چې د کوم خیز فی الحال او فی المال حفاظت او رعایت سره مکمل خیال ساتلو ته هم عهد ویلی شي ددې وجی نه چا سره پخې وعده کولو ته عهد ویلی شي. شیخ نورهم فرمایي: چې دلته بطور اتساع او تشاکل د بنده طرف ته د عهد نسبت شوی دی، مجمع البحار کې لیکلي دي چې د عهد لفظ کله د وصیت په معنی کې استعمالیږي، احادیثو کې د عهد لفظ د دغه معانو

نه یوه معنی کې استعمالیږي (کذا فی اللغات)

شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ په لمعات کې لیکي چې په دې حدیث کې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې مونځ پرینودلو والا کافر نه دی خو د گناه کبیره کوونکی دی بیا فرمایي چې د مرتکب کبیره په باره کې دا واجب او لازم نه دی چې الله تعالی ده ته سزا ورکړي دا خالص د الله مرضي ده چې ده ته عذاب ورکړي یا یې معاف کړي داد اهل سنت مسلک دی. همدارنگې دا هم پیژندل په کار دي چې د گناه کبیره مرتکب همیشه دوزخي نه دی بلکې د گناه مطابق سزا خورلو نه پس به د جهنم نه وځي د خوارجو او معتزلو په دې کې اختلاف دی. د اهل السنة په نزد الله تعالی باندي د بنده د طرف نه هیڅ هم واجب نه دي که الله تعالی چیرته نیک مؤمن یا مجانبین او ماشومانو ته عذاب ورکړي او په جهنم کې یې واچوي یا یو فاسق په ثواب او نعمت کې وساتي، نو الله تعالی په دې پابند نه دی بهر حال مونځ کول د هر مسلمان ذمه داري ده کومه چې د الله تعالی د طرف نه په دې بنده باندي مقرر ده، ددې ادا کول لازم دی برابره خبره ده که په دې کې ده ته مزه وي او یا نه.

(۱) أخرجه أحمد في مسنده ۳۱۷/۵، وأخرجه أبو داود في السنن ۲۹۵/۱ رقم الحديث: ۱۲۵، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱۱۹/۱

رقم الحديث: ۱۳۰۱.

په څلورو اعمالو باندې د جنت زیږی :

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
د حضرت ابو امامه <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی فرمایي چې : نبی کریم <small>صلى الله عليه وسلم</small> فرمایيل : (مسلمانو !)
« صَلُّوا خَمْسَكُمْ وَ صُومُوا شَهْرَكُمْ وَ آدُوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ وَ
پنځموخته خپل مونځ کوی خپله درمضان د میاشتې روژې نیسئ دخپل مال زکوٰة ورکوی او دخپل سردار
أَطِيعُوا ذَا أَمْرِكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ » . (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَ التِّرْمِذِيُّ) . (۱)
(چې کله هغه دخلاف شرع څیزونو حکم نه کوي) تابعداري کوی دخپل رب په جنت کې به داخل شی .

توضیح : صلوا خمسکم : یعنی هغه پنځه مونځونه کوی چې د ورځې او شپې په تاسو فرض دي او چې کوم ستاسو سره خاص دی ، علامه طیبی رحمه الله لیکي چې ددې اعمالو اضافت ددې امت افرادو ته ځکه شوی چې دا اعمال په خپلو طریقو او خصوصیاتو سره دې امت سره خاص دي چې ددې وجې نه دا امت د نورو امتونو په مقابله کې په دې اعمالو کې ممتاز گرځیدلی دی .

شهرکم : ددې نه د رمضان روژې مراد دي چونکې د رمضان میاشت مشهوره ده نو ځکه تصریح ته ضرورت نشته دی ، زکوٰة ذکر د روژې نه پس وکړی شو کیدی شي چې دا تاخیر د یو راوي د بیان د وجې نه شوی وي ، ملا علي قاري رحمه الله فرمایي : د فرضیت په اعتبار سره زکوٰة د رمضان فرض کیدو نه پس فرض شوی وو ځکه وروستو ذکر کړی شو او قرآن او حدیث کې مونځ سره ځکه یو ځای دی چې مونځ د عبادات بدني جرړه ده او زکوٰة د عبادات مالي اصل او جرړه ده په دې حدیث کې د حج ذکر نشته ، علماء فرمایي : چې ددې حدیث بیانیدو په وخت کې حج فرض شوی نه وو . (مرقات ۲/۲۷۴) .

ذا امرکم : ملا علي قاري رحمه الله فرمایي چې ددې نه خلیفه او بادشاه او ددوي وزیران مراد دي یا ددې نه علماء مراد دي چې د شریعت په رڼا کې علماء چې کوم حکم نافذوي هغه حکم منی او کوم حکمران چې د شریعت خلاف حکم صادر کړي هغه مه منی بلکې د حکمران نافرمانی ضروري ده (مرقات ۲/۲۷۵) .

تدخلوا الجنة ربکم : د منځکیني څلورو اوامرو جواب دادی یعنی په دخول اولي سره به جنت ته داخل شي .
سوال : دلته یو سوال دی چې دخول جنت د پاره اصلي سبب او علت خود الله تعالی رحمت او فضل دی دلته اعمال د علت او شرط په درجه کې ولې ایښودل شوي دي . **جواب :** د جنت دا خلیدو د پاره اصل

علت او سبب د الله تعالى رضا او فضل او کرم دی لیکن جنت د اوچتو درجاتو د حصول دپاره اعمال ضروري دي. علماء ددې اشکال دا جواب هم ورکوي چې د جنت دا خلیدو د پاره نیک اعمال اسباب او د سبب په درجه کې دي کوم طرف ته چې نسبت په دې مناسبت سره کېږي.

ماشوم دې په کوم عمر کې د مونځ پابند وگرځول شي؟

﴿٩٩﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
حضرت شعيب دخپل پلار او هغه دخپل نيکه نه روايت کوي فرمايي چې نبي کریم ﷺ فرمايل
«مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِينَ
چې کله ستاسو اولاد د اوو (۷) کالو شي نو د مونځ حکم ورته وکړئ او چې د لسو کالو شي (نو په مونځ
وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ. (١)
پریښودو باندې) هغه ووهئ، او جدا والی راولئ په مینځ ددوي کې د اوده کیدو په ځایونو کې.
وَكَذَا رَوَاهُ فِي شَرْحِ السَّنَةِ عَنْهُ. (وَفِي الْمَصَابِيحِ عَنْ سَبْرَةَ بِنِ مَعْبُدِ)
همدارنگې شرح السنه کې عمرو نه او په مصابيح کې سبره بن معبد نه داروايت نقل کړی شوی دی.

توضیح: مروا: داد امر صیغه ده ابتداء نه یې همزه حذف کړی شوه چې کلمه سپکه شي.

اولادکم: دا کلمه هلکانو او جینکو دواړو ته شامل ده. بالصلوة: په مونځ سره، سره ددې د شرائطو نه یعنې د مونځ شرائطو لحاظ ساتلو باندې هم. وهم: دا جمله حالیه ده او هلکان یې په جینکو باندې غالب کړل ځکه یې د مذکر ضمیر راوړی دی، سبع سنین: داوو کالو د خاص کیدو وجه ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ او شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ دا لیکلې ده چې په دې عمر کې سړي کې دننه د قوت او طاقت یو نوی دور شروع کېږي دغه وجه ده چې دویم سبع یعنې څوارلس کالو نه پس د بلوغت وخت شروع کېږي ځکه ماشوم ته د اوو کالو په عمر کې د مونځ عادت کولو حکم شوی دی چې ماشوم د مونځ نه غافله نه شي. همدارنگې شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ دا هم وايي: چې لس کاله شمار په لسيزو کې اوله لسيزه ده په دې عمر کې په ماشوم کې یو داسې قوت پیدا کېږي چې بلوغت حدودو ته نژدې وي ددې وجې نه شرعي حکم کې سختي راځي او د حواسو کنترول کولو د وجې نه هلک او جینی لره په دې عمر کې جدا اوده کیدو او د ځملا ستو نه منع کړی شوي ده او دا حکم چې څنگه د ورور او خور د پاره دی دغه شان دا حکم د نا

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٣٢١/١ رقم الحديث ٤٩٥، وأخرجه الترمذي في السنن ٢٥٩/٢، رقم الحديث ٤٠٨.

اشنا هلک او د جینی د پاره هم دی بلکې ددوي د پاره دا حکم بطریق اولی دی .

واضربوهم : دې حدیث کې د ماشوم د پاره دوه حکمه دي یو بطور تادیب او دویم د تربیت د پاره چې مونځ پرېښودو سره ماشوم وهلی شي او د تربیت په بناء باندې دده بستره جدا کولی شي ، د اول حکم تعلق د حقوق الله سره دی او د دویم حکم تعلق د حقوق العباد او د اصلاح د معاشرې سره دی ، همدارنگې په دې حدیث کې د پوره دین تعلیم راغلی دی او په دې کې دا خبره هم راغله چې د دین د هر حکم په خلاف ورزی باندې ماشوم وهی د افسوس خبره ده چې نن سبا خلک سکول نه ویلو باندې د پنځه کالو ماشوم وهلی شي مگر د مونځ پروانه کوي . ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ لیکي : که چیرته دوه سړي یا دوه ښځې سره د جامو یو بل سره داسې اوده شي چې پټا اعضاء په ښکاره کیدو سره یو بل سره نه یو ځای کیږي نو دا جائز دی . (مرقات ۲/۲۷۵).

په مونځ سره د منافق مال او جان محفوظ کیږي :

﴿۱۰﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَ

د حضرت بریده نه روایت دی وایي چې : نبی کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي : هغه عهد چې په مینځ زما او د

بَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ » رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ ^(۱)

منافقینو کې دی هغه مونځ دی لهذا چا چې مونځ پرېښودو هغه کافر شو .

توضیح : بیننا و بینهم : یعنی زموږ او د منافقینو په مینځ کې د مال او جان د حفاظت چې کومه معاهده شوې ده چې مونځ د هغوي د مال او جان ته تعرض نه شو کولی بنیادي وجه داده چې هغوي په ظاهر کې په صحیح طریقې سره مونځ کوي چې د مسلمانانو سره یې مشابهت پیدا کیږي که چیرته هغوي مونځ پرېښودو چې د ټولو نه افضل ترین عبادت دی نو هغوي او کافر به په ظاهري طور باندې یو شان شي ځکه چې اعتقادي منافق خود مخکې نه کافر دی مگر د مونځ کولو د وجې نه دده په کفر باندې پرده وه چې مونځ یې پرېښودو نو پرده ترې اوچته شوه . شارحین ددې حدیث د تشریح په پیش نظر د "فقد کفر" ترجمه کوي چې اوس هغوي کفر ښکاره کړو (مرقات ۲/۲۷۶).

ددې مضمون تائید ددې حدیث نه هم کیږي چې کله پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام نه د منافقینو د قتل کولو اجازت وغوښتلې شو نو نبی عَلَيْهِ السَّلَام و فرمایي : چې د مونځ کوونکو د قتل کیدو نه زه منع کړی شوی یم .

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۳/۱۶۷، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۵/۵، رقم الحديث : ۲۶۲۱، وأخرجه ابن ماجه في سنن ۱/۲۱۲.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

﴿۱۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايی چې يو کس نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته راغلو

فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي عَالَجْتُ امْرَأَةً فِي أَقْصَى الْمَدِينَةِ وَ إِنِّي أَصَبْتُ مِنْهَا

او عرض یې وکړو یارسول الله ماد مدینې په یو طرف کې دیوزنانه سره غاړه ملا وکړه او ما وکړه ددی سره

مَا دُونَ أَنْ أَمْسَهَا فَأَنَا هَذَا فَاقْضِ فِيَّ مَا شِئْتَ.

په غیر د صحبت نه هر څه، نوزه حاضریم چې فیصله وکړئ تاسو زما په باره کې چې څه مو خوښه وي

فَقَالَ لَهُ عَمْرٌو لَقَدْ سَتَرَكُ اللَّهُ لَوْ سَتَرْتَ عَلَى نَفْسِكَ.

حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وویل: الله تعالی ستا د عیبونو پټ والی کړی وو که تاهم غیبت پټ کړی وي (نونه

قَالَ وَ لَمْ يَزِدْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ شَيْئًا

به وه) حضرت عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايی چې نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جواب ور نه کړو (د الله د

فَقَامَ الرَّجُلُ فَانْطَلَقَ فَاتَّبَعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ سَلَّمَ

حکم په انتظار کې وو) بهر حال هغه کس او دریدو او لارو بیا پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د هغه راغونښتو د پاره

رَجُلًا فَدَعَاهُ وَ تَلَا عَلَيْهِ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿ وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ

یو کس ولیږو چې هغه راوړي پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د هغه مخکې د آیت ولوستو: دورځي په اول او آخر کې

وَ زُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلَّذِينَ كَرِهُوا ﴿ (سورة هود: ۱۱۴)

او د شپې په څه حصه کې مونځ کوي ځکه چې نیکي گناهونه ختموي او د انصیحت د نصیحت قبلوونکو

فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ يَا نَبِيَّ اللَّهِ هَذَا لَهُ خَاصَّةٌ

د پاره دی د خلکو نه یو کس غرض وکړو ای د الله رسوله! دا حکم خاص کړ ددی کس د پاره دی؟ پیغ

قَالَ: « بَلْ لِلنَّاسِ كَافَّةً » رَوَاهُ مُسْلِمٌ (۱)

عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَ فرمایل: نه، د ټولو خلکو د پاره دی.

توضیح: عالجت امرأة: عالج يعالج معالجة د لوبو او چپې اخیستو نه کنایه ده، شارحین لیکي چې دا هغه کس دی چې دده قصه ددې باب په اولني فصل کې په حدیث نمبر ۳ کې تیره شوې ده چې دده نوم ابو اليسر دی لیکن ابن حجر رَحْمَةُ اللَّهِ وَغیره شارحین فرمایي چې دا قصه د یو بل کس ده اوس سوال دا پیدا کیږي که چیرته دا د یو بل کس قصه ده او ځانله قصه ده نو کوم ایت چې د اولني کس متعلق ویلی شوی دی نو دا ایت هم د اولني کس متعلق ویلی شوی دی نو څنگه دا دوه واقعې کیدی شي.

ددې جواب ابن حجر رَحْمَةُ اللَّهِ دا ورکړی دی چې کیدی شي چې دا ایت مکرر نازل شوی وي، دویم جواب محققینو دا ورکړی دی چې دا ضروري نه ده چې دا ایت مکرر نازل شوی دی او نه په دې حدیث کې اشاره شته چې دا ایت دوباره نازل شوی دی بلکې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام د مخکې نه نازل شوی ایت ددغه کس واقعہ متعلق لوستلی دی او دا هم کیدای شي چې د یو ایت اطلاق په مختلفو واقعاتو وکړی شي.

فقال رجل من القوم: ددې جملې نه معلومیږي چې دا دواړه جدا جدا واقعات دي ځکه چې سوال کوونکي یا عمر فاروق رضی الله دی یا حضرت معاذ بن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دی او هلته په اولني قصه کې دهغه حکم او فضیلت د خصوصیت سوال کوونکي هغه کس په خپله وو کوم چې صاحب دو واقعې وو.

په مونځ کولو سره ټول گناهونه ریښیږي:

﴿۱۲﴾ وَعَنْ أَبِي دَرٍّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ زَمَانَ الشِّتَاءِ وَالْوَرَقُ			
د حضرت ابو ذر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی چې يو ځل نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ووتو د خزان په موسم کې چې پانږې			
يَتَهَافَتُ	فَأَخَذَ	بِفُصْنَيْنِ	مِنْ شَجَرَةٍ قَالِ
غورځيدې نو پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام د یوې ونې دوه ښاخونه ونيول، راوي وايي چې: (څنگه چې حسب معمول پانږې د غورځيدو موسم کې يو ښاخ په خوځولو سره پانږې ډيرې غورځيږي دغه شان چې کله			
فَجَعَلَ	ذَلِكَ	الْوَرَقُ	يَتَهَافَتُ قَالِ فَقَالَ : يَا أَبَا دَرٍّ
پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام ښاخونه ونيول نو) دهغې نه پانږې و غورځيدې نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايل ابو ذره!			
قُلْتُ لَبَيْكُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ : إِنَّ الْعَبْدَ الْمُسْلِمَ لِيُصَلِّيَ الصَّلَاةَ			
ما عرض وکړوای د الله رسوله! زه حاضرم پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايل چې کله مؤمن بنده مونځ کوي			

يُرِيدُ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ فَتَهَافَتْ عَنْهُ ذُنُوبُهُ كَمَا تَهَافَتْ هَذَا الْوَرَقُ عَنِ هَذِهِ الشَّجَرَةِ . رَوَاهُ أَحْمَدُ (۱)

خاص دالله درضاد پاره نو د هغه گناهونه داسې غورځيږي لکه څنگه چې ددې ونې نه پانږې غورځيږي .

توضیح: زمن الشتاء: ژمې او د خزان موسم ته شتاء ویلی کیږي، د بعضې ونو نه علاوه باقي د ټولو ونو پانږي وچيږي او په دې موسم کې رږيږي او پریوځي ددې منظر تذکره کړی شوې ده او دلته د خزان موسم مراد دی. یتهافت: باب تفاعل نه تهافت یتهافت پرلپسې او مسلسل پریوتو په معنی راځي که چیرته د ونې بناخونه و خوزولی شي نو بیا خو پانږي په تیزی سره غورځيږي لهذا په دویمه جمله کې چې د یتهافت کوم ذکر راغلي هغه همدغې مقصد بنکاره کولو د پاره دی کله چې نبی کریم ﷺ دوه بناخونه ونيول او حرکت یې ورکړو بیا خو به یې اختیاره پانږي غورځیدلې. لیبیک: یعنی بار بار ستاسو په خدمت کې حاضریم. وجه الله: مطلب دادی چې مونږ خالص د الله تعالی د پاره کوی نه د بل څه مقصد د پاره وي او نه د ریاکاری د پاره وي.

فتهافت په اصل کې فتهافت دی او ذنوبه ددې فاعل دی ددغه گناهونو نه هم د عام قاعدې مطابق صفات مراد دي اگر چې احادیثو کې الفاظ مطلق راغلي دي کوم چې کبائرو ته هم شامل دی.

د خاص قسم دوه رکعتونو سره ټول گناهونه معاف کیږي:

﴿۱۳﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « مَنْ صَلَّى
د حضرت زید بن خالد الجهني <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی چې نبی کریم <small>صلى الله عليه وسلم</small> فرمایيل چا چې وکړو دوه
سَجْدَتَيْنِ لَا يَسْهُوُ فِيهَا
رکعته مونږ (یعنی د غفلت په صورت کې نه بلکې د زړه حاضریدو سره) چې په هغې کې یې هیڅ غلطي
غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ » (رَوَاهُ أَحْمَدُ). (۲)
ونه کړه نو الله تعالی به دده مخکنی ټول گناهونه معاف کړي.

توضیح: سجدتین: ددې نه دوه رکعته مونږ مراد دی او ویل د سجدې او د رکوع او مراد ترې مونږ اخیستل په قرآن کریم او حدیث کې بار بار راغلي دي.

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱۷۹/۵.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۱۹۱/۵.

لا یسهو فیہما : یعنی په دې دوو رکعتونو کې مونځ کوونکی د مونځ نه غافل نه وي ، علامه طيبي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي : چې مونځ گذار په حاضر دماغی او حضور قلبی سره مونځ کوي یا داسې وگنږي چې داسې عبادت کوي گویا چې الله تعالی دا ویني . (الکاشف ۲/۱۸۳)

غفر الله له : یعنی الله تعالی دده ټول مخکني صفاتر گناهونه معاف کوي ، ملا علي قاري رَحْمَةُ اللهِ فرمایي : چې علماو ذنوب په صفاترو سره یو ځای یا مقید کړي دي اگر چې د حدیث الفاظ صفاترو او کبائرو دواړو ته شامل دي . (مرقات ۲/۲۷۹)

دوور کعتو مونځ کول خو آسان دي مگر ددې دوور کعتو دپاره چې کوم شرط دی چې په زړه کې دالله تعالی نه علاوه بل خیال بالکل رانه شي دا آسان نه دی وایي : دوه رکعتو مونځ په اصلي حالت سره کولو دپاره شاه اسماعیل رَحْمَةُ اللهِ دوه سوه رکعتو مونځ کړی ولیکن دا کیفیت او حالت پوره نه شو بیاسید احمد شهید رَحْمَةُ اللهِ چې د ځان سره اودرولو دوه رکعتو مونځ یې ورته ونبودو نو په دغه کیفیت باندې مونځ وشو .

مونځ نه کولو والا به فرعون او هامان سره وي :

﴿۱۴﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : أَنَّهُ			
عبد الله ابن عمرو بن العاص د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه روایت کوي چې : یوه ورځ نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ			
ذَكَرَ	الصَّلَاةَ	يَوْمًا	فَقَالَ :
د مونځ ذکر وکړو (یعنی د مونځ فضیلت او داهمیت بیانولو اراده یې وکړه) نو پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام و فرمایل			
»	مَنْ	حَافِظٌ	عَلَيْهَا كَانَتْ لَهُ
چې کوم کس په مونځ باندې محافظت کوي (یعنی پابندی سره مونځ کوي) نوده دپاره دا مونځ دایمان			
نُورًا	وَ	بُرْهَانًا	وَ نَجَاةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ
رڼا (دزیاتوالي سبب) او (دایمان د کمال وضاحت) دلیل به وي او د قیامت په ورځ به د نجات ذریعه			
وَ	مَنْ	لَمْ	يُحَافِظْ عَلَيْهَا لَمْ يَكُنْ لَهُ نُورًا وَلَا بُرْهَانًا
وي او چې کوم کس د مونځ حفاظت نه کوي نودهغه دپاره به نه دایمان رڼا وي اونه (د کمال ایمان) دلیل			
وَلَا	نَجَاةً	وَ كَانَ	يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ قَارُونَ وَ فِرْعَوْنَ وَ هَامَانَ
اونه (د قیامت په ورځ) به د مغفرت ذریعه وي بلکې داسې کس به د قیامت په ورځ د فرعون او هامان سره			

وَأَبِي بِنِ خَلْفٍ « رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالدَّارِمِيُّ وَالبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ. ^(۱)

او ابي بن خلف سره (په عذاب کې مبتلا) وي .

توضیح: ذکر الصلاة: یعنی یو ورځ نبي کریم ﷺ د مونځ فضیلت او ددې شرافت بیان کړو .
 من حافظ علیها: یعنی په دوام سره یې مونځ وکړو ، ددې فرائض ، ارکان او ددې واجبات او سنن او مستحبات او ددې اوقاتو یې پوره پوره خیال وساتلو . نورا: یعنی په میدان حشر کې به دا مونځ د هغه مونځ گذار د پاره په کار راځي . وپرهالاً: یعنی دده په ایمان باندې به واضح او ښکاره دلیل وگرځي .
 قارون: حضرت موسیٰ علیه السلام په زمانه کې د یو تباہ حال او بد بخت کس نوم دی کوم چې په ځمکه کې نیستلې شوی وو . فرعون: دیو داسې لعنتي کس نوم دی چې د خدایي دعویٰ یې کړې وه بیا په بحر قلزم کې تباہ او غرق شو . هامان: دا د هغه شیطان نوم دی چې د فرعون وزیر او مشیر ؤ او د فرعون سره غرق شو .
 ابي بن خلف: دې بد بخت کس پیغمبر علیه الصلاة والسلام ته په مکه کې ډیر تکلیف ورکړی وو او بیا د کفارو سره د جنگ د پاره مدینې منورې ته راغلې وو او په احد کې یې د پیغمبر علیه الصلاة والسلام شهید کولو د پاره مخکې شوې وو او پیغمبر علیه الصلاة والسلام دغه کس په نیزې ووهلو او مردار یې کړو ، کوم چې په انسانیت کې بد بخت انسان گرځولې شوې وو . په دې حدیث مبارک کې د مونځ پابندی نه کولو والا او سستی کولو د پاره دومره سخت عذاب خودل شوی دی چې دا ذکر شوي کسان په دوزخ کې ممتاز دي نو ددې سره به دا کسان هم په دوزخ کې وي او چې کوم مسلمان بالکل مونځ نه کوي نو ددوي انجام ددغه کسانو نه به هم بدتر وي . په دې حدیث کې دا اشاره هم ده چې کله انسان د بادشاهت په نشه کې مونځ پرېږدي ، او کله د وزارت د وجې نه ، او کله د ملازمت د وجې نه ، او کله د مال د نشې د وجې نه ، او کله د حق سره د دښمنۍ د وجې نه مونځ پرېږدي دا قسم خلک او ددوي په شان نور خلک ټولو د پاره دا سخته تنبیه ورکړی شوې ده او کوم خلک چې د مونځ پابندی په دې حدیث کې اشاره ده چې مونځ کوونکي او پابندي کوونکي د مونځ خلک به د نبیانو او صلحاو او شهداو سره وي .

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱/۱۶۹، والدارمي في السنن ۲/۳۹۰، رقم الحديث: ۲۷۲۱، وأخرجه البيهقي في شعب الإيمان ۳/۶۴

صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ به مونځ پرېښودونکي کافر گڼلو :

﴿١٥٥﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرَوْنَ

د حضرت عبد الله ابن شقيق نه روايت دی وايي : چې د پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام صحابه کرامو به نه ليدلو

شَيْئًا مِنَ الْأَعْمَالِ تَزَكُّهُ كُفْرُهُ غَيْرَ الصَّلَاةِ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) . (١)

يو عمل په ټولو افعالو او اعمالو کې چې پرېښودل به يې کفر گڼل کيدو په غير د مونځ نه .

توضیح: لا يرون: دا کلمه د رای نه اخیستل شوې ده ددې نه مراد عقیده ساتل دي يعنې د صحابو دا عقیده وه چې مونځ نه کولو والا کافر کيږي . (الکاشف ۲/۱۸۴، المرقات ۲/۲۸۱).

ددې قسم احکاماتو ذکر تغليظاً او تشديداً شوی دی لیکن دې الفاظو لره په خپل ظاهر باندې پرېښودل ډیر بهتر دي ځکه چې حکمت په دې کې دی گینې مقصد د شارح به فوت شي ، علماء ليکي که مونځ پرېښودل د انکار په صورت کې وي نو دې سره سرې کافر کيږي او که مونځ پرېښودل د خدا يا د توهين يا د سپک والي د وجې نه وي نو هم دغه سرې کافر گرځي او که د سستی د وجې نه مونځ نه کوي نو د گناه کيږي مرتکب کيږي ، امام احمد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي : که قصدا يا عمدا مونځ نه کوي نو دغه کس مرتد دی او قتل يې کړئ ، د امام مالک او امام شافعي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په نزد دغه کس واجب القتل دی ، خودا قتل د مرتد کيدو د وجې نه نه دی بلکې د زجر د وجې نه دی ، امام ابو حنيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي : مونځ نه کوونکی هميشه د پاره په جيل کې واچوئ يا به توبه وکړي يا به په هغه حالت کې مړ شي ، سعدي بابا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي : مونځ نه کوونکی ته قرض مه ورکوي ځکه چې څوک د الله تعالی قرض نه شي ادا کولی نو ستا قرض به څه ادا کړي ، بعضې علماء ليکي مونځ نه کوونکی د مسلمانانو په مقبره کې مه دفن کوي بهر حال د اهل السنة والجماعة په نزد مونځ نه کوونکی کافر نه دی خو دلته حديث کې مونځ نه کوونکی د پاره دا حکم تغليظاً او تشديداً او د زجر او تنبيه د وجې نه دی .

﴿١٦٥﴾ وَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : أَوْصَانِي خَلِيلِي

د ابودرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې وصيت وکړو ما ته زما ملگري (نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چې

أَنْ لَا تُشْرِكَ بِاللهِ شَيْئًا وَ إِنْ قَطَعْتَ وَ حُرِّقْتَ

تاسو د الله تعالی سره شریک مه جوړوئ اگر چې تاسو ټوټې ټوټې کړې شئ په اور وسوځولې شئ او

وَلَا تَتْرُكُ صَلَاةً مَّكْتُوبَةً مُتَعَمِّدًا فَمَنْ تَرَكَهَا مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ

قصدا مونځ مه پرېږدی، او چا چې مونځ قصدا پرېښودو نو دده نه به ذمه خالي وي، همدارنگې کله هم

وَلَا تَشْرَبُ الْخَمْرَ فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ هَرَجٍ^(۱)

شراب مه څکئ، ځکه چې داد هرې گناه جرړه ده.

توضیح: اوصاني خليلي: وصيت هغه تاكيدي او ضروري حکم ته ويلى شي کوم چې دمرگ په وخت کې دخپلو خپلوانو په باره کې کوي خليل خاص ملگري ته ويلى شي دلته ترې مراد پیغمبر ﷺ دی.

لا تشرک: د الله تعالی په ذات او صفاتو کې شریک جوړولو ته شرک ويلى شي.

وان قطعت: دا حکم د عزیمت په درجه کې دی یعنې ځان یې د هلاکت سره مخ کړو مگر شرک کلمه یې د ژبې نه، نه وي ويلى، اگر چې د ځان بچ کولو د پاره د کفر کلمه ويلو اجازت شته دی چې داد رخصت په درجه کې دی چې کله یې په زړه کې ایمان موجود وي الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان.

برئت منه الذمة: علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: دې جملې نه کفر تغليظا مراد شوی دی چې دا سړی کافر شویا د ذمې نه مراد هغه امان دی چې ددې په ذریعه سره د انسان مال او ځان محفوظ کيږي یعنې مونځ پرېښودو په وجه سره اوس دغه کس ته د قتلولو سزا یا د تعزیر سزا ورکولنی شي اوس امن او چت شوی دی. (مرقات ۲/۲۸۱).



(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱۳۳۹/۶ رقم الحديث : ۱۰۳۱.

۱۲ ربیع الاول ۱۴۱۰ هـ

بَابُ الْمَوَاقِيتِ :

د مونغ دوختونو بيان :

قال الله تعالى : ﴿ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ﴾ (سورة النساء : ۱۰۳).

و قال الله تعالى : ﴿ فَسُبْحَانَ اللَّهِ جِئِنَ لُئْسُونَ وَجِئِنَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَجِئِنَ تُظْهِرُونَ ﴾ (سورة الروم : ۱۷/۱۸).

د موقیت لغوي او اصطلاحي تحقیق : موقیت جمع د میقات ده بعضې اهل لغتو ویلی دي چې خلاف القیاس موقیت د وقت جمع ده او وقت او میقات د دواړو معنی یوه ده دواړو کې ترادف دی "المقدار من الدهر" یعنی د زمانې یو متعین حصې ته وقت ویلی شي . (مرقات ۲/۲۸۲).

بعضې علماء وایي : چې وقت مطلق زمانې ته ویلی شي . او میقات د زمانې هغه حصې ته ویلی شي چې په هغې کې یو کار او عمل مقرر کړی شي او دلته همدغه مفهوم مراد دی د میقات اطلاق کله متعین زمانې نه علاوه په متعین ځای باندې هم کیږي لکه څنگه چې د حج احرام اچولو د پاره یو خاص ځای ته میقات ویلی شي . د مونغ فرض کیدو د پاره اصل علت او سبب خود الله تعالی حکم او خطاب دی ییاد هر مونغ د پاره ددې وخت د هغې سبب دی . شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ لَمَعَاتُ كَيْ د پنځه مونځونو د وختونو چې کوم حکمت بیان کړی دی د هغې خلاصه داده فرمایي چې انسان کله د شپې اوده کیږي نو د الله تعالی د ډیرو نعمتونو د شکر ادا کولو نه قاصره وي تردې پورې چې د خپل سکون او امن او صحت د نعمت نه هم غافله او سپړي . همدارنگې هغه د خپلې گټې او د معاش نه هم عاجزه شي او د مړي په حکم کې شي ، شپې تیریدو نه پس چې کله ورځ راشي نو الله تعالی په ده باندې د سحر مونغ فرض کړو ترڅو چې د شپې د ټولو غلطیانو تلافی او ختموالې وشي او الله تعالی د مرگ نه پس چې ده ته کومه زندگي ورکړې فرمایلي دي چې ددې په نه طریقه سره شکر ادا کړی شي بیا چې دا انسان د الله تعالی ورکړی شوو طاقتونو نه د زندگي اسباب تلاش کوي او د ورځې په رڼا کې نیحي حاصلوي او حلاله روزي پیدا کوي چې کله د نعمت انسان ته حاصل شونو الله تعالی ددې نعمت شکر ادا کولو د پاره په دې انسان د ماسپښین مونغ فرض کړو ییاد انسانو عام عادت دی چې د ماسپښین په وخت کې اوده کیږي چې آرام وکړي نو ددې خوب د وجې نه چې د الله تعالی په یادولو او عبادت کې کوم کموالی راغلی دی د هغې د پاره یې د مازيگر مونغ فرض کړو ترڅو چې - کموالی پوره والی راشي بیا عام عادت دی چې د مازيگر په وخت کې انسان په خپل کار او گټې او زندگي کې دومره مشغوله وي

چې په بازارونو کې د گړخیدو سره غافله شي دغه رنگ د ټولې ورځې د نعمتونو پوره والی و شي ځکه ددې شکر ادا کولو د پاره او د تقصیراتو یعنی کم والی د ختمیدو د پاره الله تعالی د ماښام مونځ فرض کړو چې کله انسان د هر قسم آفت نه بچ شي او د ورځې ښې خاتمې ته ورسې نو ددې شکر ادا کول په ده باندې لازم شو ځکه الله تعالی د ماسخوتن مونځ فرض کړو ترڅو چې د ختامه مسک مصداق جوړ شي (اشعة اللمعات ۳۰۴-۳۰۵).

الفصل الأول:

د پنځو مونځونو د وخت بیان:

﴿۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ
د عبد الله ابن عمرو نه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایل: د ماسپښین وخت د زوال نه پس دی
وَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطَوِيلِهِ مَا لَمْ يَخْضُرِ العَصْرُ
او ددې آخري وخت هغه دی چې د سرې سوری د هغه د اوږدوالي برابر نه شي د مازيگروخت راتلو پورې
وَ وَقْتُ العَصْرِ مَا لَمْ تَصْفُرِ الشَّمْسُ وَ وَقْتُ صَلَاةِ المَغْرِبِ
او د مازيگروخت تر هغه وخته پورې دی چې کله لمر زېر نه وي او د ماښام وخت تر هغه وخته پورې دی
مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ وَ وَقْتُ صَلَاةِ العِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الأَوْسَطِ وَ وَقْتُ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الفَجْرِ
چې کله شفق غائب نه وي او د ماسخوتن وخت د نیمې شپې پورې دی او د سحر وخت د طلوع فجر نه تر
مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَأَمْسِكَ عَنِ الصَّلَاةِ فَإِنَّهَا
هغه وخته پورې دی چې کله لمر راونه خيژي او چې کله لمر راوخيژي نو مونځ مه کوی ځکه چې لمر د
تطلع بين قرني الشيطان» (رواه مسلم) (۱)
شیطان دواړو ښکرو په مینځ کې راخيژي.

توضیح: وقت الظهر: لفظ د ظهر ماده اشتقاق ظهور دی او دا وخت هم د ورځې په مینځ کې ظاهرېږي دې وخت ته هجیره هم ویلي کیږي ځکه چې دا وخت هاجره یعنی د ماسپښین وخت ته بالکل نژدې وي. (مرقات ۲/۲۸۲).

(۱) أخرجه مسلم ۱۲۸/۱ رقم الحديث: ۱۷۳-۱۱۲، وأبو داود ۲۸۰/۱ رقم الحديث: ۳۹۶، والنسائي ۲۶۰/۱ رقم الحديث: ۵۲۲.

حدیث کې د سحر وخت بیانولو په ځای د ماسپښین وخت نه یې د وختونو د تعیین ابتداء ځکه کړې شوې ده چې ماسپښین هغه اولنی مونځ دی کوم چې د معراج په شپه د سحر په وخت کې ادا شوی وو ځکه خو دې ته الصلاة الاولى ویلی شي . همدارنگې چې کله جبرائیل عَلَیْهِ السَّلَام د وختونو بیان کولو نو جبرائیل عَلَیْهِ السَّلَام هم د ماسپښین وخت نه شروع وکړه . اذالذات الشمس: دلمرسوری چې کله رورو کمیري نو پوهه شه چې لمر او چتیري او چې کله د سوري کم والی او دریري نو پوهه شه چې لمر د نیمې ورځې په نقطه باندې ولاړ دی او چې کله سوری په ډیریدو شي نو د زوال وخت شروع شي او په دې هم ځان پوهه کړه چې مجموعي طور باندې د مونځ وختونه په درې قسمه دي : اول اوقات الصحة والاداء دي دا هغه وختونه دي چې په دې کې مونځ وکړی شي نو هغه به صحیح وي قضاء به نه وي بلکې په ادا کیدو کې شمارل کیږي په دې کې به د مکروهه کیدو شبه نه وي . دویم وخت مستحب دی دا صحیح وخت هغه حصه ده چې په دې کې مونځ کول اولی او بهتر دی اگر چې مخکې او وروستو مونځ کول هم جائز دی . دریم وخت مکروهه دی کوم چې مونځ کول مکروهه دی د موجوده باب په احادیثو کې د وخت د صحیح کیدو بیان دی . بیا ددې نه پس په ص ۹۴ کې په باب النهي کې د مکروهه وخت بیان دی چې په هغې کې مونځ کول مکروهه دی .

د ماسپښین وخت : د ماسپښین په شروع کې د چا اختلاف نشته د ټولو امامانو په نزد د زوال نه د ماسپښین وخت شروع کیږي د ختمیدو په وخت کې د فقهاو اختلاف دی چې د ماسپښین وخت د کوم وخت پورې دی ددې وجې نه د مازيگر په وخت کې هم اختلاف دی ، بهر حال په ماسپښین کې اختلاف داسې دی :

د فقهاو اختلاف : امام مالک ، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ اَوْ صَاحِبِيْنَ يَعْنِي د جمهورو مسلک دادی چې د اصلي سوري نه علاوه چې د هر څیز سوري ددې مثل شي نو د ماسپښین وخت ختمیږي او د مازيگر وخت شروع کیږي خو امام مالک رَحْمَةُ اللهِ د ماسپښین او د مازيگر په مینځ کې دلبر داسې وخت هم قائل دی کوم چې مشترک وي د امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ نه د وخت په انتها کې د ماسپښین وخت متعلق څلور اقوال دی ، درې قوله واضحه دي نو ځکه همدا بیانولی شي : (۱) اول قول دادی چې د دوو مثیلینو نه د ماسپښین وخت شروع کیږي او مثل ثالث سره د مازيگر وخت شروع کیږي دا قول د احنافو په نزد مشهور دی اگر چې فتوی په دې باندې نه ده . (۲) امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دویم قول دادی چې مثل اول باندې د ماسپښین وخت ختمیږي او د مازيگر وخت شروع کیږي دا قول د جمهورو او د صاحبینو د مسلک موافق دی او فتوی په دې قول ده ، درمختار کې د ډیرو کتابونو په حوالو سره دا مسلک راجح گرځیدلی دی ، فتاوی ظهیریه او خزانه المفتین کې د امام صاحب دې مسلک ته رجوع ثابت کړی شوی ده . (۳) امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ نه دریم قول دا را نقل دی چې د ماسپښین وخت په مثل اول

سره ختمیږي خو د مازیګر وخت دوو مثلینو نه وروسته د مثل ثالث نه شروع کیږي او په مینځ کې څه وخت مهمل دی نه د مازیګر وخت دی او نه د ماسپښین وخت، په دې کې معذوره خلک مونځ کولی شي، حضرت شاه انور شاه رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي چې په دې اقوالو کې تطبیق دادی چې مثل اول خاص د ماسپښین د پاره دی او مثل ثالث د مازیګر سره خاص دی او مثل ثاني مشترک دی مگر د ټولو د پاره نه دی بلکې صرف د معذورو ملګرو د پاره دی.

دلائل: جمهورو د زیر بحث حدیث نه استدلال کړی دی چې د لمر د زوال نه مثل اول پورې ماسپښین او مثل اول نه مازیګر شروع کیږي، د جمهورو دویم دلیل امامت جبریل عَلَيْهِ السَّلَام دی چې په هغې کې تصریح موجود ده "حين صار ظل كل شيء مثله" یعنی مثل اول باندې د مازیګر وخت شروع کیږي. امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ اولنی دلیل هغه احادیث دي چې په هغې کې د ماسپښین وخت لره یخولو تاکید او ترغیب دی لهذا په بخاري شریف کې روایت دی: **عن ابي سعيد الخدري قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابردوا بالظهر فان شدة الحر من فيح جهنم.**

همدارنگې په ترمذي کې روایت دی: **عن النبي الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انه قال اذا اشتد الحر فابدوا بالصلوة فان شدة الحر من فيح جهنم.** د ابراد د دې روایاتو نه طریقه د استدلال داسې ده چې په گرم ملکونو کې مثل ثاني په وخت ابراد راځي د دې نه مخکې وخت یخ کیدی نه شي نو ابراد لفظ گویا اعلان دی چې د ظهر وخت مثلین پورې دی په مثل اول باندې نه ختمیږي.

د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دویم دلیل: د حضرت ابوذر غفاري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هغه روایت دی چې په دې کې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام سره د سفر یوه قصه داسې بیان کړې ده: **عن ابي ذر قال كنا مع النبي الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في سفر فاراد المؤذن ان يؤذن فقال له ابرد ثم ان اراد ان يؤذن فقال له ابرد ثم اراد ان يؤذن فقال له ابرد حتى رأينا فيم التلؤل فقال النبي الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان شدة الحر من فيح جهنم فاذا اشتد الحر فابدوا بالصلوة.** (بخاري ج ۱ ص ۷۷) دې حدیث کې **فم** لفظ راغلی دی چې د سوري په معنی دی او "التلؤل" د **تأ** په ضمی سره د **تل** جمع ده چې د غونډی په معنی کې ده د غونډیو سوري ډیر وروسته راځي خاص کر گرم ملکونو کې سوري ډیر په مشکله سره راځي د حضرت ابوذر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا وینا چې ماد ماسپښین مونځ دومره په تاخیر سره کړی دی او د ابراد تحقق هغه وخت وشو چې کله مونځ د غونډیو سوري ولیدل دا معامله دوو مثلینو نه مخکې ممکن نه ده داد امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ مشهور قول د پاره واضح دلیل دی.

د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دَرِيم د لیل : د مخکنیو امتونو یهود او نصاراو باندي د پیغمبر عَلَيهِ السَّلَام امت د

فضیلت والا حدیث دی کوم چې په مشکوة شریف کې د باب ثواب هذه الامة کې صاحب د مشکوة نقل کړی دی ددې مضمون او مفهوم داسې دی چې یهودو مثلاً سحر نه د ماسپښین پورې کار وکړو هغوي ته الله تعالی یو قیراط مزدوري ورکړه بیا نصاری د ماسپښین نه د مازیگر پورې کار وکړو نو دوي ته الله تعالی یو قیراط مزدوري ورکړه دې باندي یهود او نصاری غوسه شو چې زمونږه کار او وخت ډیر دی او معاوضه کمه را کړی شوه او ددې امت د کار وخت کم دی او ثواب ورته ډیر ورکړی شونو الله تعالی وفرمایل : چې ما تاسو ته څه درکړي آیا په تاسو مې ظلم کړی دی هغوي وویل : نه زمونږ حق خو مونږ ته را کړی شو خو هغوي ته ډیر ورکړی شونو الله تعالی وفرمایل : دا خو زما فضل او کرم دی چې چا باندي یې زه کوم نو کولی یې شم. اوس په دې واقعه کې خبره واضحه شوه چې د ماسپښین نه د مازیگر پورې وخت ډیر دی او مازیگر نه د مابنام پورې وخت کم دی او دا صرف په هغه وخت کې دی چې د ماسپښین وخت دوو مثل پورې اوږد ومنلی شي که داسې نه وي نو په یو مثل باندي د ماسپښین وخت ختم شي نو بیا د ماسپښین نه د مازیگره پورې وخت اوږد ډیرې نه کوم چې د مازیگر نه د مابنام پورې وي دا په اشاره النص سره بهترین استدلال دی په شرط ددې چې دا صورت حال دغه شان وي .

جواب : جمهور علماو حدیث د امامت د جبرائیل عَلَيهِ السَّلَام نه چې کوم استدلال کړې دی دهغې جواب دادی چې علامه نووي رَحْمَةُ اللَّهِ دې ته منسوخ ویلی دي ځکه چې دا حدیث بالکل د ابتداء د زمانې دی دې نه پس ډیر احادیث داسې دي چې په هغې کې په دې وختونو کې اوږدوالی او تفصیل راغلي دي او په اولني حکم کې بدل والی راغلی دی ددې حدیث په بعضې اجزاو باندي جمهور هم عمل نه کوي یا په کې تاویل کوي یا ددې جواب ورکوي. د حضرت عبدالله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نه احناف دا جواب کوي چې دا په مستحب وخت او استحباب باندي محمول دی چې ددې نه احناف انکار نه کوي. بهر حال علماء احناف وایي چې احتیاط په دې کې دی چې د ماسپښین مونږ په مثل اول کې وکړی شي او د مازیگر مونږ د مثل ثاني نه پس وکړی شي چې د ټولو امامانو په نزد اختلاف ختم شي او دواړه مونږونه بغیر د اختلاف نه په خپلو وختونو کې اداء کړی شي، د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په اقوالو کې چې کوم قول : جمهور موافق وي فتوی په هغې قول باندي ده .

د ماسپښین او مازیگر په مینځ کې د مشترکه وخت مسئله :

د ماسپښین او مازیگر د وخت متعلق احادیثو کې بعضې الفاظ داسې راغلي دي چې د هغې نه شبهه او شک پیدا کيږي چې یو وخت داسې هم دی چې هغه وخت د ماسپښین او مازیگر په مینځ کې مشترک دی او هر یو مونږ په هغې کې کيږي ددې وجې نه په دې مسئله کې د فقهاو اختلاف دی .

د فقهاو اختلاف : د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ، امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد وختو

کې داسې یو وخت نشته چې په دوو مونځونو کې شریک وي هاند امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ نَه يوروايت شته چې د معذوره کسانو د پاره مثل ثاني مشترک وخت دی. د جمهورو په مقابله کې د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ او د عبد الله ابن مبارک رَحْمَةُ اللَّهِ مسلک دادی چې د مثل اول نه پس خلور رکعت وخت د ماسپښین او مازيگر د پاره مشترک دی چې په هغې کې د ماسپښین مونځ هم جائز دی او د مازيگر مونځ هم جائز دی.

دلائل: امام مالک او عبد الله ابن مبارک رَحْمَةُ اللَّهِ د حدیث جبرائیل د امامت نه استدلال کوي چې په هغې کې یې د دواړو وختونو د پاره دا الفاظ راغلي دي: **حين صار ظل كل شيء مثله او حين كان ظله مثله.** ددې نه معلومه شوه چې د اولې ورځې د ماسپښین مونځ او د دویمې ورځې د مازيگر مونځ په یو وخت کې اداء کړی شوي دي چې ددې نه معلومه شوه چې د دواړو وخت مشترک دی. جمهورو د بحث کوونکي حدیث نه استدلال کړی دی په دې کې **مالم يحضر العصر** الفاظ موجود دي ددې واضحه مطلب دادی چې څو پورې د مازيگر وخت نه راځي هغه وخته پورې د ماسپښین وخت موجود وي چې کله د مازيگر وخت راشي نو د ماسپښین وخت ختم شي په دې کې اشتراک نشته.

جواب: د مالکيه د دليل جواب دادی چې **د حين كان ظله مثله** مطلب **حين كان قريبا من مثله** دی يعنې بعينه هم هغه وخت نه دی بلکه د يو مثل سوري نژدې وخت مراد دی.

دويم جواب دادی چې علامه نووي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي: امامت جبرائیل حدیث منسوخ دی وروستویا تفصیل راغلی دی په هغې کې اجمال دی.

دا خبره یاد ساتئ احناف چې دا خبره کوي چې يو مثل يادوه مثله پورې د ماسپښین وخت دی ددې مطلب دادی چې اصل سوري لرې کړي او باقي الاسوري د يو څيز برابر شي نو دا د ماسپښین وخت دی.

د مازيگر وخت: د ماسپښین وخت په ختمیدو کې د امامانو اختلاف دی، نو د مازيگر وخت په شروع کیدو کې هم د ائمو اختلاف دی د مازيگر د شروع کیدو وخت څه دی آیا د مثل اول نه شروع کيږي لکه څنگه چې د جمهورو خیال دی یا د مثل ثاني نه وروسته شروع کيږي لکه څنگه چې د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ رایه ده ددې تفصیل ذکر شوی دی، اوس د مازيگر د آخري وخت مسئله ده نو په موجوده حدیث

يعنې زیر بحث کې دا الفاظ راغلي دي: **وقت العصر مالم تصفر الشمس.** د جمهورو په نزد د مازيگر وخت د لمر پر یو تلو پورې دی يعنې اصفرار الشمس نه مخکې مخکې مستحب وخت دی او ددې نه پس جائز وخت دی خو سره د کراهته، امام اوزاعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي چې اصفرار الشمس پورې د مازيگر وخت انتها وخت ده ددې نه پس نه دی هغه ددې حدیث د د برنی جملې نه استدلال کوي چې اصفرار څو پورې نه وي نو مازيگر دی، اصفرار راتلو سره د مازيگر وخت ختمیږي جمهورو ددې حدیث نه

استدلال کړی دی چې په دې کې دا الفاظ راغلي دي : من ادرك ركعة من العصر قبل ان تغرب الشمس فقد ادرك العصر، نو چې کله د لمر پر یو تلو نه مخکې یو رکعت کولو سره د مازيگر مونځ ادا کيږي نو د اصفرار په وخت کې بطریق اولی ادا کيږي. د امام اوزاعي رَحْمَةُ اللَّهِ د استدلال جواب دادې چې په دې حدیث مبارک کې مستحب وخت بیان شوی دی.

و وقت صلوة المغرب ما لم يغب الشمس : نمر پر یو تو نه پس ما بنام شروع کيږي د ما بنام په شروع کیدو کې د چاهم اختلاف نشته د ما بنام اخري وخت کې هم دې خبره باندې اتفاق دی چې د شفق پر یو تلو پورې د ما بنام وخت دی البته د شفق په تفسیر او د دې په تعیین کې اختلاف دی د دې وجې نه د ما بنام په اخري وخت کې د فقهاو اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف : د فقهاو بنيادي اختلاف د لفظ شفق په مصداق کې دی ، د جمهورو او صاحبينو په نزد د لمر د پر یو تو نه پس په آسمان کې چې کوم سور والی راشي دغه سور والی ته شفق ویلی شي چې کله دغه سور والی ختم شي نو د ما بنام وخت هم ختمیږي. د امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ او احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد شفق د هغه سپینوالي نوم دی چې د سور والی د ختمیدو نه وروسته په آسمان کې خورېږي ترڅو پورې چې سپینوالی موجود وي نو ما بنام به هم موجود وي. او د دې سپینوالي نه وروسته چې کوم تور والی خور شي نو هغه د ماخوستن وخت دی ، د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد دغه وخت یو گینته او لس منته پورې وي ، نتیجه دا راووته چې چا په دې سپینوالي کې د ماخوستن مونځ وکړو نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد مونځ جائز نه دی. د جمهورو په نزد جائز دی او که چا د بیاض په وخت کې د ما بنام مونځ وکړو نو د جمهورو په نزد جائز نه دی او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد جائز دی. احتیاط په دې کې دی چې د ما بنام مونځ د سور والی په موجودیت کې اداء کړی شي وروستو کوي یې مه ، د احنافو فتوی په دې باندې ده ، د احنافو اکثر و علمو ویلي دي چې امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ د جمهورو قول طرف ته رجوع کړې ده (کذا في النهر).

دلائل : جمهور د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت نه استدلال کړی دی چې الفاظ یې دادی : قالت : كانوا يصلون العتمة فيما بين ان يغيب الشفق الى ثلث الليل. د استدلال طریق داسې ده چې دلته د شفق نه مراد سور والی دی که د دې نه مراد بیاض یعنی سپینوالی شي نو صحیح کيږي نه ځکه چې شفق ابیض د شپې دریمې حصې پورې په خپله باقي وي نو د دې په مینځ کې د ماخوستن مونځ کولو مفهوم په سوچ کې نه راځي ، نو معلومه شوه چې د شفق نه مراد حمرة دی بیاض نه دی. د جمهورو دویم

دلیل په دار قطني کې حضرت ابن عمر رضي الله عنهما هغه روایت دی چې په هغې کې په بنکاره شکل باندي د شفق تفسیر په حمرة سره شوی دی: **قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم**

الشفق الحمرة. د جمهورو دریم دلیل د اهل لغتو تصریح ده چې د شفق نه مراد حمرة یعنی سوروالی دی چنانچه شیخ اصمعي او خلیل بن احمد او فراء تصریح کړې ده چې د شفق نه مراد حمرة دی. د امام ابو حنیفه رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله دلائل ډیر زیات دي اولنی دلیل د ابوداؤد روایت دی چې په دې کې حین یسود الافق الفاظ راغلي دي او دا تور والی دهغه بیاض نه وروسته راځي کوم بیاض چې د حمرة نه پس راځي، نو معلومه شوه چې تر څو پورې بیاض وي د ماښام وخت به موجود وي. ددې حضراتو دویم دلیل د ترمذي شریف د حدیث هغه تکره ده چې په هغې کې دا الفاظ: **وان اول وقت العشاء الآخرة حین یغیب الافق**، راغلي دي او دا ظاهر دی چې د آسمان غاړې هغه وخت ورکيږي چې کله د شفق بیاض ختم شي. دا قسم نور احادیث هم دي چې په هغې کې د بیاض د ختمیدو او د تیاري د خوریدو ذکر وي چې د هغې نه دا خبره ثابتیږي چې د شفق نه مراد حمرة نه دی بلکې بیاض دی. د امام ابو حنیفه رحمه الله دریم دلیل د لغت امامانو تشریح او تفسیر هم دی چې شفق په لغت کې بیاض ته ویلی شي چنانچه د لغت امام شیخ مبرد او شیخ زجاج فرمایي چې د شفق نه مراد بیاض دی ددې په تلو سره د ماخوستن وخت راځي.

جواب: د احنافو سره د جمهورو روایاتو په مقابله کې کافي روایات دي او د اهل لغت په مقابله کې لوي لوي ملگري د لغت موجود دي، لیکن د احنافو په نزد فتوی د جمهورو او صاحبینو د قول مطابق ده، یاد ساتی چې شیخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې ددې مسئلې چې کوم تحقیق کړی دی په هغې کې شیخ عبدالحق رحمه الله امام احمد بن حنبل رحمه الله د امام صاحب رحمه الله سره ذکر کړی دی.

یوه بله مسئله: د ماښام په وخت کې په مضیق او موسع کیدو کې د فقهاو اختلاف دی، د امام شافعي رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نزد د ماښام وخت ډیر تنگ دی صرف اودس او دري رکعتو فرض او دوه رکعتو سنت کول پکې امکان لري، ددې نه وروسته د ماخوستن وخت شروع کیږي د امام ابو حنیفه رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله او جمهورو په نزد د ماښام وخت د غروب شفق پورې پراخه دی. امام شافعي رحمه الله او امام مالک رحمه الله حدیث امامت جبرائیل عليه السلام نه استدلال کړی دی په دې کې په دواړو ورځو کې حضرت جبرائیل عليه السلام د ماښام مونځ په یو وخت کې کړی وو چې ددې نه معلومیږي چې په دې وخت کې د مخکې کیدو او وروسته کیدو امکان نشته.

جمهور و د مالم یغیب الشفق والا حدیث نه استدلال کړی دی ، چې ددې نه د وسعت یعنی اوږدوالي اندازه کیږي . همدارنگې قبل ان یغیب الشفق الفاظ چې د حضرت بریده رضی الله عنہ په روایت کې دي ددې نه هم معلومیږي چې په وخت کې ابتداء او انتهاء ده او په دې کې د یو حده پورې وسعت دی . علامه نووي رحمه الله لیکلي دي چې د شوافعو فتوی په دې ده چې د ماښام وخت د غروب شفق پورې وي او همدا امام شافعي رحمه الله زور قول دی .

وقت العشاء: د اسلام نه مخکې په عربو کې خلکو ماخوستن په عتمه نوم سره یادولو ، نو اسلام ددې لفظ عادت ختم کړو او په عشاء یعنی ماخوستن سره یې مشهور کړ ، عشاء اولی ته مغرب او عشاء آخر ته عشاء یعنی ماخوستن ویلی شي ، د عشاء په اول وخت او ددې په شروع وخت کې هغه اختلاف دی کوم چې د ماښام په آخري وخت کې دی . حضرت سفیان ثوري رحمه الله ، عبدالله ابن مبارک رحمه الله او حضرت اسحاق بن راهویه رحمه الله او یو قول کې امام شافعي رحمه الله دا ټول حضرات فرمایي چې د ماخوستن وخت د نیمې شپې پورې دی ددې نه پس جائز نه دی ، جمهور فقهاء فرمایي چې د ماخوستن وخت د صبح صادق پورې دی ، دا اختلاف څه بڼیادي اختلاف نه دی چونکې احادیثو کې مختلف الفاظ دي ځکه د فقهاو اقوال هم مختلف دي په بعضې احادیثو کې *الم نصف الليل الناظدي* ، په بعضو کې *ثلث الليل الفاظدي* . په طحاوي شریف کې بعضې روایاتو کې *و آخره حين یطلع الفجر* الفاظ راغلي دي ، په بعضې روایاتو کې الی ان یدخل وقت الاخری الفاظ دي ، ددې وجې نه د فقهاو اقوال هم مختلف شو . لیکن ټول احادیث فقهاو خپلې مخې ته راوستل او یو اجتماعي مسئله یې ترې واخسته او په ټولو احادیثو کې تطبیق داسې راغی چې د شپې دریمې حصې پورې د ماخوستن مستحب وخت دی ، او د نیمې شپې پورې د ماخوستن وخت جائز دی بغیر د کراهته ، او د صبح صادق پورې وخت وروسته کول جائز دی خو سره د کراهته . په حدیث شریف کې چې کوم الاوسط لفظ راغلی دی داد لیل صفت دی مطلب دادی چې شپه کله درمیانه وي نه ډیره وړه وي او نه ډیره اوږده وي ، همدارنگې درمیانه شپې نیموالی مراد دی یا دا لفظ نصف کلمې د پاره صفت دی او مطلب دادی چې ډیروالی او کموالی نه بغیر د شپې نیمې پورې ماخوستن دی گویا دا یو قسم تاکید دی .

وقت الفجر: د سحر وخت د طلوع فجر نه د لمر ختلو پورې دی ، ددغه وخت په شروع او آخر کې څه قابل ذکر اختلاف نشته دی ، البته امام شافعي رحمه الله طرف ته دا قول منسوب دی دده په نزد سحر وخت اسفار او رڼا خوریدو پورې دی ، د لمر ختلو پورې نه دی ، امام شافعي رحمه الله *وصلی الفجر فأسفرد*

حدیث د الفاظ نه استدلال کوي، جمهورو د ابو هريرة رضي الله عنه د مرفوع حدیث نه استدلال کړی دی چې په دې کې دا الفاظ دي: **من ادرك ركعة من الصبح قبل ان تطلع الشمس فقد ادرك الصبح** (مشکوة: ۶۱) ددې روایت په نظر کې د امت اجماع په نظر کې نیولو د وجې د امام شافعي رحمه الله قول نا قابل التفات دی هغه حدیث د امامت جبرائیل دیوې جملې نه بطور اجتهاد استدلال کړی د امامت جبرائیل دیرو اجزاو تعلق د مونځ بالکل شروع وخت سره دی ځکه داروایت ټولو شارحینو منسوخ کړخولی دی.

بين قرني الشيطان: قرني د تشبیه صیغه ده د قرن نه، او قرن بنکر ته ویلی شي مطلب دا چې لمر د شیطان د دوو بنکرو په مینځ کې راخیږي چې مراد ترې د سردواړه طرفونه دی. د حدیث ددې جملې مطلب دا نه دی چې لمر د شیطان د دواړو بنکرو مینځ نه راخیږي بلکې ددې حدیث مطلب دنورو احادیثو د تفصیل مطابق دادی چې د شیطان عبادت په انسانانو کې هیڅوک نه کوي لیکن خبیث دا غواړي چې زما عبادت دې د الله تعالی د عبادت سره مشابه شي. ددې مقصد د پاره شیطان د لمر راختم په وخت کې لمر ته مخامخ داسې ولاړوي چې دا لمر دده په سر باندې تیرېږي نو دلته د نمر عبادت کوونکي مخامخ او درېږي او د نمر او سپوږمۍ عبادت کوي او شیطان هم مخامخ ولاړوي، د هغه خیال دا وي چې دا خلک زما عبادت کوي او خپل اولاد ته بنائې چې او گورئ څنگه زما عبادت کولی شي ددې وجې نه شریعت مسلمانان منع کړي دي چې د نمر راختم په وخت کې او د نمر پریوتو په وخت کې او د نصف النهار په وخت کې یو عبادت هم صحیح نه دی.

د مونځ دوختونو بیان:

﴿٢٥﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ			
حضرت بريدۀ <small>رضي الله عنه</small> روایت دی فرمایي چې یو کس د پیغمبر <small>صلى الله عليه وسلم</small> نه د مونځ دوخت پوښتنه			
فَقَالَ	لَهُ :	»	صَلِّ
و کړه (د مونځ د اول او آخر وخت په باره کې) نونبي کریم <small>صلى الله عليه وسلم</small> ورته وفرمایي: چې ته مونځ وکړه د			
مَعَنَا	هُدَيْنِ	»	يَعْنِي
مونځ سره دا دوه ورځې (چې ته د مونځونو وختونه وپېژني) چې کله لمر زايله شو نونبي <small>عليه السلام</small>			
أَمْرًا	بِلَا	فَأَذَنَ	ثُمَّ
حضرت بلال <small>رضي الله عنه</small> ته د آذان حکم وکړو حضرت بلال <small>رضي الله عنه</small> آذان وکړو بیا پیغمبر <small>عليه السلام</small> ده ته د تکبير			

فَأَقَامَ	الظُّهْرَ	ثُمَّ
حکم و کرو د ماسپنین دمونخ تکبیری و کرو (اوپیفمبر علیه السلام مونخ و رکرو) بیانی کریم صلی الله علیه و سلم		
أَمْرَهُ فَأَقَامَ الْعَصْرَ وَ الشَّمْسُ مُرْتَفِعَةً بَيْضَاءُ نَقِيَّةٌ ثُمَّ		
د مازیکر دمونخ د اقامت حکم و کرو چي نمر اوچت او سپین صفاوو (اود مازیکر مونخ یی و کرو) بیای		
أَمْرَهُ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ		
د مابنام د اقامت حکم و کرو چي لمره د ب شوی وو (اود مابنام مونخ یی و کرو) بیای د ماخوستن د اقامت		
أَمْرَهُ فَأَقَامَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ ثُمَّ		
حکم و کرو چي شفق ختم شوی وو (اود ماخوستن مونخ یی و کرو) بیا سحر کید و سره د پیغمبر علیه السلام		
أَمْرَهُ فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ		
د اقامت حکم و کرو (اومونخ یی و کرو گویا چي په اوله ورځ یی ټول مونخونه دوخت په اول کې ادا کړه او		
فَلَمَّا أَنْ كَانَ الْيَوْمَ الثَّانِي		
دای و بنودله چي دمونخ اول وخت دادی. بیا چي کله دویمه ورځ شوه نو پیغمبر علیه الصلاة والسلام حضرت		
أَمْرَهُ فَأَبْرَدَ بِالظُّهْرِ فَأَبْرَدَ بِهَا فَأَلْعَمَ أَنْ يُبْرَدَ بِهَا		
بلال علیه السلام د ماسپنین مونخ یخ کید و حکم یی و رکرو او بنه په یخ کید و کې یی د ماسپنین مونخ و کرو		
وَصَلَّى الْعَصْرَ وَ الشَّمْسُ مُرْتَفِعَةً أَخْرَاهَا فَوْقَ الَّذِي		
اود مازیکر مونخ یی په هغه وخت کې و کرو چي نمر اوچت و ولیکن پرونی وخت نه یی وروسته د مازیکر		
كَانَ وَ صَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ وَ		
مونخ و کرو اود مابنام مونخ یی د شفق ختمیدو نه مخکې (یعنی شفق ور کیدو ته نزدې) و کرو اود		
صَلَّى الْعِشَاءَ بَعْدَ مَا ذَهَبَ ثَلَاثُ اللَّيْلِ وَ صَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ بِهَا		
ماخوستن مونخ یی د شپې دریمه خصه تیریدو په وخت کې و کرو اود سحر مونخ یی په بنه رها کې و کرو		
ثُمَّ قَالَ أَيْنَ السَّائِلُ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ فَقَالَ الرَّجُلُ		
بیای و فرمایل: دمونخ دوختونو پوښتنه کوونکی چیرته دی دغه کس مخې ته راغی او عرض یی و کرو		

أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ : « وَفَتْ صَلَاتِكُمْ بَيْنَ مَا

ای دالله رسوله ! زه حاضریم پیغمبر علیه السلام ورته وفرمایل ستاد مونخونو وختونه دهغه وختونوپه مینخ

رَأَيْتُمْ » (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

کې دی کوم چې تا په دې دوو ورځو کې ولیده .

توضیح : ان رجلاً: یعنی یو کس د مونخونو د وختونوپه باره کې پوښتنه وکړه چې د مونخ اول وخت کوم دی او ددې آخري وخت کوم یو دی ، پیغمبر علیه السلام مناسب وگنرله چې دغه کس ته زباني ویلو په ځای عملي طور باندې خودل فائده مند دي ددې وجې نه پیغمبر علیه السلام مونخونه اول وخت کې وکړل او په دویمه ورځ یې بالکل آخري وخت کې ادا کړل او یایې دغه سائل ته وویل چې ددې دواړو وختونو په مینخ کې ستاد مونخ وخت دی . **فانعم ان یبرد :** ډیر یخوالي د وجې نه لفظ انعم استعمال شوی دی .

بین ما رأیتم : یعنی دې دوو وختونوپه مینخ کې ستاد مونخ وخت دی .

سوال : دلته یو سوال دی چې پیغمبر علیه السلام د دوو وختونوپه مینخ کې د مونخ وخت گړخولی دی ددې نه معلومېږي چې د دواړو وختونو اول طرف او آخر طرف د دواړو وختونو د مونخ نه خارج دی حالانکه هغه په خپله د مونخ په وختونو کې داخل دی .

جواب : ددې جواب دادی چې د حدیث ددې جملې مطلب دادی چې پیغمبر علیه السلام فرمایي چې په اوله ورځ ما د وخت په شروع کې چې کوم مونخ وکړو او په دویمه ورځ مې د وخت په آخره حصه کې وکړو ، دغه اول او آخريو ځای کره نو په مینخ کې ټول وخت د مونخ دی ، خلاصه دا شوه چې د مونخ د وختونو طرفونه د مونخ د وختونو نه خارج نه دي بلکې په دې کې داخل دي . (مرقات ۲/۲۸۶) .

الفصل الثاني:

﴿۲﴾ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَمَّنِي جَبْرِيلُ

حضرت ابن عباس رضی الله عنہما چې پیغمبر علیه السلام فرمایي چې امام جوړشو حضرت جبرائیل علیه السلام

مَرَّتَيْنِ

الْبَيْتِ

عِنْدَ

(د مونخ صورت او وختونو خودلو د پاره) دخانه کعبې سره خواته یې ماته دوه پیرې (یعنی دوه ورځې)

فَصَلِّ فِي الظُّهْرِ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَ كَانَتْ
مونخ را کرو نو په اوله ورځ چې كله نمرزائله شو نو اول یې ماته د ماسپښین مونخ را کرو او چې كله د
قَدَرِ الشَّرَائِكِ وَ صَلَّى فِي العَصْرِ حِينَ صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ وَ صَلَّى فِي الْمَغْرِبِ حِينَ
هریو څیز سوری د هغې برابر وو نو د مازيگر مونخ یې را کرو او د ماښام مونخ یې را کرو چې په کوم وخت
أَفْطَرَ الصَّائِمِ وَ صَلَّى فِي العِشَاءِ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ
کې روژه دار روژه ماتی کوي او د ماخوستن مونخ یې را کرو په هغه وخت کې چې كله غائب شو شفق
وَ صَلَّى فِي الفَجْرِ حِينَ حَزَمَ الطَّعَامُ وَ الشَّرَابُ عَلَى الصَّائِمِ
او د سهر مونخ یې را کرو په هغه وخت کې چې روژه دارد پاره خوراک حرام شي (یعنې صبح صادق شي)
فَلَمَّا كَانَ الغَدُ صَلَّى فِي الظُّهْرِ حِينَ
نویا یې ماته د سحر مونخ را کرو او چې كله بله ورځ شوه نو ماته یې د ماسپښین مونخ په هغه وخت کې
كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ وَ صَلَّى فِي العَصْرِ حِينَ كَانَ ظِلُّهُ
و کرو چې كله سوری یو مثل ته ورسیدو ، او د مازيگر مونخ یې په هغه وخت کې و کرو چې كله سوری
مِثْلِيهِ وَ صَلَّى فِي الْمَغْرِبِ حِينَ أَفْطَرَ الصَّائِمِ وَ
دوو مثلو ته ورسیدو او د ماښام مونخ یې راته په هغه وخت کې و کرو چې كله روژه دار روژه ماتوي او د
صَلَّى فِي العِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ وَ صَلَّى فِي الفَجْرِ فَأَسْفَرَ
ما سخوتن مونخ یې په هغه وخت کې و کرو چې دوه حصې شپه تیره وه او د سحر مونخ یې راته ښه په رڼا کې
لَمْ التَّفَتِ إِلَى يَا مُحَمَّدُ هَذَا وَقْتُ
و کرو ، او ییا جبرائیل علیه السلام زما طرف ته متوجه شو او وي فرمایل : ای محمد ! دا وختونه د منځنیو
الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِكَ وَ الْوَقْتُ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْوَقَّتَيْنِ . ^(۱)
پیغمبرانو د مونخ وختونه دي او د مونخ وخت ددې وختونو په مینځ کې دي .

توضیح : عند البيت : ددې نه بیت الله مراد دی ، داد هجرت نه منځکې قصه ده .

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱/۲۳۲، وأخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۷۴ رقم الحديث: ۲۹۳، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۱۹، رقم الحديث: ۶۶۷، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۱۹ رقم الحديث: ۶۶۷.

قدر شراک: ظاهره داده چې د بوت د تسمې سره دا تشبیه د پلنوالي د وجې نه ورکړې شوې ده د اوږدوالي سره نه ده. بیا د خای او وخت په اعتبار سره سوری اصلي مختلف کیږي بعضې خای کې سوری اصلي ډیر وي بعضې کې کم وي او په بعضې خای کې بالکل نه وي لکه په مکه مکرمه کې ښه نور لسم سرطان بالکل اصلي سوری نه وي. (الکاشف ۲/۱۹۰، المرقات ۲/۲۸۸).

د امتونو د مونځونو وختونه: هذا وقت الالبياء.

سوال: دلته یو سوال دی چې مخکینو پیغمبرانو سره د مشابهت معنی څه ده؟.

جواب: دا مشابهت د جدا وختونو په اعتبار سره دی په غالب طور باندې د ماخوستن مونځ نه علاوه د هغوی او ددې امت په وختونو او مونځونو کې یو شان والې شته او د ماخوستن مونځ د امت محمدیه خصوصیت دی داسې هم کیدی شي چې مخکې امتونو باندې د ماخوستن مونځ نفلي طور باندې وو او په دې امت باندې د ماخوستن مونځ فرض دی نو دا تشبیه صحیح ده. (المرقات ۲/۲۸۹).

شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ په لمعات کې د مختلفو امتونو د مونځونو مختلف وختونه ذکر کړي دي چې کله د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام توبه د سحر په وخت کې قبوله شوه نو بطور شکرانه به یې د سحر مونځ کولو. د ماسپنین په وخت کې د حضرت اسماعیل عَلَيْهِ السَّلَام د ځان په بدله کې د گله قرباني قبوله شوه نو هغه به بطور شکرانه د ماسپنین څلور رکعته مونځ کولو، حضرت عزیر عَلَيْهِ السَّلَام چې کله سل کاله پس ژوندي کړی شوی نو د مازيگر وخت وو نو ددې وجې نه بطور شکرانه د مازيگر څلور رکعته به یې کول، حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَام باندې چې کله امتحان راغی بیا د معافۍ حکم راغی نو د ماسپانم وخت وو کله چې داؤد عَلَيْهِ السَّلَام څلور رکعته مونځ کول و غوښتل نو څلورم رکعت ډیر ژړیدو د وجې نه او د سترې کیدو د وجې نه یې پوره نه کړو نو ددې وجې نه دري رکعته پاتې شو. او د ماخوستن مونځ د ټولو نه مخکې نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کړی وو دا ددې امت یو خصوصیت وو.

اهلي: یعنی جبرائیل امین عَلَيْهِ السَّلَام دوه ځل ماته مونځ را کړی وو. دلته دا خبره محل د بحث نه ده چې جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَام مفضل وو او پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام ته یې مونځ څنگه ورکړو یا جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَام متفل وو او پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام مفترض وو ځکه چې کله جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَام ته د الله تعالی د طرف نه د مونځ کولو حکم ملاو شو نو جبرائیل امین عَلَيْهِ السَّلَام مفترض جوړ شو.

بین هلدین الوقتین: ددې جملو وضاحت مخکې تیر شوی دی.

الفصل الثالث:

﴿٤﴾ وَعَنْ ابْنِ شَهَابٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَخْرَجَ الْعَصْرَ
حضرت شهاب <small>رضي الله عنه</small> روایت دی چې بیشکه حضرت عمر بن عبد العزیز (یوه ورځ) دماز یگر مونځ
شَيْئًا فَقَالَ لَهُ عُرْوَةُ : أَمَا إِنَّ
(وخت مختار نه) لږ ناوخته ادا کړو حضرت عروه (چې دا ولیدو) نووي ویل چې واورئ او پوهه شی چې
جَبْرِيلَ قَدْ نَزَلَ فَصَلِّ أَمَامَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
حضرت جبرائیل <small>عليه السلام</small> د پیغمبر <small>عليه السلام</small> مخې ته ولاړو و او په اول وخت کې یې مونځ ادا کړو حضرت
فَقَالَ لَهُ عُمَرُ : اَعْلَمُ مَا تَقُولُ يَا عُرْوَةُ فَقَالَ :
عمر بن عبد العزیز <small>رحمة الله ورته</small> و فرمایل عروه لږ سوچ فکر سره وایه دا څه وایي عروه وویل ماد حضرت
سَمِعْتُ بَشِيرَ بْنِ أَبِي مَسْعُودٍ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبَا مَسْعُودٍ
ابو مسعود <small>رضي الله عنه</small> د زوي بشیر نه اوریدلي هغه وایي ماد حضرت ابو مسعود <small>رضي الله عنه</small> اوریدلي دي هغه
يَقُولُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « نَزَلَ جَبْرِيلُ
وایي ماد پیغمبر <small>عليه السلام</small> نه اوریدلي چې نبی کریم <small>صلى الله عليه وسلم</small> فرمایي جبرائیل <small>عليه السلام</small> زما امام جوړ شو
فَأَمَّنِي فَصَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ
نو ماد هغه سره مونځ و کړو بیا ماد هغه سره مونځ و کړو بیا ماد هغه سره مونځ و کړو بیا ماد هغه سره مونځ
صَلَّيْتُ مَعَهُ ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ » يَحْسُبُ بِأَصَابِعِهِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ (١)
و کړو بیا ماد هغه سره مونځ و کړو تر دې چې نبی <small>عليه السلام</small> پنځه مونځونه د گوتو په شمار لوسره و بنودل.

توضیح: آخر العصر شيئاً: یعنی په وخت مستحب کې لږ تاخیر شوی دی دا مطلب نه دی چې دماز یگر مکروه وخت پورې تاخیر نه دی. (المراقات ۲/۲۹۱).

عروة: حضرت عروه د شان والا تابعي دی داد حضرت اسماء بنت ابي بکر او د زبیر عوی دی هغه دا

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٣٠٥/٦، رقم الحديث: ٣٢٢١، ومسلم في الصحيح ٤٢٨/١ رقم الحديث: ١٦٦٠-١٦١٠، وابن ماجه ٢٢٠/١، رقم الحديث: ٦٦٨.

غوښتل چې حضرت عمر بن عبدالعزیز رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى ته حدیث د امامت جبرائیل واوروي چې په هغې کې د مونځ په اول وخت کې د کولو بیان دی دلته ځکه ده په حرف تنبیه اما سره د کلام شروع وکړو دې دپاره چې عمر بن عبدالعزیز رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى خبره په غور سره واوروي.

اعلم ما تقول: دا صیغه د امر ده حضرت عمر بن عبدالعزیز رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى حضرت عروه ته وفرمایل: ای عروه ته په سوچ او فکر سره خبره کوه ته حدیث بیانوي حالانکه ته صحابي نه یې ته د سند نه بغیر څنگه حدیث ذکر کوي، دې باندي حضرت عروه مکمل سند بیان کړو او وي ویل چې زه په ښه غوراو سوچ سره دا حدیث بیانوم ددې سند داسې دی: په دې باندي حضرت عمر بن عبدالعزیز رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى خاموش پاتې شو.

حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خپلو والیانو (گورنرانو) ته د مونځ حکم ورکوي:

﴿٥٥﴾ وَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ : أَلَّهُ
د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په باره کې روایت دی چې خطیبې ولیکلو خپلو کارکوونکو (یعنې د اسلامي
کتاب إلى عتاله إن أهم أموركم عندي الصلاة
سلطنت حکامو) ته چې په هغې کې یې لیکلې وو چې په ټولو کارونو کې بهترین کار هغه مونځ کول دي
فمن حفظها وحافظ عليها
لهذا چا چې د مونځ حفاظت وکړو (یعنې په ارکانو او شرائطو سره یې وکړو) اود هغې یې خیال وساتو
حفظ دينه ومن صبتها فهو لنا سواها
نو گویا چې ده د خپل دین (باقي کارونو) حفاظت وکړو او چا چې دغه ضائع کړو نو دا د مونځ نه علاوه کارونو
أضیع ثم كتب أن صلوا الظهر إذا كان النية ذراعا إلى أن
لره ډیر ضائع کوونکی دی. بیا یې دا ولیکل: چې د ماسپښین مونځ د یو گز سوري د زوال کیدو نه ترد
يكون ظل أحدكم مثله والعصر
یو مثل سوري پورې (علاوه د اصلي سوري نه) په هغه وخت کې کوی او د مازیگر مونځ په داسې وخت
والشمس مرفعة بيضاء نوية قدر ما
کې کوی چې کله لمر اوچت او سپین وي اولمر پر یوتو کې دومره وخت تیر شي چې څوک په دې وخت کې
يسير الزاكب فسخين أو ثلاثة قبل مغيب الشمس والمغرب إذا غابت الشمس و
دوه یا درې میله سفر وکړي مخکې د لمر د ویدو نه او د ماښام مونځ د نمر پر یوتو نه پس کوی او د

الْعِشَاءَ إِذَا غَابَ الشَّفَقُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ فَمَنْ

ماخوستن مونځ د شفق غائبیدونه تر د شپې دریمې حصې پورې کوی او څوک چې د ماخوستن مونځ ونه

تَامَ فَلَا تَأْمَتَ عَيْنُهُ فَمَنْ تَامَ فَلَا تَأْمَتَ عَيْنُهُ وَ

کړي او اوډه شي نو دده سترگو ته دې خوب نصیب نه شي دري ځله یې دا بد دعاء وکړه او وي لیکله او

الصُّبْحِ وَ النَّجْمُ بِأَدِيَةِ مُشْتَبِكَةٍ (رَوَاهُ مَالِكٌ فِي الْمَوْطَأِ) (۱)

د سحر مونځ په داسې وخت کې کوی چې کله ستوري په تیاره کې وي .

توضیح: کتب الی عماله: عمال جمع د عامل ده مراد ترې گورنر او والي دی (المراقات ۲/۲۹۲).

حالانکه مونځ د دین ستن ده او د دین د بنيادي ارکانو نه ده او د دې خیال ساتل د مسلمانانو د خليفه د بنيادي ذمه دارانو (مسؤلیتونو) نه ده ځکه حضرت عمر رضي الله عنه د دې حکم په سرکاري او تاکيدي طريقې سره وکړو او حق یې ادا کړو چې چا د مونځ حق ادا کړو يعنې مونځ یې وکړو او د دې د فرائضو او مستحباتو او واجباتو او سنتو او وخت حفاظت او پابندي یې وکړه نو دا د ملک نورو کارونو او د حقوق الله او حقوق العباد پابندي هم کولې شي لیکن چا چې مونځ ضائع کړو چې کول یې پرېښودلو یا یې د وخت رعایت ونه کړو یا یې فرائض او واجبات په صحیح طریقې سره ادا نه کړل نو دغه کس د ملک د امورو او د نورو عبادتونو د یرضائع کوونکی دی، گویا مونځ د مسلماني یو معیار دی چنانچه سعدي بابا رحمه الله فرمایي: مونځ نه کوونکي ته قرض مه ورکوی ځکه چې دا د الله تعالی قرض نه شي ورکول نو دا به د بنده حق څنگه ورکړي، سلطان باهو فرمایي: مونځ نه کوونکي د مسلمانانو په مقبره کې مه دفن کوی مسلمانانو بادشاهانو لره دا حدیث د عبرت درس ورکوي چې حضرت عمر رضي الله عنه به خپل ماتحت ته د مونځ حکم ورکولو او د وختونو تفصیل به یې ورلیږلو او نن سبا حکمرانان د مونځ خبرې عار او شرم گنړي ځکه دوي په ټوله دنیا کې ذلیله وي او د کافرانو غلامی کوي او د الله تعالی تعريف نه کوي بلکې د امریکي تعريف کوي .

الف ذراعاً: مخکې تیر شوي دي چې د هر ملک د سوري نظام جدا جدا دی د دې وجې نه د حضرت عمر

رضي الله عنه دا فرمان د یو خاص مقام او د یو خاصې زمانې سره خاص دی .

ما یسیر: دلته کلمه ما مصدریه ده، فرسخ دري میله یو فرسخ وي، شاعر وایي:

ان البرید من الفراسخ اربع	❖	ولفرسخ فثلاث امیال ضعوا
والمیل الف ای من الباعات قل	❖	والباع اربع اذرع فتتبع
ثم الذراع من الاصابع اربع	❖	من بعدها العشر و ثم الاصبغ
ست شعيرات فظهر شعيرة	❖	منها الى بطن لاخرى توضع
ثم الشعيرة ست شعرات فقل	❖	من شعر بغل ليس فيها مدافع

فمن لأم: په ظاهره دا حکم د ماخوستن سره متعلق دی ځکه چې ماخوستن د خوب وخت وي په روايتونو کې د ماخوستن مونځ نه مخکې خوب نه منع فرمايلي ده دلته هم حضرت عمر رضي الله عنه د ماخوستن مونځ نه مخکې خوب کوونکي د پاره بد دعاء او خيرې کوي، ابن حجر رحمه الله فرمايي چې ددې حديث نه معلومه شوه چې د ماخوستن مونځ نه مخکې خوب حرام دی ليکن د احنافو په نزد تفصيل دادی: که چيرته د مونځ وخت داخل نه وو نو خوب منع نه دی او که وخت داخل وي او د پاڅيدو انتظام يې وي نو او ده کيدل جائز دي او که انتظام يې نه وي او د خوب داسې غلبه وه چې د مونځ وخت ترې فوت کيږي نو بيا خوب کول جائز نه دي بلکې مکروه دی (کذا في المرقات ۲/۲۹۳)

بعضې شارحين د فم لأم نه د مونځ پريښودل او غفلت او هيريدل مراد اخستی برابره خبره ده که خوب وي او که بله مشغله وي. (اشعة اللمعات ۳۱۰)

النجوم بأدوية: نجوم د نجم جمع ده ستوري مراد دي، او د بأدوية نه مراد ظاهر بدل او واضح کيدل دي، مشتبه ددې تفصيل دی چې گڼ ستوري موجود وي.

د يو مشکل حديث مطلب:

﴿٦٦﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ قَدْرُ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظَّهْرَ فِي

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روايت دی فرمايي چې د نبي عليه الصلاة والسلام د ماسپښين مونځ اندازه په

الصَّيْفِ ثَلَاثَةَ أَقْدَامٍ إِلَى خَمْسَةِ أَقْدَامٍ وَفِي الشِّتَاءِ خَمْسَةَ أَقْدَامٍ إِلَى سَبْعَةِ أَقْدَامٍ (١)

گرمی کې ددري قدمونو نه تر پنځه قدمونو پورې وه او په ژمي کې د پنځه قدمونو نه تر اووه قدمونو پورې وه.

توضیح: الی خمسة اقدام: د حساب پوهیدونکو په اصطلاح کې قدم د هر څیز د قدم او مې حصې ته ویلی شي په یخنی کې سوری اوږد وي ځکه د ماسپښین موندل وخت کله او ه قدمه او کله پنځه قدمه په مقدار باندې وي. خلاصه دا شوه چې د سبعة اقدام مطلب پوره مثل دی او د ثلاثة اقدام مفهوم تقریباً نیم مثل دی او خمسة اقدام مطلب تقریباً د یو مثل دوه نیم دی. (المركات ۲/۲۹۴).

دا خبره بار بار لیکلې شوې ده چې د سوري دا نظام د ټولو ملکونو او علاقو د پاره یو شان نه دی بلکې د علاقو بدلیدو سره د سوري دا مقدار بدلیږي. الحمد لله دې حدیث مطلب واضح شوه په دې باندې د الله تعالی لاکه لاکه شکر ادا کوم او په دې هم شکر ادا کوم چې د حدیث خدمت په مکه مکرمه کې کوم.

فضل محمد نزيل مكة المكرمة

دار عمر عبدالحفيظ مكي

۹ رمضان ۱۳۲۳ هـ



۱۳ ربیع الاول ۱۴۱۰ هـ

بَابُ تَعْجِيلِ الصَّلَاةِ:

په جلتی او تادی سره مونځ کولو بیان:

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د مونځ د مستحب وختونو تعین:

﴿۱﴾ عَنْ سَيَّارِ بْنِ سَلَامَةَ قَالَ : دَخَلْتُ أُمَّاَ وَ أَبِي عَلَى

د حضرت سیار بن سلامه نه روایت دی فرمایي چې: حاضر شوم زه او زما والد (مونږ دواړه) د حضرت

أَبِي بَرَزَةَ الْأَسْلَمِيِّ فَقَالَ لَهُ أَبِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ابو برزۀ اسلمي رضي الله عنه په خدمت کې زما پلار د هغه نه پوښتنه وکړه چې: څنگه به کولو پیغمبر عليه السلام

يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ فَقَالَ كَانَ يُصَلِّي الْهَجِيرَ الَّتِي تَدْعُونَهَا الْأُولَى جِئِن تَدَخَّضَ الشَّمْسُ

فرض مونځ هغوي وویل: چې پیغمبر عليه السلام د ماسپښین چې اولنی مونځ ورته ویلي شي د لمر د زائله

وَ يُصَلِّي الْعَصْرَ ثُمَّ يَرْجِعُ أَحَدَنَا إِلَى

کیدو په وخت کې کولو او د مازيگر مونځ (به یې داسې وخت) کې کولو چې واپس به راتلود مونږ نه خپل

رَحْلِهِ فِي أَقْصَى الْمَدِينَةِ وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ وَ نَسِيْتُ

ځای ته د مدینې غاړې ته او لمر به روښانه وو (یعنې د بدلیدو نه مخکې) او سیار وایي چې: ما هیر کړه

مَا قَالَ فِي الْمَغْرِبِ وَ كَانَ يَسْتَجِبُ

هغه څه چې د ماښام د مونځ په باره کې ابو برزۀ چې څه ویلي وو او (ابو برزۀ وایي) چې بهتر به یې گڼلو

أَنْ يُؤَخَّرَ الْعِشَاءَ الَّتِي تَدْعُونَهَا الْعَتَمَةَ وَ كَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ

نبي عليه السلام په تاخیر سره کول د ماخوستن مونځ کوم ته چې تاسو عتمة وایي او مکروه به یې گڼلو خوب

قَبْلَهَا وَ الْحَدِيثُ بَعْدَهَا وَ كَانَ يَنْفَعِلُ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ جِئِن

مخکې د ماخوستن د مونځ نه او خبرې کول پس د مونځ نه او د سحر مونځ نه به داسې وخت کې فارغیدل

يَعْرِفُ الرَّجُلُ حَلِيْسَهُ وَ يَقْرَأُ بِالسِّتِينَ إِلَى الْمَائَةِ.

چې هریو کس به ځان سره ناست کس پیژندلو او لوستل به یې (مونځ کې) د شپته آیتونو نه تر سل آیتونو

وَ فِي رِوَايَةٍ : وَلَا يُبَالِي بِتَأْخِيرِ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ

پورې او په یور وایت کې دي چې نبی ﷺ به سوچ نه کولو په وروسته کولو د ماخوستن مونځ تر دریمې

اللَّيْلِ وَلَا يُحِبُّ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَ الْحَدِيثُ بَعْدَهَا. (متفق عليه)^(۱)

حصې د شپې پورې او نه به یې خوښول خوب مخکې د ماخوستن مونځ نه او نه خبرې کول وروسته د مونځ نه

توضیح: صاحب مشکوٰة چې کله د مونځونو دوختونود واجب کیدو بیان وکړو او دا یې وښودل چې د

هر مونځ دوخت اولنی حصه د کوم ځای نه ده او آخري حصه د کوم ځای پورې ده نو اوس یې د مونځ

د مستحب وخت بیان شروع کړو چې ددې وخت په کومه حصه کې مونځ کول افضل دي ددې مقصد د پاره

هغه د یاب تعجيل الصلاة عنوان قائم کړو، اوس اصولي طور باندې د مونځونو په افضل وخت کې

د شوافعو او د احنافو اختلاف دی، شوافع د ماخوستن مونځ نه علاوه باقي په ټولو مونځونو کې د تعجيل

ار د جلتی کولو ته افضل وایي، او احناف د ما بنام مونځ نه علاوه ټول مونځونو کې تاخیر کولو ته

افضل وایي، لیکن د تاخیر مطلب دا نه دی چې د وخت مکروهه پورې تاخیر وشي بلکې مطلب دادی

چې په وخت مستحبه کې لږ تاخیر وشي. ددې باب د احادیثو په ضمن کې به ټول تفصیل راشي. د بحث

لاندې حضرت سیار بن سلامه په حدیث کې د پنځوو مونځونو د وختونو ذکر دی مگر په دې کې صرف

اشارات دي ددې وجې نه یې د سحر مونځ نه تر ماخوستن مونځ پورې په ترتیب سره مونځونو د وختونو

مستحب والی بیان کړی دی چې لوستونکي په آسانه سره پوهه شي.

د سحر مستحب وخت: حین يعرف الرجل جليسه: یعنی نبی ﷺ چې کله د سحر مونځ نه

فارغ شو نو خلکو به خپل نژدې ملګري پیژندل، ددې مطلب داشو چې نبی ﷺ به د سحر

مونځ په غلس او تیاره کې شروع کولو ځکه چې پیغمبر ﷺ به کله شپږ نه تر سل ایتونو

پورې د سحر مونځ کې تلاوت کوو او بیا به هم خلکو د یو بل سره نژدې کس نه پیژندلو، نو معلومه شوه

چې غلس کې به یې کولو، دویم حدیث کې دي مفهوم ته و الصبح بغلس الفاظو سره اشاره شوې ده

نودلته د غلس حکم وشو مگر ددې نه علاوه په ډیرو احادیثو کې راغلي دي چې نبی ﷺ د

سحر مونځ په اسفار (رڼا) کې حکم ورکړی دی. په روایتونو کې ددې اختلاف نه د فقهاو په مینځ کې د

سحر مونځ د مستحب وخت کې اختلاف شو او هر چې په دې باندې اتفاق دی د طلوع فجر نه د لمر راخو

(۱) أخرجه البخاري ۲۶/۲، رقم الحديث: ۱۰۰، ومسلم ۱۱۷/۱ رقم الحديث: ۲۳۵-۲۴۷، وأبو داود ۲۸۱/۱ رقم الحديث: ۳۹۸،

والناسي ۲۴۶/۱، رقم الحديث: ۱۹۵، وابن ماجه ۲۲۱/۱، رقم الحديث: ۶۷۱.

پورې ټول وخت د سحر د مونځ دی .

د قهوا اختلاف : امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ، امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ يعني د جمهورو په نزد د سحر مونځ په غلس کې کول افضل دی چې ابتدا ، هم په غلس کې وي او ختميدل هم په غلس کې وي . د امام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللَّهِ ، سفیان ثوري او امام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد د سحر مونځ په اسفار کې شروع کول او په اسفار کې ختمول يعني په رڼا کې مستحب او افضل دی په داسې حال کې که چيرته د سحر مونځ فاسد شي نو چې دوباره کولو د پاره په وخت کې امکان ضرور وي ، د امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ نه يو قول منقول دی چې امام طحاوي رَحْمَةُ اللَّهِ اخستې دی ددې دواړو په نزد شروع په غلس يعني (تياره) کې افضل ده مگر قرأت دومره اوږدول چې ختموالی په اسفار يعني په رڼا کې راشي ، دغه رنگ په غلس او اسفار دواړو احاديثو مبارکو باندې عمل به راشي او احاديثو کې تطبيق به هم راشي ليکن په دې ملک کې دروندوالی او لوي بوج دی .

دلائل : د جمهورو اول دليل : مشکوة کې (ص ۴۵ باندې حديث ۲) کې محمد بن عمرو بن الحسن

روایت دی په دې کې دا الفاظ راغلي دي : **والصبح بغلس** ، او غلس د شپې اخري حصې هغه تياره ده چې داد سحر رڼا سره يوځای وي لهذا په تياره کې مونځ کول افضل دی نن سبا په جزيره عرب کې په دې حديث عمل کيږي . د جمهورو دويم دليل : مشکوة کې (ص ۴۵ باندې حديث ۱۱) کې د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت دی چې په دې کې دا الفاظ دي : **قالت : كان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ليصلي الصبح فتعرف النساء متلفعات بمروطهن ما يعرفن من الغلس . (متفق عليه)**

د جمهورو دريم دليل د حضرت ابومسعود انصاري روایت دی ددې دا الفاظ دي : **انه صلى الصبح**

بغلس ثم صلى مرة اخرى فأسفر بها ثم كانت صلوته بعد ذلك في الغلس حتى مات ولم يعد الى ان

يسفر . يعني د ژوند معمول د غلس وويو ځل نيم يې اسفار کړي بيا يې کله هم نه دی کړی جمهورو د **يغمبر عَلَيْهِ السَّلَام** د ژوند دغه معمول او فعلي رواياتو نه استدلال کړی دی او د هغه روایت نه هم استدلال کوي کوم کې چې په اول وخت کې مونځ کول افضل گرځول شوی دی ، او د مشکوة فصل ثالث کې د

حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ والا روایت نه هم استدلال کوي چې په دې کې دا الفاظ دي : **والصبح والنجوم**

بأدبته مشتبكة يعني چې کله په آسمان کې ډير ستوري چمک پرق وهي نو هغه وخت تياره وي ، نو معلومه شوه چې په تياره کې يې مونځ کړی دی ، په دې مسئله کې د احنافو ډير دلائل دي چې يو څو دلائل ذکر کولی شي : (۱) د احنافو اول دليل موجوده حديث د حضرت سيار والا روایت دی په دې کې :

حين يعرف الرجل جلوسه الفاظ راغلي ، طرز استدلال داسې دی چې کله يو کس خپل ملگري پيژني

خاص کر چې کله جماعت تنگ وي نو دغه وخت ښه ډیره رڼا وي داد اسفار دليل شو. (۲) د احنافو دویم دليل بخاري او مسلم کې د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی د کوم الفاظ چې په اختصار سره دادی: ما رأيت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صل صلاة بغير وقتها الا بجمع الى ان قال و صل صلاة الصبح من الغد قبل وقتها، یعنی پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام کله هم یو مونځ د خپل وخت معتاد نه مخکې نه وو ادا کړی. صرف په مزدلفه کې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام د وخت معتاد نه مخکې د سحر مونځ په غلښ کې وکړو ددې نه معلومه شوه چې عام عادت یې په غلښ کې نه وو. (۳) د احنافو دریم دليل چې په خپل مدعا باندې واضحه دليل دی چې په مشکوة کې په فصل ثاني کې د رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث نمبر ۲۶ دی الفاظ یې دادی: اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر (ترمذي، ابوداؤد) دې واضح دليل کې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ یو تاویل کړی چې په کتاب الامر کې ذکر دي، او هغه تاویل دا چې دې حديث کې اسفار مراد نه دی بلکې د اسفروا مطلب دادی چې د سحر وخت څه يقيني معلوم شي بیا د سحر مونځ په کې کوی داسې نه چې د طلوع فجر نه مخکې وشي لهذا چې تا ته واضحه اندازه وشي چې صبح صادق وخت شو نو دغه وخت کې د سحر مونځ کوی ددې حديث د اسفار سره هيڅ تعلق نشته او نه د غلښ منافي دی.

ددې جواب احناف دا ورکوي چې دا تاویل صحيح نه دی ځکه چې دې سره دویمه جمله: فانه اعظم للاجر موجود دی او اعظم اسم تفضيل دی نو مطلب به داشي چې د سحر راختم وخت يقيني شي نو مونځ کوي ځکه چې دا په اجر او ثواب کې ډیر لوي دي او که د طلوع فجر نه یې مخکې مونځ وکړو نو جائز دی خو ثواب به کم ملاويږي دا مطلب بالکل غلط دی ځکه چې دې تاویل سره به د حديث ټول مفهوم وران شي، همدارنگې دا تاویل هم ځکه صحيح نه دی چې په دې روایت کې اسفروا لفظ دی لیکن په نورو روایاتو کې کلاً اسفرتم الفاظ دي، هلته خو د يقين هغه مطلب نه شو اخستی کوم چې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اخستی دی یو روایت کې کلاً اصبحتم بالفجر دی یو روایت کې نوروا بالفجر فانه اعظم للاجر الفاظ دي، یو روایت کې حین اسفرت الارض الفاظ دي یو روایت کې دا الفاظ دي: یا بلال اسفر بالصبح حتى يبصر القوم موقع لبهم من الاسفار، یعنی د سحر مونځ په داسې رڼا کې کوی چې خلک غشي ولي چې د غشي لگیدو ځای معلوم وي ددې الفاظو او تفصیلاتو په موجودگی کې د حضرت امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ تاویل قابل قبول نه دی بهر حال د احنافو دلائل ډیر دي او واضحه دي اگر چې جمهورو سره هم دلائل شته دی.

جواب: ائمه احناف د جمهورو دلائلو په باره کې وايي د پيغمبر ﷺ مبارک فعل نه په کثرت سره ثابت دی چې پيغمبر ﷺ د سحر مונخ په غلس (تیاره) کې کړی دی لیکن هغه ټول فعلي روايات دي او مونږ چې د رافع بن خديج روايت اسفروا بالفجر راجح گرځولی دی نو دا قولې روايت دی نو هر کله چې په قول او فعل کې تقابل راشي نو قولې راجح وي ځکه چې فعلي کې د خصوصياتو او امتيازاتو وغيره احتمالات وي نو لهذا دلته هم دا خصوصيات دي مثلاً: غلس کې پيغمبر ﷺ ددې وجې نه مونخ کړی چې صحابه کرام رضي الله عنهم تهجد گزار وو او سحر نه مخکې په جومات کې موجود وو ددې وجې نه تکثير جماعت (د غټې جمعې) د پاره انتظار ضروري نه دی چې کله صبح صادق شو نو جمع به ودریده چې ستري تهجد گزار فارغ شي. همدارنگې په مسجد نبوي کې په جماعت کې به زنانه هم شريکې وې د هغوي د پردې مسئله به وه نو ځکه به په غلس کې مونخ کيدلو چې د بنځو بې پردگي نه وي، همدارنگې چې کومې بنځې به په جماعت کې شريکيدلې نو د هغوي په کورونو کې به د ماشومانو د راپاڅيدو او د ژړا مسئله به وه نو ځکه به مونخ زر کيدو چې زنانه فارغې شي نن سبا هم د چا د ډيوټي (وظيفې) مسئله وي نو په غلس کې مونخ کول ضروري دي ځنگه چې په روژه کې خلک حاضرېږي او په غلس کې مونخ کوي خلک په آرام سره نو کړو ته ځي حالانکه د پيغمبر ﷺ فعل مونږ ته ډير غوره دی خو پيغمبر ﷺ چې امت ته کوم فرمان کړی دی نو هغه عملي کولو دپاره په دې فعل باندې مقدم دی. پيغمبر ﷺ به په خپله چې ځنگه هم عمل کولو خو مونږ ته يې د اسفار حکم کړی دی او په دې کې دغټې جمعې فائده هم ده. باقي د جمهورو دليل: ما يعرفن من الغلس کې علماء فرمايي: چې د من الغلس لفظ مدرج دی دا يو راوي ذکر کړی دی ځکه چې ابن ماجه وغيره کتابونو کې ددې لفظ پته نه لگي يا دا چې په تنگ ځای کې چې کله زنانه په څادر کې را تاؤ شوې وي نو په اسفار کې يې هم پته نه لگي دليل تام نه شو پاتې د ابو مسعود انصاري روايت علماو ضعيف گرځولی دی. باقي چې په کوم رواياتو کې مونخ په اول وخت کې کولو فضائل راغلي دي د هغې مونږ هم قائل يو چې وخت مستحب مراد دی مستحب وخت کې مونخ کول افضل او اولی دی باقي امام طحاوي رحمه الله او امام محمد رحمه الله د بعضي صحابو د معمول نه استدلال کړی دی او د ټولو احاديثو د جمع کولو کوشش يې کړی دی مگر په دې عمل کول مشکل دي پاؤ باندې يوې گينټې پورې مونخ کولې شي.

د ماسپښين مستحب وخت: د ماسپښين مستحب وخت کې اختلاف دی ددې نه مخکې د ماسپښين د وخت متعلق اختلاف تير شوی دی هغه د ماسپښين وخت د مستحب په باره کې نه وو بلکې هغه د ماسپښين وخت په شروع او آخري سره متعلق وو بهر حال مستحب وخت کې اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: د شوافعو په نزد ماسپښین کې تعجیل افضل دی مزید نور تفصیل نشته، د احنافو په نزد په دې کې تفصیل دی که موسم سخت گرم وي نو ابراد فی صلوة الظهر او تاخیر مستحب دی او که موسم یخ وي نو تعجیل مستحب دی.

دلائل: فقهاو په خپلو مدعاو باندې دلائل راجع کړي دي د شوافعو دلائل دادي: اولنی دلیل د حضرت خباب رضی الله عنه روایت دی ددی الفاظ دادي: هکوناً الى رسول الله صلى الله عليه وسلم حر الرمضاء فلم يشكنا. ددې حدیث نه معلومیږي چې په سخته گرمۍ کې مونځ شوی دی دا په اول وخت کې د کولو او د تعجیل دلیل دی. دویم دلیل د حضرت عائشې رضی الله عنها روایت دی ترمذی شریف کې موجود دی چې الفاظ یې دادي: ما رأيت اشد تعجيلاً للظهر من رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا من أبي بكر ولا من عمر. شوافعو ددې روایت نه هم استدلال کړی دی ددې الفاظ دادي: كان يصلي الظهر بالهاجرة. یعنی پیغمبر عليه السلام به د ماسپښین مونځ وختي کولو یعنی د غرمې لفظ راغلی دی. د احنافو ائمو دلیل په بخاري کې حدیث: ابرودوا بالظهر نه استدلال کړی دی، همدارنگې د حضرت ابوذر غفاري رضی الله عنه په قصه کې چې کوم لفظ راغلي: حتى رأينا في التلول دي نه هم د ماسپښین د تاخیر استدلال کيږي ددې نه علاوه هم د ابراد او د تاخیر کافي روایات موجود دي.

جواب: شوافعو چې د تعجیل د ماسپښین متعلق کومو روایاتو نه استدلال کړي دی په دې کې حضرت خباب رضی الله عنه روایت د مکي زمانې مونځونو سره تعلق لري او مدني ابراد والا روایت سره دا روایت موقوف شوی دی، همدارنگې زمکه گرمه کیدل د مونځ د تعجیل علامه نه ده بلکې گرم ملکونو کې د ماښام پورې زمکه گرمه وي. د شوافعو د حضرت عائشې رضی الله عنها او دغه رنگ د ام سلمه رضی الله عنها روایت نه چې کوم استدلال کړی دی دا تعجیل په یخۍ موسم باندې محمول دی چې په یخۍ کې مونځ په جلتی او تادی سره کړی دی دا په خپله احادیثو کې موجود دی. باقي د حضرت جابر رضی الله عنه روایت کې چې لفظ د الهاجرة راغلی دی نو دا اول وخت سره خاص نه دي بلکې هاجرة د ماسپښین نه تر مازيگره پورې وخت ته ویلی شي.

د مازيگر مستحب وخت: زیر بحث حدیث کې: و صلى العصر.... والشمس حية، الفاظ راغلي دي بعضې روایاتو کې والشمس مرتفعة الفاظ دي دې روایاتو نه د مازيگر مونځ د جلتی او تادی اندازه کيږي او بعضې روایاتو نه معلومیږي چې مازيگر کې تاخیر شوی دی د روایاتو د اختلاف د وجې نه د مازيگر مونځ په مستحب وخت کې د فقهاو اختلاف دی.

د قهلو اختلاف: دري ائمه د مازيگر مونخ تعجيل ته مستحب وايي او د احنافو ائمو په نزد تاخير مستحب دی ليکن دومره تاخير جائز نه دی چې په لمر کې اصفرار او تغير راشي بلکې مستحب وخت کې دننه لگ تاخير مستحب دی.

دلائل: د ائمه ثلاثه اولنی دليل همدغه زير بحث حديث دی چې په هغې کې مذکور دی چې د مازيگر مونخ نه پس زمونږ نه يو کس د مدينې په بهر اطرافو کې خپل کور ته تللو او لمر تازه يعنې اوچت ولاړ وو نو معلومه شوه چې د مازيگر مونخ په جلتی او تادی وخت کې کيږي. ائمه ثلاثه دويم دليل د مشکوة ص ۴۵ باندې د حضرت انس رضي الله عنه دويم روايت دی چې د مازيگر مونخ نه پس د مدينې لرې ته تللو او لمر هغه وخت پوره اوچت وو او بعضې عوالي د مدينې نه په څلور ميله فاصله کې وو ائمه ثلاثه د رافع بن خديج رضي الله عنه د روايت نه استدلال کړی دی دا حديث د مشکوة ص ۶۱ باندې حديث نمبر ۲۹ دی، کوم کې چې دا فرمايي چې مونږ د پيغمبر عليه السلام سره د مازيگر مونخ کولو او ددې نه پس اوبن به مو ذبح کړو او په لسو حصو باندې به مو تقسيم کړو بيا به مو غوښه پخه کړه او بيا به مو خوړله او لمر به تر دې وخته پورې پريوتې نه وو. جمهور فرمايي: ددې روايت نه واضح طور باندې معلومېږي چې د مازيگر مونخ په جلتی سره کولی شي لهذا زر مونخ کول افضل دی. د احنافو دليل د ام سلمه رضي الله عنها روايت دی چې په مشکوة ص ۶۶ باندې حديث نمبر ۳۳ دی ددې الفاظ دادي: **قالت** كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اشد تعجيلاً للظهور منكم و التمس اشد تعجيلاً للعصر منه. ددې حديث نه معلومه شوه چې د پيغمبر عليه السلام نه پس خلکو مازيگر کې تعجيل شروع کړو، دې باندې ام سلمه رضي الله عنها د خفگان اظهار وکړو. د احنافو دوهم دليل علي بن شيبان رضي الله عنه روايت دی کوم چې په ابوداؤد (ج ۱ ص ۵۹) باندې موجود دی الفاظ يې دادي: **عن علي بن شيبان قال قدمنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة فكان يؤخر العصر ما دامت الشمس بيضاء نقية.**

د احنافو دريم دليل د حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه روايت دی چې طبراني او احمد او دارقطني ذکر کړی دی الفاظ يې دادي: **عن رافع بن خديج ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يأمرنا بتأخير العصر** کذا في معارف السنن).

د احنافو څلورم دليل د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه عمل دی عبد الرحمن بن يزيد فرمايي چې هغه به د مازيگر مونخ ناوخته يعنې په تاخير سره کولو (کذا في مصنف ابن ابي شيبة) د ټولو رواياتو نه احنافو دا سبق واخيستو چې په مازيگر کې تاخير کول مستحب دی خو په شرط ددې چې مستحب وخت موجود وو.

جواب: ائمه ثلاثه د حضرت انس رضي الله عنه وغيره چې د كوم رواياتو نه استدلال كړي دي چې په هغې كې د مدينې نه د بهر تلو او څلور ميله لاره وهل او نمر د موجود كيدو ذكر دي ددې جواب دادې عوالي د مدينې مختلف قسم باندې دي بعضې اته ميله باندې ، بعضې څلور ميله او بعضې په دري ميله فاصله باندې دي ، او حديث كې تعيين نشته دي چې كوم عوالي مراد دي ، حالانكه د تلو والا پته هم نه لگي چې پيدل دي يا په سورلي باندې دي ، دا هم معلوم نه دي چې څوان دي يا بوډا ، دغه رنگې دا هم علماء ليكي چې د مازيگر نه پس څلور يا اته ميله فاصله وهل د محنتي عربو د پاره هيڅ نه دي ، نن سبا د احنافو د مسلك مطابق د مازيگر مونځ نه پس خلك دومره فاصله بنه په آسانه وهي او لمر موجود وي . فتح الملهم كې علامه عثمانى رحمه الله ليكي : په ديو بند كې يو مدرس وو د زيارت په ورځ به چې كله چوتې وشوه نو د احنافو د وخت مطابق به يې د مازيگر مونځ وكړ او پيدل به منگلورته تلو او هلته به يې د ماښام مونځ كولو ، ديو بند نه د منگلوره پورې دولس ميله فاصله ده . ائمه ثلاثه د رافع بن خديج رضي الله عنه د روايت نه استدلال كړي دي احناف د هغې جواب داسې وركوي چې عربو خلكو اوبن ذبح كول او د هغې په جوړولو كې ماهر وو چې ماهر لس كسان اوبن ذبح كړي او بيا يې تقسيم كړي او نرمه نرمه غوبه زر پخه كړي دا كار ډير زر كيږي دا د مازيگر د تعجيل دليل نه دي بلكې دا كار د مازيگر نه پس هم كيږي يا داسې قسمه روايات د گرمي په موسم باندې حمل كړي شي نو په هغې كې وسعت كيدى شي . بهر حال صحابه كرام رضي الله عنهم د مازيگر مونځ نه پس د وختونو اندازې بنودلې دي ، دې نه د مازيگر تعجيل معلوم كيږي هيڅ تعين نشته دي كه وخت مستحب كې كه چيرته تاخير وشي نو د احنافو ملك ډير مناسب دي او احاديثو نه په دې باندې استدلال كولى شي نن سبا غير مقلد حضرات او په حجاز مقدس كې د مازيگر مونځ دومره وختي كولى شي چې د هغې نه پس خلك كاروبار شروع كوي حالانكه د مازيگر لغوي معنى نچوردي نو دا وخت د ورځې نچور گنرل په كار دي دا نه چې نيمه ورځ د مازيگر نه پس راشي او د ماسپښين نه پس لږ وخت پاتې شي د انصاف تقاضا داده چې نه ډير ناوخته وكړي شي او نه ډير مخكې وكړي شي .

د ماخوستن مستحب وخت : و كان يستحب ان يؤخر العشاء : د امام ابو حنيفه رحمه الله او احمد بن حنبل رحمه الله او اسحاق بن راهويه رحمه الله په نزد د ماخوستن مستحب وخت ثلث الليل پورې دي ، د امام شافعي رحمه الله او امام مالك رحمه الله په نزد ماخوستن كې تعجيل افضل دي ، د شوافعو او مالكيو دليل د حضرت نعمان بن بشير روايت دي ددې الفاظ دادې : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلها اى العشاء لسقوط القمر الثالثة (مشكوٰۃ ص ۶۱) دا حضرات فرمايي چې د دريمې شپې مياشت په جلتى سره وركيږي معلومه شوه چې جلتى كول افضل دي . د شوافعو دوهم دليل هغه عام روايات دي چې په

هغه کې په اول خت کې مونځ کول افضل ویلی شوې دي ، د احنافو او جمهور واولني حديث زیر بحث دی دې کې تاخیر مستحب دی دا واضحه دلیل دی . د جمهورو دوهم دلیل مشکوة ص ۶۱ باندې د

حضرت ابو هريره رضي الله عنه روایت دی چې الفاظ یې دادی : لولا ان اشدق على امتي لامرهم ان يؤخر

العشاء الى ثلث الليل (رواه احمد و ابو داؤد)

ملا علي قاري رحمه الله فرمایي : د دویمې شپې میاشت د غروب شفق سره نزدې ورکیري حالانکه د دریمې شپې میاشت ډیر وخت پس ورکیري ، ددې حضراتو استدلال مکمل نه دی باقي د اول وخت د فضیلت څومره روایات دي ددې ټولو جواب دادی د اول وخت نه مراد هغه وخت دی چې هغه مستحب او افضل وخت دی او هغه هلته دی چې کوم مونځ به وایو .

فائده: د مونځ د مستحب وختونو په تعیین کې چې د کومو فقهاو اختلاف دی هغه ټول په اولی او غیر اولی کې اختلاف دي ، د جواز او عدم جواز اختلاف نه دی لهذا دا اختلافات د جنگ او جگړې ځای نه دی جوړول په کار . احنافو د جماعت د ډیر والي په خاطر د ماخوستن مونځ وروسته کول افضل گرځولی چې په راتلونکي حديث کې ذکر دي لهذا په اول وخت کې د مونځ کولو د فضیلت نه احناف انکار نه کوي .

لا یحب النوم : یعنی د ماخوستن مونځ نه مخکې خوب کول صحیح نه گنړي ، ځکه چې د مونځ د قضاء کیدو خطر وي اکثر علماء یې مکروه گنړي ، بغضې حضراتو ورته جائز ویلي دي چنانچه حضرت ابن عمر رضي الله عنه د ماخوستن مونځ نه مخکې اوده کیدو . علامه نووي رحمه الله فرمایي : که چیرته چا باندې د خوب غلبه نه وي او د مونځ د قضاء کیدو ویره نه وي بیا مکروه نه دی د ماخوستن نه پس فضول خبرې کول مکروه دي خو علمي او دیني خبرې کول جائز دي مخکې تفصیل ذکر شوی دی .

په شریعت کې د جماعت ډیر والی مطلوب دی :

﴿۲۶﴾ وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ : سَأَلْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ

د محمد بن عمرو بن حسن بن علي رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې مونځ تپوس وکړو د جابر بن عبدالله

عَنْ صَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ وَالْعَصْرَ

نه د نبي عليه السلام د مونځ په باره کې نو هغه وویل نبي عليه السلام به د ماسپښين مونځ وختي کولو او د مازيگر

وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ وَ الْمَغْرِبُ إِذَا وَجِبَتْ

مونځ یې داسې وخت کې کولو چې لمريه ژوندي و (رڼا) به وه او د ماښام مونځ به یې د نمر پریوتونه پس کولو

وَالْعِشَاءَ إِذَا كَثُرَ النَّاسُ عَجَلًا وَ إِذَا قَلُّوا أَخَّرَ

او د ماخوستن مونځ چې کله به خلک ډیر و نو زړه یې کولو او چې کله به خلک کم و نو تاخیر به یې کولو

وَ الصُّبْحِ بِغَلَسٍ . (متفق عليه) ^(۱)

او د سحر مونځ به يې په تياره کې کولو .

توضیح: ادا قلاوا آخر: ددې حديث نه يوه قاعده مخې ته راغله چې د جمعې زياتوالی د شريعت په نظر کې ډير اهم دی لهدا د مونځونو په وختونو کې ددې خاص خيال ساتل په کار دی، ددې قاعدې نه د احنافو مسلک ته هر ځای کې فائده وي .

﴿۳﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالظُّهَائِرِ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دی فرمايي چې: مونځ د پيغمبر عليه السلام پسې د ماسپښين مونځ کولو

سَجْدًا عَلَى ثِيَابِنَا إِتْقَاءَ الْحَرِّ . (متفق عليه ولفظه للبخاري) . (۲)

نومونځ سجدې کولې په خپلو څادرو باندې د گرمۍ نه د ځان بچ کولو د پاره .

توضیح: بالظواهر: دا لفظ د ظهيرة جمع ده دا گرمې ته ويلى شي ليکن دلته ظهر مراد دی هره ورځ د ظهر راتلو د پاره جمع راوړلی شوي ده .

سجدنا على ثيابنا: يعنى د گرمۍ نه د بچ کيدو د پاره چې تندي ونه سوزي مونځ به په خپل څادر سجده کوله. امام شافعي رحمه الله وايي: دلته د کپړې نه مراد هغه کپړه ده چې اچولی نه شي بلکې جدا کپړه وي ځکه چې د اچولی شوي کپړې په هره حصه باندې سجده جائز نه ده. احناف فرمايي: چې د اچولی شوي متصل کپړې په هره حصه باندې سجده جائز ده او په حديث کې په دغه بدن باندې د اچولی شوي کپړې باندې د سجدې خبره کيږي ځکه چې صحابو رضي الله عنهم سر باندې اچولو د پاره به کپړه په مشکل ملاويده حالانکه د هغوي سره د جدا کپړې تصور نه وو. (المراقات ۲/۲۹۸).

په زمکه باندې د لمر څه اثرات کيږي:

﴿۴﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی فرمايي چې: پيغمبر عليه السلام فرمايل چې کله سخته وي گرمي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۷، رقم الحديث: ۵۶۵، ومسلم في الصحيح ۱/۱۱۶، رقم الحديث: ۲۳۳-۱۶۳۶، وأبو داود ۱/۲۸۱، رقم الحديث: ۳۹۷، والنسائي ۱/۲۶۱، رقم الحديث: ۵۲۷ .

(۲) أخرجه البخاري ۲/۲۲، رقم الحديث: ۵۱۲، ومسلم ۱/۲۳۱ و ۱/۳۲، رقم الحديث: ۱۸۵-۲۱۸، وأبو داود ۱/۲۸۱، رقم الحديث: ۱۰۲، والنسائي ۱/۲۸۱، رقم الحديث: ۵۰۰، والترمذي ۱/۲۹۵، رقم الحديث: ۱۵۷، وابن ماجه ۱/۲۹۶، رقم الحديث: ۱۲۰۸ .

فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ . وَفِي رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بِالظُّهْرِ
نو مونځ په یخ وخت کې کوی، د بخاري په یو حدیث کې د ابو سعید نه منقول دی د ماسپښین مونځ په یخ
وخت کې کوی (یعنی د ابو هریره <small>رضی الله عنه</small> روایت کې بالصلاة راغلي او د ابو سعید <small>رضی الله عنه</small> په روایت کې
فَإِنَّ هَذِهِ الْحَزْرَةَ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ
بالظهر راغلي او په دې روایت کې دا الفاظ هم دي) ځکه چې د گرمۍ سختوالی د دوزخ د دهبو او براس
وَاشْتَكَّتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا فَقَالَتْ رَبِّ أَكَلْتُ بَعْضِي بَعْضًا
نه دی او د دوزخ اور خپل رب ته شکایت کړې وو: ای ربه زما! بعضې شغلې بعضې شغلو لره خوري نو
فَأَذِنَ لَهَا بِنَفْسَيْنِ نَفْسٍ فِي الشِّتَاءِ وَ نَفْسٍ فِي الصَّيْفِ
الله تعالی ده ته د دوو ساگانو اجازت ورکړو نو یوه ساه په گرمۍ کې اخلي او یوه ساه په ژمي کې اخلي،
أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَزْرِ وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهِرِيرِ . مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، وَفِي رِوَايَةٍ
په گرمۍ کې چې کوم وخت تا ته ډیره گرمي معلومېږي، او په ژمي کې چې کوم وخت تا ته ډیره یخني
معلومېږي (نو د دې سبب هم دادی چې یوه ساه په گرمۍ کې او یوه په ژمي کې اخلي)، او په یو روایت
لِلْبُخَارِيِّ فَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَزْرِ فَمِنْ
د بخاري کې دي چې: کوم وخت تاسو د گرمۍ سختوالی د لمر په دهبو کې محسوسوي نو د دې سبب
سَبُومِهَا وَ أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْبُرْدِ فَمِنْ زَمْهِرِيرِهَا. ^(۱)
د دوزخ گرمه ساه ده او چې کوم وخت تاسو د یخني احساس کوی نو دا د دوزخ یخه ساه ده.

توضیح: من فیح جهنم: فیح دوپ او براس ته ویلی شي په لمر کې د رابنکلو قوت او مقناطیسي کشش (جاذبیت) وي ځکه دا حرارت خپل طرف ته راکاږي او جمع کوي یې د لمر چې کومه طبقه دوزخ ته نژدې وي هغه طبقه د دوزخ نه حرارت په ډیر مقدار سره راکاږي بیا دا خصه کومو علاقه ته ډیره نژدې وي هغه علاقه کې ډیره گرمي وي او چې د لمر کومه طبقه د دوزخ نه لرې وي په هغې کې حرارت کم وي بیا چې دا طبقه کومو علاقه ته نژدې وي په هغه علاقه کې یخني ډیره وي دا وجه ده چې کوم ملکونه په

(۱) أخرجه البخاري ۱۸/۲، رقم الحديث: ۵۳۶، ومسلم ۴۳۱/۱، رقم الحديث: ۱۸۵، ۱۶۱۸، وأبو داود ۲۸۴/۱، رقم الحديث: ۱۰۲، والنسائي ۲۸۴/۱، رقم الحديث: ۱۰۲، والترمذي ۲۹۵/۱، رقم الحديث: ۱۵۷.

خط استواء کې واقع وي هلته گرمي ډيره وي دلر شعاگانې چې کوم ځای کې دڅه څيز سره نه لگيږي هلته حرارت نه ظاهرېږي داسې هواگانو کې د گرمي احساس نه کيږي او تنگ ځايونو کې د لمر شعاگانې لگي هلته حرارت ډير ښکاره کيږي د زمکې نه د لمر فاصله نهه کروړه ډيرش لکه ميله خودلی کيږي. بهر حال د بخاري په روايت کې دا مضمون راغلی دی چې کوم وخت تاسو د گرمي سختوالي د لمر په دھوپ کې محسوسوئ نو ددې سبب د دوزخ گرمه ساه ده او چې کوم وخت تاسو د يخني احساس کوئ نو دا د دوزخ يخه ساه ده.

ټول کال کې دوزخ دوه ساه گانې اخلي: اشتکت النار: دوزخ د الله تعالی په مخ کې شکایت وکړو زما بعضې شغلې بعضې نورې شغلو لره خوري مطلب دا چې د اور ډير والی او د هغې حرارت دومره سخت او تيز دی چې دا شغلې يو بل کې گډې وډې شي او يو بل فنا (ختمولو) کولو باندې راکوزيږي الله تعالی ورته د دوه ساگانو اجازت ورکړو يوه ساه بهر طرف ته وځي نو دننه گرمي په دنيا کې خوره شي او چې کله ساه دننه رانکي نو په دنيا کې يخني خوره شي.

سوال: دلته دا اشکال پيدا کيږي چې دا خبره په خپل ځای باندې ثابته شوې ده چې د گرمي ډير والی او کموالي د زمکې د حرکت او د عرض البلد او د نمر د وجې نه دی نو دلته څنگه ویلی شو چې دا د دوزخ د دھوپ وجه ده.

جواب: ددې جواب دادی چې يو نظام د اسباب ظاهره دي يو نظام د اسباب باطنه او د غير ظاهره دي د خلکو نظر په اسباب ظاهره باندې دی لیکن د شریعت نظر په اسباب ظاهره سره په اسباب باطنو باندې هم لگي دلته شریعت د نمر هغه پټ علت او سبب ذکر کړی دی چې د دوزخ دوپ او حرارت دې باقي د دوزخ شکایت د خپلې ژبې د حال مطابق وي چې کوم انداز کې تعبیر وشي دغه به د هغې ژبه وي. د

ايراد دا حکم په ډيرو احاديثو کې راغلی دی او صحابه کرامو رضي الله عنهم په دې عمل کړی دی.

امام شافعي رحمه الله وایي: که يو کس ډير لرې نه جو مات ته راځي او په لاره کې ډيره گرمي وي نو دداسې کس د پاره په ابراد کې مونځ کول او تاخير کول جائز دی، او چې کوم خلک په نزدي جو ماتونو کې مونځ کوي يا يواځې مونځ کوي ددوي د پاره په تاخير سره مونځ کول جائز نه دي. (اشعة اللمعات ۲۱۳).

امام ترمذي د ابراد احاديث او په گرمي کې د تاخير سره د ماسپښين مونځ کول افضل او اولی دی.

﴿ه﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الْعَصْرَ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دی وایي چې: پیغمبر عليه السلام د مازيگر مونځ په داسې وخت کې کولو

وَالشَّمْسُ مُزَكِّفَةٌ حَيْثُ فَيَذْهَبُ الدَّاهِبُ إِلَى الْعَوَالِي فَيَأْتِيهِمْ

چې لمر به اوچت او ژوندي و (يعني رڼا) به وه او څوک تلونکي به چې عوالي ته تللو او واپس چې به راتلو

وَالشَّمْسُ مُزَكَّيَةً وَبَعْضُ الْعَوَالِي مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَمْيَالٍ أَوْ لَحْوَةٍ (متفق عليه). (۱)

نولمربه اوچت و لارؤ او بعضی عوالي دمدينی نه په خلور ميله ياد خلور ميله نه زياتی فاصلی باندي وي

توضیح: العوالي: عوالي جمع د عالیة ده مسجد قباء طرف ته د مدينی بنار نه بهر چې کوم اوچت کلي دي هغی ته عوالي ویلی شي، مسجد بنو قریظه علاقه په عوالي کې داخل ده.

و بعض العوالي: شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ لَمَعَاتُ كَيْ لِيكِي چې دا کلام دیو راوي طرف نه جوړ شوی.
(قال الشيخ في اللمعات: واين قول زهري است که راوي از انس است، ۳۱۴).

او لحوه: په دې کې د مذكر ضمير مقدار طرف ته راجع کیږي ځکه یې مذكر راوړی دی ددې حدیث نه دا معلومه شوه چې د مازیگر مونځ زر کړی شوی دی لیکن ددې دومره زرو والی نه معلومیږي کوم چې غیر مقلد او شوافع حضرات د مازیگر مونځ کوي. د هغوي مونځ د ورځې په خلورمه حصه کې کیږي دلته په حدیث کې اجمال دی معلوم نه دی چې عوالي پیدل وو، یا په سورلی باندي وو یا عوالي کمزوري وویا مضبوط وو او دا معلوم هم نه دی چې دا کس د عوالي په کوم طرف تللو یا دوه ميله والا طرف باندي یا دري یا خلور یا اته ميله طرف باندي.

زرر خلور ټونگي وهل او مونځ کول د منافق کار دی:

﴿٦٦﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

د حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې پیغمبر عَلَيهِ السَّلَامُ وفرمایل دا (مازیگر مونځ څوک آخروخت

"تِلْكَ صَلَاةُ الْمُنَافِقِ : يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَقًّا إِمَّا أَصْفَرَتْ وَ كَانَتْ بَيْنَ قَرْنِي الشَّيْطَانِ

کې کوي) د منافق مونځ دی چې هغه ناست وي اولمرته گوري چې کله لمر زېږي او د شیطان دوو بڼو

قَامَ فَتَنَرَ أَرْبَعًا لَا يَذْكُرُ اللَّهَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا" (۲).

مینځ کې شي نو هغه او درېږي او زرر خلور ټونگي ووهي او په دغه مونځ کې د الله ذکر هم لږ وکړي.

توضیح: تلك: دا اشاره ذهنيه ده او ددې نه د مازیگر هغه مونځ مراد دی چې په دې کې د مکروه وخت

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۸/۲، رقم الحديث : ۵۵۰، ومسلم في الصحيح ۱/۲۳۳ رقم الحديث: ۱۹۲-۱۹۳، وأبو داود

۲۸۵/۱ رقم الحديث: ۱۰۰۱، والنسائي ۱/۲۵۲، رقم الحديث: ۵۰۷، وابن ماجه ۱/۲۲۳، رقم الحديث: ۶۸۲.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۳۴۱ رقم الحديث: ۱۹۵-۱۹۶، وأبو داود ۱/۲۸۸ رقم الحديث: ۱۱۳، والنسائي ۱/۲۵۴، رقم

الحديث: ۵۱۱، والترمذي ۱/۳۰۱ رقم الحديث: ۱۶۰.

پورې بغير د څه شرعي عذر تاخير وکړې شي .

المنافق : يا خو ددې نه حقيقي منافق مراد دی نو دا دده د مونځ نقشه ده ځکه چې دا د الله درضا دپاره مونځ نه کوي بلکې د ښودنې د پاره مونځ کوي ځکه چې په دې کې د ارکانو برابر والی او د مستحب وخت لحاظ نه وي، همدارنگې په دې کې ذکر د الله تعالی کم وي (اشعة اللمعات ۳۱۴، مرقات ۲/۳۰۰)

گویا د منافق مونځ د ظاهري ارکانو په اعتبار سره هم ناقص دی او باطني اذکارو په لحاظ سره هم ناقص دي

د منافقینو په باره کې اعلان دی لایذکرون الله الا قليلا، ټونگي وهلو مطلب دادی چې منافق د ښودلو دپاره زرزر مونځ کوي او په تیزی سره په زمکه سجدې کوي گویا د چرگې په شان د زمکې نه دانې خوري .

سوال : دلته سوال پیدا کیږي چې په څلور رکعاتو کې اته سجدې دي دلته د څلور و سجدو ذکر ولې وشو؟

جواب : دادی چې کله منافق دا ولنی سجدې نه صحیح طریقې سره سر او چت نه کړو نو گویا چې په څلور رکعاتو کې څلور ټونگي ووهلې یا دا د سفر مونځ خبره ده په دې کې دوه رکعتونه وي یا دهغه وخت خبره ده چې کوم وخت کې د مازيگر دوه رکعتونه وواولنی جواب راجح او واضح دی، بل د مازيگر مونځ خاص والی ددې وجې نه وشو چې دا مونځ نهایت اهم دی او د صلوة وسطی دی ددې لوی فضیلت او شان دی کوم کس چې په دې کې کوتاهي کوي هغه نهایت بد حرکت کوي اگر چې نورو مونځونو کې هم دغه رنگ تیزی کول غلط کار دی. شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ وَايِي چې په دې حدیث کې د حقيقي منافق په ځای عملي منافق هم مراد اخستلی شي چې کله مراد عملي منافق شي نو بیا دغه منافق د مونځ کولو په صفت باندې وگرځولی شي، علامه مظهري رَحْمَةُ اللهِ فرمایي که یو کس د مازيگر مونځ د لمر اصفرار (زیر والي) پورې وروسته کړو نو ده ځان منافق ظاهر کړو ځکه په مسلمانانو باندې لازم دی چې ځان د منافق د مشابهت نه وساتي د افغانستان او د کوټې مسلمانان په دې حکم کې ډیر کوتاهي کوي . (اشعة اللمعات ۳۱۴).

چا چې مونځ پرېښودو د هغه کور وران او تباہ شو :

﴿۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «الَّذِي تَفَوُّتَهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ

د ابن عمر رَحْمَةُ اللهِ عَنْهُ نه روایت دی فرمایي چې پیغمبر عَلَيهِ السَّلَام و فرمایي : چا چې د مازيگر مونځ قضاء کړو

فَكَانَ بَارِئًا وَأَهْلُهُ وَمَالُهُ » . (متفق عليه) ^(۱)

گویا چې دده مال او اولاد ټول لوټ کړی شو .

(۱) أخرجه البخاري ۲۰/۲، رقم الحديث : ۵۲۲، ومسلم ۱/۱۳۵، رقم الحديث : ۲۰۰۰-۲۲۶، وأبو داود ۲۹۰/۱ رقم الحديث : ۱۱۱،

والنسائي ۱/۲۳۷، رقم الحديث : ۱۷۸ .

توضیح: و تر اهله: و تر هلاک کیدو او غټټ نقصان ته ویلي شي دا ماده د ضرب يظرب نه راځي د حديث مطلب دا شو چې د ناراستی د وجې نه چا د مازيگر مونځ قضاء کړو دا دومره لويه حادثه او مصيبت دی گویا د کور ټول اولاد او مالي يې تباہ شو، دغه رنگ هر يو کس خپله بنځه او بچي او مال او سامان د لوي حادثې نه هر وخت خپل ځان بچ کوي په کار ده چې د مونځ قضاء کیدو نه هم ځان بچ کړي د مازيگر مونځ تخصیص وجه ددې نور هم فضیلت دي ورنه دا حکم د نورو مونځونو متعلق دی، بعضې احاديثو کې مطلق الفاظ راغلي دي: **من ترک صلوة مکتوبة حتی تفوته، یا داسې من فاته الصلاة فكانما وتر اهله (کذا فی اللمعات)**

ددې نه معلومه شوه چې دا وعید د ټولو مونځونو په باره کې دی دا هلاکت په دريو مرحلو کې کیدي شي که چیرته د وخت پوره مونځ پریځودلی شي دا پوره او مکمل هلاکت دی. که په وخت مکروه کې يې وکړو دا ویم هلاکت دی او که جماعت يې پریښودلو دادریمې درجې هلاکت دی په دريو اړو هلاکتونو کې د مونځ پریځودونکی به څه ناڅه داخل وي. (اشعة اللمعات ۳۱۴، مرقات ۲/۳۰۱).

﴿۸﴾ **وَ عَنِ بُرَيْدَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ تَرَكَ**

د حضرت بريدۀ **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** نه روايت دی فرمايي چې نبي کریم **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** وفرمايل: چا چې پریښودو د

صَلَاةِ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ.^(۱)

مازيگر مونځ دده ټول نیک اعمال تباہ شو.

توضیح: فقد حبط عمله: حبط د سبغ او ضرب دواړو نه راځي د عمل ضائع او باطل کیدو ته ویلي شي دلته حکم په سخت والي او زجر او تنبيه باندې مبني دی ځکه چې د مسلمان ټول عمل مرتد کیدو نه پس باطل کیږي د کبیره گناه د وجې داسې نه کیږي، د اهل السنة والجماعة مسلک دی. د خوارجو او معتزلو په نزد کبیره گناه کولو سره د سړي ټول نیک اعمال ضائع کیږي ددې حديث نه خوارج او معتزله استدلال کوي. اهل السنة والجماعة دا حديث په تشدید او سخت والي باندې حمل کوي ترڅو چې دنورو نصوصو سره يې تعارض رانه شي یا د همدغې ورځ اعمال مراد دي چې د کومې ورځې يې د مازيگر مونځ پریځی دی او د مونځ پریښودل د انکار او د استحقاق د وجې نه وي نو دا کس مرتد شو او دده ټول اعمال تباہ شول. (المرقات ۲/۲۰۲، اشعة اللمعات ۳۱۵، الکاشف ۲/۲۰۰).

(۱) أخرجه البخاري ۳۱/۲، رقم الحديث: ۵۵۳، والنسائي ۲۳۶/۱، رقم الحديث: ۱۷۱، وابن ماجه ۱/۲۲۷، رقم الحديث: ۱۶۹.

﴿٩﴾ وَعَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت رافع بن خديج نه روايت دی فرمايي: مونږ د نبي ﷺ سره د ماښام مونغ په داسې وخت کې

فَيُنْصَرِفُ أَحَدُنَا وَإِلَهُ لِيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ. (متفق عليه) (۱)

کولو چې د مونغ نه د فارغيدو نه پس به چا د خپل غشي پريوتو ځای ليدلو.

توضیح: مواقع نبله: يعنې چې کله به د ماښام مونغ نه فارغ شو او بهر ته به راووتلو او يو چا به چې کوم طرف ته غشي ويشتلو نو غشي چې به کوم ځای لگيدو هغه ځای به درنا د و چې نه ښکاره کيدو. ټول ائمه په دې باندې متفق دي چې د ماښام مونغ په اول وخت کې کول مستحب دی، البته د احنافو په نزد د ماښام مونغ وخت کې وسعت دی او د شوافعو په نزد د ماښام مونغ کې تنگوالي دی، تفصيل يې مخکې تير شوی دی. (مرقات ۲/۳۰۲، الکاشف ۲/۲۰۱).

﴿١٠﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانُوا يُصَلُّونَ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه روايت دی فرمايي چې: پيغمبر ﷺ او صحابه کرامو به مونغ کولو د

الْعَتَمَةِ فِيمَا بَيْنَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ. (۲)

ماخوستن د شفق ورکيدو نه پس تر اولې دريمې حصې د شپې پورې.

توضیح: العتمة: د اسلام نه مخکې په جاهليت کې ماخوستن ته به عربو عتمه ويله، نبي ﷺ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ددې لفظ نه منع فرمايلي ده حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دا نوم کيدی شي ددې د و چې ذکر کړی وي چې تاسو ته اوسه پورې معلومه نه شوه چې پيغمبر ﷺ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ددې نه منع فرمايلي ده. د حديث مطلب دادی چې اولني شفق ختميدو سره د ماخوستن مونغ کيږي د شپې دريمې حصې پورې مستحب وخت دی او د نيمې شپې پورې جائز وخت دی او بيا د سحر پورې تاخير کول جائز دی سره د کراهت نه. (مرقات ۲۰۲-۲۰۳، اشعة اللمعات ۳۱۵).

﴿١١﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُصَلِّي الصُّبْحَ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه روايت دی فرمايي چې نبي ﷺ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به چې کله د سحر مونغ کولو نه فارغ شو

(۱) أخرجه البخاري ۱۰/۲، رقم الحديث: ۵۵۹، ومسلم ۱۱/۱ رقم الحديث: ۲۱۷-۲۳۷، وابن ماجه ۱/۲۲۱، رقم الحديث: ۶۸۷.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۲، رقم الحديث: ۸۶۱.

فَتَنْصِرُ	النِّسَاءُ	مُتَلَفَعَاتُ	بِمُرُوطِهِنَّ
نوهغه بنځې چې د پیغمبر علیه الصلاة والسلام سره به یو ځای مونځ کولو نو په څادر وکې به پټې واپس راتلې نو			
مَا يُعْرِفَنَّ مِنَ الْغَلَسِ . (متفق علیه) (۱)			
د تیارې د وجې نه به څوک نه پیژندل کیدی.			

توضیح: متلفعات: تلفع د بدن او مخ په څادر باندې پټولو په معنی راځي. (مرقات ۲/۳۰۳، اشعة اللمعات ۳۱۵، الکاشف ۲/۲۰۲).

بمروطهن: مروط جمع د مرط ده وړې یا رېښمي څادر ته ویلی شي مطلب دادی چې که چیرته زنانه په څادر وکې پټې نه وي نو په تیارو کې به پیژندل کیدی دغه شان به دا تلفع د غلس د پاره قید او شرط وگرځي. (کذا في اللمعات).

سوال: دلته دا سوال پیدا کیږي چې د حضرت ابو بزره رضي الله عنه په روایت کې راغلي دي چې کله به پیغمبر علیه السلام د مونځ نه فارغ شو نو سړي به خپل ملګري لره پیژندلو او دلته په حدیث کې دي چې بنځې به نه پیژندل کیدی دا تعارض دی.

جواب: ددې جواب لمعات کې دا ورکړی شوی دی چې د ابو بزره رضي الله عنه د حدیث تعلق نزدې سره دی سړي خپل ځان سره ناست کس پیژندلو او ددې حدیث تعلق د لرې سره دی، د لرې نه بنځې نه پیژندل کیږي نو هیڅ تعارض نشته دی.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ

حضرت قتاده د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت کړی چې: نبي صلی الله علیه و سلم او زيد بن ثابت رضي الله عنه

تَسَحَّرَا فَلَمَّا فَرَّغَا مِنْ سَحُورِهِمَا قَامَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الصَّلَاةِ فَصَلَّى

(روژه نیولو د پاره) پېشمې وکړو د پېشمې نه پس نبي صلی الله علیه و سلم د مونځ د پاره او دریدو او مونځ یې وکړو

قُلْنَا لِأَنَسٍ : كَمْ كَانَ بَيْنَ فَرَاغِهِمَا مِنْ سَحُورِهِمَا

(قتاده وایي) مونږ د حضرت انس رضي الله عنه نه پوښتنه وکړه د هغوي دواړو د پېشمې نه د فارغیدو نه پس

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۴۹/۲، رقم الحديث: ۸۶۷، ومسلم في الصحيح ۱۱۶/۱ رقم الحديث: ۲۳۲-۶۱۵، وأبو داود

۲۹۳/۱ رقم الحديث: ۴۲۳، والترمذي ۲۸۷/۱ رقم الحديث: ۱۵۳.

وَ دُخُولَهُمَا فِي الصَّلَاةِ ؟ قَالَ : قَدْرُ

او مونځ شروع کیدو په مینځ کې خومره وخت وو؟ حضرت انس رضي الله عنه وویل چې دومره وخت وخت وو

مَا يَقْرَأُ الرَّجُلُ خَمْسِينَ آيَةً .^(۱)

چې یو کس په کې پنځوس (۵۰) درمیانه ایتونه ولولي.

توضیح: خمسين آية: يعنى پينځمېر عليه الصلاة والسلام د پيشممي نه د فارغيدو نه پس د صبح صادق پورې مونځ کې پنځوس (۵۰) درمیانه ایتونو په اندازه به يې وخت تیرولو، صاحب مشکوٰۃ ددې حديث مبارک نه د سحر د مونځ غلس (تیاره) کې کول ثابتوي صاحب لمعات وايي: ددې نه غلس نه ثابتيږي دا يوه اندازه ده او د ایتونو د لوستلو انداز مختلف کیدی شي بيا جومات ته تلل او د سحر دوه رکعتہ سنت کول او د ایتونو واړه او اوږدیدل دا هغه احتمالات دی. چې ددې په موجودگي کې ددغه وخت مقدار معلومول مشکل دي همدا وجه ده چې علامه تورپشتي رحمة الله ليکلي دي چې دلته د وخت کومه اندازه بيان ده، خلکو ته په دې عمل کول جائز نه دي ځکه چې پينځمېر عليه الصلاة والسلام په ديني احکاماتو کې د هر قسم غلطۍ نه محفوظ دی او نور خلک محفوظ نه دي. (اشعة اللمعات ۳۱۶، مرقات ۲/۳۰۴)

ډیر بد حکمران هغه دی چې په مونځونو کې سستی کوي:

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي دَرٍّ قَالَ : قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " كَيْفَ أَنْتَ

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې (یو ځل) نبی عليه السلام ماته وفرمایل: هغه وخت به تاسو څه

إِذَا كَانَتْ عَلَيْكَ أَمْرًا يُبَيِّتُونَ الصَّلَاةَ أَوْ قَالَ : يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ عَنْ وَقْتِهَا؟

کوي چې کله ستاسو حکمران د وخت مختاره سره دوکه وکړي يا دهغې نه تاخير وکړي او مونځ وکړي

قُلْتُ : فَمَا تَأْمُرُنِي ؟ قَالَ : " صَلِّ الصَّلَاةَ

ماعرض وکړو داسې وخت دپاره به ماته تاسو څه حکم کوي پينځمېر عليه السلام وفرمایل: ته مونځ کوه په خپل

لِوَقْتِهَا فَإِنْ أَدْرَكْتَهَا مَعَهُمْ فَصَلِّ فَإِنَّهَا لَكَ نَافِلَةٌ .^(۱)

وخت او که دهغوي سره وخت ملاؤ شونو دهغوي سره هم مونځ وکړه دغه مونځ به ستا دپاره نفل شي.

(۱) أخرجه البخاري ۵۱/۲، رقم الحديث: ۵۷۶، ومسلم ۱۷۰/۳.

(۲) أخرجه مسلم ۱۱۸/۱ رقم الحديث: ۲۳۸-۶۱۸، وأبو داود ۲۹۹/۱ رقم الحديث: ۴۳۱، والنسائي ۱۱۳/۲، رقم الحديث: ۸۵۹،

والترمذي ۳۲۲/۱ رقم الحديث: ۱۷۶۰، وابن ماجه ۳۹۸/۱، رقم الحديث: ۱۲۵۶.

توضیح : کیف الت : یعنی هغه وخت به ستاڅه حالت وي او يا به څه کوي؟ (المرقات ۲/۳۰۴، اشعة اللمعات ۳۱۶).

عليک الامراء: یعنی چې په تاسو داسې حکمران مقرر شي او حاکم وي دهغه تاسو مخالفت نه شي کولی (المرقات ۲/۳۰۴، اشعة اللمعات ۳۱۶).

شارحين ليکي : ددغې امر او نه مراد د بنو اميه بعضې حکمرانان دي او دا اولنی حکمران وو چې د مونځ واجبات او سنتو او تعديل ارکان اود وختونو وغيره کې يې سستي شروع کړه (کذا في اللمعات) سفر السعادة کې ليکلي دي چې د ټولو نه اولني مونځ په قومه او جلسه کې سستي د بنو اميه حکمران کړې ده، د حضرت ابوذر رضي الله عنه وفات په ۳۲ هـ کې شوې وو .

ويؤخرون الصلوة : یعنی هغه خلک به مونځ کې تاخير کوي او که تاسو د هغوي سره مونځ کوي نو د افضل وخت نه به محرومه شي او که ځانله مونځ کوي نو ددوي د طرف نه به د تکليف ويره وي او د جماعت نه د پاتې کيدو وعده هم ده دا پيغمبر د راتلونکو واقعاتو د پاره پيشنگوئي کړې ده مطلب دا نه دی چې ابوذر رضي الله عنه به خامخا داسې حکمرانان مومي دلته حديث کې “او” لفظ د شک د پاره دی راوي ته شک شوې وو چې پيغمبر عليه السلام يميټون لفظ استعمال فرمايلي وو يا يوخرون لفظ وو او دا ممکن هم دی چې دا او د تنويح د پاره دی نو د اولني لفظ مطلب به داسي چې مونځ به بالکل وهي يعني دوخت جواز نه په خارج وخت کې به يې کوي او د دويم لفظ مطلب دادي چې په مونځ کې به تاخير کوي : (المرقات ۳۰۴-۲/۳۰۵، اشعة اللمعات ۳۱۶).

فما تأمرني : حضرت ابوذر رضي الله عنه ته د خپل مونځ فکر شو او پوښتنه يې وکړه چې زمونږ د پاره څه حکم دی پيغمبر عليه السلام و فرمايل چې خپل مونځ ځان ته په مستحب وخت کې کوي او که د هغوي سره د مونځ موقع ملاؤ شوه نو هغه به ستاسو د پاره نفل شي . تاسو ته به د وخت فضيلت هم ملاؤ شي او جماعت نه به محرومه هم نه شي ددې حديث نه دا خبره معلومه شوه که چيرته امام مونځ مکروه وخت پورې وروسته کوي نو مقتديان دې په افضل وخت کې مونځ ځان ته ادا کړي ، علماء ليکي : د پيغمبر عليه السلام ددې فرمان مصداق د ماسپښين او ماخوستن دی ځکه چې د مازيگر او د سحر نه پس نفل منع دي ، همدارنگې د ما بنام مونځ دري رکعاته دی او دري رکعاته نفل جائز نه دي ليکن شيخ عبدالحق رحمه الله وغيره شارحين فرمايي پيغمبر عليه السلام د ټولو مونځونو دا حکم ورکوي چې کوي ځکه چې په نه کولو کې فتنه او د فساد د پيدا کيدو خطر ده لهذا ارتکاب د کراهت ددې نه بهتر دی چې فتنه واقع نه شي ، حالانکه د مجبوري په وخت کې اضطراري طور باندې مونځ کولو سره کراهت ختمیږي دا مفهوم

واضح دی اگر چې اجتهادي مسلک په خپل ځای دی ددې تفصیل مخکې راځي . (المركات ۲/۳۰۵ ، اشعة اللمعات ۲۱۶).

امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمائي د ماښام مونځ هم کوي مگر څلور رکعاته جوړ کړي امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په مؤطا کې الا الفجر والمغرب د استثناء والا حديث راغلي ، يميټون جملې متعلق دا بحث دی ايا ددې نه دا مراد دی چې خلک مونځ د خپل جائز وخت نه مؤخر کړي او خارج وخت کې يې وکړي يا د مستحب وخت نه يې مؤخر کړي .

امام نووي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمائي چې دلته د مستحب وخت نه تاخير کول مراد دی ظالم حکمرانان مونځ په تاخير سره کولو او اوس مونځ نه کوي ليکن علامه ابن حجر عسقلاني رَحْمَةُ اللَّهِ فرمائي : چې دلته خارج وخت کې مونځ کول مراد دي اولنۍ خبره ډيره واضحه او راجحه ده . دلته اوس يو فقهي مسئلې کې اختلاف دی هغه دا چې که يو کس د عذريا مجبوري يا د غلط فهمی د وجې نه په کور کې مونځ وکړي او بيا يې په جومات کې جماعت وليدو نو دا به څه کوي ؟ د حديث ظاهري الفاظ دادي چې په جماعت کې دې شريک شي .

اوس د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد ټولو مونځونو کې شريک کيدای شي او د ماښام مونځ کې دې يو رکعات زيات کړي چې څلور رکعاته شي ليکن احناف او فقهاء وايي دا کس د ماسپښين او ماخوستن مونځ کې شريک کيدی شي خو د ماښام ، مازيگر او سحر کې نه شي شريکيدی ، ددې متعلق په صحيح احاديثو کې ممانعت راغلي او ماښام دري رکعاته نفل په شريعت کې منقول نه دي او ډير يا کم کولو سره د امام مخالفت راځي دا جائز نه دی ، احناف فرمائي : امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ مؤطا ، کې ددې حديث په ضمن کې يوه جمله نقل کړې ده .

الا الفجر والمغرب : بهر حال مخکې د شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ تشریح ياد ساتل په کار دی بعضې علماو د نافله لفظ معنی په مزيد او اضافي سره اخيستی ده .

د نمر دراختو او پريوتو په وخت کې مونځ کول څنگه دی ؟

﴿١٤﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَدْرَكَ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه راويت دی وايي چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل : چا چې وموندلو يو

رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ . وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ

رکعت د سحر د لمر راخونو نه مخکې نوده د سحر مونځ وموندلو او چا چې وموندلو يو رکعت د مازيگر

قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أُدْرِكَ الْعَصْرُ « (متفق علیه) (۱)

مخکې د لمر پر یو تونه گویاده د مازینگر مونځ و موندو (یعنی دده مونځ به نه ضائع کیږي).

توضیح: فقد ادرك الصبح: ددې حدیث دوه اجزاء دي: د یو جزء تعلق د سحر مونځ سره دی او د دویم جزء تعلق د مازینگر مونځ سره دی، ددې حدیث یو ظاهري مفهوم دی چې په دې باندې دامت نه یو امتي هم عمل نه دی کړی هغه مفهوم مراد نه دی، هغه مفهوم داسې دی چې که چیرته یو کس د سحر او مازینگر مونځونو کې یو یو رکعت و مومي نو ده مکمل مونځ و موندو، گویا ددغه وخت یو رکعت مکمل مونځ وو، دویم مفهوم یې دادی چې که یو کس ته د سحر او مازینگر یو رکعت ملاؤ شي نو دویم رکعت د وخت د وتو نه پس مثلاً نمر ختو په وخت کې یا د نمر پر یو توه وخت کې وکړي نو دادې خپل مونځ پوره کړي. مطلب دادی چې یو کس د مازینگر یا د سحر د مونځ د پاره آخري وخت کې او دریدو او یو رکعت یې وکړو چې نمر راوختو یا د مازینگر په وخت کې نمر پر یو توه ددې حدیث په بناء سره دواړه مونځونه صحیح شول هغه کس د نمر راختو او پر یو توه وخت کې خپل مونځ پوره کولې شي اوس په دې کې د فقهاو اختلاف دی. (اشعة اللمعات ۳۱۶-۳۱۷، المرقات ۳۰۵-۲/۳۰۶).

د فقهاو اختلاف: امام مالک او امام شافعي رَجَمَهُمَا اللهُ فرمایي د سحر او مازینگر د دواړو وختونو یو حکم دی د مونځ شروع کیدو نه پس که چیرته نمر راختل یا پر یو تله وشي نو دادې خپل مونځ مکمل کړي مونځ یې صحیح دی. اکثر احناف فرمایي: که دغه رنگ واقع (خبره) د مازینگر په وخت کې راغله نو مونځ صحیح دی لیکن د سحر په وخت کې مونځ فاسد یږي گویا احناف د سحر او مازینگر مونځ کې فرق کوي دغه فرق کولو سره غیر مقلدینو دیر شور جوړ کړې دی چې تاسو په نیم حدیث باندې عمل کوئ او دویمه حصه نه قبلوئ بلکې قیاس قبلوئ او جمهور هم شکایت کوي چې دا فرق مناسب نه دی. (اشعة اللمعات ۳۱۶، المرقات ۲/۳۰۵).

په سحر او مازینگر کې د فرق وجه: احناف علماء فرمایي چې د مونځ د پاره سبب مطلق وقت دی اوس مازینگر کې هغه جزء چې د مونځ سره متصل دی دغه جزء د مونځ د پاره سبب جوړ شو او دغه وخت ناقص دی چې کله د مونځ واجب کیدل ناقص شو که ددې ادا کیدل هم ناقص شي نو هیڅ پروا نشته ددې برعکس د سحر مونځ وخت کې یو جزء هم ناقص نشته که یو کس د لمر راختو وخت کې مونځ کوي دا ناقص وخت دی لهذا کامل واجب ناقص طور باندې ادا کیږي ددې وجه نه دا ادا کیدل صحیح نه دی.

(۱) أخرجه البخاري ۵۶/۲، رقم الحديث: ۵۷۹، ومسلم ۱۲۱/۱ رقم الحديث: ۱۶۳-۲۰۸، وأبو داود ۲۸۸/۱ رقم الحديث: ۱۱۲،

والنسائي ۲۵۷/۱، رقم الحديث: ۵۱۷.

اعتراض: احناف ائمو باندې دا اعتراض دی چې دا خو قیاس دی او د نص صریح په مقابل کې قیاس راوړل ضروري او جائز نه دي لهذا سحر او مازیگر کې فرق ضروري نه دی .
جواب: اصل حقیقت دادی چې په مکروه وختونو کې د نهي عن الصلاة چې ثومره احادیث په کثرت سره وارد دي دا حدیث د هغې سره متعارض دی د متن او سند او قوت په اعتبار سره ټول احادیث صحیح دي حکم ابن الهمام او علامه صدر الشریعة فرمایي: د اصول فقه قواعد مطابق دغه تعارض ختمولو د پاره او احادیثو کې د تطبیق پیدا کیدو د پاره قیاس طرف ته رجوع کول په کار دی چې د قیاس په وجه یو طرف ته ترجیح ورکړی شي (المراقات ۲/۳۰۵).

نو قیاس دا فیصله وکړه چې د سحر وخت کامل دی نو واجب کامل دی نو ددې ادا ناقص وخت کې جائز نه ده نو مونځ به فاسد شي او د مازیگر په وخت ناقص کې مونځ واجب شوی دی لهذا ناقص ادا سره مونځ به صحیح شي نو احناف د قیاس په ذریعې سره العیاذ بالله حدیث رد کړی نه دی بلکې متعارض روایاتو کې تطبیق پیدا کولو د پاره یو له په بل باندې ترجیح ورکړې ده نو سحر کې فساد صلوة ته ترجیح ورکړې او مازیگر کې صحت صلوة ته ترجیح ورکړې دا یو تاویل او ترجیح ده او دا حدیث په خپل ظاهر باندې محمول نه دی ټولو تاویل کړی دی او اجتهادي عمل یې په کار راوستی دی او د حدیث د محمل په تعیین کې ټولو کوشش کړې دی چا باندې هم الزام لگول مناسب نه دي چې هغه زما توجیه نه ده قبوله کړې او اجتهاد ولې کوي.

د مذکورې حدیث محمل: امام بیهقي رَحْمَةُ اللهِ دَا رَوَايْت دَا سِي نَقْل كَرِي دِي : **من ادرك من الصبح ركعة**

قبل ان تطلع الشمس و ركعة بعد ما تطلع الشمس فقد ادرك الصلوة . امام بخاري رَحْمَةُ اللهِ په خپل

کتاب کې داسې نقل کړی دی: **من ادرك من العصر ركعة فليتم صلوته .** دا خبره واضحه ده چې زیر بحث حدیث په ظاهر باندې محمول نه دی ټولو تاویل کړی دی د سحر او مازیگر مونځ د هیچا په نزد هم یو رکعت نه دی ، جمهورو دا محمل خودلی چې په وخت کې دننه یو رکعت تعلق د معذورو کسانو د پاره دی مثلاً یوه بنځه حائضه ده او مازیگر یا سحر په آخري وخت کې پاکه شوه صرف تکبیر تحریمه د ویلو وخت ورته ملاؤ شو نو ده باندې دا مونځ فرض دی یا نابالغ ماشوم په آخري وخت کې بالغ شویا کافر په دغه وخت کې مسلمان شویا لیونی سړی په دغه وخت کې عقلمند شو : یا بې هوشه کس په آخري وخت کې په هوش کې راغلو په دې خلکو مونځ فرض شو ، اوس یو رکعت یا یو تحریمه یې په اصل وخت کې ادا کړو او دویم رکعت دویم وخت کې یعنی د نمر راختمو یا پریوتو نه پس ادا کړي سحر مونځ هم صحیح او د مازیگر مونځ هم صحیح دی . د احنافو نه امام طحاوي رَحْمَةُ اللهِ هم ددې حدیث د امحمل بیان کړی دی ، شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ په لمعات کې په دې رد کړی دی چې په نورو روایاتو کې :

من ادرك من الصبح قبل ان تطلع الشمس وركعة بعد ما تطلع الشمس الفاظ راغلي دي دا تاويل هلته نه چليبري خكه د جمهور و او طحاوي په دې محل باندې حديث لگول صحيح نه دي (المعات ۳۱۷) بعضې علماو دا حديث منسوخ گرځولى دى او د مکروه وختونو ټول احاديث دې د پاره ناسخ گرځولى شوي دي دې باندې دا اشکال راځي چې د ناسخ او منسوخ د پاره ضروري دى چې په دې کې تعين د تاريخ وي چې فلانکې حديث مخکې او فلانکې وروستو دى او دا مؤخر او وروسته حديث ددې د پاره ناسخ دى، دلته دا څيز موجود نه دى، بعضې ددې حديث محل دا گرځولى دى په مکروه وختونو کې د مونځ ممانعت هغه خلکو د پاره دى چې د هغې عادت دا جوړ شوى دى چې هميشه مکروه وخت کې مونځ کوي، که يو کس داسې وي چې هميشه په پابندئ سره په وخت کې دننه مونځ کوي مگر د مجبوري د وجې نه اضطراري طور باندې اتفاقاً مونځ کې تاخير وکړي او ناوخته پاڅي که يو رکعت په وخت کې دننه وکړي او يو رکعت د وخت تيريدو نه پس وکړي خوداد عادت نه دى بلکې خلاف عادت کله ناکله داسې وشي نو دا صورت معاف دى دا خاص حکم دى عامه ضابطه او قاعده نه ده.

﴿١٥﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَدْرَكَ أَحَدُكُمْ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه راويت دى وايي چې نبي عليه السلام وفرمايل: چې کله و مومي يو کس د تاسې

سَجْدَةً مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَلْيَتِمَّ صَلَاتَهُ وَ إِذَا أَدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ

نه يو رکعت د مازيگر د مونځ مخکې د نمر پريوتو نه نو مونځ دې پوره کړي، او که و مومي يو رکعت د

صَلَاةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيَتِمَّ صَلَاتَهُ»^(١). رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ

سحر مخکې د لمر راخونو نه نو هغه ته په کار دي چې مونځ پوره کړي.

توضیح: سجده: علامه خطابي رحمه الله فرمايي سجدې نه مراد صرف سجده نه ده بلکې ددې نه مراد

کامل رکعت دى چې په دې کې رکوع او سجده دواړه وي د سجدې اطلاق په رکعت څکه شوى دى چې

سجده د رکعت د تکميل لوي رکن دى يا د قبيلې د تسميه الكل باسم الجزء نه دى. (المقات ۲/۳۰۶)

قضاء عمري :

﴿١٦﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ نَسِيَ صَلَاةً

د حضرت انس رضي الله عنه نه راويت دى وايي چې نبي عليه السلام وفرمايل: د چانه چې مونځ کول هير شي

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٣٧/٢، رقم الحديث: ١٥٥٦، ومسلم في الصحيح ٤٢٤/١ رقم الحديث: ١٦٤-٦٠٩.

اَوْ	كَاَمَ	عَنْهَا	فَكَفَّارَتُهُ	أَنْ	يُصَلِّيَهَا	إِذَا
یاد مونځ په وخت کې (غافله) اوده شي (او مونځ پاتې شي) ددې بدل دادی چې اداء دې کړي کله چې						
ذَكَرَهَا» وَ فِي رِوَايَةٍ : « لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ » . (متفق عليه) . (۱)						
ورته یاد شي ، یو روایت کې دا الفاظ دي چې ددې مونځ کولو نه غیر ددې بل بدل نشته .						

توضیح: فكفارتها: كفارة لفظ نه دا اندازه ولگیده چې مونځ نه کول او قضاء کول په هر حال کې د گناه کار دې جوړه خبره ده که په غلطۍ سره وي او که په یرې سره وي یا بغير اختياره وي .

ان يصلیها: یعنی مونځ د څه وجې نه پاتې شي د هغې كفاره صرف او صرف د مونځ اعاده ده او فوراً کول په کار دي بله څه حيله ددې د پاره نشته ، نو ددې نه معلومه شوه چې د قضاء عمری هېڅ اصل نشته د ايو بدعت دی چا ایجاد کړی دی دې نه داهم معلومه شوه چې لکه څنگه روژه پاتې شي نو فديه ادا کولی شي داسې حکم د مونځ نه دی مونځ د پاره كفاره ولې نشته دی بلکې ددغې مونځ اعاده به کولی شي ، بعضې علماو د مونځ د فديې خبره کړې ده چونکې د روژې نه مونځ افضل دی لهذا دغه ځای نه دا قیاس کړی دی چې د روژې فديه ده د مونځ هم په کار ده قضاء عمری ځکه غلطه ده چې په دې کې اتحاد مکان هم نشته او اتحاد وخت او مونځ هم نشته بلکې د چا فرض مونځ دی او د چا نفل .

اذا ذكرها: شوافع حضرات فرمایي چې کله هم یاد شي هغه وخت دې وکړي دغه ددې اصل وخت دی برابره خبره ده که مکروه وخت وي یا د مازيگر نه پس یا د سحر نه پس ، ائمه احناف فرمایي : ټولو احادیثو کې مکروه وختونو کې د مونځ سخت ممانعت راغلی دی لهذا اذا ذکرها کې دا خبره پرته ده چې کله وخت د مونځ د پاره صحیح دی او که د مونځ د پاره صحیح نه وي نو په هغې کې مونځ نه دي کول په کار بلکې د وخت صالح انتظار په کار دی لکه څنگه چې په ليلة التعریس کې د سحر پیغمبر انتظار فرمایلی وو ځکه چې د لمر راختم او پریوتو او د زوال وخت صالح للصلاة نه دی . امام شافعی رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې په دې دريو منع شوي وختونو کې نفل هم منع دي او که څوک په دې وختونو کې فرض کول غواړي څو جائز دي ، احناف فرمایي چې په مکروه وختونو کې کوم ممانعت راغلی دی په دې کې د يو مونځ تخصیص هم نشته لهذا ددې ممانعت تقاضا داده چې په دې وختونو کې د نوافلو په شان د فرض

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۰/۲، رقم الحديث: ۵۹۷، ومسلم في الصحيح ۱۷۷/۱ رقم الحديث: ۳۱۵-۶۸۱، وأبو داود ۱/۱ رقم الحديث: ۱۱۲، والنسائي ۱/۲۹۳، رقم الحديث: ۶۱۳، والترمذي ۱/۳۳۵ رقم الحديث: ۱۷۸.

کولو نه هم خان ساتل راغلي دي ليله التعريس کې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام فرض د لمر راختو نه مؤخر کړي او بيا يې مونځ کړی دی .

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " لَيْسَ فِي النَّوْمِ

د حضرت ابو قتاده رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی فرمايې چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل نه دی شمار به اوده کيدو کې

تَفْرِيطٌ إِنَّمَا التَّفْرِيطُ فِي الْيَقْظَةِ فَإِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ

د مونځ پاتې کيدل کوتاهي ، بلکې کوتاهي په ويځه کې وي ، لهذا چې کله هير شو په تاسو کې ديو کس

صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى

نه مونځ ياد مونځ په وخت کې غافله اوده شونو مونځ دې وکړي چې کله هم ورياد شي ځکه چې الله تعالی

قَالَ : ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ رَوَاهُ مُسْلِمٌ ^(۱).

فرمايې : زما د يادولو په وخت کې مونځ کوي .

الفصل الثاني:

په دريو څيزونو (کارونو) کې تاخير مه کوي:

﴿۱۸﴾ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ لَا تُؤَخَّرُهَا

حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام ماته وفرمايل : اي علي ! درې کارونو کولو کې تاخير مه

الصَّلَاةَ إِذَا آتَتْكَ وَ الْجَنَازَةَ إِذَا حَضَرْتَ وَ الْأَيْمُ

کوه يو مونځ په خپل وخت کې کول دويم جنازه کې تادي کول چې کله تياره شي او دريم د بې خاونده زبانه

إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفُؤًا ^(۲) .

په نکاح کې تادي کول چې کله يې کفو ملاؤ شي .

توضیح : اذا آتت : دا صيفه د اتيان نه ده د راتلو په معنی ده علامه تورپشتي رَحِمَهُ اللَّهُ وايي : دا صيفه په

ټولو نسخو کې داسې ده ليکن په دې کې تحريف شوي دي اصل صيفه د همزي د مد سره "آتت" ده چې

(۱) أخرجه مسلم ۱۷۲/۱ رقم الحديث: ۳۱۱-۲۸۱، وأبو داود ۳۰۱/۱ رقم الحديث: ۱۲۷، والنسائي ۳۲۱/۱ رقم الحديث: ۱۷۷ .

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۳۲۰/۱ رقم الحديث: ۱۷۱ .

د کالت په وزن باندې ده ددې معنی خاتمه ده یعنې چې کله نزدې کړی شي . (المراقات ۲/۳۰۸، الکاشف ۲/۲۰۷، اشعة اللمعات ۳۱۷).

مطلب دا چې کله مونځ نزدې کړی شي نو کارونه وروستو کول په کار دي او مونځ مستحب وخت کې کول په کار دي، گویا مسلمان ته حکم دی چې خپل کار د الله تعالی د کار نه وروستو کړي، ددې عکس مه کوی ورنه گناه ده.

والجنازة: یعنې چې کله جنازه حاضره شي بیا ددې په جنازه او تدفین کې تاخیر مه کوی ځکه که د مړي بدن وپرسیري نور سوا شي ده، علامه طيبي شافعي رَحِمَهُ اللهُ د علامه اشرف علي قول نقل کړی دی چې ددې حدیث نه معلومه شوه چې د جنازې مونځ په مکروه وختونو کې کول مکروه نه دي خو که چیرته ددې وختونو نه مخکې جنازه راشي نو بیا په کې دغه وخت پورې تاخیر مکروه دی او دا د سجده تلاوت حکم هم دی مازيگراو د سحر نه پس جنازه کول مکروه نه دی او سجده تلاوت هم مکروه نه دی.

الایم: ایم بې خاوند نه بڼې ته ویلی شي برابره خبره ده که واده شوې نه وي یا واده شوې وي خو طلاقه شوې وي، مطلب دادی چې کله جینی بالغه شي او کفو کې رسته ملاؤ شي بیا ددې په نکاح کې تاخیر مه کوی که نه نو د دې په بد کاری او نورو گناهونو دروازې خلاصې شي او په معاشره کې به فتنې او فسادونه جوړ شي، کفو داد کفایت نه دی په معنی د برابر والي، مطلب دا چې جینی او هلک په یو څو څیزونو کې برابر وي: (۱) نسب (۲) اسلام (۳) آزادي (۴) دیانت (۵) مال (۶) پیشه.

مسلمانانو ته په کار دي چې د هندوانو د رسمونو د وجې نه د هلک او جینی په نکاح کې دې تاخیر نه کوي ډیر غلط اثر او نتیجه به یې وي، اسلام د سړي په ذمه صرف مهر نکاح لازم کړی دی بل یو څیز هم لازم نه دی او په بڼه هم یو څیز لازم نه دی.

په اول وخت کې مونځ کول افضل دی:

﴿١٩٩﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْوَقْتُ الْأَوَّلُ مِنَ الصَّلَاةِ

د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام و فرمایل: مونځ په اول وخت کې کول

رَهْوَانُ اللَّهِ وَ الْوَقْتُ الْآخِرُ عَفْوُ اللَّهِ «^(۱).

د الله تعالی د خوښحالی سبب دی او په آخري وخت کې کول د الله تعالی د معافۍ سبب دی.

توضیح: رهوان الله: یعنې اول وخت مختار کې مونځ کول د الله تعالی د رضامندی حاصلول دي

مقصد دادی چې په کومو وختونو کې تاخیر کول د یو خاص مقصد د پاره وي هغه ددې نه مستثنی دي ځکه چې ددې د عارضي حالاتو د وجې نه دهغې تاخیر وخت مختار دی مثلاً گرمی کې د ماسپڅین موندل د ابراد په غرض سره تاخیر افضل دی ، په سحر کې اسفار افضل دی ، همدارنگې د جماعت د کثرت د وجې نه تاخیر افضل دی .

الوقت الآخر : ددې نه مراد مکروه وخت دی مثلاً د مازيگر موندل کې د اصفرار شمس (د لمر د زېروالي) پورې تاخیر کول مکروه دی او ماسخوتن کې د نصف الليل نه ډیر تاخیر مکروه دی لیکن ددې حدیث مطلب دانه دی چې دې تاخیر سره فرض نه ادا کېږي فرض ادا شو البته کراهت به الله تعالی معاف کړي . (المرقات ۲/۳۰۹، اشعة اللمعات ۳۱۸).

د ټولو نه افضل عمل موندل دی :

﴿۲۰﴾ وَعَنْ أُمِّ قُرَّةٍ قَالَتْ : سَأَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

د حضرت ام فروه رضي الله عنها نه روایت دی فرمایي چې د پیغمبر عليه السلام نه پوښتنه وشوه (د ثواب د زیاتیدو

أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الصَّلَاةُ لِأَوَّلِ وَقْتِهَا^(۱))

په اعتبار سره) کوم عمل افضل دی پیغمبر عليه السلام و فرمایي : موندل په خپل اول وخت کې کول .

توضیح : الصلاة لوقتها : یعنی مستحب او افضل وخت کې موندل کول د ټولو اعمالو نه افضل عمل دی ، په آحادیو کې مختلف څیزونو ته افضل عمل ویلی شوی دی ، علماء لیکي : موندل مطلقاً افضل دی مگر جهاد چې کله فرض عین شي د ایمان نه پس هغه د ټولو نه افضل عمل دی ددې افضلیت تفصیل د توضیحات په اول جلد کې مکمل لیکل شوی . (اشعة اللمعات ۳۱۸).

ترمذي دې حدیث ته د عبد الله ابن عمر رضي الله عنهما د وجې نه ضعیف ویلي دي لیکن نور حضرات فرمایي چې دا حدیث صحیح دی . کتاب العلم کې د عبد الله ابن عمر عمري متعلق تفصیل موجود دی ، شیخ عبد الحق رحمه الله په لمعات کې تفصیل ذکر کړی دی . (اشعة اللمعات ۳۱۸).

په اول وخت کې موندل کول افضل عمل دی :

﴿۲۱﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ : مَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةً لَوْ قُبِحَ الْآخِرُ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې وایي : یو موندل هم پیغمبر عليه السلام په آخري وخت کې

(۱) أخرجه مستد أحمد ۳۷۴/۶، وأخرجه أبو داود في السنن ۲۹۶/۱ رقم الحديث ۵۲۶، والترمذي في السنن ۳۱۹/۱، رقم الحديث ۱۷۰۰.

مَرَّتَيْنِ حَقِّي قَبْضَهُ اللَّهُ تَعَالَى (۱)

دوه ځله نه دې کړې تر دې پورې چې الله تعالی پیغمبر علیه السلام وفات کړو.

توضیح: لوقتها الآخر: یعنی پیغمبر علیه السلام به اول وخت مختار کې مونځ کولو مکروه وختونو کې به یې نه کولو صرف د جواز د وجې نه یو ځلې چیرته پیغمبر علیه السلام په آخري وخت کې مونځ کړی وو چې د اول او آخري وخت تعیین وشي. (المراقات ۲/۳۱۰، اشعة اللمعات ۳۱۸).

شیخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې لیکي: دا حدیث او د حضرت عائشه رضي الله عنها دا کلام د هغه تاخیر متعلق دی د کوم نه پس چې اصل وخت نه وي ورنه په وخت جواز کې دننه تاخیر خو شو خو ځله شوی دی تبوک کې د سحر مونځ کې تاخیر شوی وو چې عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه کړی وو، همدارنگې ابوبکر صدیق رضي الله عنه یو ځل مونځ کول شروع کړه وروستو پیغمبر علیه السلام تشریف راوړو، همدارنگې یو ځل نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خوب کې رب العالمین ولیدو نو ماخوستن کې یې تاخیر وکړو همدارنگې د امت د تعلیم د پاره او د جواز بیانولو د پاره کله نا کله تاخیر شوی دی. خلاصه داده چې دلته د تاخیر نه مراد د هغه وخت تاخیر دی چې د دې نه پس جواز وخت نه پاتې کیږي. (اشعة اللمعات ۳۱۸).

بهر حال د ماښام وخت کې د ټولو فقهاو اتفاق دی چې تعجيل افضل دی.

په ماښام کې دستور و انتظار کول نه دي په کار:

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ

د حضرت ابو ایوب رضي الله عنه روايت دی چې نبي علیه السلام فرمایي: زما امت به هېڅ کله د خیر نه محرومه نه

أَوْ قَالَ: عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخَّرُوا الْمَغْرِبَ

شي او یایې داو فرمایل چې د فطرت اسلام په طریقه باندې به وي ترڅو چې د ماښام مونځ دومره وروسته

إِلَى أَنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ " (۲)

نځکړي چې ستوري رڼا شروع کړي. دا روایت دارمي د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه نقل کړی دی.

توضیح: تشتبک النجوم: اشتباک د اختلاط په معنی دی مراد د ستورو گڼوالی دی، د دې حدیث نه معلومه شوه چې ماښام صرف د ستورو په نظر راتلو سره وخت نه مکروه کیږي چې کله ستوري گڼ شي بیا د ماښام وخت باقی نه وي، شیعه گان (بیکاره خلک) هغه وخت پورې اذان نه کوي ترڅو پورې چې

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۲۸/۱ رقم الحديث: ۳۲۸، وأخرجه أحمد في مسنده ۹۲/۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲۹۱/۱ رقم الحديث: ۱۱۸.

ستوري لیدلی شوې نه وي ، همدارنگې د حديث مخالفت هم دی او د امت محمدیه د متفق اعمالو نه جدا لاره اختیارول دي څنگه چې د هغوي کوشش وي چې په یو شرعي عمل کې هم د مسلمانانو سره یو ځای پاتې نه شي ، الفطرة نه د دین اسلام نیغه لار مراد ده . (المراقات ۲/۳۱۱).

﴿۲۳﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَوْلَا

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی ، فرمایي چې : پیغمبر عليه السلام و فرمایل : چې که چیرته ما ته د

أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتِهِمْ أَنْ

خپل امت د تکلیف ویره نه وي نو هغوي ته به (د واجب کیدو په طریقہ باندې) دا حکم ورکړې وي چې

يُؤَخِّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِهِ . (۱)

د ماخوستن مونځ د شپې دریمې حصې پورې یا نیمې شپې پورې وروسته کوي .

﴿۲۴﴾ وَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " اَعْتَمُوا

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې پیغمبر عليه السلام و فرمایل تا سو په تاخیر سره

بِهَذِهِ الصَّلَاةِ فَإِنَّكُمْ قَدْ فَضَلْتُمْ بِهَا عَلَى سَائِرِ الْأُمَمِ

کوي دغه مونځ (یعنې د ماخوستن مونځ) چې تا سو ته په نور و امتونو باندې د دغه مونځ د وجې فضیلت

وَلَمْ تُصَلِّهَا أُمَّةٌ قَبْلَكُمْ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) . (۲)

حاصل دی تا سو نه مخکې چا هم دا مونځ نه دی کړی .

توضیح : اعمتوا : ادخلوا هذه الصلوة في العتمة ، عتمة تيارې ته ویلی شي دلته یا صرف تیاره مراد ده یا

د ثلث الليل نه کنایه ده ددې حدیث نه هم د تاخیر د ماخوستن پته لگي .

فإنكم قد فضلتم : ددې نه معلومه شوه چې د ماخوستن وخت او د ماخوستن مونځ صرف دې امت ته

ورکړی شوی دی ددې تفصیل په موافقت کې تیر شوی دی ، بهر حال دې تاخیر کې تکثیر جماعت هم

دی ، د انتظار کولو تکلیف په کې هم دی او د ماخوستن اهتمام په کې هم دی دا ټول امور باعث د ثواب

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲/۲۵۰ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۱۰ ، رقم الحديث : ۱۱۶۷ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۲۶ ، رقم الحديث : ۶۹۱ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۹۲ ، رقم الحديث : ۱۱۹ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۳۰۶ ، رقم الحديث : ۱۶۵ .

الفصل الثالث:

﴿۲۷﴾ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ: «كُنَّا نَصَلِّي الْعَصْرَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ

د حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه نه روايت دی، فرمايي: مونږ د نبي عليه السلام سره د مازيگر مونځ وکړو او

تُنَحَّرُ الْجَزُورُ فَتُقَسَّمُ عَشْرَ قِسْمٍ ثُمَّ تَطْبُخُ فَنَأْكُلُ لَحْمًا نَضِيجًا قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ»

اوبان موزېچ او په لسو حصو مو تقسيم کړه بيا مو پخه کړه او دلمر پتيدونه مخکې مودغه غوښه و خوړه.

توضیح: الجزور: جزور اوبن ته وييلي شي برابره خبره ده که نروي او که بنځه البته ددې د پارده د مؤنث صيغه استعمالولی شي. (المرقات ۲/۳۱۴، الکاشف ۲/۲۱۱، اشعة اللمعات ۳۲۰).

عشر قسم: د عربو د عادت موافق په اوبن کې لس کسان شريک کيږي بيا غوښه په لسو کسانو تقسيم کړي دلته دا مراد دی.

نضيجا: يعني مکمل طور باندې پخه غوښه مونږه خوړله ددې حديث نه په ظاهره دا معلومه شوه چې نبي کریم صلى الله عليه وسلم د مازيگر مونځ په اول وخت کې يعني مثل اول په راتلو سره کولو د جمهورو او صاحبينو مسلک همدا دی.

او يو قول د امام ابوحنيفه رحمته الله دا وو په مثل اول باندې د مازيگروخت شروع کيږي بلکې ستامشهور مسلک دادی چې د مازيگروخت مثل ثاني نه شروع کيږي تفصيل يې مخکې ذکر شوی دی او د حضرت رافع بن خديج ددې روايت محمل دا وييلي شوي دي.

په ماخوستن کې د تاخير واقعه:

﴿۲۸﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: مَكُنَّا ذَاتَ لَيْلَةٍ نَتَعَطَّرُ

د حضرت عبد الله ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دی فرمايي: چې يوشپه مونږ ناست وو چې انتظار مو کولو د

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصَلَاةِ الْعِشَاءِ الْأَخْرَجَ الْيُنَاجِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ أَوْ بَعْدَهُ

نبي عليه السلام د ماخوستن مونځ د پاره نو تشریف راوړو نبي عليه السلام د شپې دريمې حصه يا ديره شپه تيريدو

فَلَا لَدْرِي أَهْيَاءُ شَغْلُهُ فِي أَهْلِهِ

نه پس مونږ ته معلومه نه وه چې نبي عليه الصلاة والسلام د کور په کار کې مشغول و (د عادت مطابق وختي يې

أَوْ غَيْرُ	ذَلِكَ	فَقَالَ
مونځ ته تشریف رانه ورو) یا ددې نه غیر (نبي ﷺ ته څه عذر پېښ شوي و) نووي فرمايل نبي ﷺ		
جِدْنَ حَرَجٌ :	« إِنَّكُمْ لَتَعْتَلِزُونَ	صَلَاةً
چې کله یې تشریف راوړو تاسو انتظار کولو (او تاسو د پاره دا مناسبه هم وه ځکه چې) د مونځ انتظار		
مَا يَنْتَظِرُهَا أَهْلُ دِينِ طَيْرُكُمْ وَ لَوْلَا أَنْ يَثْقَلَ عَلَى أُمَّتِي		
کله چې خلک کوي ستاسو نه غیر یو دین والاد مونځ انتظار نه دی کړی او که ما باندې زما د امت د تکلیف		
لَصَلَّيْتُ بِهِمْ هَذِهِ السَّاعَةَ »	ثُمَّ أَمَرَ الْمُؤَذِّنَ	
ویره نه وي نو ما به دا مونځ په دې وخت کې کولې، بیا نبي ﷺ آذان کوونکي ته د تکبیر حکم ورکړو		
فَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَ صَلَّى . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)		
هغه تکبیر وکړو او نبي ﷺ مونځ وکړو .		

توضیح: اهو شغله: ددې تاخیر د وجې نه په دې حدیث کې ده او نه نبي کریم ﷺ څه ویلي دي، یو بل حدیث مشکوة (ص ۷۱) کې دي په هغې کې ذکر دي چې پیغمبر ﷺ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ اللهُ تعالیٰ په خوب کې ولیدو. (الکاشف ۲/۲۱۲).

اهل دین غیر کم: دا یې ځکه و فرمایل: د ماخوستن مونځ یهودیان او نصاراو باندې یا په بل امت باندې فرض شوی نه وو.

هذه الساعة: یعنی د شپې دریمه حصه یا ددې نه هم څه وخت پس د ماخوستن مونځ مؤخر کول لازموالی خوا امت باندې د رحمت او شفقت د وجې نه ثلث الليل پورې تاخیر لازم نه کړو اگر چې تاخیر افضل دی پیغمبر ﷺ د مبارک عمل نه دا معلومه شوه چې د ماخوستن په وخت کې خلک ټول موجود وو نو مونځ به یې زر کولو او چې خلک به کم وو نو تاخیر به یې کولو.

پیغمبر ﷺ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به مونځ کې سپکوالې کول:

﴿۲۹﴾ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الصَّلَاةَ لِحَوَامِنَ صَلَاتِكُمْ
د حضرت جابر بن سمرة رضی اللہ عنہ روایت دی فرمایي چې: نبي ﷺ به ستاسو مونځونو سره نژدې نژدې

وَ كَانَ يُؤَخِّرُ الْعَتَمَةَ بَعْدَ صَلَاتِكُمْ هَيْئًا وَ كَانَ يُخَفِّفُ

(وختونو کې) مونځ کوه خود ماخوستن مونځ به يې ستاسو مونځونونه څه وخت پس کولو او سپکوالي

الصَّلَاةِ. (۱)

به يې کولو په مونځ کې،

توضیح: العتمة: عتمة ماخوستن ته ویلی شي د جاهلیت په زمانه کې د ماخوستن همدا نوم و پیغمبر ﷺ بیا ددې نوم د استعمال نه منع و فرمایله او د عشاء نوم یې خورکړلو سوال دادی چې جابر رضی اللہ عنہ د منع کیدو باوجود لفظ عتمة ولې استعمال کړو؟ (المراقات ۳۱۵-۳۱۶/۲، اشعة اللمعات ۳۲۲) ددې جواب دادی چې کیدی شي حضرت جابر رضی اللہ عنہ ته په دغه وخت کې د منعه والي حدیث نه وو رسیدلی، یا د لفظ د شهرت د وجې نه یا مخامخ خلکو ته د آسائیا د وجې نه او د مشهورې طریقې د بودنې د پاره د لفظ استعمال کړی وو چې په دې کې استمرار نه وو بلکې د یو وخت ضرورت وو.

یخفف: یعنی پیغمبر ﷺ په مونځ کې واره واره سورتونه لوستل ددې وجې نه به په مونځ کې سپکوالي وو ددې تعلق د هغې سره هم کیږي چې هغه به خلکو ته سپک مونځ کوه او په خپله به یې اوږده مونځونه کول همدا رنگې هغه به د ماښام مونځ کې سورة اعراف لوسته ددې وجه داده چې د پیغمبر ﷺ په ژبه مبارکه به چې کوم تلاوت راوتلو په هغې کې به په دې خلکو ته خوشحالي ملایده ددې وجې نه مونځ به یې سپک معلومیدو، اوس امت ته دا تعلیم دی چې په دې حدیث کې مذکور دی. دویم حدیث کې پیغمبر ﷺ وجه هم بیان کړې ده چې بعضې خلک کمزوري وي یعنی بوداگان ځینې مریضان وي او ځینې ملگري د کار والاوي لهذا مونځ سپک کوی.

﴿۳۵﴾ وَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: صَلَّى اللَّهُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابو سعید رضی اللہ عنہ نه روایت دی فرمایي چې: مونځ یو ورځ د نبی ﷺ سره جمعې ته د

صَلَاةٍ الْعَتَمَةَ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْنَا

ماخوستن مونځ د پاره جومات ته تشریف یووړو (اتفاقا په دغه ورځ) نبی ﷺ تشریف رانه وروړو

حَتَّى مَضَى نَحْوُ مِنْ شَطْرِ اللَّيْلِ فَقَالَ: «خُذُوا مَقَاعِدَكُمْ»

تر دې چې تیره شوه نیمه حصه د شپې ددې نه پس راغی او مونځ ته یې و فرمایله: چې تاسو په خپلو ځایونو کینئ

فَأَخَذْنَا مَقَاعِدَنَا فَقَالَ : « إِنَّ النَّاسَ قَدْ صَلُّوا وَ أَخَذُوا

مونږ به خپلو ځايونو ناست ووددي نه پس نبي عليه السلام وفرمايل: نورو خلکو مونځ وکړو او پريوتل به خپلو

مَضَاجِعَهُمْ وَ إِنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا فِي صَلَاةٍ مَا أَنْتَظِرْتُمْ

بسترو کې (نو تاسو ته معلوميدل په کاردي) چې تاسې به په مونځ کې يې ترڅو چې تاسو انتظار کوئ د

الصَّلَاةِ وَ لَوْلَا ضَعْفُ الضَّعِيفِ وَ سَقَمُ السَّقِيمِ لَأَخْرَجْتُ هَذِهِ الصَّلَاةَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ. (۱)

مونځ او که دکمزورو او بيمارانو خيال نه وي نو ما به هميشه د ا مونځ نيمې شپې ته رسولی او بيا به مې کولی

توضیح: ان الناس قد صلوا: دې نه دمسجد نبوي نه علاوه نورې محلې مراد دي چې د ماخوستن په اول

وخت کې مونځ کړی وو بيا اوده شوي دي يا د نورو دينونو خلک يهود او نصاری مراد دي هغوي به د

مانام مونځ وکړو بيا به اوده شول او کله نه چې تاسو د ماخوستن مونځ انتظار کوئ نو تاسو مونځ کې

مشغول يې او برابر ثواب به يې تاسو ته ملاويږي او که د خلکو مجبور يانې نه وي نو ددې ثواب

حاصلولو د پاره به ما په تاسو لازمي د ماخوستن مونځ کې تاخير کولو حکم درکولی. (المرفقات

۲/۳۱۶. اشعة اللمعات ۳۲۲).

د پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په زمانه کې به د مازيگر مونځ ناوخته کيدو:

﴿۳۱﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ تَعْجِيلًا

حضرت ام سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا (خلک مخاطب کړل) او ورته يې وفرمايل: نبي عليه السلام به ډير مخکې کولود

لِلظَهْرِ مِنْكُمْ وَ أَنْتُمْ أَشَدُّ تَعْجِيلًا لِلْعَصْرِ

ما سپين مونځ ستاسو نه (دگرمۍ نه علاوه نورو مونځونو کې) او تاسې ډير مخکيوالې کوئ د مازيگر

مِنْهُ. (۲)

په مونځ کې د نبي عليه السلام نه.

توضیح: دا حديث واضح طور باندې د احنافو دليل دی چې د مازيگر مونځ کې لږ تاخير کول مستحب

دی. دومره جلتې هم مه کوئ لکه څنگه چې نن سبا غير مقلدين کوي. سعودي عرب کې د ماسپين نه

(۱) أخرجه أبو داود ۲۹۳/۱ رقم الحديث: ۱۲۲، والنسائي ۲۶۸/۱، رقم الحديث: ۵۲۸، وابن ماجه في السنن ۲۲۶/۱ رقم الحديث: ۱۶۹۳،

وأخرجه أحمد في مسنده ۵/۳.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۳۰۶/۱ رقم الحديث: ۱۶۱، وأخرجه أحمد في مسنده ۲۸۹/۶.

واخله ترمازنگره پورې چې څومره وخت دی نو د مازنگر نه د ماښام پورې وخت یا خوددې برابر دی یا د ماسپښین وخت ددې نه کم وي دوامره زرد مازنگر مونځ چیرته کیږي .

د موسم د وچې نه د مونځ وخت مخکې وروستو کیدی شي :

﴿۳۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ الْحَرُّ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې: نبي عليه السلام (د ماسپښین) مونځ په گرمۍ موسم کې

أَبْرَدَ بِالصَّلَاةِ وَإِذَا كَانَ الْبَرْدُ عَجَّلَ^(۱).

په یخ والي کې کولو او د یخني په موسم کې به یې زر کولو .

توضیح : ابرد بالصلاة د ماسپښین وخت او ددې په مونځ کې چې کوم اختلاف په نظر راځي او په روایاتو کې چې کوم تعارض معلومېږي هغه ددې حدیث سره ختم شو ځکه چې دلته تعجیل په یخني موسم باندې حمل کړی دی او د ماسپښین ناوخته کیدو تعلق د گرمۍ موسم سره دی لهذا د تعجیل او تاخیر حکم د جدا جدا موسمونو د پاره دی هیڅ تعارض نشته دی . (اشعة اللمعات ۳۲۲).

﴿۳۳﴾ وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهَا سَتَكُونُ عَلَيْكُمْ

د حضرت عبادة بن صامت رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې نبي عليه السلام ماته وفرمايل: نزدې به په تاسو

بَعْدِي أُمْرَاءُ يَشْغَلُهُمْ أَشْيَاءُ

باندې زمانه پس داسې خلک حاکمان مقرر شي چې هغوي به مشغولوي د دنیا څیزونه (یعني د نفس

عَنِ الصَّلَاةِ لَوْ قَتَبَهَا حَقٌّ يَذْهَبُ وَقْتَهَا

خواهشات) د مونځ نه په (مستحب) وخت کې تردې چې د مونځ وخت به ووځي (یعني کراهت راشي)

فَصَلُّوا الصَّلَاةَ لَوْ قَتَبَهَا . فَقَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ

نو تاسو مونځ کوی په خپل وخت باندې (اگر که ځانله ولې نه وي) یو کس عرض وکړو: یا رسول الله!

أَصَلِّي مَعَهُمْ ؟ قَالَ : «نَعَمْ» . (۲)

آیا بیا ددوي سره مونځ هم وکړم؟ پیغمبر عليه الصلاة والسلام وفرمايل: آو د هغوي سره مونځ هم وکړی (چې

ثواب ډیر ملاؤ شي او د بادشاه د مخالفت د وچې نه فتنه او فساد پیدا نه شي).

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲۱۸/۱ رقم الحديث ۱۹۹ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۰۱/۱ رقم الحديث ۱۲۳، وأخرجه أحمد في مسنده ۷/۶ .

توضیح: انہا دا ضمیر قصہ دہ ، امراء ددی نہ د پیغمبر ﷺ د سنت نہ جدا بادشاہ مراد دی لکہ حجاج بن یوسف او بنو امیہ نور داسی بادشاہان مراد دی چې مونخ یی د مختار وخت نہ مؤخر کولو او ځینی بادشاہان مونخ بالکل نہ کوی لکہ څنگه چې نن سبا دی دا خلک په ہیخ حساب کې نہ دی . (المقات ۲/۳۱۷).

لوځیا: ددی نہ مراد مستحب وخت دی .

قال نعم: چې کله د فتنې خطرہ وي نو مونخ ځانله په خپل ځای باندي مستحب وخت کې کولو او د ظالم بادشاہانو سره فتنہ دفع کول او د مجبوری د وجې نہ هغوي سره په مونخ کې شاملیږی ددی تشریح مخکې تیره شوی ده .

﴿۳۴﴾ وَعَنْ قَبِيصَةَ بْنِ وَقَاصٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَكُونُ عَلَيْكُمْ

د حضرت قبيصه بن وقاص رضي الله عنه نه روایت دی وایی چې نبی ﷺ فرماییل: په تاسو به داسی

أَمْرًا مِنْ بَعْدِي يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ فَهِيَ لَكُمْ وَهِيَ

حکمرانان وي دمانه پس چې وروسته کوي به مونخ او دغه مونخ به ستاسو د پاره فائده مندوي او هغوي

عَلَيْكُمْ فَصَلُّوا مَعَهُمْ مَا صَلَّوْا الْقِبْلَةَ»^(۱).

دپاره به عذاب (گناه) وي ترڅو پورې چې هغوي قبلې ته مونخ کوي تاسو هم د هغوي سره مونخ کوئ .

توضیح: **فهي لكم:** ددی جملې مطلب دادی چې که تاسو مستحب وخت کې مونخ وکړئ ییلا د فتنې د دفع کیدو د وجې نه د ظالم حکمران سره شریک شی دا دویم مونخ ستاسو د پاره فائده مند دی او ددی به تاسو ته ځانله او جدا ثواب ملاویږي .

دویم مطلب یی دادی چې تاسو د فتنې د دفع کیدو او د فساد نه د بچ کیدو د ویرې د هغوي سره مونخ وکړئ نو ستاسو مواخذه به نه کیږي د مجبوری د وجې نه به ستاسو نیول نه کیږي خو د ظالمانو حکمرانانو د پاره دا مونخ عذاب (گناه) دی ځکه چې هغوي د مجبوری د وجې نه نه بلکې د سستی د وجې نه په مکروه وخت کې مونخ وکړو او د دنیا په کارونو کې مشغول وو دا خو په تاخیر باندي بادشاہ ته وعید دی او څوک چې مونخ بالکل نه کوي بلکې مني یی هم نه دا واجب القتل دی . (اشعة اللغات ۳۲۳).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۰۱/۱ رقم الحديث: ۱۳۱۰.

﴿۲۵﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيٍّ بْنِ الْخِيَارِ : أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى عُثْمَانَ

حضرت عبید اللہ بن عدی بن خیاری رضی اللہ عنہ پہ باره کپی نقل دی چې دا حاضر شود حضرت عثمان رضی اللہ عنہ

وَ هُوَ مَخْصُورٌ

په خدمت کپی (چې کله هغه د خپل شهادت نه منځکې د بغاوت په ورځو کپی په خپل کور کپی) بند وو، نو

فَقَالَ : إِنَّكَ إِمَامٌ عَامَّةٌ وَ نَزَلَ بِكَ مَا

عرض یې وکړو چې : تاسو زموږ د ټولو امام یې او په تاسو باندې چې څومره مصیبتونه نازل شوي دي

كُرِيَ وَ يُصَلِّي لَنَا إِمَامٌ فِتْنَةٌ وَ تَتَخَرَّجُ

هغه تاسو هم وینئ (او زموږ حال دادی) چې موږ ته د فتنې او فساد یو امام مونځ را کوي (چې هغه

فَقَالَ : الصَّلَاةُ

پسې وروسته مونځ کول موږ گناه گنړو دایې واوریدل) حضرت عثمان رضی اللہ عنہ وفرمایل : مونځ کول

أَحْسَنُ مَا يَعْمَلُ النَّاسُ فَإِذَا أَحْسَنَ النَّاسُ فَأَحْسِنَ مَعَهُمْ

د خلكو په اعمالو کپی ښه او افضل عمل دی لهذا چې کله خلك نیکي وکړي تاسو هم دهغوي سره نیکي کوئ

وَ إِذَا أَسَاؤُوا فَأَجْتَنِبْ إِسَاءَتَهُمْ^(۱)

او که هغوي گناه وکړي نو تاسو دهغوي د گناه نه ځان بچ کړئ.

توضیح : وهو محصور ، حضرت عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ خلاف د عبد الله بن سبا په تحریک باندې د مصر خلک را اوچت شول او د دغه خلکو یوه مجموعه (ډله) مدینه منوره کپی داخل شوله یا خو اکثر صحابه د دښمن په مقابله کپی جهاد ته تلي وویا د حج د پاره مدینې منورې نه مکي مکرمې ته تلي ووراغلي خلک حضرت عثمان رضی اللہ عنہ څلویښت ورځو پورې په کور کپی مدینه کپی بند کړی وو ددې وجې نه مسجد نبوي ته نه شو راتللی ، دې زمانه کپی د فتنه گرو او فسادیانو امام مونځ ورکولو ددې نوم شارحین کنانه بن بشر خودلی دی حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نه تپوس کوونکي تپوس وکړو چې د فسادیانو مشر کوم چې مونځ ورکولو آیا ده پسې وروسته مونځ کیږي؟ (المراقات ۲/۳۱۸).

ونتخرج: يعنى مونږ هغه پسې وروسته مونږ کولو کې حرج محسوسوو او گناه گڼو د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عدل او انصاف حلم او علم ته وگورئ چې سخت تکليف او پريشانئ په حالت کې هم يوه جمله هم ونه ويله بلکې وې فرمايل: صحيح ده دا خلک ما پسې شا ته لگيدلي دي خو مونږ نیک عمل دى او چې څوک بڼه عمل کوي تاسو هم په هغې کې شريک کيږئ ستاسو سخت دښمن ولې نه وي او چې څوک غلط کار کوي نو په غلطۍ کې دهغوي سره يو ځاى کيږئ مه اکر چې ستاسو محبوب ولې نه وي. بهر حال دغه مصيبت کې حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سنه ۳۵ اتلس (۱۸) ذوالحجه کې شهيد کړى شو، ځان يې قربان کړو خو د مدينې احترام يې وساتلو، چې تفصيل يې ان شاء الله د توضیحات په آخري جلد کې راځي.



۱۴ ربیع الاول ۱۴۱۰ھ

بَابُ فَضَائِلِ الصَّلَاةِ : د مونخ د فضائلو بیان :

قال الله تعالى : ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى﴾ (بقرة: ۲۳۸)

و قال الله تعالى : ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ﴾ (سورة فاطر : ۲۸)

الفصل الأول:

د مازيگر او سحر د مونخ فضيلت :

﴿۱﴾ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ رُوَيْبَةَ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « لَنْ يَلِجَ

د عماره بن رويبه رضي الله عنه نه روايت دی وايي مادي مادي عليه السلام نه اوريدلي دي چې: هيخ كله به داخل نه شي

النَّارَ أَحَدٌ صَلَّى قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا» يَعْنِي الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱)

اورته هر هغه شوک چې دنمرراختو او پريوتونه مخکې (دوه مونخونه) وکړي يعنې د سحر او مازيگر.

توضیح: لن يلیج: لوج نه د داخلیدو په معنی کې دی یعنې د عذاب وړ کولو په غرض به دوزخ کې نه داخلېږي ورنه د تیریدو په غرض سره خودا خبره بنکاره ده چې ټول انسانان به په دوزخ باندې تیرېږي د قرآن آیت دی : ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا﴾ (المراقات ۲/۳۱۹، اشعة اللمعات ۳۲۳).

الفجر و العصر: د نمرراختو نه مخکې چې کوم مونخ کيږي هغه د سحر مونخ دی او کوم مونخ چې د نمر پريوتو نه مخکې کيږي هغه د مازيگر مونخ دی.

سوال: دې حديث نه دا معلومه شوه چې شوک د سحر او مازيگر مونخ اهتمام کوي هغه به ديوي گناه د و چې نه هم دوزخ ته نه ځي خواه د نورو کبائر و ارتکاب يې ولې نه وي کړې نور مونخونه پري ولې نه ږدي دا دوه مونخونه د ټولو گناهونو د پاره کفار ه ده د الله تعالی رحمت اکر چې وسيع دی ليکن د جمهورو علماو په نزد دا خبره جوړه شوې ده چې د گناه کبيره د بخښنې د پاره توبه ضروري ده او طاعات

او نیکي د صغائر و د پاره کفار ه ده نه د کبائر و د پاره ، نو بیا د عدم دخول حکم څنگه دی ؟
جواب: علامه طیبی رحمۃ اللہ داسې جواب ورکړی څوک چې د سحر مونځ اهتمام کوي حالانکه د سحر وخت د آرام وخت دی د غه رنگ کوم کس چې د مازيگر وخت اهتمام او پابندي کوي حالانکه د مازيگر وخت ډیر د مشغولیدو او د مصروفیت وخت دی ظاهر دادي چې څوک دا دوه مشکل مونځونه کوي نو ددې نه علاوه نور مونځونه بطریق اولی کولی شي ، شیخ عبدالحق رحمۃ اللہ په دې اشکال کوي که دا و منو چې سري د نورو مونځونو حفاظت کوي د هغې څه ضمانت دی چې دا کس د مونځ پرېښودو علاوه بله گناه نه کوي او دوزخ کې به نه داخلېږي . (الکاشف ۲/۲۱۵ ، المرقات ۲/۳۱۹ ، اشعة اللمعات ۳۲۳) .
 شیخ عبدالحق رحمۃ اللہ بیا دا جواب ورکوي چې په دې حدیث کې در حقیقت ددې دوو مونځونو فضیلت او عظمت بیان دې ددې دوو ځایونو په بیان کې مبالغه ده ، د دواړو مونځونو لوي شان دی څوک چې ددې پابندي کوي الله تعالی به دا دوزخ کې نه داخلوي او نور گناهونه به په خپل فضل سره معاف کړي . (اشعة اللمعات ۳۲۳) .

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى الْبَرْدَيْنِ

د حضرت ابو موسی رضي الله عنه نه روایت دی نبي عليه السلام فرمایي : چا چې وکړه د یخ وخت دواړه مونځونه

دَخَلَ الْجَنَّةَ» . (متفق علیه) (۱)

(یعني د سحر او ماسخوتن مونځونه) دا به جنت ته داخلېږي .

توضیح: البردين قاموس کې ليکلي چې بردان د یخ وخت دوو مونځونو ته يعنې سحر او ماسخوتن ته ویلی شي لیکن اکثر علماء ددې نه مراد د سحر او مازيگر اخلي ځکه چې دواړه مونځونه دور ځي په دواړو طرفونو کې واقع دي او ددې په وختونو کې هوایخه لگي ددې نه مخکې حدیث هم ددې حدیث تائید کوي په دې کې د مازيگر او سحر دغه فضیلت بیان کړی دی . (المرقات ۲/۳۳۰ ، اشعة اللمعات ۳۲۴) .
 ددې حدیث فضیلت او ددې نه ما قبل حدیث په فضیلت کې معمولي فرق وو ددې حدیث د لاندې مونځ کوونکي جنت ته به ځي خودا یې نه دي ویلي چې دنورو گناهونو د وجې سزانه پس به جنت ته ځي یا بغير د سزا به ځي اوس دې کې احتمال شته چې سزا خور لو نه پس به جنت ته ځي ، په دې باندې هم دخل الجنة صادق راځي لیکن ددې نه مخکې حدیث کې واضح طور باندې دا ویلي شوې دي چې دا کس به په هیڅ حالت کې نه داخلېږي .

د گراما کاتبین د دیوتی (وظیفی) طریقہ:

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ
د ابو هريره روى الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام وفرمايل: رايحي ستاسو خواته فرښتې په شپه او
و مَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَ يَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ صَلَاةِ الْعَصْرِ
ورځ کې (ستاسو اعمال ليکي او د الله تعالى دربار ته يې رسوي) او جمع کيږي ټولې د سحر او مازيگر مونځ
ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَأْتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ
کې بيا آسمان ته څي هغه فرښتې چې ستاسو سره يې شپه تيره کړې وي نو تپوس کوي الله تعالى د خپلو
وَ هُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي
بندگانو په حالاتو د پوهيدو باوجود د هغوي نه چې تاسو زما بندگان په کوم حالت کې پرېښودل هغوي
فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَ هُمْ يُصَلُّونَ وَ أَكَيْفًا هُمْ وَ هُمْ يُصَلُّونَ « (متفق عليه). ^(۱)
وايي: مونږ ستا بندگان د مونځ په حالت کې پرېښودل او چې مونږ کله ورتلونو هغوي په مونځ باندې وو.

توضیح: يتعاقبون د باب تفاعل نه تعاقب د يو بل نه مخکې وروستو تلو راتلو په معنی کې دی يعنې د فرښتو يوه ډله د انسانانو اعمال ليکلو د پاره چې کله راشي نو دويمه ډله د هغوي اعمال ليکلي واخلې او آسمان طرف ته يې وړي دا دواړه د فرښتو ډلې د سحر او مازيگر مونځ کې يو ځای کيږي ددې وجې نه د دواړو مونځونو فضيلت واضح دی. (المرقات ۲/۳۲۰، اشعة اللمعات ۳۲۴).

يتعاقبون د جمع صيغه ده ددې نه پس فاعل اسم ظاهر فرښته ده د قواعدو مطابق دا صيغه د مفرد په کاره جمع يې ولې راوړه، ددې يو جواب دادی يتعاقبون کې دا واؤد راتلونکي فاعل د جمع کيدو باندې دلالت کولو د پاره راغلی يعنې دا صرف علامت د فاعل دی ضمير فاعل نه دی.

دويم جواب دادی: اسم ظاهر په ظاهره فاعل معلوم يېږي خو اصل کې فاعل نه دی بلکې د يتعاقبون د فاعل نه بدل دی.

دریم جواب: يتعاقبون خبر مقدم دی، ملائكة بالليل مبتداء مؤخره ده، د قرآن مجيد په دې آيت: ﴿وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ کې هم دا قسمه توجيها ت دي.

(۱) أخرجه البخاري ۲۳/۲، رقم الحديث: ۵۵۵، ومسلم ۴۳۹/۱، رقم الحديث: ۶۱۰-۶۲۲، والنسائي ۲۱۰/۱، رقم الحديث: ۴۸۵.

فيسالهم: يعني د شپې فرښتو نه الله تعالى تپوس کوي چې تاسو زما بندگان په کوم حالت کې پرېښي ددې تپوس په وجه الله تعالى د خپل انسانانو فضيلت ظاهروي چې زما بنده گان څنگه ذکر کوي او څنگه د الله تعالى بزرگي او پاکي بيانوي حالانکه چې کله انسان يې پيدا کولو نو فرښتو وويل چې ای الله! آيا تاسو داسې مخلوق پيدا کوئ چې فتنه او فساد به پيدا کوي. ای الله تعالى زموږ د پوهې نه دا خبره لرې ده چې د شرير مخلوق د پيدا کيدو مقصد څه دی او که نیک وي نو زموږ نه نیک بل څوک کيدی شي چې هغه د ورځې او د شپې په تسبیح، تهلیل او پاکۍ کې لگيا وي ځکه الله تعالى په فرښتو باندې هره ورځ ظاهروي چې وگورئ دا مخلوق د فساد په ځای زما عبادت کوي او څومره په خوند باندې زما عبادت په حالت د تکلیف او مشقت سره کوي. بهر حال دې حديث کې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام خپل امت ته د دوو مونځونو ترغیب ورکوي چې ددې ښه پابندي کوئ ځکه د انسان د اعمالو لیکلور د پاره د فرښتو دوه ډلې دي یوه د ورځې د پاره او دویمه ډله د شپې د پاره، چې کله د ورځې والا فرښتې د یوتې پوره کړي نو آسمان طرف ته ځي، بیا د شپې والا فرښتې راځي ددوي نه تپوس کوي دا ددې خبرې ښکاره دلیل دی چې د شپې د یوتې والا فرښتې د ورځې والا فرښتو نه افضل دي، وجه داده چې د عبادت په اعتبار سره د شپې درجه د ورځې نه افضل ده ځکه چې په شپه کې سکون وي عبادت دریاکاری نه پاک وي او عبادت د زړه په اطمینان سره کيږي لهذا د شپې فرښتې د ورځې فرښتو نه غوره او افضل دي ځکه الله تعالى ددوي نه تپوس کوي د خپلو بندگانو متعلق (کذا في اللغات)

د سحر مونځ کوونکي د الله تعالى په حفاظت کې وي :

﴿٤﴾ وَعَنْ جُنْدُبِ الْقَسْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةَ الصُّبْحِ فَهُوَ
د جندب قسري نه روایت دی فرمایي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام فرمایي: چا چې د سحر مونځ وکړو هغه (دنيا او
فِي ذِمَّةِ اللَّهِ فَلَا يَطْلُبَنَّكُمُ اللَّهُ مِنْ ذِمَّتِهِ بِشَيْءٍ
آخرت) کې د الله تعالى په امن کې دی داسې به نه وي چې الله تعالى په خپله وعده کې تانه څه مواخذه وکړي
قَالَ مَنْ يَطْلُبُهُ مِنْ ذِمَّتِهِ بِشَيْءٍ يُدْرِكُهُ ثُمَّ يَكْتَبُهُ
او چانه چې د الله تعالى په وعده او امن کې مطالبه وشوه نو الله تعالى به دا کس را ونيسي او گوزار به
عَلَى وَجْهِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ». وَ فِي بَعْضِ نُسَخِ الْمَصَابِيحِ الْقَشِيرِيُّ بَدَلَ الْقَسْرِيِّ. (١)
یې کړي دوزخ ته تور مخ (او په بعضې نسخو د مصابیح کې قسري په ځای قشيري ذکر شوی دی).

(١) أخرجه مسلم في الصحيح ١٥١/١ رقم الحديث: ٦٦-٦٥٧، والترمذي ١٠٤/٤ رقم الحديث: ٢١٦٤.

توضیح: فی ذمة الله: ددې نه دالله تعالی و عده او امن مراد دی د حدیث مطلب دا شو چا چې د سحر مونخ وکړو داد الله تعالی په حفاظت او د هغه په وعده او امن کې راغی، پس مسلمانانو کې چا چې هم دې مونخ گزار ته نقصان ورکړو هر اعتبار سره و نو ددې مطلب دا شو چې دې کس د الله تعالی په وعده او په امن کې خلل واقع کړو او دالله تعالی حفاظت ته یې نقصان ورکړو ځکه به الله تعالی دې بد بخت مواخذه کوي. بعضې شارحینو یې دا مطلب بیان کړی دی چې ذمة الله یعنی د سحر مونخ په خپله وعده او امن دی د سحر مونخ کوونکي سره په خپله دالله تعالی د امن وعده ده د دنیا او د آخرت لهذا عام مسلمانانو ته په کار دي چې د سحر مونخ اهتمام ډیر کوي د سحر مونخ مه قضاء کوی د الله تعالی کومه وعده ده چې هغه برقرار پاتې شي د مونخ قضاء کیدو سره هغه وعده ماته نه شي ځکه چې د ماتیدو سره به الله تعالی نیول کوي. (المقرات ۲/۳۲۱).

د اول صف فضیلت:

﴿٥٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ
د حضرت ابو هریره <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایي چې: نبي <small>عليه السلام</small> فرمایي: که چیرته معلوم شي خلکو ته
مَا فِي النَّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهْمُوا
ثواب د آذان کولو او په (مونخ کې د) اول صف کې د اودریدو نو دا به حاصل نه شي ورته په غیر د قرعې
عَلَيْهِ لَأَسْتَهْمُوا وَ لَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي التَّهَجِيرِ
اچولو نه شي، نو هغه به پرې قرعه اندازي ضرور وکړي، او که چیرته ثواب ورته معلوم شي ماسپښین
لَأَسْتَبَقُوا إِلَيْهِ وَ لَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ
مونخ ته په جلدی سره د راتللو نو مونخ د پاره به په منډه راځي او که د ماسخوتن او د سحر فضیلت ورته
لَأَتَوْهَا وَ لَوْ حَبُؤًا». (متفق علیه). (۱)
معلوم شي نو د کناټو په سرونو باندې به راشي.

توضیح: الا ان يستهوا: استهام د سهم نه د قرعه اندازي په معنی کې دی، یعنی د آذان کولو او په اول صف کې د اودریدو ثواب چاته معلوم شو او بیا ددې د فضیلت د پاره خلکو سره د قرعه اندازي موقع راشي نو د ثواب د حصول د پاره په قرعه اندازي وکړي لکه څنګه د یو څو کسانو په آذان کولو باندې

(۱) أخرجه البخاري ۹۶/۲، رقم الحديث: ۶۱۵، ومسلم ۳۲۵/۱ رقم الحديث: ۱۲۹-۱۳۷، والنسائي ۲۶۹/۱، رقم الحديث: ۵۴۰.

جگره شوه حضرت سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه ددوي په مينځ کې قرعه اندازي وکړه (المركات ۲/۳۲۲، اشعة اللمعات ۳۲۵).

تهجير: هر يو څيز طرف ته جلدي او سبقت کولو ته ويلی شي بيا د ماسپښين مونځ د پاره زرو تلو د وجې نه استعمال شوی دی، ځينو د جمعې د پاره زرو تلو مطلب اغستی دی او ځينو د هر يو مونځ د پاره په جلتی ورتلو په معنی کې اخستی دی. لاستبقوا: د يو بل نه مخکې ورتلو په معنی کې دی که دې خلکو ته د مونځ د پاره د جلتی کولو فضیلت معلوم شي نو دا خلک به د يو بل نه مخکې کيږي.

العتمة: ماسخوتن ته ويلی شي اسلام نه مخکې د ماسخوتن نوم عتمه وو اسلام ددې نوم ماسخوتن کيښودو، د عتمه په لفظ باندې پابندي ولگيده شايد دلته چې کوم اطلاق شوی دی داد حرمت او مخالفت نه مخکې وو. حبوا ماشوم چې کله په خاپوړو باندې يعنې لاسونه او سينه باندې روان وي داسې تلو ته حبوا ويلی شي، ځينې ترجمه کونکو ددې لفظ په گناپو باندې د تلو کړې ده صحیح دواړه دي مگر متبادر دادی چې په خاپوړو باندې د تلو ترجمه وکړی شي. (المركات ۲/۳۲۳).

کوم يو مونځ په منافق باندې بوج (گران) وي:

﴿٦٦﴾ وَعَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « لَيْسَ صَلَاةٌ أَثْقَلُ عَلَى الْمُنَافِقِينَ

د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه الصلاة والسلام فرمايي: نشته دي دروند مونځ په منافقينو

مِنَ الْفَجْرِ وَالْعِشَاءِ وَ لَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهَا لَأَتَوْهَا وَلَوْ حَبَوًا » .^(۱)

باندې د سحر او ماسخوتن مونځ نه غير که چيرته د دواړو ثواب ده ته معلوم شي د گناپو په سر به راشي.

توضیح: الثقل: د دين په معامله کې منافق هسې هم غل دی دده په مزاج کې د عبادت په باره ستوالی او سترگې پټول دي د سحر او ماسخوتن مونځ نه سخت وختونو کې دا کله گرمی يا يخنۍ کې د ماسخوتن مونځ انتظار کولی شي او د سحر مونځ د خوب په وخت کې کولی شي نو ځکه د منافق طبيعت د ايمان نه منلو د کمزوری د وجې نه مونځونه په دوي باندې مشکل وي حالانکه د ماسخوتن او سحر وخت کې تياره وي نو ددوي د پاره په دې وختونو کې سترگې پټول او ځان غائبول آسان وي. ددې حديث نه معلومه شوه چې مخلص سري او صحيح مؤمن په دې دواړو مونځونو کې ښه کوشش مشقت کوي، دې حديث نه مونځ ته دا تعليم حاصل شو چې يو مخلص مسلمان ته په کار دي چې خصوصاً د سحر او

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۴۱/۲، رقم الحديث: ۶۵۷، ومسلم في الصحيح ۱۵۱/۱ رقم الحديث: ۲۵۱-۲۵۲.

ماسخوتن مونځ کې کوشش وکړي دانه چې د منافقینو سره مشابهت پیدا نه شي. (اشعة اللمعات ۲۲۵)

﴿۷﴾ وَعَنْ عُمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ

د حضرت عثمان رضي الله عنه نه روایت دی فرمایي چې پیغمبر عليه الصلاة والسلام فرمایي: چا چې د ماسخوتن

فِي جَمَاعَةٍ سَرَهُ وَكُرُوهُهُ دَاسَى دِي گُويَا چي ده نيمه شپه عبادت کې تيره کړه او چا چې د سحر مونځ

مُونځ د جَمَعِي سره وکړو هغه داسې دی گویا چې ده نیمه شپه عبادت کې تیره کړه او چا چې د سحر مونځ

فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ»^(۱).

هم په جمع وکړو گویا چې ده ټوله شپه په عبادت کې تیره کړه.

توضیح: قام نصف الليل: یعنی گویا چې نیمې شپې پورې یې تهجد وکړل قام او صلې کې مختلفو الفاظو

کې تفنن فی العبارة دی مطلب یې یو دی (المقات ۲/۳۲۴، الکاشف ۲/۲۲۰، اشعة اللمعات ۲۲۵).

اللیل کله ددې حدیث دوه مفهومه دي چا چې د ماسخوتن مونځ ه جمعې سره وکړو گویا چې نیمه شپه تهجد یې وکړل او چا چې د سحر مونځ د جمعې سره وکړو گویا چې ټوله شپه عبادت کې مشغول وي په دې صورت کې د ماسخوتن مونځ باندې د سحر مونځ فضیلت او فوقیت ثابت شو، او دویم مفهوم یې دادی چې چا د ماسخوتن مونځ د جمعې سره وکړو ده ته د نیمې شپې ثواب ملاؤ شو او چا چې د سحر مونځ په جمعې سره وکړو گویا چې ده ته د باقی نیمې شپې ثواب ملاؤ شو، دغه رنگ د ټولې شپې د تهجد و ثواب ورته ملاؤ شو، دا مطلب ډیر واضح دی.

د شرعي اصطلاحاتو خیال ساتئ:

﴿۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَغْلِبَنَّكُمْ الْأَعْرَابُ

د ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمایي: چې غلېب دې نه شي بانده چيان خلک د

عَلِ اسْمِ صَلَاتِكُمُ الْمَغْرِبِ». قَالَ: «وَتَقُولُ الْأَعْرَابُ هِيَ الْعِشَاءُ . وَ

مانام مونځ نوم اخستو کې په تاسو باندې، راوي وايي چې: بانده چيان مانام ته هم ماسخوتن وايي بيا

قَالَ لَا يَغْلِبَنَّكُمْ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمُ الْعِشَاءِ فَإِنَّهَا فِي كِتَابِ

نبي عليه السلام و فرمايل: چې د ماسخوتن نوم اخستو کې دې هم دوي په تاسو غالبه نه شي ددې نوم په کتاب

(۱) أخرجه مسلم ۱۵۱/۱ رقم الحديث: ۲۶۰-۲۵۶، وأبو داود ۳۷۶/۱ رقم الحديث: ۵۵۵، والترمذي ۱۳۳/۱ رقم الحديث: ۲۲۱.

اللَّهُ الْعِشَاءُ فَإِنَّهَا تُعْتَمُ بِحِلَابِ الْإِبِلِ. (رواه مسلم)^(۱).

الله کې عشاء دی ځکه چې باندېه چیان په مونځ کې تاخیر کوي د اوبسانو نه پی رالوشلود و چې نه.

توضیح: الاعراب: اعراب په باندېه کې اوسیدونکي ته ویلنی شي دا خلک د بنار نه لري اوسیدود و چې نه د عام آدابو نه خبر نه دي دلته د اعراب نوم ددوي د نه پوهیدود و چې نه اختلی شوی دی ورنه عرب خلک به (یعنی د بنار والا) هغوي به هم ماښام ته د ماسخوتن نوم اخستو او ماسخوتن ته یې عتمه ویله، دلته د اعرابو نه د جاهلیت دور باندې والا مراد دي چې دوي به شرعي اصطلاحات بدلولو سره د ختمیدو کوشش کولو، ددې و چې نه پیغمبر **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** د عربو بنار والا منع کړل چې تاسو د باندېه چیانو په شان جوړ نه شی چې خپل شرعي اصطلاحات او شرعي اطلاقات بدل کړئ او د هغوي هغه اختیار کړئ چې ددې و چې نه په تاسو د هغوي ثقافت او معاشرتي پیژندنه غالبه راشي تاسو له په کار دي چې قرآن او حدیث کې کوم نومونه وي او چې کومه اصطلاح متعارفه وي هغه استعمال کړئ. دې حدیث نه دا معلومه شوه چې په مسلمانانو لازم دي چې خپله ژبه او خبرې د شریعت په اصطلاح کې درست ساتي او د فجارو او کافرانو په تقلید کې خپل شرعي او ثقافتی میراث برباد نه کړي. (المراقات ۲/۳۲۵، الکاشف ۲/۲۲۱).

فانها في كتاب الله العشاء، دا مخکې جمله د نهي او مخالفت د پاره علت دی چې د باندېه چیانو تقلیدمه کوی د قرآن حکم منی قرآن ماسخوتن د **﴿وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ﴾** په نوم سره یاد کړې دی.

فانها تعتم بحلاب الابل: دې جملې نه پیغمبر **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** دا ښکاره کړه چې په جاهلیت کې به هغوي ماسخوتن ته عتمه ولې ویلو فرمایي چې باندېه چیانو خلکوبه د اوبسانو نه پی رالوشلود و چې نه به پرې ناوخته شوخه تیاره به ولگیده ددې و چې نه به یې تیاره ته عتمه ویله، خلاصه دا چې کله د اسلام دور شروع شونو د ماښام وخت ته یې **صَلَاةُ الْمَغْرِبِ** او د ماسخوتن مونځ ته **صَلَاةُ الْعِشَاءِ** نوم ورکړود جاهلیت دور باقی پاتې شوي باندېه چیانو او په اسلام کې داخل شوي مسلمانانو باندېه چیانو د ماسخوتن ته عتمه ویل برقرار وساتل او ځینې مسلمانانو هم عتمه ویلو دي و چې نه پیغمبر **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** دوي په سختی سره منع کړل او دې ته یې عتمه ویل مکروه وگرځول. **سوال:** ډیرو روایاتو کې راغلي چې پیغمبر **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** او صحابه په خپله ماسخوتن ته عتمه ویله داسې ولې؟

(۱) أخرجه البخاري ۱۳/۲، رقم الحديث: ۵۶۳، ومسلم ۱۱۵/۱ رقم الحديث: ۲۲۹-۶۱۱، والنسائي ۲۷۰/۱، رقم الحديث: ۵۱۱.

وابن ماجة ۲۳۰/۱، رقم الحديث: ۷۰۱.

جواب: شارحین لیکي چې کوم خای کې په احادیثو کې دالفظ استعمال دی نو داپه جاهلیت زمانې باندې محمول دی، خوشیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې ماسخوتن ته عتمه ویل مکروه تنزیهي دي یعنی خلاف اولی دی نو چا چې دمنع کیدونه پس دالفظ استعمال کړه نوده خلاف اولی کار وکړو.

تعلم داصیغه دباب افعال ده اعتماد په معنی د دخول فی العتمه دی داد مجهول صیغه هم ویل شوې او د معروف هم، که د مجهول صیغه وي نو ضمیر به صلوة ته راجع کیږي نو مطلب به دا شي چې د اوبنانو پي رالوشلو دوجې مونخ کې تاخیر راغې او په تیاره کې به یې کولو او که صیغه د معلوم شي بیا به ضمیر اعرابو طرف ته راجع شي مطلب به یې دا شي چې د باندي خلکو د اوبنانو د پي دوجې نه مونخ وروستو کړی وو. (اشعة اللمعات ۳۲۶، ۳۲۸).

تعلم مجهول صیغه ده او **تعلم** د معروف صیغه ده دواړه دباب افعال نه دي رواه مسلم شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ وايي: دا روایت مطلقاً د مسلم روایت کې شمارل خای د بحث دی ځکه چې ددې حدیث اولنی جمله صرف امام بخاري رَحْمَةُ اللهِ نقل کړې ده مسلم کې نشته او ددې دویمه جمله چې **وقال لا یصلین نه** شروع شوې ده صرف مسلم کې ده په بخاري کې نشته. (المرقات ۳/۲۲۶).

صلوة الوسطی مصداق کوم مونخ دی؟

﴿٩٩﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ:

حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې نبی عَلِيُّ السَّلَام د غزوه خندق په ورځ و فرمایل (کافرانو) مونږ د مینځني

" حَبَسُونَا عَنْ صَلَاةِ الْوَسْطَى: صَلَاةِ الْعَصْرِ مَلَأَ اللَّهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) (١)

مونږ نه یعنی دماز یگر مونږ کولو نه منع کړی ووالله تعالی دې ددوي کورونه او قبرونه داور نه دک کړي.

توضیح: صلاة الوسطی صلاة العصر: قرآن کریم کې د مونږونو د حفاظت متعلق یو آیت دی: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى﴾ په څلور شت (۲۴) گینتو کې پنځه مونږونه فرض کړي دي چې کله دوه مونږونه د یو طرف نه شمار کړی شي او دویم طرف نه هم دوه مونږونه واخستلی شي پنځه مونږونو کې هر یو مونږ وسطی یعنی مینځ والا جوړیږي، ځکه ددې تعین مشکل دی هلته احادیثو کې چې کله وکتلی شي حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت نه صلوة وسطی مصداق ماز یگر معلومیږي. فصل

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ١٩٥/٨، رقم الحديث: ١٥٣٣، ومسلم في الصحيح ١٣٧/١، رقم الحديث: ٢٠٥-٢٢٧، وأبو داود

٢٨٧/١، رقم الحديث: ١٠٩٠، والنسائي ٢٣٦/١، رقم الحديث: ١٧٣، والترمذي ٢٠٢/١، رقم الحديث: ٢٩٨٤.

ثاني کې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روایت کې هم ددې مصداق د مازيگر مونځ گرځول شوی دی، بيا فصل ثالث کې حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه روایت کې دليل سره دا خودلي چې د صلوة الوسطى مصداق د ماسپنين مونځ دی. (الكاشف ۲/۲۲۳، اشعة اللمعات ۳۲۶).

بيا ددې نه پس د امام مؤطا مالک په روایت کې دي چې د صلوة الوسطى مصداق د سحر مونځ دی د روایاتو د اختلاف د وجې نه د فقهاو هم د صلوة الوسطى په تعيين کې اختلاف دی که واره لوي اقوال راجع کری شي نو تقريبا شلو پورې تعداد رسي.

د فقهاو اختلاف: ځينې فقهاء د صلوة الوسطى مصداق د ماسپنين مونځ گرځوي ځينې د سحر مونځ

ځينې د مازيگر گرځولی دی، بعضې د جمعې مونځ صلوة الوسطى گرځولی دی، ځينې د تهجد مونځ ددې مصداق جوړ کړی دی خو مشهور دري اقوال دي: امام مالک رحمه الله او امام شافعي رحمه الله د

سحر مونځ صلوة الوسطى گرځولی دی. امام ابو حنيفه رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله د مازيگر

مونځ صلوة الوسطى گرځولی دی. د حضرت ابو سعيد خدری او زيد بن ثابت رضي الله عنهما او د حضرت عائشې رضي الله عنها په نزد صلوة الوسطى مصداق د ماسپنين مونځ دی.

دلائل: د حنابلو دليل دا موجوده حديث مرفوع د حضرت علي رضي الله عنه دی چې دا حديث امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله په صحيحين کې راوړې، په حديث کې په خپله نبي عليه الصلاة والسلام د صلوة الوسطى تفسير په مازيگر سره کړی دی، چې دا ډير مضبوط دليل دی، ددې نه پس په فصل ثاني کې ابن مسعود رضي الله عنه صريح حديث هم ددوي دليل دی. شوافع او مالکيه په فصل ثالث کې په حواله د مؤطا مالک کې د حضرت علي رضي الله عنه او ابن عباس رضي الله عنهما روایت استدلال کې نيولی دی دې کې واضح

طور باندې ذکر دي چې صلوة الوسطى صلوة الصبح. حضرت ابو سعيد خدری، زيد بن ثابت رضي الله عنهما او نورو صحابه کرامو رضي الله عنهم اجتهادي روایاتو باندې خپل مسلک قائم کړی وو چې په فصل ثالث کې روایت نمبر ۱۱۲ او ۱۳ دی چې دا ددغه حضراتو نه منقول دی.

جواب: احنافو او حنابلو چې د کوم روایت نه استدلال کړی دی هغه مرفوع حديث دی او د شوافعو او مالکيو استدلال د صحابه کرامو رضي الله عنهم آثار دي، د مرفوع حديث مقابله نه شي کولی، علامه نووي

رحمه الله وايي چې: د آحادينو صحيحو صريحو تقاضا داده چې صلوة الوسطى نه د مازيگر مونځ مراد

دی او دا مختار دی، علامه ماوردي شافعي رحمه الله فرمايي: چې امام شافعي رحمه الله اگر چې د صلوة

الوسطى مصداق سحر گرځولی دی خو د امام شافعي رحمه الله قول دی چې کله صريح او صحيح حديث راشي نو هغه زما مذهب دی هغه اخلی او زما قول چې د هغې مخالف وو نو په ديوال يې گوزار کړی.

(لمعات ج ۲ ص ۲۶۸) (الكاشف ۲/۲۲۳، اشعة اللمعات ۳۲۶، مرقاۃ ۲/۳۲۷).

ددې نه علاوه چې کومو صحابه کرامو رضي الله عنهم اجتهاد کړی چې د صلوة الوسطی نه د ماسپښین مونځ مراد دی د هغوي مستدل آثار د صحابو دی چې د مرفوع حدیث په مقابل کې هېڅ څیز نه دی کیدی شي دغه صحابو ته د نبی عليه السلام مرفوع حدیث نه وو رسیدلی ځکه یې اجتهاد کړی شوي اقوال خپل کړه. **واقعه:** غزوه خندق ته غزوه احزاب هم ویلی شي دا غزوه په (سنه ۵هـ) کې رامنځ ته شوې وه دې غزوه کې د مکې نه د ابوسفیان په مشرۍ کې د ټولو قبائلو نه دولس زره مشرکین مدینې منورې ته د حملې د پاره راغلي وو د پیغمبر عليه الصلاة والسلام په حکم باندې خندقونه ویستلی شوي وو ځکه دې ته جنگ خندق ویلي شي او د عربو ټول قبائل ډلې ډلې شوي وو ځکه دا غزوه د غزوه احزاب په نوم باندې مشهوره وه، د خندقونو سره نژدې د حفاظت سخت انتظام موجود وو ځکه یوه ورځ پیغمبر عليه الصلاة والسلام د ماسپښین مازيگر او ماسخوتن مونځ کولو وخت ملاؤ نه شو، دې کې یې د مازيگر مونځ باندې خصوصي افسوس کړی وو او د کفارو د پاره یې بد دعا وکړه، د خندق په موقع صحابه دري زره وو، ۲۸ ورځې د محاصرې نه پس کافران تباہ شول او وتښتیدل. (المرقاۃ ۲/۳۲۶).

الفصل الثاني:

﴿۱۰﴾ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ وَسَمِرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ قَالَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَاةُ الْوَسْطَى

حضرت ابن مسعود او سمره بن جندب رضي الله عنهما راويان دي وايي چې نبی عليه السلام وفرمايل مينځنی مونځ

صَلَاةُ الْعَصْرِ « (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ). (۱)

(يعني په قرآن کریم کې چې کوم صلوة الوسطی مذکور دی) هغه د مازيگر مونځ دی.

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ

حضرت ابو هريره رضي الله عنه د نبی عليه السلام نه نقل کوي نبی عليه السلام د الله تعالی ددې قول: يعني د سحر مونځ

كَانَ مَشْهُودًا ۙ قَالَ: « تَشْهَدُهُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ » (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ). (۲)

د فرښتو د حاضریدو وخت دی، په تفسیر کې وايي: جمع کېږي د سحر مونځ کې دورځې او د شپې فرښتې.

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۱۰/۱، رقم الحديث: ۱۸۲.

(۲) أخرجه مسند أحمد ۱۷۱/۲، وأخرجه الترمذي ۲۸۲/۵، رقم الحديث: ۳۱۳۵، وأخرجه ابن ماجه ۲۲۰/۱ رقم الحديث: ۲۷۰.

الفصل الثالث:

﴿۱۲﴾ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ وَ عَائِشَةَ قَالَا : الصَّلَاةُ الْوَسْطَى

حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه او حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چې صلوٰة وسطى (يعني مينخنى مونخ)

صَلَاةُ الظُّهْرِ ^(۱). (رواه مالك عن زيد والتزمي عنهما تعليقا).

د ماسپښين مونخ دى.

﴿۱۲﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ وَلَمْ يَكُنْ

د زيد بن ثابت رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام به د ماسپښين مونخ وختي كولو او نه به وو

يُصَلِّي صَلَاةً أَشَدَّ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا

يو مونخ چې كولو به يې په مونخونو كې سخت په اصحابو د نبي عليه السلام باندې په غير د ماسپښين مونخ نه نو

فَنَزَلَتْ : ﴿ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى ﴾

دا آيت نازل شو: تا سو د ټولو مونخونو او خصوصا د مينخنى مونخ حفاظت كوي او زيد بن ثابت رضي الله عنه

وَقَالَ إِنَّ قَبْلَهَا صَلَاتَيْنِ وَ بَعْدَهَا صَلَاتَيْنِ ^(۲).

به فرمايل: د ماسپښين مونخ نه مخكې هم دوه مونخونه دي او ددې نه پس هم دوه مونخونه دي.

﴿۱۴﴾ وَعَنْ مَالِكٍ بَلَّغَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ كَانَا يَقُولَانِ :

امام مالك رضي الله عنه وايي ماته دا خبره رارسيدلې ده چې حضرت علي رضي الله عنه او ابن عباس رضي الله عنه به ويل

الصَّلَاةُ الْوَسْطَى صَلَاةُ الصُّبْحِ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ ابْنِ عَمْرِو تَعْلِيْقًا ^(۳).

مينخنى مونخ د سحر دى. او داروايت امام ترمذي د ابن عباس او ابن عمر رضي الله عنهما نه نقل كړې دى تعليقا

د سحر مونخ كوونكي د ايمان علمبردار دى :

﴿۱۵﴾ وَعَنْ سَلْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « مَنْ غَدَا إِلَى

حضرت سلمان نه روايت دى وايي چې ما د نبي عليه السلام نه اوريدلي دي چې فرمايل يې: څوك چې څي د

(۱) أخرجه موطأ امام مالك ۱/۱۳۹ رقم الحديث: ۲۷، كتاب صلاة الجماعة، و الترمذي عنهما تعليقا ۱/۳۱۲ رقم الحديث: ۱۸۲.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۸۸ رقم الحديث: ۱۱۱، وأخرجه أحمد في المسند ۵/۱۸۳.

(۳) أخرجه مالك في الموطأ بلافا ۱/۱۳۹ رقم الحديث: ۲۸ من كتاب صلاة الجماعة وأخرجه الترمذي تعليقا في سننه ۱/۳۱۲.

صَلَاةُ الصُّبْحِ غَدَا بِرَايَةِ الْإِيمَانِ وَ مَنْ غَدَا إِلَى الشُّوقِ

سحر مونخ د پاره، گویا د ایمان جنده یې په لاس کې وي او روان وي او څوک چې سحر بازار ته روان وي

غَدَا بِرَايَةِ إِبْلِيسَ»^(۱).

نو د شیطان جنده یې په لاس کې وي او روان وي.

توضیح: برایة الايمان: یعنی کوم کس د سحر مونخ د پاره کور نه وځي گویا د ایمان جنده یې اوچته کړې او وځي او څوک چې د سحر مونخ نه بغیر بازار ته روان شي چې تجارت وکړي نو د شیطان جنده یې اوچته کړې ده او وځي. (المركات ۲/۳۳۰، اشعة اللمعات ۳۳۸).

علامه طيبي رَحْمَةُ اللَّهِ وَايِي چې په دې حديث کې د رحمان د لښکر او د شیطان د لښکر تمثيل ذکر کړی.

تمثيل: تشبيه الهیئة المركبة بالهیئة المركبة نوم دی یعنی یو طرف ته ډیر څیزونو مجموعه ده ددې نه یو هیئت او نتیجه مخې ته راځي دغه رنگ دویم طرف ته ډیر څیزونه دي د هغې هم نتیجه ده ددې دواړو نتیجه یو بل سره تشبیه نوم تمثيل دی. (الکاشف ۲/۳۲۶).
مثلاً د شاعر په دې شعر کې د تمثيل نقشه واضحه ده:

كان مثار النقع فوق رؤسنا ❁ و اسيا فنان ليل تهاوى كوا كبه

یعنی یو طرف ته د جنگ دوره ده ددې نه تیاره خوره شوې وي په دې کې تورې پرقیزي او نیزې حرکت کوي او دویم طرف ته د شپې تیاره ده په دې کې ستوري پرقیزي او ستورې تکرې تکرې شوې پرقیزي د دواړو صورتونو په مینځ کې د تشبیه نوم تمثيل دی.

په موجوده حديث کې دا کیفیت دی چې یو کس د سحر مونخ له ځي گویا چې جنده یې اوچته کړې وي داسې وي چې د لښکر سره د دښمن مقابلې د پاره داسې ځي څنگه چې مجاهدین د دښمن مقابلې د پاره وځي او د اسلام په غلبه کې اضافه کوي دوهم طرف ته کوم خلک چې د مونخ نه بغیر غفلت سره بازار ته مخ کړي گویا د شیطان جنده یې اوچته کړې وي خپلو ملگرو سره بازار ته ځي او د شیطان غلبه کې زیاتوالی کوي.

یا ساتو! څه ک، د سحر مونخ وکړي او بازار ته ځي او حلال رزق گټي هغه ددې وعید نه بچ دی ځکه چې دادیو جائز مار د پاره وځي.



(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۷۵۱/۲، رقم الحديث: ۲۲۲۱.

۱۵ ربیع الاول ۱۴۱۰ هـ

بَابُ الْأَذَانِ:

د اذان بیان:

قال الله تعالى: ﴿وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ (التوبة: ۲)
 و قال الله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا
 الْبَيْعَ﴾ (الجمعة: ۱۰).

د آذان شروع څنگه وشوه؟ مکه مکرمه کې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ معراج وشود معراج په شپه کې مسلمانانو باندې مونځونه فرض شول چونکې مکه مکرمه کې په بنکاره د اسلام په ټولو احکاماتو عمل نه کیدو نو ځکه د مونځ د پاره د آذان اهتمام ونه کړی شو او دا ورځ د مکې آخري ورځې وي او د مدینې منورې طرف ته د تللو د وجې د آذان اهتمام نه شو کیدی چې کله پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ مدینې منورې ته هجرت وکړو د هجرت په اولني کال پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د صحابه کرامو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ مشوره وکړه مونځ ته د راجع کیدو د پاره څه انتظام په کار دی مختلف طریقې او رایې مخې ته راغلې. د بعضي صحابه کرامو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ رایه دا وه چې کله د مونځ وخت شي نو جنده به اوچته کړی شي نو خلک چې جنده ويني نو جومات ته به راځي خو دا رایه محبوبه نه شوه چې هر کس پورې جنده ورسې دا مشکل کار وو، ځيني صحابه کرامو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ مشوره ورکړه چې د مونځ په وخت کې به اور لگي پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ دا خبره رد کړه چې دا خود مجوسيانو سره ملگرتيا ده، ځيني د ډول او بنکر وهلو مشوره ورکړه دا خبره يې هم ورته رد کړه دا خود يهوديانو سره مشابهت دی، ځيني صحابو د جرس او تلی و هلو مشوره ورکړه دا يې هم رد کړه چې دا هم د نصاراو د عبادت نښه ده، آخر دا چې مجلس ختم شو او فيصله ونه شوه، وختي طور باندې دا فيصله وشوه چې خلک به د مونځ د پاره په دې رابلو چې الصلاة جامعه نو خلک به مونځ ته راځي، ويلي کېږي چې دا مشوره حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ورکړې وه، یاد ساتئ د هجرت نه پس په اولني هجري کال کې مسجد نبوي جوړ شو او په اولني هجري کال کې د آذان مشروعیت وشو آذان اگر چې دیو لوي عبادت د پاره اعلان دی مگر آذان په خپله هم د اسلام یوه نښه ده. په دې کې هم د اسلام اهم څیزونه جمع کړی شوي دي د الله تعالی لوی والی او عظمت ذکر شوی دی او د توحید لوي درس په کې موجود دی، د کامیابی او د فلاح دعوت پکې پروت دي او د آخرت د پاره پوره تیاری پکې پروت دی په آذان کې د روح پوره خیال ساتلی کېږي صرف په رسم آذان باندې څه حاصلېږي.

الغرض ا پیغمبر ﷺ سره یو مخلص صحابي وو د هغه نوم عبد الله بن زيد بن عبدربه وو ده ته ډیر درد وو چې پیغمبر ﷺ د خلکو د راجمع کولو باره کې ډیر فکر مند دی، ډیر پریشانه او غم ورته وو چې دغه غم څنگه د پیغمبر ﷺ نه ختم کړو په دغه فکر کې هغه اوډه شو په خوب کې یې یو نیک سیرته انسان ولیدو چې ناقوس یې اوچت کړی وو د دغه صحابي بیان دی چې ما دغه کس ته وویلله ای د خدای بنده! ته دا ناقوس خرڅوي؟ هغه جواب ورکړو ته دا دغه د پاره اخلی، ما ورته وویل دا به مونږ و هلو د پاره اخلو چې خلک مونږ له پرې راغونډه کړو نو هغه ورته وویل چې ددې نه بهتر څیز ډرته و بنائتم؟ ما غرض وکړو ضرور ولې نه، هغه راته وویل داسې ووايه دا یې وویل قبلې ته یې مخ کړو غوږونو کې یې گوتې ورکړې او مکمل آذان یې وکړو، د صحابي بیان دی زه سحر وختي پیغمبر ﷺ خوا ته راغلم ټوله قصه مې ورته بیان کړه پیغمبر ﷺ فرمایل: ان شاء الله دا خوب رښتیا دی ته دا کلمات حضرت بلال رضی الله عنه ته وښايه د هغه آواز تیز دی هغه به ددې کلماتو په ذریعې سره آذان ورکوي، کله چې حضرت بلال رضی الله عنه آذان وکړو نو عمر فاروق رضی الله عنه خپل لنگ راخکلو او پیغمبر ﷺ ته حاضر شو او وي ویل: ای د الله رسوله! په الله قسم دا خوب خوما هم لیدلې وو دا کلمې دي، حضور صلی الله علیه و آله فرمایل: الحمد لله یعنی د الله تعالی شکر یې ادا کړو.

بعضې روایاتو کې دي چې حضرت عبد الله بن زيد رضی الله عنه فرمایي: ما چې کله خوب ولیدو په هغه وخت کې زه نه ډیر اوډه وم او نه ډیر بیدار وم بلکې هسې د بیهوشۍ حالت وو، یو روایت کې فرمایي: که د خلکو بد گمانې نه وې نو ما به ښکاره ویلی وې چې زه بیدار وم په دغه وخت کې دې بیان نه دا خبره واضحه شوه چې آذان په مدینه منوره کې مشروع شوی دی کوم حضرات چې د مکې مکرمې قائل دي یا خو معراج کې پیغمبر ﷺ آذان اوریدلی دی یا جبرائیل امین چې کوم وخت حضور صلی الله علیه و آله د نیاوي آسمان ته بوتلو یوې فرښتې د الله تعالی په مخکې وویل: الله اکبر الله اکبر د پردې نه شاته آواز راغی انا الله اکبر انا الله اکبر، ابن حجر رحمه الله فرمایي دا ټول روایات صحیح نه دي او نه دا خبره ثابت ده چې په مدینه کې لس یا یولس یا څوارلس صحابو دا خوب لیدلی دی.

سوال: دلته سوال دادی چې د آذان شرعي حیثیت څنگه وگرځیدو دا خود یو صحابي خوب وو دا خو شرعي دلیل نه جوړېږي؟

جواب: چې کله نبی صلی الله علیه و آله فرمایل: انا لاریا حق ان شاء الله، ددې جملې نه د آذان شرعي حیثیت معلوم شو گویا نبی صلی الله علیه و آله ته ددې خوب نه پس د وحی په ذریعې سره د آذان حکم ورکړی شوی وي، مصنف عبد الرزاق کې هم دي او په مراسیل د ابو داؤد کې هم دا روایت موجود دی چې حضرت عمر

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې کله آذان واوریدو نو فوراً د نبي ﷺ خواته راغی او وایي ما خو هم داسې خوب لیدلی دی نو نبي ﷺ و فرمایل : سبقک ہذا لک الوحي . دې روایت نه معلومه شوه چې د آذان مشروعیت صرف د صحابي په خوب نه دی بلکې نبي ﷺ باندې وحي هم نازل شوې ده .

د آذان لغوي او اصطلاحي تعريف : آذان په لغت کې په معنی د اعلام او اعلان سره دی یعنی خبرور کول، آذان د باب تفعیل مصدر دی د فعال په وزن راغلی دی او باب تفعیل نه داسې مصدر راځي لکه تکذیباً و کذاباً ، تسليماً و سلاماً . او په اصطلاح کې : هو اعلام بدخول وقت الصلاة بذکر مخصوص فی وقت مخصوص ، یعنی په مخصوص وختونو کې یو شو مخصوص الفاظو سره د مونځ په وخت کې د راتلو خبر ته آذان ویلی شي .

الفصل الأول :

د آذان کلمات او دویلو طریقه :

﴿١﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : ذَكَّرُوا النَّارَ وَ النَّاقُوسَ
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی فرمایي چې : صحابه کرامو د اور او ناقوس ذکر کړی وو (د آذان د
فَذَكَّرُوا الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى
مشروعیت نه مخکې د مونځ د وخت اعلان کولو په سلسله کې) بعضې د یهودیانو او د نصاراو ذکر
فَأَمَرَ بِلَالٍ أَنْ
و کړ (چې د دوی مشابعت به اختیار کړی شي) بیا نبي ﷺ حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته حکم وکړو چې
يَشْفَعِ الْأَذَانَ وَ أَنْ يُوتَرَ الْإِقَامَةَ . قَالَ إِسْمَاعِيلُ :
د آذان کلمات جفت وایه او و تر وایه د اقامت کلمات ، وایي شیخ اسماعیل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (چې ددې حدیث
فَذَكَرْتَهُ لِأَيُّوبَ .
راوي او د بخاري او مسلم استاذ دی) ماددې حدیث ذکر ایوب ته (چې ددې دویم راوي دی) وکړو نو

فَقَالَ : إِلَّا الْإِقَامَةَ . (متفق عليه) ^(۱)

هغوي وويل چې : لفظ د قد قامت الصلاة دوه ځلې ووايه (يعني تكبير په اول او آخر كې الله اكبر

نه علاوه باقي كلمات يو يو ځلې او لفظ قد قامت الصلاة دوه ځلې).

توضیح : ان يشفع للاذان يعني د آذان كلمات جفت وايي يعني دوه دوه كلمې يو ځای كوي او وايي او اقامت كلمې طاق وايي يعني يو يو كلمه ځان ځان له وايي په دې كې د فقهاو اختلاف دی . (المرقات ۲/۲۳۲، الكاشف ۲/۲۲۸، اشعة اللمعات ۳۲۹).

د قهاء گرامو اختلاف : د كلماتو په تعداد كې او د غه رنگ په ادا كولو او د ويلو په اعتبار سره آذان په څلور قسمه دی : اول مكې آذان دی دويم مدني آذان دی دريم كوفي دی آذان څلورم بصري آذان دی . مكې آذان چې مكې خلكو خپل كړی وو او مكې كې به يې كولو (د اهل مكې آذان شوافعو اخستی دی ددې آذان (۱۹) نولس كلمې دي په دې كې څلور ځله اشهد ان لا اله الا الله دی څلور ځله اشهد ان محمدا رسول الله دی په دې كې اته ځله شهادتين دي همدارنگې په دې كې څلور ځله الله اكبر الله اكبر دی او څلور ځله حي على الصلاة او حي على الفلاح دا ټول شپاړس كلمات شو او دوه ځله آخر كې الله اكبر او په آخر كې لا اله الا الله دی دا ټول نولس كلمات شو . دويم آذان د اهل مدينه دی دا حضرت امام مالك رَحِمَهُ اللهُ خپل كړې دی ، ددې كلمات اولس دي ، ديو قول مطابق اولس (۱۷) او د دويم قول مطابق ديارلس (۱۳) كلمات دی اولس (۱۷) كلمات داسې دي په شروع كې دوه ځله الله اكبر او بيا اته ځله شهادتين دي او څلور ځله حيعلتين دي او بيا دوه تكبيره دي او بيا لا اله الا الله دی او دويم قول مطابق ديارلس كلمات داسې دي چې الله اكبر دوه ځله شهادتين څلور ځله حيعلتين څلور ځله آخر كې دوه ځله الله اكبر او بيا لا اله الا الله دی . د بصريو آذان هغه دی كوم چې د اهل بصري والادې او دې كې نولس كلمات دي خو د ويلو طريقه د شوافعو نه بدله ده هغه دا چې څلور ځله تكبيرات او شپږ ځله شهادتين او شپږ ځله حيعلتين دي ، بيا دوه ځله الله اكبر او بيا لا اله الا الله دی : د اهل كوفه آذان امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ اخستلی دی او سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ اخستی دی دا آذان په پنځلس كلمو باندې مشتمل

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۷/۲، رقم الحديث : ۶۰۳، ومسلم في الصحيح ۲۸۶/۱ رقم الحديث: ۳-۳۷۸، وأبو داود ۳۱۹/۱ رقم الحديث : ۵۰۸، والنسائي ۱۳/۲، رقم الحديث: ۶۲۷، والترمذي ۳۶۹/۱ رقم الحديث : ۱۹۳.

دی څلور ځله تکبیرات دی څلور ځله شهادتین دی څلور ځله جیعلتین دی آخر کې دوه ځله تکبیر او بیا لا اله الا الله دی. (اشعة اللمعات ۳۲۹، الکاشف ۲/۲۲۸).

د امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد دا ټولې طریقې او اقسام د پیغمبر علیه الصلاة والسلام نه ثابت دي دا اختلاف مباح دی چا چې کوم آذان وکړو جائز دي د محل او موقع په اعتبار سره په هر یو باندې عمل کول جائز دی. بهر حال د آذان په کلیماتو او طریقو کې د فقهاو اختلاف د اولی او غیر اولی دی د جواز او عدم جواز اختلاف نه دی.

دلائل: شوافع حضرات د مشکوٰۃ ص ۶۳ کې فصل اول کې دویم حدیث نه استدلال کړی دی چې د حضرت ابو محذوره رضی الله عنه تفصیلی روایت دی، دغه رنگ شوافعو د مشکوٰۃ باب الاذان کې فصل ثانی کې دویم او دریم حدیث نه هم استدلال کړی دی او دواړه احادیث د ابو محذوره رضی الله عنه نه مروی دي، دا درې واړه احادیث د مشکوٰۃ اردو شرح توضیحات کې باب الاذان کې حدیث نمبر ۵، ۴، ۳، ۲، په حوالې سره درج دي، د شوافعو په نزد آذان کې چې د ترجیع کولو کومه مسئله ده هغه هم دلته ده چې شهادتین څلور ځلې وویلی شي یو ځلې په زوره او یو ځل په مزه باندې دې ته ترجیع ویلي شي عام شارحین چې کله د فقهاو اختلاف نقل کوي نو هغوي دا وایی چې شوافع د ترجیع فی الاذان قائل دي ددې مطلب هم دا شو چې ددوي په نزد د آذان کلیمات نولس دی. د امام مالک رحمه الله دلیل د اهل مدینې عمل دی بعضې روایات داسې دي چې په دې کې دوه ځله تکبیرات ذکر دي ان یشفع الاذان او آذان مشی مشی نه هم مالکیه یو حد پورې استدلال کوي. د احنافو دلیل په مشکوٰۃ شریف ص ۶۴ باندې د فصل دویم حدیث دی چې عبد الله ابن زید بن عبدربه روایت دی چې توضیحات کې په ترتیب لسم نمبر (۱۰) حدیث دی، ددې روایاتو واضح الفاظو سره د آذان ذکر او ددې ابتدا هم ذکر ده او د پنځلس کلیماتو وضاحت هم بیان کړی دی او حدیث د آذان د پاره اصل او بنیاد دی.

د احنافو دویم دلیل د حضرت بلال رضی الله عنه د زندگی هغه آذانین دي چې د پیغمبر علیه الصلاة والسلام په حکم باندې او د صحابه کرامو رضی الله عنهم په موجودگي کې کړي دي په مدینه منوره کې، دې کې د ترجیع نوم او نښه نشته دغه د حضرت عبد الله ابن مکتوم آذانونه دي دې کې هم ترجیع نشته دی دغه رنگ د زیاد بن حارث صدائي رضی الله عنه په آذان کې هم ترجیع نشته دی حالانکه دريو وارو د نبی علیه السلام په موجودگي کې آذان کولو. احنافو په عدم ترجیع باندې د ټولو روایاتو نه استدلال کړی دی په هغې کې الاذان مشی مشی الفاظ راغلي دي ظاهر دی چې کله دوه دوه کلمې وي نو د څلورو څلورو نفی وشوه دا یو جزئي دلیل دی دا د مدعا یو جزء ثابتوي.

جواب: ائمه احناف د شوافعو د دلیل د ابو محذوره رضی الله عنه د روایت نه جواب کوي چې ده ته د ترجیع

شهادتین حکم ورکړی شوي وو دا په اصل کې د تعلیم په طور وو د آذان کولو هیڅ ضابطه او طریقه نه وه اصل واقعہ داسې راغله چې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د طائف نه واپس راتلو په لاره کې د مونځ وخت شو چې کله چې آذان کیدو نو د علاقې ماشومانو هم نقل شروع کړو آذان یې کولو په دې ماشومانو کې ابو محذوره لږ لوي وو پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ دده د نیولو او ځان ته د حاضریدو حکم وکړو چې کله ابو محذوره راوستی شو پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وفرماییل: آذان وکړه په دغه وخت کې مسلمان لانه وو، حالانکه مشرکانو به هم الله تعالی لوي گڼلو ځکه یې په الله اکبر کې هیڅ نه محسوسولو خو چې کله شهادتین ته ورسیدو نو په مزه مزه یې ولوستلو په خپله فرمایي چې کله ما په زوره ولوستلو نو اسلام زما په زړه کې دننه شو پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ دده په سر باندې لاس کینودو او لارو حضرت ابو محذوره پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ ته وویل ما دمکې مؤذن جوړ کړه پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ دادمکې مؤذن مقرر کړو نو دغه شان آذان یې وکړو چې څنگه ورته حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په طریقه د تعلیم بنودلی وو دا ضابطه نه وه بلکې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د ابو محذوره سره مینه او محبت وو ددې وجې نه دا یو خصوصیت د ابو محذوره وو ددې وجې نه دده د خپل سر وښته نه خړولي وو او نه یې واړه کړې وو ځکه چې په دې باندې د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ لاس مبارک لگیدلی وو دغه رنگ معامله د آذان سره هم وکړه. احناف وایي: سنتیت د آذان تر جمیع فی الاذان باندې موقوف نه دی که څوک یې کوي نومنع نه دی او که څوک یې نه کوي نو سنت پرېښودونکي نه دی، مخکې د ابو محذوره قصه نقل شوه دا طحاوي او قدامه لږ په تفسیر سره ذکر کړې ده باقي امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د دوو تکبیراتو والا حدیث نه استدلال کړی دی نو ابو داؤد د قال ابو داؤد ویلو سره په دې باندې تبصره کړې ده چې د زهري څومره شاگردان دی ټولو د ابن عبدربه په روایت کې د زهري څلور تکبیراتو والا روایت نقل کړی دی صرف معمر دوه تکبیراتو والا ذکر کړی دی کلام ختم شو.

خلاصه دا شوه چې د معمر روایت د ثقاتو خلاف دی ځکه هغه ضعیف دی چې قابل قبول نه دی.

مونځ د پاره اقامت او د هغې کلمات: وان یوتر الاقامة، اقامت اذان الحاضرین دی دومره آواز کړو کار دي چې جومات کې دننه خلک صرف اوري او په جمعه کې شریک شي دغه رنگ د اقامت په کلماتو کې هم د فقهاو اختلاف دی د تعداد په اعتبار سره.

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي او امام احمد رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد د اقامت په کلماتو کې ایتاردی یعنی دا کلمات جفت نه دي بلکې طاق دي یعنی الله اکبر الله اکبر اشهد ان لا اله الا الله، اشهد ان محمد رسول الله، هي على الصلاة، هي على الفلاح، قد قامت الصلاة، قد قامت الصلاة، الله اکبر الله اکبر

لا اله الا الله ، دا ټول یولس کلمات شو . (المركات ۲/۳۳۲).

د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ بِهِ نَزَدٌ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ هَمْ يُوْخَلُّ دِي نُو ټول لس کلمې شوې ، د جمهورو په مقابله کې احناف فرمایي په اقامت او آذان کې فرق نشته دی د دواړو پنځلس کلمات دي خو په اقامت کې قد قَامَتِ الصَّلَاةُ دوه ځله اضافي دي نو د اقامت کلمات اولس شو د احنافو په نزد ، د اقامت په مسئله کې جمهوريو طرف ته دي او احناف بل طرف ته دي .

دلائل : جمهور د اقامت په ایتار او طاق کیدو باندې د هغه احادیثو د الفاظو نه استدلال کړی چې په هغې کې ان یوتر الاقامة الفاظ راغلي او موجوده حدیث کې دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د الفاظ موجود دي . (المركات ۲/۳۳۲).

دائمه احناف دلیل : حضرت عبد الله بن زيد انصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د آذان روایت دی په هغې کې وکذا الاقامة الفاظ راغلي دي په مشکوٰة ص ۶۴ باندې موجود دی یعنی آذان په شان د اقامت هم دی او قد قَامَتِ الصَّلَاةُ دوه ځله په اقامت کې مسلم دی د اقامت ټول اولس کلمات د حدیث نه ثابت شو .

د احنافو دویم دلیل د حضرت ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی د مشکوٰة په ص ۶۳ باندې موجود دی په دې کې دا الفاظ دي والاقامة سبع عشرة كلمة دا نهایت صریح دلیل دی ، څلورم دلیل د سلمه بن اکوع روایت دی پنځم دلیل د حضرت ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی ، شپږم دلیل د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت

دی ، د دې حضراتو ټولو روایاتونو کې دا الفاظ موجود دي : **الاذان مثنى مثنى والاقامة مثنى مثنى** طرز استدلال داسې دی چې کله اقامت دوه دوه ځله دی نو ایتار چرته شو ؟ .

جواب : احناف د جمهورو دلیل یوتر الاقامة نه یو جواب دا ورکړو که د دې جملې مطلب دا وي کوم چې جمهورو اختی دی نو دا د بیان جواز د پاره دی په اقامت کې ایتار هم جائز دی کله کله داسې هم شوې دي . **دویم جواب** دادی د اقامت د کولو طریقه یې بنودلې ده چې په آذان کولو کې ترسل او تمهل دی په

مزه مزه وایي او په یې باندې ان **یشفع الاذان** الفاظ دلالت کوي او په اقامت کې حذر دی چې په جلتی

جلتی یوه کلمه په یوه ډول ویل په دې باندې ان یوتر الاقامة الفاظ دلالت کوي که د ویلو طریقه او انداز بنودل مراد نه دی بیا خو شفع جفت ته ویلي شي یعنی دوه دوه کلمې وي حالانکه جمهور د څلور کلمو د ویلو قائل دي چې تکبیرات څلور وي او شهادتین څلور څلور څلور وي نو شفعه باندې څنگه

عمل راغی او که د ان **یشفع الاذان** نه پوره آذان شفعه مراد شي نو آیا دوباره آذان به کولی شي چې شفعه متحقق شي ؟ معلومه شوه چې ایتار الفاظ مراد نه دي بلکې ایتار صوت مراد دی او که ان یوتر

الاقامة کې ایتار معنی که یو یو خُلی و یل وی نو بیا داسې ویل په کار دی حالانکه جمهور د قد قامت الصلاة دوه خُلی او اول او په آخر کې تکبیر هم دوه خُلی ویلو باندې فتوی ورکوي که په ایثار باندې عمل وی نو بیا کلمات یو یو خُلی ادا کول په کار دي چې بیا په اته کلماتو باندې عمل وشي اصل حقیقت دادی چې په دې حدیث کې د آذان او اقامت کیفیت ذکر دی د جفت او طاق خبره نشته دی بلکې د کلماتو د ادا کولو کیفیت بنودل شوی دی **كُرْسَلٌ وَ كَعْدَرٌ** خبره بیان شوې ده چې په دې باندې ان یشفع الاذان او ان یوتر الاقامة دلالت کوي او په راتلونکي حدیث د حضرت جابر رضی اللہ عنہ حدیث نمبر ۷ کې واضح طور باندې پیغمبر عليه الصلاة والسلام حضرت بلال رضی اللہ عنہ ته د ترسل او تحدر حکم کړې چې ددې توجیه تائید دی. شیخ عبدالحق رحمۃ اللہ په اشعة اللمعات کې ددې حدیث په وضاحت کې لیکلي دي چې د بنو امیه د بعضې حکمرانانو په نزد مخکې زمانه کې د اقامت او د آذان الفاظ یو شان لوستلی کیدل په دواړو کې هیڅ فرق نه وو لیکن د بنو امیه بعضې حکمرانانو په اقامت کې فرق وکړو چې کله مونځ د پاره بهر راووتل دوي ته به د مونځ جلتی وه ځکه دوي د اقامت کلمات یو یو کړل او ځان له یې جوړ کړل دغه رنگ دا سلسله چلیده. توجیه شیخ دهلوی رحمۃ اللہ په اشعة اللمعات کې لیکلي ده لیکن دا د پوهیدو نه ډیره لرې خبره ده، **والله اعلم (اشعة اللمعات ۳۲۹)**.

د ناقوس تحقیق: **الناقوس** په احادیثو کې د ناقوس لفظ ذکر دی ددې د مسترد کیدو وجه دا ذکر شوې ده چې داد نصار او د عبادت نښه ده ناقوس د دوو لرگو د مجموعې نوم دی په دې کې یو لرگی اوږد وي او یو وړوکی وي وړوکی لرگی په غټ لرگی باندې ووهلی شي نو آواز پیدا کوي د عیسایانو په گرجو کې نن سبا دا څیزونه وي کوم ته چې تلئ ویل کیږي نن سبا عیسایان د لرگو په ځای د جدید اشیاء استعمال کوي. (المراقات ۲/۳۳۱).

النار دې حدیث کې د اور ذکر راغلی دی دایې ځکه مسترد کړو چې داد مجوسیانو نښه ده.

سوال: دلته حدیث کې اور او ناقوس ذکر دی بیا د نصار او ذکر و ددې نه معلومه شوه چې اور بلول د یهودو د عبادت مضبوطه نښه ده حالانکه داد مجوسیانو نښه ده د یهودو نه ده.

جواب: ددې جواب عامو شارحینو ورکړی دی کیدی شي د بعضو یهودو په نزد د اور رڼا کول د عبادت نښه وه او د اکثر په نزد بنکر او بوق یعنی بغل وهل علامت او نښه ده.

ددې اعتراض صاحب د تعلیق الفصیح دا ورکړی چې په حقیقت کې ددې حدیث بیانولو کې راویانو د اختصار نه کار اخستی دی ددې په مفهوم کې مشکل والی پیدا کړی دی په تفصیلي روایاتو کې د اور ناقوس او د بوق ذکر دی بیا د مجوسو او نصارو او د یهودو ذکر دی، دې ترتیب کې لفونشر مرتب دی لیکن بعضې راویانو په دې کې اختصار کړی دی او بوق یې نه دی ذکر کړی دوي ته په کار و چې د

بوق ذکر یې نه کولو نو بیا به یې یهود هم نه ذکر کولی او د اور سره به یې مجوس ذکر کولی خوداسې ونه شوه نوم مفهوم کې خلل راغی داسې معلومه شوه چې اور د یهودیانو د عبادت قومي نښه ده حالانکه داسې نه ده. عمدة القاري کې علامه عیني رَحْمَةُ اللَّهِ وایي عبدالوارث په دې حدیث کې دا اختصار کړی علامه عیني رَحْمَةُ اللَّهِ وایي دروچ په روایت کې ابو الشیخ تفصیلي حدیث داسې نقل کړې دی: **فَقَالُوا لِمَا اتَّخَذْنَا نَاقُوسًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ لِلنَّصَارَى فَقَالُوا لِمَا اتَّخَذْنَا بَوقًا فَقَالَ ذَلِكَ لِلْيَهُودِ فَقَالُوا لِمَا رَأَوْا فَقَالَ ذَاكَ لِلْمَجُوسِ (التعليق الفصیح ص ۹۷) (المرقات ۲/۳۳۱).**

بوق، القرن او الثبور دا دري واړه الفاظ ديو څيز د پاره ويلي کيږي داد شپيلى په شان يو آله ده، دې کې پوک و هلو سره يو تيز آواز پيدا کيږي منجد کې ددې تصوير د مائکروفون په شان جوړ دی ددې ترجمه: بگل، نرسنگا او سنگ سره کولی شي. **الا الاقامة: يعني قد قامت الصلاة دوه ځلې ويل کيږي ځينې رواياتو کې استثناء نشته په دې امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ عمل کړی دی د هغه په نزد قد قامت الصلاة يو ځای ويلي کيږي نو بيا د هغې په نزد د اقامت کلمات لس دي. د مختلفو احاديثو نه معلوم کيږي چې د اقامت او آذان په کلماتو کې کافي فرق دی ددې وجې نه د امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد د موقع او محل په اعتبار سره ټولې طريقې خپلول مباح دي. دا فيصله ډيره ښه ده ددې وجې نه چې په ټولو احاديثو باندې عمل راشي نن سبا په حرم شريف کې آذان د احنافو په مسلک باندې کيږي او اقامت د شوافعو او د جمهورو په مسلک باندې کيږي. باقي دا مسئله زير بحث راوړې ده چې د آذان شرعي حيثيت څه دی؟**

د آذان شرعي حيثيت: د جمهورو فقهاو راجح مسلک دادی چې پنځه مونځونو د پاره آذان سنت دی، دا احنافو اکثرو فقهاو د افتوی ده خو بعضې احناف آذان ته واجب وایي چې پنځه وخته مونځونو د پاره آذان کول واجب دي، دا حضرات د امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ د يوې فتوی نه استدلال کړی امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ وایي چې کوم خلک يا قوم آذان ونه کړي نو د وخت حکومت باندې لازم دي چې دغه خلکو سره جنگ وکړي ددې وجې نه بعضې حضرات د آذان د وجوب قائل دي ځکه یې خو ددې په نه کولو باندې د جهاد او جنگ حکم کړی دی لیکن ددې حضراتو دليل تام نه دی ځکه چې آذان سنت کيدو سره سره د اسلام نښه هم ده او د اسلام د شعارو نه دی او د حکومت ذمه داري ده چې د شعائر اسلام حفاظت وکړي دا جنگ د شعائر اسلام د حفاظت په بنياد باندې دی د آذان د وجوب په بنياد باندې نه دی.

د آذان د کلماتو حکمت او مقصد:

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي مَحْذُورَةَ قَالَ: أَلْقَى عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التَّأْدِينَ هُوَ بِنَفْسِهِ

د ابو محذوره رَحْمَةُ اللَّهِ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبی ﷺ په خپله ما ته (بغیر د واسطې نه) آذان خودلی

امت ته ذکر کړې ده او د فرښتو تعلیم سره ملاؤ ده دا جمله یې شیعه او روافض نه مني هغوي ددې په ځای چې علی خیر العمل په آذان کې وایې حالانکه دا دروغ دي او بدعت دي .
د روافضو آذان د اهل حق نه ډیر خلاف دی په دې کې د گمراهی او د منافقت او په امت کې د جداوالي پیدا کیدو د پاره نور اعلانات دی ، د حضرت ابو محذوره رضی الله عنه په دې روایت کې تر جمیع فی الاذان ذکر ده چې شوافعو او مالکیو اختیار کړی دی . د ترجیع مطلب دادی چې شهادتین یو ځلې په مزه ویلي شي بیا دوباره په تیز آواز ویلي شي او پیغمبر عليه الصلاة والسلام ابو محذوره رضی الله عنه ته د دوباره ویلو حکم بطور تعلیم ووتاسو دا شرعي وگڼلو او د عمر ټوله موده مو په دې عمل وکړو بهر حال دا حدیث د شوافعو دلیل دی .

الفصل الثاني:

﴿۳﴾ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ الْأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ

د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه روایت دی ، وایي چې : د نبی عليه السلام په زمانه کې د آذان کلمات دوه دوه

وَ الْإِقَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ (۱).

ځلې او تکبیر کلمات یو یو ځلې ویل کیدلی البته (تکبیر کې) قد قامت الصلاة مؤذن دوه ځلې ویله .

﴿۴﴾ وَعَنْ أَبِي مَحْذُورَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَهُ الْأَذَانَ تِسْعَ عَشْرَةَ

د حضرت ابو محذوره رضی الله عنه نه روایت دی چې : پیغمبر عليه الصلاة والسلام ده ته بنودلي وو ، د آذان نولس

كَلِمَةً وَ الْإِقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً (۲).

(۱۹) کلمات او د اقامت یې ورته اولس (۱۷) کلمات بنودلي وو .

توضیح : سبع عشرة کلمه یعنی د اقامت کلمات (۱۷) دي دا حدیث په واضح طور باندې د احنافو دلیل دی ، د احنافو په نزد دا روایت د نورو روایاتو د پاره ناسخ دی چې په کومو کې د اقامت یولس (۱۱) کلمات ذکر دي ، دې روایت نه د شوافعو د مسلک مطابق د آذان نولس (۱۹) کلمات ثابتیږي د احنافو په نزد شهادتین کې تکرار په تعلیم باندې محمول دی د ترجیع د پاره نه دی . (المراقات ۲/۱۲۳).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۵۰/۱ رقم الحديث : ۵۱۱ .

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۱/۳۰۹ ، وأخرجه أبو داود في السنن ۳۱۲/۱ رقم الحديث : ۵۰۲ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۶۷/۱ .

رقم الحديث : ۱۹۲ .

﴿٥٥﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ عَلِّمْنِي سُنَّةَ الْأَذَانِ

حضرت ابو محذورہ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي ما نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ ته غرض وکړو يا رسول الله! ما ته د آذان طريقه وښايه

قَالَ : فَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِهِ . قَالَ : " تَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ

راوي وايي: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د ابو محذورہ په تندي باندي لاس رانښکلو او بيا يې وفرمايل وايه: الله اکبر

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ ثُمَّ تَقُولُ : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا

الله اکبر، الله اکبر، الله اکبر په دې سره آواز اوچت کړه بيا وايه: اشهد ان لا اله الا الله، اشهد ان لا

إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ تَخْفِضُ بِهَا صَوْتَكَ ثُمَّ

اله الا الله، اشهد ان محمدا رسول الله، اشهد ان محمدا رسول الله دا په قلاړه باندي ووايه بيا آواز

تَرْفَعُ صَوْتَكَ بِالشَّهَادَةِ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

اوچت کړه په شهادة سره اشهد ان لا اله الا الله، اشهد ان لا اله الا الله، اشهد ان محمدا رسول الله

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ فَإِنْ كَانَ

اشهد ان محمدا رسول الله حي على الصلاة، حي على الصلاة، حي على الصلاة، حي على الصلاة، که چيرته

صَلَاةُ الصُّبْحِ قُلْتُ : الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ

د سحر د پاره آذان وي نو د دې نه پس دا کلمات وايه: الصلاة خير من النوم، الصلاة خير من النوم

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ " .^(۱)

(يعني مونځ د خوب نه بهتر دی) الله اکبر، الله اکبر، لا اله الا الله.

توضیح: ان تخفص بها صوتک: په دې روایت کې ترفع او تخفص الفاظ راغلي دي نو د دوي په نظر

کې د احنافو هغه توجیه صحیح نه ده چې شهادتینو کې تکرار د تعلیم د پاره دی ځکه چې دا حدیث دغه

توجیه ته اجازت نه ورکوي. لهدا د احنافو جواب به همدغه وي چې نور دیر روایات او عبد الله بن زید

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قصه د آذان او د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وغیره مؤذنینو ترجیع نه کوله، د دې ټولو امور د وجې نه

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۱۰/۱ رقم الحديث: ۵۰۰، وأخرجه النسائي في السنن ۷/۲ رقم الحديث: ۶۳۳.

احنافو د حضرت ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و ايات مرجوح كړو او نور روایات يې راجح كړل. (المركات ۲/۲۳۷)
مقدم رأسه: یعنی روایاتو کې درأس لفظ راغلی دی داددې خبرې دلیل دی چې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د حضرت ابو محذوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په سر لاس ایخودی وو دا واضح او راجح دی بعضې حضراتو ددې جملې مطلب دا اخستی دی چې نبی عَلَيْهِ الصَّلَامُ په خپل سر مبارک لاس راخکلی وو دامطلب واضح نه دی.
د آذان نه پس د مونځ د پاره اعلان څنگه دی؟

﴿٦٦﴾ وَعَنْ بِلَالٍ قَالَ : قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « لَا تُكْوِبَنَّ

د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی، وایي چې: پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ما ته وفرمایل: چې تښوب مه

فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلَوَاتِ إِلَّا فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ» (۱).

کوه په هېڅ یو مونځ کې د مونځونو نه په غیر د سحر مونځ نه.

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ : أَبُو إِسْرَائِيلَ الرَّاَوِي لَيْسَ هُوَ بِذَاكَ الْقَوِيِّ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ.

امام ترمذي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وایي چې ابو اسرائیل راوي قوي نه دی د محدثینو حضراتو په نزد باندې.

توضیح: لا تښوبن، دا صیغه د تښوب د باب تفعیل نه ده په لغت کې تښوب په معنی د رجوع او واپس کیدو دی ددې نه ښبه ښځه مراد ده ددې نه ښوب او ښوب دی په دې اعتبار سره بیت الله ته مشابهت للناس فرمایلي دي په دې ټولو کې واپس معنی موجود ده دلته حدیث کې تښوب اعلام بعد اعلام او اطلاع بعد اطلاع ده اعلان بعد اعلان مراد دی تښوب په دري معنی او دريو مطالبو او مقاصدو باندې راځي (۱) اقامت او تکبير ويلو ته هم تښوب ويل کيږي (۲) د سحر آذان کې الصلاة خیر من النور ويلو ته هم تښوب ويل کيږي (۳) اعلام نه پس اعلام یعنی د آذان ويلو نه پس اقامت نه مخکې يو کس اعلان وکړي او خلکو ته د مونځ رابللو د پاره خپلو الفاظ کې اعلان وکړي دې ته هم تښوب ويل شي. (اشعة اللمعات ۳۳۰، المركات ۲۳۷-۲۳۸/۲).

دې تښوب کې سخت اختلاف دی، متقدمينو او سلف صالحينو دې ته مکروه او بدعت ويلي دي. د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه منقول دي او دده متعلق مشهور دي چې حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو کس جوښات کې وليدو چې هغه تښوب کولو یعنی د آذان نه پس يې د مونځ د پاره اعلان کولو، حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وفرمایل: اخر جوا هذا المبتدع من المسجد. (اشعة اللمعات ۳۳۱، المركات ۲/۳۳۸).

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په باره کې منقول دي چې دوي رضي الله عنهما يو ځلې جومات کې مؤذن په ثويب کولو باندې وليدو ، عمر رضي الله عنه جومات نه بهر راوتو او خلکو ته يې وفرمايل چې دې بدعتي مخې ته مه ودرېږئ ، امام محمد رحمه الله به هم داسې قسمه ثويب باندې سخت خفه کيده او ويل به يې ټول مسلمانان په عبادت کې يوشان دي ، بهر حال د سحر په آذان کې الصلاة خير من النوم کوم ثويب دی . داد زمانې درسالت نه جاري دي د غفلت او خوب د وجې ياد سستی د وجې نه دې الفاظو ويلو ته د سنت درجه حاصله ده ، ددې نه علاوه خلکو په خپل خپل انداز کې ددې نه علاوه نور اعلانات د سحر مونيخ کې داخل کړي دي ځکه چې د سحر وخت د خوب او غفلت او سستی وي .

بيا آخر کې امام ابو يوسف رحمه الله عام مونځونو کې د قاضيانو او حکامو او په دين کې مشغوليدونکو خلکو د پاره خاص طور باندې اعلان کول د آذان نه پس جائز وگرځول د مشغولتيا د وجې نه چې مؤذن وغيره ورشي او ورته ورايي : ايها الامير الصلاة جامعة ، او متاخرينو په دين کې مشغوله خلکو ته اطلاع ورکولو د پاره اعلان بڼه وگڼلو ، گوياد زمانې د تبديلي د وجې نه ياد زمانې د خلکو د تبديلي د وجې نه حکم بدلېږي لکه څنگه چې نن سبا په مدارسو کې د آذان نه پس دوباره د پاڅيدو د پاره اعلان کوي ، دغه رنگ مؤذنينو پيغمبر عليه الصلاة والسلام ته هم خصوصي اطلاع ورکړې وه ، خلفاء راشدينو ته هم ورکړې شوې وه دوي انکار نه شي کولی په ښکاره عامو جوماتونو کې د آذان نه پس دوباره اعلان کول ناجائز دي ياکه چيرته خاص داعي يا خاص سبب د وجې نه کله يو کس اعلان وکړي هغه بيله خبره ده مگر مستقل طور باندې د آذان نه پس اعلان کول په هر حالت کې بدعت دي ، ځکه چې ددې وجې نه د آذان حيثيت او مشروعيت اصل مقصد ته نقصان رسي .

په آذان کولو کې ځينې غلطيانې خطرناکې دي :

﴿٧﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبِلَالٍ : « إِذَا أَذَّنْتَ
د حضرت جابر <small>رضي الله عنه</small> نه روايت دی چې نبي <small>عليه السلام</small> حضرت بلال <small>رضي الله عنه</small> وفرمايل چې کله ته آذان کوي
فَتَرَسَلْ وَ إِذَا أَقَمْتَ فَأَحْدَرْ وَ اجْعَلْ بَيْنَ أَذَانِكَ وَ إِقَامَتِكَ قَدْرًا
نوپه وقفه وقفه يې کوه او چې کله اقامت کوي نوزرزي کوه د آذان او تکبير په مينځ کې دومره وقفه کوي
مَا يَفْرُغُ الْأَكْلُ مِنْ أَكْلِهِ وَالشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ وَ الْمُعْتَمِرُ إِذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ
چې روتی والاد خپلې روتی نه او او بووالاد خپلو او بونه او قضاء حاجت ته تلونکي د خپل قضاء حاجت نه

وَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوُنَّ « (۱)

فارغ شي او هغه وخت پورې مونځ د پاره مه ودرېږئ ترڅو پورې چې موزه نه په ليدلې. دا حديث ترمذي

وَقَالَ: لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ الْمُنْعِمِ وَهُوَ إِسْنَادٌ مَجْهُولٌ.

نقل کړی او ویلي یې دي چې دا حديث غیرد عبد المنعم نه د بل چانه، نه پیژنو او د دې سند مجهول دی.

توضیح: فترسل وقفې وقفې سره آذان کولو ته ترسل ویلی کیږي او زرزر تکبیر کولو ته حدر ویلی شي دا حديث په دې خبره واضح دلیل دی، احناف چې په آذان او اقامت کې د شفع او ایتار کومه معنی اخیستې ده په دې حديث کې په دغه طرز تعلیم ورکړی شوی دی او دغه معنی د دې احادیثو مطالبو ته ډیره نژدې ده، دې حديث نه دا خبره هم معلومه شوه چې په دې آذان او اقامت کې د غلطۍ نه ځان بچ ساتئ ځکه چې آذان کې غلطی کولو سره ایمان کې د خرابۍ خطر دوي مثلاً: الله اکبر کې الف باندي مه وویلي شي او دا کبر په ځای باندي اکبار ویلی شي او قصد اداسې کولو سره د کفر خطر دوي ځکه چې د مد په صورت کې استفهام پیدا شي چې آیا اللّٰه لوي دی یا نه دی، دغه رنگ اکبار د کبر جمع جوړېږي د دې معنی یو قسم طبله راځي دغه رنگ د اشهد الف باندي مد راځي نو د استفهام معنی شوه چې خطرناکه ده گویا مؤذن ووايي چې آیا زه گواهي ورکړم، دغه رنگ د ان په ځای انا وویلي شي علماء لیکي د آذان او اقامت کلمات د وقف په حالت سره منقول دي د هرې کلمې په آخر کې اعراب ښکاره کولو سره خلاف سنت کار دی لکه **حی علی الصلاة، حی علی الفلاح** په آخر کې اعراب نه ښکاره کول ځکه چې د وقف په حالت کې منقول دی، دغه رنگ **قد قامت الصلاة** د وقف په حالت کې منقول دی د دې په آخر کې پیش ویل غلط دی.

د آذان او جمعي په مینځ کې څومره وقفه کول په کار دي؟ قدر ما یفرع الأکل: دا د آذان او د اقامت په مینځ کې د مقدار بیان دی چې د آذان نه پس دوامه وقفه په کار ده چې یو مونځ کوونکي د قضاء حاجت ضرورت محسوس کړي او په آسانی سره ترې فارغ شي یا ولږې والا خپل ضرورت پوره کړي یا بل یو مختصر ضرورت په کې پوره کړي نن سبا د گهری ترلی انتظام دئی یعنی جوماتونو کې نیمه گینته وقفه ورکولی شي، بعضو کې پنځلس منته د پاکستان په مؤذینو کې د ټولو نه لویه کمزوري داده چې په دې

ملک کې افغانستان . بنگله دیش کې آذان د وخت تعیین د پاره نه وي بلکې د مونځ د تعیین د پاره وي که آذان دوخت د تعیین د پاره وي نو د وخت شروع کیدو نه یو څو مینته مخکې به یې آذان کولو مگر داسې نه وي لکه د ماسپین وخت د زوال نه شروع کیږي نو مناسب او مسنون دادی چې په دغه وخت کې آذان کولی شوی لیکن آذان د وخت شروع کیدو نه پس نیمه گینته بعد کولی شي خو سعودی عرب کې آذان دوخت د تعیین د پاره کولې شي نو د وخت په شروع کې کولی شي دا ډیره بڼه خبره او عمل دی . (الکاشف ۲/۲۳۳، المرات ۲/۳۳۸، اشعة اللمعات ۲۳۱).

د صفونو د صحیح کولو د پاره دې مقتدیان کله او درېږي؟ ولا تقوموا حتی ترونی: چې کله مؤذن اقامت د پاره او درېږي چې څو پورې تا سوزه نه یم لیدلی دغه وخته پورې ت سو کینی یا سی مه ځکه د وخت نه مخکې پاخیدو کې تکلیف ډیروي، ددې حدیث نه معلومه شوه چې د تکبیر شروع کیدو نه پس به نبی علیه السلام د حجرې نه راوتو او چې کله حي علی الصلاة ویلو نو پیغمبر علیه الصلاة والسلام به محراب ته رارسیدو . اوس پاتې شوه دا مسئله چې مقتدی به د مونځ د پاره کله او درېږي دې کې اختلاف دی .

د قهلو اختلاف: د امام مالک رحمه الله او د جمهورو علماو رای داده چې په صفونو کې د مقتدیانو د پاره مقرر وخت نشته څه وخت چې وغواړي نو صف دې برابر کړي، د بعضې علماو رای داده چې کله مؤذن قد قامت الصلاة ووايي نو مقتدی دې دغه وخت کې ودرېږي، په مصنف ابن ابی شیبه کې سوید بن غفله، قیس بن حازم، حماد، سعید بن مسیب او حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله قول نقل کړې دی

چې کله مؤذن اقامت شروع کړي نو قیام الی الصفوف واجب دی چې په صفونو کې اعتدال راشي چې کله مؤذن اقامت ختم کړي نو امام دې تکبیر شروع کړي . د امام احمد بن حنبل رحمه الله مسلک دادی چې

مؤذن قد قامت الصلاة ووايي نو امام دې تکبیر تحریمه شروع کړي او مونځ دې هم شروع کړي او د امام صاحب رحمه الله یو قول دا هم دی خو د جمهورو مسلک دادی چې مؤذن څو پورې اقامت ختم کړې نه وي نو امام به تکبیر نه کوي او دا امام صاحب رحمه الله هم یو قول دی او فتوی په همدې قول باندې ده . د امام شافعی رحمه الله په نزد چې کله مؤذن تکبیر کولو نه فارغ شي نو مقتدیان دې او درېږي ددې حدیث نه دا مسئله واخستلی شوه چې څوک هم د اقامت په وخت کې یا ددې نه مخکې جومات ته راشي نوده

ته مخکې ناسته په کار ده بیا په **حي علی الصلاة** باندې او دریدل په کار دي . نن سبا اهل بدعت د همدې بدعت پابندی کوي دوي ولاړ کس معاف کوي نه تر څو چې یې کینولی نه وي زما په خیال دا اهل بدعت په یو علمي غلطی کې دي که نه نو په حدیث کې ولاړ کس کینول د التزام اشاره قدرې هم نشته دی .

فقهاء احناف کتابونو کې لیکلي دي چې **حي علی الفلاح** په وخت کې او درېږي ددې دا مطلب دی که د مجبوری د وجې نه مخکې ونه درېږي نو بیا ددې نه پس د ناستې اجازت نشته دی، فقهاء لیکي چې د

ناستې آخري حد جي على الصلاة دی، ددی نه پس ناسته جائز نه ده ددی دا مطلب نه شو چې د جي على الصلاة نه مخکې به څوک نه او درېږي او که څوک ودریدو نو د طعن لائق به وي لکه څنگه چې يې اهل بدعت کوي.

شيخ عبد الحق رَحْمَةُ اللَّهِ ددی حديث لاندې ليکي: اي لا تقوموا للصلاة بمجرد الاقامة حتى تبصروني اخرج من البيت وفي الفقه يقوم عند على الصلاة ويحرم عند قد قامت الصلاة (لمعات ج ۳ ص ۹) دې عبارت کې هم دغه خبره ده چې د جي على الصلاة نه پس ناسته منع ده ځکه چې صف نيغول په کار دي دا نه چې د جي على الصلاة نه مخکې ناسته لازم ده، شيخ عبد الحق رَحْمَةُ اللَّهِ په لمعات کې ليکلي دي: کيدی شي پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د جي على الصلاة سره د حجرې نه محراب ته راتلو ځکه يې فرمايلي: چې زما راتلو او ليدو پورې مه او درېږي (اشعة اللمعات ج ۱ ص ۳۳۱)

آيا چې کوم کس آذان وکړي هغه دې اقامت هم وکړي؟

﴿٨٥﴾ وَعَنْ زِيَادِ بْنِ الْحَارِثِ الصُّدَائِيِّ قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنْ أُوذِنَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ» فَأَذَلْتُ فَأَرَادَ بِلَالٌ أَنْ يُقِيمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَحَرُ مَوْجِدٍ پاره ما آذان وکړو بيا حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اقامت کول غوښتل نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ و فرمايل چې: «إِنْ أَخَا صُدَاءٍ قَدْ أَدَّنَ وَمَنْ أَدَّنَ فَهُوَ يُقِيمُ»^(۱)

صدائي ورور دې آذان کړی دی او څوک چې آذان وکړي هغه به اقامت هم کوي.

توضیح: ان اخا صدا: زياد بن حارث صدائي ته پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ په دې حديث کې اخا صدا ويلي دا صحابي دی او د يمن اوسيدونکي دی د قبيلې نوم يې صدا دی ده ته د دې نسبت د وجې نه صدا ويلي شو د عربو دستور دی چې د يوې قبيلې د کس ذکر کيږي نو هغه ته د دې قبيلې ورور ويلي کيږي د دې قاعدې مطابق پيغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دې صحابي ته اخا صدا و فرمايل يعني د صدا قبيلې ورور. (المرقات ۲/۳۴۰، اشعة اللمعات ۳۳۱).

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۸۳/۱ رقم الحديث: ۱۹۹، وأخرجه أبو داود في السنن ۳۵۲/۱ رقم الحديث: ۵۱۴.

فهو یقیم : چې څوک آذان وکړي د هغه حق دی چې اقامت هم وکړي ددې په استحقاق کې د فقهاو معمولي شان اختلاف دی . (المراقات ۲/۳۴۰).

د فقهاو اختلاف : د استحقاق تقاضا خو داده چې څوک آذان وکړي هغه دې اقامت هم وکړي خو که بل چا اقامت وکړو نو ددې شرعي حیثیت څه دی دې کې د شوافعو او حنابلو مسلک دادی چې داسې کول مطلقا مکروه دی که د مؤذن اجازت وي او یا نه وي خو که اقامت وشو نو د دوباره کولو ضرورت نشته دی . ائمه احناف فرمایي : که مؤذن په خوشحالی اجازت ورکړو بیا جائز دی بغیر د کراهت نه او که مؤذن اجازت نه وي ورکړی او خوشحاله هم نه وي نو بیا دا اقامت مکروه دی . امام مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي د غیر مؤذن اقامت مطلقا جائز دی یعنې په هر حالت کې جائز دی .

دلایل : شوافع او حنابله د زیاد بن حارث د دوی روایت نه استدلال کړی دی چې په دې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تکبیر کولو نه منع کړی دی او وجه داده چې آذان کوم کس کړی دی اقامت به هم هغوی کوي ، مالکيه حضراتو د عبدالله ابن زید بن عبدربه د حدیث نه استدلال کړی دی چې هغه ته پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام و فرمایي : ته بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د آذان کلمات و بنایه چې آذان وکړي حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د آذان کولو نه پس د اقامت وخت راغی نو پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام عبدالله بن زید ته و فرمایي : قم الت ، دلته غیر مؤذن اقامت وکړو معلومه شوه چې جائز دی که مؤذن راضي وي او که نه وي . احنافو دواړه قسمه روایاتو کې د تطبیق صورت پیدا کړو که مؤذن نه وي خوشحاله چې اقامت دې بل څوک وکړي لکه څنگه چې د صدائي د حدیث معامله وه کیدی شي صدائي نه و خوشحاله ځکه پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام منع فرمایلي وه د حضرت عبدالله ابن زید رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د اقامت اجازت حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته ورکړو کیدی شي هغه په دې راضي و نو لهذا د احنافو د مسلک مطابق په ټولو احادیثو کې تطبیق راغلی .

الفصل الثالث :

﴿٩٩﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ

حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي : چې مسلمانان کله مدینې ته راغلل او جمع شول نو مونږ د پاره وخت

فَيَتَحَيُّنُونَ لِلصَّلَاةِ وَلَيْسَ يُنَادِي بِهَا أَحَدٌ فَتَكَلَّمُوا يَوْمًا فِي ذَلِكَ

متعین کول په کار و (ځکه) چې مونږ د پاره درابللو څوک نه وو (یوه ورځ) چې په دې مسئله خبرې وشوې

فَقَالَ بَعْضُهُمْ : اتَّخِذُوا مِثْلَ كَأْفُسِ النَّصَارَى وَ قَالَ بَعْضُهُمْ : قَرْنَا مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ

ځینو وویل چې د نصاراو په شان ناقوس جوړول په کار دي ، او بعضو وویل : د یهودیانو په شان څکر

فَقَالَ عُمَرُ أَوْلَا تَتَّبِعُونَ رَجُلًا يُنَادِي بِالصَّلَاةِ؟

جو رول پہ کار دی حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمایا: یو سہری ولی نہ مقرر وو چہی د مونخ د پارہ خلک رابلی

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ»^(۱)

شی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا: ای بلالہ! تہ ودریہ او خلک د مونخ د پارہ راغوندہ کرہ.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ رَبِّهِ قَالَ: لَمَّا أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّاقُوسِ

حضرت عبد اللہ بن زید بن عبد ربہ فرمایا: چہی کلہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د ناقوس جو رولو حکم ور کر و چہی

يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّلَاةِ طَافَ بِي وَ أَنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ

د خلکو د مونخ د پارہ جومات تہ راجمع کولو د پارہ و وھلی شی نو ماپہ خوب کھی و لید و چہی دیو کس پہ

نَاقُوسًا فِي يَدِهِ فَقُلْتُ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَتَبِيعُ النَّاقُوسَ قَالَ

لاس کھی ناقوس نیولی روان و و ماھفہ کس تہ و ویل: د اللہ بندہ چہی تہ د انا قوس خر خوی؟ ہفہ کس و ویل

وَمَا تَصْنَعُ بِهِ فَقُلْتُ لَدَعُوْهُ بِهٖ اِلَى الصَّلَاةِ قَالَ

تہ پہ دی خہ کوی؟ ماور تہ و ویل چہی مونزبری خلک جومات تہ د مونخ د پارہ راجمع کو و ہفہ ورتہ و ویل

أَفَلَا أَدُلُّكَ عَلَى مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ فَقُلْتُ لَهُ بَلَى قَالَ فَقَالَ تَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ

چہی ددی نہ بہتر خیزدرتہ و نہ بنایم؟ ماور تہ و ویل ولی نہ ضروری و بنایہ دغہ کس و ویل دا و ایہ پہ اللہ اکبر

إِلَى آخِرِهِ وَكُنَّا الْإِقَامَةَ فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

آخرہ پوری ہفہ ورتہ آذان و بنود لوار دغہ رنگ اقامت ہم کلہ چہی سحر شو نوزہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کھی

فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا رَأَيْتُ فَقَالَ: «إِنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٌّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

حاضر شوم او تہول خوب مہی ورتہ ذکر کر و نبی صلی اللہ علیہ وسلم (خوب و اورید و) او وی فرمایا: ان شاء اللہ خوب

فَقُم مَعَ بِلَالٍ فَالْتَمِمْ عَلَيْهِ مَا رَأَيْتَ فليؤدِّنْ بِهٖ فَإِنَّهُ أُنْدَى

رہنسیادی اوس د حضرت بلال رضی اللہ عنہ سرہ او دریہ ہفہ تہ و ایہ او ہفہ بہ بی و ایی حکہ چہی ہفہ او چت

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۷۷/۲ رقم الحديث ۱۰۱، ومسلم في الصحيح ۲۸۵/۱ رقم الحديث ۱-۳۷۷، والنسائي ۱/۲، رقم

الحديث: ۱، والترمذي ۳۶۲/۱ رقم الحديث: ۱۹۰

صَوْتًا مِنْكَ « فَقُنْتُ مَعَ بِلَالٍ فَجَعَلْتُ أَلْقِيَهُ عَلَيْهِ وَ يُؤَدِّنُ بِهِ قَالَ

آواز اولادی، زه د حضرت بلال رضی اللہ عنہ سره ودریدم او هغه ته مې بنود و او هغه آذان و رکوه راوي وایي

فَسَمِعَ بِذَلِكَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَ هُوَ فِي بَيْتِهِ فَخَرَجَ يَجُزُّ رِدَاءَهُ

چې حضرت عمر رضی اللہ عنہ چې کله خپل کور کې آذان واوریدو نو راووتو او خپل ثنادر یې په ځمکه راڅکو

وَ يَقُولُ وَ الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَقَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ مَا أَرَى

او وي وويل اي د الله رسول! قسم په هغه ذات چې ته يې په حق سره رالېږلي يې ما هم داسې خوب ليدلي

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَلِيلٌ الْحَمْدُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ الدَّارِمِيُّ وَ ابْنُ مَاجَةَ إِلَّا

دی نبي صلی اللہ علیہ وسلم و فرمایل: الحمد لله، دا حدیث ابو داؤد، دارمي او ابن ماجه نقل کړي خو ابن ماجه د

أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرِ الْإِقَامَةَ. وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ لَكِنَّهُ لَمْ يُصْرَحْ قِصَّةَ النَّاقُوسِ. ^(۱)

تکبير ذکر نه دی کړي او ترمذي ويلي دا حدیث صحیح دی خو د ناقوس د قصې تصریح یې نه ده کړې.

حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوده شوي خلک د مونځ دپاره راپاڅول:

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ فَكَانَ

د حضرت ابو بکره رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي زه د نبي صلی اللہ علیہ وسلم سره سحر مونځ ته ووتم نبي صلی اللہ علیہ وسلم به چې د

لَا يَمُرُّ بِرَجُلٍ إِلَّا نَادَاهُ بِالصَّلَاةِ أَوْ حَزَّكَهُ بِرَجُلِهِ ^(۱). (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ).

کوم کس خواته تیریدو یا به یې د مونځ دپاره آواز ورکولو یا به یې د خپي نه ونيولو او حرکت به یې ورکړو.

توضیح: ناداه بالصلاة یعنی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم د سحر آذان نه پس چې کله پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم به په کوم یو کس هم تیریدو چې ویده به و نو هغه به یې راپاڅولو او کله به یې هغه کس ته په خپل قدم مبارک باندي حرکت ورکولو او راپاڅولو به یې. (المرقات ۲/۳۳۴).

ددې نه معلومه شوه چې اوده کس ته یا آواز ورکوي یا یې په لاس یا خپي باندي حرکت سره راپاڅوي، نن سبا په مدارسو کې په دې سنت باندي عمل شروع دی او مقرر اساتذده سحر او ماسپینین وخت کې د

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۳۷/۱ رقم الحديث ۱۹۹، وأخرجه ابن ماجه في السنن ۲۲۲/۱ رقم الحديث ۷۰۶، وأخرجه

الدارمي في السنن ۲۸۶/۱ رقم الحديث ۱۱۸۷

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۹/۲ رقم الحديث ۱۲۶۱

مونځ د پاره طالبان د خوب نه را پاڅوي او د پيغمبر ﷺ قدم مبارک چې د يو صحابي سره لگيدلی وي داد هغه د پاره د فخر خبره ده. اوده کس د خوب نه د پاڅيدو بڼه طريقه داده چې د خپي د گوتې نه يې ونيسه او حرکت ورکړه يا ورله په سرياتندي باندې لاس کيږده حرکت ورکړه، يک دم آواز په تيزه باندې د خطرې نه خالي نه دی.

حرک برجله: ددې ترجمه شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ داسې کړې ده: يا مي جنبا ليد او رابه پای مبارک خود. ددې ترجمه مظاهر حق جديد کې شوي ده هغه محل نظر دی. (اشعة اللمعات ۳۳۳).

الصلاة خير من النوم حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په آذان کې نه دی داخل کړی:

﴿١٢﴾	وَ عَنِ	سَالِكِ	بَلَّغَهُ	أَنَّ	الْمُؤَذِّنَ	جَاءَ	عُمَرَ
د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په باره کې نقل دي چې ده ته دا حديث رسيدلی چې راغې مؤذن عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ							
يُؤَذِّنُهُ	لِصَلَاةِ	الصُّبْحِ	فَوَجَدَهُ	نَائِمًا	فَقَالَ:		
خواته د سحر مونځ د پاره يې خبر ورکولو نو مؤذن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په حالت د خوب کې وموندو نو وي ويل							
الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ فَأَمَرَهُ عُمَرُ أَنْ يَجْعَلَهَا فِي بُدَايِ الصُّبْحِ. (رواه مالك في الموطأ) ^(١)							
الصلاة خير من النوم، حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مؤذن ته حکم وکړو چې دا کلمه د سحر په آذان کې داخله کړه.							

توضیح: فامرہ عمران يجعلها: يعنى حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مؤذن ته حکم ورکړو چې دا کلمه د سحر په آذان کې وايه. سوال: ددې جملې نه بنکاره معلوم يږي چې الصلاة خير من النوم جمله حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د خپل طرف نه د سحر آذان کې داخله کړې ده، ددې نه دا سوال پيدا کيږي چې حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د خپل طرف نه يو څيز په شريعت کې ولې او څنگه داخل کړو؟ (الکاشف ۲/۲۳۵، اشعة اللمعات ۳۳۳، المرقات ۲/۳۴۴).

جواب: حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قطعاً دا جمله د سحر آذان کې نه ده داخله کړې، دې نه مخکې حديث نمبر ۵ کې د حضرت ابو محذوره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په روايت کې بنکاره الفاظ موجود دي، حضور ﷺ هغه ته وفرمايل: چې کله د سحر آذان وي په هغې کې الصلاة خير من النوم وايي اوس دا خبره چې حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څنگه فرمايلي دي: چې اى مؤذن ده داد سحر په آذان کې داخله کړه، دې کې يو احتمال دا هم کيدې شي چې د پيغمبر ﷺ نه پس دا کلمه د سحر په آذان کې پريخودلی شوي وه نو حضرت

(١) أخرجه مالك في الموطأ ١/٧٢١، رقم الحديث: ٨ من كتاب الصلاة.

عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ياده كړه چې داد سحر د آذان د پاره ده وايه يې د سحر په آذان كې او شيخ عبدالحق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په اشعة اللمعات كې دا ليكلي دي. دويم احتمال دادى حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مؤذن په دې جمله باندې د آذان نه بهر كولو باندې خفگان كړى وي چې دا جمله د سحر موندنې كې وايه، د آذان نه علاوه د چاد پاڅيدو د پاره يې مه وايه. (اشعة اللمعات ۲۳۳).

ددې نه د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ددې سخت موقف پته لگي كوم چې هغه د اسلام د اصولو او ضوابطو او قواعدو او احكامو د حفاظت او نگرانى د پاره اختيار كړي وو. دريم احتمال دادى چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مؤذن ته د تاكيد او تذكر د وجې فرمايلي وو چې د سحر آذان كې لازمي طور باندې دا وايه. (كذا في التعليق الفصيح). بهر حال د رافضو مرفوضه او د شيعو شيعو اعتراض بې خايه دى چې دا كلمه پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام په خپله آذان كې شامله كړې ده.

غورځونو كې گوتې وړ كول او آذان ويل مسنون دى :

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ مُؤَذِّنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

د حضرت عبد الرحمن بن سعد بن عمار بن سعد مؤذن د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه روايت دى وايي چې :

حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مانه زما والد او هغه د خپل والد عمار او هغه د سعد د نيكه نه اوريدلي دي چې نبى عَلَيْهِ السَّلَام حضرت

أَمَرَ بِلَالًا أَنْ يَجْعَلَ أَصْبَعِيهِ فِي أُذُنَيْهِ وَقَالَ: «إِنَّهُ أَرْفَعُ لِمَوْتِكَ». (رواه ابن ماجه).^(۱)

بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته حكم وكړو چې خپلې دواړه گوتې په غوږونو كې وركوه دې سره آواز ډير او چټيږي.

توضیح: اصبعيه في اذنيه: يعنى دواړه غوږونو كې دې گوتې وركړه او آذان وايه، ددې حكمت خپله په حديث كې مذكور دى چې ددې وجې نه د مؤذن آواز تيز وي ددې وجه داده چې مؤذن خپل آواز كم اوږي ددې وجې نه دا نور هم د آواز تيزيدو وكوشش كوي، نو يو تيز آواز والا آذان به راځي، نن سبا لاؤډ سپر دى مگر علماء دغه فتوى وركوي چې په غوږونو كې گوتې كينودل سنت دي چې: اسنت ختم نه شي.

حدثني ابي عن ابيه: دې حديث كې د سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نوم راغلى دى داد پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام په زمانه كې د مسجد قباء مؤذن ؤ، د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په وفات باندې حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شام ته لاړ او هلته يې استوگنه اختيار كړه يعنى هلته يې خپل ژوند تيرول شروع كړل ددې په خاي باندې حضرت سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ټولې زندگۍ د پاره د مسجد نبوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مؤذن شو. (الكاشف ۲/۳۳۶، العرقات ۲/۳۴۵).

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۲۳۶/۱ رقم الحديث: ۷۱۰.

۱۶ ربيع الاول ۱۴۱۰ هـ

بَابُ فَضْلِ الْأَذَانِ وَإِجَابَةِ الْمُؤَذِّنِ :

آذان او ددې د جواب فضيلت :

آذان د اسلام د نبونو نه يوه نښه ده د الله تعالی د عظمت او شوکت اعلان کوي ، د اسلام د غلبې نښه ده د توحيد او رسالت او د پاکۍ شهادت او چت عنوان دی نو ځکه د آذان ورکولو او برقرار ساتلو ډير لوي فضيلت او ثواب دی دې باب کې هغه احاديث ذکر کېږي چې په دې کې به دا بيان وي چې آذان ورکول د دنيا او آخرت د عظمتونو او د ثوابونو د حصول يوه ذريعه ده کوم ځای کې چې آذان ښکاره کېږي دا ددې خبرې گواهي ده چې هلته اسلام ته شوکت او عزت حاصل دی ، دغه وجه ده د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ قول دی چې د کومې علاقې ټول مسلمانان آذان پرېږدي نو د هغوي خلاف ددې وخت بادشاه د جهاد اعلان وکړي ، پاتې شوه دا خبره چې آذان کول ډير افضل دی يا امامت ډير افضل دی ، راجح قول دادی چې که يو کس ته پوره يقين وي چې د امامت ټول حقونه په ښائسته طريقې سره پوره کوي دهغه د پاره امامت افضل دی او که د امامت فرائض په صحيح طريقې سره نه شي پوره کولې نو آذان ورله کول افضل دي ، اوس دا سوال چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خپله زندگۍ کې آذان کړی دی يا يې نه دی کړی ؟ راجح قول دادی چې پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د آذان دعوت ورکړی دی او فضيلت يې هم بيان کړی دی خو آذان يې نه دی فرمايلي او امامت يې هميشه په خپله کړی دی .

يوه مسئله دا هم ده چې د آذان جواب ورکول څنگه دي علماء ليکي د آذان يو جواب فعلي دی ، دويم جواب قولی دی ، جواب فعلي دادی چې کوم وخت آذان واورې دغه وخت جومات طرف ته ځه او قولی جواب دادی چې کوم کلمات مؤذن وايي هغه دې سامع هم وايي . کله چې د مختلفو محلو نه د آذان آواز راځي صرف د يو جومات آذان جواب ورکول واجب دی او که يو کس مخکې نه جومات کې ناست و هغه باندې د آذان جواب ورکول لازم نه دی ځکه چې هغه جواب فعلي کړی دی اوس په دغه دوران کې جومات کې تلاوت کوي نو هغه دې تلاوت جاري ساتي او که څوک د جومات نه بهر تلاوت کوي نو هغه دې د آذان جواب ورکولو د پاره تلاوت بند کړي (کذا في اللمعات) (اشعة اللمعات ۱۳۴) .

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

د قيامت په ورځ به مؤذنين عزت مندوي :

﴿۱۶﴾ عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ :

د حضرت معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې : ما د پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ نه اوريدلي دي فرمايي :

«الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

چې د قیامت په ورځ باندې د ټولو نه اوچت څټونو والا به مؤذنین وي.

توضیح: اطول الناس اعناقاً: یعنی د قیامت په ورځ باندې به د ټولو نه اوچتو څټونو والا مؤذنین وي ددې ډیر مطلبه دي: (۱) بعضې لیکي چې د قیامت په ورځ باندې به مؤذنینو ته لوي شان حاصل وي د آذان په برکت به دوي ته لوي اعزاز حاصل وي څټونه به یې اوچت وي دا جمله ددې اعزاز نه کنایه ده ځکه چې معزز کس څټ اوچت ساتي. (۲) بعضې علماء لیکي ددې نه مراد دادی مؤذنین به د قیامت په ورځ باندې سرداران وي ځکه چې د سردارانو څټونه اوچت وي. (۳) ابن عربي رَحِمَهُ اللهُ وايي: چې دا خلک د ډیرو اعمالو والا او ثواب والا به وي. (۴) قاضي عياض رَحِمَهُ اللهُ وايي: لفظ اعناق د عنق جمع ده د څټ په معنی کې ده بلکه دا اعناق د باب افعال مصدر دی چې د تیزتللو په معنی کې دی یعنې دا خلک به جنت ته تیزی تیزی سره منډي وهي اوله معنی جامع او ډیره واضحه ده. (اشعة اللمعات ۲۳۴، المرقات ۲/۳۴۶).

شیطان د آذان آواز نه نختي:

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا لُودِيَ لِلصَّلَاةِ

د حضرت ابو هريره رَحِمَهُ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي چې: کله آذان د مونځ

أُدْبِرَ الشَّيْطَانُ وَ لَهُ ضُرَاطٌ حَقٌّ لَا يَسْمَعُ التَّائِبِينَ فَإِذَا قَضَى

د پاره وويلی شي نو شیطان شاه کړي او منډي وهي او تیزونه اچوي چې آذان وانه وري چې کله ختم شي

النِّدَاءِ أَقْبَلَ حَقٌّ إِذَا تَوَبَّ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ حَقٌّ إِذَا قَضَى التَّوْبَةَ أَقْبَلَ

آذان نو دا بیا راشي خو چې کله تکبیر ويلي کيږي نو بیا منډي وهي چې تکبیر ختم شي بیا واپس راشي

حَقٌّ يَخْطُرُ بَيْنَ الْمَزْمِ وَ نَفْسِهِ يَقُولُ اذْكُرْ كَذًا

چې د انسان او د هغه د زړه په مینځ کې نقصان پیدا کړي نو مونځ کوونکي ته وايي چې فلانکې څیز یاد

الذُّكْرُ كَذًا لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَقٌّ

کړه فلانکې خبره یاد کړه نو کومه خبرې چې مونځ کوونکي ته يادې نه وي هغه ورته يادوي تر دې پورې

(۱) أخرجه في الصحيح ۲۹۰۱ رقم الحديث ۳۸۷ و أخرجه في المستدرک ۱۰۱ رقم الحديث ۷۲۵، أخرجه أحمد في المستدرک

يَكْفَلَنَّ الرَّجُلُ لَا يَدْرِي كَمْ صَلَّى. (متفق عليه) (۱)

چي دغه کس ته دا ياد نه وي چي ده خور کعتنه وکره .

توضیح: له ضراط اصيلي يوي نسخي کي وله ضراط واو سره راغلي دی دا جمله حالیه ده ضراط

وضراط تیزونو اچولو ته ويلي کيږي. (المراقات ۲/۳۴۷، اشعة اللمعات ۳۳۵).

قاضي عياض وايي دا کلام په حقيقت باندې محمول دی ځکه چې شيطان هم پيدا نلري او خوري څکي او تیزونه اچوي يعنې د آذان آواز په شيطان باندې ډير وزن داره دی څنگه چې په خري پيدا نلري. امان ډير شي نو خره تیزونه اچوي نو شيطان هم تیزونه اچوي او لکي وهي او منډي وهي دا احتمال هم لري چې ددې نه مراد سخت نفرت ظاهرول دي. علامه طيبي رَحْمَةُ اللّٰهِ فَرَمَائِي چې ددې نه مراد دادی چې کله آذان شروع شي نو شيطان د آواز نه خپل ځان لري ساتلو او د غافله کيدو کوشش کوي. (الکاشف ۲/۲۳۸).

د شيطان د غفلت تشبیه يې داسې آواز سره ورکړې ده چې ددې نه غوږونه ډک شي او ددې آواز نه علاوه بل آواز نه اوري بيا ډير تقبيح د پاره دغه آوازيې د ضراط سره ياد کړو دا يو تشبیهي کلام دی، لهذا احاديثو کې صريح الفاظو سره تيزاچول راغلي دي دا کلام په تشبیه او مجاز باندې حمل کول لري خبره ده ځکه چې حقيقي معنی مراد اخیستل گران نه دي، شيطان دومره معزز نه دی چې مونږ د هغه طرف ته د تيزاچولو نسبت نه کوو.

سوال: دلته دا اشکال راځي چې شيطان د تلاوت نه نه تختي او د مونځ نه نه تختي او د مونځ په مينځ کې شهادتینو نه، نه تختي څه وجه ده چې صرف د آذان نه تختي؟ **جواب:** آذان د شعائر الله نه دی چې کوم ځای کې آذان بنکاره کيږي هلته د اسلام غلبه وي او شيطان د اسلام عظمت او شوکت او د هغه رفعت او عزت برداشت نه کوي ځکه تیزونه اچوي او تختي. ښو معلومه شوه چې د جهاد او ازادۍ په زمکه باندې آذان کول او د غلبې او قدرت او شوکت د سوري د لاندې آذان کولو شان يو شاتې وي. او په حالت د مغلوبیت او مظلومیت کې د آذان حیثیت بل شان وي، اقبال رَحْمَةُ اللّٰهِ فَرَمَائِي :

الفاظ و معانی میں تفاوت نہیں لیکن ملاکی آذان اور ہے مجاہد کی آذان اور

بعضی علماو دا جواب ورکړی دی چې دلته په حدیث کې د آذان فضیلت په مونځ باندې جزئي ذکر دی دې نه د مونځ کلي فضیلت باندې اثر نه پریوځي، بعضی علماء دا وايي چې مؤذن داعي الی الخیر دی

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۸۱/۲، رقم الحديث: ۶۰۸، ومسلم في الصحيح ۲۹۱/۱ رقم الحديث: ۱۹-۳۸۹، وأبو داود ۲۵۵/۱ رقم الحديث: ۵۱۶، والنسائي ۲۱/۲، رقم الحديث: ۶۷۰، أخرجه أحمد في المسند ۳۱۳/۲.

او شیطان داعي الی الله دی داعي الی الشر د داعي الی الخیر د آذان د و چې نه سوزي او تختي .

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ

ابو سعید الخدری رضی اللہ عنہ راوي دی وایي چې: نبي صلی اللہ علیہ وسلم فرمایيل: چې شوک اورې د مؤذن آواز هغه

چئن وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ «(رواه البخاري).»^(۱)

که انسان وي یا جنات یا هر شیز چې وي ټول به د قیامت په ورځ د مؤذن د پاره دایمان گواهي ورکوي .

توضیح: مدی صوته: مدی مسافت او لري والې او د انتها په معنی کې دی دې حدیث مبارک کې مؤذنینو ته دا ترغیب دی چې د چا آواز خو مره تیزوي نو هغه له په کار دی چې آواز دې انتهايي درجې پورې د تیزیدو کوشش وکړي دغه وجه ده چې مؤذن په غوږونو کې گوتې ورکړي او آذان دې کوي چې آواز اوچت او تیزوي او چې ډیر نه ډیر ثواب ورته ملاؤ شي، دا وجه ده چې آذان د جومات نه بهر په یو اوچته مناره کې دې کولی شي. (اشعة اللمعات ۳۳۵، المرقات ۲/۳۴۸، الکاشف ۲۴۸).

د آذان جواب څنگه ورکړی شي؟

﴿۴﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عمرو بن العاصِ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

د عبد الله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې مادني صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلي چې فرمایيل يې

”إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ

چې کله تاسو د مؤذن آواز واورئ نو دغه الفاظ دوباره تاسو وایي بیا په ما باندې درود ووايي ځکه چې

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا

شوک په ما باندې یو ځل درود شریف ونولي ددې په بدله کې الله تعالی په ده باندې لس رحمتونه نازلوي

ثُمَّ سَلُوا اللَّهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَكْبِيحِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ

بیا زما د پاره د وسیلې دعا کوئ وسیله د جنت یوه اعلی درجه ده دا د الله په بنده گانو کې صرف یو بنده ته

وَ أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ فَمَنْ سَأَلَ لِي الْوَسِيلَةَ

ملاویري او زما امید دی چې هغه بنده به زه یم چې شوک زما د پاره د وسیلې دعا کوي (قیامت په ورځ)

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۸۷/۲، رقم الحديث: ۶۰۹، والنسائي ۱۱۲/۲، رقم الحديث: ۶۱۱، وابن ماجه ۱/۲۳۹، رقم الحديث: ۷۲۳،

أخرجه أحمد في المسند ۳۰/۲.

حَلَّتْ عَلَيْهِ الشَّفَاعَةُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).^(۱)

د هغه سفارش په ما باندې ضروري دی .

توضیح: فقولوا مثل ما يقول: یعنی څنگه الفاظ چې مؤذن ادا کوي تاسو هم دغه رنگ جواب ورکوئ، اجابت د مؤذن په دوه قسمه دی یو اجابت فعلی دی د مؤذن په بلنې باندې جومات ته لار شي، دویم اجابت قولی دی چې په ژبه باندې جواب ورکړي اوس په دې مسئله کې بحث دی، چې څوک د مؤذن آذان نه اوري هغه د پاره څه رد عمل کول ضروري دی او څنگه جواب ورکړي د آذان په جواب کې د فقهاو معمولي شان اختلاف دی چې جواب ورکول واجب دي او که مستحب دي. (اشعة اللمعات ۳۴۵).

د فقهاو اختلاف: اوله اختلافي مسئله: اهل ظواهر او حیني احناف او مالکيه ددې قائل دي چې د مؤذن د الفاظو په شان الفاظ سره جواب ورکول واجب دي او امام شافعي، احمد او امام مالک رَحِمَهُمُ اللهُ او اکثر احناف ددې قائل دي چې اجابت قولی مستحب دی واجب نه دی .

دلایل: فریق اول د زیر بحث حدیث نه استدلال کړی دی چې په دې کې د امر صیغه ده او داد و جواب د پاره راځي نو اجابت قولی واجب دی. فریق ثاني د مسلم یو حدیث نه استدلال کړی دی د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د یو مؤذن آذان واوریدو نو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل: **عَلَى الْفِطْرَةِ**، په دې کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د مؤذن الفاظو په جواب کې نور الفاظ وفرمایل، نو معلومه شوه چې واجب نه دی، د فریق اول جواب دادی چې د امر صیغه په استحباب باندې محمول ده یعنې مستحب دی .

دوهمه اختلافي مسئله: دې حدیث کې دوهمه اختلافي مسئله هم ذکر ده هغه داده چې آیا پوره آذان کې دغه کلمات دوباره وویل شي یا د آذان د جواب په کلماتو کې فرق شته، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او اهل ظواهر وایي پوره آذان د مؤذن د کلماتو په شان جواب کې دوباره ووايه تر دې پورې چې هیچ یو په جواب کې هم دغه ووايه، د ائمه احنافو او حنابلو په نزد **سَي عَلَى الصَّلَاةِ، سَي عَلَى الْفَلَاحِ** په جواب کې حوقله یعنې لا حول ولا قوة الا بالله ویل په کار دي .

دلایل: فریق اول د موجوده حدیث نه استدلال کړی دی او وایي په دې حدیث کې د یو لفظ هم استثنا نشته بلکې د ټولو الفاظو جواب په دغه الفاظو کې د ادا کولو حکم دی څنگه چې یې مؤذن ادا کوي. د فریق ثاني دلیل د مسلم شریف حدیث نمبر ۵ دی چې پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د **سَي عَلَى الصَّلَاةِ** په جواب

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۸۸/۱ رقم الحديث: ۱۱-۲۸۸، وأبو داود ۳۵۹/۱ رقم الحديث: ۵۲۳، والنسائي ۲۵/۲، رقم الحديث:

، والترمذي ۵۱۷/۵ رقم الحديث: ۳۶۱۱، أخرجه أحمد في المسند ۱۶۸/۲.

کې لا حول ولا قوة الا بالله فرمایلي دی دغه رنگ حضرت معاویه رضي الله عنه روایت په بخاري کې دی په هغه کې هم لا حول ولا قوة الا بالله ذکر موجود دی. د فریق ثانی سره عقلي دلیل هم موجود دی هغه دا چې کله مؤذن د مونخ د پاره یا د کامیابی د پاره رابلل کوي او چې خلک هم جواب کې مؤذن د مونخ او کامیابی د پاره رابلل کوي نو دا ښکاره توقي او مذاق او استهزاء ده چې په شریعت کې جائز نه دي. د فریق اول د دلیل جواب دادی چې هغه روایت مجمل دی او د احنافو روایات مفسر دي او کله چې د مجمل او مفسر په مینخ کې تعارض راشي نو ترجیح به مفسر ته وي په حقیقت کې په دې دواړو کې تعارض قدرې هم نه وي بلکې صرف اجمال او تفصیل کې فرق دی دا هم واورئ چې د آذان د کلماتو په جواب کې د مؤذن او سامع په الفاظو کې فرق داراتلی شي د هغه حیعتینو الفاظو په جواب کې لا حول ولا قوة الا بالله به سامع وایي چې د خپلې عاجزی او بې وسۍ اظهار وکړي او الله تعالی نه د نصرت او مدد درخواست وکړي او د سحر د آذان په جواب کې مؤذن الصلاة خیر من النور وایي او سامع به صدقت و بررت و بالحق نطقت سره جواب ورکړي د مؤذن د دعوي تصدیق به وکړي او د هغه ذات او ذهغه د کلمو تعریف او صفت به وکړي دغه رنگ چې کله مکبر تکبیر کې قد قامت الصلاة وایي نو سامع به د دې په جواب کې أقامها الله وأدامها الفاظو سره به د مونخ د نظام باقی کیدو او شعائر الله دائمی کیدو دعاء وکړي، دا الفاظ په راتلونکي د حضرت ابو امامه په روایت نمبر ۱۷ کې مذکور دي لهذا دا هم مستند دی. (المركات ۲/۳۳۹).

د آذان په ختمیدو باندې چې د درود شکل کې کومه دعاء غوښتلی شي دې حدیث کې دې طرف ته اشاره ده، د درود هغه الفاظ په روایت نمبر ۶ کې مکمل طور باندې موجود دي.

د وسیلې مطلب: الوسيلة دا لفظ په عربي او پښتو او فارسي ټولو کې وسیلې او ذریعې ته ویلی شي یعنی یو مطلوب ته چې کومې ذریعې استعمالیږي هغه وسیله ده دې حدیث کې د وسیلې مطلب په خپله نبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بیان کړی دی چې دا دیو حای او دیو مقام نوم دی چې په جنت کې دی شیخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې لیکلي: چې په دې حدیث کې د کومې وسیلې ذکر دی دې نه د الله تعالی نزدیکت مراد دی دلته ویلی شوي دی چې دا د جنت دیو مقام نوم دی نو د دې مطلب هم قرب او نزدې والی دی ځکه چې جنت هم د قرب الهي مقام دی او وسیله هم د قرب حای او مقام دی. (اشعة اللمعات ۳۳۵).

قاموس کې یې لیکلي دي وسیله او واسله د بادشاه سره یو اعلی مقام او اوچت درجاتو د حصول یو نوم دی چې یو کس ته د قرب او منزلت دا مقام حاصل شي نو ده ته وسیله حاصل شوه دې درجو ته درسیدو د پاره د نیک اعمالو او د اعلی کارنامو ضرورت وي ځکه وسیله ښو اعمالو ته هم ویلی کیږي دلته

حدیث کې د جنت نه مخکې د محشر په میدان کې د شفاعت کبری د پاره چې کله حضور ﷺ د الله تعالی مقام قرب ته ځي هغې ته وسیله ویلی شوي ده او دغه مقام ته مقام محمود هم ویلی شوي دي چې ددې تذکره قرآن کریم کې موجود ده، د وسیلې دا مفهوم ددې حدیث باره کې ډیر موزون دی. (المرقات ۲/۳۵۰).

ارجو: د دغه درجې او مقام محمود او د وسیلې دغه اعلی مقام او ارفع مقام د پاره حضور اکرم ﷺ متعین دی بیا هم پیغمبر ﷺ د تواضع او انکساری په ذریعې سره ارجوزه امید لرم الفاظ استعمال کړي دي، بعضې شارحین ارجو په اتيقن په معنی باندې اخیستې دي ماته یقین دی چې دا درجه به ماته ملاویږي.

﴿ه﴾ وَعَنْ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ اللَّهُ

د حضرت عمر رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي ﷺ فرمایلي دي چې کله ووايي مؤذن الله

أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ أَحَدُكُمْ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ

اکبر الله اکبر نو وایي تاسو هم هر یو کس الله اکبر الله اکبر بیا چې کله مؤذن ووايي: اشهد ان لا اله

إِلَّا اللَّهُ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ قَالَ

الا الله نو تاسو هم دا وایي، بیا چې کله مؤذن ووايي اشهد ان محمد رسول الله نو تاسو هم ووايي هر یو

أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ عَمِّي عَلَى الصَّلَاةِ قَالَ لَا حَوْلَ

کس اشهد ان محمد رسول الله، بیا چې کله مؤذن عی علی الصلاة ووايي، نو تاسو هم ووايي هر یو کس

وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ثُمَّ قَالَ عَمِّي عَلَى الْفَلَاحِ قَالَ لَا حَوْلَ

لا حول ولا قوة الا بالله، بیا چې کله مؤذن عی علی الفلاح ووايي نو تاسو هم ووايي هر یو کس: لا حول

وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ

ولا قوة الا بالله، بیا چې کله مؤذن الله اکبر الله اکبر ووايي نو تاسو هم ووايي الله اکبر، الله اکبر بیا

قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

چې مؤذن لا اله الا الله ووايي نو تاسو هم هر یو کس لا اله الا الله ووايي (د آذان په جواب کې دا کلمات

مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

چې څوک (د زړه د صفت نه وایي هغه به جنت ته داخلېږي.

توضیح: الله اکبر، الله اکبر دلته تکبیر دوه ځلې ویل شوي داد مکمل آذان حکایت نه دی بلکې دا مختصار سره د آذان د یو څو کلمو ذکر دی چې د آذان باقی کلماتو طرف ته اشاره ده حالانکه تکبیرات خو څلور ځلې دي لا حول عن المعصية الا بنصر الله و قدرته ولا اتيان على طاعة ولا قوة على طاعة الا بئذ الله.

من قلبه: یعنی د زړه د صدق او پوخ ایمان نه دا کلمات و وایه نو ضرور به جنت ته داخل شي که گناه یې موجود وي او الله تعالی د طرف نه معاف شوي هم نه وي نو سزا ورکولو نه پس به دخول ثانوي په صورت کې جنت ته داخل شي او که گناه یې نه وي یا الله تعالی معاف کړې وي نو په دخول اولي سره به جنت ته داخل شي. (المرقات ۲/۳۵۱).

د آذان نه پس دعاء:

﴿٦٦﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ

د حضرت جابر رضي الله عنه روايت دی وایي چې نبي عليه السلام فرمایي چې وویل د آذان اوریدو په وخت کې

اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ

چې ای الله ماته د دې کامل دعا (آذان) او پروردگار د دې مونږ قائمه زموږ سردار محمد صلى الله عليه وسلم ته

وَالْفُضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا

وسيله (د جنت د ټولو نه خاص او اعلى درجه) او بزرگي عنایت کړه او مقام محمود یې ورله ورکړو چې

الَّذِي وَعَدْتَهُ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) (۲)

د کومې وعده دې ورسره کړې ده د قیامت په ورځ به دده د پاره زما شفاعت واجب وي.

توضیح: اللهم رب هذه الدعوة التامة: آذان ته یې دعوت ویلي دي ځکه چې په توحید مشتمل دی او عبادت طرف ته دعوت دی. شیخ عبد الحق رحمة الله په لمعات کې لیکلي دي: د دې دعوت نه مراد

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۸۹/۱ رقم الحديث: ۱۲-۳۸۵، وأبو داود ۳۶۱/۱ رقم الحديث: ۵۲۸.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۹۱/۲ رقم الحديث: ۶۱۱، وأبو داود ۳۶۲/۱ رقم الحديث: ۵۲۹، والنسائي ۲۶۱/۱ رقم الحديث: ۶۸۰.

والترمذي ۴۱۳/۱ رقم الحديث: ۲۱۱.

توحيد کلمې دي لکه څنگه چې د قرآن په آيت کې (له دعوة الحق) دعوت نه مراد توحيد دی دې سره التامة لفظ لگولو سره اشاره کړې ده د توحيد کلمې کامل او مکمل ناقابل تبديلي او تنسيخ دي بيا د کمال سره محمد رسول الله د کلمې سره يو ځای کړو توحيد او رسالت کې يې اعلى کمال پيدا کړو دا مجموعہ دعوت تامه په نوم سره ياد کړی شوی دی. (اشعة اللمعات ۳۳۶، المرقات ۲/۳۵۳).

الصلاة القائمة دې جملې کې د مونځ طرف ته اشاره ده دې طرف ته دعوت ورکولی شي الله تعالى قرآن مجيد کې مونځ باره و يقيمون الصلاة الفاظ بار بار ويلی شي اقامت صلوة طرف ته په دې کلمو کې اشاره شوې ده.

والفضيلة: ممکن دی چې ددې فضيلت نه دغه وسيله مراد ده او ممکن ده جمله کائناتو باندې د پيغمبر ﷺ د پاره فضيلت دعاء وي دلته بعضي خلک والدرجة الرفيعة الفاظ زياتوي خو مستند طريقو سره ثابت نه دي ځکه يې دلته ويل په کار نه دي.

مقام محمود: د مقام محمود نه د شفاعت کبری هغه مقام مراد دی چې پيغمبر ﷺ هله د الله تعالى مخې ته په حالت د سجدي کې عجيب او نا آشنا محامدو سره د الله تعالى تعريف کوي بيا الله تعالى به وفرمايي: ارفع رأسك يا محمد سل تعط، نبي ﷺ به وفرمايي: اي الله! حساب شروع کړه، بيا به حساب شروع کړي. حلت بعضې رواياتو کې وجبت لفظ راغلی دی يعنې دغه کس د پاره به زما شفاعت واجب شي د حلت معنی د حلال کيدو ده او مستحق کيدو هم ده.

شفاعتي: په قيامت کې به د شفاعت ډير او چت مقام وي هله به ددې د قيمت پته ولگي. د مثال په طور يو کس په يو ځای کې نه پوهيږي چې څه کول په کار دي حيران ولاړ وي اعمالو د تلو ويره هم وي څوک خپل کس هم نه وي په انتظار کې سخته گرمي هم وي خفه ولاړ وي يک دم يو کس راشي او داد لائن نه رابهر کړي او جنت ته يې داخل کړي او وايي داد محمد ﷺ کس دی دغه کس د پاره په دغه وخت کې د شفاعت او سفارش نه علاوه بل هيڅ شی نه شي کيدی لکه څنگه چې د بين الاقوامي پرواز په وخت يو کس د اميگریشن سستم (د يو ملک نه بل ملک ته سفر کول) ماتحت کاغذاتو چيک کولو د پاره پریشان ولاړ وي او يک دم د ائيرپورټ يو غټ افسر راشي او داد لاس نه ونيسي او وايي: دا زما کس دی دغه شان دا کس هم د مختلفو مصيبتونو نه وځي. اللهم ارزقنا شفاعة لبيک بجاه حبیبک محمد ﷺ.

په مختلفو آحادیو کې د آذان نه پس د نورو دعاگانو ویلو ذکر هم راغلی دی راتلونکي حدیث کې دیو
خودعاگانو بیان راروان دی. (المرقات ۲/۳۵۳، اشعة اللمعات ۳۳۷).

آذان دشعائر اسلام نه دی:

﴿۷۷﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُغَيِّرُ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ			
د حضرت انس <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایي چې نبی <small>عليه الصلاة والسلام</small> به په دشمن حمله کوله د سحر کیدو په			
وَ كَانَ	يَسْتَمِعُ	الْأَذَانَ	فَإِنْ سَمِعَ
اډان په اوریدو انتظار به یې کولو که آذان به شروع شو نو حمله به یې نه کوله او که (د آذان)			
أَخَارَ	فَسَمِعَ	رَجُلًا	يَقُولُ
آواز به نه و نو حمله به یې کوله یو ځل یې په دښمن د حملې کولو په وخت کې دیوسړي نه واوریده چې ویل			
اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَلَى الْفِطْرَةِ»			
یې الله اکبر الله اکبر نو نبی <small>عليه السلام</small> وفرمایل: دا کس د اسلام (په طریقه) باندې دی (ځکه چې آذان			
ثُمَّ قَالَ	أَشْهَدُ	أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	
مسلمان وایي) بیا دغه کس وویل: زه گواهي ورکوم چې د الله تعالی نه غیر بل معبود نشته نبی <small>عليه السلام</small>			
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَرَجْتَ مِنَ النَّارِ»			
(دا واوریدل) وي فرمایل: (تاسو شرک کولو نه بچ شئ) تاسو د دوزخ نه را ووتلی، صحابو (خلورو			
فَنَظَرُوا	فَإِذَا	هُوَ	رَاعِي
طرفوته وکتل او معلوم یې کړل چې آذان کولو والا څوک دی) چې وي کتل هغه د گله و خړولو والا کس دی			

توضیح: یغیر ادا طلع الفجر: د حضور صلی الله علیه و سلم عادت شریفه وو چې کله به یې د دښمن خلاف کار وایي کوله نو د سحر په وخت کې به یې کوله دا د دښمن د غفلت وخت دی او د مسلمان مجاهد د چمتی وخت دی، بیا حملې کولو وخت کې د پیغمبر صلی الله علیه و سلم حکمت دادی چې په کوم کلي باندې حمله رسیږي آیا په دې کې مسلمانان شته یا ټول کافران دي که چیرته د مسلمان اندازه وي بیا کار وایي په احتیاط سره کوی گڼي د احتیاط ضرورت نه وو، دې مقصد د پاره حضور صلی الله علیه و سلم د سحر آذان

(۱) أخرجه مسلم ۲۸۸/۱ رقم الحديث: ۹-۳۸۲، وأبو داود ۹۸/۳ رقم الحديث: ۲۶۳۱، والترمذي ۱۴۰/۱ رقم الحديث: ۱۶۱۸.

انتظار کولو، دې حدیث کې ددې ذکر دی چې د اسلام لښکر ته دا تعلیم ورکړی شوی خو عام مسلمانانو ته ویل شوي چې په دار الحرب کې اوسیدنه اختیار نه کړي ورنه د اسلام لښکر په حمله کې به راشي او مړه به موکړي. (المرقات ۲/۳۵۴، اشعة اللمعات ۳۳۷).

ددې حدیث نه معلومه شوه چې آذان دشعائر اسلام نه دی ځکه چې نبي اکرم ﷺ آذان کولو ته د اسلام نښه او نه کولو ته د کفر نښه ویلي دي دا وجه ده چې فقهي جزئیاتو کې دا جزئیه موجود ده، که د مسلمانانو بعضې خلک آذان پریرېدي په حکومت وخت باندې فرض دي چې ددوي خلاف د جهاد اعلان وکړي ځکه چې آذان دشعائر اسلام نه دی دا ځان له خبره ده چې آذان سنت دی.

﴿۸۸﴾ وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ قَالَ

د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام فرمایلي دي: چا چې وویل د

جِئِن يَسْمَعُ الْمُؤَذِّنَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

مؤذن د آذان اوریدو نه پس زه گواهي ورکوم چې د الله نه غیر هیڅوک نه معبود او نه د هغه شریک شته

وَ أَنْ مُحَمَّدًا مَحَمَّدًا عَبْدَهُ وَ رَسُولَهُ رَضِيَتْ بِاللَّهِ رَبًّا

گواهي کوم چې محمد ﷺ د الله تعالی رسول او بنده دی اوزه راضي یم د الله تعالی په رب کیدو

وَ بِمُحَمَّدٍ رَسُولًا وَ بِالْإِسْلَامِ دِينًا غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ. (رواه مسلم).^(۱)

او د محمد ﷺ په رسول کیدو او د اسلام په دین کیدو باندې و به بخښل شي ده ته گناهونه دده.

توضیح: رضیت بالله رباً دغه دعاء د آذان په ختمیدو باندې ویل ډیر مناسب ده د آذان په دوران کې کلمات د آذان په جواب کې خلل واقع نه شي دې دعا ویلو سره دا هم معلومه شوه چې د آذان نه پس مختلفې دعاگانې ویل د پیغمبر علیه السلام سنت دي صرف یو دعاء متعین نه ده.

غفر له ذنبه: باربار لیکلی شوي دي چې د گناه نه مراد صغیره گناه ده کبائر و دپاره د توبې ضرورت دی.

د ماښام آذان نه پس د نقل موخ حکم:

﴿۸۹﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د حضرت عبد الله ابن مغفل رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: چې په

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۹۰/۱ رقم الحديث: ۱۲-۳۸۶، وأبو داود ۳۶۰/۱ رقم الحديث: ۵۲۵، والنسائي ۲۶/۲، رقم الحديث:

۶۷۹، والترمذي ۱۱۱/۱ رقم الحديث: ۲۱۰، أخرجه أحمد في المسند ۱۸۱/۱.

«بَيْنَ كُلِّ اَذَانٍ صَلَاةٌ بَيْنَ كُلِّ اَذَانٍ صَلَاةٌ» ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ

مینخ دهر دوو آذانونو کی مینخ دی، په مینخ دهر دوو آذانونو کی مینخ دی اوبیا یی و فرماییل په دریم خل

« لِمَنْ شَاءَ ». (متفق علیه).^(۱)

چې دا مینخ د هغه کس د پاره دی چې خوښه یې شي.

توضیح: بین کل اذانین صلوة: اذانین نه مراد آذان او اقامت دی اول آذان د غائبو او دویم آذان د حاضرینو دی د اقامت او آذان په مینخ کې وخت ډیر برکتی دی او د دعاء د قبلیدو وخت هم دی ځکه پیغمبر ﷺ مکرر ترغیب ورکړو په دې کې د نفل مینخ کولو که دغه مینخ نفل وي یا سنت په باقی مینخونو کې کبیري خود ما بنام آذان او اقامت په مینخ کې نفل کولو کې د فقهاو اختلاف دی. (المراقات ۲/۳۵۲).

د فقهاو اختلاف: د امام شافعی رَحْمَةُ اللهِ او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ د یو قول مطابق د ما بنام مینخ نه پس او د ما بنام مینخ نه مخکې دوه رکعتونه نفل کول مستحب دي. امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ او امام مالک رَحْمَةُ اللهِ په نزد د رکعتونه اصل کې جائز دي خود ما بنام مینخ د تاخیر و چې نه دا مکروه لغیره جوړیږي د امام شافعی رَحْمَةُ اللهِ او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ یو قول دادی چې دا نفل صرف مباح دي مستحب هم نه دي امام مالک او امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ یو قول د اباحت دی او ابن همام اباحت راجح گرځولی دی.

دلائل: شوافعو او حنابلو زیر بحث حدیث د عبد الله بن مغفل رَحْمَةُ اللهِ نه استدلال کړی دی د بخاری یو روایت د عبد الله ابن مغفل رَحْمَةُ اللهِ نه داسې نقل کړی دی پیغمبر ﷺ و فرماییل: صلوا قبل صلوة المغرب دې حضراتو د مشکوٰۃ ص ۱۵۵ کې حضرت مختار بن فلفل او حضرت انس رَحْمَةُ اللهِ روایاتو نه استدلال کړی دی په دې کې د دې رکعتونو کولو بنکاره ثبوت موجود دی. احنافو او مالکیو د حضرت بریده اسلمی رَحْمَةُ اللهِ روایت نه استدلال کړی دی د ادارقطني په دې الفاظو کې نقل کړی: وعن بریده

عن عبد الله بن مغفل المزني قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان عند كل اذانين ركعتين ما خلا

المغرب (زجاجة المصابيح ۱ ص ۱۹۹)

دې روایت کې د ما بنام نه علاوه وختونو کې د دوو آذانونو په مینخ کې رکعتین ذکر دي او د ما بنام استثناء ده احنافو او مالکیو زیر بحث حدیث کې لمن شاء الفاظو نه استدلال کوي په دې کې د کولو او نه کولو اختیار دی اوس کول جائز دي خود دې سره د ما بنام تاخیر خطر ده د دې و چې نه د نه کولو اختیار

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۰/۲، رقم الحديث: ۶۲۷، ومسلم في الصحيح ۵۷۳/۱، رقم الحديث: ۳۰۱-۱۸۳۸، وأبو داود ۵۹/۲

رقم الحديث: ۱۲۸۳، والنسائي ۲۸/۲، رقم الحديث: ۶۸۱، والترمذي ۳۵۱/۱، رقم الحديث: ۱۸۵.

هم دی او په دې کې احتیاط هم دی. احنافو په مشکوة کې د مختار بن فلفل روایت نه استدلال کړی دی ده نه تپوس وکړی شو آیا حضور ﷺ دا دوه رکعتونه کړي دي نبي کریم ﷺ فرمایل:

كان يرانا نعليها فلم يامرنا ولم ينهنا (رواه مسلم).

دې روایت نه هم اختیار معلومېږي ځکه چې نبي ﷺ نه یې په خپله کړي دي، او نه یې چاته حکم کړی دی او نه یې څوک منع کړي دي ددې په کولو په استحباب او یا جواز باندې عمل کولو کې یو کس د ما بنام په تاخیر کې واقع کېږي چې مکروه دی، د احتیاط په بناء باندې احناف د نه کولو د پاره حکم ورکړو که تاخیر نه وي نو بیا دا کراهیت لغيره هم نه دی بهر حال دا دومره لوي اختلاف نه دی په کومو ملکونو کې چې عوام او ائمه حضرات د دوو رکعتو پابندي کوي بیا احنافو ته په کار دي چې دا دوه رکعتونه کوي دغه رنگ په یو ځای کې په رمضان کې افطاري کې ناوخته شي نو خلکو ته په کار دي چې هسې ناستې نه دا دوه رکعتونه کوي ځکه چې دا اختلاف د طرفینو نه د استحباب په حکم کې دی نو معامله آسانه شوه، د ځینې شارحینو خیال دی چې دا حکم مخکې وو بیا موقوف شو.

الفصل الثاني:

امام د مقتدیانو د مونځ ذمه دار دی:

﴿١٠﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ
د حضرت ابو هريره رَوَى عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي ﷺ فرمایلي دي: امام ضامن دی او مؤذن
مُؤْتَمِنٌ اللَّهُمَّ أَرْهِدِ الْأَئِمَّةَ وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ» ^(١)
امامتداردی (بیا نبي ﷺ دا دعاء و فرمایله) ای الله! امامانو ته هدایت وکړي او مؤذنانو ته بخشش
وَالشَّافِعِيُّ وَ فِي أُخْرَى لَهُ بِلَفْظِ الْمَصَابِيحِ.
وکړي. او امام شافعي رَوَى اللَّهُ دوه روایت په مصابیح کې ددې په شان رانقل کړی دی.

توضیح: الامام ضامن: یعنی امام د خپلو مقتدیانو ذمه دار او کفیل دی چې د هغوي مونځ خراب نه وي امام د قرائت ذمه دار دی او د تعدیل ارکان ذمه دار دی د مونځ د رکعتونو ذمه دار دی د مونځونو د ارکانو او د رکعتونو د تعداد او د مونځونو د حرکاتو او حرکاتو ذمه دار دی.

(١) أخرجه أحمد في المسند ٤٦١/٢، وأخرجه أبو داود في السنن ٣٥٦/١ رقم الحديث: ٥١٧، وأخرجه الترمذي في السنن ١٠٢/١ رقم الحديث: ٢٠٧.

ضامن، دامذکوره مفهوم د احنافو د ذوق مطابق دی د احنافو په نزد د امام مونخ په صحت او فساد سره مقتدیانو مونخ مربوط دی که د امام مونخ فاسد شونو د مقتدیانو مونخ به هم فاسد شي. لیکن شوافعو د ضامن مفهوم په نگران او رعایت سره کړی دی ځکه چې ددوي په نزد د امام مونخ ځانله دی او د مقتدیانو ځانله مونخ دی د امام حیثیت صرف د منتظم او مرتب او نگران دی که د امام مونخ فاسد شونو د مقتدیانو مونخ نه فاسد یزي. (المراقات ۲/۳۵۲، اشعة اللمعات ۳۳۸).

والمؤذن مؤتمن: مؤذن امانت او د امانت دار کیدو مطلب دادی چې هغه د خلکو د مونخونو صحیح وختونو خیال ساتي خلک روژه نیسي سحر او ماښام دواړه وختونو کې په مؤذن اعتماد کوي او د هغه د آواز انتظار کوي، همدارنگې مؤذن په چت باندې وخیږي او آذان وکړي په دې کې د خلکو په کورونو کې پاسیدو کې قوي امکان دی ځکه پیغمبر ﷺ فرمایي مؤذن امانت دار دی هغه یې امین جوړ کړی دی د حدیث په آخر کې هدایت او رهنمائي او مؤذن د پاره د استغفار دعاء غوښتلې ده د دواړو احوالو مناسب دعاء ده.

د اوه کالو پورې آذان ورکولو فضیلت:

﴿۱۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَدَّنَ سَبْعَ سِنِينَ
د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی چې نبی ﷺ فرمایل: چا چې آذان ورکړ او اوه کاله د
مُحْتَسِبًا كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَهَ). ^(۱)
ثواب حاصلولو د پاره نو و به لیکلی شي دده د پاره خلاصی او نجات د دوزخ نه.

توضیح: سبع سنين: د اوه کالو د خدمت د مودې تعین او آذان ورکولو باندې اعزاز ورکولو حکمت د الله تعالی او د هغه رسول ته حواله دی. (المراقات ۲/۳۵۹).

محتسباً: یعنی د ثواب په نیت او کاله آذان ورکول خالص د الله د وجې یې آذان ورکړو د دنیاوي اغراض او مقاصد نشته دی ځکه الله تعالی ده ته د جنت امتیاز ورکړې ده، احتساب یعنی د ثواب په نیت او د ثواب په ارادې سره کوم کار وکړی شي دې ته احتساب ویلي شي، ددې په مقابل کې هغه کار چې د ثواب په نیت نه وي بلکې دا کار په معاشره کې د خاطر داری او د ښودنې د پاره وي نو دا د الله تعالی په نزد مقبول نه دی. براءة: د خلاصیدو د پاره یو پروانه ورکولی شي دې پروانې ته براءة ویلي

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۱۰۰، رقم الحديث: ۲۰۶، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۱۰، رقم الحديث: ۷۲۷.

کیرې ددې ذکر په دې حدیث کې راغلی دی .

یواځې مونځ کولو د پاره هم آذان کول په کار دي :

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَعَجِبُ رَبُّكَ مِنْ رَأِي

د عقبه بن عامر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې : نبي عليه السلام وفرمايل : ستارب خوشحال کيرې دهغه چيلو

عَنَّمِ فِي رَأْسِ شَطِيئَةٍ لِلجَبَلِ يُؤذَنُ بِالصَّلَاةِ وَيُصَلِّي فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ انظُرُوا إِلَيَّ عَبْدِي هَذَا

شرونکي نه په غرونو کې چې آذان کوي او مونځ کوي نو الله ملائکو ته وایي چې وگورئ دې زما بنده ته

يُؤذَنُ وَ يُقِيمُ الصَّلَاةَ يَخَافُ مِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِي وَ أَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ (۱)

چې آذان کوي او مونځ کوي او مانه ويريرې ما هم دده بنده گناه وبخښله او جنت ته مې داخل کړو .

توضیح : يحب ربك يعني ستارب راضي کيرې او خوشحاله کيرې که دک له خطاب د الله د طرف نه پيغمبر ته وي نو بيا حديث قدسي دی او که خطاب عوام الناس سره خاص وي بيا حديث قدسي نه شو شيخ عبدالحق رحمه الله وایي اوله توجیه ديره راجح ده . (اشعة اللمعات ۳۳۹، المرقات ۳۵۹-۲/۳۶۰)

شطنية د قضيه په وزن ده د غراوچت والي ته ویلی شي يخاف مني يعني چراگاه د دنیا ټولو علاقونه بچ وي او غرونو طرف ته تللی وي او چې د مونځ وخت راشي نو زما د ويرې د وجې نه او زما د خوشحالولو د پاره آذان کوي او بيا مونځ کوي په لوي غر باندي د الله تعالی ذکر کوي او بيا مونځ کوي الله تعالی دده نه خوشحاله وي او فرشتو ته وایي وگوره زما بنده زما د ويرې نه آذان وکړي بيا مونځ وکړي هغه يې معاف کړو او جنت کې يې داخل کړو ، علماء ليکي : د آذان نه مراد اقامت او آذان دی او چې کله ځان له مونځ کوي بيا فرښتې د هغه سره او دريرې او مونځ کوي نو دغه کس ته د جماعت ثواب ملا ويرې دې حديث نه دا تعليم حاصل شو که يو کس ځان له په سفر کې وي يا د کار د وجې نه په صحراء کې وي نو آذان دې کوي . (المرقات ۲/۳۶۰).

﴿۱۳﴾ وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثَةٌ عَلَى

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي عليه السلام وفرمايل : د قیامت په ورځ به دري کسان د

كُتَبَانِ الْيَسَنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدٌ أَدَّى حَقَّ اللَّهِ وَ حَقَّ مَوْلَاهُ

مشکوپه يو ديري باندي وي (اول) هغه غلام چې د الله تعالی حقوق ادا کولو سره سره يې دا قاحقوق هم ادا

وَ رَجُلٌ أَمَرَ قَوْمًا وَ هُمْ بِهِ رَاضُونَ وَ رَجُلٌ

کړي وي (دويم) هغه کس چې خلکو ته مونځ ورکوي او خلک دهغه نه خوشحاله وي (درېم) هغه کس چې

يُنَادِي بِالصَّلَاةِ الْخَمْسِ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ « (رواه الترمذي) ^(۱)

دشپې ورځې (يعني هميشه) پنځه مونځونو دپاره اذان کوي ، امام ترمذي رحمه الله دا حديث نقل کړی دی

وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ .

او وايي چې دا حديث غريب دی .

توضیح : کثبان المسک کثبان الکثبة او کثب داد کثيب جمع ده کثيب دشگي غونډی ته ويلی شي

په دې کې د جمع کيدو معنی پرته وي امرء القيس د کثب تذکره په خپل مشهور کتاب کې کړې ده :

ويوما على ظهر الكثيب تعذرت ❀ عني وآلت حلفة لم تحلل

يوه ورځ محبوبې دشگو د ډيری سره د ملاويدو نه انکار وکړو قطعي طور باندې او نه ماتونکی قسم يې وخوړو .

وعبد : د عبد نه مراد مملوک دی برابره خبره ده که غلام وي او يا وينځه وي .

وهم به راضون : يعنی قوم د خپل امام نه خوشحاله او راضي وي دهغه د علم او تقوی د وجې نه او د هغه د کردار او د خبرې د وجې نه او د هغه د قرائت او بنائسته آواز د وجې نه او د حق خبرو او انصاف د وجې نه ټول دده نه راضي وي ، په دې حديث کې د محلي اکثر اهل دين او اهل فراست خلکو رضامندي مراد ده د هر چا نه ، ځکه هغوي خو عموماً خفه وي .

ورجل ينادی : د مضارع صيغې نه دې خبرې طرف ته اشاره ملاويږي چې مؤذن هميشه او استمرار سره اذان کوي (كذا في اللغات)

﴿١٤﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « الْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمايلي : اذان کوونکي ته بخښنه دده

مَدَى صَوْتِهِ وَ يَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَ يَابِسٍ وَ شَاهِدُ الصَّلَاةِ يُكْتَبُ لَهُ

د آواز داتهامطابق کيږي او هروچ او لوند څيز او مونځ ته رابلونکي گواهي کوي دده دپاره او دده دپاره

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ٣١٢/٤ ، رقم الحديث : ١٩٨٦ ، وأخرجه احمد في مسنده ٢٦٠٢٥

خَمْسَ وَ عِشْرُونَ صَلَاةً وَ يُكْفَرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا « (۱)»

د پنځويشتو (۲۵) مونځونو ثواب ليکلي کيږي او د مونځونو په مينځ کې که گناه وشي معاف کيږي. او

وَرَوَى النَّسَائِيُّ إِلَى قَوْلِهِ: «كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ» وَقَالَ: «وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى». (والنسائي ۲/۱۲)

نسائي داروايت د کل رطب و يابس پورې نقل کړی او دا الفاظ يې هم نقل کړي چې له مثل اجر من صل

توضیح: مدی صوته: يعنې کوم ځای پورې چې د مؤذن آواز سي دې کې چې څومره فرشتې وي يا انسان ټول په ټوله به د قيامت په ورځ به د مؤذن د پاره گواهي ورکوي لکه څنگه چې د دې باب حديث نمبر ۳ کې تير شو. (الکاشف ۲/۲۴۸، اشعة اللمعات ۳۳۹، المرقات ۲/۳۶۲).

و شاهد الصلاة: د دې نه مراد په جماعت شريک کيدونکي خلک دي ده ته د جماعت د وجې نه يو مونځ کې د ۲۵ مونځونو ثواب ورکوي. وله اجر: يعنې څومره خلک چې جمعه کې شريک شي مؤذن ته به د هريو برابر ثواب ورکولی شي ځکه چې مؤذن ټول مونځ ته رابلي دي او دوي ته دعوت ورکوونکي دي الدال على الخير كفاعله مسلمه قاعده او حديث دی دې حديث نه معلومه شوه د ثواب په اعتبار سره مؤذن د مونځ کوونکو نه افضل دی.

د تنخواه نه بغير آذان کول:

﴿١٥٥﴾ وَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ

د عثمان بن ابی العاص رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ماني عليه السلام ته عرض وکړو: ای د الله رسوله!

اجعلني إماماً كومي فقال : « أَلَيْسَ إمامهم

ماد قوم امام کره نونبي عليه السلام و فرمايل: ته د دوي امام شوي، يعنې ما تا سود خپل قوم امام کړی خو ته

وَاقْتَدِ بِأَضْعَفِهِمْ وَ اتَّخِذْ مُؤَدِّتَنَا لَا يَأْخُذُ عَلَيَّ إِذَا لَوْ أَجْرًا « (۲)

مونځ کولو کې د دیر ضعیف خلکو اقتداء کوي او داسې مؤذن مقرر کړه چې آذان باندي پیسې نه اخلي.

توضیح: اقتد بأضعفهم، يعنې مونځ کې د کمزوري خلکو رعایت کوه مه قرائت دیر اوږده وه چې د

(۱) أخرجه سند أحمد ۴/۱۱۱، و أبو داود ۳۵۲/۱ رقم الحديث: ۵۱۵، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۴۰/۱ رقم الحديث: ۷۲۱.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۶۳/۱ رقم الحديث: ۵۳۱، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۳۶/۱ رقم الحديث: ۷۱۲.

کمزورو خلکو په برداشت کې نه وي او مه د مونځ ارکان دومره سپک کوه چې خلک تنگ شي او مونځ کول پرېږدي. (المرقات ۲/۳۶۴، الکاشف ۲/۲۴۹، اشعة اللمعات ۳۴۰).

ه استیجار علی الطاعات مسئله: لا يأخذ علی اذاله اجرا: دې حدیث نه معلومه شوه چې مؤذن ته په خپل آذان باندې پیسې اخیستل صحیح نه دي په دې باندې قیاس کولو سره امام ته په امامت باندې پیسې اخیستل جائز نه دي تردې چې مطلقاً استیجار علی الطاعات منع دی په دې کې دغه هاو اختلاف دی.

د قهلو اختلاف: امام مالک رحمة الله او شوافعو حضراتو په نزد باندې اجرت اخیستل مطلقاً جائز نه دی، د حنابلو په نزد طاعاتو یعنی آذان او اقامت تعلیم د قرآن او امامت باندې پیسې اخیستل جائز نه دي د احنافو دوه طبقې دي یوه طبقه د متقدمینو ده او یوه د متأخرینو ده، د متقدمینو احنافو په نزد استیجار علی الطاعات ناجائز دی، احناف متأخرین علماء فرمایي: استیجار علی الطاعات په جواز باندې ددوي فتوی نشته دی خود مجبوری په صورت کې د جواز قول یې کړی دی. حالانکه اصل مسئله د عدم جواز ده او د جواز خبره عارضی ده او د مجبوری د لاندې ددې قول شوی دی چې د شعائر اسلام حفاظت وشي چې دیني مناسبت ختم نه شي چې کله یو کس امامت او خطابت او تدریس تردې چې آذان باندې پیسې نه اخلي نو خامخایا به هر یو کس د شعائر اسلام ده یو منصب حفاظت ذمه دار نه شي ددې وجې نه به د دین ټول احکامات خراب شي لکه څنگه چې د ملحدینو مقصد دی ځکه هغوي په اجرت علی الطاعات باندې اعتراض کوي هلته بیت المال نه سلفو او صلحاو خطباو معلمینو او مفتینو ته وظائف ملاویدل ځکه به دوي د دین حفاظت کولو، اوس ددې منصب حفاظت او بچ کیدو د پاره بقدر ضرورت متأخرین د اجرت اخیستو قول پیش کړو ځکه چې دا ضرورت دی او الضرورة تقدر بقدر الضرورة دی نن سبا امام او مؤذن د دین خدمت ته نه گوري بلکې دنیا گټل یې مقصود وي، نو داسې امام او مؤذن د پاره اجرت اخیستل ناجائز دی، عقود رسم المفتي کې ابن عابدین شامي لیکلي دي: ددې خلاصه داده چې د شریعت یو منصب بغیر د تنخوا نهه باقی نه شي پاتې کیدی مثلاً آذان او امامت نو داسې منصب باقی ساتلو د پاره اجرت اخیستل جائز دی لکه درس او تدریس امامت او آذان او د قضاء او افتاء مناصب شو او په بعضې مناصبو باندې اجرت وانه اخستلی شي نو ختمیږي نه مثلاً تراویحو کې ختم کول، تیوشن کول دا داسې مناصب دي چې ددې په ذریعې سره د شریعت یو منصب هم نه ختمیږي نو په داسې منصب باندې اجرت صحیح نه دی که وکتلې شي د صحابه کرامو رضی الله عنهم په دور کې مجاهدینو ته عوض ورکړی شوی وو او قاضیانو ته په شرعي فیصلو باندې اجرت ورکړی شوی وو، خلفاء او امراء ته د دین په خدمت باندې تنخواه ملاؤ شوې وه دا دلائل د جواز د پاره کافی دي. توضیحات جلد ثلورم کې ص ۶۴۵ باندې استیجار علی الطاعات باندې مکمل بیان موجود دی دې طرف ته رجوع کول د زړه اطمینان دی بهر حال چې کله د مجبوری د وجې په معامله کې جواز پیدا

شو، د ژر بحث حدیث توجیه به داوي چې دلته اخلاص سره اجرت نه بغیر آذان کولو ترغیب طرف ته اشاره کړی شوې ده، د اجرت اخیستل او نه اخیستل مسئله بیانول مقصود نه ده، دا وجه ده چې په مسلمانانو کې اوس هم ډیرې علاقې داسې دي هلته آذان په خپله کوي او اجرت نه اخلي او نه د اجرت اخیستلو تصوروي لهذا کوم ځای پورې چې ممکن وي دې حدیث باندې عمل کولو د پاره داسې ماحول جوړول په کار دی. خلاصه دا شوه چې په حدیث کې د اخلاص کوم ترغیب ورکړی شوی دی په دې کې هیڅ کلام نشته دی.

﴿۱۶﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقُولَ عِنْدَ

د حضرت ام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت دی وایي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ماته بنودلې و چې زه ووايم په وخت

أَذَانِ الْمَغْرِبِ: «اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ وَ إِذْبَارُ نَهَارِكَ وَ أَصْوَاتُ

د ماښام آذان کې دا دعاء: ای الله! دا وخت دی ستادشپې دراتللو او دورځ د تللو او تاته د آوازونو کولو

دُعَاتِكَ فَأَغْفِرْ لِي»^(۱)

والا (یعني مؤذن) ته زما بڅښنه او مغفرت وکړي.

توضیح: اللهم هذا، چې د آذان جواب مکمل شي بیا دې ددې نه پس دا دعاء ووايي او په دې دعاء کې د شپې او ورځې بدليدو طرف ته اشاره ده ځکه چې د ماښام نه پس دا دعاء وایي دې نه دا خبره هم واضحه شوه چې د آذانونو نه پس د مختلفو دعاگانو ثبوت شته خود آذان او اقامت په مینځ کې چې کوم وخت دی دا دعاء د قبلیدو بهترین وخت دی ځکه چې په دې کې د مختلفو دعاگانو اهتمام شوی دی. (المرقات ۲/۳۶۵، الکاشف ۲/۲۵۰).

د آذان او اقامت په مینځ کې دعاء قبليري:

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَوْ بَعْضِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ بِلَالَ أَخَذَ

حضرت ابو امامة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ یا بعضی اصحاب د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمایي چې حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ شروع کړو

فِي الْإِقَامَةِ فَلَمَّا أَنْ قَالَ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَقَامَهَا اللَّهُ وَ

اقامت چې کله یې قد قامت الصلاة وویلو نو نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ (ددې په جواب کې) وفرمایي: اقامها الله و

أَدَامَهَا « وَ - قَالَ فِي سَائِرِ الْإِقَامَةِ : كَنَحْوِ

ادامها یعنی د الله تعالی مونځ قائم او دائم ساته، او د تکبیر باقی کلمو جواب یې هغه ورکړو کوم چې

حَدِيثِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي الْأَذَانِ (۱)

د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د آذان په حدیث کې شوي دي .

﴿۱۸﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « لَا يُرَدُّ الدُّعَاءُ

د حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې نبی کریم عَلَيْهِ السَّلَامُ و فرمايل : نه رد کيږي دعاء په

بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ » (۲)

مينځ د آذان او اقامت کې .

توضیح: لا یرد الدعاء: د مسلمان دعاء الله تعالی هر وخت په رحمت او مهرباني سره قبلوي خود آذان او اقامت چې کوم وخت دی هغه دومره سعادت مندی او دومره برکت والادی چې په دې وخت کې د دعاء کولو والادعاء الله تعالی نه رد کوي، دې حدیث نه مسلمانانو ته دا تعلیم ورکولی شي چې مسلمانانو ته په کار دي چې دوي خپل دنیاوي او آخروي حاجتونه د الله تعالی نه په دې وختونو کې غواړي، د حدیث ظاهري الفاظونه دا معلوم کيږي چې دعاء د آذان سره متصل وي یا لږ ساعت پس وغوښتلی شي په هر صورت کې به قبلېږي خو اولی او بهتره داده چې د آذان ختمیدو سره یوځای کول په کار دي . (المصنفات ۲/۲۶۶، اشعة اللمعات ۳۴۰)

د دعاء قبلیدو دوه وختونه:

﴿۱۹﴾ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثِنْتَانِ لَا تُرَدَّانِ

د حضرت سهل بن سعد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ و فرمايل : دوو دعواگانې نه رد کيږي

أَوْ قَلَّمَا تُرَدَّانِ الدُّعَاءُ عِنْدَ النَّدَاءِ وَ عِنْدَ الْبَأْسِ حِينَ

يا يې و فرمايل چې کم رد کيږي يو هغه دعاء چې د آذان په وخت کې کيږي او دويم هغه دعاء چې د جنگ

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۶۰/۱ رقم الحديث : ۵۲۸ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۵۸/۱ رقم الحديث : ۵۱۱ . ر الترمذي ۱۱۵/۱ رقم الحديث : ۴۱۵ . مسند أحمد ۱۱۹/۳ .

يُلْحِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا» وَفِي رِوَايَةٍ: «وَكُفَّتِ الْمَطَرُ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ: وَكُفَّتِ الْمَطَرُ^(۱)

په دوران کې چې کله قتل و قتال شروع کیدو په وخت کې وغوښتلې شي.

توضیح: او قلما تردان، ممکن دی چې دا اود شک دراوي د پاره وي او دا هم ممکن دی چې دا اود تنويع د پاره وي يعنې د دوو دعاگانو انواع ذکر وي.

قلما لفظ عدم ته ويلی کيږي اول صورت کې راوي ته شک شو د لا تردان الفاظ ايشاد يې وفرمايل يا قلما تردان الفاظ دي. (اشعة اللمعات ۳۴۰، المرقات ۲/۲۶۷).

عند النداء: دې نه مراد آذان دی او د آذان وخت د دعاگانو د قبلیدو وختونو کې شمارل کيږي، و عند البأس بأس سخت جنگ دی او مراد ترینه په جهاد میدان کې د کفارو په مقابله کې سخت جنگ دی دا هم د دعاء د قبلیدو وخت دی يعنې ټوله توجه د الله تعالی په ذات باندې پرته وي.

لحم يلحم باب سمع نه راځي جنگ ته ويلی شي ددې وجهې نه هم د پیغمبر ﷺ نوم رسول الملاحم مشهور دی دلته دا صیغه د باب افعال او سمع نه راځي اگر چې سمع نه ډیر مستعمل دی، و تحت المطر باران حالانکه د آسمان نه کيږي گویا چې الله تعالی د خوانه کيږي ځکه په دې کې رحمت او برکت دی دې مبارک وخت کې هم دعاء قبلېږي که باران په ده باندې ورېږي یا صرف هسې ورېږي.

د مؤذن ثواب څنگه گټلې کيږي؟

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ : قَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْمُؤَذِّنِينَ

د حضرت عبد الله ابن عمرو نه روایت دی وايي چې يو صحابي عرض وکړو يا رسول الله آذان کوونکي په

يَفْضُلُونَنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « قُلْ كَمَا يَقُولُونَ

فضيلت کې زمونږ نه مخکې شونې ﷺ وفرمايل: څنگه چې هغه وايي تاسو هم داسې وايي

فَإِذَا التَّهْنِيتُ فَسَلِّ تَعَطُّ»^(۲)

چې کله فارغ شئ څه چې غواړئ ورکولی به شي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۵/۳ رقم الحديث: ۲۵۱۰، وأخرجه الدارمي في السنن ۲۹۲/۱، رقم الحديث: ۱۲۰۰.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۶۰/۱ رقم الحديث: ۵۲۱.

توضیح: یفضلولنا: یعنی مؤذنین خلک آذان کولو سره ثواب کې زموږ نه مخکې کېږي آیا مونږ داسې عمل کولی شو چې په ثواب کې د هغوي سره یو شان شو دا دور صحابه دی چې په دې کې به په نیکیو کې منډه او مخکیوالی کیدو او د هر ملګري به دا خیال وو چې زه د نورو ملګرو نه ثواب کې وروسته پاتې نه شم لکه نن صبا چې د دنیا او پیسې گتلو کې یو بل نه مخکې کېږي دوي ته پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د ثواب گتلو د پاره کم خرچ والا عمل دا وښودو چې مؤذن آذان کوي نو جواب ورکوي او چې آذان ختم شي دعاء کوي. (المراقات ۲/۳۶۷)

په دې کې به تاسو ته د آذان کوونکو د اصل ثواب په شان ثواب ملاویري او ددې نه پس دې کوي دې سره به مزید ثواب تاسو ته ملاویري. شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ په لمعات کې لیکي: جواب ورکوونکي چې د جواب سره د آذان نه پس دعاء ووايي نو ممکن دی چې په ثواب کې د مؤذن نه مخکې شي په دې شرط چې مؤذن دعاء ونه کړي. (اشعة اللمعات ۳۴۱).

د دعاء نه شاید هغه دعاء مراد وي چې په حدیث نمبر ۶ کې مذکور وي او عوامو کې مشهوره ده، دې حدیث نه دا هم معلومه شوه چې خوږک اجابت فعلی باندې عمل وکړي جومات ته راشي نو هغه ته هم په کار دي چې د خاموش کیناستو په ځای اجابت قولي وکړي او دا دعاء دې ووايي چې ثواب کې شریک شي.

الفصل الثالث:

﴿٢١٨﴾ عَنْ جَابِرٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ :

د حضرت جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې ما اوریدلي د نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ نه چې فرمایل به یې:

إِنَّ الشَّيْطَانَ إِذَا سَمِعَ التَّدَاءَ بِالصَّلَاةِ ذَهَبَ حَتَّى يَكُونَ مَكَانَ الرَّوْحَاءِ. قَالَ الرَّأُوِيُّ وَالرَّوْحَاءُ

چې کله شیطان د مونځ آذان اوري نو تختي تردې چې مقام روځا پورې ورسې، راوي وایي: چې روځا د

مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى سِتَّةٍ وَ ثَلَاثِينَ مِيلًا^(۱).

مدینې نه شپږ دیرش کلو میټره فاصله باندې دی.

توضیح: ان الشيطان، ممکن ده چې ددې نه د ټولو لوي شيطان مراد وي چې آذان واورې وختي، او ممکن ده چې جنس شيطانان مراد وي، اول صورت ډیر واضح دی. (المراقات ۲/۳۶۸).

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/ ۲۹۰، رقم الحديث: ۱۵-۲۸۸.

الروحاً: ديوکوهي نوم دی د مدینې منورې زرې لارې بلخلاي واقع دی یعنی یو کس چې د مدینې نه مکې طرف ته د بدر په لاره ځي شپږ دیر شپږ کیلو متره باندې دا کوهي واقع دی د لارې په غاړه باندې د یوې اوږدې فاصلې سره الروحاً بوره لگیدلي دی، بیا په سرک باندې ځي نو نیغ لاس باندې هلته په یو لویه نالی صحرائي علاقه کې دا کوهي واقع دی، اوس هم په دې کې یخې اوبه ملاویږي دې سره یو زور جومات دی وایي چې په خپل دور کې ددې سره اویا (۷۰) پیغمبران آرام کړي دی. او سید الاولین و الآخرین پیغمبر علیه السلام د دري سوه دیارلس (۳۱۳) صحابه کرامو رضی الله عنهم سره جنگ بدر ته تشریف وړلو نو دلته یې آرام کړی و، یعنی شپه یې تیره کړې وه. بنده ناچیز په رمضان کې د خپلو احبابو سره ددې کوهي اوبونه غسل کړی دی، د بوقې په ذریعې سره یې اوبه راویستلی شي کوم خلک چې د بدر په لاره باندې مکې ته ځي نو دا کوهي په لاره کې راځي، الله تعالی دې آباد ساتي. مدینه منوره کې مقیم صوفي حاجي نور محمد افغاني رحمه الله ماته ويلي وو د روحا کوهي د سرک نه لږ

آخوا په یوه محله کې دی اوسرک سره چې کوم کوهي دي نو د ابل کوهي دی والله اعلم

قال الراوي: د راوي نه نافع بن طلحه مراد دی چې ددې کنیه ابوسفیان ده.

﴿٢٢﴾ وَعَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ قَالَ : (إِنِّي لَعِنَدَ مُعَاوِيَةَ

د حضرت علقمه بن ابی وقاص رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې: زه (یو ورځ) د حضرت معاویه رضی الله عنه

إِذْ أَدَّنَ مُؤَذِّنُهُ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ كَمَا قَالَ مُؤَذِّنُهُ حَتَّى إِذَا قَالَ : حَيَّ

سره وم، چې د هغه مؤذن آذان وکړ نو معاویه هغه څه وویل کوم چې مؤذن ویل، چې کله به مؤذن:

عَلَى الصَّلَاةِ : قَالَ : لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ فَلَمَّا قَالَ : حَيَّ

على الصلاة وویل، نو حضرت معاویه رضی الله عنه به وویل: لا حول ولا قوة الا بالله او چې کله به مؤذن:

عَلَى الْفَلَاحِ قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ وَقَالَ بَعْدَ ذَلِكَ مَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ

على الفلاح وویل، نو حضرت معاویه رضی الله عنه به وویل: لا حول ولا قوة الا بالله او ویل به یې ددې نه پس

ثُمَّ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ذَلِكَ ^(١).

هغه چې مؤذن ویل بیا یې وویل: ما د نبی صلی الله علیه و آله نه اوریدلي دي چې هغه به داسې ویل.

(١) أخرجه النسائي في السنن ٢٥/٢ رقم الحديث : ١٦٧٧، واحمد في مسنده ٩١/٤ ٩٢.

توضیح: علامه طیبی رَحْمَةُ اللهِ فرمایي: لا حول ولا قوة الا بالله نه پسر العلي العظيم الفاظ په روایاتو کې نادردي. عقلمه بن وقاص رَحْمَةُ اللهِ كبارو تابعينو نه دي (الكاشف ۲/۲۵۳، المرقات ۳۶۸-۳۶۹/۲)

﴿۲۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: مونږ د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره يو ځای وو چې او دریدو

بِلَالٍ يُتَادِي فَلَمَّا سَكَتَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او آذان يې وکړو چې کله هغه (آذان وکړو) غلی شونو نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمايل:

« مَنْ قَالَ مِثْلَ هَذَا يَقِينًا دَخَلَ الْجَنَّةَ »^(۱).

چې کوم کس دغه رنگ په يقين سره (يعني د زړه په خلوص سره) وويل نو جنت ته به داخل شي.

﴿۲۴﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يَتَشَهُدُ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې کله به نبي عَلَيْهِ السَّلَام د مؤذن نه شهادتین اوریدل نو

قَالَ: « وَأَنَا وَ أَنَا »^(۲).

فرمايل به يې: اوزه هم، اوزه هم.

توضیح: قال وانا وانا: چې کله به مؤذن په آذان کې شهادتین وويل نو پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام به په جواب کې دوه ځله و فرمايل: زه هم گواهي ورکوم د توحيد او رسالت، څنگه گواهي چې تاسو ورکوي دغه رنگ گواهي زه هم ورکوم. د دې نه معلومه شوه چې نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم: امت په شان په خپل رسالت باندې په گواهي ورکولو باندې مکلف دی، اوس په دې کې بحث او تحقيق دی چې آیا پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام د خپل امت په شان شهدان محمد رسول الله الفاظ وويلي شي يا شهداني رسول الله الفاظ ادا کولی شي. (اشعة اللمعات ۳۴۱).

عام علماء داليکي: چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام د خپل امت په شان د خپل رسالت گواهي کولی شي اوس حديث نمبر (۲۱) کې حضرت معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا وایي ما چې د کومې کلمې جواب کې ويلي دي نبي عَلَيْهِ السَّلَام دغه رنگ کلمو سره جواب ورکولو، اوس په ظاهره زير بحث حديث سره تعارض راغلی

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۲۱/۲ رقم الحديث : ۶۷۱ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۶۱/۱ .

ځکه چې په دې کې وانا، انا، الفاظ دي. علماء جواب ورکوي چې نبی ﷺ کله دا الفاظ ویلي دي او کله یې هغه الفاظ ویلي دي چې دهغې تذکره حضرت معاویه رضی الله عنه کړې ده دواړه ثابت دي.

﴿۲۵﴾ وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَدَّنَ ثَنَّتِي عَشْرًا سَنَةً

د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې نبی ﷺ فرمایيل: څوک چې آذان وکړي د ولس کاله

وَجَبَّتْ لَهُ الْجَنَّةُ وَ كُتِبَ لَهُ بِتَأْدِينِهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ

ده د پاره جنت و اجیږي او ده ته به د آذان په بدله کې (ده په اعمال نامه کې) هره ورځ (یعنې د هر آذان

سِتُّونَ حَسَنَةً وَ لِكُلِّ إِقَامَةٍ ثَلَاثُونَ حَسَنَةً»^(۱).

په عوض) شپيته نیکي او د هر تکبیر په بدله کې دیرش نیکي لیکلي کیږي.

توضیح: ثلاثون حسنة: آذان کوونکي ته په هر آذان باندې هره ورځ اضافي شپيته (۶۰) نیکي ملاوېږي او تکبیر کوونکي ته د دې نیمې یعنی دیرش نیکي ملاوېږي او د شمار راز الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه و سلم ته حواله دی، د آذان په نسبت اقامت باندې ثواب ځکه لږ دی چې په آذان کې محنت ډیر دی او اقامت کې محنت کم دی او کیدی شي چې د جمهورو په ذوق باندې د اقامت کلماتو کې ایتار دی ځکه یې ثواب کې کمالی دی. (المرقات ۲/۳۷۰، اشعة اللمعات ۳۴۲).

سوال: فصل ثانی حدیث نمبر ۱۱ کې د اوه کالو پورې آذان ورکولو باندې د جنت خوشخبري ده دلته د ولس کالو باندې خوشخبري ده دا په ظاهره تعارض دی د دې جواب څه دی؟

جواب: شیخ عبدالحق رحمة الله په لمعات کې د دې یو جواب دا کړی چې علامه کرمانی بطور ضابطه جواب ورکړی دی که هلته هم شمار او حساب کې اختلاف نظر باندې راشي نو په دې کې تعارض نشته دی ځکه چې عدد اکثر عدد اقل لره منافي نه دی. شیخ عبدالحق رحمة الله دویم جواب دا ورکړی دی چې اوه کالو پورې آذان کولو ثواب د دوزخ نه د بچ کیدو براهه ملاوېږي چې په جنت کې د دواخلیدو زيری دی دلته زير بحث حدیث کې د آذان کولو وخت د ولس کاله دی چې ډیره موده او وخت دی ځکه یې ده ته د جنت زيری ورکولو سره روزانه شپيته (۶۰) نیکي اضافي ورکولی شي. (اشعة اللمعات ۳۴۲).

﴿۲۶﴾ وَ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا نُوَمِّرُ بِالدَّعَاءِ عِنْدَ أَذَانِ الْمَغْرَبِ. (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الدَّعَوَاتِ الْكَبِيرِ)

او حضرت ابن عمر رضی الله عنه فرمایي چې مونږ ته د ماښام د آذان په وخت کې د دعا غوښتلو حکم شوی دی.

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۲۱۱/۱ رقم الحديث: ۷۲۸، وأخرجه الدار قطني في السنن ۲۱۰/۱ رقم الحديث: ۲۳.

توضیح: لومړ: یعنې مونږ ته به حکم کیدو چې مونږ د ماښام اذان په وخت کې دعا غواړو دې حدیث نه خو یو خبره دا معلومه شوه چې د اذان په وخت کې او پس د اذان نه د قبولیت د دعا وخت دی، دویمه خبره دا معلومه شوه چې په دې وخت کې دعاء غوښتل که سنت او واجب نه دي نو کم از کم مستحب خو دي ددې اهتمام کول په کار دي خو دا یاد ساتئ په دې دعاء کې لاس او چټول د سلفو او خلفو نه ثابت نه دی بغير د لاسونو او چټولو دعاء وکړئ. (المرقات ۲/۳۷۰، اشعة اللمعات ۳۴۲).

علامه طیبی رَحْمَةُ اللهِ فرمایي: کیدی شي دا هغه دعاء وي چې د کومې ذکر حدیث نمبر ۱۶ کې دی یعنې اللهم هذا اقبال لیلک وادبار نهارک واصوات دعائک فاعفري . دلته دا وضاحت هم ضروري دی

چې دعاء د هر اذان نه پس مستحب ده بیا د ماښام تصریح څه ضرورت و؟ (اخرجه ابوداؤد ۵۳۰) ددې جواب دادی کیدی شي د ماښام اذان نه پس دعاء د نورو اذانونو نه ډیره مؤکده او قابل اهتمام وي ځکه یې ددې ذکر وکړو چونکې د ماښام وخت د ورځې په ختمیدو باندې او د شپې په راتلو باندې یو لوي انقلاب ظاهر یږي ځکه دا وخت قابل اهتمام شود ماښام اذان او اقامت یو ځای ویلي کیږي یعنې دومره فاصله په کې نه وي ځکه هم دا وخت اهم شو او د دعاء تاکید په کې شوی دی.



۱۸ ربیع الاول ۱۴۱۰ھ

باب:

د آذان نور مسائل:

دې باب سره هېڅ عنوان نشته دی ځکه داد تنوین سره ویلي کیږي ، شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ ددې عنوان داسې بیان کړی دی : **باب فی متممات ولو اُحِقَّ الأذان** ، یعنی د مخکنی بابونو سره متعلقه څه د نورو احکامو بیان ، دې باب کې د وخت نه مخکې د آذان مسائل هم دي ، او د آذان د تاخیر مسائل هم دي ، د استحقاق آذان هم مسئله ده او آذان باندې جومات ته راتللو طریقه هم ذکر ده او د مؤذن ذمه دارو ذکر هم دی دا ټول د آذان د متعلقاتو نه دي .

الفصل الأول:

باب تأخیر الأذان

د وخت نه مخکې د آذان کولو حکم:

﴿١٨﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «إِنْ بَلَغَ الْيُودُنُ
د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې : نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمایلي : بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ آذان کوي
بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ»
د سحر په شپه کې نو (روژه کې د پېشمې) خوراک څښاک کوي څو پورې چې ابن ام مکتوم آذان نه وي
ثُمَّ قَالَ : وَكَانَ رَجُلًا أَعْيَى لَا يُنَادِي حَتَّى
کړی ، ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وایي : ابن مکتوم یو روڼدسري دی چې آذان به یې نه کولو تر څو پورې چې به ده ته
يُقَالُ لَهُ : أَصْبَحْتَ أَصْبَحْتَ. (متفق عليه) ^(۱)
دانه وو ویلې شوي چې تاسبا کړو تاسبا کړو.

توضیح: ان بلا لا ینادی بلیل ، یعنی بلال به د شپې په وخت کې آذان کولو د سحر کیدو نه مخکې یعنی د تهجدو د پاره به یې آذان کولو ، تاسو خلک دده آذان سره د پېشمې خوراک مه بندوی بلکې خورئ یې تر دې پورې چې عبد الله ابن ام مکتوم آذان وشي . (المراقات ۲/۳۷۱).

(۱) أخرجه البخاري ۹۹/۲، رقم الحديث: ۶۱۷، ومسلم ۸۶۲/۲ رقم الحديث: ۲۶-۱۰۹۲، والنسائي ۱۰/۲، رقم الحديث: ۶۳۷.

دا خبره ټولو ته معلومه ده چې د آذان مشروعیت د مونځونو د وختونو د تعیین د پاره دی ځکه په دې باندې د ټولو فقهاو اتفاق دی، د سحر نه علاوه ټولو وختونو کې د وخت نه مخکې آذان جائز نه دی که چا وکړو نو دوباره به یې بیا کوي خو د سحر په آذان کې د فقهاو اختلاف دی چې سحر کیدو نه مخکې آذان جائز دی یا نه دی.

د فقهاو اختلاف: د امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل او امام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد د سحر آذان د سحر نه مخکې جائز دی او د اعادي ضرورت یې نشته دی، امام ابوحنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ او امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي: د نورو وختونو په شان د سحر په وخت کې د سحر کیدو نه مخکې آذان کول جائز نه دي که چا وکړو نو دوباره به یې کوي د ډیرو سلفو هم دا مسلک دی.

دلایل: جمهور زیر بحث د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د روایت نه استدلال کوي چې په هغې کې: ان بلا لا ینادی بلیل الفاظ راغلي دي، د دې نه معلومیږي چې د سحر کیدو نه مخکې آذان کولی شي.

(۱) د ائمه احنافو اولنی دلیل په ابوداؤد شریف کې د حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت دی هغه ته نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمایي: لا تؤذن حق یستبین لک الفجر هكذا ومدیده عرضاً (رواه ابوداؤد)

(۲) د احناف دویم دلیل په بیهقي او ابوداؤد کې د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت پیش کوي چې په (قبل الفجر آذان کولو باندې) حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه تپوس وکړو تا داسې ولې وکړل؟ جواب یې ورکړو چې کله زه پاخیدم نو اوس پورې په خوب کې وم نو ما دا خیال وکړو چې صبح صادق شوی دی (نو ما آذان وکړو) په دې وجه ورته پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَام و فرمایي: اوس لار شه او خپل باره کې اعلان وکړه چې زه اوده وم (او د خوب په حالت کې مې په غلطۍ سره آذان وکړو).

(۳) د احنافو دریم دلیل د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت دی: ان بلا لا اذن قبل الفجر فغضب رسول الله صلى الله عليه وسلم (زجاجة المصابيح ج ۱ ص ۲۰۱)

(۴) د احنافو څلورم دلیل ترمذي کې د حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت دی یو ورځ یې آذان د سحر کیدو نه مخکې کړی وو نو حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته حکم وکړو چې آذان دوباره وکړه، دغه رنگ ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ طرف ته منسوب دی چې تا خپل غلام ته قبل الوقت آذان کولو باندې دوباره کولو حکم ورکړی وو، دغه رنگ احناف د والمؤذن مؤمن نه استدلال کړی ځکه چې د وخت نه مخکې آذان کول د وخت سره خیانت کول دي او مؤذن امین دی ده ته داسې کول نه دي په کار (۵) ائمه احنافو سره عقلي دلیل هم شته هغه داسې لکه څنگه چې د باقي څلور مونځونو وختونو کې آذان د وخت نه مخکې معتبر نه دی دغه شان آذان د سحر نه مخکې صحیح نه دی ځکه چې ټولو کې علت مشترکه دی هغه دا چې آذان د وخت

د تعیین دپاره دی او وخت نه مخکې آذان تجهیل (خلک په جهالت کې اچول دي) تعیین دوخت نه دی. **جواب:** احناف د حضرت بلال رضی اللہ عنہ د آذان په باره کې وایي چې هغه د پشمي از تهجد و دپاره و د سحر دپاره نه و د سحر دپاره مستقل طور باندې ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ آذان کولو او حالانکه هغه روند هم و نو خلک به راتلل چې اصیحت اصیحت، حضرت سحر شو، سحر شو، تاسو ز آذان وکړئ نو ابن ام مکتوم به پاڅیده او آذان به یې ورکړو، حالانکه بخاري کې حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ د روایت الفاظ دادی: حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرماییل: لا یمنعن احدکم او احد منکم آذان بلال من سحوره فانه یؤذن او ینادی بلیل لیر جمع قائمکم ولیدبه نائمکم (بخاري ج ۱ ص ۸۷)

یعنې د حضرت بلال رضی اللہ عنہ آذان دې تاسو د پشمي نه منع نه کړي ځکه چې هغه د سحر کیدو نه مخکې آذان ورکړو چې تهجد گزار کورونو والاد پشمي دپاره تیارې وکړي، یا اوده شوي راپاڅي، دا حدیث دلیل دی چې د سحر آذان د وخت نه مخکې نه دی شوی کوم آذان چې مخکې شوی دی هغه به د پشمي دپاره و دې سره حضرت سمره بن جندب رضی اللہ عنہ روایت هم دال دی، د حضرت بلال رضی اللہ عنہ آذان د پشمي دپاره و دا هغه مسئله ده چې په دې کې څومره حیرانتیا وشي یعنې تعجب وشي نو کم دی ټول جمهور یو طرف ته دي او د استدلال دپاره دوي سره دلیل نشته او مذکور حدیث نه ددې ملک دپاره پته اشاره هم نشته دی. فجر مستطیل: دا په افق د آسمان باندې کرځې ته ویلی شي چې په مینځ کې یې اوږده رڼا وي دویم نوم ذلب السرحان او دروغون سحر دی، المستطیر آسمان غاړو باندې خورې شوی رڼا ته ویلی کیږي ددې دویم نوم ریتینې سحر دی.

﴿۲۶﴾ وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَمْنَعَنَّكُمْ مِنْ

د حضرت سمره بن جندب رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې: نبي صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي: تاسې دې منع نه کړي د-

سُحُورِكُمْ أَذَانَ بِلَالٍ وَلَا الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ وَ لَكِنَّ الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيرُ

پشمي کولو نه آذان د حضرت بلال رضی اللہ عنہ و نه اوږد سحر (صبح کاذب) البته هغه سحر چې خوریدونکي

فِي الْأُفُقِ « . وَ لَفْظُهُ لِلتَّرْمِذِيِّ ^(۱)

وي په افق باندې (چې کله صبح صادق راوخیږي نو بیا خوراک څښاک بند کړئ) انفاظ د ترمذي دي.

(۱) أخرجه مسلم ۷۷۰/۲ رقم الحديث: ۱۲۰ - ۱۰۹۱، وأبو داود في السنن ۷۵۹/۲ رقم الحديث: ۲۳۴۶، وأخرجه الترمذي في السنن ۸۶/۳ رقم الحديث: ۷۰۶.

﴿۳﴾ وَ عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَابْنُ عَمِّ لِي

د حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایی چې زه نبي صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم ته راغلم او زما د تره زامن

فَقَالَ: « إِذَا سَافَرْتُمَا حَاقِدَاتَا وَ أَقِينَا وَ لِيَوْمَكُمَا

نو نبي صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم و فرمایل: چې کله تاسو سفر کوئ نو آذان او تکبیر کوئ او امامت دې وکړي تاسو

أَكْبَرُكُمَا » . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ).^(۱)

ته چې کوم په تاسو کې مشروي.

﴿۴﴾ وَ عَنْهُ قَالَ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « صَلُّوا

د حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایی چې: نبي صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم مونږ ته و فرمایل مونږ وکړئ

كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي وَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ

تاسې لکه څنگه چې تاسې ما وینئ چې زه مونږ کوم، او چې کله د مونږ وخت شي، نو تاسو کې دې یو

فَلْيُؤَدِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ ثُمَّ لِيَوْمَكُمُ أَكْبَرُكُمْ » .^(۲) (متفق عليه)

کس آذان وکړي بیا امامت دې وکړي کوم چې په تاسې کې مشروي.

توضیح: کما رأيتوني: اصل شریعت هغه دی چې د هغې نمونه پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم بنودلې ده ځکه

پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم و فرمایل: ما ته گورئ زما په شان عمل کوئ، زما طریقہ خپله کړئ، زما په طریقہ

باندې لاړ شی د خپل طرف نه د عبادت د پاره ترتیب مه جوړوئ.

فلیؤدِّنْ لکم احدکم: یعنی د مونږ په وخت کې چې د تاسو نه څوک آذان وکړي برابره خبره ده که په

سفر کې وي یا مقیم وي بیا د امامت د پاره دې تاسو کې چې څوک افضل وي نو هغه دې امامت وکړي.

(المرقات ۲/۳۷۷).

ددې کلام نه معلومه شوه چې په معاشره او محله کې هر یو کس آذان د پاره مخکې کیدې شي، خود

امامت د پاره د هغې اهل مخکې کول پد کار دي. اکبرکم دې نه مراد افضل کس دی صرف عمر کې لوي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۰/۲، رقم الحديث: ۶۲۸، مسلم ۴۵۶/۱، رقم الحديث: ۲۹۲-۲۷۴، والترمذي ۳۹۹/۱، رقم الحديث: ۲۰۵،

ابوداؤد ۳۹۵/۱، رقم الحديث: ۵۸۹، نسائي ۹/۲، رقم الحديث: ۶۳۶، ابن ماجه ۳۱۳/۱، رقم الحديث: ۹۷۹، مسند احمد ۳۵/۵.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۱/۲، رقم الحديث: ۶۳۱، وأخرجه الدارمي في السنن ۳۱۸/۱، رقم الحديث: ۱۲۶۲، وأخرجه أحمد

في المسند ۵۳/۵.

کس مراد نه دی بلکه علم او فضل کې د ټولو نه مقدم وي که په دې کې دواړه برابر وي بیا چې عمر کې لوي وي هغه به امام جوړېږي او د عمر نه هغه عمر مراد وي چې د اسلام په حالت کې تیر شوی وي د جاهلیت د عمر اعتبار به نه وي .

که د سحر موندل قضا شي نو څنگه به اداء کېږي :

﴿۵﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَفَلَ مِنْ غَزْوَةِ خَيْبَرَ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې نبي ﷺ چې کله را واپس شو د غزوه خيبر نه نو ټوله

سَارَ لَيْلَةً حَقًّا إِذَا أُذْرِكُهُ الْكُرَى عَزَسَ

شپه يې سفرو کړو تر دې چې نبي ﷺ باندې خوب غلبه وکړه نو آرام د پاره د شپې آخري حصه کې يو ځای

وَ قَالَ لِبِلَالٍ: " اِكْلَأْ لَنَا اللَّيْلَ . فَصَلِّ بِبِلَالٍ مَا قُدِرَ لَهُ

کوز شو بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يې و فرمايل چې زموږ خيال کوه نو حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته هجد موندل يو څه اندازه

وَتَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ فَلَمَّا تَقَارَبَ الْفَجْرُ اسْتَنَّدَ بِبِلَالٍ إِلَى رَاحِلَتِهِ

و کړو او نبي ﷺ او صحابه اوده شو چې کله سحر شو حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خپلې کجاوې ته ډډه ووهله

مَوْجَةَ الْفَجْرِ فَغَلَبَتْ بِبِلَالًا عَيْنَاهُ وَ هُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ

اود سحر (شرق) طرف ته يې مخ کړو او خوب ورغی چې ډډه يې وهلې وه خپلې کجاوې ته نور ا بيدار نه

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا بِلَالٌ وَلَا أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ حَتَّى ضَرَبَتْهُمُ الشَّمْسُ

شونې ﷺ او نه بلال او نه يو کس د صحابه کرامونه تر دې چې هغه باندې گرمي راغله نو د ټولو

فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ لَهُمْ اسْتَيْقَافًا فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «أَيُّ بِلَالٍ»

نه مخکې د نبي ﷺ سترگې مبارکې وغړيدې ، نبي ﷺ خفه شو او وي فرمايل: ای بلال! دا څه

فَقَالَ بِلَالٌ أَخَذَ بِنَفْسِي الَّذِي أَخَذَ بِنَفْسِكَ

و شو؟ حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عرض وکړوای د الله رسوله! زه هم هغه خيز نيولی وم چې کوم تاسو نيولې وي

كَانَ: « اِقْتَادُوا » فَأَقْتَادُوا رَوَّاجِلَهُمْ شَيْئًا ثُمَّ

(يعني خوب) نبي ﷺ و فرمايل: دې ځای نه روان شئ نو ټولو خلکو لږ ساعت مزل وکړو بيا

كَوْضًا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ أَمَرَ بِبِلَالٍ فَأَقَامَ لِلصَّلَاةِ

نبي ﷺ اودس وکړو او بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته يې د تکبير حکم ورکړو د موندل د پاره يې تکبير وکړو

فَصَلِّ بِهِمُ الصُّبْحَ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ قَالَ " مَنْ نَبِيِّ الصَّلَاةِ

نبي ﷺ صحابو ته مونځ ورکړو چې د مونځ نه فارغ شو نو وي فرمايل: کوم کس نه چې مونځ هیر شي

فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾. (رواهُ مُسْلِمٌ).^(۱)

نو د یادیدو سره یې زریا کوئ ځکه چې الله تعالی فرمایي: زما یادیدو سره مونځ کوئ.

توضیح: من غزوة خيبر، غزوه خيبر په (سندھ) کال کې راغلې وه د مدینې منورې د طرفونو نه یو نظیر وغيره اکثر يهوديان د خيبر علاقو کې يو ځای شوي وو مدینه منوره چونکې د اسلام مرکز جوړ شوی وو او دا يهوديان هر وخت د اسلام د مرکز خلاف د بهر د کفارو سره يې رابطې ساتلې، د عقل او تدبير تقاضا ده چې اسلامي مرکز د خطري نه او يهوديانو د دې ناپاکو فتو نه پاک کې شي، پيغمبر ﷺ د صلح حدیبیه نه واپس کیدو سره د څه تاخير نه علاوه په صلح حدیبیه کې شامل تقريباتو نیم زر صحابو سره په خيبر باندې حمله وکړه د مدینې منورې نه خيبر د شمال طرف ته ۹۶ ميله فاصلې باندې واقع دی دغه وخت دا علاقه په اوه لويو مضبوطو جنگي قلعه گانو باندې مشتمل وه د خيبر په زمکه کوزیدو سره لږي الملاحم دا تاريخي جملې و فرمایلي: الله اکبر خربت خيبر، الله اکبر خربت خيبر، الله اکبر خربت خيبر، يوې میاشتي پورې د اسلام لښکرو د خيبر محاصره کې وه بيا ټولې قلعه گانې فتح شوي د کفر ۹۲ يهوديان مړه شو او د اسلام شپاړس کسان شهيدان شول. په ټوله علاقه باندې د اسلام جهنده او چته شوه، حضرت علي رضي الله عنه قموص قلعه فتح کړه او باب خيبر يې مات کړو د دې د وجې له حضرت علي رضي الله عنه ته د فاتح خيبر لقب ملاؤ شو. (المراقات ۲/۲۷۶).

قلل: د جنگ میدان نه واپس راتلونکو مجاهدينو ته د قلل لفظ استعمال شوی.

الکرمي: د خوب ډير اقسام او درجې دي چې کله په سترگو د خوب اثر کيږي هغې ته سنه ويل کيږي چې کله سپک اثر په دماغو باندې وي هغې ته کدی ويلي کيږي چې کله اثر په زړه باندې وي نعاس ورته ويلي شي. دې الفاظو کې معمولي فرق دی خو دا الفاظ مترادفه دي ټولو نه ابتدائي خوب ته اوسيلي ويلي شي چې کله په ټول بدن باندې د خوب اثر وشي هغې ته نوم ويلي کيږي.

عرس د تعريس د باب **تفصيل** نه دی د شپې په آخرې حصه کې پراو اچولو ته تعريس ويلي شي.

اکلا لنا الليل: يعنې زمونږ د شپې پيره (څو کيداري) کوه اکلا باب **فتح يفتح** نه د امر صيغه ده د يو څيز

(۱) أخرجه مسلم ۱۷۱/۱ رقم الحديث: ۳۰۹-۶۸۰، والنسائي ۱۲۹۵/۱، رقم الحديث: ۱۶۱۸، وابن ماجه ۱/۲۲۷، رقم الحديث: ۶۹۷.

نگرانی او حفاظت او ثویب کداری ته کلا ویني شي

وجه الفجر: دا جمله د استند ضمیر نه حال و قع ده، او توجه د باب تغیر نه د نه د عد صیغه ده چې د اوریدو په معنی کې دی اصل عبارت داسې دی: **ای موجه راحله الی الفجر**، ددې مضب د سورې هغه سورلئ په داسې انداز کې کینوله چې د هغې سره یې ډډه ووو هسه و د سحر ظرف ته یعنې مشرق طرف ته یې مخ کړو (کذا فی اللمعات)

شیخ عبدالحق **رحمۃ الله علیه** لیکي: **موجه** د متوجه په معنی کې دی یعنې رسول الله **صلی الله علیه و آله** مشرق طرف ته د سحر راختمود پاره سورلئ ته ډډه وهلي وه او متوجه ناست وو.

اقتادوا داد باب **افتعال** نه د امر صیغه ده اصل کې داد **قود** نه دی چې ویش د مېر نه نیول اورانکلو ته ویلي شي. دغه رنگ د سوق او د شړلو په معنی کې هم دی **فأقتادوا** ددې باب نه د ماضي صیغه ده یعنې ټول خلک د دغه ځای نه سورلئ واغستې او روان شول.

سوال: سوان دادی چې د پیغمبر **عليه السلام** چې کله ترگې خلاصې شوې نور رسول الله صلی الله علیه وسلم فوراد مونځ اهتمام ولې ونه کړو د وادئ نه لږ مخکې تلو سره د مونځ کولو څه حکمت دی؟

جواب: دلته احناف او شوافع جدا جدا حکمت ذکر کوي دې سره د مسک فقهي تائید حاصلیږي. احناف علماء فرمایي: د لمر راختمو مکروه وخت وو دغه وخت کې قضاء مونځ د کول مکروه وو ځکه پیغمبر **عليه السلام** لږ د مخکې تللو حکم صحابه کرامو **رضی الله عنهم** ته ورکړو چې مکروه وخت څه شي.

مسلم شریف کې روایت دی: **فسرنا حق اذا ارتفعت الشمس نزل (ص ۲۳۹)** داد احنافو د قول تائید دی. د شوافعو په نزد دغه رنگ قضاء مونځونو ادا کول د سحر کیدو په وخت کې جائز دی پیغمبر **عليه السلام** صحابه کرامو **رضی الله عنهم** ته د دغه ځای نه د تللو حکم وکړو چې دغه ځای کې د شیطانان اثر او د اوسیدو ځای وو په بعضې روایاتو کې هغه طرف ته اشاره هم موجود ده.

سوال: دلته یو مشهور سوال دی هغه دا چې حضور **صلی الله علیه و آله** فرمایي: د خوب په حالت کې زم ترگې اوده کیږي خو زما زړه نه اوده کیږي بلکې ویخ وي بیاد ویخ پاتې کیدو باوجود د پیغمبر **عليه السلام** نه د سحر مونځ ولې قضاء شو؟

جواب: اکثر شارحینو دا جواب کړی دی چې په بدن کې د هر یو اندام خپله خپله ذمه داري وي د سحر موندل او لیدل د زړه وظيفه نه ده بلکې داد ترگو ذمه داري ده دغه وجه ده که یو کس ترگې بندې کړي او د بیداری په حالت کې سحر کیدل وغیره او د لیدونکو څیزونو ادراک نه شي کولې حالانکه زړه ویخ دی او سړي هم بیدار دی صرف ترگې بندې دي په خپله حضرت ابن ام مکتوم **رضی الله عنه** د بیداری په حالت کې د سحر کیدو ادراک نه شو کولی ځکه چې هغه روند وو خو زړه یې بیدار وو دلته هم د پیغمبر

معامله داسې وه د سحر لیدلو وظیفه د سترگو وه او سترگې بندې وي خو د زړه د وینځ کیدو باوجود هم د سحر کیدو ادراک ونه کړه او مونځ قضاء شو، خو د گرمۍ د وجې نه چې کله په بدن باندې اثر وکړي بیا د سحر کیدو او د نمر راختمو احساس وشو، د پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ مونځ قضاء کیدل او د وحې او کشف په ذریعې سره د الله تعالی د طرف نه د پاختیدو انتظام نه کول په دې کې د الله تعالی مرضي او حکمت وو چې ددې فعل په ذریعې سره ستاامت ته په داسې کارونو کې یو طریقه او سنت ملاؤ شي د توضیحات جلد اول ص ۳۶۶ باندې ددې تفصیل ذکر شوی دی هلته یې وگورئ.

واقام الصلاة، حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د تکبیر حکم ورکړو د مونځ د پاره یې تکبیر ویلو او پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ سره یې مونځ وکړو، دې لفظ نه په ظاهره دا معلوم یږي د قضاء مونځ د پاره صرف تکبیر کول کافي دی آذان کول ضروري نه دی د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ نوی قول هم داسې دی خو د شوافعو د علماو زور قول او معتمد مسلک دادی چې د قضاء مونځونو د پاره آذان ضروري دی. د احنافو مسلک هم دادی چې اقامت او آذان دواړه ضروري دي صاحب بدایه په هدایه کې لیکي چې پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ د لیلۃ التعریس د سحر قضاء مونځ د آذان او اقامت سره کړی دی، شیخ ابن همام رَحِمَهُ اللَّهُ په فتح القدير کې د مسلم شریف یو اوږد حدیث حواله ورکړې ده چې په دې کې د لیلۃ التعریس قصه ده دې حدیث کې الفاظ دادی: ثم اذن بلال بالصلاة فصرى رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ركعتين (مسلم ج ۱ ص ۲۳۹) دا بود او د شریف په یو روایت کې دا الفاظ دي: انه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امر بلالا بالاذان والاقامة حين ناموا من الصبح وصلوها بعد ارتفاع الشمس (كذا في اللغات ۳۴۴) دې تفصیلی حدیث نه پس دا ویلې شي چې زیر بحث حدیث کې کوم الفاظ دي یعنی اقام الصلاة دا مجمل دی تفصل د نظر نه، نه شو غورځولی.

مسئله: که یو کس د سحر مونځ قضاء کړو نو د فرض مونځ سره سنت به هم کوي که چیرته د زوال نه مخکې قضاء کوي او که د زوال نه پس یې وکړو نو بیا د سحر سنت به نه کوي، که د یو کس نه د سحر سنت پاتې شو او فرض یې وکړل نو اوس د لهر راختمو نه پس یې نه شي کولی خو که د ثواب د حصول د پاره هغه دوه رکعت نفل وکړي دا مسئله به وروستو په تفصیل سره راځي.

﴿٦٦﴾ وَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا أُقِيمَتِ

د حضرت ابو قتاده رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایيل: چې کله تکبیر وویل شي

الصَّلَاةُ فَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَؤُنِي قَدْ خَرَجْتُ» (متفق عليه) (۱)

د مونځ د پاره نو تر څو پورې چې زه د حجرې نه نه يم راوتی تاسو مه او درېږئ .

جمعه کې د شاملیدو د پاره منډه مه وهئ :

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبی صلى الله عليه وسلم فرمایلي: چې کله او درېږي مونځ نو تاسو

فَلَا تَأْكُوها تَسْعُونَ وَ أَكُوها تَشُونَ وَ عَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا

په منډه مه راځئ بلکې بنه په مزه او په خپل چلن سره راځئ نو چې څومره مونځ تاسو ونيوه هغه وکړئ ،

وَمَا فَاتَكُمْ فَأْتُوا» (متفق عليه) (۲)

او کوم چې فوت شي هغه پوره کړئ .

وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ: « فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا كَانَ يَعْجِدُ إِلَى الصَّلَاةِ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ » .

د مسلم په روایت کې ذکر دي: څوک چې د مونځ اراده وکړي نو هغه (حکماً) په مونځ کې شمارل کېږي

توضیح: فلا تأکوها تسعون ، یعنی بنه په سکون او وقار باندې مونځ له راتلل کوي په تیزی سره په منډه مونځ له مه راځئ ، که تاسو ته د ثواب فکروي هغه به تاسو ته ملاوېږي او که تاسو ته څه بل سوچ لاحق وي هغه پرېږدئ . (المرقات ۲/۳۷۹).

سوال: دلته سرسري سوال دی: په قرآن کې ﴿فَأَسْكِبُوا الْخَيْرَاتِ﴾ (بقره آیت: ۱۴۷) او ﴿سَارِعُوا إِلَى

مَغْفِرَةٍ﴾ (آل عمران آیت: ۱۳۳) نه معلومېږي، د نیکو طرف ته منډه وهل مطلوب او مقصود دي بیا په دې حدیث کې نیکي طرف ته منډه وهلو باندې ولې منع راغلي؟ **جواب:** د قرآني آیتونو مطلب دادي چې په وخت باندې د نیکو تیاري کوي او په بني طریقي سره یې حاصل کړي ددې آیتونو مطلب دانه دی چې په وخت کې کوتاهي وکړئ او بیا په آخره کې نیکي طرف ته منډه وهئ (کذا في اللغات) اصل حقیقت دادي چې څوک چې مونځ کې د شاملیدو د پاره منډه وهي هغه کس اکثر خلک د ثواب په

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۹/۲، رقم الحديث: ۶۳۷، ومسلم في الصحيح ۲۲/۱ رقم الحديث: ۱۵۶-۶۰۴، وأبو داود ۳۶۸/۱ رقم الحديث: ۵۳۹، والنسائي ۸۱/۲، رقم الحديث: ۱۷۹۰، والترمذي ۳۹۵/۲ رقم الحديث: ۵۱۷ .

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۹۰/۲، رقم الحديث: ۹۰۸، ومسلم في الصحيح ۱۲۰/۱ رقم الحديث: ۱۵۱-۶۰۲، وأبو داود ۳۸۱/۱ رقم الحديث: ۵۷۲، والنسائي ۱۱۱/۲، رقم الحديث: ۸۶۱، والترمذي ۱۱۸/۲ رقم الحديث: ۳۲۷، أخرجه أحمد في المسند ۲۹۶/۵ .

نیت باندې نه وي بلکې بیا ورته ځان ته مونځ کول یو لوی غر او زحمت بنکاري یا ددې د پاره منډه وهي چې رکعت تللو نه پس خلک ما ته گوري چې وگوره ده نه رکعت تللې دی صرف په دې نیت باندې منډې وهي که د ثواب نیت وي نو بیا په وخت باندې د کور نه ولې نه راوتو چې په سکون سره مونځ کې شامل شوی وی او اوس هم چې دا راځي نو ددې حدیث مطابق ده ته ثواب ملاویږي او دا په مونځ کې شامل کیږي بیا د منډې وهلو مطلب څه دی او خدای مه کړه که دا کس په فرش باندې راپرسوځي نو بیا به څه وي او یا دا چې د سپین گيري سره یا د غټ وجود او بدن سره دا خوند نه کوي څومره بد لگي اسلام مونږ ته د عبادت کولو و قاربنائي چې د خدا ذریعه جوړه نه شي که څوک د تکبیر اولی یا د جمعې ثواب حاصلولو د پاره تیز تیز قدم کیدي بیله خبره ده ددې گنجائش شته ، په دې کې هم داسې منډه نشته .

فهو فی صلوة : صلوة کې تنوین د تنکید پاره دی یعنی دا کس یو قسم په مونځ کې دی او هغه حکمي مونځ دی او هغه ته د مونځ ثواب ملاویږي ځکه چې دا د ثواب په نیت سره ځي اگر چې حقیقي مونځ کې شامل نه وي .

وَهَذَا الْبَابُ خَالَ عَنِ الْفَضْلِ الثَّانِي

الْفَضْلُ الثَّالِثُ:

چرته چې شیطاني اثرات وي هغه ځای نه تختیدل په کار دي :

﴿٨﴾ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ أَنَّهُ قَالَ : عَزَّسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ

د زيد بن اسلم رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې : نبي عليه السلام او دریدو د شپې په آخره حصه کې د

بَطْرِيْقِي مَكَّةَ وَوَكَّلَ بِلَالًا أَنْ يُوقِظَهُمْ لِلصَّلَاةِ فَرَقَدَا

مکې په لاره کې او حکم یې وکړو بلال رضي الله عنه ته چې د مونځ د پاره ټول راپاڅوي چې کله ټول اوده شول

بِلَالٌ وَرَقَدُوا حَتَّى اسْتَيْقَظُوا وَقَدْ طَلَعَتْ عَلَيْهِمُ الشَّمْسُ فَاسْتَيْقَظَ الْقَوْمُ وَكَذَلِكَ رَعُوا

د حضرت بلال رضي الله عنه سترگې هم پټې شوې ټول د لمر راختو وخت کې راپاڅیدل خلک ویریدل (د مونځ

فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْكَبُوا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْ ذَلِكَ الْوَادِي وَقَالَ:

په قضا کیدو باندې) نبي عليه السلام وفرمایل چې سورلو باندې کینی او ددې ځنګل نه وځي او وي فرمایل

«إِنَّ هَذَا وَادٍ بِهِ شَيْطَانٌ». فَرَكَبُوا حَتَّى خَرَجُوا مِنْ ذَلِكَ الْوَادِي

دا داسې ځنګل دی چې په دې شيطان مسلط دی ټول په سورلو باندې د ځنګل نه ووتل یو ځای ته ورسیدل

ثُمَّ أَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَنْزِلُوا وَأَنْ يَتَوَضَّعُوا وَأَمَرَ بِلَالًا أَنْ يُنَادِيَ لِلصَّلَاةِ أَوْ يُقِيمَهُ
 نبي ﷺ د اودس حکم وکړو حضرت بلال رضی اللہ عنہ ته یې د آذان او تکبیر کولو حکم وکړو بیایې دخلکو

فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّاسِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْهِمْ وَقَدْ رَأَى مِنْ فَرْعِهِمْ
 سره د سحر قضاء موندل ادا کړو چې کله دموندل نه فارغ شو خلک یې دخفگان په صورت کې ولیدل نووي

فَقَالَ: « يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ قَبِضَ أَرْوَاحَنَا وَ لَوْ هَاءَ
 فرمایل: ای خلکو! الله تعالی د اوده کیدو په وخت کې روحونه اخیستی وو که الله تعالی غوښتل نود

لَرَدَّهَا إِلَيْنَا فِي حِينٍ غَيْرِ هَذَا فَإِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ نَسِيَهَا
 لمرراختو نه مخکې به یې واپس کړی وی که په تاسو کې څوک دموندل نه غافله شي او موندل کول یې هیر

ثُمَّ فَرَعَ إِلَيْهَا فَلْيَصَلِّهَا كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا فِي وَقْتِهَا » ثُمَّ
 شي هغه ته په کار دي چې په هغه طریقې سره موندل وکړي لکه څنگه چې یې په خپل وخت کې کوي بیا

التَّفَتَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فَقَالَ: « لِمَنِ الشَّيْطَانُ أَيْ بِلَالًا وَ
 ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ طرف ته متوجه شو او وي فرمایل: چې شیطان راغی حضرت بلال رضی اللہ عنہ ته او

هُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَأَضْجَعُهُ ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يُهْدِيهِ
 دا په موندل باندې ولاړ و او شیطان هم دده سره و او دایې کجاوې ته په دده وهلو مجبوره کړو او تالی

كَمَا يُهْدِيهِ الصَّبِيُّ حَتَّى تَأْمَرَ » ثُمَّ دَعَا
 ورکول کیدې لکه څنگه چې ماشومانو ته تالی ورکول کیږي تردې چې خوب پرې غلبه وکړه بیا راوبللو

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبِلَالٍ فَأَخْبَرَ بِلَالٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعْلَمَ الَّذِي أَخْبَرَ
 نبي ﷺ د آذان وکړ بلال رضی اللہ عنہ نو بلال رضی اللہ عنہ نبي ﷺ ته هغه خبرې وکړي کومې چې نبي ﷺ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . أَبَا بَكْرٍ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ:
 ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ته کړې وې حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ د بلال رضی اللہ عنہ بیان واورید او وي ویل

أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ . رَوَاهُ مَالِكٌ مُرْسَلًا (۱)
 چې زه گواهي ورکوم چې نبي ﷺ د الله تعالی رسول دی (دا روایت امام مالک مرسل نقل کړې)

توضیح: بطریقه مکه: داسې معلومېږي چې دا واقعہ بله ده او حدیث نمبر ۵ کې چې کومه واقعہ تیره شوې ده هغه بله ده دلته بطریقه مکه لفظ دی او هلته د خیبر ذکر دی چې په لاره د مدینه کې واقع ده. (المرقات ۲/۳۸۲).

شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ لَمَعَاتُ كَيْ لِيكِي: كيدي شي واقعي دوه وي يا راوي ته وهم شوي وي او طریقه مکه لفظ يې وويله، ان ينادي للصلاة او يقيم دلته او لفظ شك د پاره دی راوي ته شك شو چې نبي ﷺ ينادي لفظ ويلي دی او كه ديقسم لفظ يعنې آذان كولو حكم يې وركړو يا د اقامت كولو حكم يې وركړو، بعضې شارحين ليكي او شك د پاره نه دی بلكې دواؤ په معنی دی ددې نه مراد معنی د جمع ده يعنې نبي ﷺ فرمايي چې آذان او اقامت دواړه يو خای وکړي (اشعة للمعات ۳۴۵). ددې نه د احنافو د مسلك تائيد كيږي.

وقدرأى من فزعهم: صحابه كرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په دې خبره باندي ډيرزيات خفگان وکړو چې د دوی مونږچونه ولي قضا شونو نبي ﷺ د دوي خفگان لرې كولو د پاره د دوی ته تسلي وركړه چې دادالله تعالى د طرف نه تكويني فيصله وه الله تعالى وکړه كه الله تعالى نه غوښتلی نو داسې به يې نه كولی تاسو خفه كيږئ مه تاسو ته د مونږونو په قضاء كيدو باندي د نبي ﷺ نمونه او طریقه وښودله، بيا نبي ﷺ حضرت ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته ټوله قصه بيان کړه چې شيطان د حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره څه وکړه. يُهْدِيُوهُ: دلته دالفظ دباب افعال نه دی مورچې کله ماشوم ته غيږه کې ټالئ وركوي دې ته اهداء ويلي كيږي داد سکون په معنی کې دی داصيفه دفتح يفتح نه هم راځي چې د سکون او د ودریدو په معنی کې دی. اشهد انک رسول الله، (کله چې نبي ﷺ بلال ته د شيطان د کاروائی خبره واوروله او بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د هغې تصديق وکړو نو داد نبوت معجزه شوه)، د نبوت د اثبات د پاره په دې باندي ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ گواهي وکړه چې تاسو دادالله تعالى حق پيغمبر يې، دې واقعي ته ليلة التعريس ويلي كيږي.

د مؤذن په ذمه دوه امانتونه دي:

﴿١٩﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " خَصْلَتَانِ

د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: نبي ﷺ فرمايلي دي: دوه خصلتونه دي

مُعَلَّقَتَانِ فِي أَغْنَاكِ الْمُؤَذِّينَ لِلْمُسْلِمِينَ : صِيَامُهُمْ وَ صَلَاتُهُمْ " .^(۱)

چې زورند دي په غاړو د مؤذنينو کې يو د هغوی روژې ، او دويم د هغوی مونځونه .

توضیح : خصلتان معلقتان ، د مسلمانانو دوه امانتونه او بنيادي ذمه داری د مؤذن په څېر (گردن) سره نختې وي او مؤذن د هغې د حفاظت ذمه دار دی ، دې کې د ټولونو نه پرمهې څيز روژه ده ځکه چې مسلمانان د پيشمني په وخت کې د مؤذن په آذان باندې اعتماد کوي ، د هغه آذان سره روژه بندوي او دغسې ورسره روژه ماتوي ، دويم څيز مونځ دی د مونځ د وخت راتللو پته په آذان سره لگي که مؤذن خپل آذان کې مخکيوالی او وروستيوالی کوي او بې وخته آذان کوي ، د عامو مسلمانانو سره وخت کې خیانت دی ځکه مؤذن ته په کار دي چې د آذان په وختونو کې احتیاط کوي . (المركات ۲/۳۸۴ ، اشعة اللمعات ۲۴۶).

پاکستان ، هندوستان ، افغانستان او بنگله ديش کې د مونځ د تعيين د پاره آذان کولی شي ، د وخت د تعيين د پاره نه ، حالانکه آذان د وخت د تعيين د پاره مشروع دی په دې خبره باندې افسوس دی . علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ دې حديث کې د ترکیب حوالې سره ليکلي دي چې خصلتان موصوف دی او معلقتان د دې صفت دی دواړه مبتداء شوي للمسلمين د پاره چې خبردی او صيامهم وصلواتهم د خصلتان د پاره بيان دی . (الکاشف ۲/۲۴۱).

شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې ليکي : متبادر دادی چې خصلتان مبتداء دی او معلقتان يې خبر دی دا اعتراض چې مبتدا نکره څنگه واقع کيږي نو ما څو ځله ليکلي دي اصل دارومدار په فائدي باندې دی که ده مبتدانه فائده او استفاده وي نو نکره واقع کيدو کې هيڅ حرج نشته دی (لمعات)



(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۳۶ ، رقم الحديث : ۷۱۲ .

۱۹ ربیع الاول ۱۴۱۰ هـ

بَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ :

د جومات او د مونخ د مقاماتو بیان :

قال الله تعالى: ﴿ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ (سورة التوبة آیت: ۱۸).

وقال الله تعالى: ﴿ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴾ (سورة جن آیت: ۱۸).

وقال الله تعالى: ﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا ﴾ (سورة آل عمران آیت: ۹۶).

مساجد جمع د مسجد ده، مسجد د جیم په کسري سره ویل خلاف القیاس دی د قیاس مطابق په جیم باندې زور ویل په کار دي اگر چې سنت کې نه دي راغلي بهر حال چې کوم ځای د مونخ په غرض جوړ شي او خلکو ته په هغې کې د مونخ کولو اجازت ورکړی شي هغه جومات وي اوس دا وقف گرځي او د قیامت پورې به دا جومات وي نه دا خرڅولی شي نه په دویم ځای سره بدلولی شي، د آسمان طرف نه واخله د ځمکې ترویح پورې د جومات ځای وي د دنیا په تاریخ کې اولنی جومات بیت الله او مسجد حرام د عبادت د پاره مقرر شوی وو او بیا څلویښت کاله پس بیت المقدس هم د عبادت د پاره مقرر شو، اسلامي دنیا کې دهجرت نه پس د ټولونو مخکې د مسجد قباء بنیاد ایڅودی شوی دی د فضیلت په اعتبار سره افضل مسجد الحرام دی، بیا مسجد نبوي ﷺ دی بیا بیت المقدس دی او څلورم نمبر باندې مسجد قباء دی.

مواضع الصلاة: یعنی د مونخ مقاماتو نه هغه ځایونه مراد دي چې په هغې کې مونخ کول مکروه یا غیر مکروه وي ددې تفصیل په راتلونکي حدیث کې راځي، دې لفظ کې د مونخ کولو هغه ځایونو طرف ته اشاره ده چې هغه جومات نه دی.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ :

په کعبه کې دننه د مونخ کولو حکم :

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَ دَعَا فِي

د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې کله داخل شونې علیه الصلاة والسلام بیت الله ته او دعایې وکړه په

﴿لَوَاجِبِهِ كُلِّهَا وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ مِنْهُ فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ رَكَعَتَيْنِ فِي قُبُلِ

ټولو طرفونو کې او په غیر د مونخ کولو نه بهر راووتو هر کله چې راووتو نو دوه رکعتونه مونخ یې وکړه مخامخ

الْكَعْبَةُ وَ قَالَ: « هَذِهِ الْقِبْلَةُ ».^(۱)

کعبې ته او وي فرمايل: دا قبله ده، مسلم داروايت د ابن عباس نه او هغه د اسامه بن زيد نه روايت کړې.

توضیح: هذه القبلة، پیغمبر ﷺ علیه الصلاة والسلام چې کله د مکې د فتح کیدو په موقع باندي کعبې ته دننه تشریف وروړو نو د کعبې دروازي ته مخامخ یې دوه رکعته مونځ وکړو او ویې فرمایل: دا قبله ده، د ارشاد مطلب دادی چې اوس به د قیامت پورې بیت الله قبله وي دا به کله هم نه منسوخ کیږي، ددی دا مطلب نه دی چې دروازي طرف ته قبله ده او باقي طرفونه قبله نه ده بلکه د بیت الله خلور واره طرفونه قبله ده، د پاکستان قبله دغه طرف ته ده چې کوم طرف ته پیغمبر ﷺ علیه الصلاة والسلام ارشاد و فرمایلو او هغه د بیت الله دروازه ده چې د مشرق طرف ته واقع ده. (المرقات ۲/۳۸۷، اشعة اللمعات ۳۴۶).

تعارض بين الحديثين: دې کې اختلاف دی چې پیغمبر ﷺ علیه الصلاة والسلام کعبه کې دننه نفل کړي دي او که نه؟ حضرت ابن عباس رضي الله عنه او د حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه د روايت نه دا معلومیږي چې حضور صلی الله علیه وسلم په کعبه کې دننه مونځ نه دی کړی خو حضرت عبد الله بن عمر او حضرت بلال رضي الله عنه د روايت نه معلومیږي چې پیغمبر ﷺ علیه الصلاة والسلام په کعبه کې دننه مونځ کړی دی (لمعات)

دفع تعارض: شیخ عبد الحق رحمه الله فرمایي: د حضرت بلال رضي الله عنه د روايت ته ترجیح ورکړی شوی ده ځکه چې هغه مثبت ده او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د روايت منفي دی او کله چې د مثبت او منفي په مینځ کې تعارض راشي نو ترجیح به مثبت ته ورکړو ځکه چې اثبات کې اصل خبر سره څه علمي اضافه هم کیږي لکه څنگه چې په اصول فقه کې مذکور دي، دفع د تعارض د پاره دویم جواب دادی چې د حضرت اسامه رضي الله عنه په کتو کې خلل واقع شوی دی هغه په خپله دعا کې مشغول وو او لری هم وو ځکه ده نبی ﷺ علیه الصلاة والسلام په مونځ نه دی لیدلی، حضرت بلال رضي الله عنه نزدې ؤ او پیغمبر ﷺ علیه الصلاة والسلام یې هم لیدو، ځکه د هغه روايت راجع دی، دا جواب هم کیدی شي چې د کعبې دا خلیدل دوه ځلې شوي دي یو ځل یې نفل کړي دي او یو ځل یې نه دي کړي، ددې تعارض دریم جواب دادی چې حضرت اسامه رضي الله عنه پیغمبر ﷺ علیه الصلاة والسلام د تصویرونو وړانولو د پاره اوبو پسې بهر لیږلی وو کیدی شي په دغه وخت کې یې نفل کړي وي. بهر حال هر یو خپله خپله مشاهده بیان کړه خو په هغې کې شک نشته چې حضور صلی الله علیه وسلم په کعبه کې دننه مونځ کړی وي راتلونکي د حضرت ابن عمر رضي الله عنه حدیث نمبر ۱۲ دی باندي واضح دلالت کوي. (اشعة اللمعات ۳۴۷).

آيا كعبه كې دننه د فرض مونځ كولى شي؟ دې باندې د ټولو فقهاو اتفاق دى چې په بيت الله كې دننه حضور ﷺ نفل مونځ كړى دى او په غير د اختلاف نه جائز دى البته په دې مسئله كې اختلاف دى چې فرض مونځ كعبه كې دننه كول جائز دي او كه نه دي؟ اكثر فقهاء فرض مونځ كعبه كې دننه كول جائز گنري خو امام مالك او امام احمد بن حنبل رحمه الله كعبه كې دننه فرض مونځ جائز نه گنري، كيدى شي مالكيه او حنابله د قرآن د دې آيت نه استدلال كوي ﴿قُولُوا وَجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ (البقرة آيت: ۱۴۴) طريقه ده استدلال داسې ده چې د الله تعالى حكم دى بيت الله طرف ته مخ كړئ او څوك چې بيت الله كې دننه مونځ كوي هغه د بيت الله يوې حصې ته متوجه دى او يوې حصې طرف ته يې شاه ده ځكه فرض جائز نه دي او نوافلو كې وسعت او نرمي ده ځكه هغه جائز دي احناف، شوافع، مالكيه او جمهور د دې آيت نه استدلال كوي ﴿أَنْ تَطَهَّرَ ابْنِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ (البقرة آيت: ۱۲۵) دلته دننه د مونځ كولو مطلق ذكر دى بيت الله كې برابره خبره ده كه فرض وي او كه نفل وي څه فزيق نشته دى دغه رنگ استقبال كولو كې استيعاب هم نشته دى لهذا د بعضې حصې استقبال كافي دى.

د كعبې ستنې څومره دي؟

﴿۲﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَأَسَامَةَ بْنَ
د حضرت عبد الله ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دى، وايي چې: نبي عليه السلام داخل شو كعبې ته او اسامه بن
زَيْدٍ وَعُثْمَانَ بْنَ طَلْحَةَ الْحَجَبِيِّ وَبِلَالَ بْنَ رَبَاحٍ فَأَغْلَقَهَا عَلَيْهِ
زيد او عثمان بن طلحة الحجبي او بلال بن رباح رضي الله عنهم ورسره وونودروازه يې بنده كړه نبي عليه السلام
وَمَكَتْ فِيهَا فَسَأَلْتُ بِلَالَ بْنَ رَبَاحٍ جِئْتَنِي خَرَجَ
له ساعت دننه وو، حضرت عبد الله ابن عمر رضي الله عنه وايي چې: كله حضرت بلال رضي الله عنه بهر راووتو چې
مَاذَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: جَعَلَ عَمُودًا عَنْ يَسَارِهِ
نبي عليه السلام دننه څه كول بلال رضي الله عنه وويل: نبي عليه السلام مونځ كولو چې يو ستن د نبي عليه السلام كس طرف
وَعَمُودَيْنِ عَنْ يَمِينِهِ وَثَلَاثَةَ أَعْمِدَةٍ وَرَأَاهُ وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى (متفق عليه) (۱)
ته وه او دوه څي طرف ته او دري شاته وي هغه وخت خانه كعبه كې شپږ ستنې وي (او اوس دري دي).

توضیح: عثمان بن طلحة الحجبي: دا د حاجب طرف ته منسوب دى څو كيدار او چابى او چتوونكي په

(۱) أخرجه مسلم في ۹۶۸/۲ رقم الحديث: ۳۹۵-۱۳۳۰ وأخرجه النسائي في ۲۲۰/۵ رقم الحديث: ۲۹۱۷، وأحمد في المسند ۲۰۱/۵.

معنی دی دیت اللہ چایانی دې کس سره وي . (المراقات ۲/۳۸۸)

د صلح حدیبیه په دویم کال نبی ﷺ عمره القضاء دپاره راغلی و او د عثمان بن طلحة نه یې چایانی وغوښتی نو هغه انکار وکړو ، حضور ﷺ ورته وفرماییل : عثمانه ! او وره یو وخت به داسې راشي چې دا چایانی به ما سره وي او زه چې یې چاته ورکول وغواړم نو ورکوم به یې ، هغه وویل : چې په دغه ورځ به د قریشو بده ورځ وي او قریش به ذلیل وي .

حضور ﷺ وفرماییل : چې په دغه ورځ به قریش په فخر سره وي کله چې مکه فتح شوه نبی ﷺ حضرت علي رضی الله عنه ولیرلو چې لاړ شه د حضرت عثمان بن طلحة نه چایانی واخله . عثمان پټ شوی وو چایانی یې نه ورکولې تردې چې حضرت علي رضی الله عنه دهمکي ورکړه او چایانی یې پیغمبر ﷺ ته ورکړې او پیغمبر ﷺ دروازه خلاصه کړه او بیت الله یې ووینځلو او دننه یې تشریف یووړو ، په دې وخت کې عثمان بن طلحة موجود و .

ییا د حضرت علي او ابن عباس رضی الله عنه دواړو خیال دا و چې چایانی ده ته ورکړل شي د قرآن آیت نازل شو : ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ (النساء آیت : ۵۸) حضور ﷺ عثمان بن طلحة ته وفرماییل : چې د الله تعالی په حکم باندې چایانی تاته حواله کوم : خذها خالدة تالدة یعنی همیشه به تاسو سره وي ، څوک ظالم بادشاه به یې د تاسو نه اخلي که نه نو څوک به یې هم درنه نه شي اخستی .

عثمان بن طلحة مسلمان شو ییا دده وارث نه موندلو د وجې نه دده ورور ته یې چایانی ورکړی شوې هغه خپل ورور شیبه ته ورکړي نن ورځ پورې د بنو شیبه سره دي . د بیت الله دروازی نه کافي دننه لاړ او مخامخ دیوال ته یو څو گزو په فاصله باندې حضور ﷺ مونځ کړی دی .

د بخاري په روایت کې دا الفاظ دي : چې درې ستنې د نبی کریم ﷺ شاته وي او یوه ستنې یې چې طرف ته وه او دوه ستنې یې ښي طرف ته وې ، په دغه وخت کې بیت الله شپږ ستنو باندې ولاړ وو او د بیت الله چت نن هم د لرگو نه جوړ دی ، شیخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې لیکي : نن صبا دا ستنې صرف درې پاتې شوې دي (اشعة اللمعات ۲۴۷) .

مسجد حرام کې یو مونځ په یو لاکه دی :

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي

د ابو هريرة رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې : نبی ﷺ فرمایي : مونځ کول زما په دې جومات (مسجد

هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيْمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ». (متفق عليه).^(۱)

نبوي) کي بهتر دي: د مونغ کولو نه په نورو جوماتونو کي د زرو مونغونو کولو نه په غير د مسجد حرام نه.

توضیح: خير من الف صلاة: د ثواب د زياتيدو په اعتبار سره مسجد حرام د ټولو نه افضل دی، دې کي يو مونغ په يولاک دی، خو زياتوالی او دوچنده کيدل د ثواب په اعتبار سره دي، د مونغونو په اعتبار سره نه دي، يعنې تضعيف في الثواب دی تضعيف في الاجزاء نه دی، څنگه چې عوامو کي مشهور دي که چا يو مونغ وکړو، نو دې کس ته يولاک مونغونه ملاؤ شو. دغه رنگ د ټولو قضاء مونغونو کفار شوه دا غلظه خبره ده. بلکي دلته صرف د ثواب دوچنده ملاؤيدو خبره ده مونغ يو شمار کيږي، ځکه چې يو مونغ يې کړی دی. مسجد نبوي کي يو مونغ په يو هزار مونغونو برابر دی. (المرقات ۲/۳۹۲)

او مسجد اقصی کي يو مونغ په پنځوس زره مونغونو برابر دی، ابن ماجه کي بعضي رواياتو کي راغلي دي، چې مسجد نبوي کي يو مونغ د پنځوس زرو مونغونو برابر دی. (مشکوٰۃ ص ۷۲) خو دا روايت کمزوری دی، بعضي رواياتو کي دي، چې يو مونغ د لس زرو مونغونو سره برابر دی. ملاعلي قاري وايي دا زياتوالی داسې دی، چې يوه نيکي د دې امت د لسو نيکيو برابر وي، لهذا هزار مونغونه لس زره مونغونه شمار کيږي، شوافع حضرات فرمايي د ثواب دوچنده کيدو دا حکم د فرض مونغونو سره خاص دی، په سنتو او نوافلو کي دا اضافت نه دی، (المرقات ۲/۳۹۲) ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ مرقات کي ليکي دا دوچنده کيدل او ثواب په ټولو نيکيو کي دی، مونغ سره خاص نه دی، دارنگه علماوو دا فيصله راجح گرځولي ده چې، دا دوه چنده کيدل او ثواب د حرم د ځمکي د پاره عام دی صرف مسجد حرام سره خاص نه دی. دې حديث کي او مشکوٰۃ (ص ۷۲) باندې د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کوم چې توضیحات حديث نمبر (۵۹) دی، دواړو کي په ظاهره تعارض دی، ځکه چې دلته د مسجد نبوي فضيلت يو مونغ د زرو مونغونو برابر بنودلی دی، حالانکي هلته پنځوس زره ذکر دي؟

جواب: شروع د وحې کي د زرو فضيلت وو، بيا پنځوس زره پورې فضيلت زيات شو. دويم جواب په اعدادو کي تعارض نشته دی، ځکه چې عدد اقل د عدد اکثر په ضمن کي دی، ددې مخالف نه وي، بعضو د پنځوسو زرو والاروايت کمزوری گرځولی دی.

فائده جليله: دې حديث کي يو لفظ مسجد هذا ذکر دی، دې نه په ظاهره معلوم يږي، مسجد نبوي چې کله د پيغمبر په زمانه کي وو، نيکيو او د مونغونو فضيلت دې جومات سره خاص وو، دې نه پس چې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۷۸/۱، رقم الحديث: ۵۰۰، ومسلم في الصحيح ۹۶۶/۲، رقم الحديث: ۲۸۸-۱۳۲۹، وأبو داود ۵۲۱/۲، رقم الحديث: ۲۰۲۳، والنسائي ۱۶۳/۲، رقم الحديث: ۷۱۹. أخرجه أحمد في المسند ۱۱۳/۲.

جومات کې زیاتوالی راغی، نو دا فضیلت دهغه حصود پاره نه دی. علامه نووي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي ددې فضیلت حصول د پاره دا مناسب دي چې یو کس دې په هغه حصود مسجد نبوي کې مونځ وکړي چې کوم د حضور عَزَمَ اللهُ په زمانه کې موجود وو. (المراقات ۲/۳۹۲)

د علامه تاج الدین سبکي رَحْمَةُ اللهِ هم دا رایه ده، (المراقات ۲/۳۹۲) خو ابن تیمیه رَحْمَةُ اللهِ او علامه محب طبري رَحْمَةُ اللهِ خپل اوږد کلام کې ویلي، چې دوچنده ثواب دا فضیلت د پیغمبر عَزَمَ اللهُ د زمانې جومات سره خاص نه دی بلکې دهغې نه علاوه حصوته هم شامل دی کوم چې د پیغمبر عَزَمَ اللهُ د زمانې نه پس په کې زیاتوالی شوی دی. (المراقات ۲/۳۹۲)

امام مالک رَحْمَةُ اللهِ نه تپوس و شونووي ویل دا خاص والی نه دی که چرته د ثواب د حصول خاص والی د نبی عَزَمَ اللهُ د زمانې جومات سره خاص وی نو خلفا، راشدینو به په جومات کې زیاتوالی نه کولی او نه به خلکو قبلولی، تاریخ مدینه کتاب کې به یی کسی چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مسجد نبوي د پراخوالي نه فارغ شو او وې ویل که مسجد نبوي ذوالحجې پورې غټ شي نو ټول به په مسجد نبوي کې شمار کېږي او د نبی عَزَمَ اللهُ جومات به ورته ویل کېږي. سماویو جماعت دې طرف ته تللي چې څنگه په مکه مکرمه کې یوه نیکی د کیفیت په اعتبار سره یو لږ پورې رسیږي نو دغه شان یوه گناه دی یو لاک پورې ډیرېږي. دا قول د امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ دی او دا قول د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم دی او دا قول د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د مجاهد هم دی، حالانکې د ثواب دا دوچنده کیدل د راجح قول مطابق د پیغمبر عَزَمَ اللهُ د زمانې سره خاص نه وو، بلکې د ټولو زمانو د پاره در

بیا علماو کې دا خبره چلیده، چې مکه مکرمه افضل ده که مدینه منوره، د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ په نزد باندې مدینه منوره افضل ده، خو جمهور په دې باندې متفق دي چې مکه مکرمه د حرم حُکمه د مدینې منورې نه افضل ده دواړو کې فرق دی کوم فرق چې په حج او عمره کې دی بیت الله مثال د حج دی او د مسجد نبوي مثال د عمرې دی.

بهر حال مکه مکرمه افضل ده په دې باندې خو نصوص دال دي البته مدینه منوره کې د نبی عَزَمَ اللهُ جسم مبارک چې د کومې حصې سره لږیدلی هغه د کعبې نه افضل ده، دا قول د قاضي عیاض رَحْمَةُ اللهِ هم دی، بلکې د ابن عقیل حنبلي رَحْمَةُ اللهِ نه منقول دی، (المراقات ۳۹۶-۳۹۷/۲)

د پیغمبر د بدن مبارک کومه حصه چې قبر سره لږیدلې وي هغه د عرش نه ډیره افضله ده.

دا ټول تفصیل ملاعلي قاري رَحْمَةُ اللهِ مراقات کې ددې حدیث د لاندې بیان کړی هلته کتلی شئ. (المراقات ۳۹۶-۳۹۷/۲)

۲۰ ربیع الاول ۱۴۱۰ هـ

درې جوماتونو نه علاوه بل جومات ته سفر کول منع دي

﴿٤﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تُكْفَدُ الرِّحَالُ

د حضرت ابو سعيد خدری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایی چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمائي: مه تپئ کي جاوه (يعنيإِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى وَ مَسْجِدِي هَذَا". (متفق عليه)^(۱)

سفر مه کوي) مگر درې جوماتونو ته مسجد حرام، مسجد اقصی او زما مسجد (يعني مسجد نبوي).

توضیح: لا تشد الرحال: شد یشد نصرینصر نه د ترلو په معنی ده او الرحال نه کي جاوه مراد ده، دا ټوله جمله د سفر نه کنایه ده او د نفې صیغه د نهې په معنی کې ده، مطلب دا شو، چې د دريو جوماتونو نه علاوه نورو جوماتونو ته سفر مه کوي. (المرقات ۲/۳۹۷).

ددې حدیث د پوهیدو د پاره دا خبره ضروري ده، چې دلته مستثنی مفرغه ده او ددې د پاره مستثنی منه مخذوف راویستل ضروري دي، اوس د مستثنی منه مخذوف راویستلو او تعیین کې د علماو اختلاف دی، یو طرف ته جمهور امت دی او دویم طرف ته حافظ ابن تیمیه رَحْمَةُ اللَّهِ دِي، ابن تیمیه رَحْمَةُ اللَّهِ دِي ته مستثنی منه عامه گڼي او وایی: دلته مکان یا موضع الفاظ راویستلی شي، عبارت داسې دی: لا

تشد الرحال الی موضع الا الی ثلاثة مساجد، یعنی دريو جوماتونو نه علاوه نورو جوماتونو ته سفر جائز نه دی، دې عموم امکانه کې ابن تیمیه رَحْمَةُ اللَّهِ دِي جوماتونو نه علاوه د مقدس مقاماتو او ټولو مزارونو ته تلل نا جائز گڼولي دي تردې پورې چې ددې عموم د وجې نه د پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روضې مبارکې ته خاص په دغه غرض سفر کولو ته هم نا جائز ویلي دي. د هغه مقصد د روضې مبارکې نه منع کول نه دي، بلکې نیت د مسجد نبوي کول په خپله په کې روضه مبارکه راخي د هغې زیارت بهوشي. دې صورت کې زیارت کول مستحب دي. ددې مسئلې د وجې نه تاسو ډیر لوي تکالیف او مصیبتونو کې گیر شوی او ستاسو شاگرد ابن قیم رَحْمَةُ اللَّهِ هَم ددې شکار شو. ابن تیمیه رَحْمَةُ اللَّهِ جیل کې گرفتار شو تردې چې جنازه یې هم د جیل نه ووتله، نن سبا د سعودي حکومت هم دا عقیده ده، خو ښکاره خلکو سره څه نه شي کولی. د جمهورو په نزد باندې دلته مستثنی منه عموم امکانه نه ده، بلکې عموم مساجد دي، تقدیري عبارت داسې دی: لا تشد الرحال الی مساجد الا الی ثلاثة مساجد، یعنی د دريو جوماتونو نه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۰/۳، رقم الحديث ۱۱۹۷، ومسلم في الصحيح ۹۷۵/۲، رقم الحديث ۱۱۵-۸۲۷، وأبو داود ۵۲۹/۲، رقم

الحديث ۲۰۳۲، والنسائي ۳۷/۲، رقم الحديث ۱۷۰۰، والترمذي ۱۱۸/۲، رقم الحديث ۲۲۶.

علاوه بل جومات ته خاص کړ سفر مه کوي، ځکه چې باقي ټول جوماتونه ثواب او فضيلت کې يو شان دي. خلاصه دا چې دې حديث کې ممانعت صرف جوماتونو نه راغلي دي د نورو سفر بحث نه دی، هغه سفرونه ددې حديث د مفهوم نه خارج دي، ځکه چې مستثنی، د مستثنی منه جنس نه وي، چې استثناء د مساجدو نه شوه، نو مستثنی منه به هم مساجد وي. شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ (اشعة اللمعات ۲۴۸) لمعات کې ليکي چې دې کې ډير توجيهاټ کيدې شي چې يو توجيه داده چې دې حديث کې ددې دريو جوماتونو شان او چټول مقصد دی، چې د فضيلت مرتبې او د عظمت په اعتبار سره د نورو جوماتونو په نسبت امتيازي درجه مراد وي، چې څوک مشقت او تکليف او چټول و غواړي، نو دې دريو جوماتونو ته د سفر اهتمام دی وکړي، ځکه چې ددې جوماتونو لوی شان دی. (لمعات ج ۳ ص ۴۲)

ددې توجيه مقصد او خلاصه دا شوه، چې دې کې صرف دې دريو مساجدو ته سفر کولو ترغيب دی نورو سفرونو بحث په کې نشته دی. حضرت شاه ولي الله رَحْمَةُ اللَّهِ په خپل کتاب حجة الله البالغة کې په دې تحقيقي کلام کې فرمايي: زما خيال خودا دی چې د جاهليت په زمانه کې بعضې ځايونه تبرک گڼل کيده د هغې د عظمت د وجې به يې سفر کولو دغه سفر به يې باعث د برکت متصور کولو ظاهره ده چې داسې عقیده ساتل چې يو ځای د تبرک د پاره د هغې عظمت د وجې نه هغه ځای ته سفر کولو دانه صرف ذهني او فکري بيماري ده، بلکې د فتنې او فساد ذريعه جوړېږي، ځکه په حديث مبارک کې داسې سفرونو څخه ممانعت راغلي دي، چې شعائر الله سره د غير شعائر الله التباس رانه شي او يو کس د غير الله عبادت ونه کړي زما په نزد باندې صحيح خبره داده چې د مزارونو د اولياء الله او د دغه حضراتو د عبادت ځايونو ته تردې چې کوه طور طرف ته سفر کول ټول په دې ممانعت کې برابر دي، خاص کړ داسې ځايونو ته سفر کول جائز نه دي. (حجة الله البالغة)

د شاه ولي الله رَحْمَةُ اللَّهِ د تحقيق دا خلاصه راوتله، چې په حديث کې د مستثنی منه تعلق د اهل عربو وغيره هغه مقامات دي، چې هلته به د جاهليت ميلې لږيدلې، هلته به شرک او بدعات کيدل، عرسونه به کيدل او په خاص موسمونو کې به خاص خاص ځايونو طرف ته به دلرې لرې نه د قافلو په شکل کې سفرونه کول. بعضې حضراتو دا توجيه کړې ده، ځنگه چې اشعة اللمعات کې بيان دی، ددې دريو مقاماتو او مساجدو نه علاوه بل ځای ته سفر د تقرب او د عبادت په نيت کول جائز نه دي، ددې نفې صرف د هغه سفر باره کې ده چې هغې کې تقرب او عبادت وي، دې نه علاوه سفرونه په خپل ځای باندې وجه د جواز لري، هو، د مزارونو د پاره لرې نه سفر کول مختلف فيده ده. بعضې علماء دا مباح گڼي او بعضې ورته حرام وائي، حالانکې قاضي عياض مالکي، قاضي حسين او ابو محمد الجوزي رَحْمَةُ اللَّهِ مقامات متبرکه او زيارتونو د صالحينو د قبرونو طرف ته سفر کول حرام گرځولي (کذا في مجمع البحار) حضرت شاه ولي الله رَحْمَةُ اللَّهِ په کلام کې عدم جواز دی او د احمد علی لاهوري رَحْمَةُ اللَّهِ په کلام کې هم

عدم جواز آن، شاه انور شاه کشمیری رَحْمَةُ اللَّهِ هُمْ فرمایند اولیا و قبرونو ته سفر کول جائز نه دي چې د اباحت و حرمت اختلاف راغلی دی، نولا محاله حرمت ته به ترجیح وي، لکه څنگه چې مشهوره قاعده ده، حدیث کې مسجد اقصی لفظ راغلی دی، اقصی د بعید په معنی دی او دا مسجد د مکې او مدینې نه ډیر لرې دی، ځکه ورته اقصی ویلي شي، دا یو وجه د تسمیه شوه.

درسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د روضې زیارت د پاره سفر کول: دې مقام کې ددې حدیث د توضیح نه یو بله مسئله مخې ته راغله، هغه دا چې د پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د روضه اطهر د پاره سفر کول څنگه دي په قصد او ارادې سره، د حدیث په عام نهې کې دا هم داخل دی که نه؟ نو د جمهورو ملوک دادی د رسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روضې مبارکې ته سفر کول د اعلی قرباتو نه دی او د حدیث ممانعت تعلق خاص کردي زیارت سره نه دی.

امام غزالي رَحْمَةُ اللَّهِ هُمْ دا اختیار کړی دی او فرمایي حدیث کې مستثنی منه صرف مساجد دي، ابن تیمیه رَحْمَةُ اللَّهِ هُمْ حدیث ممانعت عام گرځولی دی او دده په نزد باندې روضه اطهر ته په ارادې او مقصد سره سفر کول جائز نه دي، ددې مسئلې د وجې نه د امت علماء دده خلاف قلم او چت کړو ډیر څه یې ورسې ولیکل او په خپله د شام بادشاه دا په جیل کې بند کړو.

دلائل: شیخ الاسلام ابن تیمیه رَحْمَةُ اللَّهِ هُمْ خپل موقف د پاره زیر بحث حدیث نه استدلال وکړو او مخکې یې څنگه لیکلي وو، چې مستثنی منه د عموم امکانو نه گرځولې ده او عام امکانو کې روضه د رسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم داخل گڼي، هغه د روضه رسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زیارت مستحب گڼي، خو فرمایي ددې د پاره به مستقل سفر نه کوی سفر به د مسجد نبوي په نیت سره کوی.

د جمهورو اولنی دلیل هغه ټول احادیث دي چې هغې کې د پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وفات نه پس د قبر زیارت بیان دی، بلکې (و عن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا مَرُفُوْعًا مِنْ حَجِّ فِزَارِ قَبْرِ بَعْدَ مَوْتِي كَانَ كَمَنْ زَارَنِي فِي حَيَاتِي) (بيهقي، مشکوة ص ۲۴۱) وفاء الوفاء کې دا قسه ډیر روایات دي.

دویم دلیل حضرت امام غزالي رَحْمَةُ اللَّهِ هُمْ دې حدیث نه استدلال کړی: کنت نهیتمکم عن زیارة القبور فزروها فانها ترهد فی الدنيا و تذكرا لآخرها، (ابن ماجه، مشکوة ص ۱۵۴)

مشکوة شریف په دغه صفحه کې د مسلم روایت هم شته د هغې الفاظ دادی: (عن بريدة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزَرَوْهَا) (ص ۱۵۴).

دریم دلیل ابن حجر عسقلاني رَحْمَةُ اللَّهِ هُمْ فتح الباري شرح د بخاري د زیارت د روضه اطهر په باره کې فرمایي: (فانها من افضل الاعمال واجل القربات الموصلة الى ذي الجلال وان شر عيبتها محل

اجماع بلا نزاع) یعنی زیارت د روضه رسول الله ﷺ د بهترین اعمالو نه ده او الله تعالی ته په رسیدو کې لویه نیکی ده، ددې په مشروعیت باندې اجماع ده نزاع نشته. (فتح الباری ج ۳ ص ۶۶، بحواله اشرف التوضیح)

دا خبره ارشاد الساری د بخاری شرحې هم لیکلې ده، کوکب البدری په حاشیه کې شیخ الحدیث رحمه الله فرمایي: (قلت وكذا حكم الاجماع عليه النووي وابن الهمام وغيرهما) (الکوکب الدرې، ج ۱، ص ۳۳۹ بحواله بالا)

شاه ولي الله رحمه الله المصنفی شرح الموطا کې لیکلي دي: (سنت است زیارت قبر شریف آنحضرت

ﷺ بعد فراغ حج یا اتفاق اهل علم). (المصنف، ج ۱، ص ۳۳۹ بحواله بالا)
د جمهور و خلورم دلیل مسند احمد کې دا شد الرحال والا حدیث دی دې کې مستثنی منه مذکور ده کوم چې خاص ده عام نه ده او هغه لفظ مسجد دی، الفاظ دا دي: (لا ینبغی للمطی ان یشد رحله الی مسجد یتبغی فیہ الصلوة إلا المسجد الحرام والمسجد الاقصی و مسجدی هذا) (رواه احمد فی مسنده)

حدثنا هاشم قال حدثنا عبد الحميد قال حدثني شهر (بن حوشب) قال سمعت أبا سعيد الخدري ذكر عنده صلوة في الطور فقال قال رسول الله ﷺ لا ینبغی للمطی ان یشد رحله الی مسجد یتبغی فیہ الصلوة غیر المسجد الحرام والمسجد الاقصی و مسجدی هذا). (و اسناده حسن بحواله التعليق الفصیح، ص ۱۰۰ نقلاً عن عمدة القاري، ج ۳، ص ۶۸۷)

جواب: د ابن تیمیه رحمه الله د شان جلالت او د علم د بدبه په خپل حای د منلو ده، ددې حدیث نه د زیارت د قبر النبی ﷺ عدم جواز استدلال کول دیره لرې بلکې ابعده بلکې غیر اصوب ده، که دې حدیث کې مستثنی منه عام مواضع او عام امکنه واخیستلی شي، نو بیا څنگه روضه رسول ﷺ ته سفر کول منع دي، دغه رنگ تجارت د پاره، د علم د طلب د پاره او جهاد د پاره سفر کول یا نور داسې سفرونه ټول ممنوع دي، ددې څوک هم قائل نه دي، په خپله پیغمبر ﷺ د والدينو قبرونو ته تلې دي او د احد د شهداء د پاره یې مسلسل حاضري کړې ده.

دویم جواب دا دی چې کله مسند احمد په حدیث کې واضح طور باندې مستثنی منه مذکور او مخصوص ده او هغه لفظ (مسجد) دی، نو بیا زیر بحث حدیث کې د مستثنی منه عام اخستلو څه جواز پاتې شو، بهر حال د زیارت قبر النبی ﷺ نه د منع کولو کوم قول چې ابن تیمیه رحمه الله کړی دی دا د هغه د تفرداتو نه یو تفرد دی او تفردات د علماو شته دي، خود چا د تفرد سره د هغه ټول علم ناقابل

اعتماد نه کېږي. حضرت قاسم الخيرات قاسم نانوتوي رَحْمَةُ اللَّهِ د پيغمبر صلی الله علیه وسلم د متعارف مرگ قائل نه وو، بلکې د يو قسم د مرگ قائل وو، خو دې تفرداتو سره ددې حضراتو علميت په خپل ځای باندې قائم دی. والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

رياض الجنة

﴿٥٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا بَيْنَ بَيْتِي وَ مِنْبَرِي

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: زما د کور او منبر په مینځ کې

رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ وَمِنْبَرِي عَلَى حَوْضِي. (متفق عليه) (۱)

د جنت د باغونو نه يو باغ دی، او زما منبر زما د حوض د بره دی.

توضیح: ما بين بيتي: نبي عَلَيْهِ السَّلَام خپل هغه کور ته اشاره وکړه، چې عائشه بي بي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا سره خاص دی چې يو کس قبلې طرف ته او درېږي او وگوري نو منبر نه گس طرف ته دعائشي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حجره ده او په دغه ځای کې د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفات شوی او دغه ځای کې د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قبر مبارک دی، ددغې کور او منبر په مینځ کې سپينه قالينه خوره ده، دغه رياض الجنة دی، او په دغې باندې اسطوانه توبه، اسطوانه عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، اسطوانه الحرس وغيره يو څو مبارکې تاريخي ستنې موجود دي.

و منبري: عربو بادشاهانو، سردارانو او بزرگانو کې دارواج وو، چې د هغوی خطبو او اعلاناتو دپاره خاص منبرونه وو، (اشعة اللمعات ۲۴۸، المرات ۲/۳۹۸) يو شاعر وايي:

وتحزبوا حزبا فكل قبيلة ❁ فيها امير المؤمنين ومنبر

دويم شاعر وايي:

واذا اعرنا سيدا من قبيلة ❁ ذا منبر صلى علينا وسلما

حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې کله مدينې طرف ته تشریف راوړو مسجد نبوي کې منبر نه ؤ، نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام د يوکه جوړې ونې ته دده وهله او خطبه به يې ورکوله، دغې ته حنانه ستن وايي، جنگ بدر نه لږ مخکې دويم هجري کال کې نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته يو انصاري زنانه درخواست وکړو چې زما يو غلام د لرگو په کار بنه پوهيږي نوزه درته منبر تياروم، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دغې زنانه ته اجازت ورکړو دغې انصاريه نوم

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۰/۳، رقم الحديث: ۱۱۹۶، ومسلم في الصحيح ۱۰۱۱/۲ رقم الحديث: ۵۰۲-۱۲۹۱، والترمذي ۶۷۵/۵

رقم الحديث: ۳۹۱۵، أخرجه أحمد في المسند ۲۳۶/۲.

عائشه وه د غلام نوم یې باقوم رومي و، باقوم رومي د جهاؤ ونې نه منبر جوړ کړو چې ددې درې زینې وې حضور ﷺ په دې باندې خطبه فرمایله، بیا د منبر په زینو کې زیات والی وشو غالباً دغه وخت د منبر اووه (۷) زینې وې، او یو اوچته مناره د بره چمت نیردې پورې رسیده، د حضور ﷺ اصل منبر څه حادثه کې سوزیدلی وو، اوس دغه منبر په دغه ځای باندې دی او دلرگي نه جوړ دی.

روضه: په اصل کې گن او شین باغ ته ویلي شي. (اشعة اللمعات ۳۴۸)

سوال: مدینې منورې کې مسجد نبوي کې دننه د ځمکې خطې ته د جنت باغیچه په کوم اعتبار سره ویلي شي؟

جواب: شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ لَمَعَاتُ كَيْ تَفْصِيْلِي كَلَامُ كَرِي دِي آيَا دَا كَلَامُ حَقِيْقَتُ بَانْدِي مَحْمُولُ دِي يَا مَجَازُ بَانْدِي. بيا هغه مجاز رد كړو او وې فرمايل د محققينو علماوو په نزد باندې دا كلام په حقيقت محمول دى، ددې يو مطلب دا دى چې دا مقام به د قيامت په ورځ جنت ته منتقل شي، دا اگر چې د ځمکې تکره ده، لیکن د ځمکې او آسمان تکرې تکرې کیدلو او د قيامت هولناکۍ کې به دا حصه محفوظ وي، بیا به جنت طرف ته منتقل شي، ځکه یې احادیثو کې د جنت یوه باغیچه گرځولې ده، ابن جوزي او ابن فرحون وایي د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ هُم دَارِيه دَه، (اشعة اللمعات ۳۴۸، المرقات ۲/۳۹۸) ابن حجر رَحْمَةُ اللَّهِ دَا قَوْلُ رَاجِحٍ كَرَّحُولِي دِي، د اکثر و محدثینو هم دا رایه ده، ددې حدیث دویم مطلب په مالکیو کې لوی فقهی ابو حمزه رَحْمَةُ اللَّهِ دَا بَيَانُ كَرِي دِي، ممکن دى چې د ځمکې دا تکره بعینه د جنت تکره وي او د هغه ځای نه لاندې راوړل شوي وي او مسجد نبوي په دغه مقام کې ایښودلی شوي وي، ځنګه چې حجر اسود او مقام ابراهیم دواړه کاني جنت نه راوړل شوي دي او د قيامت په ورځ باندې به خپل مقام ته ځي. (المرقات ۲/۳۹۸).

سوال: سوال دا دی که دا روضه الجنة د جنت حصه وي دې کې د جنت خصوصیت ولې نشته، مثلاً روښانه ولې نه ده چې لمر وغیره د دینه بې نوره شي او کوم کس چې دې کې کیني ده ته ولږه او تنده نه وي، ځنګه چې جنت کې نه وي؟ **جواب:** کله چې دا حصه دنیا ته راوړلی شوه دې نه د جنت خصوصیت جدا کړی شوی او دا خصوصیت په پرده کې کینودلی شو.

علی الحوض: ددې آسان مطلب دا دی په میدان حشر کې به زما منبر په حوض باندې وي، حوض نه مراد حوض کوثر دی. (المرقات ۲/۳۹۹)

د مسجد قباء فضیلت:

﴿٦٦﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي مَسْجِدَ قُبَاءٍ كُلَّ سَبْتٍ مَا شِئْنَا

د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي: چې نبی ﷺ به راتللو مسجد قباء ته، هر هفته پیدل

وَ زَاكِبًا فَيُصَلِّي فِيهِ رَكَعَتَيْنِ. (متفق عليه). (۱)

او یاسورلی باندی او دوه رکعتہ نفل به یی په کی کول.

توضیح: مسجد قباء: حضور اکرم ﷺ چې کله مکې مکرمې نه مدینې منورې ته هجرت وکړو د عمرو بن عوف محله کې کوز شو، هلته حضور ﷺ د یارلس یا خوارلس ورځې قیام وکړو نو دغه قیام په دوران کې حضور ﷺ د مسجد قباء بنیاد کینود. په اسلام کې د فضیلت په اعتبار سره مسجد قباء څلورم نمبر باندې دی، د تعمیر په اعتبار سره د هجرت نه پس د اسلام اولني مسجد دی، د مسجد نبوی نه تقریبا درې میله فاصله باندې دی. (المراقات ۲/۴۰۰).

علامه ابن حجر رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي صحیح حدیث کې دي، چې دغه مسجد کې د هفتې په ورځ باندې دوه رکعتو نفلو کولو باندې د عمرې ثواب ملاویرې، د پیغمبر ﷺ معمول وو، د هفتې په ورځ باندې حضور ﷺ دغه جومات ته تشریف وړلو او دوه رکعتو مونځ به یی اداء کولو، او هم د امت خلک دغه سنتو باندې عمل کوي. پیدل تلل د سورلی نه افضل دي. (المراقات ۲/۴۰۰).

فیصلی فیہ رکعتین: د اهل ظواهرو په نزد باندې دوه رکعتو تحیه المسجد واجب دي، د جمهورو علماو په نزد باندې دا نفل دي، د ثواب کور دی او د شوافعو په نزد باندې ناستې نه مخکې کول دي، پس د ناستې نه ثواب نشته، د احنافو په نزد باندې ثواب ملاویرې.

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحَبُّ الْبِلَادِ

ذ حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایی چې: نبي ﷺ فرمایي: خوښ مقامات په بناونو کې

إِلَى اللَّهِ مَسَاجِدُهَا وَ أَبْغَضُ الْبِلَادِ إِلَى اللَّهِ أَسْوَاقُهَا». (رواه مسلم) (۲)

الله تعالی ته مساجد دي، او بدترین او ناخوښ مقامات الله تعالی ته بازارونه دي.

توضیح: احب البلاد: ښکاره خبره ده کوم ځای کې چې د الله تعالی عبادت کېږي هغه ټول ځایونه الله تعالی ته محبوب دي او جوماتونو کې چې کوم بنیادي عبادت کېږي هغه د الله تعالی عبادت دی، مونځونه، تهجد، نوافل، سنت، تلاوت، ذکر الله، آذانونه، اقامتونه، اعتکاف وغیره ټول عبادتونه جومات کې کېږي، ځکه الله تعالی ته خوښ دي. (اشعة اللمعات ۳۴۹، المرقات ۲/۴۰۰).

(۱) أخرجه البخاري ۶۹۳/۳، رقم الحديث: ۱۱۹۳، ومسلم ۱۰۱۶/۲ رقم الحديث: ۵۱۶-۱۳۹۹، وأبو داود ۵۲۲/۲ رقم الحديث: ۲۰۴۰، والنسائي ۳۷/۲، رقم الحديث: ۶۹۸.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱۶۱/۱ رقم الحديث: ۲۸۸-۲۷۱.

او بازارونو کې د الله تعالی نافرمانی کېږي جکړې، دروغ، خیانت، گمانې، دوکه، فراه، شور شعب او بې حیاتي کېږي، ځکه الله تعالی ته ناخوښ ځایونه دي. دې نه معلومه شوه، چې جنت ته د تلو لاره مساجد دي، ترڅو پورې چې مسلمانان مساجدو ته نه وي راغلي نو هغې پورې هغوی د مارکیت نه جنت ته نه شي تللی، ددغې جوماتونو د اطرافو نه بې شماره خلک جنت ته تلي دي، لهذا کمزوري خلک او جومات کې ډیر وسیدونکي خلک حقیر مه گڼئ او بازارونو کې گرځیدو والا خلک معزز مه گڼئ.

سوال: دلته یو سطحې سوال دا دی د بازارونو نه ډیرې د گناه اډې، شراب خانې، جوار خانې، د فحاشی اډې، سینما گانې وغیره دي نو هغه د بازارونو نه ډیرې مبعوضې ولې نه دي؟ **جواب:** جواب دادی بازارونه قائم ساتل او آبادول د شارع طرف نه حکم دی او دا اډې تیارول د شریعت طرف نه دي، د حدیث مطلب دادی شارع چې د کومو څیزونو اجازت ورکړې هغه کې بدترین ځایونه بازارونه دي. دویم جواب دادی بره چې کوم اډو او د گناهونو ذکر و شول د مقامات د بازارونو حصه ده د بازار نه جدا نه دي

د جومات د جوړیدلو فضیلت

﴿۸﴾ وَعَنْ عُمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ بَنَى لِلَّهِ

د حضرت عثمان رضي الله عنه روایت دی وایي چې: نبي عليه السلام فرمایلي: چا چې جوړ کړو د الله تعالی د پاره

مَسْجِدًا بَنَى لِلَّهِ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ». (متفق عليه) ^(۱)

جومات نوالله تعالی به ده د پاره په جنت کې کور جوړ کړي.

توضیح: من بنى الله مسجدا: یعنی د الله تعالی رضا د پاره او د اسلام اشاعت په نیت باندې جومات جوړول، دا نه چې ځان بڼوډنې د پاره وي، یا د دنیا اغراضو او مقاصدو د پاره یې جوړوي، نو ددې ثواب نشته، بعضې علماء لیکي څوک چې د شهرت په غرض باندې جومات په خپل نوم جوړوي دې کې اخلاص نشته دی. (المراقات ۲/۴۰۱، اشعة اللمعات ۴۴۹).

مسجدا: نکره د تقلیل د پاره وي یعنی وړوکی جومات ولې نه وي، ثواب ملاویري، یو روایت کې دي، چې د کوترې د جالې هومره ولې نه وي، دې کې دا هم ممکن دي، چې یو کس معمولي حصه جومات کې واخلي پوره جومات جوړ نه کړي، ده ته هم د جومات جوړیدو ثواب ملاؤ شو.

في الجنة: جنت کې عالیشان محل ملاویدل د الله تعالی احسان دی، خو دې خوشخبري نه دا معلومه شوه چې دا کس به جنت ته ځي، دا لویه خوشخبري ده، که محل ملاؤ شي او یا نه.

(۱) أخرجه البخاري ۵۱۱/۱، رقم الحديث: ۱۵۰، مسلم ۳۷۸/۱، رقم الحديث: ۲۱-۲۲، النسائي ۳۱/۱، رقم الحديث: ۶۸۸، متنا أحمد ۷۰/۱.

﴿٩﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ غَدَا

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: شوک چې خي دورخي په اوله

إِلَى الْمَسْجِدِ أَوْ رَاحَ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُ

حصه کې جومات ته اويار او اوس کيږي دورخي په آخري حصه کې الله تعالیٰ به تيار کړي دده دپاره سامان

نَزَلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ». (متفق عليه).^(١)

دميلمستيا په جنت کې، برابره خبره ده که سحر لار شي يا ماښام.

﴿١٠﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعْظَمُ النَّاسِ أَجْرًا

د حضرت ابو موسی اشعري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: زيات اجر په خلکو کې

فِي الصَّلَاةِ أَبْعَدُهُمْ أَوْ قَابَعُهُمْ مَشَى

هغه چا ته د مونځ ملا ويږي چې د مسافت په اعتبار سره لرې وي (يعنې څومره چې يې کور د جومات نه

وَ الَّذِي يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ حَتَّى يُصَلِّيَهَا مَعَ الْإِمَامِ

لرې وي هغومره به زيات اجر ورته ملا ويږي) او کوم کس چې د مونځ په انتظار کې وي چې دامام سره مونځ

أَعْظَمُ أَجْرًا مِنَ الَّذِي يُصَلِّي ثُمَّ يَنَامُ». (متفق عليه).^(٢)

وکړي دده ثواب د هغه کس نه ډير دی چې ځان ته مونځ وکړي او ويده شي.

توضیح: ابعدهم مشى: يعنې يو کس د لرې نه جومات ته د مونځ دپاره راځي د هغه کس نه ورته زيات

ثواب ملا ويږي کوم چې جومات سره نژدې وي، ځکه چې د هغه قدمونه ليکل کېږي، مگر دا ياد ساتئ

که په لاره کې يو جومات پرېږدي او دويم جومات ته د فضيلت په نيت ځي دا صحيح نه ده، خاصکر چې

نژدې جومات ته پرې نقصان رسيږي، بيا دا دگناه کار جوړېږي. (اشعة اللمعات ٣٩٩، المرقات ٢/٤٠٣)

ثم ينام: يعنې يو کس مثلاً يواځې د ماسخوتن مونځ کوي او بيا ويده کېږي اگر چې ډير افضل وخت

کې يې وکړ خو د جمعې انتظار يې ونه کړو او يو کس هغه دی چې په تاخير سره يې مونځ وکړو، خود

جمعې انتظار يې وکړو جمعې کې د شامل کيدو او د انتظار د وجې نه ورته ثواب ملا ويږي.

(١) أخرجه البخاري ١١٨٢/٢، رقم الحديث: ٦٦٢، ومسلم في الصحيح ١٦٣/١، رقم الحديث: ٢٨٥-٦٦٩، وأخرجه أحمد في المسند ٥٠٨/٢.

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ١٣٧/٢، رقم الحديث: ٦٥١، ومسلم في الصحيح ١٦٠/١، رقم الحديث: ٢٧٧-٦٦٢.

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : خَلَّتِ الْبِقَاعُ حَوْلَ الْمَسْجِدِ فَأَرَادَ

د حضرت جابر رضي الله عنه روایت دی وایي چې : خالي شو یو څو کورونه د مسجد نبوي سره نزدې نو اراده

بَنُو سَلِيمَةَ أَنْ يَنْتَقِلُوا قُرْبَ الْمَسْجِدِ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ

و کره بنو سلمه چې جومات ته نزدې راشي ، نبی عليه السلام ته ددې دارادې معلومات و شونو وې فرمايل

لَهُمْ : « بَلِّغْنِي أَنْكُمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَنْتَقِلُوا قُرْبَ الْمَسْجِدِ » . قَالُوا : نَعَمْ يَا

دوي ته : ماته دا خبره رارسيدلې چې تاسو اراده لرئ چې رانقل شئ جومات ته نزدې هغوی وويل او ای د

رَسُولِ اللَّهِ قَدْ أَرَدْنَا ذَلِكَ . فَقَالَ : « يَا بَنِي سَلِيمَةَ دِيَارَكُمْ تَكْتَبُ

الله رسوله مونږ د اراده کړې نبی عليه السلام و فرمايل ای بنو سلمه تاسو خپلو کورونو کې اوسئ ، ليکلی کېږي

أَثَارَكُمْ دِيَارَكُمْ تَكْتَبُ أَثَارَكُمْ » ^(۱) .

ستاسو د قدمونو چاپونه بنو سلمه تاسو خپلو کورونو کې اوسئ ستاسو د قدمونو چاپونه ليکلی کېږي .

توضیح: خلت البقاع: بقاع د بقعة جمع ده کولاو میدان ته ويل کېږي ، دلته امکانه (ځايونه) مراد دي .
(المرقات ۲/۴۰۳) .

بنو سلمه: دادانصارو يو خاندان دی ، ددې خلک د مسجد نبوي نه لرې وو ، مسجد نبوي سره د څه
و چې نه کورونه خالي شو ، هغوی اراده وکړه چې جومات ته نزدې راشي ، حضور صلى الله عليه وسلم ته معلومه
شوه ، حضور صلى الله عليه وسلم منع و فرمايله . ديار کم: داد الزمواد پاره مفعول دی يعنې خپل کورونه لازم
ونیسئ ځکه چې ستاسو د تلور اتلو قدمونه ليکلی کېږي او ستاسو د اعمالو په وزن کې شاملېږي ، گویا
دې آيت طرف ته اشاره ده ﴿ وَ تَكْتَبُ مَا قَدَّمُوا وَأَثَارَهُمْ ﴾ او مونږ ليکو کوم څه چې تاسو مخکې لېږلي
دي او کوم څه چې ددې نه وروسته دي .

۲۱ ربيع الاول ۱۴۱۰ هـ

میدان محشر کې به اوه کسان د الله تعالی په رحمت کې وي

﴿۱۲﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « سَبْعَةٌ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبی عليه السلام و فرمايل : اوه قسمه کسان داسې دي چې

يُظِلُّهُمْ اللَّهُ تَعَالَى فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ
انله تعالى به يې د قيامت په ورځ په خپل سوري کې ساتي په کومه ورځ چې د خداي د سوري نه غير بل سوري
إِمَامٌ عَادِلٌ وَ شَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ وَ رَجُلٌ
نه وي: (۱) انصاف کونکي حاکم (۲) هغه ځوان چې خپله ځواني په عبادت کې مصرف کړي (۳) هغه کس
قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ بِالْمَسْجِدِ وَ
چې د جماعت نه ووځي او تر هغې پورې چې واپس جماعت ته لاړ نه شي دده زړه په جمات کې وي (۴) هغه
رَجُلَانِ تَحَابَّتَا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَ
دوه کسان چې خالص د الله تعالى د پاره محبت ساتي که يو ځای کېږي د الله تعالى د محبت د وجې نه او که
تَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَ رَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا
جدا کېږي هم د الله تعالى د محبت د وجې نه (۵) هغه کس چې په خالي ځای کې د الله تعالى ذکر کوي
فَقَاصَتْ عَيْنَاهُ وَ رَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ حَسَبٍ وَ جَمَالٍ
(الله د ويرې) دسترگونه يې او بڼکې ځي (۶) هغه کس چې راوبلې ده لره يوه بڼځه د بڼه نسب او بناست والا
فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَ رَجُلٌ
او داسې د هغې بڼځې خواهشاتو په جواب کې وايي چې: زه د الله تعالى نه ويريريم (۷) هغه کس چې
تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِئَاءُهُ مَا تَنْفِقُ كَيْبَتُهُ». (متفق عليه). ^(۱)
په داسې پټه طريقه صدقه ورکړې چې دهغه چپ لاس ته هم معلوم نه وي چې بڼي لاس څه خرچه کړي دي

توضیح: في ظله: ظل اصل کې سوري ته ويلی شي، دلته د لمر سوري مراد نه دی، بلکې د الله طرف نه د عزت او عظمت او رحمت سوري مراد دی، بعضې علماو د عرش سوري مراد اخستی دی. بعضې ددې سوري نه د راحت او نعمت مراد اخستی دی، بهر حال مقصود دادی، دا خوش نصيبه او ه قسمه خلک به د الله تعالى د رحمت سوري د لاندې وي، دوی به محشر میدان کې خفه نه وي، دا خصوصي جدا شان به دوی ته ځکه ملاویرې، مثلاً د عادل بادشاه د عدالت اثرات د خپل ذات نه علاوه په ټولو خلکو باندې هم وي، د الله د مخلوق د پاره د امام عادل عدالت عمومي رحمت وي. دویم کس ځوان

(۱) أخرجه البخاري ۱۱۲/۲، رقم الحديث: ۱۶۶۰، ومسلم في الصحيح ۷۱۵/۲ رقم الحديث: ۹۱-۱۰۳۱، أخرجه أحمد في المسند ۱۳۹/۲.

عابد او زاهد دی، یعنی ده دخپلو جذباتو سره او په حالت د خوانی کې چې د لیو تنوب وخت دی د الله تعالی د عبادت حق اداء کړو، ځکه دا عزت ورته ملاؤ شو. (المراقات ۲/۴۰۵).

در جوانی توبه کردن شیوه پنجم بریت ❁ وقت پیری اگرک ظالم میشود پر پیرگار

د دریم کس قرباني لویه ده، چې هر وخت د جومات سره محبت ساتي ښکاره خبره ده چې د جومات خدمت کوونکی به هم وي او هر وخت به عبادت گزار هم وي. څلورم قسم هغه دوه کسان دي چې د هغوی جدائي او یو ځای کیدل د الله درضا د پاره وي، ښکاره خبره ده چې د الله تعالی اطاعت به د دوی مخې ته هر وخت وي، د الله تعالی د پاک والي مراقبه به هر وخت حاصله وي. پنځم هغه کس دی چې ځان له ځای کې د الله تعالی په عظمت کې ډوب وي او د الله تعالی د ویرې د وجې نه اوښکې یې د سترگونه څي، دا ژر ادريانه پاکه وي، ځکه دا مقام ورته ملاؤ شوی دی: شپږم هغه کس دی چې په لوی امتحان کې صرف د الله تعالی د ویرې د وجې نه کامیاب شوی وي، عامه زنانه نه وي، بلکې دا اعلي خاندان سره تعلق لري او بنائسته هم وي او په خپله یې ورته ځان سپارلی وي، ددې گناه نه د بچ کیدو وجه د الله تعالی خوف دی، ځکه ددې کس عزت وکړی شو. او اوم کس هم دا اعلي کردار والادی، محبت الهی کې دومره ډوب وي او ځان ښودنې نه دومره لرې وي چې د صدقې په وخت کې د الله تعالی نه سوا بل چاته پته نه وي، بلکې کوشش دا کوي، چې واجبي د صدقې علم خپل چپ لاس ته هم نه وي. مقصد دا چې صرف اووه کسان نه دي، بلکې اووه قسمه خلک دي.

﴿۱۳﴾ وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي الْجَمَاعَةِ

د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي: مونځ د سړي په جماعت سره د فضيلت

تُضَعَّفُ عَلَى صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ وَفِي سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِينَ ضِعْفًا وَذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا

لري د مونځ کولو نه په کور يا بازار کې په پنځويشت درجو باندې او دا ځکه چې کله يو کس په ښې طريقې

كُوْضًا فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا الصَّلَاةُ لَمْ يَخْطُ خُطْوَةً إِلَّا رُفِعَتْ لَهُ بِهَا

سره او دس وکړي صرف مونځ د پاره جومات ته راځي نو چې قدم او چتوي د هر قدم په عوض کې يې يوه

دَرَجَةٌ وَحُطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ فَإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلْ

درجه او چتيري او يوه گناه يې معاف کېږي او تر څو پورې چې مونځ نه پس په خپل ځای باندې ناست وي

الْمَلَائِكَةُ تُصَلِّي عَلَيْهِ مَا دَامَ فِي مُصَلَاةٍ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ

فرېښتې دده د پاره دعاگانې کوي: ای الله تعالی! دده بخښنه وکړه، ای الله تعالی! دده باندې رحم وکړه او

وَلَا يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا انْتَهَرَ الصَّلَاةَ . وَ فِي رِوَايَةٍ:

خوپورې چې يو کس دمونځ په انتظار کې ناست وي نو دده دغه وخت مونځ کې شمارېږي، او په يوروايت

قَالَ : « إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَانَتْ الصَّلَاةُ تَخْبِئُهُ »

کې دي چې يو کس جومات ته لاړ او دمونځ دوچې نه هلته حصار شو گويا دغه وخت يې هم مونځ کې دی

وَ زَادَ فِي دُعَاءِ الْمَلَائِكَةِ : " اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ تَبَّ عَلَيْهِ .

اوزيات کړي دي فرښتو په دعا کې: ای الله! دغه کس ته بخښنه وکړې، ددغه کس توبه قبوله کړې او دا

مَا لَمْ يُؤْذِ فِيهِ مَا لَمْ يُحْدِثْ فِيهِ . (متفق عليه).^(۱)

به د هغه وخت پورې وي ترڅو پورې چې يو مسلمان ته تکليف ورنه کړي او په اودس کې وي.

توضیح: خمسا وعشرين ضعفاً: مخکې باب الجماعة کې د اقسام احاديث راځي هلته به بحث کېږي چې

کله (۲۵) او کله (۲۷) درجې ثواب ولې ملاويږي (المركات ۲/۴۰۷)

ددې کمي اوزياتي وجه څه ده دلته خو صرف دا ويلی شي چې دجماعت نه بغير مونځ کولو باندي هغه ثواب نه ملاويږي کوم چې جمعې سره په مونځ کولو باندي هغه درجه حاصلېږي (۲۵) يا (۲۷) درجې ثواب صرف هغه صورت کې حاصلېږي، چې کله جماعت سره وي.

في مصلاة: شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات کې ددې حديث لاندي ليکي: چې دوچنده ثواب هغه وخت ملاويږي، چې مونځ کونکي د مانځه په ځای باندي کلک ناست وي او يو خوا بل خوانه گوري، که مونځ کونکي جومات کې يو خوا بل خوا لاړل، بيا دا ثواب نه ملاويږي. (اشعة اللمعات ۳۵۱).

مالم يؤذ: يو انسان يا مونځ کونکي ته تکليف ونه رسوي يعنې په خپل فعل او قول چاته تکليف نه رسوي.

مالم يحدث: دا جمله د ما قبل مالم يؤذ نه بدل واقع ده د فرښتو دعاء تر هغه وخته پورې وي چې دا په اودس کې وي که جومات کې يې اودس مات شوي يا فرښتي دعاء نه کوي شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لمعات

کې ليکي داصيفه د يحدث د تحديث نه په معنی د کلام هم کيدی شي يعنې فضيلت هغه وخت دی تر خوپورې چې مونځ گزار جومات کې دنيا وي خبرې شروع نه کړي که خبرې يې شروع کړې نو فرښتي خپلې دعاگانې موقوف کړي هر مونځ کونکي ته په کار دي چې په اودس کې کيني د دنيا خبرو نه ځان

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۳۱/۲، رقم الحديث: ۶۱۷، ومسلم في الصحيح ۱۵۹/۱ رقم الحديث: ۲۷۲-۶۱۹، وأبو داود ۳۷۸/۱ رقم

الحديث: ۵۵۹، أخرجه أحمد في المسند ۲/۲۵۲.

وساتی. (اشعة اللمعات ۲۵۱).

جومات سره د بیت الخلاء و الامعامله مه کوی

﴿۱۴﴾ وَعَنْ أَبِي أُسَيْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ

د حضرت ابی اسید نه روایت دی و ایی چې نبی ﷺ فرمایي: تا سوکې چې څوک داخل شي جومات ته

فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ . وَ إِذَا

نو هغه ته په کار دي چې دا دعاء وويي: ای الله! د خپل رحمت دروازې ما ته خلاصې کړه، او چې کله د

خَرَجَ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ". (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).^(۱)

جومات نه وځي نو دا دعاء دي وويي: ای الله! زه د تانه ستا فضل غواړم.

توضیح: فليقل اللهم: دې حديث مبارک کې جومات ته د ننوتو او در او تو آداب ذکر شوي دي او څه

آداب د قياس په طور باندې معلوم يري حالانکې اول آداب دا دی چې جومات ته د داخلیدو په وخت کې

بني خپه اول دننه کړی شي او در او تو په وخت کې خپه خپه بهر کړی شي دا ځکه چې جومات سره د بیت

الخلاء مشابهت رانه شي بیت الخلاء ته د ننوتلو په وخت کې د شريعت حکم دی چې اول گسه خپه دننه

کوي يا بني خپه او د تو په وخت کې اول بني خپه او بيا گسه خپه. (المرقات ۲/۴۰۹)

اوس که څوک د دې تعليم خلاف کوي هغه په ناپوهی کې د جومات سره د بیت الخلاء معامله کوي او بیت

الخلاء سره د جومات معامله کوي، دلته حديث کې جومات ته د ننوتلو د عامذ کورده هر مسلمان ته په کار

دي چې د الله تعالی په کور کې قدم کيښودو سره د الله تعالی نه درحمت او د وسعت دعا گانې و غواړي او

چې جومات نه بهر قدم کېږدي، نو د روحانيت نه مالا مال کيدو نه پس د مادياتو او د حلال رزق دعا

غواړي، ځکه چې د جومات نه بهر دنيا سره واسطه راځي، بعضې رواياتو کې د دخول مسجد په وخت

کې مذکوره دعا سره د دې الفاظو د زیادت نقل شوی دی (بسم الله والسلام على رسول الله)

(المرقات ۲/۴۱۰) که څوک دا هم وويي ډیره ښه خبره ده.

جومات ته د داخلیدو نه پس دوه رکعته نفل کوي

﴿۱۵﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ

دا بوقتاده ﷺ نه روایت دی و ایی چې نبی ﷺ فرمایي: چې کله تا سوکې څوک داخل شي

(۱) أخرجه مسلم ۱۹۹/۱ رقم الحديث: ۶۸-۷۱۳، وأبو داود ۳۱۷/۱ رقم الحديث: ۱۶۵، والنسائي ۵۳/۲، رقم الحديث: ۷۲۹، مسند أحمد

الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ» (متفق عليه).^(۱)

مسجد ته هغه ته په کار دي چې د ناستې نه مخکې دوه رکعتونه مونځ وکړي.

توضیح: فلیرکع: دا دوه رکعتونه تحية المسجد باندې مشهور دي، که دې کې د تحية الوضوء نیت وشي، ددې ثواب به ان شاء الله حاصل شي، اوس ددې دوو رکعتونو حیثیت څه دی، د اهل ظواهر و او شوافعو په نزد باندې د دخول مسجد نه پس دوه رکعتونه مونځ واجب دي، خودا ثواب به کوم وخت ملاویږي. شوافع وایي دا ثواب د کیناستو نه مخکې کولو باندې ملاویږي که مونځ گزار جومات کې کیناستو بیا ثواب نه ملاویږي د جمهور و فقهاو په نزد تحية المسجد دوه رکعتونه نفل واجب نه دي بلکې نفل دي، اهل ظواهر او شوافع زیر بحث حدیث کې د امر صیغې ته گوري چې دا وجوب د پاره ده، (المرقات ۲/۴۱۰) جمهور وایي د امر د صیغه د وجوب د پاره نه ده بلکې استحباب باندې محمول ده ملاعلي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ مَرَقَات کې دې حدیث د لاندې لیکي، که د دخول مسجد په وخت کې یو کس بې اودسه وویا وخت مکروه و نو څلور ځله دې سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلي

العظیم) و وایي ده ته د دوو رکعتونو ثواب ملاؤ شو. (کذا فی المرقات ۲/۴۱۰)

د سفر نه واپس کیدلو وخت کې په جومات کې څه وخت ناسته کول

﴿١٦﴾ وَعَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقْدَمُ مِنْ سَفَرٍ

د حضرت کعب بن مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام به چې کله د سفر نه را واپس شونو

إِلَّا نَهَارًا فِي الضُّحَىٰ فَإِذَا قَدِمَ بَدَأُ بِالْمَسْجِدِ فَصَلَّ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ

د څانگت وخت کې به راتلونو اول به جومات ته تللو، هلته به یې دوه رکعتونه مونځ کول، بیا به (لربساعت

جَلَسَ فِيهِ» (متفق عليه).^(۲)

پورې) په جومات کې کیناستو.

توضیح: بدأ المسجد: یعنی د نبي عَلَيْهِ السَّلَام عام معمول داؤ چې د خپل سفر نه به واپس کیدو وخت کې د

(۱) أخرجه البخاري ۵۳۷/۱، رقم الحديث: ۴۴۱، ومسلم ۱۹۵/۱، رقم الحديث: ۶۹-۷۱، وأبو داود ۳۱۸/۱، رقم الحديث: ۱۶۷، والنسائي

۵۳/۲، رقم الحديث: ۷۳۰.

(۲) أخرجه البخاري ۱۹۳/۶، رقم الحديث: ۳۰۸۸، ومسلم ۱۹۶/۱، رقم الحديث: ۷۱-۷۱، وأبو داود ۲۲۰/۳، رقم الحديث: ۲۷۸۱، و

النسائي ۵۳/۲، رقم الحديث: ۷۳۲، أخرجه أحمد في المسند ۲۸۶/۶.

شپې په ځای د ورځې په وخت کې مدینې منورې ته تشریف راوړلو او چې د ورځې به تشریف راوړلو، نو کور ته د تللو نه مخکې به لږ ساعت مسجد نبوي کې کیناستو. دې نه به یوه فائده دا کیدله، که د څابښت وخت به وو، نو مونځ به یې وکړو یا د تحیة المسجد ثواب به یې حاصل کړو. او دویمه فائده داده چې مدینې منوره کې کوم صحابه کرامو رضی الله عنہم د جدائي وختونه تیر کړي وو هغوی ته به جومات کې د یو ځای کیدلو زیارت موقع ملاویدله او د یو بل احوالو نه به خبریدل، دریمه فائده دا وه چې کورونو کې زنانه او ازواج مطهرات د خپل ځانونو او د کور صفایانې وکړي، په دې حدیث کې د امت د پاره ډیر ښه تعلیم پروت دی. (المراقات ۲/۴۱۱، اشعة اللمعات ۳۵۲).

په جومات کې دورک شوي څیز اعلان منع دی:

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَمِعَ رَجُلًا
د حضرت ابو هريره <small>رضی الله عنہ</small> روايت دی وایي چې: نبي <small>عليه السلام</small> فرمائي: چې څوک دا واورې (یا وگوري)
يَنْشُدُ ضَالَّةً فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَقُلْ:
چې څوک جومات کې خپل ورک شوې څیز گوري نو هغه ته په کار دي چې دهغه جواب کې دا وایي چې
لَا رَدَّهَا اللَّهُ عَلَيْكَ فَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لَمْ تُبْنَ لِهَذَا". (رواه مسلم ^(۱))
الله تعالی دی ستا ورک شوی څیز پیدا نه کړي ځکه چې جوماتونه دورک شوو څیزونو د پاره نه دي جوړ.

توضیح: لا ردها الله عليك: علماء ليکي په ظاهر الفاظو باندې عمل کولو د پاره که څوک داسې بده دعا وکړي، نو دا جائز ده، خو د زړه نه د بد دعائیت نه وي، هو که څوک دا خیال کوي داسې بد دعائي سره دغه کس او نورو خلکو ته عبرت حاصلېږي او بیا جوماتونو کې داسې اعلانات نه کوي، نو بیا زړه نه داسې بد دعائي کولو گنجائش شته. (المراقات ۲/۴۱۱، اشعة اللمعات ۳۵۲).

نن سبا مساجدو کې اکثر د امامانو سره د خلکو په دې اعلاناتو باندې جکړې وي، د ماشومانو د ورکیدو اعلانات او د مړو د جنازو اعلانات او د خلکو د مالونو اعلانات جوماتونو نه کېږي، بلکې د پنجاب په طرفونو کې اوریدلي دي، چې د چرگانو او د چیلو اعلانات هم جوماتونو نه کېږي، چې دا ډیر غلط کار دی، د جومات اتیظامیه ته په کار دي چې جومات نه بهر لوډ سپیکر انتظام وکړي او صرف د ورک شوو څیزونو اعلانات نه بلکې هر هغه عمل چې کوم د جومات د تعمیر د مقاصدو نه جدا وي،

(۱) أخرجه مسلم ۳۹۷/۱ رقم الحديث: ۷۹-۵۶۸، وأبو داود ۲۱/۱ رقم الحديث: ۷۳، وابن ماجه ۲۵۲/۱، رقم الحديث: ۷۶۷. أخرجه أحمد في المسند ۳۱۹/۲.

ددې شور مسجد کې جائز نه دی. د سلف صالحینو په نزد باندې یو سائل ته هم صدقه ورکول نه ده صحیح، د حدیث آخري جمله (فإن المساجد لم تبین لهذا) دغه عموم طرف اشاره کوي.

که بدبودار څیزونه و خورئ نو بیا جومات ته مه ځئ :

﴿۱۸﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ

د حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي عليه الصلاة والسلام فرمایي: چا چې خوراک وکړو ددې ونو

الْمُنْتَنَةِ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذَى مِنَّا

بدبودارو (پياز او اوگه) نه هغه دې زمونږ جومات ته نه راځي ځکه چې ملائکه ته تکلیف وي د هغه څه

يَتَأَذَى مِنْهُ الْإِنْسُ ». (متفق عليه).^(۱)

نه د کوم د وجې نه چې انسان ته تکلیف وي.

توضیح: الشجرة المنتنة: د بدبودارې ونې څخه پياز او اوگه مراد دي، څنگه چې راتلونکي حدیث کې راځي، مطلب دا دی چې څنگه انسان ته د بدبودارو ونو څخه تکلیف رسیږي دغه رنگ فرښتو ته هم رسیږي، مسلمانانو ته په کار دي، چې کله پياز او اوگه و خوري نو بیا دې جومات ته نه ځي، ځکه چې انسانانو سره فرښتې هم جومات کې وي، هغوی ته تکلیف ملاویږي، په دې حکم کې هر هغه څیز داخل دی، چې بدبودار وي، که د خوړو څیزونه وي، لکه گندنې، مولى، نسوار، سیگریټ، تمباکو و الاپان وغيره ټول داخل دي، که د یو کس ترخ یا خولې یا بدن د یو زخم څخه بدبوی ځي ددې هم دا حکم دی، چې جومات ته داسې خلک مه راځئ، (المرقات ۲/۴۱۲، اشعة اللمعات ۳۵۲).

که نه سمیږي حکومت باندې لازم دي چې دوی منع کړي، مونږ گزار او فرښتو ته دې تکلیف نه ورکوي، بدبودار څیزونو څخه پس گوړه وغيره استعمالوی دې سره بدبو ختمیږي، دایې علاج دی د جومات قید احترازي نه دی، بلکې علماء لیکي داسې خلک د وعظ مجالسو، د ذکر اذکارو او محافلو او د قرآن کریم او حدیث درسگاهانو ته هم مه پریږدئ، شیخ عبدالحق رحمة الله لمعات کې لیکي عامو مجالسو مثلاً د ولیمې دعوت ته هم مه ځئ. (اشعة اللمعات ۳۵۲).

مسجدنا: دې لفظ نه د حضور صلی الله علیه و آله عموم طرف ته اشاره ده، چې صرف مسجد نبوي سره خاص نه دی، بلکې د مسلمانانو عام مساجدو دا حکم دی، ځکه (مسجدنا) څخه علاوه (مساجدنا) الفاظ

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۳۹/۲، رقم الحديث : ۸۵۱، ومسلم في الصحيح ۳۹۱/۱ رقم الحديث: ۷۲-۵۶۱، والنسائي ۱۳/۲، رقم

الحديث: ۷۰۷، أخرجه أحمد في المسند ۳/۲۷۱.

هم راغلي دي، كوم خای کې چې مسجدی لفظ راغلی هغه نور هم د سخت والي او تغليظ د پاره دی د نورو مساجدو په نسبت سره مسجد نبوي کې ددی بدبو نه سخت احتراز راغلی دی.

﴿١٩﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْبُزَاقُ فِي الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي عليه السلام فرمایي: لارې توگل په جومات کې گناه ده

وَ كَفَّارَتُهَا دَفْنُهَا. (متفق عليه).^(۱)

او ددی کفار ه د اده، چې دا لارې په خمکه کې ومندي.

توضیح: البزاق: یعنی جومات کې لارې توگل یو قسم گناه ده او کفار ه یې ازاله کول دي. (المرقات ۲/۴۱۳، اشعة اللمعات ۳۵۳).

د دفن کولو نه مراد ازاله ده، دا مطلب نه دی چې جومات کې توکل کوي بیایې دفن کوي که کله د مسجد حصه داسې وي چې هغې کې خټه او شگه وي خو قصد اتوکل مراد نه دي دا ټول د اضطرار صورتونه دي دلته څه الفاظو کې فرق ضروري دی: النخامة د ادهغه بلغم نوم دی چې سینې نه بره خولې طرف ته راشي دې ته نخامه وایي النخاع د ادهغه بلغم نوم دی چې د ماغونه بسکه خولې ته راشي (کذا فی اللمعات) دا باریک فرق دی، خو دا الفاظ یو د بل په خای ویلی شي. بزاق، بصاق، بساق او تفل د خولې لارو ته ویلي شي، لیکن تر څو پورې چې خولې کې وي هغې ته ريق ویلي شي.

﴿٢٠﴾ وَعَنْ أَبِي دَرَرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عُرِضَتْ عَلَيَّ أَعْمَالُ أُمَّتِي

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي عليه السلام و فرمایي پش کیري ماته زما د امت اعمال

حَسَنُهَا وَ سَيِّئُهَا فَوَجَدْتُ فِي مَحَاسِنِ أَعْمَالِهَا الْأَدَى يُمَاطُ عَنِ الطَّرِيقِ وَ وَجَدْتُ

بڼه او بد اعمال، ما ولیدل په نیک اعمالو کې د لارې نه تکلیف رسونکی څیز لرې کول، او ومې لیدل

فِي مَسَاوِي أَعْمَالِهَا النَّخَاعَةَ تَكُونُ فِي الْمَسْجِدِ لَا تُدْفَنُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۲)

په خراب اعمالو کې چې په مسجد کې دننه لارې توکړي او هغه دفن نه کړي.

(۱) أخرجه البخاري ۵۱۱/۱، رقم الحديث: ۱۱۵، مسلم رقم الحديث: ۵۵-۵۵۲، وأبو داود ۳۲۲/۱ رقم الحديث: ۱۷۵، والنسائي ۵۰/۲ رقم الحديث: ۷۲۲، أخرجه أحمد في المسند ۲۳۲/۳.

(۲) أخرجه مسلم ۳۹۰/۱ رقم الحديث: ۵۷-۵۵۳، وابن ماجه ۱۲۱۱/۲، رقم الحديث: ۳۶۸۳، أخرجه أحمد في المسند ۱۷۸/۵.

د مونځ په حالت کې چې بلغم راشي نو څه کول ورسره په کار دي

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمايي کله چې تاسو مونځ ته ودرېږئ نو

فَلَا يَبْصُقُ أَمَامَهُ فَإِنَّمَا يُنَاجِي اللَّهَ مَا دَامَ فِي مُصَلَّاهُ وَلَا عَنْ يَمِينِهِ

مه توکي خپلې مخې ته ځکه چې تاسې د الله سره مناجات کوئ ترڅو چې په مونځ کې يې، او نه ښي طرف

فَإِنَّ عَنْ يَمِينِهِ مَلَكًا وَ لِيَبْصُقَ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمِهِ فَيَذْفِقُهَا.»

ته ځکه چې ښي طرف ته فرېسته ده، او توکړئ گس طرف ته او يا لاندي د قدمونو او يايې ځمکه کې بنځ

وَ فِي رِوَايَةٍ أَبِي سَعِيدٍ: «تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى.» (متفق عليه). (۱)

کړئ. د ابو سعيد خدري رضي الله عنه روايت کې دي، بلکې د خپل گس قدم د لاندي توکړئ.

توضیح: فالما یناجي الله: دې حديث کې د مونځ گزار کس تشبیه يې د هغه کس سره ورکړې ده چې خپل واجب الاحترام مالک ته ولاړ وي او هغه سره خبرې کوي او دغه حالت کې او دغه کیفیت کې د خپل مالک عزت او احترام د ټولو آدابو خيال ساتي او د هغه طرف ته د توکلو جرات نه کوي، دغه مونځ کونکي د پاره واجب دي، چې کله خپل حقيقي مالک ته مخامخ مونځ د پاره ولاړ وي، د ټولو آدابو خيال دې وساتي او د حاضریدو د شرائطو خيال دې وساتي، چې خپل مالک مخامخ لارې توک نه کړي، که د توکلو باندي مجبوره شي، بيا دې مخامخ نه توکوي، د الله تعالی ذات اگر چې د جهت او سمت د قيوداتو نه پاک دی، خو اسلام د حضور صلی الله علیه و سلم په طريقې سره آداب مسلمانانو ته رسولي دي چې د رب ذو جلال په دربار کې د حاضرۍ په وخت کې کوم داسې صورت او طريقه اختيار شي چې د الله تعالی ذات د کبرائي سره منافي وي. (الکاشف ۲/۲۷۸).

عن يمينه ملكا: دې فرېستې نه د کراما کاتبين نه علاوه نورې فرشتې مراد دي خاص کر مونځ وخت ښي طرف ته ولاړ وي، مونځ گزار د پاره رهنمائي او دعا کوي، گویا دا يو ميلمه دی دده احترام په مو گزار باندي واجب دی د هغه طرف ته توکل منع دي يا فرېستې نه مراد کراما کاتبين دي دهغوي احترام لازم دی دا افضل دي د هغه فرېستې نه چې گس طرف ته وي د انسان بدیاني ليکي ښي طرف ته فر اميره ده گس طرف ته فرېسته ماموره ده ځکه ښي طرف ته توکلو نه منع فرمايلې ده.

(۱) أخرجه البخاري ۵۱۲/۱، رقم الحديث . ۱۱۶، ومسلم ۳۸۹/۱ رقم الحديث: ۵۳- ۵۵۰، وابن ماجه ۱/۳۲۶، رقم الحديث: ۱۰۲۲.

۲۲ ربیع الاول ۱۴۱۰ هـ

هر یو قبر خای د سجدې تر څول حرام دي

﴿۲۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا روايت دی وايي چې نبي ﷺ و فرمايل: په هغه بيماري کې چې دهغې نه

لَمْ يَأْتِ بِهَا مَرَضٌ وَمَاتَ فِيهَا، لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى

پانه ځيدو (يعني مرض وفات کې) د الله تعالى لعنت دې وي په يهودو او نصاراو باندې چې دوي د

اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ. (متفق عليه)^(۱)

خپلو پیغمبرانو د قبرونو خای د سجدې جوړ کړی وو.

توضیح: لعن الله اليهود: کله چې حضور ﷺ ته د الله تعالى د طرف څخه معلوم شو، چې اوس ډیر زرد دنیا څخه روان دی، نو حضور ﷺ ته ویره راغله، چې هسې نه زما د امت څه خلک زما د قبر سره هغه معامله ونه کړي کومه معامله چې يهودو او نصاری د خپلو انبیاو ﷺ د قبرونو سره کړې وه، دې وجې نه یې خپل امت ته تنبیه ورکړه چې يهود او نصاری د کوم کار د وجې نه ملعون گرځيدلي وو، دهغې نه تاسو بچ شئ. (المراقات ۴۱۵-۴۱۶/۲، اشعة اللمعات ۳۵۳).

شیخ عبد الحق رحمه الله لمعات کې د علامه تورپشتی رحمه الله د حوالې سره لیکي قبرونه خای د سجدې جوړول دوه طریقو سره دي، یو طریقه داده محض د قبر د عبادت په نیت سره قبرونو ته سجده کول، لکه څنگه چې نن سبا دي) دویمه طریقه داده عبادت خود الله تعالى د پاره وي خو خای د سجدې د یو پیغمبر قبر جوړ کړې پدې خیال چې، دغه رنگ عبادت سبب د قلیدو دی، ځکه چې دې کې د الله تعالى عبادت هم وي او د انبیا کرامو او دهغوئ د قبرونو تعظیم کول هم وي دا دواړه طریقې غیر مشروع دي، د الله تعالى د رسول ﷺ په نزد باندې ناخوښې دي، پومبې طریقه خالص شرک او کفر دی. او دویمه طریقه هم حرامه ده او دا شرک جلي دی خو خفي او معنوي شرک دی حضور ﷺ و فرمايل: (اللهم لا تجعل قبوري وثناً يعبد اشتد غضب الله على قوم اتخذوا قبور انبياءهم مساجد) علامه تورپشتی رحمه الله مزید تشریح کې لیکي چې دې نه معلومه شوه، چې د یو نبي یا د یو ولي قبر طرف ته بطور تبرک او تعظیم موندل کول حرام دي، (اشعة اللمعات ۳۵۳).

(۱) أخرجه البخاري ۱۱۰/۸، رقم الحديث: ۱۱۱۱. ومسلم ۲۷۶/۱ رقم الحديث: ۱۹-۵۲۹، أخرجه أحمد في المسند ۱۲۱/۶.

علامه نووي رحمه الله عليه کي يو خير طرف ته ياد هئي سره مونخ کون د تبرک د و جي مه کوي، خکه چي ددي په معانعت کي احاديث موجود دي او ددي په حرمت کي د شک او شبهي گنجائش نشته دي او ماته معلوم نه ده چي د تعظيمه او د تبرک د و جي خخه ديونسي ياديو ولي قبر طرف ته مونخ کولو په حرمت کي د چا اختلاف شته دي، علامه تورپشتي رحمه الله ليکي که د قبرونو خواته جومات وي يا داسي خاي وي چي هلته قبرونه په نظر راخي، نو په داسي خاي کي مونخ کولي شي، داسي خاي کي هم د مونخ گنجائش شته دي، چي هلته رومي د پيغمبرانو قبرونه وو، خو وروسته د هغي نبي هه باقي پاتي نه شوي، خنگه چي مشهوره ده چي حطيه کي د حضرت اسماعيل عليه السلام قبر دي حالانکي خلک هلته مونخ کوي. (کذا في اشعة اللمعات ۳۵۴)

بهر حال نن سبا عوام الناس د بزرگانو په مزارونو باندې د شرع خلاف سجدي او طوافونه کوي او نور ناروا کارونه هم کوي چي د اسلام او قرآن د تعليماتو نه سراسر منافي دي. پو چا دير نه ويلي دي:

زم کی اس کی ہے ملت کیلئے پیغام موت ❁ کرہا ہوں جو بجائے کعبہ قبروں کا طواف

﴿۲۳﴾ وَ عَنْ جُنْدُبٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَلَّا

د حضرت جندب رضي الله عنه نه روايت دي وايي چي: ما دني عليه السلام نه اور دني چي فرمايل يي: خبردار!

وَ إِنْ مَن كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَ صَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ

تاسو نه مخکي خلکو د خپلو انبياو عليهم السلام او د بزرگانو د قبرونو سجده گاه جوړي کړي وي، لهذا

أَلَّا فَلَا تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنهَاكُمُ عَنْ ذَلِكَ»^(۱).

خبردار شي تاسو خلک قبرونه سجده گاه مه جوړوي، زه تاسو ددي نه منع کوم.

﴿۲۴﴾ وَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دي وايي چي: نبي عليه السلام فرمايل يي: کورونو کي په خپلو کورونو کي

مِنْ صَلَاتِكُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا هَا قُبُورًا» (متفق عليه)^(۲)

بعضي مونخونه او د کورونو نه قبرونه مه جوړوي.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۷۷/۱ رقم الحديث ۱۲ ۵۲۲.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۱۸/۱ رقم الحديث ۱۲۲، ومسلم في الصحيح ۵۲۸/۱ رقم الحديث ۲۰۸-۷۷۷، وأبو داود ۶۳۲/۱ رقم

الحديث ۱۰۳۱، والنسائي ۱۹۷/۳، رقم الحديث ۱۰۹۸، أخرجه أحمد في المسند ۱۶۲.

توضیح: من صلواتکم: یعنی خپل نوافل او سنت چې جماعت په کې نه وي هغه په کورونو کې کوي ستاسو په کورونو کې به برکت راضي او عبادت د وجې نه به کور کې هدايت راضي. (المقرات ۲/۴۱۷)

ولا تتخذواها قبورا: یعنی کورونه د عبادت نه داسی مه خالي کوي لکه څنگه چې قبرونه خالي دي، بلکې د نوافلو او سنتو یوه حصه په کور کې کوي، دغه وجه ده چې فقهاو سنت او نوافل کور کې کولو ته افضل وي، دامعنی ډیره واضح ده، بعضی شارحینو دا مطلب اخیستی دی چې خپل مړي کورونو کې مه دفن کوي کورونو نه قبرستان مه جوړوي، خودا مطلب لري دی.

الفصل الثاني:

﴿٢٥٥﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمايلي دي: په مینځ د مشرق او

الْمَغْرِبِ قِبْلَةٌ»^(۱)

مغرب کې قبله ده.

توضیح: قبله: ددې حدیث تعلق د مدینې منورې سره دی نورو ملکونو کې حکم داسی نه دی او شریعت کې ډیر مسائل داسی دي چې د هغې تعلق د خاص ځای یا زمانې سره وي، مدینه منوره چې ته واقع ده ددې په شمال کې شام واقع دی او جنوب کې یې مکه واقع ده، مشرق طرف ته یې خراسان نع دی او جانب مغرب کې مغربي علاقې دي، ددې حدیث مطلب دا شو چې کوم خلک مدینې کې سیري یا د مدینې په طرف کې د هغوی د پاره قبله د مشرق او مغرب په مینځ کې ده، نه مشرق ددوی قبله ده او نه مغرب، یعنی ددې دواړو په مینځ کې جنوب ددوي قبله ده، مشرق او مغرب صیفاً او شتاً نیږي، لیکن د مینځ په لفظ کې ډیر وسعت دی هر موسم کې قبله مینځ کې وي. (اشعة اللمعات ۳۵۴)

﴿٢٥٦﴾ وَعَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: خَرَجْنَا وَفَدَّا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د طلق بن علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: مونږ د یو وفد په شکل نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ته راغلو او مونږ ته یو

فَبَايَعَنَا وَصَلَّيْنَا مَعَهُ وَ أَخْبَرَنَا أَنَّ بَارِضَنَا

د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره بیعت وکړو او د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره مومونځ وکړو او بیا مو دا عرض وکړو چې زموږ په ځمکه

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۷۳/۲، رقم الحديث: ۳۱۱، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۲۳/۱ رقم الحديث: ۱۰۱۱.

بِيعَةً	لَنَا	فَاسْتَوْهَبْنَا	مِنْ	فَضْلِ	طَهْرَةٍ
کې یوه گرجه ده هغې سره څه وکړو نو مونږ وغوښتي د نبي ﷺ نه د هغه دا و دس نه پاتې شونکې اوبه					
فَدَعَا	بِنَاءِ	فَتَوَضَّأَ	وَ	تَكْبُضِضَ	ثُمَّ
نبي ﷺ اوبه راوغوښتي او دس يې پرې وکړو او خوله کې يې اوبه واچولې بيا يې واچولې اوبه					
فِي	إِدَاوَةٍ	وَ	أَمَرَنَا	فَقَالَ	:
په يولوښي کې او مونږ ته يې وفرمايل کله چې خپل ځای ته لاړ شي هلته گرجه و رانه کړي اوبه هغه ځای کې					
وَ	أَنْصَحُوا	مَكَانَهَا	بِهَذَا	الْمَاءِ	وَ
دا اوبه واچوي او بيا هلته جومات جوړ کړي مونږ عرض وکړو زموږ ښار خو ډير لرې دی او سخته گرمي					
وَالْمَاءَ	يُنْشَفُ	فَقَالَ	:	«	مُدْوَةٌ
ده دا اوبه چې هلته رسيږي نو و چې شوي به وي نبي ﷺ وفرمايل : نورې اوبه ورسره ملاؤ کړي ځکه					
					لَا
					يَزِيدُهُ
					إِلَّا
					طَيِّبًا
					»
چې ددې په پاک والي او برکت کې به نوره اضافه هم وشي.					

توضیح: وفدا: ضرب يضرب نه وفدا و فوداً و افادة ده هغې معززې جرگې نوم دی کوم چې د یو قوم د طرف نه خپل امیر ته معامله وړي، ددې مفرد و افد دی، سنه ۹ هـ د سنة الوفود په نوم سره یادېږي مسجد نبوي کې ددغې و افدينو قیام به کیدو دغې کې د یوې ستنې نوم اسطوانة الوفود ده، د وفد عبد القیس قصه مشهوره ده هلته تشریح هم شوې ده.

بیعة: د عیسائیانو د عبادت گاه نوم دی او دې ته گرجه ویل کېږي او کنیسه د یهودیانو عبادتخاني ته ویلی شي او مسجد د مسلمانانو عبادت ځای ته ویلی شي، شارحین لیکي د وفد دا خلک رومي عیسائیان وو بیا چې کله مسلمانان شو هغوی د خپلې جرگې غورځول او غوښتل چې جومات پرې جوړ کړي، خو هغوی غوښتل چې گرجه کې د غیر الله د عبادت اثرات پرته دي دغې د ختمیدو د پاره دغه ځای وینخل ضروري دي او بیا د پیغمبر ﷺ د تبرک اوبه پرې اچول په کار دي دې مقصد د پاره دا و دس نه باقی پاتې شوې اوبه او غوښتلې او پیغمبر ﷺ ورکړې. (المرقات ۲/۴۱۹).

فاستوهلباء: مطلب دادی چې بطور هبه یې اوبه وغوښتلې.

اداء: د چمرې لوبنې ته ویلي شي، چې د اوبو نه به یې ډک کړو سفر کې به یې وړه، دې ته اردو کې چهاگل وایي.

ینشف: د مجهول صیغه ده د وچیدو په معنی ده، مطلب دا چې مسافت لرې دی، سفر اوږد دی د گرمی موسم دی او اوبه د وچیدو څیز دی هلته د رسیدو پورې به وچې شي (مدوه) د امر صیغه ده د مدد نه دی، دې کې مزید اوبه ملاؤ کړی چې دغه اوبو سره د هغې مدد وشي.

لا یزید الا طیباً: یعنی دا خیال مه کوه چې د نورو اوبو ملاویدو سره به د اصل اوبو برکت ختم شي، بلکه کومې نوې اوبه چې پکې وارولې شي، نو د اصل اوبو برکت به ډیر شي، دویم مطلب دادی د انوې اوبه چې د دغه متبرک اوبو سره ملاؤ شي ددې سره به د نوو اوبو برکت هم زیات شي، ددې جملې نه دواړه مطلبونه آخستل کېږي، شیخ عبدالحق لمعات کې لیکلي دي ددې په پیغمبر ﷺ د تبرکاتو ثبوت ملاویرې بیا د پیغمبر ﷺ د وارثانو علماو او صلاحو تبرکاتو ثبوت هم ملاویرې. (اشعة اللمعات ۳۵۴).

شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ بِالْكَلِّ صَحِيحٌ لِيَكْلِي دې، خودې کې د حدود شریعت نه تجاوز نه دی په کار چرته ددې عبادت شروع نه شي. (اشعة اللمعات ۳۵۴-۳۵۵)

علماو لیکلي دي خلک چې زمزم د لرې لرې علاقو پورې وړي او د تبرک گڼي او د خیر او برکت والا یې گڼي دې حدیث نه ددې ثبوت ملاویرې، بهر حال برکت ورکوونکی صرف او صرف د الله تعالی ذات دی او کوم څیزونو کې چې د الله تعالی تبرک اچوي هغه متبرک کېږي.

محلّو او کورونو کې جو ماتونه عام کول په کار دي

﴿٢٧﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبِنَاءِ الْمَسْجِدِ فِي الدَّوْرِ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت دی وایي چې: نبي ﷺ په محلّو کې د جو ماتونو جوړولو حکم

وَ أَنْ يُنْظَفَ وَ يُطَيَّبَ (١).

کړې دی او دا چې (هغه جو ماتونه دي) صفا و ساتل شي او خوشبو داردې کړې شي.

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٣١١/١ رقم الحديث : ٤٥٥ ، وأخرجه الترمذي في السنن ٤٨٩/٢ ، رقم الحديث : ٥٩٤ ، وأخرجه ابن ماجه

في سننه ٢٥٠/١ رقم الحديث : ٧٥٨

توضیح: (دور) دال د ضمې سره د دار جمع ده دار کور ته ویل کېږي او محلې ته هم ویل کېږي، دلته محله مراد ده، یعنې حضور ﷺ صحابو ته فرمایي په خپلو خپلو کورونو کې د کورونو جوماتونه جوړ کړئ او په خپلو محلو کې د محلې جوماتونه جوړ کړئ. (المراقات ۲/۴۲۰).

ملاعلي قاري رحمه الله وايي په حديث کې هغه جوماتونه مراد دي چې کورونو کې د مونځ د پاره يو ځای خاص کړی شي، دې څخه محله هم مراد اخیستی شي، چې په هره محله کې ځان ته جومات په کار دی چې خلکو ته آساني وي او د جماعت ثواب حاصلول آسان وي، دا په هغه صورت کې دي، چې کله بل جومات ته نقصان نه وي، که نقصان وي، نو بیا جائز نه دی.

بهر حال جوماتونه قائم کول د مسلمان دیني، مذهبي، قومي او ملي علامه ده، مساجد قیام باعث د برکت او د رحمت دي، چې په کومې محلې کې د اهل حقو جومات وي ددغې محلې خلکو د اهل حقو سره تعلق جوړېږي چې په کومې محلې د اهل باطلو جومات وي، نو خلک هم د اهل باطلو سره کېږي، ځکه مسلمانانو له جوماتونو جوړولو کې خیال کول په کار دي، دین اسلام د جهاد په ذریعې سره دنیا کې خور شوی دی او جوماتونه د علماو په ذریعې سره برقرار او محفوظ دي، چې کوم ملک کې جوماتونه او علماء ختم شي د خلکو څخه دین ختمېږي او هغوی مرتد لوی شي او بیا مرتد کیدو سره مړه شي. حضرت عمر رضي الله عنه خپل دور خلافت کې حکم جاري کړی وو، چې کومه علاقه فتح شي پوښی هلته جومات جوړوئ، خو د یو جومات په ذریعې سره بل جومات ته نقصان مه رسوئ، یعنې مسجد ضرار جوړ نه شي، د حضرت عمر رضي الله عنه په دور خلافت کې د عمر رضي الله عنه په حکم باندې څلور زره جوماتونه جوړ شو او جامع جوماتونه نهه سوه (۹۰۰) جوړ شو. ابن مالک رحمه الله ددې حديث نه د کورونو جوماتونه مراد اخیستی دي، اگر چې ملاعلي قاري رحمه الله دا مرجوح کړی دی، (المراقات ۲/۴۲۱).

حقیقت دا دی چې په کورونو کې جوماتونه مفید دي، د کور خلک هر وخت مونځونه او عبادتونه په کې کوي، د باران، یخنی او د ویرې د وجې نه د کور افراد په هغې کې مونځونه کوي، ماشومانو ته تعلیم ورکولی شي چې مونځ څه څیز دی د کور والو شوق پیدا کېږي چې مونځ مسلمانان یو، زمونځ سره جومات دی، مونځ باندې چې صفاتي لازم ده، مونځ باندې د هغې خوشبودار کول لازم دي، د کور والو ددغه څیزونو د احساس سره سره د الله تعالی طرف نه د جومات د وجې نه رحمت او برکت ځان له حاصلېږي، لهذا د حديث دا مطلب بیانول هم ضروري دي، ددې حديث الفاظ عام دي که د محلې جومات وي یا د کورونو جومات، البته جوماتونه ظاهري او معنوي اعتبار سره آبادول په کار دي او پاک ساتل ضروري دي. (المراقات ۲/۴۲۱).

په جوماتونو کې نقش و نگار د قیامت د علامو نه دی

﴿۲۸﴾ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « مَا أَمْرٌ

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي عليه الصلاة والسلام فرمایي: ماته حکم نه دي شوي

بِتَشْيِيدِ الْمَسَاجِدِ . قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : لَتُزَخِرْفَنَهَا

د جوماتونو د اوچتولو او بنائسته کولو، ابن عباس رضي الله عنه فرمایي: تاسې د عبادت خانو بنائسته والی

كَمَا زَخِرْفَتِ الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى ^(۱) .

کوي لکه څنگه چې يهود او نصاری (د عبادت خانو) بنائسته والی کوي.

توضیح: تشييد المساجد: د باب تفصيل نه تشييد روغن سره بنائسته کول او سمنټ و غيره سره پلستر کول، روغن سره پالش کول او مضبوط او اوچتولو په معنی کې دی، د مضبوطی او د وچتوالي په معنی (المركات ۲/۴۲۱، اشعة اللمعات ۳۵۵) د قرآن کریم آیت داسی دي: ﴿وَقَصِرَ مَشِيدٌ﴾ (نساء:

۷۸) ﴿فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ﴾ طرفه بن العبد دخپلې اوښې تشبيه د مضبوط پیل سره ورکړې ده، هغه داسی:

كقنطرة الرومي اقسمر بها ❀ تَكْتَنِفَنَّ حَقِي تَشَادِ بِقَرْمَدِهِ

د دې معنی په اعتبار سره مطلب دا شو چې ماته اوچتو او عالیشان او مضبوطو پلیستر شوي جوماتونو د جوړیدو حکم نه دی شوی، مسجد نبوي د پیغمبر صلى الله عليه وسلم په وخت مبارک کې ساده او کچه وو، دیوالونه یې د خښتو او چت یې د کهجورو د څانگو څخه جوړ وو او ستنې یې د کهجورو د تنو څخه یاد کهجورو د لرگو څخه وې، عهد صدیق رضي الله عنه کې یې هم دا حالت وو، د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کې دوباره تعمیر شو، خو دغه رنگ ساده یې پرېښودو، څنگه چې مخکې وو، خو څه ناڅه کولاو والی په کې شوی وو، بیا د عثمان رضي الله عنه په دور خلافت کې چې هغه وکتل چې کورونه عالیشان او بنائسته دي، او دا دغه رنگ زور دی، نو عثمان رضي الله عنه په نوې طرز باندې جوړ کړو، نو جومات کې کولاو والی هم راوستو او بنائسته یې هم کړو، دیوالونو کې مزین کاني او چت کې یې اعلی لرگي استعمال کړل، متاخرینو هغه او د دې اجازت ورکړو، چې جوماتونه هم بنائسته جوړوي، لکه څنگه چې کورونه دي، چې جوماتونو سپکوالی ونه شي.

لتزخرفنهما: زخرف سرورزو ته ویلي کېږي دلته مراد زيب او زينت دی او نقش او نگار ته ویلي شي،

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۱۰/۱ رقم الحديث ۱۴۸ .

زمونر فقها، مثلاً صاحب هدايه ليكلي، چې كوم خای پورې د جومات مضبوطوالی وي. هغه جائز دي، که د چا ذاتي مال نه وي یا د مسلمانانو د وقف مال نه وي بیا زيب او زينت داد و وقف مال څخه جائز نه دی که يو کس نقش او نگار کول غواړي نو د هغه حد پورې کول په کار دي چې د خلکو په مونځ کې د غفلت سبب ونه گرځي او که سبب د غفلت گرځي نو بیا د ذاتي مال څخه هم جائز نه دی. يعنې مکروه دی. د حديث مطلب داشو چې راتلونکي داسی خلک به وي چې جوماتونه به بنائسته کوي او په ديوالونو باندې به سره زر مېري، حالانکې دا طريقه د سنت نبوي نه ده ځکه چې اسلام سادگي بنائې او د نقش او نگار په خای عمل او کردار بنائې، نن سبا بريلوي حضرات مساجد عموماً په دغه طرز جوړوي او د هدايت نه خالي وي، ځکه چې د شرک او بدعت مرکزونه جوړ شي حالانکې د جومات د پاره د الله تعالی دا حکم دی ﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾.

﴿۲۹﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ

د حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: د قیامت علاماتو نه یوه علامه دا

أَنْ يَتَّبِعَهُ النَّاسُ فِي الْمَسَاجِدِ «^(۱).

هم ده چې خلک به د مساجدو په باره کې یو بل باندې فخر کوي.

توضیح: يتبأهی: داد باب تفاعل او باب مفاعله نه مباهات د فخر کولو په معنی راځي، يعنې د قیامت يو څو علاماتو نه دا هم ده، چې خلک به غټ غټ جوماتونه جوړوي او هغه به بنائسته کوي او خلکو ته به يې بنائې د الله تعالی رضا به مقصود نه وي، بلکې فخر مباهات اراده به يې وي او د دنیا والونه شاباسی حاصلول به مراد وي (المراقات ۲/۴۲۲) گویا چې:

سجد توپادی شب بھر میں ایمان کی حرارت والوں نے ﴿﴾ من انہا انہا پرا نا پالی سہ رسوں میں نمازی بن نہ سکا

﴿۳۰﴾ وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عُرِضَتْ عَلَيَّ أَجُورُ أُمَّتِي

د حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: پېش کولی شي ماته ثواب زما دامت

حَتَّى الْقَدَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ وَ

تر دې پورې چې د گندگی او د خاورې ثواب هم پېش کولی شي چې او باسي يې سړی د جومات نه او

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۱۱/۱ رقم الحديث: ۱۱۹، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۱۱/۱ رقم الحديث: ۷۳۹.

عُرِضَتْ عَلَيَّ ذُلُوبٌ أُمَّتِي فَلَمْ أَرَ ذَلْبًا أَكْبَرَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ

پيش کولی شي ماته گناه د امت زمانو نه ښکاري ماته غټه گناه چې يو کس يو سورت د قرآن کریم او يا

آيۀ او يېها رَجُلٌ لَمْ نَسِيهَا»^(۱).

يو آيت ياد کړي او بيا يې هير کړي.

توضیح: القذاة: قذاة جمع د قذی ده په سترگو کې معمولي شان خزله وي هغې ته قذات ویلی شي.
(المرقات ۲/۴۲۲، الکاشف ۲/۲۸۴) يو شاعر وايي:

رَأَى خَلْقِي حَيْثُ يَخْفَى مَكَانَهَا ❁ فَكَانَتْ قَذَى عَيْنَيْهِ حَقٌّ كَجَلَّتْ

دې حديث کې دې طرف ته اشاره ده چې د جومات مثال د انسان د سترگې په شان دي، څنگه د انسان په سترگه کې گند پريوتو سره تکليف وي او هغه ددې دلرې کيدو کوشش کوي، دغه رنگ د جومات روح ته هم د گندگۍ د وجې نه تکليف وي چا چې د جومات څخه گندگي يعنې خزله لرې کړه ده باندې د الله تعالی رحمت نازلېږي. ثم نسيها: يعنې الله تعالی يو کس ته د قرآن کریم دولت ورکړي قرآن کریم يې ياد کړو يا يوه حصه يې ياده کړه بيا يې ددې قرآن ناشکري وکړه او هير يې کړو دا ډيره لويه گناه ده. د ظاهر حديث نه دا معلومېږي قرآن کریم يې يادولو نه پس بيا هير کړو او اوس يې په يادو باندې نه شي ویلی بعضې علماء ددې گناه تعلق هغه صورت سره ښودلی دی چې داسی يې هير کړي چې قرآن کریم په کتو هم نه شي ویلی. (المرقات ۲/۴۲۳).

﴿۳۱﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بِشْرِ الْمَشَائِينِ فِي

د حضرت بريدې نه روايت دی وايي چې: نبي ﷺ فرمايي زيری ورکړه هغه تلونکو خلکو ته په

الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.^(۲)

تیارو کې جوماتونو ته په پوره رڼا سره د قيامت په ورځ باندې.

﴿۳۲﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا رَأَيْتُمْ

د حضرت ابو سعيد خدری روايت دی وايي چې: نبي ﷺ فرمايي: کله چې تاسو وگورئ يو

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۱۶/۱ رقم الحديث: ۳۶۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۱۶۲/۵، رقم الحديث: ۲۹۱۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۷۹/۱ رقم الحديث: ۵۶۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۳۵/۱، رقم الحديث: ۲۲۳.

الرَّجُلُ يَتَعَاهَدُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ:

کس د جومات خیال ساتلو باندې نو گواهي ورکړئ ده ته په ایمان سره ځکه چې الله تعالی فرمایي: ترجمه:

﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾. (سورة التوبة آیت: ۱۸) (۱)

یښکه آبادوي جوماتونه د الله تعالی هغه څوک چې په الله تعالی او د قیامت په ورغ ایمان لري.

توضیح: يتعاهد المسجد: تعاهد باب تفاعل نه د خدمت او خیال ساتلو په معنی دی، مطلب دادی چې تاسو یو کس وگورئ چې د الله تعالی د کور خیال ساتي دهغې حفاظت کوي جوړوي یې، د صفائي او خوشبو خیال یې ساتي، درنا انتظام په کې کوي، هغې کې کيني او عبادت په کې کوي، ذکر الله کې مشغول وي، تاسو گواهي ورکړئ چې دغه کس مؤمن او ایمان والادی او د الله تعالی او در رسول ﷺ حکم منونکی دی، ځکه چې د قرآن کریم دا گواهي ده، ددې بالعکس کوم کس چې د جومات سره تعلق نه ساتي، دهغې طرف ته گوري هم نه، دده د ایمان گواهي نه شي ورکولی. (المراقات ۲/۴۲۵).

لطيفه: یو بې دینه کس خپل دیندار ځوی ته وایي: زه چې لوبښو ته گورم نوماته په لوبښو کې لوته بده ښکاري او په کپړو کې مصلی ښه نه ښکاري او ځایونو کې جومات او په انسانانو کې ملاسړی ښه نه ښکاري ځوی ورته وویل چې تا کې خو ټول علامات د جهنمي دي مخکې معلومه نه ده چې څه به کېږي.

ددې امت سیر و سیاحت جهاد دی

﴿۳۳﴾ وَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ قَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنُ لَنَا

د حضرت عثمان بن مظعون رضي الله عنه روایت دی وایي چې: یا رسول الله ﷺ! ماته اجازت وکړه

فِي الْإِخْتِصَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « لَيْسَ مِنَّا مَنْ

د خصي کیدو (چې زنا کې اختمه نه شم) نبي عليه السلام و فرمایل: هغه کس زموږ څخه نه دی چې څوک

خَصِيَ وَلَا اخْتَصَى إِنَّ خِصَامَ أُمَّيِ الضِّيَامِ.

بل خصي کړي یا په خپله ځان خصي کړي بلکې زما امت دپاره خصي کیدل روژې نیول دي (ځکه چې روژې

فَقَالَ ائْذَنُ لَنَا فِي السِّيَاحَةِ.

نیولوسره شهوت ختمیږي) حضرت عثمان بن مظعون رضي الله عنه وویل یا ماته د سیر و سیاحت اجازت راکړه

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۱۱، رقم الحديث: ۲۶۱۷، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۶۲ رقم الحديث: ۸۰۴.

فَقَالَ : « إِنَّ سِيَاحَةَ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ». فَقَالَ :

نبي ﷺ و فرمايل : زما دامت سياحت جهاد دى د الله تعالى په لاره کې ، هغوى بيا وويل : صحيح ده .

اِذْنُنَا فِي التَّرَهُّبِ . فَقَالَ : « إِنَّ تَرَهُّبَ أُمَّتِي الْجُلُوسُ فِي

بياماته دراهب جوړيدو و اجازت راکړه ، نبي ﷺ و فرمايل : راهب جوړيدل زما دامت ناسته ده په

الْمَسَاجِدِ اِنْتِظَارًا لِلصَّلَاةِ .^(۱)

جو ماتونو کې د مونځ کولو په انتظار کې .

توضیح : حضرت عثمان بن معظون رضي الله عنه جليل القدر صحابي دى مکه مکرمه کې په اسلام قبلولو کې خوار لسم نمبر مسلمان دى ، د حبشې هجرت يې وکړو ، بيا د مدينې منورې د هجرت څخه سرفراز شو ، د حضور صلی الله علیه و سلم ورسره د زړه محبت وو ، مهاجرينو کې رومبى مسلمان دى ، په مدينه منوره کې (سنه ۲هـ) کې وفات شوى دى ، جنت البقيع کې د ټولو نه مخکې دا صحابي مدفون دى ، د دې د مرگ نه پس حضور صلی الله علیه و سلم دده د تندي مبارک نه چپه اخیستې وه او د حضور صلی الله علیه و سلم د سترگو اوبنکې مبارکې د دې په تندي باندې پریوتې ، او د دې په قبر باندې حضور صلی الله علیه و سلم په خپله يودر وند کانی نصب کړ او وې فرمايل چې زما د خاندان خلک به ده سره دفن کولى شي (قرضی الله عنه وعن جميع الصحابة) (المرقات ۲/۴۲۵) .

في الاختصاص : اختصاص لزع الخصيتين يعنى د خپل ځان د خصي کولو په معنى کې دى ، يعنى د انساني شهوت مرکز خصيتين دي ، چې کله دا ختم شي ، د خواهشاتو او شهواتو جرړه ختمه شي ، د دې صحابي دا مقصد وو ، چې داسې طريقه اختيار کړي ، چې د دنيا لذتونو د نفس خواهشاتو څخه جدا شي او د خپل رب عبادت او خوشحالى کې مشغول وي ، د ټولو نه مخکې هغوى حضور صلی الله علیه و سلم څخه اجازت و غوښتو ، چې دا خپل عضو قوت مکمل ختمول غواړي ، حضور صلی الله علیه و سلم د دې غير فطري فعل ارتکاب څخه منع کړو او د دې نه د بچ کيدو آسان علاج يې ورته وښودو ، چې تاسو ډيرې روژې نيسئ ، ځکه چې روژې شهوت ختموي او شيطاني وسوسې او خواهشات لرې کوي او د تعلق مع الله بڼه جذبات پيدا کوي .

لبس منامن خصی : خصی دويم کس خصي کول او اختصاص خپل ځان خصي کولو په معنى کې دى .

سوال: دلته دا اشکال دي آیا ددي عمل د ارتکاب په وجه سرې د اسلام څخه نه وځي د اهل السنة والجماعت په نزد باندې د گناه کبیرې په ارتکاب سره سرې نه کافر کېږي. (لیس منا) یعنی زمونږ څخه نه دی ددې څه مطلب دی؟

جواب: د دارنگه سوال او جواب توضیحات جلد اول کې لیکلي دي. خلاصه دا چې حضور ﷺ د فرمان مطلب دادی، داسې کس ددې خاص فعل د ارتکاب څخه د مسلمانانو په طریقه نه دی. د حضور ﷺ په طریقه باندې نه دی، ددې مطلب دا نه دی چې د اسلام څخه خارج شویا دا کلام د اسلوب حکیم طور باندې وو، حضور ﷺ وفرمایل داسې کس زمونږ څخه نه دی، هغه دومره متاثره شي، چې کله به هم دغه فعل او عمل ته نږدې کېږي نه.

خصي جوړیدل او جوړولو حکم: حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام اولاد لره وړوکی وي او که لوی وي خصي جوړیدل حرام دي، د انسانانو نه علاوه د ځناورو متعلق هم علامه قرطبي رَحْمَةُ اللَّهِ وَابِي: انه ممنوع في الحيوان الا لمنفعة حاصلة في ذلك كتطيب اللحم او قطع ضرر عنه، علامه نووي شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمائي ځناور غیر ماکول اللحم خصي کول مطلقاً حرام دي او چې کوم ځناور ماکول اللحم وي په دې کې واره ځناور خصي کول جائز دي او غنې ځناور جائز نه دي. (فتح الملهم)

ائمہ احناف د ځناورو خصي کول جائز لیکلي دي، خو مزید تفصیلات نشته. حضرت مولانا رشید احمد گنگوہي رَحْمَةُ اللَّهِ فتاوی رشیدیہ (ص ۴۹۱) کې لیکلي: خصي کول د ټولو ځناورو د منفعت د وجې څخه یا ضرر دفع کولو د وجې صحیح دي. او د انسانانو خصي کول حرام دي.

في السياحة: حضرت عثمان بن مظعون رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حضور ﷺ نه د سیر و سیاحت اجازت وغوښتو، ددې مشعلې د وجې څخه چې نفساني خوا هښاتو کې کموالی راشي او مقامي علاقو څخه لرې والی راشي. (المراقات ۲/۴۲۶).

ددې جواب کې حضور ﷺ وفرمایل زما د امت سیر او تفریح او سیاحت د جهاد عمل دی، ځکه چې مختلفو ملکونو کې جهاد د پاره تلونکي سیر او تفریح مقصد په اعلی پیمانہ باندې پوره کولی شي، او بې مقصد سفر هم نه دی، بلکې اعلی عبادت دی او د اعلاء کلمة الله او ذاشاعة الدين د ټولو نه لویه ذریعه ده، یو حدیث کې راغلي (اغزوات صحوا) تاسو جهاد وکړئ صحت مند به ئې، دا هم دغه رنگ اشاره ده، غرونو، درو او وادیانو او صحراو کې صحت مند آب و هوا او بدني ورزش څخه کامل صحت حاصلېږي. العرهب: راهب جوړیدل او د دنیاوي علاقو څخه یو طرف ته کیدل او ځانله والي اختیارولو ته رهبانیت ویلی شي، اسلام یو بنائسته مذهب دی، هغه ځانله والي او گنه کې دواړو ته حق ورکوي، ځکه چې دا دین فطرت دی، دې کې رهبانیت نشته دی، دلته د مونږ په انتظار کې ناسته

رهبانیت دی او یو بل حدیث کې جهاد فی سبیل الله ددی امت رهبانیت گرځولی شوی دی.

الله تعالیٰ په خوب کې لیدل

﴿۳۴﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ عَائِشٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "رَأَيْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ
د حضرت عبد الرحمن ابن عائش <small>رضي الله عنه</small> روایت دی وایي چې: نبی <small>عليه السلام</small> فرمایي: ما ولید و خپل رب
فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ قَالَ: فِيهِمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى؟
په بنائسته صورت کې الله تعالیٰ زما څخه تپوس وکړو چې مقربې فرېستې کومې معاملې کې بحث کوي
قُلْتُ: أَأَنْتَ أَعْلَمُ قَالَ:
ما عرض وکړو: پروردگاره! تاسو ښه پوهیږئ نبی <small>عليه السلام</small> فرمایي: (چې دا یې واوریدل) نو الله تعالیٰ
قَوَّضَ كَفَّهُ بَيْنَ كَتِفَيْ فَوَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ ثَدْيِي
کینودو لاس خپل زما د اوږو په مینځ کې چې یخوالی یې ما په خپلې سینه باندې محسوس کړو او دې
فَعَلِمْتُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ تَلَا: ﴿ وَ كَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ
و چې نه زه د آسمان په ټولو څیزونو باندې پوه شوم بیا یې دا آیت مبارک ولوستو: دغه شان مونږ ابراهیم
مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿ ^(۱)
<small>عليه السلام</small> ته د ځمکې او آسمان تصرف وښودو، چې د یقین و الا خلکو کې شي.
و لِلتَّرْمِذِيِّ لَحْوَةٌ عَنْهُ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ
او ترمذي هم داروایت (د ځینې الفاظو بدلون سره) د عبد الرحمن بن عائش <small>رضي الله عنه</small> او د ابن عباس <small>رضي الله عنه</small>
وَ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَ زَادَ فِيهِ: قَالَ:
او معاذ بن جبل <small>رضي الله عنه</small> نه نقل کړی دی او دې کې دا الفاظ زیات نقل کړي دي چې الله تعالیٰ و فرمایي:
يَا مُحَمَّدُ! هَلْ تَدْرِي فِيهِمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى؟ قُلْتُ:
ای محمد <small>صلى الله عليه وسلم</small> ! آیاته پوهیږي چې مقربې فرېستې په څه کې بحث کوي نبی <small>عليه السلام</small> وایي ما عرض

نَعْمَ فِي الْكَفَّارَاتِ . وَ الْكَفَّارَاتُ : الْمَكْتُبُ فِي الْمَسَاجِدِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَ

و کړو : آو ، د کفار اتو په باره کې خبرې کوي او کفارات انتظار دی په جومات کې د مونځونو نه پس او

الْمَشْيِ عَلَى الْأَقْدَامِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ وَ إِبْلَاحِ الْوُضُوءِ فِي الْمَكَارِهِ

جماعت کولو د پاره پیدل لار شي ، او د اودس او به په نېې طريقې سره ورسوي د سختی په وخت کې نو

فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ عَاشَ بِخَيْرٍ وَ مَاتَ بِخَيْرٍ وَ كَانَ مِنْ خَطِيئَتِهِ

چا چې دا وکړه نو په نيکيو باندې ژوندي پاتې شو او په نيکيو باندې به مري او د گناهونو نه به داسې پاک

كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ وَ قَالَ : يَا مُحَمَّدًا

شي په شان د هغه ورځې چې د مور نه پيدا شوی وي او الله تعالی وفرمايل : ای محمد ﷺ ! چې

إِذَا صَلَّيْتَ فَقُلْ : اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَ تَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَ

مونځ څخه فارغېږې نو دا دعا وایه : ای الله ! زه سوال کوم د تاسو نه د نيکيو کولو او د گناهونو پرېښودو او

حُبِّ الْمَسَاكِينِ وَ إِذَا أَرَدْتَ بِعِبَادِكَ فِتْنَةً فَأَقْبِضْني

د مساکينو سره د دوستی کولو او چې کله تاسو اراده وکړي په بندگانو کې د فتنې اچولو نو ما قبض کړه

إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ . قَالَ : وَ الدَّرَجَاتِ :

ځان ته په غیر د گناه نه الله تعالی (د نبي ﷺ په تعليم کې د اضافت د پاره) فرمايي چې درجات دادي :

إِفْشَاءُ السَّلَامِ وَ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ الصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامُ . وَ

د سلام عام کول ، نورو ته خوراک ورکول او مونځ کول د شپې په داسې حصه کې چې خلک ویده وي او

لَفْظُ هَذَا الْحَدِيثِ كَمَا فِي الْمَصَابِيحِ لَمْ أَجِدْهُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِلَّا فِي شَرْحِ السُّنَّةِ .

الفاظ د دې حديث لکه څنگه چې په مصابيح کې دي مانه دي ليدلې د عبد الرحمن نه مگر په شرح السنه کې

توضیح : رايت ربي : ملاعلي قاري رحمه الله فرمايي که دا د خوب واقعه وي ، چې پيغمبر ﷺ الله

تعالی په خوب کې ليدلی دی دې کې هيڅ اشکال نشته دی . او د طبراني يو روايت دې باندې دلالت

کوي ظاهره داده چې د خوب واقعه ده . (المركات ۲/۴۲۷) .

او که چيرته داد بيداری واقعه وي ، د مسند احمد د يو روايت څخه معلومېږي ، بيا په دې کې تاويل

کولی شي او هغه داسې چې مونږ د حديث په ظاهر الفاظو ايمان لرو او د دې په حقيقي ادراک کې نه خو ،

الله تعالی چې خپل رسول ﷺ ته څه بنايي مونږ صرف دا وايو چې دا د الله تعالی لوی شان دی

په هغې ایمان راوړو او کیفیاتو کې نه خو، څنگه چې امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ د استوا عرش متعلق فرمایي:
(الاستواء معلوم والكيفية مجهولة والسؤال منه بدعة)

في احسن صورة: دې متعلق هم سلف صالحینو رائي خپله کړې ده، یعنی (مایلیق بشانه) داغوره ده او که احسن صورة درائیت د فاعل نه حال شي، بیا د تاویل ضرورت نشته دی، یعنی پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي چې ما خپل رب لیدلی دی، او زه په داسې حال کې ووم، د خوش طبعی او بهترین حالت او صورت کې ووم. یختصر: د جهگړې په معنی کې دی، دلته مراد دادی د عالم بالا فرښتې چې د کومو اعمالو په فضیلت او کې متعلق بحث کوي، یا د کومو اعمالو په قبولیت کې یو بل څخه مخکې کېږي. اوله معنی ډیره واضح ده.

فوضع كفه: دې لفظ کې هم تاویل داسې دی (مایلیق بشانه) یعنی چې کوم د الله تعالی د شان سره مناسب دی، همدارنگې الله تعالی د پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د اوږو په مینځ کې لاس کېښودو ددې دپاره چې د ملا الاعلی انکشاف تام او پوره شي، حالانکې د فیض رباني یخوالی د پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپله قلب اطهر او سینه منوره کې محسوس کړو او انکشاف تام شو.

الملا الاعلى: د یو قوم د اشرافو جماعت ته ملا ویل کېږي، ځکه چې دده د وجې څخه محفل ډک کېږي یا دې ته کتلو کې سترگې ډکې شي یا درعب د وجې څخه زړه ډک شي.

فعليت ما بين السموات: دغه فیض رباني د انکشاف تام کیدو د وجې څخه زه د ځمکې او آسمان ټولو څیزونو باندې پوهه شوم او د عالم بالا د بحث جواب مې ورکړو، دا خبره یاد ساتئ چې دا انکشاف تام دائمی طور باندې حاصل نه وو، چې ددې نه دا مسئله راوباسي، چې پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته ما کان او مایکون حاصل شو، داسې عقیده ساتلو سره ډیرې غلط فهمیاني پیدا کېږي او د قرآن کریم ډیر آیاتونه به بیا منوخ شي، چې په دې آیتونو کې ښکاره د علم غیب نفې ده، الله تعالی فرمایي: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ﴾ (سورة نمل آیت: ۶۵) او بل ﴿وَلَوْ كُنْتَ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَأَسْتَكْبَرْتَ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ﴾ (اعراف آیت: ۱۸۸) همدارنگې دې حدیث ته محدثینو مرسل ویلی دی ځکه چې عبدالرحمن بن عائش رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صحابي نه دی او روایت د پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه نقل کوي، او دده نه صرف دا یو روایت منقول دی: (البخاري عبدالرحمن حضرت می له حدیث واحد الا لهم يضطربون فيه) (کذا في التعليق الفصيح) وقال البيهقي قد روى بطرق كلها ضعاف) دا روایت دې سند سره داسې دی، خو دا روایت حضرت معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه تفصیل سره رانقل دی، چې

امام احمد رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ خپل مسند کې نقل کړی دی، همدارنگې امام ترمذی رَحْمَةُ اللَّهِ هُمْ نقل کړی دی او ویلي یې دي، چې دا حدیث حسن از صحیح دی، بیا فرمایي ما د امام بخاري څخه دې حدیث په باره کې تپوس وکړو وې فرمایل دا حدیث حسن او صحیح دی. خلاصه دا شوه، چې دا حدیث صحیح دی خو انکشاف و قتي طور وو دائمي نه دی، چې د قرآن کریم او حدیث په منځ کې تعارض رانه شي.

وتلا: ددې فعل په ضمير فاعل جوړیدو کې دوه احتمال دي، که ضمير الله تعالی طرف ته راجع شي، نو بطور دليل الله تعالی ورته ویلي دي، چې مونږ څنگه ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَام ته د ځمکې او آسمان د بادشاهت مشاهده بنودلې ده، دغه رنگ پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته هم مونږ د دنیا عجائبات او احکاماتو مشاهده وبنودله، یا که ضمير په خپله پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته راجع شي، نو بیا پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بطور استشهاد د آیت ویلي وو، د علامه طيبي رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ نزد دا احتمال ډیر راجح دی.

وليكون من الموقنين: ددې جملې معطوف عليه مخذوف دی دیو د اصل عبارت ترجمه داسې ده: (مونږ ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَام ته عالم ربوبیت او الوهیت وبنودل، چې ددې په ذریعې سره زمونږ ذات د وجود په باره کې دليل ونیسي او د یقین کونکو نه شي. انبیاء کرام عَلَيْهِمُ السَّلَام په خوب کې لیدل د احادیثو څخه ثابت دي، ددې انکار صرف انکار حدیث دی، البته الله تعالی خوب کې لیدلو متعلق علماء لیکي دا صرف د خیال او د تسلی حصول وي، الله چا نه دی لیدلی چې په خوب کې یې وگوري. د پیغمبرانو ذلله ذکر احادیثو کې موجود دی، نو خوب کې لیدل یې هم په حقیقت باندې محمول دی، الله تعالی خوب کې لیدلو متعلق علامه نووي رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ شرح مسلم کې لیکلي دي: (قال القاضي واتفق العلماء على جواز رؤية الله تعالى وصحتها في المنام، وقال ابن الباقلاني رؤية الله تعالى في المنام خواطر في القلب وهي دلالات للرائي على امور كان او يكون كسائر المرئيات والله اعلم) (حاشیه نووي، مسلم ج ۲ ص ۲۴۳) یعنی علامه ابن الباقلاني رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ فرمایي الله تعالی خوب کې لیدل د دنیا د تخیلاتو څخه یو تخیل او خیال دی، دې څخه لیدونکي والاته راتلونکي اموریاتیر شوي امورو طرف ته اشاره ملاویږي، څنگه چې نورو خوبونو کې وي.

﴿٣٥﴾ وَعَنْ أَبِي أَمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثَةٌ كُلُّهُمْ ضَامِنٌ

د ابو امامه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت کړې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه فرمایي: چې درې کسان داسی دي چې ضامن یې دی

عَلَى اللَّهِ عَزًّا وَجَلًّا وَجَلَّ رَجُلٌ خَرَجَ غَارِيًّا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ

الله تعالی: یو هغه کس چې د الله په لاره کې وتلې وي د الله تعالی ذمه داري ده یا خو ورته (د شهادت)

حَقٌّ يَتَوَقَّاهُ فَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرُدُّهُ بِمَا تَلَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ وَ
مرگ ورکړي چې جنت ته يې داخل کړي، يا ورته ثواب او مال غنيمت ورکړي او کورته راشي، او دويم
رَجُلٌ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ
هغه کس دی چې هغه (د مونځ د پاره) جومات ته لاړ شي، الله تعالى د هغه ضامن دی (د عبادت د پاره د
وَ رَجُلٌ دَخَلَ بَيْتَهُ بِسَلَامٍ
ده کوشش او ثواب نه ضائع کوي)، او دريم کس هغه دی چې خپل کور ته داخل شي نو سلام کوي نو دا
فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ « (۱) .
هم د الله تعالى په ذمه داری کې دی.

توضیح: ضامن على الله: شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ لِمَعَاتِ كَيْ لِيَكْلِي چي ضامن مضمون په معنی کې دی، لكه څنگه چې افق د مد فوق په معنی کې دی او عاصم د معصوم په معنی کې د مضمون په مفهوم کې د وجوب معنی پرته ده، مطلب دا چې د دريو وارو حفاظت او ذمه داري الله تعالى خپلې رښتینې و عدې د لاندې خپل ځان باندې واجب کړې چې درې واره د ضائع کیدو او د ضرر د نقصان څخه حفاظت ورکوي. (اشعة اللمعات ۳۵۹، المرقات ۲/۴۳۶).

شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ دا هم ليکي د ضامن معنی د نسبت د پاره هم کیدی شي، يعنې (ذو ضمان) څنگه چې لابن او تامر صيفي ذولبن او ذو تمر په معنی سره دي، مطلب هغه دی کوم چې بره تیر شو، دې حديث کې درې قسمه خلک مراد دي، درې افراد مراد نه دي، بيا درې اقسامو کې د رومي قسم ذمه داری تفصیلي ذکر يې، چې دغه خلک شهداء شي جنت ته به داخلېږي يا به يې غازي جوړ کړي کورته به مال غنيمت او ثواب سره واپس راشي، د دويم او دريم قسم خلکو تفصیل يې ځکه بيان نه کړو، چې د دوی حالت او فضیلت واضح دی او ظاهر دی، چې د دوی حیثیت مطابق دې ته ثواب ملا ويږي.

دخل بيته بسلام: ددې جملې دوه مفهومه دي، اول مفهوم دا چې کله دا کس کورته داخل شي نو کور و الاوته د سنت مطابق سلام وکړي ددې په بدله کې به الله تعالى د دوي او د کور و الاو حفاظت کوي او دوي باندې برکت نازلوي. دويم مفهوم دا چې کله دا کس کورته داخل شي او کور کې دخپلو کور و الاو سره په سلامتی سره ناسته کول په ځان باندې لازم کړي او د کور نه ووځي، چې د دوی د وجې

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱۶/۳ رقم الحديث : ۲۱۹۱.

څخه چاته تکلیف ونه رسي، دا مطلب لږ بعيد معلومېږي لمعات کې دواړه مفهومه مذکور دي.

د حج او مונځ ثواب او د عليين تحقيق :

﴿۳۶﴾ وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ
د حضرت ابوامامة نه روايت دی وايي چې: نبي ﷺ فرمايي: چې يو کس جومات ته د کور نه ووځي
مُتَطَهِّرًا إِلَى صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ فَأَجْرُهُ كَأَجْرِ الْحَاجِّ الْمُخْرِمِ وَ مَنْ
په اودس کې د فرض مونځ اداء کولو د پاره نودده اجر په شان د احرام تړونکي حج کوونکي دي او څوک
خَرَجَ إِلَى تَسْبِيحِ الضُّحَى لَا يُنْصِبُهُ إِلَّا إِنَاءَهُ فَأَجْرُهُ كَأَجْرِ الْمُعْتَمِرِ
چې ووتو څانښت مونځ د پاره چې تکلیف او چتونکی وونو ددې اجر په شان د اجر د عمرې کوونکي دی
وَ صَلَاةٍ عَلَى إِثْرِ صَلَاةٍ لَا لَفْوًا بَيْنَهُمَا
او څوک چې ديو مونځ نه پس دويم مونځ کوي او ددواړو مونځونو په مينځ کې بې کاره خبرې نه کول عمل
كِتَابُ فِي عَلِيَيْنِ « (۱) .
داسې دی، کوم چې عليين کې ليکلی کېږي.

توضیح: فاجره کاجر الحاج: يعنې يو مسلمان صحيح طريقي سره په کور کې اودس وکړي او فرض مونځ دپاره جومات ته لاړ شي دده ثواب دومره لوی دی لکه حاجي ته چې د حج ثواب ملاويږي او دغه مونځ گزار صرف څانښت مونځ د پاره جومات ته لاړ شي ده ته د يوې عمرې هو مره ثواب ملاويږي، فرض مونځ مشابه دی او حج مشابه به دی، دغه رنگم نفل مونځ د عمرې د پاره مشابه دی او عمره مشابه به ده گویا چې فرض مونځ د حج په شان دی او نفل مونځ د عمرې په شان دی او طهارت د احرام په شان دی.

سوال: دلته يو سوال دی دا قسم احاديث په هر ځای کې ملاويږي، مونځ په خپل ځای د حج څخه عبادت کې افضل دی، او لوی عبادت دی، خو ثواب بقدر مشقت ملاويږي او حج کې مشقت ډيروي او بل په دې کې مالي قرباني هم ده، او د وخت قرباني هم ده، نو دواړه ثواب کې څنگه برابروي.

جواب: ددې جواب شيخ عبد الحق رَحْمَةُ اللَّهِ لِمَعَاتِ كَيْ داسې ورکړی دی: (هذا من باب الحاق الناقص

بالكامل مبالغة في الترغيب وليس المراد التسوية من كل الوجوه) يعنې دې تشبيه کې مڪمل مساوات نشته صرف ترغيب کې تشبيه ده چې مونځ د حج په شان لوی عبادت دی، علامه تورپشتي

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲/۲۶۸، وأخرجه أبو داود في السنن ۳۷۷/۱ رقم الحديث: ۵۵۸.

رَحْمَةُ اللَّهِ ددې سوال يو جواب دا هم ورکړی چې ددې تشبیه مطلب دا دی چې مشبه یعنی د مونځ ثواب څو چند یعنی دوچنده ډیریري د حج د ثواب برابر گرځي، کوم چې غیر مضاعف وي یعنی دوچند نه وي. (المراقات ۲/۴۳۵).

علامه دویم جواب دا ورکړی دی دا تشبیه مخصوص څیز کې ده عام احوالو کې نه ده مطلب دا چې څنگه مونځ کونکی د مونځ دپاره جومات ته ځي د کور ته واپس کیدو پورې ورته ثواب ملاویري، دغه رنگ يو حاجي د کور څخه وځي د کور واپس کیدو پورې ورته ثواب ملاویري گویا د اصرف امتداد ثواب کې تشبیه ده، مساوات کې نه. بعضي علماء ددې جواب داسې ورکوي د عبادت يو اصل ثواب وي او يو اضافي ثواب وي تشبیه اصل ثواب کې وي، اضافي ثواب کې نه وي ددې توجیه ذکر علامه طيبي رَحْمَةُ اللَّهِ په خپل شرح کې کړې ده. (المراقات ۴۳۳-۲/۴۳۴).

تسبیح الضعی: لفظ د تسبیح نوافلو دپاره استعمال شوی دی، ددې وجه تسمیه دا ده، څنگه چې فرض مونځ کې تسبیحات د نوافلو په درجه کې دي، دغه رنگ فرض مونځ څخه علاوه نور مونځونه د نوافلو په درجه کې دي، ځکه یې د تسبیح په لفظ سره یاد کړی دی. الضعی: د څانګه مونځ ته ویل کېږي ددې فضیلت او د جواز او عدم جواز بحث آئنده کې انشاء الله راځي. کتاب فی العلیین ای عمل مکتوب فی دیوان الحفظه، یعنی د کراما کاتبین خاص دفتر کې ثواب لیکلی کېږي ځینو ویلي دي چې علیین د ټولو نه عمده جنت نوم دی څنگه چې سچین د بدترین دوزخ نوم دی بعضو ویلي دي علیین د اوم اسمان د پاسه د یو ځای نوم دی. علامه تورپشتي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي ټولو نه راجح قول دا دی، چې علیین د خیر او نیکی د دفتر نوم دی، دې کې صلحاء او نیکو خلکو اعمال موجود دي. (المراقات ۲/۴۳۵).

﴿۳۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِیَاضِ الْجَنَّةِ

د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبی عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: کله چې تیریري د جنت په باغونو

فَارْتَعُوا» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا رِیَاضُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ:

باندې نو هلته به میوه خوری، تپوس ترې وشو یا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د جنت باغ چرته دی؟ وي فرمایي

«الْمَسَاجِدُ». قُلْتُ: وَمَا الرَّزْعُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ:

جوماتونه (جنت باغ دی) بیا تپوس وکړی شو، یا رسول الله میوه خوړل څه دي؟ نبی عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي:

« سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ »^(۱)

سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر جو ماتونو كې ددې كلمو ورد كول ميوه خوړل دي.

توضیح: رياض الجنة: روضة باغ ته ويلی كېږي دې نه مراد مساجد دي، دې ته د جنت باغ څكه ويلی شي چې دې كې هغه اعمال كېږي، چې كوم جنت ته د تللو ذريعه جوړېږي. (المركات ۲/۴۳۵).

الرتع: باغونو كې دښه مقاماتو سير او تفريح او دښه لذت والاميوې خوړلو ته رتع ويلی كېږي چې كله هم مساجد و ته تشبيه دباغاتو سره ور كړی شوه، نو دا استعاره تر شيعيه ده، ددې د پاره يې ميوه ثابت كړه، په دې حديث كې مسلمانانو ته تر غيب وركولی كېږي، چې په مساجدو كې په كثرت سره د الله تعالى ذكر كوی، څوك چې په دنيا كې جو ماتونو كې اوسېږي هغه به قيامت كې په جنت كې اوسېږي. او وخت مه ضائع كوی ډيره فائده حاصل كړی، څه وخت پس به دا موقع د لاس نه ووځي. يو شاعر وايي:

تمتع من شهيم عرار نجد ❀ فبا بعد العشية من عرار

﴿۳۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَتَى الْمَسْجِدَ

د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه الصلاة والسلام فرمايي: څوك چې راشي جو مات ته

لِشَيْءٍ فَهُوَ حَقْلُهُ»^(۲)

(دين يادنيا) دكار دپاره هغه ته به د هغې نه حصه ملاوېږي.

توضیح: فهو حقله: يعنې كوم كس دڅه مقصد دپاره جو مات ته راشي هغه ته به دغه مقصد ملاوېږي، كه عبادت او بنو اعمالو او ښه مقاصدو دپاره راغلی وي دهغې ثواب به ورته ملاوېږي او كه دريا او غلط مقاصدو د خوړيدو او دنياوي اغراضو دپاره وي دهغې گناه به اوچتوي جو مات څومره مقدس ځای ولې نه وي دې كې يو غلط عمل په نيك عمل نه بدلېږي دا حديث گوياد (الها الاعمال بالنيات) والاحديث د مضمون يوه حصه ده. (المركات ۲/۴۳۷).

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۹۷/۵ رقم الحديث: ۳۵۰۹.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۲۰/۱ رقم الحديث: ۱۷۲.

جومات ته د داخليدو دعاء

﴿۳۹﴾ وَعَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ جَدَّتِهَا فَاطِمَةَ الْكُبْرَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ

حضرت فاطمه بنت حسين رضي الله عنهم خپلې نيا فاطمه كبرى نه روایت كوي فرمايي: حضور صلى الله عليه وسلم

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ وَقَالَ: «رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ» وَإِذَا خَرَجَ

جومات ته تشریف راوړونوپه نبي عليه السلام باندې به يې درود او سلام وويلو او بيا به يې دادعا وويله: رب

اغفر لي ذنوبي وافتح لي ابواب رحمتك» و إذا خرج

اغفر لي ذنوبي وافتح لي ابواب رحمتك، او چې كله به جومات نه راوتلو نو بيا به يې په نبي عليه السلام باندې

صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ وَقَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ". رَوَاهُ

به يې درود سلام ولوستلو او دادعا به يې ويله: رب اغفر لي ذنوبي وافتح لي ابواب فضلك، داروایت

الترمذي، أحمد، وابن ماجه و في روايتهما قالت:

ترمذي، احمد، ابن ماجه نقل كړي دي او د احمد په روايت كې دا الفاظ دي حضرت فاطمه رضي الله عنها وايي

إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَكَذَا إِذَا خَرَجَ قَالَ: «بِسْمِ

چې كله به نبي عليه السلام جومات ته داخليدو او همدارنگې چې كله به راوتو نو دا الفاظ به يې ويل: په نوم

اللَّهِ وَالسَّلَامِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ» بَدَلًا: صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ.

د الله سره داخليدو او راوتم او سلامتيا دې وي په رسول الله باندې، په خای د صل على محمد وسلم، امام

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِمُتَّصِلٍ وَفَاطِمَةُ بِنْتُ الْحُسَيْنِ لَمْ تَدْرِكْ فَاطِمَةَ الْكُبْرَى^(۱).

ترمذي وايي ددې حديث سند متصل نه دی ځکه چې فاطمه بنت حسين نه ده موندلې زمانه د فاطمه كبرى.

توضیح: ابواب رحمتك: يو مسلمان چې جومات ته داخليدو په وخت كې د دنيا اغراضو او مقاصدو د

پاره دننه تلې نه دي، بلكې صرف د عبادت او د الله تعالى د رضا د پاره ځي، ځكه دا په دې موقع كې ډير

مناسبت لري چې انسان د الله تعالى نه د هغه د رحمتونو او برکتونو د فيضان سوال كوي، څوك چې

جومات نه بهر راوځي، نو بيا عام طور باندې بازارونو كې د حصول رزق گټلو د پاره كوشش كوي، نو په

(۱) أخرجه الترمذي ۱۲۷/۲ رقم الحديث: ۳۱۱، وأخرجه أحمد في المسند ۲۸۲/۶، وابن ماجه في السنن ۲۵۳/۱ رقم الحديث: ۷۷۱.

داسی وخت کې سړي د پاره داسې ویل په کار دي: اللهم افتح لي ابواب فضلك، ځکه چې دلته د فضل نه د حلاله روزي مراد ده، دې حدیث کې د جومات د دخول او خروج ټول آداب او جامع انداز سره ټولې دعاگانې بیان کړي دي، اگر چې دې حدیث کې انقطاع شته او حدیث متصل نه دی، ځکه چې د حضرت حسین رضی الله عنه لور فاطمه رضی الله عنها دغه وخت پیدا شوې هم نه وه، چې حضرت فاطمة الزهرا و وفات شوې وه، بلکې د حضرت فاطمة الزهرا و وفات په وخت کې حضرت حسین رضی الله عنه صرف د اتو (۸) کالو وو. (المرقات ۲/۴۳۷).

جومات کې حلقې جوړول، اشعار ویل، اخیستل او خرڅول منع دي

﴿٤٠﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
حضرت عمرو بن شعيب <small>رضی الله عنه</small> د خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه نه روایت کوي چې منع کړې ده نبي <small>عليه السلام</small>
عَنْ تَنَاشُدِ الْأَشْعَارِ فِي الْمَسْجِدِ وَعَنِ الْبَيْعِ وَالِاشْتِرَاءِ فِيهِ وَأَنْ يَتَحَلَّقَ النَّاسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ
د اشعارو ویلو نه په جومات کې او د اخیستلو او خرڅولو نه په جومات کې او د حلقې جوړولو نه په ورځ د
قَبْلَ الصَّلَاةِ فِي الْمَسْجِدِ ^(۱) .
جمعي باندې مخکې د مونځ نه په جومات کې.

توضیح: تناسد الاشعار: تناسد باب تفاعل نه اشعار ویلو په معنی دی، یعنی جومات کې اشعار ویلو څخه منع فرمایلي ده، د اشعارو نه مراد قبیح او مذموم باطل عشقیه اشعار دي، حالانکې ښه اشعار حسان رضی الله عنه مسجد نبوي کې په منبر باندې د حضور صلی الله علیه وسلم په مخکې ویلي دي او د مسلمانانو په جوماتونو کې تا حال ویلي کېږي، ښه مضمونونو والا اشعار خو ښه نصیحت وي، البته کوم اشعار باطلو د وجې چې عقائد فاسدېږي د هغې ویل منع دي، اگر چې د نعمت یو قسم ولې نه وي، ځکه چې جوماتونه د عبادت او ذکر الله پاره جوړ دي، دې کې په دروغو او بې هوده اشعارو گنجائش نشته، تفصیل راتلونکي باب الشعر کې به ان شاء الله راشي. (المرقات ۲/۴۳۸).

وعن البيع: جومات کې چې څنگه اخیستل او خرڅول منع او ناجائز دي، دغه رنگ جومات کې دنیاوي خبرې او بې مقصده قصې کول هم منع دي. فقهاو لیکلي دي چې څوک د ستونو نه پښ فرض کولو نه مخکې فضول خبرو کې مشغول شي د هغې سنت ضائع شو، بعضې وايي سنت دې دوباره

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۶۵۱ رقم الحديث: ۱۰۷۸، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۳۹ رقم الحديث: ۲۲۲.

و کړي، بعضې وايي د سنتو اعاده ضرور نه ده خو کوم ثواب چې وو هغه به اوس نه ملا ويږي.

وان يتحلق: تحلق د حلقې جوړولو په معنی ده، ددې نه منع شوي ده، که هغه تعلیم او تعلم او د علمي مذاکرې په غرض سره ولې نه وي، ځکه چې مونځ څخه مخکې کوم خلک جو مات ته راځي هغوی مونځ کولو ته راځي لهذا دغې خلکو له په سنت طریقې مطابق صف کې قبلي ته مخ کولو سره ناسته په کار ده او حلقې سره ناسته ددې منافي ده د ممانعت دویمه وجه داده، چې د جمعې مونځ ځان له لوی عمل دی، ترڅو پورې کس ددې څخه فارغ نه وي دې ته په بل کار کې مشغولیدل نه دي په کار او حلقه په دې کار کې خلل اچول دي، ځکه دا منع ده، ددې دوو وجو هاتو د وجې څخه د خطبې په وخت کې هم حلقه منع ده او د خطبې نه مخکې هم. دریمه وجه داده دا وخت د خطبې د اوریدو او د خاموش کیدو دی، نه د حلقې جوړیدو دا دریمه وجه د خطبې سره صرف خاص ده، دغه وخت کې حلقه جوړول او ناسته منع ده خو بعضې روایاتو کې د جمعې ذکر نشته بلکې (نهى عن الحلق قبل الصلوة) الفاظ دي لهذا د ممانعت د جمعې د وجې نه صرف نه دی، بلکې عامو مونځونو څخه هم مخکې حلقې جوړول منع دي، کیدی شي د جمعې تصریح ځکه وي، چې په دغه ورځ حلقې ډیرې وي او په دغه ورځ خلک هم ډیر وي، تبلیغی جماعت خلکو له په دې سنت باندې د عمل کولو فکر په کار دی.

﴿٤١﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ

د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: چې کله تاسو وگورئ چې یو څوک په

يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاغُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لَا أَرْبَحَ اللَّهُ تِجَارَتَكَ. وَ

جو مات کې په اخیستلو او خرڅولو باندې نوورته ووايي: الله تعالی دې ستا په سودا کې نفع ونه کړي او

إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَنْشُدُ فِيهِ صَلَاةً فَقُولُوا: لَا رَدَّ اللَّهُ عَلَيْكَ".^(١)

چې کله یو کس دورک شوي څیز اعلان وکړي نوورته ووايي الله تعالی دې ستا ورک شوي څیز پیدا نه کړي

توضیح: لا اربح الله تجارتك: مساجد د الله تعالی د ذکر او تلاوت او مونځ د پاره جوړ دي او څوک چې په مسجد کې دنیاوي معاملات او تجارت کوي، نو دا د مسجد د جوړولو مقاصد او د مسجد تقدس وړانوي، ځکه شریعت د داسې قسمه کارونو اجازت نه ورکوي او دې سلسله کې پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بطور زجر او تشدید فرمایي، په مسجد کې دا قسمه معاملات کونکي ته وایه الله تعالی دې تاته په تجارت کې نفع او گټه درنه کړي. (المراقات ۲/۴۴۰).

(١) أخرجه الترمذي في السنن ٣/٦١٠، رقم الحديث: ١٣٢١.

علماء ليکي ددې حديث الفاظو باندې عمل صرف په ژبه باندې وکړی د زړه نه بد دعائي اراده مه کوي او ممکن ده چې حقيقي بده دعا مراد وي، دا چې تجارت دې بې نفع پاتې نه شي نو په مستقبل کې مساجد د دغه دنياوي کارونو څخه پاک ساتي.

لاردها الله: د حديث په دې جملې کې هم د بړه جملې وضاحت په رڼا کې پوهيدل په کار دي، ددې څخه مخکې حديث نمبر (۱۷) مکمل تفصيل سره ذکر شوی دی هلته يې وگورئ.

﴿٤٢﴾ وَعَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُسْتَقَادَ

د حضرت حکيم بن حزام رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه السلام منع فرمايلي ده د قصاص اخيستلو

فِي الْمَسْجِدِ وَأَنْ يُنْشَدَ فِيهِ الْأَشْعَارُ وَأَنْ تُقَامَ فِيهِ الْحُدُودُ.

نه په جومات کې او د اشعارو ويلو نه په جومات کې او د حدودو قائلولو نه په جومات کې.

رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ فِي سُنَنِهِ وَصَاحِبُ جَامِعِ الْأَصُولِ فِيهِ عَنْ حَكِيمٍ (١)

توضیح: ان يستقاد: استقاد کې سين او قاد طلب د پاره ده، ای بطلب القود والقود القصاص يعنى قصاص اخستل او څوک په جومات کې د قصاص په شکل د قتلولو نه منع فرمايلي ده، ددې وجې نه چې جومات کې وينه غورځيږي، ددې وجې نه چې جومات د ناپاک کيدو خطر ده، د حديث مطلب دا نه دی چې ژبه باندې د قصاص مطالبه په جومات کې نه شي کولی. (المراقات ۲/۴۴۰).

وان تقام فيه الحدود: دا الفاظ په دې باندې دلالت کوي، چې عملي طور باندې په جومات کې قصاص نافذ کول نه دي په کار، همدارنگه دا آخري جمله د حديث اولې حصې نه پس تعميم بعد التخصيص طور باندې ذکر شوې ده، حدود څخه مراد ټول حدود دي، که د الله تعالى سره متعلق حقوق دي يا حقوق العباد سره متعلق دي، ځکه چې دې کې د جومات هم بې حرمتي ده، او دا خطر هم ده، چې د حدود د نافذ کيدو سره جومات پليت شي، ابن ابی ليلى رحمه الله د جواز ويلى دي، خودده قول شاذ دی، شرح السنة کې ليکلي حضرت عمر رضي الله عنه واجب الحدود کس په باره کې فرمايي جومات نه يې بهر وباسئ، دغه رنگ حضرت علي رضي الله عنه وايي (كذا في المرات ۲/۴۴۰).

فيه عن حكيم: د مشکوة په دې روايت کې د حکيم بن حزام ذکر دی حزام په (حاً) باندې کسره ده، دا د حکيم د پلار نوم دی صاحب جامع الاصول صرف حکيم ذکر کړی دی او ابن حزام لفظ يې نه دی لگولی،

ممکن ده هغه حکیم بل وي، اگر چې ظاهر دغه دی حکیم څخه ابن حزام مراد دی. ځکه چې دغه صحابي دی، ددې نه علاوه حکیم بن معاویه دی ددې صحابي کیدو کې اختلاف دی. (کذا في اللغات).

امام مسلم صحيح مسلم (جلد ۲، ص ۶) کې ليکلي: قال مسلم بن حجاج ولد حکيم بن حزام في جوف الكعبة وعاش مائة وعشرين سنة، يعني دې صحابي ته دوه تاريخي نا آشنا واقعي حاصل دي، يوه دا چې کعبې سره خوا کې پيدا شوی دی، معلومه شوه چې مولود کعبه صرف حضرت علي رضي الله عنه نه دی بلکې دغه زمانه کې يوې ښځې ته د ماشوم پيدا کيدو پريشاني لاحق شوې وه، نو د کعبې په پناه کې به تلله، نو پيدا کيدو کې به اساني راتله خواه مخواه شيعه حضرات جشن مولود کعبه لمانځي. ددغه صحابي دويمه دا عجيبه خبره ده چې عمريې يوسلو شل کاله وودا ډير اوږد عمر دی، ددې ذکر د تعجب څخه خالي نه دی.

﴿٤٣﴾ وَعَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ

حضرت معاويه بن قره رضي الله عنه د خپل پلار نه روايت کوي چې: نبي عليه السلام منع کړې ده ددغه دوو ونو

يَعْنِي الْبَصَلِ وَالثُّومَ وَ قَالَ: « مَنْ أَكَلَهُمَا فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا ».

يعني پياز او اوگې (د خوړنو) نه او فرمايي: چې دا څوک و خوري نو زموږ جو ماتونو ته دې نه راځي.

وَ قَالَ: « إِنْ كُنْتُمْ لَا بُدَّ أَكْلِيهِمَا فَأَمِيتُوهُمَا طَبْحًا »^(١).

او وې فرمايل او که تاسو يې خوړل لازمي گڼئ، نو بيا په کار ده چې بدويې ختمه کړئ.

توضیح: ابن قره: معاويه تابعي دی او د پلار نوم يې قره رضي الله عنه دی (ق) مضموم او (را) مشدده ده، قره بن اياس بن هلال مزني صحابي دی. (المركات ۲/۴۴۱).

الشجرتين: دلته اشکال پيدا کېږي عام عرف کې شجره ونې ته ويل کېږي، حالانکې د پياز او اوگې بوټي وي، ونه نه وي، ددې اشکال د لاندې شيخ عبدالحق رحمة الله ليکلي (في الصراح) (شجره هر چه ساق دارد از درخت و لبات) يعني د شجرې اطلاق هر هغه بوټي باندې کېږي کوم چې پنډې باندې ولاړ وي، که د ونې په شکل کې وي يا د بوټي شکل کې وي، لهدا د پياز او اوگې په بوټو باندې د شجرې اطلاق صحيح دی.

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٢٧٢/٤ رقم الحديث: ٣٨٢٧، وأخرجه أحمد في المسند ١٩/٤.

هاتين الشجرتين: کې دوو بوټو ته اشاره دهنیه ده، ممکن دی چې دا دواړه بوټي د خبرو مجلس کې موجود وو، په دې صورت کې به دا اشاره هسې وی، ملاعلي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ فرمائي د پياز او اوگې په حکم کې مولى او گندنه هم ده. (المراقات ۲/۴۴۱).

ولا يقربن مسجداً: د قرب مسجد ممانعت بطور مبالغه دی، جومات ته دننه تلل او غاړې ته تلل منع دي، ترڅو پورې چې بدبو موجوده وي، چې بدبويې ختمه شي بيا تلل جائز دي. او د ممانعت وجه داده چې جومات کې فرښتو ته تکليف رسي. معلومه شوه، چې فرښتې هر وخت جومات کې وي، که انسان وي او که نه وي.

مسجداً: دې کې اشاره د ملت ټولو جوماتونو ته ده، حديث کې دې طرف ته هم اشاره ده، چې ددې دواړو خوړل هغه وخت منع دي، کله چې يو کس جومات ته تلل غواړي او که جومات ته نه ځي بيا يې خوړل جائز دي، خو علماء ليکي د عوام الناس عامو اجتماعاتو ته تلل هم په دغه بدبو کې منع دي (کذا فى المرات) مزيد تفصيل مخکې حديث نمبر (۱۸) د لاندې وضاحت کې ملاحظه کړئ.

لابد: قاموس کې ليکي بد د باب تفعل نه تبديداً تفریق او جدا په معنى کې دی (لا بد بمعنى لا فراق او لا محالة) شو (لا) خبر مخذوف دی، يعنى اکلها او دا جمله د کان اسم او خبر په منح کې جمله معترضه ده او د کان خبر اکليهما دی.

اميتوهما: د اماتت نه ازاله رائجه کرهه مراد دی، که هغه پخيدو سره وي يا بلې طريقې سره وي، د پخيدو ذکر استعمال غالب طور باندې دی.

﴿٤٤﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ»

د حضرت ابو سعيد نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمائي: ځمکه ټوله جومات دی مگر د مقبرې

وَ الْحَمَامَ «^(۱).

او د حمام د جومات نه دی.

توضیح: الارض كلها مسجد: دا د دې امت خصوصیت دی هرې پاکې ځمکې باندې مونځ کول جائز دي بلکې د بني اسرائيلو مونځ د جومات نه علاوه جائز نه وو او جومات کې هم بغير د جمعې نه مونځ جائز نه وو دې حديث کې وويلی شو چې بغير کراهته د ځمکې په هره حصه باندې مونځ جائز دی. (اشعة

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲۳۰/۱ رقم الحديث: ۳۹۲، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۳۱/۲ رقم الحديث: ۳۱۷.

اللمعات ۳۶۲، المرقات ۲/۴۴۲).

المقبرة: دې لفظ کې با باندې زبر، زبر او پیش درې واړه ویلې شي، چرته چې مړي دفن کولی شي د هغوی مقام ته مقبره ویلي شي، څنگه چې قبرستان ورته ویلی شي، قبرستان کې مونځ ځکه مکروه دی چې هلته عموماً گندگي او پليتي وي، ځکه چې مړو د اجسادو خاوره هلته خوره شوې وي، که قبرستان کې داسې ناپاکي نه وي او غاړې ته پاک ځای وي، نو هغه ځای کې مونځ کولو کې څه خبره نشته، خو بعضې علماء هغه طرف ته تلي دي، د حدیث ظاهر ته په کتلو سره قبرستان کې مطلقاً مونځ کول مکروه دي او قبر طرف ته مخ کول خو بالکل حرام دي، تفصیل حدیث نمبر (۲۳) کې منځکې تیر شوی دی.

والحمام: حمام ته د گرمو اوبو د وجې نه حمام ویلي شي، دې کې مونځ ځکه مکروه دی چې دې کې خلک بغیر د کپرو کېږي، دویمه وجه داده، دغې کې شیطانان جمع شوي وي.

هغه مقامات چې هلته مونځ مکروه دی

﴿٤٥﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُصَلَّى فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ:
د ابن عمر <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایي چې: نبي <small>عليه الصلاة والسلام</small> منع کړې په اوو ځایونو کې د مونځ کولو نه
فِي الْمَرْبَلَةِ وَالْمَجْرَدَةِ وَالْمَقْبَرَةِ وَ قَارِعَةَ الطَّرِيقِ
(۱) په دیران کې (کوم ځای کې چې گنداچولی شي) (۲) قصاب خانه کې (۳) مقبره کې (۴) دلارې مینځ
وَفِي الْحَمَّامِ وَفِي مَوَاطِنِ الْأَيْلِ وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللَّهِ ^(۱) .
کې (۵) حمام کې دننه (۶) داوښانو د ترلو ځای کې (۷) د خانه کعبې په چت باندې.

توضیح: موطن: د موطن جمع ده، د ځای او مقام په معنی دی، یعنی اووه ځایونه داسې دي، چې هلته حضور صلی الله علیه و سلم مونځ کولو نه منع فرمایلي ده، (الکاشف ۳۰۲) علماء دې ممانعت لره په کراهت باندې حمل کړی دی، په دې کې د علماءو اختلاف دی، چې کراهت تحریمي دی یا تنزیهي دی، د بعضو په نزد باندې تنزیهي دی، دا د خلاف اولی په معنی باندې دی، د بعضو علماءو په نزد باندې تحریمي دی، مکروه تحریمي اقرب الی الحرام وي، او مکروه تنزیهي اقرب الی الحلال وي، علماءو دا قاعده هم لیکلې چې چرته چې مکروه مطلق راشي هلته د مکروه څخه تحریمي مراد وي.

وفي مرزبة: مجمع البحار کې لیکي (مرزبة د میم فتحې سره دی او (با) باندې درې واړه حرکات جائز

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۷۷/۲ رقم الحديث: ۳۱۶، وأخرجه ابن ماجه في السنن ۲۱۶/۱ رقم الحديث: ۷۱۶.

دي، دهغه مقام نوم دی کوم خای کې چې گندگي پریوځي، لکه څنگه چې ورته کوره خانه ویلي شي زبل د با کسري سره سوتو ته ویلي شي او که زبر وویلي شي، نو بیا دا دهغه ځمکې نوم دی کومې کې چې سوتې اچولی شي، لکه څنگه چې فصل ته سوتې ورکولی شي.

المجزرة: دا هغه مقام دی چې هلته ځناور ذبح کېږي، لکه مذبح خانه ورته ویلي شي، دې دواړو ځایونو کې مونځ ځکه مکروه دی، چې دې کې گندگي موجود وي او دا د مونځ د رفعت شان منافي ده، د مونځ عظمت ددې خبرې تقاضا کوي دی چې بالکل صفا او پاک خای کې وشي.

قارعة الطريق: قارعه د ټکولو او وهلو په معنی کې ده، د خلکو د آمد و رفت د وجې عامه لاره د خلکو خپو د لاندې وهلی شي، ځکه کولاو او منځ لارې ته قارعه ویلي شي، ځکه دې اعتبار سره الطريق طرف ته دا اضافت بیانیه دی. (المركات ۲/۴۴۲)

ملاعلي قاري داسې لیکلي چې د لارې منځ کې ځکه مونځ منع دی چې د عامو خلکو د آمد و رفت د وجې څخه مونځ کې سوچ او ځانله والی نه وي، دویمه وجه دا ده چې عامو خلکو ته ددې څخه تکلیف وي، دریمه وجه دا ده چې بیا به خلک د مونځ گزار منځې ته تیرېږي هغه به هم گناهگار وي او بې ځایه ودریدو والا به هم گناهگار وي دا وجه ده که چرته یو کس صحرا کې په لاره باندې مونځ وکړي، نو بعضې علماء فرمایي چې جائز دی، ځکه هلته د خلکو آمد و رفت نه وي، (کذا في المركات)

معاطن الابل: د عطن جمع ده بعضو د معطن جمع گرځولې ده، هغه خای ته ویلي شي چې کوم خای کې اوبس اوبه څکې او آرام کوي هغه خای ته هم ویلي شي چې اوبس د شپې وخت کې ترلی شي، دغه خای کې مونځ ځکه مکروه دی، چې دې کې عموم نجاست وي، که په داسې خای کې بغیر د جائی نماز مونځ وکړو نو مونځ یې فاسد دی. او که درې (سجاده) خوره کړې وي، نو مونځ مکروه کېږي دې ځایونو کې لازم بدبویی وي، دا بحث هغه وخت دی چې د اوبسانو د ترلو په خای کې اوبسان موجود نه وي، که موجود وي نو بیا مطلق مونځ مکروه دی ځکه چې اوبس یو وحشي ځناور دی اولکه د آسمان نه میتیازې کوي، لهدا د مونځ گزار کېږي پاکې ساتل یا خای پاک ساتل ممکن نه دي، لکه آینه حکم راځي.

فوق ظهر بیت الله: ظهر لفظ کې دې طرف ته اشاره ده، چې د بیت الله څخه کوم خای او چت وو هلته مونځ مکروه دی، لهدا کراهت خاص دی د بیت الله د بره ودریدلو سره او دا کراهت د بیت الله د آدابو او احترام د وجې څخه دی، معلومه شوه چې د بیت الله څخه بنکته آبادي کول د شریعت منشاء ده، الدین کله ادب د بیت الله څخه او چته آبادي کول عرفاً بې ادبي ده.

د نبي رسول الله ﷺ الفاظو حیثیت: د امت علماوو کې دا یو بحث چلیږي، چې په دې کې کومه نهې راغلي ده ددې حیثیت څه دی آیا دې ته حرام ویلي شي یا حلال یا بل څه. (المركات ۲/۴۴۳).

د علماو یوه طبقه وایي ددې څخه مضناً فساد او ناجائز کیدو طرف ته اشاره ده. دویمه طبقه وایي فساد طرف ته اشاره نه ده، بلکې فساد نه کمې درجې طرف ته اشاره ده، دریمه طبقه وایي عبادت کې چې کله نهی رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ راشي، نو دا عدم جواز طرف ته اشاره ده، او که معاملاتو کې لفظ راشي، نو عدم جواز طرف ته اشاره نه ده، څلورمه طبقه داده که د نهی متعلق نفس فعل سره وي. لکه د اخترونو په ورځ روژه نیول عدم جواز طرف ته اشاره ده او که نهی نفس فعل سره متعلق نه وي. بلکې څه واسطې سره وي، لکه مفسوبه ځمکه باندې مونځ کول داسې صورت کې عدم جواز مراد نه دی، بلکې د کمې درجې مراد اخستل په کار دي، چې د کراهت درجه ده، ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ فرمایي مرقات کې دا قسم بحث کړی دی. خلاصه دا چې احادیثو کې د نهی تعلق کله حرام سره وي کله مکروه تحریمی سره او کله مکروه تنزیهي سره او خلاف اولی سره وي.

﴿٤٦٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ

د ابوهریره رَحِمَهُ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فرمایي: مونځ کوی د چیلو ترلو ځای

وَلَا تُصَلُّوا فِي أُعْطَانِ الْإِبِلِ». (١)

(غوجل) کې او مونځ مه کوی د اوبسانو د ترلو ځای کې.

توضیح: مرابض: د مریض جمع ده، د چیلو ترلو ځای ته ویل کېږي. (الکاشف ۳۰۴، المرقات ۲/۴۳۴)

اعطان: معاطن اعطان، عطن، معطن یو څیز دی، د اوبسانو غوجل ته ویل کېږي، د چیلو او اوبسانو په غوجل کې شرعي حکم کې فرق ځکه دی، چې د اوبسانو غوجل عام طور باندې نرم وي، نو مینازې جذب کوي او خورېږي، او د چیلو ځای عام طور باندې سخت وي، نو مینازې نه خورېږي، نو کوم ځای چې پاک وي هلته مونځ کولی شي، دویم فرق داده، اوبس یو وحشي ځناور دی د وحشت صورت هم دی، دې سره نزدې مونځ کول د خطري وي، خشوع او خضوع کې فرق راځي، ځکه چې بعضې روایاتو کې راغلي دي، چې اوبس د شیطانانو څخه دی، یو روایت کې دي د جناتو د جنس څخه پیدا دی. ددې الهه چیلی یو خاموش ځناور دی، دې کې د خطري او پریشانی خبره نشته دی. دریم فرق داده چې اوبس د ډیر بره څخه مینازې کوي دې سره د مونځ گزار بدن او کپوې ناپاکې کېږي په چیلو کې داسې نشته دی. ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ دې بحث څخه پس لیکلي دي حدیث په ممانعت کې کوم علت دی هغه نجاست موجود کیدل او نیهدې کیدل دي، نو مونځ هر هغه ځای کې کول منع دي، چې هلته نجاست وي

(١) أخرجه مستد أحمد ٢/٤٥١، أخرجه الترمذي ٢/١٨٠، رقم الحديث: ٣٤٨، وأخرجه ابن ماجه ١/٢٥٢، رقم الحديث: ٧٦٨.

او ځای پاک نه وي که داسی ځای کې مصلی هم خوره کړی نو بیا هم مونځ کول منع دي، د مریض او معاطن تخصیص بطور مثال دی مقصود عام ناپاک او پاک ځایونو بیان دی (المرقات ۴۴۳-۴۴۴/۲)

زنانو د پاره قبرونو ته تلل څنگه دي

﴿٤٧﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ

د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبی عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لعنت وایي د قبرونو زیارت کونکو زنانو

وَالْمُتَخَذِينَ عَلَيْهَا الْمَسَاجِدَ وَالشُّرُجَ. (١)

او قبرونو څخه جومات جوړولو والا او قبرونو باندې رڼا لگولو والا باندې.

توضیح: زائرات القبور: زائره زیارت کونکې بنځې ته ویل کېږي قبور د قبر جمع ده مراد قبرستان دی، په دې حدیث کې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه بنځو باندې لعنت لیرې شوک چې قبرستان ته لاړې شي او د قبرونو زیارت کوي (المرقات ۴۴۴/۲) حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د اسلام په شروع کې د قبرونو څخه منع فرمایلي وه، چې په امت کې د شرک دروازه کولاو نه شي، چې کله اسلام مضبوط شو او د شرک او توحید کې فرق معلوم شو، نو پیغمبر عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د قبرونو اجازت دی ارشاد په ذریعه و فرمایلو:

كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزورها فانها تذكروا الآخرة (المرقات ۴۴۴/۲) اوس بحث په دې کې دی، چې د عام ممانعت څخه پس کوم اجازت راغلی آیا دا اجازت صرف سړو له دی یا زانانهم په دې اجازت کې داخلې دي. بعضې علماء وایي دا اجازت دواړو د پاره دی څنگه چې سړو د پاره قبرستان ته تلل جائز دي، دغه شان زنانو ته هم قبرستان ته تلل جائز دي او بعضې علماء وایي دا اجازت تعلق صرف سړو سره دی، د زنانو په حق کې د حدیث سابقه نهې او ممانعت اوس هم برقرار دی، وجه داده، چې زنانو د قبرونو د آدابو خیال نه شي ساتلی او نه په آدابو باندې پوهیږي، د کمزورې عقیدې د وجې څخه بدعت، او شرک کې مبتلا کېږي، ځکه قبرونو ته تلل د دوی د پاره مناسب نه دي زیر بحث حدیث واضح طور باندې د دغه علماء و تائید کوي.

مزید تفصیل داسی دی شاه اسحاق دهلوي رَحِمَهُ اللَّهُ تحقیق داسی دی صحیح او معتمد قول مطابق زنانو ته د قبرونو زیارت کول مکروه تحریمی دي، احناف فقهاء (مستملی) کتاب کې لیکي د قبرونو زیارت د سړو د پاره مستحب او زنانو د پاره مکروه دی. یو کتاب مجالس واعظیه کې ذکر دي د زنانو د

(١) أخرجه مستند أحمد ٢٢٩/١، وأخرجه أبو داود ٥٥٨/٣ رقم الحديث : ٣٢٢٦، وأخرجه الترمذي ١٣٦/٢، رقم الحديث : ٣٢٢٠، وأخرجه

ابن ماجه ٥٠٢/١ رقم الحديث : ١٥٧٥.

پاره جائزه دي چې قبرونو ته لاړې شي، حضور ﷺ قبرونو ته تلونکي زنانو باندې لعنت ويلي (نصاب الاحکام) کتاب کې مذکور دي د بنحو قبرونو له تلو باندې جواز او عدم جواز په باره کې قاضي ابو زيد رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ خنجه تپوس وشو، هغوی جواب ورکړو، جواز او عدم جواز په باره کې تپوس مه کوئ، بلکې دا تپوس وکړئ چې دوی باندې چې لعنت ورپرې هغه خومره مقدار دی، یاد ساتئ چې کله زنانه قبر ته د تلو اراده وکړي، د الله تعالی او فرښتو په لعنت کې گرفتارې شي. او چې کله قبر له لاړې شي، نو هر طرف نه یې شیطان خپل گرفت کې ونیسي او چې کله قبر ته ورسیږي د مړي روح پرې لعنت وایي او چې د قبر خنجه واپس راځي، نو د الله تعالی په گرفت کې راشي یو حدیث کې راغلي: چې کومې زنانه مقبرې ته ځي، نو د اووه آسمانونو او اووه ځمکو فرښتې پرې لعنت وائي، هغه د الله تعالی په لعنت کې د قبرستان لاره وهي او څوک چې کور کې د میت د پاره دعاگانې کوي: نو الله تعالی ورله حج او د عمرې ثواب ورکوي، د حضرت سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خنجه یو حدیث منقول دی یو ځلې پیغمبر ﷺ خپلې دروازې کې ولاړ وو، د بهر خنجه حضرت فاطمة الزهرا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا راغله حضور ﷺ ترې تپوس وکړو د چرته نه راغلي حضرت فاطمة الزهرا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ورته وویل فلانې زنانه وفات شوې وه هلته تلې ووم، نبي ﷺ و فرمایل د هغې قبر ته تللې وې؟ حضرت فاطمة الزهرا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا جواب ورکړو معاذالله! آیا زه داسې عمل کولی شم، چې د هغې ممانعت په خپله حضور ﷺ خنجه ما اوریدلی، حضور ﷺ ورته و فرمایل تا ښه کړي دي چې قبر ته نه یې تلې که ته د هغې قبر ته تلې وې، نو د جنت بوی به دې هم نه وی محسوس کړی. قاضي ثناء الله رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ په خپل کتاب ما لا بد منه کې لیکي: (که زیارت مرد را جائز است له زنانه را) یعنی قبرونو له تلو د سرود پاره جائز دی او زنانه وو د پاره ناجائز دی. (بحواله مظاهر حق جدید)

د ټولو تصریحاتو او ظاهر حدیث خنجه دا خبره واضحه شوه چې د زنانو تلو قبرونو ته منع دی په دې کې لوی مفسد دي چې ښکاره دي، چې هلته چراغ (دیوه) لگوي چې هسې اسراف دی په کې او مجوسیانو سره مشابهت دی او زنانه اور ته نژدې راوستل هم دي. دا خود عامو قبرستانونو مسئله ده، نن سبا چې کوم مزارونه جوړ دي، هلته د زنانو تلو اجازت اسلام څه چې شریف سرې هم خپله زنانه د پرېښودو تصور نه کوي، الله تعالی دې د سر او زنانو د عقائدو حفاظت و فرمایي. (آمین)

د جمهورو علماو په نزد قبرونو ته تلو ممانعت څخه د حضور ﷺ قبر مبارک متشني دی، هغه قبر د ټولو د پاره د برکت او ثواب ذریعه ده.

د الله تعالى د انوار اتو اویازره (۷۰۰۰۰) پردې

﴿٤٨﴾ وَعَنْ أَبِي أَمَامَةَ قَالَ : إِنَّ خَبْرًا مِنَ الْيَهُودِ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
د حضرت ابو امامة <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایی چې یو یهودي عالم دنبي <small>عليه السلام</small> نه تپوس وکړو چې
أَيُّ الْبِقَاعِ خَيْرٌ ؟ فَسَكَتَ عَنْهُ وَ قَالَ : « أَسْكُتُ
بِه خای کوم دی؟ نبي <small>عليه السلام</small> ده ته د جواب ورکولو نه خاموش شو او وې فرمایل : چې زه به خاموش یم
حَقٌّ يَجِيءُ جَبْرِيْلُ » فَسَكَتَ وَ جَاءَ جَبْرِيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ
ترڅو چې جبرائیل <small>عليه السلام</small> نه وي راغلي نو نبي <small>عليه السلام</small> خاموش و، چې کله جبرائیل <small>عليه السلام</small> راغی نو
فَسَأَلَ فَقَالَ : مَا الْمَسْئُورُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ
نبي <small>عليه السلام</small> د جبرائیل <small>عليه السلام</small> نه تپوس وکړو نو جبرائیل <small>عليه السلام</small> و فرمایل چې زه نه یم پوه ډیر د تانه
وَ لَكِنْ أَسْأَلُ رَبِّي تَبَارَكَ وَ تَعَالَى . ثُمَّ قَالَ جَبْرِيْلُ : يَا مُحَمَّدُ
لیکن زه به په دې باره کې د الله تعالی نه تپوس وکړم بیا جبرائیل <small>عليه السلام</small> راغی او وې فرمایل ای محمد
إِنِّي دَكَّوْتُ مِنْ اللَّهِ ذَنْبًا مَا دَكَّوْتُ مِنْهُ قَطُّ .
<small>صلى الله عليه وسلم</small> ! نن زه الله تعالی ته دومره نزدې شوی وم چې کله هم دومره نزدې شوی نه وم ، نبي <small>عليه السلام</small>
قَالَ : وَ كَيْفَ كَانَ يَا جَبْرِيْلُ ؟ قَالَ : كَانَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ
و فرمایل : ای جبرائیل <small>عليه السلام</small> شومره نزدې شوی وي؟ وې فرمایل زما و د الله تعالی په مینځ کې اویازره
حِجَابٍ مِنْ نُورٍ فَقَالَ شَرُّ الْبِقَاعِ أَسْوَأُهَا وَ خَيْرُ الْبِقَاعِ مَسَاجِدُهَا . ^(۱)
پردې موجود وي او الله تعالی و فرمایل : چې بد ځایونه بازارونه دي او ښه مقامات مساجد دي.

توضیح: فسکت: یعنی د یهودي د سوال په جواب کې حضور صلى الله عليه وسلم خاموش پاتې شو او خپل طرف څخه یې جواب ورنکړو، دا ددې خبرې دلیل دی، چې نبي عليه السلام د الله تعالی رښتني پیغمبر دی، او خپل طرف څخه یوه خبره هم نه کوي، ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ. إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾ که نه بوداسې مواقعو کې خاموش پاتې کیدل ډیر گران وو، خاص کر چې غیر مسلم د اسلام متعلق سوال کوي.

(۱) رواه ابن حبان له صحيحه من ابن عمر.

فقال: یعنی حضور ﷺ په زړه کې وفرمایيل چې د جبرائیل امین پورې به خاموش یم. فسکت: یعنی حضور ﷺ خاموش شو. علامه طیبی رَحْمَةُ اللهِ ددې کلام دغه مطلب بنودلی دی، شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ دا کلام د سائل د سوال جواب جوړ کړی دی، هغه داسې چې کله حضور ﷺ خاموش شو، گویا چا سائل سوال وکړو، ای د الله رسول ﷺ تاسو ولې خاموش کېږئ، گویا تاسو جواب ورکړو، چې اسکت یعنی زه دې د پاره خاموش یم، چې جبرائیل عَلَیْهِ السَّلَام راشي او وحې راوړي، بعضو نسخو کې اسکت د امر صیغې سره دی، گویا پیغمبر ﷺ خپل خان ته حکم وکړو، چې جبرائیل عَلَیْهِ السَّلَام دراتلو پورې خاموش شه. (المراقات ۴۴۵-۴۴۶/۲).

سبعون الف حجاب من نور: دا حجاب او پردې د مخلوق په اعتبار سره دي د الله تعالی نسبت سره نه دي، ځکه چې الله تعالی د پردو په احاطه کې نه دی مخلوق په دو کې دی مخلوق کې د فرښتو د پاره چې کومې کومې پردې دي هغه د نور پردې دي، انسانانو د پاره چې کومې پردې دي هغه جسماني او ظلماني پردې دي، دا مثال داسې دی، لکه لمر ته مخامخ دروند په سترگو باندي د خړوالي پرده وي، نو لمر ورته نه ښکاري او لمر په پرده کې نه دی. شیخ سعدي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي:

گر نه بیند بروز شپره چشم ❁ چشمه آفتاب را چه گناه

شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ لیکي چې د (نور) لفظ نه دې طرف ته اشاره ده، چې د فرښتو حجاب نوراني دی او هغه د الله تعالی د عظمت او جلال او د الله تعالی د صفات تقدیس او جمال او کمال حجاب (یعنی پرده) ده. (اشعة اللمعات ۳۶۳)

ځینې انسانانو د پاره دغه نوراني پرده وي او بعضو د پاره ظلماني او نفساني پرده وي او د هر قسم پردې انتها نه وي، دلته د ستر (پتیدو) ذکر تحدید د پاره نه دی، بلکې د یروالي د پاره دی، بعضې شارحینو ددې تفصیل داسې بیان کړی دی، د حجاب څخه مراد حسی یا مادي پرده نه ده، ځکه چې الله تعالی باندي پرده محیط نه وي، بلکې حجاب کنایه ده دي، د یو داسې مانع څخه چې ددې په موجودگی کې الله تعالی ته څوک نه شي کتلی، دا نوري حجاب د مادي او حسی حجاب په شان د رؤیت د الله تعالی څخه مانع دی د مخلوق د پاره، مثال په طور باندي د الله تعالی د انواراتو یو پرده په سپوږمۍ باندي ده، نو اوس لمر کې څومره زور دی، څوک خودی ورته وگوري چې پته ولبرېږي چې څنگه کیفیت دی. دا قسم حدیث توضیحات (جلد اول ص ۳۰ حدیث نمبر ۱۳) د تقدیر په بیان کې تیر شوی دی هلته یې وگورئ.

هر البقاع: سائل صرف د خیر البقاع باره کې تپوس کړې و لیکن په جواب کې د ښه او بد مقاماتو ذکر

و شو چې درحمان نظام او د شیطان نظام پته ولېږي، یو کې خیر او دویم کې د شر اعمال دي، دې حدیث کې مسلمانانو ته د تعلیم ملاؤ شو چې کوم کس ته مسئله معلومه نه وي نو دهغه کس نه دې تپوس وکړي چې چاته مسئله معلومه وي او په هغې کې شرم نه کوي لکه څنگه چې حضور ﷺ مسئله جبرائیل علیه السلام ته پرېښوده او جبرائیل علیه السلام په الله تعالی ته پرېښوده او هلته نه جواب راغی.

رواه: صاحب مشکوة مقدمه د مشکوة کې بیان کړی دی، دې کتاب کې بعضې ځایونه ما بغیرد حوالې نه پرېښودې دي، ځکه چې ما ته د اصل کتاب حواله معلومه نه وه، چاته چې هغه حوالې ملاو شي و دې ليکي، دغه ځای کې بیاض او خالي ځای پرېځودې شوی دی، وروسته بیا علماوو هلته حواله ليکلې ده، دلته په هغه مقاماتو کې دا رومبې ځای دی، راوه ابن جبان دی، دې شارحینو دلته بیاض ذکر کړی دی، اگر چې مشکوة کې دغه ځای کې بیاض نشته چرته یو کاتب به دک کړی وي.

الفصل الثالث :

مسجد لوی دولت دی دې څخه فائده او چته کړئ

﴿٤٩﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « مَنْ جَاءَ
د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی، وايي چې : ما د نبي ﷺ نه اوریدلي دي څوک چې راغلو
مَسْجِدِي هَذَا لَمْ يَأْتَهُ إِلَّا لِيُخَيَّرَ يَتَعَلَّمَهُ أَوْ يُعَلِّمَهُ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ
زما دې جومات ته په دې غرض راشي چې نیک کارونه زده کړي او یا یې وښايي نو دغه کس په منزله
الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ مَنْ جَاءَ لِغَيْرِ ذَلِكَ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ يَنْظُرُ
مجاهد في سبيل الله دی او څوک چې په دې غرض سره رانه شي نو دا د هغه کس په شان دی چې گوري د
إِلَى مَتَاعٍ غَيْرِهِ » (١).
نورو سامان ته (د حسرت په نظر).

توضیح: مسجدی هذا: اشاره مسجد نبوي طرف ته ده، د مسجد ذکر بطور مثال دی څه تخصیص مقصود نه دی، بلکې د ټولو مساجدو دا حکم دی البته د مسجد نبوي دا حکم او فضیلت په اتم او اکمل طریقې سره دی او باقي جوماتونه د دې تابع دي. (المراقات ۲/۴۴۸).

(١) أخرجه ابن ماجه في مقدمة سنة ٨٢/١ رقم الحديث: ٢٢٧، والبيهقي في شعب الایمان ٢/٢٦٣ رقم الحديث: ١٦٩٨.

یتعلمه: د زد کړې او بنودنې تخصیص ددې وجې نه دی، چې دا عمل اعلی او افضل دی ورنه په دې کې هیڅ حصر نشته بلکې هر نیک عمل مثلاً مونځ، تلاوت، اعتکاف او ذکر الله د ټول داسې حکم دی جهاد فی سبیل الله ثواب دغه کس ته ملا ویري، اگر چې مجاهد نه جوړیږي، خو ثواب ورته د هغه ملا ویري.

لغیر ذلک: دې کې عموم دی یعنې لغیر الخیر مطلقاً نه د تعلیم تعلم د پاره راغلی دی او نه ذکر الله د پاره، بلکې خیر او نیکی نه علاوه لوبو او دگرځیدو د رغبت د پاره او د تماشې په غرض وي.

ینظر الی متاع غیره: دې څخه افسوس او ملامت کیدل بیا مقصود دی، چې یو محروم کس د خپل مال څخه خالي لاس ناست وي او د نورو مال ته د حرص په نظر باندې گوري، خو صرف گوري ورته څه ورته په لاس نه ورځي، دوچنده غم دی، نه یې ترې داخیستو طاقت لري او نه په کې صبر شته. (المرقات ۲/۴۴۸).

بعضو شارحینو دا مطلب ذکر کړی دی، چې د قیامت په ورځ باندې به دا محروم کس ثواب گټلو والاو ته د حسرت او افسوس په نظر گوري غیر د غم څخه به ورته بل هیڅ څیز نه ملا ویري (الا ان قد لدمت

ولم ینفع الندم) دا خود هغه کس مثال دی چې څه نا څه غرض سره مسجد ته راغلی وو، او چا چې زندگی کې جومات طرف ته کتلي هم نه دي غلطی سره دده انجام څومره خطرناک وي او د مسلمان چې کوم سفر جنت طرف ته دی، دده د پاره ضروري دي چې تیریدل یې په جومات وي، که یو مسلمان دا غواړي چې زه د جومات خوله نه گورم او مارکیټ نه به جنت ته لاړ شم دا ناممکن دی ځکه چې مارکیټ څخه جنت ته لاړ نشته دی بلکې مارکیټ څخه جومات ته لاړ شته دی، مولانا صاحب سره به ملا ویري، دین باندې پوهیدل په کار دي، بیا به درته صحیح لاره آسانه شي او جنت ته به لاړ شي معلومه شوه چې جنت لوی دولت دی او مسلمانانو د پاره لوی نعمت او رحمت دی.

جومات کې دنیاوي خبرې منع دي

﴿۵۰﴾ وَعَنِ الْحَسَنِ مُرْسَلًا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ

د حسن بصري نه مرسلاروايت دی وايي چې نبي ﷺ فرمایلي رابه شي په خلکو باندې یو داسې وخت

يَكُونُ حَدِيثُهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ فِي أَمْرِ دُنْيَاهُمْ . فَلَا تُجَالِسُوهُمْ فَلَيْسَ بِكُمْ

چې ددوي خبرې به په جوماتونو کې د دنیا خبرې وي نو تاسو ددوي سره مه کینی ځکه چې نشته الله

فِيهِمْ حَاجَةٌ» رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ .

تعالی ته د داسې خلکو حاجت او ضرورت .

توضیح: یاق علی الناس زمان: دې جملې نه اندازه کېږي چې په جومات کې داسې کار کول د قیامت د علاماتو نه دي او دې حدیث کې اشاره هم شوې ده داسې زمانه به راځي (المراقات ۲/۴۴۹).

نن سبا دغه زمانه راغلې ده دخلکو فضول خبرې جومات کې کېږي صوبه سرحد، کشمیر، گلگت او تولو یخو علاقو کې منکرات ډیر موندلې کېږي، زما د اندازې مطابق د ټولو نه ډیرې خبرې راټوندې کېږي، ما هلته کې لیدلې، چې خلک صفونو کې ولاړوي او د امام تکبیر په انتظار کې وي او خلک خبرې تیزې تیزې کوي، ټوله شپه مجمع جومات کې خوب کوي او ټوله ورځ یې بستري په جومات کې خوري وي. راتلونکې حدیث ډیر واضح دی، چې مسجد کې دنیاوي کلام کې څومره گناه ده، دې نه پس حدیث نمبر (۵۲) کې علاج هم بنودلی دی، چې مسجد سره یو ځای خبرو د پاره خاص کړی وي، حالانکې هغه د صحابه و دوروو، د هغوی او زمونږ خبرو کې ډیر فرق دی. کاش راټوندې کې دا اصلاح

وشي، فتح القدير کې ابن الهمام ليكي: الكلام المباح في المسجد مكروه ياكل الحسنات، يعني مباح کلام هم جومات کې مکروه دی د انسانانو نيکي خوري (چې کله د حد څخه ووځي) حاجت دا جمله ددې خبرې څخه کنایه ده، چې الله تعالی د داسې خلکو څخه یزار دی. او د الله تعالی درحمت څخه خارج دي، الله تعالی ته د دوي هيڅ ضرورت نشته، اگر چې عبادت د پاره حاضر دي. دا حدیث په دې باندې دلالت کوي، چې په جومات کې دنیاوي امورو خبرې کول مکروه دي، ډیر زیات احادیث په دې باندې دلالت کوي دنیاوي خبرو څخه مراد عبث او بې فائدي خبرې دي، فقهاء ليکي د ستونو نه پس که چا دنیاوي خبرې وکړي ددې کس د سنتو ثواب ختمیږي او که د دنیاوي خبرو یوه یا دوه کلمې وي، نو هغه په دې کې داخل نه دي.

مسجد کې په اوچت آواز باندې خبرې کول منع دي

﴿٥١﴾ وَ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ : كُنْتُ نَائِمًا فِي الْمَسْجِدِ فَحَصَبْتَنِي رَجُلٌ

د سائب بن يزيد رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې: زه په جومات کې ویده وم، یو کس زما گمکړی. وهله

فَنَكَرْتُ فَإِذَا هُوَ عَمْرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ أَذْهَبَ فَأَتَنِي بِهَذَيْنِ

ماچې وکتل هغه حضرت عمر رضي الله عنه و نووي و فرمايل ته لا رښه دغه دوه کسان زما خواته راوله (چې

فَجِئْتُهُ بِهِمَا فَقَالَ :

جومات کې یې په تیز آواز باندې خبرې کولې) ما هغوي راوغوښتل حضرت عمر رضي الله عنه هغوي نه تپوس

مِنْ أَلْتَمَا أَوْ مِنْ أَيْنَ أَلْتَمَا قَالَا : مِنْ أَهْلِ الطَّائِفِ.

و کړو چې څوک یې تاسو یا یې و فرمايل د کوم ځای یې؟ هغوي جواب ورکړو مونږ د طائف اوسیدونکي

قَالَ : لَوْ كُنْتُمْ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَأُوجِعْتُكُمْ

يو، حضرت عمر رضي الله عنه ورته وفرمايل : كه تاسو د مدينې خلك وي مابه تاسو ته سزا دركړې وي تاسو

تَرْفَعَانِ أَصْوَاتَكُمْ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ^(۱).

په زوره زوره خبرې كوي د رسول الله صلى الله عليه وسلم په جومات كې.

توضیح: فحصبني: وړو كو كانو ته حصا ويل كېږي، يعنې حضرت عمر رضي الله عنه د وړو كانو په ذريعه خان ته متوجه كولو د پاره په هغې ووهلم، ما وكتل نو عمر رضي الله عنه وو. (المركات ۲/۴۵۰، الكاشف ۲/۳۰۷) ممن انتم: راوي ته شك دي چې عمر رضي الله عنه كومه جمله استعمال كړې ده.

من اهل الطائف: د عمر رضي الله عنه د هر دوو جملو جواب دې كې موجود دی.

لا وجعتكم: كه تاسو د بهر ميلمانه نه وي او د مسجد نبوي د آد ابو خنخه ناخبر نه وي مابه تاسو ته سخته سزا دركړې وه خو عمر رضي الله عنه د مسافرت دو جې معاف كړل او صرف د ژبې و عيديې ورته واوروه.

ترفعان اصواتكم: دا جمله مستانفده ده د حضرت عمر رضي الله عنه طرف خنخه نوي كلام دي، في مسجد رسول صلى الله عليه وسلم حضرت عمر رضي الله عنه دې كلام كې د مسجد نبوي نور هم عظمت او رفعت او شرافت طرف ته اشاره ده، خصوصاً چې هلته حضور صلى الله عليه وسلم آرام فرمايي، خپله روضه مباركه كې ژوندي ن او د الله تعالى فرمان دي: ﴿لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ﴾ (حجرات: ۲) (كذا في المركات)

علامه نووي رحمه الله فرمايي: يكره رفع الصوت في المسجد بالعلم وغيره، يعنې علمي مشغله وي يا نور داسې محفل وي په جومات كې په تيز آواز باندې خبرې كول مكروه دي، (المركات ۲/۴۵۰).

ابن حجر رحمه الله وايي: سئل مالك عن رفع الصوت في المسجد بالعلم فقال لا خير فيه بعلم ولا بغيرة ولقد ادركت الناس قديماً يعييبون على ما يكون بمجلسه وانما اكره ذلك والا ادرى فيه خيراً. (كذا في المركات ۲/۴۵۰). ملا علي قاري رحمه الله مركات كې ليكي: دامام صاحب رحمه الله مذهب هم دادی چې په مسجد كې آواز او چتول مكروه دي ذكر الله ولي نه وي خو مسجد كې درس و تدریس جائز دي بشرط ددې چې موع كونكو ته خه تشويش نه وي (اذمذهبه كراهة رفع الصوت في المسجد

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۵۶۰/۱ رقم الحديث : ۱۷۰ .

ولو بالذکر الخ. (مرقات)

بهر حال په جومات کې تیز آواز باندې خبرې مکروه دي، اگر چې علمي مکالمه ولې نه وي، خو حد کې اوسیدل په کار دي.

دنياوي خبرو د پاره جومات څخه بهر ځای په کار دي

﴿٥٢﴾ وَ عَنْ مَالِكٍ قَالَ : بَنِي عُمَرُ رَحْبَةَ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ تَسْقَى

امام مالک رَحْمَةُ اللهِ وَايِي: حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مسجد په يو طرف کې چوتره جوړه کړې وه، د هغې نوم

الْبُطَيْحَاءُ وَ قَالَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَلْفَظَ أَوْ يُنْشِدَ شِعْرًا أَوْ يَرْفَعَ صَوْتَهُ

بطيحاء و، او خلکو ته به يې ويل که څوک فضول خبرې کول غواړي يا اشعار ويل غواړي يا په تيز آواز

فَلْيَخْرُجْ إِلَى هَذِهِ الرَّحْبَةِ (١)

خبرې کول غواړي هغه ته په کار دي (چې د مسجد څخه ووځي) اودغه کولو ځای ته دې راشي.

توضیح: رحبه: مسجد نبوي سره يو کولو ميدان ته رحبه ويلی شوې ده او داسې رحبه عام کولو ځای اوصحرا ته ويلی شي ځکه يې في ناحية المسجد سره مقيد کړې ده، د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دې ترتيب سره امت ته دا تعليم ملاويږي چې کله يو منکر څخه بچ کيدل مشکل وي (المرقات ۲/۴۵۱، الکاشف ۲/۳۰۸).

نوددې متبادل لاره اختيارول په کار دي، حالانکې خلک خبرې کوي او د مونځ په وخت کې جومات کې د يو ځای کيدو کوشش کوي، د دوی اصلاح د پاره حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ متبادل لاره اختيار کړه چې مسجد نه بهر يو کولو ميدان د دنياوي خبرو د پاره جوړ کړی وو. نن سبا د صوبه سرحد ينخو علائقو کې اکثر مسجد سره خواته مسافر خانې جوړوي او مقصد يې هم دا وي چې مسجد کې خبرې نه وي، ډيره فائده ترې حاصلېږي.

اللفظ: داسې کلام ته ويلی شي، چې د هغې آواز اوريدلی شي، خو مطلب يې معلوم نه وي، ينشد شعراً خپل شعرواڼي، يا د بل چا وايي، دواړو ته انشاد شعرويلی شي، اشعارو څخه مراد خاص شعر نه وي، مطلقاً شعر مراد وي، اگر چې ابن حجر رَحْمَةُ اللهِ مَذْمُومٌ اشعار مراد اخيستلي دي، خو ملاعلي قاري رَحْمَةُ اللهِ په دې رد کړی دی.

(١) أخرجه مالك في الموطأ ١/١٧٥، رقم الحديث ٩٢

او یرفع صوته: ملاعلي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ وَايِي: ولو بالذکر، یعنی آواز او چټول مسجد کې د ذکر سره هم مکروه دی.

قېلي طرف ته توکل منع دي

﴿٥٣﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لُخَامَةً فِي الْقِبْلَةِ
دانس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبی ﷺ (مسجد کې) قېلي طرف ته گړنگ (خرېنگ) ولیدل نو
فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِ حَقِّي رِي فِي وَجْهِهِ
نبی ﷺ ډیر خفه شو تر دې چې دهغې اثر د نبی ﷺ په مخ باندې راښکاره شو، نو نبی ﷺ
فَقَامَ فَحَكَّهُ بِيَدِهِ فَقَالَ: « إِنْ أَحَدَكُمْ إِذَا
اودريد و او په خپل لاس مبارک باندې يې وگړولو او گزاريې كړو او وې فرمايل تا سو كې چې شو ك موخ
قَامَ فِي صَلَاتِهِ قَائِمًا يُنَاجِي رَبَّهُ وَ إِنْ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْقِبْلَةِ
ته اودرېږي د خپل رب سره خبرې كوي او دغه وخت دده پروردگار دده او قېلي تر مينځ وي هريو ته په
فَلَا يَبْزُقَنَّ أَحَدَكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَ لَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمِهِ » ثُمَّ
كار دي چې د قېلي طرف ته هرگز مه توكلې بلكې خپل گس طرف يا د خپلو قدمونو لاندې توک كوي يا
أَخَذَ طَرَفَ رِجَائِهِ فَبَصَّقَ فِيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ فَقَالَ: « أَوْ يَفْعَلْ هَكَذَا » ^(۱) .
نبی ﷺ د خپل څادر طرف ونيولو او په هغې يې توک كړل او وې فرمايل: چې يا داسې كوي.

توضیح: لُخَامَةٌ: د لغت کتاب مغرب کې يې ليکلي لُخَامَةٌ او لُخَاعَةٌ دهغې څليښتناک څيز نوم دی د زکام په وخت کې د خيشوم څخه راوځي. (الکاشف ۲/۳۰۸، المرقات ۲/۴۵۱)

علامه طيبي رَحْمَةُ اللَّهِ وَايِي: نخاعه دهغه تهوک نوم دی چې د حلق آخري حصي څخه خارج کېږي، بهر حال د پوزې د دننه څخه چې کوم څليښتناک څيز د پوزې په ذريعې سره راوځي هغې ته خراش ويلى شي او هغه څيز کوم چې د معدې څخه د حلق په ذريعې سره راوځي، هغې ته بلغم ويلى کېږي. او کوم څيز چې خوله کې دننه پيداشي او بهر راوځي هغه ته تهوک ويلى شي، نو نخامه او نخاعه د بلغم په معنی کې دي، خو خيشوم څخه ښکته حلق ته راشي يا معده څخه بېرته حلق ته راشي او د خراش او بلغم مصداق او فرق واضح دی، تجربه وایي چې توک او خراش اختياري څيز دی او بلغم لږ لږ غیر اختياري راځي او

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۵۰۷/۱ رقم الحديث: ۱۰۵.

په دیوالونو باندې غورځولی شي. او د حدیث مصداق غالباً بلغم دی.

فحک پیدا: نبي ﷺ په خپله بطور اکرام د مسجد څخه دغه څلینبتناک څیز په خپل لاس مبارک صاف کړو، کیدی شي بلغم وچ وو، یا په لاس کې یې څه څیز واخیستو او صفایې کړو یا که چرته لوند وو او دا هم ممکن دی چې چاته یې حکم ورکړی وي چې صفایې کړه، خو دا معنی بعیده ده.

یناخي ربه: یا ژبه باندې قرآت کوي یا زبان حال مناجات کې مشغول وي دا وجه ده مونځ یې د مؤمن ۷ معراج ګرځولی دی. **بینه و بین القبلة**: یعنی الله تعالی ته د چې کوم کس مخامخ ودریږي، نو قبلي ته مخ کړي سره: **عبادت د خپل رب کوي او رب راضی کوي**، ځکه د دغه بنده مقصود دده او قبلي په منع کې دی. ځکه یې دا حکم ورکړو چې قبلي طرف ته مه توكه، دې سره د رب بې ادبي راضي، حالانکې چې طرف ته توكه یا قدمونو لاندې توكه، په دې شرط چې مونځ جومات کې نه وي. ځکه مسجد کې یو ځای کې هم جائز نه دی، دا د صحرا او د مسجد څخه خارج مسئله ده، دې څخه دا ثابت شوه، که په مسجد کې د توكلو صورت کیف راشي نو صرف په خپلو کپرو باندې توك وکړئ او بیا یې ومړئ صاف یې کړئ، دې ادب او احترام سره دا خبره ثابت شوه چې د بیت الله دیر لوی احترام دی، چې د زرګونو میله لرې دې طرف ته توكل منع دي، نو او دس ماتي کې خوبیا چاله هم اختلاف نه دی په کار، حالانکې بیت الله طرف ته خپې اوږدې کول هم مناسب نه دي، دا د آدب خلاف دی، پیغمبر ﷺ ټول ژوند کې داسې ملاسته مبارکه کړې ده چې قدم مبارک یې بیت الله طرف ته نه دی راغلی، مسلمان د مرګ څخه پس هم قبلي طرف ته دفن کولی شي چې، د چا خپې بیت الله طرف ته نه راځي.

قبلي طرف ته توكولو والا امام د امامت څخه فارغ کړی شو:

﴿٥٤﴾ وَعَنْ السَّائِبِ بْنِ خَلَادٍ وَهُوَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَجُلًا أَمَرَ قَوْمًا
حضرت سائب بن خلاد رضي الله عنه چې د نبي ﷺ يو صحابي دی وې ويل يو کس امامت ورکولو قوم ته
فَبَصَقَ فِي الْقِبْلَةِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئِنَ فَرَعٌ
او قبلي طرف ته یې لارې تهوک کړي اتفاقاً نبي ﷺ هغه طرف ته کتل کله چې مونځ څخه فارغ شونو
«لَا يُصَلِّي لَكُمْ». فَأَرَادَ بَعْدَ ذَلِكَ أَنْ يُصَلِّيَ لَهُمْ فَمَنَعُوهُ
مقتديانوته یې ورته وويل چې آئنده به دا امام نه وي دغه کس چې بیا مونځ ورکول وغوښتل نو خلکو منع
وَ أَخْبَرُوهُ بِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
کړو او د نبي ﷺ په وينا کې وويلو دغه کس د نبي ﷺ په خدمت کې حاضر شو او د واقعې

فَذَكَرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: نَعَمْ وَحَسِبْتُ أَنَّ

ذکری ورتہ وکرو، نبی ﷺ و فرمایل: آو (راوی وایی) چہ زما خیال دی نبی ﷺ دغه کس ته

قَالَ: «إِنَّكَ قَدْ آذَيْتَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ»^(۱).

فرمایلی وو: چہ تا الله تعالی ته او د الله رسول ته تکلیف رسولی دی.

توضیح: رجل من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم: ددی تصریح ضرورت حکمہ راغلو چہ دا صحابی غیر مشهور دی یا ددی صحابی کیدو کي اختلاف دی. (المراقات ۲/۴۵۳).

فذكر ذلك: یعنی کله چہ ددغه کس په بی ادبی حضور ﷺ خفه شو او په خپله یی دی سره خبرې ونه کړی، بلکې مقتدیانو ته یی و فرمایل، چہ دا کس به ستاسو امام نه وي، حکمہ چہ دا امامت اهل نه دی، بیا یی چہ کله مونخ ورکول و غوښتل نو خلکو منع کړو هغې د وچې تپوس وکړو خلکو ورته وویل داد پیغمبر ﷺ حکم دی دا کس حضور ﷺ خواته راغې او تپوس یی وکړو، چہ تاسو واقعی زه د مونخ کولو څخه منع کړې یم، حضور ﷺ ورتہ و فرمایل آو ما منع کړی ئی، نو د هغه د وچې تپوس وکړو حضور ﷺ ورتہ و فرمایل تا الله تعالی او رسول الله ﷺ ته تکلیف رسولی دی، دغه رنگ یی امام د امامت څخه فارغ کړو.

وحسبت: داد راوی خلاد بن سائب رضي الله عنه کلام دی، یعنی زما خیال دی چہ حضور ﷺ د نعم څخه پس دا سخت کلمات هم ذکر کړي دي، دې سخت و عید څخه پس دیو مسلمان د پاره مناسب او جائز نه دي چہ قبلې طرف ته تهوک کوي، دې حدیث کي لفظ د قبلې دی، دې نه جانب قبله دیوال مراد دی، محراب مراد نه دی، حکمہ چہ د محراب ایجاد حضرت عمر بن عبدالعزیز رضي الله عنه هغه وخت کي کړی دی، چہ کله مسجد نبوي نوی تعمیر شو. محراب ته هوقف الامام هم ویلی شي، حکمہ چہ دې کي امام ودریزي او دا ټولو کي ښه ځای وي، دا وجه ده د بادشاه محل ته هم محراب ویلی شي، هغه هم عمده او ښه ځای وي او بادشاه ځان له په هغې کي اوسیري، محراب ته حکمہ محراب ویلی شي، چہ امام په هغه ځای کي شیطان سره جگړه کوي.

﴿٥٥﴾ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ اخْتَبَسَ عَنَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ غَدَاةٍ عَنِ صَلَاةِ الصُّبْحِ

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روایت دی وایی چہ: یو ورځ تاخیر وکړو نبی ﷺ د سحر مونخ ته

حَقِّي كِدَانًا لَكَرَائِي عَيْنَ الشَّمْسِ فَخَرَجَ سَرِيعًا فَثَوَّبَ بِالصَّلَاةِ

راتللو باندې نږدې وه چې لمر راختلې وې دې وخت کې نبي ﷺ زرتشریف راوړو د مونځ د پاره تکبير

فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ تَجَوَّزَ فِي صَلَاتِهِ فَلَمَّا سَلَّمَ

و شو او نبي ﷺ (صحابو سره) مونځ وکړو مونځ کې يې تخفيف وکړو نو هر کله چې يې سلام واپړولو

دَعَا بِصَوْتِهِ فَقَالَ لَنَا عَلَى مَصَافِكُمْ كَمَا أَنْتُمْ ثُمَّ

نو مونږ ته يې په تيز آواز و فرمايل: څنگه چې تاسو په خپل ځای ناست يې همدغه شان کيښئ، بيا زموږ

انْفَتَلَ إِلَيْنَا ثُمَّ قَالَ أَمَا إِنِّي سَأَحْدِثُكُمْ مَا حَبَسَنِي عَنْكُمْ الْغَدَاةَ إِنِّي

طرف ته متوجه شو او وې فرمايل: خبردار! نن سحر مونځ کې ناوخته راتللو ووجه بيان نوم مانن شپه (تهجد

قُمْتُ مِنَ اللَّيْلِ فَتَوَضَّأْتُ وَ صَلَّيْتُ مَا قَدَّرَ لِي فَتَنَعَسْتُ فِي صَلَاتِي

مونځ د پاره) اودس وکړو او څومره چې زما په مقدر کې وو هغه مې وکړو او په مونځ کې ماته خوله وازې

حَقِّي اسْتَشْقَلْتُ فَإِذَا أَنَا بِرَبِّي تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ

راغې تردې چې خوب په ما باندې غالب شو (دغه وخت) يو دم ما دخپل رب بڼه صورت وليدو الله تعالی

فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّيْكَ رَبِّ قَالَ فِيْمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى قُلْتُ لَا أَدْرِي

و فرمايل (تاته پته شته) چې مقربې فرېستې کومه خبره کې بحث کوي ما عرض وکړو اې الله ماته پته نشته

قَالَهَا ثَلَاثًا قَالَ فَرَأَيْتَهُ

الله تعالی درې ځلې داو فرمايل (او مادغه جواب ورکولو) نبي ﷺ فرمايي: ما وليدو چې الله تعالی

وَضَعُ كَفَّهُ بَيْنَ كَتِفَيْ حَقِّي وَ جَدْتُ بَرْدَ أَمْلِي بَيْنَ ثَدْيِي

زما د ولو په مينځ کې لاس کيښودو تردې چې ما د الله تعالی د گوټو بيخ والی په سينه کې محسوس کوو

فَتَجَلَّى لِي كُلُّ شَيْءٍ وَ عَرَفْتُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ

نو زما مخې ته هر څيز ظاهر شو او ما ټولې خبرې وپيژندې بيا الله تعالی و فرمايل اې محمد ﷺ!

قُلْتُ لَبَّيْكَ رَبِّ قَالَ فِيْمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى

ما وويل: اې الله! زه حاضر يم وې فرمايل (اوس وايه) مقربې فرېستې څه کې بحث کوي؟ ما عرض وکړو

قُلْتُ فِي الْكُفَّارَاتِ قَالَ مَا هُنَّ قُلْتُ مَشِيَّ الْأَقْدَامِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ وَ

د کفار اتو په باره کې الله تعالی و فرمایل : هغه کوم څیز دی ؟ ما عرض و کړو جماعتونو ته تلل او راتلل او

الْجُلُوسُ فِي الْمَسَاجِدِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَ إِسْبَاحُ الْوُضُوءِ حِينَ الْكُرْبَانِ

جومات کې کیناستل وروسته د مونځونو نه ، او په سختۍ کې په ښه طریقې سره او دس کول ، الله تعالی

قَالَ ثُمَّ فِيهِمْ ؟ قُلْتُ : فِي الدَّرَجَاتِ . قَالَ : وَمَا هُنَّ ؟

و فرمایل : نور په کوم څیز کې بحث کوي ما عرض و کړو د درجو په باره کې ، وې فرمایل : هغه څه دي ؟ ما

قُلْتُ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ لِيْنُ الْكَلَامِ وَ الصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ

عرض و کړو : غریبو او مساکینو ته روټۍ ورکول او په نرمه لهجه کې خبرې کول او مونځ کول د شپې په

وَ النَّاسُ نِيَامٌ . ثُمَّ قَالَ : سَلْ

داسې حال کې چې خلک ویده وي بیا الله تعالی و فرمایل اوس ځان دپاره څه غواړي و غواړه مادعا وکړه

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَ تَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَ حُبَّ الْمَسَاكِينِ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي

ای الله ! زه ستانه د نیکی کولو او د معاصیو پرېښودو او محبت د مسکینانو او مونځ ته مغفرت وکړي

وَ تَرْحَمَ لِي وَ إِذَا أَرَدْتَ فِتْنَةً فِي قَوْمٍ فَتَوَفَّنِي غَيْرَ مَفْتُونٍ أَسْأَلُكَ

او رحم وکړي او چې کله ته اراده وکړي د یو قوم د گمراهۍ نو ما وفات کړي په غیرد گمراهۍ نه زه سوال

حَبْلِكَ وَ حُبَّ مَنْ يَحُبُّكَ وَ حُبَّ عَمَلٍ

کوم د تانه د محبت ستا او د هغه کس محبت چې تاسره محبت کوي او د داسې عمل محبت چې ستا محبت

يُقَرِّبُنِي إِلَى حَبْلِكَ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِنَّهَا حَقٌّ

ته سړی نزدې کړی بیا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ ته و فرمایل : چې دا خوب بالکل رښتونې دی ، لهذا

فَأَدْرُسُهَا ثُمَّ تَعَلَّمُهَا . » (۱) وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ وَ

تاسو د یاد کړئ او بیا یې خلکو ته وښائې . امام ترمذی رَحِمَهُ اللَّهُ وايي چې دا حدیث حسن او صحیح دی او

سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ فَقَالَ : هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ .

ماد محمد بن اسماعیل نه دې حدیث په باره کې تپوس وکړ نو هغه وویل چې دا حدیث صحیح دی. توضیح: ددې حدیث تشریح ددې نه مخکې حدیث نمبر (۳۴) کې تیره شوې ده، هغه حدیث کې دا احتمال وو، چې دا واقعہ بیداری کې راغلې ده، خو دلته دې حدیث کې تصریح ده دا واقعہ د خوب ده، چې کله واقعہ د خوب وي، نو بیا بریلوي حضرات دې روایت نه خپلو غلطو عقائدو ته ترویج نه شي ورکولی. یو ځلې یو بریلوي ته محمد شفیع او کاروي وویل نن زه ددې حدیث غوټه حل کوم، حضور ﷺ راوتو کې ناوخته ولې کړو، بیا یې وویل حضور ﷺ خواته الله تعالی راغی حضور ﷺ مونځ له تلو او الله تعالی حضور ﷺ منع کولو، وایي چې د چا مونځ له څي هغه تا سره دی. استغفر الله! د ناجوره سوچ څنگه ناجوره تشریح ده. (المراقات ۲/۴۵۵).

اِحْتِبَسَ: د مجهول صیغه ده یعنې اودرولی شو او د معلوم صیغه هم ده یعنې په خپله اودریدلو. فثوب: د اقامت په معنی دي. نترای: یعنې دومره ناوخته شو چې مونځ کتل چې لمر خونه دی راخلی. فثوب د مونځ د پاره اقامت کولو ته تشویب وایي. تجوز: یعنې نبی ﷺ مختصر مونځ ورکړ. علی مصافکم: مصافف ته ویلي شي، یعنې تاسو په خپل خپل صفونو کې په خپل ځای کینئ. انها: یعنې دا خوب رښتني خوب دی فادر سوها یعنې دازده کړئ، ښه پرې ځان پوهه کړئ او بیا یې خلکو ته وښایئ، تعلیموها علامه قرطبي رَحِمَهُ اللهُ وَآيِي: دلته دې صیغه کې لام امر منخوف دی: ای لتعلیموها یعنې نور پوهه کړه.

﴿٥٦﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا

د حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رَوَى اللَّهُ عَنْهُ روايت دی وایي چې: نبی ﷺ به فرمایل چې کله به

دَخَلَ الْمَسْجِدَ : « أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَ بِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَ سُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ

داخلیدو مسجد ته: زه پناه غواړم په الله تعالی عظمت والا، بزرگ ذات والا، همیشه بادشاهي والاسره

مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ » قَالَ : « فَإِذَا قَالَ

د شیطان مردود نه، نبی ﷺ فرمایي: څوک چې جومات ته دننوتو په وخت کې دا دعاء ووايي: (نو

ذَلِكَ قَالَ الشَّيْطَانُ حُفِظَ مِنِّي سَائِرَ الْيَوْمِ»^(۱)

شیطان ددغه کس په باره کې) وایي چې ټوله ورځ به زما د شر څخه محفوظ وي.

﴿۵۷﴾ وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ

د حضرت عطاء بن یسار رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې: نبی علیه السلام فرمایلي دي: ای الله! مه گرځوه

قَبْرِي وَثَنًا يُعْبَدُ اِشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ

قبر زما بت چې خلک یې عبادت کوي او د الله تعالی سخت غضب او غصه نازل شوې ده په هغو خلکو

اَتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدًا»^(۲).

چې دوي گرځولې دي قبرونه د خپلو انبیاو ځای د سجدې.

توضیح: وثنایعبد: اوټان وټن بت ته ویلي شي او یعبدد عبادت کولو په معنی کې دی، یعنی زما قبر د بت خانې په شان مه جوړوئ چې خلک یې عبادت شروع کړي او لرې لرې څخه خلک راځي او سجدې کوي او طواف شروع کړي او د شریعت خلاف تعظیم شروع کړي، که دې حدیث ته وکتلی شي، نو د پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ټول ارشادات عملي طور باندې موجود دي، یو طرف ته د قبرونو دومره زور دی چې هغوی د پیغمبرانو گیر چاپیره قبرونو هم عبادت شروع کړی دی دا پیشنگوی پوره شوه، دویم طرف ته الله تعالی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم داسې دعا قبوله کړه، چې نن سبا خلک په قبرونو باندې سجدریزه پراته دي، خو مجال نشته چې د پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم قبر ته څوک ښکته شي، (المراقات ۲/۴۵۴).

حالانکې د قبر پرستو امام دروزه اقدس په باره کې فرمایي:

سر سونے روضہ جمکا پھر تجھ کو کیا ❀ دل تھاساجد نجد یا پھر تجھ کو کیا؟

ان کو بتملک ملک ❀ مالک الملک کیا پھر تجھ کو کیا؟

اشدت غضب دا جمله گویا د سائل جواب کې راغلی چا سوال کړی وو یارسول صلی اللہ علیہ وسلم تاسو دا دعا دومره اہتمام سره ولې غواړئ، حضور صلی اللہ علیہ وسلم جواب ورکړو خپل امت باندې شفقت او مہرباني مقصود او مطلوب ده، ځکه چې یهودو او نصاراو باندې د الله تعالی قہر او غضب نازل شو، نو هغوی د خپلو انبیاو قبرونه سجدہ گاہ جوړ کړي وو.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۱۸/۱ رقم الحديث ۱۶۶

(۲) أخرجه مالك في الموطأ ۱۷۲/۱ رقم الحديث ۷۵ من كتاب فصر الصلاة في السفر.

﴿۵۸﴾ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَحِبُّ الصَّلَاةَ فِي الْحَيْطَانِ. قَالَ

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبی عليه السلام خو بنولو مونځ په حیطان کې ويلي

بَعْضُ رَوَايَةٍ يَعْنِي الْبَسَاتِينَ^(۱). (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ

دي بعضې راویانو چې د حیطان نه مراد باغونه دي ، امام ترمذي دا روایت نقل کړې دی وایي دا حدیث

غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ وَقَدْ ضَعَفَهُ يَحْيَى ابْنُ سَعِيدٍ وَغَيْرُهُ.

غریب دی چې نه دی منقول مگر د حسن بن جعفر نه او ضعیف گرځولي یحیی بن سعید و غیره.

﴿۵۹﴾ وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ

د انس بن مالک رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبی عليه السلام وفرمایيل: چې دیوسړي مونځ په خپل کور

بِصَلَاةٍ وَ صَلَاةُ فِي مَسْجِدِ الْقِبَاةِلِ بِخَمْسِينَ وَعِشْرِينَ صَلَاةً وَ صَلَاةُ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي

کې دیو مونځ برابر دی او د محلي جومات کې د (۲۵) مونځونو برابر دی او مونځ یې په هغه مسجد کې

يَجْمَعُ فِيهِ بِخَمْسَمِائَةِ صَلَاةٍ وَ صَلَاةُ فِي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

چې جمع کړي هغې کې مونځ د پنځه سوه (۵۰۰) مونځونو برابر دی ، او مسجد اقصی کې مونځ کول د

بِخَمْسِينَ أَلْفِ صَلَاةٍ وَ صَلَاةُ فِي مَسْجِدِي بِخَمْسِينَ أَلْفَ صَلَاةٍ وَ

پنځوس زرو مونځونو برابر دی او مونځ کول زما په مسجد کې هم د پنځوس زرو مونځونو برابر دی او

صَلَاةُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ بِمِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ»^(۲).

مونځ کول په مسجد حرام کې دیو لک مونځونو برابر دی .

توضیح: فی بېته: دې حدیث کې د ځان ته ځان ته د مونځونو د درجاتو وضاحت بیان کړې دی چې ددې

فضیلت هر یو کس واورې او عمل کې یې راوړي، دې راڅکونکي او باعث ترغیب حدیث کې رومي

فضیلت د هغه کس دی چې کور کې مونځ کوي، مونځ یې پرېښې نه دی، بلکې کړې یې دی، خو ځان ته

یې کړې دی، ده ته دیو مونځ ثواب ملاوېږي دا کمه درجه ده. (المراقات ۲/۴۵۹). مسجد القباةل:

یعنې محلي مسجد کې مونځ وشو یو مونځ د (۲۵) مونځونو برابر ثواب ملاوېږي. یجمع فیه: دې څخه

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۰۵/۲ رقم الحديث : ۲۳۱.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱۰۲/۱ رقم الحديث : ۱۱۱۲.

جامع مسجد مراد دی، دې کې خلک د جمعې او اختر مونځونو دپاره راجمع کېږي حالانکې حضرت عمر رضي الله عنه (۹۰۰) جامع مساجد او (۴۰۰۰) عام مساجد جوړ کړي وو، يعنې څوک چې جامع مسجد کې د جماعت سره مونځ وکړي دې ته د پنځه سوه مونځونو ثواب ملا ويږي، بيت المقدس او مسجد نبوي که څوک يو مونځ وکړي، نو پنځوس زره مونځونو ثواب ملا ويږي او که څوک بيت الله کې مونځ وکړي، نو ددې بدله کې ورته يو لاک مونځونو برابر ثواب ملا ويږي، دلته د مونځونو د شمار ترتيب داسې دی، بعضې رواياتو کې د مسجد نبوي ثواب يو زر (۱۰۰۰) برابر ښودلی دی، دواړو رواياتو کې په ښکاره ډير تعارض دی، خو داسې دفع کولی شي، چې شمار کې تعارض نه دی، ځکه چې يو عدد د دويم عدد نفې نه کوي، دويم جواب دا دی فضائل او درجات ډير يږي لهدا دا تضاد او تعارض نه دی، مخکې هم همدې ابوابو کې داسې قسبه احاديث او دوی تشریح تيره شوې وه، تفصيل هلته موجود دی.

بيت الله او د بيت المقدس زمانه

﴿٦٠﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ مَسْجِدٍ وَضِعَ

د ابو ذر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: ماني عليه السلام ته عرض وکړو يا رسول الله! کوم مسجد جوړ

في الأرض أول؟ قَالَ: « الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ » قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: « ثُمَّ الْمَسْجِدُ

شوي اول په زمکه کې؟ نبي عليه السلام وفرمايل مسجد حرام ماعرض وکړو بيا ددې نه پس وې فرمايل مسجد

الْأَقْصَى ». قُلْتُ: كَمْ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: « أَرْبَعُونَ

اقصى بيا ماتپوس وکړو ددې دواړو مساجدو مينځ کې څومره فرق دی؟ نبي عليه السلام وفرمايل څلويښت

عَامًا ثُمَّ الْأَرْضُ لَكَ مَسْجِدٌ فَحَيْثُمَا أَدْرَكْتِكَ الصَّلَاةُ فَصَلِّ »^(۱).

کاله بيا يې وويل ټوله ځمکه ستاسو دپاره مسجد دی چې کوم ځای کې د مونځ وخت شي هلته يې کوئ.

توضیح: وضع في الارض اول: وقائع الدهور يو وړوکی شان کتاب دی، دې کې د کائناتو د تخليق

متعلق ډير څه ليکلي وو، دې کې دا هم وو، چې ټولو نه مخکې الله تعالی يوه شنه ملغلره جوړه کړه دغه

ملغلرې ته الله تعالی دهيبت او درعب په نظر وکتل، نو د ويرې څخه دغه ملغلره اوبه شو، اوس کائناتو

کې ټولې اوبه دي، قرآن کریم ددې طرف ته داسې اشاره موجود ده ﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾ (هود: ۱)

بيا الله تعالی اوبو ته درعب په نظر وکتل، نو اوبه د ويرې د وجې نه وې شيدي، نو وچې شوې، يو قسم

(۱) أخرجه البخاري ۱/۶، رقم الحديث: ۳۳۶۶، ومسلم ۱/۲۷۰، رقم الحديث: ۲-۵۲۰، والنسائي ۲/۱۲، رقم الحديث: ۶۹۰، مستد احمد

لوندوالی او خټه پاتې شوه او بره لوگي پاڅیدو، دغه لوگي څخه الله تعالی آسمان جوړ کړو، قرآن کریم کې دې طرف ته داسې اشاره ده ﴿لَمَّا اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾ (حرم سجده: ۱۱) لاندې کومه خټه او لوندوالی وودهنې څخه الله تعالی ځمکه جوړه کړه قرآن کریم کې اشاره موجوده ده ﴿وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا﴾ (نازعات: ۳۰) کوم ځای نه چې ځمکه خوره شوه، دغه ځای د ځمکې منځ او سره دنیا وو، او دغه ځای ټوله دنیا کې د اوچتې ډیرې په شان وو او دغه ځای الله تعالی د خپل کور د پاره خوښ کړو، دې ته یې حرم مکه ووئیلو، دغه ځای بیت الله جوړ شو، ټولو نه مخکې د بیت الله بنیاد فرښتو ایښی وو، او د دنیا مختلف غرونو څخه لوی لوی کاهي د بیت الله په بنیادونو کې اچولی شوي دي.

کله چې حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام دنیا ته راغی دده ته د ځانته والي ویره محسوس شوه، همدارنگ د فرښتو سره یو ځای د بیت المعمور طواف مناظر دوی ته یادیدل، الله تعالی ته د (سرانديب) کلي ته د تلو حکم وکړو، جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَام راهنمائي کوله تردې چې کلي کې داسې ځای ته ورسیدو، کوم ځای کې چې فرښتو د بیت الله بنیاد اچولی وو، الله تعالی په حکم بیت المعمور د آسمانونو څخه لاندې راوړو او په هغه بنیادونو باندې کیښودو، حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام او فرښتې یو ځای عبادت او طوافونه شروع کړل، بیا چې طوفان نوح راغی، نو الله تعالی بیت المعمور د اوه آسمانونو د بره کړو، او ځمکې کې د بیت المعمور نښې او بنیادونه د خاورې لاندې راغلل او پټ شول، دغه قواعد ښکاره کولو او دې باندې بیت الله قائم کولو حکم حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام ته وشو، نو د حضرت اسماعیل عَلَيْهِ السَّلَام سره یو ځای دا کار وکړو، او بیت الله تعمیر یې وکړو، جهت نه وو، دروازه هم موجوده نه وه، د یوې دروازې ځای هغه وو، چې نن سبا موجود دی، دویمه دروازه د دغې مقابل رکن یماني طرف ته وه، بیا (تبع) بادشاه دروازې ولېولې او بیت الله ته یې پردې واچولې. بیا عمالکو د بیت الله په تعمیر کې کار وکړو، بیا قریشو بیت الله د ورانیدو څخه پس جوړ کړو، دې کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم (۲۵) کالو په عمر کې حصه اخستې وه، قریشو پکې ردوبدل وکړو، حطیم حصه یې پرېښوده او د دوو پر ځای یې یوه دروازه پرېښوده او دغه دروازه یې هم د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام د قد برابر ځمکې څخه اوچته کړه، بیا حضرت عبداللہ بن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خپل دور خلافت کې بیت الله وران کړو او د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په تمنا باندې یې جوړ کړو، حطیم یې هم دننه کړو او دوه دروازې یې جوړې کړې.

حجاج بن یوسف چې غالب شو، نو بیت الله یې دوباره د قریشو په طرز باندې جوړ کړو، چې نن سبا پورې دغه شان دی، حضرت امام مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه هارون الرشید اجازت وغوښتو چې بیت الله د پیغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په تمنا بندې جوړ کړم، حضرت امام مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فتوی ورکړه، اوس په بیت الله کې تغیر او تبدیل حرام دی، چې دا د بادشاهانو د تعمیر کهلونه (دلوبو څیز) ونه گرځي، بیا د ترک

بادشاه تعمیر وکړو خو تغیر او تبدیل یې پکې ونه کړو، نن پورې هغه شان قائم دی، بیا به قیامت ته نیردې د بیت الله حقیقت الله تعالی د دنیا څخه وچتوي او قیامت به قائم شي. شاه عبدالعزیز رَحْمَةُ اللهِ خپل تفسیر کې د بیت الله مرحله وار تعمیر بیان کړی دی، سورة بقره تفسیر کې وگورئ، ما دیرو ځایونو کې د کائناتو تخلیق متعلق د شني ملغلرې واقعه ذکر کړې ده، خو دا دومره مستند څیز نه دی.

ابن کثیر د کائناتو تخلیق کې نور هم تفصیل لیکلی دی، (البدايه جلد اول) کې مذکور دي، ما چې څه لیکلي دا مربوط دي او بیت الله سره یې تعلق شته، د شني ملغلرې پیدا یښت او ددې څخه د کائناتو تخلیق واقعه طرف ته (جلالین ص ۱۸۰ حاشیه ۱۳) باندې صاحب کمالین اشاره کړې ده.

المسجد الحرام: دې ته حرام ځکه وايي چې دې کې بنکار حرام دی. او بل دا چې په دې کې د حلال څیزونو ارتکاب حرام دی. او بل دا چې محترم او واجب الاحترام دی. المسجد الاقصی: ځکه ورته اقصی وايي چې د مکې او مدینې څخه ډیر لرې واقع دی.

اربعون عاماً: یعنی د بیت الله او مسجد اقصی په آبادی او تعمیر کې څلویښت کاله فاصله وه. سوال: دلته مشهور اشکال دي، د بیت الله شریف جوړولو والا حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام دی او د بیت المقدس جوړونو والا حضرت سلیمان عَلَيْهِ السَّلَام دی د دواړو پیغمبرانو عَلَيْهِمُ السَّلَام تر مینځ زر کاله فاصله ده، دا څنګه ممکن دی، چې دواړو کې څلویښت کاله فاصله ده؟

جواب: علامه طیبی رَحْمَةُ اللهِ او علامه بیضاوی رَحْمَةُ اللهِ ددې اشکال جواب کړی، چې د نورو شروحاتو د جواباتو څخه ډیر واضح دی، هغه دا چې دلته د تعمیر او ترقی او د بنیاد کینودو خبره نه ده، بلکې د الله تعالی د عبادت د پاره چې عبادت گاه په ځمکه باندې بیت الله مقرر شو، نو څلویښت کاله بعد بیا بیت المقدس مقرر شو.

دې جواب باندې د حدیث لفظ (وضع) واضح دلالت کوي، ځکه چې لفظ وضع په ځای د تعمیر باندې ډیر واضح دی، د قرآن کریم آیت مبارک ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ﴾ (آل عمران آیت: ۹۶) کې هم د وضع لفظ واضح دی، چې د عبادت مقرر کیدو د پاره استعمال شوی دی، ظاهري تعمیر د پاره بنا او بديان الفاظ راځي.



بَابُ السُّتْرِ:

مونځ کې دستر پټولو مسائل

قال الله تعالى: ﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَلزَمْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْءَ أَيْكُمُ وَرِيثًا﴾ (سورة اعراف آیت: ۲۶)
 وقال الله تعالى: ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ (سورة اعراف آیت: ۳۱).
 د مونځ صحیح کیدو د پاره د یرشرايط دي په هغې کې یو شرط (ستر) دی، یعنی شرمگاه او مستوره
 اعضاء پټول فرض دي. صاحب مشکوة دې مذکوره باب کې ددې سلسلې احادیث جمع کړي دي، دې
 څخه علاوه د هغه کپړو ذکر دی، کومې کپړې چې صحابو او چولې وي او مونځ یې په کې کړی وو. دې
 باب کې صاحب مشکوة مجموعي طور باندې اتلس احادیث ذکر کړي دي.

الفصل الأول:

په یو خادر کې د مونځ کولو طریقه

﴿۱﴾ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي
د حضرت عمر بن ابی سلمه <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایي چې: ما نبی <small>عليه السلام</small> ولیدو چې مونځ یې کولو په
ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُشْتَبِلًا بِهِ فِي بَيْتٍ أَمْرٍ سَلْمَةٌ وَاضِعًا
یوه کپړه کې چې په بدن یې اچولې وه دا کپړه، په کور د حضرت ام سلمه <small>رضي الله عنها</small> کې داسې یې اچولې وه
كَرْفَيْهِ عَلَى عَاتِقَيْهِ. (متفق عليه) (۱).
چې دواړه غاړې د نبی <small>عليه السلام</small> په ولو باندې پرتې وې.

توضیح: فی ثوب واحد: حالت وسعت او طاقت په وخت کې درې کپړې یعنی شلوار، قمیص او د پټکي
 استعمال مستحب دي، د وسعت او قدرت باوجود داسې کپړو کې مونځ کول مکروه دي، بالاتفاق چې
 ثياب بذله او ثياب مهنه وي، یعنی داسې کپړې وي چې موجب عار وي، چې و اچوي، نو ښه مجلس ته
 په کې تلې نه شي، لکه شلوار او بنیان یا کتلی شی چې دغه یوه کې استعمال شده خړې یا شکیدلي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۶۹، رقم الحديث: ۳۵۶، ومسلم في الصحيح ۱/۳۶۸، رقم الحديث: ۲۷۸-۵۱۷، والترمذي ۲/۱۶۶، رقم الحديث: ۲۳۹، أخرجه أحمد في المسند ۲/۲۱۳.

کپړې وي او زړې. (المراقات ۲/۴۶۳).

که حالت د وسعت نه وي په وخت د ضرورت کې یو کپړې کې مونځ کول بغير د کراهته جائز دي بالاتفاق، دا به کتلی شی چې دغه یوه کپړه وسیع وي او څه نا څه گنجائش په کې وي. بیا د اشتغال صورت محمود او خوبش دی، اشتغال صورت او طریقہ شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ په اشعة اللمعات کې داسې لیکلې ده د څادر گس جانب د گس ولي د لاندې رابنکې نیغ به یې په ولي باندې واچوي، بیا د څادر بڼې جانب د ولي په بڼې طرف د لاندې رابنکې شي او گس ولي باندې به یې واچوي، اوس د څادر دواړه طرفونه د لوشاته لار شي، دغه ځای څخه به دواړه سینو طرف ته راوستی شي او غوټه به ورکړي، دې ته اشتغال وايي، (الکاشف ۲/۳۱۵، اشعة اللمعات ۳۶۹، المراقات ۲/۴۶۳).

دا په توشیح او فلیخالف وغيره نومونو سره هم یادېږي. غوټه لږول د اشتغال حصه نه ده صرف مضبوط کیدو د پاره که څادر اوږد وي، نو د غوټې ضرورت نشته دی.

واضا طرفیه: دا جمله د مشتمل د ضمیر نه حال دی او اشتغال د صورت تفصیل او وضاحت دی.

د مونځ کولو په وخت کې د اوکو پټول په کار دي

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ

د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: داسې مونځ دې نه کوي یو کس په تاسو

فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقَيْهِ مِنْهُ هَيْئٌ» (متفق عليه).^(۱)

کې په یوه کپړه کې چې د کپړې یوه حصه هم په ولو باندې نه وي.

توضیح: لیس علی عاتقیه: باوجود د دې نه چې کپړه کې گنجائش شته او بیا هم کپړه په ولي باندې نه وي، دې صورت کې مونځ کولو اجازت نشته دی، د مذکور حدیث ظاهره الفاظو مطلب دا دی، دې کې علماو ودا حکمت بیان کړی دی، که کپړه په ولي باندې وانه چوي او دغه کپړه ته بند او گرځوي، یعنی بنکته او بره ټولو حصو د پاره یوه کپړه ده، دې صورت کې د کپړې پریوتو ویره ده، او ستر د کولاویدو ویره هم ده او در ب په دربار کې یو قسم بې ادبي هم ده. (المراقات ۲/۴۶۴، الکاشف ۲/۳۱۵).

اوس په حدیث کې کوم ممانعت دی، دغه حیثیت کې د فقهاء کرام معمولي شان اختلاف دی.

د فقهاء اختلاف: امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ او د څه سلفو علماو په نزد باندې که کپړه ډیره وي او بیا هم

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۷۱/۱، رقم الحديث: ۳۵۹، ومسلم في الصحيح ۳۶۸/۱ رقم الحديث: ۲۷۷-۵۱۶، وأبو داود ۱۱۱/۱

رقم الحديث: ۶۲۶، والنسائي ۷۱/۲، رقم الحديث: ۱۷۶۹، أخرجه أحمد في المسند ۲/۲۴۲.

په ولو باندې کپړه نه اچوي په کولاو ولو سره مونځ کول جائز نه دي، بلکې مکروه تحریمي دي، ائمه ثلاثه یعنی جمهور وایي، چې ستر مکمل پټ وي، نو بیا مونځ کېږي، خو ولو بنکاره کیدو سره جواز مع الکراهت وي او دا کراهت تنزیهي دي، تحریمي نه دي.

دلائل: حنابلو حضراتو زیر بحث حدیث څخه استدلال کړی دی او حدیث یې په عدم جواز باندې حمل کړی دی، (المراقات ۲/۴۶۴) جمهورو د حدیث حکم په عدم جواز باندې نه، بلکې خلاف اولی باندې حمل کړی دی، هغوی فرمایي چې په دې حدیث کې د ولو پټولو حکم د یو حکمت لاندې ذکر کړی دی، هغه دا که په ولي کپړه نه وي په یو څادر صورت کې ستر بنکار کیدو ویره وي او که په لاس سره یې نیسي، نو په نوم باندې لاس کیښودو سنت فوت کېږي، بهر حال کپړه ددې نه هم کمه وه، چې د احتمال صورت په کې نه جوړېږي، نو بیا یې مری سره تړل په کار دي که ددې نه هم کم وو، بیا د ولي څخه ښکته وتړئ، چې ستر پټ شي، غیر ضرورت په حالت کې ستر کولاو ساتل کراهت څخه خالي نه دي، خاص کر که فیشن وي او ویخته انگریزي وي، بیا نور هم په دې کې کراهت سختیږي.

﴿۳﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « مَنْ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: مادني عليه السلام نه اوریدلې چې فرمایلي یې: چا چې

صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ «^(۱).

مونځ وکړو په یوه جامه کې هغه ته په کار دي چې ددې کپړو په دواړو طرفونو کې دې مخالفت وکړي.

﴿۴﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ : صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَيْصَمَةٍ لَهَا

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی وایي چې نبی عليه السلام په داسې څادر کې مونځ وکړو چې په غاړو

أَعْلَامُ فَتَنَظَرَ إِلَى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ :

باندې لږ کار شوی وو نو نبی عليه السلام هغه شوې کار ته وکتل نو کله چې د مونځ نه نارغ شو وې فرمایلي

« أَذْهَبُوا بِخَيْصَمَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَ أَتُونِي بِأَبْجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ فَإِنَّهَا

دا څادر ابی جهم خواته ورسئ (او دا هغه ته حواله کړئ) د ابی جهم انجانیه راوړه، ځکه دغه څادر زه

أَهْتَفِي إِلَيْهَا عَنْ صَلَاتِي « (متفق عليه) وَ فِي رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ قَالَ : « كُنْتُ أَنْظُرُ

لري ساتلی يم د خپل مونځ نه. او د بخاري په یو روایت کې دی چې نبی عليه السلام فرمایلي وو: ما کتلو د

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۷۱/۱، رقم الحديث ۳۶۰، وأبو داود ۱۱۴۱، رقم الحديث ۶۲۷، وأخرجه أحمد في المسند ۲ ۱۵۵

إِلَىٰ عَلَيْهَا وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ فَأَخَافُ أَنْ يَفْتِنَنِي^(۱)

مونځ په دوران کې د دغه څادر نقش او نگار ته ماته دا ویره وه، چې زما مونځ خراب نه کړي.

توضیح: خمیصه: دایو داسی څادر ته ویل کېږي، چې د ورېښم یا وړی څخه جوړ وي، ددې رنگ تور وي دې کې کرښې وي خاص کړد یمن ښائسته څادر ته خمیصه ویلي شي. (المرقات ۲/۴۶۵)
علامه جریري وايي:

لبست الخمیصه ابغی الخمیصه ❁ وانسبت شعی فی کل شیصه

لها اعلام: دا د خمیصه د پاره تاکید دی، یا یې بیان دی، ځکه چې خمیصه هغه څادر وي چې دې کې دوه یا ددې څخه ډیرې کرښې او گلونو نقش او نگار وي په کې. الی ابی جهم: دا د یو صحابي نوم دی ویلي شي **عَلَيْهَا** خواته دوه خمیصه څادرونه راغلي وو یو نبي **عَلَيْهَا** په خپله واچولو او دویم څادریې ابو جهم ته حواله کړو، د مونځ کولو څخه پس حضور **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** هغه څادر لرې کړو او دغه دویم یې د ابو جهم څخه واپس راوړو چې ساده وو، د بعضي روایاتو څخه معلومېږي ابو جهم بطور تحفه دا څادر حضور **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ته ورکړی وو، پیغمبر **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** د هغه د خاطر له ساعت د پاره اچولی و، یا یې ترې ساده راوړو ځکه چې گلونو والاد هغه په توجه الی الله کې فرق راوستی وو. انبجالیة: دا لفظ د همزې کسري او د لون ساکن او بآء کسري او د یا تخفیف سره ویلي شي د انفعالیه په شان دی.

الهمتني: یعنی زما مخې ته چې کله نقش او نگار راغی هغې زما توجه ختم کړه او زما توجه الی الله کې یې فرق راوستو، علماء لیکي د دنیا نقش او نگار هم صفا زړونو والامتأثر کوي، امام بخاري ددې حدیث څخه استدلال کړی دی په مونځ کې داسې خیالونه راتلل د مونځ د پاره مضر نه دي، بهر حال قلوب صافیو باندي معمولي څیز ډیر اثر کوي، د تورو زړونو والاد د پنه څه خیر دی، شیخ عبدالحق **رَحْمَةُ اللهِ** لمعات کې لیکلي، دا په حقیقت کې د امت د پاره تعلیم دی او حضور **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** امت ته تنبیه ورکړې ده، د دنیا نقش او نگار څخه ځان ساتی ډیر خطرناک څیز دی، دې څخه هر یو کس متاثره کېږي. (اشعة اللمعات ۳۷۰).

الفا: ای قریباً (نزدې) یعنی اوس اوس يقال الفه الشيء ای ابعداه ومنه الاستيناف)

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۸۲، رقم الحديث - ۳۷۲، مسلم في الصحيح ۱/۳۹۱، رقم الحديث: ۶۲-۵۵۶، وأبو داود ۱/۵۲۲، رقم الحديث: ۹۱۴، والنسائي ۲/۷۲، رقم الحديث: ۷۷۱، أخرجه أحمد في المسند ۱/۱۷۷.

ان یفتننی ائی ان یوقعی فی الفتنة والشغل: بهر حال چې کله زړه د شیشي په شان پاک وي او د آئینې په شان روښانه وي، دې باندې معمولي د خیري هم اثر کېږي. کپړه خو مره سپینه وي، دې باندې تور تاکی ډیر ښه ښکاري، اهل الله او اهل دل زړونو تعلق مع الله د وجې څخه داسې روښانه وي، او دې په مقابله کې سیاه کار او بد کار خلک دي، د دوی په دماغو او زړه باندې د لوی گناه اثر پته نه لري.

﴿۵۵﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ : كَانَ قِرَامٌ لِعَائِشَةَ سَكَرَتْ بِهِ جَانِبَ بَيْتِهَا

د انس رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې: حضرت عائشې رضي الله عنها دخپل کور په یوه حصه کې پرده اچولې

فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَمِيطِي عَنَّا قِرَامَكَ هَذَا فَإِنَّهُ

وه، نونبي عليه السلام حضرت عائشې رضي الله عنها ته وفرمايل: دغه پرده زما مخې نه اخوا کره ځکه چې ددې

لَا يَزَالُ تَصَاوِيرُهُ تَعْرِضُ لِي فِي صَلَاتِي »^(۱).

تصویران په مونځ کې زما مخې ته برابر ولاړوي.

توضیح: قرامک: د قاف په کسرې سره قرام هغه باریکې پردې ته ویلي شي، چې مختلف رنگونه په کې لږیدلي وي، بعضې اهل لغت وايي: قرام هر نرم باریکې کپړې ته وايي علامه تورېشتي رحمته الله وایي قرام هغه پردې ته وايي چې هغې کې گلونه او نقش او نگاروي (المرقات ۲/۴۶۷، اشعة اللمعات ۳۷۱) امیطی: اماطة الاذی د لرې کولو او اخوا کولو په معنی راځي.

تصاویر: دې څخه د روح والا ځناور و تصاویر مراد نه دي، بلکې دغه نقش و نگار ته تصاویر ویلي شوي دي او ممکن دي چې د روح والا تصاویر وي، او حضرت عائشه رضي الله عنها ته د ممانعت علم نه وو، چې کله پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم ورته ووئیل، نو حضرت عائشه رضي الله عنها پردې لرې کړي.

﴿۶۱﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ : أَهْدَيْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرُوجَ حَرِيرٍ

د عقبه بن عامر رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې: په تحفه کې راوړله نبي عليه السلام ته یو کس قبادرینمو

فَلَبِسَهُ ثُمَّ صَلَّى فِيهِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَتَزَعَهُ لِرُغَا شَدِيدًا كَالْكَارِهِ لَهُ ثُمَّ

نبي عليه السلام په کې مونځ وکړو بیا نبي عليه السلام ددې وجې نه لرې کړولکه چې بد گونگی وو هغه لره بیا

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۸۸/۱، رقم الحديث: ۳۷۱، أخرجه أحمد في المسند ۱۵۱/۳.

قَالَ : " لَا يَنْبَغِي هَذَا لِلْمُتَّقِينَ . (متفق عليه) . (١) "

نبي ﷺ و فرمايل دا (رينمي کپرې د شرک او کفر نه) د بچ کيدو والاد پاره مناسب نه دي.

توضیح: اهدی: اکيدر شاه د ومة الجندل د غزوه تبوک په موقع د صلحې نه پس حضور ﷺ په خدمت کې يو رينمي قباد تحفې په طور پيش کړه، ياد مصر شاه مقوقس هديه رايلې وه، حضور ﷺ و اچوله او بيا يې لرې کړه او ويې غورځوله. (اشعة اللمعات ٣٧١).

فروج حريز: فروج هغه قباء ته ويلی شي، چې گريوان يې شا طرف ته وي، فاباندې فتحه اورا مشدده او جيم باندې ضمه ده.

للمتقين: نبي ﷺ دا رينمي قبا يې په هغه وخت کې اچولې وه چې حرمت نه وو راغلي ځکه يې په کې مونځ کړی ؤ او کيدی شي چې په همدغه وخت کې حرمت راغلی وي ځکه خو نبي ﷺ ډير په سرعت سره وويستله او وې فرمايل: د متقي پرهيزگار د پاره مناسب نه دي ياد متقينو نه مراد شرک او کفر نه بچ کيدونکي خلک دي يعنې مسلمان د پاره مناسب نه دي چې رينم استعمال کړي، بعضې علماو ليکلي چې کيدې شي چې د خدبل مصلحت د وجې نه نبي اکرم ﷺ رينم اچولي وي او بيا يې ويستلي وي او د امت د پاره په کې تعليم دی چې په عملي طور باندې ددې څخه نفرت وکړي او کتونکو ته هم نفرت وشي.

الفصل الثاني :

﴿٧٥﴾ عَنْ سَلْمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَجُلٌ أُصِيدُ

د حضرت سلمة بن اکوع نه روايت دی وايي چې ما عرض وکړو: يا رسول الله! زه يو بنکاري سړی يم آيا

أَفْأَصِلِي فِي الْقَبِيصِ الْوَاحِدِ؟ قَالَ: نَعَمْ وَأَزْرُؤُهُ وَلَوْ بِشَوْكَةٍ. (٢)

زه په يو گرتنه کې مونځ کولې شم؟ نبي ﷺ ورته فرمايل: آو خو ترې يې اگر که په اغزي سره وي.

توضیح: اصيد: د متکلم صيغه ده يعنې زه بنکاري سړی يم اکثر بنکار کې مصروف يم (المراقات ٢/٤٦٨)

القبص الواحد: بنکاري خلک اکثر بنکار څخه وروسته منډه وهي او لنگ سره سړی منډه تيزه نه شي

(١) أخرجه البخاري (١٨٤/١)، رقم الحديث : ٣٧٥، ومسلم (٦١٧/٢) رقم الحديث: ٢٣-٢٠٧٥، أخرجه أحمد في المسند (١/١٢٩).

(٢) أخرجه أبو داود في السنن (١١٦/١) رقم الحديث : ٦٢٢.

وهلی صرف یو قمیص کې به د بنکار دپاره وتلو نو بیا به د مونخ وخت راتلو، دې وجې نه د مسئلې لحاظ سره حضرت سلمه بن اکوع ته پریشاني شوه ځکه چې د قمیص گریبان کولاو وود سجدې او رکوع په حالت کې به ستر کولاو کیدو، ځکه یې حضور ﷺ څخه یې تپوس وکړو نبي ﷺ جواب کې وفرمایل تا سو یو قمیص کې مونخ کولی شئ، که د گریبان کولاو ویدو ویره وي، نو بټن ولږوی، که بټن نه وي، نو څنگلي ونې نه ازغی استعمال کړی. فقهاء، لیکي که یو مونخ گزار خپل گریبان نه عورت غلیظه ته وگوري دې سره هم مونخ نه فاسد یږي دغه رنگ یو کس ازار کې مونخ کوي اولاندې څخه څوک دده ستر ته گوري دې سره هم مونخ کې نقصان نه راضي ستر کولاو کیدل هغه دي چې مخامخ څخه مخکې وروسته، نبي او کس هر طرف څخه په نظر راضي.

پرتوگ (لنگ) د گیتو څخه لاندې ساتل سخته گناه ده

﴿۸۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : بَيْنَمَا رَجُلٌ يُصَلِّي مَسْبِلًا إِزَارَهُ قَالَ لَهُ

د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې یو کس وو مونخ یې کولو اولنگ یې زورپند و نو وفرمایل ده ته

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «أَذْهَبَ فَمَتَوَضَّأُ» فَذَهَبَ وَتَوَضَّأْتُمْ جَاءَ فَقَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ

نبي ﷺ لار شه اودس وکړه هغه کس لارو اودس یې وکړو بیا راغلو نو وویل یو سړي : یا رسول الله!

مَا لَكَ أَمْرَتُهُ أَنْ يَتَوَضَّأَ ؟ قَالَ : « إِنَّهُ كَانَ يُصَلِّي وَ

تاسې ولې ده ته د اودس کولو امر کوئ؟ نو نبي کریم ﷺ ورته فرمایل: دغه کس مونخ کولو او

هُوَ مُسْبِلٌ إِزَارَهُ وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَقْبَلُ صَلَاةَ رَجُلٍ مُسْبِلٍ إِزَارَهُ»^(۱)

زورپند و اولنگ دده او الله تعالی نه قبلوي مونخ د هغه سړي چې زورپند وي لنگ دده.

توضیح: مسبل ازاره: هو ارسال الثوب واطالته زیاده على الحد المشروع تكبرا واختيالاً (المقات ۲/۶۶۹) یعنی د ناز او تکبر د وجې نه پرتوگ وغیره د شرعي حد څخه لاندې څوړند ساتلو ته ویل کېږي، اسبال صرف ازار سره خاص نه دی، بلکې شلوار، پرتوگ کپړه چې وي د گینو څخه بنسخته څوړند ساتل مکروه تحریمي دي، او دا اسبال دی، د لاس گوتو باندې لستورې راتلل هم اسبال دی، د پټکي شمله د ولي څخه بنسخته راشي، دې ته هم اسبال وائي، حدیث کې د ازار ذکر ځکه دی، چې دغه وخت کې د پرتوگ رواج نه و، بعضې روایاتو کې اسبال ثوب لفظ راغلی دی او ثوب هر قسم کپړې ته شامل دی،

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۱۹/۱ رقم الحديث : ۶۳۸

او دا اسبال مکروه تحریمی دی، دې حالت کې اصل مونځ کېږي، خو کامل مونځ نه کېږي او د ثواب نه محروم پاتې کېږي، دې کې سخت وعید او تغلیظ دی. د احنافو او شوافعو په نزد باندې پرتوږد گیتو نه ساتل مونځ کې وي یا بغير د مونځ څخه وي، مکروه تحریمی دی، او امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ مَوْجُودٌ کې داسې اسبال ته جائز وائي، خود مونځ څخه بهر عام وختونو کې ناجائز دی، او فرمایي تکبر، غرور، ناز او نخري د مونځ نه علاوه وخت کې وي، مونځ کې نه وي، د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ مَوْجُودٌ قول شاذ دی.

سوال: د اکثرو خلکو دا خیال دی، چې پاچامه د گیتو څخه لاندې زورنده هغه وخت منع ده چې بطور تکبر وي او که نه وي بیا زموږ د پاره منع نه دی. **جواب:** جواب دادی دا د شیطان د هوکه ده انسان ته یې ورکوي، حقیقت دا دی، پاچامه په خپله لاندې ځورندول متکبرانانه وضع ده، دې کې د تکبر سوال خامخا کیدی شي، حضور ﷺ صحابه وو جماعت کې سواد ابو بکر صدیق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه چاته هم اجازت نه دی ورکړی او صدیق اکبر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عذر پیش کړو زه یې پوره خیال ساتم، خود خپې سوا کیدو د وجې څخه ازار بنکته زور کوي، حضور ﷺ فرمایل تاسو کې تکبر نشته دا یقین دهاني صرف صدیق اکبر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته حاصل ده، د امت بل هیڅ کس ته حاصل نه ده.

اذهب فتوضاً: دلته یو سوال دی چې د اسبال مرتکب دغه کس مونځ غیر مقبول دی، دې باندې پوهیږو، خو اودس کونکي کس ته دوباره د اودس کولو حکم ولې ورکړو؟ د دې بهترین جواب علامه طیبی رَحْمَةُ اللَّهِ وَرَكْرَكِي دى، کیدای شي دغه کس ته د دوباره اودس کولو حکم ځکه وکړو چې هغه په خپله سوچ وکړي، چې رشتیا هغه د یو شنیع او قبیح فعل ارتکاب کړی دی، دغې وجې نه یې ده ته د دوباره اودس کولو حکم ورکړو چې دده په دماغو کې دا خبره راشي چې نبی ﷺ په حکم باندې ظاهري پاکۍ سره باطني پاکي هم حاصله شي او د دې باطن تکبر او عجب په شان بیمار و څخه پاک شي (المراقات ۲/۴۶۹) بهر حال مسلمانانو ته سوچ په کار دی، چې هغوی مذهبي طور باندې څومره پستی کې تلي دي اجتماعي طور باندې د منکر ارتکاب کوي او دا منکر گڼي هم نه، عرب او عجم علماء هم په دې بیماری کې اخته دي، د مصریولوی عالم چې پاچامه به یې د گیتو څخه بنکته ساتله د پورونه لاندې را کوزیدو په وخت پرتوگ یې په خپې کې ونخته وغورځیدو او مرشوا الله تعالی عجیبه سزا ورکړه. او دویم که زنانه ته وگورې، نو هغوی د گیتو څخه بره ساتي، څه الله نظام روان دی، یو شاعر وايي:

رگي کو تارگی بهادوره کړه کو کویا ❁ چلی کا نام کاری ره پایوں کیر ارویا

د بالغې زنانه د سر پټیدو څخه بغير مونځ نه قبلیري

﴿۹﴾ وَهَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه روایت دی وايي چې: نبی ﷺ فرمایلي دي: نه قبلیري مونځ د

حَائِضٌ إِلَّا بِخِمَارٍ^(۱)

بالفې بنځې مگر په لوپټه کې يې مونځ کېږي.

توضیح: حائض: دې څخه بالغه زنانه مراد ده حیض نابالغې زنانه نه نه راوځي چې زنانه د بلوغ عمر ته ورسېږي که حیض راشي او که رانه شي حکم دادی چې د سر پټولو څخه په غیر مونځ صحیح نه دی. شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ په لمعات کې فرمایي: سر باندې لوپټه نه ساتلو دوجې نه بطور حقارت دغه وخت کې زنانه د حائضې په نوم باندې یادېږي، حیض یو گندگي ده. (الکاشف ۲/۳۱۹، اشعة للامعات ۳۷۲).

ددې حدیث نه معلومه شوه، چې د زنانه د سر ویخته او سر په ستر کې داخل دی، که زنانه په غیر د سر پټولو څخه مونځ وکړي، نو مونځ يې نه کېږي او دغه رنگ زنانه باریکو کېږي او مونځ وکړي چې د ویختانو یا د بدن رنگ په نظر راشي نو مونځ يې نه کېږي، البته دا حکم د آزادې زنانه د پاره دی، د وینځو نه دی، ځکه چې د وینځې سر ستر کې داخل نه دی. د سر و ستر د زنگونو څخه بېره او نوم څخه بنکته حصه ده، داد (بانديانو) هم ده او د هغوی خپته او ملا او پختی (تشی) هم په ستر کې داخل دي.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَكْصَلِي الْمَرْأَةَ

دام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه روایت دی وايي چې: ما د نبي ﷺ نه پوښتنه وکړه چې آیا د بنځې مونځ کېږي

فِي دِرْعٍ وَ خِمَارٍ لَيْسَ عَلَيْهَا إِزَارٌ؟ قَالَ: «إِذَا كَانَ

په لوپټه او قميص کې چې نه وي په دې باندې پاچامه؟ نبي ﷺ وفرمايل (آو کېږي) خو په دې شرط چې

الدِّرْعُ سَابِقًا يُغْطِي ظَهْرَ قَدَمَيْهَا»^(۲). وَ ذَكَرَ جَمَاعَةٌ وَقْفُوهُ عَلَى أَمْرِ سَلَمَةَ.

کرتدومره او پرده وي چې دې سره د دې د خپو ظاهر پټېږي او يو جماعت داروایت په ام سلمه موقوف کړی دی

توضیح: درع: د زنانه يو قميص ته ويل کېږي ددې جمع دروع ده، (الکاشف ۲/۳۲۰، المرقات ۲/۴۷۰). امره القيس وايي:

إِلَى مِثْلِهَا يَرْتَوَى الْحَلِيمُ صَبَابَةً ❁ إِذَا مَا اسْبَكَتَ بَيْنَ دِرْعٍ وَمِجْرَلٍ

داسې بنځو طرف ته صابر صوفي سړی هم ډير په شوق سره گوري چې کله هغوی خپلو قميصونو کې مستې مستې ځي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۱/۱ رقم الحديث ۶۱۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۱۵، رقم الحديث ۳۷۷، وأخرجه ابن

ماجه في سنن ۲۱۵/۱ رقم الحديث ۶۵۵.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۰/۱.

سابغاً: كاملا واسعا يعنى سر پټولو د پاره لوپټه وي، او كولا و قميص وي، چې خپو پورې رسيږي، بيا كه شلوار او ازار هم نه وي مونځ كېږي. ظهور قدميها: دې جملې څخه معلومه شوه، چې زنانه د خپو ظاهر ستر كې داخل دي، ددې پټول په مونځ كې واجب دي.

مونځ كې سدل مكروه دى

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ السِّدْلِ فِي الصَّلَاةِ وَ

حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ منع فرمایلي د سدل نه په مونځ كې او

أَنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ قَاهُ. (۱)

بل ددې نه چې پټه كړي سرې خوله خپله.

توضیح: السدل: في اللغة الارخاء وفي الشرع الارسال بدون المعتاد (كذا في المرقات ۲/۴۷۲) يعنى سدل په لغت كې ځورنديدو ته ويل كېږي او شرع كې غير معتاد او خلاف عادت طريقه باندې ځورنديدو ته سدل ويلى شي. قال ابو عبيد السدل ارسال الرجل ثوبه من غير ان ينضم جانبيه بين يديه فان ضم فليس بسدل وقال الخطابي السدل ارسال الثوب حتى يصيب الارض). حضرت شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ وایي: شريعت لباس كې عمده هيت اختيارول حكم وركړى دى، ددې خلاف كپرا استعمالول سدل دى، گویا سدل دا دى چې حالت د مونځ كې كپرا وضع اصلي خلاف پرېښودلى شي، چې دوقار خلاف وي. قال صاحب الهداية هو ان يجعل ثوبه على راسه وكتفيه ثم يرسل اطرافه من جوانبه، صاحب هدايه چې د سدل كوم تعريف كړى دى چې هغې علامه ابن الهمام رَحِمَهُ اللهُ تبصره كړې: دا تعريف هغه رومال باندې هم صادقېږي چې بعضو خلكو په ولو باندې اچولى وي او زورنديې ساتلى وي دغه خلكو ته په كاردي چې بيا دغه رومال په ځمكه باندې كيږدي او مونځ وكړي. فتاوى قاضي خان دا خاص طريقې سره رومال د تاوول هم د سدل په تعريف كې داخل كړى دى، فرمايي: هو ان يجعل الثوب على رأسه او على عاتقه ويجعل جانبيه امامه على صدره (كذا في المرقات ۲/۴۷۲) د سدل د كراهت يوه وجه دا هم ده، پيغمبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دې څخه منع فرمایلي ده او دويمه وجه يې داده چې د سدل په بعضو صورتونو كې ديهودو سره مشابهت موندلى كېږي او بعضو صورتونو كې اشتمال

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۲۳ رقم الحديث: ۱۶۱۳، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۱۷، رقم الحديث: ۳۷۸.

الصماء کې سدل داخلېږي او دا ټول منع دي.

يفعل الرجل فاه: مونځ کې خوله پټول منع دي عربو کې دپگړۍ استعمال عام وو هغه خلکو به دپگړۍ يو طرف باندې خوله پټوله دې سره به يې دخولې او زوالې پټيده دې نه يې ځکه منع وفرمايله دې سره قرآت صحيح طريقې سره نه لوستل کېږي او نه سجده په صحيح طريقې سره کېږي که دخولې څخه بدبوی يا آټکي راځي نو په لاس سره خوله پټول يواځې جائز نه بلکې مستحب دي.

د چپړو سره د مونځ کولو حکم:

﴿۱۲﴾ وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « خَالِفُوا الْيَهُودَ

د حضرت شداد بن اوس رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبی عليه السلام فرمايي مخالفت وکړئ د يهودو سره

فَانَّهُمْ لَا يُصَلُّونَ فِي نِعَالِهِمْ وَلَا خِفَافِهِمْ » (۱).

(د چپړو او موزو اچولو په صورت کې مونځ کولو کې) ځکه هغوی به موزې او بوتان نه اچول.

توضیح: في نعالهم: د لعل جمع ده بوتانو ته وييلې شي، چپل که نوي وي يا صفا وي هغې سره مونځ کول مباح دي کومو علاقه کې چې دا ناجائز گنلې کېږي، هلته دا اباحت مؤکد کېږي، خو بوتانو اچولو کې مونځ کولو د پاره څه شرائط دي، اول دا چې چپل نرم وي چې خپې په ځمکه باندې لږېږي، که بوتان داسې سخت وي چې سجده کې خپې معلق وي، داسې بوتانو کې مونځ کول جائز نه دي، نن سبا چې بوتان او پشاوري څپلۍ دي، دويم شرط دا دی، چې بوتان جو مات گنده کوونکي نه وي، ددې مطلب دا دی چې د جومات گير چاپيره علاقه صفا ستهراوي يا خاور يخ ميدان وي دې باندې تللو سره مزید صفا کېږي که د مسجد سره خواو شا علاقه صفا نه وي گنده کوونکې وي، داسې گنده علاقه کې استعمال شده چپلو سره مسجد ته راتلل موجب تلويث مسجد دی لکه څنگه چې د مالکيو حضراتو په مساجدو کې تلويث نمايا نظر راځي، نن سبا مساجد او ماحول د دور اول مساجد او ماحول باندې قياس باعث خطر او قياس مع الفارق دی. (المراقات ۲/۴۷۲).

بهر حال زير بحث حديث کې حضور صلى الله عليه وسلم خپل امت ته دا تعليم دی، چې يهود بوتانو کې مونځ جائز نه گڼي او موزه نه استعمالوي، تاسو د دوی مخالفت وکړئ او مونځ کې دا دواړه څيزونه استعمال کړئ، معلومه شوه چې گمراه خلکو مخالفت کې يو امر مباح هم مامور به جوړېږي او د مخالفت په نيت دې مباح عمل باندې ثواب ملاوېږي، د حديث څخه دا هم معلومېږي چې کوم ځای کې مخالفت نه وي،

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۲۷ رقم الحديث ۶۵۱.

دا حکم مامور به درجه کې نه وي، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ مَرَقَات کې ليکلي: زما په ذهن کې ددې حديث مطلب داراخي، چې يهوديان د بوټانو سره مونځ جائز نه گڼي، تاسو د دوي مخالفت وکړئ، بوټانو سره مونځ کول جائز گڼل دا مطلب نه دی چې تاسو دا فعل شروع کړئ. (المراقات ۲/۴۷۴)

باقي پيغمبر ﷺ د يهوديانو د مخالفت د وجې څخه بوټانو سره مونځ کړې وو، هلته د مخالفت فضا وه، ياد جواز د پاره يې کړی وو، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي د ادب تقاضا دا ده، چې د بوټانو سره مونځ مه کوئ، بلکې بوټان اوباسئ او مونځ کوئ. ددې مطلب هم دا دی، زموږه زمانه کې ادب هم دا دی چې بوټان اوباسئ مونځ د پاره، يا مطلب دا دی چې نبي ﷺ آخري عمل دې باندې دی حضور ﷺ به چپلې ويستلې او مونځ به يې کولو، دا ادب دی نن سبا غير مقلدين هم کله د بوټانو سره مونځ کولو اعلان کوي، يو ځلې گرین ټاؤن محمديه مسجد کې يې اعلان وکړو چې نن د جمعې مونځ چپلو سره کوو، دانا پوهي ده چرته د گرین ټاؤن کراچي گنده نالي او چرته د مدينې پاکې ځمکې ته.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ د حضرت ابو سعيد خدري رَحِمَهُ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي ﷺ يو ځل صحابو ته مونځ ورکولو اِذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فَوَضَعَهُمَا عَنْ يَسَارِهِ فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ الْقَوْمُ نبي ﷺ اچانک چپري وويستلې خپل گس طرف ته يې کينودلې، کله چې خلکو دا وليدو نو هغوي اَلْقُوا بِعَالِهِمْ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتَهُ قَالَ: « مَا حَمَلَكُمْ هَمَّ چپري وويستلې، چې کله پوره کړو نبي ﷺ مونځ خپل نو وي فرمايل: څه خيز مجبوره کړی تاسې عَلِ الْقَائِمُ بِعَالِكُمْ ؟ » قَالُوا: رَأَيْنَاكَ أَلْقَيْتَ نَعْلَيْكَ فَأَلْقَيْنَا په ويستلو د چپرو باندې هغوي عرض وکړو مونږو کتل چې تاسو چپري ويستلې دي نو مونږ هم وويستي بِعَالِنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِنْ جَبْرِيْلُ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا قَدْرًا چپري، نبي ﷺ و فرمايل: ما ته جبرائيل راعي ﷺ راغي هغه خبر راكړو چې زما چپرو پسې گندگي اِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ فَإِنْ رَأَى فِي نَعْلَيْهِ قَدْرًا لبيدلي ده، په تاسو کې چې څوك مسجد ته راخي نو خپلې چپري دې گوري كه نجاست ورسې لبيدلي

فَلْيَنْسَخْهُ وَ لِيُصَلِّ فِيهِمَا ^(۱).

دې او درته معلوم شي نو صفا يې کړئ او مونځ په کې وکړئ.

توضیح: قدر: هر هغه گندگي چې طبيعت يې ناخوبه کړي او دې څخه گنده بوی راشي هغه قدر دی چې ددې د پاره ضروري نه دی چې هغه نجس هم وي لکه څنگه چې بلغم دی دا قدر دی خو نجس نه دی. (المرقات ۲/۴۷۴).

عن يسارة: دا په هغه صورت کې جائز دی، چې گس طرف ته مونځ گزار نه وي، گیني راتلونکي حديث کې ددې ممانعت موجود دی، چونکې نبي ﷺ امام دی، ځکه ستاسو گس طرف ته څوک نه وو، بل پيغمبر ﷺ د مونځ دوران کې پيزار ويستل عمل قليل دی د مونځ منافي نه دی.

فاخبرني جبرائيل: پيغمبر ﷺ ته جبرائيل ﷺ د طبعي نظافت او د کمال احتیاط په نظر اطلاع ورکړه، په بوتانو پسې گندگي ده، ددې مطلب دا نه دی چې نجاست سره تا د مونځ څه حصه ادا کړی ده، دې حديث څخه يوه دا خبره معلومه شوه، پيغمبر ﷺ ته علم الغيب نه وو گیني جبرائيل د بودنې نه مخکې به حضور ﷺ په خپله چپرې ويستلی وي، دويمه خبره دا معلومه شوه، د پيغمبر ﷺ هر فعل واجب اتباع دی، ځکه چې صحابو اوليدو نو اتباع يې وکړه، که يو عمل د پيغمبر ﷺ د خصوصياتو څخه وي، نو په هغې کې اتباع نشته دی، دريمه خبره دا معلومه شوه، که د چپرو سره نجاست لږيدلی وي، مونځ نه کېږي او گندگي څخه استعمال چپرې صفا کول آسان نه دي، لهذا پيزار سره مونځ کول نه دي په کار.

فليمسحه: که گندگي وچه وي، نور اښکلو سره صفا کېږي او که گندگي لونده وي، نو وينځلو سره صفا کېږي، کيدای شي دلته د سرک خټې وي هغه داسې هم معاف دي، د بحث چپرلو ضرورت نشته، چې پيغمبر ﷺ بعضې مونځ تحمل نجاست سره کړی وو، بيا مونځ څنگه صحيح دی؟

﴿١٤﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

د ابو هريره رضى الله عنه روايت دی وايي چې: نبي ﷺ وفرمايل: کله چې په تاسو کې څوک مونځ کوي

فَلَا يَضَعُ لَعَلِيهِ عَنْ يَمِينِهِ وَلَا عَنْ يَسَارِهِ فَتَكُونُ عَنْ يَمِينِ غَيْرِهِ

نونه دي ږدي پيزار خپل څي طرف ته او نه گس طرف ته، چې وي به بني طرف دده ته دويم کس مگر که

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۶/۱ رقم الحديث: ۶۵۰.

إِلَّا أَنْ لَا يَكُونَ عَنْ يَسَارِهِ أَحَدٌ وَ لِيَضَعَهُمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ . وَ فِي رِوَايَةٍ:

چیرته نه وي گس طرف ته بل څوک ، بلکې ږدي دې د دواړو څپو په مينځ کې ، او په يوروايت کې دي :

« أَوْ لِيُصَلَّ فِيهَا » .^(۱)

يادې مونځ وکړي داسې حالت کې چې پيزاريې اچولی وي .

الفصل الثالث:

﴿ ۱۰ ﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَيْتُهُ

د حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې زه داخل شوم په نبي عليه السلام باندې نو ما وليدو

يُصَلِّي عَلَى حَصِيرٍ يَسْجُدُ عَلَيْهِ .

نبي عليه السلام چې مونځ يې کولو په پور باندې او په دې باندې يې سجده کوله نو ابو سعيد خدری رضي الله عنه

قَالَ : وَ رَأَيْتُهُ يُصَلِّي فِي تَوْبٍ وَاحِدٍ مُتَوَشِّحًا بِهِ .^(۲)

وايي : ما وليدو چې نبي عليه السلام مونځ کولو په يوه کپړه کې چې نختي وه د نبي عليه السلام جسم پورې .

توضیح : عل حصير : حصير د کهجورود شاخونونه جوړه شوي پور ته وايي ، (المركات ۲/۴۷۶)

بعضې د دې ترجمه په بوزيا سره کوي ، حديث کې الخمره لفظ راغلی دی ، هغه هم دلته پور ده ، البته

حصير لوی او الخمره ورکوټي پور ته ويلې شي دا حديث په دې دلالت کوي چې د مونځ گزار د تندي او

ځمکې په مينځ کې کوم ځای حائل وي هغې باندې مونځ کول جائز دي ، دلته چې نبي عليه السلام په پور

باندې مونځ کړی دی ، د دې څخه دا خبره هم ثابت کېږي ، د پور څخه علاوه کپړو او قالينو باندې مونځ

کول هم جائز دي ، اگر چې دې د پاره علماو سره ځان له دلائل دي خو دلته اشاره هم دليل دی . (المركات

۲/۴۷۶)

د مالکيو حضراتو مشر قاضي عياض رحمه الله فرمايي چې ځمکې باندې بغير د څه څيز څخه مونځ کول

افضل دي ، ځکه چې سر او تندي خالص په خاورو باندې کيښودو سره اعلى درجه حضور او خشوع

حاصلېږي دا د مونځ اصل روح دی ، که مجبوري وي ، يخنۍ يا گرمۍ څخه د بچ کيدو ضرورت وي ، نو

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱/۲۸۸ رقم الحديث : ۱۶۵۱ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۱۶۰ رقم الحديث : ۱۱۳۲ .

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۳۶۹ رقم الحديث : ۲۸۱ - ۵۱۹ .

بیا پور و غیره اچول بهتر دی.

بعضی حضرات وایی کوم خیزونه د خُمکې خنخه راوتی وی هغې باندي مونخ جائز دی، خو کوم چې راوتی نه وی د خُمکې خنخه، لکه کپړې و غیره، هغې باندي مونخ بهتر نه دی. اوریدلی مودی چې حجاج بن یوسف خالی خُمکې باندي سجده کول ضروري گنله او پور و غیره باندي مونخ کول ناجائز گنل، تعجب په دې دی چې خومره ډیرو بې گناه مسلمانانو قاتل د لته دومره احتیاط کوي او د انسانانو د قتل گناه یې هیره وی، بهر حال د جمهورو علماو په نزد باندي پور او کپړې و غیره باندي مونخ کول جائز دي.

﴿١٦٦﴾ وَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ:

حضرت عمرو بن شعيب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه نه روایت کړې دي او هغه وایی چې:

رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي حَافِيًا وَ مُنْتَعِلًا^(١).

ما نبی علیه السلام لیدلی چې مونخ به یې کولو کله خپې ابله او کله د پیزار سره.

په یو خادر کې مونخ کول خنګه دي

﴿١٧٧﴾ وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ: صَلَّى جَابِرٌ فِي إِزَارٍ قَدْ عَقَدَهُ

د محمد بن منکدر نه روایت دی وایی چې: مونخ وکړو جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یواځې په لنگ کې چې ترلی یې و

مِنْ قِبَلِ قَفَاةٍ وَ ثِيَابَهُ مَوْضُوعَةٌ عَلَى الْمَشْجَبِ قَالَ لَهُ قَائِلٌ تَصَلِّي

خپل خت طرف ته او کپړې یې زورنډې وی په کوتی باندي، چا ترې تپوس وکړو: تا مونخ وکړو یواځې

فِي إِزَارٍ وَاحِدٍ فَقَالَ إِنَّمَا صَنَعْتُ ذَلِكَ لِإِيْرَانِي أَحْمَقٌ مِثْلَكَ وَ إِنَّمَا

په لنگ کې نو جواب یې ورکړو: ما دا کار په دې وجه وکړو چې ما وگوري یواحمق ستا په شان او د چا

كَانَ لَهُ ثَوْبَانِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ^(١).

سره وی دوه جامې په زمانه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کې.

توضیح: المشجب: میم کسره او شین ساکن جیم باندي فتحه ده. (الکاشف ۲/۳۲۴، المرقات ۲/۴۷۷)

(عیدان یضم رؤسها یخرج بین قوائمهها و توضع علیها الثیاب) د پوهیدو د پاره ددې ترجمه کوتی

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۲۷ رقم الحديث: ۶۵۳

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۶۷ رقم الحديث: ۳۵۲، وأخرجه أحمد في المسند ۲/۳۵۲

سره کولی شي، خو حقیقت کې دا یو داسی څیز دی، چې کورونو کې نصب کولی شي، د تګون په شکل باندې وي، ددې لاندې کله یو بڼه او کله درې بڼې وي، ددې بره حصه کې ډیر کوتیمانې جوړې وي. دې ته د ضرورت کېرې اچولی شي، مخکې زمانې کې به دې ته مشکیزې څوړندولی شوې، چې اوبه یخې وی، نن سبا هم دا څیزونه موجود دي، د کېرو وغیره د پاره استعمالیږي.

حضرت جابر رضی الله عنه د شریعت مطهره حدودو ظاهر کولو د پاره داسې وکړه د کېرو په موجودګۍ کې یو کېرې کې مونځ وکړو، یو تابعي دوی ولیدلو او خیالیې وکړو چې خلاف سنت کار کوي، نوزریې اعتراض وکړو، حضرت جابر رضی الله عنه سختی سره جواب ورکړو چې سنت طریقی ته ولې خلاف سنت وایي ته احمق یې، د نبی صلی الله علیه و آله وسلم په زمانه کې د یوې کېرې نه ډیرې چا سره وې، دغه یوې کېرې کې به یې مونځ کولو، دا جائز دي.

غرض یې دا و چې حضرت جابر رضی الله عنه د دغه کس د عدم جواز نظریه رد کړه، کله چې سترپټه وي، نو یو کېرې کې مونځ جائز او صحیح دی او شریعت کې د جواز حد تعیین فرمایي، دې څخه دا نه معلومیږي چې داسې افضل دي، افضل هغه دی چې درې کېرې مونځ د پاره استعمال شي، لکه چې راتلونکي د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په روایت کې تصریح موجود ده او هغه د صحابو مکالمې ذکر دي د جواز او افضلیت او د ادب ځایونه ځانله ځانله دي.

تاسو په یو مثال سره ځان پوه کړئ یو خادم ته یو کس ویل چې بازار ته لاړ شه او مننه راوړه هغه کس لاړو او مننه یې په خپله لمن کې په زولۍ کې راوړه او خپل مخدوم ته یې په ځمکه باندې مخامخ و اچوله، دغه کس د آقا حکم پوره کړو، نامناسبې طریقی سره او دغه رنگ د آقا په حکم باندې بله مننه راوړه او صفا یې کړه او په یو بڼکلي لوخي کې یې و اچوله او د بره یې پرې یو دوه گلونه هم کیښودل او د آقا مخې ته یې په دسترخوان وغیره باندې کیخودله، ده هم حکم پوره کړو، خو په صحیح طریقی باندې، دا صورت د مونځ هم دی، د الله تعالی حکم پوره کولو د پاره یوه کېرې هم کافي ده، خو د ادب تقاضا بله ده. نن سبا غیر مقلدین د آدابو دا بناسته طریقی پرېږدي مونځونو کې داسې شکل اختیار کړي، چې په خپله انسان ته بڼه نه لږي، نو د کائناتو خالق ته به څنگه بڼه ولږي.

چون بشوی سخن ال دل مگو که خطا است ❁ سخن شنای نه ئی دلبر اخطا این جا است

نه هر جالی مرکب توان تا سخن ❁ که جاه یا سپر باید انداختن

هر که باریک ترز مو این جا است ❁ نه هر که سرتر اشد قلندری دانم

﴿۱۸﴾ وَعَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ : الصَّلَاةُ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ سُنَّةٌ كُنَّا نَفْعَلُهَا

د حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه نه روایت دی وایي: مونځ کول په یوې کېرې کې سنت دي مونځ به دغسې

مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا يُعَابُ عَلَيْنَا . فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ : إِنَّمَا كَانَ

مونځ کولو د نبي ﷺ په زمانه کې او مونږ ته به چا بد نه وپيل، نو ابن مسعود رضي الله عنه وايي دا په هغه

ذَلِكَ إِذْ كَانَ فِي الْغِيَابِ قَلَّةً فَأَمَّا إِذْ وَسَّعَ اللَّهُ فَالصَّلَاةُ فِي التَّوْبَيْنِ أَزْكَى ^(۱).

وخت کې چې کله کپړې کمې وي اوس الله کپړو کې وسعت راوستی نو په دوه کپړو کې مونځ کول به تر دې

توضیح: سنة: ای جائزه يعنې يو کپړه کې مونځ کول جائز دي مونږ به په يوه کپړه کې مونځ کولو چاهم
څه طعن نه دی کړی، حضرت ابي بن کعب رضي الله عنه د مونځ جواز خبره کوي چې: که يوه کپړه وي، نو
مونځ په کې جائز دی. (المراقات ۲/۴۷۷).

فقال ابن مسعود: منحنى زمانه کې د کپړو تنگی طرف ته اشاره کړې ده، دغه وجې نه په يوه کپړه کې
د جواز مونځ فرمایلی وو.

ازکی: يعنې کله چې الله تعالی وسعت وکړي او کپړه موجود وي، بيا د جواز د حد څخه وتل د افضل په
حد باندې عمل کول په کار دي، او هغه دا چې دوو کپړو کې مونځ افضل او پاکه خبره ده.
نن سبا غیر مقلدینو آزاد خیالو ته د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه خبره ياد ساتل په کار دي او په هغې
باندې عمل کول په کار دي د لیوانو جوړیدو څخه څه فائده ده.



بَابُ السُّتْرَةِ:

دستري بيان

دې باب کې ټول اتلس (۱۸) احاديث مذکور دي، دې کې ستري نه علاوه د مونځ گزار مخې ته تيريدو باندې وعيد او د مونځ ماتيدو څيزونو بيان دی.

سترة: سين باندې ضمه ده او تا ساکنه ده، لغت کې د يو څيز شا او اړخ او د پردې په معنی کې ده، ددې اصطلاحي مفهوم دادی، چې مونځ گزار مخې ته ودریدونکي څيز ته سترة ويلی شي، چې دې سره د مونځ گزار د سجده گاه پته ولرېږي او تلونکي خلک گناه گار نه شي، سترة کې ديوال، لرگي، ستن وغيره استعمالولی شي، يعنې هر هغه څيز چې انسان ته د لرې نه په نظر باندې راځي ستري د پاره ضروري ده، چې اوږدوالې يې کم از کم يو گز وي او د زياتوالي يې هيڅ مقدار نشته دغه شان پلنوالي کې يې هم څه حد معلوم نه دی، که ودریدل يې ممکن نه وي، نو بيا سور کيښودل په کار دي، پدې شرط سره چې سترة لويه وي، شوافع دوه ثلث ذراع په طول کې جائز گڼي، د ستري پلنوالي کم از کم د يو گوتې برابر وي، چې په نظر راځي د امام سترة د مقتديانو د پاره کافي ده ځان له ځان له ستري ته ضرورت نشته، که يو کس د مقتديانو صفونو منځ کې تيرېږي، نو دوی په دې وعيد کې نه راځي کوم چې احاديثو کې موجود دی، د امام سترة د مقتديانو د پاره کافي ده، که يو کس طولا صفونو کې مخکې راځي يا بهر وځي دا د احاديثو د وعيد څخه خارج دی، اگر چې بغير ضرورت داسې کول مناسب نه دي، خو اصل وعيد عرضاً تلونکي د پاره دی، د غه رنگ که يو مسجد شپيته (۶۰) قدمونو څخه ډير کولو وي، نو بيا د مصلی مخې ته دومره حد کې تيريدل په کار دي، چې د مونځ گزار نظر پرې نه لږي، په هغه خپل سجدې ځای ته گوري، که مسجد ددې څخه کم وي، نو بيا مخې ته مطلقاً تيريدل منع دي. که دستري د پاره لرگي نه وي، نو بيا محرابي شکل يو کرښه سترة جوړول هم جائز دي حديث کې ددې کر راغلی دی اگر چې احنافو فقهاو د هدايي والا شان د کرښې حيثيت لره سترة کې نه دی شامل کړی. د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ يُوَقُولُ داهم دی، چې د امام سترة صرف د امام سترة ده او مقتديانو د پاره امام په خپله سترة ده.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

يوه تاريخي سترة

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْدُو إِلَى الْمُصَلَّى

: ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام د سحر په وخت کې عيدگاه ته تشریف راوړو

وَالْعَنْزَةَ بَيْنَ يَدَيْهِ تُحْمَلُ وَ تُنْصَبُ بِالمُصَلَّى بَيْنَ يَدَيْهِ فَيَصَلِّي إِلَيْهَا. (۱)

اونیزه یې ودروله ددوي مخې ته، چې کومه به دوي مخې ته ودروله او دوي به هغې ته مونځ کولو.

توضیح: العنزة: د عین فتحې سره او نون او زا باندې هم فتحه ده، داسې نیزې ته ویلي شي، چې د عصا څخه اوږده وي، خود اوږدې نیزې څخه وړه وي، که نون ساکن وویلي شي، نو عنزة چلی ته ویلي شي، دلته ددې نیزې څخه خاص تاریخي نیزه مراد ده. (المقات ۲/۴۷۹).

واقعه داسې وه، جنگ بدر کې حضرت زبیر رضی الله عنه په یو کافر حمله وکړه چې د هغه نوم عبیده بن سعید وو، چې اسلحه کې پټ وو، صرف سترگې یې په نظر راتلې، حضرت زبیر رضی الله عنه په هغه حمله وکړه او نیزه یې ورته په سترگو کې ورکړه هغه راپریوتو او مړ شو، خو زبیر رضی الله عنه ته خپله نیزه راوېستل مشکل شو، دوی په هغوی باندې لوی بوج واچولو او نیزه یې ترې وېستله، چې هغې سره نیزه کړه شوه، حضور صلی الله علیه و سلم دې تاریخ ژوندی ساتلو د پاره دا نیزه سترې د پاره استعمالوله، یا صدیق اکبر رضی الله عنه، یا عمر رضی الله عنه، یا عثمان بن عفان رضی الله عنه، په دور خلافت پورې دا تاریخي نیزه خلفاء راشدینو استعمالوله، حضور صلی الله علیه و سلم دې نیزې نه د سترې کار هم اخیستو، او د ځمکې د نرمولو د پاره به یې هم استعمالوله او جنگ بدر تاریخي فتحې یاد ساتلو طرف ته به یې اشاره هم فرمایله.

تنصیب: د نصب کولو او دخولو په معنی ده، بالمصلی دې څخه مراد عیدگاه ده، عیدگاه کولاو میدان کې وه دیوال مخامخ نه وو، ځکه ستره نصب کول ضروري وو.

د سترې مخې ته تیریدل جائز دي :

﴿۲۶﴾ وَعَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ : رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ وَهُوَ بِالْأَبْطَحِ

د حضرت ابو جحيفه رضی الله عنه نه روایت دی وايي ما ولید وني عليه السلام په مکه مکرمه کې د ابطح په مقام کې

فِي قُبَّةِ حَمْرَاءَ مِنْ أَدِيمٍ وَ رَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَ وَضُوءَ

په سرې چمړې والاخيمه کې او ما ولید و حضرت بلال رضی الله عنه چې اخیستې وي باقي مانده او به داود سد

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ رَأَيْتُ النَّاسَ يَبْتَدِرُونَ ذَلِكَ الْوَضُوءَ فَمَنْ أَصَابَ

نبي عليه السلام نه او ما ولیده نور خلک چې تيزي یې کوله ددغه او بو په حاصلولو کې نوچاته چې ملا وشوي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۶۳/۲، رقم الحديث: ۹۷۳، وابن ماجه ۱/۱۱۳، رقم الحديث: ۱۳۰۴. أخرجه أحمد في المسند

مِنْهُ شَيْئًا تَسْحَ بِهِ وَ مَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئًا

ددې نه څه اوبه نو مړلي به يې په خپل بدن يا خوله باندې، او چاته چې به څه ملاونه شو نو د بل کس د

أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ ثُمَّ رَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَ عَنزَةً

لوند والي نه به يې څه حاصل کړل ځان پسې به يې مړلي، بيا ما وليدو بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ چې نيزه يې په ځمکه

فَرَكَزَهَا وَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ مُشَمِّرًا صَلَّى إِلَى الْعَنزَةِ

کې خښه کړه نبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره کرخو والا جوړه اچولې وه او لمن يې اوچته کړي راوتو او نيزې ته مخامخ

بِالنَّاسِ رَكَعَتَيْنِ وَ رَأَيْتُ النَّاسَ وَ الدَّوَابَّ يَمْزُونَ بَيْنَ يَدَيِ الْعَنزَةِ. (متفق عليه) (۱).

اودريدو او صاحبو ته يې دوه رکعتو وکړه او ما وکتل چې سړي او ځناور به دسترې مخې ته تيريدل.

توضیح: الابطح: داد مکې څخه منی ته چې څې نږدې د یوې کولونالۍ نوم دی، چې المحصب ورته هم ویلي شي، دغه ځای کې ډیر میده کاني دي، ځکه ورته ابطح او محصب ویلي شي، چې د میده کانو په معنی کې دی. (المقات ۲/۴۷۹، اشعة اللمعات ۳۷۵)

أدم: داد اډیم جمع ده، د چمړې په معنی کې دی.

الوضوء: د واو فتحې سره هغه اوبو ته ویل کېږي چې د اودس څخه پس باقی پاتې شي او هغه اوبو ته هم ویل کېږي چې د اعضاو څخه منفصل کېږي او پریوځي، صاحبو بطور تبرک دا اوبه استعمالولی او دا اوبه د تبرک د پاره شایان شان هم دي، چې داد پیغمبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعضاء او عبادت کې استعمال شوې مبارکې اوبه دي.

حلة حمراء: یعنی داسې جوړه وه چې دې کې سړې وې (سرخ) کرخې خالص سور نه وو، ځکه چې دغه د سرو د پاره جائز نه دی. **مشمرا:** تشمیر په حالت د کپور راغونډولو کې زر تلو ته ویلي شي.

یسرون: مرور تلو ته ویلي کېږي، یا تیریدو ته، دې کې تغليب العقلاء علی غیر العقلاء دی، یعنی صیغه د مذکر عاقل ده، خو مراد صرف عقلاء نه دي، بلکې ځناور هم مراد دي، ظاهره ده، چې خلک سترې مخې ته تیریدو او بیان کیدو څخه مقصود هم دادی، چې ستره کافي ده، که ستره وي نو مخې ته تیریدو کې هیڅ گناه نشته، بلکې جائز دی.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۸۵، رقم الحديث: ۳۷۶، ومسلم في الصحيح ۱/۲۶۱، رقم الحديث: ۲۵۰-۵۰۳.

د ځناور نه ستره جوړول هم جائز دي

﴿۳﴾ وَعَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعْرِضُ رَاجِلَتَهُ

حضرت نافع رضي الله عنه د ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت کوي چې: نبي عليه السلام د خپلې سورلۍ مخې ته کينوؤ

فِيصَلِّيَ إِلَيْهَا . (متفق عليه) وَ زَادَ الْبُخَارِيُّ قُلْتُ :

هغې طرف ته يې مونځ کولو. او مزید بخاري دا هم نقل کړي دي چې ما تپوس وکړو د ابن عمر رضي الله عنهما نه

أَفْرَأَيْتَ إِذَا هَبَّتِ الرِّكَابُ . قَالَ : كَانَ يَأْخُذُ الرَّحْلَ

چې اوبښ به چيرته تلو، نو نبي عليه السلام به څه کول؟ ابن عمر رضي الله عنهما وايي: نبي عليه السلام به کجاوه مخې

فِيَعْدِلُهُ فَيُصَلِّيَ إِلَى آخِرَتِهِ .^(۱)

ته کينوده او دهغې روستني لرگي طرف ته به يې مونځ کولو.

توضیح: يعرض: صيغه باب ضرب يضر بڅخه ده، يو ځناور په سور کې کينول مراد دي، چې د مونځ

گزار او قبلې په منځ کې ستره جوړه شي، باب تفعيل بڅخه هم دا معنی مراد ده.

افرايت: يعنې ماته خبر راکړه او ماته ووايه.

اذا هبت: هبوب د خوب څخه پاڅيدو يا يو ځناور کيناستو نه پس پاڅيدو ته ويلی شي، شيخ عبدالحق

رحمه الله وايي، هبوب لفظ د تلو د پاره بطور مجاز استعمال شوی دی، يعنې کله ځناور موجود نه وي،

بلکې د څریدو يا اوبه څښلو د پاره تلی وي، بيا ستره کوم څيز نه وي. ملا علي قاري رحمه الله فرمايي اذا

هبت ای قامت للسیر، دې کلام څخه اندازه لږي، چې ځناور دوران مونځ کې پاڅيږي لار شي، بيا به څه

کېږي، حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نافع رضي الله عنه ته جواب ورکړو، بيا به پيغمبر صلى الله عليه وسلم کجاوه د

سترې د پاره کينوده، د حديث سياق او سباق تقاضا داده، د مونځ په دوران کې ځناور تلو څخه پس

سترې په باره کې سوال وکړو او جواب ددغې متعلق راغلی او کجاوه صحيح کول مونځ په دوران کې

عمل قليل دی، يولاس سره کېږي. ملا علي قاري رحمه الله دې اشارې څخه زه ددې سياق او سباق کې

خبره کوم، ورنه په يو شرح کې هم تشریح مانده ليدلې، عام شراحو هغه مطلب اخيستی، که يو ځناور د

څریدو د پاره تلی و او سترې د پاره څه نه وو، نو حضور صلى الله عليه وسلم به څه کول، ابن عمر رضي الله عنهما جواب

ورکړو: بيا به نبي عليه السلام د کجاوې نه ستره جوړه کړه، خو دا مطلب سياق او سباق څخه ډير لرې وو، د

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۷۰/۱، رقم الحديث: ۵۰۷، ومسلم في الصحيح ۳۵۹/۱ رقم الحديث: ۲۱۷-۵۰۲.

ستري د پاره ځناور متعين نه وو، ستره هر څيز څخه جوړېږي، بيا ددې سوال او جواب څه مطلب دی. الرکاب: ددې نه مراد اوبښ دی، ددې مفرد راحله ده، خپلې صیغې نه ددې مفرد نه راځي قاموس کې دي رکاب برون کتاب ددې مفرد راحله ده، او ددې جمع رکاب برون کتیب دی، رکابيات او رکاب هم راځي. (کذا في اللغات) يعدله: دتعديل څخه دی برابر او نیغ معنی کې دی.

الی اخرته: کجاوې دواړه طرف ته لرگي لږیدلي وي، یو ددې منځې حصه کې چې دا سور په لاس کې نیسي او یو ددې په آخره کې وي، چې دې ته سور تکیه لږولې وي. اخره د آخري لرگي نوم دی، هغې ته مؤخره الرحال هم ویلي شي، چې راتلونکي حدیث کې دي، دې حدیث کې د ځناورو ذکر دی فقها لیکي که یو انسان د مونځ گزار منځ ته ناست وي، نو دده پشت یعنی ملا دې ستره جوړه کړي، خو چې مخامخ نه وي.

﴿٤٤﴾ وَعَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا وَضَعَ

حضرت طلحه بن عبید الله رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي عليه السلام فرمایي چې کله ستره جوړه کړي

أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤَخَّرَةِ الرَّحْلِ فَلْيُصَلِّ

یو کس د ستاسو نه خپلې منځې ته په شان د وروستني لرگي د کجاوې نو هغه ته په کار دي چې مونځ وکړي

وَلَا يُبَالِ مِنْ مَرَّةٍ وَرَاءَ ذَلِكَ» (رواه مسلم).^(۱)

او پرواه دې نه کوي که منځې ته یې څوک تیرېږي.

توضیح: ولا یبال: یعنی ستري نه پس د چا پرواه کوئ، چې څوک منځې ته تیرېږي، ځکه چې د ستري په موجودگی کې د مونځ گزار په مونځ کې اثر نه پېرولې، اطمینان سره مونځ کوئ، دې صورت کې لایبال تعلق د مونځ گزار سره دی او دا احتمال هم دی، چې د لایبال تعلق د تیریدونکي سره وي، مطلب دا چې کله ستره موجود وي، نو مونځ گزار منځې ته تیریدونکي ته پرواه نه ده په کار، چې زه د مونځ گزار منځې ته زم، بلکې بغیر د خطري څخه دې تیرېږئ د ستري په موجودگی کې تیریدل جائز دي، هیڅ قسم د غم ضرورت نشته. (المراقات ۲/۴۸۳، اشعة اللغات ۳۷۶).

(۱) أخرجه مسلم ۱۵۸/۱ رقم الحديث: ۲۴۱-۱۹۹، وأبو داود ۱۱۲/۱ رقم الحديث: ۶۸۵، والترمذي ۱۵۶/۱ رقم الحديث: ۳۳۵، وابن ماجه ۳۰۳/۱ رقم الحديث: ۹۰۱. أخرجه أحمد في المسند ۱/۱۶۱.

مونخ گزار مخې ته په تیریدلو باندې لویه گناه ده

﴿۵۵﴾ وَعَنْ أَبِي جُهَيْمٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « لَوْ يَعْلَمُ الْمَرْءُ

د ابو جهیم رضي الله عنه نه روایت دی وایی چې نبی عليه السلام فرمایی که چیرته معلومه شي تیریدونکي

بَيْنَ يَدَيْ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ

د مونخ گزار مخې ته ددې په سزا باندې ، نو او دریدل څلویښت کاله به بهتر وگڼي ددې نه چې تیر شي د

بَيْنَ يَدَيْهِ » قَالَ أَبُو النَّضْرِ : لَا أُذْرِي قَالَ : « أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ شَهْرًا أَوْ سَنَةً » . (متفق عليه) ^(۱).

مونخ گزار مخې ته ، ابو نصر وایی: ما ته پته نشته چې څلویښت ورځې که میاشتي او که کاله یې ویلي.

توضیح: ماذا عليه: یعنی مونخ گزار مخې ته تیریدو والا ته که په عین یقین معلوم شي چې دې تیریدو باندې څومره سخته سزا ده، نو څلویښت کاله به انتظار وکړي او د مونخ گزار مخې ته به تیر نه شي. (المرقات ۲/۴۸۳)

انسان پنځه منته انتظار کې سترې کېږي، نو څلویښت کاله انتظار به څومره سخت وي او ددې سزا په بدله کې څلویښت کاله انتظار هم کم دی، ځکه چې د تیریدو سزا ډیره سخته ده. (اشعة اللمعات ۳۷۶).

اربعین: دې لفظ کې شک پریوتو چې د اربعین تمیز څه دی، آیا څلویښت ورځې یا څلویښت میاشتي یا څلویښت کاله. د حضرت ابو هریره رضي الله عنه یو روایت امام طحاوي رحمه الله په مشکل الاثار کې بیان کړی دی هغه کې سل کاله د انتظار کولو ذکر دی، امام طحاوي دا ثابت کړو زیر بحث حدیث کې د څلویښتو څخه څلویښت کاله مراد دي، بعضې روایاتو کې اربعین خریفاً ای سنة.

علماء ليكي وعيد تيريدونکي په باره کې دی، چې د مونخ گزار مخې ته عرضا تیریري همدارنگې دا هغه صورت دی چې تیریدونکي د مونخ گزار د سجدي په ځای تیریري، بعضې د مونخ گزار بدن سره مس کیدو قید هم لږولی دی، بهر حال وعید سخت دی، علماء د مجبوري د وجې څخه حرمین شریفین ددې څخه مستثنی کړي دي، ورنه بیا هلته ټوله ورځ انسان یو طرف ته نه شي تلې، ابن حجر رحمه الله کعبه د خلکو دپاره ستره گرځولې ده. (کذا في المرقات ۲/۴۸۳)

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۸۱/۱، رقم الحديث: ۵۱۰، مسلم في الصحيح ۳۶۲/۱ رقم الحديث: ۲۶۱-۵۰۷، وأبو داود ۱۱۹/۱

رقم الحديث: ۷۰۱، والنسائي ۱۶۶/۲، رقم الحديث: ۷۵۶.

مونځ گزار/منځ ته تیریدو والا ته دې سوک ورکړی شي او ودې درولی شي

﴿٦٦﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

د حضرت ابو سعید رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایی چې چې نبی ﷺ فرمایي: چې کله مونځ وکړي یو کس یو

إِلَى شَيْءٍ هِيَءَ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَأَرَادَ أَحَدٌ

داسې شیز طرف ته چې هغه ستره وي د خلکو نه بیا که اراده وکړه یو کس (یعنې مونځ گزار او دسترې په

أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ .

مینځ) د تیریدو نووې دروه او که ویې نه مني، نو قتل یې کړه ځکه چې (داسې صورت کې) دا شیطان

هَذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ وَ لِمُسْلِمٍ مَعْنَاهُ .^(۱)

دی (دا الفاظ د بخاري دي او مسلم داروایت بالمعنی نقل کړی).

توضیح: فلیدفعه: عمل کثیر سره دفع کول اجماعاً مفسد الصلوة دی، همدارنگې د دفاع دا حق سترې کینودو نه پس دی او که مونځ گزار ستره نه وي ایښودې، نو جرم د مونځ گزار دی، (المراقات ۲/۴۸۵) باقی پاتې شوه دا مسئله چې دفاع کول اولی او بهر دي یا غیر اولی دي. دې کې تفصیل دی نفس دفاع مباح ده، خو دفاع نه کول امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندې اولی ده، جمهورو فقهاو په نزد باندې دفاع کول و جویي حکم نه دی، کومو آحادیثو کې چې د دفاع حکم راغلی، هغه د بیان رخصت د پاره دی یا شروع کې و جوب وو، بیا منوخ شو. (کذا فی الزیلعی)

فلیقاتله: د جگړې په معنی کې دی، د قتل په معنی کې نه دی، د قتل مفهوم د قتل څخه جدا دی، خو بعضې روایاتو کې فلیقتله الفاظ راغلي دي، دې نه په ښکاره قتل مراد دی، اوس که یو کس ظاهري حدیث باندې عمل وکړو او دفاع یې وکړه هغه کس واقعي وهلی شي، قاضي عیاض رَحِمَهُ اللهُ فرمایي د دفاع حد پورې دفاع کولو څخه که څوک مر شو، علماء په دې اتفاق دی، چې قصاص نشته، خودیت کې اختلاف دی، بعضې دیت واجب گڼي بعضې یې واجب نه گڼي.

فاله شیطان: اوس دا کس د شیطان والا کار کوي، د شیطان په شان سرکشی باندې را کوز شوی دی، د شیطان په شان شو، که یو مونځ گزار د لارې په منځ باندې ودریدو، نو گناه په هغه باندې ده.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۷۱/۱، رقم الحديث: ۵۰۹، ومسلم في الصحيح ۳۶۲/۱ رقم الحديث ۲۵۹-۵۰۰، وأبو داود ۱۱۹/۱ رقم الحديث: ۷۰۰، والنسائي ۱۶۶/۲، رقم الحديث ۷۵۷، وابن ماجه ۱۳۰۷، رقم الحديث ۹۵۱

مونخ گزار مخې ته زاننه، خر، او د سپي تیریدلو حکم

(۷) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَقَطُّعُ الصَّلَاةِ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايلي دي: باطلوي مونخ

الْمَرْأَةُ وَالْجِمَارُ وَالْكَلْبُ. وَيَقِي ذَلِكَ مِثْلُ مُؤَخَّرَةِ الرَّحْلِ «^(۱)».

بنځه، خر او سپي او کينخودى شي د کيچاوې وروسته لرگي په شان يو څيز دسترې د پاره.

توضیح: تقطع الصلوة: د دې حديث ظاهري الفاظ دې باندي دلالت کوي، که د يو مونخ گزار مخې ته خر، سپي او بنځه تيره شي، نو د دې مونخ باطل شو، دې دريو څيزونو د دغه کس مونخ باطل کړو. سوال دادى، دا حديث دغه رنگ په ظاهر باندي دى، يا د نورو احاديثو د وجې نه د دې ظاهر مؤول بتاويل دى، دې کې د فقهاو اختلاف دى. (المرقات ۲/۴۸۶).

د فقهاء کرامو اختلاف: درې واپروائو امام مالک، امام ابو حنيفه او امام شافعي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نزد بنځه، خر او سپي ياد دې نه علاوه بل يو انسان يا ځناور که د مونخ گزار مخې ته تير شوي سره مونخ نه باطل يږي امام احمد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او اهل ظواهر و په نزد باندي بنځه، خر او د سپي تيريدو سره مونخ فاسد يږي. امام احمد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نورو احاديثو کې د بنځې او خر تيريدو باره کې شک کې پرېوتې دي او فتوى يې ورکړې ده، چې صرف سپي تيريدو سره مونخ مات يږي، بيا سپو کې د تور سپي قيد بعضې رواياتو کې دى، نو صرف تور سپي قاطع الصلوة وگرځولى شو، باقي نور څيزونه قاطع صلوة نه دي.

دلالت: امام احمد بن حنبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او اهل ظواهر زير بحث حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نه استدلال کړى دى، دې کې درې څيزونه واضح طور باندي قاطع صلوة دي، په ابوداود شريف کې دا الفاظ دي: **قال يقطع الصلوة المرأة الحائض والكلب** (ص، ۱۰۳)

جمهور د حضرت ابوسعيد خدرى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت څخه استدلال کوي، په مشکوة کې (ص، ۷۴) باندي موجود دى، الفاظ دا دي: **(لا يقطع الصلوة وادرو ما استطعتم)** (ابوداود)

همدارنگې د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت نمبر (۸) په مشکوة کې (ص، ۷۴) باندي موجود دى، د دې څخه يې هم استدلال کړى، د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نمبر (۹) په مشکوة کې (ص، ۷۴) باندي موجود دى، د دې څخه يې هم استدلال کړى دى، دغه رنگ حضرت فضل بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نمبر (۱۳) څخه هم جمهورو استدلال کړى دى. دې ټولو احاديثو څخه معلومه شوه، چې بنځه،

(۱) مسلم ۳۶۵/۱ رقم الحديث: ۲۶۶-۵۱۱، وأخرج ابن ماجه أوله ۳۰۵/۱ رقم الحديث: ۹۵۰.

خرا و سپی قاطع صلوة نه دي، حضرت عائشه رضی اللہ عنہا زوردار انداز سره ددی تردید و کړو او وې فرمایل: (شبهتمونا بالحمر والکلاب) (بخاری ص ۷۳).

اول جواب: د حنابلو او اهل ظواهرود پیش کړو دلائلو جواب دادی، قطع صلوة څخه مراد خشوع او خضوع او تعلق مع الله خاص رابطه ده هغه ختمیږي. دې څیزونو کې سپی او خر مضر بالجسم دي. او بنځه مضر بالمیل والحسن ده، دادري واره انواع د شیطان د وسوسو مراکز دي، ددې په ذریعه شیطان د مونځ گزار نورانیت او وصل مع الله او توجه او ځان له والی ختمیږي، خو مونځ نه فاسدیږي. دغه رنگ به ټولو روایاتو کې تطبیق راشي. **دویم جواب:** ددې حضراتو روایات د جمهورو روایاتو مخې ته منسوخ دي، په خپله ابن عباس رضی اللہ عنہ دغه څیزونو سره مونځ قطع کیدلو قائل وو او دغه روایاتو راوي دی، خو بعد کې د عدم قطع فتوی ورکوله داد نسخ دلیل دی.

دریم جواب: ددې دريو څیزونو په فساد کې مبالغې طرف ته اشاره شوې ده، ددې فتنه لویه او سخته ده، مونځ کې دې څخه بچ شی، داد احتیاط او احتراز طرف ته توجه راوړي.

مونځ گزار مخې ته د بنځې په راتلو سره مونځ نه باطیږي

﴿۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا روايت دی وايي چې: نبي صلی اللہ علیہ وسلم به د سپې مونځ کولو اوزه داسې پرته وم

بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْقِبْلَةِ كَأَعْتْرَاضِ الْجَنَازَةِ. (۱)

په مینځ د نبي صلی اللہ علیہ وسلم او د قبلي کې لکه څنگه چې جنازه د مونځ گزار مخې ته پرته وي.

مونځ گزار مخې ته د خر په تیریدو سره مونځ نه باطیږي

﴿۹﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أَقْبَلْتُ رَاكِبًا عَلَى أَثَانٍ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَرْتُ

ابن عباس رضی اللہ عنہ روايت دی وايي چې زه یو ورځ سور راغلم په خرباندي اوزه په دې وخت کې بلوغت

الِإِحْتِلَامَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ بِنَفْسِي إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ

ته نزدې وم او نبي صلی اللہ علیہ وسلم منی کې دخلکو سره مونځ کولو او د نبي صلی اللہ علیہ وسلم مخې ته دیوال نه وو (یعنی

فَمَرَزْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ فَنَزَلْتُ فَأَرْسَلْتُ الْأَثَانَ تَزْنَعُ

نبي صلی اللہ علیہ وسلم ستره نه وه ودرولي) زه د بعضي صفونو مخې ته تیر شوم د خر څخه کوز شوم هغه مې پرېښوده

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۹۲، رقم الحديث: ۲۸۲، وسلم في الصحيح ۱/۲۶۶، رقم الحديث: ۵۱۲-۲۶۷.

وَدَخَلْتُ فِي الصَّفِّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَيَّ أَحَدٌ^(۱).

او خریدلو او زه صف کې دا خل شوم، ماته چاهم څه ونه وویل.

الفصل الثاني:

خطر اښکلو سره سترې نه کار اخیستلی شي يانه شي اخیستلی

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

دابوهریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمايل: کله چې مونځ کوي په تاسو کې څوک

فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئًا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصَاهُ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصَى

نو خپلې مخې ته څه ودروي، او که څه پيدا نه شو نو خپله امسا، مخې ته ودروي، او که امسا هم نه وي

فَلْيَخُطِّطْ خَطًّا ثُمَّ لَا يَضْرِبْهُ مَا مَرَّ أَمَامَهُ»^(۲).

نويو خطر اکاروي، نوييا که دهغې مخې ته څوک تير شي څه نقصان نه کوي.

توضیح: فلینصب عصا: دې حدیث کې مونځ گزار د پاره د سترې سهولیاتو بیان شوی دی، یوه آسانی او سهولت دا دی، که یو کس سره د سترې د پاره هیڅ هم نه وي، نو امسا دې د سترې په ځای باندې استعمال کړي او که ځمکه سخته وه امسا په ځمکه باندې نه نوتو، بیا امسا طولاً په ځمکه باندې کینودو سره کافي ده، (المراقات ۳۸۸-۳۸۹/۲)

په شرح منية المصلی کې لیکلي دي که یو کس خپله عصا د سترې د استعمال په وخت کې ځمکه کې دننه کولو په ځای طولاً مخې ته کېږدي، نو د بعضې علماو په نزد باندې د سترې عمل پوره شو، خود بعضې علماو په نزد باندې د سترې په ځای دا عمل کافي نه دی. کفایه کې لیکلي که مونځ گزار عصا په ځمکه کې د دننه کولو په ځای مخې ته کېږدي، نو عرضاً دې نه ږدي، بلکې طولاً په کار ده. دې حدیث څخه مونځ گزار ته دا سهولت هم ملاؤ شو، که مونځ گزار سره هیڅ څیز د سترې د پاره نه وو، لاس کې عصا هم نه وه، نو خپلې مخې ته دې خطر اکاروي دا ستره د مونځ گزار د پاره کافي ده، دې سره د مونځ گزار د زړه څخه شک او شبهات او وسوسې ختمیږي، امام شافعي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قول قدیم او د امام احمد بن

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۷۱/۱، رقم الحديث: ۱۹۳، ومسلم في الصحيح ۳۶۱/۱ رقم الحديث: ۲۵۱-۵۰۴، وأبو داود ۱۵۸/۱ رقم الحديث: ۷۱۵.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۱۳/۱ رقم الحديث: ۶۸۹، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۰۳/۱ رقم الحديث: ۹۱۳.

حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ دَا مَسْلُك دِي، خَط رَابِنُكَل د سْتَرِي د پاره كافي دي، د احنافو متاخرينو علماو دا قول اختيار كړي، د حنفيو اكثر و علماو او د امام مالك رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد خط رابنكل د سترې د پاره كافي نه دي، دې سره امتياز نه حاصليري. او د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ قول جديد دا هم دي، صاحب هدايه هم دا قول اخيستی دي، د كرنبي اعتبار نشته، بهر حال حديث كې اضطراب هم دي، خو د كرنبي ذكر او ددې ثبوت حديث كې موجود دي. (المركات ۲/۴۸۹)

بيا د خط رابنكلو مسئله كې د علماو اختلاف دي، يعنې طريقه كې، بعضې د محرابي خط خبره كړې ده، بعضو طولاً خط رابنكلو ته ترجيح ور كړې ده، بعضې عرضاً خوښ كړې دي، محرابي شكل ډير باعث اطمينان دي او عام احنافو په نزد باندي د خط اعتبار شته. د صاحب هدايه قول معتبر نه دي، محقق ابن همام او امام ابو يوسف خط رابنكلو ته راجح وپلي دي.

ستره نزدې او درول په كار دي

﴿۱۱﴾ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَشْمَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ				
د حضرت سهل بن ابی حشمه رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ نَه رَوَايَت دِي وَايِي چي چي نَبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرَمَايِي: كَلَه چي مَوْنُخ كوي يو				
إِلَى	سُتْرَةٍ	فَلْيَدْنُ	مِنْهَا	لَا يَقْطَعِ
خوك په تاسو كې سترې طرف ته، نو هغه ته په كار دي چې سترې سره نزدې او دريري چې مات نه كړي				
الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلَاتُهُ» (۱)				
شيطان په ده باندي مونغ دده.				

ستره بالكل مخامخ مه ودروي

﴿۱۲﴾ وَعَنْ الْيَقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي				
د مقداد بن الاسود نه رَوَايَت دِي وَايِي چي: مَا نَبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ كَلَه نَه دِي لِي دَلِي چي مَوْنُخ يي كړې وي				
إِلَى عُوْدٍ وَلَا عَمُوْدٍ وَلَا شَجَرَةٍ إِلَّا جَعَلَهُ عَلَى حَاجِبِهِ الْأَيْمَنِ أَوْ الْأَيْسَرِ				
لرگي، ستنې او يا ونې طرف ته، بلکې هغه به د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نبي طرف يا چپ طرف وړيخو ته مخامخ وو				

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۱۶/۱ رقم الحديث: ۶۵۵.

وَلَا يَصُدُّ لَهُ صَدًّا. (۱)

او نبي ﷺ به دې ته مخامخ قصد نه کولو.

توضیح: ولا یصد: ای لا یقصد قصداً یعنی بالکل تندي او سترگو ته مخامخ کینودو اراده به یې نه کوله بلکې ستره به یې بنی یا گس طرف ته کینوده، چې بت پرستو سره مشابهت رانه شي، ځکه اسلام د توحید څخه ډک مذهب دی، چې په دې کې شک هم نشته، چې څوک خیال وکړي چې دا کس دې ستنې ته ولاړ دی، او ددې عبادت کوي، ددې وجې نه حضور ﷺ سترې ته مخامخ د ودریدو قصد نه کولو، بلکه چې یا بنی طرف وروځې ته به یې مخامخ کینوده ددې وجې نه اسلام د جنازې په مونځ کې رکوع او سجده نده اینځې دې دپاره چې کوم مشرک د شرک په شبهه کې پرې نه وځي (المراقات ۲/۴۹۰)

خرو او سپو لوبې کولې او مونځ جاري و

﴿۱۳﴾ وَعَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ فِي

د فضل بن عباس رضي الله عنه روايت دی وايي چې نبي ﷺ تشریف راوړو يو ورځ زمونږ خواته او مونږ په

بَادِيَةِ لَنَا وَ مَعَهُ عَبَّاسٌ فَصَلَّ فِي صَحْرَاءَ

خپل ځنگل کې وو حضرت عباس رضي الله عنه هم د نبي ﷺ سره و، نبي ﷺ ځنگل کې مونځ (داسې

لَيْسَ بَيْنَ يَدَيْهِ سُرَّةٌ وَ حِمَارَةٌ لَنَا وَ كَلْبَةٌ تَعْبَثَانِ بَيْنَ يَدَيْهِ

طريقې) سره کولو چې د نبي ﷺ مخې ته ستره نه وه زمونږ خرو او سپو د نبي ﷺ مخې ته لوبې

فَمَا بَالِي بِذَلِكَ. (۲)

کولې او نبي ﷺ دهغې پروا نه کوله.

توضیح: بادية لنا: د اهل عربو د ستور وود موسم په اعتبار سره بعضې ورځې به یې په صحرا کې خیمې لټولې، دې مقصد دپاره دهغوی خپلې خپلې علاقې مختص وی، دغه علاقې به په بادية سره ياديدې، یعنی ځنگلي چراگاه (اشعة اللمعات ۳۷۸) ددغې ځنگلي چراگاهو نوتذکره عربو په خپلو اشعارو کې کوله داددوی د تمدن يوه حصه وه اکثر به د دوی جگړې د چراگاه د وجې شروع کيدې، د حضرت ابن

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۱۵/۱ رقم الحديث: ۶۹۳.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۵۹/۱ رقم الحديث: ۷۱۸.

عباس رضي الله عنه هم يو ځنگلي صحرايي علاقه وه فضل بن عباس رضي الله عنه ددې تذکره کوي، د اباجان سره نبي عليه السلام زمونږ چراگاه ته تشریف راوړو او په کولواو میدان کې يې مونږ ورکړو، مخې ته يې ستره نه وه او خړې او سپۍ خپل منځ کې لوبو کې مشغول وو، او حضور صلى الله عليه وسلم هيڅ پروا نه کوله. حماره: داد حمار ميم صاحبه خړې ته ويلی شي، او (اتان) هم ورته ويلی شي.

کلبه: داد کلب ميم صاحبه سپی ته ويلی شي، دادواړه چونکې د شيطان د کيناستو مراکز دي، ځکه د دوی خپل منځ کې ژوره رسته وي، دې حديث کې کوم ځای نه دا خبره معلومه شوه، چې سپی او خړې مخې ته تيريدو باندې مونږ نه باطليری، هلته دا خبره هم معلومه شوه چې صحرا کې بغير د سترې مونږ شوی دی، ځکه ستره واجب نه بلکې مستحب ده.

يو څيز تيريدلو سره مونږ نه باطليری

﴿١٤﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ

د ابوسعید رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې: نبي عليه الصلاة والسلام فرمایي: نه ماتوي مونږ د يو مونږ گزار

هَيءٌ وَادْرَأُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ»^(١).

مخې ته تيريدونکی هيڅ څيز، تاسو حتی الامکان هغوی منع کوئ، ځکه چې تيريدونکی شيطان دی.

الفصل الثالث:

﴿١٥﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَنَا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجُلَايَ فِي قِبْلَتِهِ

حضرت عائشه رضي الله عنها وايي زه د نبي عليه السلام مخې ته داسې اوده وم چې زما دواړه خپې قبلي طرف ته وي

فَإِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي فَقَبَضْتُ رِجْلِي وَ إِذَا

کله چې به نبي عليه السلام سجده کوله نوزما په خپو به يې چونگاري لگولې مابه خپې راغونډې کړې او کله چې

قَامَ بَسَطْتُهَا قَالَتْ: وَ الْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحٌ.^(٢)

به نبي عليه السلام پاڅيدو نو مابه خپې خورې کړې، عائشه رضي الله عنها وايي دغه ورځو کې کور کې چراغ نه و.

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٤٦٠/١ رقم الحديث: ٧١٩.

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ٥٨٨/١ رقم الحديث: ٥١٣، ومسلم ٣٦٧/١ رقم الحديث: ٢٧٢-٥١٢، وأخرجه أبو داود في السنن

٤٥٧/١ رقم الحديث: ٧١٢.

توضیح: غمزي: دي حديث څخه دا خبره معلومه شوه، چې پنځې مسح کولو سره اودس نه ماتيري، دويمه خبره دا معلومه شوه، عمل قليل جائز دی، او دريمه دا چې پنځه مخامخ وي مونځ نه باطليري، څلورمه خبره دا معلومه شوه، هغه وخت کې کورونه واره وو او درنا انتظار نه وو، حضرت عائشه رضي الله عنها خپل عذر داسې بيانوي، پنځمه خبره دا معلومه شوه، که يو کس د تهجدو مونځ کوي او بل ملاست وي، نو اجازت شته. (المرقات ٢/٤٩١).

سل کالو پوري انتظار کول

﴿١٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُكُمْ

دا ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: نبي عليه السلام فرمايي: که چيرته پوهه شي يو کس په تاسو

مَا لَهُ فِي أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْ أَخِيهِ مُعْتَرِضًا فِي الصَّلَاةِ كَانَ لَأَنْ

کې چې خپل مسلمان ورور مخې ته چې هغه مونځ کوي عرضا تيريدل څومره لويه گناه ده نو ددې دپاره به

يُقِيمَ مِائَةَ عَامٍ خَيْرًا لَهُ مِنَ الْخُطْوَةِ الَّتِي خَطَا»^(١).

سل کاله ودريدل د يو قدم مخکې تلو څخه بهتروي.

ځمکه کې نوڅه خو د مونځ گزار مخې ته مه تيريره

﴿١٧﴾ وَ عَنْ كَعْبِ الْأَخْبَارِ قَالَ: لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيْ الْمُصَلِّي

د کعب اخبار رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: که چيرته پوهه شي يو تيريدونکي مخکې د مونځ کوونکي

مَاذَا عَلَيْهِ لَكَ أَنْ يُخَسَفَ بِهِ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ.

چې ددې څه سزا ده نو دې کس دپاره به خپله ځمکه کې ننوتل دا بهتر دي د مونځ گزار مخې ته تيريدونه.

وَ فِي رَوَايَةٍ: أَهْوَنَ عَلَيْهِ^(٢).

او يو روايت کې د بهتر په ځای ډير آسان لفظ دی.

(١) ابن ماجه في السنن ٣٠١١ رقم الحديث: ٩١٦.

(٢) أخرجه مالك في الموطأ ١٥٥/١، رقم الحديث: ٢٥، كتاب قصر الصلاة في السفر.

درې لاسه فاصله باندې تیریدل جائز دي

﴿۱۸﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایې چې: نبي ﷺ فرمایې: چې کله مونځ کوي یو په تاسو کې په

إِلَى غَيْرِ السُّتْرَةِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلَاتَهُ الْجِمَارُ وَالْخِزِيرُ وَالْيَهُودِيُّ وَالْمَجُوسِيُّ وَالْمَرْأَةُ

غیر د سترې نه، نو ماتیرې مونځ دده په مخې ته تیریدو د خر، خنزیر، یهودي، مجوسي او بنځې سره

وَتُجْزَى عَنْهُ إِذَا مَرَّوَا بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى قَذْفِهِ بِحَجَرٍ»^(۱).

خو که د یو کابې ویشو مسافت سره څوک تیر شي، نو هیڅ باک نشته.

توضیح: اليهودي والمجوسي: یهودي او مجوسي او خنزیر هم د خړې او سپو په شان د شیطان مراکز دي، لهدا د دوی تیریدل د مونځ گزار مخې ته د مونځ گزار د الله تعالی سره تعلق، خشوع او خضوع کې فرق راوړي. (المقرات ۲/۴۹۴) فصل اول حدیث نمبر (۷) کې توضیح او تشریح او ددې حدیث وضاحت یو شان دی، هلته یې او گورئ، دغه حدیث روایت په خپله ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کوي، چې دې کې د مونځ باطل کیدو حکم مذکور دی او دغه حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث نمبر (۹) کې بیان فرمایې خړه د مونځ گزارو مخې ته خړیده چا پرې هم انکار ونه کړو، ددې نه معلومه شوه، چې په خپله ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د خپل روایت نه رجوع وکړه، دا ددې روایت منسوخ کیدو دلیل دی، یا دغه توجیه او تطبیق دی، چې حدیث نمبر (۷) تشریح کې مذکور دی.

قذفه بحجر: حجر کابې ته ویلي شي او قذف ویشو په معنی کی دی، واره کانږي خلک په گوتو کې مېرې او بیایې غورځوي دې ته قذف ویلي شي، کیدی شي دلته دغه فاصله مراد وي، کوم چې منی کې جمرات په کابو ویشتل کېږي او دغه فاصله د دریو لاسونو په فاصله باندې وي.

ددې حدیث مطلب دا شو، چې دا څیزونه د مونځ گزار مخې ته درې لاسه فاصله باندې تیر شي، د مونځ گزار هیڅ نقصان نه کېږي او تیریدونکي د پاره هم څه حرج نشته. د فقهي کتابونو کې فقهاو بحث کړی دی، د مونځ گزار مخې ته د تیریدو حد څه دی او هغه فاصله څه ده، بعضې فقهاو و درې ذراع یعنی درې لاسه قول کړی دی، دغه رنگ دې حدیث کې دې طرف ته اشاره ده، لهدا درې ذراع فاصله کې دننه تلل منع دي، بعضې څلویښت ذراع فاصلې په منځ کې منع فرمایې، دې نه پس جائز دي، بعضې فقهاو پنځه ذراع کې دننه، بعضې فقهاو وایې د سجدې ځای کې دننه منع دي، بعضې دوه یا درې

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۵۲ رقم الحديث: ۷۰۱.

صفونو کې دننه تلل منع فرمایلي. شیخ عبد الحق رَحْمَةُ اللَّهِ لَمَعَاتُ كَيْ لِيكِي صحیح خبره داده چې كله شوک خشوع او خضوع والا مونخ گزار مونخ کوي او د قیام په حالت کې د مدی، خای ته گوري د کوم خای پورې تلونکي په نظر راځي، هغه خای پورې تیریدل منع دي، ځکه چې مونخ گزار د قیام په حالت کې خای د سجدې ته گوري او په رکوع کې قدمونو ته، سجده کې خپلې پوزې ته، قعده کې خپلې غاړې (خت) ته نظروي او سلام په وخت کې خپلو او گو ته گوري. (اشعة اللمعات ۳۷۹).

قاضي خان او صاحب د هدایه موضع سجود په منځ کې د تیریدو څخه منع لیکلي، حدیث کې سخت وعید د هغه کس د پاره دی، چې د مونخ گزار د سجدې په خای کې تیرېږي دا اسانه او واضحه خبره ده. بیا مسئله هغه وخت ده، چې کله صحرا یا کولاو میدان کې یا شپيته (۶۰) گزه لوی مسجد وي، سرې مخې ته تیر شي، که مسجد وړوکی وي، نو انسان د مونخ گزار مخې ته یو خای کې هم نه شي تیریدی، ځکه چې ټول مسجد موضع واحد دی، مونخ گزار ته هم په کار دي چې دا خوا دینخوا مطالعه دی نه کوي، بلکې الله تعالی طرف ته دې متوجه شي، چې د تیریدونکي والا طرف ته یې احساس هم نه وي، آخر خپل رب طرف ته ولاړ دی.

هکایت: یو ځلې مجنون په یو خای کې د لیلی په غم کې ډوب روان ؤ، چې تیریدل یې د مونخ گزار مخې ته وشو، مونخ گزار مجنون ډیر ورتو، چې زه مونخ ته ولاړیم او ته زما مخې ته تیرېږې، مجنون ورته وویل، چې ته د چا د پاره مونخ کوي، هغه ورته وایي الله تعالی ته ولاړیم، مجنون ورته وایي ته حقیقي الله تعالی ته ولاړ یې چې زه دې ولیدم او زه د مجازي لیلی په غم کې دومره ډوب یم چې ما ته ونه لیدې.



باب صفة الصلاة دمونخ د کیفیت بیان

وقال الله تعالى: ﴿ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ﴾ (البقرة آیت: ۲۰۰) وقال الله تعالى ﴿ وَرَبُّكَ فَكَبِّرْ ﴾ (مدثر آیت: ۳) وقال الله تعالى: ﴿ وَذَكَرْ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلِّ ﴾ (اعل آیت: ۱۵) ﴿ قَوْمُوا لِلَّهِ قَائِعِينَ ﴾ (بقره آیت: ۲۳۸) ﴿ قَالُوا يَا مَرْيَمُ اقْنُصِي مِنَ الْمَرْءِ ﴾ (مومل آیت: ۲۰) قال الله تعالى: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ازْكُرُوا مَا كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ إِذْ تَقُولُونَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ (حج آیت: ۷۷)

دي باب کې صاحب د کتاب شل احاديث راجمع کړي. دې کې د مونخ د شوه، عتبه، اخله تر اخره پورې ټول کیفیات او د مونخ پوره ترکیب او ترتیب ذکر کړي شوی. سجده، رکوع، تحییر تحریمه او رفع یدین قعدو جلوسه او تعدیل ارکان مکمل بیان دی. د دې مجموعې نوم صفة الصلاة لاسره ایڅو دی شوی دی.

الفصل الأول:

په مونخ کې تعدیل ارکان واجب دي او که فرض؟

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې: یوسری داخل شو په نبي عليه الصلاة والسلام باندې او بې عزو السلام

جَالِسٌ فِي تَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ فَصَلَّ

ناست وود مسجد په یو طرف کې نوهغه مونخ وکړو (خود تعدیل ارکان. قومه او جلوسه لحاظ یې ونه کړو)

ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ

بیاد بې عليه السلام په خدمت کې حاضر شو او سلام یې وکړو نبي عليه السلام د سلام جواب ورکړو او وې فرمایل

ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ». فَرَجَعَ فَصَلَّ لَمَّا جَاءَ فَسَلَّمَ

لار شه یامونخ وکړه ځکه چې تامونخ ونه کړو هغه لارو د مخکې په شان یې مونخ وکړو اورا غی نبي عليه السلام

فَقَالَ: « وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ »

ته یې سلام وکړو نبي عليه السلام د سلام جواب ورکړو او وې فرمایل چې لار شه مونخ بیا وکړه تامونخ نه دی

فَقَالَ فِي الثَّالِثَةِ أَوْ فِي الْآخِرِ بَعْدَهَا عَلَّمَنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ

کری (دغه رنگ درې خلی وشو) دریم خل یا خلورم خل دې کس عرض وکړو: یا رسول الله! ماته وښایه

فَقَالَ: « إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَاسْبِغِ الوُضوءَ

(چې څنگه موندل وکړم) نبی علیه السلام ورته وفرمایل: چې کله د موندل کولو اراده وکړې نوښه طریقې سره

ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ بِمَا تيسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ

اودس وکړه بیا قبلې ته مخ کړه او تکبیر ووايه بیا قرآن کریم کې چې کوم (سوره) تاته آسان وي هغه ووايه

ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ رَاكِعًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا

بیا صحیح طریقې سره رکوع وکړه بیا سر اوچت کړه تردې چې نیغ ودریږي بیا اطمینان سره سجده ته لاړ

ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ جَالِسًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ

شه بیا سر اوچت کړه په اطمینان سره کینه بیا دوباره سجده ته لاړ شه بیا سر اوچت کړه او اطمینان سره

جَالِسًا. وَفِي رِوَايَةٍ: «ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا». (متفق عليه) (۱)

ناست اوسه، یو روایت کې دا الفاظ هم دي: بیا سر اوچت کړه او نیغ او درېره بیا ټول موندل داسې پوره کړه.

توضیح: ان رجلا: د دغه کس نوم خلاد بن رافع انصاري رضي الله عنه وو، دا بدری صحابي دی او بدر کې

شهید شوی دی، لهذا دا واقعہ د جنگ بدر څخه مخکې ده، دې حدیث ته حدیث المسیء للصلاة نوم

ورکولی کېږي. (المراقات ۲/۴۹۴).

فصل: ددې نه د تحية المسجد موندل مراد دی او دغه وخت صحابه و تحية المسجد څخه راغلل او

حضور صلی الله علیه و سلم سره یې په آداب باندي مصافحه کوله.

فانک لم تعمل: حضور صلی الله علیه و سلم خلاد بن رافع انصاري رضي الله عنه ته دوباره د موندل حکم څکه

ورکړو، چې هغه سجده، رکوع او قعدة کې تعدیل ارکان نه وو کړي.

سوال: حضور صلی الله علیه و سلم مخې ته خلاد بن رافع انصاري رضي الله عنه موندل کې غلطي کوله او حضور

صلی الله علیه و سلم ده ته غلطي نه ښودله، بلکې باربار یې ورته د غلط موندل حکم ورکولو دا تقرير علی

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۳۷، رقم الحديث: ۷۵۷، ومسلم في الصحيح ۱/۲۹۸، رقم الحديث: ۱۵-۳۹۷، وأبو داود ۱/۵۴۱

رقم الحديث: ۷۵۶، والنسائي ۱/۱۹۳، رقم الحديث: ۱۰۵۳.

الخطاء دی او نبی ﷺ د طرف نه تقریر علی الخطاء محال دی داسی ولی وشو؟
جواب: نبی ﷺ بار بار ده ته حکم ځکه ورکړو چې ستا مونځ صحیح طریقې سره اداء نه شو، لارښه
 بیا صحیح طریقې سره مونځ وکړه، د مونځ د اعادې دا حکم تقریر علی الخطاء نه دی، بلکې تنبیه علی
 الخطاء دی.

سوال: دلته دویم سوال دا دی چې حضور ﷺ په اول ځل دغه صحابي ته صحیح طریقې ولی نه
 بودله دریم ځل پورې د مونځ دو باره کولو څه حکمت وو؟

جواب: کیدای شي نبی ﷺ دا کتل چې آیا دا کس دا غلطی د عدم علم د وجې نه ده، بیا یې ورته
 صحیح طریقې او ښودله. ددې سوال دویم جواب دا دی، چې بار بار د مونځ کولو حکم ځکه ورکولو، چې
 بار بار غلطی څخه پس صحیح طریقې وکړي، نو دا اوقع فی النفس ده، بیا به چرته هم غلطی نه کوي.
 حضور ﷺ خلاد بن رافع انصاري رضي الله عنه مطالبې باندې صرف مونځ نه بلکې د اودس څخه
 واخله د مونځ ټول ارکان تفصیل وښودو، او د امت مخکې د مونځ کولو صحیح طریقې راغله.

ثم اقرأ: یعنی تکبیر تحریمې نه پس قرآن وایه، چې کوم آسان ځای وي هغه وایه، دا فریضه قرآت طرف
 : اشاره ده او د الفاظو اندازه داسې ده چې مطلق قرآت فرض دی د فاتحې ذکر نشته اگر چې مسند احمد،
 سنن بیهقي او ابن حبان کې ثم اقرأ بام القرآن الفاظ راغلي، دغه اختلاف راروان دی.

حقی تطمئن را کما: د مونځ هر رکن په خپل ځای اداء کول او هر رکن کې ددې مقدار ودریدل چې د بدن
 هر جوړ په خپل ځای نیغ شي دې ته تعدیل ویلي شي.

د قضاو اختلاف: ټولو فقهاو اتفاق دی چې قومه، جلسه، رکوع او سجده کې تعدیل کوي خو اختلاف په
 دې کې دی چې ددې تعدیل حیثیت څه دی. امام شافعي، امام احمد بن حنبل او امام ابو یوسف رحمهم الله په
 نزد باندې تعدیل ارکان فرض دي. امام شافعي رحمته الله او قاضي ابو یوسف رحمته الله یو ځلې سبحان الله
 دند. ار پورې ودریدلو ته فرض وایي. او امام احمد بن حنبل رحمته الله درې ځله سبحان الله په مقدار ووقه
 نولو ته فرض ویلي. د امام مالک رحمته الله مسلک دلته واضح نه دی. امام ابو حنیفه رحمته الله او امام
 محمد رحمته الله په نزد باندې تعدیل ارکان فرض نه دي بلکې واجب دي.

دلائل: جمهورو د تعدیل ارکان په فضیلت باندې د حضرت خلاد بن رافع انصاري رضي الله عنه زبر بحث
 حدیث څخه استدلال کوي، (المراقات ۲/۴۹۴)

دې حدیث کې د مانځه د اعادې حکم دی، چې د فرضیت دلیل دی، همدارنگې دې کې فالک لم تصل
 سره د مونځ بالکل نفی کړې ده دا هم د فرضیت دلیل دی، بل په دې حدیث کې د طمانیت حکم او امر
 شوي او مطلقا امر فرضیت د پاره وي، دغه رنگ د ترمذي یو روایت دی چې الفاظ یې دا دي: لا تجزي

صلوة لا یقیم الرجل فیها یعنی صلیبه فی الركوع والسجود دي نه هم جمهور د تعديل ارکان د فرض کیدو استدلال کری دی. امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ او امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ د قرآن کریم آیت ﴿اَزْكُفُوا وَاَسْجُدُوا﴾ نه استدلال کری دی، د طرز استدلال داسی دی، سجده د وضع الجبهة على الارض نوم دی او رکوع مطلق انخاء ته ویلی شي، اوس دي باندی د تعديل ارکان اضافه خبر واحد سره په آیت باندی اضافه ده، دا مناسب نه دی، مطلق رکوع او سجده فرض ده او تعديل ارکان د حدیث د وجی واجب دی، همدارنگه د فرضو د ثبوت د پاره نصه قطعی الثبوت والدلالة ضرورت دی، دلته حدیث قطعی الثبوت نه دی، اگرچی قطعی الدلالة دی ظنی الثبوت قطعی الدلالة نص څخه فرض نه بلکې واجب ثابتیږي، دغه رنگ د احنافو دویم دلیل مسند احمد، طبرانی هغه روایت دی چې هغې کې د مونخ د سرقي بیان دی، الفاظیې دا دي: ان اسوء السرقة من يسرق من صلوته قالوا كيف يسرق من صلوته قال لا يتم ركوعها ولا سجودها، دي حدیث کې تعديل ارکان نه کولو والا کس ته د مونخ غل ویلی شوی دی، لیکن دده مونخ باطل نه کری شو، نو دا د وجوب دلیل دی، که تعديل فرض وی، نو تعديل ماتیدو سره به مونخ باطلیده، خود بطلان حکم نه لږوي.

جواب: احنافو د خلاد بن رافع انصاري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت محمل بنودلو د پاره ډیر جوابونه کړي دي.

اول جواب: ترمذي کې خلاد بن رافع انصاري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث په آخر کې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا ارشاد

دی: (اذا فعلت ذلك فقد تمت صلوتك وان نقصت منه شيئاً انتقصت من صلوتك)

دي عبارت باندې راویانو کړې ده: (وكان هذا اهون عليهم من الاولى انه من التقص من ذلك شيئاً

التقص من صلوته ولم تذهب كلها) ددي حاصل دا شو، رومی صحابه د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ارشاد

(انك لم تصل) نه پریشان شو، چې تعديل نه کولو سره به مونخ فوت کېږي، چې آخره کې حضور

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وضاحت وکړو، نو صحابو ته تسلي وشوه، چې مونخ بالکلیه نه ځي بلکې ناقص کېږي،

دي څخه فرضیت نه ثابتیږي، د جمهورو دلیل (انک لم تصل) څخه احناف دویم جواب دا ورکوي چې،

دا نفی د کمال ده د اصل مونخ نفی مراد نه ده.

دویم جواب: دي اصل کې دا اختلاف د اعتقاد دی چې هغوی ورته فرض وایي، مونخ تعديل ته واجب

وایو، د عمل په اعتبار سره هیڅ اختلاف نشته، ځکه چې د واجب ترک کولو سره احناف هم د مونخ

اعاده لازمی گڼي، د اختلاف اصل بنیاد پدیکې دی، چې احناف د دلائلو د تفاوت د وجی فرض او

واجب کې تفاوت کوي، او نورو ائسو په نزد باندې د واجبو درجه ډیره واضح نه ده، د احتیاط په اعتبار

سره د جمهورو مسلک بهتر دی، احنافو تعدیل ته فرض نه دي ویلي، د احنافو خلک په دې باندې پوه شو، چې تعدیل هیڅ څیز نه دی، حالانکې افغانستان او بلوچستان او سرحد کې خلک د مونځ په تعدیل ارکان کې ډیر کمزور والی کوي.

د حضرت شاه انور شاه کشمیري رَحْمَةُ اللَّهِ الرَّائِي: حضرت شاه صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي تعدیل ارکان مسئله کې چې کوم مشهور اختلاف دی، دا اختلاف حقیقي نه دی، بلکې لفظي دی، ځکه چې د تعدیل ارکان درې درجې دي: (۱) یورکن کې دومره توقف کول چې د بدن اعضاء حرکت انتقالیه بند شي او هر یو عضوي ته قرار راشي، د تعدیل ارکان طمانیت د درجه اتفاقي طور باندې فرض ده. (۲) یورکن کې دومره توقف کول چې یو ځل سبحان الله په کې وویل شي د درجه واجب ده. (۳) یوسړی درې ځلي سبحان الله ویلوي په مقدار توقف وکړي، دا د سنت درجه ده. د دريو وارو دا نتیجه راووته کوم چې تعدیل ارکانو ته فرض وایي هغوي رومي درجه مراد اخیستي ده او څوک چې تعدیل ته واجب وایي هغوي دویمه درجه خپله کړې او کوم چې ورته سنت وایي هغوي دریمه درجه مراد اخیستي ده.

۲۹ ربیع الاول ۱۴۱۰ هـ

د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ نقشه

﴿۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالْتَّكْبِيرِ وَ
د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د مونځ شروع د تکبیر نه کوله او د
الْقِرَاءَةِ بِ (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) وَ كَانَ إِذَا رَكَعَ لَمْ يُشْخِصْ رَأْسَهُ
قراعت شروع به یې د الحمد لله نه کوله او چې کله به نبي عَلَيْهِ السَّلَام رکوع کوله نو نه به یې اوچتولو سر خپل
وَ لَمْ يُصَوِّبْهُ وَ لَكِنْ بَيْنَ ذَلِكَ وَ كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ
او نه به یې ډیر ښکته کولو بلکې درمیان حالت کې به وو، او چې کله به یې د رکوع نه سر اوچت کړو نو
لَمْ يَسْجُدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا وَ كَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ لَمْ
سجده به یې نه کوله ترڅو چې به نیغ او دریدلی نه وو او چې کله به یې د سجده نه سر اوچت کړو نو نه به یې
يَسْجُدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ جَالِسًا وَ كَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ التَّحِيَّةَ وَ كَانَ يَفْرِشُ
کوله سجده ترڅو چې برابر ناست نه وو او د هر دوه رکعاتو نه پس به یې التحیات ویله او خوروله به یې
رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَ يُلْصِقُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَ كَانَ يَنْهَى عَنِ عُقْبَةِ الشَّيْطَانِ وَ
کسه خپه او ښي خپه به یې نیغه او دروله او نبي عَلَيْهِ السَّلَام به د شیطان دناستي نه منع فرمایله او منع

يُنْهَى أَنْ يَفْتَرِشَ الرَّجُلُ ذِرَاعَيْهِ افْتِرَاشَ السَّبْعِ وَ كَانَ يَخْتَمُ

به يې کوله ددې نه چې خورې کړي سړی څنگلې په شان د خورولو د لاسونو د ځناورو او ختمولو به يې

الصَّلَاةَ بِالتَّسْلِيمِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱)

مونځ خپل په سلام گرځولو سره.

توضیح: القراءة بالحمد لله: یعنی حضور ﷺ به چې قرأت شروع کولو، نو الحمد لله نه به يې شروع کولو، دې جملې نه دا واضحه شوه چې حضور ﷺ به مونځ کې بسم الله په مزه ويله او چې قرأت به يې شروع کولو نو په تيزه باندې به يې الحمد لله نه شروع کوله، بسم الله په تيزه يا په مزه ويلو کې د علماو اختلاف دی. اختلاف په حقيقت کې په دې باندې متفرع دی، چې آیا بسم الله جزء د قرآن کریم دی او که نه؟ که جزء د قرآن کریم وي، نو د هر سورت جزء دی يا نه؟ دې کې هم د فقهاو اختلاف دی. (المراقات ۲/۴۹۹).

آیا بسم الله د هر يو سورت جزء دی؟ د جمهور امت په دې باندې اتفاق دی، چې بسم الله د قرآن کریم جزء دی او دا يو آیت دی، صرف امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ طَرَفٌ تَهْ مَنْسُوبٌ دى، چې په سورة نمل کې بسم الله د قرآن کریم جزء نه دی، دا اختلاف د سورة نمل بسم الله څخه علاوه کې دی، سورة نمل جزء کيدل او قرآن کریم کيدل اتفاقي امر دی، اوس خپلو کې اختلاف شو، آیا بسم الله د هر سورت جزء دی يا صرف بين السورتين کې فصل د پاره ده.

د فقهاو اختلاف: حضرت امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ طَرَفٌ تَهْ باندې بسم الله د هر سورت داسې جزء دی، څنگه چې د سورت نمل جزء دی، امام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللَّهِ طَرَفٌ تَهْ باندې بسم الله د هر سورت جزء نه دی، بلکې دا د سورت په شروع کې صرف بين السورتين د فصل د پاره ده، لهذا دا يو آیت دی، چې دا ددې مقصد د پاره ديرو ځايونو کې ذکر شوي ده، د شوافعو په نزد باندې دا ډير آيتونه دي، يو آیت نه دی، د بسم الله متعلق د حنابلو حضراتو اقوال مختلف دي، ځکه ددې ذکر کولو ضرورت نشته دی، خو دومره ياد ساتی چې هغوی په دې مسئله کې احنافو طرف ته نيردې دي.

دلائل: امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ طَرَفٌ تَهْ او دده موافقين حضرات د جزئيت د بسم الله د پاره د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د

روایت څخه استدلال کړې دی، الفاظ يې دا دي: (۱) عن ابى هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عن النبي ﷺ

انه كان يقول الحمد لله رب العالمين سبع آيات احدها بسم الله الرحمن الرحيم.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۵۷/۱ رقم الحديث: ۲۱۰-۱۹۸، وأبو داود ۱۹۱/۱ رقم الحديث: ۷۸۲.

د بسم الله جزئیت باندي دام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو روایت خخه استدلال کری دی:

(۲) عن امر سلمة اله قراء الفاتحة وعد بسم الله الرحمن الرحيم والحمد لله رب العالمين.

شوافعو حضراتو په جزئیت د بسم الله باندي د ابوداود د روایت خخه هم استدلال کری دی:

(۳) عن انس بن مالك قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انزلت على آلفا سورت بقرأ بسم الله الرحمن

الرحيم انا اعطيناك الكوثر حتى ختمها)

(۴) شوافعو ددي خخه هم استدلال کری دی چې بسم الله د هر سورت سره قلم وحي سره بالالتزام داسی لیکلي ده چې چاته وهم هم نه کېږي، چې بسم الله د هر سورت جزء نه دی، بسم الله د هر سورت جزء دی دا د فاتحې جزء هم دی او چې فاتحه مونځ کې ويلي شي، نو بسم الله به هم په جهري مونځونو کې په جهري سره وائي، چې د فاتحې جزء پاتې نه شي. ائمه احناف او ملگري يې فرمايي بسم الله د قرآن کریم يو آیت دی چې فصل بين السورتين دی دا د يو سورت جزء هم نه دی، هو سورت نمل کې د يو آیت حصه ده. خپل مدعا باندي احناف د يوڅو احاديثو خخه استدلال کوي:

(۱) حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی چې حديث قدسي دی، مشکوة (ص، ۷۸) باندي مذکور دی،

الفاظ دا دي: (قال الله تعالى قسمت الصلوة بيني وبين عبدی نصفين ولعبدی ما سال فاذا قال

العبد الحمد لله رب العالمين قال الله تعالى حمدني عبدي). دې حديث کې سورت فاتحه يو يو آیت ولوستلو، خو بسم الله ذکر په کې نشته، بسم الله د يو سورت جزء هم نه دی.

(۲) د احنافو دویم دليل د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه روایت دی، چې هغې کې حضرت محمد

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سورت ملک دیرش آیتونه شمار کړل الفاظ دا دي: (عن ابی هريرة اله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال

سورت في القرآن ثلاثون آية شفعت لصابه حتى غفر له، تبارك الذي بيده الملك)

که بسم الله د سورت جزء وگنلی شي، بيا سورت ملک د دیرشو په ځای يو دیرش آیتونه په کار دي او حديث کې د دیرشو ذکر دی.

(۳) احنافو د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مشهور روایت خخه استدلال کری دی چې دې کې ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

صفا ويلي دي بسم الله د دوو سورتونو په مینځ کې جدائي او فصل د پاره راغلي ده، الفاظ دا دي: عن

ابن عباس كان الذي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لا يعرف السورة حتى ينزل عليه بسم الله الرحمن الرحيم.

(۴) احنافو او ملگرو يې هغه مضبوط دليل خخه هم استدلال کری دی، چې د ټولو قراو او علماو او

فقهاو په نزد دې باندي اتفاق دی، چې سورة کوثر د زې آیتونه دی، او سورة اخلاص څلورو باندي مشتمل دی، که بسم الله د هر سورت جزء وگنلی شي، نو سورة کوثر څلور او اخلاص پنځه آیتونه

جوړېږي، حالانکې دا د اجماع امت خلاف ده، او دغه رنگ د قرآن کریم د سورتونو په ټولو آیتونو کې به اختلاف راوچت شي تردې چې سورة فاتحه او وه آیتونه به اته (۸) آیتونه شي.

جواب: شوافع د حضرت ابو هريره رضي الله عنه روایت نه استدلال کړی، ددې جواب دا دی چې د حدیث په سند کې اضطراب دی، ځکه چې بعضې محدثینو ددې سند کې د حضرت ابو هريره رضي الله عنه د نوم ذکر کولو شک کړی دی همدارنگې ددې حدیث مرفوع او موقوف کیدو کې محدثین اختلاف کوي، ددې دواړو وجهو څخه دا حدیث ضعیف دی، همدارنگه د حضرت ابو هريره رضي الله عنه او ام سلمه روایتونو کې تعارض دی، ام سلمه رضي الله عنها روایت کې **بسم الله الحمد لله رب العالمين** یو آیت دی، حضرت ابو

هريره رضي الله عنه روایت کې **بسم الله** مستقل آیت دی. (و اذا تعارضا تساقطا)

دویم جواب دا دی، دا حدیث خبر واحد دی، او خبر واحد ته قطعي علم حاصل نه دی او بسم الله د فاتحې او یا د هر سورت جزء گرځولو د پاره قطعي علم ته ضرورت دی دا په عقل سره نه بلکې په نقل سره ثابت کېږي ددې روایت په مقابله کې نور روایات قوي دي، ددې نه معلومه شوه، چې بسم الله د فاتحې جزء نه دی، څنگه چې حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه حدیث قدسي مروی دی. د شوافعو د دویم او دریم دلیل جواب دا دی چې دا اخبار آحاد دي، دې نه قطعي علم نه حاصلېږي او د بسم الله د سورت د پاره جزء کیدل په قطعي علم سره کېږي، دویم جواب دا چې د بسم الله ذکر هغه احادیثو کې د جزئیت په طور نه دی، صرف تبرک د پاره دی، دا احادیث د هغه قوي او مشهور احادیثو په مقابله کې دي، چې هغې کې بسم الله د سورت فاتحې او یا د نورو سورتونو د پاره جزء نه دی، لهذا دې ډیرو احادیثو ته ترجیح ورکړی شوې ده. د شوافعو حضراتو څلورم دلیل چې حقیقت کې عقلي دلیل دی د هغې جواب دا دی، چې ددې دلیل څخه دا ثابتېږي، چې بسم الله د قرآن کریم جزء دی، چې فصل بین السورتین د پاره دی، دې څخه دا نه ثابتېږي، چې بسم الله د هر سورت یا د فاتحې جزء دی. (تعلیق الفصیح)

په مونځ کې بسم الله په مزه وویلی شي او که په تیز آواز باندې؟ بسم الله د هر سورت جزء دی او که نه دی، دې اختلاف باندې د فقهاو یو بل اختلاف مېفرع دی، هغه دا چې بسم الله په جهري مونځ کې د سورت فاتحې څخه مخکې جهراً ویل په کار دي یا سراً.

د فقهاو اختلاف: د امام مالک رحمه الله مسلک دا دی د فاتحې نه مخکې بسم الله بالکل نه دي ویل په کار نه سراً ونه جهراً، یعنې بسم الله ویل مسنون نه دي. د جمهورو فقهاو په نزد بسم الله سراً ویل سنت دي، د امام شافعي رحمه الله په نزد باندې جهري مونځ کې بسم الله په اوچت آواز سره ویل سنت دي.

دلائل: امام مالک رحمه الله بسم الله بالکل نه ویلو باندې د حضرت انس رضي الله عنه روایت څخه استدلال

کړی دی، الفاظ یې دا دي: (عن انس قال صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم واني بكر وعمر وعثمان

وعلى فلم اسمع احدا منهم يقرأ بسم الله الرحمن الرحيم. (رواه مسلم)

امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د حضرت عبد الله ابن مفضل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت څخه استدلال کړی دی، احنافو د دلائلو په ضمن کې به راشي، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د زیر بحث حدیث څخه هم استدلال کړی دی، چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د الحمد لله رب العالمين څخه قرأت شروع کولو، لهذا بسم الله وويل سنون نه دي. شوافع حضرات بسم الله په اوچت آواز سره وئیلو باندي د حضرت نعيم بن مجمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت څخه استدلال کړی دی الفاظيې دا دي: (صليت وراه ابى هريرة فقراء بسم الله الرحمن الرحيم ثم قراء بام القرآن الخ). (رواه ابن خزيمة و ابن حبان والنسائي). شوافع د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت څخه

استدلال کړی دی چې د مشکوة (ص ۸۰) باندي فصل ثاني کې رومبي حدیث دی: عن ابن عباس

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ صَلَاتَهُ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

شوافعو حضراتو د صحابو او تابعينو څه آثار هم استدلال کې راوړي دي، چې طحاوي نقل کړي دي. (۱) احناف او ملگري يې د زیر بحث صحيح او صريح حدیث څخه ترک الجهر بالتسمية باندي استدلال کړی دی چې واضح دی. (۲) احناف مشکوة (ص ۷۹) باندي د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت څخه استدلال کړی دی چې الفاظيې د مالکيو د په دلائلو په ضمن کې نقل شوي دي.

(۳) ائمه احنافو مشکوة (ص ۷۸) باندي د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت څخه هم استدلال کړی

دی، دې کې دا الفاظ دي: (استفتح القراءة بالحمد لله رب العالمين). (رواه مسلم)

(۴) امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ ترک جهر بالبسملة د پاره يو باب ترلی دی، او دې کې يې هغه روايت نقل کړی

کوم چې يزيد بن عبد الله دخپل پلار عبد الله بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه داسې روايت کوي: عن ابن عبد الله

بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعَنِي ابِي وَالْأَبِي الصَّلَاةَ أَقُولُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فَقَالَ لِي ابْنُ

محدث اياك والحدث... الخ (ترمذي، ص ۵۷)

ددې روايت نه احنافو استدلال کړی دی او وايي دې صحابي جهر د بسم الله ته بدعت وئیلی دی، ددې په مقابل کې د استحباب وغيره يو روايت هم نه شي اخيستی، ځکه چې دا د مبيح او محرم مسئله ده.

(۵) د مسند احمد يو روايت دی چې حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه منقول دی، چې صحابو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

به بسم الله په اوچت آواز سره نه ويله، ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه امام طحاوي نقل کړی دی، چې دوی وايي

چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وفات پورې بسم الله په اوچت آواز نه ده فرمايلي د ابن ماجه په روايت کې ابن

عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي ما بسم الله په اوچت آواز نه ده ويلي، د ابن ماجه په روايت کې ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

وايي ما حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پسې شاته مونځ کړی دی دې ټولو

حضراتو بسم الله په مزه باندې ويلې ده. امام طحاوي رَحْمَةُ اللهِ د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو روايت نقل كوي، عكرمه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې كله ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د بسم الله په اوچت آواز سره ويلو متعلق معلومات وشو، نووې فرمايل (ذلك فضل الاعراب) يعني بسم الله په اوچت آواز سره ويل د بې علم خلكو كار دى، دې ټولو رواياتو نه ائمه احناف د بسم الله په قلاړه ويلو استدلال وكړو.

جوابات: ډېولو نه مخكې د امام مالك رَحْمَةُ اللهِ د استدلال نه جواب ور كولې شي هغوي چې د كو مو احاديثو نه استدلال كړى دى، هغې كې د بسم الله په اوچت آواز د ويلو نفې ده، د بسم الله بالكل ويلو نفې نه ده، دا وجه ده چې احنافو په دغه رواياتو سره بسم الله په مزه ويلو باندې استدلال كړى دى. ائمه احناف او شوافعو حضراتو دليل د حضرت نعيم بن مجمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نه يو جواب دا ور كړى دى، چې دې سره جهر بالبسملة باندې استدلال يقيني نه دى، ځكه كله ويونكى په مزه وايي، خودا په هغه انداز سره وي چې نزدې والا يې آوري، دلته دغه احتمال دى، او چې كله احتمال راشي، نو استدلال باطل شي.

دويم جواب دا دى ممكن دى چې حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تعليم د پاره داسې كړې وو، ځكه چې موقع د تعليم وه، په وچت آواز باندې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ماسپڅين مونغ كې قرأت هم كړى دى.

درېم جواب دا دى د جهر والا روايات مجلل بالشذوذ دي، ځكه چې دغه رنگ مسئله كې صرف يو يا دوه راويانو بيان كول باعث علت وي، يا جواب داسې دى چې د جهر والا روايات د هغه رواياتو څخه كمزوري دي، چې كوم كې د مزه وټيلو تذكرة ده. شوافعو چې د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د كوم روايت څخه استدلال كړى دى، صاحب ترمذي هغه نقل كولو نه پس وايي: (هذا حديث ليس اسناده بذاك) يعني ددې حديث سند قوي نه دى، دې څخه علاوه شوافعو چې كومو آثارو او رواياتو څخه استدلال كړى دى دغه ټولو باره كې دارقطني داسې ليكلي: (و عن الدار قطني انه قال لم يصح عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في الجهر حديث) (كذا في اللغات)

دارقطني متعلق راځي چې ده مصر كې په جهر بالبسملة باندې يو كتاب وليكلو، د تياريدو نه پس يو مالكي عالم ده ته قسم وركړو چې ماته په دې كې يو حديث هم صحيح وښايه چې جهر بالبسملة باندې دلالت كوي، هغه په جواب كې وفرمايل چې د جهر په باره كې يو حديث هم صحيح نه ملاويږي (كذا في اشعة اللغات ۲۸۱) حازمي وايي چې د جهر بالبسملة احاديثو اگر چې د صحابو نه منقول دي، ليكن ددې اكثره حصه د ضعف نه خالي نه ده. بهر حال خلاصه دا شوه چې د جهر روايت يا ضعيف نا قابل استدلال دى، يا جهر تعليم د امت د پاره وختي او عارضي وو.

په قعده كې د ناستې بهتره طريقه څه ده؟ و كان يفتش رجله اليسرى: دې حديث كې نبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په قعده كې د ناستې طريقه بيان كړې ده، يعني حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به چې كله قعده كې ناسته كوله، نو

گسه خپه به یې خوروله او بنی خپه به یې ودروله، اوس په دې کې د فقهاوو اختلاف دی، آیا افضله طریقه داده چې دې حدیث کې مذکوره ده یا تورک طریقه باندې ناسته افضله ده کوم چې راتلونکي حدیث کې ذکرده.

د فقهاو اختلاف: امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ مَسْلُوكٌ دادی، چې اوله قعده کې افتراش افضل دی او دویمه قعده کې تورک بهتر دی، ځکه چې دویمه قعده کې ډیر ساعت پورې ناسته وي او تورک طریقه باندې ناسته کول آسان وي. د امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ مَسْلُوكٌ دادی، که مونځ د دوو قعدو والاوو، نو آخري قعده کې تورک کول په کار دي، که مونځ د یوې قعدې یا یو تشهد والاوو، نو دې کې افتراش کول په کار دي. امام اعظم ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد باندې دواړو قعدو کې افتراش ضروري دی، تورک صرف د مجبوري د وجې نه دی.

دلایل: شوافع د حضرت ابو حمید ساعدي روایت څخه استدلال کوي او تورک داسې کولی شي چې سړی په قعده کې کیني او دواړه خپې بنی طرف ته وباسي او خپل ورک یعنی مقعد باندې کیني، ابو حمید ساعدي په روایت کې دویمه قعده کې تورک حکم صراحتاً مذکور دی. (اشعة اللمعات ۳۸۱).

اثنه احناف د زیر بحث حدیث حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا په مسلم کې روایت څخه استدلال کړی دی چې دې کې د قعده اولی او ثانیه قید نشته، بلکې دا مذکور دي، چې د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ معمول دا وو مونځ کې چې بنی خپه ولاړه او گسه خپه به یې خوره وه، یاد ساتئ دا اختلاف د افضل دی د جواز او عدم جواز نه دی. دواړه طریقي جائز دي، البته احنافو افتراش له ځکه ترجیح ورکړې ده، چې دې کې مشقت وي او عبادت هغه افضل دی چې هغې کې مشقت وي. کان افضل الاعمال احبها ای اهدها او احنافو د تورک والا حدیث حالت ضعف باندې حمل کړي دي. (اشعة اللمعات ۳۸۱).

په قعده کې د شیطان په شان مه کیني: عقبة الشيطان: دویم حدیث کې (اقعاء الكلب) لفظ راغلی دی، د دواړو مطلب یو دی، عقبة الشيطان او اقعاء الكلب یو صورت دادی چې انسان خپلې خپې او او زنگونان ودروي او کوناټو باندې کیني او دواړه لاسونه په ځمکه باندې کیدي لکه څنگه چې سپې کیني په مونځ کې داسې ناسته د ټولو فقهاو په نزد باندې مکروه ده، که سړی معذوره وي هغه ځاته خبره ده. علامه طیبی رَحْمَةُ اللَّهِ فرمائي چې د اقعاء صورت دادی چې یو سړی د خپلو خپو په پوندو باندې مقعد کیدي او کیني. دلغت په اعتبار سره د عقبه دا صورت ډیر واضح دی، ځکه چې (عقب) بنسگرې (گیتې) ته ویلي شي. (اشعة اللمعات ۳۸۱، الکاشف ۲/۳۳۹)

په فرش الرجل: یعنی سړی ته د مونځ په دوران کې په حالت سجده کې دواړه لاسونه داسې خورول منع دي لکه څنگه چې درنده کیني او دغه وخت کې خپل مخې ته دواړه لاسونه په ځمکه خواره کړي، دې سره سړی ناراسته کېږي او مونځ کې غفلت پیدا کېږي.

رجل: یعنی لفظ دسري ويلو سره دې طرف ته اشاره ده چې ښځې ته د سجدې په حالت کې لاس سره د ټولو اعضا و لره راغونډول او ځمکې سره يو شان کول په کار دي، ځکه چې دا د دې دستر سره مناسب دي.
 بالتسليم: یعنی سلام به يې اړولو او مونځ به يې د السلام عليكم په الفاظو سره ختمولو، دا مسئله (توضیحات جلد اول، ص ۵۰۶) باندې ليکلې ده هلته يې وگورئ. دې حديث کې دوه الفاظ د لغت په اعتبار سره د حل کولو دي. يو لفظ لم ي شخص داد نصر ينصر څخه او چتيدو او کډه کولو په معنی کې دی او دلته د باب افعال نه د سر او چتيدو او آسمان طرف ته د او چتيدو په معنی کې دی، مطلب دادی، چې په رکوع کې حضور ﷺ داسې اعتدال کړی دی، چې د حضور ﷺ سر، ملا او ولي به يې برابر وو، د دې په حضور ﷺ سر مبارک نه او چتولو.

ولم يصوبه: دا صيغة د باب تفعيل ده د تصويب نه سر ښکته کول او لاندې وړلو په معنی دی، مطلب داشو چې نبي ﷺ به په حالت د رکوع کې سر داسې اعتدال سره کيښودو چې د حضور ﷺ سر او ملا به يې برابر وو، دې نه به حضور ﷺ سر ښکته نه وړلو، هر مسلمان مونځ گزار ته په کار دي، چې دې د حديث په تعليم باندې غور کولو سره عمل وکړي.
 فقهاء کرام ليکي: په رکوع کې سر او ملا داسې نيغه ساتئ که د اوبو نه دک جام په ملا باندې کيږدئ چې د اوبو نه يوه قطره هم پرې نه وځي. (المرقات ۲/۴۹۹).

تکبير اولی کې لاسونه د کوم ځای پورې او چتول په کار دي

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي حَمِيدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: فِي نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
د ابو حميد ساعدي رضي الله عنه متعلق روايت شوې چې د نبي ﷺ د صحابو په يو جماعت کې وويل چې
أَنَا أَحْفَظُكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ
ما ته ښه ياده ده د نبي ﷺ د مونځ طريقه، ما نبي ﷺ ليدلی چې کله به يې تکبير کولو نو
جَعَلَ يَدَيْهِ جِدَاءً مَنكَبَيْهِ وَإِذَا رَكَعَ أَمَّكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ
خپل دواړه لاسونه به يې داوگو پورې وړل او چې رکوع ته به تلونو دواړه ځنگونان به يې په لاسونو مضبوط
لَمْ يَهْزَعْ ظَهْرَهُ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اسْتَوَى حَقِّي يَعُودُ كُلُّ فَقَارٍ
نيول او خپله ملا به يې ښکته کوله او خپل سر به يې او چتولو نو نيغ به او دريدو تردې چې ټول جوړونه به
مَكَانَهُ فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ ظَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلَا
يې برابر شو او چې سجدې ته به تلونو دواړه لاسونه به يې په ځمکه کيښودل نه به يې خورول او نه به يې

قَابِضَهُمَا وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ فَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ

راغونډول او د خپو گوټې به يې قبلې طرف ته مخامخ کولې او د دوو رکعتونو پوره کولو نه پس به کيناستو

جَلَسَ عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى وَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ قَدَّمَ

نوپه گسه خپه باندې به کينا، او اوسې خپه به يې نيغه ساتله او چې آخري رکعت به يې وکړو نو مخکې

رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْآخِرَى وَ قَعَدَ عَلَى مَقْعَدَيْهِ^(۱). (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ).

به يې راوويستله گسه خپه او بسې خپه به يې سيده او دروله او په کوناهو باندې به کيناستو.

توضیح: انا حفظکم: حضرت ابو سعید خدری رضي الله عنه چونکه د اکابرو صحابو نه وو او قديم الاسلام هم دی او احاديثو بيان کولو کې مجکړينو صحابو څخه دی، ځکه يې کم عمر او کم صحبت والاصحابو ته وفرمايل چې زه د نبي عليه السلام مونغ د ټولو نه ډير محفوظ کونکی يم د دوی مبارک تعلق د خدره قبيلې سره دی او انصارو د مدينې څخه دی، د اکثر صحابو او تابعينو استاد دی (سنه ۷۴هـ) د څلور اتيا (۸۴) کالو په عمر کې وفات شوی دی او جنت البقيع کې دفن دی. (المرقات ۲/۵۰۱، اشعة اللمعات ۲۸۲).

خذاء منکبیه: يعنې تکبير تجريمې کې حضور صلی اللہ علیہ وسلم خپل دواړه لاسونه د خپلو ولو (کنډهو) پورې اوچتول، يو څو احاديثو کې دغه شان الفاظ دي، مثلاً "خذ ومنکبیه" "حيال منکبیه" په دې کې د ولو پورې د لاسونو اوچتولو ذکر دی، بعضې احاديثو کې د غوږونو برابر لاسونه اوچتولو ذکر دی مثلاً مسند احمد، دارقطني روايت کې "حق تګون ابهاماه خذاء اذليه" الفاظ راغلي، بعضې رواياتو کې "الی همحق اذليه" الفاظ راغلي دي، دې کې د غوږونو پوس والي پورې لاسونو وچتيدو اشاره ملاويږي او بعضې رواياتو کې "الی فروع اذليه" الفاظ راغلي، دې کې د غوږونو بره حصې پورې لاسونو وچتيدو اشاره ملاويږي، د دې درې قسمه رواياتو په بنياد د فقهاء کرامو معمولي شان اختلاف دی، چې لاسونه کوم ځای پورې وچت کړي شي. د شوافعو او مالکيو حضراتو په نزد باندې د ولو پورې لاسونه اوچتولو معمول دی او د دوی په نزد باندې افضل دی. امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد باندې درې اقوال دي، ولو پورې، غوږونو پورې او اختيار او مشهور اول قول دی. او غير مقلدين د سينې اوچتوالي پورې په لاس اوچتولو قائل دي. (المرقات ۲/۵۰۱).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۰۵/۲، رقم الحديث : ۸۲۸.

اشمه احناف د غوږونو د پوس والي پورې لاسونو وچتيدو ته افضل وايي دا مسلک ډير ښه دی. يعنې د غوږونو د پوس والي پورې لاسونو وچتيدو سره سينې او د ولو پورې لاسونو وړلو باندې هم عمل راځي او دې نه علاوه په محدود مسلک باندې عمل راځي دا اختلاف د عدم جواز نه دی بلکې دا افضل دی. شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ په لمعات کې ليکلي، دا هم ممکن دی په مختلفو وختونو کې په مختلفو حالاتو کې دلاندې دغه ټولو طريقو باندې عمل کولی شي (اشعة اللمعات ۳۸۲)

امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ په دې ټولو احاديثو باندې عمل کولو د پاره يو توجيه ښودلې ده، هغه وايي د تکبير تحريمې په وخت کې د لاسونو تلي د ولو مخامخ گوتې د غوږونو مخامخ وي او د گوتو سر و نه د غوږونو د بړه حصې سره برابر وي، دې وجې نه ټولو احاديثو باندې عمل راځي او احاديثو کې تطبيق هم راغی.

امکن يديه: يعنې د رکوع په حالت کې نبي ﷺ په مضبوطۍ سره په دواړو لاسونو باندې ځنگونان نيولي وو، دغه حالت کې د حضور ﷺ گوتې مبارکې کولاو وي، سجده کې به نبي ﷺ گوتې يو ځای کړې او په ځمکه باندې به يې مضبوطۍ سره ولږولې. علماء وايي د رکوع په حالت کې گوتې کولاو ساتئ او د سجده په حالت کې گوتې مضبوطۍ سره په ځمکه باندې يو ځای کوئ، د تکبير تحريمې او قعدې په صورت کې په خپل طبعي حالت باندې پرېږدئ.

هصر ظهره: يعنې ملا د و مره ښکته کوئ چې سر او د بدن وروسته حصې سره برابر وي. (هصر) باب ضرب څخه راښکل، ښکته کول نژدې کول او ماتولو په معنی کې راځي، دلته د ښکته کيدو په معنی دی. څنگه چې امرؤ القيس وايي:

هصرت بغودي راسها فتمايلت * * * * * على مضيم الكشح ربا المخلخل

غير مفترش: يعنې ستاسو لاسونه په ځمکه باندې ايڅودى شوي وو، خو څنگلې به د ځمکې څخه جدا وې، د افتراش سبع په شان نه دی.

ولا قابضهما: يعنې څنگلې او پتون به يې د خيټې نه لرې ساتلو تلي او گوتې به يې په ځمکه باندې مضبوطۍ سره کيښودې، ليکن پتون او څنگلې به يې د خيټې او ځمکې نه د و مره لرې ساتلې که د چيلۍ بچۍ د دوى د سينې لاندې تيريدل وغواړي نو تيريدى شي، د قابض دا مطلب هم کيدى شي، چې حضور ﷺ په ځمکه باندې گوتې خورولې راغونډولې به يې نه.

د سمع الله لمن حمده مطلب

﴿٤١﴾ وَعَنِ ابْنِ عَمْرٍو: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا

دا بن عمر رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ نه روايت دی وايي چې نبي ﷺ به او چټول دواړه لاسونه د ولو پورې چې کله به يې

اَفْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَ اِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ وَ اِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ

مونځ شروع کولو او چې کله به یې تکبیر ویلو درکوع دپاره، او چې کله به یې پورته کولو سردرکوع نه

رَفَعَهَا كَذَلِكَ وَ قَالَ : سَمِعَ اللهُ لِمَنْ

نو هم دواړه لاسونه به یې اوچتول همدارنگې، او ویل به یې الله دهغه چا تعریف قبول کړو چا چې دهغه

حَمْدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ وَ كَانَ لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ (۱).

حمد بیان کړو، ای زموږ پرېه! ستاد پاره تعریف دی، او نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ به نه کول دارنگې په سجدو کې.

توضیح: سمع الله لمن حمده: دلته د سمع معنی قبول کولو ده، یعنی الله تعالی دده کس حمد قبول

کړو چا چې دده حمد وکړو. لمن: کې لام د نفع دپاره دی، یعنی الله تعالی د حمد کونکي د فائدي دپاره

دهغه حمد قبول کړو. حمده: کې هاساکنه ده چې دسکې اود استراحت دپاره ده. (اشعة اللمعات ۲۸۳)

ربنا لك الحمد: دا الفاظ احادیثو کې درې قسمه راغلي دي. ربنا لك الحمد، ربنا ولك الحمد،

اللهم ربنا ولك الحمد. ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ وايي آخري دوه جملې د اولنې جملې څخه افضل دي، د

صحابه کرامو رَحِمَهُمُ اللهُ دور څخه او وروسته د علماو په معمول کې دا دعا داسې ده: ربنا ولك الحمد

حمدا کثیر طیباً مبارکاً فيه.

په تحمید او تسمیع کې تقسیم: زیر نظر حدیث کې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وايي امام به تحمید او تسمیع

دواړه وايي، ځکه چې د حدیث نه دا طریقه معلومیږي، د امام ابویوسف رَحِمَهُ اللهُ او د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ

هم دا مسلک دی، امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ وايي د تقسیم په طور باندي سمع الله لمن حمده به امام وايي او

ربنا لك الحمد دي مقتدیان وايي. امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ دي حدیث نه استدلال کړی دی، ابن ماجه څخه

علاوه د سننو په ټولو کتابونو کې مذکور دي، الفاظ دا دي: عن ابن هريرة قال قال رسول الله

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا قَالَ اَلْاِمَامُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمَدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ. (اشعة اللمعات ۳۸۳)

د استدلال طریقه داسې ده چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د امام او ماموم په منځ کې دا کلمات تقسیم کړي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۱۸، رقم الحديث: ۷۳۵، ومسلم في الصحيح ۱/۲۹۲، رقم الحديث: ۳۹۰-۲۲، وأبو داود ۱/۱۶۳

رقم الحديث: ۷۲۲، والنسائي ۱/۱۲۲، رقم الحديث: ۸۷۸.

دي او تقسیم د شرکت منافي دی، امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ زِير بحث حدیث په حالت د امامت باندې نه محمول کوي، بلکې وايي چې دا د منفرد موندنې طريقه ده او منفرد به دواړه جملې وايي.

في السجود: يعني حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سجدي ته تلو وخت کې او واپس کيدو وخت کې رفع اليدين نه کول، شوافع حضرات اگر چې د رفع اليدينو قائل دي، خو هغوی صرف رکوع ته تلو په وخت او واپس کيدو په وخت کې رفع اليدين کوي او تکبير تحریمې په وخت کې کوي، دې څخه علاوه د رفع اليدينو قائل نه دي. د سجدي په وخت کې اگر چې رفع اليدين د احاديثو څخه ثابت دي، خو شوافع دا منسوخ گڼي، په احاديثو کې ددغې واضح طور باندې تذکره موجود ده. او احناف د رکوع په وخت کې رفع اليدين منسوخ گڼي د رفع اليدينو مسئله مخکې راتلونکي ده.

٢ ربيع الثاني ١٤١٠ هـ

په موندنې کې د رفع اليدين مسئله :

﴿٥﴾ وَعَنْ نَافِعٍ : أَنَّ ابْنَ عَمْرٍو كَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ
د نافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې : ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به چې کله موندنې شروع کولو نو تکبير به يې ويلو
وَرَفَعَ يَدَيْهِ وَ إِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ إِذَا
او خپل دواړه لاسونه به يې اوچتول او چې کله به رکوع ته تللو نو دواړه لاسونه به يې اوچتول او چې کله
قَالَ سَمِعَ اللَّهَ لِمَنْ حَمِدَهُ رَفَعَ يَدَيْهِ وَ إِذَا قَامَ مِنَ الرَّكَعَتَيْنِ
به يې سمع الله لمن حمده وويل نو دواړه لاسونه به يې اوچتول، او چې کله به پاڅيدو ددوه رکعتونه نو
رَفَعَ يَدَيْهِ وَ رَفَعَ ذَلِكَ ابْنُ عَمْرٍو إِلَى نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ^(١) .
دواړه لاسونه به يې اوچتول، او رسوي دا حدیث ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نَبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ته.

توضیح: وادا رکوع رفع يديه: دې نه مخکې حدیث نمبر (٤) او زير بحث حدیث نمبر (٥) او راتلونکي احاديثو کې د رکوع حالت کې رفع اليدين کولو مسئله بيان شوې ده. اصل بحث ته تلو نه مخکې يو څو خبرې ضروري دي: **اوله مسئله:** رومي مسئله د رفع اليدين حکم او ددې شرعي حیثیت دی نو پيرژندل په کار دي چې يو د تکبير تحریمې په وخت کې د لاسونو اوچتولو حکم دی. نو د جمهورو په نزد باندې دا سنت دي دې کې خاص اختلاف نشته، د بعضي اهل ظواهر او داؤد ظاهري په نزد باندې دا فرض دي،

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٢/٢٢٢، رقم الحديث: ٧٢٩.

اهل روافضو زیدیه فرقی هم اختلاف کړی دی، تکبیر تحریمې نه علاوه مقاماتو کې درفع الیدینو حکم افضل او غیر افضل حیثیت لري یا ډیر نه ډیر د سنت اختلاف دی.

دوهمه مسئله: دویمه مسئله داده چې درفع الیدین ثبوت په مونځ کې کوم کوم ځای کې دی، لکه څنگه چې مخکې تیر شو چې تکبیر تحریمې کې رفع الیدین د ټولو په نزد باندې سنت دي دې کې څه خاص اختلاف نشته، د تکبیر تحریمې نه علاوه شپږ ځایونو کې داسې دي چې هغې کې درفع الیدینو ثبوت په احادیثو کې ملاویري هغه مقامات دا دي: (۱) رفع الیدین عند الركوع (۲) رفع الیدین عند الرجوع عن الركوع (۳) رفع الیدین عند الذهاب الى السجدة (۴) عند الرجوع عن السجدة كما في النسائي (۵) رفع الیدین عند القيام الى الركعة الثالثة كما في ابی داؤد ص ۱۰۲ (۶) رفع الیدین في

کل تکبیرة عند الرفع والخفض كما في مسعد احمد. دې شپږو مقاماتو کې صرف دوه ځایونه داسې دي چې درفع الیدین او عدم رفع الیدین کې اختلاف دی هغه رکوع ته د تلو په وخت او واپس کیدو په وخت کې دې نه علاوه څلور ځایونه په هغې کې رفع الیدین د ټولو ائمه په نزد منسوخ شوي دي لهذا درفع الیدین نوم کله چې هم راشي نو د هغې نه مراد دغه دوه مقامات دي.

دریسه مسئله: دریمه مسئله دلته داده چې رفع الیدینو کې لاس کوم ځای پورې او چټول په کار دي دا مسئله حدیث نه مخکې حدیث نمبر (۳) تشریح کې په تفصیل سره تیره شوې ده هلته یې او گوری.

په رفع الیدینو کې د قهارو اختلاف او ددې پس منظر: بهر حال دا مسئله د دور صحابو نه مختلف فیها راروانه ده د تابعینو په دور کې هم په دې کې اختلاف وو، څوک رفع کونکي وو او څوک د ترک رفع قائل وو داسې ښار نه وو چې په هغه کې دواړو طرف والا خلک نه وو، خو په دنیا کې کوفه واحد داسې ځای وو چې هغې کې رفع الیدینو والا هیڅوک هم نه وو، ټول درفع الیدینو د ترک قائل وو د هغې وجه داده چې کوفه د اکابرو صحابو د تعلیم مرکز وو او هلته حضرت ابن مسعود رضی الله عنه معلم عام وو د هغه د تعلیم د آثارو د هغه نه پس د هغه د شاگردانو او د امام ابو حنیفه رضی الله عنه د تعلیم د آثارو و غرض دا چې درفع الیدینو مسئلې په شروع کې طرفینو کې سخت والی نه وو وروسته سخت والی راغی اهل مکو د ابن زبیر رضی الله عنه د تعلیم د وجه نه رفع الیدین شروع کړل او بیا حضرت امام شافعی رضی الله عنه دا مسئله ډیره په سختی سره خپله کړه، دې نه پس خلکو په دې باندې تحقیقي کتابونه ولیکل ټولو نه مخکې امام بخاري رضی الله عنه جزء رفع الیدین کتاب ولیکو امام بیهقي، علامه ابن عبدالبر او حافظ ابن قیم رضی الله عنه دې باندې کتابونه ولیکل د امام بخاري رضی الله عنه کتاب په جواب کې محمد بن عمرو مروزي رضی الله عنه رفع الیدینو باندې یو تحقیقي کتاب ولیکو. علامه زاهد کوثری رضی الله عنه کلي کې چې رفع الیدینو باندې بهترین او مفید کتاب او د ټولو نه مدلل کتاب د شاه انور شاه کشمیري رضی الله عنه (لعل المرقدین) في رفع

اليدین او بسط الیدین لنیل الفرقدین) دی. امام بخاری رَحِمَهُ اللهُ د رفع الیدینو ثبوت باندې په خپل کتاب کې (۱۳) احادیثو استخراج کړی دی، علامه ابن عبدالبر رَحِمَهُ اللهُ (۲۳) احادیثو استخراج کړی دی، امام بیهقي رَحِمَهُ اللهُ د (۳۰) احادیثو ذکر کړي دي، حافظ عراقی رَحِمَهُ اللهُ د رفع الیدینو ثبوت کې (۵۰) احادیث راوړي دي. دې وجه نه امام بخاری رَحِمَهُ اللهُ آخر وویل چې رفع الیدین مسئله کې علم رفع الیدین والا سره چرته هم صحیح روایت نشته. حضرت انور شاه کشمیری رَحِمَهُ اللهُ د امام بخاری رَحِمَهُ اللهُ ددې دعوی متعلق فرمایي د روایاتو د تحقیق نه پس دا خبره صفا واضحه شوه چې نه دا دعوی صحیح ده او نه هغه کثیر روایات کوم چې قائلین د رفع الیدینو نقل کړي دي د هغوی دعوی لره ثابتوي. دوي چې کوم ډیر روایات نقل کړي دي هغې کې د بعضو تعلق د رفع الیدین عند السجدة دی او بعضې عند القيام الی الركعة الثالثة سره دی بعضې عند السلام وغیره سره دی بعضې عند الركوع سره او بعضې ناقابل استدلال دي شاه صاحب رَحِمَهُ اللهُ وايي د رفع الیدینو په سلسله کې درې قسمه روایات دي: (۱) اول هغه روایات دي چې ناطق برفع الیدین دي. (۲) دویم هغه روایات دي چې ناطق بعدم رفع الیدین دي. (۳) دریم هغه روایات دي چې ساکت عنها دي، یعنی رفع الیدین او عدم رفع الیدین باندې ناطق روایات دواړو طرف نه تقریباً برابر دي او کوم روایات ساکت عنها دي دا چې کوم طرف سره ولگي، نو د هغوی تله درنه وي: که احناف خپل طرف نه ساکت عنها روایات تلې کې شمار کړي چې عدم رفع الیدینو باندې دال دي، حکه چې مقام تعلیم کې د سائل سوال په جواب کې حضور ﷺ ذکر نه وو کړی. دا دې طرف ته ښکاره اشاره ده چې خاموش روایات د ترک رفع الیدین دلائل دي. دې اعتبار سره د ترک رفع الیدین روایات ډیر ښي، نو دا دعوی صحیح نه ده چې دغه طرف سره صحیح روایات نشته.

د رفع الیدین او عدم رفع الیدین مسئله کې دا خبره هم یاد ساتئ چې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په غزه کې پیداشوی وو، بیا یې مکې ته هجرت وکړو، نو دوي د اهل مکې په طرز عمل باندې عمل وکړو او هلته حضرت ابن زبیر رَحِمَهُ اللهُ د تعلیم د وجه نه رفع الیدین کیدل د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ عام دستور دا وو چې دوي به د اهل مدینې تعامل په ټولو مسائلو کې مخې ته کینودو. د مدینې والا هم د ترک رفع الیدین قائل وو، نو دوي هم دا واخیستو. او د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ عادت او فقهي مزاج دا وو چې دوي به د حدیث په ظاهر باندې عمل کولو دا وجه ده چې د کثرت روایاتو د وجه نه دوي اقوال به ډیر وو. د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ فقهي مزاج دا وو چې دوي همیسه د شریعت مطهره د قواعد کلیه لحاظ کړی دی د کلیاتو د حفاظت دپاره یې په جزئیاتو کې تاویل کړی دی، خو کلیات یې برقرار ساتلي دي دا وجه ده که مسلک د احنافو ته څومره سطحې نظر باندې اوگوری، نو جزئیات به ددې منافي نظر باندې راځي \

او څومره ژور نظر باندې چې او گوري، نو دا مسئله په ټولو احاديثو باندې پوره منطبق په نظر راځي. **د امام ترمذي رَحْمَةُ اللهِ رَاي:** امام ترمذي په سنن ترمذي کې د رفع اليدينو د پاره باب ترلی دی، د دوه قسمه احاديثو استخراج يې کړی دی او دواړو باندې يې تبصره هم فرمايلې ده او خپل اظهار يې هم کړی دی، چنانچه د رفع اليدينو په ثبوت باندې يې تبصره کړې ده هغه فرمايي: (وبهذا يقول بعض اهل العلم) يعنې په رفع اليدين باندې عمل کولو والا او رفع اليدين رائي ساتلو والا يو څو علماء دي او چې کله رفع اليدين او ترک رفع اليدين والا حديث باندې تبصره کولو وخت کې د خپلې رائي اظهار فرمايي، نو وايي: (وبه يقول غير واحد من اهل العلم. ص. ۵۹) يعنې ترک رفع اليدين قول د دوامه علماء وورائي ده چې په شمار کې راوستل مشکل دي.

د شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ رَاي: دوي فرمايي دې مسئله کې جانينو کې احاديث موجود دي اگر چې رفع اليدينو احاديث ډير دي خودويم طرف ته هم احاديث موجود دي او دا يواږې د بحث دی دا تعارض داسې لرې کولی شي يا خو په احاديثو کې به د تطبيق قول کولی شي چې حضور ﷺ کله رفع اليدين کړي او کله يې نه دي کړي. چې په کوم هم عمل کولی شئ نو ويې کړئ دواړه جائز دي، صحابو رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ وورائي چې حضور ﷺ په کوم حالت کې ليدلی دی، نو نقل کړي دي. (۲) يا يو منسوخ گڼلی شي يعنې رفع اليدين شروع کې ووييا منسوخ شو حالانکې لوی لوی صحابه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ مثلاً عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رفع اليدين نه کول دادې حکم منسوخ کيدو دليل دی. (۳) او که فرض کړی که دواړه وي يا به عدم رفع اليدين ته ترجيح وي، ځکه چې عدم رفع اليدين کې د حرکت په نسبت سره سکون دی چې د مונخ حالت کې ډير مناسب دی، ځکه چې د مונخ متعلق قرآن کریم کې فرمايي: ﴿قَوْمُوا لِلّٰهِ قَائِعِينَ﴾ (بقره آيت: ۲۳۷) ای ساکتين.

او حديث کې دا الفاظ راغلي دي: (اسکتوا في الصلوة) يعنې خاموشی سره مונخ کوی. بهر حال د جانينو مسلکي تحقيق به ستاسو مخې ته راشي. راځئ چې وي گورو:

۳ ربيع الثاني ۱۴۱۰ هـ

دلائل: د رفع اليدينو مثبتينو او غير مثبتينو دلائل ذکر کولو نه مخکې يو ځلې بيا د دوي مذاهبو باندې نظر اچوو. امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ اُو د امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ اُو يو قول د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ دې طرف ته تلی دی چې عند الركوع رفع اليدين څنگه چې شروع کې سنت عمل وو او س هم سنت عمل دی. امام ابو حنيفه، سفیان ثوري، ابراهيم نخعي رَحْمَةُ اللهِ اُو د مشهور مختار قول مطابق د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ په نزد باندې عند الركوع رفع اليدين نشته، لکه مخکې رفع اليدين وو وروسته کې بيا منسوخ

گهلی شو، دغه رنگ عند الركوع هم یا منسوخ شویا موقوف دي. لهذا عدم رفع راجح ده. احناف وایي د نسخ ددي احتمال د و چې نه رفع الیدین په خای عدم رفع افضل او اولی ده، خکه چې رفع الیدینو کې خطر ده چې منسوخ حکم باندي عمل اونه شي او منسوخ حکم باندي عمل کول حرام دي د سنت فضیلت حاصلولو کې په ناجائز و کې د پریوتو احتمال راغی، خکه اولی او افضل ترک رفع الیدین وگرځولی شو، حالانکې د احادیثو انبار دواړو طرف ته دی.

د شوافع او حنابلو دلائل: (۱) شوافع او حنابله زیر بحث حضرت نافع او ابن عمر رضی اللہ عنہما روایت نه استدلال کړی دی. (۲) دې حضراتو دې نه مخکې حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ روایت نمبر (۴) نه استدلال کړی دی. (۳) شوافع او حنابله زیر بحث حدیث نه پس حضرت مالک بن حویرث رضی اللہ عنہ روایت نه هم استدلال کړی دی. (۴) د رفع الیدین قائل خلکو حضرت وائل بن حجر رضی اللہ عنہ حدیث نمبر (۸) نه هم استدلال کړی دی. (۵) مثبتینو د رفع الیدینو حضرت ابو حمید ساعدي رحمۃ اللہ اوید حدیث نمبر (۱۲) نه هم استدلال کړی دی. مشکوٰۃ ص ۷۶ باندي دي چې دې ټولو احادیثو کې عند الركوع او عند الرفع

عن الركوع په وخت کې د رفع الیدینو تصریح موجوده ده او دا په مطلوب باندي واضح دلائل دي.
د احنافو او مالکیو دلائل: په رفع الیدینو کې احناف او مالکیو دلائل ډیر زیات دي، د مالکيه حضراتو ملک اگر چې احنافو په شان دی او مشهور هم دادی، خود دې دلائلو احناف ډیره تذکره کوي، خکه خود احنافو نوم اخیستلی کېږي، چونکې رفع الیدینو باندي د احنافو دلائل مندرجه ذیل دي:

(۱) (عن علقمة قال قال لنا ابن مسعود الا اصرى بكم صلوة رسول الله صلى ولم يرفع يديه الا مرة واحدة مع تكبيرة الافتتاح) (ابوداود، ترمذي، مشکوٰۃ ص ۷۷)

(۲) (و عن البراء ابن عازب قال كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا كبر لافتتاح الصلوة رفع يديه حتى يكون ابهاما قريبا عن شحمتي اذليه ثم لا يعود) (طحاوي ص ۱۵۴)
برني احاديث امام ترمذي في الباب عن البراء بن عازب به عنوان کې ذکر کړي دي.

(۳) و عن ابن عمر مرفوعا ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه اذا افتتح الصلوة ثم لا يعود. (رواه البيهقي في الخلافيات باسناد صحيح كذا في معارف السنن)

(۴) و عن ابن عباس رضی اللہ عنہ عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يرفع الايدي الا في سبع مواطن: (۱) في افتتاح الصلوة (۲) واستقبال القبلة (۳) وعلى الصفا (۴) والمروة (۵) والعرفات (۶) وجمع (۷) وعند الجمرة (طبراني والبخاري في جزء رفع الیدین) بحواله تنظيم الاشتات

- (٥) وعن ابن مسعود عن النبي ﷺ انه كان يرفع يديه في اول تكبيرة ثم لا يعود) (طحاوي، ص ١٥٤، وكذا في الترمذي والنسائي)
- (٦) وعن جابر بن سمرة قال خرج علينا رسول الله فقال مالي اراكم رافعي أيديكم كأنها اذنان خيل شمس اسكنوا في الصلوة. (مسلم)
- د مسلم به دي روايت باندي مخالفين خفه كبري ددي حديث تعلق سلام به وخت كې رفع يدين دي نه نبي ﷺ منع فرمايلي ده، استدلال كولو والا وبي: حديث مبارك كې چې اسكنوا في الصلوة كوم الفاظ ارشاد فرمايي مونږ دي نه استدلال كوو چې مونږ كې سكون او كم نه كم حركات مطلوب دي چې قرآن كريم كې اشاره ده ﴿قَوْمُ اللَّهِ قَائِمِينَ﴾ (بقره آيت: ٢٣٨) اي ساكنين ساكتين عابدين.
- (٧) عن عباد بن الزبير ان النبي ﷺ اذا افتتح الصلوة رفع يديه في اول الصلوة ثم لم يرفعها في شيء حتى يفرغ. (رواه البيهقي في الخلافيات)
- (٨) وعن مجاهد قال صليت خلف ابن عمر فلم يكن يرفع يديه الا في التكبيرة الاولى من الصلوة (مصنف ابن ابي شيبة، بيهقي، طحاوي)
- (٩) روي عن ابن عباس قال كان النبي ﷺ يرفع يديه كلما ركع و كلما رفع ثم صار الى افتتاح الصلوة وترك ما سوا ذلك. (كذا في التعليق الصبيح بحواله تنظيم الاشتات)
- (١٠) عن الاسود قال رايت عمر بن الخطاب يرفع يديه في اول تكبيرة ثم لا يعود. (مصنف ابن ابي شيبة طحاوي)
- قال ورائيت ابراهيم النخعي والشعبي يفعلان كذلك. (مصنف ابن ابي شيبة وطحاوي ص ١٥٦)
- (١١) عن عاصم بن كليب عن ابيه ان علياً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كان يرفع يديه في اول تكبيرة من الصلوة ثم لا يرفع بعد. (رواه الطحاوي باسنادين جيدين ص ١٥٤)
- (١٢) وراى عبدالله بن الزبير رجلا يرفع يديه من الركوع فقال "مه" كان هذا شيء فعله النبي ﷺ ثم تركه. (كذا في التعليق الصبيح بحواله تنظيم الاشتات)
- (١٣) وعن المغيرة بن شعبه قال قلت لاهراميم حديث وائل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ انه رأى النبي ﷺ

يرفع يديه اذا افتتح الصلاة واذا ركع واذا رفع راسه من الركوع فقال ان كان وائل رضي الله عنه راه مرة يفعل فقد راه عبد الله خمسين مرة لا يفعل ذلك. (طحاوي ص ۱۵۴)

وفي البدائع زوي عن ابن عباس رضي الله عنه انه قال العشرة الذين شهد لهم النبي صلى الله عليه وسلم بالجنة ما كانوا يرفعون ايديهم الا في افتتاح الصلاة. (كما في العيني، ج ۳، ص ۷)

دهولو احاديثو مرفوعو او آثار منقولو نه داخبره واضحه شوه چې درفع اليدينو په مسئله کې دواړو طرف ته دا حاديثو ذخيره موجوده ده، يا خود دواړه جانب احاديثو کې تطبيق صورت پيدا کول په کار دي کوم عمل کوم ځای کې رائج دی هغې باندې هلته عمل کول په کار دي او جائز دواړه گڼل په کار دي.

ابن حزم په خپل مايه ناز تصنيف (المحلي ج ۳ ص ۲۳۵) کې ليکلي چې کله د جانيينو نه دا حاديثو صحت معلوم شو، نو اوس دواړه عمله مباح دي يو عمل هم فرض نه دی، پس مونږ ته داسې او په دې نيت مونږ کول په کار دي که مونږ رفع اليدين وکړو، نو مونږ داسې مونږ وکړو، څنگه چې حضور صلى الله عليه وسلم کړی دی او که مونږ رفع اليدين ونه کړه، نو بيا هم مونږ د حضور صلى الله عليه وسلم په طريقه

مونږ وکړو. د ابن حزم عربي الفاظ دا دي: فلما صح انه عليه السلام كان يرفع في كل خفض ورفع بعد

تكبيرة الاحرام و(كان) لا يرفع (ايضا) كان كل ذلك مباحا لافرضا وكان لنا ان نصلى كذلك فان رفعنا

صلينا كما كان رسول الله يصلى وان لم نرفع صلينا كما كان رسول الله يصلى (المحلي ج ۳ ص ۲۳۵) که د تطبيق صورت چاته خوښ نه وي، نو بيا درفع اليدينو احاديث منوخ يا موقوف گرځول په کار دي ياد عدم رفع اليدينو احاديث راجح گرځول په کار دي، لکه څنگه چې په دې بحث کې د شيخ عبدالحق راڼی ددې بحث لاندې ليکلی شوې ده (اشعة اللمعات ۲۸۳).

٤ ربيع الثاني ١٤١٠ هـ

سوالات او جوابات: (۱) سوال: مندرجه ذيل رواياتو باندې مخالفينو څه نا څه اعتراض کړی دی تاسو ددې قسم رواياتو نه څنگه استدلال کوئ؟

جواب: که د مخالفينو ټول اعتراضات وکتلی شي، نو اصولي طور باندې ددې اعتراض خلاصه داده چې په دې رواياتو کې يا ارسال دی يا غرابت او تفرد دی يا په دې کې ادراج دی.

واضح جواب دا دی دا روايات ډيرو طريقو سره وارد دي، نو د تعدد طرف سره تفرد او غرابت او ادراج ختمیږي باقي پاتې شو بعضې رواياتو مرسل کيدل، نو غرض دا دی د جمهورو په نزد ارسال معتبر دی مونږ جمهور سره يو او هغوي زمونږ سره دي.

سوال: مثبتین در رفع الیدینو حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ حدیث نمبر (۲۰) باندی اعتراض کپی دی چنانچہ سنن ترمذی کی امام ترمذی حضرت عبداللہ ابن مبارک رضی اللہ عنہ پہ حوالہ سرہ او ویل او فرمایا د ابن عمر رضی اللہ عنہ حدیث ثابت دی کوم چہ در رفع الیدینو متعلق دی، خود ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت ثابت نہ دی دہ کی عدم رفع الیدین ذکر دی. (ترمذی، ص ۵۹)

صاحب مشکوة د ابن مسعود رضی اللہ عنہ دغہ روایت د اصل مبحث نہ لری فصل ثالث (ص ۷۷) کی ذکر کپی دی او ییادہ باندی د امام ابو داؤد پہ حوالہ سرہ یی اعتراض کپی دی. (وقال ابو داؤد لیس هو بصحيح على هذا المعنى)

جواب: ددی سوال اولی جواب دادی چہ د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت چہ کومو واسطو سرہ امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ تہ ربیدلی ہلتہ ددی طویل سلسلہ سند نہ وو، صرف یو یا دوہ واسطی وی، اوس د امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ تہ نہ پس مونہ پوری د طویل سند د وجہ نہ کہ روایت کی ضعف راشی دی نہ د امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ تہ مستدل تہ شوک نقصان نہ شی رسولی. یوہ قاعدہ او ضابطہ درجہ لری دا جواب چہ ہر حای جاری وی. د امام ترمذی رحمۃ اللہ تہ دویم جواب دادی چہ در رفع الیدینو متعلق حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ دوہ روایات منقول دی، یو مرفوع قولی دی او دویم مرفوع فعلی دی یعنی ابن مسعود رضی اللہ عنہ خیل فعل او بنودو حدیث تہ یی مرفوع وویلہ یا خیل قول ویلو سرہ حدیث تہ یی مرفوع وویلہ. حضرت عبداللہ ابن مبارک رحمۃ اللہ تہ مرفوع قولی باندی رد کوی چہ دا ثابت نہ دی، نو مرفوع فعلی تہ ہغوی غیر ثابت خنگہ وایی ہغہ پہ خیلہ د مرفوع فعلی راوی دی، لکہ نسائی (ص ۱۲۸) کی واضح طور باندی موجود دی. خاصخا ابن مبارک رحمۃ اللہ تہ مرفوع قولی نہ انکار کوی او ددی احناف ہم قائل دی حالانکہ احناف مرفوع فعلی ثابت گنی او ددی نہ استدلال کوی او د مرفوع قولی نہ احناف

استدلال نہ کوی ددی الفاظ دادی: (ان النبي صلى الله عليه وسلم لم يرفع يديه الا في اول مرة) (ترمذی) د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ د روایت مدار عاصم بن کلیب رحمۃ اللہ تہ باندی دی او د مسلم راویانو نہ دی، لہذا مرفوع فعلی ثابت نہ دی پہ خیلہ امام ترمذی د کتاب کی د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فعلی روایت متعلق فرمایا داروایت حسن دی او د دیرو خلکو پہ دی باندی عمل دی دغہ شان جرح او تعدیل کی یحیی بن سعید القطان المغربی رحمۃ اللہ تہ (الوهم والايهام) کی دا الفاظ نقل دی: (انه صحيح حديث ابن مسعود رخص الله عنه) دغہ رنگ ابن حزم اندلسی رحمۃ اللہ تہ دی حدیث تہ صحیح ویلی دی او دار قطنی ور تہ ہم صحیح ویلی دی (کذا في عرف الشدي).

همدارنگې عبد الله ابن عبد البر، علي المدني، يحيى بن معين، امام ذهبی او ابن منده رَحْمَةُ اللَّهِ وَرْتَه صحیح ویلي دي، صاحب مشکوٰة چې د امام ابوداود په حوالې سره کوم اعتراض کړی دی.

قال ابوداود: ليس بصحيح على هذا المعنى) ددې جواب هم دغه دی چې دادابن مسعود رَحْمَةُ اللَّهِ عَنْهُ مرفوع قولې حدیث باندې اعتراض دی دا جواب په حقیقت کې د صاحب مشکوٰة غلطی پټولو د پاره وو او دومره لوی کس غلطی نه د بچ کیدو د پاره دی. ورنه امام ابوداود د براء بن عازب رَحْمَةُ اللَّهِ رَوَايَت ته لیس بصحیح ویلي دي حضرت ابن مسعود رَحْمَةُ اللَّهِ عَنْهُ رَوَايَت باندې ابوداود اعتراض نه دی کړی، لکه څنگه چې د ابوداود سیاق او سباق نه واضح دی او که بالفرض امام ابوداود د حضرت ابن مسعود رَحْمَةُ اللَّهِ عَنْهُ رَوَايَت باندې اعتراض کړی وي ددې جواب دا هم کیدای شي چې امام ابوداود د: ضعف على المعنى سره مقید کړی وي، یعنې رَوَايَت صحیح وي نور وراویانو نقل کړي وي سند صحیح دی خود خاص معنی په اعتبار سره ضعیف دی. باقي مثبتین د رفع الیدینو دلائلو کې د ټولو نه ډیر معتمد او مستند او مضبوط او محفوظ رَوَايَت د حضرت ابن عمر رَحْمَةُ اللَّهِ عَنْهُ دی دې باره کې مثبتین حضرات وایي چې د دوي لکه د سند سلسله الذهب ده، ځکه چې نجوم السماء نقل کړی دی او حجة الله على العلمین دی. رَاحِي چې لږ وینو ددې حیثیت څه دی ټولو نه مخکې خبره داده ددې رَوَايَت موقوف کیدو او مرفوع کیدو کې اختلاف دی اگر چې امام بخاري رَحْمَةُ اللَّهِ مرفوع له ترجیح ورکړې ده. خو امام ابوداود رَحْمَةُ اللَّهِ په خپل کتاب (ص: ۱۰۸) باندې ددې د مرفوع او موقوف کیدو باندې کافي بحث کړی دی اوس ددې حدیث بنيادي عمارت کمزوری شو. کیدای شي چې دا موقوف وي او په موقوف باندې شوافعو حضراتو په نزد استدلال کول جائز نه وي. دویمه خبره دا چې ددې حدیث صحیح کیدو باوجود په دې کې شپږ قسمه اضطراب دی: (۱) امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ چې کله (مدونه) کې د حضرت عمر رَحْمَةُ اللَّهِ رَوَايَت نقل کوي، نو هلته رفع الیدین صرف تکبیر تحریمه کې ثابت دي. (۲) موطا امام مالک کې صرف عند الركوع رفع الیدین ثابت دي. (۳) موطا امام محمد کې عند الركوع او عند الرفع عن الركوع رفع الیدینو ثابت دي. (۴) د امام بخاري رَحْمَةُ اللَّهِ کتاب صحیح بخاري کې صرف عند السجدة ین رفع الیدین ثابت دي. (۵) او دا ابن عمر رَحْمَةُ اللَّهِ رَوَايَت چې کله امام بخاري جزء رفع الیدین کې ذکر کوي، نو هلته دریم رکعت د پاره د ودریدو په وخت کې رفع الیدین ذکر دي. (۶) طحاوي وغیره کې دې رَوَايَت نه (رفع الیدین عند کل خفض و رفع) یعنې هر تکبیر په وخت کې رفع الیدین ثابت دي د دومره اضطراب او اختلاف د وجې نه رَوَايَت د خپل مقام نه ډیر بنسټه راځي.

آخر کې خلاصه داراوته چې د رفع الیدینو مسئله اولی او غیر اولی، افضل غیر افضل ده جائز او غیر جائز مسئله نه ده یاداسې وویل شي چې رفع الیدین مسئله د اسلام شروع کې وه بیا چې موندل کې څنگه باقي تغییرات او تنسیخات او شو، نو د رفع الیدینو مسئله هم موقوف او منسوخ شوه، دا څه

فرض کلام یا څه مفروضه نه ده بلکې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روایت دی نسخ باندې دال دی. حضرت عبدالله ابن زبير رضي الله عنه روایت نسخ باندې دال دی ځکه ددې حدیث منسوخ کیدو قوی احتمال پیدا شو، نتیجه دا راوته چې یو طرف ته رفع الیدین سنت دي او دویم طرف ته د نسخ قوی احتمال دی او منسوخ باندې عمل کول حرام دي اوس سنت خپلول او حرامو کې د پریوتو مقابله شوه. داسې سنت ترک کول اولی او افضل دي چې دې باندې عمل کولو سره سړی حرامو کې مبتلا کېږي دې وجه نه احنافو ترک د رفع الیدین ته اولی وایي چې منسوخ عمل باندې عمل سره خطر ه رانه شي.

(۲) سوال: مثبتین د رفع الیدینو الا که دا اعتراض وکړي چې منسوخ کیدو باندې تاسو سره څه دلیل دی؟
جواب: ددې اعتراض اول جواب خو همدغه دی چې مندرجه بالا آحادیث او آثار تصریحات او توضیحات دې خبره باندې واضح دلیل دی چې دا حکم مخکې وو یا موقوف او منسوخ شو دویم الزامی جواب دا دی چې د رفع الیدینو شپږ مقاماتو نه باقي څلور مقاماتو کې تاسو حضرات رفع الیدین ترک کولو سره دې څلورو مقاماتو کې د رفع الیدینو حکم په خپله منسوخ تسلیمی دې څلورو مقاماتو دپاره کوم جواب ستاسو وي هغه زمونږ هم دی فرق صرف د و مره دی تاسو څلور مقاماتو کې او مونږ شپږ مقاماتو کې دا عمل منسوخ گڼو.

دا امام ابو حنیفه رحمته الله او د امام اوزاعي رحمته الله مناظره: ملا علي قاري رحمته الله مرقات کې د رفع الیدینو دې بحث کې لیکلي چې صاحب د فتح القدير ابن همام د هدایه شرح کې د رفع الیدینو بحث کې لیکلي چې یو ځلې امام ابو حنیفه رحمته الله او اوزاعي رحمته الله مکه مکرمه کې دار الحنطین کې یو ځای شو دواړو رفع الیدین مسئله کې بحث شروع کړو. (المرقات ۲/۵۰۴).

امام اوزاعي رحمته الله: امام اوزاعي رحمته الله د امام صاحب رحمته الله نه داسې سوال وکړو چې تاسو رکوع ته تلو وخت کې او واپس رکوع نه د راتلو په وخت کې لاس ولې نه او چتوی؟
امام ابو حنیفه رحمته الله: مونږ رفع الیدین ځکه نه کوو چې په دې کې د حضور صلی الله علیه و سلم نه صحیح حدیث منقول نه دی.

امام اوزاعي رحمته الله: صحیح حدیث ولې نشته حالانکې ماته زهري ويلي دي او هغه د سالم نه او سالم خپل پلار نه حضرت ابن عمر رضي الله عنه داسې نقل کوي: (ان رسول الله كان يرفع يديه اذا افتتح الصلاة وعند الركوع وعند الرفع منه)

امام ابو حنیفه رحمته الله: ددې په جواب کې امام ابو حنیفه رحمته الله عدم رفع الیدین د پاره سند سره داسې حدیث بیان کړی: (حدثنا حماد عن ابراهيم عن علقمة والاسود عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه ان النبي صلی الله علیه و سلم كان لا يرفع يديه إلا عند الافتتاح ثم لا يعود)

امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ: امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ عَلُو سَنَدِ طَرَفِ تَهْ اِشَارَهْ كُو لُو سَرَهْ و وِیْل زَهْ تَاتَهْ دَزْهَرِي، سَالَمْ اَوْ اِبْنِ عَمْرٍ رَحِمَهُ اللهُ عَنَّهُ دَ سَنَدِ نَهْ حَدِيثِ بِيَانُومْ اَوْ تَهْ حَمَادِ اِبْرَاهِيْمِ سَنَدِ نَهْ زَمَا مَخِي تَهْ حَدِيثِ بِيَانُوي.

امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ: امام صاحب فرمايي و گوره شيخ حماد رَحِمَهُ اللهُ د شيخ زهري رَحِمَهُ اللهُ نَه لَوِي فقيه دى دغه رنگ ابراهيم نخعى د شيخ سالم رَحِمَهُ اللهُ نَه فقه كې لوى دى او شيخ علقمه رَحِمَهُ اللهُ د حضرت ابن عمر رَحِمَهُ اللهُ عَنَّهُ نَه فقاھت كې شه كم نه دى اكر چې ابن عمر رَحِمَهُ اللهُ عَنَّهُ تَه شرف د صجاييت دو جې نه لوى مقام حاصل دى، شيخ اسود رَحِمَهُ اللهُ بغير دمقابلې پاتې شوي و جې نه زمونږو وزن نور هم ډير شو. او حضرت عبدالله ابن مسعود رَحِمَهُ اللهُ عَنَّهُ به شه و ايم هغه د فقاھت امام او د فضيلت سپورمى ده حضرت امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ سَنَدِ اَوْ چت كيد و او عالي كيد و سره خپل سَنَدِ تَه ترجيح وركولو كوشش كوي امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د راويانو د فقاھت دو جې نه خپل روايت ته ترجيح وركړې ده. دې مسئله كې طرفينو كې وسعت او گنجائش دى سختې كولو ضرورت نشته غير مقلدين دې مسئله كې سختي كوي او صحيح لاري نه تجاوز كوي او دا اختلاف د جائز او ناجائز اختلاف گڼي او خلك يو طرف احاديثو نه تشويش كې مبتلا كوي او د فضيلت بحث په فرضيت درجه كې ساتي. ددوي په نزديوه قاعده ده هغه دا چې مونځ كې سنت پريښودو سره مونځ فاسديزي او رفع اليدين سنت دي دې پريښودو سره مونځ باطل شو حالانكې دا قاعده د هغوى خپله ده. امت د علماو او فقهاو ددې سره شه تعلق نشته.

تكبير تحریمه كې لاسونه د غوږونو پورې او چټول په كار دي

﴿٦٦﴾ وَعَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ
د مالک ابن حويرث رَحِمَهُ اللهُ عَنَّهُ نَهْ روايت دى وايي چې: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به چې کله تکبير تحریمه وپيله نو
رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَادِيَ بِهِنَّ أُذُنَيْهِ وَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَقَالَ :
او چټول به يې دواړه لاسونه تر غوږونو د نرمۍ پورې او چې کله به يې پورته کولو سردرکوع نه نو ويل به يې
سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَعَلَّ مِثْلَ ذَلِكَ . وَ
سمع الله لمن حمده ، او دغه شان به يې کول (يعني دواړه لاسونه به يې د غوږونو نرميو پورې وړل) او
فِي رِوَايَةٍ : حَتَّى يُحَادِيَ بِهِنَّ فُرُوعَ أُذُنَيْهِ . (متفق عليه) ^(١)
په يو روايت كې دي: چې دواړه لاسونه به يې د غوږونو بره حصې پورې وړل.

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٢١٩٢/٢، رقم الحديث : ٧٢٧٧، مسلم في الصحيح ٢٩٢/١ رقم الحديث: ٢٥٠-٢٩١، أخرجه أحمد في المسند ١٣٦٣.

توضیح: ددی حدیث تشریح تکبیر تحریمی په وخت دواړه لاسونو د اوچتیدو په وخت کې مسئله او مکمل اختلاف مخکې حدیث نمبر (۳) کې تیر شوی دی هلته یې وگورئ دلته دې حدیث کې یې د لاسونو اوچتولو حد د غوړنو برنی حصې پورې د ورلو بیان کړی دی دا د احنافو مستدل دی او کوم حضرات چې صرف سینې پورې لاسونه اوچتوي هغوی ته په کار دي چې دا حدیث د نظره ونه غورځوي او څه همت دې وکړي لږ اوچت دې یې وړي. (المراقات ۲/۵۰۱).

ه ربيع الثاني ۱۴۱۰ هـ

په مونځ کې د جلسې استراحت حکم

﴿۷﴾ وَ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فَإِذَا

د مالک بن حویرث رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه نقل دي چې وي لید وني صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په مونځ کولو باندې چې کله به نبی عَلَيْهِ السَّلَام

كَانَ فِي وَثْرٍ مِنْ صَلَاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا. (۱)

په طاق رکعت کې وټو نه به پاڅیدو ترڅو پورې به سیده شوی نه وو.

توضیح: في وتر من الصلوة: مطلب دا دی چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به چې مونځ کولو اولني يا دريه رکعت آخري سجدې نه سر اوچتولو نه پس به لږ کیناستو استراحت به یې وکړو او بیا به بل رکعت دپاره پاڅیدو د فقهاو اصطلاح کې دې عمل ته جلسه د استراحت ویلی شي. (المراقات ۲/۵۰۵).

لم ينهض: د پاڅیدو په معنی کې دی یعنی ترڅو چې تاسو به استراحت نه وي کړی دغه وخت پورې تاسو دویم يا څلورم رکعت ته مه پاڅئ.

د فقهاو اختلاف: جلسه استراحت کې د فقهاو اختلاف دی آیا دا د عبادت حصه او منون عمل دی یا په وخت د مجبوری کې عمل دی. امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ دې ته مطلقاً سنت وایي که د عذر په وخت کې وي یا بغیر د عذروي دا د عبادت یوه حصه ده او سنت دي هغه فرمایي داسې د ناستې نه پس د پاڅیدو هم دا طریقه ده چې دواړو لاسونو سره د ځمکې نه په تکیا سره پاڅي دا مسنون دي. امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ او د مختار قول مطابق او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللَّهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي دا جلسه د استراحت د عبادت سنت یا د مستحباتو د قسم نه نه ده، بلکې دا د عذر د وجې نه په حالت د مجبوری کې کولی شي او دا په حالت د مجبوری باندې محمول دی. (المراقات ۲/۵۰۵، اشعة اللمعات ۳۸۴).

دلائل: حضرت امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ دلیل زیر بحث د حضرت مالک بن حویرث روایت دی چې خپل

مقصد باندې واضح دلیل دی د جمهورو دلیل د حضرت ابو هريره رضي الله عنه حديث دی چې ترمذي کې په دې الفاظو منقول دي: **عن ابي هريرة قال كان النبي صلى الله عليه وسلم ينهض في الصلوة على صدور قدميه** (ترمذي ص ۶۴)

امام ترمذي رحمه الله د مالک بن حويرث روايت نه پس متصل دا حديث نقل کړو او په دې باندې يې د اهل علمو عمل بنودلی شي، دې نه معلومه شوه دا حديث صحيح دی او په کثرت سره امت په دې باندې عمل کړی اگرچې ددې حديث په يوه طريقه سند کې خالد بن اياس راوي ته ضعيف ويلی شوی دی، خود يوي طريقې د وجې نه د اصل حديث صحت نه متاثر کېږي دا روايت مصنف ابن ابي شيبه رحمه الله کې داسې منقول دي: **عن ابن مسعود رضي الله عنه انه كان ينهض في الصلوة على صدور قدميه ولم يجلس دغه شان** روايت حضرت علي رضي الله عنه، ابن مسعود رضي الله عنه، ابن عمر رضي الله عنه او حضرت زبير رضي الله عنه نه مصنف ابن ابي شيبه کې نقل دي (المركات ۲/۵۰۶)

بلکې د شعبي په حوالې سره ابن ابي شيبه داسې وايي: **عن الشعبي قال كان عمرو وعلي واصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ينهضون في الصلوة على صدور اقدامهم** (كذا في اشعة اللمعات ۲/۳۸۴، المركات ۲/۵۰۶) په مصنف عبد الرزاق کې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه متعلق دا روايت داسې منقول دی: **عبد الرزاق عن ابن عيينه عن ابن ابي ليلى قال سمعت عبد الرحمن بن يزيد يقول رمقت عبد الله بن مسعود في الصلوة فرايته ينهض ولا يجلس قال ينهض على صدور قدميه في الركعة الاولى والثالثة.**

علامه ابن دقيق العيد رحمه الله فرمايي دا خبره عجيبه ده، يو عمل ته استراحت هم وايي او بيا سنت هم وايي حالانکې د عبادت مدار په تکليفاتو باندې دی استراحت باندې نه دی.

جمهورو باب التشهد د فصل ثاني په آخري حديث نمبر (۹) کې هم استدلال کړی دی کوم چې مشکوٰة (ص ۸۵) کې مذکور دي الفاظ يې دا دي: **وعن عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه قال كان النبي**

صلى الله عليه وسلم في الركعتين الاولىين كان على الرضف حتى يقوم. (رواه الترمذي)

ياد ساتی علامه تورپشتي رحمه الله د تشریح مطابق دا حديث د جمهورو دليل دی ورنه نور شارحينو ددې مطلب تشهد د قعه اولی بيان کړی دی.

جواب: جمهورو شوافعو ته ددې دليل دا جواب ورکړو، مالک بن حويرث رضي الله عنه روايت حالت د عذر باندې محمول دی حضور صلى الله عليه وسلم حالت د عذر يا ضعف د وجې نه دا عمل کړی دی او په حالت عذر کې داسې کول ښه لږي.

دویم جواب دادی د ابن حویرث رضی اللہ عنہ روایت بیان جواز باندی محمول دی بهر حال د فقها و دا اختلاف د جواز او عدم جواز نه دی بلکہ د اولی او غیر اولی اختلاف دی. باقی شوافعو چہ د غازی و دریدو کومه طریقہ بیان کړې ده چہ دواړه لاسونو سره په ځمکه تکیا کوي جمهور دې باره کي فرمایي حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ روایت کي ممانعت داسې راغلی دی باب التّشہد کي حدیث نمبر (۹) دلاندې ددې بحث ان شاء الله راځي.

په مونځ کي به لاسونه څنگه کيځودلی شي

﴿۸﴾ وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حَجْرٍ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ
د وائل بن حجر <small>رضی اللہ عنہ</small> نه روایت دی وایي چي: دوي وليدو نبي <small>عليه السلام</small> چي اوچتول به يې دواړه لاسونه
حِينَ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ ثُمَّ التَّحَفَ بِثَوْبِهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى
په وخت د شروع کولو د مونځ کي د تکبير دپاره ييا يې لاسونه کپړه کي دننه کړل ييا يې کيښود وني لاس
عَلَى الْيُسْرَى فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَزْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنَ الثَّوْبِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا
په چپ لاس باندې ييا چي رکوع ته د تلوار اده يې وکړه نو ييا يې دواړه لاسونه د کپړې نه را بهر کړه او اوچت يې
وَ كَبَّرَ فَرَزَعَهُ فَلَمَّا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَفَعَ يَدَيْهِ فَلَمَّا
کړل او تکبير وويلو سره رکوع ته لاړ چي کله سمع الله لمن حمده يې وويله نو لاس يې اوچت کړو ييا چي کله
سَجَدَ سَجَدًا بَيْنَ كَفْيَيْهِ ^(۱) . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).
يې سجده کوله نو سجده يې وکړه د دواړه لاسونو په مينځ کي.

توضیح: ثم وضع يده اليسرى: دې کي دريو مسائلو طرف ته اشاره ده ددې تفصيل ضروري دی دې کي دائمو اختلاف هم دی خودا د جواز او عدم جواز اختلاف نه دی اولی او د غیر اولی دی. (المقرقات ۲/۵۰۷).

اوله مسئله او د فقهاو اختلاف: په حالت د قیام کي لاس ترل مسنون دي یا پریښودل مسنون دي دې کي د فقهاو اختلاف دی د جمهور و سلفو او خلفو مسلک دا دی وضع د یدینو سنت ده یعنی مونځ کونکي چي کله مونځ کي او دريږي نو لاسونه دې وتړي لاسونه ترلي ساتل سنت دي ارسال سنت نه دی. د امام مالک رضی اللہ عنہ مشهور قول د ارسال دی یعنی لاسونه په حالت قیام کي نوم باندې نه کيښودل، بلکي

(۱) أخرجه مسلم ۳۰۱/۱ رقم الحديث: ۱۰۱۰۵۱.

زورند په کار دي دویم قول د جمهورو په شان دی لاسونه تر لاسنت دي، ارسال یدین کې امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ د قیاس نه استدلال کړی چې یو کس بادشاه ته مخامخ مונځ کې ودریږي نو درعب او هیبت ویره وي لاسونه څوړند په کار دي وضع یدین نه ده په کار. جمهورو د زیر بحث حدیث نه استدلال کړی چې خپل مقصد کې واضح تر دی دې نه پس حضرت سهل بن سعد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث نمبر (۹) نه استدلال کړی دی بیافصل ثانی حدیث نمبر (۱۴) حضرت قیصه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت نه استدلال کړی دی، دې ټولو احادیثو په موجودگی کې د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ د قیاس هیڅ مقام نشته (المراقات ۲/۵۰۸)

همدارنگه دا ډیر احادیث په شیعو او روافضو باندې حجت دی دوي به د مسلمانانو سره عبادت کې د اشتراک د وجې نه لاس نه تړل، بلکې دوي په هر یو عمل کې د مسلمانانو نه جدا جدا دي، څنگه چې د هغوي طریقه ده د شیعه باطل خیال دی حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په زمانه کې منافقینو مونځ کې د دوکې په غرض باندې لاسونه تړل د قرآن آیت **﴿يَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ﴾** (توبه آیت: ۶۷) کې تحریف کولو سره ددې نه استدلال کوي.

دوهمه مسئله او د قهواو اختلاف: کله چې دې حدیث کې د لاس کیخودو صراحت راغلی، نو اوس د جمهورو په منځ کې اختلاف راغلی چې لاس کوم ځای کیخودې شي امام ابوحنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ، سفیان ثوري رَحْمَةُ اللَّهِ او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ مشهور قول مطابق مونځ کې لاس نوم نه لاندې کیښودل افضل دي. امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد او یو غیر مشهور قول کې امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد مونځ کې لاس سینې دلاندې او دنوم دبره کیښودل افضل دي (کذا في رحمة الامة في اختلاف الائمة ص ۳۲)

امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ د صحیح ابن خزیمه د روایت نه استدلال کړی دی الفاظیې داسې دي: (فوضع یدیه الیمنی علی الیسری علی صدره) دې روایت کې لاس د سینې دبره کیښودو ذکر دی او د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ یو قول هم داسې دی. ائمه احناف او حنابله د حضرت علی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د اثر نه استدلال کړی دی. الفاظیې دا دي: (قال من السنة وضع الكف على الكف في الصلوة تحت السرقة). (المراقات ۲/۵۰۹) دا روایت سنن بیهقی، ج ۲، ص ۳۱ باندې نقل کړی دی او بذل المجهود، ج ۲، ص ۲۳) نقل کړی دی. مصنف ابن ابی شیبه کې، ج ۱، ص ۳۹۸) باندې راوړی، دغه رنگ ابن ابی شیبه رَحْمَةُ اللَّهِ حضرت وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت دې الفاظو سره نقل کړی دی. (مصنف ابن ابی شیبه ج ۱ ص ۳۹۸).

یاد ساتئ: د لاس تړلو یا کیښودو په مقام په تعیین کې څومره روایات دي اصول جرح او تعدیل پیش نظر دې ټولو کې کلام دی، احنافو چې د کومو روایاتو نه استدلال کړی دی، نو په دې باندې د شوافعو مستدلات په نسبت کم کلام شوی دی بهر حال دا د افضل او غیر افضل مسئله ده بیا بیان د جواز د پاره دغه رنگ عمل شوی دی دې کې څه لویه جگړه نشته. امام ترمذی داسې فیصله کړې ده:

والعمل على هذا عند اهل العلم من اصحاب النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ومن بعدهم يرون ان يضع الرجل يمينه على شماله في الصلوة وراى بعضهم ان يضعها فوق السرقة وراى بعضهم ان يضعها تحت السرقة وكل ذلك واسع عندهم (ترمذى، ج ۱، ص ۵۹)

امام ترمذى رَحِمَهُ اللهُ دَدِي فيصلي نه دا معلومه شوه چې لاس د نوم نه بره وي يا بنكته تولو كي گنجائش دي خو فوق الصدر ذكر نه كولو باندي امام ترمذى غير مقلدين حضرات پريشانى كي و اچول د دوي د عمل شه گنجائش په نظر نه راتلو، افسوس سره ويلي كېږي چې بعضي حضرات دي كي دومره غلرو كوي چې د سينې نه بره او مري نه بنكته لاسونه ايرېدي دا كوم سنت دي كوم كسان چې د نوم نه بنكته لاس ږدي هغوي له هم احتياط په كار دي چې ډير بنكته لاس مه ايرېدي لاندې عورت غليظه دي چې د لاس شه حصه د نوم نه بنكته او شه نوم د پاسه وي دا مستحسن دي.

دریعه مسئله او د قهاو اختلاف: د لاس كينودو په كيفيت كي هم اختلاف دي بلكي ائمه احناف خپل منخ كي هم اختلاف دي د دي وجه دا ده بعضي رواياتو كي وضع الكف على الكف ذكر دي، لكه څنگه چې د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رواياتو كي دي بعضي روايات كي بنې لاس په چپ لاس باندي كينودل روايات شته، لكه د حضرت سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نمبر (۹) دي بعضي رواياتو كي د (رسغين) ذكر هم دي علماء كرامو په كي بهترين تطبيق كړي دي دي نه تولو رواياتو باندي په آسانه عمل كېږي مثلاً د بني لاس تلي د چپ لاس په پشت باندي كينودى شي او گوتو سره د گس لاس د گټو احاطه وشي او د بني لاس باقي درې گوتې د چپ لاس په مروند باندي كينودى شي دغه رنگ كف او اسفين او ذراع والا ټول رواياتو باندي عمل راخي دا خبره ځان سره ساتي. بعضي خلك پوره لاسونه د لونيږدي پورې وري او يوبل لاس په كي پټوي او سينې باندي ډبره ږدي د امنون شكل نه دي.

من الثوب: د دي معلومېږي حضرت وائل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په يخنى موسم كي وليده ځكه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لاس په كپرو كي پټ كړى وو.

بين كفيه: منون طريقه دا ده د سجدې په حالت كي دواړه لاسونه د غوږونو سره داسې كېږدي كه د غوږونو نه شه پړنوخي نو د لاسونو شا باندي به پړنوخي، بلكي سر او لاس برابر اندازه باندي كېږدي.

وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څو كوو؟ وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لوى شان و الاصحابي دي (المركات ۲/۵۰۶).

د نبي ﷺ په آخري عمر كي يې ايمان راوړى ؤ د حضرت موت او سيدونكى ؤ او قبائلي سردارانو نه ؤ او دده پلارد حضرت موت وغيره بادشاه ؤ وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غالباً سنة الوفود كي مدينې منورې ته په خپله رضا و رغبت سره راغلي ؤ او اسلام يې قبول كړو او صحابو ته يې بشارت وركړى ؤ چې لرې علاقې حضرت موت نه وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مسلمان كيدونكى راروان دي چې الله تعالى او دهغه د رسول يې د

زړه په مينه او محبت سره ومنل او د هغه ځای د باشاهانو د کورنۍ نه ؤ، کله چې حضرت وائل رضي الله عنه نبي عليه السلام ته ورسيدو، نو نبي عليه السلام د دې بنائسته استقبال وکړو او ځان ته يې نژدې کړو او بيا يې خپل څادر ورته خور کړو او دده په حق کې يې دا دعاء وکړه: (اللهم بارک في وائل وولده وولد وولده) (المراقات ۲/۵۰۶) نبي عليه السلام حضرت وائل رضي الله عنه د خپلې علاقې سردار مقرر کړو حضرت وائل رضي الله عنه د نبي عليه السلام د مونځ کيفيت بيان کړی دی دده د پلار نوم حجر دی اول حابيا جيم، وروسته د حضرت معاويه رضي الله عنه په دور خلافت کې وفات شوی دی.

﴿٩٩﴾ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ : كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ

د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: خلکو ته به حکم کيدلو چې مونځ گزار به پردي

الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۱)

نبي لاس په گس (چپ) لاس باندې په مونځ کې.

﴿١٠٠﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام به چې کله د مونځ اراده کوله تکبير تحريره

جَيْنَ يَقُومُ ثُمَّ يُكَبِّرُ جَيْنَ يَزْكَعُ ثُمَّ يَقُولُ : « سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ

به ويله په وخت د او دريدو کې بيا يې تکبير وويل د رکوع ته تللو په وخت کې بيا يې ويل: سمع الله لمن

حَمِدَهُ » جَيْنَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ : « رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ » ثُمَّ

حمده، چې کله به يې د رکوع نه خپله ملا را اوچته کړه، بيا په ولاړه ولاړه ربنا لک الحمد وويلو، بيا يې

يُكَبِّرُ جَيْنَ يَهْوِي ثُمَّ يُكَبِّرُ جَيْنَ يَسْجُدُ ثُمَّ يَكْبُرُ جَيْنَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ

تکبير وويله چې کله د سجدي د پاره بنکته کېدو بيا يې تکبير وويله چې کله د سجدي نه را اوچتيدو او

يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقْضِيَهَا وَيُكَبِّرُ جَيْنَ يَقُومُ مِنَ الثَّنَتَيْنِ بَعْدَ الْجُلُوسِ (متفق عليه) ^(۲)

کول به يې دارنگې په ټول مونځ کې او کله چې به د دوو رکعاتو نه پس پاڅيدلو، نو تکبير به يې ويله.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۲۱، رقم الحديث ۷۱۰۰.

(۲) أخرجه البخاري ۲/۲۷۲، رقم الحديث ۷۱۹۰، ومسلم ۲۹۳/۱، رقم الحديث ۲۷-۳۹۲، والنسائي ۲/۲۲۲، رقم الحديث ۱۱۵۰.

طول قیام افضل دی که کثرت در کعاتونو؟

﴿۱۱﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طَوْلُ الْقُنُوتِ»^(۱)

د جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دی چې نبی ﷺ فرمایي د ټولو نه بهتر مونځ دادی چې په هغې کې قیام اوږدوي

توضیح: طول القنوت: لفظ قنوت ډیرو معانو او مطالبو باندې راځي قنوت بمعنی سکوت هم دی، په معنی د خشوع او خضوع هم دی، په معنی د قیام هم دی، دعا هم ده، قنوت نازله ته هم ویلی کېږي او ددې معنی طاعت هم دی دلته د طول قنوت نه مراد قیام دی په مونځ کې یعنې مونځ کې ډیر وخت پورې او دریدل قرآن کریم لوستل افضل دي. (المراقات ۲/۵۱۰).

څوک چې نفل مونځ کوي ددې دوه طریقې کیدی شي رومی طریقه داده انسان مونځ ډیر ساعت پورې ولاړ د قرآن کریم لوستل کوي او اوږده رکعتونه وکړي دې ته طول قیام ویلي کېږي. دویمه طریقه داده سړی قیام او قرآت اوږد نه کړي بلکې په دغومره وخت کې مختصر مختصر ډیر رکعاتونه وکړي دې ته کثرت سجود ویلي کېږي، دې باندې د ټولو اتفاق دی چې د دواړه طریقې جائز او باعث ثواب او اجر دي، خو دې کې بحث دی چې دې کې کومه طریقه ډیره افضل ده. د شوافعو، احنافو او جمهورو په نزد باندې طول قیام افضل دی، ځکه چې دې کې تلاوت قرآن دی، او په مانځه کې تلاوت د مانځه د تسیحاتو نه افضل دی، (المراقات ۲/۵۱۱).

د بعضې سلفو په نزد باندې کثرت سجود افضل دی ځکه چې حدیث کې راغلي دي چې بنده کله سجده کې وي نو الله تعالی ته ډیر نزدې حالت کې وي د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ يُو قَوْلِ هَمْ د غه رنگ دی چې

- تکثیر سجود افضل دی اگر چې د دوي مسلک هغه دی کوم چې بیان شو. (کذا في معارف السنن)
- د جمهورو په رائي کې ډیر وزن دی یو خو ځکه چې حضور ﷺ په خپله طول قیام افضل گڼلی دی، دویم دا چې قرآن کریم طول قیام کې ډیر ویلي کېږي او تلاوت افضل دی تسیحاتو ته، حالانکې کثرت تسیحات کثرت سجود او رکعات سره وي بعضې دواړه برابر حسابوي، بعضې خلک شپه د طول قیام د پاره او ورځ کثرت سجود د پاره افضل وايي. شارحینو ددې حدیث داسې تشریح کړې ده ما چې بره وضاحت کړی دی تشریح کې دا ډیره واضحه ده باقي سجده افضل ده یا قیام افضل دی ددې بحث ان شاء الله په باب السجود کې راځي.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۲۰/۱ رقم الحديث: ۱۶۱-۷۵۶.

الفصل الثانی:

د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د مونخ مکمل نقشہ:

﴿۱۲﴾ عَنْ أَبِي حَمِيدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ فِي عَشْرَةٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د حضرت ابو حمید ساعدی رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چې ده د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د لسو صحابو جماعت ته وویل

أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا فَأَعْرِضْ.

ماتہ د تاسو ټولو نه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د مونخ طریقہ بنه معلومہ ده د صحابو جماعت وویل صحیح ده بیان یې

قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهَمَا مَنكِبَيْهِ

کړی ده وویل نبی صلی اللہ علیہ وسلم به چې مونخ ته او دریدو نو خپل دواړه لاسونه به یې اوچت کړه داوږو برابر

ثُمَّ يُكَبِّرُ ثُمَّ يَقْرَأُ ثُمَّ يُكَبِّرُ وَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهَمَا مَنكِبَيْهِ

او تکبیر به یې ویلو ییایې قرأت کولو ییایې تکبیر و ویله او خپل دواړه لاسونه یې اوچت کړه داوږو پورې

ثُمَّ يَرْكَعُ وَ يَضَعُ رَأْسَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ يَعْتَدِلُ فَلَا

ییایې رکوع و کړه او کیخود ل دواړه لاسونه په زنگونو نوباندې او ملا به یې سیدها کوله او سر به یې نه ډیر

يُصْبِي رَأْسَهُ وَلَا يُقْنِعُ ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيَقُولُ: « سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ » ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ

بنکه کولو او نه ډیر او چتولو ییاد سر او چتیدو سره سمع الله لمن حمده و ویله او اوچتول به یې دواړه لاسونه

حَتَّى يُحَاذِيَ بِهَمَا مَنكِبَيْهِ مُعْتَدِلًا ثُمَّ يَقُولُ: « اللَّهُ أَكْبَرُ » ثُمَّ يَهْوِي إِلَى الْأَرْضِ سَاجِدًا

داوږو پورې او سیدها به او دریدو ییایې تکبیر ویلو سره ځمکې طرف ته بنکه کیدو او سجده به یې کوله

فَيُجَافِي يَدَيْهِ عَنِ جَنْبَيْهِ وَ يَفْتَحُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ

په حالت د سجده کې یې خپل دواړه لاسونه د پتونانو نه جدا ساتل او دخپلو خپو گوتې به یې قلمې طرف ته

ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَ يُثْنِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا

کولې ییایې د سجده نه سر اوچت کړو او گسه خپه به یې خوره کړه او په هغې باندې به سیدها کیناستو

ثُمَّ يَعْتَدِلُ حَتَّى يَرْجِعَ كُلَّ عَظْمٍ إِلَى مَوْضِعِهِ مُعْتَدِلًا ثُمَّ يَسْجُدُ ثُمَّ يَقُولُ: « اللَّهُ أَكْبَرُ » وَ

هتر دې چې هر یو اندام به په خپل ځای برابر شو ییایې به تکبیر و ویله او سجده ته به تلو ییایې الله اکبر و ویله او

يَرْفَعُ وَ يَثْبِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا ثُمَّ يَعْتَدِلُ حَتَّى

سجدې نه به يې سر اوچت کړو بيا به يې گسه خپه تاؤ کړه دې باندي به اطمینان سره کيناستو تردې چې د

يَرْجِعُ كُلَّ عَظْمٍ إِلَى مَوْضِعِهِ ثُمَّ يَنْهَضُ ثُمَّ يَصْنَعُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ إِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ

بدن هر اندام به په خپل ځای برابر شو بيا يې دويم رکعت کې همدارنگې کول چې دوه رکعتونه پس او دريدو

كَبَّرَ وَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَادِي بِهِنَّ مَنْكِبَيْهِ كَمَا كَبَّرَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ

نو الله اکبر به يې وويلو دواړه لاسونه به يې اوږو پورې رسولولکه څنگه چې يې د مونځ شروع کې تکبير

ثُمَّ يَصْنَعُ ذَلِكَ فِي بَقِيَّةِ صَلَاتِهِ حَتَّى إِذَا كَانَتِ السَّجْدَةُ الَّتِي

کولو او باقي مونځ به يې هم په همدې طريقې سره کولو او چې کله به يې هغه سجده وکړه چې ددې نه پس

فِيهَا التَّسْلِيمُ آخَرَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَ قَعَدَ مُتَوَرِّكًا عَلَى شِقِّهِ الْأَيْسَرِ

سلام گرځول وي نور ابهر به يې کړه خپله چپه خپه او گس طرف ته به د تورک په حالت کې کيناستو او

ثُمَّ سَلَّمَ . قَالُوا : صَدَقْتَ هَكَذَا كَانَ يُصَلِّي .^(۱)

بيا به يې سلام واورولو صحابو ورته وويل تاربتيا وويل نبي ﷺ داسې مونځ کولو:

(وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ وَ ابْنُ مَاجَهَ مَعْنَاهُ وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ : هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ وَ

ترمذی او ابن ماجه دا روايت بالمعنى نقل کړی، او امام ترمذی وايي: دا حديث حسن او صحيح دی او

وَ فِي رِوَايَةٍ لِأَبِي دَاوُدَ مِنْ حَدِيثِ أَبِي حُنَيْدٍ : ثُمَّ رَكَعَ فَوَضَعَ

دا بوداؤد په يوروايت کې د ابو حميد نه دا الفاظ مروی دي بيا چې به رکوع ته تلونو داسې به يې کينودل

يَدَيْهِ عَلَى - رُكْبَتَيْهِ كَأَنَّهُ قَابِضٌ عَلَيْهِنَّ وَ وَثَرَ يَدَيْهِ

دواړه لاسونه په زنگونانو باندي گويا چې په مضبوطی سره يې نيولي وو او خپل لاسونه دکمان په شان به

فَنَحَّاهُمَا عَنْ جَنْبَيْهِ وَ قَالَ : ثُمَّ سَجَدَ

يې ايښي وو او څنگلې به يې دخپلو دواړو اړخونو نه لرې ساتلې، او راوي وايي: بيا سجدې ته لاړو نو

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۶۷/۱ رقم الحديث : ۷۳۰ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۰۵/۲ ، رقم الحديث : ۳۰۱ ، وأخرجه ابن

ماجه في سننه ۳۲۷/۱ رقم الحديث : ۱۰۶۱ .

فَأَمَّا مَنْ أُنْفَهُ وَجِبْهَتَهُ الْأَرْضَ وَنَحَى يَدَيْهِ عَنِ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ

خپله پوزه او تندي به يې په ځمکه کېښود او لاسونه د پټونانو نه جدا وساتل او کيخود ل به يې دواړه لاسونه

حَدَوْ مَنكَبَيْهِ وَفَرَّجَ بَيْنَ فَخْذَيْهِ غَيْرَ حَامِلٍ بَطْنَهُ عَلَى هَيْئٍ مِنْ فَخْذَيْهِ حَتَّى فَرَّغَ

دواړو برابر او دواړه پټونان به يې کول او ساتل او خپله خپته به يې دواړه و نه جدا کړه تر دې چې د سجدي نه فارغ

ثُمَّ جَلَسَ فَأَقْرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَأَقْبَلَ بِصَدْرِ الْيُمْنَى عَلَى قِبْلَتِهِ وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى

شواو بيا به کي ناستو چپه خپه يې خوره کړه او د بڼې خپې شايې قېلې طرف ته کړو بڼې لاس يې په بڼې زنگون

وَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى وَأَشَارَ بِأَصْبُعِهِ يَعْني السَّبَّابَةَ.

باندې او گس لاس يې په گس زنگون باندې کېښود او اشاره يې وکړه په سبابې گوټې سره د (اشهدان

وَ فِي أُخْرَى لَهُ : وَ إِذَا قَعَدَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ

لااله الا الله ويل) په وخت کې . او د ابوداؤد په يو بل روايت کې دي چې : دوه رکعت وکړي او کيني او

قَعَدَ عَلَى بَطْنِ قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَ نَصَبَ الْيُمْنَى وَ إِذَا كَانَ فِي الرَّابِعَةِ

گڼه خپه باندې به کي ناستو او بڼې خپه به يې سيده او دروله ، او چې څلورم رکعت باندې به کي ناستو نو

أَفْضَى يَوْمَئِذٍ إِلَى الْأَرْضِ وَأَخْرَجَ قَدَمَيْهِ مِنْ نَاحِيَةِ وَاحِدَةٍ.

چپ کوناتي به يې د ځمکې سره ملاؤ کړو او دواړه خپې به يې يو طرف ته ويستې .

توضیح: انا اعلمکم: ممکن دی حضرت ابو حميد الساعدي موجوده لسو صحابو نه په عمر کې لوی

وو، ځکه يې وفرمايل زه ستاسو نه ډير پوه يم. (المراقات ۲/۵۱۱).

شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ لَمَعَاتُ كَيْ لِيكِي كَه يُو كَس تَسُو كَيْ خَان تَه لُوِي عَالَم وَايِي د فخر او تكبر د پاره

نه وي بلكې حقيقت ښكاره كولو د پاره داسې وكړي دا جائز دي كه يو كس د لُوِي وَايِي او تكبر د پاره او

نفساني اغراضو د لاندې خَان تَه لُوِي عَالَم وَايِي د انا جائز دي. (اشعة اللمعات ۲۸۵).

ثم يكبر: دا جمله دې باندې دلالت كوي چې تكبير تحریمه كې اول لاس او چتولی شي او چې كله

لاسونه د غوږونو برابر شي بيا د الله اكبر ويل په كار دي احنافو فقهاو كې د صاحب هدايه وغيره اكثر

فقهاو دارائى ده البته امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ او طحاوي په نزد باندې معارنت بهتر دي. يعنې كوم

وخت چې لاس او چت كړي هغه وخت الله اكبر ويل په كار دي.

يصبي: باب تفعيل نه دی سربښکته کیدو معنی باندې دی دلته رکوع کې سربښکته کولو په معنی کې دی.

ولایقنع: باب افعال نه دی رکوع کې سره یر او چت کولو ته ویلی کېږي او ددی نه منع کړی دی.
یثنی: ثنی یثنی د تاویدو پد معنی کې دی، قعده کې ناستې د پاره خپه تاوول او په هغې باندې د ناستې کیفیت یې بیان کړی دی.

ووتریدیه: توتیر باب تفعیل نه دی په کمان باندې چله خیرولو ته ویلی کېږي.
فناهما: دې الفاظو نه ددې تغیر مقصود دی، څنگه کمان باندې چله خیرولی شي دغه وخت کې کمان دواړه جانب جدا کېږي دغه رنگ دلته لاس اړخ نه جدا وي.

فامکن انقه و جهته: معلومه شوه چې د سجده صحیح کیدو د پاره ضروري دي چې پوزې او تندي دواړه ځمکه باندې جوښت کینخودل شي د ټولو احادیثو نه دا معلوم شو که چا د عذر نه او مجبوری د وجې دواړو کې یو سره سجده وکړه نو بغیر کراهت نه جائز دی، خو که بغیر د څه عذر او مجبوری چایو عضوه باندې سجده وکړه هغې کې دا تفصیل دی که صرف تندي باندې سجده وکړه او پوزه یې استعمال نه کړه دا مکروه ده البته سجده وکړه مونځ یې وشو او که تندي یې استعمال نه کړو صرف پوزې باندې سجده وکړه نو امام صاحب په نزد باندې دې صورت کې کراهت سره سجده او شوه مونځ صحیح دی، لیکن امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ اَوْ مُحَمَّدٌ رَحْمَةُ اللهِ په نزد باندې دې صورت کې سجده صحیح نه ده، ځکه مونځ فاسد شو د احناف فتوای دې باندې ده.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ: أَنَّهُ أَبْصَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ

د حضرت وائل بن حجر رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ نه روایت دی وایی چې: ما نبی عَلَيْهِ السَّلَام و لیدو چې کله او دریده د مونځ

رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتْما بِحَيْثُ مَنْكِبَيْهِ وَحَاذِي بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

د پاره نو او چت یې کړه دواړه لاسونه د لو برابر او دواړه گوتې یې د غوږونو پورې وې وړې ییایې تکبیر

وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُ: يَرْفَعُ إِبْهَامَيْهِ إِلَى شَحْمَةِ أُذُنَيْهِ^(۱).

وکړو. او دا بوداود په یو روایت کې دي چې تاسو گوتې د غوږونو نر میو (پوڅکیو) پورې وړې.

﴿۱۴﴾ وَعَنْ قَبِيصَةَ بْنِ هَلْبٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْمِنَا

قبیصه بن هلب رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ د خپل پلار نه نقل کوي وایی چې: نبی عَلَيْهِ السَّلَام مونږ ته مونځ کولو نو

فَيَأْخُذُ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ^(۱).

وي نیولو خپل نبی لاس سره چپ لاس.

د تعدیل ارکان تعلیم

﴿۱۵﴾ وَ عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ فَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ جَاءَ

حضرت رفاعه بن رافع رضي الله عنه وایي: یو کس مسجد ته راغی او مونځ یې وکړو بیا د نبی عليه السلام خدمت

فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعِدْ صَلَاتَكَ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ»

کې حاضر شو سلام یې وکړو نبی عليه السلام و فرمایل: خپل مونځ دوباره وکړه ځکه چې تا مونځ نه دی کړی

فَقَالَ : عَلَيْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ أَصَلِّي ؟ قَالَ :

هغه غرض وکړو یا رسول الله! تا سوماته د مونځ طريقه ونبائی چې مونځ څنگه وکړم؟ نبی عليه السلام و فرمایل

«إِذَا تَوَجَّهْتَ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ بِأَمْرِ الْقُرْآنِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَقْرَأَ فَإِذَا رَكَعْتَ

چې کله تا سو قبلې ته مخ کړی نو الله اکبر وایي بیا سورة فاتحه او څه چې الله وغواړي وایي او چې رکوع

فَاجْعَلْ رَأْسَكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ وَ مَكِّنْ رُكُوعَكَ وَ اْمُدِّ ظَهْرَكَ فَإِذَا

ته ځی نو خپل لاسونه په زنگونانو باندې بده اور رکوع کې قائم اوسه او خپله ملا همواره ساته او چې رکوع

رَفَعْتَ فَأَقِمْ صُلْبَكَ وَ اِرْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَرْجِعَ الْعِظَامُ إِلَى مَقَاصِلِهَا فَإِذَا سَجَدْتَ

نه سر اوچت کړې نو خپله ملا نیغه کړه او سر اوچت کړه تر دې چې هر عضو برابر شي او چې کله سجده کوي

فَسَكِّنِ السُّجُودَ فَإِذَا رَفَعْتَ فَاجْلِسْ عَلَى فَخْذِكَ الْيُسْرَى ثُمَّ

نوبه طریقې سره سجده وکړه او چې د سجده نه سر اوچت کړې خپل گس پتون باندې کینه بیا دغه رنگ

اَصْنَعْ ذَلِكَ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ وَ سَجْدَةٍ حَتَّى تَطْمَئِنَّ . هَذَا

په هر رکوع او سجده کې کوه تر دې چې رکوع، سجده، قومه او جلسه په اطمینان سره وکړي. د حدیث دا

«لَفْظُ الْمَصَابِيحِ . وَ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ مَعَ تَفْهِيمِ يَسِيرٍ وَ رَوَى التِّرْمِذِيُّ وَ النَّسَائِيُّ

الفاظ مصابیح کې دي، ابو داؤد د معمولي تفسیر او تبدیل سره نقل کړي، همدارنگې ترمذی او نسائی

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۲/۲، رقم الحديث : ۲۵۲، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۶۶/۱ رقم الحديث: ۷۰۹.

مَعْنَاهُ . وَ فِي رِوَايَةٍ لِلتِّرْمِذِيِّ قَالَ : « إِذَا قُنْتَ إِلَى الصَّلَاةِ

هم بالمعنى دا نقل کړي د ترمذي يو روايت کې دا الفاظ هم دي چې : تا سو کله د مونځ اراده وکړي داسې

فَتَوَضَّأَ كَمَا أَمَرَكَ اللَّهُ بِهِ ثُمَّ تَشَهَّدَ فَأَقَمَ

اودس وکړي څنگه چې الله تعالی امر کړی بیا کلمه شهادت ووايي بیا بڼې طريقې سره مونځ وکړي اود

فَإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ وَ إِلَّا فَاحْمِدِ اللَّهَ وَ كَبِّرْهُ وَ هَلِّهِ ثُمَّ ارْكَعْ»^(۱)

قرآن څه حصه ووايه چې تاته ياده وي او که ياده نه وي الحمد لله الله اکبر اولاله الا الله ووايه بيار کوع وکړه

تشریح: ددې احاديثو تشریح وغيره مخکې شوې ده دلته د ذکر کولو ضرورت نشته.

يو سلام سره دوه دوه نقل کول افضل دي يا څلور څلور؟

﴿١٦﴾ وَعَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « الصَّلَاةُ مَثْنَى مَثْنَى

د فضل بن عباس نه روايت دی وايي چې: نبي عليه الصلاة والسلام فرمايلي دي: چې مونځ دوه دوه رکعتي دی

تَشَهَّدُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ تَخَشُّعٌ وَ تَضَرُّعٌ وَ تَسْكُنٌ ثُمَّ تُقْبَعُ

تشهد دی په هر دويم رکعات کې او د (مونځ روح) خشوع، عاجزي او اظهار د غريبۍ دي، بيا اوچت

يَدَيْكَ يَقُولُ تَرْفَعُهُمَا إِلَى رَبِّكَ مُسْتَقْبِلًا بِبُطُونِهِمَا وَجْهَكَ

کړه خپل رب ته دواړه لاسونه، راوي وايي: اوچت کړي خپل رب ته داسې لاسونه چې د لاسونو تلي خولې

وَ تَقُولُ يَا رَبِّ يَا رَبِّ وَ مَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ

طرف ته وي (کومه چې د دعاء طريقه ده) اودا ووايي: ای زما ربه! ای زما ربه! او څوک چې داسې ونه کړي

فَهُوَ كَذَّابٌ وَ كَذَّابٌ . وَ فِي رِوَايَةٍ : « فَهُوَ خِدَاجٌ »^(۲)

نوده مونځ داسې دی او هغه دی (ناقص دی) د يو روايت الفاظ دادي: چې دده مونځ ناقص دی.

توضیح: الصلوة مثنى مثنى: يعنى نفل مونځ دوه دوه رکعتي دي باندې د ټولو اتفاق دی نفل مونځ

دوه دوه رکعتي په يو سلام سره هم جائز دي او څلور رکعاته هم جائز دي خو داد افضل او غير افضل اختلاف شو. (المراقات ۲/۵۲۱).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۲۷/۱ رقم الحديث: ۷۵۹، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۱۰۵/۲ رقم الحديث: ۳۰۲.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲۲۵/۲ رقم الحديث: ۳۸۵، وأحمد في المسند ۲۱۱.

د قهار اختلاف: امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي که ورځ وي يا شپه نفل دوه رکعتہ مطلقا افضل دي د صاحبينو په نزد باندې ورځ کې څلور څلور او د شپې دوه دوه نفل کول افضل دي. د امام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللهِ په نزد باندې مطلقا څلور رکعاته نفل کول افضل دي.

دلائل: امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ زير بحث حديث د فضل بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه او هر هغه حديث نه استدلال کړی دی چې په هغې کې مثنی مثنی ذکر دی. صاحبينو د شپې دوه دوه رکعاته نفلو کولو افضليت په تراويح مونځ باندې قياس کړی دی او د ورځې افضليت د پاره يې هغه دليل ورکړی دی کوم چې د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دی. اوس به راشي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څلور رکعاته افضليت باندې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روايت نه استدلال کړی دی هغه فرمايي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ماسخوتن نه پس څلور رکعات نفل کولو باندې دوام فرمايلي وو د حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مروی بخاري شريف کې حديث داسی دی فرمايي: (ما كان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يزید في رمضان ولا في غيره على احدى عشرة ركعة يصلي اربعا فلا تسال عن حسنهن و طولهن ثم يصلي اربعا فلا تسال عن حسنهن و طولهن ثم يصلي ثلاثا... الخ) (بخاري، ج ۱ ص ۱۵۴)

امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ يو عقلي دليل نه استدلال کړی هغه داسی چې هر هغه عبادت افضل دی چې هغې کې مشقت ډیر وي او په يوې تحریمه باندې څلور رکعاته کولو کې مشقت ډیر وي ځکه دا افضل دی. **جواب:** دا ټول جائز اعمال دي صرف افضليت کې اختلاف دی، لهذا د جواب ضرورت نشته علماء احناف فرمايي مثنی مثنی چې کوم حديث دی دې کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ گزار د ادنی رکعتونو ذکر کړی دی افضليت خبره نشته مطلب دا چې دوه دوه رکعتونو نه کم مونځ نشته. صاحبينو ته جواب دا دی تراويح چونکې ډیرې دي ځکه هلته سهولت ورکړی شوی دی او په دوه دوه رکعاتو باندې عمل شوی دی.

د مونځ نه پس دعاء غوښتل په کار دي: دې حديث کې د مونځ نه پس دعا غوښتلو ترغيب ذکر دی خو ذکر کولو نه مخکې د يو څو مشکل الفاظو تشریح ضروري ده:

تخشع: باب تفعل مصدر دی مرفوع دی د عاجزی په معنی دی. (المركات ۲/۵۲۱).

تشهد: دا هم د باب تفعل نه مصدر صيغه ده مرفوع دی او مثنی مثنی نه پس خبر ثاني دی يعنې هر دوه رکعتونو کې يو تشهد ضروري دی. و تضرع: دا هم د باب تفعل نه د مصدر صيغه ده کثرت سره دعا غوښتل او سوال کول او ژړا کولو په معنی کې دی ددې تعلق ظاهري جسم سره دی.

وکسکن: باب تفعل نه د مصدر صيغه ده د ذلت افتقار او احتقار د اظهار په معنی کې دی دا ټول په

ترکیب کې مرفوع واقع دي. ثم تقنع یدیک: باب افعال نه د مخاطب صیغه ده اقناع د اوچتیدو په معنی سره راځي دلته دعا کې لاس اوچتول مقصود دي.

يقول: دا کلام د ابن عباس رضي الله عنه دی د حضور صلی الله علیه وسلم د کلام تفسیر بیانوي یعنی حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي تاسو دعا کې دواړه لاسونه اوچتوئ او د الله تعالی مخې ته داسې کیفیت جوړ کړئ چې د لاسونو تلي ستا مخ طرف ته وي. (المراقات ۲/۵۲۲).

وتقول یارب: دا د مرفوع حدیث حصه ده یعنی حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي تاسو دعا کې داسې وایي: کذا و کذا یعنی چا چې د مونځ نه پس دعا ونه غوښتله نو دده مونځ ناقص دی دې مطلب د پاره دویم حدیث کې خداج لفظ راغلی چې د نقص او نقصان په معنی راغلی دی دې نه معلومه شوه فاتحه نه نو ستلو سره مونځ کې نقص راځي مونځ نه باطلیږي سوچ په کار دی آیا دعا نه غوښتلو سره مونځ باطل شو نه بلکې نقص په کې راغي. شیخ عبدالحق رحمه الله وایي: دل الحديث على استحباب الدعاء بعد الصلوة. د حدیث نه د مونځ نه پس دعا غوښتل مستحب ثابت شو.

د فرضونه پس دعاء ثبوت: نن نه څه وخت مخکې ستو نه پس اجتماعي دعا شته یا نشته باندې سخت اختلاف وو خو اخره کې اهل بدعت د مسلمانانو عام ماحول ته کتلو سره خاموشه کیناستل او اوس یوه بله مسئله پیدا شوې ده آیا فرائضو نه پس اجتماعي دعا ثابت ده یا نه ده، جمهور عجم د فرائضو نه پس لاس اوچتول ضروري گڼي او په خپله لاس اوچت کړي او دعا غواړي جزیره عرب کې مسلمانان د فرضو نه پس دعا د پاره لاس نه اوچتوي نو د عجمو علماو هم هغوی ته وکتل او دهغوی په نقش قدم باندې د تلو کوشش کوي. مفتي هند کفایت الله صاحب رحمه الله د فرائضو او سنتو نه پس دعا غوښتل یا نه غوښتل متعلق النفائس المرغوبة فی حکم الدعاء بعد المكتوبة په نوم یو کتاب لیکلی دی دا په حقیقت کې یوه فتوی ده دې باندې د مختلف ملکونو سل (۱۰۰) علماو دستخط دی دې کې مفتي صاحب رحمه الله د فرضو نه پس دعا غوښتلو باندې یو لوی کلام کړی دی د ثبوت دا یو عمیق تحقیق دی کتاب فصل اول نه حضرت مفتي صاحب رحمه الله د دلائلو سره د سنتو نه پس اجتماعي دعا نفی کړې ده او فصل دوهم نه د فرائضو نه پس دعا غوښتلو ثبوت باندې یو لیس احادیث ذکر کړي دي. او بیا مختلف علماو ونه د جواز او عدم جواز متعلق فتوای اخستي ده ددې په جواب کې د مختلفو علماو دا جواب دی د ټولو جواباتو عبارت نیږدې نزدې داسې دی. فرائضو سره متصل د دعاء غوښتل د سنت موافق دي ددې ثبوت احادیثو کې موجود دی خود سنتو او نوافلو نه پس خاص التزام سره دعا غوښتلو ثبوت احادیثو کې موجود نه دی بلکې دا التزام بدعت دی دا ترک کول ضروري دی. (نفائس مرغوبه ص ۶۱)

حضرت مفتي صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ چې د کومو احاديثو نه استدلال کړی دی په هغې کې واضح طور باندې فرائضو نه پس دعا غوښتلو ذکر شته خو سوال کونکي وايي چې لاس او چټوي او اجتماعي دعا غوښتل ذکر او ثبوت يو حديث کې هم نشته ددغې وجې اهل حديث او د حرمينو علماو او د جزيره عرب علماء او د عجمو بعضې او قليل علماء او فرائضو نه پس لاس او چټول او اجتماعي دعا غوښتل صحيح نه گڼي خو فرائضو نه پس د دعا قائلين دوي ته يو څو جوابونه ورکوي: (۱) لاس او چټول د دعا آداب نه دي چې د دعا ثبوت دی نور رفع اليدين ثبوت په خپله باندې وشو. (۲) حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د نوافلو نه پس دعا غوښتې هغې کې لاس او چټ کړی دی فقهاو دا عمل د فرائضو نه پس سره لگولی دی او په دې عمل شروع شو فيض الباري شرح بخاري کې شاه انور شاه صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ باندې باريک او طويل کلام کړی دی. (۳) د مذاهب اربعو علماء دې دعا ته مستحب ويلو سره ډير وخت په دې باندې عمل کړی وو لهدانن سبب اختلافاتو اعتبار نشته. والله اعلم بالصواب.

(۴) زير بحث حديث واضح عاجزی سره لاس او چټ او ژړا سره دعا غوښتلو ترغيب ورکوي حديث کې يو احتمال بل هم شته د هغې واضح مطلب دا دی دا معامله مونځ کولو نه پس دعا غوښتلو ده ځکه شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ لَمَعَاتُ كَيْ د فرائضو نه پس اجتماعي دعاء غوښتل مستحب گڼلي ده.

خداج: يعنې څوک چې داسې دعاء نه غواړي نو د هغوي مونځ ناقص دی دلته د خداج دې لفظ نه مراد نقصان دی، يو حديث کې فاتحه خلف الامام پرېښودو باره کې د خداج لفظ استعمال شوی دی، ددې نه معلومه شوه د فاتحې لوستل فرض نه دي بلکې واجب دي ورنه د خداج لفظ به نه استعماليدنی بلکې د باطل لفظ به استعمال شوی وي.

الفصل الثالث:

امام ته په اوچت آواز سره تکبيرونه ويل په کار دي

﴿١٧﴾ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُعَلِّ قَالَ : صَلَّى لَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ
د سعيد بن حارث بن معلى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: مونږ ته مونځ را کړو ابو سعيد خدري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او
لَجَهْرَ بِالتَّكْبِيرِ جِئَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ وَ جِئَ سَجَدًا وَ جِئَ رَفَعَ
تکبير يې په جهر سره وويل کله چې د سجدي نه يې سر اوچت کړو او چې کله سجدي ته لاړو همدارنگې يې

مِنَ الزَّكَّاتَيْنِ وَ قَالَ : هَكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۱)

و کرل اوچی کله یی ددوهر کعاتونه سراوچت کرونو همدارنگه یی و کرل اووی و یل مانبی علیه السلام داسی لیدلې و

توضیح: حین رفع راسه: دې دريو مقاماتو کې تيز آواز سره د تکبيراتو ذکر ځکه کړی دی چې بحث په دې کې وويادې و چې نه چې خلکو د سستی د وجې نه تکبيرات وويل پرېښودي وويادې و چې نه د دريو ذکر بطور نمونه وو او باقي تکبيرات يې په دې قياس کرل. (المراقات ۲/۵۲۳).

شيخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې ليکي چې د بنو مروان دور کې حضرت ابوهريرة رضي الله عنه مونخ ورکولو يو ځل دا بيمار شونو مونخ ابو سعيد خدری رضي الله عنه ورکړو او دې دريو ځايونو کې يې په اوچت آواز تکبيرات وويل چې مونخ يې ختم کړو چا وويل خلکو ته ستا مونخ نا آشنا بنکاره شو تاسو په منبر کيناستی او ويې فرمايل قسم په خدائی ما ته د هيچا څه پرواه نشته چې ما سره مونخ کې اختلاف وکړي يا ونه کړي ما حضور صلى الله عليه وسلم وليدو هغوی به داسې مونخ کولو. شيخ لمعات کې دا هم ليکلي د مروان ملگري او به خپله هغه په مونخ کې تکبيرات د اوچت آواز په ځای په مزه وويل دې و چې نه حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه د حضور صلى الله عليه وسلم د مونخ حواله ورکړه، امام ته په کار دي چې هغه خلکو ته نه گوري بلکې مسونه طريقه دې اختيار کړي او په تيز آواز دې تکبيرات وايي.

بغير د سوچه په لويو باندي اعتراض نه دي په کار:

﴿۱۸﴾	وَ عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ :	صَلَّيْتُ خَلْفَ شَيْخٍ بِمَكَّةَ
د حضرت عکرمه رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: مامونخ وکړود يو بوډا پسې په مکه مکرمه کې (يعني		
فَكَبَّرَ ثِنْتَيْنِ وَ عَشْرِينَ	تَكْبِيرَةً فَقُلْتُ	لِابْنِ عَبَّاسٍ :
حضرت ابو هريره رضي الله عنه) هغه په مونخ کې دوه ويشت تکبيرات وويل نو ما وويل ابن عباس رضي الله عنه ته		
إِنَّهُ	أَحْمَقُ	فَقَالَ
تَكَلَّمَكَ		
أُمَّكَ		
دا سړی احمق دی (چې دومره ډير تکبيرات وايي) ابن عباس رضي الله عنه وويل: ستا مور دې په تا وژاري		
سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ^(۲) .		
دا طريقه خود ابو القاسم محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ده.		

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۳۰۲/۲ رقم الحديث . ۸۲۵

(۲) أخرجه البخاري في صحيحه ۲۷۲/۱ رقم الحديث . ۷۸۸

توضیح: عکرمة: دا عکرمة تابعی دی د ابن عباس رضی اللہ عنہ شاگرد دی دده بی خایه جرات ته وگوره په یو صحابی باندې غلط اعتراض کوي علم ورسره نشته او په علم والاو باندې اعتراض کوي دا کلام د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ په محبت او دفاع کې لیکم ورنه زما د پاره عکرمة رضی اللہ عنہ هم د سرتاج دی. (المراقات ۲/۵۲۳).

څلور کعاتو کې دوویش تکییرات وي: سنة ابن القاسم: شارحینو لیکلي دي د مروان په دور کې هغوی تکییرات په مزه شروع کړي وو حضرت عکرمة رضی اللہ عنہ ددې غلطی بنکار شوی وو کله چې دوی حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ په اوچت آواز سره تکییراتو باندې ولیدو نو سخت تعجب کې شو او اعتراض یې وکړو، حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دا ښه ورته و او وې فرمایل تکییرات د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سنت دي ددې حدیث نتیجه او د مخکیني حدیث نتیجه یو دی ددې وخت تکییراتو کې د حکومت طرف ته څه فرق راغلی وو ځکه عامو خلکو ته التباس وشو. (المراقات ۲/۵۲۴).

﴿۱۹﴾ وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ مُرْسَلًا قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْتَبِرُ فِي الصَّلَاةِ

د علي بن الحسين رضی اللہ عنہ نه مرسلاروايت دی دا وايي چې نبي صلی اللہ علیہ وسلم به تکییر ویل په مونځ کې

كَلَّمَا خَفَضَ وَ رَفَعَ فَلَمْ تَزَلْ تِلْكَ صَلَاتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

چې کله ښکته کیدو رکوع ته او سجدې ته تلو کې او کله چې به پاڅیدو نو تکییر به یې ویلوي صلی اللہ علیہ وسلم

حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ تَعَالَى^(۱).

به همیشه داسې مونځ کولو تر دې چې نبي صلی اللہ علیہ وسلم د الله تعالی سره ملاقات وکړو یعنی وفات شو.

رفع الیدین صرف تکییر تحریمه په وخت کې دي

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ: أَلَا أَصَلِّي

د حضرت علقمه رضی اللہ عنہ نه روايت دی وايي چې: ابن مسعود رضی اللہ عنہ مونځ ته وويل: آیا زه مونځ وکړم

بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟ فَصَلَّ

تاسې ته د نبي صلی اللہ علیہ وسلم د مونځ په شان؟ نو مونځ ته ابن مسعود رضی اللہ عنہ د نبي صلی اللہ علیہ وسلم په شان مونځ وکړو

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۷۶/۱ رقم الحديث: ۱۷ من كتاب الصلاة.

وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ الْإِفْتِتَاحِ (۱).

او پورته یی نه کرل لاسونه خپل مگریو خل یی او چت کرل او هغه هم صرف په تکبیر تحریمه کې.

وَقَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَيْسَ هُوَ بِصَحِيحٍ عَلَى هَذَا الْمَعْنَى.

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ

د حضرت ابو حمید ساعدي رضي الله عنه نه روایت دی وایی چې: نبي عليه السلام به چې کله مونځ ته او دریدونو

اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ (۲).

قبلې ته به یی مخ کولو (بیا) دواړه لاسونه یی او چت کرل او (دې نه پس) یی تکبیر وویل.

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وایی چې: نبي عليه السلام مونځ ته د ما سپنن مونځ را کړو

وَ فِي مُؤَخَّرِ الصُّفُوفِ رَجُلٌ فَاسَاءَ الصَّلَاةَ فَلَمَّا سَلَّمَ

او په آخري صف کې يو کس ولاړ و هغه صحيح طريقي سره مونځ ونه کړو چې دغه کس سلام واره وو نو

كَادَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا فَلَانُ أَلَا تَتَّقِي اللَّهَ؟ أَلَا تَرَى كَيْفَ

نبي عليه السلام ورته آواز ورکړو: ای فلان! د الله تعالی نه، نه ویرېږي، آیا تاته معلومه نه ده چې تا څنگه

تُصَلِّي؟ إِنَّكُمْ تُرَوْنَ أَنَّهُ يَخْفَى عَلَيَّ هَيْهٔ مِمَّا تَصْنَعُونَ وَاللَّهُ إِنِّي لَأَرَى مِنْ خَلْفِي كَمَا أَرَى

مونځ وکړو ته خو پوهېږی چې څه کوی ما ته به پته نه وي، په الله قسم! زه وینم شاته څیزونه لکه څنگه

مِنْ بَيْنَ يَدَيَّ» (۳).

چې زه وینم د مخې څیزونه.

توضیح: من خلفي: یعنی په خدای قسم زه په مونځ کې د خپل شاته خلک وینم ځکه په مونځ کې خلاف

سنت کار مه کوی دې حدیث نه معلومه شوه چې حضور صلی الله علیه وسلم شاته او مخکې یو شان کوري.

سوال: دې ځای کې دا سوال پیدا کېږي الله تعالی علم غیب خپله خاصه گرځولې ده، د قرآن ډیر آیتونه او

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۷۷/۱ رقم الحديث: ۷۱۷، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۰/۲، رقم الحديث: ۲۵۷.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۲۶۱/۱ رقم الحديث: ۸۰۳.

(۳) أخرجه أحمد في المسند ۱۱۹/۲.

د انبیاء کرامو او د بزرگانو ډیرې قصې په دې دلالت کوي د غیب علم الله تعالی سره خاص دی د احادیث مقدسو ډیر روایات په دې باندې دال دي علم الغیب د الله تعالی خاصه ده دې حدیث نه دا تاثر ملاویږي چې حضور ﷺ عالم الغیب دی او هغه په وروستو مخکې او پټ څیزونو باندې پوهیږي ددې تعارض جواب څه دی؟

جواب: شارحینو په دې روایاتو کې ډیر توجیحات کړي دي او ددې تعارض ډیر جوابونه یې کړي دي: (۱) ابن حجر رَحْمَةُ اللهِ فرمایي حضور ﷺ په حالت مונخ کې انکشاف تام ورته کیدو او ددې وجې نه په دوی باندې د تجلیاتو مکمل نزول به کیدو دې وجې نه بطور خرق عادت دوی ته وروستو مخکې څیزونه په نظر راتلل، دا کیفیت د مונخ نه بهر نه ؤ دې وجې نه دوی د مונخ نه علاوه د علم الغیب نفې کړې ده ددغې ددې حدیث سره تعارض نشته (کذا في المرقات بتفسیر یسیر). (المرقات ۲/۵۲۶) (۲) شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ لمعات کې لیکلي حضور ﷺ مונخ کې وروستو او مخکې یو شان څیزونه بنکاریدل معجزه وه دوی حقیقي سترگو سره وروستو مخکې کتل. (اشعة اللمعات ۳۹۲). د شیخ په دې جواب کې څه بعد نشته ځکه چې د وحې کنکشن کله شروع کېږي نو انبیاء کرامو ته هریو څیز بنکاري او هغه علم بیا علم الغیب نه وي. علامه بوسیری رَحْمَةُ اللهِ وايي:

تبارک الله ما وحی بیکتسب ولا نبی علی غیب بمتهم

سعدی بابا د حضرت یعقوب عَلِيهِ السَّلَام او د حضرت یوسف عَلِيهِ السَّلَام د فراق په باره کې داسې وايي:

یکې رسید ازان گم کرده منرزند * که اے روشن گهر پیر منرمند

ز منمرش بوئے پیر این شمیدی * سپر اور چپاه کنعانش نه دیدی

بگفت احوال ما برق جهان است * د مپیدا او دیگر دم نهال است

گه بر طرام اصلی نشینم * گه بر پشت پائے خود نه بینم

(۳) بعضو شارحینو دا جواب ورکړی دی کیدی شي وحې یا الهام په طور باندې معلومیده بهر حال څنگه چې وي خو دا حالت مستمره نه وو بلکې د مونخ سره محدود ؤ او شارحین په احادیثو کې محنت او کوشش کوي او ددې جوابات ورکوي چې دا په خپله ددې خبرې دلیل دی چې د امت محمدیه ﷺ عقیده د حضور ﷺ د پاره د غیب دان نه ده.

سلم غیبه کس نمی داند بحسب پروردگار * هر که گوید ما بد انم تو از و باد در مدار

مصطفی هرگز نه گفتی تانه گفتی جبرئیل * جبرئیلش هم نه گفتی تانه گفتی کردگار



بَابُ مَا يُقْرَأُ بَعْدَ التَّكْبِيرِ : تکبیر تحریمی نه پس دعاگانې

قال الله تعالى: ﴿سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ﴾ (سورة طور: ٤٨/٤٩)

﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ (سورة حجر آیت: ٩٨)

﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ (سورة واقعة آیت: ٩٦)

د تکبیر تحریمی نه پس د مونځ په شروع کې د صحیحو احادیثو نه یو څو دعاگانې او اذکار ثابت دي مثلاً (سبحانک اللهم... الخ) ثناء ویل مشهور دي دغه رنگ (اني وجهت وجهي... الخ) ویل هم ثابت دي، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ وايي تکبیر تحریمه او فاتحې په مینځ کې مسنونه دعا نشته الله اکبر نه پس فاتحه شروع کول په کار دي لکه څنگه چې حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايات راغلي دي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فاتحې سره قرأت شروع کولو د جمهورو فقهاو په نزد دې موقعه باندې څه ناڅه دعا ویل په کار دي آحادیثو کې د دعاگانو ذکر شته ییاد جمهورو خپل منځ کې اختلاف دی د احنافو او حنابلو په نزد (سبحانک اللهم... الخ) ویل افضل دي.

ییاد ټولو اوږدو دعاگانو په باره کې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وايي نوافلو او فرائضو دواړو کې د دې ویل متحب دي خو ټولې ویلې شي یا بعضو باندې اکتفا وکړي.

د امام صاحب په نزد باندې فرائضو کې صرف (سبحانک اللهم... الخ) ویل په کار دي او باقي دعاگانې نه تهجد او نوافلو کې په کار دي په فرائضو کې داسې دعا رانه شي چې د مونځ باطل کیدو خطر په کې وي همدارنگه مونځ دروند جوړ نه شي او په قوم باندې بوج جوړ نه شي.

امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ او ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمایي فرائضو کې ثناء او (اني وجهت وجهي... الخ) دواړه یو ځای ویل په کار دي دې نه علاوه نه دي ویل په کار.

شوافع وايي که احادیثو کې د ټولو دعاگانو ذکر ملاویږي هغه نوافل او تهجدو باندې محمول دي فرائضو کې د احتیاط په بنیاد عامې دعاگانې نه دي ویل په کار.

یادغه دعاگانې تکبیر تحریمی نه مخکې ویل په کار دي یا کله نا کله فرائضو کې ویل په کار دي ظاهري حدیث نه دغه معلومیږي چې نوافلو سره سره حضور ﷺ فرائضو کې هم دا دعاگانې کړي دي کله یو کس د احتیاط په بنیاد یې وايي ویلې شي ثواب ورته ملاویږي البته نوافلو کې اوږدې او مختصرې ټولې ویلې شي او فرائضو کې مختصر ویل په کار دي فرض مونځ په اوږدیدو باندې په قوم

باندې بوج جوړ نه شي حضور ﷺ اما مان د فرض اوږد مونځ نه منع کړي وو او سخت د خفگان اظهار يې کړی وو که يو کس يواځې مونځ کوي يا نوافلو کې وي د هغه د پاره منع نه دي په دې شرط چې صرف مسنون دعاگانې وايي .

الفصل الأول:

د تکبیر تحریمې نه پس یو څه خاموشي سنت ده :

﴿١﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْكُتُ بَيْنَ التَّكْبِيرِ
د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي ﷺ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به خاموش کيدو په مينځ د تکبير
وَبَيْنَ الْقِرَاءَةِ إِسْكَاتَةً قَالَ أَحْسِبُهُ قَالَ هَنِيئَةٌ فَقُلْتُ يَا أَبِي وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ
تحریمې او د قرآت کې ، ما يو ورځ عرض وکړو : يا رسول الله ! په تاسو دې زما مور او پلار قربان شي
إِسْكَاتِكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَ الْقِرَاءَةِ مَا تَقُولُ قَالَ : « أَقُولُ
تاسو د تکبير تحریمې او قرآت په مينځ کې خاموش پاتې کېږي څه وايي تاسو ؟ وي فرمايل : زه وایم
اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَ بَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ
دا دعاء: ای الله! لرې والی پیدا کړي په مينځ زما او په مينځ د گناهونو زما کې لکه څنگه چې تالري والی
بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ لَقِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا
پیدا کړي دی د مشرق او مغرب په مينځ کې ، ای الله! ما د گناهونو نه داسې پاک کړي لکه څنگه چې
يُنْقِئُ الثَّوْبَ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِبْ خَطَايَايَ بِالنَّاءِ وَ الشَّلْجِ وَ الْبَرْدِ» (متعلق عليه) (۱)
سپينې کړي نه خيري لري کولې شي، ای الله! زما گناهونه د اوبو، واورې او گلۍ سره ووينځي .

توفیخ: اسکاټه: يعنې لږ ساعت د پاره حضور ﷺ او دريدو دغه دوران کې به دوی څه ويل دي متعلق حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د نبي ﷺ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نه تپوس وکړو چې تاسو دغه وخت کې څه وايي حضور ﷺ د دعاء نشاندهي وکړه. (المراقات ۵۲۷-۵۲۸/۲).

بِالنَّاءِ: خيري لري کولو د پاره عام طور اوبه استعمالېږي که هغه نه وي نو د گلۍ او ياد واورې اوبه هم

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۲۷، رقم الحديث: ۷۱۱، ومسلم في الصحيح ۱/۱۱۹ رقم الحديث: ۱۱۷-۱۱۸، وأبو داود ۱/۱۹۲

رقم الحديث: ۷۸۱، والنسائي ۱/۵۰، رقم الحديث: ۱۰

استعمالولی شي د درې څیزونو ذکر ځکه دی ترڅو چې د طهارت د ټولو طریقو ذکر اوشي او د عموم پاکۍ مقصد حاصل شي حدیث کې د سپینې کپړې ذکر ځکه و شوی باندې گندگي بنکاري او د وینځلو سره بنکاري چې خیرې ختم شویا نه. د گناه د وینځلو کومه دعا ده دا تشبیه او تمثیل دی مراد د گناهونو بخشش دی حقیقت کې وینځل مراد نه دي، امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ یو قول منقول دی تکبیر تحریمې نه پس متصل فاتحه شروع کول په کار دي ثناء یا نورې دعاگانې مسنون نه دي خود جمهورو دې باندې اتفاق دی تکبیر تحریمې نه پس بطور خاص ثناء ویل مسنون دي تفصیل تیر شوی دی.

په مونځ کې د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اورېدې دعاگانې

﴿۲۵﴾ وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَفِي رِوَايَةٍ:
د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې نبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به چې کله مونځ ته او دریدو او یورو روايت کې دي
كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ كَبَّرَ ثُمَّ قَالَ: « وَجْهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي
چې مونځ به یې شروع کولو نو تکبیر تحریمه به یې ویله بیا به یې ویل: ما خپل مخ هغه ذات طرف ته متوجه
فَقَرَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا
کړی چې د آسمان او ځمکو پیدا کونکی دی او حال دا چې زه حق طرف ته متوجه کیدونکی یم او بیزاره یم
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي
د باطل دین نه او د هغه خلکو نه، نه یم کوم چې شرک کوي، زما مونځ، زما عبادت، زما ژوند او زما مرگ
لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أَمَرْتُ
د الله تعالی د پاره دی چې د دواړو جهانو رب دی او څوک شریک یې نشته او ماته د دې حکم شوی دی
وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ
او زه د مسلمانانو نه یم ای الله! ته بادشاه یې ستانه سوا بل معبود نشته، ته زما رب یې او زه ستا بنده یم ما
كَلِمَتُ لَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَلْبِي فَأَغْفِرْ لِي ذُلِّي جَمِيعًا إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
خپل نفس باندې ظلم کړی زه د خپلو گناهونو اقرار کوم ته زما گناهونه معاف کړې، او نشته دی بخش
إِلَّا أَنْتَ أَلْهِدْنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا
کوونکی په غیر د تانه بل څوک او بڼه اخلاقو طرف ته زما رهنمائي وکړې غیر د ستانه بل څوک بڼه اخلاقو

إِلَّا أَنْتَ وَ اضْرِبْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَضُرُّ عَنِّي سَيِّئَهَا

طرف ته رهنمائي کونکی نشته او بد اخلاق زمانه لري کړی ځکه چې نه مې شي بچ کولی د بد اخلاقی

إِلَّا أَنْتَ لَبَّيْكَ وَ سَعْدَيْكَ وَ الْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ

نه په غیر د تانه بل څوک زه ستا خدمت کې حاضر یم او ستا حکم منلو ته تیار یم ټولې نیکی ستا په لاس

وَ الشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ إِنَّا بِكَ وَ إِلَيْكَ

کې دي، او گناهونه ستاسو طرف ته منسوب نه دي زه ستاسو د سبب نه یم او ستاسو طرف ته رجوع کوم

تَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ « وَ إِذَا رَكَعَ

ته د برکت والایې او دې خبرې نه اوچت یې زه تانه بخښنه غواړم او تاته توبه کوم او چې کله رکوع کوي

قَالَ : « اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَ بِكَ آمَنْتُ وَ لَكَ أَسَلْتُ

نو وایې به ای الله! ما ستا د پاره رکوع کړې او په تاباندي مې ایمان راوړی او ستا د پاره مې اسلام راوړی

خَشَعْتُ لَكَ سَمْعِي وَ بَصَرِي وَ مَعِي وَ عَظْمِي وَ عَصِي « فَإِذَا رَفَعَ

ښکته کيږي ستا د پاره زما او ریدل زمانندی زما د ماغ زما هډوکي او زما پټې، چې کله در رکوع نه سر اوچت

رَأْسُهُ قَالَ : « اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِنْ مِلَّةِ السَّمَاوَاتِ وَ مِلَّةِ الْأَرْضِ وَ مِلَّةِ مَا بَيْنَهُمَا

کړي نو وایې به ای الله! زموږ به! ستا د پاره حمد دی د آسمانونو او ځمکو برابر او څه چې د دې مینځ کې

وَ مِلَّةِ مَا هُنْتُ مِنْ هِيَ بَعْدُ « وَ إِذَا سَجَدَ قَالَ : « اللَّهُمَّ لَكَ

دی د هغې برابر او د هغه څیز برابر چې وروستو پیدا شي او چې کله سجده کوي نو وایې به: ای الله! ستا د پاره

سَجَدْتُ وَ بِكَ آمَنْتُ وَ لَكَ أَسَلْتُ سَجَدَ وَ جِهِي لِلدِّي

ما سجده کړې ده، تاباندي مې ایمان راوړو او ستا د پاره مې اسلام قبول کړو زما مخ هغه ذات ته سجده

خَلَقَهُ وَ صَوْرَتَهُ وَ شَقَّ سِنَعَهُ وَ بَصَرَهُ

و کړه چې هغې دا پیدا کړی دی ته یې صورت ورکړو دده سترگې خلاصې شوي غوږونه خلاص شو، الله

تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ « ثُمَّ يَكُونُ مِنْ آخِرِ مَا يَقُولُ بَيْنَ التَّشَهُدِ وَ التَّسْلِيمِ:

تعالی دیر برکت او بهترین پیدا کونکی دی بیا به وایې په آخر کې هغه چې وایې د تشهد او د سلام په مینځ

« اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَ مَا أَخَّرْتُ وَ مَا أَسْرَرْتُ وَ مَا أَعْلَنْتُ وَ مَا أَسْرَفْتُ

کې: ای الله! زما مخکې او وروستو، پټ او ښکاره ټول گناهونه معاف کړی او کوم اسراف چې ما کړی

وَمَا أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ

هغه هم راته معاف کړي، او هغه گناه مې هم معاف کړې چې د هغې علم ما نه ډیر ستا سره وو او ته خپل

الْمُقَدِّمُ وَ أَنْتَ الْمَوْخِرُ

بندگانو کې چاته وغواړې مخکې کوي یې (عزت ورکوي) او چاته چې وغواړې وروسته کوي یې او

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَ فِي رِوَايَةٍ لِشَافِعِي :

ستانه غیر بل هیڅوک معبود نشته. او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ بِهِ رَوَايَتِ كَيْ (پرومبې دعا کې د فی یدک)

« وَ الشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ وَ التَّهْدِيُّ مِنْ هَدَايَتِكَ

نه پس د الفاظ دي یعنی گناه ستا طرف ته منسوب نه ده او هدايت يافته هغه دي چې تا ورته هدايت کړې

أَنَا بِكَ وَ إِلَيْكَ لَا مَنجِي مِنْكَ وَ

وي، او زه ستا د قوت د وجې نه يم، او ستا طرف ته رجوع کونکی يم، نشته نجات ستا ذات نه علاوه او

لَا مَلْجَأَ إِلَّا إِلَيْكَ تَبَارَكْتَ .^(۱)

نشته ده پناه خو ستا ذات طرف ته او ته بابرکت يې.

توضیح: معنی: مخ مغز او گودی ته ویلي شي او عصبی پټوته عصب ویلي شي. (اشعة اللمعات ۳۹۴).

ملا السموات: یعنی د ځمکې او آسمانونه برابر دې دغه دواړه ډک شي.

من ثقی بعد: یعنی د ځمکو او آسمانونو نه علاوه کوم څیزونه چې معدوم وي خو ممکن الوجود دي

د دې برابر حمد او ثنا ستا د پاره (بعد) یعنی بعد المذکورات فی السموات والارض.

و شق سعه: الله تعالى خپل قدرت کامله سره رحم کې د انسان او حیوان یو تصویر او یوه خاکه جوړوي چې بالکل اوبو او هوا باندې وي دغه خاکه کې سترگې، غوږونه، پوزه او خوله مقاماتو باندې صرف یو ټک لگیدلی وي بیا دغه ځایونو کې الله تعالی مناسب سترگې غوږونه، خوله و غیره جوړ کړي دې حدیث کې د دې ذکر شوی دی د انسان او ځناور تصویر کښي الله تعالی فرمایي او بیا دغه شق باندې انسان او حیوان جوړ شي دا دیو شکر مقام دی او خصوصي انعام دی دې وجې نه نبي عَلَيْهِ السَّلَام د دې ذکر

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۳۱/۱ رقم الحديث ۲۰۱، ۷۷۱، وأبو داود ۱۸۱/۱ رقم الحديث ۷۶۰.

کړی: ﴿ فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴾ (سورة المؤمنون آیت : ۱۴).

الشر ليس اليك: یعنی د آدب او احترام او د تعظیم او عظمت د وجې نه د شر نسبت الله تعالی طرف ته نه دی شوې، گیني څنگه الله تعالی د خیر خالق دی دغه رنگ د شر خالق هم دی ها تخلق شر دا خو کمال دی خو ارتکاب د شر دي کې قباحت دی.

یوه لویه دعاء

﴿ ۳ ﴾ وَ عَنِ اَنْسٍ : اَنَّ رَجُلًا جَاءَ فَدَخَلَ الصَّفَّ وَ قَدْ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: یو ورځ یو کس راغی او دمونځ صف کې داخل شو او بېره او

حفره النفس فَقَالَ : الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا

څکه کیده ساه یې (یعنی ساه ساه کیدو) او وې ویل: الله تعالی ډیر لوی دی ټول تعریفونه الله لره دي

طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتَهُ قَالَ: «أَيُّكُمْ الْمُتَكَلِّمُ

داسې تعریفونه چې ډیر پاکیزه او برکت والادي نو کله چې نبي عليه السلام مونځ وکړ وې فرمایل چا وویل

بِالْكَلِمَاتِ ؟ فَأَرَمَ الْقَوْمُ . فَقَالَ : « أَيُّكُمْ الْمُتَكَلِّمُ بِالْكَلِمَاتِ ؟ » فَأَرَمَ الْقَوْمُ .

دا کلمات؟ ټول خلک خاموش شوي یې و فرمایل: چا وویل دا کلمات یا هم چا جواب ور نه کړو نو بیا

فَقَالَ : « أَيُّكُمْ الْمُتَكَلِّمُ بِهَا فَإِنَّهُ لَمْ يَقُلْ بَأْسًا » فَقَالَ

یې و فرمایل: دا کلمات چا ویلي دي (ویرېږئ مه) چا چې دا کلمات ویلي هغه گناه نه ده کړې، نو وویل

رَجُلٌ : جِئْتُ وَ قَدْ حَفَرَنِي النَّفْسُ فَقَلَّتْهَا .

یو کس یا رسول الله! کله چې زه راغلم نو زما ساه بېره او بنکته کیده ما دا کلمات ویلي دي، نبي عليه السلام

لَقَالَ: « لَقَدْ رَأَيْتُ اثْنَيْ عَشَرَ مَلَكًا يَنْتَدِرُونَهَا أَنَّهُمْ يَرْفَعُهَا »^(۱)

و فرمایل: ما ولیدل چې دولس فرښتو مخکې والی کولو چې دا کلمې به الله تعالی ته مخکې څوک وړي.

توضیح: حفره النفس: حفره ضرب یضرب نه د وروستو نه دیکه ور کولو په معنی کی دی محاوره ده

حفر الليل النهار یعنی شپې ورځې له لرې کړو دلته د ساه بېره ختلو په معنی کې دی ډیر تیز راتلو د وجې

نه ساه یې تله راتله گویا گویا دا ورته دیکه ور کوي. (المرقات ۵۳۵-۵۳۶/۲).

(۱) أخرجه مسلم ۱۱۹/۱ رقم الحديث: ۱۱۹۹-۱۲۰۰، وأبو داود ۱۸۵/۱ رقم الحديث: ۷۶۳، والنسائي ۱۳۲/۲، رقم الحديث: ۹۰۱.

فأمر القوم: دا خاموش کیدو ته ویلی شي دا لفظ د خناور و د پاره استعمال یږي خاموشی کې مبالغه ده.

بأسا: یعنی ووايه دا کلمات چا ویلي دي ده خو څه غلط کار نه وو کړی د ویریدو ضرورت نشته چونکې حضور ﷺ یو کس متعین کړی نه وو ځکه صحابه کرام خاموش وو که چرته متعین کړی وی نو بیا جواب ورکول واجب وو.

بعضې روایاتو کې د دیرش فرښتو ذکر و (رایت بضعة وثلاثین ملکا) په دې تفاوت باندې شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ عجیبه عارفانه کلام کړی دی دې سره ظاهري تعارض لرې شو فرمایي دغه صحابي چې کومه دعاء ویلي ده که مکررات او زائد حروف ترې لرې کړی شي، نو د اصل جوهر په اعتبار سره دا حروف دولس (۱۲) پاتې شو ځکه دولس (۱۲) فرښتو ذکر فرمایلي دی، که ددې دعاء مکررات او زائد شمار کړی شي دا حروف دیرش (۳۰) جوړیږي ځکه یې د دیرشو فرښتو ذکر فرمایلي دی ددغه صحابي د اخلاص د وجې نه او د کلماتو د عظمت د وجې نه فرښتو په منډه منډه دا کلمات اوچت کړل او رب خوا ته یې ویول.

الفصل الثاني:

د تکبیر تحریمې نه پس ثناء ویل ثابت دي:

﴿٤﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ
د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې: نبي ﷺ به چې کله مونځ شروع کولو نو (د تکبیر
قَالَ: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى
تحریمې نه پس به یې) ویل: ای الله ته پاک یې، او مونږ ستا پاکي بیانو، او مبارک دی نوم ستا او اوچت
حَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.
دی شان ستا او ستا نه غیر بل معبود نشته.
رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنْ أَبِي سَوِيدٍ وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ حَارِثَةَ وَقَدْ نَكَّرَ فِيهِ مِنْ قِبَلِ حَفْصَةَ. (١)

توضیح: سبحانک اللهم: د ائمه احنافو او حنابلو په نزد باندې تکبیر تحریمې نه پس ثناء ویل افضل

(١) أخرجه أبو داود في السنن ١٩١/١ رقم الحديث ٧٧٦٠، وأخرجه الترمذي في السنن ١١١/٢، رقم الحديث ٢٤٤.

دي او دا حدیث دغه حضراتو مستدل دی، شوافعو حضراتو (ابي وجهت... الخ) دعاه ته افضل ویلې ده خو ثناء والا حدیث د نورو احادیثو په وجه مشهور او معروف دی، علامه طیبی رَحْمَةُ اللهِ فرمایي د ثناء والاد حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حدیث حسن مشهور دی او دې باندي خلفاء راشدينو نه حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عمل فرمایلي دی، علامه طیبی رَحْمَةُ اللهِ دا حدیث قوي کیدو باندي خپله شرح کې عمده او طویل کلام کړی دی. شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ لمعات کې وايي د حارثه یو طریق د وجې نه ددې حدیث نورو طرقو ته ضعیف نه شو ویلي. (الکاشف ۳۵۹-۲/۳۶۰).

﴿٥٥﴾ وَعَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ : أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاةً قَالَ:

د جبير بن مطعم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې ماښي عَلَيْهِ السَّلَامُ په مونځ کولو ليدلی چې ويل به يې

« اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا وَ

الله لوی دی، الله لوی دی، الله لوی دی، او حمد دی الله لره ډیر حمد، او حمد دی الله لره ډیر حمد، او

الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا وَ سُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا » ثَلَاثًا « أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ

حمد دی الله لره ډیر او پاکی بیانوم د الله تعالی سحر او ماښام درې (۳) ځله، او زه پناه غواړم د شیطان د

مِنْ نَفْسِهِ وَ نَفْسِهِ وَ هَمْزِهِ ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ ابْنُ مَاجَةَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ : « وَ

تکبر، ويختو او وسوسو نه. دا حدیث ابو داؤد او ابن ماجه نقل کړی، البته ابن ماجه نه دی ذکر کړی: و

الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا ». وَ ذَكَرَ فِي آخِرِهِ : « مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ » وَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ :

الحمد لله كثيرا، او آخر کې يې ذکر کړي دی: من الشيطان الرجيم او ویلي دي حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

لَفَخَهُ الْكِبْرُ وَ نَفْسُهُ الشَّعْرُ وَ هَمْزُهُ الْمَوْتَةُ .^(۱)

د شیطان نفخ نه تکبر او نفث نه ويخته او همز نه لیونی مراد دی.

توضیح: لفخه: دې نه شیطان تکبر او خپله خوبه مراد ده اصل نفخ پو کې وهلو په معنی کې دی شیطان انسان داسې گیروي انسان خپل خان ته ډیر لوی وايي بیا خان خوبسی او تکبر کې مبتلا کېږي، مطلب دا چې شیطان انسان کې دننه د تکبر پو کې وهي. حکیم الامت اشرف علی تهانوي رَحْمَةُ اللهِ ملفوظات کې وايي: هر حیوان د خپلې خولې نه غټیږي او وده کوي (یعنې خوراک وکړي نو غټ شي) لیکن انسان د

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۸۶/۱ رقم الحديث: ۷۶۴، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۶۵، رقم الحديث: ۸۰۷.

غورونو دلارې نه خپل تعريفونو اوریدو سره غمېږي.

نفت: اصل کې هغه پوک ته ویلي کېږي چې یو څیز باندې دم کولو وخت کې وهلی شي دې کې معمولي شان تهوک هم وي دلته سحر او جادو مراد دی چې شیطان یې په یو انسان باندې کوي یا د یو په ذریعې سره بل باندې کولی شي، څنگه **﴿وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ﴾**. همزه: ددې نه مراد طعن، یعنی غیبت کول دي په قرآن کریم کې **﴿هُمَزَةٌ لُّمَزَةٌ﴾** په دې معنی سره دی، بعضې شارحینو د همزه نه د شیطینو و سوسه مراد اخلي، د قرآن کریم **﴿مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ﴾** دې معنی سره دی.

قال عمر **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ**: حضرت عمر **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** ددې الفاظو چې کوم تفسیر کړی دی په هغې کې دوی د نفت نه گنده او قبیح اشعار مراد اخیستي کوم چې شیطان د انسان په تخیل کې اچوي او دوی په دې ویلو باندې آماده کوي ددې مضمون هم قبیح وي او ددې معانی هم قبیح وي.

الموتة: حضرت عمر **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** د همزه نه جنون مراد اخیستی، ابلیس یو انسان طرف ته متوجه کیدو سره و سوسې اچولې تردې چې انسان پاگل او لیونتوب ته ورسوي. دلته دا خبره یاد ساتئ ددې حدیث الفاظ معانی او مطالب چې شارحین کوم ذکر کوي دا هغه وخت دی چې حضرت عمر **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** نه ددې تفسیر ثابت نه وی که د حضرت عمر **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** طرف ته بره منسوب شده تفسیر ثابت شي یا د بل تفسیر او تشریح ته اعتبار نشته دغه مطلب به وي کوم چې عمر **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** ذکر کړی دی.

په مونځ کې د سکتاتو حکم

﴿٦٦﴾ وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ: أَلَّهُ حِفْظَ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَكَّتَيْنِ:
د سمره بن جندب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی چې ده يادې ساتلې وي د نبی عَلَيْهِ السَّلَام نه دوه سکتې (خاموش کيدل)
سَكَّتَةٌ إِذَا كَبَّرَ وَ سَكَّتَةٌ إِذَا فَرَعَ مِنْ قِرَاءَةِ
یوه سکه د تکبیر تحریمې ویلو نه پس، او بله سکه به یې هغه وخت کوله چې کله به فارغ شو د قرائت
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَصَدَّقَهُ أَبِي بِنُ كَعْبٍ (١).
غیر المغضوب عليهم ولا الضالین نه، نو تصدیق وکړو ددې قول حضرت ابی بن کعب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ .

توضیح: سکتین: مونځ کې یو سکه یعنی خاموشي شروع کې تکبیر تحریمې نه پس او سورة فاتحې نه

(١) أخرجه أبو داود (٤٩٢/١) رقم الحديث: ١٧٧٩، والترمذي (٣٠١٢)، رقم الحديث: ٢٥١، وابن ماجه (٢٧٥/١) رقم الحديث: ٨٤٤.

منحکې ده دا سکنه دعاء، استفتاح او تسمیه او تعوذ د پاره ده او دا د ټولو فقهاو په نزد باندې مسلم ده. دویمه سکنه د فاتحې په ختمیدو باندې ده دا سکنه د شوافعو او حنابلو په نزد باندې مسنون ده چې مقتدیان په کې سورة فاتحه او وایي. دریمه سکنه قبل الركوع د سورة په اختتام باندې ده دې آخري سکنه کې د احنافو په خپل مینځ کې اختلاف دی بعضې احناف سکنې ته بهتر وایي او بعضې وصل ته افضل وایي احناف محدثین سکنې ته افضل وایي، خود مالکیو او احنافو کوم واضح مذهب دی هغه دادی اول سکنې نه پس بله سکنه نشته چې هغې ته مسنون و وایي، البته په آحادیو کې درې سکنات ذکر دي، دې نه انکار نه شي کولی. (المرقات ۲/۵۴۲، اشعة اللمعات ۳۹۷).

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ

حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي عليه السلام به چې کله پاڅیدو دویم رکعت کولو ته

استفتح القراءه ب «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» وَلَمْ يَسْكُتْ. ^(۱) (هكذا في صحيح مسلم).

نو شروع کولو به یې قرائت په الحمد لله رب العالمین باندې او خاموش کیدو به نه.

وَذَكَرَهُ الْحَمِيدِيُّ فِي أَفْرَادِهِ وَكَذَا صَاحِبُ الْجَامِعِ عَنْ مُسْلِمٍ وَحْدَهُ.

توضیح: استفتح القراءه: حضرت ابو هريره رضي الله عنه دا ویل غواړي، کله چې به حضور صلى الله عليه وسلم د

دریم رکعت د پاره قیام کولو نو زربه یې قرآت شروع کولو او خاموشي به یې اختیاروله. (المرقات

۲/۵۴۴، اشعة اللمعات ۳۹۷)

دې مقام کې دا وهم کیدی شي چې کله مونځ گزار دویمې شفعي د پاره قیام کوي نو دا یو نوی مونځ

شروع کېږي دې مقام کې (سبحانک اللهم... الخ) ویلو د پاره حضور صلى الله عليه وسلم کیدی شي سکنه

کېږي وه دې وهم لرې کیدو د پاره حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمایي داسې نه ده یعنې دې مقام نه پس

حضور صلى الله عليه وسلم (الحمد لله... الخ) نه قرآت شروع کولو او سکوت به یې نه کولو یعنې داسې

طویل سکوت به نه وو څنگه چې اول رکعت کې وو هلته ثناء، تعوذ او تسمیه ویلي کېږي، دلته صرف

تسمیه ویلي کېږي. علامه انور شاه کشمیري رحمه الله عرف الشذي کې فرمایي د احنافو په نزد د هر

رکعت په شروع کې بسم الله ویل مسنون دي بعضې احنافو واجب ویلي دي که په ویره سره هیر شي، نو

سجده سهوه کولی شي فتوی سنت او استحباب باندې ده.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۹۹ رقم الحديث: ۱۱۸-۵۹۹.

الفصل الثالث:

﴿۸﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَفْتَحَ الصَّلَاةَ كَبَّرَ

د حضرت جابر رضی اللہ عنہ نہ روایت دی وایی چې: نبی ﷺ چې کله مونځ شروع کولو نو تکبیر به یې ویلو

ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

بیایې وویل: زما عبادت زما مونځ زما ژوند او زما مرگ د الله پاک دپاره دی چې رب دی د ټولو مخلوقاتو چې

لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ اللَّهُمَّ

شوکه یې هم شریک نشته او په دې ماته حکم کړی شوی، او د ټولو نه مخکې زه مسلمان یم، ای الله! زما

أَهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَعْمَالِ وَأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا

رهنمائي وکړه نیک اعمالو او ښه اخلاقو طرف ته، چې رهنمائي نه شي کولی ښه اخلاقو طرف ته په غیر دتانه

إِلَّا أَنْتَ وَ قَبِي سَعَى الْأَعْمَالِ وَ سَعَى الْأَخْلَاقِ لَا يَبْقَى سَعْيُهَا إِلَّا أَنْتَ. (۱).

او ما بچ کړي د بدو اعمالو او بدو اخلاقو نه چې د بدو اعمالو او اخلاقو نه ته بچ کولی شي.

﴿۹﴾ وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَةَ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ يُصَلِّي تَطَوُّعًا

د محمد بن مسلمة رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایی چې نبی ﷺ به چې کله دنفل مونځ کولو دپاره ودریدو نو

قَالَ: «اللَّهُ أَكْبَرُ وَجْهَتْ وَجْهِي لِلذَّيْنِ فَطَرَتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

ویل به یې الله ډیر لوی دی ما خپل مخ هغه ذات طرف ته متوجه کړو چې هغه آسمان او ځمکې پیدا کړي دي

حَدِيثًا مُسْتَلِيمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ». وَ ذَكَرَ الْحَدِيثَ مِثْلَ حَدِيثِ

په داسې حال کې چې زه توحید خپلو ونکی یم او مشرکانو نه، نه یم. او ذکر یې کړو حدیث په شان د حدیث د

جَابِرٍ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: «وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ». ثُمَّ قَالَ: «اللَّهُمَّ أَنْتَ

جابر خود وانا من المسلمین په خای وانا اول المسلمین الفاظ ذکر کړي، بیا نبی ﷺ وویل ای الله! ته

الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ وَ بِحَمْدِكَ» ثُمَّ يَقْرَأُ: (۲).

بادشاه یې ستانه سوا معبود نشته ته یو یې او ستا دپاره تعریف دی.

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۱۲۹/۲ رقم الحديث: ۸۹۶.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۱۳۱/۲ رقم الحديث: ۸۹۸.

۷ ربیع الثانی ۱۴۱۰ھ

بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ :

په مونځ کې د قرأت بیان

قال الله تعالى: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (سورة اعراف آیت: ۲۰۴)
 ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ (سورة لیل آیت: ۹۸)
 ﴿فَأَقْرُؤْ وَامَّا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ (سورة مزمل آیت: ۲۰)

د فقهاء کرامو په مینځ کې په مسائلو کې کله اختلاف د شرعي حکم د ناسخ او منسوخ صحیح ادراک نه کیدو د وجې نه وي، او کله اختلاف په یو حکم کې دننه په استنباط او استخراج کې د اسبابو او علل د اختلاف د وجې نه وي، او کله د مجتهدینو په اجتهاد کې تغلف وي او کله فهم او ادراک معانی کې فرق راحی او کله د یو حکم متعلق کثرت نصوص او دې کې تفاوت د اختلاف ذریعه جوړېږي، چونکې په هغې زمانې کې د ابلاغ د ذرائعو کموالی و و لري علاقه نه به خلک مدينې ته راتلل او نبي ﷺ نه به یې یو حکم زده کړو او واپس به تلل او په دې باندې به یې هميشه د پاره عمل کولو او وروستو به حکم کې تبديلي راغلې وه ځکه چې ده به د نبي ﷺ نه یو حکم زده کړی و په هغې باندې قائم به و او راتلونکي خلکو د پاره به د اختلاف ذریعه جوړه شوه، ددې وجې نه فقهاء کرامو ته چې کله الله تعالی ددې احکامو جمع او ترتیب موقع ورکړه نو نصوصو کې معمولي یا غیر معمولي فرقونه مخې ته راغلل الله تعالی دې دوي ته جزاء خیر ورکړي دوي لوی تکالیف او چت کړل د شریعت مقدسه احکامات یې د عمل د پاره عوامو مخې ته کینودل، دې بې شماره مسائلو کې ځای پر ځای فروعاتو کې اختلاف کیدل یو فطري امر دی او دا اختلاف زحمت نه دی، بلکې رحمت دی څومره چې هم د شریعت احکاماتو کې فقهاء کرامو اختلاف کړی دی دې ټولو نه لوی اختلاف قرائت خلف الامام کې دی، ځکه چې د یو طرف نه ویلي کېږي چې داسی کول فرض دي او د دویم طرف نه ویلي کېږي فرض نه دي، بلکې ناجائز دي، ددې وجې نه قرأت خلف الامام مسئله هميشه موضوع د بحث پاتې شوې ده، دلته هم ددې متعلق یو څو ابحاث حاضر خدمت دي.

الفصل الأول:

﴿۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاصِمِ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَدْعُ بِعِبَادَةِ بْنِ صَامِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ» روايت دی وایي چې نبي ﷺ فرمایي نه دي کامل مونځ د هغه چا چې ویي نه

يَقْرَأُ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ». (متفق عليه) وَ فِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ: «لَمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأَمْرِ الْقُرْآنِ فَصَاعِدًا»^(۱)
 لوستله فاتحه. او د مسلم يوروايت کې دي چې دهغه کس مونځ ونه شو چې فاتحه او نور څه يې ونه ويل.

توضیح: لا صلوة: مونځ کې د قرآت متعلق درې ابحاث اهم او مشهور دي دې کې د فقهاو اختلاف دی
 اول بحث د فاتحې رکښت او عدم رکښت کې دی. (المركات ۲/۵۴۶، اشعة اللمعات ۳۹۸).

دويم بحث په دې کې چې په څومره رکعاتو کې قرآت فرض دی، دريم بحث قرآت خلف الامام کې دی.

اول بحث: په بيان در کښت او عدم رکښت د فاتحې کې: مونځ کې څومره مقدار قرآن لوستل فرض دي او
 کومه حصه متعين کول فرض دي آيا فاتحه رکن صلوة دی يا نه دې کې فقهاو اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: امام شافعي، امام مالک او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُمُ اللهُ يعنې جمهور فرمايي سورة
 فاتحه مونځ کې متعين طور باندې لوستل فرض دي او دارکن صلوة دی که فاتحه ونه لوستل شي مونځ
 ونه شو باقي قرآن کریم چې څومره هم وي يې شي. امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ او صاحبين فرمايي فاتحه متعين

طور باندې لوستل رکن صلوة نه دی بلکې رکن صلوة قدر ما تجوز به الصلوة دی که هغه آيت طويله وي
 يا قصيره وي يعنې دومره قرآت مونځ کې فرض دی چې څومره سره مونځ جائز کېږي که واپه درې آياته
 وي يا طويل يو آيت وي د آحادشو مبارکود و چې نه فاتحه مونځ کې لوستل بالخصوص واجب دی که
 يو کس مونځ کې باقي قرآت وکړي او فاتحه لوستل او نه کړي فرض قرآت خواداء شو فاتحې د و چې نه
 واجب پاتې شو مونځ ناقص شو، لهذا سجده سهوه کول لازم دي، چې جيره نقصان وشي يا د مونځ
 اعاده وکړي.

دلائل: د جمهورو دليل د عباده بن صامت زير بحث حديث دی دې کې مذکور دي عدم قرآت فاتحه نه
 مونځ کالعدم شمار وي معلوم شو چې خاص طور باندې فاتحه ويل مونځ کې فرض دي دې پرېښودو
 سره مونځ نفې کېږي او چاته چې دا مقام حاصل وي هغې ته رکن وايي، لهذا سورة فاتحه رکن صلوة ده
 او د مالکيو حضراتو په نزد باندې سورة فاتحې سره سورت ملا وول هم فرض دي يعنې دواړه رکن
 صلوة دي د ائمه احنافو دليل ﴿فَأَقْرُؤْهُمَا مَّا تَكْسَرُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ (مزمّل آيت: ۲۰) قرآن آيت مطلق ذکر دی
 ددې تقاضا ده مطلق قرآن مونځ کې وويل فرض او رکن صلوة دي. دلته د فاتحې تعين او تخصيص
 نشته، لهذا دغه رکن نه شي کيدی د فاتحې تخصيص د خبر واحد حديث نه شوی دی او حکم چې د خبر
 واحد نه ثابت شي هغه فرض نه شي کيدی، بلکې واجب ورته ويل په کار دي او داد احنافو مذهب دی
 مطلق قرآن لوستل فرض او رکن صلوة دی او خاص کر فاتحه لوستل واجب دي دا ځکه چې د فرض او

(۱) أخرجه البخاري ۲/۲۳۶، رقم الحديث ۱۷۵۶، مسلم ۲۹۵/۱ رقم الحديث ۳۴۱-۳۹۱، وأبو داود ۵۱۱/۱ رقم الحديث ۸۲۲.

رکن مقام قطعي او يقيني وي او قطعي حکم دا ثبات د پاره دليل قطعي په کار دی ځکه چې دلایل څلور
 تسمه دي: (۱) قطعی الثبوت قطعی الدلالة. (۲) قطعی الثبوت ظنی الدلالة. (۳) ظنی الثبوت قطعی
 الدلالة. (۴) ظنی الثبوت ظنی الدلالة. اولني قسم نه فرض ثابتيري، دويم قسم نه واجب، دريم قسم نه
 سن مؤکده وغيره ثابتيري او څلورم قسم نه مستحبات ثابتيري. مذكوره زير بحث حضرت عبادة بن
 صامت رضي الله عنه حديث خبر واحد دی دا ظنی الثبوت قطعی الدلالة دی دې نه فرض يا رکن نه ثابتيري.
 بلکه صرف واجب ثابتيري او د وجوب فاتحه احناف قائل دي دا حديث د احنافو مسلک مخالف نه دی
 او د دوي مسلک د حديث مخالف دی همدارنگې د لاصلوقة دوه مفهومه اخیستی شي، يو مفهوم دا دی
 چې دې نه بالکل اصل صلوة نفی مراد واخیستی شي او دويم مفهوم دا چې دې نه کمال صلوة نفی مراد
 واخیستی شي. د حضرت ابو هريره رضي الله عنه روايت دا دويم مفهوم متعين کوي دې کې (فصلو ته خداج
 غير تمام) الفاظ راغلي، يعنی د مونځ وجود شته خو د سورة فاتحې نه لوستلو د وجې نه ناقص دي دا
 هغه وخت چې کله سړی امام يا منفرد وي مقتدي نه وي.

الزامي جواب دا دی: حديث کې ما زاد او فصاعدا الفاظ هم دي نو آيا د فاتحې نه علاوه بل څه هم رکن
 صلوة دی.

دويم بحث: په څومره رکعاتو کې قرأت فرض دی: دې باندې د ټولو اتفاق دی چې مونځ کې قرأت فرض
 دی خو اختلاف دې کې دی چې فرض مونځونو کې څومره رکعتونو کې قرأت فرض دی.

د ټولو اختلاف: امام زفر رحمه الله او حضرت حسن بصري رحمه الله په نزد باندې صرف يو رکعت کې قرأت
 فرض دی ځکه فاقراو حکم دی دې کې تکرار نه دی او امر د تکرار تقاضا هم نه کې يو رکعت کې قرأت
 فرض کافی دی. (اشعة اللمعات ۳۹۸).

امام مالک رحمه الله فرمايي درې رکعاتو کې قرأت فرض دی، ځکه چې درې رکعاته اکثر دي او للا اکثر
 حکم الكل مسلمه قاعده ده گویا د مالکیو په نزد باندې څلور رکعتونو کې قرأت فرض دی خو درې
 رکعتونو کې د ويلو حق اداء کېږي. (اشعة اللمعات ۳۹۸) امام شافعي رحمه الله په نزد باندې د فرائضو
 ټولو رکعتونو کې قرأت فرض دي او ضم د سورة د فرض اول رکعت کې او دويم کې نه واجب دی او نه
 سنت دی. بلکه مستحب دی مشهور قول مطابق د حنابلو هم مسلک دا دی چې ټولو رکعتونو کې
 قرأت فرض دی دا حضرات د قرآن مطلق حکم ته گوري دې کې د قرأت لوستلو حکم دی، د ائمه احنافو
 مشهور او مفتی به قول دا دی که څلور رکعاتو والا مونځ وي نو په اولو دوو رکعتونو کې بقدر ثلاث
 آیات قصار مطلق قرأت فرض دی. او خاص کر فاتحه واجب ده البته دوو رکعتونو نه پس قرأت ويل

ضروري نه دي که فاتحه ووايي ياتسيحات يا خاموش پاتې شي.

دريم بحث: قرأت خلف الامام: مجموعي طور سره مونځ درې قسمه باندې دي (۱) صلوة الامام (۲) صلوة الماموم (۳) صلوة المنفرد. بيا يو مونځ جهري دي يو سري دي، نو امام دپاره دغه رنگ د منفرد دپاره جهري او سري مونځونو کې مطلق قرأت بالا جماع فرض دي او ماموم او مقتدي باندې امام نه وروسته سورة ويل بالاتفاق واجب نه دي اوس يو صورت پاتې شو امام نه وروسته مقتدي باندې سورة فاتحه ويل څنگه ده دې کې اختلاف دي.

د قهلو اختلاف: قرأت خلف الامام ويل او نه ويلو کې فقهاوو ډير لوی اختلاف کړی دی، ځکه چې يو فريق لوستلو ته فرض وايي او دويم فريق ورته ناجائز او حرام وايي دا اختلاف بهر حال صحابه وو دور نه دی خو هغه دور کې دې کې دومره شدت او سختي نه وه. علامه بدرالدين رحمه الله (۸۰) صحابه شمار کړي دي چې قرأت خلف الامام د ترک قائل دي دې کې عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه، ابن عباس رضي الله عنه، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه، ابو موسی اشعري رضي الله عنه، حضرت ابو درداء رضي الله عنه، حضرت ابن عمر رضي الله عنه، حضرت علي رضي الله عنه، حضرت عائشه رضي الله عنها نومونه شامل دي ددې مسئلې نوم قرأت خلف الامام دی خو ددې نه فاتحه خلف الامام مراد اختل متعين شو جمهور فقهاء يعني امام صاحب، امام مالک، احمد بن حنبل، سفيان ثوري، اوزاعي او عبدالله ابن مبارک رحمه الله په نزد باندې جهري مونځ کې امام پسي وروسته فاتحه ويل جائز نه دي. بيا ائمه ثلاثون امام مالک او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد باندې سري مونځ کې قرأت خلف الامام مستحب دی، امام صاحب رحمه الله نه سري او جهري مونځ کې فاتحه خلف الامام باره کې پنځه اقوال معارف السنن کې ذکر دي: (۱) ويل واجب دي (۲) مستحب (۳) مباح (۴) مکروه تنزيهي (۵) مکروه تحريمي دي. دا حنوفو په نزد باندې مکروه تحريمي ته ترجيح حاصل ده، د علماء احنافو نه امام محمد رحمه الله طرف ته صاحب هدايه دا خبره منسوب کړې ده د هغه په نزد باندې سري مونځ کې قرأت خلف الامام مستحب دی دغه رنگ ملا علي قاري رحمه الله او نورو علماء هم ويلي دي، دا امام محمد رحمه الله په نزد مستحب دی، خو که د امام محمد رحمه الله کتابونو ته رجوع اوشي، نو موجوده حالت کې د هغې کتابونو نه معلومېږي چې د هغه په نزد باندې قرأت خلف الامام په هيڅ حالت کې جائز نه گڼي مؤطا امام محمد رحمه الله کې فرمايي: (لا قرأه خلف الامام فيما جهر فيه ولا فيما لم يجهر بذلك جاءت عامة الآثار وهو قول ابى حنيفة رحمه الله) (ص ۹۴)

دغه رنگ هغه کتاب الاثار کې قرأت خلف الامام روايات جمع کوي فرمايي (وبه لأخذ لالرى القرآة خلف الامام في من الصلوة يجهر فيه اولم يجهر) (ص، ۹۵)

دې رواياتو نه معلومه شوه امام محمد رحمه الله مسلک دې مسئله کې هغه دی چې د عامو احنافو دی

اوس هم صاحب هدايه اعرف ببيان مسلك الاحناف دي. همدارنگه ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ مَرَقَات كې وايي: والامام محمد من ائمتنا يوافق الشافعي في القراءة في السرية وهو اظهر في الجمع بين الروايات الحديثية (مرقات ج ۲ ص ۴۰۱) (المرقات ۲/۵۸۰).

يعني زمونږد احنافو ائمنو نه امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ سَرِي موندونو كې قرأت خلف الامام كې دشوافعو موافق دي او د احاديثو ټولو رواياتو جمع كولو د پاره دا مسلك ډير واضح دي او داد امام مالك ملك هم دي، (المرقات ۲/۵۸۰).

ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ د فصل ثاني د ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث نمبر ۳۱ د لاندې ليكلي: ومفهومه انهم كالوايسرون بالقراءة فيما كان يخفى فيه رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو مذهب الاكثر وعليه الامام محمد من ائمتنا (مرقاة ج ۲ ص ۳۰۲) (المرقات ۲/۵۸۲).

غالباً د شاه ولي الله رَحْمَةُ اللَّهِ هم دا رايه ده چې سري موند كې قرأت خلف الامام بهتر دي اوس هم د ائمه احنافو مسلك فتواي داسي نه ده كاش چې سري موند كې د احنافو قرأت خلف الامام ويلو فتواي وركولي او شوافع جهري كې د نه ويلو فتواي وركولي، نو دواړو مسلكونو كې به په دې اختلاف كې كموالي راغلي وي او ټولو نصوصو كې به تطبيق راغلي وي، بلكې د مالكيو او حنابلو مسلك دي مفتي كفايت الله رَحْمَةُ اللَّهِ تعليم الاسلام كې ليكلي:

سوال: قرأت خلف الامام نه څه مراد دي؟ **جواب:** قرأت قرآن كريم لوستلو ته ويل كېږي.

سوال: موند كې څومره قرآن ويل په كار دي؟ **جواب:** كم از كم يو آيت لوستل فرض دي او سورة فاتحه لوستل واجب دي او د فرض پومبي ركعت او دويم ركعت او نماز وتر او سنت او نفل ټولو ركعتونو كې سورة فاتحي نه پس يو بل سورة يا لوي يو آيت يا واړه درې آياتونه لوستل واجب دي.

سوال: آيا سورة فاتحه د ټولو موندونو هر ركعت كې لوستل واجب دي؟ **جواب:** د فرض دريم او څلورم ركعت نه علاوه د هر موند كې فرض وي يا واجب يا سنت يا نفل هر ركعت كې سورة فاتحه لوستل واجب دي، امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد باندي مقتدي باندي د امام نه وروسته فاتحه لوستل فرض دي.

۸ ربيع الثاني ۱۴۱۰ هـ

دلائل: شوافع حضرات د زير بحث حديث د حضرت عباده بن صامت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه استدلال كوي، د شوافعو دويم دليل خواته د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث دي، دې كې (خداج غير تمام) الفاظ راغلي، يعني چا چې موند كې فاتحه ونه وئيله دده موند ناقص او ناتمام دي. چا سوال وكړو اي ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كله چې موند د امام نه وروسته يوو دغه وخت كې قرأت په دوران كې فاتحه څنگه

ولولو هغه جواب ورکړو ددې خلاصه داده: فاتحه زړه کې وایه، خو پرېږده یې مه، فاتحه لوی فضیلت لري او حدیث کې په دې باندې د صلوة اطلاق شوی دی، بهر حال د شوافعو اصل دلیل کوم چې خپل مدعا باندې واضح دی هغه مشکوٰۃ ص ۸۱ باندې فصل ثانی کې د حضرت عبادہ بن صامت حدیث نمبر (۳۰) دی. (المراقات ۲/۵۸۰).

ددې نه علاوه شوافعو حضراتو صحابه کرامو څه آثارو نه هم استدلال کړی دی، جمهورو کې مالکیو او حنابلو احادیث قرآت خلف الامام روایاتو کې تطبیق پیدا کړی، کوم ځای کې چې د امام نه وروسته د لوستلو ممانعت راغلی هغه جهري مونځ کې دی او کوم ځای کې چې د فاتحه خلف الامام لوستلو حکم دی هغه سري مونځ کې دی کاش ټول امت په دې باندې جمع کیدی. جمهورو کې ائمه احنافو د پاره د دوه قسمه دلائلو ضرورت دي یو هغه دلیل چې په هغې کې جهري مونځ کې فاتحه خلف الامام ممانعت ذکر دی او دویم دلیل هغه دی چې هغې کې سري مونځ کې فاتحه خلف الامام نه لوستلو ثبوت وي، چونکې دا مسئله ډیره نازکه ده، دلته ځکه د دلائلو تفصیل به وي.

د احنافو اولني دليل: جهري مونځ کې فاتحه خلف الامام نه ویلو باندې احنافو او جمهورو سره د قرآن کریم آیت دلیل کې: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (اعراف آیت: ۲۰۴) دلته دوه لفظه دي یو فاستمعوا دی ددې تقاضا داده چې کله قرآن لوستلی کېږي تاسو خاموش کینی.

دویم لفظ انصتوا دی ددې مطلب دا دی چې کله قرآن لوستلی کېږي ته اگر چې هغه نه اورې بیا هم خاموش کینه. دې صورت کې استمعوا او انصتوا د لغت په اعتبار سره فرق دی او دا فرق مفسرینو تسلیم کړی دی، لهذا دا دلیل د احنافو دواړو دعوو باندې واضح دلیل دی، امام نه وروسته جهري مونځ وي یا سري مونځ وي ټولو کې قرآت نشته او که استمعوا او انصتوا مفهوم جدا جدا نه وي، بلکې یو وي، چې کله قرآن کریم لوستل کېږي تاسو خاموش کینی، نو دې صورت کې دا آیت جهري مونځ کې امام نه وروسته لوستل نه کول د احنافو د پاره واضح دلیل دی.

سوال: شوافعو او خاص کر غیر مقلدینو دې استدلال باندې اعتراض کړی دی دا آیت د جمعې خطبې متعلق نازل دی، لهذا د خطبې وخت کې خاموش کیناستل په کار دي مونځ سره ددې تعلق نشته.

جواب: د مفسرینو او جمهورو علماو په نزد باندې دا آیت د مونځ متعلق نازل شوی دی، حافظ ابن

تیمیه رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى ي: قَالَ أَحْمَدُ إِجْمَاعَ النَّاسِ عَلَى أَنَّهَا نَزَلَتْ فِي الصَّلَاةِ. (فتاویٰ ابن تیمیه ج ۲۲ ص ۲۹۵)

امام المفسرین محمد بن جریر طبری رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى فرمایي دې آیت شان نزول کې درې قسمه اقوال مشهور

دي، اول د مونځ متعلق دی، دویم دا چې ددې تعلق د خطبې سره دی، دریم دا چې دا آیت د خطبې او

مونځ دواړو متعلق دی او ابن جریر رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى دریم قول راجح ګرځولی دی.

دویم جواب دادی چې صحیح ده دا آیت د جمعې خطبې باره کې دی نو چې کله د خطبې یو خوا آیتونو د وجې استماع او انصاف حکم دی نو د مونځ قرأت کې بدرجه اولی په کار دی، ځکه چې مونځ کې ډیر زیات آیتونه لوستل کېږي.

دریم جواب: د قرآن کریم آیتونو کې عموم د الفاظو اعتبار سره وي خصوص مورد او خصوصي واقعي ته اعتبار نه وي. کمال في الاصول.

څلورم جواب: دسورة اعراف دا آیت مکي دی او خطبه جمعه یا عیدین خطبه مشروعیته او شروع مدینه منوره کې شوې د نو آیت د خطبې سره څنگه تعلق ممکن دی (کذا قال شيخ الاسلام ابن تيميه رَحْمَةُ اللَّهِ) غیر مقلدین حضرات چې کله د دې آیت د جواب نه عاجز کېږي، نو بیا سورة د فاتحه د قرآن کریم نه خارجوي. ما په خپله د یو غیر مقلد نه آوریږي وو وایي سورت فاتحه قرآن نه دی، لهذا امام کله فاتحه وایي، نو مقتدي له خاموش کیدل ضروري نه دي.

دویم دلیل: دا حنافو او جمهورو دویم دلیل د ابو موسی اشعري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث دی مشکوة کې (ص ۷۹) باندې موجود دی ترتیب په اعتبار سره فصل اول حديث نمبر (۵) دی یو اوږد حديث دی دې کې دا الفاظ دي (واذا قرأ فأنصتوا) یعنی کله چې امام قرآن لولي تاسو خاموش کینی دا حديث امام مسلم شریف (ج ۱، ص ۱۷۴) باندې نقل کړی دی او تاکید سره یې دې حديث ته صحیح ویلي اګر چې حديث بعضې طرقو کې دا جمله نشته مخکې تفصیل راروان دی.

سوال: شوافعو حضراتو د ابو موسی اشعري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دې روایت باندې دوه اعتراضات کړي اول اعتراض دادی د دې روایت په سند کې سلیمان تیمي رَحْمَةُ اللَّهِ دى او دامدلس دی او دلته قتاده رَحْمَةُ اللَّهِ عنعني سره نقل کوي او دمدلس عنعنه قبول نه وي دویم اعتراض دادی و اذا قرأ فأنصتوا کومه جمله چې ده د، قتاده رَحْمَةُ اللَّهِ نه صرف یو شاګرد د هغه سلیمان تیمي رَحْمَةُ اللَّهِ نقل کوي د قتاده نور شاګردان دا جمله نه نقل کوي سلیمان تیمي رَحْمَةُ اللَّهِ دې جملې نقل کولو کې منفرد دی، لهذا دا جمله معتبره نه ده.

جواب: د اولني اعتراض جواب دادی چې د بعضې مدلسينو د ثقتوب د وجې نه د هغه عنعنه قبول وي لکه قتاده، اعمش او سلیمان تیمي، لهذا دلته هم دده عنعنه قبول ده محدثينو تصريح کړې ده د صحیحينو روایاتو کې که دمدلس عنعنه راشي هغه مقبول ده، ځکه چې صحیحينو ټولو روایاتو په صحت باندې د علماء اتفاق دی که هغوی د عنعنه سره دمدلس روایت نقل کوي، نو پوره تحقیق سره یې نقل کوي، امام نووی رَحْمَةُ اللَّهِ یو ځای کې وایي: (فقد قدمنا في مواضع من هذا الشرح ان مارواه البخاري ومسلم عن المدلسين وعنونه فهو محمول على انه ثبت من طريق آخر سماع ذلك

المدلس هذا الحديث فيمن عنعنه منه واكثر هذا او كثير منه يذكر مسلم وغيره سماعه من طريق آخر متصلًا به) (مسلم ج ١ ص ٢٠٩)
دشوا فعودا اعتراض حُكْمه بې خای دی چې داروایت ابوداود و غیره کې مذکور دی هلته عنعنه نشته.

د دویم اعتراض جواب دا دی قتادة نه (واذا قرأ فأنصتوا) جمله صرف سليمان تيمي نه ده نقل کړې بلکې دده متابع موجود دي چنانچه صحيح ابو عوانة روايت کې قتادة نه ابو عبيده نقل کړی دی او يهقي او دارقطني او بزار روايت کې حضرت قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه عمر بن عامر او سعيد بن ابي عروبه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نقل کوي، لهذا سليمان تيمي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د نورو شاگردانو نه ذکر کړې نو دا مخالفت نه شو امام مسلم دې جملې ته صحيح ويلې ده، حُكْمه چې هغه نه ده شاگرد ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تپوس وکړو، د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې چې کومه واذا قرأ فأنصتوا جمله ده دا څنگه ده امام مسلم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي: (هو صحيح عندي).

فقال لم لم تضعه ههنا فقال ليس كل شيء عندي صحيح وضعته ههنا: يعني شاگرد تپوس وکړو چې دا جمله صحيح ده بيا کتاب کې د ابو موسی اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دې حديث کې درج ولی نه کړه، امام مسلم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جواب کې فرمايي دا ضروري نه ده چې زه هر صحيح حديث دلته جمع کوم ډير زيات صحيح احاديث دي، خو ما دلته جمع نه کړل لکه څنگه چې دا حديث دی دې کې دا جمله ده البته زه چې کوم حديث جمع کوم هغه به ضرور صحيح وي، ابو موسی اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نه د احنافو صرف يوه دعواي ثابت کړې چې جهري مونځ کې قرأت خلف الامام نشته.

دریم دلیل: د ائمه احنافو او جمهورو دریم دلیل د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث دی دا ابوداود، امام نائی او ابن ماجه نقل کړی دی او مشکوٰة کې ص ٨١ باندې مذکور دی (المركات ٢/٥٨٢) او د شمار په اعتبار سره حديث نمبر ٣٣ دی الفاظ يې دادي عن ابي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **الْمَا جَعَلَ الْإِمَامَ لَيْثًا تَمَّ بِهِ فَأَذَا كَبْرَ فِكْبَرٍ وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصَتُوا** (رواه ابوداود) (المركات ٢/٥٨٢).

سوال: شوا فعودې روايت باندې اعتراض کړی دی، دې کې يوراي ابو خالد دی چې ضعيف دی، لهذا استدلال صحيح نه دی.

جواب: ددې اعتراض جواب دا دی علامه ابن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ابو خالد په ثقاتو کې شمار کړی، دغه رنگ صديق حسن خان ده ته ثقه ويلي دی همدارنگه ابو خالد متابع د محمد بن سعد انصاري هم دی علامه شبير احمد عثمانی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فتح الملهم کې فرمايي دې حديث کې واذا قرأ فأنصتوا الفاظ هم نه وی نو بيا هم دا حديث عدم قرأت خلف الامام باندې واضح دليل دی، حُكْمه چې بخاري، مسلم او نورو احاديثو

کتابونو کې و ادا قرآم فانصتوا جملې نه علاوه حديث بکثرت موجود دی هغې کې مقتدي ته د امام د اتباع حکم شوی دی او د امام اتباع تکبير کې داده تاسو هم تکبير کوي رکوع کې اتباع داده تاسو هم رکوع له خي، سجده کې اتباع داده تاسو هم سجده کوي، قيام کې هم اتباع داده تاسو هم قيام کوي سوچ کول په کار دي قرآن لوستلو کې د امام د اتباع طريقه څه ده آيا لوستل دي يا خاموش کيدل دي، بخاري روايت کې دي چې کله جبرائيل وحې راوړه او قرآن به يې لوستلو، نو حضور ﷺ به ورسره هم په مزه مزه لوستل د قرآن آيت راغی ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَلِمْ يَدَيْكَ﴾ دې فاتبع قرآله تفسير کې حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي (ای استمع له وانصت) دې نه بنکاره معلومه شوه چې د قرآن لوستلو وخت کې د امام اتباع داده مقتدي دې خاموش وي، خواه قرآن اوري يا نه اوري، ځکه چې دا ذمه داري امام په خپله پوره کوي د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا حديث هم احنافو دواړو دعوو د پاره دليل جوړيږي.

څلورم دليل: د ائمه احنافو څلورم دليل د حضرت جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی الفاظ يې دا دي: (عن جابر قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقرأه الا امام له قراءة) طحاوي دا روايت مختلفو طرقو سره ذکر کړی دی دغه رنگ امام محمد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مؤطا کې دا ذکر کړی دی همدارنگې مند ابی حنيفة کې هم موجود دی او بيهقي او دارقطني هم دا نقل کړی دی ددې اکثر طرقو کې ضعف دی او بعضې طرق بالکل صحيح دي.

سوال: دارقطني دې روايت مرفوع کيدو باندې اعتراض کړی (لم يسنده عن موسى بن ابي عائشه غير ابي حنيفة والحسن بن عماره وهما ضعيفان) يعنې ددې روايت مرفوع نقل کولو کې صرف دوه روايان دي يو امام ابو حنيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او دويم حسن بن عماره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او دا دواړه ضعيف دي.

جواب: علامه بدرالدين عيني رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي که دارقطني کې معمولي شرم او حيا وی داسې خبره به يې کله هم نه کوله بيا د دوي خپلو شواهدو دارقطني باندې داسې قلم اوچت کړی دی چې پاش پاش کړی يې دی، بيا اصحاب الجرح والتعديل علماء وايي ائمه اربعو باندې تفصيلي جرح هم معتبر نه ده بلکه علماء جرح والتعديل د امام ابو حنيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ زبردست توثيق کړی دی چنانچه يحيى بن معين فرمايي: ابو حنيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ثقة مأمون ما سمعت احداً يضعفه و شعبة بن الحجاج يكتب اليه ان يحدث) همدارنگه شعبه بن الحجاج هغه صدوق فی الحديث سره بنايسته الفاظو سره ياد کړی دی هغه ليکلي دي: قال شعبة بن الحجاج ابو حنيفة ثقة من اهل الدين والصدق ولم يتهم بالكذب وكان مأموناً في دين الله صدوقاً في الحديث) ياد ساتی شعبه د امام صاحب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لوی استاذانو کې دی،

بهر حال د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ شان ډير لوی دی امام بخاري او مسلم استاذ في الحديث شيخ عبد الرزاق صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ المصنف د امام ابو حنيفة شاگرد دی. هغه چې کله خپل کتاب کې د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ حديث نقل کوي، فرمايي اخبرنا ابو حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ .. الخ شيخ عبد الرزاق خپل کتاب مصنف کې تقريبا ۷۰ روایات امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ نه اخیستي، امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ د امام صاحب د شاگردانو شاگردان دي ځکه امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي (الناس عيال في الفقة على ابي حنيفة) دارقطني له مناسب نه وو چې د خپلې سلسلې لوی فقيه او امام باندې داسې حملې کوي، څه بس صحيح ده مونږ داسې سند راوړو چې هغې کې امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ نشته.

(عن اسحاق الازاق عن سفیان و شريك عن موسى بن ابي عائشة عن ابراهيم عن جابر قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من كان له امام فقراءة الامام له قراءة)

درېم سند واخله چې تسلي دي وشي: عن اسحاق الازاق عن سفیان الثوري و شريك عن موسى ابن ابي عائشة عن شداد بن الهاد عن جابر قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من كان له امام فقراءة الامام له قراءة. دا ټول راويان مرفوع دي دا آخري سند خو على شرط مسلم دی او که دارقطني په ضد وي چې دا حديث مرسل دی مونږ دې ته وايو چې زمونږ نزد باندې او جمهورو علماو په نزد باندې مرسل روایت حجت دی اگر چې دارقطني په نزد باندې حجت نه دی نو مونږ دده درد نه شو کمولی دا روایت د احنافو دواړو دعوو د پاره بهترين دليل دی ددې مطلب دا دی چې سري او جهري دواړو کې مونږ د امام قرآت کافي دی د مقتديانو د پاره.

پنځم دليل: عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ان النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال تكفيك قراءة الامام خافت وجهه (دارقطني) بعضو دې روایت باندې د منکر حکم لگولې خو ابن قدامه رَحْمَةُ اللَّهِ وايي دې روایت باندې د فقهاو د مذهب بنياد قائم دی او د فقهاو مسلک چې کومو روایاتو باندې قائم وي دغه روایاتو ته منکر نه شي ویلی دا د ائمه احنافو د مسلک د پاره واضح دليل دی د احنافو دواړه دعوې دې نه ثابت دي.

شپږم دليل: د ائمه احنافو شپږم دليل د مشکوة (ص، ۸۱) باندې د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت دی دې کې دا الفاظ دي (قال فالتهمي الناس عن القراءة مع رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شمار لحاظ سره دا حديث (۳۱) دی دا حديث جهري مونږ کې قرآءة خلف الامام نه کولو باندې واضح دليل دی د جمهورو دلائلو نه دليل دی همدارنگې ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ متأخر في الاسلام دی کیدی شي دا روایت د قرآت باقي احاديثو ناسخ دي.

سوال: په دې حديث باندې د شوافعو طرف نه يو اعتراض دی هغه دا فانتھی الناس جمله د زهري ده د صحابي نه ده داروايت مرسل دی او د: جمله مرفوع نه ده.

جواب: احناف ددې اعتراض جواب ورکوي حقيقت دا دی دا د ابوهريره رضي الله عنه نقل شوي جمله ده د

زهري نه ده شوافعو ته وهم وشو. او دوهمه واقعه داسې وه چې زهري داروايت بيانولو کله چې فانتھی

الناس پورې ورسيدو آواز په مزه شو داوريدونه، نو شاگردانو يوبل نه تپوس وکړو: ما قال الزهري

يعني زهري څه وويل چې کله د هغه آواز په مزه شو ويلو والا وويل قال الزهري فانتھی الناس. نو

آئنده نقل کونکي ته شبه او شوه دا قول د امام زهري دی، د صحابي نه دی. حالانکې هلته ابو داود

شريف (ص، ۱۴۰) کې تصريح موجود ده (قال ابوهريره رضي الله عنه فانتھی الناس) دويم جواب دا

دی څه مرسل دی نو څه وشو جمهور خو مرسل د زړه نه مني داروايت هم قابل قبول دی دې روايت نه هم

د احنافو يوه دعواي ثابت کېږي، جهري مونځ کې فاتحه خلف الامام لوستلو نه خلک منع شي.

اوم دليل: د احنافو مضبر رضي الله عنه دليل حضرت ابو بکر رضي الله عنه روايت او واقعه ده چې ابو بکر رضي الله عنه نبي

عليه السلام مسجد نبي ته داخل کيدو په وخت کې او مندلو په حالت رکوع کې او دغه دروازي نه نيت

وتړاو رکوع په حالت کې صف طرف ته په منډه باندې ورسيدو مونځ نه فارغيدو نه پس تا سود نبي

عليه السلام نه د مسئلې تپوس وکړو نبي عليه السلام وفرمايل: زادك الله حرصاً ولا تعد. (مشکوة ص ۹۹)

حضور صلى الله عليه وسلم ده ته مونځ واپس کيدو ونه فرمايل، بلکې د شوق زياتيدو دعاييې وغوښتله الله

تعالی دې ستا د نيکي طرف ته شوق زيات کړي، داسې بيا مه کوه بلکې صف کې شامل کېږه بيا تکبير

تحریمه کوه کوم مونځ چې دې گير کړو هغه کوه او کوم چې قضاء شو هغه اداء کړه.

د حديث دې واقعه کې شوافع هيڅ تاويل نه شي کولی او دامضبوط دليل دی د امام قراءت د مقتدي

قراءت دی جدا لوستلو ضرورت نشته که نه نو فرض پرېښودو سره مونځ څنگه صحيح کيدی شي، دلته

يو ضابطه او اصل دی دې وجې نه شوافع دغه رنگ مسلک باندې مجبور کړي دي هغه دا چې د

شوافعو په نزد باندې امام او مقتدي په منځ کې مونځ کې اتحاد نشته، بلکې صرف عمل اشتراک دی

او د هريو خپل عملي دی، ځکه هريو ته فاتحه لوستل په کار دي د امام ويل د هغه د پاره دي او مقتدي

دې په خپله وايي، د احنافو په نزد باندې صرف اشتراک عمل نه دی، بلکې اتحاد عمل هم دی، لهذ

قرآت الامام د مقتدي قرآت هم دی. بهر حال داروايت هم د احنافو د پاره د دواړو دعوو دليل دی.

اتم دليل: حضرت جابر رضي الله عنه روايت دی چې کوم کس مونځ وکړي او فاتحه ونه لولي نو د هغه مونځ

ونه شو (الا ان يکون وراء الامام) که د امام نه وروستوي، نو بيا بغير د فاتحې نه مونځ صحيح دی.

ترمذي، موطأ، امام مالک او طحاوي داروايت نقل کړی دی داروايت د احنافو د سري او جهري

دواړو مونځونو د پاره واضح دليل دی.

نهم دليل: د احنافو نهم دليل د حضرت ابو هريره رضي الله عنه هغه مشهور حديث دی چې شوافع يې خپل دليل کې پيش کوي خو حقيقت کې هغه د احنافو دليل دی الفاظ يې دادي: (وعن ابي هريرة قال قال النبي صلى الله عليه وسلم من صلى صلوة لم يقرأ فيها بأمر القرآن فهي خداج ثلاثا غير تمام) (مسلم شريف) طرز استدلال داسې دی فاتحه نه لوستلو د وجې نه حضور صلى الله عليه وسلم د مونځ گزار مونځ ناقص گرځولی دی باطل يې نه دی فرمایلی، که فاتحه فرض وی بيا به مونځ باطل وی پرېښودوسر.

سوال: دې استدلال باندې اعتراض دی ای احنافو تا سو په خپله منی چې بغير فاتحې نه مونځ ناقص دی، نو تا سو بيا ناقص مونځ ولې کوی او دې نقصان او چتيدو باندې دومره زور ولې ورکوی.

جواب: مونځ باندې ډير وختونه راغلي وو يو وخت داسې وو مونځ کې خبرو کولو اجازت وو بيا هغه حکم موقوف شو او امام سره جهري مونځ کې قرآن لوستل باقي وو هغه هم موقوف شو او سري مونځ کې لوستل باقي پاتې شو بيا دا هم موقوف شو صرف فاتحه لوستل حکم باقي پاتې شو، بره حديث کې مذکور دي، بيا دا حکم موقوف شو او د امام قرآت د مقتديانو د پاره کافي وگرځولی شو باقي بند کړی شو چې کله د امام لوستل حکمي طور باندې د مقتديانو لوستل دي اوس دا نقصان ختم شو، لهداد مقتديانو د فاتحې نه بغير مونځ ناقص نه دی.

لسم دليل: د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه علقمة روايت کوي، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي کاش چې ددغه کس خوله د خاورو نه ډکه شي، چې څوک د امام نه وروسته لوستل کوي. (رواه طحاوي باسناد حسن) دغه شان عطاء بن يسار د حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه نه روايت کوي هغوي وايي امام نه وروسته يو مونځ کې به هم څه نه وايي، دغه رنگ ابو حمزه رضي الله عنه فرمايي ما د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه تپوس وکړو چې امام مخامخ وي آيا زه د هغه نه وروسته لوستل او کرم، ابن عباس رضي الله عنه جواب کې وفرمايل نه مه يې لولی. (طحاوي، ص ۱۵۱)

دې ټولو رواياتو نه ثابت شوه، چې د امام او مقتدي مونځ کې وحدت او اتحاد راغی امام ځکه مقرر شو چې مقتدي دده اتباع وکړي، د امام مونځ ضامن دی او د مقتدي مونځ متضمن دی، اوس که مقتدي هم لوستل شروع کړي، نو دا د اصول اقتداء او اصول اتباع خلاف دی، خود ايا د قاعده صرف قرآن کریم لوستلو متعلق ده، ځکه چې د قرآن متعلق (استمعوا وانصتوا) حکم راغلی دی او نور اذکار د امام نه وروسته لوستل منع نه وي ددې مثال باندې ځان پوهه کړی، مثلاً يو جرگه او يو معزز وند بادشاه خواته څي قاعده ده چې رومي ټول د بادشاه دربار کې حاضریدو سره سلام وکړي بيا ټول يو ملگری د خبرو پيش کولو د پاره وکیل جوړ کړي او د وکیل خبره د ټولو خبره وي او بادشاه مخکې د

ټولو خبرو کولو د آدابو خلاف گڼلی کېږي چې کله وکیل خبره کوي ټول دده د خبرې تائید کوي. بالکل دغه رنگ صف کې خلک ودرېږي او د الله تعالی په حضور کې ټول ثناء او ایي بیا خاموش شي او امام درخواست پیش کولو د پاره فاتحه او ایي بیا آخره کې ټول مقتدیان پرې آمین او ایي دستخط پرې وکړي او ددې مضمون تائید کوي، دلته د ټولو لوستلو سره اصول وکالت او اصول اقتداء د خرابیدو خطر وې، دلته چونکې درخواست د هدایت طلب کیدو د پاره دی، ځکه حکم کېږي قرآن وایي دا هدایت دی، ځکه امام سورة ملا وکړي قرآن وایي او چې کله درخواست قبول شي، نو ټول کښي او بطور شکر التحیات لولي او بیا تلل او رخصتي په سلام سره کوي.

پاریکه مباحثه: منقول دي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ سَرَهُ قَرَاتِ خَلْفِ الْاِمَامِ بَانْدِي بَعْضِي عِلْمَاو مَبَاحِثُهُ وَكِرَهُ، هغوی روپیل بحث او مناظرې د پاره یو جماعت تشکیل کړی، هغوی یو جماعت جوړ کړو امام صاحب روپیل ما سره به مناظره کې یو کس خبرې کوی یا ټول، هغوی روپیل یو کس امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ وَرْتَهُ روپیل دی یو کس خبره به نه وېرېږي یا د هغه خپله خبره به وېرېږي او روپیل نه هغه زمونږ نمائنده او وکیل دی د هغه خبره به د ټولو خبره وي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ وَرْتَهُ روپیل چې بس مناظره وشوه هغوی کې چې کوم کم فهم والا وو هغوی شور وکړو چې نه اوس مناظره به کوو د هغوی ماهرینو روپیل ځی تاسو د شکست اقرار خو په خپله وکړو. گویا امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دوي ته عملي طور باندې روپیل چې زما منځ ته بطور وکیل یو کس خبره کوي او د هغه خبره د ټولو خبره ده او ټول به خبرې نه کوي، نو دا قاعده دلته د مونځ متعلق هم ده، مونځ کې ددې نه انحراف ولې کوی. دا وجه ده مصنف عبدالرزاق کې د ابراهیم نخعي رَحْمَةُ اللهِ د اقول مذکور دی په اسلام کې رومی بدعت دا شروع شو چې خلکو د امام نه وروسته لوستل شروع کړل (کذا في الجوهرة النقية) په ظاهره دې عبارت کې مقصد جهري مونځونو کې لوستل بدعت دی، سري مونځ کې نه دی دې باندې د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ یو عبارت دلالت کوي وایي: (نحن نقول كل صلوة صلويت خلف الامام يقرأ قراءة لا يسمع فيها قراء فيها) (کتاب الامر، ج ۷، ص ۱۵۲) یعنی مونږ وایو هر هغه مونځ چې د امام نه وروسته وشي او امام داسې قرأت کوي چې اوریدلی کېږي نه (یعنی سري قرائت) داسې صورت کې مقتدي قرأت وکړي. دې عبارت نه ښکاره ده چې د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ قول جدید د امام مالک او د احمد هغې په شان دی، جهري مونځ کې د امام نه وروسته لوستل مه کوی او سري کې کوی.

۱۹ ربيع الثاني ۱۴۱۰ هـ

د شوالو د دلائلو جوابات: د شوافعو حضراتو د دلائلو په ضمن کې درې مشهور حدیثونه پیش شوي وو چې د هغې جواب ورکولی شي شوافعو حضراتو د زیر بحث حضرت عبادة بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

روایت نه استدلال کړی دی کوم چې صحیحینو کې مذکور دي د هغې جواب مخکې ورکړی دی دا خبر واحد دی دې نه فرضیت ثابت نه دی فرضیت د ثبوت د پاره قطعی الثبوت او قطعی الدلالة نصرته ضرورت دی دا دلته نشته.

دویم جواب: د حضرت عبادة بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کوم روایت چې صحیحینو کې منقول دی (لا صلوة لمن لا یقرأ بفاتحة الكتاب) دلته دې باندې قرأت خلف الامام باندې استدلال نه شي کولی، دې روایت کې قطعاً دا تصریح موجوده نه ده چې دا مونځ د منفرد دی، یا د امام دی، یا د مقتدی دی. دې نه خو صرف دا معلومېږي چا چې فاتحه ونه لوستله د هغه مونځ نه دی شوی، ددې متعلق مونځ هم وایو د منفرد او امام مونځ بغير د فاتحې صحیح نه دی. (المراقات ۲/۵۷۷).

د قرأت خلف الامام داسې قسمه روایاتو توجیه امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ داسې کړې ده او داسې جواب سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ ورکړی دا قسمه روایات د منفرد او امام باره کې دي، د سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ قول په ابوداود ص ۱۱۶ کې دی. احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ قول ترمذي (ص، ۵۰) باندې مذکور دی، امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ یو قول ابن قدامه المغنی کې نقل کړی عبارت یې ډیر مزیدار دی ځکه یې کتونکو ته هدیه کوم: قال احمد ما سبعتنا احدا من اهل الاسلام يقول ان الامام اذا جهر بالقراءة لا تجزئ صلوة من خلفه اذا لم يقرأ وقال هذا النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واصحابه وهذا مالك في اهل الحجاز وهذا الثوري في اهل العراق وهذا الاوزاعي في الشام وهذا الليث في اهل البصر، ما قالوا الرجل صلى وقراء امامه ولم يقرأ هو صلوته باطل.

ددې کلام مطلب دا دی احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ فرمایي ما په اهل اسلامو کې د یو نه هم نه دي اوریدلي چې دا وایي که امام جهر سره قرأت کوي او مقتدی قرأت نه کوي د هغه مونځ نه کېږي، بیا یې وفرمایي لږ او گوری دا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او صحابه مدینه کې موجود دي او دا امام مالک حجاز کې موجود دی، دا سفیان ثوري په عراق کې هغه او گوره، اوزاعي شام کې دی او لیث بن سعد مرکز علم مصر کې دی دا ټول حضرات د دغه کس مونځ نه شي باطل کولی چې د هغه امام قرأت کوي او هغه په خپله قرأت نه کوي. امام ترمذي هم فاتحه خلف الامام نه لوستلو مونځ صحیح گرځولی دی او فرمایي چې کوم خلک د مونځ فاسد کیدو خبره کوي هغه د تشدد نه کار اخلي او بیا وایي احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: عبادة بن صامت رَحِمَهُ اللهُ روایت منفرد باره کې دی. عبادة بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ددې روایت دریم جواب دا ورکړی، دلته لا صلوة کې لا کلمه د نفی د کمال د پاره ده دغه رنگ یو څو احادیثو کې نفی د کمال د پاره ده. مثال په طور باندې: (لا صلوة لجمار المسجد، الا في المسجد، لا ايمان لمن لا عهد له، ليس

السكين الذي ترده التمرة والتمرتان، لا يوم من احدكم حتى اكون احب اليه من والده وولده، لا يوم من من يشبع و جاره جائع.

بهر حال حضرت عبادہ بن صامت رضي الله عنه حديث كفي اصل د صلوة نفى نه ده، بلكي د كمال نفى ده دا مونږ هم وايو او منويي. خلاصه دا حديث ډير قوي دي، خو مدعا باندي نص نشته. حضرت عبادہ بن صامت رضي الله عنه يو روايت هغه دي چې سننو كې مذكور دي چې هغه صاحب مشكوة كې (ص ۸۱) باندي نقل كړي دي شمار په ترتيب سره حديث نمبر (۳۰) دي دې حديث كې قصه هم ده او خپل مدعا باندي صريح نص هم دي خو دغه حديث د ثبوت په اعتبار سره كمزوري دي. ددې كمزوري د وجې نه امام ترمذي رحمه الله ورله د حسن درجه وركړه او بخاري او مسلم نقل كړي دي ددې كمزوري وجه دا ده د سند په اعتبار سره دا حديث مضطرب دي، ځكه چې مكحول كله محمود بن ربيع نه نقل كوي او كله په منخ كې د نافع واسطه ذكر كوي كله مكحول او عبادہ بن صامت رضي الله عنه په منخ كې واسطه راځي كله دوه واسطې راځي همدارنگه دا جواب هم وركولى شي حضرت عبادہ رضي الله عنه كوم دور كې د فاتحي ذكر فرمايلو. دا دويم دور وو وروسته دريم دور چې كله راغى دا حكم موقوف شو، لكه مخكې چې بيان شوى دي په مانخه باندي د تغيراتو ذري دوره راغلل. همدارنگې علماء اصولو په نزد دا قاعده ده چې د نهې نه پس كومه استثناء راځي، هغه د اباحت فائده وركوي، يعنې امر بعد الحظر اباحت فائده كوي،

لهذا فاتحي فرضيت ددي نه نه ثابتيري. (قال الشيخ گنګوي)

الزامي جواب دا دی: حضرت عبادہ بن صامت رضي الله عنه زير بحث حديث كې په بعضې طرقو كې (فصاعداً) او ما زاد او ما تيسر الفاظ راغلي حالانكې شوافع حضرات مقتدي باندي ضم د سورت واجب نه وايي صرف فاتحه پرې فرض كوي، يعنې د حديث بعضې حصه باندي عمل كوي او بعض باندي عمل نه كوي، تردې ځاى پورې د شوافعو حضراتو دوه دلائل جواب شول، د دوي دريم دليل حضرت ابو هريره رضي الله عنه هغه روايت دي چې هغې كې فاتحي نه بغير مونخ ته خداج ويلي شوى دي. حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمايي زړه كې وايي، خو فاتحه مه پرېږدئ، ددې جواب دا دي په اصل كې دا روايت د احنافو دليل دي، څوك چې فاتحي ته واجب وايي. شوافع خو فاتحي ته فرض وايي بيا مونخ ته ناقص څنگه ويلي شي بيا خو باطل شو، بيا هم احناف يو جواب دا وركوي سفيان ثوري رحمه الله او احمد بن حنبل رحمه الله دا حديث منفرد د پاره گرځولى دي باقي (اقراء في نفسك) مطلب دا دي چې په زړه كې د فاتحي تصور كوه ددې په معنى كې غور كوي ددې په معانى كې غور كوي، ورنه زړه كې قرأت نه كېږي د چا په نزد باندي دغه قرأت معتبر نه دي چې د هغې الفاظ په ژبه باندي ونه لوستل شي باقي د الزام په طور مونږ د شوافعو نه الزامي تپوس كوو چې مقتدي به فاتحه كوم وخت كې وايي كه

تاسو وايې چې د ثناء وخت کې دې وائې، نو کتاب الام کې بنکاره امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ مَنَعُ فَرَمَائِلِي دَه. که تاسو وايې چې سکتاتو کې دې وايې، چې کله امام فاتحه ختمولو کې سکتات کوي يا بل ځای کې سکه وکړي. ددې جواب دا دی، که امام منځ کې سکه ونه کړي تاسو به څه کوئ او که دامین په وخت کې سکه کې يې وايې، نو هلته دومره وخت نشته چې فاتحه وشي او که امام د مقتدي انتظار کوي، بيا هغه پيش امام پاتې نه شو، ځکه چې امام مونځ کې د مقتدي تابعداري کوي او دا د قلب د موضوع دی. نو اوس تاسو وايې چې مقتدي به په جهري مونځ کې څه وخت فاتحه ووايي؟

ما چې څه وليکل د فحولو علماو تحريراتو په رڼا کې مې وليکل، زه د حديث يې ادبي نه کوم، بلکې زه الله ته التجا کوم، چې ای زما مولی زما قلم د بې ادبي، گستاخی، دانسته و غیر دانسته غلطی نه وساتي، دا د حق او باطل مسئله نه ده، احاديثو په رڼا کې اجتهادي نقطه نظر سره اختلاف دی، ای الله!

زما دنيا او آخرت کې حفاظت و فرمايي. آمين يارب العالمين

د سورة فاتحې فضيلت

﴿ ۲۶ ﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا

د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايې چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايي: چا چې مونځ وکړو او وي نه لوستله په

بِأَمْرِ الْقُرْآنِ فِيهَا خِدَاجٌ ثَلَاثًا غَيْرُ تَمَامٍ» فَقِيلَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ:

دې کې سورت فاتحه دده دا مونځ ناقص دی درې ځله نا پوره دی، ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه تپوس وشو چې

إِنَّا لَكُنْ وَرَاءَ الْإِمَامِ قَالَ اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ فَإِنِّي

کله مونږ د امام نه وروسته يو (هغه وخت يې هم وايو) هغه وويل او خوزه کې په مزه وايې ځکه چې ما:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «قَالَ اللَّهُ تَعَالَى قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه اوريدلي چې الله تعالی فرمايي ما مونځ خپل ځان او د بنده په مینځ کې تقسیم کړی دی

نِصْفَيْنِ وَ لِعَبْدِي مَا سَأَلَ فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: (اَلْحَمْدُ

نیم زما او نیم زما د بنده او چې بنده څه غواړي هغه به ورته ورکولی شي چې کله بنده ووايي ټول تعريفونه

لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) قَالَ اللَّهُ تَعَالَى حَمْدِي عَبْدِي وَ إِذَا

الله تعالی لره دي چې د ټول جهان رب دی نو الله تعالی فرمايي: زما بنده زما تعريف بيان کړو او چې کله

قَالَ: (اَلرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) قَالَ اللَّهُ تَعَالَى اَللّٰهُ عَلَيَّ عَبْدِي

بنده ووايي: الله تعالی ډیر مهربان او نهایت رحم والا دی، الله تعالی فرمايي زما بنده زما ثناء بيان کړه

وَ إِذَا قَالَ (مَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ) قَالَ مَجَّدَنِي عَبْدِي

او چي كله بنده و وایي حاکم دی الله تعالی د قیامت په ورخ الله تعالی فرمایي زمانده زمانه زما د تعظیم اظهار

وَ إِذَا قَالَ : (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) قَالَ

و کړو او چي كله بنده و وایي مونږ خاص ستا عبادت کوو او خاص ستا نه مدد غواړو الله تعالی فرمایي

هَذَا بَيْنِي وَ بَيْنَ عَبْدِي وَ لِعَبْدِي

دا زما و زما د بنده په مینځ کې دی (یعنې عبادت الله د پاره دی او مدد غوښتل د بنده د پاره دي) او زما بنده

مَا سَأَلَ فَإِذَا قَالَ (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ

چې څه غواړي هغه به ورته ملا و یږي ، او چې كله بنده و وایي : ای الله ! مونږ ته په نیغه لار روان کړه لار

الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا

د هغه خلکو چې هغوي باندې تا انعام کړې وي ، نه په لار د هغه چا چې غضب کړې وي تا او نه په لار د

الضَّالِّينَ) قَالَ هَذَا لِعَبْدِي وَ لِعَبْدِي مَا سَأَلَ « (۱)

گمراهانو الله تعالی فرمایي دا زما د بنده د پاره دی او بنده چې څه غواړي هغه ته به ملا و یږي .

توضیح: ثلاثاً: یعنی خداج لفظ حضور ﷺ درې ځلې وویل.

ام القرآن: د سورة فاتحې نوم دی، دې ته امر الكتاب هم ویل کېږي وجه داده سورة فاتحه د ټولو مضامینو د قرآن اصل او بنیاد دی، د قرآن ټول مضامین ددې گیر چاپیره گرځي.

غير تمام: داد خداج تفسیر دی او دې نه واضحه کېږي، چې فاتحه رکن صلوة نه دی. د شوافعو خیال دی چې دارکن صلوة دی، د احنافو په نزد باندې قرآن مطلق رکن صلوة دی، حضور ﷺ چې كله اعرابي په مونځ باندې پوهه کولو و یې فرمایي (اقرأ ما تيسر معك من القرآن).

خداج: بمعنی ذات خداج دی. فقيل لابي هريرة: سره معلومه شوه چې د سلفو صالحينو په نزد امام نه دروسته فاتحه ويل متعارف نه دی بلکې نه ويل متعارف دي، ځکه د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه سوال کېږي في المسك: یعنی په مزه يې وایه، احناف دې ته قلبي تصور او فاتحه کې غور، فکر باندې حمل کوي او

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۲۹۶ رقم الحديث: ۳۸-۳۹، وأخرجه أبو داود السنن ۱/۵۱۲ رقم الحديث: ۸۲۱، والترمذي في السنن ۱/۱۸۱ رقم الحديث: ۲۹۵۳.

دا قرآت د چا په نزد باندې هم معتبر نه دی معلومه شوه چې د امام نه وروسته فاتحه لوستل منع دي.

(المرقات ۲/۵۴۷). قسمت: د متکلم صیغه د تقسیم نه ده او اوس دا حدیث قدسي جوړ شو.

الصلاة: فاتحه باندې اطلاق الصلوة وشو او دا د اطلاق الكل على الجزء قبيلې نه دی، کیدی شي دې نه حضرت ابو هريره رضي الله عنه بطور استنباط او اجتهاد فرضیت د فاتحې ثابت کوي، علماء احناف و فی روایة حنابلة فرمایي دا اجتهاد مرفوع حدیث مقابله کې فائده مند نه دی، شیخ عبد الحق رحمة الله وایي دې استنباط کې خفا او پټ والی دی.

نصفین: دا تنصیف د ایتونو په اعتبار سره دی، ځکه چې فاتحه مجموعي اعتبار سره او ایتونو باندې مشتمله ده، صراط الذین العبت عليهم چې یو آیت شمار کړی دی په دې باندې وقف کړی دی، درې ایتونو کې د الله تعالی تعريف دی او درې ایتونو کې د بنده طرف نه سوال دی او یو آیت ایاک نعبد و ایاک نستعین مشترک دی، رومی نیم د الله تعالی تعريف دی او دویم نیمه حصه د بنده سوال دی. ولعبدی ما سال: یعنی د بنده سوال زه قلوبم.

مجدني عبدي: کرم عالی او شرف ته مجد ویلي کېږي. علماء ليکي کله ذاتي شرافت ښه افعالو سره یو کېږي هغه ته مجد او مجید ویلي کېږي، د حضرت ابو هريره رضي الله عنه دا حدیث دې باندې واضح دلیل دی چې (بسم الله الرحمن الرحيم) د سورة فاتحې جزء نه دی که جزء شي، بیا فاتحه د اوو په ځای اته ایتونه ګرځي، دا ددې حدیث منافي دی همدارنگه د تقسیم په اعتبار سره بسم الله نه شامل کول ددې خبرې دلیل دی دا د فاتحې جزء نه دی او دا د امام صاحب رحمة الله مسلک دی.

په مونځ کې بسم الله په مزه ویل په کار دي

﴿٣﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ أَبَا بَكْرٍ وَ
د حضرت انس <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایي چې: حضور <small>صلى الله عليه وسلم</small> ، حضرت ابو بکر <small>رضي الله عنه</small> او حضرت
عمر <small>رضي الله عنه</small> الله عنهما کالوا يفتتحون الصلاة بـ«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» ^(١) .
عمر <small>رضي الله عنه</small> به د مونځ شروع په الحمد لله رب العالمين سره کوله.

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٢٢٦٦/٢، رقم الحديث: ٧٤٣، وسلم في الصحيح ٢٩٩/١ رقم الحديث: ٥٠٠-٣٩٩، وأبو داود ١٩١/١ رقم الحديث: ٧٨٢، والنسائي ١٥٠/٢، رقم الحديث: ٩٠٧.

توضیح: كانوا يفتحون الصلوة: جهري مونخ کې الحمد لله شروع کولو نه مخکې بسم الله په مزه ویل په کار دي، دا حنافو مسلک دا دی، یو روایت کې دي چې امام باندې د دريو ټيزونو اخفا، ضروري ده. یو اعدو بالله دویم بسم الله او دریم آمین، دلته بنکاره د روایت نه ثابتیږي چې بسم الله په مزه ویل په کار دي، ددې مسئلې مکمل تفصیل باب صفة الصلوة حدیث نمبر ۲ کې لیکلی شوی. (المراقات ۲/۵۵۱).

په مونخ کې د آمین ویلو فضیلت

﴿٤٤﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: کله چې امام آمین ووايي تاسو

فَأَمِنُوا فَإِنَّهُ مِنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ

هم آمین ووايي، ځکه چې د کوم کس آمین د فرښتو د آمین سره یو ځای شي الله تعالی معاف کوي دده

مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ) . (١) وَ فِي رِوَايَةٍ قَالَ : " إِذَا قَالَ الْإِمَامُ : (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ

مخکني گناهونه. او په یو روایت کې دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: چې کله امام ووايي: غیر المغضوب

عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فَقُولُوا : آمِينَ فَإِنَّهُ مِنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ

عليهم ولا الضالين نوتاسو آمین ووايي ځکه چې د کوم کس چې آمین د فرښتو آمین سره یو وونومعاف

لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ " . هَذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ وَ لِمُسْلِمٍ نَحْوَهُ وَ فِي أُخْرَى

به شي ده ته مخکني گناهونه دا لفظ بخاري کې دي، د مسلم حدیث الفاظ ددې په شان دي. او په یو بل

لِلْبُخَارِيِّ قَالَ : « إِذَا أَمَّنَ الْقَارِئُ

روایت د بخاري کې دي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمایي: چې کله قرآن کریم لوستونکي آمین ووايي تاسو

فَأَمِنُوا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تُوَمِّنُ فَمَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ

آمین ووايي ځکه چې (دغه وخت) فرښتي آمین وایي او د چا چې آمین د فرښتو آمین سره یو ځای شونو

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٢٦٢/٢، رقم الحديث ١٧٨٠٠، وسلم في الصحيح ٣٠٧/١، رقم الحديث ٧٢، وأبو داود ٥٧٦/١

رقم الحديث ١٩٣٦، والترمذي ٣٠/٢، رقم الحديث ٢٥٠٠، وابن ماجه ٢٧٧/١، رقم الحديث ٨٥٠

عُفِّرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».

معاف به شي ده ته مخکيني ټول گناهونه.

توضیح: فامنوا: یعنی تاسو هم آمین و وایي ځکه چې فرښتې هم آمین وایي او هغه معصوم مخلوق دی، دهغوی دعا قبلېږي، که چرته دهغوی د دعا الفاظو سره ستاسو الفاظ ملاو شو، نو ستاسو به صغائر ټول گناهونه معاف شي، چې ددې نه مخکې شوي دي. مقتدي داسې آمین صرف جهري مونځ کې کولی شي، سري مونځ کې داسې مقارنت امکان نشته، باقي دا مسئله آمین په مزه لوستل یا اوچت آواز سره دا مسئله فصل ثاني حدیث نمبر (۲۲) کې ان شاء الله تفصیل سره راځي. (المراقات ۲/۵۵۳).

د مقتدي د مونځ طريقه

﴿ه﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا صَلَّيْتُمْ

د ابو موسى اشعري رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي عليه السلام فرمایي: کله چې تاسو مونځ کوئ نو

فَأَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ ثُمَّ لِيُؤْمَكُمْ أَحَدُكُمْ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا

برابروي خپل صفونه بیا دي يو کس ستاسو امام جوړ شي چې هغه الله اکبر وایي تاسو هم الله اکبر وایي

وَ إِذَا قَالَ (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فَقُولُوا آمِينَ يُجِبْكُمْ اللَّهُ

کله چې امام غیر المغضوب عليهم ولا الضالين وایي تاسو آمین وایي قبوله به کړي الله تعالی ستاسو

فَإِذَا كَبَّرَ وَ رَكَعَ فَكَبِّرُوا وَارْكَعُوا فَإِنَّ الْإِمَامَ

دعاء او چې کله امام الله اکبر وایي اورکوع ته لار شي تاسو هم الله اکبر وایي اورکوع ته لار شي ځکه امام

يَزْكَعُ قَبْلَكُمْ وَ يَزْفَعُ قَبْلَكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

رکوع کوي مخکې د ستاسو نه، او ستاسو نه مخکې سراوچتوي، نو نبي عليه السلام وفرمایي چې: دا امام

« فَعَلَّكَ بِعَلَّكَ » قَالَ: « وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا اللَّهُمَّ

مخکې سراوچتول درکوع کولو بدله ده او چې کله وایي امام سمع الله لمن حمده نو تاسو وایي اللهم

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ يَسْمَعُ اللَّهُ لَكُمْ ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَ قَتَادَةَ:

ربنا لك الحمد اوري الله تعالی ستاسې حمد. او د مسلم يو روایت کې د ابو هريرة او قتادة نه مروی دی

« وَ إِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا »^(۱)

چې کله امام قرأت کوي تاسو خاموش اوسئ.

توضیح: فتلك بتلك: امام رکوع ته تاسو نه مخکې ځي تاسو وروسته ځي خو امام رکوع نه ستاسو نه مخکې را اوچتيري او تاسو رکوع کې يې، رکوع کې اوسيدل ستاسو او ستاسو امام برابر برابر شو. **يسمع الله لكم:** الله تعالى ستاسو دعا اوريدلو سره قبول فرمايي، تحميد او تسميع مکمل تفصيل او فقهاوو اختلاف باب صفة الصلوة کې حديث نمبر (۴) لاندې ليکلی شوي دي. (المراقات ۲/۵۵۵).

خلاصه دا شوه که منفرد سړی سمع الله لمن حمده او ربنا لک الحمد دواړه ووايي او که په يوباندې اکتفا وکړي جائز ده، دا حديث د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دَلِيلُ دى. امام چې کله در رکوع نه اوچت شي هغه دې سمع الله لمن حمده ووايي تاسو ربنا لک الحمد ووايي، يعنې تقسيم کار دى، خو امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَائِي امام، مقتدي او منفرد ټول دغه کلمات ادا، کړئ. صاحبين فرمايي امام دې دواړه کلمات وايي.

په مونځ کې د اول رکعت د اورولو مسئله:

﴿٦٦﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ فِي الْأُولَيَيْنِ

حضرت قتادة رَحْمَةُ اللهِ عَنْهُ روايت دى وايي چې نبی عَلَيْهِ السَّلَام به د ماسپښين د مونځ اولني دوه رکعتو کې سورة

بِأَمْرِ الْكِتَابِ وَ سُورَتَيْنِ وَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِأَمْرِ الْكِتَابِ وَ يُسْمِعُنَا

فاتحه او دوه سورتو لوستل او په وروستي دوه رکعتو کې سورة فاتحه ويله او اورولو به يې مونځ باندې

الآيَةَ أَحْيَانًا وَ يُطَوَّلُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مَا لَا يُطِيلُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ وَ هَكَذَا فِي الْعَصْرِ وَ هَكَذَا فِي الصُّبْحِ^(۲)

کله کله يو آيت او اوږدولو به يې اول رکعت د دوهم نه دغه رنگ يې د مازيگراو سحر مونځ کې هم کولو.

توضیح: يقرأ في الظهر: يعنې ماسپښين کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عام معمول دا وو، چې قرأت به يې په مزه کولو. خو کله کله به يې ماسپښين مونځ کې مونځ ته يو سورت يا آيت په اوچت او از اورولو دا عمل تعليم د امت د پاره وو، چې دا معلومه شي چې سورت فاتحه نه پس بل سورت لولئ. او د ملاويدو

(۱) أخرجه مسلم ۳۰۳/۱ رقم الحديث: ۶۲-۱۰۱، وأبو داود ۵۹۱/۱ رقم الحديث: ۹۷۲، والنسائي ۱۹۶/۲، رقم الحديث: ۱۰۶۴.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۶۰/۲، رقم الحديث: ۷۷۶، ومسلم في الصحيح ۳۲۳/۱ رقم الحديث: ۱۵۱-۱۵۱.

طریقه ځده د ماسپځین قید اتفاقي دی احترازي نه دی، بلکې هغوی مازيگر کې هم داسې کول، دا ټول د امت تعلیم د پاره وو.

ويطول: د باب تفهیل نه د طوالت په معنی دی، دې حدیث نه معلومیري چې اول رکعت د دویم نه طویل کول په کار دي. دې مسئله کې د فقهاو معمولي شان اختلاف دی. (المرقات ۲/۵۵۷).

د قهواو اختلاف: امام مالک، امام شافعي، امام احمد بن حنبل او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ مسلک دادی، چې ټولو مونځونو کې اولنی رکعت د نورو رکعتونو په نسبت ډیر اوږد کوی. امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ او امام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ په نزد باندي صرف د سحر مونځ کې دا خصوصیت دی، چې رومی رکعت اوږد کولی شي، باقي ټولو مونځونو کې د رکعتونو حیثیت برابر دی، البته کوم رکعتونو کې چې ضم د سورة نه وي د هغې حیثیت جدا دی.

دلائل: جمهور زیر نظر ابوقتاده رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ حدیث نه استدلال کړی دی هغې کې ماسپځین او مازيگر او د سحر رومی رکعت اوږد کولو ذکر دی او د ماينام او ماسخوتن مونځ یې باقیو باندي قیاس کړی دی عبدالرزاق معمر نه نقل کړي دي، زمونږ خیال دی رومی رکعت حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځکه اوږد کړی دی، چې خلک رومی او مومي، امام ابوداود هم داسې لیکلي، امام ابوحنیفه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ او ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ فرمایي رومی رکعت اوږد کول سحر سره خاص دی، ځکه چې د سحر وخت د غفلت دی، که نفس قرآت ته اوگوری، نو استحقاق قرآت کې دواړه رکعتونه برابر دي، ځکه مقدار قرآت کې هم دواړه برابر کیدل په کار دي، خو صرف دې عارض د وجې نه رومی رکعت طویل کړی دی، راتلونکی متصل روایت کې فی کل رکعة قدر ثلاثين آية امام صاحب دلیل دی، ځکه هلته یې د دواړو رکعتونو قرآت برابر بنودلی دی. امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ فرمایي رومی رکعت دعا افتتاح او تعوذ باندي مشتمل دی، ځکه اوږد کېږي، قرآت د وجې نه صرف سحر مونځ کې د اوږدولو خصوصیت دی. خلاصة الفتاوی کې لیکلي امام محمد رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ او جمهورو مسلک راجع او خوښ دی یعنی رومی رکعت اوږد کول بهتر دي.

په مونځ کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د قیام مقدار:

﴿٧٧﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: كُنَّا نَحْرُزُ قِيَامَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الظُّهْرِ

د ابوسعيد خدری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ نه روایت دی وايي چې مونږ به اندازه کوله د نبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د قیام په ماسپځین

وَالْعَصْرِ فَحَرَزْنَا قِيَامَهُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ قَدْرَ قِرَاءَةِ (الم تنزيل

او مازيگر کې مونږ اندازه وکړه د قیام په اولنیو دوو رکعتونو ماسپځین کې په اندازه د ويلود الم تنزيل

السُّجْدَةَ وَ فِي رِوَايَةٍ : فِي كُلِّ رَكْعَةٍ قَدَرٌ ثَلَاثِينَ آيَةً وَ

السجدة او په يو روايت کې دي: چې په هر رکعت کې دیرش آیتونو د لوستلو په قدر قیام کولو او مونږ

حَزْرًا قِيَامَهُ فِي الْأَخْرَيْنِ قَدَرُ النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ وَ حَزْرًا قِيَامَهُ فِي

اندازه کره قیام په آخري دوه رکعتو کې په اندازه د نیم ددې اولنیو رکعتو، او اندازه کره مونږ قیام په

الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلَى قَدَرِ قِيَامِهِ فِي الْأَخْرَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَ فِي الْأَخْرَيْنِ مِنَ

اولني دوه رکعتونو د مازيگر په اندازه د قیام د آخري دوه رکعتونو د ماسپخین آخري او آخري رکعتونو د

الْعَصْرِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ. (۱)

مازيگر کې ددې نصف بقدر قیام مونږ اندازه کرې ده.

توضیح: حزرنا: حزر نصرینصر نه اندازې کولو په معنی سره دی (المراقات ۲/۵۵۷، اشعة اللمعات ۴۰۳) چونکې مازيگر او ماسپخین قرآت سري وي، ځکه د قیام مقدار د اندازې نه معلومولی شي، کله چې خلک نیک وو، نو د قرآن سورتونو نه به یې د مسافت اندازه لگوله زمونږ د نیکونو دا رواج وو چې د لارو اندازې یې د سورة یاسین او کهف نه معلومولې، یو وویل کله د کلي نه خم، نو دوه ځله سورة یاسین لوستلو سره کور ته رسېږم، دویم به وویل زه یو ځلې لوستلو باندې کور ته رسم، دغه رنگ اندازه به صحابه کرامو لگوله، حضور ﷺ د ماسپخین او مازيگر اول دوه رکعتونو کې قیام الم تنزیل السجدة مقدار فرمایي. او دویم روايت کې دي چې تاسو هر رکعت کې دیرش آیتونو لوستلو په مقدار قیام کولو، مطلب دا دی چې نبي ﷺ هر رکعت کې الم تنزیل السجدة بقدر قرآت کوي.

قدر النصف من ذلك: پوره حدیث باندې پوهیدو دپاره ځان داسې پوهول په کار دي چې نبي ﷺ د ماسپخین اول دوه رکعتو د قیام اندازه کله مونږ د ماسپخین د آخري رکعتونو د قیام نه کوله، داسې معلومېږي چې آخري رکعتونو قیام د اول رکعتونو نه نصف مقدار سره دی، یعنې رومبور رکعتونو کې قرآت اوږد وي او آخري رکعتونو کې ددې نیم وي او چې د مازيگر مونږ اندازه لگوو، نو د مازيگر اول رکعتونو د قیام مقدار د ماسپخین آخري دوو رکعتونو د قیام مقدار دی. او مازيگر آخري دوو رکعتونو قیام مقدار د مازيگر اول دوو رکعتونو د قیام مقدار نیم دی. ټول شارحین لیکي ددې حدیث نه

(۱) أخرجه مسلم ۳۳۴/۱ رقم الحديث ۱۰۶-۳۵۲، وأبو داود ۵۰۵/۱ رقم الحديث ۸۰۱، والنسائي ۲۳۷/۱، رقم الحديث: ۴۷۵.

معلومي بي حضور ﷺ د مونخ آخري دوو رکعتونو کي قرآت کولو او بيا فرمايي دا مسلک د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ دى، آخري دوو رکعتونو کي قرآت کول په کار دي، بيا فرمايي دا د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ قول جديد دى، قول قديم کي په دې آخري دوو رکعتونو کي قرآت د سورة ضروري نه دى او فتوى دې باندې ده او دغه د احنافو مسلک دى. آخري دوو رکعتونو کي سورت ملاوول او لوستل نشته، که حضور ﷺ لوستلى وي.

نو د بيان جواز د پاره دې ټولو شارحينو برعکس شارح مشکوة علامه شمس الدين رَحْمَةُ اللَّهِ صاحب (التعليق الفصيح ص ١٢٥) کي ليکلي، دې حديث کي واضح اشکال دى او هغه دا دى چې مازيگر اول دوو رکعتو کي ضم د سورت وي او د ماسپخين آخري دوو رکعتونو کي ضم سورت نشته. نو دواړو کي مقدار څنگه يو کيدى شي، ددې جواب شيخ شمس الدين دا ورکړو، دلته دې مونځونو او ددې رکعتونو قرآت کي مساوات او برابري مراد نه ده او دې حديث کي د قرآت مساوات ذکر نه دى، بلکي دلته صرف د قيام ذکر دى، د حضور ﷺ قيام اول رکعت کي څومره دى او آخري رکعتونو کي څومره دى کيدى شي حضور ﷺ آخري دوو رکعتونو کي فاتحه داسې ترتيب سره لوستلى وي چې اول رکعتونو د وخت سره د هغې وخت نيم کېږي. خلاصه دا چې دلته د قيام مقدار خبره ده د قرآت خبره نه ده، اولنو دوو رکعتونو کي فاتحې نه پس ضم سورت کېږي او آخري دوو رکعتونو کي نه کېږي، نو دغه د اول رکعتونو په نصف مقدار کي دي، ډير ژور وضاحت وشو، د حديث مطلب واضح او مناسب دى. احناف فقهاء ليکي آخري دوو رکعتونو کي مسنون داده چې فاتحه وويلي شي، ورنه تسيحات وکړه يا خاموش شه اختيار دى. زه وایم که چرته امام نه وروسته مقتديان آخري رکعتونو کي فاتحې د لوستلو اهتمام وکړي اول رکعتونو کي فاتحه نه لوستل د لوستلو قائم مقام شي، او اختلاف نه به بچ شي.

﴿٨٩﴾ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ بِ(اللَّيْلِ

د جابر بن سمرة رَوَايَتُهُ رَوَايَتُهُ دى وايي چې نبی ﷺ به ويلو د ماسپخين په مونځ کي سورة والليل

إِذَا يَغْشَى) وَفِي رِوَايَةٍ بِ(سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) وَفِي الْعَصْرِ نَحْوَ ذَلِكَ

اذا يغشى او يوروايت کي دي چې سورة سبح اسم ربك الاعلى يي ويلو او مازيگر مونځ کي هم دغه شان

وَفِي الصُّبْحِ أَطْوَلَ مِنْ ذَلِكَ^(۱).

لوستلو او سحر مونخ کي ددي نه يي اوريد قرآت کولو.

د ما بنام په مونخ کي قرآت

﴿۹﴾ وَعَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ

د حضرت جبیر بن مطعم رضي الله عنه نه روایت دی وایی چې: ما اوریدلي چې نبي عليه السلام به د ما بنام مونخ

په «الطور»^(۲).

کي سورة طور ويلو.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَمْرِ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ

دام الفضل بنت حارث رضي الله عنها نه روایت دی وایی چې: ما اوریدلي چې نبي عليه السلام به لوستلو د ما بنام

په (المزلات عرقا)^(۳).

په مونخ کي والمرسلات عرفا.

توضیح: (يقراء في المغرب بالمزلات): بعضي روایاتو کي دي چې نبي عليه السلام به ما بنام مونخ کي

سورة اعراف، سورة انفال او سورة دخان لوستلو، دلته حديث سره د نورو احاديثو ذکر شريکيږي.

دي ټولو احاديثو نه دا خبره واضحه کېږي، مونخ کي يو رکعت سره څه خاص سورة متعلق نه دی او نه

مونخ سره څه خاص سورة يا آيت تړلی دی. (اشعة اللمعات ۴۰۴)

دويمه خبره دا زده کول په کار دي، چې هغه اوږده سورتونه حضور صلی الله علیه وسلم لوستلي دي. دا په

بنکاره معلومېږي، يا خودا د هغه معجزه وه، يا دا اوږده سورتونه لوستل دي باندي محمول دي،

حضور صلی الله علیه وسلم مونخ کي ددي يوه حصه لوستلي ټول سورت مراد نه دی. اگر چې نوم د پوره سورت

دی. يا تا سوه يور رکعتونو کي يو سورت تقسيم کړی لوستلی وو.

(۱) أخرجه مسلم ۳۳۷/۱ رقم الحديث: ۱۷۰-۳۵۹، وأبو داود ۵۰۶/۱ رقم الحديث: ۸۰۶، والنسائي ۱۱۶۶/۲، رقم الحديث: ۹۸۰.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۱۷/۲، رقم الحديث: ۷۶۵، ومسلم في الصحيح ۳۳۷/۱ رقم الحديث: ۱۷۴-۱۶۳، وأبو داود ۵۰۸/۱

رقم الحديث: ۸۱۰، والنسائي ۱۱۶۹/۲، رقم الحديث: ۹۸۲.

(۳) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۱۶/۲، رقم الحديث: ۷۶۳، ومسلم في الصحيح ۳۳۸/۱ رقم الحديث: ۱۷۳-۱۶۲، وأبو داود ۵۰۸/۱

رقم الحديث: ۸۱۰، والنسائي ۱۱۶۸/۲، رقم الحديث: ۹۸۵.

په نقل کوونکي پسې د فرض کوونکي د اقتداء حکم :

﴿۱۱﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ يَأْتِي

د حضرت جابر رضي الله عنه روايت دی وايي چې معاذ بن جبل رضي الله عنه د نبي عليه السلام سره مونځ کولو بيا به راتلو

فِيَوْمٍ قَوْمَهُ فَصَلَّى لَيْلَةً مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ

او بيا به يې خپل قوم ته مونځ ورکولو نو (يو ورځ) هغوي د نبي عليه السلام سره د ماسخوتن مونځ وکړو

ثُمَّ أَتَى قَوْمَهُ فَأَمَّهُمْ فَأَفْتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ فَأَلْحَرَفَ

او بيا راغې د قوم امامت يې وکړو او مونځ کې يې سورة بقره شروع کړه (کله چې قرأت اوږد شو) نور او وتو

رَجُلٌ فَسَلَّمَ ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ وَانْصَرَفَ فَقَالُوا

يو کس د جومات نه او سلام يې واپرولو او ځان له مونځ يې وکړو او لا پر و خلکو چې وکتل نو وي ويل

لَهُ أَنَا فَمَنْتَ يَا فُلَانُ قَالَ لَا وَاللَّهِ وَوَلَايَيْنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ورته منافق شوي اي فلانيه! هغه وويل: نه په الله قسم دی (زه منافق نه يم) زه به نبي عليه السلام ته ورځم

فَلَاخْبِرَنَّهُ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

او د حقيقت حال نه به يې خبر کړم دغه کس بارگاه رسالت کې حاضر شو او عرض يې وکړو يا رسول الله

إِنِّي أَصْحَابُ نَوَاضِحٍ لَعَمْرُكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَإِنْ مُعَاذًا صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ ثُمَّ أَتَى

مونږ او بنان والا يود ورځې کار وکړو او بيشکه معاذ ستاسو سره د ماسخوتن مونځ وکړو بيا راغې او

قَوْمَهُ فَأَفْتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مُعَاذٍ

مونږ ته يې مونځ وکړو او سورة بقره يې په کې شروع کړه، نو متوجه شو نبي عليه السلام معاذ رضي الله عنه ته

فَقَالَ: " يَا مُعَاذُ أَفَتَأْتَانِ أَلْتِ؟ اقْرَأْ: " وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا "

او وي فرمايل: اي معاذه! آيا ته فتنه پيدا کولو والا يې بهتره داده چې ته ووايي: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا،

"وَالضُّحَىٰ" "وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ" "وَسَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ" (۱)

سورة والضحی، سورة واللیل اذا يغشى او سورة سبح اسم ربك الاعلی.

توضیح: کان معاذ بن جبل: ددی حدیث عمومی مفهوم دادی، چې حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مديني منورې کې يو محلي کې او سيد و او خپلې محلي والاو ته به يې مسجد کې مونځ ورکولو او کله به مسجد نبوي کې مونځ ته تلل راتلل کول او کله به يې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په اقتداء، کې مسجد نبوي کې د ماسخوتن مونځ کولو، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به کله د ماسخوتن مونځ تاخير سره اداء کولو او قرآت به هم طويل وو، مونځ اداء کولو سره به ماسخوتن کې تاخير يعنې ناوخته کيدو او چې کله به معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مسجد نبوي نه فارغ شو نو خپل مسجد طرف ته به تللو هغې کې به هم وخت لگيدو او محلي والاو به انتظار کولو، کله چې به يې مونځ ورکولو سورة بقره او پرده سورتونو سره به يې اوږد قرآت کولو، يو خلی داسې وشو چې دغې رحله کې سليم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يا حزام رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مونځ مات کړو او خاتمه يې اداء کړو، خلکو دا ملامتہ کړو چې ته منافق شوی يې، هغه اوويل منافقت خبره نه ده، زه به ضرور د نبي عَلَيْهِ السَّلَام وړاندې د معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شکايت کوم، چنانچه ده شکايت وکړو او ويې ويل مونځ مزدوري کونکي خلک يو ستري خلک يوو، رومبی د معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ انتظار کوو، ييا د هغې اوږد مونځ برداشت کوو، ځکه تيره شوې شپې مونځ ما ځان له وکړو، نبي عَلَيْهِ السَّلَام حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته په غوسه شو او ويې فرمايل آياتہ خلک په فتنه کې چوپې، داسې مه کوه بلکې داسې کوه، يا زمانه شاته مونځ کوه او خلکو ته مونځ مه کوه، يا ما پسي مونځ مه کوه، خو په دې کې هم خيال کوه چې مختصر مختصر سورتونه وايه. (المركات ۲/۵۶۰، اشعة اللمعات ۴۰۵).

اوس ددې واقعي د وجې نه په فقهاو کې اختلاف راغلی، متفل امام پسي د مفترض مونځ جائز دی يا نه. ځکه چې معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نفل کونکی وو او د محلي والا خلک مفترضين وو، ځکه چې معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرض مونځ به نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره کوو.

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ بِهِ نزد متفل پسي مفترض مونځ جائز دی، امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ بِهِ يو قول هم داسې دی شوا فمو په نزد نابالغ ماشوم امامت هم ددې اصولو دلاندې جائز دی.

د شواهد دلائل: شوافع حضرات د معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ زير بحث حدیث او ددې واقعي نه استدلال کوي او وايي دا بنسکاره چې معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرض مخکې کړي وو او اوس د محلي والاو ته چې کوم

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۱۵/۱۰، رقم الحديث: ۶۱۰۶، ومسلم في الصحيح ۳۳۹/۱، رقم الحديث: ۱۷۸۰-۱۶۵، وأبو داود

۵۰۰/۱، رقم الحديث: ۱۷۹۰، والنسائي ۱۷۲/۱، رقم الحديث: ۹۹۸

امامت کوي هغې کې دا متنفل وو او متنفل پسې د مفترض مونځ جائز دی. دغه رنگ عمرو بن سلمه رضي الله عنه یو نابالغ ماشوم خپل قوم ته مونځ ورکولو، هغه هم متنفل وو او قوم مفترض وو. څنگه چې باب الامامة حدیث نمبر (۱۰) د لاندې لیکلې شوي دي دا قصه به راشي. امام صاحب رحمه الله او مالک رحمه الله د یو قول مطابق امام احمد بن حنبل رحمه الله دلیل ترمذي او ابوداود کې حدیث دی، الفاظ دادي: الامام ضامن والمؤذن مؤتمن، دې حدیث کې د امام مونځ متضمن اسم فاعل گرځولی شوی دی یعنې یو څیز ترڅ کې اخیستونکی. او د مقتدي مونځ متضمن اسم مفعول گرځولی شوی دی او دا خبره ښکاره ده، د متنفل مونځ د قوت او کیفیت په اعتبار سره کمزوری دی او د مفترض مونځ د قوت په اعتبار سره مضبوط او قوي دی.

انما جعل الامام ليؤتمر به: حدیث هم دا تعلیم ورکوي، امام اعلى وي او متنفل امام ادنى وي، لهذا دا اقتداء جائز نه ده، دلته یو بنيادي قاعده ده د هغې د وجې نه دا اختلاف او قرآت خلف الامام اختلاف راغلی، هغه دا امام شافعي رحمه الله په نزد باندې امام او مقتدي مونځ کې اتحاد نشته دی، زموږ په نزد باندې د امام او مقتدي مونځ کې اتحاد شته دی، د هغوی په نزد باندې اتحاد نشته صرف افعالو کې اشتراک دی، لهذا جدا جدا مونځ دی هرې طريقې سره جائز دی. د جمهورو دویم دلیل دا دی اسلام کې د صلوة خوف طريقه ده، که متنفل پسې مفترض مونځ کيدای، نو امام دوه يا درې ځله ځان له ځان له جماعت کولی او مقتديانو ته مونځ کې تلل راتلل دا ټول مشقت به نه برداشت کيدی.

جواب: د جمهورو د طرف نه د شوافعو استدلال او د حضرت معاذ رضي الله عنه د حدیث ډیر جوابونه دي:

- (۱) اول جواب دا دی: د معاذ رضي الله عنه واقعه هغه وخت باندې محمول ده، چې فرض مونځ به دوه ځلې کيدو يا طريقه منسوخ شوه، دې باندې حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روايت دلالت کوي، شيخ عبدالحق رحمه الله لمعات کې دا حدیث داسې نقل کړی دی: **نهى ان تصلي فريضة في يوم مرتين** (لمعات ج ۳ ص ۱۳۸) (اشعة اللمعات ۴۰۵) امام طحاوي رحمه الله هم داسې رايې ورکړې چې دا عمل منسوخ شوی دی.
- (۲) د چا د نيت علم چاته هم نه وي، حضرت معاذ رضي الله عنه عمل کې دا احتمال وو، چې دوي د حصول فضيلت د وجې حضور صلی الله عليه وسلم په اقتداء کې نقل کړې وو او بيا يې خپل قوم ته فرض مونځ کړی دی، چې د جماعت فضيلت هم ملاو شي، بلکې جمع د فضيلتو حاصله شي.
- (۳) دريم جواب دا دی: چې د معاذ بن جبل رضي الله عنه دا عمل دده خپله رايې او خپل اجتهاد وو، دې باندې د حضور صلی الله عليه وسلم تقرير او توثيق نه وو، کله چې حضور صلی الله عليه وسلم ته معلومه شوه، نو حضور صلی الله عليه وسلم د خفگان اظهار وکړو.

(۴) څلورم جواب دا دی: د ماسخوتن اطلاق ماښام باندې هم کېږي، چې دې ته ماسخوتن اولی ویلي کېږي او عشاء باندې هم ددې اطلاق عام دی دې ته عشاء آخره ویلی کېږي. نو قوی احتمال دی، چې دلته د ماښام مونځ مراد دی او ددې تذکره ترمذي (ص، ۷۵) باندې هم ملاویږي.

(۵) ددغه خلکو دوه شکایاتونه وو، اول دا چې ماسخوتن کې تاخیر کېږي، دویم دا چې قرآت کې طوالت کېږي حضور ﷺ دوه جوابه وکړه، اول دا چې دوه ځایه د ماسخوتن مونځ مه کوه او که د قوم سره دی مونځ کولو، نو قرآت کې تخفیف کوه، نو د یو منهي عنه فعل نه څنگه استدلال کولی شي، باقي د عمرو بن سلمة رضی الله عنه د حدیث بیان هغه ځای کې راځي کوم ځای کې چې هغه حدیث راځي. د حضرت معاذ رضي الله عنه واقعه او فعل کې ډیر احتمالات دي، ځکه ددې نه استدلال نه کېږي،

اقراء، والشمس وضحتها، یعنی دا سورت وایه، هغه سورت وایه او د وړو سورتونو نه وایه، دې نه مقصد دا نه دی چې اول رکعت کې سورت شمس وایه او دویم رکعت کې سورت اعلی وایه، یعنی داسې لوستل ترتیب مصحف خلاف دی، ځکه چې سورت اعلی مخکې دی، بلکې حدیث کې واؤ مطلق جمع دپاره دی، یعنی سورتونو کې تخفیف دپاره کوم لولې، ځکه چې مسنونه طریقه ترتیب مصحف مطابق لوستل دي او ددې خلاف لوستل خلاف اولی دي، خو یو کس که د یو سورت په آیتونو کې تقدیم او تاخیر کوي دا ناجائز دی، و جه د فرق داده د آیتونو ترتیب قطعي او توقیفي دی او سورتونو ترتیب نزول نه پس د صحابو اجتهاد دی، همدارنگه آیتونو کې تقدیم او تاخیر سره مضمون او معانیو کې فرق راځي او سورتونو کې داسې نه وي، دې حدیث نه امت ته دا تعلیم حاصل شو چې امام ته په کار دي چې هغه د مقتدیانو په هر لحاظ سره د مونځ خیال وساتي، چې نفرت کونکي او منتشر نه شي.

د نبي کریم ﷺ آواز مبارک ډیر زیات بنائسته ؤ

﴿۱۲﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ قَالَ : سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْعِشَاءِ:

د حضرت براء رضي الله عنه روايت دی وايي چې ما اوریدلي چې نبي ﷺ به لوستل د ماسخوتن مونځ

(وَالتِّينِ وَ الزَّيْتُونِ) وَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا أَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ .^(۱)

کې سورة التين والزيتون او حضور ﷺ آواز نه د بل چا آواز بنائسته نه وو اوریدلی.

توضیح: احسن صوتاً: څنگه چې حضور ﷺ باطني کمالاتو کې د ټولو نه ډیر کامل او اکمل انسان وو، دغه رنگ الله تعالی ورته ظاهري او جسماني بنائسته والی او کمالات ورکړي وو، څنگه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۵۱/۲، رقم الحديث ۷۶۹، ومسلم في الصحيح ۳۲۹، رقم الحديث ۱۷۷-۱۶۱.

چې الله تعالیٰ حضور ﷺ ته حسن صورت ورکړې وو، دغه رنگ یې ورته بنائسته آواز هم ورکړی وو، ددې تذکره حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ دې حدیث کې کړې ده، دا شه د جذباتو یاد مبالغی اظهار نه وو، بلکې داد صحابی د بیان قوت آخري حد کیدی شي، خود حضور ﷺ د کمال پیغمبری ابتدائی حد وي. ملا علي قاري رحمۃ اللہ ددې حدیث لاندې لیکي ابن عساکر رضی اللہ عنہ یو حدیث نقل کړی دی، حضور ﷺ فرمایي: الله تعالیٰ کله یو پیغمبر لیرلې، نو هغه ته بنائسته آواز او حسن صورت والا مخ مبارک ورکړی تردې چې الله تعالیٰ ستاسو پیغمبر محمد صلی اللہ علیہ وسلم ولیرلو هغه ته یې هم بنائسته آواز او بنائسته شکل ورکړی و (مرقات ج ۳ ص ۲۹۲) (المراقات ۲/۵۶۳) آحادیثو کې راغلي حضور ﷺ آواز به هغه ځای پورې رسید و کوم ځای پورې چې د چا آواز نه رسید، د بهیقي یو روایت کې دي چې یو ځلې حضور ﷺ خطبه ورکړه په کورونو کې زنانو هم د حضور ﷺ آواز واوریدو، ابو نعیم د عبدالله ابن رواحه رضی اللہ عنہ یو حدیث نقل کوي، هغه فرمایي زه په بنو تمیم کې وم د جمعی په ورځ په منبر باندې مې د حضور ﷺ آواز واوریدو، نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي وَالسَّلَامُ فرمایي کینی د ابن ماجه یو روایت کې دي، چې ام هانی رضی اللہ عنہا د حضور ﷺ تلاوت هغه وخت واوریدو، کله چې حضور ﷺ د شپې په وخت کعبې سره ناست وو تلاوت یې کولو، او ام هانی رضی اللہ عنہا په خپل کور کې وه، بهر حال داسې دې ولې نه وي چې کله:

جہاں کے سارے کلمات ایک تجھ میں ہیں ❀ ترے کمال کسی میں نہیں مگر دوچار

حضور ﷺ به په مونځ کې مختلف سورتونه لوستل

﴿۱۳﴾ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ بِ(ق)

د حضرت جابر بن سمرة رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې: نبی صلی اللہ علیہ وسلم به لوستل د سحر مونځ کې (ق)

وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدَ) وَ لَحْوَهَا وَ كَانَتْ صَلَاتُهُ بَعْدَ تَخْفِيفًا. (۱)

والقرآن المجید) یا داسې یو بل سورت او بیا به هم د نبی صلی اللہ علیہ وسلم مونځ سپک وو.

توضیح: تخفیفاً: یعنی سحر کې سورتو وغیره طویل قرأت باوجود به بیا هم د حضور ﷺ مونځ سپک وو، ځکه چې د حضور ﷺ قرأت به د خوند نه ډک وو، ددې جملې ډیر مفهومات دي. (اشعة اللمعات ۴۰۶).

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۳۲۷، رقم الحديث ۱۶۸، أخرجه أحمد في المسند ۵/۹۱

علامه طیبی رَحِمَهُ اللهُ ا مطلب بیان کری دی، چہی د سحر مونخ نہ علاوہ نور خلور مونخونہ سپک وود سحر مونخ بہ او برد و و، عامو شارحینو دا مطلب بیان کری دی، خود ازہ تہ نہ لہری، خکہ چہی د حدیث الفاظ او عربیت ذوق دا نہ قبلوی. علامہ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ ددی جملہی مطلب دا بیان کری، چہی (بعد) تعلق زمانی سرہ دی، یعنی ابتدائی ہجرت کی حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونخ بہ مسجد نبوی کی او برد و و، خکہ چہی خلک بہ کم و و، چہی خلک دیر شو، نو بیاد حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونخ مختصر شو. دا مطلب حدیث سرہ خہ نزدی دی. (المرقات ۲/۵۶۳).

صاحب سفر سعاده لیکي د نورو امامانو پہ نسبت نبی عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ طویل مونخ مختصر بنکارہ کیدو بولونہ مخکی چہی کوم مطلب لیکلی دی ہفہ د شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ رایہ دہ، زما پہ خیال دغہ مطلب راجح دی، دا بول اشعة المعات کی مذکور دی (اشعة المعات ج ۱ ص ۴۰۶)

﴿۱۴﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ : أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ

د حضرت عمرو بن حریث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نہ روایت دی چہی مادنبی عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نہ اوریدلی چہی لوستل بہ یہی د

فِي الْفَجْرِ (وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ) ^(۱)

سحر مونخ کی واللیل اذا عسس.

﴿۱۵﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ قَالَ: صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ بِمَكَّةَ

د عبد اللہ بن سائب نہ روایت دی وایی چہی : مونخ و کرو مونخ تہ نبی عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د سحر پہ مکہ کی نو

فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ (الْمُؤْمِنِينَ) حَتَّى جَاءَ ذِكْرُ مُوسَى وَهَارُونَ أَوْ ذِكْرُ عِيسَى

شروع یہی و کرہ پہ سورۃ المؤمنین سرہ، کلہ چہی راغی ذکر د موسی او د ہارون یا د عیسی عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نو

أَخَذَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَعْلَةً فَرَكَعَ. ^(۱)

ونیو نبی عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ توحی، بیا نبی عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ رکوع تہ ولا پرو.

توضیح: حتی جاء ذکر موسی: یعنی سورۃ مومنون آیت ﴿لَمَّا أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ﴾ تہ چہی کلہ

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورسیدو، نو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زہ مبارک بہ دک شو او پہ ژرا بہ شو، ددغی

دجہ نہ بہ د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مری وچہ شوہ، نو توخی بہ ورتہ راغی، نو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بہ

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۳۶/۱ رقم الحديث: ۱۶۱-۲۵۶، وأبو داود ۵۱۱/۱ رقم الحديث: ۸۱۷.

(۲) أخرجه مسلم ۲۳۶/۱ رقم الحديث: ۱۶۳-۱۵۵، وأبو داود ۱۲۶/۱ رقم الحديث: ۶۱۹، والنسائي ۱۷۶/۲، رقم الحديث: ۱۰۰۷.

سورة ختمولو نه مخکې رکوع ته لارو. (المراقات ٢/٥٥٦).

او ذکر عيسى: او د شک د پاره دی، راوي ته شک دی، د حضرت عيسى ذکر داسې دی: ﴿وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً﴾. سعله دا لفظ د سين په فتحې او ضمې دواړو سره دی د ژر لود و چې نه مری وچه شي او توخی راشي، دغې ته سعله وايي.

د جمعې ورځې د سحر په مونځ کې کوم سورة وويل شي

﴿١٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقرأ في الفجر يوم
د حضرت ابو هريره <small>رضي الله عنه</small> نه روايت دی وايي چې: نبي <small>عليه الصلاة والسلام</small> به ويلو د سحر په مونځ کې په ورځ
الجمعة (بالم تنزيل) في الركعة الأولى وفي الثانية (هل أتى على الإنسان). (متفق عليه) ^(١)
د جمعې په اول رکعت کې: الم تنزيل، او په دويم رکعت کې: هل اتى على الانسان.

توضيح: د جمعې په ورځ سحر مونځ کې الم تنزيل يعنې سورة سجده په (٢١) سپاره کې دی ددې نوم سجده ده، په دريو رکوع باندې مشتمل دی، دا به يې اول رکعت کې لوستلو (المراقات ٢/٥٦٦). او سورة دهر به يې په دويم رکعت کې لوستلو، قرآن کریم کې يو حم السجده ده دغه سورة مراد نه دی. شوافع حضرات فرمايي دې حديث باندې عمل کولو سره د جمعې په ورځ سحر دا دواړه سورتونه لوستل په کار دي، احناف فرمايي متعين طور باندې لازمول نه دي په کار، ځکه چې دې سره د عقيدې نقصان کېږي، ها ظاهري حديث باندې عمل کول مستحب دي او اولی دي، په دې شرط چې ددغې سنت تابعداري کول په ارادې سره وي او دلزوم عقیده نه وي، ځکه چې حضور صلی الله علیه وسلم ددې سورتونو نه علاوه جمعې په سحر کې نور سورتونه هم ويلی دي، دوام ثابت نه دی او غير دوام لوستلو نه احناف منکر نه دي.

﴿١٧﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ قَالَ: اسْتَخْلَفَ مَرْوَانَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى
د حضرت عبيد الله بن ابي رافع <small>رضي الله عنه</small> نه روايت دی وايي چې خليفه مقرر کړو مروان ابو هريره <small>رضي الله عنه</small> په
الْمَدِينَةِ وَخَرَجَ إِلَى مَكَّةَ فَصَلَّى لَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ
مدينه منوره او په خپله مکې ته لارو نو مونځ وکړو مونځ ته (دهغه عدم موجودگي) کې ابو هريره <small>رضي الله عنه</small>

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٣٧٧/٢، رقم الحديث: ٨٩١، ومسلم في الصحيح ٥٩٩/٢ رقم الحديث: ٦٥-٨٨٠، وأبو داود ٦١٨/١ رقم الحديث: ١١٧٤، والنسائي ١٥٩/٢، رقم الحديث: ٩٥٥.

الْجُمُعَةَ فَقَرَأُ سُورَةَ (الْجُمُعَةِ) فِي السُّجْدَةِ الْأُولَىٰ وَفِي الْآخِرَةِ: إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ فَقَالَ:

دجمعی نواول رکعت کې سورة جمعہ او دویم رکعت کې سورة اذا جاءك المنافقون ولوستوا ووی ویل

سَبِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهِمَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ. (۱)

ما د نبي ﷺ نه د جمعی په ورځ د دې دواړو سورتونو لوستل اوریدلي دي.

﴿۱۸﴾ وَعَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْعِيدَيْنِ

د نعمان بن بشیر رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې: نبي ﷺ به لوستل د دواړو اخترونو په مونغ کې

وَفِي الْجُمُعَةِ بِ (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ) وَ (هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ) قَالَ:

او د جمعی په مونغ کې سبح اسم ربك الاعلى او هل اتاك حديث الغاشية. او نعمان رضی اللہ عنہ وایي:

وَ إِذَا اجْتَمَعَ الْعِيدُ وَالْجُمُعَةُ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ قَرَأَ بِهِمَا فِي الصَّلَاتَيْنِ. (۲)

چې به جمع شواختراو جمعہ په یوه ورځ نو لوستل به یې په دواړو کې دادواړه سورتونه.

﴿۱۹﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ : أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سَأَلَ أَبَا وَاقِدٍ اللَّيْثِيَّ :

د عبدالله رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې: عمر فاروق رضی اللہ عنہ تپوس وکړو د ابو واقد لثبي رضی اللہ عنہ نه

(مَا كَانَ يَقْرَأُ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْأَضْحَىٰ وَالْفِطْرِ؟ فَقَالَ:

چې څه به لوستل نبي ﷺ په وړو کې او غټ اختر مونځونو کې، هغوی وویل چې: نبي ﷺ دغه

كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا: بِ (ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) وَ (اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ). (۳)

دواړو مونځونو کې سورة ق و القرآن المجید او اقتربت الساعة لوستلو.

﴿۲۰﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ فِي رَكْعَتِي

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې: نبي ﷺ به لوستلو په دواړو سنت رکعتونو د

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۹۷/۲ رقم الحديث: ۶۱-۸۷۷، وأبو داود ۶۷۰/۱۵ رقم الحديث: ۱۱۲۴.

(۲) أخرجه مسلم ۵۹۸/۲ رقم الحديث: ۶۲-۸۷۸، وأبو داود ۶۷۰/۱۵ رقم الحديث: ۱۱۲۲، والنسائي ۱۱۲/۳ رقم الحديث: ۱۱۲۴.

(۳) أخرجه مسلم ۶۰۷/۲ رقم الحديث: ۱۴-۸۹۱، وأبو داود ۶۸۲/۱۵ رقم الحديث: ۱۱۵۱، والنسائي ۱۱۸۲/۳ رقم الحديث: ۱۵۶۷.

الْفَجْرِ: (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) و (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ).^(۱)

سحر کي قل يا ايها الكافرون او قل هو الله احد .

﴿۲۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي رَكْعَتِي الْفَجْرِ:

د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې : نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به لوستل په دواړو سنت رکعاتونو د سحر کي

(قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا) وَالْقِي فِي آلِ عِمْرَانَ (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ

قولوا امنا بالله وما انزل الينا او هغه چې په سورة آل عمران کي دی : قل يا اهل الكتب تعالوا الى كلمة

سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ)^(۲)

سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ.

الفصل الثاني:

په مونځ کي بسم الله په مزه ويل

﴿۲۲﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ صَلَاتَهُ بِ (بِسْمِ اللَّهِ

د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې : نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به شروع کولو خپل مونځ په بسم الله

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ).^(۳) وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِذَلِكَ.

الرحمن الرحيم سره ، امام ترمذي ويلي دي چې ددې حديث اسناد قوي نه دی .

توضیح: ددې حديث پوره توضیح او تفصیل او د فقهاو اختلاف باب صفة الصلوة حديث نمبر (۲) د

لاندي ليکلی شوي دي ، دا حديث د احنافو دليل دی ، بسم الله لوستل په کار دي او امام ترمذي دي

روايت ته بلا وجه ليس اسناده بذلك ويلي دی او محالانکې دا حديث حسن او صحيح الاسناد دی .

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۰۲/۱ رقم الحديث: ۷۲۶-۹۸.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۰۲/۱ رقم الحديث: ۷۲۷-۱۰۰.

(۳) أخرجه الترمذي في السنن ۱۴/۲ رقم الحديث: ۲۱۵ وقال ليس اسناده بذلك.

د آمین بالجهر حکم

(۲۳) وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حَجْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ: (غَيْرِ

د وائل بن حجر رَوَاهُ عَنْهُ رَوَايَتُ دِي وَابِي چي: مَا دَنَبِي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نَهْ وَ اَوْرِيْدُ چي وَي لَوْ سَلُوْا غَيْرِ

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) فَقَالَ: آمِينَ مَدًّا بِهَا صَوْتُهُ. ^(۱)

المغضوب عليهم ولا الضالين او ييا يي په اوږد آواز سره آمين وويله.

توضیح: فقال آمين: لفظ آمين کې رومبې دا بحث دی، چې دا د کوم لغت او ژبې لفظ دی بعضې علماء، د فارسي تسليم کړی دی، دا لفظ (همین) وودې معنی کذا لک ده. دې نه عربي جوړه شوه. نو آمين شو. مطلب دا چې امام قرأت وکړي او امين ووايي بيا مقتدي دې پدې باندي د مهر تصديق ونگوي او امين دې ووايي، (چې صحيح يې ويلي دي هم داسې ده) بعضې علماء، دا د عبراني او سرياني ژبې لفظ تسليم کړی دی دې ژبو کې داسې اوزان ډير رائجي، څنگه چې هاييل، قاييل، ميکائيل او اسرافيل دا الفاظ په دغو ژبو کې په معنی د استجبر رائجي، بعضې نور علماء، فرمايي دا لفظ اعجمي نه دی، بلکې دا د عربي لفظ دی او عربو استعمال کړی دی. مجنون لیلی وايي:

آمِينَ آمِينَ لَا أَرْضَى بِوَاحِدَةٍ ❀ حَقِّي أَضْمُ إِلَيْهَا الْفَيْنِ آمِينَا

يا وايي:

اللهم لا تسلبني حبها ابدا ❀ ويرحم الله عبدا قال آمينا

دا لفظ دوه قسمه شوی دی، یعنی بالقصر (امين) او بالمد (آمین) دواړه قسمه صحيح دي او آمينا الف اشباعي سره هم صحيح دی، ددې لفظ دوه قسمه لوستل غلط دي، لکه امين، دويم الف باندي مد او ميم باندي شد سره لوستل غلط دي، لکه آمين د قصد په معنی سره دی، آمين مسئله کې دوه خايه کې اختلاف دی، رومبې اختلاف دې کې دی آیا آمين صرف د مقتدي وظيفه ده يا د امام او مقتدي دواړو وظيفه ده. امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد باندي دا صرف د مقتدي وظيفه ده او حديث (اذا قال الامام ولا الضالين فقولوا آمين) دلته د تقسيم د کار دی، د امام کار فاتحه لوستل دي او د مقتدي

کار آمین ویل دي، جمهور فقهاء او ائمه ثلاثه فرمایي، چې آمین د امام او مقتدي دواړو وظیفه ده. ددی دلیل د صحیحینو روایت دی (قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا آمَنَ الْأَمَامُ فَأَمِنُوا) چې کله امام آمین ووایي تاسو هم آمین وایي. جمهور د امام مالک رَحْمَةُ اللهِ د دلیل جواب ورکوي دغه دلیل په خپله دعوی باندې صریح نه دی، بلکې صرف اشاره النص نه استدلال دی په خپله جمهورو د عبارة النص نه استدلال کړی دی چې اوسنی او ارجح دی سري مونځ کې دا صرف د امام وظیفه ده. فرقه ضالة، شیعه، شیعیه او رافضیه مرفوضه آمین ویلو ته مفسد صلوة ویلي، ابن حزم ظاهریه او غیر مقلدین آمین ویلو ته واجب وایي. آمین کې دویم اختلاف دې کې دی، چې آیا آمین په تیزه جهرا لوستلی کېږي یا سرا. **د جهرا اختلاف:** آمین جهرا او سرا لوستلو کې د خلورو امامانو اتفاق دی دواړه قسمه لوستل جائز دي. په یو جانب کې هم کراهت نشته، خبره صرف دومره ده چې احنافو جهرا لوستلو ته د مسنون اطلاق نه کوي، بلکې د جائز درجه کې یې مني او شوافع حضرات سرا لوستلو ته جائز وایي او جهرا ته افضل وایي، دا اختلاف اصل کې د افضل او غیر افضل دی د جائز او غیر جائز نه دی امام شافعي او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ جهري مونځ کې آمین بالجهر ته افضل وایي او احناف او مالکیه آمین بالسر افضل گرځولی دی.

دلائل: شوافع او حنابله زیر بحث حدیث د وائل بن حجر رَحْمَةُ اللهِ عَنْهُ نه استدلال کړی هغه کې مد بها صوته الفاظ راغلي، ددی مطلب دغه حضراتو په نزد باندې (رفع بها صوته دی)

د شوافعو دویم دلیل د بشر بن رافع رَحْمَةُ اللهِ عَنْهُ روایت دی دې کې رفع بها صوته الفاظ راغلي دي چې خپل مدعا باندې صریح دلیل دی، ابن ماجه روایت دی: **حَقٌّ يَسْمَعُهَا الصَّفَّ الْأَوَّلَ فَيَرْجِعُ بِهَا الْمَسْجِدَ.** (كذا في اللمعات) (اشعة اللمعات ۴۰۹)

د شوافعو دریم دلیل د حضرت ابوهریره رَحْمَةُ اللهِ عَنْهُ روایت دی چې ابوداود نقل کړی دی هغې کې دا الفاظ راغلي دي (كان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَلَا غَيْرَ الْمَضْمُونِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ آمِينَ حَقٌّ يَسْمَعُ مِنْ يَلِيهِ مِنَ الصَّفِّ الْأَوَّلِ). (لمعات ج ۲ ص ۱۴۴) (اشعة اللمعات ۴۰۹)

امام ترمذي رَحْمَةُ اللهِ خپل کتاب ترمذي شريف کې دواړه روايات نقل کړي دي يو کې جهر ذکر دی، دویم کې عدم جهر ذکر دی، بیا امام ترمذي جهري روایت ته ترجیح ورکړه او امام بخاري رَحْمَةُ اللهِ په حوالې سره عدم جهر روایت باندې اعتراضات وارد کړي دي.

داحنافو او مالکیو رومی دلیل د حضرت ابن مسعود رَحْمَةُ اللهِ عَنْهُ روایت دی، دغه صاحب هدایه هم نقل

کری دی او استدلال یی تری کری دی، اصل روایت حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه منقول دی. الفاظ یی دادی: (عن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ قال يخفى الامام اربعة اشياء التعوذ والبسلة وامين و سبحانك اللهم و بحمدك و عن ابن مسعود مثله) (لمعات، ج ۳، ص ۱۴۴) (اشعة اللمعات ۴۰۹) دی روایت ته صاحب هدايه روایت بالمعنى و یلی دی، ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمایي:

اربع يخفيهن الامام و ذكر من جملتها التعوذ و التسمية و امين. (هدايه، ص ۱۰۳)

(۲) داحنافو دویم دلیل جمع الجوامع کی روایت دی علامه سیوطی رحمۃ اللہ نقل کری دی الفاظ دا دی: (عن ابی وائل قال کان عمر و علی لا یجهران بالبسلة و لا بالتعوذ و الا آمین). (رواه جریر و الطحاوی کذا فی اللمعات) (اشعة اللمعات ۴۰۹)

(۳) داحنافو دریم دلیل د سمره بن جندب رضی اللہ عنہ روایت دی (مشکوٰۃ ص ۷۲) باندی داسی منقول دی عن سمره بن جندب انه حفظ عن رسول الله صلی اللہ علیہ و سلم سکتین سکتہ اذا کبر و سکتہ اذا فرغ من قرآءة غیر المغضوب علیهم و لا الضالین فصدقه ابی بن کعب. (ابوداؤد)

دی روایت کی و لا الضالین وخت کی چې کومه سکتہ ذکر ده دا صرف آمین بالسر لوستلو د پارہ ده. (۴) داحنافو ثلور دلیل تهذیب الاثار کی د طبرانی روایت دی الفاظ یی دا دی:

(عن ابی وائل قال لم یکن عمر و علی یجهران ببسم الله الرحمن الرحيم و الا آمین)

(۵) داحنافو و مالکیو پنجم دلیل دغه د وائل بن حجر رضی اللہ عنہ روایت دی هغه داسی دی: (عن وائل بن حجر ان النبي صلی اللہ علیہ و سلم قرء غیر المغضوب علیهم و لا الضالین فقال آمین و خفض بها صوته). (ترمذی ص ۳۴)

روایات او اثار دواړو طرف ته شته، خو مدار د اختلاف دغه روایت د وائل بن حجر رضی اللہ عنہ باندی دی شوافعو مدبها صوته د راویانو د وجی او قوت د سند په اعتبار سره راجح گرځولی دی او داحنافو استدلال یی څه نا څه وجه باندی معلول گرځولی دی، د شوافعو دا استدلال سفیان ثوری رحمۃ اللہ نقل کری دی (المرقات ۲/۵۷۱) او د سفیان ثوری رحمۃ اللہ سند دوي عمده گرځولی دی او داحنافو طریق سند شعبه نقل کری دی. احناف دی ته په سفیان ثوری رحمۃ اللہ باندی ترجیح ورکوي اته اته ترجیحات بیان کولی شي، خو فیصله نه کېږي احناف او مالکیه د قرآن ددی آیت نه هم آمین بالسر باندی استدلال

کوي: ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (سورة اعراف، آیت ۵۵).

د استدلال طریقہ داسی ده آمین دعاء ده او دعاء په باره کې د قرآن اعلان دی چې دعاء په مزه غواره،

لهذا آمين هم په مزه وايي .

جواب: ائمه احنافو د وائل بن حجر رضي الله عنه روايت مدبها صوته جواب دا ورکړی . په زوره سره لوستلو کې دا نص صريح نه دی، بلکې مدبها مطلب دا هم کيدی شي، دراز آواز سره آمين لولئ دا جواب کمزوری دی اصل جواب دا دی، حضور صلی الله علیه وسلم يقينا اوچت آواز باندي آمين ويلی دی، خودا په تعليم امت باندي محمول دی، لکه څنگه چې د ماسپڅين مونځ کې حضور صلی الله علیه وسلم قرآت په تيزه

باندي کړی وو . رفع بها صوته هم دا جواب دی، بهر حال شروع کې ويلی شوي دي، چې دا اختلاف د افضل او غير افضل دی دا اختلاف په حقيقت کې اختلاف نه دی. (شيخ عبدالحق رحمه الله لمعات کې

ليکي **والظاهر الحمل على كلا الفعلين تارة فتارة**) يعنې ظاهره دا ده چې، دواړه فعله جائز دي، کله زور سره کله په مزه باندي دواړه قسمه د موقع او مقام مناسب جائز دي، (اشعة اللمعات، ۴۰۹)

حالانکې کوم خلکو ته چې کومو علاقو کې د عدم جهر تعليم ورکړی شوی دی، چې همدايو صورت جائز دی، که په دغې عمل کوي په سنت عمل دی، دوي په دې تشويش کې اچول نه دي په کار، چې تاسو په تيزه باندي وايي آخر هغوی هم د جواز په يو طرف باندي ولاړ دي.

لطيفه: د درسو نو او تعليم زمانه کې مې د استاذانو نه دا لطيفه اوريدلې ده، هندوستان کې چې کله غير مقلدينو حضراتو دې مسئله کې سخت والی کړی دی او د امين بالسروالو مونځ فاسد کول يې شروع کړل، عوامو کې تشويش پيدا شو، د علماو مناظرې شروع شوی، د انگریز دور دی، يو ځلې انگریز جج مخې ته مناظره او شوه هغه د طرفينو د دلائلو اوريدو نه پس فيصله داسې وکړه، ما چې څه واوريدل دي نه اندازه او شوه يو آمين بالجهر دی، ستاسو د نبی صلی الله علیه وسلم نه دا هم ثابت دي، دويم آمين بالسردی ستاسو د نبی صلی الله علیه وسلم نه دا هم ثابت دي، دريم آمين بالشردی دا د چا تنگول او تشويش پيدا کولو د پاره دی دا ستاسو د نبی صلی الله علیه وسلم نه ثابت نه دي. واقعي دې خبرې کې وزن شته، مونږ وکتل اکثر بد باطن خلک مودودي وغيره خپل مقاصد ورايستلو د پاره يو مسجد کې زور سره آمين وايي، حالانکې غير مقلدين اهل حديث نه وي، په يو ځای کې قبضه کولو سره بعضې حضرات خپل نمائشي

درود شروع کړي، مقصد صلوة و سلام نه وي، بلکې ارادې نورې وي. **فألى الله المشتكى.**

د غير مقلدينو حضراتو په نزد باندي پریشان کن صورت دا دی، سنت پرېښودو سره د هغوی په نزد باندي مونځ باطل کېږي، دې وجې نه هغوی کې سخت والی دی، د اعمالو مختلفې درجې دي، فرض عمل پرېښودو سره مونځ باطلېږي او واجب پرېښودو سره ناقص کېږي او سنت پرېښودو سره سړی د ثواب، ادب او استحباب نه محروميږي، خود مونځ باطل کيدو هيڅ وجه نشته دی.

﴿۲۴﴾ وَعَنْ أَبِي زُهَيْرِ النَّمِيرِيِّ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَأَتَيْنَا

د ابو زهير نميري نه روايت دی وايي چي: مونزو ووتلو دنبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سره يوه شپه اورا غلويو داسي

عَلَى رَجُلٍ قَدْ أَلْحَ فِي الْمَسْأَلَةِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوْجِبَ إِنْ خَتَمَ».

کس ته چي ډيره خواري يې کوله په دعا کي نبي عَلَيْهِ الصَّلَامُ وفرمايل: واجب يې کړو (جنت) که ختم يې کړه

فَقَالَ: رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: يَا نَبِيَّ هَبْنِي يَخْتِمُ؟ قَالَ: «بِأَمِينٍ».^(۱)

نو وويل يو کس د قوم نه نبي عَلَيْهِ الصَّلَامُ ته چي په څه څيز سره يې ختم کړي؟ وي فرمايل په آمين سره.

توضیح: الح: د باب افعال نه الحاج عاجزي او زاری سره اصرار کولو ته وييلي کېږي، دلته الله تعالی نه دعا کولو کې ښه مبالغه او اصرار کول مراد دي، علماء عربو د پاره په کار دي خپل عوام د دعاء عادي جوړ کړي او عاجزي ورته وښائي. (المرقات ۲/۵۷۱).

اوجب: يعنې دغه کس خپل ځان د پاره جنت واجب کړو، الله تعالی باندې د بندگانو طرف نه هيڅ څيز واجب نه دی، دلته مراد دا دی الله تعالی خپل فضل، کرم او خپل احسان سره خپل ځان باندې واجب او لازم کړی دی، گویا داسی وعده يې کړې ده چي دهغه نه وعده خلافي نه کوي.

ان ختم: يعنې پدې شرط چي دعا باندې مهر ولېږوي، دويم مطلب دا دی، چي دعا په يو څيز باندې ختم کړي، رومي معنی سره دا لفظ د خاتم نه د مهر په معنی کې دی، يو حديث کې دي آمين خاتم رب العلمين دی مطلب دا چي څنگه د بادشاه مهر په يو خط باندې ولېږي د هر قسم نقصان نه محفوظ شي او قابل اعتماد جوړه شي، دغه رنگ لفظ آمين هی، چي دا د کومې دعا نه پس ولولي، هغه محفوظ او مقبول او قابل اعتماد جوړ شي، دې آمين نه مونځ کې دننه آمين مراد اخيستلی کېږي او د مونځ نه بهر آمين هم مراد اخيستلی کېږي، دې حديث نه امت ته تعليم حاصل شو که دعا اجتماعي وي يا انفرادي آخر کې آمين يا رب العلمين وايي، الله تعالی طرف نه دې عمل او دعا باندې مهر قبوليت او مهر حفاظت او برکت ولېږي.

﴿۲۵﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الْمَغْرِبَ بِسُورَةِ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه روايت دی وايي چي: نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ به لو ستلو د ماښام مونځ کې سورة

(۱) واخرجه أبو داود في السنن ۵۷۷/۱ رقم الحديث: ۹۳۸.

(الأعراف) فَرَقَهَا فِي رَكْعَتَيْنِ^(۱)

اعراف او تقسیمولو به یې په دواړو رکعتونو باندې.

توضیح: ظاهري حدیث نه دا معلومېږي چې حضور ﷺ ماښام دوو رکعتونو کې پوره سورة اعراف ویلی ؤ او د ماښام وخت اگر چې تنگ وي او نبی ﷺ عموماً مختصر قرآت فرمایلو او کله د بیان جواز د پاره طویل قرآت لوستلی دی. (المراقات ۲/۵۷۲)

دې نه بطور اشاره دا ثابت کېږي چې د ماښام مونغ دومره تنگ نه وي، څنگه چې یې شوافع گڼي، د دوي په نزد باندې غروب افتاب نه پس سرخي وي، دغه شفق دی، ددې په خاتمې باندې د ماښام وخت ختمېږي، خود احنافو په نزد باندې شفق د لمړ پر یو تو نه پس د سرخي نه پس سفیدي نوم دی او دا وخت کافي اوږد دی، سورة اعراف دوو رکعتو کې لوستلی کېږي په دې شرط چې قرآت حدر سره وي، مصري طرز باندې نه وي، نبی ﷺ په قرآت کې تيزي وه او معجزه هم ورسره شامله وه یعنې کم وخت کې چې ډیر قرآت وشي دې ته (طی) ویلې شي، شیخ عبد الحق رَحْمَةُ اللَّهِ وَايِي د اویل ډیر لري دي، نبی ﷺ د سورة اعراف بعضې حصه لوستله پوره یې نمدی لوستلی. (اشعة اللمعات ۴۱۰)

د معوذتین فضیلت

﴿۲۶﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: كُنْتُ أَقُودُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقَتَهُ فِي

د حضرت عقبه بن عامر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: ما پرې نیولی وو د اوبن د نبی ﷺ عَلَيْهِ السَّلَامُ په

السَّفَرِ فَقَالَ لِي: « يَا عُقْبَةُ أَلَا أَعْلَمُكَ خَيْرَ سُورَتَيْنِ

یوسف کې چې نبی ﷺ ماته وفرمایلو ای عقبه! آیاونه بنایم زه تاسو ته دوه بهترین سورتونه چې ویل

فَرِئَتَا؟ » فَعَلَّمَنِي (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ

شوي دي (یعنې ما باندې نازل شوي) نبی ﷺ ماته وښودل: قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب

الناس) قَالَ: فَلَمْ يَرِنِي سَوْرَتُ بِهِمَا جِدًّا

الناس عقبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي: نبی ﷺ زه د دغې دواړو سورتونو نه ډیر خوشحاله نه وم لیدلی کله چې

فَلَمَّا لَزَلْ لِمَصَلَاةِ الصُّبْحِ صَلَّى بِهِمَا صَلَاةَ الصُّبْحِ لِلنَّاسِ فَلَمَّا

نبی ﷺ د سحر مونغ د پاره را کوز شو نو خلکو ته مونغ کې یې دغه دواړه سورتونه ولوستل چې کله د

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۱۷۰/۲ رقم الحديث: ۹۹۱.

فَرَعَ الْتَفَّتْ إِلَيَّ فَقَالَ: « يَا عُقْبَةَ كَيْفَ رَأَيْتَ؟ » رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ (۱).

مونخ نه فارغ شو زما طرف ته يي و کتل او ويي فرمايل عقبه تا وليده؟ (ددې فضيلت).

توضیح: فلم يرنى سررت بهما: يعنى حضور ﷺ چې کله وکتل چې ماته معوذتين اوريدو باندې ديره خوشحالي نه وه څومره چې نورو سورتونو باندې وه، (المرقات ۲/۵۷۳) چې هغې کې توحيد او پرده او اعلى مضامين وي، حضور ﷺ دغه محسوس کړو او غوښتل يې چې ماته عملي طور باندې ددې سورتونو عظمت وښايي، چې حضور ﷺ د سحر مونخ په مختصر سورتونو باندې وکړو او وي فرمايل (کيف رايت) يعنى ودې ليدو؟ څنگه د ټولونو افضل مونخ چې دې کې طويل سورتونه ويلي کېږي، او دې مختصر سورتونو سره يې وکړو، دا ددې سورتونو شان او عظمت وو او ښه سورتونه دي، حضور ﷺ معوذتين سورتونو ته (خير سورتونه) دې اعتبار سره ويلي دي چې دې کې د شيطان مکر او فريب او د هغې د وسوسې نه تحفظ او د بچ کيدو مکمل سامان دى، دې اعتبار سره دا ټول ښه سورتونه دي.

﴿ ۲۷ ﴾ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ

د حضرت جابر بن سمرة رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: نبي عليه السلام به لوستلو د ماښام په مونخ کې په

لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. (۱)

شپه د جمعه کې قل يا ايها الكافرون او قل هو الله احد.

وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ « لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ ». (ابن ماجه ۸۳۳).

او روايت کړى ابن ماجه دا حديث د ابن عمر رضي الله عنه نه خو نه يې دې ذکر کړي ليله الجمعة

توضیح: يقرأ: يعنى د ماښام مونخ کې تاسو کله دا دواړه سورتونه لوستل، دې دواړو کې اول سورت کې د کفارو نه د بيزاري اعلان دى او دويم سورت کې د توحيد خالص اعلان دى. دا وجه ده تاسو د ماښام او سحر ستونو کې د يرخل دغه سورتونه لوستل د ورځې او شپې په شروع کې تاسو دا اعلان دوباره کوئ، څنگه چې يو ځاى والا حديث کې راځي. حضور ﷺ په دې دواړو سورتونو باندې دوام او استمرار نه دى کړى، دې نه امت ته دا تعليم ملاؤ شو، چې د قرآن هر سورت مونخ کې

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۵۲/۲ رقم الحديث: ۱۱۶۲.

(۲) البغوي في شرح السنة ۸۱/۳ وابن حبان ۱۵۸/۳ رقم الحديث: ۱۸۲۸.

لوستل په کار دي او يو سورت خاص کول نه دي په کار.

﴿۲۸﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : مَا أَحْصِي مَا سَبِعْتُ

د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې : زه نه شم شمار کولی چې ما شو خلی او ريدي چې

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقرأ في الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ

نبي اکرم عليه الصلاة والسلام به لوستل په دوه رکعتو کې د ماښام مونځ نه پس او په دوه رکعتو کې مخکې د

صَلَاةِ الْفَجْرِ : بِ (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) وَ (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) .^(۱)

سحر د مونځ نه په دواړو ستوکې قل يا ايها الكافرون او قل هو الله احد.

وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ : « بَعْدَ الْمَغْرِبِ » (ابن ماجه ۱۱۴۸)

او روايت کړی دی ابن ماجه د ابو هريره رضي الله عنه نه ، خو دده روايت کې (بعد المغرب) الفاظ نشته دي.

د طوال مفصل او قصار مفصل مطلب

﴿۲۹﴾ وَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَحَدٍ

سليمان بن يسار رضي الله عنه وايي چې ابو هريره رضي الله عنه به فرمايل : ما مونځ نه دي کړي وروسته د يو کس نه

أَشْبَهَ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ فُلَانٍ . قَالَ سُلَيْمَانُ : صَلَّيْتُ

چې شابه وي مونځ د هغه د مونځ د نبي عليه السلام سره د فلاني کس نه ، سليمان وايي : ما هم مونځ وکړو

خَلْفَهُ فَكَانَ يُطِيلُ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَ يُخَفِّفُ الْأُخْرَيَيْنِ وَ

ددې کس شاته هغه به اوږدول اولني دوه رکعتو د ماښام او آخري دوه رکعتو به يې مختصر کول او

يُخَفِّفُ الْعَصْرَ وَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِقِصَارِ الْمَفْصَلِ وَ يَقْرَأُ فِي

مختصر به يې کولو د ماښام مونځ او لوستل به يې د ماښام مونځ کې قصار مفصل او لوستل به يې په

الْعِشَاءِ بِوَسْطِ الْمَفْصَلِ وَ يَقْرَأُ فِي الصُّبْحِ بِطَوَالِ الْمَفْصَلِ^(۲).

ماښامون کې اوساټ مفصل او لوستل به يې د سحر مونځ کې طوال مفصل .

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۲۹۱/۲، رقم الحديث: ۱۳۱.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۱۶۷/۲، رقم الحديث: ۹۸۳، وأخرجه النسائي في السنن ۲۷۰/۱، رقم الحديث: ۸۲۷.

توضیح: بقصار المفضل: قرآن کریم د سورتونو د پارده اصطلاحی نومونه دي چنانچه سورة بقره سورة آن عمران، سورة مائده، سورة انعام، سورة اعراف، سورة انفال او براءت دا اوده سورتونه د السبع الطول نوم سره مشهور دي. پدې شرط چې انفال او توبه یو وي. دې نه پس هغه سورتونه دي، چې هغه په سلو ایتونو باندي مشتمل وي یا د سلو نه په ډیرو باندي مشتمل وي، دا سورتونه د (مئین) په نوم سره مشهور دي، دې نه پس هغه سورتونه دي، چې مثانی ورته ویلی کېږي، دا سلسله د سورة حجرات پورې تلې ده، سورة حجرات نه والناس پورې ټولو سورتونو ته (مفصلات) ویلی کېږي، ځکه چې دا دیو بل نه زرزر جدا کېږي.

دې مفصلاتو کې بیا ټول واړه سورتونه په درې درجو باندي تقسیم کېږي، هغې ته یې طوال، اوساط او ندر نومونه ورکړي دي، خود مفصل نوم ورسره خواته لږولی شوی دی، چې معلوم شي چې دا تقسیم (مذمه) ټوکې دي) سورت حجرات نه سورة بروج پورې طوال مفصل دي، سورة بروج نه سورة بینة پورې اوساط مفصل دي او سورة بینة نه سورة والناس پورې قصار مفصل دي، دې حدیث کې دې تفصیل طرف ته اجمالی اشاره ده، او تفصیل یې فقهاو ذکر کړې دي، والحمد لله على ذلك (البرقات ۵۷۶-۲/۵۷۷).

من فلان: ددې نه مراد غالباً حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی.

د امام نه وروسته د قرأت حکم

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: كُنَّا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةِ
د عبادة بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: یو ورځ مونږ د نبی ﷺ نه وروسته ولاړو په مونغ
الْفَجْرِ فَقَرَأَ فَتَقَلَّتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ فَلَمَّا فَرَغَ
د سحر کې نبی ﷺ نه روایت دی چې قرأت شروع کړو نو درانه شولو ستل ورته بیا چې کله فارغ شوني ﷺ
قَالَ: «لَعَلَّكُمْ تَقْرَؤُونَ خَلْفَ إِمَامِكُمْ؟» قُلْنَا: لَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ.
د مونغ نه وې فرمایل تا سو د امام نه شاته قرأت کوئ مونږ ورته وویل چې آو یا رسول الله! نبی ﷺ
قَالَ: «لَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ
و فرمایل: تاسې مه وایئ په غیر د فاتحې نه بل څه ځکه چې مونږ نه کېږي دهغه چا چې فاتحه ونه وایي.

وَ لِلنَّسَائِ مَعْنَاهُ وَ فِي رِوَايَةٍ لِأَبِي دَاوُدَ قَالَ : « وَ أَنَا أَقُولُ
 اونسائي داروايت بالمعنى نقل كرى اود ابوداؤد يوروايت كې دي چې نبى ﷺ وفرمايل ماوويل
 مَا لِي يُنَازِعَنِي الْقُرْآنُ ؟ فَلَا تَقْرَأُوا بِشَيْءٍ مِّنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَهَرْتُمْ
 په زړه كې چې دا څه وشو چې قرأت په ما دروند كېږي نو تاسو مه لولئ بل څه، چې كله زه په اوچت آواز
 إِلَّا بِأَمْرِ الْقُرْآنِ»^(۱).

لوستل كوم په غير دسورة فاتحې نه.

توضیح: لعلمكم تقرءون: دې نه معلومه شوه چې د مقتديانو وروسته په مزه لوستل اونبي ﷺ
 باندې د مقتديانو روحاني طور باندې بوج پريوتو، ځکه هغوی تپوس وکړو شاید تاسو خلک زما
 وروسته قرأت کوئ، که دغه خلکو په تیزه لوستل کول، نو بیا حضور ﷺ دا سوال نه فرمایلو،
 چې دې کې د مونځ تفسیرونو نه یو تفسیر دی، چې فاتحې نه علاوه بل څه مه وایي، بیا وروسته د
 فاتحې لوستلو نه منع هم راغله، لکه مخکې لیکلی شوي دي. (المقات ۲/۵۷۷، اشعة اللمعات ۴۱۱)
 د فاتحې لوستلو نه علاوه امام نه وروسته قرآن لوستلو ممانعت باندې دا حدیث د احنافو دلیل دي او
 فاتحې لوستلو باندې دادشوا فعود دلیل دی.

په جهري مونځونو کې خلک د امام نه وروسته فاتحې ویلو سره بازار نه راغلل

﴿۳۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصَرَفَ مِنْ صَلَاةٍ جَهَرَ فِيهَا

د ابوهريره رواته نه روایت دی وایي چې نبی ﷺ فارغ شوه هغه مونځ نه چې په هغې کې یې جهري

بِالْقِرَاءَةِ فَقَالَ : « هَلْ قَرَأَ مَعِيَ أَحَدٌ مِنْكُمْ آتِنَا ؟ »

قرايت كړی وونو نبي ﷺ مونځ گزارو ته متوجه شو وې فرمايل آيا اوس چا سره قرأت كولو نو

فَقَالَ رَجُلٌ : نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ : " إِنِّي أَقُولُ : مَا لِي

دويل يو كس چې او يا رسول الله ، نبي ﷺ وفرمايل چې (زه په زړه كې) وایم چې څه چل وشو چې

أَنَازِعُ الْقُرْآنَ ؟ » قَالَ فَالْتَمَى النَّاسُ عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

زه قرآن لوستلو کې بوج محسوسوم. ابوهريره رواته وایي چې: منع شو خلک د قرايت نه د نبي ﷺ

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۱۵/۱ رقم الحديث . ۸۲۳ . وأخرجه الترمذي في السنن ۱۱۱۶/۲ رقم الحديث . ۳۱۱ .

فِيْمَا جَهَرَ فِيْهِ بِالْقِرَاءَةِ مِنَ الصَّلَوَاتِ حِيْنَ سَمِعُوْا ذٰلِكَ مِنْ رَّسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»^(۱)

سره په هغه مونځ کې چې جهري قرائت کولو چې کله یې د ادرسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه واوریدل.

توضیح: مالي انازع القرآن: منازعه د یو شي رابنکلو ته ویلی شي، یعنی امام هم لوستل کوي او مقتدي هم شاته لوستل کوي، دا منازعه ده، (المركات ۲/۵۷۹)

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زړه کې وویل او په ژبه باندې اظهار یې هم وکړو، داسې نه دي کول په کار، نو خلکو جهري مونځونو کې د عام قرآت او فاتحې نه منع شو. دا حدیث د احنافو مضبوط دلیل دی. چې د امام نه وروسته قرآن لوستلو باندې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سختی سره منع فرمایلي ده او فاتحه هم قرآن دی، ددې ممانعت هم راغلی.

بعضي غیر مقلدين د عجيب جرات نه کار اخلي. ما په خپله د یو غیر مقلد نه اوریدلي دي چې سورة فاتحه قرآن نه دی او الله تعالی ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ﴾ فرمایلي، لهذا فاتحه قرآن نه جدا دی، ددې ویل به ضروري وي، دا خبره یاد ساتئ چې د امام نه وروسته صرف د قرآن ممانعت راغلی، قرآن نه علاوه نور کوم اذکار او وظائف چې دي د هغې لوستل جائز دي.

او هغه د قرآت وخت کې نه وي، چې کله قرآت ختم شي، نو هلته دغه اذکار دي، لکه تبيحات دغه رنگ ثناء او التحیات دي.

د احنافو په نزد باندې دا روایت امام نه وروستو لوستلو د پاره ناسخ دی، ځکه چې ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ متأخر في الاسلام دی، نو دا د آخري دور نقشه ده، او فانتهمی الناس الفاظو کې د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د عملي فیصلې اندازه کېږي او دا جمله د زهري نه ده، بلکې د حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ده، لکه مخکې تفصیل تیر شوی دی.

﴿۲۲﴾ وَعَنْ ابْنِ عَمْرٍو وَابْنِ مَيْمُونٍ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْمُصَلِّيَّ يُنَاجِي

د ابن عمرو بیاضي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: مونځ گزار مناجات کوي د

رَبِّهِ فَلْيَنْظُرْ مَا يُنَاجِيهِ بِهِ وَلَا

خپل رب سره دوي ته په کار دي چې دې کې غورو کړي چې په کوم څيز چې ورسره مناجات کوي او مه دې

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲/۲۱۰، وأخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۶۱، رقم الحديث: ۸۲۶، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۱۸۱،

رقم الحديث: ۳۱۲، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲/۲۶۶، رقم الحديث: ۸۱۸.

يَجْهَرُ بِعُضُكُمُ عَلَى بَعْضِ الْقُرْآنِ «^(۱).

اوچتوي آوازيو په بل باندې د قرآن کریم په ویلو کې.

توضیح: بالقرآن: یعنی بعضې لوستلو والا په زور زور سره دویم کس باندې غالب کیږي مه او مه یې په تشویش کې اچوي، اوس که هغه په مونځ کې اوریدونکی وي یا خوب کې وي یا په خپله قرآن لولي. دې ټولو صورتونو کې یو مسلمان ته تکلیف ورکول جائز نه دي، لهذا قرآن په زور سره مه وایي او د قرآن نه علاوه بل څیز سره تکلیف ورکول خو بطریق اولی بد عمل وي. ددې حدیث، نه هم معلومه شوه، امام نه وروسته جهري مونځ کې فاتحه لوستل مناسب نه دي. (المراقات ۲/۵۸۱).

د امام متابعت ضروي دی

﴿۳۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا جُعِلَ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایي: چې مقرر شوی دی

الإمامَ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَ إِذَا

امام ددې د پاره چې د هغې پیروي وشي چې امام الله اکبر وایي نو تاسو هم الله اکبر وایي او چې کله

قَرَأَ فَانصِتُوا «^(۲).

امام قرائت کوي نو تاسو خاموش او چپ اوسئ.

توضیح: یعنی چې کله قرآن لوستلی کېږي (نو په اوچت او از سره لوستلو په صورت کې) تاسو دا اورئ او (په قلاړه د لوستلو په صورت کې) خاموشه اوسئ، لهذا معلومه شوه د امام نه وروسته مقتديانو د پاره څه وویل مطلقاً ممنوع دي، خوا که جهري مونځ وي یا سري (من كان له امام فقرأة الامام قراءة له) یعنی مونځ کې چې د چا امام وي، نو د امام قرآت د مقتدي قرآت دی. دا حدیث بالکل صحیح دی. بخاري او مسلم نه علاوه ټولو نقل کړی دی، او هدايه کې دلته مذکور دي، چې دې باندې اجماع د صحابو رضي الله عنهم او اتفاق دی.

فانصتوا: یعنی کله چې امام قرآن وایي، نو تاسو خاموشه کېږئ، (المراقات ۲/۵۸۲)

که د هغوی قرآت اورئ، نو ښه طریقې باندې او توجه سره یې اورئ، لوهلته د فاستعموا حکم دی او که

(۱) أخرجه أحمد ۳۱۱۳، ومالك ۸۰۰۶ رقم الحديث ۲۹ من كتاب الصلاة

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۰۱۱ رقم الحديث ۶۰۱.

مونخ سري رو، نو هلته داسي خاموشه کپري، حکم، وانصتوا فرمايي. دا حديث د احناف دليل دی او د جنو رو هم د املاک دی او د امام قرآت د ټول قوم قرآت دی، نو قوم بغير د قرآت نه پاتې نه شو.

کوم کس چې په قرآت کولو باندې قادر نه وي هغه څه وکړي

﴿۳۴﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ :

دغه نه ابن ابی اوفی رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې : یو کس راغې نبي عليه السلام ته او عرض یې وکړو

أَنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَخَذَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا فَعَلَّيْنِي مَا يُجْزِيْنِي

زه قدر نه لره چې د د کرم یو څه حصه د قرآن، نو تاسو ماته څه څیز وبنائي چې زما د پاره کافي وي

قَالَ : « قُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

نبي عليه السلام فرمایل : ته دا وایه : الله تعالی پاک دی، ټول تعریفونه الله لره دي، الله نه غیر بل معبود شته

وَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ » قَالَ :

الله ډیر لوی دی، د گناه نه د بچ کیدو او عبادت کولو توفیق صرف الله تعالی د طرف نه دی، هغه کس وویل :

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! دَاخُودُ اللَّهِ دِپَارَهُ دِي زَمَادِ پَارَهُ څه دِي ؟ نَبِي عليه السلام وَ فَرَمَائِل (خپل ځان) دِپَارَهُ دِالْوَلِه

اللَّهُمَّ اَرْحَمِي وَ عَافِي وَ اِهْدِنِي وَ اَرْزُقْنِي .

ای الله ! په ما باندې رحم وکړه ما په عافیت سره وساته، ماته هدايت وکړه او ماته رزق راکړه، بیا دغه کس

فَقَالَ هَكَذَا بِيَايِهِ وَ قَبْضَهُمَا . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَمَّا هَذَا فَقَدْ مَلَأَ

په خپلو دواړو لاسونو داسې اشاره وکړه او بند یې کړل، نبي عليه السلام فرمایل : دغه کس دک کړل دواړه

يَدَيْهِ مِنَ الْخَيْرِ » رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ التَّهْتِ رَوَايَةُ النَّسَائِي عِنْدَ قَوْلِهِ : إِلَّا بِاللَّهِ ^(۱)

لاسونه د نیکو نه. د نسائي روایت په الا بالله پورې ختم شوی دی.

توضیح: اني لا استطيع: سوال: یو اهل ژبې والا او بیا عربي او عرب ذهانت نه دا جبره ډیره لرې ده چې

هغه د قرآن لره حصه هم یادولی نه شوه چې هغې سره مونخ جائز شي. (اشعة اللمعات ۴۱۳).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۲۱/۱ رقم الحديث : ۸۳۲، وأخرجه النسائي في السنن ۱۴۳/۲ رقم الحديث : ۹۲۱ وأحمد ۴/۴۰۳.

جواب: ددې جواب دادی، څنگه چې عربو کې ذهین خلک وو دغه رنگ کمزوري هم شته همدارنگه عمر رسیده خلکو ته زده کړه ډیره مشکله وي او ډیر د قرینې قیاس خبره دادد، دغه کس به اوس مسلمان شوی وو او د مونځ معامله به ورته راغلې وه، نو دا سوال یې وکړو.

دریم جواب دادی، چې د اسلام شروع کې دا سهولت وو، چې د قرآن په ځای ذکر الله او تسیحاتو سره مونځ جائز وو، که یو کس ته ډیر سورتونه یاد وي، نو یو سورت باندې همیشه والی مکروه دی. او که یاد ورته نه وي نو یاد دې کړي، ورنه مکروه دي، او ددې نه مراد خلاف سنت دی.

هذا الله: دا کس څومره هوښیار وو دا تسیحات، تمجیدات او تعریفات ټول د الله تعالی د پاره دي آخر زما د پاره دعاء د درجې کوم څیز دی، دې وجې نه حضور ﷺ دې کس ته د رحمت، عافیت، هدایت او درزق دعا او نبودله.

فقال هكذا: قال لفظ عربي لغت کې اشارې د پاره هغه وخت استعمالیږي، کله چې ددې په صله کې

(با) راشي دله (بیدیه) کې د (با) حرف د وجې نه دې جمله کې د اشارې معنی پیدا شوي ده.

و قبضهما: یعنی دې کس دواړه لاسونه اشارې کولو سره بند کړل، گویا دې ته یو ښه نعمت ملاو شو او خوشحاله شو او هغه یې محفوظ کړو، یا یو یو یوې گوتې باندې د کلماتو شمار کولو سره بندې کړې. دې سره حضور ﷺ وفرمایل، دې کس دواړه لاسونه د نیکیو نه ډک کړل.

د سبحان ربی الاعلی ثبوت

﴿٣٥﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ إِذَا قَرَأَ (سُبْحَانَ اسْمِ

د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وَوَسَّلَامُ بِهِ چې کله لوستلو په یو مونځ کې سبح اسم

رَبِّكَ الْأَعْلَى) قَالَ: سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى^(١).

ربک الاعلی، نو سبحان ربی الاعلی به یې هم لوستلو.

توضیح: قرآن آیت دی ﴿سُبْحَانَ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ دې کې د تسیحاتو حکم دی دې حکم باندې حضور

ﷺ په خپله هم عمل کړی و او امت ته یې هم وفرمایل چې دا الفاظ (سبحان ربی الاعلی) سجده

کې وایي. دغه شان کله ﴿فَسُبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ نازل شو، حضور ﷺ وفرمایل چې دا

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٥٤٩/١ رقم الحديث : ٨٨٣.

الفاظ (سبحان رب العظيم) په ركوع كې وايي .
 دا عجيب ترتيب دى ، يعنې انسان وجود چې خومره باقي پاتې كېږي ، الله تعالى د شان پوره اعتراف
 انسان نه شي كولى ، خو انسان خپل وجود ختموي ، نو د الله تعالى د شان مكمل اعتراف شروع كړي .
 كله انسان او درېږي ، نو هغه الله اكبر ووايي ، چې خپل ځان يوه درجه ښكته كړي ، نو سبحان ربي
 العظيم ووايي ، خو چې سجده كې كله خپل ځان بالكل فاني كړي ، دغه وخت د الله تعالى شان مكمل
 طور باندې اوچت كړي او سبحان رب الاعلى ووايي ، يعنې زه خومره وړوكى يم او الله تعالى دومره
 لوى دى .

د خاصو سورتونو په اختتام باندې خاصې دعاگانې

﴿۳۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ قَرَأَ مِنْكُمْ بِ
د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې نبى عَلَيْهِ السَّلَام و فرمايل تاسو كې چې څوك هم ولولي سورة
(التين و الزيتون) فَانْتَهَى إِلَى (أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ) فَلْيَقُلْ :
والتين و الزيتون ، او چې كله ورسېږي : اليس الله باحكم الحاكمين ته ، نو دا الفاظ دې ووايي :
بَلَىٰ وَ أَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ . وَ مَنْ قَرَأَ :
بل وانا على ذلك من الشاهدين (آواز دې باندې شهادت كوونكو نه يم) او كه كس چې ولولي
(لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ) فَانْتَهَى إِلَى (أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَحْيِيَ الْمَوْتَىٰ) فَلْيَقُلْ
(لا اقسام بيوم القيامة) او ورسېږي دې آيت ته (اليس ذلك بقادر على ان يحيى الموتى) نو دې وايي :
بَلَىٰ . وَ مَنْ قَرَأَ (وَ الْمُرْسَلَاتِ) فَبَلَّغَ : (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ)
بل ، او څوك چې لولي سورة مرسلات او دې آيت (فباي حديث بعده يؤمنون) ته ورسېږي ، نو دې
فَلْيَقُلْ : آمَنَّا بِاللَّهِ . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ التِّرْمِذِيُّ إِلَى قَوْلِهِ :
وايي : امنا بالله (مونږ په الله تعالى باندې ايمان راوړى دى) ابوداود او ترمذي دا روايت (والتين آيت)

(وَ أَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ)

وانا على ذلك من الشاهدين پورې نقل کړی دی.

توضیح: فليقل بلى: مذکورہ مقاماتو په شان د څو مقاماتو په باره کې هم مناسب جواب ورکولو ذکر راغلی دی، مونځ کې دننه داسې جواب ورکول او نه ورکولو په باره کې د علماو اختلاف دی، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وايي ددې سورتونو په ختمیدو باندې دا کلمات ويل په کار دي، که مونځ د فرضو وي يا د نفلو او د مونځ نه بهر هم داسې جواب ورکوي. او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ وايي د مونځ نه بهر په هر حالت کې جواب ورکول په کار دي که په مونځ کې وي، بيا په نفلو کې جواب ورکوي او فرانسو کې نه. (اشعة اللمعات ۴۱۵).

امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ وايي: د مونځ نه بهر جواب ورکول په کار دي، خو مونځ کې دننه ورکول نه دي په کار، مونځ که د فرضو وي يا د نفلو. دې سره وهم کېږي، چې دا کلمات هم د قرآن دي او که څوک د حديث ظاهر باندې عمل کول غواړي، بيا د نوافلو کې وکړي ځکه چې بعضې رواياتو کې د نوافلو (تهجدو) تصريح موجوده ده، همدارنگه نوافلو کې وسعت شته.

جناتو (پيريانو) نه جواب ورکړو

﴿٢٧﴾ وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَىٰ أَصْحَابِهِ
د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: (يو ورځ) ووتلو نبي عَلَيْهِ السَّلَام خپلو صحابو کرامو ته او
فَقَرَأَ عَلَيْهِمْ سُورَةَ الرَّحْمٰنِ مِنْ أَوَّلِهَا إِلَىٰ آخِرِهَا فَسَكَتُوا فَقَالَ:
سورة رحمن يې د اول نه تر آخره پورې ولوستو، صحابه کرام خاموش ناست وو نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل:
« لَقَدْ قَرَأْتَهَا عَلَىٰ الْجِنِّ لَيْلَةَ الْجِنِّ
دا سورة ماد جناتو مخې ته هغه شپه لوستلی وو کله چې دوي اسلام قبلولو او قرآن کریم اوریدو د پاره
فَكَأَلُوا أَحْسَنَ مَزْدُودًا مِنْكُمْ كُنْتُمْ كُلًّا أَتَيْتُمْ عَلَىٰ قَوْلِهِ (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
را جمع شوي وو او هغوی جواب ورکولو کې ستاسو نه بهر وو، کله چې زه دې آیت: فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا

تَكْذِبَانِ ، قَالُوا لَا بِشَيْءٍ مِنْ نِعَمِكَ رَبَّنَا نَكْذِبُ

تکذبان ته ورسید. نو دا جواب به یی ور کولو: ای پروردگاره! مونږ ستا سو دیو نعمت تکذیب نه کوو.

فَلَكَ الْحَمْدُ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ .^(۱)

او ټول تعریفونه ستا د پاره دي. داروایت امام ترمذي نقل کړی او ویلي یی دي دا حدیث غریب دی.

توضیح: احسن مردودا: یعنی جناتو چې کله سورة رحمن نعمتونو و الا آیت و اوریدو هغوی ستا سو نه به جواب ورکړو او هر نعمت په بدلې کې یی او ویل مونږ ناشکري نه کوو. (المراقات ۲/۵۸۶).
بعضې خلک د ښه تلاوت په جواب کې سبحان الله و غیره الفاظ قرأت دوران کې وایي، بعضې محتاط علماء وایي دا صحیح نه ده بلکې داد فاستمعوا او انصتوا خلاف دی خاموش کیدل په کار دي، پاتې شود سورة رحمن آیت په دې کې باقاعده استفهام سره یی سوال کړی، د دې جواب قرأت کې مغل او مضر نه دی.

الفصل الثالث:

په دوور کعتونو کې یو سورت ویل څنگه دي

﴿۲۸﴾ عَنْ مُعَاذِ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْجُهَنِيِّ قَالَ : إِنَّ رَجُلًا مِنْ جُهَيْنَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ

د معاذ بن عبد الله الجهني رحمه الله نه روایت دی وایي چې: یو کس د جهینه قبیلې ماته بیان کړل چې: ده

سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَرَأَ فِي الصُّبْحِ (إِذَا زَلَزَلَتْ) فِي الرَّكَعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا فَلَا أُدْرِي

اوریدلي چې نبي عليه الصلاة والسلام د سحر مونځ دوور کعتونو کې سورة زلزال لوستلی اوزه نه پوهیږم چې

أَنْسِيَ أَمْ قَرَأَ ذَلِكَ عَمْدًا .^(۱)

نبي عليه السلام قصدا داسې کړي وویا ترې نه هیر شوي وو.

توضیح: في الركعتين: یعنی یو سورت زلزال یی دوور کعتونو کې ولوستلو که چرته نیم هم ولولې بیا

هم جائز دی. مگر په هر رکعت کې د پوره سورت ویل په کار دی (المراقات ۲/۵۸۷)

په ظاهره خو داسې معلومېږي چې نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بیان جواز د پاره داسې کړې وي او د نبي

عَلَيْهِ السَّلَام نه هیر شوي نه دی بلکې اراده یی داسې کړي. اگر چې اولی او افضل دادی چې یو سورت

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۷۲/۵، رقم الحديث: ۳۲۹۱

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۵۱۰/۱، رقم الحديث: ۸۱۶.

مکرز مه لولئ، خاص کر فرائضو کې داسې نه دي کول په کار. عوامو ته سوچ کول په کار دي، دې کې اکثر داسې کول، سورة اخلاص يا بل سورة مخصوصه ټولو رکعتونو کې دوباره دوباره لولي کم از کم دوهمره سورتونه يادول په کار دي، چې مونځ کې کراهت رانه شي، چاته چې ډير سورتونه ياد وي او دې يو سورت وايي دا مکروه ده او چاته چې ياد نه وي هغه له يادول په کار دي ورنه مونځ به مکروه شي او د مکروه مطلب خلاف سنت دی.

حضرت ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سورة بقره دوور کتونو کې ويلې وه

﴿٣٩﴾ وَ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَلَّى الصُّبْحَ فَقَرَأَ فِيهَا

عروه بن زبير رَحِمَهُ اللهُ وايي چې: يو ځل ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سحر مونځ ورکړو او وي لوستلو په دواړو

په (سورة البقرة) في الرُّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا^(١).

رکعتونو کې سورة بقره.

توضیح: حضرت ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سورة بقره څه حصه يو رکعت کې او څه بل رکعت کې لوستلې وه دا جائز دي، خو پوره سورة بقره د سحر دوور کتونو کې لوستل د کراهت نه خالي نه دي څنگه چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام د ماښام مونځ کې سورة اعراف لوستلې وو چې معجزې نه خالي نه ده،

حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سحر په مونځ کې سورة يوسف ويلو

﴿٤٠﴾ وَعَنْ الْفَرَّافِصَةِ بِنِ عُمَيْرِ الْحَنْفِيِّ قَالَ: مَا أَخَذْتُ سُورَةَ يُوسُفَ إِلَّا مِنْ قِرَاءَةِ عُثْمَانَ بْنِ

حضرت فرافصه بن عمير حنفي رَحِمَهُ اللهُ وايي: ما ياد کړی دی سورة يوسف د لوستلو د حضرت عثمان بن

عَفَانَ إِتْيَاهَا فِي الصُّبْحِ مِنْ كَثْرَةِ مَا كَانَ يُرَدِّدُهَا^(٢).

عفان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سحر په مونځ کې، ځکه چې ده به د سحر مونځ کې په کثرت سره لوستلو.

توضیح: اخذت سورة يوسف: که څوک دا اعتراض وکړي، چې يو سورت مونځ د پاره متعين کول مکروه دی، بيا حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ داسې ولې کول؟ ددې جواب دا دی يو سورة د ټولو مونځونو د پاره متعين کول د علماو په نزد باندې مکروه دی، خو صرف سورة يوسف د سحر مونځ کې په کثرت سره

(١) أخرجه مالك ٨٢/١ رقم الحديث: ٢٢ من كتاب الصلاة.

(٢) أخرجه مالك ٨٢/١ رقم الحديث: ٢٤ من كتاب الصلاة.

لو ستل ددي منافي نه دي خكه چي دادتو لو مونخونو سره خاص كولو معامله نه ده، تاسو صرف سورة يوسف فقط نه لوستلو، بلكي كثر سره به مودا سورة لوستلو او نور سورتونه به موهم لوستلو خودي ركم، داصورت دكراحت نه خالي دي، علماء ليكي، چي كثر سره سورة يوسف لوستلو دوجي الله تعالى دي كس ته دشهدات مرگ وركوي، عثمان بن عفان رضي الله عنه ددي بنكاره نمونه ده (المرقات ۲/۵۸۸)

﴿٤١﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ: صَلِينَا وَرَاءَ عُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ الصُّبْحِ

د عامر بن ربيعة نه روايت دي وايي چي: يو ورځ مونږ د سحر مونځ حضرت عمر فاروق رضي الله عنه پسې وکړو

فَقَرَأَ فِيهِمَا سُورَةَ يُوسُفَ وَ سُورَةَ الْحَجِّ قِرَاءَةً بَطِيئَةً قِيلَ لَهُ:

هغوي په دواړو ركعتونو كې سورة يوسف او سورة حج په مزه مزه ولوستلو چا د عامر نه تپوس وکړو چي

إِذَا لَقَدُ كَانَ يَقُومُ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ قَالَ: أَجَلٌ.^(۱)

حضرت عمر رضي الله عنه به سحر راخو په وخت كې پاڅيدو؟ هغوي وويل چي او.

﴿٤٢﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ:

د عمرو بن شعيب رضي الله عنه د خپل پلار او هغه د خپل نيکه (حضرت عبدالله) نه نقل كوي هغه به فرمايل:

مَا مِنَ الْمَفْصَلِ سُورَةٌ صَغِيرَةٌ وَلَا كَبِيرَةٌ إِلَّا قَدْ سَبِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

نشته د مفصل نه يو وړو كې يا غټ سورت داسې، چي ما به نه وو اوريدلې د نبي اکرم صلى الله عليه وسلم نه

يَوْمَ مَرَّ بِهَا النَّاسُ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ^(۲). رَوَاهُ مَالِكٌ.

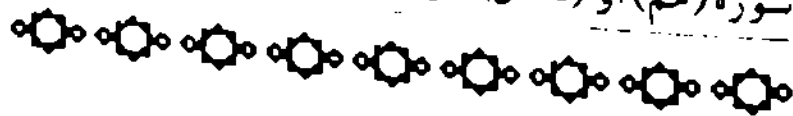
د خلكو په فرض مونځونو كې.

﴿٤٣﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةٍ

د حضرت عبدالله بن عثبه بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دي وايي چي: لوستل به نبي صلى الله عليه وسلم په موخ د

التَّغْرِيبِ بِ (حم الدخان). رَوَاهُ النَّسَائِيُّ مُرْسَلًا^(۳).

ماينام كې سورة (حم) او (دخان) سورتونه. دا روايت نسائي مرسل نقل كړي.



(۱) أخرجه مالك ۸۲/۱ رقم الحديث : ۳۱ من كتاب الصلاة.

(۲) أبرداد ۵۱۰/۱ رقم الحديث : ۸۱۴.

بَابُ الرَّكُوعِ: در کوع بیان

قال الله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا﴾. (سورة حج آیت: ۷۷).

رکوع په لغت کې انحناء او ښکته کیدو یعنې ټیټیدو ته ویلی کېږي. موندځ کې رکوع دا د صلوة یو رکن دی ددې نه منکر کافر دی او موندځ کې پرېښودو سره موندځ باطلیږي، رکوع ددې امت د خصوصیاتو نه ده، سابقه امتونو په موندځ کې رکوع نه وه، حضرت مریم عَلَيْهَا السَّلَامُ ته چې کوم حکم وشو (ارکعي) نو دغه د صلي په معنی کې ده، ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ لِيَكِي موندځ کې رکوع د سجدې د پاره تمهید او وسیله ده، ځکه دې کې تکرار نشته او سجده یو لوی مقصد دی او د الله تعالی عبادت یو لوی عمل دی، ځکه په دې کې تکرار دی.

دویم حکمت دا چې پر مبی سجده کې آیت ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ﴾ (طه آیت: ۵۵) طرف ته اشاره ده. او دویمه سجده کې ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ (طه آیت: ۵۵) طرف ته اشاره ده او بیا قیام طرف ته تلو کې (ومنها نخرجکم تارة اخرى) طرف ته اشاره ده. دریم حکمت دا چې حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ مخې ته فرښتو سجده وکړه او سجدې نه پاڅیدل، هغوی ابلیس ته وکتل د سجدې نه مخرومه ولاړوو، نو فرښتو بطور شکر دریمه سجده وکړه، لهذا سجدې دوه دي، ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ لِيَكِي د حکمت تلاش کیدو څه قیمت نشته، اصل خبره داده چې داد الله تعالی حکم دی، دوه سجدې وکړئ، ځکه مونږ دوه سجدې کوو.

الفصل الأول:

﴿۱﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَقْبُوا

د انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمایي: (مسلمانانو) په صعیح طریقې سره کوی

الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ فَإِنَّهُ لَأَرَاكُمْ مِنْ بَعْدِي». (متفق عليه) ^(۱)

رکوع او سجدې په الله تعالی قسم! زه تاسو خپل شان هم وینم.

توضیح: ددې حدیث توضیح او تشریح باب صفة الصلوة حدیث نمبر (۲۲) کې تیره شوی ده.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۲۵/۲، رقم الحديث: ۷۱۲، ومسلم في الصحيح ۳۱۹/۱ رقم الحديث: ۱۱۰-۱۲۵.

﴿۲﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ قَالَ : كَانَ رُكُوعُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ سُجُودُهُ

دیر بین عزب رسول الله ﷺ روایت دی وایی: چې نبی علیه السلام به د قیام او قعود نه غیر رکوع سجده اوناسته

وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإِذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ مَا خَلَا الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ قَرِيبًا مِنَ السَّوَاءِ (متفق عليه) (۱)

په مینځ د دواړو سجده و کې. او رکوع نه سر او چټول. د اتول په مقد. ار کې تقریبا برابر وو.

توضیح: قریباً من السواء: یعنی نزدیکی نزدیکی وو بالکل یو شاته نه وو دې حدیث کې د دې بیان دی چې د نبی علیه السلام په مونځ کې خلور لوی ارکان مثلاً رکوع، سجده، جلسه او قومه ټول برابر دي. (المرقات ۲/۵۹۱).

ما خلا القیام والقعود: د دې جملې مطلب دادی، د قیام رکن، او د قعود رکن. د سجده او رکوع پشان نه وو. بلکې دې کې قیام کې قرآت وي او قعود کې التحیات وي. ځکه دواړه ارکان د باقی رکنونه او پرده دي.

د حضور صلی الله علیه و سلم قومه او جلسه

﴿۳﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَالَ: «سَبَّحَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»

د انس رضی الله عنه روایت دی وایی چې نبی علیه السلام به چې کله سبح الله لمن حمده و وریله در رکوع نه او چټیدو

قَامَ حَقِّي نَقُولَ: قَدْ أَوْهَمَ ثَمَّ

کې (دومره وخت پورې به ولاړوي) چې مونځ خپل زړه کې ویل چې نبی علیه السلام دار کعت پرینودو یا چې

يَسْجُدُ وَ يَقْعُدُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَقِّي نَقُولَ:

به نبی علیه السلام سجده ته لاړو دواړو سجده کې به دومره کیناستو. چې مونځ به زړه کې وویل چې نبی

قَدْ أَوْهَمَ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۲)

علیه السلام د اسجده پرینوده.

توضیح: قد اوهم: یعنی نبی علیه السلام په قومه او جلسه کې دومره دیر وخت لږولو چې کتونکو ته به دا

(۱) أخرجه البخاري ۱۷۲۰، رقم الحديث: ۷۹۲، ومسلم ۳۱۳/۱، رقم الحديث: ۱۹۳، ۱۷۱، وأبو داود ۵۳۲/۱، رقم الحديث: ۷۵۱.

(۲) أخرجه مسلم ۳۱۳/۱، رقم الحديث: ۱۹۲، ۱۷۳، وأحمد ۲۰۳/۳.

خیال راتلو چې شاید حضور ﷺ ته مونځ کې وهم اوشو، چې آیا اوس خه کول دي. (المرقات ۲/۵۹۲).

دویم مطلب دا چې اوهم د ترک کیدو په معنی سره راځي، یعنې زموږ په خیال کې به تیریده چې نبی ﷺ د مونځ بعضې حصه ترک کړه، علماء لیکي چې راجح دا دی، چې نبی ﷺ دا طوالت نفل مونځونو کې کولو او که فرائضو کې کله به یې طوالت کولو، نو دا کله باندې محمول وو.

﴿٤﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكثِرُ أَنْ يَقُولَ فِي رُكُوعِهِ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت دی وايي چې: نبی ﷺ په کثرت سره لوستله په رکوع او

وَسُجُودِهِ: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي» يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ. (متفق عليه) ^(۱)

سجده کې دادعاء: ای الله! ته پاک یې ای زموږ پرېه! زه ستا تعریف بیانوم ای الله! ته زما گناه معاف کړه.

توضیح: يتاول القرآن: یعنې د قرآن کریم یو آیت نه استدلال کوي، ځکه چې قرآن کریم کې د سورة نصر آیت داسې دی ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ﴾ حضور ﷺ دې نه استدلال کولو، څومره چې حضور ﷺ کثرت سره مونځ کې حمد باري تعالی فرمایي دې سره استغفار هم شامل وي او نه ډیر استغفار غواړي. (المرقات ۲/۵۹۳).

د فرښتو متعلق عجائبات او دهغوي عبادت

﴿٥﴾ وَ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَ سُجُودِهِ :

د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت دی وايي چې: نبی ﷺ به ويل په رکوع او سجده کې دا کلمات:

«سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَ الرُّوحِ». ^(۲)

د فرښتو او دروځ (جبرائیل) پروردگار ډیر پاک دی او نهایت پاک دی.

توضیح: كان يقول: یعنې کله کله به یې رکوع کې داسې کلمات اداء کول دوام ترې مراد نه دي.

سبوح قدوس: ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللَّهُ د نهایه ابن اثیر په حوالې سره وايي سبوح او قدوس دواړه د مبالغې صیغې دي او د دواړو لفظونو اولني حروف مفتوح او مضموم هم دي، البته د ضمې او پیش

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۹۹۲، رقم الحديث: ۸۱۷، ومسلم في الصحيح ۳۵۰/۱، رقم الحديث: ۱۵۱، وأبو داود ۵۱۶/۱

رقم الحديث: ۸۷۷، والنسائي ۲۱۹/۲، رقم الحديث: ۱۱۲۲

(۲) أخرجه مسلم ۳۵۳/۱، رقم الحديث: ۲۲۳، وأبو داود ۵۱۲/۱، رقم الحديث: ۸۷۲، والنسائي ۱۹۰/۲، رقم الحديث: ۱۰۴۸

استعمال مشهور دی دې دواړو لفظونو سره د الله تعالیٰ پاکي مقصود ده، تکرار د تاکید د پاره دی یا یو کې د الله تعالیٰ ذات پاکي مقصود ده او دویم کې د صفاتو پاکي مقصود ده سبوح ای الت سبوح الت قدوس دا هه ممکن دي یو لفظ کې د ماضي مفهوم دی او دویم کې د مستقبل مفهوم دی، مطلب دا چې الله تعالیٰ هرې زمانې کې هر عیب نه پاک دی ای طاهر من کل عیب و منزّه عن کل یستقبح. (المراقات ۲/۵۹۳).

رب الملائکة: علامه ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ فرمایي دنیا کې د ټولو نه لوی مخلوق فرښتې دي او د ټولو نه فرمان بردار هم فرښتې دي او د الله تعالیٰ عباداتو کې مصروف هم فرښتې دي. یو اثر کې منقول دي هرې پانې او گیاه سره یوه یوه فرښته ده، دویم اثر کې دي چې د باران هرې قطرې سره یوه یوه فرښته د سز نه راځي او هره قطره شماری او دا هم محفوظ کوي، چې دا قطره چرته پریوځي. یو حدیث کې دي بعضې داسې فرښتې دي، چې کله نه الله تعالیٰ ځمکه او آسمان جوړ کړی دی، هغه فرښتې په سجده کې پرتې دي او د قیامت پورې به سجدې نه سر نه او چتوي، دغه رنگ بعضې فرښتې رکوع کې دي د قیامت پورې به رکوع کې وي، دغه رنگ بعضې صف کې ولاړې دي او قیامت پورې به په صف کې ولاړې وي. کله چې د قیامت په ورځ د الله تعالیٰ تجلی په هغوی باندې پریوځي، نو دوي چې خپل رب ته گوري وایي به (سبحانک ما عبدناک کما ینبغی لک) (المراقات ۲/۵۹۴).

د طبراني په یو روایت کې دي چې نبي ﷺ فرمایي او آسمانونو کې یو قدم بلکې یو لویشت برابر بلکې یو تلي برابر ځای خالي نه دی، دوی کې څوک د سجدې په حالت کې وي او څوک د قیامت په حالت کې عبادت کوي، کله چې د قیامت ورځ شي، نو ټولې فرښتې به ووايي (سبحانک ما عبدناک حق عبادتک) (المراقات ۲/۵۹۴). یو اثر کې دي، حضرت جبرائیل رَحِمَهُ اللهُ هره ورځ حوض کوثر کې غوږه وهي. بیا خپلې وزرې څنډې نو د هرې قطرې نه یوه فرښته پیدا کېږي، کعب بن اجبار فرمایي ځمکه کې د یوې دانې برابر ځای خالي نه دی، چې هغې کې فرښتې مقرر نه دي ددغې ځایونو معلومات الله تعالیٰ ته رسوي، یو حدیث کې راغلي، چې د بیت الله محاذاتو کې آسمانونو کې بیت المعمور دی، هغې کې روزانه او یازره (۷۳۰۰) فرښتې موندل کوي، بیا کله هم د هغوی نمر دواړه نه راځي.

والروح: راجع او واضح دا دي روح نه مراد جبرائیل دی، دې ته روح ځکه ویلي شوی دی، چې د دنیا وجود سره وابسته دی، بعضې علماء وایي روح نه مراد د فرښتو یو ځان له جماعت دی، بعضې علماء وایي روح نه مراد د الله تعالیٰ د درباریو دربان فرښته ده، چې د ټولو فرښتو نه لویه ده، که چرته هغه خوله خلاصه کړي، نو ټولې فرښتې به د هغې په خولې کې راشي. (کل ذلك في مرقات المفاتيح لملا

په رکوع او سجده کې قرآن ویل منع دي

﴿٦٦﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَلَا إِنِّي نَهَيْتُ

د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي عليه السلام فرمایي: خبردار! زه د دې وخت نه منع شوی یم.

أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِمُوا فِيهِ الرَّبُّ

چې زه حالت رکوع او یا حالت سجده کې قرآن ولولم لهذا تا سو په رکوع کې د خپل رب لوني بیان کړئ

وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فَقَيْنَ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ»^(۱).

او سجده کې د دعا پوره پوره کوشش او کړئ مناسب دي چې دا دعا ستاسو قبوله شي.

توضیح: انې نهیت: د بعضي علماو خیال دی، دا نهی تنزیهي ده او بعضي وایي دا تحريمي ده. (المرقات ۲/۵۹۵، اشعة اللمعات ۴۱۸).

د قیاس تقاضا هم دا ده چې دا نهی تحريمي ده، الله تعالی د هر حالت د پاره خپله خپله وظيفه مقرر کړې ده مونځ کې قیام د ټولو نه بڼه حالت دی، ځکه دې کې د قرآن اوریدلو حکم ورکړې شوی دی. قرآن په ټولو اذکارو کې بڼه او اعلى ذکر دی، لهذا د الله تعالی د منشاء خلاف کول حرام یا تحريمي دي.

الله تعالی د رکوع او سجده حالت د پاره اذکار مقرر کړي دي، حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي زه په حالت رکوع او سجود کې د قرآن لوستلو نه منع کړی شوی یم، لهذا رکوع کې د الله تعالی تعظیم بیانول په کار

دي او سجده کې دعا غوښتل په کار دي، تعظیم خو سبحان ربی العظیم دی او سجده کې چې د کومې دعا حکم شوی دی، د هغې مطلب دا چې د دعا دوه قسمه دي، یو قسم دا چې الله تعالی نه د الفاظو په ذریعه د خپل مطلب دعاگانې او غوښتلې شي، دویم قسم دا چې د الله تعالی حمد او ثناء بیان شي، دا هم اصل کې دعا ده، دې وجې نه الله تعالی په دې باندې خوشحاله کېږي او بیا خیر کې زیاتوالی کوي، ددې حمد په ضمن کې حصول مقصود د پاره بهترین انداز دعا ده. یو حدیث کې ددې تشریح تائید

شوی دی فرمایي: **افضل الذکر لاله الا الله و افضل الدعاء الحمد لله**، سجده دواړه قسمه دعاگانو باندې مشتمل دي، معلومه شوه احناف چې مونځ کې صریح دعا غوښتلو په ځای کوم ذکر الله راجع گرځولی دی هغه په خپله هم دعاء ده، بعضي احناف وایي د نوافلو مونځ کې په سجده کې ډیرې دعاگانې غواړئ خو فرائضو کې صرف تسبیحاتو باندې اکتفاء ضروري ده. (لمعات مختصرا)

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۹۸/۱ رقم الحديث: ۲۰۷-۱۷۹، وأبو داود ۵۱۵/۱ رقم الحديث: ۸۷۶.

فقمن: قاف باندې فتحه او میم باندې کسره ده، دا د لائق او مناسب معنی باندې دی او دا واحد، جمع او ثنیه ټولو د پاره استعمالیږي.

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا قَالَ

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی، وایي چې: نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: چې کله ووايي

الإمامُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلَهُ

امام سمع الله لمن حمده نو تاسو ووايي: اللهم ربنا لك الحمد، ځکه چې د چا قول چې يو ځای شي د

قَوْلِ الْمَلَائِكَةِ عُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ " (متفق عليه) ^(۱)

قول د فرښتو سره نو معاف به شي ده ته مخکني ټول گناهونه.

﴿۸﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ ظَهْرَهُ مِنْ

د عبد الله بن ابي اوفى نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام به چې کله او چتوله خپله ملا مبارکه د

الرُّكُوعِ قَالَ: « سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِنْ

رکوع نه دا به يې فرمايل: الله تعالى دې قبول کړي دهغه کس حمد چا چې د هغه حمد او ثناء وکړه ای الله

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِنْ مِائَةِ السَّمَاوَاتِ وَمِائَةِ الْأَرْضِ وَمِائَةِ مَا

او ای ربه! ټول تعريفونه ستا د پاره دي د آسمانونو برابر او د ځمکو برابر او د هغه څيز برابر چې کوم د

سَمِعَتْ مِنْ هَيْئِ بَعْدُ» ^(۲).

آسمان او ځمکې نه پس پيدا کوي.

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ

د ابو سعيد خدری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام به چې کله او چتولو سرد رکوع نه دا به

قَالَ: « اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِنْ مِائَةِ السَّمَاوَاتِ وَمِائَةِ الْأَرْضِ وَمِائَةِ مَا

بې ويل: ای الله او ای زما ربه! ستا د پاره ټول تعريفونه دي ډک د آسمان او ځمکې او د هغه څيز کوم چې د

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۸۳، رقم الحديث: ۷۹۶، ومسلم في الصحيح ۱/۷۰۶، رقم الحديث: ۷۱-۷۰، وأبو داود ۱/۵۲۹.

رقم الحديث: ۸۸۸، والنسائي ۲/۱۹۶، رقم الحديث: ۱۰۶۳.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۳۱۶، رقم الحديث: ۲۰۲-۲۷۶، وأبو داود ۱/۵۲۸، رقم الحديث: ۸۱۶.

شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ أَهْلِ الثَّنَاءِ وَ الْمَجْدِ أَحَقُّ
 آسمان او ځمکې نه پس پیدا کوي ای د هر قسم تعریف او دبزرگی مستحقه ستا ذات دغه تعریف نه او چت
 مَا قَالَ الْعَبْدُ وَ كُنَّا لَكَ عَبْدُ اللَّهِ لَا مَانِعَ لِمَا أُعْطِيَتْ
 دی کوم چې بنده کوي مونږ تهول ستا بندگان یو ای الله! تا چې کوم څیز را کړی څوک دهغې منع کونکی نشته
 وَلَا مُعْطِيٍّ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ^(۱)

او ورکولو والا څوک نشته د کوم څیز نه چې تامنع کړی او فائده نه شي ورکولې مالدار ته مالداري دده.

توضیح: من شيء بعد: یعنی آسمان او ځمکې نه پس عرش او کرسی او ټوله دنیا حمد او ثناء ستا دپاره ده.
 اهل الثناء والحمد: دا منصوب علی المدح ده. ای امدح اهل الثناء یا مرفوع دی ای انت اهل الثناء
 احق ما قال العبد دا مبتداء ده او اللهم لا مانع الخ خبر دی او وکلنا لک عبد دا جمله معترضه ده،
 ذا الجدد دا منصوب مفعول به دی، ولا ینفع دپاره فاعل الجدد دی جد قسمت او بخت ته هم ویلي شي او
 رزق او دولت ته هم ویلي شي، دا معنی دلته دیره مناسبه ده، جد نیکه ته هم ویلي شي او محنت او
 مشقت ته هم ویلي شي، ټولې معناگانې د مناسبت د وجې نه دلته اخیستلی کېږي. (المراقات ۲/۵۹۸)
 ددی حدیث نه مخکې په دواړه حدیثونو کې چې کومه تشریح ذکر شوي ده، دلته هم دغه شان تشریح ده.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي وَرَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَنَّا

د رفاعه بن رافع رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: مونږ د نبي ﷺ پسې شاته مونځ کولو کله چې نبي

رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ قَالَ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ». فَقَالَ رَجُلٌ وَرَاءَهُ:

عَلَيْهِ السَّلَامُ د رکوع نه سراوچت کې ونو سمع الله لمن حمده یې وویل یو کس ددوي نه شاته ولاړ وو وې ویل

رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ فَلَنَّا انصَرَفَ قَالَ:

ربنا و لک الحمد حمدا کثیرا طیباً مبارک فيه، نبي ﷺ چې کله د مونځ نه فارغ شو وې فرمایل

«مَنْ الْمُتَكَلِّمُ أَيْفًا؟» قَالَ: أَبَا. قَالَ: «رَأَيْتُ بِضَعَةً وَ ثَلَاثِينَ مَلَكًا

دا کلمات چا وویل؟ دغه کس وویل چې: ما وویل، نبي ﷺ و فرمایل: ما بره دیرش فرېستې و لیدلې

(۱) أخرجه مسلم ۳۴۷/۱ رقم الحديث: ۲۰۵، ۱۷۷، وأبو داود ۱۰۲۹ رقم الحديث ۸۱۷، والنسائي ۱۹۸/۲، رقم الحديث ۱۰۶۸.

يَبْتَدِرُ وَنَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلَ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) (۱)

خپل منځ کې دې خبره باندې تيزي کوله چې ددې کلماتو ثواب به پومې څوک لیکي.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

هر رکن صحیح صحیح اداء کړئ ورنه مونځ به مو باطل وي

﴿۱۱﴾ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُجْزِي صَلَاةً

د ابو مسعود انصاري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي: نه صحیح کيږي مونځ د یو

الرَّجُلِ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ وَالدَّارِمِيُّ

کس تر هغه وخت پورې چې هغه په رکوع او سجده کې خپله ملا نیغه نه کړي.

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ (۱)

او امام ترمذي فرمایي دا حدیث حسن صحیح دی.

توضیح: یقیم ظهره فی الركوع: کله چې رکوع نه واپس قومه کې دمونځ گزار ملا نیغه نه وي دهغه مونځ جائز نه دی، دغه رنگ چې سجدې نه واپس جلسه کې ملا نیغه نه وي مونځ درست نه دی، دې حدیث کې تعدیل ارکان طرف ته اشاره ده. دا مسئله منځ کې تیره شوې ده. (المراقات ۲/۶۰۰، الکاشف ۲/۳۹۹).

جمهور ددې فرضیت قائل دي، امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دې ته واجب وایي، ځکه چې د فرض د پاره د دلیل قطعي ضرورت دی هغه دلته موجود نه دی خو دوجوب د پاره دا حدیث دلیل دی ددې احناف قائل دي.

در رکوع او د سجدې تسيحات

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ ﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾ قَالَ

د عقبه بن عامر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: کله دا آیت فسبح باسم ربك العظيم نازل شو نو وویل

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ» فَلَمَّا

نبي عَلَيْهِ السَّلَام تاسو خلک دا (سبحان ربك العظيم) په صورت کې خپل رکوع کې شامل کړئ، او کله چې

(۱) أخرجه البخاري ۳۱۷/۱ رقم الحديث: ۲۰۵، ۱۷۷، وأبو داود ۵۲۹/۱ رقم الحديث: ۸۱۷، والنسائي ۱۹۸/۲، رقم الحديث: ۱۰۶۸.
(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳۳/۱ رقم الحديث: ۸۵۵، وأخرجه الترمذي في السنن ۵۱/۲، رقم الحديث: ۲۶۵، وأخرجه ابن ماجه في سنن ۲۸۲/۱ رقم الحديث: ۸۷۰.

نَزَلَتْ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ»^(۱).

نازل شو دا آیت: سبح اسم ربك الاعلى، نو وي فرمايل: دا تسبیحات په سجده کې شامل کړئ.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا

عون بن عبد الله حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه نقل کوي وايي چې: نبي عليه الصلاة والسلام فرمايي: چې کله

رُكِعَ أَحَدُكُمْ فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ تَمَّ

تاسو کې څوک رکوع وکړي هغه ته رکوع کې (سبحان ربي العظيم) درې ځله ويل په کار دي، نو پوره

رُكُوعُهُ وَ ذَلِكَ أَذْنَاهُ وَ إِذَا سَجَدَ فَقَالَ فِي سُجُودِهِ

به وي رکوع دده، او دا ادنی درجه ده او څوک چې سجده وکړي نو هغه ته په کار دي چې ووايي په سجده

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ وَ ذَلِكَ أَذْنَاهُ"^(۲).

کې (سبحان ربي الاعلى) درې ځلې نو سجده به يې پوره وي او دا هم ادنی درجه ده.

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِمُتَّصِلٍ لِأَنَّ عَوْنَ بْنَ مَسْعُودٍ

توضیح: وذلك ادناه: رکوع او سجده کې تسبیحات سنت دي، خو ددې تعداد څومره دی، ددې تعین په دې حدیث کې شوی دی، نو درې ځلې تسبیحات لوستل ادنی بنودلی شي. علماء، لیکي ادنی درجه د کمال ده، یعنی د دريو نه کم دا ناقص دی درې کمال دی، ادنی درجه د کمال يې ځکه بنودلې ده، نفس سنت يو ځلې ويلو سره ادا کړي، اوسط درجه د سنت پينځه ځلې ويل دي او اعلى درجه اوو ځلې ده او انتهائي کمال حد نشته. طاق عدد بهتر دی، يولسو پورې تلل په کار دي، خو امام له د مقتديانو خيال ساتل په کار دي منفرد آزاد دی. (المرقات ۲/۶۰۲، الکاشف ۲/۴۰۰).

﴿۱۴﴾ وَعَنْ حُدَيْفَةَ: أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ:

د حذيفه رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: ما د نبي عليه السلام سره مونځ وکړو نبي عليه السلام به ويل په رکوع

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۱۲/۱ رقم الحديث: ۸۶۹.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۵۵۰/۱ رقم الحديث: ۸۸۶، وأخرجه الترمذي في السنن ۴۱۶/۲، رقم الحديث: ۲۶۶۱.

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ» وَ فِي سُجُودِهِ : «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى» وَمَا أَنَّى عَلَى آيَةِ رَحْمَةٍ

کي (سبحان ربي العظيم) او سجدہ کي (سبحان ربي الاعلى) او کله به چي هم نبي ﷺ آيت رحمت

إِلَّا وَقَفَّ وَ سَأَلَ وَمَا أَنَّى عَلَى آيَةِ عَذَابٍ إِلَّا وَقَفَّ وَ

ته ورسيدو هلته به او دريدو دعاء به يي کوله، او کله به چي د عذاب آيت ته ورسيدو هلته به او دريدو او

تَعَوَّذَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ أَبُو دَاوُدَ وَ الدَّارِمِيُّ وَ زَوْي النَّسَائِيُّ وَ ابْنُ مَاجَةَ إِلَى قَوْلِهِ: «الْأَعْلَى».

د عذاب نه به يي پناه غوښتله. نسائي او ابن ماجه دغه روايت د سبحان ربي الاعلى پورې نقل کړې دي،

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ^(۱)

او ترمذي ويلي دي دا حديث حسن صحيح دی.

توضیح: آيت رحمت او عذاب باندي په ودريدلو سره توجه کوي او دعا او استغفار کول نوافلو کي په کار

دي يعنې نوافلو کي داسې او دريدل دا حانفو او مالکيو په نزد جائز دي که حضور ﷺ بيان جواز

دپاره کړي وي هغه ځان له خبره ده محتاط انداز کي فرائضو کي جائزه ده. (المراقات، ۶۰۲-۶۰۳/۲).

الفصل الثالث:

﴿١٥﴾ عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : قُمْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا

د عوف بن مالک رضی اللہ عنہ نه روايت دی وايي چي: ما د نبي ﷺ سره مونځ وکړو نبي ﷺ چي کله

رَكَعَ مَكَتَ قَدَرَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَيَقُولُ فِي رُكُوعِهِ : «سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ

رکوع ته لاړو په اندازه د سورة بقره (لوستلو) رکوع کي ؤ او وي فرمايل: پاک دی د قهر او د بادشاهت،

وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ». (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)^(۱)

او دلوتی او د بزرگی مالک الله پاک دی.

﴿١٦﴾ وَ عَنِ ابْنِ جُبَيْرٍ قَالَ : سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ : مَا صَلَّيْتُ

د ابن جبیر رضی اللہ عنہ نه روايت دی وايي چي: ما د انس بن مالک رضی اللہ عنہ واوريدل ويل يي ما مونځ نه دی

(۱) أخرجه أبو داود (۱۳/۱۵۳) رقم الحديث: ۸۷۱، وأخرجه الترمذي (۲/۱۸)، رقم الحديث: ۲۶۲، وأخرجه ابن ماجه (۱/۲۸۶) رقم الحديث: ۸۸۸.

(۲) أخرجه النسائي (۲/۱۹۱) رقم الحديث: ۱۰۴۹، وأبو داود (۱/۵۱۱) رقم الحديث: ۸۷۳.

وَرَأَى أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْبَهَ صَلَاةَ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَرِي وَرَوَّسْتَهُ دِيوچا نه د نبي عَلَيْهِ السَّلَام د وفات نه پس، داسې مونخ چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَام د مونخ په شان وي
مِنْ هَذَا الْفَقِي يَعْنِي عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ : قَالَ :
ددغه نوجوان يعني عمر بن عبد العزيز رَحِمَهُ اللَّهُ نه علاوه بل چا پسې، راوي وايي : انس رَحِمَهُ اللَّهُ وايي :

فَحَزَزْنَا رُكُوعَهُ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ وَ سُجُودَهُ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ .^(۱)

مونږ د هغه رڪوع كې لس تسبيحات او سجده كې لس تسبيحاتو اندازه وكړه.

د تعديل ارکان په نه گولو باندې سخت وعيد

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ شَقِيقٍ قَالَ : إِنَّ حُذَيْفَةَ رَأَى رَجُلًا لَا يُتِمُّ

د شقيق رَحِمَهُ اللَّهُ نه روايت دی وايي چې حذيفه رَحِمَهُ اللَّهُ يو کس وليد و چې نه يې ادا، کوله په صحيح طريقې

رُكُوعَهُ وَلَا سُجُودَهُ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ دَعَاَهُ فَقَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ : مَا صَلَّيْتَ.

سره رڪوع او سجده، كله چې هغه مونخ وكړو حذيفه رَحِمَهُ اللَّهُ هغه راوغوښتو او وي ويل تا ونه كړو مونخ

قَالَ : وَ أَحْسِبُهُ قَالَ : وَ لَوْ مِثَّ مِثَّ

پوره طريقې سره شقيق رَحِمَهُ اللَّهُ وايي : زما گومان دا و چې دې كس ته يې د اهم وويل كه ته مرشي نومر به يې

عَلَى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَ اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .^(۲)

په غير فطرت باندې كوم باندې چې الله تعالى محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پيدا كړی دی.

ددې امت بدترین غل هغه دی چې د مونخ نه غلا کوي

﴿۱۸﴾ وَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةٌ

د ابو قتاده رَحِمَهُ اللَّهُ نه روايت دی وايي چې : نبي عَلَيْهِ السَّلَام فرمايي : دغلا په اعتبار سره د ټولو نه لوی غل

الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ ». قَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ كَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ ؟

هغه دی، چې د خپل مونخ نه غلا کوي، صحابو عرض وكړو : يا رسول الله ! د مونخ نه څنگه غلا كېږي ؟

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۵۱/۱ رقم الحديث : ۸۸۸ .

(۲) أخرجه البخاري ۲۷۱/۲ رقم الحديث : ۷۹۱ .

قَالَ : لَا يُتَمُّ رُكُوعُهَا وَلَا سُجُودُهَا .^(۱)

حضور صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ فرمایا کہ رکوع او سجدہ پورہ نہ کول.

توضیح: اسوء الناس: یعنی بدترین خلک ہفہ دی چې د مونخ د ارکانو نه غلا کوي او تعدیل ارکان برقرار نه ساتي. نو دا د آخرت دائمي خسارہ ده، د دنیا خسارہ خو پوره کېږي چې مالک يې معاف کېږي یا شرعي حد پرې جاري شي او د آخرت سزانه به بچ شي، خود مونخ غل داسې دی، چې دده د غلا ازانہ کول ممکن نه دي. دا کس خپل حق په خپله وهي او ددی په بدله کې د آخرت عذاب اخلي، دا ښکاره خسارہ ده. (المراقات ۲/۶۰۵، الکاشف ۴۰۲-۴۰۳/۲)

﴿۱۹﴾ وَعَنِ التُّعْمَانِ بْنِ مُرَّةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : مَا تَرَوْنَ فِي السَّارِبِ

دنعمان بن مره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبی عَلَیْهِ السَّلَام و فرمایا ستا سوخه خیال دی د شراب څکونکي

وَ الزَّانِي وَ السَّارِقِ ؟ وَ ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ تُنْزَلَ فِيهِمُ الْحُدُودُ

زنا کونکي او غلا کولو والا په باره کې، دا سوال نبی عَلَیْهِ السَّلَام نه مخکې د حدودو د نازلیدو وو صحابه

قَالُوا : اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : « هُنَّ

کرامو عرض وکړو چې : الله تعالی او د هغه رسول صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ به پوهیږي ، نبی عَلَیْهِ السَّلَام و فرمایا : دا

فَوَاحِشٌ وَ فِيهِنَّ عُقُوبَةٌ وَ أَسْوَأُ السَّرِقَةِ الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ .

گناه کبیره ده ددی سزا هم شته ، او بدترین غل هغه دی کوم چې د خپل مونخ نه غلا کوي ، صحابه کرامو

قَالُوا : وَ كَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ : « لَا

ووایا رسول الله صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ انسان خپل مونخ نه څنگه غلا کوي ؟ نبی عَلَیْهِ السَّلَام و فرمایا : چې نه کوي

يُتَمُّ رُكُوعُهَا وَلَا سُجُودُهَا»^(۱). وروى الدارمي نحوه.

په صحیح طریقې سره رکوع او سجدہ.



(۱) أحمد في المسند ۳۱۰۰۵، والدارمي ۳۵۰۰۱ رقم الحديث: ۱۲۲۸.

(۲) مالك في الموطأ ۱/۱۶۷ رقم الحديث: ۷۲. كتاب فسر الصلاة في السفر.

بَابُ السُّجُودِ وَ فَضْلُهُ:

د سجدې کیفیت او فضیلت

سجده په لغت کې د عاجزی اظهار او سر ښکته کولو ته ویل کېږي، شرعي اصطلاح کې سجده (وضع الوجه على الارض على طريق مخصوص) نوم دی. (اشعة اللمعات ۱/۴۳).

الْفُضْلُ الْأَوَّلُ:

د سجدې اعضاء

﴿١﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمْرٌ أَنْ أُسْجِدَ

دا بن عباس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبی عليه الصلاة والسلام فرمایي ماته حکم شوې دی د سجدې کولو

عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَبْهَةِ وَ الْيَدَيْنِ وَ الزَّكَبَتَيْنِ وَ أَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ وَ لَا

په اوډاند اموڼو: یعنی تندي، دواړه لاسونه، دواړه زنگونان او دواړو خپو پنجو باندې او دامع دي چې

تَكْفِتِ الثِّيَابَ وَ لَا الشَّعْرَ» (متفق عليه)^(۱).

مونږ خپلې کپړې او ويخته راغونډه کړو.

توضیح: علی سبعة اعضاء: دې حدیث کې وویلی شو چې په سجده کې څمکه باندې کوم اعضاء لږول ضروري دي، ددې تفصیل دا دی د فقهاو په دې باندې اتفاق دی، چې سجده کې دواړه لاسونه او دواړه زنگونان په څمکه باندې کیښودل سنت دي، قرآن کریم کې الله تعالی د سجدې کولو حکم کړی دی. او سجده وضع الوجه علی الارض نوم دی، اوس په مخ کې ډیر اعضاء دي، قرآن کریم کې د یو تعین هم نشته، که دې حکم باندې عمل کولو د پاره صرف مخ په څمکه باندې کیښودلی شي، نو حکم نه پوره کېږي ځکه چې مخ کیښودلو سره الحراف عن القبلة راځي، حضور صلی الله علیه و سلم نه داسې کول ثابت نه دي، مخ کې دویم عضو زنده ده، خو ددې کیښودلو سره حکم نه اداء کېږي، یو خو ددې وجې نه چې حضور صلی الله علیه و سلم نه ثابت نه دي، دویم ددې وجې نه چې زنده په څمکه باندې لږولو سره هیڅ تعظیم نشته او سجده الله تعالی د تعظیم د پاره مقرر کړې ده. (المراقات ۲/۶۰۶).

(۱) البخاري ۲۹۷/۲ رقم الحديث: ۸۱۲، ومسلم ۳۵۱/۱ رقم الحديث: ۲۳۰ - ۱۹۰.

د قهلو اختلاف: اوس صرف تندي او پوزه پاتې شوه، ددې کينډول په ځمکه باندې دا تعظيم دی او حضور ﷺ نه ثابت هم دي، دې کې اختلاف دی د جمهورو علماو په دې باندې اتفاق دی، چې سجده کې پوزه او تندي دواړه کينډول افضل دي، البته دې کې اختلاف دی، چې يو باندې اکتفاء کول جائز دي يا نه دي، د جمهورو په نزد باندې سجده کې تندي او پوزه دواړه کينډول ضروري دي که يو باندې چا اکتفاء وکړو، نو مونځ جائز نه دی. امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ وَايِي: لا على التعيين ددې نه عضوه کينډول فرض دي، که صرف تندي يې کينډو، نو سجده بلا کراهت جائز ده، بعضې رواياتو کې صرف تندي مستقل کينډول ثابت دي، يو روايت کې جائز مع الكراهة دی او که چا صرف پوزه کينډو او سجده يې وکړه دا جائز دي او که نه دي، جمهور او صاحبين د ټولو په نزد باندې سجده جائز نه ده، د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دې باره کې دوه روايات دي، يو دا چې سجده کراهت سره جائز ده، دويم روايت دا چې ځان له پوزې سره سجده جائز نه ده او دې باندې فتواي ده. (المركات ۲/۶۰۷).

دا ټول اختلافات هغه وخت دي چې څه عذر نه وي که چاته څه عذر و، نو بيا به د عذر مطابق جواز وي. **قدمونه سجده کې په ځمکه باندې کينډول ضروري دي:** سجده کې قدمونه ځمکه باندې کينډولو متعلق مسئله ده، د سجدې حالت کې دواړه څپې په ځمکه باندې ټيک کول ضروري دي، او که په پوره سجده کې ځمکې نه دواړه قدمونه اوچت وو، نو سجده ونه شوه، مونځ به فاسد شي. او که يو قدم اوچت وو او دويم په ځمکه باندې وو، دا صورت مکروه دی، حديث کې اووه اعضاو باندې سجده کولو ذکر راغلی دی، خود باقي اعضاوو حيثيت دغه رنگ نه دی، بلکې لاس او زنگون په ځمکه کينډول مسنون دي، خودا بحث هغه وخت دی، چې کله عذروي. د عذر وخت کې جائز دی.

لانگفت: گفت ضرب نه در اغونډيد و په معنی دی، ويخته يو څيز سره تړلو ته گفت ويلی کېږي، دا راغونډيدل ممنوع دي چې سجده کې کېږي او ويخته هم شامل دي، دا خيال مه کوه چې کېږي او ويخته به خاورو سره ولږي او خراب به شي، ځکه چې خاورو طرف ته د ټولو تلل دي. (المركات ۲/۶۰۸).

وكل الذي فوق التراب تراب

په سجده کې په صحيح طريقې سره اعضاء کينډول په کار دي

﴿۲۵﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « اغْتَدِلُوا فِي

د حضرت انس رَوَاتِهِ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمايل: (اطمينان سره) اوسيرئ په

السُّجُودِ وَلَا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطِ الْكَلْبِ». (متفق عليه)^(۱)

سجده کې او نه دې خوروی یو کس په تاسو کې په سجده کې دواړه لاسونه په شان د سپی.

توضیح: اعتدلوا فی السجود: سجده کې اعتدال کوی د لاسونو گوتې یو ځای کولو سره په ځمکه باندې نېې مضبوطې پردی، څنگلې د ځمکې نه جدا ساتی او خپته د پتونانو نه جدا ساتی او سجده کې نېه په لطمینان سره تییحات لولی، څنگه چې متصل دې حدیث سره دویم حدیث کې ذکر شوي دي. (المراقات ۲/۶۰۹).

انبساط الكلب: سپی چې کله کوناهو باندې کینی، نو د اقعاء په صورت باندې کینی. ددې هم معانعت دی، څنگه چې سپی په سینه باندې کینی، نو مخې والا خپې ځمکه باندې مخې ته داسې عجیبه انداز بلندی خوروي، ددې نه مونځ گزار منع شوی دی، داد غفلت او ستی نېه ده او دې صورت سره غفلت هم پیدا کېږي، انبساط دویم روایت کې افتراش السبع نوم سره یاد شوی دی. ټول یو څیز دی. (المراقات ۲/۶۰۹).

د زنانه او د نارینه په مونځ کې فرق

﴿۳﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَجَدْتَ

د براء ابن عازب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایی چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: چې کله تاسو سجده کوئ

فَضَعُ كَفَيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ.^(۲)

خپل دواړه لاسونه ځمکه باندې پردی او څنگونونه د ځمکې نه اوچت ساتی.

توضیح: فضع کفیک: یعنی د غوږونو برابر یاد ولو برابر دواړه لاسونه ځمکې باندې پردی. (المراقات ۲/۶۰۹).

وارفع: یعنی څنگونان د ځمکې نه اوچت ساتی چې د انبساط او افتراش صورت رانه شي. احکم د نارینو د پاره دی، (المراقات ۲/۶۱۰).

زنانونو ته په کار دي چې هغوي په سجده کې خپل ټول اعضاء راغونډ کړي او ځمکې سره دې یو کړي، ځکه چې ددې د پردې دا تقضاده، حدیث کې دې پردې ته بطور قاعده او کلیه اشاره شوې ده، چې هر

(۱) أخرجه البخاري ۲۰۸/۱، مسلم ۵۳/۲.

(۲) أخرجه مسلم ۳۵۶/۱ رقم الحديث: ۲۳۱-۱۹۱، ونحمد في المسند ۲۸۳.

هغه فعل ته شامل ده، چې دې کې د پردې ضرورت وي، مثلاً تکبير تحریمي کې لاس د اوږو او سینو په منځ کې وړل باعث د پردې دی، د زنانو د پارو دا مامور به دی، رکوع او سجده کې اعضا، راغونډیول باعث د پردې دی، د ځپو گیتی پټول پردې ده، مامور به دی، د سرویخته پټول پردې ده، لهندا مامور به دی، لاس باندې لاس وهل امام ته فتحې ورکولو کې د سبحان الله په ځای باعث پردې دی، لهندا مامور به دی، حالانکې دا ټول امور د نارینو د مونځ د افعالو برعکس دي، معلومه شوه، چې د سرو او د بنځو مونځ یو شان گڼل مناسب نه دي، بلکې دواړو کې فرق دی، د بنځو مونځ کې هر هغه څیز خپلول په کار دي، چې هغې کې بالکل نمانځنه وي.

﴿٤﴾ وَ عَنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ جَاءَ

د ميموني رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې نبي عليه الصلاة والسلام به چې کله سجدې ته تللو نو فرق به يې کولو

بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى لَوْ أَنَّ بَهْمَةَ أَرَادَتْ أَنْ تَمُرَّ تَحْتَ يَدَيْهِ مَرَّتَ

په مينځ د دواړو لاسونو کې چې که د چيلی بچی به د هغوی د لاسونو لاندې وتل وغواړي نو وتی شي.

هَذَا لَفْظُ أَبِي دَاوُدَ كَمَا صَرَّحَ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ بِإِسْنَادِهِ ، وَ لِمُسْلِمٍ

دا الفاظ د ابوداؤد دي لکه څنگه چې تصريح کړې په شرح السنه کې په خپل سند سره او مسلم دا حديث

بِعَنْنَاهُ : قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ

بالمعنى نقل کړې چې الفاظ يې دی: ميمونه رضي الله عنها وايي چې نبي عليه الصلاة والسلام به (داسې) سجده کوله

لَوْ شَاءَتْ بَهْمَةُ أَنْ تَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ لَمَرَّتْ^(١)

چې چيلی بچی ترې لاندې وتل وغواړي نو وتی شي.

توضیح: بهمة: د گډه يا چيلی نوى بچی اوشې هغې ته سخته ويلی شي او چې کله په خپلو ځپو گرځي هغې ته بهمة ويلی شي، يعنې حضور صلى الله عليه وسلم مونځ کې د سجدې حالت کې خپله خپته مبارکه دخپلو پتونانو نه او څنگلې د ځمکې نه دومره جدا ساتلې چې د چيلی بچی ترې په آسانی تيريدو. (المرقات ۲/۶۱۰، الکاشف ۲/۴۰۶).

رواه ابوداؤد: صاحب مشکوٰة په دې سره په صاحب د مصابيح باندې اعتراض کوي، چې هغه دا التزام کړی دی چې اول فصل کې به د بخاري او مسلم روايت نقل کوي او ددې حديث الفاظ د ابوداؤد دي او

(١) أخرجه مسلم ۳۵۷/۱ رقم الحديث: ۲۳۷-۱۹۶، وأبو داؤد ۵۵۱۱ رقم الحديث: ۱۸۹۸، والسناني ۲/۲۱۳ رقم الحديث: ۱۱۰۹.

فصل اول کې یې درج کړي دي، اگر چې معنوي اعتبار سره دا حدیث مسلم ذکر کړی دی. (المرقات ۲/۶۱۰).

﴿۵﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكِ بْنِ بَحِينَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ

د عبد الله بن مالک بن بحینه نه روایت دی وایي چې: حضور ﷺ چې به کله سجده کوله نو خپل

فَرْجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدَأَ بِيَأْضِ إِبْطِئِهِ . (متفق عليه) ^(۱).

لاسونه به یې دومره کولاو ساتل، چې د حضور ﷺ د تخریرونو سپین والی به ښکاره شو.

توضیح: عن عبد الله بن مالک ابن بحینه دې سند کې یو فني خبره ده، ددې یادول ضروري دي، هغه خبره داده، د عبد الله د پلار نوم مالک دی او د عبد الله د مور نوم بحینه دی دلته عبد الله مور او د پلار دواړو طرف ته منسوب دی، څنگه عبد الله بن ابی ابن سلول دواړو طرف ته منسوب دی، دې سند کې دا غلط فهمي پیدا کړي، شاید مالک بحینه خوی وي، حالانکې داسې نه ده، بحینه د مالک ښځه ده د عبد الله مور ده، محدثین دغه رنگ سند کې الف ډیره وي د ابن سره یې لیکي، دلته هم په مالک باندې تنوین لوستل په کار دي، او بیا الف زیاتول او لوستل په کار دي چې دا معلومه شي، چې ابن بحینه: عبد الله صفت دی. دا قاعده ما په توضیحات جلد اول کې تفصیلي لیکلي ده. (المرقات ۲/۶۱۱).

دې نه دا معلومېږي عبد الله چې کوم وخت کې حضور ﷺ لیدلی وو، هغه وخت کې کیدی شي حضور ﷺ د قميص په ځای څادر اچولې وي، د هغې د غاړو نه بغل ښکاره کیدو، گیني د قميص سره بیا د بغل سپین والی نه ښکاري د بغل سفیدي الفاظونه دا معلوم شو چې حضور ﷺ دیرزیات ښائسته وو، ځکه چې بغل عمومي تور رنگ والا وي، چې د کوم کس تخریرونه سپین وي، هغه به نور څومره ښائسته وي. (المرقات ۲/۶۱۱).

زه عن هریک فی محاسنه فجوهر الحسن فيه غیر منقسم

په سجده کې د حضور ﷺ یوه دعاء

(۶) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: «اللَّهُمَّ

د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ خپله سجده کې دا وویل: ای الله! زما

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۹۶، رقم الحديث ۳۹۰، ومسلم في الصحيح ۱/۳۵۶، رقم الحديث ۳۳۵-۱۹۵.

اغْفِرْ لِي ذَلِيلِي كُلَّهُ دِقَّةً وَجِلَّةً وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ وَعَلَانِيَتَهُ وَسِرَّهُ»^(۱).

ٲول واره او غٲٲ مخکٲ او وروسته بنکاره او ٲٲٲ گناهونه معاف کړي.

توضیح: دقه دال کسري سره دقیق نه دي، جله جیم کسري سره جلیل نه دي، د کثیر په معنی سره دي د دواړو لفظونو معنی دا شوه، قلیله و کثیره یا معنی داده واره او لوی گناه، و علانیته و سره، یعنی بنکاره او ٲٲٲ گناهونه دي نه مراد دي. او کوم چې د خلکو نظرونو نه ٲٲٲ دي، هغه هم معاف کړه، گیني الله تعالی نه هیڅ هم ٲٲٲ نه دي. (الکاشف ۲/۴۰۷).

دادعا حضور ﷺ لوستلې ده، دې کې احتمال دی چې د تسبیحاتو په ځای باندي یې دادعا لوستلې ده او دا احتمال هم دی، چې د تسبیحاتو نه ٲس یې لوستلې وي، دا احتمال کیدی شي، فرائضو کې لوستلې وي یا نوافلو کې. (المراقات ۲/۶۱۱).

﴿۷﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً مِنَ الْفِرَاشِ

دعاشي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه روایت دی وایی چې یو شپه ما حضور ﷺ په بستره باندي ونه موندو، ما

فَالْتَمَسْتُهُ - فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ

حضور ﷺ کتو چې دې کې زما لاس د حضور ﷺ خپو سره ولږیدو (ما چې وکتل)

وَ هُوَ فِي الْمَسْجِدِ وَ هُنَا مَنْصُوبَتَانِ

حضور ﷺ په حالت د سجدې کې ؤ او د حضور ﷺ دواړه خپي مبارکي ولاړې وي،

وَ هُوَ يَقُولُ : «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ

حضور ﷺ داسې ویل ای الله! زه ستا سودر ضایه ذریعې ستا سود غضب نه پناه غواړم، ستا سو

وَ بِعَافِيَتِكَ مِنْ عِقَابِكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُخِيبِي

د معافی په ذریعې ستا سود عذاب نه پناه غواړم او ستا سود پناه طلبگاریم او زه احاطه نه شم کولې ستا

ثَنَاءً عَلَيْكَ أَلْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ» . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۲).

د تعریف د شمار، تا سو داسې یې څنگه چې د خپل ځان تعریف کوي.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۵۰/۱، رقم الحديث: ۱۸۲/۲۱۶، وأبو داود ۵۱۶/۱، رقم الحديث: ۸۷۸.

(۲) أخرجه مسلم ۳۵۲/۱، رقم الحديث: ۲۲۲-۱۸۶، وأبو داود ۵۱۷/۱، رقم الحديث: ۸۷۹، والنسائي ۲۲۲/۲، رقم الحديث: ۱۱۳۰، والترمذي ۱۸۹/۵، رقم الحديث: ۳۱۹۳.

توضیح: فقدت: د فقدان نہ ملا ویدو او ورکیدو پہ معنی سرد ہمدی او افتقدت د پیدا کونو پہ معنی دی. المسجد نہ مراد حجرہ کہی خای د سجدی ہم کیدی شی. از بمعنی السجود سجدہ ہم کیدی شی. دی حدیث کہی واضح دلیل دی چہ من المرأة سرہ اودس نہ ماتیپی. (المراقات ۲/۶۱۲).

انسان چہ کله پہ سجدہ کہی وی دا الله تعالیٰ ته نزدی وی

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ

د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وایبی چہ نبی عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي بنده الله تعالیٰ ته هغه وخت نزدی

وَهُوَ سَاجِدٌ فَاتَّبِعُوا الدُّعَاءَ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

وی چہ کله سجدہ کہی وی، حکمہ تاسو (سجدہ کہی) یرہی دعا گانی کوی.

توضیح: کله چہ سری تکبیر تحریمی له لاس او چتوی، گویا دی ټولې دنیا ته خیر آباد وویل او شاتہ یی گوزاره کره او مکمل طور باندي الله تعالیٰ طرف ته متوجه کبیري. او الله تعالیٰ مخامخ یی، یا چہ سری سجدہ کوی، گویا دا د الله تعالیٰ رحمت کہی غوپه وهي یا د الله تعالیٰ په قدمونو کہی پریوخی. ظاهره ده دا نزدیکت نزدی نسبت دی، حکمہ دغه وخت کہی دعا کوی، چہ د الله تعالیٰ رحمت مکمل متوجه وی، دا خبره یی حدیث کہی بیان کرې ده. (المراقات ۲/۶۱۳).

د شیطان تختیدل

﴿۹﴾ وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ

د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وایبی چہ نبی عَلَيْهِ السَّلَام فرمایي کله چہ ابن آدم د سجدی آیت ولولي او سجدہ

اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ : يَا وَيْلَتِي أَمَرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ

و کړي، دی وخت کہی شیطان ژاري او یو طرف ته شی او وایبی ای کاش! ابن آدم ته د سجدی حکم وشوه غوی

فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ أَمَرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ " . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۲)

سجدہ وکره او د جنت حقدار شو او ماته د سجدی حکم وشو ماد حکم نافرمانی وکره نوماته اور ملا شو.

توضیح: یبکی: یعنی کله چہ انسان د تلاوت په وخت کہی د سجدی آیت، ولولي او سجدہ وکړي، نو شیطان لرې تختی او په چغو ژاري. د آدم اولاد قرآن کریم ولوستو او سجدہ یی وکره، ماته چہ د سجدی

(۱) أخرجه مسلم ۳۵۰/۱ رقم الحديث ۲۱۵-۲۱۲، وأبو داود ۱۵۰ رقم الحديث ۸۷۵، والنسائي ۲۲۶/۲ رقم الحديث ۱۱۳۷

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۸۷/۱ رقم الحديث ۱۳۳-۱۸۱، وابن ماجه في السنن ۳۳۴ رقم الحديث ۱۰۵۳

حکمه و شو، ما انکار و کړو، (سورته ۲/۶۱۴).

د ابلیس دا چغې او ژړا یا خو حقیقه په نور: احساس او حزن دي، یاد مگر مچ پشان د دوکې او بڼکې دي ځکه چې منقول دي چې حضرت موسی علیه السلام ته ابلیس وویل الله تعالی نه تپوس وکړه، چې زما توبه به قبوله شي یا نه؟ الله تعالی موسی علیه السلام ته وفرمایل شرط هغه دی، چې آدم ته سجده وکړه. اوس خو آدم نشته خو قبر ته مخامخ ورته سجده وکړه، ابلیس وویل ما ژوندي آدم ته سجده نه ده کړې. دغه رنگ یوه ضعیفه قصه ده چې د ابلیس روح قبض کولو د پاره چې فرېنتې راشي دا مشرق او مغرب او جنوب طرف ته تختي (تردې چې دا قصه احادیثو کې شته) کله چې فرېنتې دا راقابو کړي، دا به د حضرت آدم قبر سره راوځي، چې سجده وکړي، لیکن دا خبیث به د مرگ په وخت کې هم سربره کوي. چې غیر اختیاري طور باندې هم د سجده صورت جوړ نه شي. دومره سخت دښمن و، دلته خو به دده ژړا د تازه تازه سزاد و چې نه وي او یا به دغه فراه ژړا وي، لکه دې بې غیرته او بې حیا او د هوکه باز، د بدر

میدان کې د تختیدو په وخت کې ابوجهل ته ویلي وو ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾

ډیرې سجده حضور صلی الله علیه و سلم ته د نزدیکت سبب دی

﴿۱۰﴾ وَعَنْ رِبِيعَةَ بْنِ كَعْبٍ قَالَ: كُنْتُ أُبَيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكْبَيْتُهُ بِوَضُوءِهِ
د کعب بن ربیعہ نه روایت دی وایي چې زه به د حضور صلی الله علیه و سلم سره د شپې وم او د اودس او به او نور
وَوَ حَاجَّتِهِ فَقَالَ لِي: « سَلْ » فَقُلْتُ: أَسْأَلُكَ
ضروریات به مې ورکول، یو ورځ نبي علیه الصلاة والسلام ماته وفرمایل وغواړه ما عرض وکړو زه غواړم ستا
مُرَافَقَتَكَ فِي الْجَنَّةِ . قَالَ:
گاوندیتوب په جنت کې حضور صلی الله علیه و سلم وفرمایل کومه مرتبه چې ته غواړې هغه خودیره عظیمه ده
« أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ ؟ » . قُلْتُ هُوَ ذَلِكَ . قَالَ :
ددې نه علاوه بل څه وغواړه ما عرض وکړو زما درخواست خو صرف دغه دی، نبي علیه الصلاة والسلام وفرمایل
« فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱)
دې مرتبې حاصلیدو د پاره تاسو کثرت سجود په ذریعې سره خپل ذات په باره کې زما مدد کوه.

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۳۵۳/۱ رقم الحديث: ۲۲۶-۲۸۹، والنسائي ۲۲۷/۲ رقم الحديث: ۱۱۲۸.

توضیح: (و حاجتہ) یعنی اودس د پاره اوبہ، لوہہ او مصلی یا استنجا، د پاره نرم کانی او نور خدمت کول په ضرورتو کې داخل دي، (المرقات ۲/۶۱۵).

د شپې وخت کې مشقت و الا خدمت نه او اطاعت د جذبې نه د خوشحالی د وجې حضور ﷺ بطور صلہ و فرمايل و غواره څه غواړې دغه عقیدتمند غلام ورته وویل په جنت کې ستاسو سره یو ځای والی غواړم، حضور ﷺ غوښتل چې دا کس ددې نه علاوه بل څه او غواړي یا حضور ﷺ اندازه لږوله چې ددې کس دا مطالبه یو جذباتي اظهار دی او که پد رشتیا جذبې سره دی، لیکن رشتني عاشق چې کله جواب ورکړو، بیا حضور ﷺ و فرمايل دعا به زه کوم. خو تاسو به زما دومره تعاون او مدد کوئ، چې په کثرت سره سجدې کوئ. (المرقات ۶۱۵-۲/۶۱۶).

معلومه شوه، چې د بزرگانو دعاگانو سره د عمل ضرورت هم دی، دا نه چې صرف د دعا په بنیاد باندې خپل عمل پرېږدي او خالي آرزوگانې کوئ، چا ویلي دي چې چا بې کولا ویدو د پاره ذریعه ده. خود لاس سره زور ورکولو د پاره چا بې دباوول دي، یعنی تاله اگر چې چا بې سره کولا ویري، خود لاس حرکت ضروري دی.

فتح قفل ار چه کلید است اے عزیز ﴿﴾ جنبش از دست تومی خواهند نیز

دې حدیث نه دا هم معلومه شوه چې د نیکانو خدمت د سعادت لویه ذریعه د حصول ده. او دې نه هم دا معلومه شوه چې، د خدمت کولو نظر د آخرت سعادت باندې لږیدلی وي، د دنیا څیزونه فاني دي، دې خوش قسمته صحابي ته او گورئ، جنت هم ورته ملاو شو او د حضور ﷺ رفاقت هم ملاو شو.

د سجدو فضیلت

﴿۱۱﴾ وَعَنْ مَعْدَانَ بْنِ طَلْحَةَ قَالَ: لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
دمعدان بن ابی طلحة رَحِمَهُ اللهُ (تابعی) نه روایت دی وایي چې ما ملاقات وکړو د نبی ﷺ د آزاد کرده
فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ أَعْمَلُهُ
غلام حضرت ثوبان رَحِمَهُ اللهُ سره او هغه ته مې عرض وکړو ماته داسې عمل و بنايه چې دغه عمل زه کوم،
يُدْخِلُنِي اللَّهُ بِهِ الْجَنَّةَ فَسَكَّتَ ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَسَكَّتَ
چې ددې عمل په بدله کې ما جنت ته داخل کړي نو هغه خاموش شو مادو باره عرض وکړو هغه بیا خاموش
ثُمَّ سَأَلْتُهُ الْعَالِيَةَ فَقَالَ: سَأَلْتُكَ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
چې درېم ځل عرض وکړو هغه وویل د سوال ما د نبی ﷺ نه کړی و حضور ﷺ

فَقَالَ: «عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ لِلَّهِ فَإِنَّكَ لَا تَسْجُدُ لِلَّهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَكَ

فرمایلی و چې تاسو الله ته ډیرې سجدې کوئ ځکه چې تاسو چې کله الله ته یوه سجده وکړئ نو اوچت به

الله بِهَا دَرَجَةً وَ حَظَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَةٌ ». قَالَ مَعْدَانُ : ثُمَّ

کړي الله تعالی په دې سره یوه درجه او کموي به د تانه په دې سجدې سره یوه گناه. معدان وايي مایا

لَقِيتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فَسَأَلْتُهُ

ابو درداء سره ملاقات وکړو او هغه نه مې هم دا سوال وکړو (کوم چې مې ثوبان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه کړې وو)

فَقَالَ لِي مِثْلَ مَا قَالَ لِي ثَوْبَانُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).^(۱)

هغوی هم ماته دغه جواب را کړو، کوم چې ثوبان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ را کړې وو.

الفصل الثاني:

سجدې ته د کوزیدو او پاڅیدو طریقه

﴿۱۲﴾ عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ

د وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې ماښي عَلَيْهِ السَّلَامُ ولیدو چې کله به یې د سجدې اراده وکړه نو

وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ وَإِذَا نَهَضَ

اول به یې دواړه زنگونان (په ځمکې باندې) کینخودل مخکې دایښودو د لاسونو نه او چې کله به اوچتیدو

رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ.^(۲)

د سجدې نه نو اوچت به یې کړل لاسونه مخکې د زنگونانو نه.

توضیح: ادا سجد وضع: علماو د سجدې اعضاء ځمکې باندې د کینخودلو د پاره سجدې وخت کې او د سجدې نه د پاڅیدو په وخت کې د اوچتولو په باره کې اصول وضع کړي دي، هغه داسې دي، چې کله سړی ولاړ وي چې د هغه کوم عضوه د قیام په حالت کې ځمکې ته نږدې وي هغه دې رومبې کېږدي او کومه عضوه چې د قیام په حالت کې د ځمکې نه څومره لرې وي د سجدې نه د پاڅیدو وخت کې هغه اوچتول په کار دي، دې اعضاءو کې بعضې علماء تندي او پوزه یوه عضوه گرځولې ده، له همدې کپ د

(۱) أخرجه مسلم ۳۰۳/۱ رقم الحديث ۲۲۵ - ۲۲۸، والترمذي ۲۳۰/۲ رقم الحديث ۳۸۸ والنسائي ۲۲۸/۲ رقم الحديث ۱۱۳۹.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۵۲۱/۱ رقم الحديث ۸۲۸، وأخرجه الترمذي في السنن ۵۶۲ رقم الحديث ۲۶۸.

مخکې والي او وروستوالي ضرورت نشته، خو بعضې علما، فرمايي پوزه اقرب الی الارض ده. د تلو په وخت کې رومبی دا لگول په کار دي. بهر حال ددې کیفیت لحاظ هغه وخت دی، چې څه عذر نه وي که عذروو، نو عذر خو عذروي. (المرقات ۲/۶۱۷).

سجدې ته د گوزیدو او پاڅیدو د کیفیت بیان

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ
دابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلي دي: تاسو کې چې څوک سجده
فَلَا يَبْرُكُ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ وَ لِيَضَعَ يَدَيْهِ
کوي هغه دې د اوبن د ناستې پشان نه کيني، بلکې ده ته په کار ده، کېردي خپل دواړه لاسونه په زمکه
قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ النَّسَائِيُّ. وَ الدَّارِمِيُّ قَالَ أَبُو سَلِيمَانَ الْخَطَّابِيُّ: حَدِيثُ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ
باندې مخکې د خپلو زنگونانو نه. او ابو سليمان خطابي ویلي دي چې: حدیث د وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
أَثَبْتُ مِنْ هَذَا وَ قِيلَ: هَذَا مَنْسُوخٌ. (۱)
ددې حدیث نه ډیر صحیح ثابت دی، حالانکې ویلي شوي دي چې دا حدیث منسوخ دی.

توضیح: (وليضع يديه قبل ركبتيه) سجدې ته د تلو په وخت او واپس کیدو په وخت کې کومه عضوه ځمکې باندې مخکې کینودل په کار دي، دې کې د علماو اختلاف دی. (المرقات ۲/۶۱۸).

د فقهاو اختلاف: د دريو ائمو په نزد باندې سجدې ته د تلو په وخت کې هغه معروف ترتیب دی، چې کوم اعضا، ځمکې ته نږدې وي هغه مخکې کینودل په کار دي او واپس کې ددې عکس دی، لکه مخکې حدیث نمبر (۱۲) کې مذکور دي، امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ او اوزاعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي سجدې ته د تلو وخت کې رومبی ځمکې باندې لاس کېرده، بیا زنگونان، بیا لاسونه، بیا پوزه، بیا تندي. (المرقات ۲/۶۱۸).

دلالت: جمهورو د وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د روایت نه استدلال کړی دی، بلا تاويله په خپل مقصد باندې واضح دلیل دی، د امام مالک دلیل زیر بحث د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث دی، د فقهاو اختلاف اولی او غیر اولی او افضلیت کې دی، جواز او عدم جواز کې نه دی، امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث قولې دی او د وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث فعلی دی، او اصول دادي، چې کله قول الرسول او فعل الرسول تقابل وي، ترجیح قول ته به وي.

جوابات: جمهور و امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د مستدل د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت نه تسلي بخش جوابات ورکړي دي.

اول جواب: د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث دا منسوخ دی او صحيح ابن خزيمة کې د مصعب بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت ددې د پاره ناسخ دی، هغه وايي: **كُنَّا نَضَعُ الْيَدَيْنِ قَبْلَ الرُّكْبَتَيْنِ فَأَمْرًا بَوْضَعِ الرُّكْبَتَيْنِ قَبْلَ الْيَدَيْنِ.**

دويم جواب: د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت د محدثينو په نزد باندې معلول دی او د وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت اقوی او اثبت دی، اصولي طور باندې وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت ته ترجیح ورکولی شي، حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې يو علت دادی، امام ترمذي ددې غرابت بيانولو سره دا معلول گرځولی دی. دويم علت دادی د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت د هغه د نور ورايانو سره معارض دی. امام طحاوي مضبوط سند سره دا روايت ذکر کوي، هغه روايت بالکل د وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت په شان دی.

دریم علت دادی ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت اوله حصه په خپله د دويمې حصې سره معارض ده، ځکه چې اوله حصه کې (فلا يبرك كما يبرك البعير) الفاظ دي، حالانکې اوبن چې کله کيني، اول زنگونان کېږدي، دې الفاظو نه پس وليضع يديه قبل رکبتيه الفاظ ددې معارض او مخالف دي، ځکه محدثين فرمايي، دلته يو راوي نه بيان کولو کې وهم شوی دی. او هغه يديه په رکبتيه باندې مقدم کړی، گيني اصل عبارت کې رکبتيه مقدم دی، نو د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې به تعارض ختم شي او د وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې به تعارض ختم شي، يعنې يو روايت کې چې دومره علتونه وي، هغه به د وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايت مقابله څنگه وکړي.

دریم جواب: د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت د معذور د پاره دی او دې کې د چا اختلاف نشته او معذوره حضرات داسې عمل کوي او د هغوی سره ښه هم ښکاري، غير معذور سره دا عمل بالکل ښه نه ښکاري او سنت طريقه هغه ده کومه چې ښه ښکاري. صاحب مشکوٰۃ هم د حضرت ابو هريره رضي الله عنه روايت نه دوه جوابونه کړي دي چې، يا خود ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت منسوخ دی يا معلول غير قوی دی، د وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت اثبت او اقوی دی. (المراقات ۲/۶۲۰).

﴿١٤﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بَيْنَ السُّجُودَيْنِ:

دا بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د دواړو سجودو په مينځ کې دا وويل:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاهْدِنِي وَعَافِنِي وَأَرْزُقْنِي»^(۱)

ای الله! ما و بڻي، ما باندې رحم و ڪري، ماته هدايت و ڪري، ما محفوظ و ساتي او ماته رزق را ڪري.

﴿۱۵﴾ وَعَنْ حُدَيْفَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ :

د حديفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دي وايي چي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د وارو سجدو په مينخ ڪي دا ويل: اي

«رَبِّ اغْفِرْ لِي». (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ).^(۲)

زما ربه! ماته بخښنه و ڪري.

نوٽ: د ظاهر و احاديثو نه دا معلوم ٿيڻي، چي د فرائضو او نوافلو مونڱونو په جلسه ڪي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا دعاگاني لوستلي ييشڪ فرائض د زوائدو نه محفوظ ساتل دا حنا فو په نزد باندې اولي دي. خو اختصار سره مسنون مستند دعاگاني منع نه دي. احناف صرف د احتياط په طور باندې وايي چي چيرته فرض مونڱ فاسد نه شي، بعضي رواياتو ڪي تصريح ده، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به نفلو ڪي اوردې دعاگاني غوڻتلي، خو اختصار سره فرائضو ڪي دعاگانو غوڻتلو نه منع نه ده ڪري. ابن عابدين شامي رَحِمَهُ اللَّهُ د جواز قائل دي. (ڪما في زجاجة المصايح، ج ۱، ص ۲۷۰)

الفصل الثالث:

په جومات ڪي د مونڱ د پاره خاي خاص ڪول منع دي

﴿۱۶﴾ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شَيْبَةَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ

د عبد الرحمن بن شبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دي وايي چي منع ڪري ده نبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ڪارغانو په شان د ٽيونگو و هلو

وَافْتِرَاشِ السَّبْعِ وَأَنْ يُؤْظِنَ الرَّجُلُ الْمَكَانَ فِي الْمَسْجِدِ

او د خاور په شان لاس خوريدو نه، او ددي نه يي هم منع فرمايلي چي څوڪ جومات ڪي خاي مقرر ڪري

كَمَا يُؤْظِنُ الْبَعِيرُ.^(۳)

لکه څنگه چي يي اوبنان مقرر ڪوي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳۰/۱ رقم الحديث : ۸۵۰، وأخرجه الترمذي في السنن ۷۶۲/۲، رقم الحديث : ۲۸۱، وأخرجه ابن ماجه في سنن ۲۹۰/۱ رقم الحديث : ۸۹۸.

(۲) أخرجه النسائي ۲۳۱/۲ رقم الحديث : ۱۱۱۵، والدارمي ۳۱۸/۱ رقم الحديث : ۱۳۲۱.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳۸/۱ رقم الحديث : ۸۶۲.

توضیح: نقرۃ الغراب مرغی چې کله دانه خوري هغه ټونگه وهي، دلته مراد دادی، چې سجدي ته زر تلل او زروا پس کيدل منع دي، آرام او اطمینان سره عمل کول په کار دي.

افتراش السبع: ددې وضاحت حدیث نمبر (۲) کې تیر شوی دی. (المراقات ۲/۶۲۱).

خومره احادیثو کې چې د خناورو په شان طریقه او هئیت اختیارولو نه په مونځ کې منع راغلي، بعضي خناورو نومونه هم ذکر دي: (۱) افتراش السبع. (۲) افتراش الكلب واقعاء الكلب. (۳) بروک البعير. (۴) التفات الثعلب. (۵) نقرۃ الديک. (۶) نقرۃ الغراب. (۷) عقبۃ الشيطان. (۸) رفع الایدی کاذئاب خیل شمس. (۹) دبیح الحمار یعنی رکوع کې د خر په شان سر بنکته کولو ته ویل کېږي. دې نه معلومه شوه، چې مونځ انسان د حیواناتو نه جدا کوي او انسان نه انسان جوړوي. لکه:

علم مقولات گنده می کند علم مقولات بنده می کند
علم مقولات انیاء آست علم مقولات علم اشیاء آست

وان یوطن المکان: اوبن چې کوم ځای کې کیني، نو دغه ځای خپل ځان د پاره خاص کړي، هلته بل اوبن نه پریږدي، دغه رنگ جومات کې نه دي کول په کار، چې مونځ گزار خپل ځان د پاره یو داسې ځای متعین کړي چې دویم څوک هلته نه کیني دا مکروه او ممنوع ده، لکه جوماتونو کې بعضي غټ خلک داسې کوي یا شهرت د پاره داسې کوي، جوماتونو وقف ځای دی، کوم کس چې مخکې راشي د هغه حقدی، چې کوم ځای کې کیني کیناستلی شي. (المراقات ۲/۶۲۱).

ملا حلواني رَحْمَةُ اللَّهِ فرمائي: دغه رنگ د مونځ گزار د پاره دا هم ممنوع او مکروه ده، چې هغه د مونځ د پاره یو خاص لباس او جامی متعین کړي او دا خیال کوي، چې ددې نه علاوه بله جوړه کې مونځ نه کېږي. (المراقات ۲/۶۲۱).

په جلسه او قعده کې د ناستې طریقه

﴿۱۷﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « يَا عَلِيُّ! ا
د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایيل، ای علي! کوم څیز چې زه
إِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي وَ أُكْرَهُ لَكَ مَا أُكْرَهُ لِنَفْسِي
د ځان د پاره محبوب گنرم هغه څیز ستا د پاره هم محبوب گنرم او کوم څیز چې د ځان د پاره نه خوښوم

لَا تُفْعَ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ « (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)^(۱)

هغه ستا د پاره هم نه خوب نوم، دواړو سجودو په مینځ کې اقعاء مه کوی.

توضیح: لا تفعل: حضور ﷺ د دواړو جهانو د پاره رحمت دی، خود خپل امت د پاره روف الرحیم دی، یعنی حضور ﷺ چې کوم څیز د ځان د پاره خوبوي هغه د امت د پاره هم خوبوي بیاد اهل بیتو معامله د عام امت په نسبت لږه خاص ده، که امت ته یې په رخصت باندې د عمل اجازت ورکړی وي، نو اهل بیتو ته یې په عزیمت باندې حکم ورکړی دی، دې باره کې د حضرت علی (رضی الله عنه) سره د نبی علیه السلام واکلام دا مکالمه وشوه. ددې خلاصه داده چې د سجدو منځ کې اقعاء نه بیچ اوسی. **اقعاء صورت:** مشهور صورت دادی، چې بین السجدتین یا قعده کې سړی کوناتو باندې کیني او دواړه زنگونان او پوندی ولاړې وي، او لاسونه یې په ځمکې باندې ایښودې وي، څنگه چې سږی کیني. د اقعاء مشهوره او صحیح معنی داده. (المرقات ۲/۶۲۲).

بعضې علماء اقعاء دې ته وایي یو مونځ گزارد سجدو منځ کې یا قعده کې حالت کې داسې کیني چې د څپو پنځې ځمکې باندې کیږدي او کوناتي د پوندو د بره کیږدي او لاسونو د زنگونانو سره پتونانو باندې کیږدي، خود اقعاء هر صورت مکروه دی، داد سپو او ځناورو سره مشابهت دی. (المرقات ۲/۶۲۲).

په رکوع او سجده کې ملا نیغه ساتل په کار دي

﴿۱۸﴾ وَعَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ الْحَنْفِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَنْظُرُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ

د طلق بن علي حنفي (رضی الله عنه) نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي نه گوري الله تعالی د

إِلَى صَلَاةِ عَبْدٍ لَا يُقِيمُ فِيهَا صَلْبَهُ بَيْنَ خُشُوعِهَا وَ سُجُودِهَا. (رَوَاهُ أَحْمَدُ)^(۲)

هغه کس مونځ ته چې دا په خپل مونځ کې په حالت سجده او رکوع کې خپله ملا نه نیغه وي.

توضیح: لا ينظر الله: د رحمت په نظر الله تعالی نه گوري او مونځ په دوران کې نزول رحمت په داسې کس نه نازلېږي، چې هغه مونځ کې داسې لا پرواهي کوي او د مونځ د آدابو خیال نه ساتي داسې عبادت اعلی درجې د قبولیت ته نه رسي، چونکې سجده او رکوع د الله تعالی د عبادت اهم رکن دی، چې دې کې نقص راشي، نو پوره مونځ ناقص شي، ځکه د سخت وعید حکم راغلی دی. (المرقات ۲/۶۲۲).

خشوعها: رکوع باندې د خشوع اطلاق شوی دی، دلته قومه کې ملا نیغول او تعدیل ارکان صحیح

(۱) أخرجه الترمذي ۷۷/۲ رقم الحديث : ۲۸۲.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۲۲/۱.

طریق سره اداء کولو باندې تنبیه ده.

سجودها جلسه کې اطمینان سره ناسته په کار ده، هغه داسې چې هر اعضاء خپل ځای باندې شي.
(المراقات ۲/۶۲۲).

په سجده کې دسر کینودو کیفیت

﴿۱۹﴾ وَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ : مَنْ وَضَعَ جَبْهَتَهُ
د حضرت نافع <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایي چې ابن عمر <small>رضي الله عنه</small> فرمایي: چا چې کینودو تندي خپل په
بِالْأَرْضِ فَلْيَضَعْ كَفْيَهُ عَلَى الَّذِي وَضَعَ عَلَيْهِ
ځمکه باندې نو هغه ته په کار دي، چې هغه خپل دواړه لاسونه هم په ځمکه باندې په هغه ځای کېږدي
جَبْهَتَهُ ثُمَّ إِذَا رَفَعَ فَلْيَرْفَعْهَا فَإِنَّ
کوم ځای کې چې یې تندي ایخودی دی، بیا کله چې پاڅي خپل دواړه لاسونه دې هم اوچت کړي، ځکه
الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ. (رَوَاهُ مَالِكٌ) (۱).
چې څنگه منځ سجده کوي، دغه رنگ لاسونه هم سجده کوي.

توضیح: کفیه: مونځ کې چې مونځ گزار کله سجدي ته ځي د هغې ټول اعضاء سجدي کې شریک کېږي، د لاسونو هم سجده وي، دې ته په کار دي چې د سجدي دوران کې لاسونه په داسې ځای باندې کینودلی شي چې دواړو غوږونو ته مخامخ وي که چرته د غوږونو نه څه څیز راپریوځي، نو هغه به د لاسونو په بره حصه راځي، لاسونه نه بالکل دولو او خپته سره کېنودل او نه د سر نه مخکې کینودل، بلکې د سر منځ کې کینودل او لاسونه غاړو ته کینودل په کار دي، او د احنافو مسلک هم دا دی، څنگه چې دې حدیث کې دي.

خو شوافع حضرات دولو سره خواته کینودل یې بهتر گڼي، ظاهري حدیث د احنافو دلیل دی او شوافع سره ددې حدیث صرف تاویل دی، هغه دا چې دې حدیث کې دا وایي، څنگه تندي ځمکه باندې کینودلی دی، دغه رنگ لاسونه هم دولو سره خواته قبلي طرف ته کېږده چې ددې سجده هم وشي. (المراقات ۶۲۲-۲/۶۲۳).



(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۶۳، رقم الحديث : ۶۰، من كتاب فصر الصلوة في السفر.

۱۳ ربیع الثانی ۱۴۱۰ هـ

بَابُ التَّشَهُدِ:

د تشهد بیان:

دوو قعدو کې چې کومه خاص ناسته ذکر کولی شي هغې ته تشهد ویلي شي. شهادت معنی گواهي ورکولو ته ویلي شي، دې ذکر کې خاص کر شهادتین بیانېږي ځکه دې ته تشهد ویلي شي، دلته صرف د تشهد لفظ دی عنوان دلاندې دا بیان کوي چې د تشهد د ناستې کیفیت څه دی او د شهادتینو لوستل څنګه دي، ددې نه پس د الصلوة علی النبی عنوان دی دا هم په حقیقت کې د هغه دوه قعدو کې د اذکارو بیان دی مګر داد درود لوستلو متعلق دی په دې کې دا ویلې شوي دي چې په قعدو کې به په حضور اکرم ﷺ باندې درود څنګه ویل په کار دی، ددې نه پس د الدعاء فی التشهد عنوان ایښې دي دا هم په حقیقت کې په قعده کې د اکارو متعلق دی چې د شهادت او درود نه پس د دعاء طریقه څه ده؟ او دعاء به څنګه وي داد سلام گرځولو پورې د اذکارو بیان دی او بیا د عنوان نه په غیر د سلام نه پس د دعاگانو بیان یې کړې دی. (المرقات ۲/۶۲۳).

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د قعدې طریقه او د اشارې بالسبابه کیفیت

﴿۱﴾ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَعَدَ فِي التَّشَهُدِ
د ابن عمر <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایي چې: نبي کریم <small>عليه الصلاة والسلام</small> چې به کله تشهد کې کیناستو، نو
وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتَيْهِ الْيُسْرَى وَ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتَيْهِ الْيُمْنَى وَ
خپل ګسر لاس به یې د ګسې خپې په زنگون باندې او بڼې لاس په بڼې خپې په زنگون باندې کینوده او
عَقَدَ ثَلَاثًا وَ خَمْسِينَ وَ أَشَارَ بِالسَّبَابَةِ .
خپل (بڼې) لاس به یې په شان د عدد درې پنځوس (۵۳) بند کړو او شهادت گوتې سره به یې اشاره وکړه.
وَ فِي رِوَايَةٍ : كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ
او په یو روایت کې دي: چې کله به حضور <small>صلى الله عليه وسلم</small> په مونځ کې کیناسته نو ایښودل به یې خپل دواړه
يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَ رَفَعَ أَصْبَعَهُ الْيُمْنَى الَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ
لاسونه به یې زنگونانو باندې کینودل او د بڼې لاس گوته کومه چې د غښې گوتې سره نژدې ده او چتوله

يَدْعُو بِهَا وَ يَدُهُ الْيُسْرَى عَلَى

او د هغې سره به يې دعا غوښتله (يعنې او چټيدو سره به يې وحدانيت ثابتولو) او گس لامونه به يې

رُكْبَتِهِ بِأَسْطِهَا عَلَيْهَا. ^(۱)

پتونانو باندې کولاو کينودل.

توضیح: (و عقد ثلاثة و خمسين) انسانانو ته مختلف زمانو کې د عدد او شمارلو مختلفې طريقې رائج شوي دي، دې کې مروجې طريقې دا هم وه چې گوتې يو ځای کول او جدا کولو طريقې هم ده، چې دې حديث کې ورته اشاره شوې ده، حضور ﷺ (۵۳) عدد نښه جوړه کړه، هغه داسې مثلاً ټولې گوتې يې بندې کړې صرف د شهادت گوتې يې کولاو پاتې شوه او د گوتې سريې د شهادت د گوتې بېخ سره کينوده، دا درې پنځوس عدد دی. او دا طريقې شوا فغو خپله کړې وه، دا د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ قَوْلٌ جَدِيدٌ دى، (المركات ۶۲۳-۶۲۴، الکاشف ۲/۴۱۷).

او احنافو نوي (يعنې لس کم سل) عدد خپل کړی دی، هغه داسې چې خنصر بنصر يعنې کچې او هغې سره نزدې گوته بنده کړې شي او د غټې او د منځ گوتو نه حلقه جوړه کړې او شهادت گوتې سره دې اشاره وکړي، دا طريقې د احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ هم ده، او د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ قَوْلٌ قَدِيمٌ هم داسې دی. او مخکې مسلم روايت کې دا طريقې مذکور ده، امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد باندې د لاس ټولې گوتې بند کړې او شهادت گوتې سره اشاره او کړې، دا ټولې درې طريقې شوي.

بعضې رواياتو کې څلورمه طريقې هم شته، چې ټولې گوتې به خورې وي او د شهادت گوتې سره به اشاره وکړي، بعضې احنافو دا عمل غوره کړی دی. (المركات ۶۲۳-۶۲۴، الکاشف ۲/۴۱۷).

د اشارې حکم: د احاديثو نه دا معلومېږي، چې د حضور ﷺ عمل په مختلف طريقو سره وو او په مختلفو وختونو کې يې مختلفې طريقې اختيار کړې وې، دا اضطراب في الحديث نه دی، بلکې بيان جواز د پاره دی، چې امت د پاره په دې کې وسعت او آسانتيا وي. دا اعتراض بې ځايه دی، چې: اشارې احاديثو کې اضطراب دی، ځکه مطلقاً اشاره نه ده کول په کار، د جمهورو او فقهاو اقوالو - معلومېږي، چې هلته د ټولو په نزد باندې سنت عمل گرځولی دی، د محل او موقع مناسبت سره چې په کومې طريقې باندې عمل وشو بس سنت اداء شو. (المركات ۶۲۳-۶۲۴، الکاشف ۲/۴۱۷).

د مجدد الف ثاني رَحْمَةُ اللَّهِ رَأْي: مجدد الف ثاني رَحْمَةُ اللَّهِ د احاديثو تحقيق او د ظاهري اختلاف په بنياد د اشارې نه انکار کړی دی، او وايي د اشارې احاديثو په حکم کې اضطراب موندلی کېږي. دې منفردې

او شاذ رائی باندې د وخت علماو او د مجدد الف ثاني ځوی په دې باندې رد کړی دی. جمهورو فقهاو او د احنافو د ائمو متفق مسئله پرېښودل او د مجدد الف ثاني رَحْمَةُ اللَّهِ د تفرد رایه احترام سره منل نظر انداز کولی شي، دا څو نوې خبره نه ده د لویو شخصیاتو بعضې رائی منفرد وي، ائمه احناف او ابو یوسف رَحْمَةُ اللَّهِ او امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ د اشارې په حکم باندې متفق دي. دا د احنافو متقدمین حضرات دي، بعضې احناف (ماوراء النهر او هندوستان او افغانستان د اشارې د ترک کیدو قائل دي، خودا ترک کول د عدم جواز دلیل نه دی، حجاز مقدس او د عربو ټول علماء قدیما او حدیثا اشارې کولو باندې متفق دي.

علامه ابن الهمام رَحْمَةُ اللَّهِ لیکي اشاره منع کول د روایت او درایت د دواړو منافي دی. خلاصه دا چې کله احادیثو کې اشاره ثابت وي، صحابه کرام، تابعین ټول په دې متفق وي، جمهور فقهاء د امت او د عراق علماء او د حجاز حرمینو دې باندې متفق دي، ییادې باندې عمل کول اولی او انسب دي. فقهاو احنافو طرف ته د فقه یو کتاب منسوب دی، چې د هغې نوم خلاصه کیداني ده، هغه کتاب کې اشارې کولو ته حرام ویلي، خو د دې کتاب مصنف یقیني طور باندې پته نه لري د احنافو مشهورو او معروفو علماو د دغه کتاب غیر معروف کیدو باندې تنقید کړی دی. علامه ابن همام لیکي: که د خلاصه کیداني مصنف په کلام کې د تاویل گنجائش نوی، نو مونږ به دې باندې د کفر فتوای لېرولې وی، تاویل دا کیدی شي، چې هغه کاهل الحدیث لفظ استعمال کړی دی او اهل حدیث گوتې له حرکت ورکوي. ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي که حسن ظن نه وی، نو د دغه کس په کلام کې د کفر خطر ده. (المرقات ۲/۶۲۴).

بهر حال اشاره بالسبابه حکم د استحباب او سنن زوائد نه کم نه دی، فقهاء دې ته سنت وایي، موطاد محمد کې امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي (بصليح رسول الله نأخذ وهو قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ) امالي د ابو یوسف رَحْمَةُ اللَّهِ کې تصریح موجود ده، امام ابو یوسف د اشارې قائل دی. د احنافو کتابونو کې ظاهر الروایة کې د اشارې ذکر نشته، خودا مضره هم نه ده، بلکې ظاهر الروایات اشارې نه ساکت دی، خو عدم ذکر د عدم جواز دلیل نه دی. اشارې کولو مقام دا دی، کله چې مونږ گزار شهادت ته ورسې. لاله نفی باندې گوته او چته کړی چې نفی قولې سره نفی عملي هم راشي، شوافع او حنابله فرمایي الا الله اثبات باندې گوته او چتول ډیر بهتر دي، دا هم جائز دي، قعه کې چې سړی کیني او د بني لاس گوتې بندې کړي د شهادت د پاره او دا هم جائز دي، چې شهادت ته ورسې هغه وخت گوتې بندې کړي. او یا اشاره وکړي او اشارې نه پس گوته ښکته کول هم جائز دي او سلام پورې او چته ساتل هم جائز دي، خو حلقه ماتول صحیح نه دي.

یدعو بها: ددی مطلب دادی گوته او چتول د توحید اشاره کول هم دعاده. (المرقات ۶۲۴-۶۲۵/۲، الکاشف ۲/۴۱۸).

باسطها باسط اسم فاعل صیغه ده، مراد چي د گس لاس گوتې په زنگون باندې کولاو کینودل. (المرقات ۶۲۴-۶۲۵/۲)

د التحیات طرز او طریقه:

﴿۲﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا

د عبد الله بن زبير رضي الله عنه نه روایت دی وایی چي حضور صلی الله علیه و آله چي به کله (مونځ کي د التحیات د

قَعْدَ يَدْعُو وَضَعُ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فِخْذِهِ الْيُسْرَى وَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فِخْذِهِ الْيُسْرَى

پاره) کیناستونو خپل نبي لاس به يې په خپل نبي پتون باندې کینود او خپل گس لاس به يې په گس پتون

وَ أَشَارَ بِأَصْبُعِهِ السَّبَّابَةِ وَ وَضَعَ إِبْهَامَهُ عَلَى أَصْبُعِهِ الْوَسْطَى

باندې کینود او شهادت گوتې سره به يې اشاره کوله او خپله غټه گوته به يې په مینځني پو گوتې باندې

وَ يُلْقِمُهُ كَفَّهُ الْيُسْرَى رُكْبَتَهُ^(۱). (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).

کینوده (یعني داسې حلقه به يې جوړوله) او نبي عليه السلام به (کله) خپل گس لاس سره گه زنگون نیولو.

﴿۳﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی وایی چي مونږ چي به کله حضور صلی الله علیه و آله سره مونځ کولو،

قُلْنَا السَّلَامُ عَلَى اللَّهِ قَبْلَ عِبَادِهِ

نو (قعه کي د التحیات په ځای) د اده موویل: الله باندې سلام دی، مخکي دده په بندگانو باندې سلام نه

السَّلَامَ عَلَى جِبْرِيلَ السَّلَامَ عَلَى ميكَائيلَ السَّلَامَ عَلَى فُلانَ وَ فُلانَ

جبرئیل باندې سلام دی، میکائیل باندې سلام دی او فلانکي (یعني د فرشتو په هر یو فرشته اود انبیانو نه

قُلْنَا الصَّرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ

په هر یو نبي) دې سلام وي نویوه ورځ کله چي نبي عليه السلام د مونځ نه فارغ شوز مونږ طرف ته متوجه شو،

(۱) مسلم ۱۰۸/۱ رقم الحديث: ۱۱۳ - ۵۷۹.

قَالَ : « لَا تَقُولُوا السَّلَامُ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ

وي فرمايل الله باندې سلام مه وايي، الله تعالى په خپله سلام دی (يعني د الله تعالى ذات د ټولو آفتونو او

فَإِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَقُلِ التَّحِيَّاتِ

نقصاناتو نه پاک دی) کله چې تاسو کې څوک په قعدۀ باندې کيښي دا وايي: ټول تعريفونه او بدني او مالي

لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

عبادتونه الله تعالى دپاره دي، اي پيغمبره په تاباندې دې سلام او د الله تعالى رحمتونه او برکتونه وي،

السَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ فَإِنَّهُ إِذَا

سلام دې وي په مونږ باندې او د الله تعالى په نیک بندگانو باندې، نبي عليه السلام و فرمايل کوم کس چې دا

قَالَ ذَلِكَ أَصَابَ كُلَّ عَبْدٍ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَشْهَدُ

کلمات وايي، دهغه برکت په ځمکه او آسمان کې هر نیک کس ته رسيږي، ييا يې و فرمايل زه گواهي ورکوم

أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

چې الله تعالى نه سوا بل هيڅ معبود نشته او گواهي ورکوم چې محمد صلى الله عليه وسلم د الله بنده او رسول دی

ثُمَّ لِيَتَّخِذَ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُوهُ». (متفق عليه).^(۱)

ييا يې و فرمايل دې نه پس بنده ته کومه دعابته بنکاري هغه دې اختيار کړي او الله نه دې سوال وکړي.

توضیح: التحیات لله: دلته درې الفاظ دي او دريو وارو کې مختلف توجیحات دي، خو مشهوره معنی

داده. التحیات نه مراد عبادت قولی، او الصلوات نه عبادت بدني، الطیبات نه مراد عبادت مالیه دی،

مطلب دا چې زما قولی عبادت الله تعالى دپاره دی. او زما بدني او مالي عبادت هم د الله تعالى دپاره

دی یعنی هر نوع عبادت د الله تعالى دپاره دی گویا دا اعلان دی: ﴿إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي

لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾.

السلام عليك ايها النبي: سوال: کله چې حضور صلى الله عليه وسلم زموږ سره موجود نه دی ييا يې مونږ ولي

دې خطاب سره يادوو، نو آيا بيادې نه دا نه ثابتېږي چې حضور صلى الله عليه وسلم حاضر او ناظر دی، لکه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۱۱/۲، رقم الحديث: ۸۴۱، ومسلم في الصحيح ۳۰۱/۱ رقم الحديث: ۵۰-۱۰۲، وأبو داود ۵۹۱/۱ رقم

الحديث: ۹۶۸، والنسائي ۲۴۰/۲، رقم الحديث: ۱۱۶۸.

څنگه چې بعضې کم فهمه خلکو خیال دی؟ (المراقات ۲/۶۲۷).

جواب: اصل کې دا خطاب د الله تعالی د طرف نه دی، چې شب معراج کې د حضور ﷺ سره شوی دی. قصه داسې وه: د معراج په شپه حضور ﷺ ته الله تعالی وفرمایل، چې کله یو دوست خپل دوست خواته ځي ځان سره یو تحفه ضرور وړي، نو مال ه څه راوړي حضور ﷺ ورته جواب ورکړو التحیات لله دا جواب ډیر عظیم وو، ددې په صله کې الله تعالی ورته وفرمایل السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته، داهم ډیر لوی اعزاز او انعام ؤ، ځکه حضور ﷺ خپل امت هم ځان سره یو ځای کړو، السلام علینا و علی عباد الله الصالحین، داد امت سره لویه همدردی وه او دا پوره مکالمه ډیره مناسب وه، بنا په دې باندې جبرائیل اعتراف د شان د نبی ﷺ کې وفرمایل: اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمد عبده ورسوله دې ټولې مکالمې ته چې وگورئ څوک دا ویلی شي چې دا زمونږ د طرف نه ده؟، حقیقت کې دا مکالمه مونږ نقل کوو، چې د معراج په شپه د الله تعالی په دربار کې شوې وه. (المراقات ۶۲۷-۲/۶۲۸).

عمدة القاري کې بدر الدین عینی رَحْمَةُ اللهِ وَايِي اصل کې دا کلام حضور ﷺ صحابو ته بنودلو چې ستاسو مخې ته وو، بیا دا کلام هغه صحابه وو هم واخیستو کوم چې غائب وو او دغه رنگ دا سلسله غائبینو کې روانه وه. ددې کلام مطلب دا هم دی، دا صیغه حاضر او ناظر د عقیدې لاندې نه ده. بلکې دا بطور نقل او حکایت ده. علامه سیوطي رَحْمَةُ اللهِ او نورو محدثینو د کرمانی رَحْمَةُ اللهِ په شان وغیره نقل کړی کله چې د حضور ﷺ وصال و شونو صحابو په دغه ځای السلام علی النبی و علی چې هغې کې د حاضر سره د خطاب په ځای د غائب خطاب دی، فقهاء او محدثین دا توجیحات ځکه کوي چې د امت مسلمه په نزد باندې د حضور ﷺ په باره کې عقیده د حاضر او ناظر جائز نه ده.

الصالحین: دې قید سره هغه ټول خلک خارج شول کوم چې صالح نه دي، علماء فرمایي صالح سړی هغه دی، چې د خالق او مخلوق په حقونو کې رعایت ساتي. (المراقات ۲/۶۲۸).

څومره لویه خوش قسمتي ده د هغه خلکو کوم چې صالح دي ځکه چې د اولیاء الله او د حرمینو د ائمو او فضلاو دعاگانې دوي ته مفت ملا ویري، صرف دا چې صالح جوړ شي، اللهم ارزقنا صلاحاً واعظناً فلاحاً.

په مونږ کې کوم تشهد افضل دی

﴿٤١﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُدَ كَمَا

عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایي چې حضور ﷺ به مونږ ته داسې تشهد بنودلو لکه څنگه چې به

يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ فَكَانَ يَقُولُ: «التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ

بِي مَوْنَرْتَه بِنُو دَل دَقْرَان كَرِيْم يُو سُوْرَت او وِيْل بَدِيِي: تَهول بَرِكْت وَاْلَتَعْرِيفُوْنَه او تَهول مَالِي او بَدْنِي عِبَادَتُوْنَه

بِنُو السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ

اللَّهِ تَعَالَى دِ پَارَه دِي، اِي نَبِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَا سُو بَانْدِي سَلَامْتِي دَه او بَرِكْتُوْنَه او رَحْمَتُوْنَه سَلَام دِي وَي

عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

پَه مَوْنَرْتَه بَانْدِي او پَه نِي كُوْبِنْد گَانُو بَانْدِي او زَه دَدِي خَبَرِي گَوَاهِي وَر كُوْم چِي نَشْتَه لَانْتَقِد عِبَادَت پَه غَيْر دَالله

وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ «^(۱) رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

نَه بَل خُو ك او گَوَاهِي وَر كُوْم چِي مُحَمَّد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَالله تَعَالَى رَسُوْل دِي.

وَلَمْ أَجِدْ فِي الصَّحِيحَيْنِ وَلَا فِي الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّحِيحَيْنِ: «سَلَام عَلَيْكَ» وَ «سَلَام عَلَيْنَا» بِغَيْرِ الْفِي وَلَا يَمِ

وَلَكِنْ رَوَاهُ صَاحِبُ الْجَامِعِ عَنِ الرَّمِذِيِّ.

توضیح: يعلمنا السُّورَةَ: قعده اولی واجب ده او قعده آخره مونخ کی فرض ده، په دواړو قعدو کې تشهد لوستلی کېږي. سوال دادی د تشهد باره کې لس روایات موجود دي، مختلف تشهدات ذکر دي، خو مشهورو روایاتو کې درې تشهد مشهور دي:

(۱) تشهد ابن مسعود رضي الله عنه (۲) تشهد د ابن عباس رضي الله عنه (۳) تشهد د عمر فاروق رضي الله عنه.

چونکې تشهد کې د الله تعالی وحدانیت په بڼه طریقي باندې ثابتول مقصد دي، نو صحابه کرامو مختلفو الفاظو سره دغه پیش کړی دی، دا وجه ده د ټولو علماو اتفاق دی، چې د صحابو دور کې مختلف تشهدات لوستل کیدل او د لس صحابو جدا جدا تشهدات وو، ټول جائز دي، جواز او عدم جواز کې اختلاف نه دی، البته افضل او غیر افضل کې اختلاف راغلی، خبره صرف د ترجیحاتو ده. (المرقات ۲/۶۳۰، الکاشف ۲/۴۲۲).

د قهاو اختلاف: درې تشهدات مشهور دي تشهد د ابن مسعود رضي الله عنه، تشهد د ابن عباس رضي الله عنه، تشهد د عمر فاروق رضي الله عنه، اوس په دې کې کوم افضل دی او کوم ته ترجیح ده، امام شافعي رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنه تشهد ته افضل وایي او دې ته یې ترجیح ورکړې ده، امام مالک رحمه الله د عمر فاروق رضي الله عنه تشهد ته افضل او ترجیح ورکړې ده، موطا مالک کې ددې تشهد صیغې د ابن عباس

(۱) مسلم ۳۰۲/۱ رقم الحديث: ۱۰۲/۶۰۰، وأبو داود ۵۹۶/۱ رقم الحديث: ۹۷۱، والترمذي ۸۳/۲ رقم الحديث: ۲۹۰.

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په شان دي، امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تَشْهَدُ تَه افضل وايي او ترجيح ورکوي، ځانبله هم د احنافو سره دي. (المراقات ۲/۶۳۰، الکاشف ۲/۴۲۲).

وجه ترجيح: ائمه احناف او ځانبله تَشْهَدُ د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د ډيرو وجوهاتو نه ترجيح ورکړې ده: (۱) وجه اول امام ترمذي اعتراف کړی، د تَشْهَدُ باريه کې چې د جمهورو صحابو او تابعينو عمل د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تَشْهَدُ مطابق دی او حديث خپل مطلب کې ډير اصح او اوضح دی.

(۲) د تَشْهَدُ د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ الفاظ نقل کولو کې د ټولو ائمه حديثو توافق او اتفاق دی.

(۳) د خلکو د تعليم په غرض باندې حضرت ابو بکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ منبر نبوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې دا تَشْهَدُ لوستلې وو.

(۴) د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په تَشْهَدُ کې تجدد د عمل دی، دې کې دوه ځلې واو سره کلام ذکر کړی دی، يعنې التحيات لله والصلوات لله والطيبات لله، ددې په عکس بل تَشْهَدُ کې عطف نه وو، بلکې يوه جمله وه، چې د صفاتو سره مذکور وه.

دلته علماء يوه قصه ليکي: يو ديهاتي ډا امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ خواته راغی او سوال يې وکړو بواو او بواوين امام صاحب جواب ورکړو (بواوين) فقال بارک الله فيک كما بارک في لا ولا ثم ولى حاضرین په دې پوهه نه شو، او امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ نه يې تپوس وکړو، چې دې باندې چې څه وويل او تاسو څه جواب ورکړو، امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ وويل هغه وويل چې زه کوم تَشْهَدُ ووايم؟، آيا هغه ووايم چې هغې کې يو او دی، يا د دوو واو والا، ما جواب ورکړو د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ والات تَشْهَدُ ووايه، هغې کې دوه واوه دي، ددې وجې هغه دعا وکړه چې الله تعالی دې تا د زیتون د ونې په شان برکتې کړي چې نه شرقي وي او نه غربي دي چې دې آيت طرف ته اشاره شوې ده: ﴿مِنْ شَجَرَةٍ مَّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ (سورة النور آيت: ۳۵).

(۵) حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپله په ژبه باندې ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته حکم وکړو، ددې تَشْهَدُ تعليم مخکې امت ته ورسوي، بلکې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ډير اهتمام سره د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لاس ونيوه او دا تَشْهَدُ يې ورته ونيودو.

دا حديث د مسلسل باخذ اليد نوم سره مشهور دی، حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل شاگرد لاس ونيوو او ورته يې اوبودو تردې چې د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ استاذ حماد رَحْمَةُ اللهِ د امام صاحب لاس ونيوو او ددې تَشْهَدُ تعليم يې ورله ورکړو.

(۶) زما په خيال د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تَشْهَدُ د ټولو نه لويه وجه د ترجيح د معراج شپه ده، چې الله تعالی مخکې ته حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا کلمات په خپله لوستلې وو، چې ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې

دی، بہر حال دامثلہ د اولیٰ او غیر اولیٰ دہ، ہر یو سرہ وجوہ ترجیحات موجود دی.

پسند اپنی اپنی نصیب اپنا اپنا

الفصل الثانی:

پہ شہادت کئی د گوتی او چتو لو نہ پس حرکت ور کول خنگہ دی

﴿۵﴾ وَعَنْ وَاثِلِ بْنِ حُجْرٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : ثُمَّ جَلَسَ

واثل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایا چې بیا حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (سجدی نہ سر او چت کړو دغه رنگ) کیناستو

فَأَفْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى وَحَدَّ مِرْفَقَهُ الْيُسْرَى

چې خپله گسه خپه یې خوره کړه او گس لاس یې د گسې خپې په پتون باندې کینودو او کینوده بې خنگل

عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى وَ قَبَضَ ثُنْتَيْنِ

په بې پتون باندې (یعنی خپله خنگل یې دورون سره یو ځای نه کړه) او بند یې کړی دواړه گوتی (یعنی

وَ حَلَقَ حَلَقَةً

کچی او د هغې سره نزدې گوتی) (د احنافو د مسلک مطابق منځ گوته او غټه گوته) حلقه یې جوړه کړه

ثُمَّ رَفَعَ أَصْبَعَهُ فَرَأَيْتُهُ يُحَرِّكُهَا يَدْعُو بِهَا^(۱).

بیا یې د شہادت گوته او چته کړه او ماو لیدو چې دغه گوتی ته یې حرکت ور کولو او اشاره یې ورسره کوله

توضیح: وقبض ثنّین: دوه گوتی یې بندې کړی، دې نہ مراد کچی او هغې سره خواته گوته د هغې ته خنصر او بنصرو ویلی شي. (المراقات ۲/۶۳۳).

و حلق حلقه: یعنی د مینځ او غټې گوتی سر و نه یو ځای شي حلقه ورته ویلی شي، دا طریقه د احنافو په نزد باندې راجح ده او دغه عدد تسعین دی، او دغه حدیث د احنافو دلیل دی.

او د شوافعو حضراتو د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث نمبر (۱) نہ استدلال دی، دې کې درې پنځوس عدد بنودلی دی. (المراقات ۲/۶۳۳).

دا خبره یاده ساتل په کار دي چې د اهل حسابو په نزد باندې د گوتو اشارو او کینودلو نه خاص عدد طرف ته اشاره ده، یو یزد پاره جدا اشاره او لسیز طرف ته جدا دغه رنگ ورپسې څه، ددې فن په تقریرات

الرافعي کې ښه بحث شوی دی، بهر حال گوتې او چتیدو نه پس حرکت ورکولو کې اختلاف دی. **د قهلو اختلاف:** امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ يَحْرُكُهَا لَفْظُ نَهْ اسْتِدْلَالُ كَرِي دِي فرمايي چې شهادت گوتې له دې حرکت ورکوي ترڅو پورې چې يې سلام نه وي اړولی. (المركات ۲/۶۳۴). جمهور فقهاء فرمايي د گوتې او چتیدو نه پس حرکت نه دي ورکول په کار يا دې او چته نيسي يا ښکته حرکت نه دی په کار.

دلائل: امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ د زير بحث حديث د حضرت وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نه استدلال کړی دی هغې کې يحرکها الفاظ دي، ائمه احناف او جمهور دې سره د حضرت عبد الله بن زبير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نه استدلال کړی دی، هغې کې لا يحرکها الفاظ راغلي.

تطبيق: دې تطبيق سره دواړو رواياتو کې تعارض ختمیږي او د وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت جواب په کې هم کېږي او د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ مستدل هم نه پاتې کېږي. تطبيق داسې دی د وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت کې يحرکها مطلب دا نه دی، چې گوته او چته کړه او حرکت ورکوه، بلکې مطلب دا دی چې د اشارې د پاره گوته او چته کړه او د دغه او چتیدو نه يې يحرکها سره تعبير کړی دی.

امام بیهقي د دواړو رواياتو تطبيق کولو باره کې داسې ارشاد فرمايي: (فيحتمل ان يكون المراد بالتحريك الاشارة بها) لا تكرير تحريكها فيكون موافقا لرواية ابن زبير (بیهقي، ج ۲، ص ۱۳۲) دې کې دا احتمال شته، چې د گوتې خوځولو نه مراد اشاره ده، خوځول نه دي، نو بيا د وائل بن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او د ابن زبير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رواياتو کې موافقت راځي.

د اشارې په وخت کې گوته خوځول نه دي په کار

﴿٦٥﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُهَيِّئُ
د عبد الله بن زبير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به اشاره کوله (د کلمه شهادت
بِأَصْبُعِهِ إِذَا دَعَا وَلَا يُحْرِكُهَا ^(١) .
لو ستلو) په وخت کې په خپلې گوتې سره چې کله به يې (په قعده کې) دعا کوله خوځوله يې نه.
وَ زَادَ أَبُو دَاوُدَ وَلَا يُجَاوِزُ بَصْرَةَ إِشَارَتِهِ.
ابو داود دا الفاظ هم رانقل کړي دي او د هغوی نظر به د اشارې نه تجاوز نه کولو.

(١) أخرجه أبو داود ٦٠١/١ رقم الحديث : ٩٩٠، والنسائي ٣٩٧/٢ رقم الحديث : ١٢٧٥.

توضیح: لایحرکھا: دا حدیث واضح دلیل دی، چي د تحریک السبابہ ذکر چي ددی حدیث نہ مخکي کوم حدیث کي راغلی وو، هغه یا مؤول دی یا موقوف دی او عدم تحریک صراحت سره ثابت دی. او دا حدیث په امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ بَانْدِي حجت دی. (المركات ۲/۶۳۳).

لایجاوز بصره اشارته: ددی عبارت مطلب دادی چي د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نظر به د اشاري بالسبابه نہ مخکي تجاوز نہ کولو. بلکي د قعدې په وخت کي به د هغه نظر مخي ته وو. دویم مطلب یي دادی، چي د هغه نظر به په اشاره بالسبابه باندې پروت وو. چي مضمون توحید بنه په زړه او دماغو کي کيني. عامو شارحینو دا دویمه معنی مراد اخیستی. دریم مطلب دادی چي د هغوی نظر هغه وخت آسمان ته نه ځي ځکه چي د هغې نه دا تاثر ملاویږي، چي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په گوټي مبارکي سره اشاره کوي چي، الله تعالی په آسمانونو کي دی، دې نه د جهت احتمال هم کېږي، چي تجسم ته مستلزم دی او دې سره حدوث لازم دي او ددی نه الله تعالی پاک دی. (المركات ۲/۶۳۳).

اشاره په یوې گوټي سره کول په کار دي

﴿۷﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : إِنَّ رَجُلًا كَانَ يَدْعُو بِأَصْبَعَيْهِ

د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چي یو کس تشهد کي په دواړو گوټو اشاره وکړه نوبی

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُخِذَ أُخِذَ. (۱)

کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه ته وفرمایل یوې گوټي سره اشاره کوه، یوې گوټي سره اشاره کوه.

توضیح: احد احد: ابوداود او نسائي روایت کي دا وضاحت موجود دی، حضرت سعد بن ابی وقاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قعده کي کلمه شهادت په وخت کي د دواړو لاسونو د شهادت گوټو سره اشاري کولې، کیدای شي خیالی یي دا وو چي دې سره د توحید په اثبات کي اضافت وشي، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چي کله وکتل، نو دایي ددی عمل نه منع کړو او حکم یي وکړو چي یوې گوټي سره یعنی وحدانیت د اثبات د پاره یو گوټي سره اشاره کوی. (المركات ۲/۶۳۴).

په قعده کي د ناستي صحیح طریقہ

﴿۸﴾ وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ فِي الصَّلَاةِ

دا بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منع کړي ددی نه چي کيني سړي په مونځ کي

(۱) أخرجه الترمذي ۵۲۰/۵ رقم الحديث : ۳۵۵۷، والنسائي ۳۸/۴ رقم الحديث : ۱۲۷۱.

وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلَى يَدَيْهِ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ ، وَأَبُو دَاوُدَ) ^(۱) وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُ :

او تکیه یې لگولې وي په لاس باندې . د ابوداود یو روایت کې دا الفاظ هم دي: حضور ﷺ

نَهَى أَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدَيْهِ إِذَا نَهَضَ فِي الصَّلَاةِ .

ددې نه هم منع فرمایلي چې یو کس مونځ کې د پاڅیدو وخت کې د لاس نه مدد اخلي.

توضیح: وهو معتمد: ددې مطلب دا دی چې سړی کله قعدہ کې کښي، نو ځمکې باندې دې لاس نه ږدي، بلکې دواړه لاسونه دې په خپلو پتونانو باندې داسې ږدي چې د گوتو سر و نه د زنگونانو د بره راشي، حضور ﷺ ځمکه باندې تکیا کولو نه منع فرمایلي ده، دویمه خبره دې حدیث کې دا بیان شوې ده، سړی چې کله سجده وغیره نه پاڅي هغه ته په کار دي چې په ځمکه باندې تکیه ونه لږوي، ددې نه هم حضور ﷺ منع فرمایلي ده، (المراقات ۲/۶۳۴).

د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ مَسْلُكٌ دَا دِي چې قیام ته پاڅیدو وخت کې ځمکه باندې لاسونو سره تکیا نه شي کولی، که چاته عذر وي، نو شرعاً صاحب عذر معذور وي. هغه چې څه کوي مجبور دی. (المراقات ۶۳۴-۲/۶۳۵).

امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي بغير عذر که څوک تکیا لږوي پاڅیدلی شي، د شوافعو حضراتو د جلسه استراحت او تکیا لږولو د پاره باب صفة الصلوة حدیث نمبر (۷) نه استدلال کړی دی، د احنافو دلیل زیر نظر حدیث دی او ورسره حدیث نمبر (۹) کې هم د دوي دلیل دی، ددې مثلي پوره تفصیل حدیث نمبر (۷) په توضیح او تشریح کې شوی دی، دا خبره د یاد ساتلو قابله ده، دا بحث هغه وخت دی چې کله معذورنه وي که معذور کس وي نو معذور مجبور دی او د هغه د پاره ممانعت نشته. (المراقات ۶۳۴-۲/۶۳۵).

﴿٩٥﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ

د عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې حضور ﷺ اولو دوو رکعتونو کې (يعني

مَأْتَهُ عَلَى الرَّضْفِ

اوله قعدہ) کې (تسجد د پاره دو مره کیناستو) گویا چې حضور ﷺ په گرم کاني باندې ناست دی

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۶۰۱/۲ رقم الحديث : ۹۹۲ .

حَقِّي يَقُومَ. (۱)

او په (جلی) سره به پاڅیدو.

الفصل الثالث:

﴿۱۰﴾ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا التَّشْهَدَ كَمَا

د جابر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه و سلم به مونږ ته تشهد داسې بنودلو لکه څنگه چې

يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ :

به یې مونږ ته د قرآن کریم یو سورت بنودلو (یعنې څنگه چې د قرآن کریم د الفاظو په اعتبار مختلف دی

دغه رنگ د تشهد الفاظ هم مختلف دي، چنانچه دې روایت کې د تشهد الفاظ داسې ذکر دي (ترجمه):

« بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبَاتُ

یعنې د الله په نوم او توفیق سره شروع کوم او ټول تعریفونه او ټول مالي او بدني عبادت الله تعالی دپاره دی

السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا

سلام دې وي په تاباندي ای نبی صلی الله علیه و سلم او د الله تعالی برکتونه او رحمتونه، سلام دې وي په مونږ باندې

وَ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ

او د الله په نیکو بندگانو باندې اوزه ددې خبرې گواهي ورکوم چې د الله نه غیر بل معبود نشته، او گواهي

أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ. (رواه النسائي) (۲)

ورکوم چې محمد صلی الله علیه و سلم د الله بنده او رسول دی زه دخدای نه د جنت سوال کوم او د دوزخ نه پناه غواړم

د شهادت گوتې په اوچتیدو سره شیطان سوزي

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ تَائِفٍ قَالَ : كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ

د تائف رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضرت عبد الله ابن عمر رضي الله عنه به چې کله مونځ کې کیناستو، نو

(۱) أخرجه أحمد ۲۸۶/۱، وأبو داود ۶۰۶/۱، رقم الحديث: ۹۹۵، والترمذي ۲۰۲/۲، رقم الحديث: ۳۶۶، والنسائي ۲۱۳/۲، رقم الحديث:

۱۱۷۶.

(۲) أخرجه النسائي ۲۱۳/۲، رقم الحديث: ۱۱۷۵.

وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَ أَشَارَ بِأَصْبَعِهِ وَ اتَّبَعَهَا بَصَرَهُ

خپل دواړه لاسونه به یې په خپل دواړو زنگونانو باندې کینودل او گوتې سره به یې اشاره کوله او نظر به

ثُمَّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَهِيَ أَهْدُ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ».

یې په گوته باندې و او ویل به یې چې نبی ﷺ فرمایي دا په شیطان باندې دا وسپنې نه زیات سخت دی

يَعْنِي السَّبَابَةَ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ)^(۱).

یعنی شهادت گوتې سره اشاره د وحدانیت، دا په شیطان باندې د نیزې وار کولو نه زیات سخت دی.

﴿۱۲﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ كَانَ يَقُولُ: مِنَ السَّنَةِ إِخْفَاءُ التَّشْهَدِ^(۲).

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې: تشهد په مزه آواز سره لوستل سنت دي.

وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

ترمذي وايي دا حدیث غریب دی.

نوټ: صحابي چې کله من السنة وايي، دهغه دا قول د قال رسول الله صلى الله عليه وسلم په شان مرفوع

حدیث جوړېږي.



(۱) أحمد في المسند ۱۱۹/۲.

(۲) أبوداود ۶۰۲/۱ رقم الحديث: ۹۸۶، والترمذي ۸۱/۲ رقم الحديث: ۲۹۱.

بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَضْلُهَا:

په حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې درود لوستلو فضيلت

قال الله تعالى: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾
(سورة احزاب آيت : ۵۶).

سليموا يا قوم بل صلوا على صدر الامين ❁ مصطفى ما جاء الارحمة للعالمين

صلوة په لغت کې دعا، استغفار، رحمت او حسن الشاء ته ويلی شي. که د صلوة نسبت الله تعالی طرف ته وشي دې نه درحمت کامله نزول مراد دی، که نسبت یې فربتو ته وشي، نو استغفار ترې مراد دی، او که نسبت یې انسانانو ته وشي دې نه دعا مراد ده، او که مرغانو طرف ته یې نسبت وشي دې نه تسبیح او تهلیل مراد دي. (اشعة اللمعات ۱/۴۳۴).

په ټول عمر کې یو ځل درود لوستل فرض دي، قرآن کریم یو څو آیتونه په دې باندې دلالت کوي، که مجلس کې د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوم مبارک واخیستلی شي په اول ځل، درود لوستل واجب دي، که دوباره واخیستی شي بیا دورد سنت او مستحب دی، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې درود لوستل بالذات مقصود دي او نورو انبیا او صحابه کرامو باندې بالتبع لوستل جائز دي، متقل طور باندې بل چا باندې لوستل ناجائز دي، بلکې بعضې محققینو صلوة د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خصوصیاتو نه ګرځولی دی. او سلام د ټولو پیغمبرانو د پاره عام دی، ها بالتبع صلوة نورو انبیا وعلیهم السلام باندې لوستلی کېږي. (اشعة اللمعات ۱/۴۳۴).

رضی الله عنه: لفظ چونکې اخبار بالرضا دی، ځکه د صحابو نه علاوه بل چا د پاره جائز نه دی، صحابو سره خاص دی، بعضې متقدمین علماء یې د غیر صحابي د پاره هم جائز کوي، بعضې مقاماتو کې غیر صحابي د پاره لفظ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مستعمل دی. (اشعة اللمعات ۱/۴۳۴).

رحمة الله عليه: لفظ د اولیاء الله او د علماو د پاره استعمالیږي، البته بالتبع رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او رحمة الله عليه غیر صحابي او غیر ولي په باره ویلي کېږي. (اشعة اللمعات ۱/۴۳۴).

لمعات کې د شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ د کلام نه دا معلومیږي، صلوة او سلام نه که صرف مراد دعا، یعنی ددې لغوي معنی مراد واخیستلی شي، بیا د انبیا وعلیهم السلام نه علاوه د نورو د پاره هم استعمالیږي، لکه حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (اللهم صل على آل ابي اوفى، اللهم صل على عمرو بن العاص) لوستلی دی. دا ټول د دعا او رحمت په طور باندې دي، درود په طور باندې نه دي، دغه صورت د حال د لفظ د

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هَمْ دِي. (الكاشف ۲/۴۳۱، اشعة اللمعات ۱/۴۲۳).

په التحیات کي درود ویل فرض دي او که سنت؟

امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَائِي التحیات کي هم درود لوستل فرض دي، تشهد نه پس قبل السلام هم فرض دي، خودي مسئله کي امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ سَرَه شوک نشته، بلکه دا امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ قول شاذ دي. امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ معتمد قول دادی، که یو کس په مجلس کي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوم مبارک واوروي یو خُلي درود لوستل واجب دي، دهغي نه پس لوستل مستحب دي. د التحیات او د تشهد نه پس سنت دي. داد جمهورو مسلک دي، البته د امام احمد رَحْمَةُ اللهِ یو قول امام شافعي سره دي. امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د قرآن کریم درود وال آیت نه استدلال کړی دی، احادیثو کي چې د درود کوم فضائل ذکر شوي دي، هغي نه یې هم استدلال کړی دی، خودا استدلال واضح نه دی، په آیت کي مطلق درود ذکر دی، مونخ سره خاص نه دی، نه د هر خُلي لوستلو خبره ده، احادیثو کي یې د درود فضیلت بیان کړی، د درود لوستلو ترغیب دی، داد فرضیت دلیل نه دی، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته هر درود لوستل فرمایلي وو: اِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ فَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ، دلته د درود لوستلو نه بغیر صرف تشهد پورې لوستل یا دهغي مقدار ناسته باندې مونخ مکمل او جائز گرځولی شي، دا دلیل دی چې درود فرض نه دی، په عمر کي یو خُلي فرض دی، خصوصي طور باندې د تشهد نه پس قبل السلام سنت مؤکده دي. (الكاشف ۲/۴۳۰، المرقات ۳/۵).

الفصل الأول:

په التحیات کي د درود ویلو طریقه

﴿١﴾ وَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ : لَقِيتُ كَعْبُ بْنَ عَجْرَةَ
د عبد الرحمن بن ابی لیلی رَحْمَةُ اللهِ (تابعی) نه روایت دی وایي چې: زما ملاقات وشود کعب بن عجره
فَقَالَ أَلَا أَهْدِي لَكَ هَدِيَّةً سَبِعْتَهَا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
(صحابی) سره هغه وویل زه تاته هغه خیز بطور هدیه پیش نه کړم کوم چې مادني عَلَيْهِ السَّلَام نه اوریدلی دی؟
فَقُلْتُ بَلْ فَأَهْدِيهَا لِي فَقَالَ سَأَلْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
مَاعَرْضَ وَكَرْوَلِي نَهْ، ماته یې ضرور هدیه کړه هغه وویل مونږ (یو شخصه) سوال وکړو دني عَلَيْهِ السَّلَام
فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ فَإِنَّ اللهَ
نَه يَارَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تاسو باندې او ستاسو په اهل بیتو باندې مونږ درود څنگه ولولو ځکه الله تعالی

قَدْ عَلَّمَنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكُمْ قَالَ : « قُولُوا

مونږ ته په تاباندي سلامتې ليرلو طريقه بنودلې (خود درود نه) حضور صلى الله عليه وسلم و فرمايل داسې وايي

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ

ای الله! محمد صلى الله عليه وسلم او آل محمد صلى الله عليه وسلم باندې رحمت نازل کړه څنگه چې تارحمت نازل کړې

عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

و په ابراهيم عليه السلام او آل ابراهيم عليه السلام باندې بيشکه چې ستا صفت شوی دی او ته اوچت يې ای

اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ

الله! محمد صلى الله عليه وسلم او آل محمد صلى الله عليه وسلم باندې برکت نازل کړه. لکه څنگه چې تار برکت نازل کړې

عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ» (بخاري، مسلم) (۱)

و په ابراهيم عليه السلام او آل ابراهيم عليه السلام باندې، بيشکه چې ستا صفت شوی دی.

إِلَّا أَنْ مُسْلِمًا لَمْ يَذْكُرْ "عَلَى إِبْرَاهِيمَ فِي الْمَوْضِعَيْنِ".

توضیح: كيف نسلم: یعنی التحیات کې السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته الفاظو سره الله د سلام طريقه بنودلې ده، یعنی معراج کې حضور صلى الله عليه وسلم باندې الله تعالی په خپله سلام لوستلی و اوس د صلوة طريقه و بنايه ځکه چې قرآن کریم کې د صلوة او سلام دواړو حکم دی حضور صلى الله عليه وسلم و فرمايل چې درود ابراهيمي وائي، علماء ليکي، چې په ټولو درودونو کې افضل درود د مونځ والا دی، چې د لوستلو نه يې بريلوي حضرات محروم دي. (الکاشف ۲/۶۲۹، المرقات ۳/۶).

آل محمد صلى الله عليه وسلم څوک دي؟ (آل) اهل او عيال ته ويل کېږي او تابعدارو ته هم (آل) ويل کېږي د (آل) تعين کې د علماء کرامو مختلف اقوال دي، د بعضې علماء د آل محمد صلى الله عليه وسلم نه صرف د حضور صلى الله عليه وسلم اهل او عيال مراد دي، بعضې حضرات فرمايي آل محمد صلى الله عليه وسلم نه تابعدار او فرمان بردار خلک مراد دي، هر مؤمن او متقي د حضور صلى الله عليه وسلم آل دی، بعضې حضرات فرمايي د آل محمد صلى الله عليه وسلم نه هغه اهل بيت مراد دي، چې هغوی د پاره صدقه اخيستل حرام دي. (الکاشف المرقات ۳/۷-۵).

فخرالدين رازي رحمه الله فرمايي د حضور صلى الله عليه وسلم ازواج مطهرات او د حضور صلى الله عليه وسلم اولاد

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۴۰۸/۶، رقم الحديث: ۳۲۷۰، ومسلم في الصحيح ۳۰۵/۱، رقم الحديث: ۶۶-۱۰۶.

اهل بيتو کې شامل دي. مطلب دا دی ازواج مطهرات د اهل بيتو اولني مفهوم کې دا شامل دي، ددې نه پر نور خلک دې کې شامل دي او ازواج مطهرات خو خود په اهل بيتو کې شامل دي.

علي ابراهيم: حديث کې په درود سره حضرت ابراهيم عليه السلام ولې خاص شوی دی، ددې يوه وجه داده حضرت ابراهيم عليه السلام تلي الاطلاق جد الانبياء دی، دويمه وجه داده حضرت ابراهيم عليه السلام د حضور صلى الله عليه وسلم خاص کر جدا مجد دی، دريمه وجه داده چې حضور صلى الله عليه وسلم د شريعت محمدي اصولي طور باندې د دين ابراهيمي تابع دی، چنانچه مکې والاو به خان ته ابراهيميان ويل او بعضې عبادتو کې به يې هم د هغه تابعداري کوله. (المراقات ۳/۷).

د کما صليت بحث: سوال: د تشبيه قاعده ده چې ادنی تشبيه د اعلى سره ورکولی شي چې ادنی مشبه، د کامل مشبه به سره ملاؤ کړي که دا قاعده درود ابراهيمي کې ومنلی شي، دې سره د اسلام هغه عقیده متاثره کېږي، دې کې دا خبره منل شوې ده چې محمد صلى الله عليه وسلم په ټولو انبياو کې افضل دی. (المراقات ۳/۷).

جواب: علماء کرامو ددې سوال ډير جوابات ورکړي دي بلکې بعضې علماو په دې لفظ باندې کتابونه ليکلي دي.

اول جواب: دادی چې په تشبيه کې د اعلى سره ادنی تشبيه قاعده اکثره ده، قاعده کليه نه ده، نو لهذا ذکر شوي صورت ددې قاعدې لاندې نه راځي.

دوهم جواب: دادی چې د مشبه به قوي او اعلى او افضل کيدل ضروري نه دي، لکه اوضح او اظهر او اعرف کيدل ضروري دي، ځکه الله تعالی د خپل نور الهي تشبيه طاقچه او ډيوې اينودلی شوې سره داسې ورکړی: ﴿مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّ الْيُسْبَاحَ رُجُومًا مُتْرَافًا﴾ (سورة النور آيت: ۳۴) (المراقات ۳/۷).

په يو شاعر باندې چا اعتراض وکړو چې تا د بادشاه د سخاوت او شجاعت تشبيه د حاتم طائي او د عمرو سره ورکړه او په دې سره دې د بادشاه توهين وکړو داسې چې د اعلى تشبيه د ادنی سره ورکړې ده نو دې شاعر جواب ورکړو:

لا تنكروا ضربی له من دوله ❁ مثلاً شرودا في الندي والبأس

فإنه قد ضرب الاقل لنوره ❁ مثلاً من المشكاة والديراس

يعني ما په سخاوت او شجاعت کې د کم تر څيز سره چې کومه تشبيه ورکړې ده ته په دې باندې تنقيد او اعتراض مه کوه ځکه چې الله تعالی د خپل نور تشبيه د يو کم تر څيز طاقچه او فانوس سره ورکړې ده.

دریم جواب: دادی چې دلته تشبیه په نفس صلوة کې ده په کیفیت او کمیت د صلوة کې نه ده یا په بل تعبیر سره دلته اشتراک فی النوع دی چې په نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې نوع صلوة وی په دې کې بحث نه دی چې کومه نوع اتم ده او کومه نوع غیر اتم ده.

خلورم جواب: دادی چې دلته په کما صلیت کې کاف لفظ زائد دی، نو بیا خود تشبیه خبره ختم شوه. دا جوابات علماء بیانوي زما په خیال ددې بحث څه ضرورت نشته دی ځکه چې په حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام باندې د الله تعالی د خصوصي رحمت نزول شوې وو که چیرته دده دعاء د محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د پاره وغوښتل شي نو په دې کې څه حرج نشته دی.

د درود ویلو مختلفې صیغې

﴿۲۶﴾ وَعَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَيْفَ نُنَصِّيكَ عَلَيْكَ؟
د ابو حمید ساعدي نه روایت دی وایي چې صحابو عرض وکړو یا رسول الله مونږ تا باندې څنگه درود وایو؟
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ
حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل دا وایي: ای الله! رحمت نازل کړه په محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او دده په ازواجو
وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ وَ بَارِكْ
مطهراتو او دده په اولاد باندې، لکه څنگه چې تا په ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام باندې رحمت نازل کړې و، او برکت
عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَ ذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ
نازل کړه په محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او دده په ازواج مطهراتو او دده په اولاد باندې لکه څنگه چې تا برکت نازل
عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مُجِيدٌ" (۱)
کړې و په ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام باندې، بېشکه ته بزرگ او برتر یې.

توضیح: وازواجه: د درود الفاظ او صیغې مختلف انداز او الفاظو سره راغلي دي، دغه رنگ د مشکوة احادیثو کې هم مختلفې صیغې راغلي دي، علماء ددې متعلق کتابونه لیکلي څه صیغې احادیثونه ثابت دي او څه د بزرگانو معمولاتو نه منقول دي، کومې صیغې چې د شان نبوت منافي نه وي، یاد شریفیت د اصولي قواعدو مخالف نه وي. د هغې د لوستلو جواز شته.

علماء لیکي درود ابراهیمي ټولونه افضل دی، بریلوي حضرات خپل ځان ته عاشقان رسول وایي،

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۰۷/۶، رقم الحديث ۳۳۶۹، ومسلم في الصحيح ۳۰۶/۱ رقم الحديث: ۶۹-۱۰۷.

هنوي د درود لو ستلونه محروم دي، کوم چې مستند دی او د دوي درود کې غلطه عقیده پرته ده. په دلائل الخیرات کې د درود مختلف قسمونه موجود دي او مختلفو صیغو سره موجود دي.

د درود ویلو فضائل

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ وَاحِدَةً

د ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي عليه الصلاة والسلام فرمایي څوک چې ولولي په ما باندې درود

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا « (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱).

شريف يو ځلي الله تعالى به په دې باندې لس ځلي رحمت نازل کړي.

توضیح: عشا: دې امت ته يو نيکی باندې لس نيکیانې ملاويږي، دې اصولو مطابق دلته يو درود باندې لس رحمتونو وعده شوي ده، د الله تعالى د طرف نه لس دروده ليرلو مطلب د لس رحمتونو نزول دی، اوس هيڅ اشکال نشته. شيخ عبدالحق رحمه الله دا جواب هم ورکړی دی، ممکن دی چې د الله تعالى طرف نه حضور صلى الله عليه وسلم د پاره يو خصوصي درود زمونږ د زرو درودونو نه ډير افضل وي، څنگه چې ملغره د زرو دراهمونو نه افضل وي. (المرقات ۳/۱۱).

الفصل الثاني:

﴿۴﴾ عَنْ أَنَسِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً وَاحِدَةً

د انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي عليه الصلاة والسلام فرمایي کوم کس چې ما باندې يو ځلي درود ولولي

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ وَحُطَّتْ عَنْهُ عَشْرُ خَطِيئَاتٍ وَرُفِعَتْ

نو الله تعالى به نازل کړي په ده باندې لس رحمتونه او معاف به يې کړي لس گناهونه او اوچتې به کړي

لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ « ^(۲).

دده لس درجې.

﴿۵﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوْلَى النَّاسِ بِي

د ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمایي په خلکو کې نزدې خلک به ما

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳/۱۶/۱، رقم الحديث: ۷۰-۱۰۸

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۵/۳، رقم الحديث: ۱۲۹۷

يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً» (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ^(۱))

ته د قیامت په ورځ هغه خلک وي، کوم چې ما باندې ډیر درود لوستلو والاوي.

توضیح: اول الناس: ای اقرب الناس یعنی یو ځای او سیدو والا ما سره ټولونه نزدې هغه خلک وي، چې ډیر درود لوستونکي وي، ځکه چې کثرت سره درود د کثرت یادیدلو دلیل دی، او کثرت یادیدل د محبت دلیل دی او د محبت صله معیت دی، ځکه جنت کې به حضور صلى الله عليه وسلم سره وي. (المقات ۳/۱۱).

ابن حبان ددې حدیث وضاحت کې لیکي حضور صلى الله عليه وسلم ددې بشارت عظمی مصداق محدثین دي، ځکه چې محدثین حدیث لولي او ټولونه ډیر درود لولي.

د درود د پاره حضور صلى الله عليه وسلم حاضر نه وي

﴿۶﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لَكُمْ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ

د ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمایي د الله تعالی ډیرې فرښتې دي

فِي الْأَرْضِ يُبَلِّغُونِي مِنْ أُمَّتِي السَّلَامَ»^(۲)

کومې چې ځمکې کې گرځي زما د امت سلام ماته رارسوي.

توضیح: سیاحین: یعنی د فرښتو گشتي ډله ده، صرف دې باندې مامورې دي، چې د دنیا په هر گوټ کې څوک درود ولولي هغه فرښتې حضور صلى الله عليه وسلم ته رسوي، اوس ددې ترتیب څنگه دی، هغه الله تعالی بڼه پیژني، د تلو راتلو طریقه هم کیدای شي، برقي نظام غونډې هم کیدای شي، دا څه مشکل کار نه دی، ددې حدیث تعلق هغه اشخاصو سره دی، چې لرې لرې علاقه کې درود لولي او کوم چې حضور صلى الله عليه وسلم سره نزدې روزه اقدس سره لولي هغه په خپله حضور صلى الله عليه وسلم اوري، در سیدو ضرورت نشته. (المقات ۳/۱۲).

دې حدیث نه یوه دا خبره ثابته شوه، چې حضور صلى الله عليه وسلم ته قبر مبارک کې حیات دائمی حاصل دی، دویمه دا خبره ثابته شوه چې حضور صلى الله عليه وسلم هر ځای حاضر او ناظر نه دی، گینې د فرښتو د پاره به ددې نظام قائمولو ضرورت نه وو. او دې نه دا خبره هم ثابته شوه، چې حضور صلى الله عليه وسلم غیب دان نه دی، بیا منع کې د واسطو څه ضرورت وو، بعضي روایاتو کې راځي فرښتې د حضور

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۵۴/۱ رقم الحديث: ۱۸۱.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۱۲/۳ رقم الحديث: ۱۲۸۲ والدارمي في السنن ۱۰۹/۲ رقم الحديث: ۱۷۷۴.

صلى الله عليه وسلم مخې ته د درود لوستلو والا نوم هم اخلي، چې دا درود فلان ابن فلان طرف نه دی. الحمد لله لوی سعادت دی چې په شاهي درگاه کې چې د یو فقیر تذکره وشي، دا خومره غټ نعمت او حاضري ده. در مجلس آن نازنین حریفی که از ما می رود

کوم شاعر شه بنه ویلي دي:

کله گوشه دهقان به آفتاب رسید که سایه بر سرش انداخت چون تو سلطان

حضور صلى الله عليه وسلم سلام کوڼکو ته د سلام جواب ورکوي

(۷) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ
دا بوهريه رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام فرمايي کوم کس چې په ما باندې درود ولولي
إِلَّا رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي حَقِّي أَرَدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ» ^(۱)
نو الله تعالی زما روح ماته واپس کوي، تردې چې زه د سلام جواب ورکړم.

توضیح: رد الله على رومي: د اهل سنت والجماعت دا مسلمه عقیده ده، چې حضور صلى الله عليه وسلم خپل قبر اطهر کې ژوندی دی، د مرگ نه پس الله تعالی هغه ته دائمی ژوند ورکړی. مسئله داده چې حیات الانبياء کې د چاه قابل ذکر اختلاف نشته، خودې حديث نه معلومه شوه، چې د حضور صلى الله عليه وسلم حیات مستمره او دائمي نه دی، بلکې بعضې اوقاتو کې د سلام د جواب د پاره روح واپس کوي، ياد سلام جواب ورکولی شي، ددې سوال علماء او شارحين ډير جوابونه کړي دي. (المراقات ۳/۱۲).
علامه سيوطي رحمه الله تقريبا پنځلس جوابونه کړي، خو اصل درې يا دوه داسې دي چې کافي دي او زه کې حای نيسي. (المراقات ۳/۱۲).

- (۱) روحی لفظ چې کوم دی، دې نه مراد نطق دی، یعنی رد الله على نطقي (کذا قال ابن حجر في فتح الباري)
- (۲) الاراد الله على رومي جمله اصل کې حال واقع ده د قاعدې مطابق قد مخذوف دی، اصل عبارت داسې دی: (الا وقد رد الله على رومي) یعنی څوک چې هم سلام کوي حالت دا وي چې الله تعالی زما روح واپس کوي (کذا قال البيهقي وابن حجر والسيوطي)

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳۱/۲ رقم الحديث : ۲۰۱۱.

(۳) د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روح هر وخت د تجليات الهی په مشاهده کې ملا اعلیٰ کې مشغول وي او حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مکمل دغې طرف ته متوجه دی، چې کله قبر سره څوک سلام کوي، د جواب د پاره روح واپس کوي، بیا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جواب ورکوي، دې جواب باندې اشکال دی چې، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې هر طرف نه هر وخت سلام پیش کولی شي، بیا د انفصال روح څه تصور کیدی شي، بهر حال دا د عالم برزخ مسئله ده، بهتره داده چې د چون چرانه بغیر تسلیم کړی شي. حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جواب ورکوي د نزدې خلکو سلام اوري او دلرې والاو سلام فرښتې ورته رارسوي او حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جواب ورکوي، لکه څنگه چې راتلونکي حدیث کې راځي.

د حیات النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مسئله

دا مسئله نن سبا بعضې اطرافو کې ډیره سختی سره منځې ته راځي، یعنې خلک په کې اختلاف کوي، ځکه زه دلته اثبات حیات النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې یو څو گزارشات کوم. ما په توضیحات جلد اول صفحه نمبر ۳۵۴ کې سماع موتی کې هم څه لیکل کړي دي، نه د چا اختلاف ذکر کوم او نه په دې کې د اختلاف گنجائش شته، ټولو نه مخکې عرض دا دی چې عالم په درې قسمه دی: (۱) عالم دنیا (۲) عالم برزخ (۳) عالم آخرت.

عالم دنیا کې بدن متبوع او روح ددې تابع وي او د احکاماتو تغلق بدن سره دی. عالم برزخ کې روح متبوع او بدن ددې تابع وي او د احکامو تغلق روح سره وي. عالم آخرت کې دواړو حیثیت مساوي دی، دواړه مسؤل دي او د احکامو تغلق دواړو سره وي، ددې تفصیل هم توضیحات جلد اول کې تیر شوی دی، کله چې د دريو عوالمو خبره منځې ته راغله، نو معلومه شوه چې د بدن سره د روح تغلق په درې قسمه دی:

اول: د پیغمبرانو ابدان او اجساد دي ددې سره د روح تغلق دومره ژور دی، چې بدن محفوظ کیدو سره سره ددې تغلق اثر دنیا باندې هم پریوځي، لهدا دیو نبي میراث هم نه تقسیمېږي، ځکه چې هغه میراث دی نه ځکه چې د ژوندي کس میراث نه وي، همدارنگه د انبیاو علیهم السلام د ازواج مطهراتو سره نکاح هم نه کېږي دا د انبیاو علیهم السلام د ژوندي کیدو مضبوطه نښه او اثر دی.

دویم: د شهیدانو بدنونو سره د روح تغلق دی، ددې اثر دومره مضبوط او قوي وي، چې قبر کې یې بدن د پریښودو او د چاودیدو نه محفوظ وي، خو ددې اثر په دنیا نه راځي، ځکه د د شهداؤ د زنانو سره نکاح جائز ده او د هغوی میراث تقسیمېږي.

درېیم: د عام مسلمانانو بدنونه دي، دې سره د دوي د روح تغلق دومره کمزوری وي، چې دې سره د دوي بدنونه محفوظ نه وي، ها بعضې ځای یو خاص تغلق وي، هغه د نادر حکم کې دي، دې قاعده باندې پوهه کیدو نه پس ضروري خبرې واورئ.

اوله خبره داده: د قرآن کریم د نصوصو او احادیثو مقدسو د فرمان مطابق محمد صلى الله عليه وسلم باندي هغه مرگ راغلی چې کوم په ټولو انسانانو باندي راځي او دې طرف ته **﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾** (آل عمران: ۱۸۲) کې اشاره شوې ده او **﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾** (زمر آیت: ۳۰) کې ددې اعلان شوی دی. دویمه خبره داده: د حضور صلى الله عليه وسلم د وفات نه پس د حضور صلى الله عليه وسلم جسد اطهر سره د حضور صلى الله عليه وسلم د روح داسې تعلق دی، چې ددې وجې نه حضور صلى الله عليه وسلم قبر سره سلام اوري او جواب ورکوي.

دریمه خبره داده: حضور صلى الله عليه وسلم باندي چې کوم مرگ راغلی وو د هغې نوعیت څنگه دی او ددې کیفیت څه دی، ددې د معلومیدو موخه مکتلف نه یوو، موخه صرف ددې مکتلف یوو، چې حضور صلى الله عليه وسلم باندي طبعي مرگ راغلی، موخه دا منو او انکار ترې نه کوو، دې کلام سره دا پته والی لري شو چې حضرت قاسم نانوتوي رحمه الله د حضور صلى الله عليه وسلم متعارف مرگ نه انکار کړی وو ځکه چې هغه د مرگ نه انکار نه دی کړی، بلکې مرگ مني ددې په کیفیت کې یې خبرې کړي دي دا یو ځان ته بحث دی چې موخه ددې مکتلف نه یو، د حضور صلى الله عليه وسلم طبعي متعارف مرگ متعلق د حضرت نانوتوي رحمه الله داسې اقرار کولو او اعتقاد یې ساتلو، حضرت نانوتوي رحمه الله فرمایي ټول انبیاء عليهم السلام ته خاصکر حضور صلى الله عليه وسلم ته ده مرگ نسبت کولو اعتقاد ضروري دی. (لطائف قاسمیه ص ۴)

څلورمه خبره داده: عقائد دوه قسمه دي، یو هغه ضروري عقائد دي چې د هغې انکار سره سړی کافر کېږي دویم هغه عقائد دي چې د هغې منکر کافر نه دی، خو گمراه او فاسق گڼلی شي، اول قسم عقائدو دپاره د قطعي دلیل ضرورت دی، دلیل ظني کافي نه دی. دویم قسم عقائدو د اثبات دپاره دلیل ظني کافي دی، دلیل قطعي ضروري نه دی، علامه عبدالعزیز پرهاړوي رحمه الله د شرح عقائد په شرح نبراس کې فرمایي:

(ان المسائل الاعتقادية قسماً احدثاً ما يكون المطلوب اليقين كوحدة الواجب وصدق النبي صلى الله عليه وسلم، و ثالیهما ما يكتفى فيها بالظن كهذه المسئلة والاكتفاء بالدليل الظني المالا يجوز في الاول بخلاف الثاني). (نبراس، ص ۵۹۸)

حياة النبي صلى الله عليه وسلم دپاره زه اوس دلائل پیش کوم، توضیح او د تشریح کولو امکان نشته. اولني دلیل: حضرت اوس بن صامت رضي الله عنه روایت دی، مشکوة کې، ص ۱۲۰ باندي مذکور دی: (قالوا يا رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف تعرض صلواتنا عليك و قد ارمت اى يقولون قد بليت قال ان الله عز وجل حرم على الارض ان تاكل اجساد الالبياء) (سنن نسائي، ابوداود، درامي، ابن ماجه، يهقي)

وقد صح هذا الحديث ابن خزيمة وابن حبان والدارقطني والنووي في الاذكار (ابن كثير ج ۳ ص ۵۱۴) ددې حديث سند مستند دی صحابه کرامو رضي الله عنه درود و سلام نه اوريدلو د پاره دليل پيش کړو چې د حضور صلى الله عليه وسلم جسم مبارک ريزه ريزه کړی شي، نو درود به څنگه اوري، حضور صلى الله عليه وسلم جواب ورکړو بدن به سالم وي دا حقيقت کې ددې سوال جواب وو، تاسو وايې درود او سلام پيش کولی شي، ځکه چې حضور صلى الله عليه وسلم ژوندي نه دی، نو څنگه به يې اوري، زه واييم چې زه يې اورم، ځکه چې زما جسم مبارک به محفوظ وي، محفوظ کيدو مطلب دا دی چې زه به ژوندي يم او ژوندي کس اوري. خلاصه دا چې صرف د اجسادو د حفاظت خبره نه ده، بلکې د صحابو د عدم حیات د تصور پوره پوره جواب دی.

دويم جواب: د حضرت ابو درداء رضي الله عنه چې کوم حديث مشکوة (ص، ۱۲۱) باندې مذکور دي دهغې څو الفاظ دا دي: (قال قلت وبعد الموت قال ان الله عز وجل حرم على الارض ان تاكل اجساد الانبياء فنبى الله سي يرزق). (رواه ابن ماجه)

قال ابن حجر رجاله ثقات وقال الشوكاني سنده جيد وقال الملا علي قاري باسناد جيد نقله ميرك عن المنذري وله طرق كثيرة بالفاظ مختلفة (مرقات ج ۳ ص ۲۴۲) (المرقات ۳/۴۶۰). د کثرت طرقو د وجې نه دا حديث صفا (صحيح) دی، اگر چې ده باندې د انقطاع يا ارسال اعتراض شوی دی، خوداد کثرت طرقو د وجې نه بې ځای دی. دغه رنگ د يو مرفوع حديث په باره کې دا ويل هم بې ځايه دي، چې نبی الله حی يرزق جمله مدرج ده، آخرولې مدرج ده، څه دليل دی که مدرج هم وي، نو حياة النبى صلى الله عليه وسلم د پاره ددې جملې باقي حصه هم کافي ده او ددې نه مخکې کوم حديث چې تير شو هغه کافي دی، ځکه چې د بقاء د جسد جواب ددې سوال نه پس راغلی چې د مرگ نه پس درود و سلام څنگه پيش کولی شي، چې جسم باقي نه دی، جواب ورکړی شو چې کېږي، ځکه چې د نبى صلى الله عليه وسلم جسم محفوظ دی، يعنې نبى صلى الله عليه وسلم ژوندي دی.

دريم دليل: ابو يعلى موصلی سند سره د حضرت انس رضي الله عنه حديث نقل کړی دی، الفاظ دا دي: (و عن انس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الانبياء احياء في قبورهم) مسند ابو يعلى موصلی وکذا نقله علامه تقى الدين السبکی چې امام بيهقي رحمه الله ددې حديث تصحيح کړې ده، بيا ابن حجر، قاضي شوکاني، ملا علي قاري او انور شاه کشميري رحمهم الله دې ته صحيح ويلي. ملا علي قاري رحمه الله الفاظ دا دي: صح خبر الانبياء احياء في قبورهم يصلون (مرقات

ج ۳ ص ۲۴۱). (المركات ۳/۴۶۰).

خوارم دليل: زير بحث حديث د ابو هريره رضي الله عنه دي، دي كې حتى ارد عليه السلام الفاظ دي.

پنجم دليل: حضرت ابو هريره رضي الله عنه روايت مشكوة (ص، ۸۷) باندې دي. الفاظ يې دا دي: (عن ابن هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى علي عند قبري سمعته و من صلى علي نائياً ابلغته) (بيهقي)

دا احاديث د اهل السنة والجماعة د مسلک دلائل وو، کله چې يو حديث ثابت دي، تا سولې د هغې د ضعف کوشش کوي؟، آيا داسې بل صحيح روايت او حديث نشته چې مونږ په عدم حیات النبي صلى الله عليه وسلم باندې مجبوره کوي، يا يوه اجماع د امت وي، چې مونږ ته د عدم حیات النبي صلى الله عليه وسلم دعوت راکوي چې مونږ يې قبول کړو، که څوک ووايې چې قرآن کريم اعلان کوي ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾ د دې نه مرگ ثابت دي، زه وایم که دا مرگ داسې وي چې دې نه پس حیات نشته. نو بيا د مرگ نه پس دائمي مرگ او منه او اعلان وکړه بعثت بعد الموت نشته، حشر نشر نشته، جنت دوزخ د دې ثواب او عذاب نشته، ځکه چې مرگ ابدي او دائمي دي، او که دا اعلان نه شی کولی. نو او منی چې دې آیت کې د هغه د مرگ ذکر دی، چې هغې نه پس حیات نشته، نو بيا دا منل ضروري دي، احاديثو کې چې د حضور صلى الله عليه وسلم د پاره قبر کې کوم حیات ثابت دي، هغه ناقابل تردید حقیقت دي، او دې نه انکار ډیر خطرناک دي، باقي د قبر نه يوه معمه جوړولو ضرورت نشته قبر اکر چې يو اوږد برزخي مقام دی، خاص کنده نه ده، خو بيا د ساتی چې مخصوص قبر او مخصوص کنده د قبر لفظ اولني مصداق و، هغې طرف ته ډیرې اشارې نصوصو کې شوې دي او ډيرو اهل لغتو د دې تصریح کړې ده، گویا برزخ رومي د منزل قبر دی د قبر نه برزخ شروع کېږي، هلته هم قبر دی.

شپږم دليل:

قال الله تعالى: ﴿بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ (سورة آل عمران آیت: ۱۶۹).

دا آیت د شهیدانو باره کې دي، چې د شهد او دا مقام دی، نو د انبیاو مقام خوبه د دې نه ارفع او اعلى وي، دې کې څه قسمه تاویل او د شک گنجائش نشته دی او نه ضرورت شته.

(۱) علامه بدرالدين عيني رحمة الله شارح بخاري عمدة القاري (ج ۱۶، ص ۳۵) باندې فرمايي:

قلت لا اشكال في هذا اصلا وذلك ان الالبياء عليهم الصلوة والسلام افضل من الشهداء والشهداء

احياء عند ربهم فالالبياء بطريق الاولى.

(۲) دغه رنگ عبارت د حافظ ابن حجر رَحْمَةُ اللهِ هَمْ دى، دا حضرات ددې حديث وضاحت فرمايې هغې کې راغلي، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايې موسى عَلَيْهِ السَّلَام ما ليدلى وو، چې قبر کې يې مونځ کولو. الفاظ دادي: (مررت على موسى ليلة أسرى لي عند الكئيب الاحمر وهو قائم يصلي في قبره). (مسلم)

(۳) شوکاني نيل الاوطار کې ليکي:

وورود النص في كتاب الله في حق الشهداء انهم احياء يرزقون و ان الحياة فيهم متعلقه بالجسد فكيف بالانبياء والمرسلين.

(۴) علامه سخاوي خپل مشهور كتاب القول البديع کې فرمايې:

نحن نؤمن ونصدق بانه سي يرزق وان جسده الشريف لا تأكله الارض والاجماع على هذا.

(۵) ديولسمې صدي مشهور محدث علامه محمد بن علان صديقي دليل الفالحين لطرق رياض الصالحين کې د حياة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اثبات په باره کې ليکي: للنصوص والاجماع على انه حي في قبره على الدوام. (ص ۲۰۲ ج ۴)

(۶) فقيه النفس حضرت مولانا رشيد احمد گنگوهي فتاوى رشديه کې ليکي: انبياء يې خكه مستنى كړي دي، چې د دوي په سماع کې اختلاف نشته. (ص ۵۹)

دا ټول دلائل او حواله جات د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حيات دائمي د پاره كافي شافي دي، د مقابلې او مجادلې څه علاج نشته، كه د دلائلو په ميدان کې شي، دومره ډير دلائلو نه پس دغه اجماعي عقیده کې شك او تردد كول لوى جرات دى، خو څه وكړو طبيعت پرستي شريعت باندي غالبه راغلي ده، يو طرف ته داسې افراط دي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر او ناظر گڼي، هر ځاى کې د دوي درود او سلام آوري او دويم طرف روضه اطهر باندي حاضرې په دوران کې سلام پيش كول يو تصور گڼلى شي او د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حيات طيبه نه هر قسمه انكار كوي. (فالى الله المشتكى)

د اکابر و علماء او فقهاو يو څو حوالې:

(۱) قاضي عياض رَحْمَةُ اللهِ كِتَاب (شفاء شرح شفاء) کې ليکي ملا علي قاري رَحْمَةُ اللهِ فرمايې:

(لمن المعتقد المعتقد اله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حي في قبره كسائر الانبياء في قبورهم وهم احياء عند ربهم وان لارواحهم تعلقاً بالعالم العلوي والسفلي كما كالتوا في الحال الدنيوي فهم بحسب القلب عرشيون وباعتبار القلب فرشيون). (شفاء ج ۲ ص ۹۹، بهامش نسيم الرياض)

(۲) مشهور حنفي عالم علامه سيد الوسي بغدادي رَحْمَةُ اللهِ فرمايې:

رواختلف في هذه الحياة فمذهب كثير من السلف انها حقيقة بالروح والجسد ولكننا لا ندرکها في هذه النشأة

بیا یو خو اقوال نقل کولو نه پس دی مذکور قول ته داسی ترجیح ورکوي:

والمشهور ترجیح القول الاول. (روح المعاني ج ۲ ص ۲۰)

(۲) مشهور شافعي مفسر علامه فخرالدين رازي رَحِمَهُ اللهُ دِي مَسْئَلِي كِي يُو خُو اقوال نقل کولو سره حياۃ انبياء باندي داسي فيصله کوي: الاول انهم في الوقت احياء كان الله تعالى احياءهم لا يصل الثواب اليهم وهذا قول اكثر المفسرين. بیا یو خو کلماتو نه پس دوباره فيصله آوروي:

واعلم ان اكثر العلماء على ترجیح القول الاول. (تفسير كبير ج ۴ ص ۱۶۳)

(۴) د احنافو مشهور مفتي او مستند عالم ابن عابدين شامي رَحِمَهُ اللهُ موانع ارث باندي خپل کتاب (الرحيق المختوم) ليکلی دی هغې کي فرمايي: (عدم موت المورث بناء على ان الانبياء احياء في قبورهم كما ورد في الحديث. (رسائل ابن عابدين ج ۲ ص ۲۰۲) امام ابو الحسن اشعري رَحِمَهُ اللهُ ديو غلط قول ترديد کولو کي فرمايي:

(لان الانبياء عليهم الصلوة والسلام احياء في قبورهم. (رد المختار، ج ۳، ص ۲۵۹)

مشهور حنفي فقيه عالم علامه حسن بن عمار سربند الي رَحِمَهُ اللهُ نور الايضاح کي دزيارة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متعلق ليکي: و ما هو مقرر عند المحققين انه صلى الله عليه وسلم حي يرزق متع بجميع الملذات والعبادات. (نور الايضاح ص ۱۸۷، ۱۸۹)

(۵) قاضي شوکاني نيل الاوطار کي فرمايي:

قال المتكلمون المحققون من اصحابنا ان لبينا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حي بعد وفاته. (ج ۵ ص ۱۰۱)

د زمانې عجائبات

د زمانې څه عجيبه حالات دي او د دې انقلابات حيرانوونکي او باعث د عبرت دي، د حجاز په علماو باندي يو دور داسي راغلی وو چې حياۃ النبي مسئلي ته يې ډير زور ورکړی وو، او د عالم په اطرافو کي يې د حياۃ النبي د عقيدې نشر او اشاعت کولو، او د دې مسئلي په مخالفينو باندي طعن کوه، او په هغوی باندي د کفر او گمراهي فتوي لگولې، کله چې هندوستان کي مولوي احمد رضا خان بريلوي د فتوي بدعت خبره راغله، هغه او غوښتل چې د علماء حجاز په ذريعي سره د ديوبند علماء بدنام شي او

دوي باندې د کفر فتوی ولېږي، ځکه یې غلطې استفتاء په ذریعې سره د علماء دیوبند خلاف یو فتوی تیاره کړه، ددې نوم حسام الحرمین ایخودی وو او علماء حرمین په ناواقفۍ سره دستخط کړې وو. علماء حجاز هم چې اندازه او شوه چې دا استفتاء غلطو موادو باندې پیش شوې ده، هغوی بیا (۲۶) سوالاتو باندې مشتمل یو مسوده تیاره کړه او د یوې مسئلې متعلق یې سوال وکړو، د علماء دیوبند نه حضرت خلیل احمد سهارنپوري رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ علماء دیوبند طرف نه جواب ورکړو او د رضا خان د غلطو موادو رد یې وکړو، چې دې نه یو کتاب تیار شو، چې د هغې نوم المهند علی المهند کینودلی شو. د علماء حجاز سوالاتو کې د حضور ﷺ حیاة بعد الوفا ت د سوال جواب په ذریعې سره څه لېر ځای د طعن گرځولی وو، چې دا خلک حیاة النبی ﷺ نه منکر دي او د حجاز علماء په علماء دیوبند باندې طعن ځکه کوي، چې د حیاة النبی ﷺ قائل دي، دې تغیراتو ته او گورئ.

السؤال الخامس: ما قولكم في حيات النبي ﷺ في قبرة الشريف هل ذلك امر مخصوص به ام مثل سائر المؤمنين حياته برزخية؟

الجواب: عندنا و عندنا مشائخنا حضرة الرسالة ﷺ في قبرة الشريف و حياته دنيوية من غير تكليف وهي مختصة به و بجميع الانبياء والشهداء لا برزخية كما هي حاصلة لسائر المؤمنين بل لجميع الناس كما نص عليه العلامة السيوطي في رسالته أنباء الأذكىاء بحياة الانبياء حيث قال قال الشيخ تقي الدين السبكي حياة الانبياء والشهداء في القبر كحياتهم في الدنيا و يشهد له صلوة موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ في قبره فان الصلوة تستدعي جسدا حيا الى آخر ما قال فثبت بهذا ان حياته دنيوية برزخية لكونها في عالم البرزخ. (ص ۳۷ تا ۳۹)

دې سوال او جواب نه یو خو د زمانې عجیبه انداز معلومېږي، هغه وخت د حجاز د علماء و خیالات څنگه وو او نن څنگه دي، نن هغه حضرات د حیاة النبی ﷺ خبره عمومي طور باندې بدعت او زندقه علامت گڼي او خلک په دغه بناء باندې ځان ته محبوب او معتوب کوي. رښتیا دي چې:

انقلاباتِ جهان و اعظرب ہیں دکنم ❀ ہر تغیر سے صد آتی ہے ت فہم و فہم

د بره جواب د عبارت نه د یو داسې خبرې وضاحت هم وشو، زما په خیال پاکستان کې بعضې جذباتي حضرات د اختلاف بنیاد گر او مرکزي کاني دي، هغه خبره داده کوم عبارت کې چې دا خبره راځي، چې حضور ﷺ حیاة دنیوي دي، مخالفین دا گڼي چې مرگ ورباندې نه دی راغلی او د مرگ نه انکار کولی شي. نو هغه مرگ والا آیت قرآن کریم کې لولي، حالانکې دا خبره ښکاره ده،

د طبعي مرگ نه انکار هيڅوک هم نه کوي نن سبا حزب الله او جماعت مسلمين وغيره شريستند دې طرز باندې عمل کونکي دي، حالانکې يو مسلمان دا هم نه شي ويلی چې حضور ﷺ دنيا کې دی، بلکې د نيوې حيات مطلب دادی کله چې تاسو دنيا کې حيات وئ دغه رنگ حياة دهغوی قبر مبارک کې هم دی، دې کې استبعاد وکړو، بلکې ډير ممکن دی، چې هغه حيات دنيا والا حيات نه ډير اقوی دی.

حضور ﷺ حضرت فاطمې رضي الله عنها ته وفرمايل ټولو نه مخکې به ته زما سره ملا ويږې، په دې حضرت فاطمة رضي الله عنها خوشحاله شوه، دا ميلا ويدل آخر څه دي بنکاره خبره ده، هغه به څه خوشحالي راحت وي، چې د دنيا ژوند په شان وي، بلکې د دېنه اقوی او اعلى ژوند شته او هغه ژوند د برزخ دی او قبر د برزخ يوه حصه ده، دې کې د جگړې څه دي، بره عبارت کې د نيوې برزخيه دغه مطلب دی، او د نيوې لفظ د حضور ﷺ د حياة د پاره استعمالول ډير ضروري دي، يو خو ددې وجې نه چې سائل باقاعده ددې سوال کړی وو، دويمه وجه دا برزخي حيات خو عام مسلمانانو د پاره حاصل وي، ياد انبياو او شهداو حيات قرآن کریم او حديث کې دومره اهتمام سره ولې بيانولی شي، ددې ضرورت څه دی، زه بيا وایم ددې (د نيوې) لفظ نه بعضې دنيا دارو ته د هوک له بريدلې ده، کوم چې حزب الله او جماعت المسلمین په شکل کې په مسلمانانو کې فرقې پيدا کوي، هغوی پوهيږي د نيوې ويلو سره دنيا کې موجود کيدل لازم راغلل، حالانکې دا مطلب نه دی.

دلته عجيبه خبره ده، کوم خلک چې د انبياو په عدم حيات باندې بحث کوي، هغوی وايي چې مونږ حيات منو، خو مونږ برزخي حيات منو، بيا چې د هغوی نه تپوس او کړی شي، انبياو ته په قبرونو کې حيات حاصل دی، او قبر هم د برزخ يوه حصه ده، نو دغه حضرات وايي چې برزخي حيات خو عامو انسانانو ته هم حاصل دی، دې کې د انبياو خاص کولو څه ضرورت دی.

سبحان الله! عجيبه خلک دي، نه د نيوې حيات منلو ته تيار دي او نه برزخي حيات کې فرق کولو ته تيار دي، بس دا غواړي چې انبيا کرام هم د عامو مسلمانانو په شان لائن کې ودرول په کار دي، چرته چې

مسلمانان او غير مسلم ټول ولاړ دي. (انالله وانا اليه راجعون)

مونږ وايو حيات الانبياء په باره کې زموږ هغه عقیده ده کومه چې د احاديثو او اجماع امت نه ثابته ده او کومه چې د اهل سنت والجماعت او علماء ديوبند عقیده ده.

کنسراست در طريقت ما کينه داشتن ❁ آئين ما است چندان آئين داشتن

د کورونو نه قبرستان مه جوړوئ

﴿۸﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « لَا تَجْعَلُوا

د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ماد حضور ﷺ اوريدلي چې ويل يې تاسې مه ساتئ

بُيُوتِكُمْ قُبُورًا وَلَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عَيْدًا وَ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ

کورونه خپل د قبرونو په شان او زما په قبر باندې اختر مه جوړوئ، ما باندې درود وايي تاسو چې کوم

صَلَاتِكُمْ تَبْلَغُنِي حَيْثُ كُنْتُمْ»^(۱).

ځای کې یې ستاسو درود ماته رارسې.

توضیح: لا تجعلوا: ددې جملې درې مطالبه دي، رومي دا چې خپلو کورونو کې داسې مه کېږئ چې کور کې نه عبادت وي، نه مونځ وي، نه ذکر او اذکار وي، دغه رنگ قبرونو کې مېرې وي، صرف پراته وي، بلکې تاسو د کور ماحول د عبادت ماحول جوړ کړئ، چې کورونو کې برکت راشي چې ستاسو اولاد هم داسې طريقې سره عادت شي، ددې صورت دادی فرائضو نه علاوه نوافل او ذکر کورونو کې کوئ. (المرقات ۱۲-۱۳/۲).

دويم مطلب دادی خپل مېرې کورونو کې مه دفن کوئ، ځکه چې تدفين د پاره قبرستان مقرر دی، حضور صلى الله عليه وسلم د عائشې رضي الله عنها حجره کې ځکه دفن کړو، چې د انبياو د خصوصياتو نه يو دا هم دی، چې کوم ځای کې پيغمبر وفات شي هلته يې دفن کوئ حضور صلى الله عليه وسلم انتقال د د عائشې رضي الله عنها حجره کې شوی وو، ځکه هلته يې تدفين دی.

درېم مطلب دادی قبرستان خپل کور مه جوړوئ هلته لاړ شي او منجاور جوړ شي او ديره واچوې، دې سره د زیارة القبور مقصد فوت کېږي چې دا نرم والی د زړه دی، بلکې کله کله زیارت کوئ، چې عظمت او احترام باقي پاتې شي، ملاعلي قاري رحمه الله نور مطالب هم ذکر کړي دي، خود حديث کلام نه داسې معلومېږي چې اوله معنی راجح او ديره واضح ده. (المرقات ۱۳/۲).

ولا تجعلوا قبري عيداً: ددې کلام مطلب دادی چې زما قبر نه ميله مه جوړوئ، ميله کې هر قسم حالت راځي، ددې حديث جزء باندې الحمد لله نن سبا مدينه منوره کې ښه عمل روان دی، هلته د دنيا خلک جمع کېږي، ذکر، اذکار، درود و سلام فضاء قائموي، (المرقات ۱۳-۱۴/۳، الکاشف ۲/۴۳۵).

د حديث ددې جملې نه په بدعتيانو او مشرکانو او درسم او رواج د خيټې په عاشقانو ښه رد دی، کوم چې د خيټې او خواهش نفس په خاطر د اولياء الله په مزارونو باندې د بدعت او شرک او رسمونو فضاء قائموي، چې د قرآن او حديث پسې مذاق کولی شي او قبرونو د پاره منل شوي حلواگانې خوري، او د شرک او بدعت چغې وهي او هيڅ نه شرمېږي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۲۱/۲ رقم الحديث: ۲۰۱۲.

و صلوا اهل: شيخ عبد الحق رحمه الله لمعات کې ليکي حضور صلى الله عليه وسلم روضه الطهر باندې داسې اجتماع نه منع فرمايلې، يو قدرتي سوال پيدا کېږي، قبر سره يوځای کيدو سره درود و سلام پيش کول مقصود وي، دې نه څنگه منع کړی او که منع شي، بيا به څه کوی، درود او سلام به څنگه پيش کونی شي. ددې جواب دې جملې سره ورکړی شو، تاسو چې کوه ځای کې يې هغه ځای نه درود و يې تاسو درود ماته رارسي، دهغې فکر مه کوئ، يعنې حضور بالا قوال والقلوب کافی دی، حضور صلى الله عليه وسلم بلا بد ان په ځای قولې حاضرې کافی شافي گڼئ. (المرقات ۱۳-۱۴، ۳، الکشاف ۴۳۵-۲).

حبيب غاب عن عيني وجسي ﴿ وعن قلبي حبيب لا يغيب ﴾ (اشعة اللمعات ۴۳۷-۴۳۸/۱)

يعني:

دل کے آئینے میں ہے تصویر یاد ﴿ جب ذرا گردن جھکائی دیکھ لی

د درود په نه ويلو باندې وعيد

﴿۹﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « رَغِمَ أَنْفُ

د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايې په خاورو دې ککره وي پوزه دهغه

رَجُلٍ ذِكْرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ وَ رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ

کس چې دهغې مخکې زما ذکر وشي او ما باندې درود ونه وايي او دغه رنگ دهغه کس پوزه چې راشي

عَلَيْهِ رَمَضَانُ ثُمَّ السَّلَخُ قَبْلَ أَنْ يُغْفَرَ لَهُ وَ رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ

پرې روژه او دهغه بخښنه ونه شي او همدارنگې دهغه کس پوزه دې هم په خاورو ککره شي چې ده سره

أَذْرَكَ عِنْدَهُ أَبْوَاهُ الْكِبَرِ أَوْ أَحَدُهُمَا فَلَمْ يُدْخَلْهُ الْجَنَّةَ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ^(۱)).

ژوندي وي بو اگان مور او پلار او يا يو په دوي کې او دې جنت ته داخل نه شي.

توضیح: رغم ای لعق الله بالرغام ای التراب: يعنې دهغه کس پوزه دې خاورې شي، چې ما باندې يو ځلې درود ونه لولي، ځکه چې يو ځلې درود لوستل واجب دي، بار بار درود لوستل مستحب دي، مطلق وعيد تعلق د دنيا سره دی، د آخرت وعيد ذکر نه دی، ځکه چې پوزه خاورې کيدل سزا د دنيا ده، دې نه معلومه شوه بار بار درود لوستل واجب نه دي، بلکې مستحب دي. دويم هغه کس چې دروژې مياشت پرې راشي، خود جنت ته د تلو والا جور نه شي، ځکه چې دروژې حق يې اداء نه کړو.

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۵۱۸/۵ رقم الحديث: ۳۵۱۵، وأحمد في المسند ۲/۲۵۱.

درېم هغه کس چې پوزه دې خاورې شي چې دې خپل يو مور يا پلار يا دواړه په حالت د بودا والي کې ويني او هغه رنگ قدر او خدمت يې ورله ونه کړه، چې جنت ته پرې داخل شي، نو دا کس لوی بدبخت دی. (المرقات ۳/۱۴)

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ ذَاتَ يَوْمٍ وَ

دطلحه رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې (يو ورځ) حضور صلى الله عليه وسلم (زمونږ خواته) تشریف راوړ او

الْبَشَرُ فِي وَجْهِهِ

دغه وخت د حضور صلى الله عليه وسلم په مخ مبارک باندې خوشحالي وه، حضور صلى الله عليه وسلم (صحابه تپوس

فَقَالَ : إِنَّهُ جَاءَنِي جَبْرِيْلُ فَقَالَ : إِنَّ رَبَّكَ يَقُولُ

کولو نه پس یا مخکې) و فرمایل زما خواته جبرائیل راغلی، هغه وویل چې پروردگار فرمایي ای محمد

أَمَا يُرْضِيكَ يَا مُحَمَّدُ أَنْ لَا يُصَلِّيَ عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا

صلى الله عليه وآياته ددې خبرې نه راضي نه یې چې ستا امت کې څوک په تابداندې یو ځلې درود ولولي زه هغه

صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا وَلَا يُسَلِّمُ عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا^(۱)

باندې لس ځلې رحمت نازلوم او څوک چې یو ځلې په تابداندې سلام ووایي هغه باندې لس ځلې سلام زه لېږم.

په درود او سلام لېږلو سره د دین او دنیا ضروریات پوره کېږي

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي كَعْبٍ قَالَ : قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَكْثَرُ الصَّلَاةِ عَلَيْكَ

دابی بن کعب رضي الله عنه روایت دی وایي چې ما عرض وکړو یا رسول الله! زه په تاسو باندې ډیر زیات درود

فَكَمْ أَجَعَلُ لَكَ مِنْ

وایم تاسو وایي ما چې دخپل ځان دپاره لږه دعا دپاره څومره وخت مقرر کړی دی هغې کې څومره وخت

صَلَاتِي ؟ فَقَالَ : « مَا هَيْتُ » قُلْتُ : الزُّبَيْعُ ؟

تاسو باندې درود ووايم نبي عليه السلام و فرمایل څومره چې ستا سوزره غواړي ما عرض وکړو آیا څلورمه حصه

قَالَ : « مَا هَيْتُ فَإِنْ رِذْتُ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ » . قُلْتُ : النِّصْفُ ؟

وې فرمایل څومره چې ستا زره غواړي او که ډیر مقرر کړی ستا دپاره بهتره ده ما عرض وکړو نوبیا نیم (وخت

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۵۰/۲ رقم الحديث : ۱۲۹۵ ، والدارمي في السنن ۱۰۸/۲ رقم الحديث : ۲۷۷۳ .

قَالَ : « مَا هِئْتُمْ فَاِنْ زِدْتُمْ فَهَوَ خَيْرٌ لَّكَ »
مقرر کرم) حضور ﷺ و فرمايل خومره چې ستازره غواړي او که ډير مقرر کړي ستاسو د پاره بهتر دی
قُلْتُ : فَالْعَلَيْنِ ؟ قَالَ : « مَا هِئْتُمْ فَاِنْ زِدْتُمْ
معارض و کړو بيا دوه حصې مقرر کړم حضور ﷺ و فرمايل خومره ستاسو زره غواړي او که ډير مقرر
فَهَوَ خَيْرٌ لَّكَ » قُلْتُ : اَجْعَلْ لَكَ صَلَاتِي كُلَّهَا ؟
شي نوبه بهتره ده معارض و کړو بيه ده بيا زه دخپلي دعا ټول وخت ستاسو د درود د پاره مقرر و نبي ﷺ
قَالَ : « اِذَا تَكْفَى هُنَّكَ وَ يَكْفُرُ لَكَ ذَنْبُكَ » . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (۳))
و فرمايل دا ستاسو د پاره کافي دی او ستاسو د دين او دنيا مقاصد پوره کوي او ستاسو گناه به معاف شي.

توضیح: اکثر الصلوة: مطلب دادی چې زه ډیر نه ډیر درود لیرلو اراده ساتم، تاسو ددی حد متعین کړئ، یا مطلب دادی یا رسول الله ﷺ زه خپل ذات د پاره ډیرې دعاگانې کوم او سن زه غواړم د دعا په دغه وختونو کې په تاسو باندې درود ووايم، لهذا تاسو متعین کړئ چې خومره ووايم، دې جواب کې حضور ﷺ و فرمايل خومره چې ته غواړي په خپله وخت متعین کړه، نو صحابي و فرمايل که څلورمه حصه مقرر کړم، خو حضور ﷺ پرې تحديد ونه کړو بلکې وې فرمايل چې خومره ویلی شي، تردې چې دغه صحابي نیم یاد کړو، بيا يې دوه حصې، خو حضور ﷺ به ورله دغه جواب ور کولو، چې خومره ستا مرضي وي، چې خومره ډیر وي ستا په کې فائده ده، بيا صحابي و فرمايل، چې زه خپل ټول وخت درود کې خرچ کوم، نو حضور ﷺ و فرمايل دا خو ستا د پاره د دنیا او آخرت ضروريات پوره کوي او ستا ټول گناهونه به معاف کړي، (المراقات ۲/۱۶).

ددې حديث نه معلومه شوه چې د درود د لوستلو ډیرې فائده دي، د شمار حد او شرط په کې نشته، حضرت کعب بن عبيد و خپلو اورادو او وظائفو وختونه د درود د پاره وقف کړل، په دې سره نبي اکرم ﷺ د طرف نه هغه ته انعام بشارت ملا و شو، چې د ټول امت د پاره بشارت دی.

د درود نه پس غوښتلی شوي دعاء قبليري

﴿۱۲﴾ وَعَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدًا إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ

د فضاله بن عبید و خپلو اورادو او وظائفو وختونه د درود د پاره وقف کړل، په دې سره نبي اکرم ﷺ د طرف نه هغه ته انعام بشارت ملا و شو، چې د ټول امت د پاره بشارت دی.

فَصَلِّ فَقَالَ : اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

او مونخ يې وکړو او بيا يې دا دعاء وکړه : اللهم اغفر لي وارحمني حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل اي

« عَجَلْتُ أَتَيْهَا الْمُصَلِّي إِذَا صَلَّى فَقَعَدَتْ

مونخ کوونکيه تا (د دعاء ترتيب پر بنود دوسره) جلتي وکړه او وي فرمايل مونخ بيا وکړه او کينه د الله تعالى

فَاخْمَدِ اللَّهَ بِهَا هُوَ أَهْلُهُ وَ صَلَّى عَلَيَّ ثُمَّ ادْعُهُ » .

تعريف بيان کړه ، څنگه چې د تعريف اهل دي او ما باندې درود ولوله بيا د الله تعالى نه وغواړه ، فضاله

قَالَ : ثُمَّ صَلَّى رَجُلٌ آخَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ صَلَّى عَلَيَّ

رضي الله عنه وايي دي نه پس يو بل کس مونخ وکړو هغه د الله تعالى تعريف هم وکړو او درود يې ولوستلو به

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَتَيْهَا الْمُصَلِّي

حضور صلى الله عليه وسلم باندې (خود دعاء يې ونه کړه) حضور صلى الله عليه وسلم هغه ته وفرمايل اي مونخ کوونکيه

ادْعُ تُجِبُ » (وَرَوَى أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ لِحَوْه) (۱)

د دعاء هم کوه ، چې قبوله شي .

د فرضونه پس دعاء کول ثابت دي

﴿ ۱۳ ﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : كُنْتُ أَصَلِّي وَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دي وايي چې يو ورځ ما مونخ کولو او نبی عليهما السلام هم هلته موجود و

وَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ مَعَهُ فَلَمَّا جَلَسْتُ

او نبی عليهما السلام سره ابو بکر صديق رضي الله عنه او عمر فاروق رضي الله عنه هم حاضر وو چې مونخ نه پس زه کيستم

بَدَأْتُ بِالثَّنَاءِ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى ثُمَّ الصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ

د الله تعالى تعريف مې شروع کړو ، بيا مې په نبی عليهما السلام باندې درود ولوستلو ، بيا د هغې نه وروسته مې

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۴۸۲۰ رقم الحديث . ۳۴۷۶ ، وأخرجه النسائي في السنن ۱۱/۳ رقم الحديث : ۱۲۸۱ .

دَعَوْتُ لِنَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَلْ تُعْطَهُ سَلْ تُعْطَهُ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ (۱)
 خپل (دیني او دنیاوي مقاصدو) دپاره دعا، وغوښتله نبي عليه السلام و فرمايل غواړه ضرور به دې دعا قبلېږي

الفصل الثالث:

د نبي امي مطلب

﴿١٤﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَرَّهُ

د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي د كوم كس چې دا خوښه وي چې

أَنْ يَكْتَالَ بِالْبِكْيَالِ الْأَوْقَى إِذَا صَلَّى عَلَيْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ

هغه ته ډير نه ډير ثواب ملاؤشي، هغه ته په كار دي چې مونږ اهل بيتو باندې داسې درود ولولي: اي الله

صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَ أَزْوَاجِهِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ

محمد صلى الله عليه وسلم باندې چې نبي امي دى، د دوى په ازاج مطهراتو باندې چې د مؤمنانو مورگانې دي

وَ ذُرِّيَّتِهِ وَ أَهْلَ بَيْتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ

او د نبي عليه السلام اولاد اهل بيت باندې رحمت نازل كړه، څنگه چې تابه اولاد د ابراهيم عليه السلام باندې نازل

إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۲)

كړى وو، بېشكه ته حميد او مجيد يې.

توضیح: الامي: د نبي عليه الصلاة والسلام ډير نومونه دي ځينې نومونه داسې دي چې هغه د حضور صلى الله عليه وسلم

خصوصيات او صفاتو په بنياد دي، سابقه كتابونو كې د حضور صلى الله عليه وسلم مشهور لقب او تعارف

الهي الامي و د دې ذكر تورات او انجيل كې دى، د يهودو او نصاراو په ژبو باندې عام وو، قرآن كريم

كې د لقب دوه ځلي د حضور صلى الله عليه وسلم د پاره استعمال شوى دى، په سورة اعراف (آيت نمبر ۱۵۴-

۱۵۸) كې الهي الامي مبارك لقب مذكور دى، (المركات ۳/۲۰).

د اقيتين لفظ هم قرآن كريم كې درې ځلي استعمال شوى دى، دې نه مراد اهل عرب او اهل مكه دي.

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۱۸۸، رقم الحديث ۵۹۲، وأحمد في المسند ۲/۲۸۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۶۰۱، رقم الحديث ۹۸۲.

امي: امر طرف ته منسوب دی. دې نه مراد هغه کس دی، چې لیکل او لوستلو باندې نه پوهیږي حضور صلى الله عليه وآله ته په دې اعتبار سره ویلي دي، چې حضور صلى الله عليه وآله پیدائشت نه پس یو استاذ مخې ته ناسته نه ده کړې، څلویښت کاله حضور صلى الله عليه وآله داسې تیر کړي وو، څنگه چې پیدائشت وخت کې وو، یا مخامخ الله تعالی خپل شاگرد جوړ کړو او ټول علوم شرعي نه یې خبر کړو، دوحې په ذریعې سره چې جبرائیل عليه السلام واسطه وو، هغه د حضور صلى الله عليه وآله استاذ نه وو، دې طرف د تربیت ته حضور صلى الله عليه وآله اشاره کوي: ادبني ربي فاحسن تأديبي، حضور صلى الله عليه وآله د غیر شاگردی نه یې ځکه بچ اوساتلو، چې بیا به خلک وایي چې داد فلاني شاگرد دی او دلته یې د نبوت دعوی وکړه. (المرقات ۳/۲۰).

د حضور صلى الله عليه وآله شاگردی د خپل ځان د پاره خالص کړنې وه، چې د بل چا تربیت په دې کې امیزش رانسي. علامه محمد بوسیري رحمه الله په قصیده برده کې وایي:

كفاك بالعلم في الامي معجزة في الجاهلية والتأديب في اليتيم

یعنې د یو امي په زمانه د جاهلیت کې دوامره لوی علم او یتیمی په حالت کې دوامره لوی ادب دده معجزې د پاره کافي ده. یو څو نور اشعار هم ذکر کوو چې ددې موقع سره مناسب دی:

نگار من که به مکتب ز رفت و خط نه نوشت
بمزه مسئله آموز و مدرس مدرس شد
زما محبوب چې مکتب (سکول) ته نه و تللي او خط یې هم نه و زده چې په یوې اشارې سره یې مسئله زده کړه او د ټولو استاذ جوړ شو.

متی که تا کرده متر آن درست
کتاب خانه چند ملت بشت
هغه یتیم چې ده لا قرآن کریم هم نه و مکمل کړې چې د څو مذهبونو کتب خانې یې محو او کنګال کړې.

د درود نه ویلو و الا لوی بخیل دی

﴿۱۵﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْبَخِيلُ الَّذِي

د حضرت علي رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي اکرم صلى الله عليه وآله فرمایي بخیل هغه کس دی چې د

ذِكْرُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ. (۱)

هغه مخکې زما ذکر وشي او دا په ما باندې درود ونه لولي.

وَرَوَاهُ أَحْمَدُ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا. وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ.

توضیح: بخیل: یو خود مال بخیل وی، چې دا عام خلک پیښني او بحیل یې مني، خو یو حقیقي بخیل دی عام خلک دانه شي معلومولی، دده تعارف حضور ﷺ دی حدیث کې وفرمایل اصل بخیل هغه دی چې د هغه مخې ته زمانه م و اخستلی شي او هغه په م باندې درود د نه لولي. (المرقات ۲/۲۱).

نبی اکرم ﷺ ته سلام ځي. حضور ﷺ نه راځي

﴿۱۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ

د ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دی زایي چې حضور ﷺ فرمایي کوم کس چې درود ونولي زما د

عِنْدَ قَبْرِي سَبَّحْتُهُ وَمَنْ صَلَّى عَلَيَّ نَائِيًا أُبَلِّغْتُهُ». رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ (۱).

قبر سره، هغه زه اورم او کوم کس چې لري نه ما باندې درود راليري هغه ماته رارسولی شي.

توضیح: عند قبري: ددې نه یوه خبره دا معنومه شوه، چې حضور ﷺ خپل قبر کې ژوندی دی. او درود او سلام خپله اوري، ددې تفصیل مخکې تیر شوی دی. دویم دا چې حضور ﷺ خواته درود او سلام رسي، داسې نه چې حضور ﷺ درود او سلام پسې راځي بلکې بعضي خلک د عشق په دروغو دعوی کوي او معشوقې ته د تللو په حای معشوق خپل ځان ته در غوښتلو بې ځایه اصرار کوي حالانکه د محبوب خواته په خپل تلل پ کار دی قاصد هم نه شي برداشت کولی، سعدي بابا رحمه الله وايي:

يار دیرینه مسرا گوبه زبان توبه مده ❀ که مسرا توبه بشیر نه خواهد بودن

ر شکم آید که کے میرنگاه دور تو کند ❀ باز گویم که کے میرنه خواهد بودن

ترجمه: زما مخکني دوست ته ووايه چې زما په باره کې د عشق نه وروست، کيدو نوم مه اخله ځکه چې ماتوره وهلو سره هم څوک د عشق نه نه شي اړولې، ماته په دې باندې غيرت راځي چې قاصد ستا په ليدلو سره مهرباني بيا زه وایم چې ستا په ليدلو سره څوک نه شي مريدلې.

میں نے کہا میں خود جاؤں کہ کلمے مطلب دل کچھ نہ کچھ میرا جباتا اور ہے قاصد کا جباتا اور ہے
چایو خپل ذوق داسې بیان کړې دی:

وا به دې نه خلم بې ديدنه سلامونه

سلام دې راغي ته رانغلې

د جمعې په ورځ د درود ثواب ډير يري

﴿۱۷﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ : مَنْ صَلَّى عَلَي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاجِدَةً

د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې کوم کس چې په نبي عليه السلام باندې يو ځلې درود ولولي

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَمَلَائِكَتُهُ سَبْعِينَ صَلَاةً. (رواه أحمد) ^(۱)

دې کس باندې الله تعالی او فرښتې اويا ځلې رحمت راليري.

توضیح: په ظاهره داسې معلومېږي، چې دا ثواب د جمعې ورځې سره خاص دی، دې نه مخکې مرفوعو احاديثو کې يو ځلې درود باندې لسو ځلو نه ډير ثواب يې بيان کړی وو. د جمعې په ورځ يو حج د اويانو (۷۰) حجونو برابر وي، اوس ددې حديث د مخکې حديث سره تعارض نشته. (المراقات ۳/۲۲).

ددې حديث د الفاظو نه معلومېږي، چې دا موقوف دی اوږد د حضرت ابن عمر رضي الله عنه اثر دی، خو داسې نه ده، ځکه چې د فضائلو په ابوابو کې يو حديث څوک د خپل طرف نه نشي ذکر کولی، د علماو متفقو فيصله ده چې: **والفضائل لا تؤخذ بالقياس** (تحفة الاحوذی ج ۱۰، ص ۳۶۴) يعنې فضائل په قياس سره نه شي بيانولې، خامخا حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه به دا حديث د حضور صلى الله عليه وسلم نه يې اوريدلی وي نو بيان کړی يې دی، نو دا روایت د مرفوع حديث په حکم کې شو.

يو خاص درود او د شفاعت مطلب

﴿۱۸﴾ وَعَنْ رُوَيْفِعِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : مَنْ صَلَّى عَلَي مُحَمَّدٍ

د رويفع رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: حضور صلى الله عليه وسلم فرمایي څوک چې درود وليري په محمد

وَقَالَ : اَللَّهُمَّ اَنْزِلْهُ الْمَقْعَدَ الْمُقَرَّبَ عِنْدَكَ

صلى الله عليه وسلم باندې اودې نه پس ووايي: ای الله! نبي عليه السلام ته هغه مقام ورکړه کوم چې ستا سره نژدې

يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجَبَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي. (رواه أحمد) ^(۲)

وي، د قيامت په ورځ د هغه د پاره زما شفاعت واجب کېږي.

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱/۱۸۷/۲

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۱/۱۰۸/۱

توضیح: المقعد المقرب: ددی نه مراد مقام محمود دی، دغه خای کپی به حضور صلى الله عليه وسلم د محشر په ورغ شفاعت د پاره په سجده باندې وي او دا درود یو خاص قسم درود دی، چې دا خواص وایي. ددی درود عجیبه اثرات دي.

وجبت له شفاعتي: یعنی دې درود سره شفاعت واجیبري او ددی اندازه به هغه وخت ولېږي، چې کله د محشر په ورغ انسان خفه ولاړوي او د حساب کتاب ټول مشکلات یې مخې ته وي او په دې کې د حضور صلى الله عليه وسلم قاصد راشي، قانوني افرته وایي، چې دا د محمد عربي صلى الله عليه وسلم کس دی، دا وایي او کس د لاس نه ونیسي او جنت ته یې بوځي او شاهي مهمان خانه کې به یې کینوي. ان الله تعالی دې د ټولو مسلمانانو شفاعت نصیب کړي. آمین (المراقات ۳/۲۲).

﴿١٩﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې یوه ورغ نبي عليه السلام (مجد یا مکان نه) را او تلو

حَتَّى دَخَلَ نَخْلًا فَسَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ

او د کهجور و باغ ته دننه شو او هلته په سجده شو او سجده یې دومره اوږده وکړه چې زه ویریدم چرته ورته

اللَّهُ تَعَالَى قَدْ تَوَفَّاهُ . قَالَ : فَجِئْتُ أَنْظُرُ

الله تعالی مرگ نه وي ورکړی، زه د حضور صلى الله عليه وسلم کتلو ته راغلم چې آیا حضور صلى الله عليه وسلم ژوندی

فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ : « مَا لَكَ ؟ »

دی که وفات شوی دی، نو حضور صلى الله عليه وسلم سر مبارک اوچت کړو او وې فرمایل څه وشو، یا ما صورت

فَذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ . قَالَ : فَقَالَ : " إِنَّ جِبْرِيْلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِي : أَلَا

حال ذکر کړو، راوي وایي دې نه پس حضور صلى الله عليه وسلم فرمایل: چې جبرائیل عليه السلام ماته وویل آیا

أَبْشُرُكَ أَنْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ لَكَ مَنْ صَلَّى عَلَيْكَ صَلَاةً

تله دا خوشخبري نه اوروم، چې الله تعالی فرمایي کوم کس چې په ما باندې درود ولولي زه به په هغه

صَلَّيْتُ عَلَيْهِ وَمَنْ سَلَّمَ عَلَيْكَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ . " (رَوَاهُ أَحْمَدُ)^(۱)

باندې رحمت اولیږم او څوک چې په تا باندې سلام وایي زه به هغه باندې سلام وایم.

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱: ۱۹۱.

خوپوري چي يي درود نه وي لوستلی دعاء نه قبليري

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ الدُّعَاءَ مَوْقُوفٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

دعمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی وایي چي دعاء موقوف وي په مینخ د آسمان او خمکه کي او هغی

لَا يَصْعَدُ مِنْهُ شَيْءٌ حَتَّى تُصَلِّيَ عَلَ نَبِيِّكَ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ^(۱) .

نه يو خيز هم بره نه شي تر هغی پوري تر خو چي تاسو په حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندي درود نه وي لوستلی.

توضیح: ان الدعاء موقوف: یعنی خوپوري چي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندي مو درود نه وي لوستلی دعاء نه قبليري، چي کله درود ولوستلی شي، نو دعاء درود سره يو خای شي او رب العزت دربار ته لاره شي او د قبولیت شرف حاصل کړي.

د يو ميري شوق وو چي د بيت الله زیارت وکړم، خو دا دومره فاصله وهل ورته ډیر گران وو په دې کي يو کوتره راغله د هغی خپه پسي ونخته، زريت الله ته راوړ سيدل، خکه شاعر وایي:

مور مسکين پوکے داشت که به کعبه رسد * دست در پائے کعبه ترزد و ناگاه رسد

حص حصین کي يي ليکلي چي حضرت شيخ ابو سليمان داراني رَحِمَهُ اللهُ وَفَرَمَائِلَ چي خپل حاجت د پاره دعا غوښتلو نه مخکي او وروسته درود شريف لولي، نو الله تعالی به خپل فضل سره دعا قبلوي، د الله تعالی د شان کریمي تقاضا داده چي کله دواړه درودونه قبلوي نو منع دعا به نه پرېږدي، بلکي هغه به هم قبلوي، بعضي علماء فرمائي د انسان عمل کي درود داسې عمل دی، چي د الله تعالی په نزد باندي قبول دی، درود کله هم نه رد کېږي، په دې شرط چي صحیح درود وي.

دیني روایت متعلق هم داسې کلام دی، کوم چي د حضرت عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مخکي روایت نغیر (۱۷) کي تیر شو، دا روایت هم اگر چي موقوف دی، خو دغه شان دواړه روایات لفظاً موقوف او حکماً مرفوع دي. (المرقات ۳/۲۴، الکاشف ۲/۴۴۲)

علي حبيبک خير الخلق کلهم

يارب صل وسلم دائماً ابداً



(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۵۶۶، رقم الحديث ۱۸۸۶، والنسائي في السنن ۵۶۲، رقم الحديث ۱۳۰۹.

بَابُ الدُّعَاءِ فِي التَّشْهَدِ:

تشهد نه پس د دعا لوستلو بیان:

قال الله تعالى: ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾
(سورة بقره، آیت نمبر ۱۰۲)

سری چي کله اخيرنی. قعده کې کيني، نو د تشهد نه پس درود لوستلی کېږي او د درود نه پس دعا وي، دې نه مخکې باب التشهد کې حديث نمبر (۳) کې حضور ﷺ ارشاد مبارک تیر شو، چي مونځ گزار دې د تشهد نه پس د خپلې خوښې دعا غواړي. او د بره مذکور عنوان مطلب هم دادی. آخرنی قعده کې چي څه لوستل کېږي هغې کې تشهد هم دی او تشهد نه پس دعا هم ده، دې عنوان سره ټول مراد دي، نو په دې صورت کې د لفظ في استعمال به صحيح شي، يا في لفظ د بعد په معنی سره دی، ای باب الدعاء بعد التشهد داسې به هم مقصود صحيح شي.

فقهاء احناف ليکي: دې دعا کې داسې الفاظ نه دي په کار چې د کلام الناس سره په کې مشابهت راشي، يعنې يو کس داسې دعا نه غواړي (اللهم زوجني فلانة) دې سره مونځ خرايږي، احاديثو کې چې کومې دعاگانې وارد دي هغه د ټولو نه ښې دي هغه دي وايي.

الفصل الأول:

په تشهد کې د حضور ﷺ جامع دعاء

﴿عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو فِي الصَّلَاةِ يَقُولُ:

عائشة رضي الله عنها فرمايي چې حضور ﷺ مونځ کې د تشهد نه پس مذکور دعاگانې غوښتي دي

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ

ای الله! زه د عذاب قبر نه پناه غواړم او د دجال مسيح د فتني نه پناه غواړم، او د پناه طلب گاريم د فتود

الْمَخِيَا وَ فِتْنَةِ الْمَمَاتِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَ الْمَغْرَمِ»

دنیا او مرگ نه، ای ربه! زه ستا نه د گناهونو او د قرض نه پناه غواړم (د راوي بيان دی چې د نبي ﷺ وکتل)

فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ مَا أَكْثَرَ مَا تَسْتَعِينُ مِنَ الْمَغْرَمِ فَقَالَ:

دعا اوریدلو سره) چا وویل تا سو د قرض نه پناه غوښتل لوی تعجب خبره ده؟ نبي ﷺ و فرمایيل چې

« إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَّبَ وَ وَعَدَ فَأَخْلَفَ »^(۱).

کس کله قرضدارى شي، نو خبرې جوړوي او دروغ وايي او چې کله وعده کوي، نو وعده خلافې کوي.

توضیح: من عذاب القبر: د عذاب قبر تفصیلات په توضیحات جلد اول باب عذاب القبر کې وگورئ. المسيح الدجال: دجال د دجل نه دی او د مبالغې صیغه ده، یعنی ډیر لوی دوکه باز، ددې دوکه باز ذکر راتلونکي باب الفتن کې راځي ان شاء الله، دلته یو سوال دی، چې ده ته مسیح ولې ویل کېږي؟ دا لفظ د حضرت عیسیٰ علیه السلام د القابو نه یو لقب دی، ددې جواب دا دی، چې عیسیٰ ته مسیح ځکه ویل کېږي، چې هغه مبارک دی او عبراني ژبه کې دې ته مبارک ویل کېږي. دویمه وجه مسیح د مسیح نه دی ددې معنی ده لاس وهل، حضرت عیسیٰ علیه السلام به مریضانو باندې لاس رابنکلو چې روغ شي، ځکه ده ته مسیح ویل کېږي، کله چې د مطلق مسیح لفظ راشي، نو دې نه حضرت عیسیٰ علیه السلام مراد دی. د دجال خبیث سره مسیح ځکه ذکر کولی شي، چې دې نه مسح العین مراد دی، یعنی دا خبیث یوې سترگې سره داسې (کابې) شیرا دی، چې د سترگې او مخ سره یو چټیل میدان دی، یا دې وجې نه ورته مسیح ویل کېږي، چې څلویښت ورځو کې به په پوره دنیا کې وگرځي غیر د مدینې د کلي نه ددې تذکره به د مشکوٰة په آخره کې ان شاء الله راشي. (المراقات ۳/۲۵).

دا یاد ساتئ چې کله دجال سره مسیح استعمالېږي، نو دې سره دجال لفظ ضرور استعمالوی، چې د حضرت عیسیٰ علیه السلام سره التباس رانه شي. دې حدیث کې حضور ﷺ شپږو مهلکو څیزونو نه پناه غوښتي ده، دا شپږ څیزونه ډیر تباه کونکي دي، که دې کې یو څیز کې هم راگیر شوی، نو دنیا او آخرت بربادېږي.

ومن فتنة المحيا: د ژوند فتنه داده چې سړی د نیغې لارې نه گمراهی. طرف ته روان شي او د آخرت څه فائده په کې نه وي. (المراقات ۳/۲۵).

والمات: یعنی د مرگ فتنې نه پناه غوښتل، د مرگ فتنه داده چې د روح وتلو وخت کې شیطان لعین مختلفې وسوسې زړه کې اچوي او کله انسان د ایمان د دولت نه هم محروموي، او عذاب قبر کې گیریدل، دا هم د مرگ فتنه ده، او حشر نشر هم د مرگ فتنه ده. (المراقات ۳/۲۵).

المائم: دا لفظ خو یا د ظرف مکان صیغه ده، مطلب دا چې داسې ځایونو نه پناه غوښتل چې هلته د گناه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۱۷/۲، رقم الحديث: ۱۸۲۲، ومسلم في الصحيح ۱/۱۲/۱، رقم الحديث: ۱۲۹-۵۷۹، وأبو داود ۱/۱۸/۵، رقم الحديث: ۱۸۸۰، والنسائي ۲/۵۸، رقم الحديث: ۱۳۱۰.

ذریعه جوړیږي، یا لفظ مصدر میمي دی، چې د گناه په معنی کې دی، مطلب دا چې د گناه د واقعو نه او اسبابو نه تا پورې پناه غواړم، شیخ الهند کله چې مکه کې گرفتار شو او مالیه ته یې بوتلو، نو وې فرمایل: شعر:

الحمد لله که به مصیبتی گرفتاریم له به معصیتی

یعنی اصل قیدی هغه دی چې د گناه قیدی وي. (المرقات ۲/۲۵).

المغرم: مغرم او غرامه تاوان او قرض ته ویل کېږي، دې نه هغه قرض مراد دی چې د عیاشۍ او نافرمانۍ او بد معاشۍ د پاره اخیستلی شوی وي، او د ورکولو خیالی یې نه وي، یا هغه قرض مراد دی، چې قرض یې واخیستلو خود ورکولو نیت یې نه وي، که یو کس نیک مقصد د پاره قرض واخلي او د ورکولو نیت یې وي، د داسې قرض د پاره دا وعید نه دی، بهر حال صحابي ته د قرض اخیستلو نه پناه غوښتلو باندې تعجب و شو، حضور ﷺ نه یې سوال وکړو حضور ﷺ دا اخیستلو عیوب بیان کړل، یو عیب دا چې د قرض اخیستلو په وخت کې دروغ خبرې جوړې کړې او قرض حاصل کړې، چې دا آخروي نقصان دی. او ورکولو وخت کې وعده خلافې کوي، نو دې کې د منافق یو صفت پیداشي، او چې دروغ او ایي دویم صفت د منافق په کې پیداشي، ځکه یې د قرض نه پناه غوښتې ده چې په دې سره د آخرت ډیر لوی نقصان کېږي. (المرقات ۳/۲۶).

﴿۲۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا فَرَّغَ أَحَدُكُمْ مِنَ التَّشْهَادِ الْآخِرِ

ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی حضور ﷺ فرمایي تاسو کې څوک (مونځ کې) آخري تشهد نه فارغ

فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْ أَرْبَعٍ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَ مِنْ

شي، هغه ته په کار دي چې د څلورو څيزونو نه د الله تعالی نه پناه و غواړي. (۱) د دوزخ عذاب نه. (۲) د

فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَ مِنْ هَرَمِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۳)

عذاب قبر نه. (۳) د ژوند او د مرګ د فتنې نه. (۴) د مسیح الدجال د گناه نه.

توضیح: ادا فرغ: د حدیث ظاهري الفاظو نه معلومیږي دا دعا مونځ کې دننه ده، البته د آخرنی قعدې او د سلام په منځ کې ده، سلام نه پس دا دعا منع ده، خو د حدیث مطلب دا نه دی چې دا دعا د مونځ نه پس ده، دې حدیث نه دا معلوم شو، چې سلام نه مخکې معروف دعاگانو نه علاوه نورې هم دعاگانې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۱۳، رقم الحديث: ۱۳۷۷، وسلم في الصحيح ۱/۱۱۲ رقم الحديث: ۱۳۰۰-۵۸۸، وأبو داود

۱۰۶/۱ رقم الحديث: ۹۸۳.

غوبنتلی شی. (المرقات ۲/۲۶، الکاشف ۲/۴۴۴).

﴿۳﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ هَذَا الدُّعَاءَ

ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دي وايي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صحابه و ته او اهل بيتو ته دا دعا داسي بنودله

كَمَا يُعَلِّمُهُمُ السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ يَقُولُ :

لكه څنگه چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونږ ته د قرآن كريم يو سورت بنايي، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به وويل دا

« قُولُوا اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

دعاء داسي وايي: اي الله! زه پناه غواړم په تاسره د عذاب د جهنم نه، او پناه غواړم په تاسره د عذاب قبر

وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ » (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

نه او پناه غواړم په تاسره د فتني د مسيح د جال نه او پناه غواړم په تاسره د فتني د ژوند او د مرگ نه.

په مونږ کې د سلام نه مخکې د صديق اکبر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خصوصي دعاء

﴿۴﴾ وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ عَلِّمْنِي دُعَاءَ

او ابو بکر صديق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي ما حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته عرض وکړو يا رسول الله! ماته و بنايه داسي دعا

أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي قَالَ : « قُلْ اللَّهُمَّ إِنِّي كَلِمْتُ

چې زه يې خپل مونږ کې وایم، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل دا دعا لوله: اي ربه! يقينا ما ظلم کړې دي

نَفْسِي. فَلَمَّا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاعْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ

په خپل نفس باندې او ستانه علاوه بل څوک گناه نه معاف کوي، لهذاته ما معاف کړه خاص کر مي معاف

وَأَزْحَمْنِي إِلَيْكَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ » (متفق عليه) (۲)

کړه او رحم را باندې وکړه، پېشکه ته معاف کولو والا او رحم کولو والا يې.

په سلام اړولو کې د سر تاوولو اندازه

﴿۵﴾ وَعَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ :

عامر بن سعد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (تابعي) دخپل پلار (حضرت سعد بن ابي وقاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) نه روايت کوي، هغوی

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۱۱۲ رقم الحديث: ۱۳۱- ۱۵۹۰، وأبو داود في السنن ۶۰۱/۱ رقم الحديث: ۹۸۱.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۳۱۷ رقم الحديث: ۸۴۱، ومسلم في الصحيح ۲/۲۰۷۸ رقم الحديث: ۴۸- ۲۷۰۵.

كُنْتُ أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ

و فرمایله وینم چې حضور ﷺ خپل ښي او کس طرف ته سلام اړولو مابده حضور ﷺ

حَقَّقَ أَرَى بَيَاضَ خَدَّاهُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱).

د مخ د انگو سپین والی لیدلو.

د مونځ نه پس امام مقتدیانو طرف ته مخ کړي او کښي

﴿٦٦﴾ وَعَنْ سُرَّةَ بْنِ جُنْدَبٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى

د سرة بن جندب رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایی چې حضور ﷺ چې به کله د مونځ نه فارغ شو، نو

أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)^(۲).

زموږ طرف ته به یې خپل مخ مبارک راوړولو.

توضیح: (اقبل علينا بوجهه) دې حدیث کې تصریح موجوده ده، چې حضور ﷺ به مونځ نه د فارغ کیدو نه پس به یې مقتدیانو طرف ته مخ کړو او ناست به وو. (المرقات ۳/۳۰).

سوال: دې حدیث کې قوم طرف ته متوجه کیدو سره د ناستې بیان دی، ورسره خواته روایت کې دي چې حضور ﷺ به ښي طرف ته تاؤ شو او ناسته به یې وکړه، دې نه پس د ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت کې دي چې حضور ﷺ به چپ طرف ته تاؤ شو او ناسته به یې وکړه، دې نه پس د براء بن عازب رضی اللہ عنہ روایت نه معلومېږي چې ښي طرف ته به تاؤ شو او ناسته به یې وکړه، دې ټولو کې په ظاهره تعارض دی.

جواب: دې روایاتو کې د تطبیق دوه صورتونه دي، اول دادی، چې د سلام نه پس به حضور ﷺ چې کوم طرف ته به یې د تللو اراده وه، نو هغه طرف ته به تاویدو، کله ښي طرف او کله چپ طرف ته به یې تشریف وړلو. او که تلل به نه وو، نو بیا به قوم طرف ته متوجه شو او کیناستو به، دې بیان نه پس احادیثو کې تعارض نشته، البته په دې صورت کې د انصراف معنی ناسته نه ده، بلکې مخ تاو هل او تلل مراد دي او دا معنی اخیستل څه لرې نه ده. د تطبیق دویم صورت دادی، چې سلام اړولو نه پس د حضور ﷺ معمول درې قسمه وو، کله د سلام اړولو سره فوراً تشریف وړلو، دغه صورت کې عموماً حضور ﷺ کس طرف ته تاو شوی دی، او تشریف به یې وړلو، ځکه چې محراب نه د

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۹۹ رقم الحديث: ۱۱۶-۱۱۷، والنسائي ۱/۶۱۳، رقم الحديث: ۱۳۱۷.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۳۳، رقم الحديث: ۸۴۵.

حضور ﷺ حجره کس طرف ته وه، چې کله سرې قبلې ته مخامخ ناست وي او کله چې ذکر الله او دعا په غرض باندې ناست وي، دغه وخت به حضور ﷺ کس طرف باندې ناسته کوله، او دعا به یې غوښتله. او کله د سلام نه پس به یې خطبه وغیره کول مقصود وو، نو حضور ﷺ به قوم طرف ته مکمل متوجه کیدو. ټولو روایاتو کې تطبیق راځي، انصراف نه قوم طرف ته تاویدلو سره متوجه کیدل هم مراد اخیستلی شي. بعضې ائمه حضرات خپل قوم ته سلام نه پس ښي طرف باندې تاوېږي او کيني، شاه انور شاه کشمیري صاحب رَحْمَةُ اللهِ دې طرز عمل باندې سخت نکیر فرمایلو. دلته یوه مسئله داده د احنافو علماو عام عادت داؤ، د کومو فرائضو نه پس چې سنن نه وي، هغې کې به قوم طرف ته متوجه کیدو سره ناسته کوله او دعا به یې کوله او کوم فرائضو نه بعد چې سنن وو هغې کې به قوم طرف ته نه تاویدلو، بلکې قبلې ته مخامخ یې دعا کوله او بیا به د سنتو د پاره ودریدل، دا رواج عام دی او مسئله هم داده، خو زیر نظر احادیثو نه دا مسئله نه ثابتیږي.

﴿۷﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور اکرم ﷺ مونځ نه د فارغیدو نه پس خپل

يُنْصَرِفُ عَنْ يَمِينِهِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱)

ښي طرف ته به تاؤ شو او ناسته به یې کوله.

مستحب عمل لازم گڼل بدعت دی

﴿۸﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : لَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شَيْئًا مِنْ صَلَاتِهِ

د عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې تاسو خپل مونځ کې د شیطان حصه مه مقرر وئ،

يَذَى أَنْ حَقًّا عَلَيْهِ أَنْ لَا يَنْصَرِفَ إِلَّا عَنْ يَمِينِهِ لَقَدْ رَأَيْتُ

یعنې هغه څیز لره لازم مه گرځوی چې (مونځ نه پس) ښي طرف ته تاؤ شی، ځکه چې مالیدلي دي چې

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرًا يَنْصَرِفُ عَنْ يَسَارِهِ. ^(۲)

حضور اکرم ﷺ به چپ طرف ته تاویدو.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۹۲ رقم الحديث: ۶۱-۷۰۸.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۳۷ رقم الحديث: ۸۵۲، ومسلم في الصحيح ۱/۱۹۲ رقم الحديث: ۵۹-۷۰۷، وأبو داود ۱/۲۳۱.

رقم الحديث: ۱۰۱۲.

توضیح: عن يسارة: یعنی یو امر مستحب لازم گڼل خپل عمل کې شیطان د پاره حصه جوړول دي، مقتديانو طرف ته یا پاڅیدو په وخت کې حضور ﷺ ښي او گس دواړو طرف ته تاؤ شوی دی، اوس که یو کس ښي طرف ته تاویدو باندې ورته فضیلت ډیر ښکاري او خپل خان باندې یې لازمه وي، نو دې کس امر مباح او مستحب عمل له د و جوب درجه ورکړه دا ناجائز او بدعت دی او دا په خپل مונخ کې د شیطان حصه جوړول دي، کاش چې اهل بدعتو دې حدیث باندې نظر کولی، او عمل یې پرې کولی او غیر لازم څیزونو باندې یې اصرار نه کولی. (المرقات ۳/۳۱، الکاشف ۲/۴۴۶).

یاد ساتئ د حضرت عامر رضی الله عنه، د حضرت سمرة رضی الله عنه، حضرت انس رضی الله عنه و حضرت ابن مسعود رضی الله عنه څلور واړه احادیث د دې باب موضوع سره متعلق نه دي، خود دې باب د متعلقاتو نه دي، دې حدیث نه یې دلته نقل کړی دی.

﴿۹﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ قَالَ : كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حضرت براء رضی الله عنه فرمایي چې کله به مونږ د حضور ﷺ پسې شاته مونخ کولو نو دا خبره به

أَحْبَبْنَا أَنْ نَكُونَ عَنْ يَمِينِهِ

یې خوښوله چې مونږ د حضور ﷺ ښي طرف ته وو چې حضور ﷺ (سلام په وخت کې)

يُقْبِلُ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ قَالَ :

ز مونږ طرف ته متوجه شي، براء رضی الله عنه وایي چې ما حضور ﷺ نه (سلام نه پس د دعا په طور

فَسَبِعْتُهُ يَقُولُ : « رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ

باندې) اوریدلي وو چې ویل به یې: ای ربه! ما د خپل عذاب نه بچ کړه په هغه ورځ کله چې خپل بندگان

كَبَعْتُ أَوْ تَجْمَعُ عِبَادَكَ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ^(۱)).

او چتوي یا جمع کوي، (دې دواړو کلمو کې راوي ته شک شوی دی).

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ : إِنَّ النِّسَاءَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنَّ إِذَا سَلَّمْنَ

حضرت ام سلمة رضی الله عنها فرمایي چې ښځې به په زمانه د رسول الله ﷺ کې چې کله به یې سلام

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۹۲ رقم الحديث: ۶۲-۷۰۹، وأبو داود ۵/۲۹۸ رقم الحديث: ۵۰۴۵.

مِنَ الْمَكْتُوبَةِ قُمْنٌ وَ تَبَّتْ رُسُلُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ مَنْ

وگر ځولو د فرض مونځ نه نو فوراً به پاڅيدې او خپلو کورونو ته به تللې، حضور ﷺ او کوم خلک

صَلَّى مِنْ الرِّجَالِ مَا شَاءَ اللَّهُ فَإِذَا

چې به مونځ کې ناست وو نو څومره ډير ساعت چې به الله تعالى ته منظور وو ناست به وو، کله چې به

قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ الرِّجَالُ^(۱)

حضور ﷺ تللو، نو ټول خلک به او دریدل.

(وَسَنَدُ كُرِّ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ فِي بَابِ الضُّحْكِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى).

توضیح: قُمْنٌ: يعنى زنانه به د سلام نه پس فوراً پاڅيدلې او سړي به ناست وو، چې تللو په وخت کې د سړو او د زنانو خپل منځ کې يووالی رانه شي، د حضور ﷺ په زمانه کې يو څو شرائطو سره زنانو د يو څو مجبوريانو د وجې نه مسجد نبوي ته راتلل ثابت دي. (المركات ۲/۳۲).

شرائط دا وو چې ځوانانې زنانه به نه راځي او معمرې زنانه به هم صرف سحر، ماښام او ماسخوتن کې هم په پردې سره راتللي، عطر به يې نه لږول، د کپړو نمايش به يې نه کولو، آخر کې به راتللي او شروع کې به تللي، مونځونو ته د حاضریدلو مجبورې يې دا وه چې حضور ﷺ پسې مونځ کول يې ارمان وو، مسائل او دين زده کړو، چې عباداتو کې د عبادت نقشه زده کړو، هغه د خير وقت کې خير وو، د نزول قرآن وخت وو، نبی آخر زمان موجود وو، د صحابو جماعت په شان د فرښتو وو، د خير القرون وخت وو، ځکه هر قسم تحفظ وو، خونن سبا فتنې دور کې اجازت نشته دی، په خپله حضرت عائشه رضي الله عنها صحابو دور کې د ممانعت فتوی ورکړې وه څنگه چې به وروسته راشي چې نن سبا د بنځو تلل مدارسو او مساجدو ته يا تبليغ او نورو محفلونو ته د يو عظم د پاره او د سړو سره په لارو کې اختلاط کول دا ډيره بده او ناکاره خبره ده، چې ددې حديث د تعليماتو نه خلاف کول دي.

الفصل الثاني:

﴿۱۱﴾ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: أَخَذَ بِيَدِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه فرمايي يوه ورځ حضور ﷺ زما لاس خپل لاس مبارک کې ونيوو

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۸۹/۲، رقم الحديث: ۸۶۶، أخرجه أحمد في المسند ۳۱۶/۶.

فَقَالَ : « إِنِّي لِأُحِبُّكَ يَا مُعَاذُ » . فَقُلْتُ : وَ أَنَا أُحِبُّكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ .

او وي فرمايل معاذه! زه تاخيل دوست گنم ما عرض و كرو يا رسول الله! زه هم تاسو خپل دوست گنم .

قَالَ : " فَلَا تَدْعُ أَنْ تَقُولَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ : رَبِّ اْعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ

حضور صلي الله عليه وسلم و فرمايل يو مونخ نه پس هم دا دعامة پر پرده: اي ربه! ته زما مدد و كړه په خپل ذكر .

وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ " إِلَّا أَنْ أَبَا دَاوُدَ لَمْ يَذْكُرْ : قَالَ مُعَاذُ وَ أَنَا أُحِبُّكَ .^(۱)

خپل شكر او بڼه عبادت كې . خو ابو داؤد د معاذ دا الفاظ (وانا احبك) نه دي نقل كړي .

﴿ ۱۲ ﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ :

حضرت عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې حضور صلي الله عليه وسلم به سلام اړولو خپل بڼي طرف

« السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ » حَتَّى

ته السلام عليكم ورحمة الله و يلو سره (يعني په تبا ندي د الله سلامتي او د الله تعالي رحمت وي) تردي چې

يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ الْأَيْمَنِ وَ عَنْ يَسَارِهِ : السَّلَامُ

حضور صلي الله عليه وسلم د بڼي طرف اټنگي سپينو الی په نظر راتلو او خپل گس طرف ته به يې هم السلام

عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ الْأَيْسَرِ^(۱) .

عليكم ورحمة الله و يلو سره سلام و اړولو تردي چې د بڼي اټنگي سلام دمخ نېستوالی په نظر راتلو . ترمذي خپل

و لَمْ يَذْكُرِ التِّرْمِذِيُّ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ . وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ .

روايت كې حتى يري بياض خده الفاظ نه دي ذكر كړي او ابن ماجه داروايت د عمار بن ياسر نه نقل كړي .

﴿ ۱۳ ﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : كَانَ أَكْثَرُ أَنْصَرِافِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ

د عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دي وايي چې حضور صلي الله عليه وسلم به اكثر راتاويدو د مونخ نه

إِلَى شِقْوِ الْأَيْسَرِ إِلَى حُجْرَتِهِ . وَرَوَاهُ فِي هَرَجِ السَّنَةِ .

چپ طرف ته او تللو به خپلې حجرې طرف ته .

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۸۰/۲ رقم الحديث : ۱۵۲۲ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۶۰۶/۱ رقم الحديث : ۹۹۲ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۷۹/۲ رقم الحديث : ۲۹۵ .

د فرض مونخ نه پس دستو د پاره خای بدلول په کار دي

﴿١٤﴾ وَعَنْ عَطَاءِ الْخُرَّاسَانِيِّ عَنِ الْمُغِيرَةِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُصَلِّي

حضرت عطاء خراساني د حضرت مغیره نه روایت کوي چې حضور ﷺ فرمایي مونخ دي نه کوي

الْإِمَامُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ حَتَّى يَتَحَوَّلَ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ

امام په داسې خای کې چې هلته مونخ شوې وي، بلکې هغه خای نه دي جدا شي داروایت ابوداود نقل

و قَالَ عَطَاءُ الْخُرَّاسَانِيُّ لَمْ يُدْرِكِ الْمُغِيرَةَ.^(١)

کړی او وایي چې د عطاء خراساني ملاقات د حضرت مغیره سره ثابت نه دی، لهذا دا حدیث منقطع دی.

توضیح: حقی یتحول: دې حدیث کې وایي چې کوم خای کې فرض مونخ اوشي، هلته سنت مه کوي،

بلکې دغه خای نه معمولي جدا شی خای دي بدل کړي او سنت وکړي. (المرقات ٣/٣٤).

دلته دا خبره یاده ساتئ چې دا حکم صرف د امام د پاره نه دی، بلکې امام او مقتدیانو د پاره بلکې ټولو

فرائضو کونکو د پاره دا حکم دی، ددې وجه داده، چې د مونخ گزار د پاره دوه جدا جدا ځایونه گواه

جوړ شي. او دویم جواب دا دی چې د صفونو نظام به گډوډ شي، خلکو ته به پته ولږي چې مونخ شوی

دی. ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې د بعضې علماو قول دی، خای بدلولو حکم د هغه مونخ گزار د

پاره دی، چې د فرضو نه پس سنت وي او چې د کوم نه پس سنت نه وي، لکه سحر او مازيگر هلته دا

حکم نشته، خو بعضې نور علماء وایي د فرائضو ټولو مونخونو نه بعد خای بدلول په کار دي، که رش

وي، او خای تنگ وي، نو بیا خای بدلول فرض یا واجب نه دي. او سحر او مازيگر مونخ نه پس خای

بدلول د هغې څه مقصد او فائده نشته. (المرقات ٣/٣٤).

﴿١٥﴾ وَعَنْ أَنَسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَضَّهُمْ عَلَى الصَّلَاةِ وَ

د انس رَحِمَهُ اللهُ نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ به صحابو ته د مونخ کولو شوق پیدا کولو او

نَهَاهُمْ أَنْ يَنْصَرِفُوا قَبْلَ أَنْ يَصْرَفُوهُ مِنَ الصَّلَاةِ.^(٢)

دوی به یې د دې خبرې نه منع کول، چې هغوی مونخ کولو نه پس د هغوی نه مخکې پاڅي.

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٤٠٩/١ رقم الحديث: ٦١٦.

(٢) أخرجه أبو داود في السنن ٤١٢/١ رقم الحديث: ٦٢٤.

الفصل الثالث:

﴿۱۶﴾ وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي صَلَاتِهِ:

شداد بن اوس رضی اللہ عنہ فرمائی حضور صلی اللہ علیہ وسلم خپل مونخ کي (تشهد نہ پس مذکورہ دعا لوستلہ)

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرَّشْدِ وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ

ای اللہ! زہ ستانہ پہ دین کي د ثابت قدمی او د نیغی لاری قصد سوال کوم، اوزہ ستانہ ستاد نعمت شکر

وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا وَ لِسَانًا صَادِقًا

اوستاد عبادت د بنائستہ والی سوال کوم، اوستانہ قلب سلیم اور بتینی ژبہ غوارم، اوستانہ هغه نیکی

وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعَلَّمُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعَلَّمُ وَأَسْتَغْفِرُكَ

غوارم کومہ چي تاسو پیژنی، او د هغه گناه نہ پناه غوارم کومہ چي تاسو پیژنی او معافی غوارم درنہ د

لِمَا تَعَلَّمُ.^(۱)

هغه گناهونو کوم چي تاسو پیژنی.

﴿۱۷﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي صَلَاتِهِ بَعْدَ التَّشَهُدِ:

د جابر رضی اللہ عنہ نہ روایت دی وایي چي حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ فرمایل پہ خپل مونخ کي پس د تشهد نہ

«أَحْسَنُ الْكَلَامِ كَلَامُ اللَّهِ وَأَحْسَنُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ». (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)^(۲).

بہترین کلامونو کي کلام د اللہ تعالیٰ دی او ډیر بہترینہ طریقہ د محمد صلی اللہ علیہ وسلم ده.

په مونخ کي د سلام کیفیت

﴿۱۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی وایي چي: حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم بہ په مونخ کي یو سلام

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۵۱/۱ رقم الحديث: ۱۳۰۱، وأحمد في المسند.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۵۸/۳ رقم الحديث: ۱۳۱۱.

تَسْلِيمَةً تَلْقَاهُ وَجْهَهُ ثُمَّ يَبْسِلُ إِلَى الشَّقِ الْأَيْمَنِ شَيْئًا. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ^(۱)).

وارولو مخامخ رخ، بیا معمولی شان خوله مبارکه به بی بی طرف ته اروله.

توضیح: تلقاء وجهه: مونخ کې د سلام متعلق درې اهمې مسئلې دي: **اوله مسئله:** خروج المصلی بلفظ

السلام فرض دی او که واجب د جمهورو او ائمه ثلاثه په نزد باندې لفظ سلام فرض دی او د احنافو په نزد باندې واجب دی، ددې مسئلې پوره بحث کتاب الطهارة کې تیر شوی دی.

دویمه مسئله: مونخ کې د سلام طریقه څه ده او ددې تعداد څومره دی. (المراقات ۳/۳۷).

د تفاوت اختلاف: د مالکیو مسلک دادی چې امام او منفرد د پاره یو یو ځلې سلام ویل سنت دي، نه بی بی طرف ته او نه گس طرف ته، بلکې مخامخ طرف ته سلام کول مسنون دي. ددې حضراتو په نزد باندې مقتدی د پاره درې سلامه مسنون دي، یو مخامخ، دویم بی بی طرف، دریم چپ طرف ته، د احنافو او شوافعو او حنابلو یعنی د جمهورو په نزد باندې مونخ کونکی که امام وي یا مقتدی ټولو د پاره مونخ ته وتلو په وخت کې دوه سلامه مسنون دي.

دلائل: مالکیه زیر بحث حدیث د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه استدلال کړی، چې خپل مطلب باره کې واضح دی، د جمهورو دلائل دیر زیات دي هغه ټول د جمهورو دلائل دي، کومو کې چې د دوو سلامونو تصریحات راغلي، او عن یمنه و عن یساره الفاظ واضح طور باندې موجود دي.

جواب: جمهورو حضراتو د امام مالک د دلیل توجیه دا کړې ده چې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د قول مطلب دادی، چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د سلام الفاظ هغه وخت شروع کول، کله چې به یې مخ قبلې ته وو او بیا دغه آواز کې به یې مخ مبارک بی بی طرف او چپ طرف ته ارولو، نو دوه سلامه به شو، دا مطلب نه دی چې اول نه آخر پورې یو سلام وي او مخامخ وي.

مقتدی سلام کې د امام نیت څنگه وکړي

﴿١٩﴾ وَعَنْ سَمُرَةَ قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَرُدَّ

دسمره رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونږ ته حکم را کړی، چې مونږ د جواب نیت

عَلَى الْإِمَامِ وَتَعَابَتْ وَأَنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ^(۲)).

وکړو د سلام ارولو وخت کې د امام د سلام او په خپل منځ کې مینه وساتو او یو بل ته سلام وکړو.

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۹۰/۲ رقم الحديث: ۲۹۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۶۰۹/۱ رقم الحديث: ۱۰۰۱، وأخرجه ابن ماجه ۲۹۷/۱ رقم الحديث: ۹۲۲.

توضیح: ان لرد على الامام: دې کې درې حکمونه بیان شوي دي: اولني حکم داسې دی، کله چې مقتدي سلام گرځوي هغه دی دا نیت وکړي چې د امام د سلام جواب ورکوم، ددې صورت به دا وي کوم مقتدي چې د امام بنسې طرف ته ولاړ وي هغه دې اول سلام کې د بنسې طرف د مونځ گزارو او کرام الکاتبین فرښتو نیت وکړي او بیا چې چپ طرف ته سلام واړوي د امام د سلام جواب نیت دی وکړي. او کوم خلک چې د امام گس طرف ته ولاړ وي هغوی دی بنسې طرف ته سلام اړولو کې د امام صاحب د سلام جواب ورکولو نیت وکړي او چپ طرف ته دې د مونځ گزارو نیت وکړي او کوم مقتديان چې د امام نه وروسته دي بالکل هغوی دې دواړه سلامونو کې د امام د سلام د جواب نیت وکړي، لکه څنگه چې امام هم دغه رنگ نیت کولو کې پابند دی. (المراقات ۳/۳۷).

باقي بنسې او گس طرف کې د فرښتو نیت هر سلام کې په کار دی نه د جناتو د نیت ضرورت شته او نه د انسانانو د نیت ضرورت شته کوم چې د مونځ نه بهر دي او مونځ کې شامل نه دي.

وَلْتَعَابًا: دا دویم حکم دی، ددې مطلب دا دی مونږ ته حضور ﷺ فرمایلي دي چې خپل منځ کې یو بل سره محبت او کرې، بغض او کینه ونه کړئ، د ټولو سره ښه اخلاق وساتئ. (المراقات ۳/۳۷).

وان یسلم بعضنا: یعنی مونږ ته دریم حکم دا شوی دی، چې مونږ په مونځ کې د یو بل د سلام نیت وکړو ددې صورت منځ کې ذکر شوی دی، چې مقتديان مونځ کې د سلام اړولو وخت کې د یو بل د سلام نیت څنگه وکړي. (المراقات ۳/۳۸).



۱۵ ربیع الثانی ۱۴۱۰ھ

بَابُ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ:

د مونځ نه پس د ذکر بیان

دې باب کې هغه احادیث بیانېږي، چې دې سره د مونځ نه پس د دعا او د وظائفو فضیلت او اهمیت ظاهرېږي. د ذکر لفظ عام دی، وظائفو او ادعیو ټولو ته شامل دی.

مسئله داده چې د کومو فرائضو نه پس سنت وي د هغې نه پس مونځ گزار و وظائفو او ادعیه لوستلو د پاره خومره ساعت پورې کیناستی شي.

د احنافو علماو نه صاحب درمختار لیکي: د فرض مونځ کولو نه پس سنت کې تاخیر مکروه دی صرف

اللهم انت السلام آخر مقدار پورې ناسته ثابت ده، فقهاء دا خبره هم لیکي چې سنت لوستلو د پاره د فرائضو نه پس فوراً ودریدل په کار دي.

د علامه حلواني رَحِمَهُ اللهُ قَوْلُ دَا دِي، د وظائفو او دعاگانو د پاره فرائض او سنتو په منځ کې وقفه کولو کې څه باک نشته دا قول نورو فقهاو هم لیکلی دی.

مفتی الهند کفایت الله رَحِمَهُ اللهُ خپل کتاب (النفائس المرغوبة في الادعية بعد المكتوبة) کې لیکي: د

اللهم انت السلام په روایت کې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وخت حصر او تعیین نه دی کړی، بلکې

حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دې روایت کې اللهم انت السلام د مقدار اندازه بنودلې ده، نو دې مقدار او

اندازه کې نورې دعاگانې هم راتلی شي، ددې ذکر احادیثو کې راغلی، دې کې څه منافات نشته او نه

اختلاف. علامه حلبی رَحِمَهُ اللهُ د فقهاو کلام کې دغه معمولي شان اختلاف کې تطبیق کړی دی، دې

وچې نه دواړو اقوالو کې څه اختلاف نه پاتې کېږي، هغه فرمایي صاحب درمختار چې تاخیر مکروه

لیکلې دی، نو که دې نه مکروه تنزیهي مراد واخیستلی شي، نو خبره اولی او غیر اولی به پاتې شي،

مطلب به دا شي، چې سنتو کې تاخیر کول بهتر دي. او د حلواني رَحِمَهُ اللهُ قَوْل مطلب به دا شي، چې د

وظائفو په غرض سره سنتو کې تاخیر راشي څه مضائقه نشته، خو مناسب او بڼه داده چې تاخیر دې نه

کوي، بهر حال وظائفو د فرضو او سنتو منځ کې د لوستلو گنجائش شته، فقهاء لیکي د فرضو نه پس د

سنتو د پاره صف ماتول بهتر دي، صف بندی کې سنت او نوافل کول نه دي په کار. امام ته هم په کار

دي چې د خپل ځای نه معمولي اخواشي چې چاته اشتباه رانه شي چې خلک فرضو کې ولاړ دي.

بعد المكتوبه چې د کومو دعاگانو ذکر په احادیثو کې بعد المكتوبه الفاظو سره راغلی دی، نو د سنتو

نه پس به هم دغه وظائفو لوستلی کېږي، ځکه چې بعد السنن هم بعد المكتوبه دی، سنت کولو سره د

فرض بعدیت نه ختمیږي، دې توجیه سره ډیر اشکالات ختمیږي، ددې تفصیل د مخکې احادیثو په ضمن کې راځي.

الفصل الأول:

﴿١﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كُنْتُ أَعْرِفُ الْقِضَاءَ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتَّكْبِيرِ. (١)

ابن عباس رضي الله عنه فرمایي ما د حضور صلی الله علیه و سلم مونځ ختمیدل د الله اکبر ویلو سره معلومولو.

توضیح: اعرف انقضاء: حضرت ابن عباس رضي الله عنه هغه وخت ماشوم وو، ځکه په کور کې وو، د هغه کور د مسجد سره خواته وو، کله به چې جمعه وشوه او الله اکبر به وويلي شوه ته به معلومه شوه، چې جمعه وشوه، دغه رنگ معمولي اواز او چتول د انسان طبعي نظام د لاندې وي، دې کې کلام نشته او د اهل حقو په مساجدو کې داسې کېږي او کيدل هم په کار دي. خلاصه دا شوه، چې اعتدال حد پورې جهر بالا ذکر ثابت دی، خود حد نه تجلوز ثابت نه دی، بلکې عام وختونو کې هم ددې نه ممانعت راغلي، بعضې علماء وايي حضرت ابن عباس رضي الله عنه چې د کوم تکبير خبره کوي دا د ایام منی خبره ده، او ایام تشریق کې يې تکبيرات او چت اواز سره وويل د امت متفقه مسئله ده. (المرقات ۳/۳۸).

د فرضونه پس وظائف او دعاگانې: مونځ نه پس د الله ذکر او دعا کول د جمهورو په نزد باندې مستحب دي، ډيرو احادیثو کې د فرائضو نه پس دعا ثابته ده، بلکې د فرائضو نه پس دعا کول د قبولیت د مواضعو نه شمار کېږي دی، لکه یو حدیث کې دي (دبر الصلوة المكتوبة) علامه ابن القيم رحمه الله دې جملې کې تاویل کېږي دی، دلته دبر الصلوة نه مراد د مونځ نه پس نه دی، بلکې د مونځ آخري حصه مراد ده، چې د سلام نه مخکې ده، خود تاویل صحیح نه دی، ځکه چې احادیثو کې (اذا سلم من صلوة) الفاظ هم راغلي او (اذا انصرفت من صلوة المغرب) الفاظ هم راغلي، دې نه معلومیږي چې دا اذکار د مونځ په اختتام کې دي، لکه بعضې روایتو کې عجیبه الفاظ راغلي دي، دې کې د فرضو نه پس دعا کې لاس او چتول ثابتیږي، مثلاً مصنف ابن ابی شیبه کې د حضرت عبد الله ابن زبیر رضي الله عنه یو حدیث دی. الفاظ يې دا دي: (ان رسول الله صلی الله علیه و سلم لم یکن یرفع یدیه حتی یفرغ من صلوته) حافظ

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٣٢٥/٢، رقم الحديث: ٨١٢، ومسلم في الصحيح ١١٠/١ رقم الحديث: ١٢٠٠-٥٨٢، وأبو داود ٦٠٩/١ رقم الحديث: ١٠٠٢، والنسائي ٦٧/٣، رقم الحديث: ١٣٣٥.

جلال الدین سیوطي رحمه الله ددې حدیث متعلق لیکي: رجاله ثقات. (اعلاء السنن)
د فرائضو نه پس اذکار طویل دي که قصیر: د فرضو نه پس خومره وخت پورې ذکر په کار دی، دې باره
 کې مختلف روایات دي، خو بنیادي طور باندې دا احادیث په دوه قسمه تقسیم کړې شوي دي، رومی
 قسم هغه احادیث دي د کوم نه چې معلومېږي چې حضور ﷺ مونځ نه پس مختصر ذکر او دعا
 کوله، او مصلی نه به پاڅیدو. د حضرت عائشې رضي الله عنها اللهم الت السلام والاروايت ددې نه یو
 قسم دی، دویم قسم هغه احادیث دي، چې د هغې نه معلومېږي چې حضور ﷺ طویل اذکار او
 دعاگانې کړي دي، لکه (۳۳) ځله لوستلو والادعا او آیت الکرسي او کله سحر نه پس د لمر راخو
 پورې دعاگانې کولې، احنافو دواړو کې داسې تطبیق کړی دی، د مختصر اذکارو والا احادیثو تعلق د
 هغه مونځ سره دی چې د هغې نه پس سنت مؤکده وي، لکه ماسپڅین، ما بنام او ماسخوتن، د طویل
 اذکارو احادیثو تعلق د هغه مونځ سره دی، چې د هغې نه پس سنت نه وي، لکه سحر او مازيگر
 مونځونه، فقهاء لیکي کوم مونځ نه پس چې سنت وي، د هغې زر کولو وجه داده، چې دا سنت د
 فرائضو سره یو ځای کړي او آسمان طرف ته یې اوچتوي، یو مرفوع حدیث یې د حضرت حذیفه رضي الله عنه
 نقل کړی دی، ددې الفاظ دا دي: (عجلوا الركعتين بعد المغرب فانهما تر فغان مع المكتوبة) (اعلام
 السنن ج ۳ ص ۱۵۷).

د فرضو نه پس الله اکبر په اوچت اواز لوستل او که په مزه؟: حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه زير بحث
 روایت متعلق مخکې لیکلی شوي دي، چې هغه ماشوم وو، ځکه جماعت کې نه شریکیدو او کور یې
 مسجد سره نژدې وو، ځکه یې د صحابو مونځ نه فارغ کیدو نه پس د الله اکبر آواز اوریدلو، دغه یې نقل
 کړي دي، دې حدیث نه معلومېږي چې حضور ﷺ د مونځ نه پس په اوچت اواز باندې الله اکبر
 وئیلو، ددې حدیث په بنیاد بعضې علماء قائل شوي وو، په تیز اواز باندې د مونځ نه پس الله اکبر ویل
 مستحب دي، دې کې ابن حزم او شیخ عبدالحق رحمه الله هم دی، د جمهورو فقهاو او ائمه اربعو مسلک
 دا دی. د فرضو نه پس په تیز اواز الله اکبر ویل مستحب نه دي، بلکې مستحب په مزه آواز سره ویل دي،
 د جمهورو په نزد باندې کله کله په تیز آواز سره د حضور ﷺ دا عمل د امت د پاره بطور تعلیم
 وو. او دا حدیث په تعلیم باندې محمول وو، دې نه پس عبد الله ابن زبیر رضي الله عنه حدیث هم په تعلیم امت
 باندې محمول دی، یا دا عمل د حج نه پس په منی کې ایام تشریق په تکبیراتو باندې محمول دی، یا دا
 جهر معمول مطابق معتدل جهر باندې محمول دی، اوس هم د اهل حقو مساجدو کې شروع دي، او د
 خلکو د گڼې د وجې نه آواز کې شور پیدا کېږي. (المراقات ۳/۳۹).

د مونځونو نه پس د اهل بدعت عمل مستند نه دی: د ابن عباس رضي الله عنه ددې حدیث نه اهل بدعت استدلال

کوي او مونځ نه پس په اوچت آواز باندې لاله الا الله ذکر څه وخت پورې کوي او خیال کوي، چې سنت
طریقه باندې عمل کوي، خو د دوي دا استدلال د څه وجوهاتو په بنا، صحیح نه دی، بلکې بې ځایه دی.
اوله وجه: اصل قاعده داده چې د صحابه کرامو عمل ته به کتلی شي، چې دوی د حضور ﷺ
عمل کومې اندازې سره قبول کړی دی، آیا همیشه د پاره یې شروع کړی وو او که نه وقتي طور باندې د
څه عارضو د وجې نه یې هغه عمل ترک کړی وي، دې قاعدې او اصل طرف ته د احادیثو مشهور شارح
ابن بطال رحمه الله د حضرت ابن عباس رضی الله عنه دې حدیث باندې تبصره کړې فرمایي: (و قول ابن عباس
کان علی عهد رسول الله ﷺ فيه دلالة انه لم یکن یفعل حین حدث به لانه لو کان یفعل
لم یکن لقوله معنی فکان التکبیر فی اثر الصلوة لم یواظب الرسول ﷺ طول حیاته و
فهم اصحابه ان ذلك لیس بلازم فترکوه خشية ان یظن انه مما لا تکم الصلوة الا به فلذلك کرهه
من الفقهاء.) (بحواله اشرف التوضیح)

ددې عبارت مطلب مختصراً دا دی چې ابن عباس رضی الله عنه چې دا و فرمایل چې د حضور صلی الله
عليه وسلم په زمانې کې به داسې کیدل دا ددې خبرې دلیل دی چې حضرت ابن عباس رضی الله عنه کوم
وخت کې دا حدیث بیان کړو نو هغه وخت کې دده دا معمول نه وو، ځکه چې که دده خپل معمول وی، نو
د ماضي په قصه بیانولو کې دده کلام څه مقصد او مطلب به نه جوړیدو.
خلاصه دا شوه چې تیز آواز سره تکبیر ویلو باندې حضور ﷺ پوره ژوند کې مواظبت نه وو
کړی او حضور ﷺ صحابو هم دا گڼله چې دا عمل لازم نه دی، ځکه هغوی دا عمل ترک کړو،
ددې ویرې نه چې خلک یې د مونځ حصه ونه گڼي، دې وجې نه فقهاو هم دا خوښ نه کړو.
نوهه وجه: دا په ذهن کې ساتل په کار دي چې د یو حدیث هغه مطلب معتبر وي کوم چې فقهاو او
علماء راویستی وي د خپل طرف نه د خیر القرون نه پس مناسب نه ده چې څه خلک د یو حدیث په مطلب
کې د اجتهاد نه کار واخلي او د هغې هغه مطلب راوباسي چې په خیر القرون کې چاهم نه وي راویستی
په زیر بحث مسئله کې هم کتل په کار دي چې د امت علماء ددې حدیث څه مطلب راویستی دی او تر نه
پورې د علماء حق عمل په دې سلسله کې څنگه دی د صحابه کرامو خبره خوبتاسو واوریدله چې صحابه
کرامو په نزد باندې مونځ نه پس ذکر بالجهر رواج نه وو، د هغوی نه بعد فقهاء هم دې حدیث نه د مونځ
نه پس ذکر بالجهر استحباب ثابت کړی ندی، د مذاهب اربعو فقهاو نه یو هم د مونځ نه پس اجتماعي
طور باندې ذکر بالجهر ته مستحب نه دي ویلي، دا خو لا پرېږده چې ضروري او لازم ورته ووايي مطایبي

ورته هم نه دي ويلى. امام نووي شرح مسلم (ج ۱ ص ۲۱۷) کې ليکي: و نقل ابن بطال و آخرون ان اصحاب المذاهب المتبوعة وغيرهم متفقون على عدم استحباب رفع الصوت بالذكر والتكبير. بيا امام نووي رَحِمَهُ اللهُ د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په حوالې سره د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث مطلب داسې بيان کړی دی: و حمل الشافعي رَحِمَهُ اللهُ الحديث على انه جهر وقتاً يسيراً حتى يعلمهم صفة الذكر لانهم جهر وادائياً (شرح مسلم ج ۱ ص ۲۱۷)

خلاصه دا چې يا خود جهر نه داسې معتدل جهر مراد واخيستلى شي، چې دې کې افراط او تفریط نه وي، دې باندې ټول خلک هم متفق كيدى شي او رواياتو کې هم تطبيق راتلى شي، بس دومره خبره ده چې بريلوي حضرات دې خپل آواز لږ کم کړي او ديو بنديان دې خپل آواز لږ اوچت کړي، دلته مناسب معلومېږي، چې مطلق ذکر باره کې ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ يو عبارت نقل کړی دی، چې دواړو اطرافو کې اعتدال راشي، دا عبارت هغوى د مشکوٰة باب الاعتصام بالكتاب والسنة فصل ثالث کې د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث الفاظ (واقلهم تكلفاً) شرح کې ليکلى دی ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ د صحابه کرامو شرعي مزاج په باره کې فرمايي:

(و كذا في الاحوال الباطنية فانهم كانوا لا يرقصون ولا يصيحون ولا يطيحون ولا يطرقون ولا يجتمعون للغناء والمزامير ولا يتحلقون للاذكار والصلوات برفع الصوت في المساجد ولا في بيوتهم بل كانوا فرشين بابدانهم عرشين بأرواحهم كائنين مع الخلق في الظاهر بائنين عن الخلق مع الحق في الباطن.. الخ

يطيحون: سرگردان او د ځان نه مجذوب جوړ کړي او گرځي هغه ته وايي، يطرقون منتر ويلو په معنى سره دى بائنين جدا جدا معنى يې ده باقي ترجمه واضحه ده، الله تعالى دې په اعتدال باندې د قائم اوسيدو توفيق را کړي آمين.

د فرض موفخ نه پس د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ناستې مقدار

﴿۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ
د عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دى وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې به كله سلام اړولو، نو ناسته به يې
إِلَّا مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: «اللَّهُمَّ أَلِّتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ
كوله په اندازه ددې دعاء: اى الله! ته سالم يې (يعنى د ټولو عیبونو نه پاک يې) او تاته (د بنده گانو

السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱)

د ٲولو آفاتو نه) سلامتیاده ای دلوثی او بخشش خاوندته لوی بی.

﴿۳﴾ وَعَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ

د حضرت ثوبان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایی چي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چي به کله خپل مونځ نه فارغ شو.

اسْتَغْفَرَ ثَلَاثًا وَ قَالَ : « اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ

نودرې خپلې به یې استغفار ویلو او بیا به یې دا دعا لوستله: ای الله! ته سالم یې (یعنی د ٲولو عیونو

وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۲)

نه پاک یې) او تاته (د بنده گانو د ٲولو آفاتو نه) سلامتیاده ای دلوثی او بخشش خاوندته لوی بی.

﴿۴﴾ وَعَنِ الْخَيْرَةِ بْنِ شُعْبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ يَقُولُ فِي ذُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ:

حضرت شعبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایي چي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د فرض مونځ نه پس (مذکورہ دعاء لوستله)

« لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ

دالله تعالی نه سوا بل معبود نشته، هغه یو دی څوک شریک یې نشته، هغه دپاره بادشاهی ده او الله تعالی

الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اللَّهُمَّ لَا مَالِعَ لَنَا أُعْظِمَتِ

دپاره تعریف دی، هریو څیز باندې قادر دی، ای الله! کوم څیز چي ته را کوي څوک یې هم نه شي منع کولی

وَلَا مُعْطِي لَنَا مَنَعَتٌ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ

او کوم څیز چي رانه ته منع کوي، نو د هغې ور کولو والا څوک نشته او بیچ کیدی نه شي دولت مند د خپل

مِنْكَ الْجَدِّ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) ^(۳)

دولت دوجي نه ستاد عذاب نه .

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۱۱ رقم الحديث ۱۳۶-۵۹۲، وأبو داود ۱۷۶/۲ رقم الحديث ۱۵۱۲، والنسائي ۱۹۹/۳ رقم الحديث:

۱۳۳۸، والترمذي ۱/۹۵ رقم الحديث ۲۹۸، وابن ماجه ۱/۲۹۸، رقم الحديث ۹۲۴.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۱۱ رقم الحديث ۱۳۵-۵۹۱

(۳) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۲۵ رقم الحديث ۸۱۴، ومسلم في الصحيح ۱/۳۱۷ رقم الحديث ۲۰۵-۴۷۷، وأبو داود ۱۷۲/۲ رقم

الحديث ۱۵۰۵، والنسائي ۷۰/۳.

توضیح: ولا ینفع: ددې صیغې فاعل الحمد لفظ دی او دلته د دولت په معنی دی او ذا الحمد نه مراد مالدار سړی دی، دا لفظ د لا ینفع د پاره مفعول به دی، منک ای من عذابک. (المرقات ۳/۴۱).
 دهر کل صلوة: ددې څو مطلبه دي: یو دا چې د مونځ نه پس دا مطلب یې هم دی، بل د فرضو سلام سره متصل لوستل او دا مطلب یې هم دی چې دستون نه پس دا دعاء لوستل دا هم د فرضو نه پس ده. (المرقات ۳/۴۰).

﴿۵۵﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ يَقُولُ

عبدالله ابن زبير رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم كله خپل مونځ نه سلام واپوو، نو لوستل به يې

بِصَوْتِهِ الْأَعْلَى: « لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

په اوچت او ازباندې دا کلمات: دالله تعالی نه سوا بل معبود نشته، هغه یو دی، څوک دهغه شریک نشته،

لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا حَوْلَ وَلَا

هغه د پاره بادشاهي ده، هغه د پاره هر قسم تعريف دی، او هر څيز باندې قادر دی، گناه نه بچ کيدل او د

قُوَّةٍ إِلَّا بِاللَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ

عبادت کولو قوت صرف دالله تعالی په مدد سره دی، الله تعالی نه سوا معبود نشته، مونږ دهغه عبادت کوو،

لَهُ النِّعْمَةُ وَ لَهُ الْفَضْلُ وَ لَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ

الله تعالی طرف نه نعمت دی، او الله تعالی دپاره بزگي ده، او هر قسم ښه تعريف الله تعالی دپاره دی، الله

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ^(۱)).

تعالی نه سوا معبود نشته، مونږ خالص دالله تعالی دپاره عبادت کوو، اگر چې کافر یې نه خوښوي.

حضور صلى الله عليه وسلم د بز دلۍ نه د پناه دعاء ولي غوښتله

﴿۶۶﴾ وَ عَنْ سَعْدِ رَضِيِّ اللَّهِ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يُعَلِّمُ بَنِيهِ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ وَ يَقُولُ:

د حضرت سعد رضي الله عنه په باره کې مروی دي هغه به خپل اولاد ته د دعا دا الفاظ ښودل او فرمایل به يې

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱۱۶/۱ رقم الحديث: ۱۲۹-۵۹۱، وأبو داود ۱۷۲/۲ رقم الحديث: ۱۵۰۶، والنسائي ۷/۳ رقم الحديث:

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَعَوَّذُ بِهِنَّ دُبُرَ الصَّلَاةِ : «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ

چې حضور ﷺ به خپل مونځ نه پس دې الفاظو سره پناه غوښتله، (ترجمه) ای الله زه پناه غواړم

مِنَ الْجُبْنِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَرْدَلِ الْعُمْرِ وَ أَعُوذُ

په تا سره د بزدلۍ نه، او پناه غواړم په تا سره د بخل نه، او پناه غواړم په تا سره د ناکاره عمر نه، او پناه

بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ». (رواه البخاري^(۱)).

غواړم په تا سره د فتنو د دنیا نه او د عذاب قبر نه.

توضیح: من الجبن: حضور ﷺ بار بار د بزدلۍ نه پناه غوښتې ده، د دې وجه صرف هغه خلکو

ته معلومه ده، چې د جهاد سره یې تعلق وي، ځکه چې کوم کس بزده وي هغه نه خپل عزت بیچ کوي او نه

د مذهب دفاع کوي، روړو یې بزده لې ډیري کېږي، تردې چې د جهاد نه انکار وکړي، او داسې تاویلات

کوي، چې د جهاد میدان ته بهادر سړی راشي داد بزدلانو کار نه دی. (المرقات ۳/۴۲).

دغه رنگ معامله د بخل نه د پناه غوښتلو هم ده ځکه چې کوم انسان بخیل شي هغه د صله رحمۍ حقوق

پایمالوي، انساني حدود پایمالوي، تردې چې د فرضي زکات نه هم انکار وکړي.

اردل العمر: دې نه یې پناه ځکه غوښتې ده، دې وخت کې دخپل عزت خیال نه شي ساتلی، نه او دس

ماتې په خپله کولی شي، او نه کېږي په خپله ویستلی شي، او د کور په اضافي څیزونو کې شمارلی

شي. (المرقات ۳/۴۲). یو شاعر وایي:

فلا والله ما في العيش خير ❦ اذا ما عد من سقط المتاع

توجه: قسم په الله! په دې ژوند کې هیڅ خیر نشته چې کله انسان د کور په اضافي شیانو کې شمار کړل شي

د مالدار او غریب په عبادت کې تقابل

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: (إِنَّ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ اتَّوَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ابو هریره رضی الله عنه فرمایي (یو ورځ) مهاجر فقراء د حضور ﷺ په خدمت اقدس کې حاضر شول

فَقَالُوا: قَدْ ذَهَبَ أَهْلُ الدُّنْيَا بِالدَّرَجَاتِ الْعُلَى وَ النِّعَمِ الْمُقِيمِ

او عرض یې وکړو یارسول الله! دولت مندو خلکو او چټو درجات او دائمې نعمتونه یې ویورل، حضور

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۷۱/۱۱، رقم الحديث: ۶۳۶۱، ومسلم في الصحيح ۲۰۸۰/۱ رقم الحديث: ۵۲-۲۷۰۶، والترمذي

۵۲۵/۵ رقم الحديث: ۳۵۶۷، وابن ماجه ۱۲۶۳/۲، رقم الحديث: ۳۸۱۱.

فَقَالَ وَمَا ذَاكَ قَالُوا يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي

صَلَّيْنَا وَرَتَهُ وَفَرَمَايِلَ هَفَهَ خَنِكُهُ، هَفَوِي وَوِيلَ چِي هَفَوِي دَاسِي مَوْنُخَ كَوِي خَنِكُهُ چِي يِي مَوْنِي كَوِي

وَ يُصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَ يَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ

اَو رُوڙِي نِي سِي خَنِكُهُ چِي يِي مَوْنِي نِي سَوِ هَفَوِي صَدَقَاتِ اَوْ خِي رَاتِ كَوِي مَوْنِي صَدَقَاتِ اَوْ خِي رَاتِ نَه شُو كَوِي

وَ يُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ

هَفَوِي غَلَامِ آزادوي مَوْنِي يِي نَه شُو آزادولي ددي وچي نَه هَفَوِي ددي ثوابِ حَقْدَارِ شَوِ اَوْ مَوْنِي مَحْرُومِ يَاتِي

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « أَفَلَا أَعْلَمُكُمْ شَيْئًا تُذَرِّكُونَ بِهِ

شَوْنِي عَيْبَاتِكُمْ وَرَتَهُ وَفَرَمَايِلَ آيَا زَه تَاسَوْتَه دَاسِي خِي زَوْنَه نَبَايِمَ چِي تَاسِي وَرَسِي دِي بَانْدِي عَمَلِ كَوِي لَو سَرَه

مَنْ سَبَقَكُمْ وَ تَسْبِقُونَ بِهِ مَنْ

دَهَفَوِي دَرَجَاتُو تَه كَوِي مَو چِي تَاسَوْنَه مَخَكِي اسْلَامِ رَاوِي اَوْ دَهَفُو خَلِكُو دَرَجُوْنَه اَوْ چَتِ شِي كَوِي چِي تَاسُو

بَعْدَكُمْ وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ إِلَّا مَنْ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُمْ»

نَه پَسِ دِي اَوْ هِي خُو كِ سَتَاسَوْنَه بَهْتَرِنَه شِي كِي دِي، خُو صَرَفِ هَفَهَ كَسِ چِي سَتَاسُو دِ عَمَلِ پَه شَانِ عَمَلِ كَوِي

قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: « تَسْبِحُونَ وَ تُكَبِّرُونَ

هَفَوِي عَرَضِ وَ كَرُو بِنَه دَه اَوْ نَبَايِي، حَضُورِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ فَرَمَايِلَ تَاسُو هَرِ مَوْنُخَ نَه پَسِ سَبْحَانَ اللَّهِ، اللَّهُ اَكْبَرُ

وَ تَعْبُدُونَ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ مَرَّةً». قَالَ أَبُو صَالِحٍ: فَرَجَعَ فَقَرَأَ

اَوْ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ دَرِي دِيرِشِ (۳۳) خَلِي وَ اِي (حَدِيثِ يُو رَاوِي) اَبُو صَالِحِ وَ اِييِ شَه وَ رُخِي پَسِ حَاضِرِ شُو فُقْرَاءِ

الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا سَمِعَ إِخْوَانُنَا أَهْلَ الْأَمْوَالِ بِمَا فَعَلْنَا

مُهَاجِرِينَ حَضُورِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَه اَوْ عَرَضِ يِي وَ كَرُو يَارِ سُولِ اللَّهِ! كَه مَالِدَارِ خَلِكِ دَدِي عَمَلِ نَه خَبِرِ شَوِ اَوْ

فَفَعَلُوا مِثْلَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « ذَلِكَ فَضْلٌ

هَفَوِي شُرُوعِ كَرُو (نَوِي بَاهِ زَمُونِي نَه پَه عَمَلِ كِي اَفْضَلِ شِي) حَضُورِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ فَرَمَايِلَ: دَا وَرِ كَرَه د

اللَّهُ يُؤْتِيهِ مِنْ يَشَاءُ».

اللَّهُ تَعَالَى دَه چِي چَا بَانْدِي فَضْلِ اَوْ اِنْعَامِ كَوِي.

وَلَمَّا قَوْلَ أَبِي صَالِحٍ إِلَى آخِرِهِ وَالْأَجَلُ مُسَلِّمٌ وَ فِي رِوَايَةِ الْبُخَارِيِّ: «تَسْبِحُونَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ عَشْرًا وَ تَعْبُدُونَ

عَشْرًا وَتَكْتَبُونَ عَشْرًا. بدل ثلاثًا وتلاثين (متفق عليه)^(۱).

توضیح: ذلک فضل الله: یعنی کوم حای پورې چې انسان عباداتو کې مقابلہ کولی شي، نو په کارده، خو چې کوم حای کې د مقابلې گنجائش نه وي، بیا د حسد او عناد ضرورت نشته، بلکې دا سبقت د الله تعالی د تقدیر گړخول او دا ویل په کار دي، چې دا د الله تعالی خصوصي رعایت دی، دې کې مونږ څه نه شو کولی، (المراقات ۳/۴۵).

دې حدیث نه دا معلومېږي چې عبادت کونکي مالدار او وظائف کونکي دولت مند د فقیر نه افضل دي، دې باره کې مشکوة آخري ابوابو کې به ان شاء الله کلام کېږي.

دې باره کې د علماو اختلاف دی، چې د شاکر مالداره درجه او چته ده یا د صابر فقیر. بابا سعدي رَحِمَهُ اللهُ گلستان کې یو فقیر زاهد سره دې مسئله کې خپله مناظره نقل کړې ده، بابا سعدي رَحِمَهُ اللهُ د مالداره شکر گزاره د فضیلت قائل دی، ابن عطاء هم د شاکر مالداره د افضلیت قائل وو، خو جنید بغدادی رَحِمَهُ اللهُ او نور اهل الله د فقر او فاقې او د فقیر د افضلیت قائل دي.

زیر بحث حدیث کې اگر چې ذلک فضل الله یې فرمایلی دی، خو د فقیر په نسبت لره مالداره د پاره خطرات ډیر دي، علماء لیکي د مالدارو دا فضیلت جزئی دی، او فقر او ته کلی فضیلت حاصل دی.

﴿۸۶﴾ وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مُعَقَّبَاتٌ

د کعب بن عجرة رَحِمَهُ اللهُ عَنْهُ نه روایت دین وایي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: هر فرض مونځ نه پس د

لَا يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ أَوْ فَاعِلُهُنَّ ذُبُرٌ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ:

لوستلو د پاره یو څو کلمات وي چې دهغې ویلو والا، یا یې وفرمایلی چې دهغې کونکي محروم نه پاتې کېږي

ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً وَأَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً. (رواه مسلم)^(۲).

(هغه کلمات دا دي) سبحان الله دري دیرش، الحمد لله دري دیرش، الله اکبر څلور دیرش څلې ویل.

توضیح: معقبات د عقب نه دی دیو نه پس بل راتلو والا ته عقب ویل کېږي، دلته دغه کلماتو ته معقبات

خکه ویلی شوي دي، چې دا یو بل پسې راځي.

ځاب نامراد ته ویلي کېږي. (المراقات ۳/۴۷).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۲۵، رقم الحديث: ۸۱۳، ومسلم في الصحيح ۱/۱۱۶، رقم الحديث: ۱۱۲-۵۹۵.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۱۱۸، رقم الحديث: ۱۱۵-۵۹۶، والنسائي ۳/۷۵، رقم الحديث: ۱۳۱۹.

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ سَبَّحَ اللَّهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ

ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وایي چي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمائي کوم کس چي سبحان الله دهر مونخ نه

ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ وَ حَمَدَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ وَ كَبَّرَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ فَتَمَّكَ

پس دري ديرش خلې، الحمد لله دري ديرش خلې او الله اکبر دري ديرش خلې و وایي چي ددي مجموعہ عدد

تِسْعَةً وَ تِسْعُونَ وَ قَالَ تَمَّامَ الْمِائَةِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ حُدَّةٌ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ

یوکم سل (۹۹) دی، او سل عدد پوره کولو دپاره یو خلې لا اله الا الله و حده لا شریک له له الملک وله

الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَ إِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ " (۱)

الحمد و هو علی کل شیء قدير و وایي نودده به ټول گناهونه و بخلی شي، اگر چي دسمندر د حک برابر وي.

الْفَصْلُ الثَّانِي:

د دعاء د قبولیت وخت

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي أَمَامَةَ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟

د ابو امامه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چي تپوس کړي شويارسول الله! کوم وخت کي دعاهیره قبليري؟

قَالَ: «جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرِ وَ دُبُرُ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) (۲)

حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايل د شپي په آخري حصه کي او د فرض مونخ نه پس.

د معوذاتو د لوستلو فائدي

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عُقَبَةَ بْنِ حَامِرٍ قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقْرَأَ

د عقبه بن عامر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چي: حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته حکم وکړو، چي تاسي ولولئ

بِالْمُعَوِّذَاتِ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ (۳)

معوذات دهر مونخ نه پس.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱۱۸/۱ رقم الحديث: ۵۹۷-۱۱۶.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۴۹۲/۵ رقم الحديث: ۳۱۹۹.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۱۸۱/۲ رقم الحديث: ۱۵۲۳، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۱۵۷/۵، رقم الحديث: ۲۹۰۳.

دلمرراختوپوری د ذکر فضیلت

﴿۱۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «لَأَنْ أَقْعَدَ مَعَ قَوْمٍ

دانس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایی چې : حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي دیو داسی جماعت سره زماناسته ،

يَذْكُرُونَ اللَّهَ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةَ

کوم چې دسحرمونخ نه دلمرراختوپوری ذکر کې مشغول وي داماته بهتر دی دآزادیدو دخلوروغلامانو

مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَ لَأَنْ أَقْعَدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ مِنْ

داولاد داسماعیل عَلَيْهِ السَّلَام نه ، اوزماناسته دداسی خلکو سره چې د الله تعالی په ذکر کې مشغول وي د

صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةَ» . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۱)

مازینگردمونخ نه ترمانبام لمړیو توپوری زمانه نزدباندي ددی نه بهتر دی چې خلور غلامان آزاد کړم .

توضیح: د عجمو په نسبت عرب افضل دي ، حکم ولد اسماعیل تخصیص یې وکړو ، دې حدیث نه طویل

ذکر الله ثبوت ملاویږي دا د هغه مونخ نه پس ذکر دی ، چې دهغې نه پس سنن نه وي . (المرقات ۳/۵۱) .

په دوه رکعتہ اشراق باندي د حج او عمرې ثواب

﴿۱۳﴾ وَعَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «مَنْ صَلَّى الْفَجْرَ فِي جَمَاعَةٍ

دانس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایی چې نبی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایيل کوم کس چې دسحرمونخ جماعت سره

ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللَّهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ كَانَتْ

وکړي اود اشراق وخت پوری د الله تعالی ذکر کې مشغول وي ، اویا دوه رکعتہ مونخ وکړي ، نو دې کس

لَهُ كَأَجْرِ حَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ» . قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «تَامَّةٌ

ته به د حج او عمرې ثواب ملاؤ شي ، دراوي بیان دی ، چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي د پوره حج او

تَامَّةٌ تَامَّةٌ» . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) ^(۲)

عمرې ، د پوره حج او عمرې ، د پوره حج او عمرې ثواب دي ته ملاویږي .

توضیح: حجة و عمره: شریعت کې د نیک اعمالو یو اصل ثواب وي او یو زائد او فضل ثواب وي ،

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۷۳/۴ رقم الحديث : ۳۶۶۷ .

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۱۸۰/۲ رقم الحديث : ۵۸۶ .

اصل ثواب د بل نیک عمل په بدله کې ملاویږي، خو زائد او فضل ثواب صرف هغه کس ته ملاویږي. چې اصل عمل کې محنت کولو سره عمل کوي، مثلاً یو کس ذا کر دی، او لمرراختو پورې ذکر الله کې مشغول وي او اشراق دوه رکعتو مونځ یې هم وکړو، دې ته د حج او عمرې اصل ثواب ملاویږي، داد الله تعالیٰ په نزد باندې مقرر او متعین دی، او یو کس د حج او عمرې د پاره په خپله ځي محنت او مشقت برداشت کوي، خرچې کوي، هغې کې چې کوم زائد ثواب دی، دا ثواب صرف هغه کس ته ملاویږي کوم چې په خپله د حج او عمرې سفر وکړو، همدارنگې نور اعمال هم په دې باندې قیاس کړه. (المقات ۵۲-۲/۵۲)

الفصل الثالث:

د فرض مونځ نه پس سمدستي دستو د پاره او دریدل منع دي

﴿١٤﴾ وَعَنِ الْأَزْرَقِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ: صَلَّى بِنَا إِمَامًا لَنَا يُكْفَى أَبَا رِمَّةَ

ازرق بن قيس رضي الله عنه فرمايي يو ورځ زمونږ امام چې د هغه كنيه ابورمه وه، مونږ ته يې مونځ وکړو او

قَالَ صَلَّيْتُ هَذِهِ الصَّلَاةَ أَوْ مِثْلَ هَذِهِ الصَّلَاةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

وي فرمايل ما يو ورځ دا مونځ يا د دې په شان مونځ د حضور صلی الله علیه و آله وسلم سره وکړو، حضرت ابورمه وايي

وَ كَانَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ يَفْعَمَانِ فِي الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ عَنْ يَمِينِهِ

(دې مونځ کې) ابوبکر صدیق او عمر فاروق رضي الله عنهما هم د نبي صلی الله علیه و آله وسلم طرف ته په اول صف کې ولاړ وو

وَ كَانَ رَجُلٌ قَدْ شَهِدَ التَّكْبِيرَةَ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ فَصَلَّى لِيَأْتِيَ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَلَّمَ

يو کس (وروسته راغی) او تکبير اولی کې شریک شو حضور صلی الله علیه و آله وسلم مونځ وکړو او سلام یې وکړ خو لو

عَنْ يَمِينِهِ وَ عَنْ يَسَارِهِ حَتَّى رَأَيْنَا بَيَاضَ خَدَّيْهِ ثُمَّ الْفَتَلْ كَالْفِتَالِ أَبِي رِمَّةَ يَعْنِي

مونږ د حضور صلی الله علیه و آله وسلم د انگو سپینوالی وليدو، بيا حضور صلی الله علیه و آله وسلم ابورمه يعنې زما طرف ته يې

لَفْسَهُ لَقَامَ الرَّجُلِ الَّذِي أَدْرَكَ مَعَهُ التَّكْبِيرَةَ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ يَشْفَعُ

مخرا او رولو او کيनाستو هغه کس کوم چې تکبير اولی کې شامل شوی وو دریدو د دوه رکعتو مونځ د پاره

فَوُتِبَ إِلَيْهِ عُمَرُ فَأَخَذَ بِمَنْكِبَيْهِ فَهَرَّأَ ثُمَّ قَالَ

حضرت عمر رضي الله عنه فوراً پاڅيدو او دغه کس يې د دواړو لونه ونيو او حرکت يې ورکړو او وي فرمايل

اجلس فَإِنَّهُ لَمْ يُهْلِكْ أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بَيْنَ

چې کینه ځکه چې اهل کتاب د هلاکت کندی کې ځکه ورپریوتې وو چې هغوي به جدا والې نه کولو په

صَلَاتِهِمْ فَضَّلَ. فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَصَرَهُ فَقَالَ: « أَصَابَ

خپلو مونځونو کې (یعنې مینځ کې) نبي علیه السلام خپل نظر پرېه اوچت کړ او وې فرمایل تادي پدنيکي کړي

اللَّهُ بِكَ يَا ابْنَ الْخَطَابِ ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۱).

الله تعالی ای د خطاب ځویه (یعنې تارښتیا وویل).

توضیح: التکبیرة الاولى: یعنی دا کس مسبوق نه وو، چې فوت شوي مونځ د پاره سمدستي ودریدو، بلکې دامدرک وو، او مونځ نه فارغ شوې ؤ او بغیر د وقفې نه فوراً د نوافلو د پاره او دریدو، لکه بعضې جلدي کوونکي افغانان داسې کوي. (المراقات ۳/۵۳).

فهزة: یعنی عمر فاروق رضي الله عنه دغه کس د دواړو ولو نه ونيوو او دیکه یې ورله ورکړه او ورته یې وویل کینه، دومره زر نوافلو د پاره مه ودرېره. (المراقات ۳/۵۴).

فصل: یعنی د فرض او نوافلو په منځ کې وقفه او جدائی نه وه، دا جدائی یا خود ذکر د وجې نه ده، یاد ځای د بدلیدو د وجې نه ده، یاد مسجد نه د بهر وتلو د وجې نه ده. (المراقات ۳/۵۴).

سوال: ددې کس دومره لوی جرم څه وو، چې دې باندې یې ورته د هلاکت وعید واورولو؟

جواب: ددغه کس فعل کې د فرض او نفل یو بل سره متصل کولو جرم وو او یو ځای کیدلو جرم دی، دغه رنگ عمل سره به نوافل فرائضو کې داخل شي او خلک به وایي چې دا فرض دي، دا عقیده خطرناکه او موجب هلاکت ده.

د مونځ نه پس د تسبیحاتو یو صورت

﴿۱۵﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: أُمِرْنَا أَنْ نُسَبِّحَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ

زيد بن ثابت رضي الله عنه وایي چې مونځ ته حکم را کړی شو چې هر مونځ نه پس سبحان الله دري دیرش ځلې،

وَ ثَمَّ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ وَ ثَلَاثِينَ فَأَيُّ رَجُلٍ فِي الْمَنَامِ مِنَ الْأَنْصَارِ

الحمد لله دري دیرش ځلې او الله اکبر څلور دیرش ځلې وایي، یو انصاري فرښته خوب کې ولیده، فرښتې

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۶۱۱/۱ رقم الحديث ۱۰۰۷.

فَقِيلَ لَهُ أَمَرَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُسَبِّحُوا فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ

ددغه انصاري نه تپوس و کړو رسول الله صلی الله علیه و سلم تاته حکم در کړی چې ته تسبیح وایه دهر مونځ نه پس

كَذَا وَ كَذَا قَالَ الْأَنْصَارِيُّ فِي مَنَامِهِ نَعْمَ قَالَ فَاجْعَلُوهَا خَمْسًا وَعِشْرِينَ

دومره دومره، دغه انصاري وویل چې فربتې وویل ددغه کلماتو تعداد پنځوشت څلې مقرر کړه او دې

وَاجْعَلُوا فِيهَا التَّهْلِيلَ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَلَمَّا أَصْبَحَ غَدَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

سره لاله الا الله پنځوشت څلې مقرر کړه کله چې سباشودغه انصاري د حضور صلی الله علیه و سلم په خدمت کې

فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « فافْعَلُوا »^(۱)

حاضر شو او خپل د خوب حالت یې ورته بیان کړ و حضور صلی الله علیه و سلم ورته وفرمایل په دې باندې عمل وکړه

توضیح: فافعلوا: یعنی ما چې څه او بنودل دغه رنگ تسبیحات لولئ او تا چې خوب کې څه اولیدل او

فربتې او بنودل دغه هم وایه، داد الله تعالی ذکر دی، څه پابندی نشته. (المراقات ۳/۵۶).

علامه شمس الدین رحمہ اللہ (التعلیق الفصیح شرح مشکوة المصابیح ج ۲ ص ۷) باندې درې دیر شو

تسبیحاتو متعلق لیکلي: شریعت کې چې کوم شمار واقع دی، هغې نه په کم باندې مطلوب فضیلت او

مطلوب ثواب نه حاصلیږي، که یو کس مطلوبه عدد لولي او دې باندې اضافت کوي او د کم په ځای

باندې دیر لولي، هغوی ته هم هغه ثواب ملا وپېږي کوم چې فضیلت کې معین او مقرر شوی.

د آیت الكرسي لوی فضیلت

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَعْوَادِ الْمِنْبَرِ يَقُولُ: «مَنْ

حضرت علي رضی الله عنه وایي ما د حضور صلی الله علیه و سلم نه دغه د لرگو منبر باندې اوریدلي، چې کوم کس د

قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ وَ

هر مونځ نه پس آیه الكرسي لولي، نوده لره جنت ته د تلو نه مرگ نه علاوه بل څیز نه شي منع کولی. او

مَنْ قَرَأَهَا حِينَ يَأْخُذُ مَطْبَعَةَ أُمَّتِهِ اللَّهُ عَلَى دَارِهِ وَدَارِ جَارِهِ وَأَهْلِ دُوَيْرَاتِ حَوْلَهُ»

څوک چې یې داوده کیدو په وخت کې ووايي، الله تعالی دده کورته او د ګاونډیانو کورونو ته امن ورکوي

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۷/۳، رقم الحديث: ۱۳۵۰، والدارمي ۳۶۰/۱ رقم الحديث: ۱۳۵۴.

(رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ وَ قَالَ إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ)^(۱)

داروایت بیهقی په شعب الایمان کې نقل کړی، او ویلی یې دي، چې ددې اسناد ضعیف دي.

توضیح: الموت: دې حدیث کې یې د ایه الكرسي لوی مقام بنودلی دی، دا حدیث اگر چې ضعیف دی، خود اعمالو په فضیلت کې دا قسم احادیث هم مقبول دي. (المقات ۳/۵۶).

سوال: دلته ظاهري طور باندې اشکال دی، چې د دخول جنت د پاره مانع مرگ نه دی، بلکې حیات او ژوند مانع دی، ځکه چې ژوندی کس جنت ته داخلیدی نه شي.

جواب: علامه طیبی رَحِمَهُ اللهُ د اعتراض جواب ورکوي، اصل کې ددې کلام مقصد دا دی چې د بنده او د جنت په منځ کې یوه پرده ده، چې یو طرف ته جنت دی او دویم طرف ته حیات دی، منځ کې د مرگ پرده حائل ده، چې دا پرده لري شي، سړی به جنت ته داخل شي، دا وجه ده چې د مرگ په باره کې ویلی شي، (الموت تحفة المؤمن) او دا هم ویلی شوي دي (الموت جسر یوصل الحبيب الی الحبيب) (الکاشف ۲/۴۶۲).

د سحر او ماښام نه پس د الله د ذکر فضیلت

﴿۱۷﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنَمٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ قَالَ

د عبد الرحمن بن غنم رَوَاهُ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي کوم کس چې ووايي د

قَبْلَ أَنْ يَنْصَرِفَ وَ يَتْبَعَ رَجُلِيهِ مِنْ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ وَ الصُّبْحِ

سحر او ماښام نه پس د مونځ ځای نه دپاڅیدو او څپې اړولونه مخکې (یعنې څنگه چې د التحياتو دپاره

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ

ناستوي) دغه کلمات: د الله نه سوا بل معبود نشته، هغه یو دی، نه یې شریک شته، هغه د پاره بادشاهي ده

وَ لَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ

او هغه لره ټول تعريفونه دي، او د هغه په لاس کې نيکي ده، دغه ذات ژوندي کول کوي او مرگ راوړي او

هُوَ عَلَ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ وَاحِدَةٍ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَ مُجِيبَتْ

په هر څيز باندې قدرت لرونکی دی، لس ځلې نوده ته په هر ځل باندې لس نيکي ورکوي او معاف کوي

(۱) رواه البيهقي في شعب الایمان ۴۵۸/۲ رقم الحديث : ۲۲۹۵.

عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ وَرَفَعَ لَهُ عَشْرَ دَرَجَاتٍ وَكَانَتْ حِزْرًا مِنْ كُلِّ مَكْرُوهٍ وَحِزْرًا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

دده نه لس گناهونه، او دا کلمات ددی کس د پاره د هر بد خیز نه او د شیطان رتلی شوی نه امن دی. او

وَلَمْ يَجَلْ لِذَنْبٍ يُدْرِكُهُ إِلَّا الشِّرْكَ وَكَانَ مِنْ أَفْضَلِ النَّاسِ عَمَلًا

شک نه علاوه یو گناه هم دی نه شي هلاکولی او دغه کس د عمل په اعتبار سره ټولو خلکو نه بهتر او افضل

إِلَّا رَجُلًا يَفْضُلُهُ يَقُولُ أَفْضَلُ مِنَّا قَالَ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ)^(۱)

دی، غیر د هغه کس نه چې هغه دده نه ډیر دا کلمات وایي.

وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ لَحْوَةً عَنْ أَبِي ذَرٍّ إِلَى قَوْلِهِ: «إِلَّا الشِّرْكَ» وَلَمْ يَذْكُرْ: «صَلَاةَ الْمَغْرِبِ وَلَا بَيْدَةَ الْخَيْرِ» وَقَالَ:

هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ. (ترمذي ۳۴۷۴).

صرف نوم د الله ذکر د قرآن کریم نه ثابت دی

﴿۱۸﴾ وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْثًا قَبَلَ نَجْدٍ

د عمر بن الخطاب رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې یو ځل حضور صلى الله عليه وسلم یو لښکر نجد طرف ته ولېږلو

فَقَعْنُوا غَنَائِمَ كَثِيرَةً وَاسْرَعُوا الرَّجْعَةَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَّا لَمْ يَخْرُجْ

نو دغه لښکر ډیر زراو ډیر مال غنیمت سره واپس راغی، مونږ کې یو کس چې لښکر سره نه وو تلی وې ویل

مَا رَأَيْنَا بَعْثًا أَسْرَعَ رَجْعَةً وَلَا أَفْضَلَ غَنِيمَةً مِنْ هَذَا الْبَعْثِ

مونږ داسې یو لښکر هم نه ولیدلی چې ددې لښکر په شان زرو واپس راشي او ځان سره د و مره ډیر مال هم راوړي

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى قَوْمٍ أَفْضَلِ غَنِيمَةً وَ

حضور صلى الله عليه وسلم فرمایل، آیا تاسې ته یو داسې جماعت ونه ښایم چې تیز وي په مال غنیمت کې او

أَفْضَلِ رَجْعَةً؟ قَوْمًا شَهِدُوا صَلَاةَ الصُّبْحِ ثُمَّ جَلَسُوا يَذْكُرُونَ

زر راټلو کې ددوي نه (نو واورئ) هغه جماعت دادی چې د سحر مونځ کې حاضر شي او بیانا ست وي ذکر

اللَّهِ حَتَّى طَلَعَتِ عَلَيْهِمُ الشَّمْسُ أُولَئِكَ أَسْرَعُ رَجْعَةً وَ

د الله کوي د لمر راخو پورې، نو دا هغه خلک دي چې دوي مخکې دي په زرو واپس راټلو کې او ډیر

أَفْضَلُ غَنِيْمَةٍ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ^(۱)) وَقَالَ هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ وَ

مال غنیمت را ورو کھی، داروایت ترمذی نقل کری او ویلی یی دی، دا حدیث غریب دی. او ددی یو راوی

حَتَّادُ بْنُ أَبِي حَمِيدٍ هُوَ الضَّعِيفُ فِي الْحَدِيثِ.

حماد ابن ابو حمید ضعیف دی.

توضیح: یذکرون الله: دی مسئله کھی یو بحث دی چې د الله تعالی ذکر کول صرف په اسم ذات سره یعنی الله الله سره جائز او ثابت دی یا نه دی؟

بعضی علماء مثلاً شیخ الاسلام ابن تیمیہ رَحْمَةُ اللهِ طَرَفٌ تَهْمَنُوبٌ دى، هغه ځانله د اسم ذات ذکر ثابت نه گڼي او فرمایي ددی مفهوم مبتداء او خبر ملاویدو نه بغير مکمل نه دی، لهذا الله سره بل څه ملاؤ کری یا ذکر صحیح دی.

خو نور علماء جمهور سلف او خلف د اسم ذات ذکر باعث د ثواب او برکت گڼي. علامه شمس الدین رَحْمَةُ اللهِ فرمایي (تعلیق الفصیح، ج ۲، ص ۶) باندې د قرآن کریم ډیر آیتونه د مفرد اسم ذات ذکر ثبوت ورکوي، مثلاً:

﴿اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾ (سورة احزاب آیت: ۴۱)

﴿يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ﴾ (سورة آل عمران آیت: ۱۹۰)

﴿وَالَّذَا كَرِيبِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالَّذَا كَرَاتِ﴾ (سورة احزاب آیت: ۳۵).

دی کھی د مفرد اسم ذکر بیان او ثبوت دی. علامه فرمایي د قرآن نه دا مسئله ثابت ده، ځکه صحابه کرامو په احادیثو کھی ددی اهتمام ونه کړو، زه وایم په حدیث کھی په مفرد اسم ذات پره ذکر کولو ثبوت شه، یو حدیث کھی دی ترڅو چې دنیا کھی الله الله ویلو والا موجود وي قیامت به نه راځي.



بَابُ مَا لَا يَجُوزُ مِنَ الْعَمَلِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُبَاحُ مِنْهُ: مونځ کې د جائز او ناجائز څیزونو بیان

قال الله تعالى: ﴿قَوْمُوا لِلَّهِ قَائِلِينَ﴾ (سورة البقرة آیت: ۲۳۸).

وقال الله تعالى: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾. (سورة المؤمنون آیت: ۲/۱)
بعضې اعمال او افعال داسې دي چې د هغې سره مونځ فاسدېږي او ځينې اعمال داسې دي، چې هغې سره مونځ مکروه کېږي او ځينې اعمالو سره مونځ مباح وي، ددې ټولو تفصيلات د فقه کتابونو کې مذکور دي، دلته عنوان کې لایجوز لفظ عام دی که هغه اعمال د مفسداتو د قبيلې نه وي یا د مکروه د قبيلې نه وي.

په عمل کثیر او عمل قلیل کې فرق: د ټول فقهاو په نزد باندې عمل کثیر سره مونځ فاسدېږي، خو د عمل قلیل او کثیر د حد په تعین کې اختلاف دی، بعضې فقهاء وايي چې کوم عمل یو لاس سره وي هغه قلیل دی او کوم عمل چې دواړو لاسونو سره وي هغه عمل کثیر دی، د یو لاس او دواړو لاسونو مراد دادی، عام عادت چې څنگه واقع وي، د هغې اعتبار به وي، مثلاً د خلکو عادت دی، چې پټکې په دواړو لاسونو سره وهي، اوس که یو کس په مونځ کې یو لاس سره پټکې وهل شروع کړل، نو مونځ یې فاسد شو، ځکه چې عادت د یو لاس نه وو. دغه رنگ قمیص اچول شو، تیر اندازي کول شو، داد دواړو لاسونو اعمال دي، دغه رنگ چا دواړو لاسونو سره پرتوگ کلاو کړو، دې سره مونځ نه فاسدېږي ځکه عام عادت کې دا عمل په یو لاس باندې کېږي، بعضې علماء وايي د عمل قلیل او عمل کثیر فرق داسې دی، مثلاً یو کس مونځ کې عمل کوي، او کتلو والا اولیدو، که یقین یې وو، چې داسې عمل مونځ کې نه کېږي، دا کس مونځ کې نه دی، نو دا عمل کثیر دی او مونځ پرې فاسدېږي. او که د کتونکي دایقین وو، چې دا کس مونځ کې دی، اگر چې یو عمل کوي، دا عمل قلیل دی. (المرقات ۳/۶۰).

شیخ ابن همام رَحِمَهُ اللهُ فرمایي عمل قلیل او کثیر فیصله په خپله په مونځ گزار باندې پرېږدی، که هغه پوهه شو، چې عمل کثیر دی، نو مونځ یې فاسد شو او که قلیل وو، نو مونځ یې صحیح دی. د بعضې علماءو په نزد باندې دې معیار کې مختار دادی، که یو عمل مسلسل درې ځلې اوشي، نو عمل کثیر دی او که ددې نه کم وو، نو قلیل دی، فقهاء ددې اقوالو د پاره د حضور ﷺ هغه فرمان بنیادي قاعده گرځوی چې هغې کې حضور ﷺ یو صحابي ته صرف د یو ورکوټې کاني لري کولو اجازت ورکړی وو.

الفصل الأول:

د مونخ په اول دور کې د صغابي عجيبه قصه

۱۱) عَنْ مُعَاوِيَةَ ابْنِ الْحَكَمِ قَالَ : بَيْنَمَا أَنَا أَصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د معاويه بن حکم رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې نبی ﷺ سره مایوورخ مونخ کولو یو دم مسجد کې

إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِّنَ الْقَوْمِ فَقُلْتُ : يَرْحَمُكَ اللَّهُ . فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ .

یو کس ته پرنجی (اتروشی) راغی ماجواب کې یرحمک الله وویل خلکو ماته برگ برگ کتل شروع کړل

فَقُلْتُ : وَ أَ تَكُلُّ أُمَّيَاهُ مَا شَأْنُكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَادِهِمْ

ماوویل زما مور دې ماورک کړي تا سوماته شه برگ برگ گوري خلکو خپل پتونان په لاسونو وهل شروع کړل

فَلَمَّا رَأَيْتُهُمْ يُصَيِّرُونَنِي لِكَيْفِي سَكَتٌ فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ما چې وکتل چې خلک ما خاموش کوي، خوزه خاموش شوم، کله چې حضور ﷺ مونخ وکړو،

فَبَأْبِي هُوَ وَ أُمِّي مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ

زما مور او پلار دې په نبی ﷺ باندې قربان وي ما خو نه مخکې د نبی ﷺ نه لوی عالم لیدلی وو

وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ فَوَ اللَّهُ مَا كَهَرَنِي وَلَا ضَمَرَنِي وَلَا شَتَمَنِي قَالَ :

اوند به وروسته وي، په الله قسم! نه خو هغه زه ورته لم او نه یې شه بد وویل، حضور ﷺ و فرمایل

إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا هَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ أَوْ

مونخ کې د انسان خبرې مناسب نه دي، مونخ خود تسبیح، تکبیر او قرآن کریم لوستلو نوم دی. او یا

كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي حَدِيثٌ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ

حضور ﷺ داسې نور شه وویل، ماعرض وکړو یارسول الله! زه خویو نوی مسلمان یم الله تعالی

وَ قَدْ جَاءَ اللَّهُ بِالْإِسْلَامِ وَ إِنَّا مِنَّا رِجَالًا يَأْتُونَ الْكُفَّانَ . قَالَ :

د اسلام دولت باندې مشرف کړم زموږ ډیر خلک به کاهن خواته تلل، حضور ﷺ و فرمایل:

« فَلَا تَأْتِيهِمْ » . قُلْتُ : وَ مِنَّا رِجَالٌ يَتَعَلَّمُونَ . قَالَ :

تاسو د هغوی خواته هرگز مه ځئ ماعرض وکړو زموږ ډیر خلک بدفالي نسي، نونبي ﷺ و فرمایل

« ذَاكَ شَيْءٌ يَجِدُونَهُ فِي صُدُورِهِمْ فَلَا يَصُدُّنَهُمْ » . قَالَ

دايو داسې څيز دی څنگه چې يې خپل زړه کې ساتي تاسو دوي مه منع کوي. معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي ما

قُلْتُ وَ مِنَّا رَجَالٌ يَخْطُونَ . قَالَ :

عرض وکړو مونږ نه بعضې خلک خط راکاږي او ددې په ذريعه باندې د غيښو څه خبرې بنائې، وې فرمايل

« كَانَ نَبِيٌّ مِنْ الْأَنْبِيَاءِ يَخْطُ فَمَنْ وَافَقَ خَطَّهُ

پيغمبرانو کې يو نبي وو چې هغه به خط راڅکلو، لهدا که ددې کس خط راڅکل په شان د نبي د خط

فَذَاكَ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱) .

راڅکلو وو، نو هغه دغه خبره حاصلولی شي.

قَوْلُهُ: لِكِنِّي سَكْتُ هَكَذَا وَجَدْتُ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ وَكِتَابِ الْحَيْثِي وَصُحُوحِ فِي «جَامِعِ الْأَصُولِ» بِإِنْفِطَةِ كَذَا فَوْقَ: لَكِنِّي.

توضیح: دې حديث کې يو څو مشکل الفاظ دي، اول په دې پوهيدل ډير مناسب دي فرماني القوم يعنې خلکو په سترگو باندې داسې وو هلم، لکه څوک چې په تير باندې وهل کوي، يعنې گور گوريې کولو، چې دا څه کوي. (المراقات ۳/۶۱، الکاشف ۴۶۶).

واټکل اميا ه دا کلمه د نديې په طور باندې استعمال شوې ده، لکه و امير المؤمنينه ټکل په دضمي د تاء سره د هلاکت، مرگ، ځوی يا محبوب ورکيدو د پاره استعمال يږي، اصل کې زنانه چې کله خپل ځوی ورک کړي دغه موقع کې ويل کېږي. دلته دا کلمه د (امر) طرف ته مضاف ده، اصل کې (واټکل امي) دې يعنې هايې زما مورې ما ورک کړې، تاسو ماته برگ برگ ولې گورئ. (المراقات ۳/۶۱).

شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ اشعة اللمعات کې داسې ترجمه کوي: وائي پسر مردن مادر من مظاهر حق جديد کې عبدالله جاويد غازي پوري صاحب رَحِمَهُ اللهُ ددې ترجمه غلطه کړې ده، دا وضاحت ما ځکه وکړو ما توضیحات کې ددغه حضراتو ترجمه وکړه.

ماهانکم: شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ فرمايي دا لفظ هغه په زړه کې کړی. (اشعة اللمعات ۱/۴۵۸).

يصبونني: دا تصبيت د باب تفعيل نه د چپ کيدو په معنی راځي. (المراقات ۳/۶۱).

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۸۱/۱ رقم الحديث: ۲۳-۱۵۲۷، وأبو داود ۵۷۰/۱ رقم الحديث: ۹۳۰، والنسائي ۱۱۴۲ رقم الحديث: ۹۳۰.

لکني سکت: داد استدراک مخذوف نه دی اصل عبارت داسې دی: غضبت وتغيرت وارتدت ان اعاملهم بمقتضى الغضب لکني سکت. (المرقات ۳/۶۱، الکاشف ۲/۴۶۶).

ما کهرني: کهر د فتح يفتح نه دی تندي تروش کول او يو چاته په حقارت سره راتللو ته وايي. (المرقات ۳/۶۱).

يتطيرون: دالفظ الطيرة نه دی بدفالی ته ويلی کهری، ددې تفصیل به آخر د کتاب کې راځي. من كلام الناس: دلته سوال دا دی تسيحات هم کلام دی، بیا ددې اجازت يې څنگه ورکړی دی؟ (المرقات ۳/۶۲).

ددې جواب دا دی دلته د کلام الناس نه مراد هغه کلام دی، چې دې سره د خلکو د خطاب او مکالمې اراده شوی وي، تسيحات اگر چې کلام دی، خو دې کې خلکو سره د تخاطب اراده نه کهری که تخاطب اراده اوشي، نو دا هم ناجائز ده.

حديث عهد بجاهلية: يعنى زه د جاهليت زمانې ته نژدې يم اوس مې اسلام قبول کړی دی نوی مسلمان يم، دا وجه ده، چې حضور ﷺ ته دوباره د مونځ کولو حکم ور نه کړو، ګیني اتروشی او الحمد لله باندې پر حکم الله سره جواب ورکولو کې خطاب دی او مونځ کې خطاب کولو سره مونځ فاسدېږي. (کذا قال النووي وابن الهمام) (المرقات ۶۲-۳/۶۳).

الکهان: داد کاهن جمع ده، هغه کس دی چې د هغه ارواحو څښتو او جناتو او شیطانونو سره تعلق وي او د دروغو خبرونه دې ته راوړي او په سلو دروغو کې يوه خبره چرته صحيح وي، په دې سره کاهن خپل زعب اچوي او کار او باسي او د علم غیب دعوی کوي، جاهليت کې ددې ډیر زور وو. (المرقات ۳/۶۳).

دويم حديث کې د کاهن نه علاوه يو لفظ عراف هم راغلی، عراف هغه کس ته ويلی شي، چې د کوم عمل ياد کوم متر جتر او ياد جادو په ذریعې سره د پتو څيزونو احوال ذکر کوي، داد نجوميانو يو قسم دی، نن سبا ددې ډیر زور دی، د عراف او کاهن دواړو خواته د تصدیق د پاره تلل حرام دي. (المرقات ۳/۶۳، الکاشف ۴۶۶-۲/۴۶۷).

لاجلدوله: يعنى يو شک او وهم دی، دې توهم پرستي کې چې سرې مبتدائي نو بيا شکي جوړېږي او هر يو کار کې تردد او شک کوي. (المرقات ۳/۶۳).

فلا یصدنهم: یعنی دا وهم او شک سړی تردد کې اچوي، داد خپل کار نه منع کوي، بلکې دا عقیده ساتئ چې هر څه د الله تعالی د حکم لاندې داخل دي او الله تعالی باندې توکل کوئ. (المرقات ۳/۶۳).

یخطون: داد خطر اړخکو په معنی دی، څنگه چې د کھانت او علم نجوم په ذریعې سره بعضې خلک غیبو ته درسیدو خبرې کوي. دغه رنگ (رمل) په ذریعې سره هم کوشش کوي، رمل هغه عمل ته ویل کېږي، چې هغې کې خطوط اړخکلی شي، بیا حساب لږولو سره پتو خبرو پورې درسیدو کوشش کوي. (المرقات ۶۳-۶۴/۳).

نبي من الانبياء: شارحین لیکي ددې نه خو یا حضرت ادریس عَلَيْهِ السَّلَام مراد دی یا حضرت دانیال عَلَيْهِ السَّلَام مراد دی. (المرقات ۳/۶۴).

فمن وافقه: سوال: د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د کلام نه په ظاهره دا معلومېږي چې ددې عمل اجازت حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورکړی دی، حالانکې فی الواقع شریعت کې درمل اجازت نشته.

جواب: حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صراحت سره رمل باندې رد نه دی کړی، ددې تردید کې هغه نبي راځي، چې هغه به دا عمل بطور معجزه کولو، بلکه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حکمت په انداز سره یو قاعده بیان کړه، ددې نه ددې عمل ممانعت هم راغلی او ددغه نبي په شان کې بې ادبي هم ونه شوه، علامه خطابي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دلته تعلیق بالمحال په ذریعې سره دغه کار منع کړو، یعنی چې د کوم کس خط د نبي د خط موافق وو، هغه به صحیح وي او ظاهره ده ویلی شي چې زما خطوط د هغې په شان دي، څنگه چې د نبي دي، څوک ددې دعوی نه شي کولی. دویم دا چې د خط په ذریعې سره چې څه کیدل هغه د نبي معجزه وه او څوک په دې عمل کې لږیدل بې فائدي او باطل دي.

بلفظة كذا: یعنی کذا کلمه لکنی د پاسه صاحب جامع الاصول ولیکل. دې طرف ته اشاره وو، چې لکنی کلمه صحیح ده، دې کې څه غلطی نشته، (المرقات ۳/۶۵).

د محدثینو په نزد قاعده داده، چې کله کلمه کې شک واقع شي او محدثین ددې صحت طرف ته اشاره کول غواړي، نو دوی لفظ کذا دغه کلمې د بره ولیکي، دې حدیث کې لفظ د لکنی د مسلم او حمیدي په کتابونو کې دی، مصابیح کې دا لفظ نشته.

د مونځ په کیفیت کې ډیر ځلې تبدیلی راغلي

﴿۲۶﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ

دعبره الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی وایي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به په مونځ کې د سلام جواب ورکولو

فَيُرَدُّ عَلَيْنَا فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِيِّ
 يوڅوورځي پس مونږ د نجاشي نه واپس راغلو د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو، دغه وخت

سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا

نبي ﷺ مونځ کولو مونږ نبي ﷺ ته سلام وکړو خو نبي ﷺ مونږ ته سلام جواب رانه کړو،

فَقُلْنَا : يَا رَسُولَ اللَّهِ كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فِي الصَّلَاةِ

کله چې نبي ﷺ مونځ وکړو مونږ عرض وکړو يا رسول الله! مونږ به تاسو ته په مونځ کې سلام وکړو،

فَتَرَدُّ عَلَيْنَا فَقَالَ : إِنَّ فِي الصَّلَاةِ لَشُغْلًا^(۱)

تاسو به جواب راکولو، نن تاسو جواب رانه کړو، نبي ﷺ و فرمايل مونځ په خپله يو لوی شغل دی.

توضیح: فلم یرد علينا: د اسلام په شروع کې مونځ کې خبرې کول جائز وې، بیا موقوف شوې، نو سلام او خبرو دواړو نه منع راغله، خو امام پسي د قرآت اجازت وو، بیا هغه هم موقوف شو، خود فاتحي لوستلو اجازت وو، بیا د احنافو په نزد باندې هغه هم موقوف شوه. ﴿قَوْمًا لَّهُ قَالَتَيْنِ﴾ ای ساکتین باندې عمل پاتې شو، بآب السهو کې په دې باندې کلام راتلونکی دی. (المرقات ۲/۶۶).

التجاشي: داد جشو عادل بادشاه وو، بیا وروسته مسلمان شو د جشو د هر بادشاه د لقب دی، څنگه چې د مصر د بادشاه لقب فرعون دی، د ترک د بادشاه لقب خاقان دی، د یمن د بادشاه لقب تبع دی، د شام د بادشاه لقب قیصر دی، د فارس د بادشاه لقب کسری دی او د هندستان د بادشاه لقب راجه وو. (المرقات ۲/۶۵).

لشغلا: یعنی د مونځ خپل اعمال دي، دې کې دننه اعمالو نه علاوه د نورو اعمالو گنجائش په کې نشته. لهذا سلام او خبرې ممنوع دي، اوس ژبې سره جواب ورکول بالاتفاق مفسد صلوٰۃ دي، البته سر اشارې سره که مونځ گزار جواب ورکړي د جمهورو په نزد باندې جائز بلاکراهت دی، البته احناف يې جائز مع الکراهت گڼي، جمهور فرمایي باللسان جواب ممنوع دی او بلا اشاره باقي پاتې دی، احناف وايي دواړو طرف ته د ممانعت اشاره ده، ځکه چې حضور ﷺ ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د سر اشارې سره جواب ور نه کړو، دې سره هغه ډیر پریشان او خفه شو، که جائز وی او کراهت نه وی، نو ابن

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۸۸/۷، رقم الحديث: ۳۸۷۵، ومسلم في الصحيح ۳۸۲/۱ رقم الحديث: ۳۴۱-۵۲۸، وأبو داود ۵۶۷/۱ رقم الحديث: ۹۲۳.

معود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ به خفه کید و نه، بس سر سره به جواب ور کړی شوی وی، که کراهت په تنزیهې باندي حمل کړی شي، نو د غیر اولی اختلاف به پاتې شي. (المراقات ۲/۶۶).

په مونځ کې ډیر حرکات منع دي

﴿۳﴾ وَ عَنْ مُعَيْقِبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الرَّجُلِ

معیقېب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د هغه کس په باره کې روایت کوي، کوم چې د نبی عَلَيْهِ السَّلَام نه

يُسَوِّي التُّرَابَ حَيْثُ يَسْجُدُ ؟

د خپل ځان باره کې تپوس کړی وو، چې زه (مونځ کې) د سجدې ځای په خاورې سره برابروم. ددې څه

قَالَ : « إِنْ كُنْتَ فَاعِلًا فَوَاحِدَةٌ ». (متفق عليه) ^(۱).

حکم دی، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمایل که تاسو برابر والی ضروري گڼئ، نو یو ځلې داسې وکړئ.

توضیح: معیقېب حضرت معیقېب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د سعید بن ابی العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ آزاد کرده غلام دی، هغه د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ملا باندي د مهربوت نه چه واخسته، بیت المال باندي مامور وو، د هغه وفات سن ۴۰ هـ کې وشو. (المراقات ۲/۶۶).

فواحدة: فقهاء احناف ليكي که د مونځ په دوران کې د سجدې په ځای کې گانې وو، یا برابر نه وي، دې وجې نه سجده کول مشکل وي، نو گانې لرې کول جائز دي، یو یا دوه ځلې ددې نه ډیر جائز نه دي، دې حدیث نه دې حضراتو د پاره لویه تښه ده، کومو چې مونځ یوه لوبه گڼله او د یو بل جیبونو نه به یې کاغذونه راویستل او پوزه به یې صفا کوله، عربستان او جزیره عرب د مسلمانانو نه د مونځ ادب تلې وو د لوبو سره به یې مونځ کولو. انا لله و انا اليه راجعون (المراقات ۶۶-۳/۶۷).

په مونځ کې خصر ممنوع دی

﴿۴﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخَصْرِ فِي الصَّلَاةِ ^(۲).

ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی فرمایي حضور صلی الله علیه وسلم مونځ کې د خصر نه منع فرمایلي ده.

توضیح: خصر: اختصار او خصر تشي باندي لاس ايځودلو ته ويل کېږي دواړه لاسونه په دواړو تشو

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۹/۳، رقم الحديث: ۱۱۲۰۷، ومسلم في الصحيح ۳۸۸/۱ رقم الحديث: ۱۹-۵۹/۶.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۸۸/۳، رقم الحديث: ۱۱۲۰، ومسلم في الصحيح ۳۸۷/۱ رقم الحديث: ۱۶-۵۸۵، وأبو داود ۵۸۲/۱ رقم الحديث: ۹۱۷.

باندې ايڅو دل منع دي ځکه چې، مسنونه طريقه دواړه لاسونه په نوم باندې کيښودل دي. (المرقات ۳/۶۷).

اوس سوال دادی چې په تشي باندې لاس ايڅو دلونه ولې منع کړی شوي ده ددې څه وجه ده؟
جواب: دادی چې حضور ﷺ ممانعت فرمایلی، نو د تپوس او سوال کولو ضرورت نشته. داد
ټولنه لویه وجه ده، چې حضور ﷺ منع فرمایلي ده. دویم جواب دادی میدان محشر کې هغه
خلک کوم چې دوزخیان دي په دغه شکل کې به ولاړ وي، ځکه یې د دوي مشابهت نه منع کړل. او یو
حدیث کې راځي چې دوزخي خپل لاس په طرف باندې کيښودلو سره سکون حاصلوي، څنگه چې یو
کرډی ستری شوی وي، نو خپل لاسونه په اطرافو باندې کېږدي او یوه اوږده ساه واخلي.

دیه جواب دادی، چې د اهل النار نه مراد يهود دي، دغه خلکو په دنیا کې خپل لاسونه په طرف باندې
کيښودي ولاړ وي، مونځ گزار یې د هغوي د مشابهت نه منع کړو.
څلورم جواب دادی دا حالت د تکبر دی، او د مسلمانانو د پاره په حالت د مونځ کې داسې ودریدل د
کراهت نه خالي نه دي.

په مونځ کې یو خوا بل خوا کتل د شیطان خوشحاله کول دي

﴿۵﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْإِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ

حضرت عائشه رضی الله عنها وایي ماد حضور ﷺ نه مونځ کې یو خوا بل خوا کتلو باره کې تپوس وکړو

فَقَالَ: «هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ». (متفق عليه) ^(۱)

آیا د مفسد صلوة دی او که نه دی؟ نبی ﷺ فرمایلي دارا بنکل دي، شیطان بنده د مونځ نه راکاږي.

توضیح: اختلاس: د باب افتعال نه دی اختلاس رابنکل او یا یو څیز زراو چتولو په معنی دی، دې سره
د انسان مونځ کامل نه پاتې کېږي. (المرقات ۳/۶۸).

په دې حدیث کې د التفات نه مراد دادی، چې مونځ گزار ختې اخوا دینخوا اړوي او د قبلې نه منځ واړوي
دا صورت مکروه دی. او که د تاویدو سره سینه او بدن هم د قبلې نه واوړیدو نو په دې صورت کې مونځ
فاسدېږي. (المرقات ۳/۶۸).

د التفات دریم صورت دادی صرف د سترگو په طرف سره کتل او سریا ختې وانه وړي، دا صورت منع نه
دی اگر چې خلاف اولی دی، ځکه چې د مونځ د آدابو نه دا هم دي چې نظر د سجدي په ځای باندې وي.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۳۱/۲، رقم الحديث: ۷۵۱، وأبو داود ۵۶۰/۱ رقم الحديث: ۱۹۰۹، والترمذي ۱۸۱/۲ رقم الحديث:

(المرقات ۳/۶۸).

په مونځ کې د دعاء په وخت کې آسمان ته کتل منع دي

﴿۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيَنْتَهَيْنَ أَقْوَامٌ عَنِ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل: منع دي شي خلک درَفْوَهُمْ أَبْصَارَهُمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ إِلَى السَّمَاءِ أَوْ لَتُخَطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ» (رواه مسلم^(۱)).

او چتولو د نظرونو نه د دعاء په وخت کې آسمان ته، گيڼي د هغوی نظرونه به واخيستلی شي.

توضیح: لتخطفن: اختطاف د اخيستلو په معنی سره دی. (المرقات ۳/۶۹). ﴿يَكَادُ الْبَرْقُ يُخَطَفُ

أَبْصَارَهُمْ﴾ (البقرة آیت: ۲۰) د همدې نه دی. نبی عليه السلام دې حديث کې د مونځ يو آدب ذکر کولو ته

اشاره کړې، مونځ کې التحيات باندې د دعاء په وخت کې خپل نظر آسمان طرف ته مه او چتوئ، دې نه دا

وهم پيدا کيږي چې د الله تعالی د پاره په اسمان کې متعين حای او مکان دی، دې نه جسميت ثابتيږي او

جسميت سره حدوث لاوم کيږي، چې دا موجب د بې ادبي دی، او د دعا حالت د عاجزی دی، او اسمان

ته کتل د عاجزی خلاف دی، يو روايت کې دي، چې حضور صلى الله عليه وسلم مونځ کې د دعاء په وخت

اسمان طرف ته کتل، خو چې دا آیت: ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ (سورة المؤمنون آیت: ۲)

نازل شو، بيا حضور صلى الله عليه وسلم خپل نظر بنکته ساتلو. مونځ نه علاوه د دعاء په وخت کې اسمان طرف

ته کتل جائز دي، وايي (السماء قبله الدعاء) خو بعضې علماء دې ته خلاف اولی وايي.

يو نيم ځلي عمل دائمي سنت نه شي جوړيدی

﴿۷﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ النَّاسِ

ابو قتاده رضي الله عنه راوي دی وايي ما وليدل چې حضور صلى الله عليه وسلم خلکو ته مونځ بنودلو (د نبی عليه السلام

وَ أَمَامَهُ بِنْتُ أَبِي الْعَاصِ عَلَى عَاتِقِهِ فَإِذَا رَكَعَ

نمسی) امامه بنت ابو العاص رضي الله عنها د نبی عليه السلام اوږه باندې ناسته وه کله به چې نبی عليه السلام رکوع ته

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۳۳، رقم الحديث: ۷۵۰، ومسلم في الصحيح ۱/۳۲۱، رقم الحديث: ۱۱۸-۱۲۹.

وَضَعَهَا وَ إِذَا رَفَعَ مِنَ السُّجُودِ أَعَادَهَا " . (متفق عليه) (۱)

تلوهغه به یی (اشاری سره بکته) کینوله اوچی سجدی نه به پاخید وهغه به یی په اوږه باندې کینوله.

توضیح: امامه: امامه د حضور ﷺ نسی. وه کومه چې د زینب بنت رسول ﷺ زوجه

ابوالعاص لور وه. دلته دا سوال پیدا کېږي چې حضور ﷺ فرض مونځ کې وو، ځکه چې (

ليثوم الناس) الفاظ په دې دال دي، نو فرض مونځ کې داسې عمل څنگه جائز شو، دا خو په ظاهره

عمل کيږي حضور ﷺ په خپله ددې نه منع فرمایلي. (المراقات ۳/۶۹).

ددې جواب دادی، چې وړوکی ماشوم یا ماشومه په مونځ کې اوچتول عمل کيږي نه دی. علماء احناف

ليکي چې د ماشوم اوچتولو سره مونځ نه فاسدېږي، که بنځې وړله یی ورکړه، نو مونځ فاسد شو، اصل

مدار عمل قلیل او کثیر باندې دی، بعضې علماو دا جواب ورکړی دی، دا د هغه وخت خبرې دي، کوم

وخت کې چې په مونځ کې د ډيرو اعمالو کولو گنجائش وو، یا حضور ﷺ د یو وختي

مجبوري نه داسې کړی وو او د وختي مجبوري نه یو عارضي عمل سره کوم چې یی یونیم ځلې کړی وو

دا د امت د پاره مستمره مسنونه قاعده نه شي جوړیدی، بعضې خلک دا حدیث وویني نو خپل

ماشومان مساجدو ته راوولي او په اوږو باندې یی کینوي او مونځ کوي چې دا ددې خلکو په حدیثو

باندې د پوهې نه لرلو دلیل دی اگر چې دوي ځان ته اهل حدیث هم وایي. (المراقات ۳/۷۰).

په مونځ کې د اوسيلي کولو په وخت کې خوله بنده ساتل په کار دي

﴿۸۶﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ

ابو سعيد رضی الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایلي به تا سو کې چاته مونځ کې اوسيلې راشي

فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱) وَ فِي رِوَايَةِ الْبُخَارِيِّ

نوهغه دې حتی الامکان اوسيلي منع کړي، ځکه چې شيطان (خولې ته) ننوځي. او د بخاري الفاظ دادي،

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: «إِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ وَلَا يَقُلْ: هَا

ابو هريره نه تا سو کې چاته مونځ کې اوسيلې راشي حتی الامکان یی منع کوي او هلمه وایي (لکه څنگه چې

(۱) أخرجه مسلم ۳۸۶/۱ رقم الحديث: ۱۲- ۵۱۳، والنسائي ۱۰/۳ رقم الحديث: ۱۲۰۵ وأحمد في المسند ۲۹۶/۵.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۲۹۳/۱ رقم الحديث: ۵۷- ۲۹۹۵، وأبو داود ۲۸۷/۵ رقم الحديث: ۵۰۲۷، والترمذي ۲۰۶/۲ رقم

فَأَلَمَّا ذَلِكُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ يَضْحَكُ مِنْهُ
 داسو یلي په وخت بی اختیاره د خولې نه دا لفظ اوڅي) ځکه چې دا د شیطان طرف نه دی او هغه خاندي.

توضیح: کثافت: د ډیر خوراک او دروند بدن او نارستی د وجې نه اوسیلی راڅي او عبادت کې د ناراستو او غفلت ذریعه جوړیږي، په دې شیطان خوشحاله کېږي، ځکه یې نسبت شیطان طرف ته دی. (المراقات ۳/۷۰).

اسلام ددې علاج دا بنودلی، چې خوله بنده کړی، چې د شیطان وسوسو لاره بنده شي، دې سره د انسان شکل بدل شي، نو شیطان وایي د انسان مکروه شکل ته وگوري او وځاندي. د اوسیلی د ختمیدو یو صورت دا هم دی چې، زړه کې خیال کوه چې حضور ﷺ ته کله هم نه دی راغلی.

حضور ﷺ به په مونځ کې جن نیول او پریښودل

﴿٩٩﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ عَفْرِيَّتًا مِنَ الْجِنِّ
ابوهریره رضی الله عنہم راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي نن شپه د جناتو نه یو دیو (یعنې سرکش
تَفَلَّتْ الْبَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ صَلَاتِي فَأَمَكَّنَنِي اللَّهُ مِنْهُ
شیطان) زما خواته راغی دې دپاره چې زما مونځ کې خلل واچوي الله تعالی ماته په ده باندي قدرت راكړو
فَأَخَذَتْهُ فَأَرَدَتْ أَنْ أُرِيكَهُ عَلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ
ماونیولو او ومې غوښتل چې د مسجد نبوي یوې ستنې پسې یې وترم چې تاسو ټول یې وگورئ، نوماته
فَذَكَرْتُ دَعْوَةَ أَخِي سُلَيْمَانَ: ﴿رَبِّ هَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي
د خپل ورور سلیمان علیه السلام دا دعا رایاده شوه: ای الله! ماته داسې بادشاهي راكړي چې مناسب نه وي
لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي﴾ فَرَدَدَتْهُ خَاسِمًا" (بخاري، مسلم)
د مانه غیر بل چاته د مانه پس، نو ما دا شیطان ذلیله کړو او پرې مې ښودو.

توضیح: عفریتا: سرکش دیو او خبیث پیري ته ویل کېږي، دا لفظ د انسان دپاره هم استعمالیږي، ځکه من الجن نه یې ددې خبرې وضاحت کړی دی، چې عفریت د جناتو نه دی. (المراقات ۳/۷۱).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۵۱/۱، رقم الحديث: ۱۶۱، ومسلم في الصحيح ۲۸۱/۱ رقم الحديث: ۳۹-۵۱۱، أخرجه أحمد في المسند ۲۹۸/۲.

تفلیت: باب تفعل نه در اخلاصید و په معنی راخی سلیمان عَلَيْهِ السَّلَام لوی لوی جنات په جزیرو او غارونو کې بند کړي دي ددپه نه دا سرکش و تختیدو او د خباثت سره حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته مونځ خراب کیدو دپاره راغلی. (المراقات ۳/۷۱).

حق تنظروا الیه: دې نه معلومه شوه چې، جن نیولو سره ترلې هم شي، دا یو کثیف مخلوق دی لطیف نه دی، دویمه خبره دا معلومه شوه چې د جنات وجود شته، ددې وجود د قرآن او حدیث نه او د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د واقعاتو نه ثابت دي، دې باندې د امت اجماع ده، دوي خپل منځ کې واده کېږي، اولاد یې پیدا کېږي، د بعضې انسانانو سره هم واده کېږي، جنات خوري څکي او خوب کوي، جماع کوي، ددې ټول احوال اکام المرجان فی احکام الجنان کې مذکور دي، علامه سیوطي رَحِمَهُ اللهُ لقط المرجان فی احکام الجنان کې د دوي تاریخ پیدائش او وجود هر څه ذکر کړي دي ددې دلائلو نه پس چې څوک ددې نه انکار کوي، هغه د سرسید احمد خان په شان ملحد کیدی شي. (المراقات ۳/۷۲).

فذكرت دعوة اخي: څنگه چې حضرت سلیمان عَلَيْهِ السَّلَام ته په جناتو باندې تصرف حاصل وو، دغه رنگ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته هم حاصل وو، خو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خپل ورور سلیمان عَلَيْهِ السَّلَام د دعاد وچي نه تصرف استعمال نه کړو. (المراقات ۷۲-۳/۷۳).

خاصاً: ذلیل خوار په معنی دی، سپی چې کله ورتلی شي او پاڅولی شي، د هغه دپاره اخساء لفظ استعمالیږي. (المراقات ۳/۷۳).

امام ته د لقمې ور کولو صورت

﴿١٠﴾ وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «مَنْ تَابَهُ هَيَّءٌ فِي صَلَاتِهِ
سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ <small>رَوَاهُ اللهُ عَنْهُ</small> راوي دی وايي چې حضور <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small> فرمایي چاته چې مونځ کې څه خبره راشي
فَلْيُسَبِّحْ قَائِلًا التَّصْفِيْقُ لِلنِّسَاءِ . وَ فِي
هغه ته په کار دي چې سبحان الله ووايي، ځکه چې لاسونو ته پرق ور کول د بنځود پاره خاص دي. او په
رَوَايَةٍ : قَالَ : « التَّسْبِيْحُ لِلرِّجَالِ وَ التَّصْفِيْقُ لِلنِّسَاءِ » . (متفق عليه) ^(۱) .
يو روایت کې دا الفاظ دي وايي: سبحان الله دسرو دپاره خاص دي او پرقې وهل دزنانو دپاره خاص دي.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۷۷/۳، رقم الحديث: ۱۲۰۱، مسلم في الصحيح ۳۱۶/۱، رقم الحديث: ۱۰۲-۱۲۱، وأبو داود ۵۷۸/۱ رقم الحديث: ۹۱۰، والنسائي ۷۷/۲، رقم الحديث: ۷۸۱.

توضیح: نابہ: ناب ینوب داد نصر ینصر باب نہ دی پہ مونخ کھی دننہ خہ واقعہ یا حادثہ راتلو تہ ویل کھپری. (المرقات ۳/۷۳، الکاشف ۲/۴۷۵).
مطلب دادی چې مونخ کھی یو خاص واقعہ راشی، مثلاً امام تہ مونخ کھی سہوہ راشی او ہفہ تہ لقمہ ورکولو ضرورت راشی، کہ داسی صورت کھی کہ مونخ گزار سر ی وی، نو سبحان اللہ دھی وواپی چې سر ی مونخ کھی مشغول وی او کہ زنانہ وی او مونخ کھی مشغولہ وہ نو دادھی سبحان اللہ نہ وایپی خکہ چې ددی آواز ہم پردہ دی، ہفہ دھی د بنی لاس تلی باندھی دگس لاس برہ حصہ پہ داسی انداز کھی ووهی، چې د پرق صورت جوړ نہ شی، خکہ چې بیادھی سرہ ییا مونخ ماتیرپی، بہر حال د مونخ نہ د بہر سر ی او یاد امام د پارہ د تنبیہ دغہ صورتونہ دی، د جمہورو پہ نزد باندھی داسی دی. او د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ یو روایت دی، چې سر ی او زنانہ کھی ہیخ فرق نشتہ، دوارو د پارہ تسبیح مقرر دہ.

الفصل الثانی:

﴿۱۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ
عبد اللہ ابن مسعود <small>رضی اللہ عنہ</small> راوی دی وایپی چې مونز بہ سلام اچولو پہ نبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> باندھی پہ داسی حال کھی
فِي الصَّلَاةِ قَبْلَ أَنْ نَأْتِيَ أَرْضَ الْحَبَشَةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا فَلَمَّا
چې نبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> پہ مونخ کھی و مخکھی د تللو نہ جشی تہ اونبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> بہ د سلام جواب را کولو کله چې
رَجَعْنَا مِنْ أَرْضِ الْحَبَشَةِ أَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي
مونز د ملک حبشہ نہ واپس شو، زہ د نبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> پہ خدمت کھی حاضر شوم اونبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> پہ مونخ کھی و
فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ حَتَّى إِذَا قَضَى صَلَاتَهُ قَالَ: « إِنَّ اللَّهَ
ما سلام و کرو خونبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> جواب را نہ کرو نبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> چې کله د مونخ نہ فارغ شو وھی فرمایل اللہ تعالیٰ
يُخْبِرُكَ مِنْ أَمْرِهِ مَا يَشَاءُ وَإِنْ مِمَّا أَحَدُكَ أَنْ لَا تَتَكَلَّمُوا
چې خپل کوم حکم بنکارہ کول و غواری نو ظاہر کوی یی اللہ تعالیٰ اوس دا حکم بنکارہ کرو چې خبری مہ
فِي الصَّلَاةِ ». فَرَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ. وَقَالَ: « إِنَّمَا الصَّلَاةُ لِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ وَذِكْرِ اللَّهِ
کوی پہ مونخ کھی ییای زما د سلام جواب و کرو اودھی نہ پس یی و فرمایل مونخ صرف د قرآن اود اللہ ذکر

فَإِذَا كُنْتَ فِيهَا فَلْيَكُنْ ذَلِكَ شَأْنَكَ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۱)

دپاره دی کله چې تاسو په مونځ کې یئ ستاسو هم دا حال دی، یعنی صرف قرآن وایي او د الله ذکر کوي.

په مونځ کې په اشارې سره د سلام جواب ورکول څنگه دي

﴿۱۲﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قُلْتُ لِإِبْرَاهِيمَ: كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ

ابن عمر رضي الله عنه وایي ماد بلال رضي الله عنه نه تپوس وکړو چې څنگه جواب به ورکولو نبي عليه الصلاة والسلام چې

حِينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ؟ قَالَ: كَانَ يُشِيرُ بِيَدِهِ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) ^(۲)

کله به په مونځ کې و او دغه وخت به چې چا سلام وکړو بلال رضي الله عنه وویل مونځ به په لاس سره اشاره کوله

وَفِي رِوَايَةِ النَّسَائِيِّ لِحَوْه وَعَوْضُ لِبَلَالٍ صُهَيْبٍ.

توضیح: یشیر بیده: مونځ گزار ته چې به چا د مونځ په حالت کې سلام کولو، نو په لفظونو سره ورته جواب ورکول جائز نه دي، که داسې جواب یې ورکړو، نو د ائمه اربعو په دې باندې اتفاق دی چې مونځ فاسد دی او که اشارې سره جواب ورکړي دې کې د ائمه اختلاف دی. (المرقات ۳/۷۵).

دقتوا اختلاف: امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رضي الله عنهم په نزد باندې اشارې سره د سلام جواب ورکول جائز دي، د احنافو په نزد باندې اشارې سره جواب ورکول مکروه دي، خو مونځ کېږي. (المرقات ۳/۷۵).

دلایل: جمهور زیر بحث حدیث نه استدلال کوي او وایي جواب باللسان ممنوع وگرځیده او جواب بلا اشاره باقی پاتې شو، احناف وایي جواب باللسان سره سره جواب بلا اشاره هم منموخ شو، ددې تفصیل ددې باب دویم حدیث کې ذکر شوی دی، هلته دا هم دي چې اشاره مکروه تنزیهې ده، نو دا اختلاف اولی او غیر اولی پاتې شو، علماء لیکي چې سریا لاس سره اشاره کولو مطلب دا دی، چې لاس مه ملاوئ، که چا مصافحه وکړه، نو مونځ یې فاسد شو.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ رِفَاعَةَ ابْنِ رَافِعٍ قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

رفاعة بن رافع رضي الله عنه وایي یو ورځ ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم پسې مونځ وکړو نو د مونځ په دوران کې

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۶۷/۱ رقم الحديث: ۹۲۱.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲۰۱/۲ رقم الحديث: ۳۶۸، والنسائي ۵/۳ رقم الحديث: ۱۱۸۷.

فَعَطَسْتُ فَقُلْتُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيْرًا طَيِّبًا مُّبَارَكًا عَلَيْهِ

ماتہ اتروشی را غلو نو ما و ویل: ٲول تعریفونہ اللہ لہ دی، ٲیر زیات تعریف او پاک تعریف ٲیر برکت والا

كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَ يَرْضَىٰ فَلَمَّا صَلَّى رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ انْصَرَفَ

تعریف ٲننگہ ٲہی دالہ تعالیٰ خوبس و ٲی او ہغہ ٲری راضی کیری حضور صلی اللہ علیہ وسلم ٲہی مونخ نہ فارغ شو

فَقَالَ : « مَنِ الْمُتَكَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ ؟ » فَلَمْ يَتَكَلَّمْ أَحَدٌ ثُمَّ قَالَهَا الثَّالِثَةُ

او و ٲر مایل مونخ کہی خبرو والا ٲوک و، د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د خفگان دو ٲہی ٲا ہم نہ ویل، یا دویم

فَلَمْ يَتَكَلَّمْ أَحَدٌ ثُمَّ قَالَهَا الثَّالِثَةُ

ٲل حضور صلی اللہ علیہ وسلم و ٲر مایل، یا ہم ٲا جواب ورنہ کرو، ٲہی کلہ در ٲہم ٲل نبی علیہ السلام و ٲر مایل نو

فَقَالَ رِفَاعَةُ : اَنَا يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ

رفاعہ و ویل یا رسول اللہ! زہ و م نبی علیہ السلام و ٲر مایل ہغہ ذات بانڈی ٲسم ٲہی د ہغہ ٲہ قبضہ کہی زما ٲان

لَقَدْ ابْتَدَرَهَا بِضَعَةٍ وَ ثَلَاثُونَ مَلَكًا اَتَتْهُمْ يَضَعُدُ بِهَا .^(۱)

دی، (ما و لیدل) ٲہی ٲیرش فربتو ددغی کلما تو ٲہ و ٲلو کہی ٲلتی کولہ، ٲہی ٲوک بہ یی مخکہ و ٲی.

﴿۱۴﴾ وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « التَّثَاوُبُ فِي الصَّلَاةِ

د حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی وایی ٲہی حضور صلی اللہ علیہ وسلم و ٲر مایل مونخ کہی اوسیلی کول

مِنَ الشَّيْطَانِ فَاِذَا تَنَاءَبَ اَحَدُكُمْ فَلْيَكْظُمْ مَا اسْتَظَاعَ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)^(۲)

د شیطان نہ دی، کلہ ٲہی تاسو نہ یو کس تہ اوسیلی راشی، نو تاسو کوشش کوئی ٲہی منع یی کرئ.

او د ترمذی ٲہ بل روایت کہی او د ابن ماجہ ٲہ یو روایت کہی دالفاظ دی: ٲہی نبی علیہ السلام دا ہم و ٲر مایل

وَ فِي اٰخَرَى لَهٗ وَ لِابْنِ مَاجَهٗ : « فَلْيَضَعْ يَدَهُ عَلٰى فِيْهِ . »

ٲہی مونخ کہی ٲننگہ اوسیلی راشی، نو ٲولی بانڈی لاس کٲر دی.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۸۸/۲، رقم الحديث : ۷۹۹، ومسلم في الصحيح ۱۱۹/۱ رقم الحديث: ۱۱۹-۶۰۰، وأبو داود ۱۸۸/۱ رقم الحديث : ۷۷۰.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲۰۶/۲ رقم الحديث : ۲۷۰، وابن ماجه ۳۱۰/۲ رقم الحديث : ۹۶۸.

په مونځ کې تشبیک منع دی

﴿١٥﴾ وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ
كعب بن عجره <small>رضي الله عنه</small> تراوي دی وايې چې حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> فرمایي تاسو کې چې څوک اودس وکړي،
فَأَحْسَنَ وَضُوءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يُشْبِكُنْ
نوبه طریقې سره یې اودس وکړه، بیا د مونځ په اراده، باندې جومات ته لاړ شي، نو تشبیک مه کوي د
بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَإِنَّهُ فِي الصَّلَاةِ». (رواه أحمد والترمذي والنسائي والدارمي) (١).
گوتو په مینځ کې، گویا چې ددغه وخت په مونځ کې دی.

توضیح: فلا شېکن: علماء ليکي د يو لاس گوتې دويم لاس په گوتو کې دننه ورکول او لوبې کول دي ته تشبیک ويل کېږي. او په مونځ کې تشبیک منع دی، که څوک مونځ د پاره جومات ته راځي، نو د کور نه راوتلو سره د مونځ په حکم کې دی، ده باندې د مونځ آداب خپلول واجب دي، نو تشبیک دې نه کوي. دې نه دا خبره معلومه شوه، کوم څيزونه چې د مونځ په دوران کې منع دي هغه د مونځ د پاره راتللو سره هم منع کېږي. (المراقات ۲/۷۸).

په مونځ کې يو خوا بل خوا کتلو سره ډواب کېږي

﴿١٦﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَزَالُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مُقْبِلًا
د حضرت ابو ذر <small>رضي الله عنه</small> نه روايت دی وايي چې رسول الله <small>صلی الله علیه و سلم</small> وفرمايل، الله تعالی متوجه وي
عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ فَإِذَا التَفَتَ
يو بنده ته چې کله په مونځ کې وي تر څو پورې چې يو خوا او بل خوا نه گوري، او چې دا يو خوا او بل خوا
انْصَرَفَ عَنْهُ. (٢).
وگوري، نو الله تعالی ترې هم مخ واړوي.

توضیح: على العبد: یعنی الله تعالی بنده ته متوجه کېږي، التفتت يو خوا بل خوا کتل مراد دي. او الله تعالی ورته فرمایي ای ابن آدمه! کوم طرف ته گوري آیا ستا د پاره مانه علاوه بل بنه شته، که بنده ددې

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٣٨٠/١ رقم الحديث ٥٦٢، وأخرجه الترمذي في السنن ٢٨٨٨/٢ رقم الحديث ٢٨٦.

(٢) أخرجه أبو داود في السنن ٥٦٠/١ رقم الحديث ٩٠٩.

باوجود هم وگوري او دریم خُل داسې وشي، نو الله تعالی خپل مخ مبارک ما یلیق بشانه واړوي، د انصرف عنه مطلب هم دا دی. (المراقات ۳/۷۸).

په مونځ کې د سجدې ځای ته نظر کول په کار دی

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « يَا أَنَسُ
دانس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته وفرمایل ای انسه! په مونځ کې ته خپل
اجْعَلْ بَصْرَكَ حَيْثُ تَسْجُدُ ». رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي سُنَنِهِ الْكَبِيرِ مِنْ طَرِيقِ
نظر هلته ساته کوم ځای چې سجده کوي، دا روایت بیهقي په سنن کبیر کې دانس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه په طریقې د
الْحَسَنِ عَنْ أَنَسٍ يَرْفَعُهُ. (ترمذي) (۱).
حسن نقل کړی دی، دې ته جزري مرفوع ویلي دی.

توضیح: حيث تسجد: علامه طیبی رَحِمَهُ اللَّهُ وایي چې مستحب داده، چې په حالت قیام کې نظر د سجدې په ځای باندې وي، په رکوع کې نظر د قدم بره حصه باندې وي، په سجده کې نظر په یوزه باندې وي او په قعدہ کې نظر په لمن باندې وي. (المراقات ۳/۷۹، الکاشف ۲/۴۷۸).

بعضې علماو لیکلي دي: چې په حرم شریف کې نظر په کعبه باندې ساتل په کار دی، متاخرینو علماو دا خبره رد کړې ده. (کذا في اللمعات) (الکاشف ۲/۴۷۸، اشعة اللمعات ۱/۴۶۶).

﴿۱۸﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « يَا بُنَيَّ ! إِذَا كَانَ
د حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته وفرمایل ای زما ځویه! ځان بچ کړه د
وَ الْإِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ الْإِلْتِفَاتَ فِي الصَّلَاةِ هَلَكَةٌ . فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ
مونځ کې یو خوا اوبل خوا کتلونه ځکه چې مونځ کې یو خوا بل خوا کتل د هلاکت سبب دی او که کتل ضروري
فِي التَّطَوُّعِ لَا فِي الْفَرِيضَةِ ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) (۱).
وي نو نفلو کې (څه باک نشته) خو فرضو کې کتل نه دي په کار.

توضیح: په فرائضو او نوافلو کې فرق دی، یعنې نوافلو کې تخفیف دی او ډیرو څیزونو گنجائش په کې

(۱) أخرجه البيهقي في السنن الكبرى ۲۸۱/۲.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۱۸۱/۲ رقم الحديث: ۵۸۹.

شته. او فرائضو کي نشته، امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دَا حَدِيثُ بطور ضابطه اخیستی دی، چي فرائضو سرده نو نلو په شان معامله کول صحیح نه ده. (المراقات ۲/۸۰).

﴿۱۹﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَلْحَظُ فِي الصَّلَاةِ

حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایی چي: رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونخ کي دسترگو طرف

يَمِينًا وَ شِمَالًا وَلَا يَلْوِي عُنُقَهُ خَلْفَ ظَهْرِهِ.^(۱)

سره نبي او گس طرف ته کتل، خوشاته ملا طرف ته به يي خپ نه اړولو.

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَفَعَهُ

عدي بن ثابت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خپل پلار نه او هغه دخپل پلار نه چي هغه دا حديث نبي عَلَيْهِ السَّلَام پوري رسولی نقل

قَالَ: «الْعَطَسُ وَالنُّعَاسُ وَالتَّثَاؤُبُ فِي الصَّلَاةِ وَالْحَيْضُ وَالْقَيْءُ وَالرُّعَافُ

کوي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي مونخ کي اتهوسی، خوب، اوسیلی راتلل، حیض، قئ او دپوزي ماتيدل

مِنَ الشَّيْطَانِ».^(۱)

دا د شيطان (داثر) نه دي.

توضیح: دا شپږ شيزونه داسې دي، چي دې سره شيطان ډير خوشحاله کېږي، يو حديث کي دي، چي الله تعالی اتهوسی خوبسوي او دلته فرمايي دې سره شيطان خوشحاله کېږي، دا بنکاره تعارض دی، ددې جواب دادی کثرت سره اتهوسي وي، نو الله تعالی يې نه خوبسوي او چي کله کله وي بيا يې خوبسوي. (المراقات ۲/۸۱).

په ژړا سره مونخ نه ماتيري

﴿۲۱﴾ وَعَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَكْبِتُ

مطرف ابن عبد الله بن شخير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دخپل پلار نه نقل کوي، هغه ویلي دي، چي زه يو ورځ حاضر شوم د

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي وَ لِحَوْفِهِ أَزِيرٌ

حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کي دغه وخت نبي عَلَيْهِ السَّلَام مونخ کولو او د نبي عَلَيْهِ السَّلَام دننه نه آواز راتلو

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۴۸۴/۲ رقم الحديث: ۵۸۷، والنسائي ۹/۲ رقم الحديث: ۱۲۰۱ وأحمد في المسند ۱/۲۷۵.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۸۱/۵ رقم الحديث: ۲۷۴۸.

كَأَزِيْرٍ الْمَرْجَلِ يَعْنِي : يَنْبِكِي وَ فِي رِوَايَةٍ قَالَ :

د کتوی د جوش و هلو پشان، یعنی حضور ﷺ ژړل او د یو روایت الفاظ دا دي، هغوی وویل

رَأَيْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَ فِي صَدْرِهِ

چې حضور ﷺ ما په مونځ باندې ولیدو دغه وخت د حضور ﷺ د سینې مبارکې نه د

أَزِيْرٍ كَأَزِيْرِ الرَّحَامِنِ الْبُكَاءِ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَرَوَى النَّسَائِيُّ الزَّوَايَةَ الْأُولَى وَ أَبُو دَاوُدَ الثَّانِيَةَ) (۱)

ژړندې د آواز په شان آواز راخو. (اولني حديث نسائي روايت كړي او دويم حديث ابو داود نقل كړي).

توضیح: آریز: د جوش آواز ته ویلي کېږي، المرجل: دیگچي ته ویلي کېږي. دې حدیث نه معلومه

شود چې، د الله تعالی د ویرې نه مونځ کې ژړلو سره مونځ نه فاسدېږي. (المرقات ۳/۸۲).

هدایه کې لیکي که یو کس د جهنم یاد عذاب د وجې نه وژاري دده مونځ نه فاسدېږي. یا که د جسم

درد د وجې نه وژاري او الفاظ د آه وغیره د خولې نه ووځي، نو مونځ یې مات شو.

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَبِي دَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

د ابو ذر رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي څوک چې مونځ د پاره ودرېږي نو

فَلَا يَمْسَحُ الْحَصَى فَإِنَّ الرَّحْمَةَ تُوَاجِهُهُ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَ أَبُو دَاوُدَ وَ النَّسَائِيُّ وَ ابْنُ مَاجَةَ (۲)

په لاس سره دی کانهې نه لرې کوي، ځکه چې رحمت مخامخ وي.

د سجدې ځای د صفا کولو د پاره پوکي مه وهئ

﴿۲۳﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُلَامًا لَنَا يُقَالُ لَهُ: أَفْلَحُ إِذَا

ام سلمه رضی الله عنها فرمایي چې حضور ﷺ زما یو غلام چې د هغې نوم افلح وو، ولیدو چې هغه به

سَجَدَ نَفَخَ نَفَخًا فَقَالَ : « يَا أَفْلَحُ

سجده کوله (د سجدې ځای صفا کولو د پاره) به یې پوکي و هلو نبي عليه السلام ورته وفرمايل: ای افلحه!

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۵۷، رقم الحديث ۹۰۱.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۵۸۱، رقم الحديث ۹۱۵، أخرجه الترمذي في السنن ۲۱۹، رقم الحديث ۳۷۹.

تَرَبُّهُمُ جَهَنَّمَ» (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)^(۱)

خپل مخ باندې خاوره ولربوه.

په مونځ کې په تشو باندې لاس کینودل د دوزخیانو نښه ده

﴿۲۴﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الِإِخْتِصَارُ فِي الصَّلَاةِ

د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايل مونځ کې اختصار يعنې (تشو

رَاحَةُ أَهْلِ النَّارِ». (رَوَاهُ فِي شَرْحِ التَّنَةِ).

باندې لاس کینودل) د جهنم د آرام اخیستلو صورت دی.

توضیح: نوټ: د اختصار او خصر پوره وضاحت ددې باب حدیث نمبر (۴) کې تیر شوی دی. د هغې یو جزء یا ذکر کوم. (المركات ۳/۸۴).

علماء د اختصار او خصر یو عجیب شکل بنودلی، علامه شمس الدین رَحِمَهُ اللَّهُ وايي: په مړي باندې چې کله بنځه ژاړي، نو اول خپل لاس په سينه باندې وهي، ددې نه پس بیا د شهادت گوته او چته کړی وي یو خوا بل خوا یې تاووي، ښه چې سترې شي، بیا دواړه لاسونه په اطرافو باندې کېږدي او سترگې پټې کړي. دا آخري حالت د جهنم والا دی. (الآن قد ندمت ولم ينفع الندم)

په مونځ کې د مار او لړم دوزلو حکم

﴿۲۵﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اقْتُلُوا الْأَسْوَدَيْنِ فِي

د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې: رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: ووژئئ دوه تور په

الصَّلَاةِ الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ». (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَاللِّسَانِيُّ مَعْنَاهُ)^(۲)

مونځ کې يعنې مار او لړم

توضیح: الاسودين: مار ته تغليباً تور ویلی شوی دی، گیني د سپين او سور مارانو ذکر هم دلته دی، عربي کې د اسود لفظ هر قسم مار د پاره مستعمل دی. او لړم خو عموماً تور وي، الله تعالی دې نور هم تور کړي. (المركات ۳/۸۴).

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲۲۰۲ رقم الحديث ۳۸۱

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۵۶۶۱ رقم الحديث ۹۲۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۲۲۲۱ رقم الحديث ۳۹۰

احناف فقهاء، اکثریت دا وایی چې مونخ کې درې قدمه مسلسل تلل او درې گزاره کول مونخ فاسد وي. ځکه درې قدمونو نه کم تلل او کم وهلو سره مار مړ کول په کار دي، که ډیر شو، نو عمل کثیر به شي او مونخ به مات شي، که مونخ فاسد شو، نو دې سره مونخ گزاره گنهار نه دی، د ضرورت د وجې نه مونخ ماتولی هم شي او دغه عمل دی وکړي.

علامه سرخسی رَحْمَةُ اللهِ مَبْسُوطٌ كَيْ دَامَ مَسْئَلُهُ لِيَكْلِفَ دَه او فرمایي تلل او مار وژلو کې څه حد مناسبه دی. څنگه چې حدیث کې د مطلق تلو او وهلو ذکر دی، داسې کول په کار دي. هغه فرمایي که مونخ کوونکی بې اودسه شي، نو دغه ځای نه بغیر د مونخ ماتولو نه بل ځای ته تللی شي چې څومره قدمونه وي نو دلته هم جائز دي. احناف په دې سهولت باندې فتوی نه ورکوي او فرمایي دا مباح دي، چې مونخ گزاره مونخ مات کړي او لړم مړ کړي، دغه رنگ د چاضاع کیدل یا کوهي، اور و غیره کې د پړوتو او سوزیدو خطر وي، نو مونخ گزاره د پاره مباح دي، چې مونخ دې مات کړي او هغه دې بچ کړي. (المرقات ۳/۸۴).

اگر بینم که ناپینا وچاه است اگر خاموش بنشینم گناه است

په معمولي عمل سره مونخ نه فاسد پيري

﴿٢٦٦﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي تَطَوُّعًا وَالْبَابُ				
عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وَابِيَّ جِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِه كور كې نفل مونخ باندې مشغول ؤ او دروازه به يې				
عَلَيْهِ	مُغْلَقٌ	فَجِئْتُ	فَاسْتَفْتَيْتُ	فَمَسَى
بنده ساتنه زه به كور ته راغلم دروازه به مې وټكوله نونبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به د دروازي خلاصولو د پاره راتلو،				
ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى مُصَلَّاهُ وَذَكَرْتُ أَنَّ الْبَابَ كَانَ فِي الْقِبْلَةِ. وَرَوَى النَّسَائِيُّ نَحْوَهُ. ^(۱)				
بيا به په مصلي باندې ودریدو، حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمایي دروازه قبلي طرف ته وه.				

توضیح: حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به نفل مونخ کې مشغول ؤ کله کله به عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دروازه ووهله، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به دروازي خلاصولو د پاره وارنډې کیدو او واپس به په مصلي باندې ودریدو، د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حجره وره وه. ځکه عمل کثیر نه وو، نو افلو کې گنجائش ډیر وي، دا نفلو باندې محمول وو، یاد مونخ په شروع کې بعضې اعمال کیدل بیا وروسته پابندي ولږیده، فقهاء، ليکي بندي

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۱۶/۱ رقم الحديث: ۹۲۲، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۹۷۰۲، رقم الحديث: ۶۰۱.

دروازې خلاصولو سره مونځ نه فاسدېږي. که عمل قلیل وي، خود کولاي ددروازې بندولو سره مونځ فاسدېږي ځکه چې دلته عمل کثیر کېږي. (المراقات ۶/۸۵).

د مونځ په دوران کې که اودس مات شي نو څه به کولې شي؟

﴿۲۷﴾ وَعَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا فَسَا

دطلق بن علي رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمایي چې کله هو لاره شي په غیر د

أَحَدِكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَنْصِرْ فَلْيَتَوَضَّأْ وَ لِيُعِدِ الصَّلَاةَ ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ^(۱)).

آوازه دیوکس نه په مونځ کې نوهغه ته په کار دي چې لار شي او اودس وکړي او مونځ دې دوباره وکړي.

وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ مَعَ زِيَادَةَ وَ نَقْصَانٍ. (ترمذي).

دا روایت ترمذي هم څه زیادت او نقصان سره نقل کړی دی.

توضیح: ادا فسا: یعنی بغیر د آوازه یا د آواز سره هوا ووځي د مونځ په حالت کې مونځ گزار به څه کوي؟ دې کې د فقهاو اختلاف دی. (المراقات ۲/۸۶).

د فقهاو اختلاف: د جمهورو ائمو په نزد باندې هر صورت کې دې مونځ مات کړي او نوی اودس دې وکړي او سر نه دې مونځ وکړي، ائمه احناف فرمایي بهتر او افضل داده، چې مونځ دی بیا سر نه وکړي، خود فقهي د ضوابطو او شرائطو مطابق که یو کس مونځ نه ماتوي او ځي اودس کوي او واپس راتللو سره زور مونځ پوره کوي، نو جائز دي.

دلائل: جمهور د زیر بحث حضرت طلق بن علي روایت نه استدلال کوي، دې کې د مونځ دوباره کولو حکم دی. (المراقات ۲/۵۱۴).

د احنافو ائمو اول دلیل په ابن ماجه کې د حضرت عائشې رضي الله عنها مرفوع حدیث دی الفاظيې دادي: من اصابه قي او رعان او قلنس او مذي فليتنصرف فليتوضأ ثم ليبن على صلوته وهو في ذلك لا يتكلم. (ابن ماجه ص ۸۷)

د احنافو دویم دلیل: په موطا امام مالک کې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه اثر دی الفاظيې دادي: (ان عبد الله بن عمر كان اذا رعى انصرف فتوضأ ثم رجع لبيني ولم يتكلم) (موطاء مالک ص ۲۷).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۴۱/۱ رقم الحديث : ۲۰۵ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۶۹/۳ رقم الحديث : ۱۱۶۶

دویم دلیل: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ اثر دی موطا امام مالک کی الفاظ یہی دادی: مالک بلغه ان عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ کان یرعف فیخرج فیغسل الدم ثم یرجع فیبنی علی ما قد صلی (ص ۲۷) داخه لوی اختلاف نہ دی احنافو پہ نزد باندی اعادہ افضلہ دہ او بنا، جائزہ دہ، کومو احادیثو کی چہ د اعادی حکم دی ہفہ افضلیت باندی محمول دی او کوم چہ پہ بنا، باندی دی ہفہ جواز بیان د پارہ دی، عمل پہ دوارو باندی راغلی.

کہ مونخ کی اودس مات شو نو پہ پوزہ باندی لاس گیردہ او ووخہ

﴿۲۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَخَذْتَ أَخَذَكُمُ

دعاشی رضی اللہ عنہا نہ روایت دی وایی چہ: حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي: چہ کلہ بی اودسہ شی یو کس

فِي صَلَاتِهِ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ ثُمَّ لِيَنْصَرِفْ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ^(۱)).

پہ تاسو کی پہ مونخ کی ہفہ تہ پہ کار دی چہ خپلہ پوزہ دے ونیسی او مونخ نہ دے ووخی.

توضیح: فلیناخذ بانفہ: یعنی مونخ کی د چانہ هوا خارج شوہ او دصفونو منخ کی ولاوو، اوس کہ اوخی، نو خلک بہ وایی چہ هوایی خارج شوہ او کہ نہ اوخی او مونخ جاری ساتی، نولویہ گناہ دہ، بلکہ د کفر خطرہ دہ، دے کس سرہ دہ صورتونہ دی، دیو ذکر پہ دے حدیث کی وشو چہ خپلہ پوزہ دے ونیسی خلکو تہ بہ پتہ ولری چہ پوزہ یی ماتہ شوہ، دے صورت نہ احناف یو عجیبہ مسئلہ راوباسی ہفہ دا چہ د وینے سرہ اودس ماتیرپی او کہ اودس مات نہ شو، نو دا خلکو تہ خنگہ بنائی چہ زما د پوزے نہ وینہ تلے دہ، دے سرہ مے اودس مات شو، اوس کہ وینے سرہ اودس نہ ماتیرپی، لکہ ملکہ د شوافعو، نو ییا خنگہ حیلہ کوی، خکے چہ خلک بہ وایی چہ د وینے سرہ خو اودس نہ ماتیرپی دے کس خو هوا خارج شوے دہ، خکے تختی، (المرقات ۳/۸۷).

دویم صورت ورسرہ دادی، پہ صف کی دے ودریری او مونخ دے مات کپی صرف خلکو سرہ دے کینی او پاخی مونخ دے نہ وایی، داد ہفہ وخت خبرہ دہ، چہ کلہ صفونو نہ وتل گران وی.

د سلام نہ بغیر د مونخ نہ دو تلو حکم

﴿۲۹﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَخَذْتَ

د عبد اللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ نہ روایت دی وایی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي کلہ چہ اودس مات شی

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۶۶۶ رقم الحديث: ۱۱۱۱

أَحَدُكُمْ وَ قَدْ جَلَسَ فِي آخِرِ صَلَاتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَقَدْ

په تاسو کې د یو کس هغه وخت چې د خپل مونځ اخري قعده کې ؤ او سلام یې ونه کړ خو لونی د دې کس

جَازَتْ صَلَاتُهُ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ إِسْنَادُهُ لَيْسَ بِالْقَوِي

مونځ پوره شو. ترمذي دا روایت کړی دی او وایي دا یو داسې حدیث دی د دې اسناد مضبوط نه دی او

وَ قَدْ اضْطَرَبُوا فِي إِسْنَادِهِ . (ترمذي)^(۱)

دوی د دې په اسناد کې مضطرب شوي دي.

توضیح: فقد جازت صلواته: یعنی که یو مونځ گزار د تشهد په مقدار قعده آخیرنی کې کیناستو او بیا یې اودس مات شو، نو زیر بحث حدیث وایي چې دده مونځ او شو. او داد امام صاحب رحمه الله ملک هم دی هغه فرمایي مونځ کې سلام سره وتل واجب دي، یو کس اختیاري طور باندې منافی صلوة عمل سره مونځ نه وځي فرض یې پوره شو اگر چې واجب پاتې کیدو سره واجب الاعاده دی (المراقات ۳/۸۷) امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي د دې کس مونځ فاسد شو، ځکه چې د دوی په نزد باندې خاص سلام سره وتل فرض دي او هغه فرض پوره نه شو. بهر حال مونځ دوباره د دواړو په نزد باندې ضروري دی، فرق صرف د و مره دی امام صاحب په نزد باندې واجب دی. او امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد باندې فرض دی، زیر بحث حدیث د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دلیل دی، اگر چې په دې کې د اودس ماتي عمل قصد آنه دی شوی، خود مونځ کونکي د فعل نه دی او سلام نه بغیر شوی دی، دې حد پورې د امام صاحب دلیل دی، شرافع حضرات دې ته مضطرب وایي، مطلب دا چې دا حدیث ضعیف دی، مطلب دا چې راویانو ته صحیح طور باندې یاد نه دی. (المراقات ۸/۸۸).

ملاعلي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ دا حدیث نه ضعیف گرځولی دی او نه یې مضطرب گڼلې، بلکې هغه فرمایي چې دا حدیث د و مره ډیرو طریقو سره وارد دی، چې دا حدیث د حسن درجې ته رسیدلی. امام طحاوي دا حدیث گڼو طریقو سره نقل کړی دی. (المراقات ۸/۸۸).

الْفَصْلُ الثَّالِثُ:

﴿ ٣٠٥ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ فَلَمَّا

ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ د پاره تشریف راوړو او کله چې یې د

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۱، رقم الحديث ۴۰۸.

كَبَّرَ انصَرَفَ وَ أَوْمَأَ إِلَيْهِمْ أَنْ كَمَا

تکبير کولو اراده و کره نبي ﷺ و روسته لارو او صحابو ته يي اشاره و کره چې په خپلو ځايونو باندې

كُنْتُمْ . ثُمَّ خَرَجَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ جَاءَ وَ

و درېزې، جومات نه بهر شو حضور ﷺ غسل وکړو او په دغه حالت کې يي تشریف راوړو، او

رَأْسُهُ يَقْطُرُ فَصَلَّ بِهِمْ . فَلَمَّا

د نبي ﷺ د سر مبارک نه د ابو قطري پرېوتې، بيا نبي ﷺ صحابو ته مونځ ورکړو، کله چې د

صَلَّى قَالَ: «إِنِّي كُنْتُ جُنُبًا فَنَسِيتُ أَنْ أُغْتَسِلَ». (رَوَاهُ أَحْمَدُ، مُوطَأَ مَالِكٍ) (۱)

مونځ نه فارغ شو وې فرمايل ماته د غسل حاجت وو، خو مانه غل هير شوی وو.

د گرمۍ نه د بچ کيدو د پاره په کپړه باندې سجده کول جائز دي

﴿۳۱﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: كُنْتُ أَصَلِّي الظُّهْرَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایي چې ما به د ما سپین مونځ د حضور ﷺ سره کولو او په یو

فَأَخَذُ قَبْضَةً مِنَ الْحَصَى لِتَبْرُدَ فِي كَفِّي

موتې کې به موکاني اخيستل چې زموږ په لاس کې يخ شي چنانچه (د سجدې په ځای کې) به مو د سختې

أَضَعَهَا لِجَبْهَتِي أُسْجِدُ عَلَيْهَا لِشِدَّةِ الْحَرِّ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَرَوَى النَّسَائِيُّ نَحْوَهُ) (۲)

گرمۍ د وجې نه کاني د سجدې په وخت کې د تندي نه لاندې کينودل.

﴿۳۲﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَبَّحْنَاهُ

ابو درداء رضی اللہ عنہ وایي یو ورځ حضور ﷺ مونځ کولو د پاره ولاړ و ما واوریدل چې نبي ﷺ

يَقُولُ: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ» ثُمَّ قَالَ: «الْعَنْكَ بِلَعْنَةِ

فرمايل: زه ستا نه د الله تعالی پناه غواړم، بيا نبي ﷺ داو فرمايل زه په تا باندې لعنت کوم لعنت د

اللَّهِ «ثَلَاثًا وَ بَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ

د الله تعالی دې وي په تا باندې درې ځلې نبي ﷺ خپل لاس مبارک داسې خواړه کړل، گویا چې یو

(۱) أخرجه ابن ماجه في سنه ۳۸۵/۱ رقم الحديث: ۱۱۲۰، وأحمد في المسند ۱: ۱۴۸.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲: ۲۸۲/۱ رقم الحديث: ۳۹۹.

يَتَنَاوَلُ شَيْئًا فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ سَمِعْنَاكَ

خیزرانسی کله چې نبی ﷺ د مونځ نه فارغ شو، مونږ وویل یا رسول الله! نن مونږ واوریده د تاسو نه

تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ وَرَأَيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ

په مونځ کې داسې خبره چې کله هم مونږ تاسو نه وه اوریدلې او مونږ نن تاسو په لاس خوځیدو هم وویلیدی

قَالَ : " إِنَّ عَدُوَّ اللَّهِ إبْلِيسَ جَاءَ بِشَهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِ

نبی ﷺ و فرمایل د الله دشمن شیطان په لاس کې د اور شغله راوړې وه چې زما په خوله کې یې واچوي

فَقُلْتُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ . ثُمَّ قُلْتُ : أَلْعَنَكَ

مادري ځلې دا وویل چې زه تانه په الله تعالی باندې پناه غواړم. بیا ما وویل زه په تابهاندې لعنت کوم د

بِلَعْنَةِ اللَّهِ التَّامَّةِ فَلَمْ يَسْتَأْخِزْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ

الله تعالی پوره لعنت دې وي په تابهاندې، هغه اخوانه شورا (الفاظ) یې درې ځلې وویل بیا چې اخوانه شو

أَرَدْتُ أَخَذَهُ وَاللَّهِ لَوْلَا دَعْوَةُ أُخِينَا سَلِيمَانَ لَأَصْبَحَ

ما هغه نیول غوښتل، خو په الله تعالی قسم که زما د ورور سلیمان ﷺ دعانه وي، نو د سحر پورې به

مُوثِقًا يَلْعَبُ بِهِ وَلِدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱)

مې ترلی وی او د مدینې ماشومانو به پرې لوبې کولی.

په اشارې سره د سلام جواب څنگه دی

(۳۲) وَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ : إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يُصَلِّي

د نافع رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې یو ورځ ابن عمر رضی الله عنه یو کس باندې تیر شو، چې هغه مونځ کولو

فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَرَدَّ الرَّجُلُ كَلَامًا

حضرت عبد الله ابن عمر رضی الله عنه په دغه کس سلام و اچولو او دغه کس د سلام جواب په ژبې سره ورکړو

فَرَجَعَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ فَقَالَ لَهُ : إِذَا سَلِمَ عَلَى أَحَدِكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي

عبد الله ابن عمر رضی الله عنه ورته راغی او وې فرمایل تاسو ته که د مونځ په حالت کې څوک سلام وکړي هغه

(۱) أخرجه مسلم ۳۸۵/۱ رقم الحديث ۱۰۰-۵۱۲، والنسائي ۱۳/۳ رقم الحديث ۱۲۱۵.

فَلَا يَتَكَلَّمُ وَلِيُشِرْ بِيَدِهِ . (رَوَاهُ مَالِكٌ) (۱)

دې خبرې نه کوي، بلکې خپل لاس اشارې سره دې جواب ورکړي.

توضیح: وَلِيُشِرْ بِيَدِهِ: دا مسئله دې نه مخکې حدیث نمبر (۱۲) کې تفصیلي ذکر شوي ده، بهر حال احناف وایي چې دا حکم په شروع کې و، بیا موقوف شو، باقي ائمه د لاس اشارې سره جواب اوس هم جائز گڼي، د احنافو په نزد باندې مکروه تنزیهي دی، یعنی خلاف اولی دی، په دې صورت کې اختلاف ختمیږي. (العراق ۳/۹۲).



(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۶۸ رقم الحديث : ۷۶ ، من كتاب فصر الصلاة.

باب السَّهْوِ : د سجده سهوي بيان

سهايسهو د نصر ينصر نه په معنى د هيريدو سره دى، ابن اثير رحمه الله نهايه كې ليكلي دي : (السهو في الشيء تركه من غير علم والسهو عن الشيء تركه مع العلم) دا ډير بڼه فرق دى، دې نه دا خبره ظاهره شوه، چې حضور صلى الله عليه وسلم ته چې مونځ كې خومره ځلې سهوه شوې ده هغه رومبى قسه سهوه ده، يعنې ترك الشيء من غير علم او دويم قسم سهوه حضور صلى الله عليه وسلم ته نه ده شوې، ددې مذمت قرآن كريم كې وارد دى : ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ (ماعون آيت : ۵). نبي صلى الله عليه وسلم ته اولنۍ سهوه تكويني طور باندې شوې وه، چې د نبي صلى الله عليه وسلم عمل د امت د پاره عملي نمونه جوړه شي، شرعي اخبار او احكام بيانولو كې د نبي صلى الله عليه وسلم په اقوالو كې سهوه نه ده شوې، خود نبي صلى الله عليه وسلم په افعالو كې سهوه كيده. دې كې حكمت وو، چې د امت خلك د سهوي مسائل زده كړي، د مونځ سنن او مستحبات كه پاتې شي دې سره مونځ نه فاسد يږي، بلكې مونځ صحيح وي، خود ستوا او مستحباتو چې كوم ثواب دى هغه نه ملاويږي، كه د مونځ فرائضو نه يو څيز سهواً يا عمدأ پاتې شي، نو مونځ فاسد يږي، ددې څه تدارك هم نشته، بلكې مونځ دوباره كول دي او اعاده فرض ده، كه مونځ كې يو واجب قصدأ يا سهواً پاتې شي ددې هم علاج نشته مونځ دوباره كول او اعاده واجب ده. (المرقات ۲/۹۲)

كه واجب سهواً پاتې شي، يا فرضو كې تقديم او تاخير او شي دې صورت كې ددې علاج سهوه ده، قنده اخيره كې د يو سلام نه پس دوه سجدي كول دي او يادې د سر نه تسهيد شروع كړي او سلام دى واړوي، دې ته سجده سهوه ويلى شي.

الفصل الأول:

که در کفتونو په شمار کې شک شونو څه کول په کار دي

﴿۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنْ أَحَدُكُمْ إِذَا قَامَ يُصَلِّي				
أَبُوهُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَأَى دِي وَابِيَّيْ جَمِي حَضْرَةَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَمَايِي تَأْسُو كَيْ جَمِي څوك كله او درېږي د مونځ				
جَاءَهُ	الشَّيْطَانُ	فَلَبَسَ	عَلَيْهِ	حَقٌّ
لا يَذِرُنِي كَمْ كولو د پاره نو ددې خواته شيطان راځي او داپه شك كې اچوي تردې چې ده ته يادنه وي چې ده څور كعاته				

صَلَّى؟ فَإِذَا وَجَدَ ذَلِكَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْجُدْ سِجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ»^(۱)

مونځ وکړه که تاسو ته داسې صورت راشي نو په کار دي چې آخرنۍ قعدہ کې کيڼي او دوه سجدي وکړي

توضیح: حق لایدرې کم صلی: په دې بحث کې د فقهاء کرامو د اختلاف بیانولو نه مخکې ضروري ده چې ددې موضوع متعلق کوم آحادیث دي په هغې باندې بحث وشي (المراقات ۳/۹۳).
د مونځ په دوران کې یو کس ته د رکعاتو نو شمار کې شک شو، هغه به څه کوي دې کې مختلف احادیث راغلي، دغه شان د فقهاء په منځ کې هم اختلاف دی. دې مسئله کې څلور قسمه احادیث مختلف انداز کې ذکر دي: (۱) هغه احادیث چې هغې کې بناء علی الاقل حکم وي مثال په طور که شک په دوه یا دريو رکعاتو کې شو هغه دې دوه شمار کړي او که څلور او دريو کې تردد شو. نو درې دې شمار کړي. د فصل اول په دویم حدیث کې دا حکم مذکور دی او ددې باب په آخري حدیث کې هم دا حکم مذکور دی.
(۲) هغه حدیث چې هغې کې دا بیان وي چې د شک صورت کې (تحری) یعنی سوچ کولو سره غالب گومان او جانب راجح باندې عمل کول په کار دي، لکه ددې باب فصل اول کې حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نمبر (۳) کې دي: (وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ)

(۳) هغه حدیث کې دا حکم مذکور دی چې د شک صورت کې مونځ د سر نه کول په کار دي دا قسم روایت طبراني کې موجود دی، الفاظ دادي: (عن عبادة ابن صامت ان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سئل عن رجل سها في صلوة فلم يدر كم صل فقال ليعد صلواته) (بحواله اعلام السنن)
(۴) هغه روایات دي چې مجمل دي دې کې تفصیل نشته، صرف دوه مره دي چې د سهوي په صورت کې سجده سهوه کول.

د فقهاء اختلاف: دا مختلف روایت په نظر کې نیولو سره فقهاء کرامو په خپل فقهي نظر سره څه نا څه حدیث باندې عمل کولو فتوای ورکړې ده امام شعبي او اوزاعي فتوای ورکړې، د شک په صورت کې اعاده هر حالت کې لازم ده، دوی په دریم قسم روایاتو باندې عمل کړی دی. حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ او بعضي سلف څلورم قسم مجمل او مبهم روایاتو باندې فتوی ورکړې ده، هر حالت کې سجده سهوه ده، دا کافی ده، که د رکعات په صورت کې وي یا د بل څه د وجې وي سجده سهوه دې وکړي، امام شافعي، امام مالک، امام احمد بن حنبل رحمهم الله اصولي طور باندې فتوی ورکړې، بناء علی الاقل شک پرېږده او یقین باندې عمل وکړه، دوی اول قسم روایاتو باندې عمل وکړو.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۰۱/۳، رقم الحديث: ۱۲۲۲، ومسلم في الصحيح ۳۹۸/۱ رقم الحديث: ۸۲-۳۸۹، وأبو داود ۱/۲۲۳

رقم الحديث: ۱۰۳۰، والنسائي ۳/۳، رقم الحديث: ۱۲۵۲.

بره ذکر شوو فقناو یو قم احادیث اخیستی او باقی یې ترک کړي. امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ اَوْ اِثْمُهُ اِحْتِافِو په دې ټولو باندې عمل کولو بنائسته صورت ذکر کړی دی فرمایي دا روایات مختلفو اشخاصو باندې محمول دي، مثلاً که یو کس په اول ځل باندې شک شوی وایې چې دا کس دې اول مونځ ختم کړي او شروع نه دې بیا مونځ وکړي د استیناف روایت دې باندې محمول دی.

که د یو کس عادت وي هغه نه هیرېږي او شک کوي داسې کس دې تحری وکړي او صحیح صورت معلومولو کوشش دې وکړي، تحري و الاروایات دې کس باندې محمول دي، دا دې غالب گومان باندې عمل وکړي او که د شک صورت داسې وي، چې هغه مساوي وي جانب راجح فیصله نه شي کولی، داسې صورت کې بناء علی الاقل روایاتو باندې عمل او کړئ او مجمل روایات په دغه درې صورتونو باندې حمل کړئ، داسې به په دريو وارو روایاتو باندې عمل راشي. (فلله درانی حنیفة ما ادق نظره والطف فکرة) (المرقات ۳/۹۳).

سجده سهوه د سلام نه مخکې په کار ده او که وروسته؟

﴿۲﴾ وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :
عطاء بن یسار رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ابو سعید خدری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت کړی دی چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایل
« إِذَا شَكَ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى ثَلَاثًا أَمْ أَرْبَعًا
کله چې تاسو کې یو کس د مونځ په منځ کې شک وکړو او یاد ورته نه وي چې ده درې رکعته کړي او که څلور
فَلْيُطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ
ده ته په کار دي چې خپل شک دې ختم کړي او کوم عدد باندې چې یې یقین وي په هغه باندې دې بناء وکړي
ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ
بیادې سجده وکړي دوه سجدي مخکې د سلام اړولو نه، که پنځه رکعته یې کړي وي نو جفت به شي دغه
صَلَاتُهُ وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِثْمًا مَّا لِأَرْبَعٍ كَانَتْ تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)
پنځه رکعته د دوو سجده سره او که پوره څلور رکعته یې کړي وي نو د اسجدې به د شیطان د ذلت سبب شي.
وَ رَوَاهُ مَالِكٌ عَنْ عَطَاءٍ مُرْسَلًا . وَ
او امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ دا روایت د عطاء رَحْمَةُ اللَّهِ نه په طریقه د ارسال نقل کړی دی، او امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۴۰۰ رقم الحديث : ۵۷۱/۸۸ ، ومالك في الموطأ ۱/۹۵ رقم الحديث : ۶۲ من كتاب الصلاة.

في روايته : « شَفَعَهَا بِهَاتَيْنِ السَّجْدَتَيْنِ » .

په یو روایت کې دا الفاظ دي: مونځ گزار د دغه دوو سجده په ذریعې سره پنځه رکعت جفت جوړ کړل.

توضیح: فلیطرح الشک: یعنی کوم کې چې شک دی دغه شک و الا صورت په شان د نشتوالي دی. او یقیني و الا صورت خپل کره مثلاً دې حدیث کې درې یا څلورو کې شک شو، مشکوک صورت د څلورو دي او یقیني صورتونه درې دي، مونځ گزار ته په کار دي چې څلور رکعاته دې پرېږي او درې رکعتونو باندې دې فیصله وکړي او د سلام گرځولو نه مخکې دې دوه سجده وکړي. (المراقات ۳/۹۳).

فان کان صلی: د ا فاد تفریع او تفصیل د پاره ده دې نه د حدیث روسته د ضابطې تفصیل بیان کول مقصود دي د تفصیل خلاصه داده: که مونځ گزار فی الواقع څلور رکعاته کړي وې او د اضافې د وجې نه رکعاتونه پنځه شو دوه سجده سهوي دي ورکعت قائم مقام گرځي نو شپږ رکعاته به شي نو د شفعن له صلواته چې کومه جمله دي ددې جملې مطلب دا دی چې دې دوه سجده د طاق مونځ جفت جوړ کړو یعنی پنځه رکعاته یې شپږ کړل. (المراقات ۳/۹۴).

وان کان: که فی الواقع درې رکعاته کړي دي او یو رکعت په اضافې سره څلور رکعاتونه جوړ شي، نو اوس د دوو سجده ضرورت رانغې لهذا دوه سجده د شیطان د ذلیل کیدو د پاره شوې ځکه چې شیطان مونځ گزار په شک کې اچولی وو چې دده مونځ کم کړي. والحمد لله على ذلك (المراقات ۳/۹۴).

قبل ان یسلم: دې نه معلوم شو چې سجده سهوه د سلام نه رومي ده دې باره کې د فقهاو اختلاف دی خو دا اختلاف د جواز او عدم جواز نه دی بلکې د اولی او غیر اولی دی. (المراقات ۳/۹۴).

د فقهاو اختلاف: شوافع حضرات سجده سهوه مطلقاً د سلام نه مخکې گڼي او دا افضل گڼي. د مالکیو حضراتو په نزد که د سجده سهوي وجوب مونځ کې د زیادت د وجې نه وو بیا سجده سهوه بعد السلام افضل ده یا وجوب د نقصان د وجې نه وو بیا قبل السلام افضل ده. د امام مالک ددې فرق یاد ساتلو د وجې نه علماو حروف ته اشاره کړې ده (القاف بالقاف) یعنی نقصان په صورت کې قبل السلام ده

دواړو کې قاف دی قبل السلام کې هم او نقصان کې هم (او الدال بالبدال) د زیادت په صورت کې بعد السلام سجده سهوه ده دواړو کې دال دی، د حروفو په اعتبار سره یو بله خبره هم یاده ساتئ قابل او هابل کې قابل قاتل دی او هابل مقتول دی ځکه چې قاتل کې قاف دی. (المراقات ۳/۹۴).

څلور آسماني کتابونه او چا باندې چې نازل شوي د هغوي نومونه او کوم لغت کې نازل شوي د هغې نومونه دازده کړي:

"فعم" فرقان په عربي ژبه کې په محمد ﷺ باندې نازل شوی دي .

"تعم" یعنی تورات په عبراني ژبه کې په موسی ﷺ باندې نازل شوی دي .

"اسع" یعنی انجیل په سریاني ژبه کې په عیسی ﷺ باندې نازل شوی دي .

"زید" زبور په یوناني ژبه کې په داود ﷺ باندې نازل شوی دی .

همدارنگې دا معلومول چې د حضور ﷺ د معراج په شپه کې کوم پیغمبر سره ملاقات شوی د نبی د نوم پړومبی حرف او پړومبی آسمان دغه ترتیب سره او و آسمانونو کې هر نبی سره ملاقات معلومول

دې دپاره اعیانها کلمه ده. د هر پیغمبر د نوم اولني حرف د دې جملې نه واخلئ دغه ترتیب سره آسمانونو کې د حضور ﷺ سره د دغه نبی ملاقات شوی دی. مثلاً حضرت آدم ﷺ سره اول آسمان کې ملاقات شوی، دویم کې عیسی ﷺ سره، دریم کې یوسف ﷺ سره، څلورم کې ادریس ﷺ سره، پنځم کې هارون ﷺ سره، شپږم آسمان کې موسی ﷺ سره، اووم آسمان کې ابراهیم ﷺ سره ملاقات شوی دی، دغه شان د جلالین د اولې حصې مصنف څوک وو، سیوطي او محلي کې دواړو کې کوم حروف مقدم وي هغه د اولې حصې مصنف دی، نو سیوطي د اولې حصې مصنف دی، ځکه چې سین حرف په ترتیب کې مقدم دی او دویمې حصې مصنف محلي دی.

بهر حال امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد موقع او محل مناسب قبل السلام باندې څوک عمل وکړي یا بعد السلام باندې یې عمل وکړي ټول جائز دي دا اختلاف د افضلیت د پاره دی هر طرف ته صحیح حدیث موجود دی، لکه حدیث نمبر ۸۰۶، ۵۰۳ نه بالکل واضح دي.

پنځم رکعت د پاره د پاڅیدو مسئله

﴿۳﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا
عبدالله بن مسعود رضي الله عنه و ابي يورخ حضور ﷺ د ماسپځين پنځه رکعات کړي وودهغه نه
فَقِيلَ لَهُ : أَزِيدَ فِي الصَّلَاةِ ؟ فَقَالَ : « وَمَا ذَاكَ ؟ » قَالُوا :
تپوس وکړی شو چې آیا مونځ کې زیادت وشو؟ نبی ﷺ وفرماییل څه وشو؟ صحابو عرض وکړو تاسو
صَلَّيْتَ خَمْسًا . فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّمَ . وَ فِي رِوَايَةٍ :
پنځه رکعاته وکړل نونبی ﷺ د سلام اړولو نه پس دوه سجدي وکړي په دویم روایت کې دا الفاظ هم دي
قَالَ : « إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَلَسْ كَمَا تَلْسُونُ فَإِذَا نَسِيتُ فذَكُرُونِي
چې زه خو انسان یم څنگه چې تاسو خبرې کوئ دغه شان زه هم خبرې کوم مانه چې څه هیرشي ماته یې یادوی

وَ إِذَا شَكَكَ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيَتِمَّ عَلَيْهِ

تاسو کي چاته چي مونخ کي شک شي هغه دي صحيح رايه قائم کړي په دغه رائي دي مونخ پوره کړي

ثُمَّ لِيُسَلِّمْ ثُمَّ يَسْجُدَ سَجْدَتَيْنِ» (متفق علي)^(۱)

او بيا دي د سلام اړولونه پس دوه سجدي وکړي.

توضیح: صل الظهر خمساً: حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ماسپځين څلور رکعتونو په ځای پينځه رکعاته او کړل دا خو واضحه ده خو دا معلومه نه شوه چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قعدة اخيرني کړي وه او يا يې نه وه کړي. (المرقات ۳/۹۵).

شوافع حضرات فرمايي پينځم رکعات ته د تللو د وجې نه سجده سهوه کافي ده که قعدة اخيرني يې کړي وي او کنه سجده سهوه هر صورت کې کافي شافي ده. د ائمه احنافو په نزد دي کې تفصيل دي که مونځگزار پينځم رکعات د پاره بغير د قعدې اخيرني نه پاڅي ترڅو چې دي رکعت درکوع او سجدي سره نه وي ملاو کړي واپس دي شي او سجده سهوي نه پس دي سلام و اړوي مونځ درست دي، که رکعت يې سجدي سره ملاو کړو اوس دا کس نه شي کيناستی چې سلام و اړوي بلکې دا دي يو بل رکعت هم سره وکړي شپږ رکعاته دي پوره کړي اوس فرضو کې نفل داخلیدو سره مونځ باطل شو. او دا شپږ رکعاته نفل جوړ شو فرض دي وکړي، که داسې صورت په سحر يا مازيگر کې هم راشي دي صورت کې هم مزید دوه رکعته ملاو کړي ټول رکعاتونه به نفل شي دا خيال مه کوئ چې د سحر او مازيگر نه پس نفل نشته دلته څنگه جائز دي؟ د دي جواب دا دي چې تراوسه پورې فرض مونځ پوره شوی نه دی، نو دا نفل بعد الفرض نه دي بلکې قبل الفرض دي که دا صورت د مانام مونځ کې راشي دغه وخت صرف يو رکعت ورسره يوځای کړي څلور رکعاتو نفلو باندې سلام و اړوي فرض بيا وکړي. شوافعو په خپل موقف باندې دا دليل نيولی:

زیر بحث حديث کې د قعدة اخيري پريخودل او نه پريخودلو ذکر نه دی شوی د دي تفصيل ضرورت نشته بلکه هر دويم صورت کې صرف سجده سهوه د مونځ د صحت د پاره کافي وي. احناف فرمايي دي حديث کې صل الظهر الفاظ دي دي نه اندازه کېږي چې دا هغه صورت دي چې آخره قعدة کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ناست وو. بيا پينځم رکعت د پاره ودریدلی وو، ځکه چې صل الظهر ظاهري الفاظو مطلب

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۰۳/۱، رقم الحديث: ۱۰۱، ومسلم في الصحيح ۱۰۶/۱ رقم الحديث: ۹۲، ۵۷۲، وأبو داود ۶۲/۱ رقم الحديث: ۱۰۲۲، والنسائي ۳۱/۳، رقم الحديث: ۱۲۵۱.

دادی چې د ماسپځین مونځ یې پوره کړی دی، داسې صورت کې صرف سجده سهوه کافي ده که د
آخرنۍ قعدې پاتې کېدو په صورت کې فرض مونځ دوباره کول دي. (المراقات ۳/۹۶).

بعد ما سلم: یعنی نبی ﷺ د دوو سلامونو نه پس دوه سجده کړې وې دا د احنافو دلیل دی چې
سجده بعد السلام ده، دې حدیث کې دویم روایت بیانولو سره صاحب د مشکوٰۃ ثم یسلم ثم یسجد
سجدتین الفاظو سره هم سجده بعد السلام ثابت کړې ده چې د احنافو مسلک دی اختلاف او تفصیل
مخکې تیر شوی او د کلام فی الصلوة مسئله اوس راروانه ده لږ انتظار وکړي. (المراقات ۳/۹۵-۹۶).
د سجده سهوې د پاره د سلام طریقه او بیا د سجده کولو طریقه داده که امام وي نو صرف نبی طرف ته
دې سلام واورې، ځکه چې دواړو طرف ته سلام اړولو سره مسبو قینو کې انتشار جوړېږي هغوي به د
باتي مونځ د پاره ودرېږي که منفرد سړی سجده سهوه کوي راجح دا دی چې دواړو طرف ته دې سلام
واړوي بیا دې تشهد کولو نه پس سلام واوروي.

په مونځ کې د خبرو کولو مسئله :

﴿۱﴾ عَنْ ابْنِ سَيْرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ابن سیرین د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت کوي هغه وفرمایيل چې مونځ وکړو مونږ ته حضور صلی الله علیه وسلم
إِخْدَى صَلَاتِي الْعَشِيِّ قَالَ ابْنُ سَيْرِينَ سَأَلَهَا أَبُو هُرَيْرَةَ وَ لَكِنْ نَسِيتُ أَكَّا قَالَ
د ماسپځین یاد مازيگر د کوم نوم چې ابو هریره رضی الله عنه بنودلی وو مانه هیر شوا ابو هریره رضی الله عنه وايي
فَصَلَّى بِنَا رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ
رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ سره دوه رکعاته وکړل د دریم رکعاته د پاره د پاڅیدو په ځای سلام واورولو
فَقَامَ إِلَى خَشَبَةٍ مَعْرُوضَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَأَتَمَّ عَلَيْهَا كَأَنَّهُ عَضْبَانُ
نبی ﷺ دلرگي په مدد سره چې جومات کې عرضا ولاړ وو او دریدو گویا چې نبی ﷺ غصه دی
وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى وَ هَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ وَ وَضَعَ
نبی ﷺ خپل ځپل ځپل ځپل لاس باندې کینود او گوتو کې یې گوتې ورکړې او کینوده خپل
خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَ خَرَجَتْ سَرَاعُنُ الْقَوْمِ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالُوا
بني انګي د کس لاس په بره طرف باندې زرتلو و الاخلک د جومات په دروازو ووتل صحابه کرام وويل

قَصُرَتِ الصَّلَاةُ وَ فِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا

آیا مونخ کي کمی راغي؟ صحابه کرامو کي ابو بکر صدیق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هم موجود وو

فَهَابَاهُ أَنْ يُكَلِّمَاهُ وَ فِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِي يَدَيْهِ طَوْلٌ يُقَالُ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ

دهغوي جرأت دتپوس نه؟ صحابو کي يو کس ؤ چي دهغه لاس اوږدوو هغه ته ذواليدين سره آواز کي دي

قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَأَنْسَيْتَ أَمْ قُصِرَتِ الصَّلَاةُ

شوهغه حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته عرض وکړو يا رسول الله! آیا هير شوندر نه که مونخ کي کمی راغي؟ حضور

قَالَ: « لَمْ أَنْسَ وَ لَمْ تُقْصِرْ » فَقَالَ:

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايل نه هير شوې دي او نه مونخ کي کمی راغلي دي بيانبي عَلَيْهِ السَّلَام صحابو ته وفرمايل

« أَكُنَّا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ ؟ » فَقَالُوا : نَعَمْ . فَتَقَدَّمَ

تاسو هم دا وايي څه چي ذواليدين وويل صحابو عرض وکړو (آو) دغه خبره ده، نبي عَلَيْهِ السَّلَام مخکي شو

فَصَلَّى مَا تَرَكَ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ وَ سَجَدَ مِثْلَ

اوباقې مونخ يې پوره کړو او سلام يې واپړولو او تکبير يې وويلو او سجده يې وکړه په شان د حسب معمول

سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ كَبَّرَ ثُمَّ كَبَّرَ وَ سَجَدَ

سجدو يا دهغې نه اوږده سجده ييا يې تکبير کولو سره سراوچت کړو ييا يې تکبير وکړو او سجده يې وکړه د

مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ كَبَّرَ فَرُبَّمَا سَأَلُوهُ

حسب معمول سجدو په شان يا اوږده سجده ييا يې تکبير کولو سره سراوچت کړو خلکو ابن سيرين نه تپوس

ثُمَّ سَلَّمَ فَيَقُولُ لُبَيْثُ أَنَّ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ

وکړو ييا دهغې نه پس نبي عَلَيْهِ السَّلَام واپړولو هغه وويل ماته دا خبره د عمران بن حنين د طرفه رارسيدلې

قَالَ ثُمَّ سَلَّمَ. (متفق عليه) (۱) وَ لَفْظُهُ لِلْبُخَارِيِّ

ده هغه به وويل چي بيانبي عَلَيْهِ السَّلَام واپړولو دا روايت مسلم او بخاري نقل کړي خو الفاظ د بخاري دي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۱۲/۱، رقم الحديث: ۱۸۲، ومسلم في الصحيح ۱۰۲/۱ رقم الحديث: ۹۷-۵۷۳.

وَفِي أُخْرَى لَهُمَا: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَدَلًا «لَمْ أَلَسْ وَلَمْ تُقْصِرْ»:
 و دبخاری او مسلم په یوروایت کې دي چې نبی ﷺ فرماییل چې دې دوو خبرو (یعنې د مونځ د کمیدو
 «كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ» فَقَالَ: قَدْ كَانَ بَعْضُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ.
 او یازمانه د هیریدو) کې یو خبره هم نه ده شوې ذوالیدین عرض وکړو څه خو شوې دی ای د الله رسوله.

توضیح: فقال لم الَس ولم تقصر: مونځ کې خبرو کولو سره مونځ فاسد یږي او که نه او مونځ کې خبرې
 قصداً او نسیاناً جائز دي او که نه؟. (المركات ۳/۱۰۳).

دایو اختلافي مسئله ده په دې کې د فقهاو اختلاف دی:

د فقهاو اختلاف: دې باندي اتفاق دی چې د اسلام په شروع کې څه حده پورې خبرې جائز وې بیا منوخ
 شوې د فقهاو په دې نسخ کې اختلاف دی، چې آیا هر قسم کلام مکمل طور باندي حرام شوی دی، او
 که نه د بعضې کلام اجازت اوس هم سته، ددې تفصیل دارنگه دی: د شوافعو په نزد اصلاح د صلوة د
 پاره قلیل کلام کول جائز دي په دې شرط چې نسیاناً وي دې نه مراد دا دی چې مونځ گزار ته یاد نه وي
 چې مونځ کې ولاړیم. او د مونځ د اصلاح دپاره یې وکړې قعدو وکړه وغیره تردې چې زیر بحث حدیث
 کې ذوالیدین کلام دی امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمایي که اصلاح صلوة دپاره کلام قصداً هم وي جائز دی
 دې سره مونځ نه فاسد یږي. د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په خبرو کې اضطراب دی هر طرف ته یې یو یو قول دی
 بلکې ددې نه هم ډیر اقوال دي ددې ذکر کولو ضرورت نشته مجموعي طور باندي دې مسئله کې
 جمهور څه فرق سره یو طرف ته ولاړ دي او ائمه احناف بل طرف ته دي د ائمه احنافو په نزد هر قسم کلام
 منوخ دی هر قسم کلام مفسد الصلوة دی که عمداً وي یا نسیاناً وي یا خطاء، یا قصداً یا کثیرا وي هیڅ
 گنجاش نشته.

دلایل: جمهورو د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د زیر بحث حدیث نه استدلال کړی دی دې کې مونځ گزار
 ذوالیدین هم په وخت د مونځ کې کلام کړی دی او صحابو هم کلام کړی دی همدارنگې حضور
 صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم خبرې کړي دي بیا ټولو سجده سهوي سره مونځ وکړو د مونځ اعاده یې ونه کړه معلومه
 شوه چې خبرو سره مونځ نه فاسد یږي شوافعو دا کلام کلام نسیاناً باندي حمل کړی دی او مالکیو دا
 کلام اصلاح د صلوة دپاره قصداً او عمداً باندي حمل کوي.

جمهورو فصل ثالث کې د عمران بن حصین حدیث نمبر (۸) نه هم استدلال کړی دی، دې کې هم داسې
 مضمون دی بلکې دې کې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کور ته د تلو او واپس راتلو او د خبرو بیان دی جمهور
 ددې باب حدیث نمبر (۲): ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت نه هم استدلال کړی دی. دې کې د صحابو او
 حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خبرو ذکر دی بیا صرف سجده سهوه کافي گنلې ده. معلوم شول چې کلام قلیل

اصلاح صلوة دپاره وي، نو دا مفسد صلوة نه دی. د ائمه احنافو اود سفیان ثوري رَحْمَةُ اللَّهِ دلائل ډیر دي :
 (۱) حضرت معاویه بن الحکم السلمي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت دی کوم چې د مشکوة باب ولايجوز من العمل
 فی الصلوة فصل اول کې رومي حديث دی دې کې يوه قصه هم ده الفاظيې دا دي: (ان هذه الصلوة لا
 يصلح فيها شيء من كلام الناس) امام مسلم دا روایت نقل کړی دی دا واضح دليل دی مونځ کې اول
 کلام ويا منسوخ شو، اوس مونځ کې ذکر الله، تلاوت او تسبحاتو نه علاوه بل څه جائز نه دي.

(۲) دې باب کې د ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت نمبر (۲) دی دې کې داراغلي چې د ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د
 سلام جواب حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ کې نه وو ورکړی او بيا يې وفرمايل: ان في الصلوة لشغلا.

(۳) د دې باب فصل ثاني کې د ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث نمبر (۱۱) دی د دې تخريج ابو داود کړی دی.
 دې کې واضح الفاظ دي الله تعالی چې کله غواړي د خپل دين په احکامو کې تبديلي کولی شي د
 حديث الفاظ دا دي: (وان ما أحدث الا تتكلموا في الصلوة)

(۴) د احنافو مضبوط دليل د کلام په نسخ باندې واضح دليل دی د قرآن کریم آيت نه هم استدلال دی د
 حضرت زيد بن ارقم روایت دی امام مسلم په صحيح مسلم کې ذکر کړی دی الفاظيې دا دي: (کننا
 لتكلم في الصلوة يكلم الرجل صاحبه وهو الى جنبه في الصلوة حتى نزلت ﴿وَقَوْمُوا إِلَيْهِ قَائِلِينَ﴾
 فأمرنا بالسكوت ونهينا عن الكلام) (مسلم، ج ۱، ص ۱۰۴)

د ذواليدین د حديث جواب: ائمه احنافو زير بحث د ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حديث نه دا جواب ورکوي چې
 خبرې واقعيې د اسلام په شروع کې وې کوم وخت چې مونځ کې د خبرو کولو اجازت و ويا کلام منسوخ
 شو جمهور د ذواليدین د واقعيې نه هله استدلال کولی شي چې دا خبره ثابت کړي چې دا واقعه د کلام
 منسوخ کيدو نه پس ده دوي دا نه شي ثابتولی بلکې معامله د دې الته ده.

د ذواليدین واقعه کله راغلي؟ په دې باندې اتفاق دی چې کلام په شروع کې کيدو بيا منسوخ شو
 اختلاف دې کې دی چې د ذواليدین دا واقعه (نسخ الكلام) نه مخکې وه يا مونځ کې کلام منسوخ
 کيدو نه پس راغلي ده؟ شوافع او مالکيه بلکې جمهور فرمايي د ذواليدین واقعه د نسخ الكلام نه پس
 ده خو ثومره چې د کلام فی الصلاة گنجائش دې حديث کې دی دومره مونځ قائل يو دې نه علاوه
 منسوخ دی د ائمه احنافو تحقيق دادی چې د ذواليدین واقعه (نسخ الكلام) نه مخکې راغلي ده نه
 پس مکمل مونځ کې پابندي راغلي ده دې باندې ثومره دلائل ورکړي شوي دي. (المراقات ۳/۱۰۳).

د جمهورو طرف نه يو لړينه اد يوې قرينيې په طور باندې جمهور وايي چې د ذواليدین دا حديث او واقعه
 چې ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نقل کوي داسې وايي: صلى بنا رسول الله دې الفاظو نه معلومېږي چې ابو هريره

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ذوالیدین واقعہ کی موجود وو حضرت ابوہریرہ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (سنہ ۷ھ) کی اسلام راوی وی وو او د کلام د نسخہ حکم ډیر مخکی راغلی وو، معلومہ شوه چې په مونخ کې یو حد پورې کلام کولو اجازت اوس هم ثابت دی چې د عامې نسخې نه پس هم باقی دی دې کې نسخ باندې د فقهاو اختلاف دی.

جواب: حضرت ابوہریرہ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بیشک (سنہ ۷ھ) کی اسلام راوی دی خود صلی بنا الفاظو سره یقین کول چې ابوہریرہ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دې واقعې کې موجود وو، دا صحیح نه دی ځکه داسې الفاظو سره صحابو جماعت مراد اخستلی کېږي.

ای صلی بالمسلمین: یعنی د مسلمانانو جماعت ته حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونخ ورکړی وو داسې تعبیر ابوہریرہ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دویم ځای کې هم کړی دی او سومره راویانو چې داسې تعبیر کړی دی حضرت بنوری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (معارف السنن ج ۳، ص ۵۱۲)، کې: داسې اولس ۱۷ مثالونه پیش کړي دي مشهور تابعي حضرت طاوس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وویل قدم علينا معاذ بن جبل... الخ حضرت معاذ رضی الله عنه چې کله یمن ته راغی دغه وخت کې طاوس پیدا شوی هم نه وو ددې تعبیر حقیقت دا دی ای قدم علی قومنا معاذ بن جبل الخ (المراقات ۳/۹۸)

داسې دلته ابوہریرہ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صلی بنا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الفاظ هم دي دغه شان نزال بن سعد تابعي وايي: (قال لنا رسول الله) دلته هم قال لقومنا دی حالانکه نزال تابعي هلته چرته موجودیدلی شي. (المراقات ۳/۱۰۴)

دغه شان ذوالیدین په جنگ بدر کې شهید شوی وو او (سنہ ۷ھ) کې ابوہریرہ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د هغوی د جملې واقعہ څنگه ذکر کوي معلومہ شوه چې دا هغه قصه ده صلی بنا ای صلی بجماعة الصحابة، طحاوی کې د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قصه مذکور ده چې دده مخې ته د ذوالیدین دا حدیث پیش کړی شو هغوی وفرمایل: (کان اسلام ابي هريرة بعد ما قتل ذواليدین) (ج ۱، ص ۲۹۵)

د احوالو د طرف نه اوله قرینه: په زیر بحث حدیث کې د کلام فی الصلاة خبره ده ددې نه جمهورو استدلال کړی دی احناف فرمایي دا واقعہ د جنگ بدر نه مخکې وه نسخ الكلام فی الصلاة هجرت نه څه وخت پس مدینه منوره کې شوې ده دې باندې د احناف طرف نه چند قرائن دي. اوله قرینه داده چې زیر بحث حدیث کې د ذوالیدین ذکر دی او ذوالیدین جنگ بدر کې شهید شوی دی معلومہ شوه دا قصه د جنگ بدر نه مخکې ده او د ذوالیدین شهادت باندې نسخ الكلام فی الصلاة مکمل شوه.

لویسه قرینه: دې حدیث کې دا الفاظ دي (ثم قام الى خشبة معروضة) دې نه مراد ستن خانانه ده ستن

حنانه د جنگ بدر نه مخکې وړانه شوي ده دې باندې د ټولو اتفاق دی د حضور ﷺ د پاره منبر سنه ۲هـ کې تیار شوی وو، او د جنگ بدر واقع سنه ۲هـ کې راغلي وه معلومه شوه چې حضور ﷺ د حنانه ستن حنانه ته ډډه وهل او ذوالیدین سره کلام کول دا د جنگ بدر نه مخکې واقع ده دغه وخت کې نسخ الکلام حکم راغلی.

دریغه قرینه: دې حدیث کې ډیر اعمال، افعال او اقوال صادر شوي دي کوم چې د جمهورو په نزد هم یقیناً مفسد صلوت دي مثلاً محراب نه اخوا کیدل لرکي ته ډډه وهل قبلي نه مخ اړول او حجرې ته تلل او بیا واپس راتلل او مباحثه کې قصداً او عمداً اوږد کلام کول ددې گنجائش صرف هغه وخت دی چې مونځ کې کلام وغیره کې ډیر وسعت وو معلومه شوه دا د نسخ الکلام نه مخکې واقع ده وروسته نه ده.

د جمهورو اعتراض: جمهورو دا حنا فو په دې قرینه باندې اعتراض کړی دی چې دا واقع د بدر نه مخکې ده او په بدر کې شهید شوي وو، فرمایي تاسو ته غلط فهمي شوې ده چې جنگ بدر کې ذوالیدین شهید شوی وو داسې نه ده جنگ بدر کې ذوالشمالین شهید شوی وو د ذوالیدین نوم خرباق بن عمرو او د خزاعه د قبیلې نه وو او ذوالشمالین نو عمیر بن عمرو دی دا د بنو سلیم د قبیلې نه وو ذوالیدین د عثمان رضی الله عنه زمانې پورې ژوندی ؤ او د کلام *في الصلوة* جوازيې بیانولو (المقات ۳/۱۰۰)

د احنافو جواب: ذوالشمالین او ذوالیدین دواړه د یو کس لقبونه وو خلکو به دې ته ذوالشمالین وئیلو چونکه بدفالي او بدشگونې په کې وه نو حضور ﷺ دې ته ذوالیدین و فرمایي عمیر یې نوم وو او خرباق یې لقب وو، خزاعه او سلیم څه ځان له قبیلې نه وې بلکې بنو سلیم د خزاعه بطن او څانگه ده.

د اتول نسبتونه صحیح دي په طبقات د ابن سعد کې یې داسې لیکلي: ذوالیدین یقال له ذوالشمالین ایضاً، دغه شان مبرد الکامل کې لیکلي دي: (ذوالیدین وهو ذوالشمالین کان یسی لهما جميعاً)

مسند بزار او طبراني کې یو حدیث د دواړو ذکر دی: (صلى النبي ﷺ فقال له ذوالشمالین

انقصت الصلوة؟ قال عليه السلام كذا يا ذاليدین؟ قال نعم)

دې روایت نه صفا معلومېږي چې ذوالیدین او ذوالشمالین د یو کس دوه لقبه دي او جمهور ددې اقرار کوي، په بدر کې ذوالشمالین شهید شوی وو نتیجه دا راووته چې دغه ذوالشمالین ذوالیدین وو او د ذوالیدین په جنگ بدر کې شهادت واقع شوی وو لهدا زير نظر حدیث کې دا واقع بدر نه مخکې ده.

نسخ الکلام واقع هم مخکې ده ددې منسوخ روایت نه استدلال جائز نه دی.

د حدیث ذوالیدین نه دویم جواب: حضور ﷺ امت ته تعلیم ورکړی دی که یو امام مونځ کې غلطي وکړي هغه ته فتح ورکوي سبحان الله لفظ سره او که زنانه وي، نو تصفیق دې کوي یعنی د بني لاس په تلي باندې د کس لاس بره حصه ووهی که مونځ کې د اصلاح صلوة د پاره کلام اجازت وی نو

حضور ﷺ به په دې طريقه باندې کله هم تعليم نه ورکولی معلومه شوه چې د ذواليدین د حديث حکم مکمل طور باندې منسوخ شوی دی د صاحب مشکوٰۃ د طرز عمل نه هم اندازه لگي چې دا حکم منسوخ شوی دی ځکه چې د دوی دې حديث د سهوي په باب کې دې طرف ته اشاره کړې ده چې کلام فی الصلوة سهوه په طور باندې کیدی شي قصداً عمداً او اصلاحاً ممکن نه دی.

د حديث ذواليدین دريم الزامی جواب: حديث ذواليدین باندې تاسو کله عمل کوئ په دې حديث کې عمداً کلام شوی دی سوال او جواب مباحثه شوې ده د حضور ﷺ مخ قبلي نه او پیدلی دی حضور ﷺ کافي حد پورې تلی دی، کور ته تلی دی واپس راغلی دی که تاسو دې حديث نه کلام فی الصلوة ثابت کوئ بیا مونځ کې تلل هم او قبلي نه مخ اړول هم جائز کړئ، مونځ کې مناظره جائز کړئ تاسو په نزد هم جائز نه دی بیا کلام ولی جائز کوئ داسې ووايي چې شروع کې داسې وویا منسوخ شو او مکمل منسوخ شو څه جزئي نخ نه ده. (في يديه طول) ذواليدین نقب ددې وجې نه دی گڼي هر کس د دوو لاسونو والادی خود نورو په نسبت ددې لاسونه لږ اوږده وو. (المراقات ۳/۱۰۰)

فربما سئلوه ثم سلم: يعني ابن سيرين رَحِمَهُ اللهُ نه بعضي وخت خلکو تپوس کوه چې آیا ابوهريره

رَحِمَهُ اللهُ ثم سلم فرمایلی دی د سوال مطلب دا دی آیا سجده سهوه د سلام نه مخکې کیده یا بعد کې يې کوله ابن سيرين جواب کې فرمایي ابوهريره رَحِمَهُ اللهُ روايت کې ماته الفاظ یاد نه دي البته عمران بن حصين چې کله ماته دا حديث واورولو هغې کې ثم سلم الفاظ دي ما دلته د ابوهريره روايت کې دا الفاظ د عمران بن حصين د روايت نه راوړې او نقل کړي مې دي. (المراقات ۳/۱۰۲).

﴿ه﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُحَيْنَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِهِمُ الظُّهْرَ

حضرت عبد الله ابن بحينه فرمایي يو ورځ چې حضور ﷺ صحابو ته د ماسپڅين مونځ ورکولو

فَقَامَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ لَمْ يَجْلِسْ فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ

اول يې دوه ركعتو وکړل (اوله قعده کې بغير دناستې) نه او دريدونور خلک هم دنبي ﷺ سره پاڅيدل

حَقٌّ إِذَا قَضَى الصَّلَاةَ وَالتَّنَطَّرَ النَّاسُ تَسْلِيمَةً كَثْرًا وَهُوَ جَالِسٌ

تردې چې مونځ يې وکړو خلک د سلام په انتظار کې وونو نبي ﷺ په ناسته ناسته يې تکبير وکړو

فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ ثُمَّ سَلَّمَ^(۱).

او سلام واپولو نه مخکې یې دوه سجدي او کړي دي نه پس یې سلام واپولو.

الفصل الثاني:

د سجده سهوي نه پس تشهد کول په کار دي

﴿٦٦﴾ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِهِمْ فَسَهَا

عمران بن حصين فرمايي چې حضور ﷺ خلکو ته مונځ وکړونو سهوه شو حضور ﷺ

فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ تَشَهَّدَ ثُمَّ سَلَّمَ.

(سلام واپولو) دوه سجدي يې وکړې هغې نه پس نبي ﷺ التحيات وويله او سلام يې واپولو

رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ : هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ . (ترمذي)^(۲).

امام ترمذي دا حديث نقل کړی او ويلي يې دي چې دا حديث حسن او غريب دی.

توضیح: فسها: دې حديث کې هغه رکن نه دی بيان کړی چې دې کې د حضور ﷺ نه هير شوي دي صرف د هيرې ذکر دی، د تشهد دې حديث نه معلومه شوه چې سجده سهوي کولو نه پس بيا د سر نه التحيات لوستل په کار دي او مکمل تشهد نه پس سلام واپول په کار دي. (المركات ۳/۱۰۷).

د علماء احنافو په نزد دا بحث تير شوی دی د تشهد نه پس چې کوم درود او دعاده هغه د اول تشهد سره لوستل په کار دي، او که د دويم او آخري تشهد سره يو ځای کول او لوستل په کار دي امام کرخي رَحِمَهُ اللهُ او صاحب هدايه دغه خوښ کړی دی چې سجده سهوي نه پس تشهد سره درود او دعاگانې ويل په کار دي د احنافو په دې باندې عمل دی ځينې احناف د اولني تشهد سره لوستل ويلي دي او بعضې د دواړو سره لوستل بهر او احوط ويلي دي.

مونځ گزار ته په اوله قعدې پريښودلو سره څه کول په کار دي

﴿٧٧﴾ وَعَنِ ابْنِ شُعْبَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ الْإِمَامُ فِي الرَّكَعَتَيْنِ

مغيره بن شعبه راوي دی فرمايي حضور ﷺ فرمايي که امام د دوه رکعاتو کولو سره ودرېزي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۹۲/۳، رقم الحديث: ۱۲۲۱، ومسلم في الصحيح ۳۹۹/۱ رقم الحديث: ۸۵-۵۷، وأبو داود ۱/۲۵۵

رقم الحديث: ۱۱۳۴، والنسائي ۱۹/۳، رقم الحديث: ۱۲۲۲.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲۴۰/۲ رقم الحديث: ۳۹۵.

فَإِنْ ذَكَرَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَوِيَ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ وَإِنْ اسْتَوَى قَائِمًا

که سیده کیدو نه مخکې ورته یاد شي نو هغه ته په کار دي چې کيني او که نيغ او دریدلی وو، نو اوس

فَلَا يَجْلِسُ وَلَيْسَ جُدُّ سَجْدَتِي الشَّهْوِ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ^(۱)).

دې نه کيني او دوه سجده سهوي دي وکړي.

توضیح: فلا يجلس: یعنی قعدہ اولی پرېږدي او ودریګي بیا دې قعدې ته نه راځي، بلکې بعضي علماء وايي چې مونځ يې ماتېږي، ځکه چې دا کس د قیام فرض نه واجب ته منتقل شو دې سره مونځ فاسدېږي.

د نور الايضاح په حواشي کې لیکلي چې دا صورت خطرناک خو ډیر دی که چا داسې وکړل. نو مونځ يې نه فاسدېږي ځکه چې دې کس قیام فرض ترک کړی نه دی، بلکې دې کې يې تاخیر وکړو قعدې نه پس دې بیا دغه قیام ته لاړشي اداء به يې کړي که پوره او دریدلی نه وي او اقرب الی القیام هم نه وي بلکې اقرب الی القعود وي دې ته واپس قعدې طرف ته تلل په کار دي اوس اقرب الی القیام والقعود معیار او حد څه دی؟ علماء لیکي چې د پاڅیدو په وخت کې که خپې نیغې نه وي دا اقرب الی القعود دی دې صورت کې څه مضائقه نشته خپل مونځ دې مکمل کړي او که خپې نیغې وي باقي بدن نیغ نه وي، نو دا کس اقرب الی القیام دی واپسي جائز نه ده او سجده سهوه لازم ده.

الفصل الثالث:

﴿٨٥﴾ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الْعَصْرَ وَسَلَّمَ

عمران بن حصین رضي الله عنه وايي چې يو ورځ نبي عليه الصلاة والسلام د ماښام ګرمونځ وکړو او سلام يې وګرځولو

فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ ثُمَّ دَخَلَ مَنْزِلَهُ فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ الْخِزْبَانِيُّ وَكَانَ فِي يَدَيْهِ

په درې رکعتو کولو سره او کور ته يې تشریف يوړو يو کس وويل چې دهغه نوم خرباق وو او لاسونه يې څه

طَوَّلَ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ فَذَكَرَ لَهُ صَنِيعَهُ فَخَرَجَ غَضْبَانَ

اوږده وو او دریدو عرض يې وکړو يا رسول الله! او هغه واقعه يې بيان کړه نبي عليه السلام راووتو او په غوسه

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ٦٢٩/١ رقم الحديث : ١٠٣٦ ، أخرجه ابن ماجه في سنن ٢٨١/١ رقم الحديث : ٣٩٥.

يَجُزُّ رِدَاءَهُ حَتَّىٰ التَّهَيُّ إِلَى النَّاسِ فَقَالَ : « أَصَدَقَ هَذَا ؟ » .

کې خپل خادر راکش کړ او خلکو خواته جومات کې ورغلو او وې فرمايل آيا ذواليدین صحيح وايي صحابو

قَالُوا: نَعَمْ فَصَلِّ رَكْعَةً ثُمَّ سَلِّمْ ثُمَّ سَجِدْ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلِّمْ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

وويل چې آونبي عليه السلام يور کعت وکړو بيا يې سلام واپړولو بيا يې دوه سجدي وکړي او سلام يې واپړولو .

﴿٩﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ صَلَّى صَلَاةً

عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه وايي ماد حضور صلى الله عليه وسلم نه اوريدلي چې ويل يې چا چې مونځ وکړو

يَشُكُّ فِي النُّقْصَانِ فَلْيُصَلِّ حَتَّىٰ يَشُكَّ فِي الزِّيَادَةِ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ) (۲)

او شک يې شي په کمي کې نو هغه ته په کار دي چې بل مونځ وکړي تر دې چې د زياتوالي شک يې شي .



(۱) أخرجه مسلم ۲۰۴/۱ رقم الحديث : ۱۰۱-۵۷۶، وابن ماجه ۲۸۱/۲ رقم الحديث : ۱۲۱۵ .

(۲) أخرجه احمد في المسند ۱/۱۹۵ .

بَابُ سُجُودِ الْقُرْآنِ:

قال الله تعالى: ﴿وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ (سورة انشقاق آیت: ۲۱).

وقال الله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ازْكُرُوا مَا كُنْتُمْ تُسَلِّمُونَ﴾ (سورة حج آیت: ۷۷).

په قرآن کریم کې ځینې آیتونه داسې دي چې په لوستلو یا اوریدلو سره یې سجده واجبېږي دې ته سجده د تلاوت ویل کېږي سجود القرآن نه مراد سجده د تلاوت ده. امام صاحب دې سجده ته واجب وایي او د نورو ائمو په نزد باندې سجده د تلاوت سنت ده سجده تلاوت یوه سجده ده خو دوو تکبیرونو سره ده دویم تکبیر د سجده په وخت کې دی لاسونه غوږونو ته د وړو ضرورت نشته دغه شان د تشهد او سلام ضرورت هم نشته تکبیر کولو سره پاشیدل په خپله سلام دی سجده تلاوت د پاره نیت وي خود آیت د تعیین ضرورت نشته کوم وخت چې آیت ولولې او فوراً سجده او کړې د نیت ضرورت نشته سجده تلاوت د پاره او دس کول قبلې ته مخ کول کېږي صفا ساتل او د پردې خیال ساتل هم ضروري دي، څنگه چې مونغ کې ضروري دي. سجده تلاوت کې هم دوه اهمې مسئلې دي اول دا چې د سجده تعداد څومره دی په دې کې د امامانو اختلاف دی دویمه مسئله دا چې سجده تلاوت سنت ده یا واجب ده دې کې د فقهاو اختلاف دی دواړه مسئلې راتلونکي دي.

الفصل الأول:

سورة نجم کې تکویني (طبعي) سجده ده

﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَجَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّجْمِ﴾

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم په سورة نجم کې سجده وکړه

وَسَجَدَ مَعَهُ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ. (رواه البخاري^(۱)).

نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مسلمانانو، مشرکانو، جناتو او ټولو سجده وکړه.

توضیح: والجن والانس: یعنی حضور صلی الله علیه وسلم د سورة نجم د سجده والایات اولوستلو حضور صلی الله علیه وسلم سجده وکړه او مسلمانانو هم وکړه نو ددې نه ثابت شوه چې سجده تلاوت اوریدلو او

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۶۱۱/۸، رقم الحديث: ۱۸۶۲، والترمذي ۱۶۱/۲ رقم الحديث: ۵۷۵.

لوستلو والادوارو باندې واجبيري. (المركات ۳/۱۰۹).

والمشركون: يعنى مشركانو او جن انس هم سجده وكړه يعنى طبعي شكل سره الله تعالى په دوي باندې سجده وكړه د قرآن اعجاز ښكاره شوياداسې وگڼه چې حضور ﷺ د الله تعالى په حكم باندې سجده وكړه او مسلمانانو د حضور ﷺ په اطاعت كې سجده وكړه ټول حاضرينو سجده وكړه كه جنات وو يا انسانان وو دوي هم هلته حاضر وو ټولو سجده وكړه شيطان د حضور ﷺ د لوستلو نه پس آواز وركړو تلك الغراليق العلى وان شفعاتهن لترحمن دا چې يې واوريدل نو كفار خوشحاله شول او سجده كې پريوتل، خو راجح دا دى چې مشركينو كله د الله تعالى نعم باهره او قدرت كامله وليدل او واوريدل بغيز د اختياره سجده كې پريوتل. باقي د غرائيق بې بنياده قصه د شان نبوت خلاف ده تقريبا ټول قابل اعتماد مفسرينو دېته غير ثابت او غلط ويلي دي. (المركات ۳/۱۰۹).

د سورة انشقاق او سورة علق سجدې

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَجَدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي:

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې مونږ سجده وكړه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په

﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ و ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾^(۱).

﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ او ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ كې.

توضیح: في اذا السماء انشقت: احاديثو كې مختلفې سجدې د سورتونو ثابت دي خو بيان كې يې تفاوت دى بعضې احاديثو كې تعين يو شان دى او بعضې رواياتو كې انداز بدل وي دې وجې نه د قرآن كريم په سجدو كې په تعداد او مقاماتو كې اختلاف دى. (المركات ۳/۱۱۱).

د قهاو اختلاف: د امام مالك رحمه الله په نزد په مفسلاتو يعنى سورة نجم او سورة انشقاق او سورة علق كې سجده نشته دى، لهذا دده په نزد تعداد د سجدو يولس دى. د امام شافعي رحمه الله په نزد باندې قرآن كريم كې ټولې څوارلس سجدې دي خو د سورة په تعين كې فرق دى هغه فرمايي سورة (ص) كې سجده نشته او سورة (حج) كې د يوې په ځاى باندې دوه سجدې دي ټولې څوارلس سجدې دي. د امام احمد بن حنبل په نزد باندې ټولې پنځلس سجدې دي سورة (حج) كې د شوافعو په شان دوه سجدې مني او سورة (ص) كې يې د احنافو په شان يوه سجده منلې، نو پنځلس سجدې شوي. د احنافو په نزد باندې

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۰۶ رقم الحديث: ۱۰۷-۱۰۸، والترمذي ۲/۱۶۲ رقم الحديث: ۵۷۲، وابن ماجه ۱/۳۳۶، رقم

الحديث: ۱۰۵۸.

قرآن کې ټولې څوارلس سجدي دي په سورة (حج) کې يوه سجده ده او په سورة (ص) کې هم يوه سجده ده دغه شان ټولې سجدي څوارلس شوي. (المرقات ۱۱۴-۳/۱۱۵).

دلائل: امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د روايت نه استدلال کړی دی مشکوة (ص، ۹۴) باندې فصل ثانی حدیث نمبر ۱۱ دی الفاظيې دا دي: ان النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لم يسجد في شيء من المفصل منذ تحول الى المدينة (ابوداود)

د سورة حجرات نه د قرآن کریم اخره پورې ټولو وړو سورتونو ته مفصلات ويلى شى لهذا دې سره د امام مالک درې سجدي کمې شوي يولس باقي پاتې شوي، امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ د زيد بن ثابت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نمبر ۴ نه هم استدلال کړی دی چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سورة نجم سجده ونه کړه. (المرقات ۳/۱۱۵).

د امام شافعي په نزد باندې څوارلس سجدي دي، خو سورة (حج) کې دوه دي دې باندې هغوي د حضرت عقبه بن عامر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث نه هم استدلال کړی دی مشکوة (ص ۹۳) باندې حدیث نمبر (۷)

دی الفاظيې دا دي: (قلت يا رسول الله فضلت سورت الحج بأن فيها سجدتين قال نعم) امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ په سورة (ص) کې سجده نه مني دې باندې دليل د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث نمبر (۵) دی دې کې دا الفاظ دي: (سجدة ص ليست من عزائم السجود).

امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ ټولې پنځلس سجدي مني ددې دليل فصل ثانی حضرت عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث دی دې کې بنکاره دا الفاظ دي: (خمس عشرة سجدة في القرآن منها ثلاث في المفصل وفي سورت الحج سجدتين) (ابوداود، ابن ماجه) (المرقات ۳/۱۱۵).

امام احمد رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ د سورة (ص) سجده هم مني ټولې پنځلس سجدي شوي دې باندې د هغوي دليل د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د مجاهد والا روايت نمبر (۵) دی (قال مجاهد قلت لابن عباس اسجدة في من فقرأ... الخ) يعني سورة (ص) کې سجده ده. (المرقات ۳/۱۱۵).

امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ د سورة (ص) د سجدي د ثبوت د پاره د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث نمبر (۵) د مجاهد والا روايت نه استدلال کړی دی نقلي دليل د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی. دغه امام طحاوي رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ سند صحيح سره نقل کړی دی الفاظيې دا دي: (عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال في سجود الحج الاول عزيمة والاخر تعليم) (طحاوي ج ۱ ص ۲۴۹) (المرقات ۳/۱۱۳).

دغه شان ابو حمزه هم ابن عباس رضي الله عنه نه روایت نقل کړی دی. (قال في الحج سجدة) یعنی په سورة (حج) کې یوه سجده ده.

امام محمد رحمه الله په موطا محمد کې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په باره کې داسې روایت نقل کړی دی: (كان ابن عباس لا يرى في سورة الحج الا سجدة واحدة الاولى) دغه شان د مجاهد اثر دی الفاظ

یې دا دي: (السجدة الاخرة في الحج المأهية موعظة ليست بسجدة)

احناف سورة (حج) کې د یوې سجده په ثبوت باندې عقلي دلیل داسې پیش کوي هلته د دوو سجودو ذکر دی خو دې کې دویمه سجده صلوته ده تلاوته نه ده یعنی مونځ والا سجده ده دې باندې قرینه هم ده دې سره وار کعوا لفظ موجود دی.

جواب: جمهور د امام مالک دلیل نه جواب دا ورکوي چې د ابن عباس رضي الله عنه روایت قابل استدلال نه دی، امام احمد بن حنبل رحمه الله او يحيى بن معين او ابو حاتم رحمه الله ده لره ضعیف گړخولی دی، دې مقابله کې د ابو هريره رضي الله عنه روایت مضبوط دی دې کې د مفصلاتو د سجودو ذکر دی. ابن عبدالبر رحمه الله د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت ته منکر ویلي دي. یا دا جواب دی چې حضرت ابو هريره رضي الله عنه روایت د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روایت د پاره ناسخ دی، امام مالک دویم دلیل د حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه روایت دی ددې جواب دا دی چې زر سجده نه کول د عدم سجده دلیل نه دی کیدی شي دغه وخت کې حضور صلی الله علیه وسلم د عذر د وجې نه نه وې کړې او وروسته یې کړې وې.

سجده تلاوت کې تاخیر منع نه دی او نه مکروه دی. د امام شافعي رحمه الله د دلیل جواب دا دی چې په خپله د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روایت په آخر کې د مجاهد په حوالې سره سورة (ص) د سجده ثبوت

او وجوب مذکور دی د روایت شروع الفاظو مطلب دا دی (ليس من عزائم السجود) یعنی فرض نه ده، بلکې واجب ده یا سنت ده خو ثابت ده، دې نه د شوافعو استدلال صحیح نه دی په خپله ابن عباس رضي الله عنه د دې باب فصل ثالث کې آخري حدیث نمبر (۱۵) نه د سورة (ص) د سجده ثبوت منقول دی حضور صلی الله علیه وسلم فرمایي: (سجدها داؤد توبة ونسجدها شكرا) ددې نه پس ابن عباس رضي الله عنه ليس

من عزائم السجود یو محتسل الفاظو سره یو ثابت شده سجده کې نه انکار کول ډیر لرې معلومېږي حالانکې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه او ابن عمر رضي الله عنه ددې سجده په اتمام کولو. (المراقات ۳/۱۱۲) په **کومو سورتونو کې سجده دي**: قرآن کریم کې اوله سجده سورة اعراف کې ده دویمه سجده په سورة رعد ده کې دریمه سجده په سورة نحل کې ده؛ څلورمه سجده په سورة بني اسرائيل کې ده پنځمه سجده په سورة مريم کې ده شپږمه سجده په سورة حج په دویمه رکوع کې ده اوومه سجده په سورة فرقان کې ده

اتمہ سجده په سورة نمل کې ده نهمه سجده په سورة الم تنزیل السجده کې ده لسمه سجده په سورة ص کې ده یولسمه سجده په سورة حم السجدة کې ده دولسمه سجده په سورة نجم کې ده دیارلسمه سجده په سورة انشقاق کې ده شوارلسمه سجده په سورة علق کې آخري سجده ده.

فائده مهمه لكل مهمه: د فقه کتاب نورالایضاح کې یې لیکلي دي که څوک د قرآن کریم ټولو سجود و والا آیتونه په یوه ناسته کې قبلي ته مخامخ کیناستلو سره اولولي او هر آیت باندي سجده وکړي او خپل جائز حاجاتو د پاره دعا وکړي الله تعالی به یې دا حاجات پوره کړي دا خبره مجربه ده. فقها و لیکلي دي چې تلاوت په وخت کې د سجدي آیت پرینودل مکروه دي د مونځ په دوران کې د سجدي آیت راشي نو سجده کول په کار دي که سجدي باندي قرآت ختم شي او رکوع ته لاړ شي او رکوع کې د سجده تلاوت نیت هم وکړي نو اداء به شي یا رکوع کې نیت ونه کړي بلکې رکوع نه سجدي ته لاړ شي د سجدي په ضمن کې د تلاوت سجده هم اداء شوه. (نورالایضاح ۱۱۵).

آیا سجده د تلاوت واجب ده او که سنت؟

﴿۳﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ (السَّجْدَةَ) وَنَحْنُ عِنْدَهُ

ابن عمر رضی اللہ عنہما یې چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم به سجدي لوستلې مونږ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره نزدې وو

فَيَسْجُدُ وَ نَسْجُدُ مَعَهُ

کله چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم سجده کوله مونږ به هم د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره سجده کوله او مونږ د خلکو

فَنَزَدَ جَمُ حَقِّي مَا يَجِدُ أَحَدًا نَالِجِبْهَتِهِ مَوْضِعًا يَسْجُدُ عَلَيْهِ. ^(۱)

دومره گڼه وه چې د سجدي کولو د پاره ځای نه ملا ویدو.

توضیح: ونسجد معه ونزر حم: یعنی د ډیرو خلکو د وجې نه څمکه باندي سرکینودلو ځای نه ملا ویدو (نو مونږ به سجده نه پرینودله بلکې د یوبل په ملا باندي سجدي کولې) دې روایت نه د سجدي تلاوت وجوب ثابتېږي په دې کې هم د فقهاو اختلاف دی چې آیا سجده د تلاوت واجب ده او که سنت. (المرقات ۳/۱۱۱).

د فقهاو اختلاف: دائمو ثلاثو په نزد باندي سجده د تلاوت سنت ده صاحبین هم د جمهورو سره دي امام صاحب رحمہ اللہ په نزد باندي سجده د تلاوت واجب علی التراخي ده واجب علی الفور نه ده. **دلائل:** اتمه ثلاثو او صاحبینو دي ټولو روایاتو نه استدلال کړی دی دې نه معلومه شوه چې کله کله به

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۵۷/۲، رقم الحديث: ۱۱۰۷۶، وسنله في الصحيح ۴۰۵، رقم الحديث: ۱۰۴-۵۷۵.

حضور ﷺ سجده د تلاوت اولوستله او سجده به یې ونه کړه سجده نه کول ددی دلیل دی چې دا واجب نه ده، زید بن ثابت روایت نمبر (۴) کې (فلم یسجد) الفاظ موجود دي، د جمهورو دویم دلیل د حضرت عمر رضی الله عنه اثر دی، ترمذی کې مذکور دی الفاظ یې داسې دي: (ان الله لم یکتب علینا السجود الا ان نشاء)

دی روایت نه صفا معلوم یږي چې حضرت عمر رضی الله عنه سجده د تلاوت نه فرض گڼلې او نه واجب. (المقات ۲/۱۱۲).

د امام صاحب رحمه الله دلیل صحیح مسلم کې حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت دی الفاظ یې دا دي: (اذا قرء ابن آدم السجدة اعتزل الشيطان يبكي يقول يا ويله امر ابن آدم بالسجود فسجد فله الجنة وامرت بالسجود فابتليت فلي النار.) (مسلم)

دی حدیث کې د سجده د تلاوت د پاره امر لفظ راغلی دی یعنې ابن آدم ته د سجده حکم الله تعالی ورکړو داد و جوب دلیل دی چې روایت کې ترک د سجده باندې یې د اور و عید اورولی دی داد و جوب په ترک باندې کېږي. دا قول اگر چې د شیطان دی، لیکن حضور ﷺ چې کله نقل کړو دی باندې یې سکوت او کړو، نو دا یو مرفوع حدیث شو دی نه احنافو استدلال وکړو امام صاحب رحمه الله دویم دلیل زیر بحث روایت دی چې دی چې د ډیر تنگوالي او د گڼې د وجې نه صحابو به سجده د تلاوت کول ضروري گڼله داد و جوب دلیل دی.

د امام صاحب **دریم دلیل**: په قرآن کریم کې چې کوم د سجدو والا ایتونه دي چې د امر صیغه ده او سجده نه کولو باندې سخت و عید ورکړی دی همدارنگه کفارو ته سجده کولو نه انکار باندې مذمت بیان کړی دی یا د سجده حکم هغه وخت وو کله چې د نبی توبه قبوله شوې وه یا د نوي نعمت د شکر په وخت کې سجده ذکر راغلی دی او دې خلکو ته د انبیاء و اتباع او نقش قدم باندې د چلیدو حکم کړی دی دا ټول داسې امور دي چې سره سجده کول واجب یږي موندنې خومره اهم عبادت دی بیا په دې کې قیام او قرأت فرض دی چې دوران کې که د سجده و الا آیت راشي د شریعت حکم دی چې فرض موقوف کړه رومی سجده وکړه. دا ددی بنکاره دلیل دی چې سجده د تلاوت واجب ده.

جواب: جمهور د زید بن ثابت رضی الله عنه حدیث نه چې کوم استدلال کړی دی د هغې جواب دادی چې د سورة نجم د سجده په باره کې ابن عباس رضی الله عنه فرمایي چې حضور ﷺ او مسلمانانو او عامو انسانانو او جناتو ټولو سجده وکړه د زید بن ثابت رضی الله عنه روایت مطلب به دا واخلو چې فوراً حضور ﷺ سجده نه وه کړې وروسته یې کړې وې. احناف هم د واجب علی الفور قائل نه دي بلکې د واجب علی التراخی قائل دي یا حضور ﷺ بیان جواز د پاره تاخیر کړی د عمر رضی الله عنه

اثر باره کي احناف فرمايي چي د مرفوع حديث په موجودگي کي د اثر څه ضرورت دي د اثر په تاويل او خصوصي احوالو کي څه ناڅه وجه کيدي شي خود مسلم په مرفوع حديث کي هيڅ وجه نه شي کيدي. (المرقات ۳/۱۱۲).

﴿٤٤﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ : قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وَ النَّجْمِ)

د زيد بن ثابت رضي الله عنه نه روايت دي وايي چي ما د حضور صلى الله عليه وسلم مخي ته د سورة نجم تلاوت وكړو

قَلَمٌ يَسْجُدُ فِيهَا. (متفق عليه)^(۱).

حضور صلى الله عليه وسلم سجده د تلاوت ونه كړه.

﴿٥٥﴾ وَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : سَجَدَةُ (ص) لَيْسَ مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ

د ابن عباس رضي الله عنه نه مروي دي هغوي وفرمايل چي سورة (ص) كې سجده نه ده (يعني تاكيدې سجده

وَ قَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْجُدُ فِيهَا . وَ فِي رِوَايَةٍ :

نه ده) او ما حضور صلى الله عليه وسلم په دې سورة كې په سجده كولو باندې ليدلي دي، يو روايت كې دي چي

قَالَ مُجَاهِدٌ : قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ : أَسْجُدُ فِي (ص)

مجاهد رضي الله عنه وايي چي ما د ابن عباس رضي الله عنه نه تپوس وكړو آيا زه سورة (ص) كې سجده وكړم حضرت

فَقَرَأَ : ﴿ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ ﴾ حَتَّى أَتَى ﴿ فَبِهَدَاهُمْ اقْتَدِهِ ﴾

ابن عباس رضي الله عنه د آيت ﴿ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ ﴾ نه تر ﴿ فَبِهَدَاهُمْ اقْتَدِهِ ﴾ پورې ولوستلو او

فَقَالَ: لَيْسَ بِكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ أَمَرَ أَنْ يَقْتَدِيَ بِهِمْ. (رواه البخاري)^(۲).

وي فرمايل ستاسو پيغمبر هم د هغه خلكو نه دي چي هغوي ته د پوښو پيغمبرانو د اتباع حكم وو.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۵۱/۲، رقم الحديث ۱۱۰۲، ومسلم في الصحيح ۱۰۶۱، رقم الحديث ۱۰۶-۱۰۷، وأبو داود ۱۲۱/۲، رقم الحديث ۱۱۰۴.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۵۲/۲، رقم الحديث ۱۰۶۹.

الفصل الثانی:

په قرآن کریم کې د پنځلسو سجودو ثبوت

﴿٦٦﴾ عَنْ عُمَرُو بْنِ الْعَاصِ قَالَ أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً فِي الْقُرْآنِ

عمر و بن العاص رضی اللہ عنہ و ایی چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته د قرآن کریم پنځلس سجدي لوستلې دي

مِنْهَا ثَلَاثٌ فِي الْمُفْصَلِ وَ فِي سُورَةِ الْحَجِّ سَجْدَتَيْنِ.^(۱)

دې کې درې سجدي په مفصل کې دي او دوه سجدي په سورة حج کې دي.

توضیح: دا روایت د امام احمد رحمه الله دليل دی هغه د پنځلسو سجودو قائل وو احناف د يو څو روایاتو او اثر د وجې نه سورة حج کې د يوې سجدي قائل دي که دې کې دوه سجودو باندې عمل وشي اختلاف به ختم شي او څه بڼه به وشي. په (فتح المهلم) کې علامه شبیر احمد عثمانی میلان هم دې طرف ته دی د سورة حج دویمه سجده د حدیث نه ثابتې ده. راقم الحروف وایي چې زه به ان شاء الله دې نه پس دې حدیث باندې عمل کوم او د سورة حج دواړو سجودو باندې به عمل کوم د مشکوٰۃ په بعضې نسخو کې د قراة په ځای اقرأني دی یعنې نبی علیه السلام ماته د لوستلو حکم را کړو یا دا مطلب دی چې اقرانی داعلمني په معنی دی نبی علیه السلام ماته پنځلس سجدي وښودې د مطلب ډیر واضح دی (المرقات ۳/۱۱۴).

د سورة حج فضیلت

﴿٧٧﴾ وَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فُضِّلَتْ سُورَةُ الْحَجِّ

عقبه بن عامر رضی اللہ عنہ راوي دی وایي چې ما حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض وکړو یا رسول الله! د فضیلت

بِأَنَّ فِيهَا سَجْدَتَيْنِ ؟ قَالَ : نَعَمْ وَ مَنْ لَمْ يَسْجُدْهُمَا

حاصل دي سورة حج ته چې دوه سجدي په کې دي؟ نبی علیه السلام وفرمایيل چې کوم کس دواړه سجدي نه کوي

فَلَا يَفْرَأُهَا .^(۲) وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِالْقَوِي . وَ فِي

نود دواړو سجودو آیاتونه دي نه لولي ، او امام ترمذی وایي ددې حدیث اسناد مضبوط نه دي ، او په

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۰/۲ رقم الحديث : ۱۱۰۱ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۳۵/۱ رقم الحديث : ۱۰۵۷ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۰/۲ رقم الحديث : ۱۱۰۲ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۴۷۰/۲ ، رقم الحديث : ۵۷۸ .

المصاييح: «فَلَا يَقْرَأُهَا» كَمَا فِي شَرْحِ السَّنَةِ.

مصاييح کې د فلا يقرأها په ځای فلا يقرأها ذکر دی.

﴿۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَجَدَ فِي صَلَاةِ الظُّهْرِ ثُمَّ قَامَ

حضرت ابن عمر رضي الله عنه وايي يوه ورځ حضور صلى الله عليه وسلم د ما سپڅين مونځ کې سجده وکړه بيا او دريدو

فَرَكَعَ فَرَأَوْا أَنَّهُ قَرَأَ تَنْزِيلَ السَّجْدَةِ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۱).

بيا يې رکوع وکړه د خلکو دا گومان وو چې حضور صلى الله عليه وسلم سورة الم تنزيل السجدة ولوستله.

توضیح: فرکع: يعنى حضور صلى الله عليه وسلم سجده تلاوت وکړه چې واپس شو نو فوراً يې رکوع وکړه د سورة باقی حصه يې ونه ولوستله. دا صورت هم جائز دی دا صورت ډير افضل دی چې د سورة باقی حصه ولولې کيدی شي حضور صلى الله عليه وسلم بيان جواز د پاره داسې کړي وي همدارنگه دا صورت اولی او افضل وو چې حضور صلى الله عليه وسلم سجدې ته لار وورنه که د قرآت حکم کيدو باندې سجده تلاوت آيت ولوستلی شي او رکوع ته نيغ لار شي بيا رکوع نه سجدې ته لار شي سجده د تلاوت اداء شوه خو مستقل سجدې ته تلل افضل دي حضور صلى الله عليه وسلم افضل باندې عمل کړی دی، نن بباد حرمينو شريفينو ائمه هم داسې کوي. (المركات ۱۱۶-۱۱۷/۳).

سجده د تلاوت په قاري او سامع دواړو باندې ده

﴿۹﴾ وَعَنْهُ: أَنَّهُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ عَلَيْنَا الْقُرْآنَ فَإِذَا مَرَّ بِالسَّجْدَةِ

ابن عمر رضي الله عنه وايي حضور صلى الله عليه وسلم زموږ مخکې قرآن لوستلو او چې د سجدې آيت ته به ورسيدو

كَبَّرَ وَ سَجَدَ وَ سَجَدْنَا مَعَهُ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۱).

تکبير به يې وويلو او سجده به يې وکړه او موږ به هم د حضور صلى الله عليه وسلم سره سجده وکړه.

توضیح: کبر: دې نه معلومه شوه چې د سجدې تلاوت وخت کې الله اکبر ويل کافي دی لاس او چتول او تحریمه کولو ضرورت نشته، دا حنوفو مسلک دا دی، البته شوافع حضرات لاس او چتولو او تحریمه کولو نه پس الله اکبر ويل او سجدې ته د تلو قائل دي د حضرت عائشې رضي الله عنها يوروايت نه معلومېږي چې سجدې د تلاوت د پاره او دريدل او الله اکبر ويل مستحب او افضل دي دې نه دا هم

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۰۷/۱ رقم الحديث : ۸۱۷ .

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۵/۲ رقم الحديث : ۱۱۱۳ .

معلومه شوه چې لوستونکي او اوریدونکي دواړو باندې سجده د تلاوت واجیږي که اوریدونکي د اوریدو اراده وکړي یا ونه کړي د احنافو دارائی ده. (المرقات ۱۱۷-۱۱۸/۳).

د سجدې د تلاوت اهمیت

﴿۱۰﴾ وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ عَامَ الْفَتْحِ سَجْدَةً فَسَجَدَ

ابن عمر رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم د فتحې مکې په کال د سجدې آیت ولوسته نو سجده وکړه

النَّاسُ كُلُّهُمْ مِنْهُمْ الزَّاكِبُ وَ السَّاجِدُ عَلَى الْأَرْضِ

ټولو خلکو د حضور صلى الله عليه وسلم سره د سجدې کولو کې بعضې په سورلو باندې وو او بعضې په ځمکه

حَتَّى إِنَّ الزَّاكِبَ لَيَسْجُدُ عَلَى يَدِهِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۱).

باندې وو سورلو والا په خپل لاس باندې سجده کوله.

مفصلاتو کې د سجدې نه کولو مطلب

﴿۱۱﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَسْجُدْ فِي شَيْءٍ

دا بن عباس رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم سجده نه وه کړې په هېڅ یو سورت کې

مِنَ الْمُفْضَلِ مُنْذُ تَحَوَّلَ إِلَى الْمَدِينَةِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۲).

په مفصلو سورتونو کې د کوم وخت نه چې مدینې منورې ته تشریف راوړوې و.

توضیح: دې روایت نه دا معلومېږي چې حضور صلى الله عليه وسلم مفصلاتو کې سجده د تلاوت نه ده کړې اوس ددې حدیث د ابوهریره رضي الله عنه حدیث نمبر (۲) سره بنکاره تعارض دی هغې کې دي چې مفصلاتو کې حضور صلى الله عليه وسلم سجده کړې ده او دلته دا دي چې حضور صلى الله عليه وسلم سجده نه ده کړې دي تعارض ختمولو د پاره یو طریقه دا وه چې یو حدیث ته به ترجیح ورکړي، لهذا جمهور د ابوهریره رضي الله عنه روایت راجع گرځولی، ځکه چې ابوهریره رضي الله عنه سنه ۷ هـ کې اسلام راوړی دده قول او فعل متاخر دی د سابقه حکم د پاره ناسخ گرځي. (المرقات ۱۱۹/۳).

دویمه طریقه داده چې د حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت د قوت او صحت په اعتبار سره اعلی او اولی دی لهذا راجع دی دویمه طریقه داده چې د حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت نه د اثبات اشاره وځي او

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۵/۲ رقم الحديث: ۱۱۱۱.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۱/۲ رقم الحديث: ۱۱۰۳.

ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت نہ دنی اشارہ وخی او پہ وخت د تعارض کی اثبات پہ نفی باندی مقدم وی، حکمہ چہ اثبات کی علم ڏیرو وی. (المقات ۳/۱۱۹).

پہ سجده تلاوت کی دننه دعاء

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ

حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم شبی دقرآن کریم پہ سجده وکی داتسبیح لوستل:

«سَجَدًا وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَبْعَةَ وَبَصْرَةَ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ». (رواه أبو داود والنسائي^(۱))

زماخ هغه ذات ته سجده وکره چا چہ دا پیدا کری او خپل قوت او قدرت سره یی سترگی او غور و نه جوړ کړی

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

او امام ترمذی رحمۃ اللہ فرمائی: چہ دا حدیث حسن او صحیح دی.

نوټ: څوک چہ دا دعاء لوستلی شي نو صحیح ده ورنه د احنافو په نزد باندی سجده د تلاوت کی

سبحان ربی الاعلیٰ لوستل کافی دی. (المقات ۳/۱۲۰).

عجیبه خوب او عجیبه دعاء

﴿۱۳﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ

ابن عباس رضی اللہ عنہما وایی چہ یو ورځ یو کس د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کی حاضر شو او عرض یی وکړو

يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْتُنِي اللَّيْلَةَ وَ أَنَا نَائِمٌ كَأَنِّي أَصَلْتُ خَلْفَ شَجَرَةٍ

چہ یارسول الله مانن شپه خوب کی خپل ځان لیدلی چہ زه دیوی ونی لاندی مونځ کوم او دامی هم ولیدل

فَسَجَدْتُ ، فَسَجَدْتُ الشَّجَرَةَ لِسُجُودِي فَسَبَّحْتُهَا تَقُولُ :

چہ سجده د تلاوت می وکره نو دغی ونی هم ماسره سجده وکره ماداو اوریدل چہ دغی ونی دا دعاء ویله

اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا وَضَعْ عَنِّي بِهَا وِزْرًا وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ

ای الله! زما دپاره ددی سجده شواب ځان سره کیږده او ددی وچې نه زما گناه معاف کړه دا سجده زما دپاره

ذُخْرًا وَ تَقَبَّلَهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ .

ذخیره جوړه کړه او ځان سره یی کیږده زما سجده داسی قبوله کړه لکه څنگه چہ دې دخپل بنده داؤد علیه السلام

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۶/۲ رقم الحديث : ۱۱۱۱ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۷۱ ، رقم الحديث : ۵۸۰ .

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : فَقَرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَجْدَةً ثُمَّ سَجَدَ

نه قبوله کړې وه ابن عباس رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم د سجدې آيت ولوستلو او سجده يې وکړه

فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يَقُولُ مِثْلَ مَا أَخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ

او حضور صلى الله عليه وسلم هغه کلمات وويل کوم چې دغه کس دونې نه نقل کړي وو (يعني نبي صلى الله عليه وسلم دغه

إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ وَتَقَبَّلَهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلَتْهَا مِنْ

دعا ولوستله داروايت ابن ماجه هم نقل کړې خو هغه روايت کې نشته دا و تقبلها مني کما تقبلتها من

عَبْدِكَ دَاوُدَ . وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ : هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ .^(۱)

عبدک داؤد الفاظ ، امام ترمذی رحمه الله فرمايي : دا حديث غريب دی .

الفصل الثالث:

﴿١٤﴾ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ (وَالنَّجْمِ) فَسَجَدَ فِيهَا

ابن مسعود رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم د سورة نجم تلاوت وکړ او دې کې يې سجده

وَ سَجَدَ مَنْ كَانَ مَعَهُ غَيْرَ أَنْ شَيْخًا مِنْ قُرَيْشٍ أَخَذَ كَفًّا

او سجده يې وکړه هغه چا چې شوک ددوي سره وو په غيرد قریشو د هغه بودانه چې راواخيستويو موتي

مِنْ حَصَى أَوْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ وَقَالَ : يَكْفِينِي هَذَا . قَالَ

د کانهو ياد خاورې يو موتي او خپل تندي پورې يې راخکو او وې ويل : زما د پاره دا کافي ده ، وايي

عَبْدُ اللَّهِ : فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قَتَلَ كَافِرًا .

عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه : ما ددې واقعې نه پس وليدو چې هغه کس د کفر په حالت کې مړ شو .

وَ زَادَ الْبُخَارِيُّ فِي رِوَايَةٍ : وَهُوَ أُمِّيَّةُ بْنُ خَلْفٍ .^(۲)

بخاری یو روايت کې دا الفاظ هم نقل کړي دي چې هغه بودا اميه بن خلف دی .

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۰۰/۵ رقم الحديث : ۳۱۲۱ .

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۶۱۳/۲ رقم الحديث : ۱۱۷۰ ، مسلم في الصحيح ۱۰۵/۱ رقم الحديث : ۱۰۵-۱۰۶ ، وأبو داود

رقم الحديث : ۱۲۲/۲ .

دسورة (ص) سجده ثابت ده:

﴿۱۵﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَجَدَ فِي (ص) وَقَالَ:

ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَايِي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سورة ص کې سجده وکړه او وې فرمايل چې کړې وه دا

سَجَدَهَا دَاوُدُ تَوْبَةً وَ نَسَجَدَهَا شُكْرًا. (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ^(۱)).

سجده داؤد عَلَيْهِ السَّلَام د توبې قبولولو د پاره او مونږ دا سجده د شکر په طور باندې کوو.



(۱) أخرجه النسائي في السنن ۱/۱۵۹، رقم الحديث: ۹۵۷.

باب أوقات النهي ای الاوقات التي كره فيها الصلوة:

د ممنوع وختونو بیان

آحادیث مقدسو کې چې کومو وختونو کې مونځ کولو نه منع راغلي ده هغه پنځه وختونه دي خود دوو حیثیت جدا دی او د دريو حیثیت جدا نوعیت لري خو آساتیا د پاره اول الذکر دوه وختونه د قسم اول نوم سره او ثانی الذکر درې وختونه قسم ثانی نوم سره یادوم. د قسم اول دوه وختونه دا دي: ۱- د مازيگر مونځ کولو نه د لمر پر یو تلو پورې ۲- د سحر د مونځ کولو نه پس د لمر را ختولو پورې.

د قسم ثانی درې وختونه دا دي: ۱- د لمر را ختونه واخله تر د لمر زېږیدو پورې مکروه وخت دی کله چې زېږ والی ختم شي او لمر کې تيزي راشي بیا مکروه وخت نه دی. ۲- نصف النهار وخت مکروه دی ۳- د مازيگر وخت د لمر زېږیدو نه تر پر یو تلو پورې وخت مکروه دی. مختصر انداز سره دې ته لمر را ختل، لمر پر یو تلو، استواء الشمس په نومونو سره یادېږي.

د قسم اول په دوو وختونو کې د مونځ کولو ممانعت و الا آحادیث متواتر دي د جرح او تعدیل علماو او محدثینو د دې متواتر کیدو تصریح کړې ده (معارف السنن) او د قسم ثانی وختونو کې د نهې آحادیث صحیح دي خو متواتر نه دي.

په ممنوعه وختونو کې د مونځ کولو حکم: د شوافعو او حنابلو په نزد د قسم اول او قسم ثانی وختونو حکم یو شان دی څه فرق نشته هغه حکم دا دی: دې وختونو کې فرائض مطلقاً جائز دي او نوافل ذوات السبب هم جائز دي البته نوافلو کې غیر ذوات السبب جائز نه دي نوافل ذوات السبب هغه دي چې دې د پاره سبب جدید پیدا شوی وي مثلاً تحية المسجد، تحية الوضوء، صلوة الکسوف او صلوة استسقاء دا ټول نوافل د جدید سبب د وجې نه کولی شي. کومو نوافلو د پاره چې جدید سبب یا څه علت وجده وي هغې ته غیر ذوات السبب وایي د دې کول منع وختونو کې جائز نه دي، د مالکیو حضراتو په نزد باندې دغه ممنوعه وختونو کې فرائض کول جائز دي خو نوافل جائز نه دي، ائمه احنافو دغه دواړه قسمونو کې فرق کړی دی د دوي په نزد قسم اول کې فرائض جائز دي او نوافل جائز نه دي او قسم ثانی کې دې وختونو کې نه نوافل جائز دي او نه فرائض جائز دي، که څوک دغه وخت کې نفل کوي کراهت تحریمي سره ادا کېږي، بلکې نفل شروع کولو نه پس بڼه داده چې مات دې کړي او دویم وخت کې دې قضاء وکړي که دې وخت کې څوک فرض یا واجب کوي هغه به باطل شي، څو څیزونه د دې نه مستثنی دي.

۱- د لمر پر یو تلو وخت کې وختي مازيگر مونځ صحیح دی. ۲- دغه وخت کې جنازه کول صحیح ده چې راشي. ۳- که دې وختونو کې سجده د تلاوت لازم شي اداء کولی یې شي.

وجه فرق: حنفیه اول قسم او قسم ثانی کې فرق کوي قسم ثانی کې دريو وختونو کې د مونځ کولو نه د نهې علت دغه وختونو کې نقص او حامي وجود دی دا وختونه ناقص دي د دې په ذات کې حامي ده دې کې هر

تم مونځ جائز نه دی خود قسم اول دوو وختونو کې ذاتي نقص او حامي نشته، بلکې خارجي وجې نه دي کې ممانعت راغلی، وجه یې داده داد واره وختونه افضل دي شریعت دغه فرائضو دپاره خاص کړي دي چې دواړه وختونه مشغول بحق الفرض پاتې شي او د نوافلو په کې دخل نه وي، ځکه نوافل جائز نه دي.

الفصل الأول:

﴿۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَتَحَرَّى أَحَدُكُمْ فَيُصَلِّيَ

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي تاسې د مونځونو قصد مه کوي

عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَلَا عِنْدَ غُرُوبِهَا». وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ: «إِذَا

د لمر راختو او پريوتوبه وخت کې او د يوروايت الفاظ دا دي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي کله چې د

طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَادْعُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَبْرُزَ. وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ

لمر غاړه راښکاره شي مونځ پريږدي تردې چې لمر ښه راښکاره شي، همدارنگې کله د لمر غاړه پريوځي

فَدْعُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ وَلَا تَحِينُوا بِصَلَاتِكُمْ

مطلقاً کوم مونځ چې وي فرض وي يا نفل پريږدي تردې چې لمر پوره ډوب شي، او د مونځ اراده مه کوي

طُلُوعِ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبِهَا فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ الشَّيْطَانِ (متفق عليه)^(۱)

د لمر راختو او پريوتوبه وخت کې ځکه چې لمر د شيطان د دواړو ښکرونو په مينځ کې راڅيږي.

توضیح: ولا تحینوا: تحین د حین نه دی وخت مقرر کولو په معنی دی د قصد په معنی سره هم راځي او د دې لفظ معنی انتظار هم دی ټولې معناگانې دلته صحیح دي. (المرقات ۳/۱۲۴).

قرني الشيطان: د دې جملې دوه مفهومه دي اول مفهوم دا دی چې د شيطان عبادت په مخامخ څوک نه کوي او نه شيطان د خپل ځان معبود کول غواړي نو لمر راختو او پريوتو او استواء الشمس په وخت کې د لمر عبادت کونکي عبادت کوي، نو شيطان لمر ته شاه کړي او مخامخ ودرېږي او د سپوږمۍ عبادت کوي، نو لمر د شيطان په دواړو ولو او څټ باندي راڅيږي چې لمر والا عبادت کوي، نو شيطان خوشحاله کېږي چې زما عبادت کېږي، ځکه شریعت دې وختونو کې سجده کولو نه منع فرمايلي ده چې د عباد شيطان سره مشابهت رانه شي. د دې دویم مطلب دا دی چې لمر پرستو مشرکانو ته شيطان ویلي.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۳۵/۶، رقم الحديث: ۱۳۲۷۲، ومسلم في الصحيح ۵۶۷/۱، رقم الحديث: ۲۸۹-۲۸۸، والنسائي

۱/۲۷۸، رقم الحديث: ۵۷۰.

شوي دي دا شيطانان خلک دي درې وختونو کې د لمر عبادت کوي، ځکه چې دې دريو وختونو کې عبادت کول د مشرکانو سره مشابهت راځي، ځکه منع راغلي ده. (المراقات ٣/١٢٥).

د افسوس مقام دی چې نن سبا بعضې عرب شیوخ او ځان ته سلفي ويونکي مستعرب او متعرب بالکل په دې وختونو کې پاڅي او دوه رکعته نفل کوي او د بخاري او د مسلم د صحيح حديثو مخالفت کوي انصاف خو دادی چې نبي کریم ﷺ د ممنوعه وختونو اعلان چې د کومو خلکو د پاره کړې وو هغه صرف د عجمو د پاره نه دي بلکې نبي کریم ﷺ چيرته چې وو د هغه ځای د خلکو د پاره براه راست اعلان وو او د نورو خلکو د پاره بالواسطه وو، اوس عرب وايي چې دا حکم زمونږ د پاره نه دی د نورو خلکو د پاره دی دا عجيبه خبره ده.

په مکروه او ممنوعه وختونو کې د جنازې مونځ نه کول

﴿٢٢﴾ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ

عقبه بن عامر رضی اللہ عنہ وايي چې حضور ﷺ منع کړې ده د مونځ کولو نه په دريو وختونو کې او

نَقْبُرُ فِيهِنَّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَارِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى

د خپل مړي دفن کولو نه: اول د لمر راختو وخت کې تر دې چې اوچت شي دويم د زوال په وخت کې تر دې

كَيْبِلِ الشَّمْسِ وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ. (رواه مسلم) (١)

چې لمر نرم شي. او دريم هغه وخت کې چې کله لمر پريوځي تر دې چې ډوب شي.

توضیح: نقبر فيهن: يعنى درې داسې مکروه او ممنوعه وختونه دي چې حضور ﷺ په دې کې مونځ کولو نه منع فرمايلي ده، بلکې د جنازې کولو نه يې هم منع فرمايلي ده يو د لمر د راختو وخت دويم د زوال وخت دريم د لمر پريوتو وخت. (المراقات ٣/١٢٥).

لقبر: د دفن کولو په معنی ده خو دلته لقبر د نصل په معنی سره دی د دې نه مراد د جنازې مونځ دی په مکروه وخت کې مه کوئ افضل او اولی داده چې مکروه وختونو کې جنازه نه وي که دې مکروه وختونو کې جنازه راوړلی شي نو جنازه کولی شي. (المراقات ٣/١٢٥).

تضيّف: ضيف د اضافت نه دی د مائل کيدو په معنی کې ده سپوږمۍ مړاوي کيدل مراد دي. (المراقات ٣/١٢٧).

(١) أخرجه مسلم في الصحيح ٥٦٩/١ رقم الحديث: ٢٩٣-٨٣١، ٢، والنسائي ٢٧٧/١، رقم الحديث: ٥٦٥.

د سحر او مازیگر نه پس مونځ صحیح نه دی

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّىٰ

ابو سعید خدری رضي الله عنه وایي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمایيل یو مونځ نه کيږي پس د سحر نه هغه وخت

تَرْتَفِعُ الشَّمْسُ وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّىٰ تَغِيبَ الشَّمْسُ (متفق عليه) (بخاری، مسلم) ^(۱).

پورې چې لمر اوچت نه شي او نه کيږي یو مونځ پس د مازیگر مونځ نه هغه وخت پورې چې لمر پټ نه شي.

په مگروه وختونو کې هیڅکله مونځ مه کوی

﴿۴﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْسَةَ قَالَ: قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ

عمرو بن عبسه وایي چې حضور صلى الله عليه وسلم مدینې ته تشریف راوړو زه هم مدینې ته راغلم دنبي عليه السلام

فَقَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي عَنِ الصَّلَاةِ فَقَالَ:

خدمت کې حاضر شوم عرض مې وکړو یار رسول الله ماته د مونځ وختونه وښایه حضور صلى الله عليه وسلم فرمایيل

«صَلِّ صَلَاةَ الصُّبْحِ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّىٰ تَطْلُعَ الشَّمْسُ حَتَّىٰ تَرْتَفِعَ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ حِينَ تَطْلُعُ

د سحر مونځ وکړه بیا د مونځ نه منع شه ترڅو چې لمر اوچت شوی نه وي ځکه چې لمر راڅیږي نور اڅیږي د

بَيْنَ قَرْيَتَيْ شَيْطَانٍ وَ حِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ ثُمَّ صَلَّى فَإِنَّ

شیطان د وارو بکرونو په مینځ کې دغه وخت کافر هغه ته سجده کوي. بیا (اشراق) مونځ وکړه ځکه چې

الصَّلَاةَ مَشْهُودَةً مَحْضُورَةً حَقًّا يَسْتَقِلُّ الظَّلُّ بِالرُّمَحِ

دغه وخت کې مونځ مشهوده دی دې کې فرښتې حاضرېږي تردې چې کله سوری په نيزه باندي وڅیږي

ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ فَإِنَّهُ حِينَئِذٍ تُسْجَرُ جَهَنَّمُ فَإِذَا أَقْبَلَ النَّبِيُّ فَصَلِّ

او ځمکې ته نه راپریوځي مونځ نه منع شه دغه وخت دوزخ گرمولی شي بیا چې سوری خورشي مونځ وکړه

فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةً مَحْضُورَةً حَقًّا تُصَلِّيَ الْعَصْرَ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّىٰ

دا وخت د فرښتو د حاضریدو دی تردې چې تا سود مازیگر مونځ وکړی بیا مونځ نه منع شی تردې چې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۶۹/۲، رقم الحديث: ۵۸۱، ومسلم في الصحيح ۵۶۶/۱، رقم الحديث: ۲۸۶-۲۸۷، وأبو داود ۵۶/۲، رقم الحديث: ۱۲۷۶، والترمذي ۲۴۲/۱، رقم الحديث: ۱۸۳، وابن ماجه ۳۹۶/۱، رقم الحديث: ۱۲۵۰.

تَغْرُبُ الشَّمْسُ فَإِنَّهَا تَغْرُبُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَ جِيئَ بِذِي يَسْجُدُ لَهَا الْكَفَّارُ»

لمر پر یوځي داد شیطان د دواړو بنکرونو په مینځ کې دویبیري دغه وخت کفار دې طرف ته سجده کوي .

قَالَ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهُ قَالَ لَوْ ضُوءٌ حَدَّثَنِي عَنْهُ قَالَ :

عمرو بن عبسه وایي چې ما عرض وکړو یارسول الله داو دس متعلق ماته ښودنه وکړه! نبي ﷺ و فرمایل

«مَا مِنْكُمْ مِنْكُمْ رَجُلٌ يُقَرَّبُ وَضُوءًا

تاسو کې چې څوک داو دس اوبه راواخلي (دنیت کولو، بسم الله لوستلو او دواړه لاسونه مړوندونو پورې

فِيضٍ وَ يَسْتَنْشِقُ وَ يَسْتَنْشِرُ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا

دو ښخلو نه پس) خولې ته اوبه واچوئ او پوزه کې اوبه اچولو نه پس توک کړئ نو معاف کېږي صغیره گناهونه

وَ جِهَهُ وَ فِيهِ وَ خِيَا شَيْبِهِ ثُمَّ إِذَا غَسَلَ وَ جِهَهُ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا وَ جِهَهُ مِنْ أَطْرَافِ لِحْيَتِهِ

دمخ او خولې او پوزې بیا چې خپل مخ د الله تعالی د حکم مطابق وینځئ نو پر یوځي گناه دمخ د گيرې دغاړو

مَعَ الْمَاءِ ثُمَّ يَغْسِلُ يَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا يَدَيْهِ مِنْ أُنَامِلِهِ

نه داو بوسره چې کله خپل دواړه لاسونه د څنگلو سره وینځئ نو غورځیږي د لاسونو گناهونه د لاس د گوتو نه

مَعَ الْمَاءِ ثُمَّ يَمْسَحُ رَأْسَهُ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا رَأْسِهِ مِنْ أَطْرَافِ شَعْرِهِ مَعَ الْمَاءِ ثُمَّ يَغْسِلُ قَدَمَيْهِ

داو بوسره، چې کله مسح کوی نو د سر گناهونه دویښتو سر و نونه او بوسره غورځیږي خپل دواړه څپې د

إِلَى الْكَعْبَيْنِ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا رِجْلَيْهِ مِنْ أُنَامِلِهِ مَعَ الْمَاءِ فَإِنْ هُوَ

گیتو پورې وینځئ، نو د دواړو څپو گناهونه د څپو د گوتو د سرو نونو نه داو بو په ذریعې سره پر یوزې چې

قَامَ فَصَلَّ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَلْتَمَسَ عَلَيْهِ وَ مَجَّدَهُ بِالَّذِي

کله او درېئ او مونځ کوی همدارنگې د الله تعالی تعریف کوی او ثناء یې بیانوی او د الله تعالی د بزرگۍ

هُوَ لَهُ أَهْلٌ وَ فَرَّغَ قَلْبَهُ لِلَّهِ إِلَّا انْصَرَفَ مِنْ حَاطِئَتِهِ

سره چې لاتق دی یادوی چې او خپل زړه د الله تعالی ته متوجه کوی نو د گناهونو نه داسې پاک وي گویا

كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ وُلِدَتْهُ أُمُّهُ» (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

چې نن د مور نه پیدا شوی یاست.

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مازيگر د مونیخ نه پس دوه رکعتہ ولی کول

﴿٥٥﴾ وَ عَنْ كُرَيْبٍ : أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَ السُّوَّارَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَ

کریب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خادم دی) راوي دی وایي ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، مور ابن مخرمه او

عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَزْهَرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أُرْسِلُوا إِلَى عَائِشَةَ فَقَالُوا

عبد الرحمن ابن ازهر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما کریب د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په خدمت کې ولیرلو او دريو وارو ورته وویل

اقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ وَ سَلِّمْ عَلَيْهَا عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ

چې دعائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په خدمت کې سلام پیش کړه د مازيگر نه پس دوه رکعتو په باره کې ترې تپوس وکړه

قال : فَدَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَبَلَغْتُهَا مَا

کریب وایي چې زه دعائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په خدمت کې حاضر شوم زه چې دوي د کوم کار د پاره وریرلی وم

أُرْسِلُونِي فَقَالَتْ سَلِّمْ أَمْرًا سَلْمَةً فَخَرَجْتُ إِلَيْهِمْ

هغه مې دوي ته راوړسولو دعائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا و فرمایل ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ته تپوس وکړه زه ییاد درې وارو صاحبو

فَرَدُّونِي إِلَى أَمْرٍ سَلْمَةٍ فَقَالَتْ أَمْرًا سَلْمَةً رَضِيَ اللهُ عَنْهَا

خواته راغلم چې زه خو هغې دام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا خواته ولیرلم ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا و فرمایل ما د نبی ﷺ

سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْهَا ثُمَّ رَأَيْتُهُ يُصَلِّيْهَا

نه او ریډلي دي چې نبی ﷺ به دوه رکعتونه منع فرمایله بیا ما ولیدو چې نبی ﷺ دوه رکعت کول

ثُمَّ دَخَلَ فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ الْجَارِيَةَ

په کور کې یا مسجد کې یا بهر صحن کې د کور په دننه حصه کې ما د نبی ﷺ په خدمت کې خادمه ولیرله

فَقُلْتُ : قُولِي لَهُ تَقُولُ أَمْرًا سَلْمَةً يَا رَسُولَ اللهِ سَمِعْتُكَ

او هغې ورته وویل چې نبی ﷺ ته لاره شه او ورته ووايه ام سلمه وایي یا رسول الله! ما تاسونه او ریډلي

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۶۹/۱ رقم الحديث ۸۲۱-۲۹۱.

تَنْهَى عَنْ هَاتَيْنِ وَ أَرَاكَ تُصَلِّيَهُمَا ؟

دې تاسو خوددې دوو رکعتونو نه منع فرمایله او ما په دغه دوو رکعتونو کولو باندې تاسو ولیدئ نبي

قَالَ : « يَا ابْنَةَ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلْتِ عَنِ الزَّكَّعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ وَ إِنَّهُ

عَلَيْكَ لَكَلَامٌ وَ فَرَمَا يَلِ دَابُوا مِيه لور! تادمازنگر نه پس د دوو رکعتوپه باره کې تپوس وکړ و صورت حال دادی

أَنَا نَاسٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ فَشَغَلُونِي عَنِ الزَّكَّعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ

چې د عبد القيس قبیلې نه څه خلک زما خواته راغلي وو د ماسپڅين نه پس دوه رکعته پاتې شوي وو

فهما هاتان» (متفق عليه) (۱).

هغه مې د مازنگر نه پس وکړل.

توضیح: سل امر سلمة: دا واقعہ ام سلمه سره پیش راغلي وه ام سلمه د حضور ﷺ نه بطور اشکال تپوس کړی دی یا رسول الله ﷺ تاسو د مازنگر نه پس مونځ کولو نه منع فرمایلي او تاسو دوه رکعته کولو باندې ما اولیدئ دا ولي دې وجې نه عائشې رضی اللہ عنہا قاصد ام سلمه طرف ته اولیرلو چې حقیقت معلوم شي.

فخرجت اليهم: کريب صحابه کرامو د مسئلې د معلومولو د پاره د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا په خدمت کې وليرلو، چونکه دده تلل ام سلمه رضی اللہ عنہا طرف ته شو، ځکه صحابه کرامو ته د تپوس کولو د پاره واپس راغی بيا ام سلمه رضی اللہ عنہا خواته لاړم دا د ژوند يو ادب دی چې خپل طرف نه اقدام نه دی په کار اگر چې دلته مقصود د حصول د پاره بيا د نوی اجازت ضرورت نه وو. کريب د صحابه کرامو نه بيا تپوس وکړو او ام سلمه خواته لاړو او هغې د مسئلې نه په صحيح طريقې سره خبر کړو (المرقات ۴/۱۳۲) دې حديث نه دا خبره معلومه شوه چې د سنت مؤکده قضاء شته، ځکه چې حضور ﷺ د ماسپڅين دوه رکعاته سنت د مازنگر نه پس او کړل فقهاو کې د امام شافعي دا مسلک دی چې د سنتو قضاء شته او احناف فرمایي چې د سنتو قضاء نشته دلته د حضور ﷺ معامله نوره وه هغه دا چې کله حضور ﷺ يو عمل يو ځلې کوي، نو بيا دغه عمل دائمي طور باندې جاري ساتي چې دې کې دوام او استمرار قائم وي دې قاعدې دلاندې کله چې حضور ﷺ نه د ماسپڅين دوه رکعاته سنت د مشغولتيا د وجې نه پاتې شو حضور ﷺ د مازنگر نه پس يو ځلې وکړه بيا

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۰۵/۳، رقم الحديث: ۱۲۲۳، مسلم في الصحيح ۵۷۱/۱ رقم الحديث: ۲۹۷-۱۸۳۶، وأبو داود ۵۱/۲

رقم الحديث: ۱۲۲۳.

نبی ﷺ کله نه دي پرېښودي، لهذا دا د حضور ﷺ ذات سره متعلق خاص عمل دی د امت افرادې په دې کې نه پرېښوي. امام بخاري رَحْمَةُ اللَّهِ د عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا يو حديث مخې ته راوړو هغه وايي: (ماکان النبي ﷺ يا تينى يوماً بعد العصر الا صلى ركعتين) (بخارى و مسلم) دې روايت د وجې نه دې مسئله کې اختلاف د فقهاو دی.

د قهلو اختلاف: امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي بعد العصر دوه رکعت کول د امت د پاره جائز دي جمهور وايي چې د امت افرادو د پاره جائز نه دي چې د مازيگر نه پس دوه رکعت نفل وکړي (المركات ۳/۱۳۳) **دلائل:** امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د روايت نه استدلال کړی دی چې دې کې دوام سره د دوو رکعتو ذکر دی جمهورو د دې متواترو احاديثو نه استدلال کړی دی چې د مازيگر او سحر فرائضو نه بعد مونځ کولو ممانعت راغلی دی د جمهورو دويم دليل د امام دارمي هغه فيصله ده درامي کې مذکور دي چې چا د امام دارمي نه د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د حديث باره کې تپوس وکړو جواب کې يې وفرمايل: (اما انا فاقول بحديث عمر عن النبي ﷺ لا صلوة بعد العصر حتى تغرب الشمس و عن الصلوة بعد الفجر حتى تطلع الشمس).

د جمهورو دريم دليل راتلونکی حديث نمبر (۱۲) دی امام بخاري رَحْمَةُ اللَّهِ هم نقل کړی دی حضرت معاويه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي (انکم تصلون صلوة لقد صحبتنا رسول الله ﷺ فمأرتيناً يصلينها ولقد نهى عنهما يعني الركعتين بعد العصر) (بخاري)

جواب: د عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د روايت هغه جواب دی کوم چې ام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا جواب ورکړی وو حضور ﷺ معروضي صورت کې دوه رکعت کړي دي دا د حضور ﷺ خصوصيت وو، طحاوي د ام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت کې دا الفاظ هم نقل کړي دي چې په خصوصيت پيغمبري باندې واضح دليل دی ام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تپوس او کړو (المنقضيه اذا فاتت قال لا) راتلونکی د قيس بن عمرو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث نمبر (۶) ابتدائي کلام دې مد نظر وساتل شي دا کافي دی. (المركات ۳/۱۳۳).

الفصل الثاني:

د سحر دستو د قضاء مسئله

﴿٦﴾ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ. عَنْ قَيْسِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا
محمد بن ابراهيم د قيس بن عمرو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نقل کوي هغه وويل يو ورځ حضور ﷺ يو کس وليده

توضیح: آية ساعة شاه: د بيت الله طواف په ورځ کې هر وخت جائز دی دې د پاره وخت مکروه نشته دې کې د چاهم اختلاف نشته خود طواف نه پس دوو رکعتو کې د فقهاو اختلاف دی دغه شان په نورو نوافلو کې هم اختلاف دی چې په مکروه وخت کې جائز دي او که نه بلکه په حقیقت کې دا اختلاف په دې باندې مبنی دی چې په مکه کې مکروه وختونه شته او که نه. (المراقات ۳/۱۳۶).

د فقهاو اختلاف: امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي چې بیت الله کې هر وخت او هر قسم مونځ کول جائز دي، برابره خبره ده که مکروه وخت وي او یا د طواف نه پس دوه رکعتو وي یا بل یو مونځ وي ټول جائز دي امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي چې بیت الله کې مکروه وختونو کې صرف د طواف دوه رکعتو کېږي دې نه علاوه جائز نه دي ائمه احناف او جمهور فرمایي خانه کعبه کې مکروه وخت کې یو مونځ هم جائز نه دی د وختونو مکروه کیدل د مکې او غیر مکې دواړو د پاره یو شان دي. (المراقات ۳/۱۳۶).

دلائل: امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ د زیر بحث د حضرت جیر بن مطعم د حدیث نه استدلال کړی دی چې په هغې کې (آية ساعة شاه) الفاظ دي ددې مطلب دا دی چې په کوم وخت کې کوم مونځ کولی شي کېږي.

د شوافعو دویم دلیل د حضرت ابوزر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث ددې باب آخري حدیث دیارلسم نمبر دی دې کې درې ځلې استثناء شوې ده (الابمكة الابمكة الابمكة) یعنی مکه کې په مکروه وخت کې هم کولی شي گویا چې د مکروه وخت په مکه کې وجود هم نشته د جمهورو دلیل هغه دی چې په متواترو احادیثو کې مطلقاً په مکروه اوقاتو کې د مونځ ممانعت راغلی دی حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مکروه وخت کې د مونځ نه کولو حکم ورکړی دی هغه وخت په مکه کې وو او که په مدینه کې وو نو آیا نبی عَلَيْهِ السَّلَام هلته مقيم وو او د کراهت حکم یې بیانولو نو هغه حکم دغه ځای د پاره نه وو؟ دا عجیبه ده بیان په مکه کې کېږي او حکم خراسان او پاکستان د پاره دی دا جملې زه ځکه لیکم دا ځکه چې مسجد نبوي کې غیر مقلدین سلفیان د لمر پر یوتو په وخت کې ودرېږي او نفل کوي گویا چې ممانعت د بل چا د پاره دی. (المراقات ۳/۱۳۶).

د جمهورو دویم دلیل د حضرت ام سلمة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ واقعه ده چې ام سلمة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د بیت الله طواف د سحر په وخت کې وکړو او د طواف دوه رکعتو یې د لمر راختمونه پس بهر لاره وپې کړل د بخاری د حدیث الفاظ دي چې (لم تصل حتى خرجت) امام طحاوي رَحْمَةُ اللَّهِ د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ یو اثر داسې نقل

کړی دی: ان ابن عمر قدم مكة صلوٰة الصبح فطاف ولم يصل الا بعد ما طلعت الشمس. (ج ۱ ص ۴۲۲) **جواب:** جمهور د جیر بن مطعم د حدیث جواب ورکوي اول دا حدیث خپل مدعا باندې صریح نه دی چې شوافعو ته ددې نه څه فائده وشي په دې کې صرف دوه خبره ده ای بنو عبد مناف بیت الله ته تالی مه لگوي چې بند یې کړي، بلکه خلک پرېږدي چې شپه او ورځ په دې کې مونځ کوي دا د کوم ځای نه ثابت دي چې مکروه وخت کې هم مونځ کوه ددې حدیث عموم په هغو احادیثو سره خاص شوی دی

کومو کې چې مکروه وخت کې د مونځ کولو نه ممانعت راغلی دی. دویمه خبره داده دا حدیث دهغه متواترو احادیثو مقابله نه شي کولی دې کې مطلقاً مکروه اوقاتو کې د مونځ کولو ممانعت راغلی دی دریمه خبره داده چې حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه و غیره صحابو روایات نفی باندې دال دی. دلته مبیح او محرم خبره راغله ترجیح حرمت ته ده باقی د ابوذر غفاري رضی الله عنه روایت معلول دی دې کې اضطراب دی او ضعیف روایت هم دی ابن حجر رحمه الله په خپله دا ضعیف تسلیم کړی دی دارنگه دا روایت منقطع هم دی لهذا کمزوري روایات د دغه روایاتو مقابله نه شي کولی.

آیاد جمعی په ورځ نصف النهار کې مونځ جائز دی

﴿۸۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ نِصْفَ النَّهَارِ
ابوهریره <small>رضی الله عنه</small> راوي دی چې حضور <small>صلی الله علیه و آله</small> منع فرمایلي د مونځ کولو نه د غرمې په وخت کې
حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ . (رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ) (۱).
کله چې لمر زائل شوی نه وي مونځ نه منع فرمایلي ده البته د جمعی په ورځ جائز دی.

توضیح: د جمعی په ورځ عین استواء الشمس په دوران کې مونځ کول جائز دي یا نه دې کې د فقهاو اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي رحمه الله، امام احمد رحمه الله او امام ابو یوسف رحمه الله ملک دا دی چې د جمعی په ورځ نصف النهار کې مونځ کول جائز دي دا جواز د عام ممانعت د احادیثو نه منسني دی. امام صاحب او امام محمد رحمهما الله په نزد جمعی سره ټوله هفته کې ټول مکروه وختونو کې مونځ کول جائز نه دي. (المراقات ۳/۱۳۷).

دلایل: شوافع او حنابله زیر بحث حدیث د ابوهریره رضی الله عنه او دهغه سره متصل د ابوقتاده رضی الله عنه حدیث نه استدلال کړی دی دې کې د جمعی استثنی ده ائمه احنافو هغه روایاتو نه استدلال کړی دی کوم متواتر دي او صحیح هم دي او صریح هم دي دې نه یې هم استدلال کړی دی. حضور صلی الله علیه و آله خپل ټول ژوند کې یو ځل هم په مکروه وخت کې مونځ نه دی کړی که جائز وی، د جواز بیان د پاره به یې یو ځل عمل کړی وی. معامله چې د حرمت او اباحت وي ترجیح به حرمت ته وي د ابوقتاده روایت کې انقطاع هم ده علماء احنافو کې بعضو د امام ابو یوسف قول باندې فتوی ورکړې ده بعضو د طرفینو په قول باندې فتوی ورکړې نو معامله یو څه آسانه شوې ده. (المراقات ۳/۱۳۷).

(۱) أخرجه الشافعي في سننه ص ۶۳.

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي الْخَلِيلِ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَرِهَ الصَّلَاةَ

ابو الخلیل رضی اللہ عنہ دقتاده رضی اللہ عنہ نه نقل کړي دي وايي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم به مکروه گڼلو مونځ د

نِصْفَ النَّهَارِ حَتَّى تَرُؤْنَ الشَّمْسَ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَقَالَ:

ماسپځين وخت کې ترڅو چې لمرزائله شوی نه و وپه غیرد جمعې دورڅې نه نبي علیه السلام ارشاد فرمايي

« إِنَّ جَهَنَّمَ تُسَجَّرُ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَقَالَ

علاوه د جمعې ورځې نه روزانه دوزخ گرمولی شي دا روایت امام ابو داود نقل کړی دی او ویلي یې دي

أَبُو الْخَلِيلِ لَمْ يَلِقَ أَبَا قَتَادَةَ . (رواه ابو داود)^(۱).

چې ابو قتاده رضی اللہ عنہ سره د ابو الخلیل ملاقات ثابت نه دی.

الفصل الثالث:

دمکروه وختونو تفصیل

﴿۱۰﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الصَّنَابِغِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا

عبدالله الصنابغي رضی اللہ عنہ راوي دی چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمايي کله چې لمر راخيږي هغې سره د

قَرْنُ الشَّيْطَانِ فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارْقَهَا ثُمَّ إِذَا اسْتَوَتْ قَارَنَهَا فَإِذَا

شیطان بکړې دي کله چې اوچت شي جدا کړي بيانصاف النهار شي شیطان لمر خواته نژدې شي او چې

زَالَتْ قَارَقَهَا فَإِذَا دَلَّتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا فَإِذَا

کله لمرزائل شي د هغې نه جدا شي بيا چې لمر پر یوتو ته نژدې شي شیطان ورته نژدې راشي او کله چې

عَرَبَتْ قَارَقَهَا. وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي تِلْكَ السَّاعَاتِ^(۲).

لمر د وې شي شیطان دي نه جدا شي حضور صلی اللہ علیہ وسلم دي وختونو کې مونځ کولو نه منع فرمايلي ده.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۶۵۳/۱ رقم الحديث : ۱۰۸۳ .

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۲۷۵/۱ رقم الحديث : ۵۵۹ ، وابن ماجه ۳۹۷/۱ رقم الحديث : ۱۱۲۵۳ ، ومالك في الموطأ ۲۱۹/۱ رقم الحديث : ۱۱ من كتاب القرآن .

دمازیگر نه پس یو مونخ هم نشته

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَارِيِّ قَالَ: صَلَّى بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُخْتَصِمِ صَلَاةَ الْعَصْرِ

ابوبصره غفاري رضي الله عنه وایي چې حضور صلی الله علیه و سلم مونږ ته مقام مخمخ کې دمازیگر مونخ راکړو

فَقَالَ: «إِنَّ هَذِهِ صَلَاةٌ عُرِضَتْ عَلَی مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَعُوهَا فَمَنْ

اویایي وفرمایل دامونخ تاسونه مخکې خلکو باندې لازم کړی شوی وو هغوي ضائع کړو شوک چې ددې

حَافِظَ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ وَلَا صَلَاةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ».

حفاظت کوي ده ته به دبل ثواب ملا ویري اودمازیگر مونخ نه پس یو مونخ هم نشته ترڅو چې شاهد نه وي

وَالشَّاهِدُ النُّجْمُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱)

راوتی او شاهد هغه ستوری دی.

﴿۱۲﴾ وَعَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: إِنَّكُمْ لَتُصَلُّونَ صَلَاةً لَقَدْ صَحِبْنَا رَسُولَ اللَّهِ

دحضرت معاویه رضي الله عنه نروایت دی وایي چې تاسو خلک مونخونه کوي او مونږ به صحبت درسول الله

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا رَأَيْنَاهُ يُصَلِّيهِمَا

صلی الله علیه و سلم کې وو خو مونږ حضور صلی الله علیه و سلم په دې دوو رکعتونو کولو باندې نه وولیدلی، بلکې

وَلَقَدْ نَهَى عَنْهُمَا يَعْنِي الزَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)^(۲)

حضور صلی الله علیه و سلم به ددې نه یعنی دمازیگر نه پس ددو رکعتونو کولو نه منع فرمایلي وه.

د بیان جواز په وخت خپل تعارف کول ضروری دی

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ وَقَدْ صَعِدَ عَلَي دَرَجَةِ الْكَعْبَةِ: مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي

ابوذر رضي الله عنه په باره کې مروی دي چې هغه د کعبې په زینې باندې اوختو چا چې زه وپېژندم هغه وپېژندم

وَمَنْ لَمْ يَعْرِفَنِي فَأَنَا جُنْدُبٌ سَبِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

او چا چې زه ونه پېژندم هغه ته ووايي چې زه جندب یم ما د حضور صلی الله علیه و سلم نه اوریدلي دي چې د

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۶۸/۱ رقم الحديث: ۲۹۲-۸۳۰، والنسائي ۲۵۹/۱ رقم الحديث: ۵۲۱.

(۲) أخرجه البخاري في صحيحه ۶۲/۲ رقم الحديث: ۵۸۷.

«لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَلَا بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ

سحر مونځ نه پس ترڅو چې لمر نه وي راختلی یو مونځ هم نه کېږي او نه د مازيگر نه پس ترڅو چې ډوب شوي

الشَّمْسُ إِلَّا بِكَلَّةٍ إِلَّا بِكَلَّةٍ» (رواهُ أحمد، ورزين)^(۱)

نه وي لمر. خو مکه کې، خو مکه کې، خو مکه کې.

توضیح: فاتا جندب: ما چې څوک پیژني نو صحیح ده د هغه په ما باندې اعتماد دی چې زه څوک یم او زما په خبره کې څه وزن دی او که ما نه پیژني هغه دې پوه شي زما نوم جندب دی او ابو ذر زما کنیت دی. (المراقات ۳/۱۴۰).

د بیان کیدو نه مخکې ابوزر د دې تعارف ضرورت ځکه محسوس کړو چې د خلکو اعتماد وي او دا هم معلوم وي چې د بیان کولو والا عالم دی د حضور ﷺ صحابي دی عام کس نه دی. نن سبا څه خلک په غټو غټو اجتماعاتو کې بیان کوي او څه پته یې هم نه لگي چې عالم دی او که غیر عالم دی، مستند دی او که غیر مستند دی؛ قابل د اعتماد دی او که نه دی، نو که هغه غلط بیان هم وکړي نو څوک هم پده نه نیو که نه شي کولې ځکه چې پته یې نه لگي دا صاحب څوک دی، یو چا بنه ویلي دي:

کس نمی داند که بچیا کون ہے پاؤ ہے یا میر ہے یا پون ہے

دا حضرات بالعکس په علماو باندې د ریا کاري الزام لگوي چې دوي خپل تعارف کوي نو تکبر کوي حقیقت دادی چې دا خلک تعارف د دې مجبوري د وجې نه شي کولې چې په دې کې عام طور بیان کولو والا ډاکټر، انجینر، پروفیسر او بابو وي که چیرته تعارف وکړي نو د خلکو اعتماد به پاتې نه شي چې دا خو بابو صاحب دی د دې وجې نه دا حضرات په خاموشي سره د علماو په جبو او قبو کې ځان ملبوس کړي او غلط بیان کوي چې خلک پوه شي چې څومره لوي مستند عالم دی.



بَابُ الْجَمَاعَةِ وَفَضْلِهَا:

د جمعې سره د مونځ کولو فضیلت

قال الله تعالى: ﴿وَازْكُرُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾. (سورة البقرة آیت: ۴۳).

د معراج په شپه چې کله مونځ فرض شو د ورځې حضرت جبرائیل د ماسپڅین مونځ په جمعې سره وکړو، جمعې سره د مونځ مشروعیت کله شوی دی دې کې د علماو دوه رائي دي د علماو یوې طبقې رایه داده چې جمعې سره مونځ کولو مشروعیت مکه کې شوی دی خو د دویمې طبقې خیال داده چې مشروعیت یې په مدینه منوره کې شوی دی خو اصل کې د جمعې مشروعیت مکه کې شوی دی دې باندي د جبریل د امامت حدیث دال دی خو جمعه باندي همیشه والی مدینه منوره کی شوی دی مکه کې د کفارو د غلبې د وجې نه بنکاره مونځ نه شو کولی د جمعې په فضیلت او ترغیب او ترهیب کې دومره ډیر احادیث دي که ټول یو ځای کړی شي نو لویه خزانه ترې جوړیږي، تردې چې حضور ﷺ مرض الوفات کې د دوو کسانو په تعاون باندي جمعې سره مونځ کولو له راغلی. مونځ چې کله فرض شو، نو اول مونځ یې هم د جمعې سره کړې وو دا هم د جمعې د اهمیت نښه ده.

جمعه فرض ده او که سنت او که واجب؟

دې باندي اتفاق دی چې د سرو د پاره جمعې سره مونځ کول د یواځې مونځ نه ډیر افضل دی او بغیر د عذر شرعي نه جمعه پرېښودل بده خبره ده دې باندي د امت اتفاق دی بعضې داسې عذرونه شته چې د هغې د وجې نه جمعه ترک کول جائز دي او که شرعي عذر نه وي، نو جمعې سره مونځ کول دده د پاره آیا فرض دي او که واجب دي یا سنت دي دې کې د علماو اختلاف دی.

د قهارو اختلاف: د شوافعو مختار او اصح قول داده چې فرض مونځ د پاره جمعه فرض کفایه ده محققین شوافع دې ته ترجیح ورکوي خو د شوافعو مشهور قول داده چې جمعه سنت مؤکده ده. امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد جمعه سنت ده امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد جمعې سره مونځ کول فرض عین دي خو د مونځ د پاره شرط نشته. لهذا د ځان ته کس مونځ کېږي خو گناه گار به وي اهل ظواهر و په نزد باندي مونځ د پاره جمعه کول د شرط په درجه کې دی که بغیر د عذر نه چا د جمعې نه بغیر مونځ وکړو مونځ نه دی شوی. (المرقات ۳/۱۴۱).

د احنافو ائمو د کتابونو نه معلومیږي چې د جماعت په باره کې ددوي دوه قوله دي د یو قول مطابق جماعت واجب دی دویم قول مطابق سنت مؤکده دی کوم چې واجبو ته نزدې دی وچوب قول راجح دی علامه ابن الهمام وایي چې زمونږ د اکثر و مشائخو مسلک داده چې جماعت واجب دی دې باندي د سنت اطلاق ځکه شوی دی چې داده سنتو نه ثابت دي یعنی په خپله جماعت سنت نه دی بلکې ددې ثبوت د سنت نه دی بعضې احناف د سنت فتوی ورکوي متقدمین احناف د سنت قائل دي.

محاكمه: ددې اوږد اختلاف او د متفرقو اقوالو وجه شه ده په دې باره کې حضرت علامه انور شاه کشميري رَحْمَةُ اللهِ داسې محاكمه او فيصله كوي چې دا اختلاف په حقيقت کې د تعبير اختلاف دی د مال په اعتبار سره دومره غټ اختلاف نه دی وجه داده چې په احاديثو کې جماعت سره مونځ نه كولو په باره کې سخت و عيذ راغلی دی، په بعضې رواياتو کې راغلي دي چې د آذان اوریدو نه پس په جماعت کې نه حاضریدلو والا مونځ نه کېږي په بعضې رواياتو کې راغلي دي چې د جماعت د گاونډي مونځ د جماعت نه بغير صحيح نه دی او دلته بعضې رواياتو نه معلومېږي چې ددې په باره کې ډیره نرمي ده چې لېشان باران وشي نو مونځ په کورونو کې كول په گاردی، د خوراک كه ډیره تقاضا وي نو د جمعي پرېښودل د خوراک كولو اجازت دی لهذا كومو حضراتو چې د سختي او تهديد او وعيد ليدلي دي نو هغوي جمعي ته فرض وي يا يې د مونځ د صحيح كيدو د پاره شرط گرځولې دی او كومو حضراتو چې نرم طرف ليدلي وي نو هغوي د سنت فيصله پرې كړې ده او كومو خلكو چې دواړه طرفه ليدلي دي نو هغوي د واجب او يا د سنت مؤكده حكم پرې لگولې دي همدارنگې دا اختلاف راښكاره شو او د نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ يو فرمان هم په زمكه و نه غورځيدو يو نه يو فرمان يې د سڼې سره ولگولو او وي ويل:

عبارت ناشق و حسنك واحد ❁ و كل الى ذاك الجمال يشير

گلهائے رنگارنگے سے رونق حسن ❁ اے ذوق اس جہاں کو ہے زب اختلافے

د جماعت فوائد: حضرت شاه ولي الله حجة الله البالغه کې د جماعت ډير فوائد ذکر کړي دي خو دلته يې بعينه الفاظ نه دي ذکر کړي بلکې خلاصه ده.

(۱) جماعت د وجې نه مونځ په شان لوی عبادت رسم تام او د عام رواج او مزاج حصه جوړه شي ددې پرېښودل آسان نه وي. (۲) عوام الناس او خواص يې يو ځای اداء کوي، چا ته چې د مونځ مسائل نه وي ياد نو علماء به د هغه خلکو اصلاح کوي. (۳) څوک چې مونځ نه کوي هغه به هم ښکاره شي چې دا مونځ نه کوي. (۴) اجتماعي دعا په دربار د رب کې لوی اثر لري جماعت سره دا نعمت حاصلېږي. (۵) جماعت کې لوی اتحاد دی او د اسلام يو شان دی. (۶) هر کس ته به د بل د بې وسۍ پته ولگېږي، نو مدد به ورسره کوي (۷) جماعت کې برابر والی دی، مالدار او غريب يو صف کې ولاړ وي.

ایک صنف میں کھڑے ہو گئے محمود و ایاز ❁ نہ کوئی بندہ رہا نہ کوئی بندہ نواز

د جماعت پرېښودو يو څو عذرونه: (۱) سخت باران د وجې نه (۲) لارې کې خټې وي (۳) ستر عورت پټه نه وي (۴) د سختې يخنې د وجې نه چې بيمار به شي يا به مرض ډير شي (۵) لاره کې د ځان د ښمن وي (۶) مسجد ته که لار شي نو شاته د مال خطر وي (۷) د شپې سخته تياره وي (۸) د يو کوريا سامان څو کيداري کول (۹) د يو بيمار تپوس کول (۱۰) د سخت او دس ماتې تقاضا وي (۱۱) د سفر په دوران کې د قافلې نه د پاتې کيدو خطر وي (۱۲) درس او تدریس کې داسې مشغوليدل چې د کولو فرصت نه وي

خودا عذر کله ناکله وي (۱۳) دومره بیمار شي چې د تللو باندې قدرت نه لري يا پوند وي (۱۴) روتی تياره وي او د خرابيدو ويره وي او سخته ولږه وي.

الفصل الأول:

په جمعي سره مونځ او بغير د جمعي نه په ثواب کې فرق

﴿١٤﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې پیغمبر صلی الله علیه و سلم فرمایي: چې د جمعي مونځ د

تَفْضُلُ صَلَاةِ الْفَذِّ سَبْعَ وَعَشْرِينَ دَرَجَةً. (متفق عليه) ^(۱)

ځانله مونځ نه او ویشته (۲۷) درجې زیات وي.

توضیح: سببع وعشرين درجه: حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه مروی دي فرمایي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمایي چې د جماعت سره مونځ د ځان له مونځ نه او ویشته ۲۷ درجې ډیر معلومېږي دې نه علاوه په نورو آحادیو کې (۲۵) درجې يې زیات بودلی دی دا په ښکاره تعارض دی. (المرقات ۳/۱۴۱).
جواب: اعدادو کې تعارض نشته عدد اکثر د عدد اقل نفی نه شي کولی بلکې اقل د اکثر په ضمن کې وي **دویم جواب:** اول د الله تعالی طرف نه (۲۵) درجې انعام وویا (۲۷) درجې ته ورسیدو.
دریم جواب: دادی دا تفاوت کثرت جماعت او کم خلکو د وجې نه دی. **څلورم جواب:** دا تفاوت د درجاتو د امکانو د وجې نه دی. **پنځم جواب:** د درجاتو د فرق او تفاوت د اشخاصو او د هغوي د اخلاص د وجې نه دی ظاهره ده که مسجد کې صرف طلباء او صلحاء وي هغه یو شان سره وي بل ځای کې اخلاص الناس جماعت وي هغه د بلې درجې وي علماء لیکي چې د جماعت د افضلیت د هر ځای جماعت د پاره دی مسجد سره خاص نه دی. (المرقات ۳/۱۴۲).

د جمعي پرینو دو باندې سخت و عید

﴿٢٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " وَالَّذِي

ابوهریره رضي الله عنه روایت دی وایي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمایي چې قسم دی وي زما په هغه ذات باندې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۳۱/۲، رقم الحديث: ۱۶۱۵، ومسلم في الصحيح ۱۵۰/۱ رقم الحديث: ۲۱۹-۲۵۰، أخرجه أحمد في المسند ۶۵/۲.

نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَمُرَّ بِحَطْبٍ فَيُحْطَبَ
چې دچاپه قبضه کې زما روح دی ما اراده وکړه چې دلرگود جمع کیدو حکم وکړم او چې لرگي جمع شي
ثُمَّ أَمُرَّ بِالصَّلَاةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا ثُمَّ أَمُرَّ رَجُلًا فَيُؤَمِّرَ النَّاسَ
ارد مونځ دپاره د آذان حکم وکړم او چې آذان وشي او خلکو ته د مونځ ورکولو دپاره بل کس مامور کړم
ثُمَّ أَخَالَفَ إِلَى رِجَالٍ . وَ فِي رِوَايَةٍ :
اود هغه خلکو طرف ته لار شم چې بغير د عذر نه کور کې مونځ کوي او مسجد ته نه راځي يوروايت کې دي
لَا يَشْهَدُونَ الصَّلَاةَ فَأَحْرَقَ عَلَيْهِمْ يَوْمَهُمْ وَ الَّذِي
هغه خلکو طرف ته لارم شم چې مونځ کې نه حاضر يږي او ددوي کورونه وسوزوم او قسم دې وي زما په هغه
نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَرَقًا سَمِينًا أَوْ
ذات باندي چې دچاپه قبضه کې زما ساه ده که چاته معلوم شي چې ملا ويږي دغوبني بڼه پوتبي دغوا ياد
مِزْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهَدَةِ الْعِشَاءِ". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالْمُسْلِمُ لِحَوْه. (۱)
چيلی بنې خريې، نو ماسخوتن مونځ کې به حاضر شي.

توضیح: فأحرق عليهم: ددې حديث د وعيد د وجې نه متأخرينو احنافو د جماعت د وجوب قول کې دی خو متقدمينو احنافو د سنت مؤکده قول کې دی هغوی فرمايي ددې حديث و عید هغه کس د پاره دی چې ملل تارک جماعت وي او دا يې عادت وي دې نه دا خبره معلومه شوه چې د جماعت ترک کونکي ته دنياوي تعزير هم جائز دی او اخروي سزا هم ده دويمه دا خبره معلومه شوه چې حضور ﷺ د سزا ورکولو اراده کړې وه خو عمل يې پرې ونه کړو ددې وجه علماء دا بيانوي چې تارک جماعت سره د کور سوزولو نه بې گناه افرادو خطر ده، لکه ماشومان او زنانه وي. (المرقات ۳/۱۴۲).

دې حديث نه او دې نه پس حديث نمبر (۲۲) نه يو عجيبه اشاره ملا ويږي چې جماعت فرض نه دی هغه ځکه چې حضور ﷺ فرمايل چې ځان سره يو شو ځوانان کړم او جماعت بل ته حواله کړم دې نه دا معلومه شوه چې جماعت د ترک کولو گنجائش شته او فرض نه دی.

دې حديث نه دا خبره معلومه شوه چې امام د ضرورت په وخت کې نائب مقرر کولی شي، ددې حديث په

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱۵۱/۱ رقم الحديث: ۲۵۱-۲۵۰، وأبو داود ۲۷۱/۱ رقم الحديث: ۵۴۸، والنسائي ۱۱۰۷/۲ رقم

آخر کي هغه ڪم عقل انسانو ته هم اشاره دهه ڪه چرته دنيا يو معمولي خيز مسجد کي ملا ويڙي ٿول وڙسي ٿي جو يو لوى عبادت د پاره جمع ڪيدل ري هغه لڙه ٿوڪ نه ٿي، عرق هڏو کي ته ويلى شي مرمتين اول مهم باندې ڪسره او فتحه دواڙه دي (نوڪ) ته ويلى شي يا د نوڪ په منيخ کي د غوڻي پوتى مراد ده.

د چاشان چي اوچت وي هغه دي په عبادت کي بنه ڪوشش وکري

﴿۲۳﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : أَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ أَعَى

ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يوروند ڪس (عبد الله ابن مڪتوم) حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کي حاضر شو او عرض

فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ لَيْسَ لِي قَائِدٌ يَقُودُنِي إِلَى الْمَسْجِدِ فَسَأَلَ رَسُولَ

بي وکړو يا رسول الله! زما د پاره يور هير نشته چي ما مسجد ته بوځي بيا يي دادرخواست وکړو د رسول

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُرَخِّصَ لَهُ فَيُصَلِّيَ فِي بَيْتِهِ فَرَخَّصَ لَهُ

الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه چي ده ته په ڪور کي دمونځ ڪولور ځست وکري حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ده ته اجازت وکړو

فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ فَقَالَ : « هَلْ تَسْمَعُ الْبِدَاءَ بِالصَّلَاةِ ؟ » قَالَ : نَعَمْ

کله چي واپس شو حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه راوبلو او ورته يي وفرمايل آيا ته آذان اورې هغه وويل چي آو

قَالَ : « فَأَجِبْ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱)

حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل ستا د پاره جومات ته حاضر ٿيدل ضروري دي.

توضیح: لیس لی قائد: زما د پاره رهبر نشته دا صحابي عبد الله ابن مڪتوم دی. (المركات ۳/۱۴۶).
سوال: مسئله داده ڪه يو ڪس روند وي او جومات ته د بوتللو د پاره خادم نه وي هغه معذور دی دلته نبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابن مڪتوم ته اجازت ولى ورنه ڪرو؟ احاديثو کي راڻي چي يو صحابي عتبان بن مالڪ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خپل د روند والي شڪايت وکړو هغه ته يي اجازت ولى وکړي و او دلته يي اجازت ورنه ڪرو؟
جواب: ددي جواب دا دی چي د يو صحابي د شان موازنه د غير صحابي سره نه ڪږي ڪه غير صحابي ته يو خيز کي اجازت وي هلته د صحابو شان ته وگوري اجازت نه ورکوي دغه شان د صحابو جماعت کي چي د چاشان اوچت وي د هغه معيار د نورو په مقابله کي اوچت وي چونکي ابن مڪتوم صحابي هم وو

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۷۱/۱ رقم الحديث: ۲۵۵-۲۵۳، ولبو دارد ۲۷۱/۱ رقم الحديث: ۵۵۲، والنسائي ۱۰۹/۲، رقم الحديث:

او لوی صحابو کې هم وو ددې وجې نه دده معیار د عتبان بن مالک نه او چت و ساتلو ده ته حکم وشو چې ته هر حالت کې جماعت کې حاضرېږه دغه شان بعضې وختونو کې د صحابو مقابله کې د اهل بیتو معیار او چت ساتلی دی دوي ته د خرچې ذخیره کولو نه منع کړې ده بیا حضور ﷺ خپل معیار د دوي نه او چت و ساتلو او داسې اعمال یې خپل کړل چې امت ددې تصور هم نه شي کولی دا فرق د مراتبو دی دې سره ډیر مسائل حل کېږي. (المراقات ۳/۱۴۶).

د سختې یخني دوجې نه جماعت ترک کول جائز دي

﴿٤٤﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ : أَنَّهُ أَدَانَ بِالصَّلَاةِ فِي لَيْلَةِ ذَاتِ بَرْذٍ وَ رِيحٍ

د ابن عمر رضی اللہ عنہ په باره کې مروی دي چې یوه شپه سخته یخني او هوا وه موندخ دپاره یې آذان وکړو دې

ثُمَّ قَالَ أَلَا صَلُّوا فِي الرَّحَالِ ثُمَّ قَالَ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْمُرُ الْمُؤَدِّنَ

وويل خبردار خپلو کورونو کې موندخ وکړئ بیا یې وويل چې حضور ﷺ به مؤذن ته حکم کولو

إِذَا كَانَتْ لَيْلَةٌ ذَاتُ بَرْذٍ وَ مَطَرٍ يَقُولُ : أَلَا صَلُّوا فِي الرَّحَالِ . (متفق عليه) (۱).

چې کله به د شپې یخني او باران و چې آذان کولو سره دې دا هم ووايي چې خپلو کورونو کې موندخ وکړئ.

توضیح: د ختو او باران دوجې نه کور کې موندخ کولی شي الرحال چت او کور ته ویلی شوي دي (اذا

ابتلت النعال فالصلوة في الرحال) نعال پیزار ته ویلی شي او سختې ځمکې ته هم ویلی شي یعنی

سخت باران چې وشي ځمکه لونده شي، نو بیا کور کې موندخ کوی. (المراقات ۳/۱۴۶).

اول ډوډۍ بیا موندخ

﴿٥٥﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا وُضِعَ عَشَاءُ

ابن عمر رضی اللہ عنہ راوي دی وایي چې حضور ﷺ وایي چې کله کینودلې شي د ماسخوتن ډوډۍ

أَحَدِكُمْ وَ أَقِيمَتِ الصَّلَاةَ فَأَبْدُوْا بِالْعَشَاءِ وَلَا يَعْجَلْ

تاسو کې یو چاته او دغه وخت کې تکبیر وشي هغه دې ډوډۍ و خوري او جلتې دې په کې نه کوي بلکې

حَتَّى يَفْرُغَ . مِنْهُ » وَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ يُوَضِّعُ لَهُ الطَّعَامُ

اطمینان سره دې فارغ شي د ابن عمر رضی اللہ عنہ په باره کې ویلی شي چې د هغه مخې ته چې کله ډوډۍ کینودلې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۵۶/۲، رقم الحديث: ۶۶۶، ومسلم في الصحيح ۱۸۱/۱ رقم الحديث: ۲۲-۱۶۹۷، وأبو داود ۶۱۲/۱

رقم الحديث: ۱۰۶۳، والنسائي ۱۵/۲، رقم الحديث: ۶۵۱.

وَ تَقَامُ الصَّلَاةُ فَلَا يَأْتِيهَا حَتَّى يَفْرَغَ مِنْهُ وَ إِلَهُ لِيَسْمَعَ

شوه او مونخ به شروع كيد و نومونخ ته به ترهغه وخت پورې نه تلو چې دودې نه به فارغ نه و او اوریدو

قِرَاءَةَ الْإِمَامِ. (متعلق عليه) (۱)

به يې قرائت د امام.

توضیح: فابدوا بالعشاء: عشاء د عین فتحې سره د ماښام دودې ته ویل کېږي که د مونخ وخت کې وسعت وو نو بهتر داده چې خوراک دې وکړي چې مونخ کې فکر او انتشار نه وي د جمهورو په نزد مشاق طعام د پاره دغه بهتر دی ځکه چې ممکنه ده چې دودې ښه شي او خرابه شي یا سپي یا پشو یې وځوري یا ددې تاخیر سره غیر ته تکلیف وي امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ وایي چې: لَان یكون طعامی کله صلوة احب الي من ان تكون صلوتي کلهما طعاما.

کله چې په دودې کې د مونخ فکر وي گویا دا په مونخ کې دی او کله چې په مانخه کې د دودې فکر وي گویا دا په دودې کې مصرف دی. (المرقات ۳/۱۴۷).

که دودې مخامخ وي یا د اودس ماتې حاجت وي نو مونخ وروسته کول په کار دي

﴿٦٦﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا صَلَاةَ

دعاشي رَحِمَهُ اللهُ روايت دی وایي چې مادر رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوریدلي دي چې منخ کامل نه وي

بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا هُوَ يُدَافِعُهُ

چې کله خوراک مخامخ او حاضر وي او نه په هغه حالت کې (مونخ کامل وي) چې کله ختم کړي حضور

الْأَخْبَثَانِ « (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۲)

قلبي دوه خبیثه (یعنې وړوکی اودس ماتې او لوی اودس ماتې).

توضیح: مونخ داسې وخت کې کول په کار دي چې د الله تعالی مخې ته انسان خشوع او خضوع قائم وي لیکن چې کله په انسان باندي د وړوکی او دک اودس ماتې سخت دباو او زوروي یا د خوراک خواش لرونکي وي او همدارنگې قس کیفیت وي یا د بادو (هوا، پوستکي) شکایت وي نو په دې ټولو صورتونو کې به مونخ وروستو کولې شي او جمعه به پرېښودلې شي.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۰۹/۲، رقم الحديث: ۱۶۷۳، وسلم في الصحيح ۳۹۱/۱ رقم الحديث: ۵۵۹-۶۶.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۹۲/۱ رقم الحديث: ۵۶۰-۶۷.

اخبثان: ای واصلوٰۃ حاصله للمصل فی حال یدافعه الا خبثان، دې نه مراد وړوکی او ډک اودس ماتی دی په دې صورت کې مونځ وروسته کولی شی که بول او براز موجب ثقل صلوة وي دغه حالت کې مونځ کول مکروه تحریمی دي دې صورت کې جماعت ترک کول بهتر دي خو دا مسائل هغه صورت کې دي چې کله وخت ډیروي که وخت کم وي، نو بیا دغه وخت کې هم مونځ کول په کار دي. (المراقات ۳/۱۴۸).

چې کله مونځ او درېږي بیا سنت مه کوی

﴿۷۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ

د حضرت ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمایي چې کله مونځ او درېږي

فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱).

نو د فرضونه علاوه بل مونځ کول نه دي په کار.

توضیح: الا المكتوبة: سحر نه علاوه ثلورو وختونو کې اقامت اوشي نو اتفاقاً سنت کول مکروه تحریمی دي البته د سحر سنتو کې سخت تاکید دی بعضې علماو دپته د سنت په خای واجب ویلي دي حدیث کې دي: صلوهها وان طردتکم الخیل یعنی د دښمن آسونه که تاسو پایمال هم کړي د سحر سنت مه پرېږدئ، ددې تاکید اتو د وجې نه دا مسئله مختلف فیها شوه. (المراقات ۳/۱۴۹).

د قهلو اختلاف: د امام شافعی او امام احمد رحمتهما الله په نزد باندې د باقی مونځونو د سنتو په شان د سحر سنت د جمعې د ودریدو په وخت کې مکروه تحریمی دي او د اهل ظواهرو په نزد باندې ددې مونځونو انعقاد هم نه دی صحیح. د امام مالک رحمته الله په نزد د سحر سنت د قیام جماعت په وخت کې داخل مسجد کې جائز نه دي او خارج مسجد کې صحیح دي. (المراقات ۳/۱۴۹).

احناف فرمایي چې ددې سنتو تاکید د وجې نه قیام جماعت وخت کې هم کول په کار دي که مسجد لوی وو، نو په یو طرف کې دې سنت وکړي او که مسجد وړوکی وو بیا دې مسجد نه بهر سنت وکړي په دې شرط چې آخرنی رکعت مکمل راوینسي چې احراز د فضیلتینو مکمل طور باندې وشي، مسجد کبیر هغه دی چې (۶۰) قدمو پورې وي گیني وړوکی دی. (المراقات ۳/۱۴۹).

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱۹۲/۱ رقم الحديث: ۶۳-۷۱۰، وأبو داود ۵۰/۲ رقم الحديث: ۱۲۶۶، والنسائي ۱۱۶/۲، رقم الحديث:

د زنانو د جمعې د سره مونځ کولو حکم

﴿۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عَمَرَ قَالَ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا اسْتَأْذَنَتِ امْرَأَةٌ

ابن عمر رضي الله عنهما راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي چې کله اجازت وغواړي يوه ښځه په

أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَنْتَعِنَهَا. (متفق عليه) ^(۱).

تاسو کې د يو چا نه مسجد ته د تللو ، نومه يې منع کوي.

توضیح: ادا استأذنت امرأة: د ډيرو احاديثو نه ثابت ده چې د حضور صلى الله عليه وسلم په زمانه کې به زنه مسجد ته تللې خو په هغې وخت کې هم څه شرائط وو مطلق اجازت ورته نه وو. (المرقات ۳/۱۵۰).

يو څو شرائط: (۱) زنانو ته حکم ؤ چې خوشبو به نه لگوي د مسجد ته د تللو په وخت کې او نه به د زيب او زينت لباس اغوندي. (۲) ښځو ته حکم ؤ چې چې د سر نه په آخر کې به راځي او په آخري صفونو کې به کيني او سلام نه بعد به فوراً اوځي. (۳) سرو ته دا حکم ؤ چې تر څو زانه تللې نه وي تاسو به نه ځئ. (۴) عمر رسیده زنانو ته اجازت وو او هغه هم د تيارې مونځونو کې مثلاً د سحر، ماښام او ماسخوتن کې او ځوانانو زنانو ته اجازت نه وو. (۵) ښځو ته ښکاره ويلې شوي وو چې هغه مونځ چې تاسې يې په کورونو کې کوي دا بهتر دي ددې نه چې په جومات کې يې وکړئ. (المرقات ۳/۱۵۰).

د هغه وخت ضرورت: هغه وخت کې د زنانو حاضریدل ځکه ضروري وو چې نوي مسائل به راتلل او د حضور صلى الله عليه وسلم مواعظ به جومات کې وو او ددې د حصول واحد ذریعه جومات کې حاضریدل وو ددې مجبوري په وجه ښځو ته جومات ته د تللو اجازت ورکړې شوې وو.

د هغه وخت ماحول: دا خبره هم په خيال کې ساتل په کار دي چې د هغه وخت ماحول څه ؤ چې په هغه وخت کې به ښځې به جومات ته تللې ، که لږ سوچ وکړو او وگورو نو صحابه کرام د فرشتو په شان يو جماعت وو او په هغه وخت کې په خپله حضور صلى الله عليه وسلم موجود وو د صحابو دور وو حضرت جبرائيل امين به په خپله مقدسه ځمکه باندې گرځيدو او د قرآن کریم د ایتونو مبارکو د نازلیدو د تقوی ماحول وو د زنانو جومات ته تلل د فتنې نه خالی وو، بلکه باعث د برکت وخت وو داسې ماحول باندې بل ماحول مه قیاس کوي.

نن سبا دور کې د زنانو تلل جومات ته صحیح نه دي عهد صحابو کې حضرت زبير رضي الله عنه خپله ښځه د جومات نه منع کوله هغې خبره وانه وریده، ځکه چې د حضور صلى الله عليه وسلم اجازت وو او مضبوط دليل وو، نو زبير رضي الله عنه په لاره کې کيناستو او خپله ښځه يې په کاني باندې اويستله هغه په ځای باندې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۳۷/۹، رقم الحديث: ۵۷۳۸، ومسلم في الصحيح ۳۲۱/۱ رقم الحديث: ۴۴۲.

ودريده او انا لله وانا اليه راجعون يې وويل او كور ته لاړه حضرت زبير رضي الله عنه ته يې واقعه ذكر كړه او ويل يې چې اوس هغه دور نه دی چې زما تونو ته تللي .

د حضرت عبدالله ابن عمر او د هغه د ځوی خبرې مذکور دي ابن عمر رضي الله عنه فرمايل چې زما نو په باره کې حضور صلی الله علیه و سلم فرمايلي دي چې دوي مه منع كوی . او دده ځوی بلال وويل چې زه به يې منع كوم دې صوري معارضه باندې ابن عمر رضي الله عنه ډير خفه شو چې ټول عمر يې دې سره خبرې نه كولي بلال رضي الله عنه ددې حديث معارضې او انكار نه دی كړی صرف صورت د معارضې جوړ شوی دی كله چې دا واقعه حضرت عائشې رضي الله عنها ته معلومه شوه ويې فرمايل الله تعالى دې په ابن عمر رضي الله عنه باندې رحم وكړي كه رسول الله صلی الله علیه و سلم دې دور کې ژوندي وی ، نو بنځې به يې د جومات نه منع كولي لكه څنگه چې د بني اسرائيلو زما نه منع وې . په بخاري شريف کې د حضرت عائشې رضي الله عنها روايت داسې دي : لو ادرك رسول الله صلى الله عليه وسلم ما احدث النساء لمنعهن المسجد كما منعت نساء بني اسرائيل (بخاري ج ۱ ص ۱۲۰) (المركات ۳/۱۵۰).

بهر حال د زما نو مسجد ته تلل د فقهاء احنافو ددې معروضي احوالو د لاندې مكروه ليكلي د حديث جواز په خپل ځای باندې صحيح دی خو د حديث د پاره هغه ماحول نشته كوم ماحول کې چې دا حديث وئیلی شوی دی او د كومې مجبوري ، د وجې نه چې وئیلی شوې وو هغه مجبوري پاتې نه شوه دې وجې نه علماء ليكي (فلا يمنعنها) کې چې كومه نهې راغلي دغه مكروه تنزيهي باندې محمول ده يعنې منع كول خلاف اولی دي مطلب دا چې څوك منع كړی هم جائز دی .

چې كله بنځې عبادت ته مسجد ته نه شي تللي نو چيله کې څنگه تللي شي ؟ : د احنافو فقهاو د فقه په متونو

كې يو حكم ليكلی دی (ولا يحضرن الجماعة) يعنې بنځې د جمعي په مونځ کې نه شي حاضرېدې .

: كنز الدقائق ددې عبارت شرحه علامه ابن نجيم رحمه الله په بحر الرائق کې دارنگې كړې ده :

ولا يحضرن الجماعة لقوله تعالى : ﴿ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى ﴾ . وقال

صلی الله علیه و سلم صلواتها في قعر بيتها افضل من صلواتها في صحن دارها و صلواتها في صحن دارها افضل

من صلواتها في مسجد و بيوتهن خير لهن ولانه لا يؤمن الفتنة من خروجهن اطلقه فشمس الشابة و

العجوزة و الصلوة النهارية و الليلية . قال المصنف في الكافي و الفتوى اليوم على الكراهة في الصلوة

كلها لظهور الفساد و متى كره حضور المسجد للصلوة ، فلأن يكره حضور مجالس الوعظ ، خصوصا

عند هؤلاء الجهال الذين تحلوا بحلية العلماء اولی (ذكرة فخر الاسلام) و في فتح القدير المعتمد

منع الكل في الكل الا العجائز المتفالية فيما يظهر لي دون العجائز المتبرجات و ذوات الرمي (بحر الرائق ج ۱ ص ۳۵۸)

ترجمه: او بنځې د جمعې مونځ ته نه شي حاضریدلې ځکه چې د الله تعالی فرمان دي: چې په کورونو کې ناستې اوسې او د اولني جهالت په وخت په شان بهر مه راوځئ، همدارنگې د نبي کریم ﷺ حديث دی چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې د بنځې مونځ په کور کې په تهنه خانه کې کول دا بهتر دی د هغه مونځ نه چې د کور په صحن کې وي، او په کور کې په صحن کې مونځ کول دا بهتر دی ددې نه چې په مسجد کې مونځ وشي او د بنځو د پاره ددوي کور دا بهتر ځای دی، د قرآن او حديث دليل نه پس عقلي دليل دادی چې د بنځو د وتلو سره دوي په فتنه کې د واقع کیدو خطر ده، په متن کې د منع مسئله يې عامه ذکر کړي ده لهدا دا حکم ځوانې او بوډی ټولو بنځو ته شامل دی همدارنگې د ورځې او د شپې په مونځونو کې هيڅ فرق نشته (ټول منع دی).

مصنف په کافي کتاب کې ليکلي دي چې نن سبا د کراهت دا فتوي د ټولو مونځونو د پاره ده ځکه چې شر او فساد بنکاره شوې دی، او چې کله د مونځ د پاره مسجد ته حاضریدل مکروه دی نو د وعظ مجالسو کې حاضریدل بطريق اولی مکروه دی خصوصاً د هغه جاهلانود و وعظ مجلس ته تلل چې د علماو په جبو او قبو او ددوي په دستار او لباس کې ځان پټ کړي او راشي، فخرال اسلام علي بزدوي رَحْمَةُ اللهِ دَا ذَكَرْ كَرِي دِي.

په فتح القدير کې يې ليکلي دي چې احتياط په دې کې دی چې په ټولو مونځونو کې د هر قسم بنځو مسجد ته راتلل منع دی او هغه بوډي هم نه شي تللې چې زيب او زينت کوي او د سرو د پاره قابلې د نظر او التفات وي.

ددې عبارت نه معلومه شوه چې د بنځو په چيلو کې وتل، گشت لگول او په محلو او لرې علاقو ته تلل مکروه او ممنوع دی، همدارنگې د بنځو د مدرسو چې کوم طوفان را الوتي دي دا هم د خطرونه خالي نه دي اگر چې ددې ثبوت په نبوي دور کې ملا ويږي ليکن د نبي کریم ﷺ مبارک دور په دې اوسني پرفتن دور باندې قياس کول د هغه مخکنی دور بې ادبي او گستاخي ده.

زنانه چې خوشبو ولگوي نو بهر دې نه وځي

﴿١٩﴾ وَعَنْ زَيْنَبَ امْرَأَةِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَتْ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

زینب چې د عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بي بي ده وایې چې حضور ﷺ مونځ ته وفرمایل: تاسو

«إِذَا شَهِدْتَ إِحْدَا كُنَّ الْمَسْجِدَ فَلَا تَمَسَّ طَيْبًا». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱).

کې شوک (زنانه) چې جومات ته ځي نو عطر دې نه لگوي.

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَتْ بِخُورًا

دابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايل کومه زنانه چې خوشبو لگوي

فَلَا تَشْهَدُ مَعَنَا الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۲).

هغه دې مونږ سره د ماسخوتن مونږ کې نه يوځای کېږي.

الفصل الثاني:

﴿۱۱﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَمْنَعُوا نِسَاءَ كُمْ

ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي چې تاسو مه منع کوئ خپلې زنانه د

الْمَسَاجِدِ وَبُيُوتِهِنَّ خَيْرٌ لَّهُنَّ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)^(۳).

جومات نه مه منع کوئ خو کور د هغوي د پاره بهتر دی.

د زنانه د پاره کور کې مونږ کول افضل دي

﴿۱۲﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةُ الْمَرْأَةِ فِي بَيْتِهَا

حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د زنانه مونږ کور کې دننه کول، په

أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي حُجْرَتِهَا وَصَلَاتِهَا فِي مَخْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا» (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)^(۴)

صحن کې کولو نه بهتر دی او کوټې کې مونږ کول د خلاص میدان کې کولو نه بهتر دی.

توضیح: حجرتها: د کوټو مخې ته صحن ويل کېږي او بيت اطلاق کور باندې هم کېږي خو دلته کيدی شي برنده او دالان مراد وي. (المرقات ۳/۱۵۱).

مخدعها: مخدع د خدع نه دی ميمر باندې فتحه او ضمه دواړه وي د هوکې ته ويل کېږي دلته د زنانه

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۲۸/۱ رقم الحديث: ۱۱۲-۱۱۳، والنسائي ۱۰۵۱/۸، رقم الحديث: ۵۱۲۹.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۲۸/۱ رقم الحديث: ۱۱۳-۱۱۴، وأبو داود ۴۰۱/۱ رقم الحديث: ۱۱۷۵.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۲/۱ رقم الحديث: ۵۶۷.

(۴) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۳/۱ رقم الحديث: ۵۷۰.

هغه کوټنۍ مراد ده چې هغې کې خپل پټ سامان کینودلی شي دې ته خدره هم ویل کېږي (المراقات ۳/۱۵۱).

لکه امرء القیس وایي:

و یوم دخلت الخدر خدر * عذیزة فقالت لك الولايات انک مرجل

تقول وقد مال الغبیط بنا معاً * عقرت بعیری یا امرء القیس فانزل

ددې حدیث نه دا یو عجیب تعلیم حاصلېږي او هغه دا چې اکثرې ښځې مسجد ته ډیرې تېرې ناست وي چې دوي مسجد ته لاړ شي او ثواب وگټي که چیرته ددوي نه پوښتنه وشي چې داراته ووايه چې تاسې ته د مسجد ته د تللو شوق ولې دی؟ که چیرته ددې وجې نه دي چې د جمعې او مسجد ثواب حاصل شي نو هغه ثواب خو کور کې هم درته ملاویږي بلکې ددې نه یو څه بهتره ملاویږي، او که چیرته مسجد ته د تللو شوق د بلې وجې نه دی نو هغه هم لږ راته په شوق ووايه چې په دې باندي غور وشي.

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : إِنِّي سَمِعْتُ جَدِّي أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ :

ابوهریره رَوَى اللَّهُ عَنْهُ رَاوِي دې وایي چې ما د خپل محبوب ابو القاسم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دا واوریدل چې د هغه

« لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ امْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ لِلْمَسْجِدِ حَتَّى تَغْتَسِلَ

زنانه مونځ نه قبلېږي چې جو مات ته تللو سره عطر لگوي او که لگولې یې وي، نو غسل دې وکړي لکه

غُسْلَهَا مِنَ الْجَنَابَةِ» (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَرَوَى أَحْمَدُ، وَالنَّسَائِيُّ نَحْوَهُ) ^(۱)

څنگه چې ناپاکی د پاره کولی شي.

پر ديو سړو ته عطر بوئ کولو و الا زنانه بد کاره ده

﴿۱۴﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « كُلُّ عَيْنٍ زَانِيَةٌ وَإِنَّ

دا ابو موسی رَوَى اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي چې هر ه سترگه زنا کاره ده او که

الْمَرْأَةُ إِذَا اسْتَعْطَرَتْ فَمَرَّتْ بِالْمَجْلِسِ

زنانه عطر ولگوي او په مجلس باندي تیره شي او مقصد یې دا وي چې زما طرف ته خلک وگوري دغه

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۴۰۱/۱ رقم الحديث : ۱۱۷۱ .

فَهِيَ كَذَا وَكَذَا». يَعْنِي زَانِيَةً. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ لِحَوَاهُ) (۱).

زنانه داسې او داسې ده يعنې زانيه ده.

په منافقانو باندې كوم مونځ بوج دی

﴿۱۵﴾ وَعَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا الصُّبْحَ فَلَمَّا سَلَّمَ

ابې بن كعب رضي الله عنه وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم يو ورځ مونځ ته د سحر مونځ وکړو چې نبی ﷺ سلام

قَالَ: «أَشَاهِدُ فُلَانٌ؟» قَالُوا: لَا. قَالَ: «أَشَاهِدُ فُلَانٌ؟» قَالُوا: لَا.

وارولو نو وې فرمايل چې فلانی کس حاضر دی صحابو عرض وکړو چې نه، دوه ځلې يې وفرمايل دې نه

قَالَ: «إِنَّ هَاتَيْنِ الصَّلَاتَيْنِ أُلْقِلْتُ الصَّلَوَاتِ عَلَى الْمُنَافِقِينَ وَ لَوْ

پس نبی ﷺ وفرمايل ټولو مونځونو کې دا دواړه مونځونه په منافقانو باندې گران وي که تاسو ته

تَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لَأَتَّخِذُنَّوَهُمَا وَ لَوْ حَبْنًا عَلَى الزُّكْبِ وَإِنَّ الصَّفَّ الْأَوَّلَ عَلَى

پته ولگې چې ددې دواړو څومره ثواب دی تاسو به په خپور اښکلو سره راتلئ اول صف د فربتود صف په

مِثْلِ صَفِّ الْمَلَائِكَةِ وَ لَوْ عَلَيْنَا مَا فَضِيلَتُهُ لَا يَبْتَدِرُ تَمُوءُ

شان دی که ددې فضيلت معلوم شونو ددې دپاره به په جلتی سره راتلو کې کوشش کوئ دحان له مونځ کولو

وَإِنْ صَلَاةَ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَوْ مَعَ خَدَّاهُ وَصَلَاتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَوْ مَعَ الرَّجُلِ

نه دويم کس سره مونځ کولو ثواب ډیر دی د دوو کسانو سره مونځ د يو کس سره د کولو نه ډیر ثواب لري

وَمَا كَثُرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ» (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ) (۲).

څومره چې کسان زیات وي الله تعالی ته ډیر محبوب وي.

توضیح: د منافقانو هر عمل د ریا د پاره وي د سحر او ماسخوتن کې محنت ډیر وي یو د خوب نه پاڅیدل

وي او دويم کې د خوب نه منع کول وي منافق د اخلاص نه خالي وي او ناراستی نه ډک وي چې د منافق

محبوبه سرمایه وي. لوجبوا: په زنگونانو باندې تللو ته ویلی شي. (المرقات ۳/۱۵۳).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۰۰/۴ رقم الحديث: ۱۱۷۳۰، وأخرجه الترمذي في السنن ۹۸/۵، رقم الحديث: ۲۷۸۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۷۵/۱ رقم الحديث: ۵۵۴.

په کلي او ځنگل کې هم مونځ په جماعت سره کوي

﴿١٦٦﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَامِنْ ثَلَاثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلَا بَدْوٍ

ابو درداه رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمايي کوم کلي او ځنگل کې چې درې سړي وي

لَا تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلَاةُ إِلَّا قَدِ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَعَلَيْكَ بِالْجَمَاعَةِ

او جماعت سره مونځ نه کوي دوي باندې شيطان غالب کېږي تاسو جماعت په ځان باندې لازم کړئ هغه

قَاتِمًا يَأْكُلُ الذُّبَابَ الْقَاصِيَةَ» (رواهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ) ^(١).

چيلی. شرمخ خوري کوم چې د چيلو د کنډک نه جدا شي.

توضیح: في قرية: که کلي کې درې سړي وي هغوي ته په کار دي چې يو امام او دوه مقتديان شي. جمعه دي وکړي چې د جمعې ثواب حاصل شي او د مسلمانانو د اجتماعيت شان هم باقي وي ترڅو چې باقي وي شيطان نه به بېچ وي لکه څنگه چې چيلو کنډک کې شرمخ نه شي ورتللی او جرات نه شي کولی خو چې ځان له وي شرمخ يې خوري همدارنگې د جمعې نه يواځې مونځ کوونکي به يو ورځ د شيطان په قابو کې راځي او خوري به يې. (المرقات ۲/۱۵۵).

استحوذ: داد غلبې او قابو په معنی سره دی.

القاصية کنډک نه ځان له چيلی ته قاصيه ويل کېږي ددې حديث او وروستي حديث نه وچوب معلومېږي. (المرقات ۲/۱۵۵).

﴿١٦٧﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَمِعَ الْمُتَادِي

ابن عباس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمايي څوک چې د مؤذن آواز واورې او د

فَلَمْ يَنْتَعِهْ مِنْ اتِّبَاعِهِ عَذْرٌ « قَالُوا

مؤذن د تابعداری نه يې (يعني جماعت کې شريک کيدو نه) څه عذر نه منع نه کړي خلکو تپوس وکړو

وَمَا الْعُذْرُ؟ قَالَ: «خَوْفٌ أَوْ مَرَضٌ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ الصَّلَاةُ الَّتِي صَلَّى» (رواهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالدَّارِ قُطَيْبِيُّ) ^(٢).

عذر څه دی هغه وويل د بيمن نه ويريدل يا بيماری د وجې نه مونځ بغير د جماعت نه وکړي نه قبلېږي.

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٣٧١/١ رقم الحديث: ٥١٧.

(٢) أخرجه أبو داود في السنن ٣٧٣/١ رقم الحديث: ٥٥١، وأخرجه ابن ماجه في سننه ٢٦٠/١ رقم الحديث: ٧٩٣.

که تش اودس ماتې تيزوي نو اول خان فارغول په کار دي

﴿۱۸﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا أَقِيَمَتِ الصَّلَاةُ

عبدالله ابن ارقم رضی اللہ عنہ وايي چې ماد حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلي دي چې کله اودرېري مونځ او

وَوَجَدَ أَحَدَكُمْ الْخَلَاءَ فَلْيَبْدَأْ بِالْخَلَاءِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَرَوَى مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ نَحْوَهُ^(۱).

چاته وړوکی حاجت وي هغه ته په کار دي چې اول وړوکی اودس ماتې وکړي (اگر چې جماعت ترک شي)

پيش امام ته عامه دعاء کول په کار دي

﴿۱۹﴾ وَ عَنْ ثَوْبَانَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " ثَلَاثٌ

حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ راوي دي وايي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمايي چې درې خيزونه داسې دي چې

لَا يَجِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَفْعَلَهُنَّ : لَا يُؤْمَنَنَّ رَجُلٌ قَوْمًا فَيُخْصَ نَفْسَهُ بِالِدُعَاءِ

د هغې کول چاته حلال نه دي اول دا چې څوک ديو جماعت امام جوړ شي اودعا کې جماعت شريک کولو

دُونَهُمْ فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ خَانَهُمْ . وَلَا يَنْظُرُ فِي قَعْرِ بَيْتِ

نه بغير خپل خان مخصوص کړي که دا يې وکړل نو خيانت يې وکړو دويم دا چې نظرمه کوي د چا په کور کې

قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ خَانَهُمْ

بغير د اجازت نه که داسې چا وکړل نود کور و الاسره يې خيانت وکړو دريم دا چې څوک په داسې حالت کې

وَلَا يُصَلِّي وَهُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ " . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ ، وَالتِّرْمِذِيُّ نَحْوَهُ)^(۲).

مونځ نه کوي چې وړوکی يا لوی اودس ماتې ورته، تيز وړغلی وي تردې چې هغه سپک کړي.

توضیح: فيخص نفسه: يعنى قوم پرېرېدي او امام خپل خان له دعا او غواړي او خلک امين وايي دا عمل د امام غلط دی.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۶۸/۱ رقم الحديث: ۸۸، وأخرجه الترمذي في السنن ۲۶۲-۱، رقم الحديث: ۱۱۲، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۰۲/۱ رقم الحديث: ۶۱۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۷۰/۱ رقم الحديث: ۹۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۸۹-۲، رقم الحديث: ۳۵۷، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۲۹۸/۱ رقم الحديث: ۹۲۳.

سوال: حضور ﷺ حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته دعا گانې ليكلې او بنودلې يې هغه د منفرد او دخپل نفس سره خاص وي او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه هغه غوښتلې دلته څنگه حضور ﷺ نفي فرمايلې؟

جواب: تخصیص دا ممانعت د قنوت نازل په دعاء کې دی د عامې دعا مسئله نه ده. دویم جواب دادی چې دا نهي د هغې دعا په وخت کې ده چې د اجابت دعا وخت وي خلک صرف امین وايي او امام صاحب د منفرد صیغې استعمالوي دا د قوم سره خیانت دی.

صاحب د التعليق الفصیح ليکي کومو ماثوره دعاگانو کې چې مقتدي په امام باندې اعتماد نه کوي، نو په خپله دې هم وايي لکه د تشهد دعا گانې مقتدي هم وايي او امام يې هم وايي په داسې صورت کې امام صاحب د منفرد صیغه استعمالولی شي او کوم ځای کې چې مقتدي امین وايي بیا دې امام عامې صیغې استعمال کړي خپل نفس دې نه خاص کوي.

مونځ د څه وجې نه مه مؤخر کوئ

﴿۲۰﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « لَا تُؤَخِّرُوا الصَّلَاةَ
د حضرت جابر <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وايي چې : حضور ﷺ فرمايي مه وروسته کوئ مونځ د
لِطَعَامٍ وَلَا لِغَيْرِهِ» (رواه في شرح السنة) ^(۱) .
دودې د پاره یا د بل څه وجې نه .

توضیح: دې حدیث نه مخکې حدیث نمبر (۶) سره تعارض دی هغې کې دی چې د خوراک د وجې نه مونځ کې تاخیر کولی شي او دې حدیث کې دي چې د څه وجې نه تاخیر نه شي کولی ددې جواب دادی چې په زیر بحث حدیث تعلق دې صورت سره دی چې کله د مونځ وخت ختمیږي بیا مؤخر کول صحیح نه دي او د حدیث نمبر (۶) تعلق دې صورت سره دی چې وخت کې وسعت وي نو مونځ وروسته کولی شي یعنی عذر او بغير عذر احوالو باندې دواړه حدیثونه محمول دي. (المراقات ۲/۱۵۸).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۵: ۱ رقم الحديث : ۲۷۵۸ .

۲۲ ربیع الثانی ۱۴۱۰ھ

الفصل الثالث:

مونخ د جمعی سره کولو ترغیب

﴿۲۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : لَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّلَاةِ إِلَّا

عبد الله بن مسعود رضي الله عنه وایي مونږ ولیدو چې د جماعت نه صرف هغه منافق خلک وروسته کیدل د

مُتَأَفِّقٌ قَدْ عَلِمَ نِفَاقَهُ أَوْ مَرِيضٌ إِنْ كَانَ الْمَرِيضُ لَيَسْهِي بَيْنَ رَجُلَيْنِ

کوم چې نفاق معلوم شوی وویا به هغه بیمار وروسته کیدو کوم بیمار چې به د دوو کسانو په مینځ کې تللی

حَتَّى يَأْتِيَ الصَّلَاةَ وَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَنَا سُنَنَ الْهُدَى

شو هغه به هم را تلو عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه وویل چې حضور صلى الله عليه وسلم مونږ ته د هدایت لارې بنودلې

وَإِنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى الصَّلَاةَ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يُؤَدَّنُ فِيهِ . وَ فِي

وي او د هدایت د لارو نه یوه لاره داده چې یو جومات کې مونخ کول دي کوم کې چې آذان کولی شي، او یو

رِوَايَةٌ : " مَنْ سَرَّهَ أَنْ يَلْقَى

بل روایت کې دي ابن مسعود رضي الله عنه وایي کوم کس دپاره چې دا خبره د خوشحالی وي چې ملاقات کوي

اللَّهِ غَدًا مُسْلِمًا فَلْيَحَافِظْ عَلَى هَؤُلَاءِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ

دا الله تعالی سره سبا ورځ د کامل مسلمان په حیثیت هغه ته په کار دي چې حفاظت وکړي د دې پنځو مونخونو

حَيْثُ يُنَادَى بِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ شَرَعَ لِنَبِيِّكُمْ

په هغه ځای کې کوم ځای کې چې آذان وي ځکه چې الله تعالی مقرر کړې دي ستاسو نبي صلى الله عليه وسلم دپاره

سُنَنِ الْهُدَى وَ إِنَّهُنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى وَ لَوْ أَنَّكُمْ

لارې د هدایت او پنځه مونخونه د جماعت سره کول هم د هدایت د طریقو نه یوه طریقه ده که تاسو خپل

صَلَّيْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ كَمَا يُصَلِّي هَذَا الْمُتَخَلِّفُ فِي بَيْتِهِ

مونخونه کورونو کې کوی لکه څنگه چې وروسته پاتې کیدونکو (یعنی منافق) به مونخ کولو نو پوه شئ

لَتَرْكَبَكُمْ سُنَّةَ لَبِيَّتِكُمْ وَ لَوْ تَرَكَتُمْ سُنَّةَ لَبِيَّتِكُمْ

تاسو به د خپل نبي صلى الله عليه وسلم سنت پرېښودونکي وی او که د خپل نبي صلى الله عليه وسلم سنت پرېږدئ تاسو

لَضَلَلْتُمْ وَمَا مِنْ رَجُلٍ يَتَطَهَّرُ فَيُحْسِنُ الظُّهُورَ ثُمَّ يَعْبُدُ إِلَى مَسْجِدٍ مِنْ هَذِهِ الْمَسَاجِدِ
به گمراه شئ او کوم کس چې خان صفا کړې او ښه طریقی سره اودس وکړي بیا جوماتونو نه یو جومات کې
إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ يَخْطُوهَا حَسَنَةً وَرَفَعَهُ بِهَا دَرَجَةً وَيَعِطُ عَنْهُ بِهَا سِتْرَةً
مونځ وکړي دده په هریو قدم باندې یوه نیکې لیکلې کپړي او یوه درجه یې او چتیري او یوه بدې دده نه لرې
وَلَقَدْ رَأَيْنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا مُنَافِقٌ مَعْلُومٌ النِّفَاقِ وَلَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يُؤْتَى بِهِ
کپړي مونږ وکتل ښکاره منافق نه علاوه به بل کس د جماعت نه نه وروسته کیدو تردې چې بیمار کس به
يُهَادَى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يُقَامَ فِي الصَّفِّ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ ^(۱)).
د ضعف د وجې نه به د دوو کسانو په مدد سره جماعت ته راوستلی شو او صف کې به ودرولی شو.

توضیح: سنن الهدی: یعنی د هدایت طریقی او هغه سنت چې باعث د هدایت دي (المرقات ۳/۱۵۹).
یاد ساتئ چې د حضور ﷺ مسنون افعال اعمال دوه قسمه دي یو قسم هغه افعال دي چې حضور ﷺ په طریقی د عبادت کولو او دویم هغه افعال دي چې حضور ﷺ به عادت په طریقی باندې کول کوم اعمال مسنونه چې په طریقه د عبادت خپل کړې وو هغې ته سنن هدی ویل کپړي او دغه سنت مؤکده دي او کوم چې په طریقی د عادت دي هغې ته سنن زوائد ویل کپړي د مستحب د قبیلې نه دي. د قسم اول مثال د سحر، ماسپڅین، ماښام او ماسخوتن مونځونو نه مخکې او وروسته د ولس رکعتنه سنت دي او د قسم ثاني مثال لکه د حضور ﷺ کپړې، خوراک او څښاک وغیره، سنن زوائد و باندې د عمل ثواب هله ملاویږي چې د حضور ﷺ د اتباع نیت او کړی که نیت یې نه وي ثواب نه ملاویږي لکه بعضې قومونو پټکی د رواج د وجې نه دی نه د نیت د اتباع د رسول الله ﷺ.

﴿٢٢﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَوْلَا مَا فِي الْبُيُوتِ مِنَ الرِّسَامِ وَالذَّرِّيَّةِ
ابو هريره رضى الله عنه اوى دى وايي چې حضور ﷺ فرمايې که کورونو کې زانان او ماشومان نه وي
أَقْبَتْ صَلَاةَ الْعِشَاءِ وَ أَمَرْتُ فِتْيَانِي يُحْرِقُونَ مَا فِي الْبُيُوتِ بِالنَّارِ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ ^(۲)).
نومابه د ماسخوتن مونځ قائم کړې وي او خادمانو ته به مې حکم ورکړې وي چې کور يې په اور کې وسوزوي

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱۵۲/۱ رقم الحديث : ۲۵۶-۲۵۱، وأخرجه أبو داود في السنن ۲۷۲/۱ رقم الحديث : ۵۵۰.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۲۶۷/۲.

د آذان نه پس جومات نه وتل منع دي

﴿۲۳﴾ وَعَنْهُ قَالَ: أَمَرْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا كُنْتُمْ فِي الْمَسْجِدِ

ابو هريره رضي الله عنه وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم مونږ ته حکم کړی وو چې تاسو جومات کې موجود یی

فَتُودِي بِالصَّلَاةِ فَلَا يَخْرُجُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُصَلِّيَ. (رواه أحمد) ^(۱).

او مونږ د پاره آذان او کړی شي، نو مونږ کولو نه بغير جومات نه مه وځی.

توضیح: فلا یخرج: آذان په وخت کې د سړي د ځای اعتبار شته داخل د مسجد او خارج د مسجد کې فرق شته کوم کس چې د مسجد نه خارج وي هغه د پاره و عیدات نشته او که مسجد کې داخل وي او آذان وشي اوس وتل مکروه دي ځکه چې دا صورت اعراض عن الجماعة دی کوم چې موجب تهمت دی که مسجد د بریلویانو او اهل بدعت والاوي هغې نه هم وتل صحیح نه دي، بلکې د هغوي سره مونږ وکړی بیا د مونږ اعاده وکړی فتاوی رشیدیه کې یې لیکلي د ارادې سره د اهل بدعتو مسجد ته تلل نه دي په کار که څوک په غلطۍ سره د بریلویانو مسجد ته لاړو بیا دې هلته مونږ وکړي او دوباره دې اعاده وکړي. تبلیغ والا په دې مسئله کې دوه غلطې کوي: یو دا چې په ارادې سره د اهل بدعتو مسجدونو ته ځي او دوي پسې مونږ کوي او دوباره دا مونږ نه راگرځوي، دوهمه غلطې دا کوي چې دا غلطه طریقه اصلاح او ترویج د دین لاره گڼي اگر که واقعتاً اصلاح هم وي نو بیا هم ځي مگر دا طریقه غلطه ده، بهر حال هغه انسان د مسجد نه د آذان نه پس وځي چې دده په ذمه باندې د بل مسجد انتظام وي یا هلته امام وي یا هلته د درس پروگرام یې وي یا دده د وجې نه د عوام د کثرت ذریعه وي یا ددې نه غیر بل ضروري کار وي یا د یو څه وخت د پاره و وځي او واپس راځي دا عذر ونه دي، دې نه بغير وتل موجب د عملي نفاق دي لکه څنگه چې راروان دي. (المراقات ۳/۱۶۲).

﴿۲۴﴾ وَعَنْ أَبِي الشَّعَثَاءِ قَالَ: خَرَجَ رَجُلٌ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ مَا أُذِنَ فِيهِ

د ابو الشعثاء رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې: د آذان کولو نه پس یو کس د جومات نه ووتلو، حضرت

فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَمَا هَذَا فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ^(۲).

ابو هريره رضي الله عنه وفرمايل دې کس د ابو القاسم صلی الله علیه و سلم نافرمانی وکړه.

(۱) احمد في المسند ۵۲۷/۲.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱۵۳/۱ رقم الحديث: ۲۵۸-۲۵۹، وأخرجه أبو داود في السنن ۳۶۶/۱ رقم الحديث: ۵۳۶، وأخرجه

الترمذي في السنن ۳۹۷/۱ رقم الحديث: ۲۰۱.

﴿۲۵﴾ وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ

د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ نہ روایت دی وایی چې چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایی کوم کس چې

أَذْرَكَ الْأَذَانَ فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ خَرَجَ لَمْ يَخْرُجْ لِحَاجَةٍ وَهُوَ لَا يُرِيدُ الرَّجْعَةَ

جومات کې وي او آذان وشي او بغير د ضرورت نه د جومات نه وځي او د واپس راتلو اراده يې هم نه وي

فَهُوَ مُنَافِقٌ». (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ) (۱)

نودا کس منافق دی.

قول او عمل سره د آذان جواب ورکول لازم دي

﴿۲۶﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْهُ

ابن عباس رضی اللہ عنہم او وي دی وایی چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایی چا چې آذان واوریدو او جواب يې ور نه

فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عَذْرِ». (رَوَاهُ الدَّارِ قُطْنِي) (۲)

کړو، نو دده مونځ (کامل او یا نه قبليزې) مگر د څه عذر د و چې نه داسې وشو څه باک نشته.

توضیح: د اجابت آذان دوه طريقې دي يوه طريقه ژبې سره ده چې د کلماتو د آذان جواب ورکړی شي.

دويمه طريقه د اجابت عملي ده چې مؤذن داسې ووايي هي على الصلوة او اوریدونکی لارشي، علماء

وايي چې څوک اجابت عملي کوي نو په اجابت قولې نه کولو باندې په ده څه وعيد نشته يا څوک

جومات کې ناست وي او تلاوت کوي او د آذان جواب ور نه کړي دا کس وعيد کې نه راځي، ځکه چې دا

د مخکې نه موجود دی او يو کس نه په ژبې سره جواب ورکړي او نه جومات ته د راتلو سره مونځ وکړي،

بلکې کور کې مونځ وکړي دده مونځ مقبول نه دی او څوک چې بالکل مونځ نه کوي دغه لوی بدبخته

دی. (المرقات ۳/۱۶۳).

﴿۲۷﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَمْرِ مَكْتُومٍ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْمَدِينَةَ كَثِيرَةٌ الْهَوَامِرُ وَالسِّبَاعُ

عبد الله بن ام مکتوم رضی اللہ عنہ وایی چې ماعرض وکړو چې یا رسول الله! مدینه کې خطرناک ځناورزیات دي

وَ أَلَا ضَرِيرٌ الْبَصْرِ فَهَلْ تَجِدُ لِي مِنْ رُخْصَةٍ؟

اوزه روڼدیم آیا تاسو ماته اجازت را کوی چې زه جومات ته نه راځم او خپل مونځ په کور کې کوم نبي

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۴۲ رقم الحديث ۷۳۱

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۵۹ رقم الحديث ۷۹۳

قَالَ : « هَلْ تَسْمَعُ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ ؟ » قَالَ : نَعَمْ .
عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفَرَمَائِلَ چې ته حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ اورې ما عرض وکړو چې آو، نبي عَلَيهِ السَّلَامُ
قَالَ : « فَحَيْهَلًا » وَلَمْ يُرْخَضْ لَهُ. ^(۱)
و فرمايل بيا جومات ته رايخه او جومات ته د نه راتلو اجازت يې ورنه کړو.
﴿ ۲۸ ﴾ وَعَنْ أَمْرِ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو الدَّرْدَاءِ وَهُوَ مُغْضَبٌ فَقُلْتُ :
ام درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي (يوورخ زما خاوند) ابو درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غمنازه غوسې نه دک راغي ماتپوس وکړو
مَا أَغْضَبَكَ ؟ قَالَ : وَاللَّهِ مَا أَعْرِفُ مِنْ أَمْرِ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا إِلَّا
کوم خيز ته غوسه کړې هغه وويل په الله قسم د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په امت کې يو خيز هم نه گورم خو
أَنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَمِيعًا . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۲) .
صرف دا خبره پيژنم چې هغوي صرف د جمعې سره مونځ کوي.

توضیح: هو مغضب: داد اسم مفعول صیغه ده یعنی د غوسې نه دک وو یعنی چا په غوسه کې اچولی وو
 دام درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سوال په جواب کې چې ابو درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څه وويل نو شارحین وايي دا اصل کې د
 سوال جواب نه جوړېږي بيا شارحینو قسم قسم جوابونه کړي دي بعضو تردې پورې ويلي دي چې
 ابو درداء جواب ورکړی نه دی، لکه لمعات کې دي. (اشعة اللمعات ۱/۵۰۰).

ملا علی قاري رَحِمَهُ اللهُ يوه توجیه کړې ده او ټولو ورته ښه ويلي ده هغه دا: اى اغضبتني الامور المنكرة
 المحدثه في امة محمد رَأَيْتُ وَاللَّهِ مَا أَعْرِفُ مِنْ أَمْرِ هَذِهِ شَيْئًا عَلَى الْجَادَةِ إِلَّا أَنَّهُمْ يَصَلُّونَ جَمِيعًا فَيَكُونُ
 الْجَوَابُ مَحْدُوفًا وَالْمَذْكُورُ دَلِيلُ الْجَوَابِ (المرقات ۳/۱۶۴) يعني زه دې خيز غوسه کړې يم چې امت
 محمديه کې قسما قسم منکرات او بدعات پيدا شو او س يو خيز هم په خپل حالت کې پاتې نه شو ها
 صرف جمعې سره مونځ کول دغه خيز باقي دی چې خپل اعتدال باندې دی او س هغه هم رخصت کېږي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۷۵/۱ رقم الحديث : ۵۵۳ .

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۳۷/۲ ، رقم الحديث : ۶۵۰ ، وأحمد في المسند ۱۱۳/۶ .

د سحر مونخ جماعت سره کول د ټولې شپې تهجد کولو نه بهتر دی

﴿۲۹﴾ وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ قَالَ: إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَقَدَ سُلَيْمَانَ بْنَ أَبِي حَثْمَةَ

ابو بکر بن سلیمان بن ابی حثمہ رضی اللہ عنہ وایی چې عمر فاروق رضی اللہ عنہ ونه موندو سلیمان بن ابی حثمہ د

فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ وَإِنَّ عُمَرَ غَدَا إِلَى السُّوقِ وَمَسَكَنُ سُلَيْمَانَ بَيْنَ الْمَسْجِدِ وَالسُّوقِ

سحر مونخ کې عمر رضی اللہ عنہ چې کله سحر بازار ته لاړو نو د سلیمان کورد بازار او جومات په منځ کې وو،

فَمَزَّ عَلَى الشِّقَاءِ أَمْرَ سُلَيْمَانَ فَقَالَ لَهَا لَمْ أَرِ سُلَيْمَانَ فِي الصُّبْحِ

ځکه هغه د سلیمان مور شفاء خواته لاړو او هغې نه یې تپوس وکړو نن یې سلیمان د سحر مونخ کې ونه لیدو

فَقَالَتْ إِنَّهُ بَاتَ يُصَلِّي فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ

موریې ورته وویل سلیمان نن ټوله شپه مونخ کې تیره کړې ده او سحر ته یې سترگې پټې شوې، حضرت

فَقَالَ عُمَرُ لَأَنْ أَشْهَدَ صَلَاةَ الصُّبْحِ فِي الْجَمَاعَةِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَقُومَ لَيْلَةً. (رَوَاهُ مَالِكٌ) (۱)

عمر رضی اللہ عنہ ورته وفرمایل: چې زه د سحر مونخ جماعت سره کول د ټولې شپې د عبادت نه بهتر گنم.

توضیح: حضرت عمر رضی اللہ عنہ د وخت خلیفه ؤ او سلیمان یو صحابي ؤ حضرت عمر رضی اللہ عنہ دیني معامله

کې د مونخ په باره کې د خپلو ملگرو نگراني کوله د صحابو دومره لوی جماعت کې د یو صحابي غیر

حاضري محسوس کړه بیا بازار کې د مور نه ورله تپوس وکړو مانن سلیمان په سحر مونخ کې ونه لیدلو

خیر خو وو؟ موریې ورته جواب کې فرمایي هغه نن ټوله شپه تهجد مونخ کړی دی سحرې سترگې پټې

کړې یعنې د عمر رضی اللہ عنہ په نزد د جماعت ډیر اهمیت دی او فرمایي ماته د جمعې سره مونخ کول د ټولې

شپې د تهجدو نه خوښ دی، سبحان الله ثومره دیني ماحول دی؟ (المرقات ۳/۱۶۵).

دوه کسانو په منځ کې جماعت جائز دی

﴿۳۰﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْثَنَانِ

د ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایی چې حضور صلی اللہ علیه وسلم وفرمایل که دوه کسان وي یاد

فَمَا قَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ» (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ) (۲)

دوو نه ډیر وي دې سره جماعت کېږي.

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۳۱ رقم الحديث: ۷ من كتاب صلاة الجماعة.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۳۱۲ رقم الحديث: ۹۷۲.

توضیح: مطلب دا دی جماعت د صحت د پاره دا ضروري ده چې ډیر تعداد کې خلک جمع وي یا کم از کم درې کسان ضروري دي داسې معامله نه ده بلکې د دوو کسانو جماعت هم صحیح دی یو امام جوړ شي او بل مقتدي خو مقتدي به د امام بنی طرف ته ودریږي. (المراقات ۳/۱۶۵).

د حضرت ابن عمر او د هغه د ځوی خنګان

﴿۳۱﴾ وَعَنْ بِلَالِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
حضرت بلال بن عبد الله بن عمر د خپل پلار نه روایت کوي وايي چې حضور ﷺ فرمايلي چې
« لَا تَمْنَعُوا النِّسَاءَ حُظُوظَهُنَّ مِنَ السَّاجِدِ إِذَا اسْتَأْذَنَكُمُ » . فَقَالَ بِلَالٌ:
زنانه جومات ته د تلو اجازت وغواړي تاسو هغوي د جومات د حصې نه محرومه کوئ مه، بلال وويل:
وَاللَّهُ لَنَمْنَعَهُنَّ . فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ: أَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
په الله قسم! مونږ به يې ضرور منع کوو حضرت عبد الله بلال ته وويل زه چې څه وایم دا نبی ﷺ وايي
وَتَقُولُ أَنْتَ لَنَمْنَعَهُنَّ . وَفِي رِوَايَةٍ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: فَأَقْبَلَ
او ته وایې چې مونږ به يې ضرور منع کوو. او یو بل روایت سالم د خپل پلار نه نقل کوي بیا متوجه شو
عَائِيهِ عَبْدُ اللَّهِ فَسَبَّهُ سَبًّا مَا سَمِعْتُ سَبَّهُ مِثْلَهُ قَطُّ
عبد الله بلال طرف ته متوجه شو او هغه ته يې دومره بدو ويل چرته هم د عبد الله د ژبې نه داسې بدنه وو
وَقَالَ: أَخْبِرْكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَقُولُ: وَاللَّهُ لَنَمْنَعَهُنَّ: (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱) .
اوریدلي او بیا يې وويل زه وایم چې دا د حضور ارشاد دی او ته وایې چې مونږ به يې ضرور منع کوو.

توضیح: والله لَنَمْنَعَهُنَّ: حضرت عبد الله ابن عمر رضي الله عنه د زنانو متعلق جومات ته د تلو او هلته مونځ کولو حدیث ذکر کړو او بلال زاننه د جومات نه منع کول، دې باندي د ابن عمر او بلال د دواړو تبادلې داسې وشوه چې د حضرت بلال د کلام د حدیث د ظاهر سره داسې د معارضې صورت پیدا شو خو معارضه صوره وه حقیقه بالکل نه وه ځکه چې بیا انکار حدیث راځي او دا د بلال نه تصور هم نه پیدا کړي. بهر حال ابن عمر په دغه صوری منازعې د خپل ځوی نه ناراضه شو او خپل ځوی ته يې داسې وويل چې زه به ټول عمر تا سره خبرې نه کوم. (المراقات ۳/۱۶۶).

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۳۲۸/۱، رقم الحديث: ۱۱-۱۱۲، وأخرجه أبو داود في السنن ۳۸۲/۱ رقم الحديث: ۵۶۶.

اوس د درې ورځو پورې خبرې نه کول دنیاوي اغراضو د وجې نه حرام دي او ديني غیرت د وجې نه جائز دي او ددې واقعي معلومات چې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ته وشو حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا و فرمايل چې الله تعالى دې په ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ باندې رحم وکړي، او بلال صحیح خبره کوي که نن سبا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وی، نو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به په خپله زنانه جومات ته د تللو نه منع کولی، او راتلونکي حدیث کې هم دا صورت مذکور دی تفصیل دې نه مخکې حدیث نمبر (۸) کې تیر شوی دی.

﴿۳۲﴾ وَعَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يُمْنَعَنَّ

مجاهد د عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت کوي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلي دي: نه دې منع کوي

رَجُلٌ أَهْلُهُ أَنْ يَأْتُوا الْمَسَاجِدَ». فَقَالَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ: فَإِنَّا لَمُنْعُهُنَّ. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ:

هیڅ یوکس خپل اهل د جومات نه، د عبد الله یو ځوی بلال وویل مونږ خو به یې منع کوو نو وویل عبد الله

أَحَدِيكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ سَلَّمَ وَ تَقُولُ هَذَا ؟ قَالَ :

بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه ته زه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حدیث ذکر کوم او ته دا وايي، در اوي بیان دی دې نه

فَمَا كَلَّمَهُ عَبْدُ اللَّهِ حَقُّ مَاتَ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ) ^(۱).

پس ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خپل ځوی سره ټول عمر خبرې نه وې کړې تردې چې وفات شو.



(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲/۳۶۱.

بَابُ تَسْوِيَةِ الصَّفِّ:

قال الله تعالى: ﴿وَالصَّافَاتِ صَفًّا﴾ فالرَّاحِمَاتِ زَجْرًا ۲۱ ﴿فَالثَّالِيَاتِ ذِكْرًا﴾ (الصافات آيت: ۱-۳)

د مانځه د صفونو متعلق پښخه اهم مسائل دي ټولو مسائلو د پاره بنيادي حيثيت لري.

(۱) صف بالکل سيدها وي چې دې سره تير سيدها کړي. (۲) صفونو کې تلاصق او تلازق وي يعنې داسې ودریدل چې شيطان د پاره په کې د وتولار نه وي. (۳) پش امام په داسې ځای ودریدل چې دواړو طرف ته مقتديان برابر وي. (۴) د اولني صف مکمل کيدو نه پس دويم بيا دريم بيا څلورم الی آخره صفونه جوړول. (۵) صفونه داسې مقدار سره وي چې منځ کې د سجدې مقدار هومره ځای وي. دې قاعدې باندې د فقهاو څه مسائل بناء دي. د فقهاو دې باندې اتفاق دی که صفونو مينځ کې نهريا سرک نه وي دا متصل دي امامت او جماعت صحيح دی او که سرک يا نهر وغيره وي نو د امام مالک او امام شافعي رَجْمَهُ اللهُ په نزد دا اقتداء صحيح ده، امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ وايي چې دا اقتداء صحيح نه ده که امام مسجد کې وي او مقتدي نزدې کور کې ولاړ وي خو مينځ کې داسې څيز حائل وي چې امام په نظر نه راځي او امام نه وروسته صفونه هم په نظر نه راځي. جمهور فرمايي چې دا اقتداء صحيح نه ده خود امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ مشهور قول دا دی چې دا اقتداء صحيح ده اگر چې د جمهورو په نزد د بعد او قرب اعتبار کوي حائل اعتبار نه کوي مونځ کې صفونه نيغول سنت مؤکده دي بعضو ورته واجب وييلي، ځکه چې صفونه نه نيغولو باندې ډيرو عيادات احاديثو کې راغلي دي، دا د وجوب دليل دی.

الفصل الأول:

د صف د نيغولو حکم

﴿۱﴾ عَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسْوِي صُفُوفَنَا حَتَّى كَانَمَا

د حضرت ابن بشير رَحْمَةُ اللهِ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زموږ صفونه به نيغول گویا چې

يُسْوِي بِهَا الْقِدَاحَ حَتَّى رَأَى أَنَا قَدْ عَقَلْنَا عَنْهُ

تير به هم د دې صف سره نيغولی شو، تردې چې موږ د نبی عَلَيْهِ السَّلَام نه د صفونو د نيغولو اهميت زده کړو.

ثُمَّ خَرَجَ يَوْمًا فَقَامَ حَتَّى كَادَ أَنْ يُكْبَرَ فَرَأَى رَجُلًا بَادِيًا صَدْرُهُ مِنَ الصَّفِّ

يو ورځ نبی عَلَيْهِ السَّلَام تشریف راوړو او او دریدو تکبير کولو والاو چې د يو کس سينه د صف نه لږه بهر وه

فَقَالَ: «عِبَادَ اللَّهِ لَتَسُونَنَّ صُفُوفَكُمْ

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وليد و حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل ای د الله تعالی بندگانو! خپل صفونه نيغ کړی

أَوْ لِيَخْلَقَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ»^(۱).

گڼي الله تعالیٰ به ستاسو منځ کې اختلاف واچوي.

توضیح: القداح: قداح تیر او نیزې ته ویل کېږي عرب خلکو به تیر او نیزې نیغولو کې کوشش کوو په دې کې چې لږ هم کور والی وي نو نشانه به پرې صحیح نه لگي، ځکه به دوي د نورو څیزونو تشبیه تیر او نیزې سره ورکوله، دلته دا مبالغه بیانوي چې حضور ﷺ به صفونه داسې سیده کړل چې تیر به ددې سره نیغولی شو. (المراقات ۳/۱۶۹)

قد عقلنا عنه: یعنی حضور ﷺ ته اندازه وشوه چې مونږ د حضور ﷺ نه د صفونو د هوار او سیدها کولو مسئله زده کړه.

او لیخافن الله: علامه مظهري وايي چې ظاهري ادب د باطني ادب او منلو علامت دی که تاسو صفونو کې غلط ودرېږئ ظاهري اطاعت نشي کولی، نو ظاهري نافرمانی به تاسو باطني نافرمانی ته ورسوي یعنې زړونو پورې اختلاف ورسېږي (المراقات ۳/۱۶۹).

ددې انجام به دا وي چې یا خپل مینځ کې عداوت او کینه او بغض پیدا شي دې وجې نه په زړونو کې اختلاف راشي او د زړونو د اختلاف نتیجه داده چې یو بل سره به اعتراض او انقباض شروع شي. دې زیر بحث حدیث کې ددغه پس منظر بیان شوی دی. (المراقات ۳/۱۷۰).

﴿۲۶﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَأَقْبَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَجْهِهِ

انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي چې مونځ او دریدو حضور ﷺ خپل مخ مبارک زموږ طرف ته متوجه کړو او

فَقَالَ: «أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَرَاصُوا فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي» (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) وَفِي الْمُسْتَفْتَى عَلَيْهِ

وي فرمايل خپل صفونه نيغ کړئ او يو بل سره يوځای او درېږئ زه شاته هم تاسو وينم. او دبخاری او مسلم

قَالَ: « أَتَمُّوا الصُّفُوفَ فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي »^(۲).

دواړو روایت دادی (حضور ﷺ فرمایي) صفونه پورا کوی زه تاسو د شاته نه هم وينم.

توضیح: تراصوا: جوخت جوخت صف جوړولو ته تراصوا ویلی شي. (المراقات ۳/۱۷۰).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۶/۲، رقم الحديث: ۷۱۷، ومسلم في الصحيح ۳۲۱/۱، رقم الحديث: ۱۲۸-۱۳۶، وأبو داود ۱۳۲/۱

رقم الحديث: ۶۶۳، والنسائي ۸۹/۲، رقم الحديث: ۸۱۰

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۸/۲، رقم الحديث: ۷۱۹، ومسلم في الصحيح ۳۲۱/۱، رقم الحديث: ۱۲۵-۱۳۴، والنسائي ۹۲/۲،

رقم الحديث: ۸۱۱.

فانی ارا کہ: دې حدیث باندې اول کلام شوی دی دا حالت دائمی نه دی بلکې مونځ کې دننه انکشاف تام کیدو د وجې نه حضور ﷺ ته علم کیدو.

صف برابر ساتل د مونځ دمکمل کیدو حصه ده

﴿۳﴾ وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَوُّوا صُفُوفَكُمْ فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ
انسان ﷺ وایې چې حضور ﷺ وفرمایل تاسو خپل صفونه برابر ساتئ ځکه چې صفونه برابر
من إِقَامَةِ الصَّلَاةِ» إِلَّا أَنْ عِنْدَ مُسْلِمٍ: مِنْ تَكْمِيرِ الصَّلَاةِ. (متفق عليه) (۱)
ساتل د مونځ د تکمیل حصه ده. د مسلم روایت کې اقامه الصلوة په ځای من تمام الصلوة الفاظ دي.

توضیح: په قرآن کریم کې ﴿أَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ یعنی مونځ د ټولو آدابو سره قائم کولو حکم دی د مونځ آداب تعدیل ارکان لحاظ ساتل او د سنتو او آدابو او مستحباتو خیال ساتل په کې داخل دي ددغه آدابو نه دې حدیث کې د یو آداب طرف ته اشاره ده صفونه سیدها ساتئ ځکه صفونه سیده ساتل د مانځه د تکمیل حصه ده دې حکم ﴿أَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ کې ورکړی شوی دی.

د علم او پوهې خلک دې امام سره نژدې ولاړوي

﴿۴﴾ وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ مِنَّا كِبْتَانِي الصَّلَاةِ
ابو مسعود انصاري ﷺ وایې چې حضور ﷺ زموږ په لاس کېښودو په مونځ کې
وَيَقُولُ: «اسْتَوْوَا وَلَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ
او وې فرمایل چې برابر اوسئ مختلف مه کېږئ گیني ستاسو په زړونو کې به اختلاف پیدا شي تاسو کې
لِيَلْفِي مِنْكُمْ أَوْلُوا الْأَخْلَامِ وَالنُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ
چې کوم خلک عاقل او بالغ وي هغه زما سره نژدې کېږئ او بیا هغه خلک چې هغوي ته نژدې وي او بیا
ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ». قَالَ أَبُو مَسْعُودٍ: فَأَلَّكُمْ الْيَوْمَ أَشَدَّ اخْتِلَافًا. (رواه مسلم) (۲).
هغه چې هغوي ته نژدې وي حضرت ابو مسعود ﷺ وفرمایل نن تاسو کې اختلاف ډیر دی.

توضیح: يَمْسَحُ مِنَّا كِبْتَانًا: د صف سیده کولو د یو کیفیت بیان کوي حضور ﷺ چې څنگه ژبې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۹/۲، رقم الحديث: ۷۲۳، ومسلم في الصحيح ۲۲۱/۱ رقم الحديث: ۱۲۴-۱۲۳.

(۲) أخرجه مسلم ۲۲۲/۱ رقم الحديث: ۱۲۲-۱۲۳، وأبو داود ۱۳۶۱/۱ رقم الحديث: ۶۷۴، والنسائي ۸۷/۲، رقم الحديث: ۸۰۷.

مبارکې سره ددې بیان کوي دغه شان عملي طور باندې به یې صفونه نیغول او زموږ پر په ولو باندې به یې لاس کیخودل او صفونه به یې نیغول ددې وجه داده صف نیغولو د پاره ولو او گیتو نیغول ضروري دي ددې ذکر راتلونکی حدیث دی. (المرقات ۳/۱۷۱).

ولا تختلفوا: یعنی صف کې برابر اوسئ چې د بدن حصه مخکې وروستو نه وي دې ظاهري افتراق نه به باطني افتراق بغض او عداوت او نفرت پیدا شي تفصیل یې مخکې تیر شوی دی (المرقات ۳/۱۷۱) لیلی: یعنی کوم خلک چې عاقل او بالغ وي مخکې صف کې ماسره خواته ودرېږئ چې زما د مونځ پوره نقشه وگوري او امت ته یې ورسوي او امام ته سهوه راشي چې صحیح فتحه ورکړي یا امام ته حادثه راشي چې خپل نائب مقرر کړي چې صف کې افراد افراد نژدې ولاړوي ددې ذمه داري قبولولو اهلیت لري. (المرقات ۱۷۱-۳/۱۷۲).

اوس د صفونو ترتیب داسې دی چې اولني صف کې عاقل او بالغ خلک وي بیا ددې نه پس قریب البلوغ مراهق خلک وي او ماشومان هم وي بیا دې نه پس خنثی خلک وي یعنی دوي کې د سړو او زنانو علامات په یو ځای وي بیا آخري صف کې زنانو وي.

اهد اختلافاً: حضرت ابو مسعود رضي الله عنه ددې کلام مقصد دادی چې نن سبا تاسو د صفونو په پیدا کولو کې احتیاط نه کوئ دې وجه نه ستاسو په مینځ کې به اختلاف وي څومره چې د صفونو افتراق وي هغومره به په تاسو فتنې راځي اول د ظاهر اختلاف غم وکړئ بیا د باطني فکر کوئ (المرقات ۳/۱۷۲). بهر حال ابو مسعود رضي الله عنه دا خطاب تابعینو ته وو دې کې دا نقضان راغلی.

په جوماتونو کې شور مه کوئ

﴿٥﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِيَلْفِي
د عبد الله بن مسعود <small>رضي الله عنه</small> نه روایت دی وایي چې حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> فرمایل ماسره نژدې او درېږي
مِنْكُمْ أَوْلُو الْأَخْلَامِ وَ النَّهْيُ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ»
په تاسو کې چې کوم خلک صاحب عقل او بالغ وي بیا هغه خلک ودرېږئ کوم چې دوي ته نژدې وي دا
قَلَانًا وَ إِيَّاكُمْ وَ هَيْشَاتِ الْأَسْوَاقِ . (رواه مسلم)»
الفاظ حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> درې ځلي فرمایل او تاسو د بازار په شان شور کولو نه بچ شی.

(۱) أخرجه مسلم ۲۲۲/۱ رقم الحديث: ۱۲۲-۱۲۳، وأبو داود ۴۳۶/۱ رقم الحديث: ۶۷۵، والترمذي ۱۱۰/۱ رقم الحديث: ۲۲۸.

توضیح: هیښات: جمع ده ددې مفرد هیښة دی دا لفظ د نصرینصر نه دی ددې ترجمه د گدو دده ددې ترجمه شور هم ده دلته دواړه ترجمې صحیح دي لهدا ددې دوه مطلبه شو جومات کې د بازار په شان شور مه کوی، بلکې خاموشی سره مونځ کوی دا مطلب ډیر واضح دی اصل عبارت دادی: وایاکم وهیښات کهیښات الأسواق، دویم مطلب یې دادی چې په داسې ځای کې مونځونه مه کوی چې هلته شوری او حضوری قلبی نه وي. (اشعة اللمعات ۱/۵۰۴).

دې حدیث کې د زنانو د صف ذکر دی، ځکه حضور ﷺ ثم الذین ایفاظ درې ځل وویل دغه شان د صف د څلورو درجو ذکر دی، عاقل او بالغ اول صف کې او مراهق او هلکان دویمې درجې کې خنای دریمې درجې کې او زنانه څلورمې درجې کې دې نه اولني حدیث کې د زنانو د صف ذکر نشته، ځکه هلته دوه ځلې (ثم الذین یلونهم) یې فرمایلي.

﴿٦٦﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَصْحَابِهِ تَأَخُّرًا
ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ راوي دی وایې چې حضور ﷺ چې کله وکتل چې صحابه تاخیر کوي
فَقَالَ لَهُمْ: « كَقَدَّمُوا وَ أْتَمُوا بِي وَ لِيَأْتَكُمْ بِكُمْ مَنْ
حضور ﷺ ورته و فرمایل: منځکې شی زما اقتداء وکړی او ستاسو اقتداء دې وکړي هغه څوک
بَعْدَكُمْ لَا يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللَّهُ ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱).
کوم چې تاسو پسې دي یوه ډله همیشه تاخیر کوي تردې چې الله تعالی به هم دوی شاته واچوي.

توضیح: ولياتم بکم: ددې مطلب دا نه دی چې اول صف دې زما اقتداء وکړي او وروستو خلک دې د دوي اقتداء وکړي، ځکه چې یو صف د بل صف والاقتداء نه شي کولی، بلکې ټول خلک د امام په اقتداء کې وي د حدیث مطلب دادی اولني صف والا مونځ کې ما وويني او وروستو خلک دوي ته گوري نو متابعت به روان وي دا متابعت فی الافعال دی متابعت فی الاقتداء نه دی. (المراقات ۳/۱۷۳)

په مسجد کې د حلقو په ځای په صف کې ناسته په کار ده

﴿٧٧﴾ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَانَا
جابر بن سمرة رضی اللہ عنہوایې چې حضور ﷺ یو ورځ زمونږ خواته تشریف راوړ او مونږ یې ولیدو

(۱) اخرجه مسلم ۳۲۵/۱ رقم الحديث ۱۳۰ ۱۳۸، وأبو داود ۴۲۸۱ رقم الحديث ۶۸۰، والنسائي ۸۲/۲، رقم الحديث: ۷۹۵.

حلقاً فَقَالَ : « مَا لِي أَرَاكُمْ عَزِيزِينَ ؟ » ثُمَّ
په مختلفو دائرو کې ، نووې فرمايل : چې څه وجه ده زه تاسو جدا جدا دائرو کې وينم بيا يو ځل حضور
خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ : « أَلَا تَصْفُونَ كَمَا تَصِفُ الْمَلَائِكَةُ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زموږ خوا ته تشریف راوړو وې فرمايل داسې صفونه ولې نه جوړوئ څنگه چې صف تړلي وي
عِنْدَ رَبِّهَا ؟ » فَقُلْنَا : يَا رَسُولَ اللَّهِ ! وَكَيْفَ تَصِفُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا ؟
فرستود الله تعالى په حضور کې مونږ عرض وکړو بيا رسول الله ! څنگه صف تړي فرستې د الله تعالى په دربار
قَالَ : « يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الْأُولَى وَيَتَرَاصُونَ فِي الصَّفِّ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱) .
کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل اولني صفونه پوره کوي او صف کې يو ځای ودرېږي.

توضیح: عزیزین: ځان له ټولګي او دائرو شکل کې ناستې ته ویلی شي.

حلقاً: د حلقه جمع ده ددې مطلب هم د عزیزین په شان دی.

يتراصون: نزدې نزدې برابر برابر صف کې او درېدو ته ویلی شي. (المرقات ۳/۱۷۳).

د زنانو او سرو بهترین صف گوم یو دی

﴿ ۸ ﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوْلَاهَا
د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايې د سرو اولني صف بهتر
وَشَرُّهَا آخِرُهَا وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَشَرُّهَا أَوْلَاهَا » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۲) .
دی او بدترین صف وروسته صف دی او زنانو دپاره آخري صف بهتر دی او بدترین صف اول دی.

توضیح: خیر صفوف: د سرو صف اول کې دا فضیلت د دوو وجهو نه دی یو خود اول صف فضیلت په دویم او دریم باندي ډیر دی دې اعتبار سره ویلی شوي دي چې د سرو اول صف د نورو صفونو په اعتبار سره د ثواب په لحاظ سره بهتر دی یعنې ددې ثواب ډیر دی دویمه وجه داده د سرو صف اول هغه وخت بهترین صف دی چې وروستو د زنانو صفونه وي هغې نه لرې د شیطان وسوسې دوي ته به نه رسي ځکه

(۱) أخرجه مسلم ۳۲۲/۱ رقم الحديث: ۱۱۹-۱۲۰، وأبو داود ۴۳۱/۱ رقم الحديث: ۶۶۱، والنسائي ۹۲/۲، رقم الحديث: ۸۱۶.

(۲) أخرجه مسلم ۳۲۲/۱ رقم الحديث: ۱۳۲-۱۴۱، وأبو داود ۴۳۸/۱ رقم الحديث: ۶۷۸، والنسائي ۹۳/۲، رقم الحديث: ۸۲۰.

بهترین صف دی. او د سرو خو اخري صف د امام نه لري وي دویم زنانو ته نزدې وي دې کې د وساوس شیطاني او نسوانی احتمال زیات وي، ځکه بدترین صف دی. (المراقات ۳/۱۷۴).

صفوف النساء: د زنانو صفونو کې افضل او غیر افضل وجه یو کیدی شي هغه دا چې د سرو نه ډیر لري وي و سوسې په کې نه وي ځکه ثواب په اعتبار سره افضل دی د زنانو صف اول بدترین یو دې و چې نه دی چې امام پسې نزدې ولاړ وي وې ثواب ورته په دې نه ملا ویري، دویم د سرو سره خواته وي دې کې ثواب کم او خطر ډیره وي، ځکه بدترین صف دی. (المراقات ۳/۱۷۴).

سوال: صفونه خو د مونځ د پاره دي او مونځ خو خیر خیر دی بیا د مونځ صف ته بدترین ولې ویلی شوی دی که هغه صف د سرو وي یا د زنانو.

جواب: بدترین صف ورته د مونځ د صف په حیثیت سره نه دی و ټیلي شوی بلکې د صف خارجي بد اثراتو د وجې نه ورته بدترین ویلی شوی دی.

دویم جواب: هر هغه خیر هماغه مقابلې کې راغلی دی ددې ترجمه بدترین نه ده بلکې افضل مقابلې کې غیر افضل دی او افضلیت او غیر افضلیت د ثواب د کموالي په اعتبار سره دی نو د زنانو د پاره صف اول کې ثواب کم دی او سرو د پاره آخري صف کې ثواب کم دی.

الفصل الثانی:

په صفونو کې خالي ځای پرینودل نه دی په کار

﴿۹﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رُضُوا صُفُوفَكُمْ وَقَارِبُوا
انسان ځای ته راوړي دی چې حضور ﷺ فرمایي چې خپلو صفونو کې جوخت شئ او نزدې او درېږي
بَيْنَهَا وَ حَادُوا بِالْأَعْنَاقِ فَوَ الَّذِي لَفِيهِ بِيَدِهِ
د صفونو مینځ کې یعنې خپل ستونه برابر ساتئ قسم په هغه ذات باندې چې دهغه په قبضه کې زما ځان
إِنِّي لَأَرَى الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ كَأَنَّهَا الْحَدَفُ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۱).
دی چې شيطان د تورې چیلې بچي په شان ستاسو صفونو په کولو والي کې ننوتو باندې وینم.

توضیح: وقاربوا ايښه: یعنې دوو صفونو په مینځ کې دوهمه فاصله مه ساتئ چې یو صف په کې ودرېږي دا د قاربوا یو مطلب دی دویم مطلب دا دی چې خپل مینځ کې نیرېږي او درېږي مینځ کې خلا

(۱) أخرجه أبو داود ۱۳۱/۱ رقم الحديث: ۶۶۷، والنسائي ۹۲/۲، رقم الحديث: ۸۱۵.

پاتې نه شي. (المركات ۳/۱۷۵).

وحادوا: داد محاذات نه دی د برابرې معنی سره دی یعنې ستونه او ولي یو شان ساتئ مخکې وروستو په کې مه کوئ ددې ممانعت راغلی، د ملاعلي قاري دا توجیه خوبه نه ده هغه فرمایي چې ستونه برابر ساتئ مطلب دا دی صفونو کې څوک په اوچت ځای باندې څوک بنکته یا امام اوچت او مقتدي بنکته وي چې په دې سره د بعضو څپونه اوچت او د بعضو لاندې پاتې وي (دا معنی داسې بعیده شان ده) (المركات ۳/۱۷۵).

خلل: ځا او لاه دواړو باندې فتحه ده د مونځ کوونکو په مینځ کې فاصلې ته ویلی شي دې ته فرجة هم ویلی شي، ددې جمع فرجات ده.

الحذف: حذف باندې فتحه ده بیا ډال باندې هم فتحه ده د گډې بچې ته ویلی کېږي چې بالکل تور وي نه یې غوړونه شته او نه یې لکې دا قسم بچې د حجاز او یمن په گډو کې وي دا د شیطان د اولاد یو فوټو کاپي ده. حدیث نمبر (۱۷) کې حذف تفسیر (اولاد الضأن الصغار) سره یو راوي کړی دی هغه یو سند تفسیر دی (المركات ۳/۱۷۵).

کانها: دې روایت کې ضمیر تانیث دی یو روایت کې کانه ضمیر مذکر دی ددې یو جواب دا دی چې مذکر ضمیر شیطان طرف ته راجع دی او مؤنث ضمیر په اعتبار د خبر سره دی ځکه چې حذف مؤنث دی. **دویم جواب:** د ضابطې او قاعدې په طور باندې دا دی (زیدها هو) که لفظ زید طرف ته ضمیر راجع کېږي نو هو ضمیر به راځي که دلته لفظ د زید د کلمه معنی سره واخلی ضمیرها به راځي دا قاعده هر ځای کې جاري ده دلته هم داسې کېږي کله ای لفظ شیطان او کانه ای کلمه الشيطان. (المركات ۳/۱۷۵).

په مخکې صفونو کې باید څه نقص نه وي

﴿۱۰﴾ وَعَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَتَمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمُ ثُمَّ

حضرت انس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمایي چې اولني صف پوره کړئ بیا دې

الَّذِي يَلِيهِ فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ ». (رواه أبو داود) ^(۱).

سره نزدې صف پوره کړئ او صف کې که کومه کمی وي هغه آخري صف کې کیدل په کار دي.

(۱) أخرجه أبو داود ۴۳۵/۱ رقم الحديث: ۶۷۱، والنسائي ۹۳/۲، رقم الحديث: ۸۱۸.

صف مکمل کولو سره لوی ثواب دی

﴿۱۱﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ
د حضرت براء بن عازب نه روایت دی وایی چې حضور ﷺ به فرمایل: چې الله تعالی او ملائکے
يُصَلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يَلُونِ الصُّفُوفِ الْأُولَى وَمَا مِنْ خُطْوَةٍ
رحمت لیري په هغه کسانو باندی کوم چې اولنی صفونو ته نزدی وی او الله تعالی ته ددی قدم نه بل
أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ مِنْ خُطْوَةٍ يَنْشِيهَا يَصِلُ الْعَبْدُ بِهَا صَفًّا. (۱)
محبوب قدم نشته کوم چې د صف دیو خای والی د پاره استعمال شی.

په صف کې بنی طرف ته او دریدل بهتر دی

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى
عائشه رضی اللہ عنہا فرمایي چې حضور ﷺ فرمایلي دي چې الله تعالی او فرشتي رحمت لیري د
مَيَّامِنِ الصُّفُوفِ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۲)
صف بنی طرف والا و باندی.

د تکبیر نه پس هم امام صفونه برابر ولی شی

﴿۱۳﴾ وَعَنِ الثُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّي صُفُوفَنَا إِذَا
د ثعمان بن بشیر رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایی چې رسول الله ﷺ به زمونږ صفونه نیغول کله چې
قُبْنَا إِلَى الصَّلَاةِ فَإِذَا اسْتَوَيْنَا كَبَّرَ (۳)
به مونږ او دریدو مونږ د پاره چې صفونه به برابر شو د هغې نه پس به نبی ﷺ تکبیر تحریمی وویلو.
﴿۱۴﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَنْ يَمِينِهِ: «اعْتَدِلُوا
د انس رضی اللہ عنہ نه روایت دی وایی چې حضور ﷺ به خپل بنی طرف ته فرمایل نیغ او دریرئ او

(۱) أخرجه أبو داود (۱۳۲/۱) رقم الحديث: ۶۶۱، والنسائي (۸۹/۲) رقم الحديث: ۸۱۱

(۲) أخرجه أبو داود (۱۳۷/۱) رقم الحديث: ۶۷۲.

(۳) أخرجه أبو داود (۱۳۵/۱) رقم الحديث: ۶۷۰.

سَوُّوا صُفُوفَكُمْ. وَ عَنِ يَسَارِهِ: « اَعْتَدِلُوا سَوُّوا صُفُوفَكُمْ ».

خپل صفونه برابر کړئ او گس طرف ته به یې هم فرمایل چې صفونه نیغ ودر وئ او برابر شی.

په مونځ کې ولي (اورې) نرم سائل بهتر دی

﴿۱۵﴾ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « خِيَارُكُمْ

د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روایت دی وایې چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایل تاسو کې بهترین خلک هغه دي

الْيَنُكُم مَّنَا كِبَ فِي الصَّلَاةِ »^(۱).

چې نرم وي ولي ددوي په مونځ کې.

توضیح: الينکم مناکب: یعنی مونځ کې بنه سړی هغه دی چې مونځ کې ولي نرم وساتي (المرقات ۳/۱۷۷).

ددې شارحین مختلف مطلبونه ذکر کړي: (۱) د صفونو د نیغولو د پاره یو سړی راشي او صف کې د ولاړو خلکو د نیغولو د پاره د هغوي ولي ونیسي او مخکې وروسته یې کړي نو بنه سړی هغه دی چې د بل لاس کې خپل ولي د صف نیغ کیدو د پاره ورکړي او ضد نه کوي تکبر نه کوي په راتلونکي حدیث نمبر (۱۷) کې الفاظ (ولینوا فی ایدي اخوالکم) نه دا مطلب واضح طور باندې متعین دی. (المرقات ۳/۱۷۷).

دویم مطلب دا دی چې د مونځ دوران کې ځای تنگ وي نوی راتلونکی مونځگزار یا ورسره ولاړ ملگري د پاره ولي نرم کړي او په ولي سره په صف کې ولاړو کسانو ته دیکه مه ورکوي دا مطلب بنه دی بعضې نادان خلک دا ناداني کوي. دریم مطلب دا دی چې په مونځ کې په بنه خشوع او خضوع سره ولي نرمول او تاویل دا مطلب یو څه بعید دي.

الفصل الثالث:

﴿۱۶﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اسْتَوُوا اسْتَوُوا اسْتَوُوا فَوَالَّذِي

انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وایې چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي تاسو برابر ودر یږئ او قسم دي وي په هغه

(۱) أخرجه أبو داود ۱۳۵/۱ رقم الحديث: ۱۷۲.

تَفْوِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ خَلْفِي كَمَا أَرَاكُمْ مِنْ بَيْنِ يَدَيْ « (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۱)

ذات چي د چا په قبضه کي زما ساه ده څنگه چي تاسو مخي ته وينم دغه شان خپل شاته هم وينم.

په ولو او گيتو سره صف نیغیري

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى

ابو امامه راوي دي وايي چي: حضور ﷺ فرمايي الله تعالى او دهغه فربتي رحمت ليري په

الصَّفِّ الْأَوَّلِ « قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَعَلَى الثَّانِي قَالَ: « إِنَّ اللَّهَ

اول صف باندي صحابو عرض وکړو يا رسول الله! دويم صف باندي هم حضور ﷺ فرمايل الله

وَمَلَائِكَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ « قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَعَلَى الثَّانِي

تعالی او فربتي اول صف باندي رحمت وايي، صحابو عرض وکړو يا رسول الله! دويم صف باندي هم

قَالَ: « إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ « قَالُوا

حضور ﷺ فرمايل الله او دهغه فربتي په اول صف باندي رحمت ليري صحابو عرض وکړو

يَا رَسُولَ اللَّهِ ا وَعَلَى الثَّانِي ؟ قَالَ: « وَعَلَى الثَّانِي « قَالَ

يا رسول الله! په دويم صف باندي هم، رسول الله ﷺ فرمايل: په دويم صف باندي هم بيا فرمايل

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَوُّوا صُفُوفَكُمْ وَحَاذُوا بَيْنَ مَنَاكِبِكُمْ وَلِيْمُوا فِي أَيْدِي إِخْوَانِكُمْ

رسول الله ﷺ خپل صفونه برابر ساتئ او خپل ولي هو ارساتئ او دخپل ورور لاسونو مخي ته نرم

وَسُدُّوا الْخَلَلَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ بَيْنَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْحَدَفِ « يَعْنِي أَوْلَادَ الضَّأْنِ الصِّغَارِ. (۲)

کپړئ صفونو کي خلا مه پيدا کوي شيطان حذف يعني دگډور کي بچي جوړ شي او ستاسو مينځ کي ننوځي

توضیح: وعلی الثانی: دې ته عطف تلقین ویلی شي یعنی صحابو د حضور ﷺ توجه صف ثانی

د فضیلت طرف ته اړول غواړي یا رسول الله ﷺ اول فضیلت خو تاسو بیان کړو د دویم

صف فضیلت هم بیان کړه چې الله تعالی په دویم صف باندي هم رحمت وليري، ځکه حضور ﷺ

دریم ځل باندي د دویم صف فضیلت بیان کړو.

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۹۱/۲ رقم الحديث : ۸۱۳.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۹۶۲/۵.

المنكأب: دلته د ولو ذكر بار بار راغلی دی بعضې روایاتو کې قدمین هم راغلي دي اصل خبره داده. چې صف د انسان د: بسم د ولو او گیتو په ذریعه باندې نیغ او سیدها کولی شي دا هغه اعضاء دي که دا برابر شي نو پوره صف به سیدها شي د خپو منځې او وروستو حصې سره صف نه سیده کېږي، ځکه چې د چا خپې اوږدې وې د چا وړې وې خو گیتې داسې ځای واقع دي ددې برابرولو سره ټول اعضاء برابرېږي. (المرقات ۳/۱۷۸).

﴿۱۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَادُوا

ابن عمر رضي الله عنه راوي دي وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايل صفونه سیدد کړئ او برابروالي ساتئ

بَيْنَ الْمَنكأبِ وَ سُدُّوا الْخَلَلَ وَ لِيُنُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ وَلَا تَذَرُوا فُرُجَاتٍ

د خپلو ولو منځ کې د صفونو خالي ځايونه ډک کړئ خپل وروڼه په لاس کې نرم اوسئ او مه پرېږدئ خلا په

الشَّيْطَانِ وَ مَنْ وَصَلَ صَفًا وَصَلَهُ اللَّهُ وَ مَنْ

صفونو کې د شيطان د پاره کوم کس چې صف يو ځای کړو الله تعالی به هغه يو ځای کړي او څوک چې

قَطَعَهُ قَطَعَهُ اللَّهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَ النَّسَائِيُّ مِنْهُ قَوْلُهُ: وَ مَنْ وَصَلَ صَفًا إِلَى آخِرِهِ. ^(۱)

صف وران کړي الله تعالی به هغه مات کړي. نسائي دا حديث من وصل صفا نه اخره پورې نقل کړی دی.

امام په مينځ کې اوږول په کار دي

﴿۱۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُوشَطُوا الْإِمَامَ

حضرت ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي امام منځ کې اوږوي (يعني صف

وَ سُدُّوا الْخَلَلَ. « (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ). ^(۲)

بندي داسې کوي چې امام نبي او چپ طرف کسان برابر وي) او د صف خالي ځايونه بند کړئ.

په اول صف کې په شموليت نه کولو باندې سخت وعيد

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « لَا يَزَالُ قَوْمٌ

د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم وويل چې څه خلک دی چې هميشه نه

(۱) أخرجه أبو داود ۱۳۳/۱ رقم الحديث: ۶۶۶، والنسائي ۹۳/۲ رقم الحديث: ۸۱۹.

(۲) أخرجه أبو داود ۱۳۹/۱، رقم الحديث: ۶۸۱.

يَتَأَخَّرُونَ عَنِ الصَّفِّ الْأَوَّلِ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللَّهُ فِي النَّارِ. (۱)

وروستو کيږي د اولني صف نه تردي چې الله تعالی دوي دوزخ کې واچوي.

توضیح: يتاخرون عن الصف: مراد دادی چې يو کس مسلسل نيکي کې سستي کوي تاخير کوي (المرقات ۳/۱۸۰)

د ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ (البقرة آیت: ۱۴۸) پروانه کوي ده ته ددې عمل عين مطابق سزا ملا ويږي او هغه سزاده چې کوم کس ټولو نيکيو کې وروستو پاتې شي ددې اثر دادی چې دا کس اخر دوزخ ته لاړ شي آخر دا چې دا کس دوزخ والاو ته نژدې شي دا مطلب واضح دی بنکاره معلوم ويږي ددې حديث وعيد هغه منافقينو د پاره دی چې ددوي دا عادت وي او نفاق د وجې نه داسې کوي لکه دويم حديث کې دي (لا ياتون الى الصلوة الا دبراً) قرآن کې دي: ﴿قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى﴾ (نساء آیت: ۱۴۲)

ددې توجيه ضرورت ځکه دی چې ټول مسلمانان اولني صف کې نه ودرېږي آخر صحابو دور کې هم اتم لم صف کې خلک ودرېدل.

په صف کې وروسته ديواڅې او دريدو والا حکم

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَبِيصَةَ بِنِ مَعْبُدِ بْنِ مَعْبُدٍ قَالَ: رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يُصَلِّي

دوايصه بن معبد رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم يو کس وليدو چې مونځ يې کولو

خَلْفَ الصَّفِّ وَخَدَّهَ فَأَمَرَهُ أَنْ يُعِيدَ الصَّلَاةَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ (۲)

صف کې وروسته ځانله حضور صلى الله عليه وسلم ورته دوباره د مونځ کولو حکم ورکړو.

توضیح: ان يعيد الصلوة: مخکې صف کې چې ځای وي او وروسته صف کې ځان له مونځ کوی آیا دا مونځ کېږي او که نه کېږي دې کې اختلاف دی. (المرقات ۳/۱۸۰).

د فقهاو اختلاف: امام احمد بن حنبل رحمه الله وايي ددې کس مونځ ونه شو، لهذا د مونځ فاسد کيدو سره د مونځ اعاده دې وکړي دريواره ائمه جمهور وايي داسې کول مکروه تحريمي دي ددې کس مونځ خو وشو خود مکروه تحريمي د وجې نه اعاده ده که استحباباً وي او که لزوماً وي.

(۱) أخرجه أبو داود ۱۴۸/۱، رقم الحديث: ۶۷۹.

(۲) أخرجه أبو داود ۱۳۹/۱، رقم الحديث: ۶۷۲، والتِّرْمِذِيُّ ۱۱۶/۱، رقم الحديث: ۲۲۰ وأحمد في المسند ۲۲۸/۱.

دلائل: امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ زِيْر بحث حديث دو ابصه نه استدلال كړی دی دې كې واضح الفاظ دي چې مونځ دوباره وكړه، لهذا اعاده د بطلان صلاة په وجه ده. (المركات ۳/۱۸۰).
جمهورو د حضرت ابوبكر روايت نه استدلال كړی دی كوم چې باب الموقف كې د فصل اول حديث نمبر (۵) دی دا بخاری ذكر كړی دی.

دې كې مذكور دي چې حضرت ابوبكر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صف نه بهر دروازي سره نيت وكړو او دركوع په حالت كې صف ته نژدې شو خو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د اعادي حكم ورنه كړو. (المركات ۱۸۰-۳/۱۸۱).

فتاوی ظهيريه كې د علماء احنافو ملك مطابق تفصيل داسې دی كه مخكې صف ډك وي او يو كس وروسته راغی، نو مخكې صف نه دې يو كس را وروسته كړي مونځ دې وكړي كه د فتنې خطر ه وي نو څوك دې نه را وروسته كوي، بلكې ځان له دی او دريږي مونځ كېږي. كه د دې امور و رعایت ونه شو، نو مونځ به مكروه شي.

علامه محمد يوسف بنوري رَحْمَةُ اللهِ د علماء و فتوى نقل كړې ده نن سبا دور كې د زمانې د فساد او د كم عقلی او د جهل د وجې ځان له دې ودریږي دا بهتره ده گڼي را خلكو سره به مونځ كې جگړه شروع شي.
جواب: جمهور د زير بحث حديث نه دا جواب وركوي دې حديث كې امام ترمذی اضطراب ذكر كړی دی علامه ابن رشد مالکی هم فرمائي دې حديث كې اضطراب دی، دا قابل استدلال نه دی.

دويم جواب دا دی اعاده د امام احمد او اسحاق په نزد ده، نور ائمه هم د اعادي خبره كوي. دا حديث د هغې په خلاف كې نه شي پيش كولی د اعادي نوعيت او حيثيت جدا جدا دی. **اقتام** احمد او اسحاق رَحْمَةُ اللهِ په نزد اعاده د بطلان صلوة د وجې نه ده او د جمهورو په نزد د كراهت تحريمي د وجې نه ده بهر حال اعاده خو په هر حال شته دی چې د هرې وجې نه وي. صاحب هدايه ليكي: كراهت د وجې نه اعاده د مونځ راخي.

يو جواب دا هم دی شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللهِ فرمائي دا اختلاف هغه وخت دی چې ټول مونځ وروسته وكړی او صف كې خالي ځای دی هغه لار نه شی كه نيت وروسته وكړي او باقي صف ته په مزه مزه ورشي نو دده د پاره د اعادي حكم نشته. (اشعة اللمعات ۸۰۵)



بَابُ الْمَوْقِفِ:

په مونځ کې د او دریدو بیان

جماعت سره مونځ کولو متعلق صاحب مشکوٰة عجیبه طرز باندې عنوانات قائم کړې وو ټولو نه پرومبی یې د جماعت فضیلت او په جماعت پریښودلو باندې وعیدات بیان کړل کله چې فضیلت ذهن کې راغی، نو د امام او مقتدی ودریدو یعنی صفونه برابرولو او دې کې د قیام په دوران کې هیت کذائیه بیان کړو تردې چې د جماعت طریقہ یې اوښودله چې صفونه یې داسې جوړ کړی کله چې عملي طور باندې صفونو کې ودریدل، اوس یې صفونو کې ودریدو بیان شروع کړو، کله چې د بیان اوریدونکو او د زده کونکو شوق پیدا شو، اوس به دا جماعت څوک کوي، بآب الإمامة سره یې ددې بیان وکړو ددې ډیر زیات ضرورت وو او ویې ښودل چې د جماعت اهل فلان فلان خلک دي.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

نفلی جمعه غیر اختیاري جائز ده

﴿١﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : بَثُّ فِي بَيْتِ خَالَتِي مَيْمُونَةَ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ
عبدالله بن عباس <small>رضي الله عنه</small> وایي ما خپلې ترور ميموني <small>رضي الله عنها</small> سره شپه تيره کړه نو او دریدو رسول الله
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فَقُنْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأَخَذَ بِيَدِي
<small>صلى الله عليه وسلم</small> (تهجد) مونځ دپاره زه هم دنبي <small>عليه السلام</small> چپ طرف ته او دریدم نو ونيو نبي <small>عليه السلام</small> لاس زما
مِنْ وَرَائِ ظَهْرِي فَعَدَلَنِي كَذَلِكَ مِنْ وَرَائِ ظَهْرِي إِلَى الشَّقِ الْأَيْمَنِ. (متفق عليه). ^(۱)
وروسته زمانه نوزه یې داسې وارولم د خپل وروسته جانب نه نبي طرف ته.

توضیح: فاخذ بيدي: اکثر روایاتو کې راغلي چې غوړ نیولو سره یې تاو کړی دی، دې حدیث نه علماءو ډیر مسائل ثابت کړي دي. (۱) بغیر تداعي غیر ارادي طور باندې نقل جماعت جائز دی. (۲) که امام سره جماعت کې صرف یو مقتدی وي د امام سره به نبي طرف ته ودرېږي. (۳) مونځ کې عمل قلیل کولی شي. (۴) مقتدی له امام نه مخکې کیدل په کار نه دي اگر چې لږ وخت دپاره وي حضور

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۰/۲، رقم الحديث: ۲۹۷، ومسلم في الصحيح ۵۳۱/۱ رقم الحديث: ۱۹۲-۷۶۳، وابن داود ۱۰۷/۱ رقم الحديث: ۶۱۰، والنسائي ۱۱۰۱/۲، رقم الحديث: ۷۱۲، والترمذي ۱۵۱/۱ رقم الحديث: ۲۳۲، وابن ماجه ۳۱۲/۱، رقم الحديث: ۹۷۳. أخرجه أحمد في المسند ۲۴۹/۱.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ محنت و کړو ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَبِي د شاطرف نه بل طرف ته کړو. (۵) داسې کس اقتدا، کول جائز دي کوم کس چې شروع کې د جماعت اراده نه وي کړي او اوس يې اراده وکړه. (المرقات ۳/۱۸۲).

که مقتديان دوه کسان وي څنگه به او درېري

﴿۲۶﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ : قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُصَلِّيَ فَجِئْتُ

حضرت جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ کولو د پاره ودریدو زه راغلم او د نبي عَلَيْهِ السَّلَام

حَقُّ قُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَدَارَنِي حَتَّى أَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ جَاءَ جَبَّارُ بْنُ صَخْرٍ

چپ طرف ته ودریدم نبي عَلَيْهِ السَّلَام زمالاس ونيو او خپل بني طرف ته يې ودرولم بيا جبار بن صخر راغی د

فَقَامَ عَنْ يَسَارِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخَذَ بِيَدِنَا جَمِيعًا فَدَفَعَنَا حَتَّى أَقَامَنَا خَلْفَهُ. (۱)

نبي عَلَيْهِ السَّلَام چپ طرف ته او دریدو نبي عَلَيْهِ السَّلَام زموږ د دواړو لاسونه ونيول او وروستويې ودرولو.

توضیح: که مقتدي يو وي دده خبره خو مخکې معلومه شوه که مقتديان دوه وي د بعضو خيال دادی چې منځ کې دې ودرېزي او چپ او بني طرف ته مقتديان. دې حديث نه دا هم معلومه شوه يو وخت دواړو لاسونو له حرکت وړکول جائز دي دا د نوافلو خبره ده دې کې سهولت دی، ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د علقمة او اسود په منځ کې او دریدو مونځ يې وړکړو کيدی شي ځای تنگ ويا څه بل عذر ودايو جزئي واقعہ ده مسونه طريقه نه ده. (المرقات ۳/۱۸۳).

مقتدي زفانه او سړی به څنگه او درېري

﴿۲۷﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ : صَلَّيْتُ أَنَا وَيَتِيمٌ فِي بَيْتِنَا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ

د انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: ما او يتيم خپل کور کې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره مونځ وکړو او

أَمْرٍ سَلِيمٍ خَلْفَنَا. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱).

ام سليم زموږ نه وروسته وه.

توضیح: يتيم: د حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ورور نوم يتيم وو، بعضې وايي ضميره نوم يې وو په يتيم سره مشهور دی. (المرقات ۳/۱۸۳).

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۲۵/۱ رقم الحديث : ۷۶۳ - ۱۸۱.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۱۲/۲، رقم الحديث : ۷۲۷.

ام سلمه : د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مور نوم دی یو روایت کې العجوز وراه نا الفاظ هم دي مراد ام سلمه ده دا د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رضاعي خاله یا عمه وه . (المرقات ۳/۱۸۳).
دې حدیث نه معلومه شوه که مقتدی زنانه او سړی مشترک وي د زنانه صف وروسته خان ته په کار دی .
اگر چې زنانه د محارمو نه ولې نه وي که زنانه د سرود صف په منځ کې او درېږي امام صاحب طرف ته
منسوب دی د هغه په نزد زنانه نه بڼي او چپ طرف او دې نه وروسته یعنی درې کسانو مونځ باطل دی نو
د زنانه خپل مونځ صحیح دی د ائمو ثلاثو په نزد باندي مونځ باطل نه دی چې چیرې امام د زنانو د
امامت نیت ونه کړي د زنانو مونځ به فاسد شي .

مقتدی یو سړی او زنانه وي جماعت به څنگه او درېږي

﴿٤٤﴾ وَ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِهِ وَ بِأَمْرِهِ
انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه مروی دي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ وکړو دده (یعنې انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) او دده مور (ام
أَوْ خَالَتِهِ قَالَ : فَأَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ وَ أَقَامَ الْمَرْأَةَ خَلْفَنَا . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱).
سليم) یادده ترور سره، انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او بڼي نبي عَلَيْهِ السَّلَام زه خپل بڼي طرف ته او زنانه بڼي وروسته زمانه ودروله

د صف ته در سیدونه اخوا که رکوع وکړې نو څه به کوي؟

﴿٤٥﴾ وَ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ أَنَّهُ انْتَهَى إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
: بوبکره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه مروی دي هغه یو ځل د نبي عَلَيْهِ السَّلَام سره مونځ کې شاملیدو د پاره هغه وخت ورسیدو
وَ هُوَ زَاكِعٌ فَزَكِعَ قَبْلَ أَنْ يَصِلَ إِلَى الصَّفِّ ثُمَّ مَشَى إِلَى الصَّفِّ .
چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام رکوع کې و هغه صف ته رسیدو نه مخکې رکوع ته لاړو بیا ورو ورو لاړو صف کې شامل
فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : « زَادَكَ
شونې کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته یې ددې واقعي ذکر وکړو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته و فرمایل چې زیات دي
اللَّهُ جِزْئًا وَلَا تُعَدُّ » . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) (۲).
کري الله تعالی ستاسو حرص نور هم خو آینه داسې مه کوي .

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۸۶/۲ رقم الحديث : ۸۰۳ .

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۶۷/۲ رقم الحديث : ۷۸۳ .

توضیح: رکوع: یعنی صف کې شامل نه وو خو جماعت موندلو د پاره مسجد ته داخل شو هغه ځای نه رکوع ته لاړو بیا حالت رکوع کې تلو تلو صف کې داخل شو دا کار حضرت ابو بکره حضور ﷺ سره موندلو په دوران کې کړی دی بیا یې د حضور ﷺ نه د مسئلې تپوس وکړه حضور ﷺ مونځ صحیح گرځولی دی. خو دا عمل دوباره بیا مه کوه. (المرقات ۳/۱۸۴).

دې حدیث نه معلومه شوه چې څان له صف کې وروسته ودریدلو سره موندلو نه فاسد یږي. لکه د جمهورو مسلک منځ کې بیان شو، دویمه خبره ددې حدیث نه دا معلومه شوه چې امام پسې فاتحه لوستل فرض یا واجب نه دي که داسې وی نو حضور ﷺ به صحابي ته حکم کولی چې لاړشه موندلو وکړه دې صحابي فاتحه نه ده لوستلې او د لوستلو وخت کله وو شوافع حضرات هم وایي چې رکوع کې مقتدي امام سره شریک شو هغه دا رکعت او موندلو مونږ وایو که رکعت یې او موندو نو فاتحه یې کله وویل او موندلو څنگه صحیح شو. معلومه شوه مقتدي باندې فاتحه لوستل فرض نه دي غیر مقلدین حضرات خلک شک کې اچوي.

ولاعتد: دا د باب نصرینصر نه د عود په معنی سره دی یعنی دوباره داسې مه کوه دې کې د صف نه جدا ودریدل لازم راځي بیا حالت رکوع کې تلل راځي.

(۲) د اللفظ د عدا یعدونه هم دی د منډې معنی کې دی یعنی داسې په منډو صف کې شامل کیدو کوشش مه کوئ بلکې سکون سره راځئ ثواب به ملاویږي بیا د منډې فائده څه شوه.

(۳) دا د باب افعال نه هم کیدای شي د اعادې په معنی سره دی یعنی موندلو واپس کولو ضرورت نشته بهر حال اوله صیغه او اول مطلب ډیر واضح او مناسب دی. (المرقات ۳/۱۸۴).

الْفَصْلُ الثَّانِي:

﴿٤﴾ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ قَالَ: أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كُنَّا ثَلَاثَةً
سمره بن جندب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وایي چې حضور ﷺ مونږ ته دا حکم وکړو چې کله مونږ درې کسان یو
أَنْ يَتَقَدَّمَ مِنَّا أَحَدُنَا . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) ^(١)
مونږ کې به یو کس منځ کې شي (یعنی زموږ امام به جوړ شي).

(١) أخرجه الترمذي في السنن ١٥٢/١ رقم الحديث: ٢٢٢.

امام ته یواځې په اوچت ځای باندې او دریدل مکروه دي

﴿۷﴾ وَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ : أَمَرَ النَّاسَ بِالْمَدَائِنِ وَ قَامَ عَلَى دُكَّانٍ
دعمار بن یاسر <small>رضی اللہ عنہ</small> نه مروی دي هغه مدائن کې ته خلکو امامت وکړو او او دریدو په چوتره باندې د
يُصَلِّي وَ النَّاسُ أَسْفَلَ مِنْهُ فَتَقَدَّمَ حُذَيْفَةُ فَأَخَذَ عَلَى يَدَيْهِ
مونځ کولو دپاره او مقتديان يې بنکته ولاړو و حذيفه <small>رضی اللہ عنہ</small> مخکې شو او عمار يې ددواړو لاسونو نه ونيو
فَاتَّبَعَهُ عَمَّارٌ حَتَّى أَرْزَلَهُ حُذَيْفَةُ فَلَمَّا فَرَّغَ عَمَّارٌ مِنْ صَلَاتِهِ
عمار د حذيفه سره څه مقاومت ونه کړو بنکته يې راکوز کړو عمار چې کله د مونځ نه فارغ شو وويل هغه ته
قَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ : أَلَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « إِذَا أَمَرَ الرَّجُلُ الْقَوْمَ
حذيفه <small>رضی اللہ عنہ</small> : آياتانه دي او ريدلي چې حضور <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> فرمايلي کله چې يو کس امام جوړ شي د قوم
فَلَا يَقُمْ فِي مَقَامٍ أَرْفَعَ مِنْ مَقَامِهِمْ أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ ؟ » فَقَالَ عَمَّارُ :
نوپه هغه ځای دي نه ودرېږي چې د مقتديانو ځای نه اوچت وي ياددي په شان الفاظ يې و فرمايل عمار
لِذَلِكَ اتَّبَعْتُكَ حِينَ أَخَذْتَ عَلَى يَدَيْ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۱) .
جواب ورکړو، ځکه خو چې تازمالاس ونيوو ما ستا اتباع وکړه.

توضیح: المدائن: دا د دولت ساساني او کسری د فارس پای تخت وو دي ته قصر ابیض نوم هم وئیلی شي حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ دا فتح کړو د کسری سرکاري پارلیمنټ کې يې د جامع مسجد بنیاد کېښودو او دغه علاقه کې رومي د جمعې مونځ ورکړو نن هم دغه مسجد د مدائن نوم سره يادېږي. حضرت عمار بن یاسر رضی اللہ عنہ مدائن يو مقام کې جماعت ورکولو حضرت حذيفه بن الیمان چې د فارس گورنرو و هغه هم هلته وو حضرت عمار بن یاسر يو اوچت ځای باندې ودریدو او مقتديان يې بنکته وو حذيفه ور مخکې شو او د لاس نه يې ونيولو او بنکته يې راکوز کړو مخکې شوی به وو خو لائيت يې نه وو ترلی صرف اراده به يې کړې وه او حديث نه داسې معلومېږي چې نيت يې ترلی وو.

شيخ عبد الحق رضی اللہ عنہ فرمایي: فأخذ على يديه أي جر حذيفة عمارا من خلف ظهره ينزله. د ملا نه نيول او پوندو نه رانيول ددې خبرې دليل دی چې هغه مانځه کې ولاړ وو، او اوچت ځای باندې ودریدل مکروه دي ددې وجې نه حذيفه رضی اللہ عنہ لاندې راکوز کړه. (اشعة اللمعات ۱/۵۱۰).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۹۹/۱ رقم الحديث : ۵۹۸.

د کراهت وجه: شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ د کراهت وجه دا ذکر کړې ده چې دې کې اهل کتابو سره مشابهت راځي هغوي به خپل امام مخصوص ځای باندې ودرولو مسلمانان یې ددې نه منع کړل که اوچت ځای باندې د امام سره یو څو مقتدیان شریک شول بیا کراهت نشته.

که امام بنکته ځای کې ولاړ وي نو بیا کراهت د څه وجه نه دی؟ که امام بنکته وي او مقتدیان اوچت وي، نو دې کې کراهت شته یا نشته که وي نو د څه وجه نه دی: دې مسئله کې د امام طحاوي خیال دا دی چې دا صورت مکروه نه دی، ځکه چې اهل کتابو سره مشابهت نشته لهذا جائز دی خو جمهور احناف فرمایي چې دا صورت هم مکروه دی دې کې د کراهت وجه جدا ده او هغه داده چې دې کې د امام توهین او تحقیر لازم راځي چې هغه په کندي او کوهي کې اسو، حالاً په طور باندې ولاړ وي او مقتدي اوچت احسن حالا ولاړ وي د امام سره دا طریقه د توهین او مکروه نه ده، نو څه ده؟ (المراقات ۳/۱۸۶).

د اوچت والي حد څومره دی؟ شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ لمعات کې لیکي: معتدل سړی د قد و قامت برابر اوچت والی وو مکروه دی. دویم قول لیدلو کې که امام ممتاز او بنکاره په نظر راتلو نو دې حد پورې مکروه دی، دریم قول که دیو لاس اوچت والي په اندازه وو دا هم مکروه دی دا آسان او واضح دی. سوال دا چې کله حضور ﷺ منبر باندې مونځ ورکړی دی هغه څنگه جائز شو ددې جواب دا دی د تعلیم امت د پاره د حضور ﷺ خصوصیت وو بل چا د پاره جائز نه دی اوس یو بل سوال دی چې عمار ته دا مسئله معلومه وه بیا اوچت ځای باندې ولې ودریدو؟

جواب: کیدی شي دغه وخت دا مسئله او حدیث دده نه هیر شوی وو خو حدیثه رَحْمَةُ اللَّهِ عملي طور باندې پوهه کړو. (المراقات ۳/۱۸۶).

اولحو ذلك: د حضرت حدیثه روایت کیدی شي بالمعنی وي، ځکه یې وفرمایل چې د حضور ﷺ الفاظ داسې وویا ددې په شان وو. (المراقات ۳/۱۸۷).

د تعلیم په غرض امام په اوچت ځای باندې او دریدی شي

﴿۸﴾ وَ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَلَّهُ سُئِلَ : مِنْ
سهل بن سعد ساعدي رَحْمَةُ اللَّهِ عَنْهُ په باره کې منقول دي چې ده نه تپوس وکړی شو چې د حضور ﷺ
أَنِّي هِيَ الْمُنْبَرُ؟ فَقَالَ: هُوَ مِنْ أُمَّةِ الْعَابَةِ عَمِلَهُ فُلَانٌ مَوْلَى فُلَانَةٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
منبر د څه ؤ هغه وفرمایل چې د څنگل د لرگي نه وو لکه فلانکی کس د فلانکی غلام ؤ هغه جوړ کړی ؤ
وَ قَامَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ عَمِلَ وَ وَضِعَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَ كَبَّرَ
کله چې تیار شو او کینودی شو حضور ﷺ باندې او دریدو او قبلي تمیې مخ کړ او تکبیر تحریمه

وَ قَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ فَقَرَأَ وَ رَكَعَ وَ رَكَعَ النَّاسُ خَلْفَهُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ

یہ وویلہ تہو لو خلکو د حضور ﷺ نہ شاتہ رکوع و کرہ بیا حضور ﷺ اوچت کپو خپل سر

ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى فَسَجَدَ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ عَادَ إِلَى الْبَيْتِ ثُمَّ قَرَأَ

مبارک در رکوع نہ او خپہ یی ماتہ کرہ او ځمکہ باندي یی سجده و کرہ بیا یی منبر تہ تشریف را و پو قرآت

ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ بِالْأَرْضِ.

یہ و کرہ او رکوع یی و کرہ رکوع نہ یی سرا وچت کپو بیا یی خپہ ماتہ کرہ او ځمکہ باندي یی سجده و کرہ

هَذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ وَ فِي الْمُنْتَفَى عَلَيْهِ لُحُوهُ وَ قَالَ فِي آخِرِهِ :

دا الفاظ د بخاری دي او د بخاری او مسلم روایت داسی دی ددی حدیث راوی په آخر کې دا وویل چې نبی

فَلَمَّا قَرَعَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا صَنَعْتُ هَذَا لِتَأْتُوا بِي وَلِتَعْلَمُوا صَلَاتِي»^(۱).

عَلَيْمَاتَكُم فَا رَغ شُونُو وَي فَر مَائِل دَا مَا ځمکہ و کړل چې تاسو زما اتباع و کړئ او زما مونځ زده کړئ.

توضیح: مدینې منورې نه نهه میلہ کې یو ځنگل دی چې غابه ورته ویلی شي هلته ونې ډیرې زیاتې دي (المراقات ۳/۱۸۷).

اثل: دویم روایت کې طرفاء لفظ راغلی دی دا دواړه د یو قسم ونې نوم دی دې ته کیږو ویلی شي.

فلان: دې نه مراد باقوم رومي دی دا ماهر ترکان وو د حضرت سعید بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غلام وو ده په

سنه ۲ هـ کې منبر نبوي ﷺ جوړ کړې وو (المراقات ۳/۱۸۷).

(مولى فلان) دې روایت کې واضح طور باندي مذکور دي يعنې رومي د حضرت سعید رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره

وو بیا حضرت عائشه انصاريه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سره وو د فلان نه مراد عائشه انصاريه ده (المراقات ۳/۱۸۸).

علماء ليکي چې د حضور ﷺ منبر د درې وړو پورو والا وو په يوې پورې ختل او کوزيدل

عمل کثير خو نه دی بلکه عمل قليل دی که عمل کثير هم شي د تعليم امت د پاره جائز نه بلکه ضروري دی.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۹۷/۲، رقم الحديث: ۹۱۷، ومسلم في الصحيح ۲۸۶/۱ رقم الحديث: ۵۱۱-۵۱۲، والنسائي ۵۷/۲،

رقم الحديث: ۷۲۹.

په حالت د اعتكاف كې د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امامت

﴿١٩﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُجْرَتِهِ

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې : حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپله حجره کې مونځ وکړو

وَالنَّاسُ يَأْتُونَ بِهِ مِنْ وَرَاءِ الْحُجْرَةِ. ^(١)

او خلکو د حجرې نه بهر اقتداء وکړه.

توضیح: فی حجرته: دې نه د کور حجره مراد ده بلکې اعتکاف په دوران کې په روژه کې جومات کې د پوزې چار دیوالي وه هغې ته یې حجره ویله هغې نه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آواز هم راتلو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به ترې کتل دې کې اشکال نشته مونځ کې د ځای متحد کیدل په کار دي، او اتحاد د مکان حاصل وو. (المراقات ۳/۱۸۹).

الفصل الثالث:

﴿١٠﴾ عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: أَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

د مالک بن اشعري نه مروی دی چې هغه وویل آیا زه تا سو د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ نه خبر نه کړم؟

قَالَ : أَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَفَ الرِّجَالَ وَصَفَ خَلْفَهُمُ الْغُلَمَانَ

نوی ویل: نبي عَلَيْهِ السَّلَام اودرولو مونځ (اول یې) د سر و صف قائم کړو بیا یې د هلکانو صف و ترلو او

ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ فَذَكَرَ صَلَاتَهُ ثُمَّ قَالَ :

هغوی ته یې مونځ ورکړو ابو مالک د نبي عَلَيْهِ السَّلَام مونځ بیان کړو (وې ویل) چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

« هَكَذَا صَلَاةٌ » قَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى : لَا أَحْسِبُهُ إِلَّا قَالَ : أَمَّيْ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(٢)

فرمایي مونځ داسې کوي عبد الاعلی وایي زما خیال دی چې ابو مالک (زما امت) هم ویلي دي یعنی

ابو مالک د حدیث آخري الفاظ داسې نقل کړي: حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: (هكذا صلوة امي) یعنی زما د

امت مونځ دې داسې شي.

(١) أخرجه أبو داود في السنن ١٧١/١ رقم الحديث ١١١٦.

(٢) أخرجه أبو داود في السنن ١٢٧/١ رقم الحديث ٦٧٧.

د ماتحت خلکو گمراه کوونکی حاڪمان تباه دي

﴿۱۱﴾ وَعَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ بَيْنَمَا أَنَا فِي الْمَسْجِدِ فِي الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ فَجَبَدَنِي رَجُلٌ مِنْ خَلْفِي جَبْدَةً
قيس بن عباد <small>رضي الله عنه</small> وايي زه جومات کي اول صف کي اودریدم يو کس زه د شاه خخه راخکلم اوزه يي
فَنَحَانِي وَ قَامَ مَقَامِي فَوَ اللَّهُ مَا عَقَلْتُ صَلَاتِي . فَلَمَّا
يو طرف ته کرم په خپله زما په محاي باندي اودریده په الله قسم زه په خپل مونځ هم پوهه نه شوم کله چې دغه
انصرفت إِذَا هُوَ أَبِي بَنُ كَعْبٍ فَقَالَ : يَا فَيَّ
کس مونځ وکړو پته ولگیده چې دغه کس ابی بن کعب <small>رضي الله عنه</small> دی هغه وفرمايل اي خوانه زمونږ دپاره د
لَا يَسُوءُكَ اللَّهُ إِنَّ هَذَا عَهْدٌ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنَّمَا سَلَّمَ إِلَيْنَا أَنْ نَلِيَهُ
حضور <small>صلى الله عليه وسلم</small> وصيت دی چې مونږ د حضور <small>صلى الله عليه وسلم</small> سره اودرېږو (د نبی <small>عليه السلام</small> نه پس مونږ
ثُمَّ اسْتَقْبَلَنَا الْقِبْلَةَ . فَقَالَ : هَلَكَ أَهْلُ الْعَقْدِ
دامام سره نزدې ودرید وکوشش کوو) قبلې طرف ته مخ کړو اووي ويل چې هلاک شواهل عقد (سرداران)
وَ رَبِّ الْكَفْبَةِ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ : وَ اللَّهُ مَا عَلَيْهِمْ آسَى وَ لَكِنْ آسَى عَلَى مَنْ
دکعبې په رب قسم دري ځل يي وويل بيا يي وفرمايل په الله قسم ماته د سردارانو غم نشته خفگان په هغه
أَضَلُّوا . قُلْتُ يَا أَبَا يَعْقُوبَ
خلکو دی کوم چې سرداران گمراه کوي. قيس بن عباد وايي ما ابی بن کعب ته عرض وکړو ابويعقوب!
مَا كَفَيْ بِأَهْلِ الْعَقْدِ ؟ قَالَ : الْأَمْزَاءُ . (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ) (۱).
اهل عقد نه ستا څه مراد دي دي وفرمايل امراء يعني سرداران او بادشاهان).

توضیح، جبدي: که چيرې دا کلمه جبدي ولوستلی شي بيا هم معنی يوده ځکه چې دا لفظ جذبي نه مقلوب دی يعنې زه يي راخکلم جبدي دا مصدر د عدد د پاره هم اخيستلی شي يعنې مره واحدا داد . تاکيد د پاره هم استعمالولی شي اي جبدي هديده. (المرقات ۳/۱۹۰، الکاشف ۳/۵۶).

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۸۸/۲ رقم الحديث : ۸۰۸ ، وأحمد في المسند ۱۱۰/۵ .

فَنَحَاتِي: يعنې زه يې د خپل ځای نه اخوا کړم يو طرف ته، او په خپله زما په ځای باندې اودريدو .
(المرقات ۳/۱۹۰).

مَاعَقَلْتُ صَلَاتِي: د خپل ځای نه اخوا کولو د وجې دومره غوسه شوم چې مونځ کولو باندې پوهه نه شوم
چې ما څنگه او څو رکعت وکړه . (المرقات ۳/۱۹۱).

عهد: داد حضور ﷺ وصيت وو. چې پوهه خلک علماء او فضلاء مخکې وي او ماشوم
آخري وي قيس بن عباد وړوکی وو دا صحابي نه بلکې تابعي وو.

(هلک اهل العقد) دا اصطلاحی لفظ دی پوره لفظ (اهل الحل والعقد) دې نه مراد د حکمرانانو
طبقه ده چې د خلکو معاملات بنده وي او خلاصه وي. (المرقات ۳/۱۹۱، الکاشف ۳/۵۶).

د حضرت ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مقصد دا دی د بادشاهانو په ذمه د خپل ماتحت صحیح اصلاح کول دي
دا هغوی نه کوي، نو گمراه شول خو دې باندې دومره افسوس نه دی. دې وجې نه ماتحت خلک د بنه
اعمالو نه محروم وي. ابي بن کعب د لوی مرتبې و الا صحابي دی هغه چې بادشاهانو باندې طعن کړی
دی کیدی شي مخکې راتلونکي بادشاهان مراد وي یا د دوي په زمانه کې مراد وي دا خو په خپله د
حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ زمانه کې وو کیدی شي دغې کې بعضې گورنران (واليان) ددې طعن نشانه وو
خو دا په خپله بالکل نه دی.



۲۵ ربیع الثانی ۱۴۱۰ هـ / د ششماهی امتحان نه پس

بَابُ الْإِمَامَةِ:

یو امامت کبری دی او بل امامت صغری دی امامت کبری ته امارت او خلافت هم وئیلی شي ددی تعریف دادی: د شریعت په رڼا کې د انسانانو دین او د دنیا د ټولو امور و قیادت او سیادت او اصلاح نوم خلافت او امامت دی دې موضوع باندې علم الکلام کې خبره کېږي دلته د امامت صغری بیان دی چې احادیثو کې ښه بیان شوی دی مونځ لوی عبادت دی لوی شان والا دی دې کولو والا هم لوی شان والا دی دا وجه ده چې اسلام کې څنگه امامت کبری د پاره یو معیار متعین دی او ددې د پاره څه شرائط دي دغه شان د امامت صغری د پاره دی. نو امام به لوی عالم او بزرگ وي که چیرې محلي والاد امامت د پاره یو کس باندې متفق شو او دغه خلک اکثر مونځگزار او دینداره وو نو هغه به امام وي او دغه کس باقاعده امام دی دده په موجودگی کې که لوی عالم راشي دده اجازت نه بغیر مونځ نه شي کولی گیني انتظام کې به خلل راشي.

الفصل الأول:

د امامت مستحق څوک دی

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « يُؤْمَرُ الْقَوْمَ
ابن مسعود <small>رضي الله عنه</small> راوي دی وايي چې حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> فرمايل چې د قوم امامت دې هغه کس کوي
أَقْرَبُهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَاهُمْ بِالسُّنَّةِ
چې ښه قاري وي که په قرآن لوستلو کې ټول برابر وي نو هغه کس دې امامت وکړي چې ښه عالم وي په سنتو
فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً
که د سنت علم او پوهه کې برابر وو نو هغه کس دې امامت وکړي چې اول یې هجرت کړی وي او راغلی وي
فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِنًا وَلَا يُؤْمَرَنَّ الرَّجُلُ
که هجرت کې برابر وو نو هغه کس دې امامت وکړي چې عمر کې لوی وي او امامت دې نه کوي یو کس
الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ وَلَا يَقْعُدُ فِي بَيْتِهِ
د بل چاپه علاقه کې (یعنې دویم مقرر امام په ځای دې امامت ونه کړي) او نه دې کیني د یو چاپه کور کې

عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ « . (۱)

دهغه د عزت په خای باندې بغیر د اجازت نه.

وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُ : « وَلَا يُؤَمَّنُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي أَهْلِهِ » .

او د مسلم یو بل روایت کې دا الفاظ دي: شوک دي د بل په کور کې دهغه د اجازت نه بغیر امامت ونه کوي

توضیح: في القراءة سواء: لکه مخکې اشاره شوې وه چې د مسجد مقرر شوی امام موجود وو نو د امامت د ټولو نه زیات حقدار هم هغه دی، دې حدیث کې چې د امام اعلیٰ او ادنیٰ افضل او غیر افضل او صفات حسنو قلت او کثرت او د ترجیحاتو کوم بیان کړی دی دا دهغه وخت خبره ده چې کله خلک سفر کې وي ابو سعید خدری رضی الله عنه روایت نمبر (۲) دې باندې دال دی دې کې د مسافر او د سفر ذکر دی (اذا كانوا ثلاثاً) الفاظ د سفر بیان دی یاد سفر نه علاوه د کومې جلسې او اجتماع یاد جهاد په ځایونو کې مسلمانان جمع وي او علماء هم موجود وي هلته دا ترتیب په کار دی. (المراقات ۳/۱۹۲).

د امامت د حقدار جوړیدو د پاره دې حدیث کې څه ترجیحات دي: (۱) ټولو نه پومبی د کتاب او سنت عالم وي. (۲) که دې کې برابر وي بیا د چا تلاوت د تجوید سره وي. (۳) که دواړو صفاتو کې برابر وي بیا په دوي کې چې کوم یو وجیه او شکیل وي. (۴) که دې کې هم برابر وي بیا د چا اخلاق چې ښه وي. (۵) که دې کې برابر وي بیا هغه کس چې ښه متقي وي. (۶) بیا د نسب په اعتبار سره او چت وي. (۷) آخره کې بیا قرعه اندازي کول په کار دي. (المراقات ۳/۱۹۲).

مذکور حدیث کې څلور صفات ذکر شو اول قرأت، دویم علم، دریم هجرت او څلورم عمر رسیدنه. نور صفات هم فقهاو راویستلي خو زیات بحث ته ضرورت نشته.

د اقرأوا علم مسئله: د دې ټولو صفاتو په ترتیب کې د فقهاو اتفاق دی دوه صفاتو کې اختلاف دی یعنې اقرأوا مقدم دی او که اعلیٰ یعنې جید قاري مقدم دی او که جید عالم.

د فقهاو اختلاف: د امام احمد بن حنبل، اسحاق بن راهویه او د ابو یوسف رحمهم الله ملک دادی چې د امامت د پاره اقرأوا ډیر مستحق دی دې نه پس اعلیٰ دی د امام شافعي رحمه الله یو قول دا هم دی د امام صاحب ابو حنیفه رحمه الله، او د امام مالک او امام شافعي ملک دادی چې اعلیٰ مقدم دی بیا اقرأوا قاري نه مراد د قرأت د فن ماهر دی او قرآن ورته ښه یاد وي. (المراقات ۳/۱۹۲).

دلایل: فریق اول د زیر بحث حدیث د ابو مسعود رضی الله عنه نه استدلال کړې او دا دلیل هم پیش کوي چې قرأت د مونځ د ارکانو نه یو رکن دی د دې اهتمام ډیر دی، فریق ثاني یعنې جمهور خپل استدلال کې د

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۶۵ رقم الحديث: ۲۹۰-۶۷۳، وأبو داود ۱/۳۹۰ رقم الحديث: ۵۸۲، والنسائي ۲/۷۶، رقم الحديث: ۷۸۰.

ابوبکر رضی اللہ عنہ امامت بطور دلیل پیش کوي ابوبکر رضی اللہ عنہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم په ابی بن کعب باندې مقدم کړو دا اعلم بالکتاب دی او ابی بن کعب رضی اللہ عنہ اقرأ دی لکه د حدیث الفاظ دي: **واقراهم ابی بن کعب**، معلومه شوه اعلم مقدم دی د جمهورو یو دلیل دا هم دی چې قرآت اگر چې رکن صلوٰة دی خوددې ضرورت صرف یو رکن کې راځي او علم د مونځ ټولو ارکانو کې راځي (المقرات ۳/۱۹۳).

جواب: د زیر بحث حدیث یو جواب دا هم دی چې دوي سره څه جواب نشته دې کومو حضراتو چې دا جواب کړی دی چې دغه زمانه کې اقرأ هغه وو چې کوم به اعلم وو دې جواب سره زیر بحث ترتیب ماتېږي حالانکه ترتیب حضور صلی اللہ علیہ وسلم ذکر کړی دی، او دویم اشکال دا راځي چې حضرت ابی بن کعب د ټولو نه لوی عالم ومنل شو حالانکه د ابوبکر رضی اللہ عنہ په باره کې صحابه فرمایي چې ابوبکر اعلمنا خبره دلته راغله چې ددې حدیث جواب دا دی چې ددې جواب نشته دویم جواب دا دی د اسلام په شروع کې د قرآن اشاعت او عام کولو د اهتمام د وجې نه یې وفرمایل د قرآن په ذریعه نکاح کول، د مجاهدینو امیر جوړیدل، د کثرت قرآن د وجې نه اجتماعي قبرونو کې حافظ قرآن مقدم کول او کثرت قرآن د وجې نه جومات کې امام جوړول دا ټول اهتمام دې د پاره وو چې خلک ډیر نه ډیر د قرآن الفاظ یاد کړي دې وجې نه په دغه زمانه کې دا حدیث ارشاد فرمایلی دی. دې نه پس حکم موقوف شو او د علم په ترغیب باندې یې زور ورکړی دی دې وجې نه یې صدیق اکبر رضی اللہ عنہ مقدم کړو چې د علم اصل حیثیت برقرار پاتې شي، لهذا نن هغه حیثیت باقي دی او عالم عوام الناس هم په قاري باندې مقدم کوي صرف قرآت اوریدل او خوشحاله کیدل جدا څیز دی. (المقرات ۱۹۳-۳/۱۹۴).

ولایة من فی سلطان غیره: د ملا علی قاري رحمۃ اللہ مرقات کې د کلام نه داسې معلومېږي درې قسمه خلک دي چې د هغوی د اجازت نه بغیر د هغوی په ځای کې امامت کولو نه منع کړې ده. (۱) مذکوره حدیث کې (سلطانه) لفظ دی دې نه د وخت بادشاه مراد دی یعنې د وخت حاکم خواته چې لارشی د هغه په ځای باندې امامت نه شي کولی او د هغه د طرف نه نائب په ځای هم امامت مه کوه خاصکر جمعه او اختر نو په موقع باندې بالکل مناسب نه دي (۲) د سلطان اطلاق د جومات په امام باندې هم کېږي ځکه چې د جومات اختیار دده په لاس کې وي (۳) دغه شان یو کس د خپل خاندان مشروي او خپل قوم ته مونځ ورکوي د هغه په ځای هم مونځ ورکول د هغه د اجازت نه بغیر ناجائز دي (المقرات ۳/۱۹۴).

دویم روایت کې (فی اهلہ) الفاظ راغلي، دې نه مراد دغه قسم خلک کیدی شي دغه شان که یو سړی د خپل کور افراد جمع کړي او مونځ ورته ورکړي دده د اجازت نه بغیر هم دده په ځای امامت نه شي کولی که امامت کبری والاوي یا امامت صغری والا هریو ته سلطنت ملاؤ دی د دوی اجازت نه بغیر امامت کول د شریعت خلاف دي اسلام کې جماعت او امامت د مشروعیت مقصد خلکو کې اتفاق او اتحاد

دی او دا حرکتونه بغض او عناد پیدا کوي ځکه حضور ﷺ ددې سد باب و فرمایلو چې حضرت ابن عمر رضی الله عنہما جلیل القدر صحابي حجاج بن یوسف ظالم پسي آخیر څه مقصد د پاره مونځ کولو. (المرقات ۳/۱۹۵).

عل تکرمة: تکرمة تفعلة په وزن مصدر دی باب تفعیل نه دی تکریم د عزت په معنی سره دی دلته کور کې یو خاص جوړ شوي ځای ته ویلی شي چې هغه ځای باندې د کور مشر کس کيني دغه ځای باندې دده اجازت نه بغير ناسته صحیح نه ده هغه ته تکلیف وي نن سبا عرب خلک په دې سخت حقه کېږي او عجمو کې پيران صاحبانو د پاره چې کوم ځای جوړ وي هغه هم مراد دی یا مدرسه کې د نگران ځای هم مراد دی، د هغوی د اجازت نه بغير هلته کیناستل منع دي. (المرقات ۳/۱۹۵).

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا كَانُوا ثَلَاثَةً

د ابو سعيد رضی الله عنہ نه روایت دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي کله چې درې کسان وي دې کې

فَلْيُؤْمَرُوا أَحَدُهُمْ وَ أَحَقَّهُمْ بِالْإِمَامَةِ أَقْرَبُهُمْ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱).

یو کس دې امام جوړ شي او دې کې د امامت مستحق هغه دی چې تعلیم یافته وي.

(وَذَكَرَ حَدِيثُ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ فِي بَابِ بَعْدَ بَابِ فَضْلِ الْأَذَانِ).

الفصل الثاني:

﴿۳﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « لِيُؤْذَنَ لَكُمْ

ابن عباس رضی الله عنهما راوي دی وایي چې حضور ﷺ و فرمایلو آذان دې کوي په تاسو کې هغه کس

خِيَارُكُمْ وَ لِيُؤْمَرَكُمْ قَرَأُكُمْ » . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۲).

چې بهتروي او امامت دې کوي په تاسو کې هغه څوک څوک چې ښه قرآن لولي.

توضیح: لیؤذن لکم: یعنی مؤذن ښه سپری په کار دی هغه د اوقاتو امین دی چې وخت کې خیانت ونه کړي هغه د آذان د پاره چت ته خیري هلته نه خوا شاه کورونو باندې نظر پریوځي دې تجربې نه ثابتې ده چې د قوم او امام په مینځ کې اختلاف او افتراق د مؤذن د وجې نه وي چې مؤذن امانت دار وي نو د خیانت او خباثت ویره به نه وي او امام عالم په کار دی چې د مونځ مسائلو کې غلطی رانه شي. (المرقات

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۶۱ رقم الحديث: ۲۸۹-۶۷۲.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۹۶ رقم الحديث: ۵۹۰.

(۱۹۵-۱۹۶/۳).

﴿۴﴾ وَعَنْ أَبِي عَطِيَّةَ الْعَقِيلِيِّ قَالَ : كَانَ مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِثِ يَأْتِينَا إِلَى مُصَلَّاتِنَا يَتَحَدَّثُ

ابو عطیه عقیلی تابعی وایی چی مالک بن حویرث (صحابی) ز مونږ مسجد ته بهر اتلو او حدیث شیبی بیانولو

فَحَضَرَتِ الصَّلَاةَ يَوْمًا قَالَ أَبُو عَطِيَّةَ : فَقُلْنَا لَهُ : تَقْدَمُ فَصَلِّهِ .

یو ورځ د مونږ وخت شو ابو عطیه وایی مونږ مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته وویل مخکې شه او مونږ ته مونږ را کره

قَالَ لَنَا قَدِمُوا رَجُلًا مِنْكُمْ يُصَلِّي بِكُمْ وَ سَأَحَدِكُمْ

مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وویل تا سو خپل طرف نه څوک مخکې کړی چی هغه تا سوته مونږ در کړي اوزه تا سوته وایم

لِمَ لَا أَصَلِّي بِكُمْ ؟ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « مَنْ زَارَ قَوْمًا

چی زه ولې مونږ نشم در کولی ما د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوریدلي څوک چی د یو قوم سره ملاؤ شيفَلَا يُؤْمَهُمْ وَ لِيُؤْمَهُمْ رَجُلٌ مِنْهُمْ » .^(۱)

هغه دې د دوی امامت نه کوي خپل مینځ کې یو کس دې د دوی امامت وکړي.

وَ النَّسَائِيُّ إِلَّا أَنَّهُ اقْتَصَرَ عَلَى لَفْظِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .^(۲)نسائی هم دا روایت نقل کړی دی خو هغه صرف د نبی عَلَيْهِ السَّلَام الفاظو باندې اکتفاء کړې یعنی هغه خپل روایت کې د مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مسجد راتلو واقعه او د امامت نه انکار کولو ذکر نه دی کړی بلکې صرف د نبی عَلَيْهِ السَّلَام

الفاظو (من زار) نه آخره پورې یې نقل کړی دی.

دړوند کس امامت جائز دی

﴿۵﴾ وَعَنْ أَنَسِ قَالَ : اسْتَخْلَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ

دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایی چی حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابن ام مکتوم خپل ځای باندې نائب کړی وويَوْمَ النَّاسِ وَ هُوَ أَعْمَى .^(۳)

چی خلکو ته مونږ ور کړي او هغه روڼد وو.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۹۹/۱ رقم الحديث : ۵۹۶ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۱۸۷/۲ ، رقم الحديث : ۳۵۶ .

(۲) أخرجه النسائي ۸۰/۲ ، رقم الحديث : ۷۸۷ ، مسند أحمد ۳۵/۵ .

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۳۹۸/۱ رقم الحديث : ۵۹۵ .

توضیح: ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ دا یو روڼد صحابي وو مکه مکرمه کې یو ځل حضور صلی اللہ علیہ وسلم په مجلس کې حاضر شو مسئلې تپوس یې وکړو دغه وخت کې حضور صلی اللہ علیہ وسلم د قريشو سردارانو سره مشغول وو او دې صحابي ته جواب ورکولو کې یې بې توجهي وشوه الله تعالیٰ سورة عبس نازل کړو حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته یې محبت امیز عتاب وکړو او د دغه صحابي شان یې ورته ذکر کړو حضور صلی اللہ علیہ وسلم چې به دې نه پس ابن ام مکتوم راتلو باندې لیدلو نو ویل به یې (مرحبا لمن عاتبني فيه ربي) دې وجې نه حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا صحابي تقریباً څوارلس ځلې مدینې کې نائب جوړ کړې وو حضور صلی اللہ علیہ وسلم جهاد ته چې تلو، نو ابن ام مکتوم به د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نائب وو زیر بحث حدیث دانس رضی اللہ عنہ کې دا خبره ده چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم ابن ام مکتوم صحابي رضی اللہ عنہ خپل نائب جوړ کړې وو هغه امیر هم وو او د خلکو امامت به یې هم کولو او زوڼد وو.

اوس دا مسئله چې روڼد امام جوړیدی شي یا نه؟ (رحمة الامة في اختلاف الائمة) د اتمې صدی مشهور عالم شافعي عالم محمد بن عبدالرحمن دمشقي لیکي: (امامة الاعى صحيحة بالاتفاق غير مكروهة الا عند ابن سيرين) (ص ۵۰)

اوس خبره دې کې ده چې د روڼد امامت افضل دی او که د صحیح کس امامت افضل دی ددې تفصیل داسې دی که اعمی اعلم هم وي اقرأ هم وي او ورع هم وي ددې مقابله کې کوم یینا موجود نه وي دا اعمی بالامامة دی که د روڼد په مقابله کې داسې فاضل عالم یینا موجود وي د جمهورو په نزد دا یینا اولی بالامامة دی خو امام غزالی دې صورت کې هم اعمی امامت له ترجیح ورکوي په دې شرط چې پاکي حاصلوي هغه فرمایي چې روڼد د نظري جرائمو نه محفوظ وي ځکه دا اولی بالامامة دی، باقي دا خبره چې فقهاء احنافو وغیرو د اعمی امامت مکروه لیکلی هغه ولې ددې جواب دادی کراهت د هغه روڼد باره کې دی چې گندگی نه محفوظ نه وي یا په کې علم او تقوی نه وي که ددې مقابله کې اعلیٰ او عمده یینا عالم موجود وي دغه وخت کې د اعمی امامت مکروه دی. (المراقات ۲/۱۹۷).

د شرعي عیب والا امام موندځ قبول نه دی

﴿٦٦﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ثَلَاثَةٌ لَا تُجَاوِزُ صَلَاتَهُمْ
أَبُو أُمَامَةَ رَأَى دِي وَابِي چې حضور <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> فرمایي درې کسان داسی دي چې بره نه ځي موندځ ددوي
أَذَانُهُمْ : الْعَبْدُ الْأَبِيُّ حَقِّي يَزْجَعُ وَ امْرَأَةٌ
ددوی دغو پوڼو نه: یو مالک نه تختیدلی غلام تردې چې واپس رانه شي، دویم هغه زنانه چې په داسې

بَاثَتْ وَ زُوَّجَهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ وَ إِمَامٌ قَوْمٍ وَ هُمْ لَهُ كَارِهُونَ". رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ

حالت کې شپه تیره کړې چې خاوند ترې خفه وي دریم هغه امام چې قوم یې نه خوښوي امام ترمذی داروایت

وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ . (ترمذی).^(۱)

نقل کړی او ویلي یې دي چې دا حدیث غریب دی .

توضیح: امرأة: دا هغه وخت دی چې زنا نه بد اخلاقه وي نافرمانه او بې ادبه وي دې وجې نه خاوند خفه وي که جرم د خاوند وي دې صورت کې زنا نه بچ ده بلکې خاوند یې گناه گاردی. (المراقات ۳/۱۹۸).

وهم له کارهون: که قوم د شرعي عیب فق او بې ادبی او بې علمی د وجې نه خفه وي دا وعید امام د پاره دی که امام کې شرعي عیب نه وو بلکې مقتدیانو د دنیاوي اغراضو یا ذاتي مفاداتو د وجې نه امام سره دښمني کوي دې صورت کې مقتدیان گناه گاردی دغه رنگه امام الحی پیش امام کې هم دا تفصیل دی. بلکې دا تفصیل د ملک بادشاه او د وطن امام هم دی. (المراقات ۳/۱۹۸).

د درې کسانو مونځ نه قبلېري

﴿۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " ثَلَاثَةٌ لَا تُقْبَلُ

ابن عمر رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايل درې کسان داسې دي چې نه قبلېري

مِنْهُمْ صَلَاتُهُمْ : مَنْ تَقَدَّمَ قَوْمًا وَ هُمْ لَهُ كَارِهُونَ

مونځ ددوي (يعني دوي ته ثواب نه ملاويږي) يوهغه کيس چې د قوم امام وي او قوم دده نه خفه وي دويم

وَ رَجُلٌ أَلَى الصَّلَاةِ دِبَارًا وَ الدِّبَارُ : أَنْ يَأْتِيَهَا بَعْدَ أَنْ تَفُوتَهُ وَ رَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَةً ".^(۱)

هغه کس چې مونځ کې وروسته يعنې د مونځ وخت نه پس راشي او دريم هغه کس چې آزاد کس غلام گڼي

توضیح: بعد ان تفوته: د مونځ فوت کيدو مطلب دا دی چې مستحب وخت ختم شي يا دا مطلب چې د

مونځ پوره وخت وځي يا جماعت وشي، ټولو صورتونو طرف ته لا تقبل متوجه دی علماء ليکي دلته

لا تقبل کې نفی د کمال ده يعنې کامل طور باندې مونځ نه قبلېري يا د مکمل مونځ نفی ده خودا هغه

وخت دی چې يو کس خپل عادت داسې جوړ کړي چې هميشه داسې کوي. (المراقات ۳/۱۹۹).

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۹۱/۲ رقم الحديث : ۳۵۸.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۹۷/۱ رقم الحديث : ۵۹۳ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۱۱/۱ رقم الحديث : ۹۷۱.

اعتقاد محرراً: ای اتخذ نفسه معتقة عبدا، یعنی آزاد کس غلام جوړ کړي یا ددې دوه مفهومه دي یو بره عربي عبارت کې بیان دی چې آزاد کس ونیسي او غلام یې جوړ کړي یا د خرخولو سلله شروع کړي، دویم مفهوم دادی چې یو غلام یې آزاد کړو خوده ته یې دا ونه ویل د آزادی نه پس یې غلام ساتلی وو هغه ته اطلاع هم نه وه چې دا آزاد دی. (المراقات ۳/۱۹۹).

عامو محلو کې د عالم نشوالې د قیامت نښه ده

﴿۸﴾ وَعَنْ سُلَامَةَ بِنْتِ الْحِرِّ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ

سلامه بنت حر رضي الله عنها راوې ده وایي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمایي د قیامت د علاماتو نه دا هم ده

أَنْ يَتَدَافِعَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ لَا يَجِدُونَ إِمَامًا يُصَلِّي بِهِمْ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ^(۱).

چې د جومات خلک امامت د پاره یو بل په زوره مخکې کوي او د مونځ د پاره هېڅ کس هم نه ملاویږي.

توضیح: ان يتدافع: دا یې قیامت ته نزدې نقشه ذکر کړې ده جهالت او فسق به دومره زیات شي دي نه به محله ډکه شي او خلک به دومره نا اهل وي چې د امامت اهل به یو کس هم نه وي یو بل له به دیکې ورکوي چې مونځ ورکړي هر کس به د نا اهلی د وجې نه وروسته کېږي او مونځ به نه ورکوي نن سبا دا نقشه تیاره شوې ده محلي وړانې پرته دي دي کې د عالم قدر نشته چې خلکو ته مونځ ورکړي. (المراقات ۳/۲۰۰).

د فاسق امیر په نگرانی کې هم جهاد جائز دی

﴿۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ

ابو هریره رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه و سلم په تاسو باندې جهاد واجب دی د هر سردار سره

بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ. وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَيْكُمْ خَلْفَ كُلِّ مُسْلِمٍ

که هغه نیک وي یا بدوي اگر که هغه گناه کبیره کوي او تاسو باندې د هر مسلمان نه شاته مونځ کول واجب

بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ. وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ بَرًّا

دي که هغه نیک وي یا بد اگر که گناه کبیره کوي او جنازه هر مسلمان باندې واجب ده که هغه مری نیک.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۹۰/۱ رقم الحديث : ۵۸۱ .

كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ»^(۱).

وي یا بد اگر چې گناه کبیره یې کړي وي.

توضیح: الجهاد واجب: دله واجب د فرض په معنی سره دی د جهاد د مشروعیت دوه حالتونه وي یا فرض کفایه وي یا فرض عین مطلب دا چې یو جهادي امیر که هغه باد شاه وي یا نائب وي چې د جهاد جنده او چتوي او د کفارو مقابله کې جنگ کوي نو د هغه د امر لاندې جهاد کې شامل شی. که هغه امیر فاسق ولی نه وي دا دده خپل عمل دی تاخو په بڼه کار وراچوي ته خپل نیک عمل ته او گوره که داسې نخرې کوي نو جهاد به پاتې وي شوک چې عیب لټوي هغه یې دوسته پاتې کېږي. (المراقات ۳/۲۰۰).

خلف کل مسلم: هر امام نه وروسته مونځ کوه که نیک وي او که فاسق دله هم بره والا تقریر دی دله مطلب داسې دی، چې یو ظالم حکمران په تاسو مقرر شو او هغه مونځ ورکوي تاسو ده پسې مونځ او کړئ اگر چې فاسق وي، خوددې فسق نه مراد مونځ کې دننه فسق نه دی بلکې مونځ نه بهر د فسق ارتکاب کوي گویا حدیث کې د مجبوری ذکر دی چې قصدا او جبرا امام جوړوی یا امامت نه پس فسق کوي حدیث مطلب دا نه دی چې تاسو فاسق او فاجر سړی امام جوړ کړئ او دا مطلب هم نه دی چې مونځ کې دننه فسق کوي مثلاً یې اودسه مونځ درکوي یا قراءت غلط وایې بلکې د مونځ نه بهر د فسق ارتکاب مراد دی. (المراقات ۳/۲۰۱).

عل کل مسلم: د جنازې مونځ مراد دی یعنی د هر قسم مسلمان جنازه کوی اگر چې فاسق او فاجر ولې نه وي خو چې کافر نه وي چې نوم یې د مسلمانانو وي او عقیده یې د کفر وي مثلاً قادیانې، رافضي یا منکر حدیث وي. (المراقات ۳/۲۰۱).

الفصل الثالث:

د نابالغ ماشوم د امامت مسئله

عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلَمَةَ قَالَ : كُنَّا بِبَنَاءٍ مَيِّزٍ النَّاسِ
د عمرو بن سلمه <small>رضي الله عنه</small> روایت دی وایی چې مونږ د او بو په غاره پاتې کیدو چې دخلکو تیریدو لاره
وَ كَانَ يَمْزُ بِنَا الزُّكَبَانُ نَسَأَلَهُمْ مَا لِلنَّاسِ مَا لِلنَّاسِ ؟
کومه قافله چې به زمونږ په خوا تیریدله مونږ به دهغوي نه تپوس کوو دخلکو تعلق (یو کس یعنی نبی

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۱۰/۳ رقم الحديث ۲۵۳۳.

مَا هَذَا الرَّجُلُ

عَلَيْهِ السَّلَامُ کوم چي دين راويستي دي هغه (خه دي اودهغه کس (يعني حضور ﷺ) صفات خه دي

فَيَقُولُونَ يَا أَعْمُ أَنْ اللَّهُ أَرْسَلَهُ

خلک يي مونزته بيان کوي چي هغه (رسول) دعوي کوي چي الله تعالى هغه (خپل نبي په حقه باندې جوړ

أَوْسَى إِلَيْهِ

کړې) اور اليربلي يي دي اود قافلي خلکو د قرآن کریم آيتونه اور بدل او ويل به يي چي دا هغه ته وحي راخي

أَوْ أَوْسَى اللَّهُ كَذًا . فَكُنْتُ

(همدارنگې) دهغه خواته وحي راخي چنانچه ما (د نبي ﷺ اوصاف چي کوم د قافلي والا خلکو به

أَحْفَظُ ذَلِكَ الْكَلَامَ

ييانول او کلام) يعني د قافلي والا چي کوم آيتونه ويل او اور بدل کيدل به هغه به يي هماغه شان يادول

فَكَانَتْ يُغْرَى فِي صَدْرِي وَ كَانَتْ الْعَرَبُ

گويان چي هغه زما په سينه کې نښتي وي (يعني د قرآن کریم آيتونه ماته نښه ياديدل) اهل عرب (د نبي ﷺ

تَلَّوْمُ يَأْسَلَامِهِمُ الْفَتْحُ

د جماعت نه غير) د اسلام راوړو په سلسله کې دمکې د فتح کيدو انتظار يي کولو (يعني د ابيه يي ويل چي

فَيَقُولُونَ انْزُكُوهُ وَ قَوْمَهُ

که چيرته مکه فتح شوه نو مونزبه اسلام راوړو او دا) به يي ويل چي ددوي رسول ددوي په قوم باندې پرېږده

فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهُوَ لَبِيٌّ صَادِقٌ

که چرته غالب راغي (او مکه يي فتح کړه) نو پوهه شئ چي رښتيني پيغمبر دي (خکه چي دده ظاهري بي

سراو ساماني او مادي کمزوري باوجود په اهل عربو باندې غالب راتلل او مکه فتح کول به دده معجزه

وي او معجزه صرف د رښتيني پيغمبر نه صادرېږي نو کله چي الله تعالى دخپل دين شان او چت کړو او)

فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ الْفَتْحِ بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ يَأْسَلَامِهِمْ وَ بَدَرَ أَبِي قَوْمِي يَأْسَلَامِهِمْ

مکه فتح شوه نو خلکو اسلام راوړلو باندې رامت شوز ما پلار په قوم باندې مخکې شو او اسلام يي راوړو

فَلَمَّا قَدِمَ قَالِ جِلَّتْكُمْ وَ اللَّهُ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ حَقًّا فَقَالَ :

واپس راغلو او خپل قوم ته يي وويل په الله قسم د رښتيني پيغمبر د خوانه راغلم حضور ﷺ و فرمايل

«صَلُّوا صَلَاةَ كَذَّابٍ فِي حِينٍ كَذَّابٍ فَإِذَا أَحْضَرَتِ الصَّلَاةَ فَلْيُؤَدِّنْ أَحَدَكُمْ
فلان وخت کي داسی مونخ کوی او فلان وخت کي داسی مونخ کوی او کله چې دمونخ وخت شي يو کس آذان
فَلْيُؤَدِّنْكُمْ أَنْتُمْ كُمْ قُرْآنًا»
کوی او تاسو کي قرآن کي ماهر وي هغه دی ستاسو امامت وکړي چې دمونخ وخت راغي او جماعت تيار شو
فَتَفَكَّرُوا فَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَنْتَرُ قُرْآنًا مِنِّي
خلکو خپل مينخ کي وکتل (چې امام شوک جوړ کړي؟) ما نه ماهر په قرآن کي بل شوک نه وو ما به د قافلې
لِمَا كُنْتُ أَلْتَقِي مِنَ الزُّكَبَانِ فَقَدَّمُونِي بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ وَكَانَتْ عَلَيَّ
والاوونه قرآن يادولو او خلکو زه مخکې کړم دغه وخت کي زما عمر شپږ يا اوه کاله ؤ او زما په بدن باندې
بُرْدَةٌ إِذَا كُنْتُ إِذَا سَجَدْتُ تَقَلَّصْتُ عَنِّي فَقَالَتِ
يو خادرو چې سجده به مې کوله نو خادريه د بدن نه اخوا کيدو (يعنې لاندې حصه به بنکاره کيده) نو وويل
امْرَأَةٌ مِنَ الْعَجِيِّ أَلَّا تَغْطُونَ عَنَّا اسْتِ قَارِئِكُمْ قَاسَمَرُوا
يوې زړانه د قوم نه زموږ مخې ته تاسو د خپل امام سترو لي نه پټوي خلکو ماته کپړه واخيسته او زما
فَقَطَّعُوا لِي قَبِيصًا فَمَا فَرِحْتُ بِشَيْءٍ فَرِحِي بِذَلِكَ الْقَبِيصِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۱)
دپاره يې کرته جوړه کړه ماته په دې باندې داسی خوشحالي او شوه داسی ماته کله هم نه ده شوې.

توضیح: عمرو بن سلمة چرته هم د سلمه لفظ احاديثو کي راغلي ټولو کي را باندې فتحه ده صرف عمرو بن سلمه کي په لام باندې کسره ده، (المراقات ۳/۲۰۲).

په دې حديث کي يو څو الفاظ دی چې تشریح يې ضروري ده:

مير الناس: د خلکو د تلو ځای مراد دی. (المراقات ۳/۲۰۲).

الركبان: را باندې ضمه ده را کب جمع ده د ابنانو قافلې سره خاص دی (المراقات ۳/۲۰۲).

مالي الناس مالناس: تعجب بنياد باندې تکرار وکړو د خلکو څه وشو دين څنگه دی. (المراقات ۲۰۲-۳/۲۰۳).

ما هذا الرجل: دلته اشاره ذهنيه ده يعنې دا سړی شوک دی ده صفات يې څه دي (المراقات ۳/۲۰۳).

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۲۲/۸ رقم الحديث: ۴۳۰۲، و أحمد في المسند ۳۰/۵.

او حی الیه کذا: دلته هم تکرار د تعجب او اهتمام په بنیاد دی، یغری فی صدری: دا صیغه د غری یغری د باب سمع یسمع نه معروف صیغه ده د مخکنی کلام احفظ د پاره مزید وضاحت دی یعنی زما سینې پسې به یو ځای کیدو او ښه به یادیدو.

تلوم: دا صیغه د باب تفعل نه ده د اتیظار معنی کې ده اصل کې تلموم وویعنی عرب دی اتیظار کې وو چې دا کس مکه فتح کولی شي یا نه، ځکه چې دې باندې غلط کس نه شي راتلی که مکه فتح کړي دا رښتني نبي صلی الله علیه و سلم دی (المراقات ۳/۲۰۳).

بأدر: مبأدر د جلدي او تادي په معنی کې دی (بدر ابي قومی) بدر فعل ماضي دی او اې فاعل دی او قومی مفعول به دی. (المراقات ۳/۲۰۳).

تقلصت: باب تفعل نه په معنی د راغونډیدو دی، څادر ورو کي و نود سجدي په حالت کې به راغونډیدو او شرمگاه به یې ښکاره کیده.

تفظون: یعنی خپل امام لاندې حصه مونږ نه پټه کړې یعنی تاسو دومره نشئ کولی چې یو څادر په ده باندې واچوئ دې واقعې کې بنیادي وجه دا ده چې عمر بن سلمه ماشوم نابالغ وو شپږ اووه کالو ووده امامت څنگه جائز کېږي نیز دا متنفل ووده نه وروسته مفترضین مونږ څنگه جائز شي دې کې د فقهاو اختلاف دی دا مخکې تیر شوی وو دلته د بیان اشاره کوم چې زیر بحث حدیث نه څه حق ملا وېږي.

د فقهاو اختلاف: د امام شافعي او امام بخاري په نزد باندې نابالغ ماشوم امام جوړیدی شي البته د جمعې مونږ کې د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ دوه قوله دي یو د جواز دی دویم د عدم جواز دی امام صاحب، امام مالک او امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد د نابالغ هلک پسې مونږ جائز نه دی نابالغ هلک امام نه شي جوړیدی. (المراقات ۳/۲۰۴).

البته د ائمه احنافو په خپل مینځ کې اختلاف دی نابالغ ماشوم د نوافلو امام جوړیدی شي یا نه مثلاً تراویحو کې یا نوافلو کې قرآن اورولی شي دا څنگه دی؟

د فقهاء احنافو نه د بلخ بخارا علماو او د مصر او شام د علماو دا مؤقف دی نوافلو کې نابالغ ماشوم امام جوړیدی شي دا حضرت دې فتوی باندې هم عمل کوي.

دې نه علاوه د ټولو فقهاء احنافو موقف دا دی نابالغ په نوافلو کې هم امام نه شي جوړیدی دا ضمني خبره ده دا پرېږدی او د غټو اختلافاتو دلائل وگورئ. (المراقات ۳/۲۰۵).

دلائل: امام شافعي او امام بخاري د عمرو بن سلمه زیر بحث حدیث نه استدلال کړی دی خپل مدعا باندې واضح دلیل دی جمهور (الامام همامن والمؤذن مؤتمن) داسې روایاتو نه استدلال کړی دی او

فرمایي چې د امام مונخ ضامن دی، د مقتدي مונخ دې کې ضم او ضمن کې وي، لهذا د امام حالت مقتدي حالت نه اقوی دی.

متفل امام اضعف حالاً دی لهذا د دې مضبوطه مورچه نه سنبالوي، د جمهورو دویم دلیل د ابن عباس رضی اللہ عنہ اثر دی وایي: لا یؤمر الفلاح حق یحتمل (مصنف عبدالرزاق ج ۲ ص ۳۹۸). (المقات ۳/۲۰۶).

جمهور دریم دلیل دی چې د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ اثر دی ارشاد فرمایي: لا یؤمر الفلاح الذی لا تجب علیه الحدود.

جواب: عمرو بن سلمه رضی اللہ عنہ د امامت واقعه د دغه خلکو او علاقو د پاره بالکل واضح او مشروع مسئله ده د ایو جزئی واقعه ده د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د اجازت نه هم نه ده دې باندې تقریر رسول هم نشته او نه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مخې ته پیش شوې، حکم محتمل واقعه نه دیو ضابطې د پاره استدلال نه شي کولی وگورئ عمرو بن سلمه مונخ دوران کې ستربنکاره کیدو آیا د ا به هم بطور ضابطه اخیستلی شي مونخ کې ستربنکاره کول جائز دي.

خلاصه داده چې د عمرو بن سلمه امام جوړول د دې علاقې خپل اجتهادي مسئله ده شوا فو حضراتوله تعجب دی د عمر فاروق، ابن عباس او ابن مسعود رضی اللہ عنہم په شان جلیل القدر صحابو د تقلید په حای د یو نابالغ هلک عمل واجب العمل گرځي. (المقات ۳/۲۰۶).

اسلام د مساوات بڼه مذهب دی

﴿۱۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْأَوْلُونَ الْمَدِينَةَ كَانَ يُؤْمَهُمْ سَالِمٌ

ابن عمر رضی اللہ عنہ راوي دی وایي چې کله مدینې ته اول راتلونکي مهاجرین راغلل نو مونخ ور کولو سالم

مَوْلَى أَبِي حَذِيفَةَ وَفِيهِمْ عُمَرُ وَ أَبُو سَلَمَةَ. بِنُ عَبْدِ الْأَسَدِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) (۱).

رضی اللہ عنہ چې د ابو حذیفه آزاد شوې غلام و او دې کې حضرت عمر، ابو سلمه او ابن عبد الاسد رضی اللہ عنہم وو

توضیح: سالم: حضرت سالم رضی اللہ عنہ د حضرت حذیفه آزاد کړی شوی غلام دی د قرآن بڼه قاري دی د قرآن په برکت سره د لویو صحابه کرامو امام جوړ شوی چې حضرت عمر او حضرت ابو سلمه بن عبد الاسد رضی اللہ عنہما په شان نامور صحابه کرام وو قرآن بعضې خلک آسمان ته او خپړوي. دې حدیث نه افضل موجودگی کې د مفضل امام جوړیدلو جواز ملا وپېږي دې حدیث نه عادلانه انداز هم معلومېږي

چې آقا او غلام یې یو صف کې ودرولي، او د هر کمال والا یې اکرام کړې دي او د اسلامي مساوات علمبردار جوړ شو. (المراقات ۲/۲۰۶).

ایک ہی صف میں کھڑے ہو گئے محمود وایاز ❀ نہ کوئی بسندہ رہا نہ کوئی بسندہ نواز

﴿۱۲﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ثَلَاثَةٌ لَا تُرْفَعُ لَهُمْ
ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَاوِي دِي وَايِي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمائي درې کسان داسې دي چې بره نه ځي
صَلَاتِهِمْ فَوْقَ رُؤُسِهِمْ شِبْرًا : رَجُلٌ أَمْرٌ قَوْمًا وَ هُمْ لَهُ
مونځ دده (يعني درجې د قبوليت ته نه رسي) نه يو هغه کس چې د قوم امام وي او قوم دده نه (په ديني
كَارِهُونَ وَ امْرَأَةٌ بَاتَتْ وَ رَوْجُهَا عَلَيْهَا
امورو کې) خفه وي دويم هغه زانانې چې داسې حالت کې شپه تيره کړي چې ددې خاوند (ددې د نافرمانې
سَاخِطٌ وَ اخْوَانٍ مُتَّصِرِمَانٍ " . (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهٗ) (۱)
يادخاوند د حق د نه ادا کولو په وجه) خفه وي دريم داسې دوه ورونه چې خپل مينځ کې سره وړان وي .

توضیح: تصارم: د صرم نه دی کتې کولو ته وايي، مراد ترې هغه دوه مسلمان ورونه دي کوم چې په غیر د شرعي عذر نه درې ورځو نه زیاتې خبرې بندي کړي. (المراقات ۲/۲۰۷).



(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۳۱۱/۱ رقم الحديث : ۹۷۱.

۱ جمادی الاولی ۱۴۱۰ھ

بَاب مَا عَلَى الْإِمَامِ:

کله چې مصنف د جمعې احکام بیان کړل بیا یې د امامت احکام بیان کړل بیا ضروري شوه چې د امام او مقتدي ذمه واریانې بیان کړي دې مقصد د پاره مصنف دوه جدا بابونه مقرر کړل یو کې د امام ذمه واریانې او دویم کې د مقتدي ذمه واریانې بیانوي، د امام اهمه ذمه واری داده چې مونځ کې د مقتدي خیال ساتل مونځ کې د بوداگانو او بیمارانو خیال ساتل په کار دي مونځ مختصر کول چې خلک متنفره نه شي مطلب دا نه دی چې رکوع، سجده، قیام، جلسه او مسنون قرآت پرېږدي. مسنون قرآت آحادیثو کې چې کوم ذکر دی د هغې خیال ساتل دغه شان تسیحاتو کې اعتدال کول. یو حدیث کې د حضور ﷺ د مونځ باره کې راغلي (کان رسول الله اخف الصلوة فی تمام) د فی تمام مطلب دغه دی چې د حضور ﷺ د مونځ سپک وو خورکوع او سجده او تعدیل راکان به مکمل کیدل د حضور ﷺ قرآت سرعت سره هم وو او اوریدلو کې سرور او خوشحالی وه. د مقتدیانو اهمه ذمه واری داده چې د امام متابعت او اطاعت وکړي، امام نه مخکې رکوع او سجده کې لار نه شي بد امام پسې چې دده کوم عمل دی چې په بڼې طریقې سره یې کوي، بڼه اودس سره اول صف کې کیني او بیا تکبیر اولی سره مونځ کې شامل شي.

الفصل الأول:

مونځ دروند کول نه دي په کار

﴿١﴾ عَنْ أَبِي قَالَ: مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ إِمَامٍ قَطُّ أَخَفَّ صَلَاةً وَلَا أَثَمَّ صَلَاةً مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
انس ﷺ تر او وې دي مایې چې مانده دی کړي هیڅ یو امام پسې سپک او مکمل مونځ د نبی ﷺ غایب وکړه
وَ إِنْ كَانَ لَيَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّيِّ
د مونځ په شان او د نبی ﷺ (عادت داؤ) چې کله به حضور ﷺ د ماشوم د ژړا آواز اوریدو
فَيُخَفِّفُ مَخَالَءَ أَنْ تُفْتَنَ أُمَّهُ. (متفق علیه). ^(١)
ددې د ویرې د وجې نه چې موریې فکر منده نه شي مونځ به یې سپک کړو.

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٢٠١/٢، رقم الحديث: ٧٠٨، ومسلم في الصحيح ٣٤٢/١ رقم الحديث: ١٦٩-١٧٠، وأبو داود ١٩٩/١ رقم الحديث: ٧٨٩، والنسائي ٩٥/٢، رقم الحديث: ٨٢٥.

توضیح: اخف تعلق عام طور باندې د قرآت تخفیف سره دی او اتم لفظ عام طور تعدیل ارکان د پاره استعمالیږي مطلب دا چې د حضور ﷺ قرآت به سپک وو رکوع او سجده او قومه، جلسه ټول به مکمل وو. (المراقات ۳/۲۰۷).

مخافة ان تفتن امه: یعنی د مور په مונخ کې شریکیدل او نزدې د ماشومانو د ژړا آواز راتلویا. جومات کې دغه زنانه سره د ماشوم د ژړا آواز راتلو حضور ﷺ ددې وجې نه تخفیف فرمایلو چې موریې خفه نه وي او چې مونخ یې خراب نه شي. (المراقات ۳/۲۰۸).

علامه خطابی رَحِمَهُ اللهُ وایي که مونخ کې مونخگزار ته معلومه شوه چې څوک راځي امام انتظار کولی شي چې هغه کس رکوع کې شامل شي، امام مالک هم ددې قائل وو. (المراقات ۳/۲۰۸).

اتمه احناف فرمایي که دا طریقه د تقرب الی الله په غرض نه وي بلکې د کس لحاظ کول وي دې صورت کې انتظار کول مکروه تحریمي دي بلکې دې کې د شرک احتمال هم شته. (المراقات ۳/۲۰۸).

بعضې علماء فرمایي که امام ته ذاتي طور باندې ددغه کس معلومات نه وي بیا گنجائش شته خو ددې ترک هم اولی دی.

دې حدیث نه پس راتلونکی هم تقریبا داسې دی. دې کې تجوز لفظ راغلی دی د اختصار په معنی سره دی او هلته وجد امه لفظ دی وجد معنی او ترجمه سخت غم دی.

﴿٢٠﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَأَدْخُلُ فِي الصَّلَاةِ وَأَنَا أُرِيدُ إِطَالَتَهَا
ابو قتاده راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي زه مونخ کې داخلېږم د مونخ داوږدولو اراده کوم
فَأَسْتَعِبُّ بَكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلَاتِي مِمَّا أَعْلَمُ مِنْ هِدَاةٍ وَجَدَّامَةٍ مِنْ بَكَائِهِ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۱)
خو چې د ماشوم د ژړا آواز او رم نو پوهه شم چې د ژړا د وجې نه میندې به فکر مندې شي مونخ کې تخفیف کوم
﴿٢١﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صُلِّيَ أَحَدُكُمْ النَّاسَ
ابو هريره رَوَاهُ عَنْهُ رَاوِي دې وایي چې حضور ﷺ فرمایي کله چې تاسو کې څوک خلکو ته مونخ
فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ السَّقِيمَ وَ الضَّعِيفَ وَ الْكَبِيرَ.
وکړي هغه ته په کاردې چې مونخ سپک کړي ځکه چې مقتديانو کې بیمار او کمزوري او بوډاگان وي.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۲/۲، رقم الحديث ۷۰۹.

وَ إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُكْوِلْ مَا شَاءَ « (متفق عليه) ^(۱) .

او که شوک په تاسو کې خان له مونځ کوي هغه ته اختيار دی چې خومره مونځ اوږدوي اوږد دې کړي.

﴿٤٤﴾ وَعَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو مَسْعُودٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ

قيس بن حازم رضي الله عنه وایي چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمایل: چې یو کس وویل ای د الله رسول له! زه د

إِنِّي لَأَكْأَخِرُ عَنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ مِنْ أَجْلِ فُلَانٍ مِمَّا يُطِيلُ بِنَا

سحر مونځ نه شاته ځکه پاتې کېږم چې فلانکی فلانی مونځ ته ډیر اوږد مونځ کوي ابو مسعود رضي الله عنه وایي

فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَوْعِظَةٍ أَشَدَّ غَضَبًا مِنْهُ يَوْمَئِذٍ ثُمَّ قَالَ:

مانبي عليه السلام نصیحت کولو په باره کې ددې ورځ غصې نه زیات ډک نه و لیدلی نبی عليه السلام و فرمایل

" إِنْ مِنْكُمْ مُتَقَرِّينَ فَأَيُّكُمْ مَا صَلَّى بِالنَّاسِ

تاسو کې بعضې خلکو کې نفرت پیدا کوي تاسو کې چې شوک مونځ وکړي هغه ته په کار دي چې خلکو ته

فَلْيَتَجَوَّزْ: فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَ الْكَبِيرَ وَ ذَا الْحَاجَةِ " (متفق عليه) ^(۲)

سپک مونځ وکړي ځکه چې مقتديانو کې کمزوري، بوډاگان او حاجتمند خلک وي.

توضیح: ددې حدیث نه معلومه شوه چې سوال کونکی کس شوک دی او من اجل فلان کې فلان نه ابي بن کعب رضي الله عنه مراد دی. (المراقات ۳/۲۱۰).

د غلط مونځ کولو والا امام په خپله مجرم دی

﴿٤٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « يُصَلُّونَ لَكُمْ فَإِنْ

ابو هريره رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمایي تاسو ته به امام مونځ درکوي که هغه

أَصَابُوا فَلكُمْ وَ إِنْ أَخْطَأُوا

مونځ نبي طریقي سره ورکوي د هغه فائده ستاسو د پاره ده (او د هغه د پاره هم ده) که هغه خطا وکړه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۹/۲، رقم الحديث: ۷۰۳، ومسلم في الصحيح ۳۱۱/۱، رقم الحديث: ۱۸۳-۱۶۷، وأبو داود ۵۰۶/۱، رقم الحديث: ۷۹۱، والنسائي ۹۱/۲، رقم الحديث: ۸۲۳، والترمذي ۱۶۱/۱، رقم الحديث: ۲۳۶، وابن ماجه ۳۱۶/۱، رقم الحديث: ۹۸۷.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۰/۲، رقم الحديث: ۷۰۱، ومسلم في الصحيح ۳۱۰/۱، رقم الحديث: ۱۸۲-۱۶۶، وأبو داود ۵۰۶/۱، رقم الحديث: ۷۹۵.

فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ « (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۱)

تاسو ته به ثواب ملا ويڙي او گناه به هغه باندې وي.

توضیح: يصلون لکم: دا ٽوله جملہ خبر واقع ڪهڙي او مبتداء مخذوف ده کوم چي ائمتڪم دي ددي تعلق هغه امامانو سره دي کوم چي حڪمرانان دي او حڪمرانان دين ورائو لو هم دي. حضور ﷺ راتلونڪي بادشاهانو باره ڪي فرمايي هغوي مونخ خراب کوي صحابو عرض وڪرو بيا خو هغه پسي مونخ نه دي کول په کار حضور ﷺ فرمايل هغه به مونخ کوي تاسو به ورسره مونخ کوي ڪه هغوي صحيح طريقي سره مونخ ڪو و دهغه او ستاسو دواڻو فائده ده ڪه هغه غلطي طريقي سره مونخ وڪرو د غلطي هغه په خپله ذمه دار دي او په خپله مجرم دي تاسو خو بنه کار ڪري دي تاسو باندې د هغه د غلطي اثر نه پريوځي. (المراقات ۲۱۰-۲۱۱/۳).

وَهَذَا الْبَابُ خَالٍ عَنِ الْفَصْلِ الثَّانِي

الْفَصْلُ الثَّلَاثُ:

﴿٦٦﴾ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ: أَخْرَجُ مَا عَهَدَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا

عثمان ابن ابی العاص رضی اللہ عنہو ابي چي حضور ﷺ ماته آخري وصيت چي ڪري و هغه دا و ڪله

أُمَّتِكَ قَوْمًا فَأَخِيفَ بِهِمُ الصَّلَاةَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَ فِي رِوَايَةٍ لَهُ:

چي خلکو ته مونخ ورکوي هغوي ته سپک مونخ ورکوه. او په مسلم ڪي دويم روايت الفاظ دادي چي

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: «أُمَّرَ قَوْمَكَ». قَالَ: قُلْتُ

حضور ﷺ عثمان رضی اللہ عنہو فرمايل دخپل قوم امامت ڪوه عثمان رضی اللہ عنہو ابي ماعرض وڪرو

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَجِدُ فِي نَفْسِي شَيْئًا. قَالَ: «أَدُلُّهُ».

يا رسول الله ماته خپل زره ڪي شئ محسو سيڙي حضور ﷺ فرمايل ماته نزدې راشه حضور

فَأَجَلَسَنِي بَيْنَ يَدَيْهِ ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ فِي صَدْرِي بَيْنَ ثَدْيَيْ ثُمَّ قَالَ:

ﷺ خپلي مخي ته کينولم اوز ماسينه باندې دواڻو تيو نو په منيخ ڪي لاس کينود و او وي فرمايل

« تَحَوَّلَ » . فَوَضَعَهَا فِي ظَهْرِي بَيْنَ كَتِفَيْ ثُمَّ قَالَ :
ملارا او اروه حضور ﷺ زاملا باندي دواړو ولومينځ کې لاس رابنكلو وي فرمايل (لار شه) او
« أَمَّ قَوْمًا... فَمَنْ أَمَّ قَوْمًا فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ
خپل قوم ته امامت وکړه او يو کس چې د قوم امام جوړ شي هغه ته په کار دي چې سپک مونځ وکړي ځکه
فِيهِمُ الْكِبِيرُ وَإِنْ فِيهِمُ الْمَرِيضُ وَإِنْ فِيهِمُ الضَّعِيفُ وَإِنْ فِيهِمْ ذَا الْحَاجَةِ فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ وَحَدَاةً
هغوی کې بيماران، کمزوري او خاوند د حاجتونو وي نو که څوک يواځې مونځ کوي نو څنگه چې دې
فَلْيُصَلِّ كَيْفَ شَاءَ. (مسلم) ^(۱)
زړه غواړي هغه شان مونځ وکړه.
﴿۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا بِالتَّخْفِيفِ
ابن عمر رضی اللہ عنہما وايي چې حضور ﷺ مونځ ته د سپک مونځ حکم کړی دی او هغه چې به مونځ ته
وَ يُؤْمِنًا بِالصَّافَاتِ . (رواه النسائي) ^(۲)
مونځ کولو نو سورة الصافات به يې لوستلو.

توضیح: الصافات: ددې حديث په دواړو تکړو کې په ظاهره تعارض دی او هغه دا چې حضور ﷺ صحابو ته د تخفيف صلاة ښه تاکيد فرمايلو خو په خپله سورة صافات لولي يو او پر د سورة دی.

ددې جواب دادی چې د حضور ﷺ لوستلو انداز عجيبه دی لږ وخت کې او پر د سورة لولي نورو کې دا څيز نه وو ځکه يې هغوي منع کړل.

دويم جواب دادی چې د حضور ﷺ دلذت والا مونځ نه خلک خوند اخلي هلته د ستري والي تصور نه وو ځکه يې او پر د سورة لوستلو نورو کې دا خصوصيت چيرته دی. (المراقات ۳/۲۱۳).



(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۳۴۱/۱ رقم الحديث : ۱۸۶-۱۶۸.

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۹۵/۲ رقم الحديث : ۸۲۶.

بَابُ مَا عَلَى الْمَأْمُورِ مِنَ الْمُتَابَعَةِ وَحُكْمِ الْمَسْبُوقِ:

د امام د تابعداری بیان

دې کې وايي چې د امام متابعت خو مره ضروري دی او مقتدي له د امام تابعداري کومو څيزونو کې څنگه کول په کار دي مونځ کې کوم ارکان فرض يا واجب دي دې کې مقتديانو د پاره د امام متابعت واجب دی کوم چې سنت دي دې کې د امام متابعت واجب نه دی لکه رفع اليدين، آمين بالجهر او قنوت مثله وغيره، مثلاً شافعي امام سحر کې قنوت شروع کړی حنفي مقتدي باندې دې کې د امام متابعت لازم نه دی هغه دې خاموش وي او وترو کې قنوت واجب دی که يو شافعي امام ماسخوتن نه پس وترو کې د خپل مذهب موافق قنوت درکوع نه پس وايي نو حنفي مقتديانو ته هم د امام متابعت او موافقت کې درکوع نه پس قنوت لوستل په کار دي دا يو ښه طريقه او ضابطه ده چې حرمينو کې په وترو کې د احنافو په کار راجي.

الفصل الأول:

د امام متابعت

﴿عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: كُنَّا نَصَلِّيْ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ

برامين عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي مونږ د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شاته مونځ کولو کله به يې چې وويل سمع الله لمن

حِدَهُ . لَمْ يَخِنْ أَحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتَّى يَضَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حمده نونه به بنکته کوله يو کس د مونږ نه ملا خپله ترڅو چې به حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (سجدې د پاره) ځمکه

جَبْهَتَهُ عَلَى الْأَرْضِ. (متفق عليه) (۱).

باندې تندي مبارک نه وو ايښي.

توضیح: لم يخن: خنا يحنو بنکته کيدو په معنی سره دی دا لفظ ضرب يضرب او نصر ينصر دواړو نه راجي، مراد دا دی مونږ چې کله رکوع نه واپس قومې ته تللو نيغ به ولاړ وو ترڅو چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې سجده نه وه کړې مونږ به نه کړيدو چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه سجده کې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۸۱/۲، رقم الحديث: ۶۹۰، ومسلم في الصحيح ۳۴۵/۱ رقم الحديث: ۱۹۷-۱۷۴، وأبو داود ۱۱۲/۱

رقم الحديث: ۶۲۲.

مخکیو الی لازم نه شی . (المرقات ۳/۲۱۴).

اوس فقهي مسئله داسې ده: امام نه مخکیو الی د ټولو ائمو په نزد حرام دي بلکې متابعت ضروري دی بیا د متابعت دوه صورتونه دي اول مقارنت دویم موافقت، مقارنت هغه دی چې د امام د افعالو سره متصل د مقتدي فعل شروع کېږي. موافقت هغه دی چې د امام افعالو نه لږ وخت پس د مقتدي فعل شروع شي، د فقهاو په نزد د افضلیت اختلاف دی، چې مقارنت افضل دی یا موافقت افضل دی د احنافو په نزد مقارنت افضل دی صرف تکبیر تحریمي کې موافقت افضل دی د شوافعو په نزد تاخر افضل دی د امام فعل په انتهاء سره د مقتدي فعل شروع کېږي مذکوره حدیث د شوافعو دلیل دی احناف فرمایي دا حدیث د اوږد حدیث حصه ده دې کې مسابقت نه ممانعت راغلی اصل مقصد دا دی چې مسابقت رانه شي کله چې د حضور ﷺ بدن دروند شو عمر ډیر شو دغه وخت کې د مسابقت خطر ډیره شوه دې وجې نه حضور ﷺ وفرمایيل مسابقت مه کوئ ترڅو پورې زه سجدې ته لاړ نه شم تاسو معمولي هم مه کېږئ صحابه نه بنسکه کیدل، ددې حدیث مطلب دا نه دی ترڅو حضور ﷺ سجدې ته نه وي تللی، صحابو ته حرکت کولو مجال هم نه وو حاصل، بلکې اصل مقصد دا وو حضور ﷺ تیز حرکت نه شو کولی تاسو انتظار کوئ چرته داسې مه کوئ چې حضور ﷺ نه مخکې شی ځکه یې وفرمایيل لم یجن یعنی څوک بنسکه کیدل نه. (المرقات ۳/۲۱۴).

﴿۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ

انس رضی الله عنه وایي یو ورځ حضور ﷺ مونځ مونځته وکړ او خپل مخ مبارک یې مونځته متوجه کړو

فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّي إِمَامُكُمْ فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ وَلَا بِالسُّجُودِ

او وې فرمایيل خلکو! زه ستاسو امام یم نو تاسې مخکې والې مه کوئ دمانه په رکوع کولو، سجده کولو

وَلَا بِالْقِيَامِ وَلَا بِالْإِنْصِرَافِ: فَإِنِّي أَرَاكُمْ أَمَامِي وَمَنْ خَلْفِي". (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱).

قیام کولو او تللو کې ځکه زه تاسو مخکې او وروستو نه وینم.

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُبَادِرُوا الْإِمَامَ

ابو هریره رضی الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي خپل امام باندې مخکیو الی مه کوئ

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲۲۰/۱ رقم الحديث: ۱۱۲-۱۲۶.

إِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَ إِذَا قَالَ : وَلَا الضَّالِّينَ . فَقُولُوا : آمِينَ وَ إِذَا

کله چي امام تکبير و کري تاسو تکبير کوي، کله چي امام ولا الضالين و وايي تاسو آمين وايي کله چي امام

رَكَعَ فَارْكَعُوا وَ إِذَا قَالَ : سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا : اللَّهُمَّ رَبَّنَا

رکوع ته لارشي تاسو رکوع ته ٺٺي او چي امام کله سمع الله لمن حمده و وايي نو تاسو و وايي اللهم ربنا

لَكَ الْحَمْدُ " إِلَّا أَنَّ الْبُخَارِيَّ لَمْ يَذْكُرْ : " وَإِذَا قَالَ : وَلَا الضَّالِّينَ " . (مسلم) .^(۱)

لك الحمد (اي الله اي زمونڙو به ٽول تعريفونه ستا ڊپاره دي). او بخاري خپل روايت ڪي و اذا قال ولا

الضالين الفاظ نقل ڪري نه دي.

که امام معذور وي دهغه متابعت ضروري دي

﴿٤٤﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَكِبَ فَرَسًا فَصُرِعَ عَنْهُ

انس رضي الله عنه راوي دي وايي چي حضور صلى الله عليه وسلم آس باند ڏي ناست و چي آس نه ڀريو تو دي و جي نه د

فَجُحِشَ شِقَّةُ الْأَيْمَنِ

نبي عليه السلام نبي طرف (داسي) زخمي شو (چي په ولاڙه باند ڏي په مونځ کولو قادر نه و) نونبي عليه السلام

فَصَلَّى صَلَاةً مِنْ الصَّلَوَاتِ وَ هُوَ قَاعِدٌ فَصَلَّيْنَا وَرَاءَهُ قُعُودًا فَلَمَّا

مونځ و ڪرو (ڊپنڻو مونځونو يو مونځ) او مونڙهه دنبي عليه السلام پسي وروسته مونځ و ڪرو کله چي د مونځ

انصَرَفَ قَالَ : « إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا صَلَّى قَائِمًا

کولونه فارغ شونو وي فرمايل امام ڏي ڊپاره مقرر دي چي دهغه اقتدا عوشي نو که امام په ولاڙه مونځ و ڪري

فَصَلُّوا قِيَامًا فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَ إِذَا رَفَعَ

تاسو هم په ولاڙه مونځ کوي کله چي هغه رکوع ته لارشي تاسو هم رکوع و ڪري کله چي هغه رکوع نه پاڇي

فَارْفَعُوا وَ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمْدُ وَ إِذَا

تاسو هم در رکوع نه پاڇي کله چي هغه سمع الله لمن حمده و وايي تاسو ربنا لک الحمد وايي کله چي امام

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۳۱۰/۱ رقم الحديث: ۸۷-۱۱۵، والنسائي ۹۶/۲، رقم الحديث: ۸۳۰.

صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا أَجْمَعُونَ « قَالَ الْحَمِيدِيُّ : قَوْلُهُ :

په ناسته مونځ کوي تاسو مقتديان هم په ناسته مونځ وکړئ. حميدي وايي حضور ﷺ دا ارشاد

« إِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا » هُوَ فِي مَرَضِهِ الْقَدِيمِ

چې امام په ناسته مونځ کوي تاسو هم په ناسته مونځ کوئ د حضور ﷺ اولني بيماري کې وو

ثُمَّ صَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا وَ النَّاسُ خَلْفَهُ

دې نه پس (مرض الوفا نه يو ورځ مخکې) حضور ﷺ په ناسته مونځ وکړو او خلکو ورپسې

قِيَامًا لَمْ يَأْمُرْهُمْ بِالْقُعُودِ وَ إِنَّمَا يُؤْخَذُ

په ولاړه مونځ وکړو او حضور ﷺ دوي ته د ناستې حکم ونه کړو او د حضور ﷺ په دې

بِالْآخِرِ فَأَلَاخِرِ مِنْ فِعْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا الْفِطْرُ الْبُخَارِيُّ. وَ اتَّفَقَ مُسْلِمٌ إِلَى أَجْمَعُونَ.

فعل باندې عمل کولی شي کوم چې آخري دی. دا الفاظ د بخاري دي او متفق دی مسلم تراجمعون پورې

وَ زَادَ فِي رِوَايَةٍ : « فَلَا تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ وَ إِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا » (۱).

يو بل روايت کې مسلم مزید الفاظ نقل کړي چې د امام خلاف مه کوئ چې هغه سجده وکړي تاسو يې

هم سجده کوئ.

توضیح: فصلوا جلوسا: د دې حديث خلاصه داسې ده چې يو ځلی نبي ﷺ د آس نه پر يو تو او د نبي ﷺ طرف مکمل زخمي شو نبي ﷺ يو مونځ کور کې د جمعې سره داسې وکړو چې نبي ﷺ ناست و او ملگري يې هم ناست وو مونځ نه فارغيدو نه وروسته حضور ﷺ د معذور امام متعلق دا مسئله بيان کړه چې کله امام کيني تاسو هم کيني او مونځ اداء کړئ.

اذا صل جالسا فصلوا جالوسا: د دې حديث د وجې نه يو اختلافي مسئله پيدا شوه او هغه دا چې د قادر على القيام اقتداء عاجز عن القيام پسې جائز ده او که نه او که جائز وي نو مقتدي په ناسته مونځ وکړي او که په ولاړه دې کې د فقهاو اختلاف دی. (المقات ۳/۲۱۶).

د قتلوا اختلاف: د امام مالک، او محمد زههنا الله مسلک دا دی چې قادر على القيام مقتدي عاجز عن

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۷۲/۲ رقم الحديث: ۶۸۹، ومسلم في الصحيح ۳۰۸/۱ رقم الحديث: ۷۷-۱۱۱، وأبو داود ۱۰۱/۱

رقم الحديث: ۶۰۱، والنسائي ۹۸/۲، رقم الحديث: ۸۲۲.

القیام امام پسی مونخ کولی نه شی. امام صاحب، امام شافعی او امام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ په نزد باندي قادر علی القیام مقتدي عاجز عن القیام امام پسی اقتداء کولی شی. خو قادر مقتدي په ولاړه باندي مونخ وکړي او که په ناسته امام احمد رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ په نزد عاجز امام پسی قادر مقتدي اقتداء صحیح ده خو مقتدي به هم د امام په شان په ناسته مونخ کوي. (المراقات ۲۱۶-۳/۲۱۷).

دلائل: امام مالک رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ فرمائي دا اقتداء صحیح نه ده د صحیح مقتدي مونخ قوي دی او د قاعد امام مونخ ضعیف دی او د امام مونخ ضامن وي او د مقتدي مونخ ددی په ضمن کې وي، نو ضعیف مونخ کې قوي مونخ څنگه راتلی شی. که مقتدي کيني هم صحیح نه دی ځکه چې صحیح د پاره ناستې اجازت څنگه دی؟ دا اقتداء باطله ده. اوس صرف د جمهورو او د امام احمد مقابله ده امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ دليل زیر بحث حدیث دی خپله مدعا باندي واضح دليل دی. (المراقات ۲۱۶-۳/۲۱۷).

د امام صاحب او امام شافعی او ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ دليل د نبی ﷺ مرض الوفا په وخت کې د مونخ کولو یو قصه ده دې کې واضح طور باندي راغلي. نبی ﷺ په ناسته مونخ ورکولو او صحابه کرام ورپسې ولاړ وو دا حدیث زیر بحث حدیث نه بعد راتلونکی حدیث نمبر (۵) دی (المراقات ۳/۲۱۶).

ددې حضراتو دویم دليل د قرآن آیت ﴿وَقَوْمًا لَّهُ قَالَتَيْن﴾ دې کې د قیام هر تندرست باندي فرض کړی دی او قوموا امر نه د مونخ قیام مراد دی بل قیام داسې نشته چې هغې ته د عبادت درجه حاصله وي او هغه مامور به وي.

جواب: د امام احمد رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ دليل جواب دا دی چې د حدیث نه مستنبط دا حکم وروستو راتلونکی حکم نه منسوخ شو دا واقعاً سنه ۵ هـ) ده او مونږ چې کوم دليل نه استدلال کړی دی هغه د حضور ﷺ د ژوند آخري وخت وو او شریعت کې هر متاخر حکم خپلوی شی، ځکه چې د نسخ نه محفوظ وي.

قال الحمیدی: ذا حمیدی د بخاري استاد دی جامع صحیحین والاحمیدی نه دی دا هم دلته فرمائي د حضور ﷺ هر هغه فعل چې آخر کې شوی وي هغه واخلی، ځکه چې دې کې د نسخ احتمال نشته. (المراقات ۳/۲۱۶).

د حضرت ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ امامت او د حضور ﷺ بیماری

﴿ه﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمَّا نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ بِلَالٌ يُؤَدِّئُهُ بِالصَّلَاةِ

عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي چې کله نبی ﷺ د بيمار شو بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خواتمه مونږ د تلود پاره راغې

فَقَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ» فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ

حضور ﷺ ورته وفرمایل ابوبکر ته ووايه چې هغه خلکو ته مونږ ورکړي نو مونږ ورکړو ابوبکر

تِلْكَ الْأَيَّامَ ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَلَعَهُ تَهْ دَغَه وَرُخُو كَهِي اُولَس مُونُخُونَه كُلَه چي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِيَل طَبِيعَت سِيَك مَحْسُوس

فَقَامَ يَهَادِي بَيْنَ رَجُلَيْنِ

كِرُونُونِي عَزِيمًا لِسَلَامٍ دَدُو وَكَسَانُو پَه مَدَد بَانْدِي لَارُو اَوْ حَضُور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِيَل لَاس د صَحَابُو پَه وَلُو بَانْدِي

وَ رَجُلَاةٌ يَخْطَانُ فِي الْأَرْضِ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ

اِينِي وُو اَوْ حَضُور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِيَلِي خِيَلِي مَبَارَكِي خُمَكَه بَانْدِي رَا خَكَلِي تَرْدِي چي جُومَات تَه دَاخِل شُو

فَلَمَّا سَمِعَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَشَارِي د حَضُور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَرَاتَلُو نُو زُو سَتُو كِيدُو نُو اِشَارَه وَكِرَه

إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا يَتَأَخَّرَ فَجَاءَ حَتَّى جَلَسَ

حَضُور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ چي مَه وَرُوسْتَه كِبِرَه، بِيَا حَضُور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخَكِي شُو اَوْ كِينَا سَتُو

عَنْ يَسَارِ أَبِي بَكْرٍ فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي قَائِمًا وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ چپ طرف تَه اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَلا رَه بَانْدِي مُونُخُ وَكِرُو اَوْ حَضُور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (د كَمَزُورِي

يُصَلِّي قَاعِدًا يَقْتَدِي أَبُو بَكْرٍ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ النَّاسُ يَقْتَدُونَ

دُو چي) پَه نَاسْتَه مُونُخُ وَكِرُو اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حَضُور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مُونُخُ اِقْتِدَاءِ كُولَه اَوْ خَلَكُو اِقْتِدَاءِ

بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ. وَفِي رِوَايَةٍ لَهْمَا: يُسْمِعُ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ التَّكْبِيرَ. (١)

كُولُو د حَضْرَت اَبُو بَكْرٍ صَدِيق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د مُونُخُ.

توضیح: مرواها بکر ان یصل بالناس: په امامت صفری باندې د ابو بکر صدیق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مقررول امامت کبری طرف ته اشاره وه حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دې نه استدلال کړی دی چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابو بکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ زموږ د پاره د دین امام جوړ کړو، نو مونږ د پاره د دنیا هم امام شو، که خلافت طرف ته اشاره نه وی، نو حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د ابو بکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په حق کې دومره اصرار نه کولی، عمر فارق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په باره کې د ازواج مطهراتو سفارش هم وو حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په سختی سره منع وفرماییل او ابو بکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ یې په امامت باندې برقرار وساتو. (المرقات ۲/۲۱۷).

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ١٨٧/٢، رقم الحديث: ٦٨٤، وفي صحيح أبي داود في الصحيح ٣١٣/١ رقم الحديث: ٩٥٠-٩١٨.

یهادی: د دوو کسانو په ولو باندې لاس کینودل او د هغوي په تعاون سره تلو ته تهادي ویل کېږي. والناس یقتدون بصلاة ابن بکر: د حضور ﷺ خصوصیت وجه وه چې بغیر د استخلاف نه حضور ﷺ په خپله خلیفه جوړ شو ابو بکر نه منصب امامت حضور ﷺ ته منتقل شوا مام حضور ﷺ وو او ابو بکر رضی الله عنه د حضور ﷺ طرف نه مکبر وو، په ظاهره امام نظر راتلو. (المرقات ۳/۲۱۹).

د امام نه مخکې د سر او چتولو والا سر به د خر جوړېږي

﴿٦٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَّا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ

ابو هريره رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور ﷺ فرمايي آيا هغه کس نه ويرېږي کوم چې اوچتوي

قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يُحَوَّلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ». (متفق عليه) ^(۱)

سر خپل مخکې د امام نه، د دې نه چې الله تعالی به دده سره بدل کړي د خر سره تری جوړ کړي.

توضیح: رأس حمار: یعنی یو کس د امام نه رکوع او سجده کې سر مخکې اوچتوي د هغه باره کې خطر ه موجود ده چې د هغه د سر نه به د خر سر جوړ شي علماو ددې ډیر مطلبونه ذکر کړي دي: اول دا چې دا کلام په حقیقت نه بلکې مجاز باندې محمول دی یعنی دده سر واقعي د خر نه جوړېږي بلکې دا به د خر په شان بې عقل او بلید وي، گویا دا کلام تشبیه باندې محمول دی. دویم مطلب ابن حجر رحمه الله دا بیان کړی چې دا مسخ کیدل خاص دي دا یو جزئي حالت سره متعلق ده ددې واقع کیدل منع دي او یو عام مسخ ده چې پوره امت مسخ شي هغه منع ده، لهذا احادیثو کې چې د کوم مسخ ممانعت خبره ده هغه دغه عام مسخ ده چې حدیثونو کې هیڅ معارض نشته. ددې حدیث دریم مطلب دا دی چې د مسخ نه مراد حقيقي مسخ کیدی شي او ددې امکان نه شي رد کیدی څنگه چې اشراط الساعة کې د مسخ د واقعاتو ذکر دي او مخکې زمانو کې هم د مسخ حقيقي واقعات موجود شوي دي. (المرقات ۳/۲۲۱).

عبرت ناکه قصه: ملا علي قاري رحمه الله ددې حدیث لاندې په مرقات ۳ جلد ۹۸ صفحه باندې یوه عبرت ناکه قصه لیکلي ده چې یو جلیل القدر محدث د علم حدیث د حصول د پاره یو مشهور شیخ الحدیث خواته دمشق ته لاړو چې دده د علم او د حدیثو په هغه وخت کې یوه چرچا وه د علم حدیث ددې شوقین طالب

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۸۲/۲، رقم الحديث: ۶۹۱، ومسلم في الصحيح ۳۲۰/۱ رقم الحديث: ۱۱۴-۱۲۷، وأبو داود ۱۱۲/۱ رقم الحديث: ۶۲۳، والنسائي ۹۶/۲، رقم الحديث: ۸۲۸، والترمذي ۱۷۵/۲ رقم الحديث: ۵۸۲، وابن ماجه ۳۰۸/۱، رقم الحديث: ۹۶۱.

علم ددي شيخ نه د حدیثو زده کره شروع کره او ٲول آحادیث یی ددی شیخ نه حاصل کرل ، لیکن عجیبه صورت حال دا مخی ته راغلو چي په ٲول وخت کي استاذ دي خپل عقیدتمند شاگرد ته خپله خیره هیڅکله بنکاره نه کره بلکي په پرده کي به یی دي شاگرد ته حدیث ویل ، چي کله استاذ ته اندازه وشوه چي اوس شاگرد په پوره عقیدت او د خدمت پوره جذبه او د حدیثو پوره شوق حاصل شو او اوس دا قابل اعتماد دی نو استاذ پرده د مخ نه لرې کره ، شاگرد چي کله د استاذ خیره ولیده نو حیران پاتې شو ځکه چي دده د استاذ خیره د خر خیري په شان شوې وه ، دده د حیرانتیا په وجه استاذ وویل چي ای زویه ! د مونځ په ارکانو کي د بنویدو نه بیچ شه (او د حدیثو په تعلیم او فرمان کي د شک کولو نه ځان وساته) ځکه چي ما کله دا حدیث واوریدو نو زما یقین نه راتللو چي واقعتاً داسې کیدی شي نو ما په ارکانو کي د امام نه مخکي والي وکړو نو زما خیره د خره شوه لکه اوس یی گوري والعیاذ بالله . (المرقات ۳/۲۲۱)

الفصل الثاني: د امام موافقت

﴿۷﴾ عَنْ عَلِيٍّ وَ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ . قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا أُنِّي
حضرت علي او معاذ بن جبل <small>رضي الله عنهما</small> راويان دي وايي چي حضور <small>صلى الله عليه وسلم</small> فرمايي کله چي راشي په
أَحَدِكُمْ الصَّلَاةَ وَ الْإِمَامُ عَلَى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَمَا يَصْنَعُ الْإِمَامُ » .
تاسو کي څوک مونځ ته او امام کوم حالت کي وي څه چي امام کوي هغه ته هم په کار دي چي هغه شان وکړي
رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ . (ترمذي)
دا حدیث امام ترمذي نقل کړی دی او وايي چي دا حدیث غریب دی .

رکوع کي شریک کیدو سره رکعت ملاویري

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ وَ نَحْنُ
ابو هريره <small>رضي الله عنه</small> راوي دی وايي چي حضور <small>صلى الله عليه وسلم</small> فرمايي چي کله تاسو مونځ ته راشي او ما د
سُجُودٍ فَاسْجُدُوا وَ لَا تَعْدُوا شَيْئًا
سجدي حالت کي ومومي ، نو تاسو هم په سجده کي شي او دغه سجده په څه حساب کي مه لگوي ، خو

وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً لَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۱)

که یو کس (امام سره) رکوع و مونده هغه رکعت و موندلو .

توضیح: فاسجدوا: بعضی خلک امام سجده کې بیاموځي نو ولاړوي او انتظار کوي چې امام پاڅي مونږ به ده سره یو ځای شو. دې حدیث کې یې دا خبره و خوده چې تاسو په سجده کې شریک شی خود سجدې په وجه رکعت مه حسابوئ که رکوع ملاو شي تاسو پوره رکعت و موندلو .

رکعة: ددې یو مطلب دا هم دی چا چې رکوع و موندله هغه مونځ و موندلو یعنی دا رکعت ده ته ملاو شو دته رکعة نه مراد رکوع ده او صلاة نه مراد رکعت دی .

دویم مطلب دا چې چا پوره مونځ کې یو رکعت هم امام سره و موندلو ده پوره مونځ و موندلو ده ته د جماعت ثواب ملاو شو، دې سره غیر مقلدینو ته سخته دیکه ملاویري ځکه چې بغیر د فاتحې نه د مقتدي مونځ صحیح شو او ده ته رکعت هم ملاو شو. (المراقات ۳/۲۲۲)

د تکبیر اولی لوی فضیلت

﴿۹۹﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " مَنْ صَلَّى لِلَّهِ أَرْبَعِينَ

انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي چا چې مونځ وکړو د الله تعالی دپاره څلویښت

يَوْمًا فِي جَمَاعَةٍ يُدْرِكُ التَّكْبِيرَةَ الْأُولَى كُتِبَ لَهُ بِرَاءَةٌ كَانِ :

ورځې په جماعت سره داسی مونځ چې تکبیر اولی هم و مومي نو ده دپاره لیکلي شي دوه قسمه نجاته :

بِرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَبِرَاءَةٌ مِنَ النَّفَاقِ " . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) (۲)

یو د دوزخ نه د خلاصی دویم نفاق نه د بري کیدو .

که جمعه ونیسي یا نه خو ثواب ملاویري

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « مَنْ كَوَّضًا فَأَحْسَنَ وَضُوءًا

ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي چا چې اودس وکړو او بڼه اودس یې وکړو

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱ ۵۵۳ رقم الحديث ۸۹۲

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۷ ۶ رقم الحديث ۲۱۱

ثُمَّ رَاحَ فَوَجَدَ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا أُعْطَاهُ اللهُ
او بيا (جومات) ته لارو هلته يي وکتل چې خلکو مونخ کړی دی، نو ورپه کړي الله تعالی دغه کس ته
مِثْلَ أَجْرِ مَنْ صَلَّاهَا وَ حَضَرَهَا لَا يَنْقُصُ
ثواب د مونخ کوونکو برابر، کومو چې جماعت کې حاضرې وکړه او مونخ يي وکړو، او کمي به نه راځي
ذَلِكَ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْئًا» ^(۱)
د حاضر و خلکو په ثواب کې.

د جماعت فضیلت

﴿۱۱﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ابو سعید خدری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي يو کس داسې وخت ته راوړسیدو چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونخ کړی وو
فَقَالَ: «أَلَا رَجُلٌ يَتَصَدَّقُ عَلَى هَذَا فَيُصَلِّي مَعَهُ؟»
حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایيل يو کس داسې نشته چې دالله تعالی په لار کې ورکړه وکړي او دده سره مونخ
فَقَامَ رَجُلٌ فَيُصَلِّي مَعَهُ". (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ) ^(۲)
وکړي يو کس او دریدو او دغه کس سره يي مونخ وکړو.

توضیح: وقد صلى: یعنی حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونخ کړې وو او س دا معلومه نه ده چې دا کوم مونخ وو، ائمه احناف فرمایي چې د مازيگر او ما بنام نه علاوه مونخ وو ځکه چې مازيگر نه پس نفل جائز نه دي او ما بنام کې درې رکعت نفل کول شریعت کې معهود نه دي. (المرقات ۲/۲۲۵).

يتصدق: دا د صدقې په معنی سره دی دلته احسان کول مراد دي، علامه مظهري فرمایي دې عمل ته يې صدقه ځکه وويله که دا کس ځان له مونخ کوي ده ته به د جماعت ثواب نه ملا وپري کله چې يې جماعت سره مونخ وکړو، گویا جمعې برابرولو والا په ده باندې احسان وکړو ديو په ځای (۲۶) زیات مونخونو ثواب هغه ته ملا و شو. اوس مسئله داه ده دغه کس سره مونخ کولو والا ابوبکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وو او ابوبکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خپل مونخ کړی وو بیا هغوی څنگه وکړو د متنفل پسې د مفترض مونخ و شو؟ شوافع وايي جائز دي دا زمونږ دليل دی احناف وايي دلته ابوبکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه و بلکې دغه کس په خپله امام و د

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۱/۱ رقم الحديث : ۵۶۱.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۱۲۷/۱ رقم الحديث : ۲۲۰ وأحمد في المسند ۵/۳.

هغه نه مونځ پاتې شوی وو. ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ وایي اختلاف نه د وتلو صورت دادی. دویم صورت کې اختلاف دی خو بڼه داده چې دې صورت باندې حدیث حمل کړی شي کوم کې چې اختلاف نه وي بلکې اتفاق وي داد هغه وخت خبره ده کوم وخت کې چې دوه ځلې فرض جائز وو. (المرقات ۳/۲۲۵).

د دوهمې جمعې یو څه تفصیل: فصل معه: دویم جماعت باره کې علماء فرمایي که د لارې یا بازار جومات وي دې د پاره مقرر امام نه وو متعدد جماعت یا دویم جماعت جائز دی، که امام راتب او متعین موجود وي او د جماعت سره یې مونځ ورکړو بیا یو څو کسان راغلل یو ځای شو او ضرورت سره موضع اول باندې دویم جماعت د پاره ودریدل ټولو فقهاو په نزد بالاتفاق مکروه دي که ضرورت هم نه وي او موضع اول کې دویم جماعت هم نه وي ځکه هم نه وي او خلک مقامي وي نو په دې صورت کې اختلاف دی. (المرقات ۳/۲۲۵).

د قهواو اختلاف: جمهور فقهاء وایي چې په آخري صورت کې هم جماعت ثاني مکروه دی امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ او صاحبین فرمایي دا بلا کراهت جائز دی.

دلایل: جمهور وایي دغه شان د دویم جماعت عادت جوړول د جمعې د غرض د پاره مفوت دی، ځکه چې جماعت کې ټول را جمع کیدل د اسلام اتحاد او شوکت مظاهره وشي همدارنگه حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فوت شوي مونځ قضاء کور کې کړې ده جومات کې جماعت سره نه دی کړی.

جواب: د زیر بحث حدیث نه جمهور دا جواب ورکوي چې د جواز او عدم جواز بحث فرائضو کې دی او د زیر بحث حدیث تعلق د فرائضو سره نه بلکې داد متفصل جماعت وو، ځکه چې ابوبکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرض مونځ کړی وو. (المرقات ۳/۲۲۵).

الفصل الثالث:

د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مرض وفات او د مونځ مکمل نقشه

﴿۱۲﴾ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ

عبيد الله بن عبد الله رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وایي چې زه دعائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا په خدمت کې حاضر شوم او هغې ته مې وویل

أَلَا تُحَدِّثُنِي عَنْ مَرَضِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ بَلَى

آیا ته به ماته د رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د بیماری حال ذکر نه کړې؟ عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وفرمایي: ولې نه،

ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : « أَصَلَّ النَّاسُ ؟ » قُلْنَا لَا

حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دیر بیمار شو تپوس یې وکړو آیا خلکو مونځ کړی دی مونږو ویل تراوسه یې نه دی کړی

يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ فَقَالَ : « ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْبِخْضَبِ » قَالَتْ

يارسول الله ستا سو انتظار کوي نبي عليه السلام و فرمايل زما دپاره په لکن کې اوبه کېږدي عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي

فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ فَذَهَبَ لِيْنُوءَ

مونږ په لکن کې اوبه کې خودې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غسل وکړو (او اراده يې وکړه) چې اودرېږي (خود

فَأُغِيِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَصَلَّى النَّاسُ ؟ » قُلْنَا

کمزوري د وجې نه) بې هوشه شو کله چې هوش کې راغی وې فرمايل خلکو مونږ کېږي دي مونږ وويل

لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ : « ضَعُوا

تراوسه يې نه دي کېږي خلک ستا سو په انتظار کې دي يارسول الله حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل کېږدي

لِي مَاءً فِي الْبِخْضَبِ » قَالَتْ فَقَعَدَ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ ذَهَبَ لِيْنُوءَ فَأُغِيِيَ عَلَيْهِ

ماته اوبه په لکن کې عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي هغه غسل کول او غوښتل يې چې ودرېږي خو بې هوشه شو

ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ : « أَصَلَّى النَّاسُ ؟ » قُلْنَا لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ

کله چې هوش کې راغی بيا يې تپوس وکړو خلکو مونږ کېږي مونږ عرض وکړو نه خلک ستا سو په انتظار کې

يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ : « ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْبِخْضَبِ » فَقَعَدَ فَاغْتَسَلَ

دي يارسول الله حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل لکن کې اوبه کېږدي نبي عليه السلام کي ناستو غسل يې وکړو

ثُمَّ ذَهَبَ لِيْنُوءَ فَأُغِيِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ : « أَصَلَّى النَّاسُ » . قُلْنَا

او پاڅيدل يې غوښتل خو بې هوشه شو کله چې هوش کې راغی وې فرمايل خلکو مونږ کېږي مونږ عرض وکړو

لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالنَّاسُ عُكُوفٌ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

نه ستا سو په انتظار دي يارسول الله او خلک ناست دي په جومات کې او انتظار کوي دنبي عليه الصلاة والسلام

لِصَلَاةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ . فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بِأَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ

د ماسخوتن مونږ دپاره حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته وليږلو چې خلکو ته مونږ ورکړي

فَأَنَّهُ الرَّسُولُ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُكَ أَنْ تُصَلِّيَ بِالنَّاسِ

قاصد دهغه خواته راغی او وې ويل چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارشاد دي ستا دپاره چې خلکو ته مونږ ورکړه

فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَكَانَ رَجُلًا رَقِيقًا يَا عُمَرُ صَلِّ بِالنَّاسِ فَقَالَ لَهُ

ابو بکر رضی اللہ عنہ نرم زره والاؤ نو عمر رضی اللہ عنہ ته یی وویل ای عمره! ته مونخ ور کره خلکوته نو وویل ده ته

عُمَرُ أَنْتَ أَحَقُّ بِذَلِكَ فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ تِلْكَ الْأَيَّامَ

عمر رضی اللہ عنہ ددی زیات اهل یی نو مونخ و کرو ابو بکر رضی اللہ عنہ ددی ور خو کی (یعنی دنی علیه السلام دمرض

ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي

وفات په ور خو کی ۱۷ مونخونه خلکوته کم پری ووا) کله چې (یو ورخ) حضور صلی اللہ علیہ وسلم و موند و په خپل

نَفْسِهِ خِفَةً وَ خَرَجَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا الْعَبَّاسُ لِصَلَاةِ الظُّهْرِ

مرض کې خه کم والی نو د دوو کسانو په تعاون باندې چې یو کس ابن عباس رضی اللہ عنہ و د ماسپخین مونخ

وَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فَلَمَّا رَأَاهُ أَبُو بَكْرٍ

دپاره مسجد ته راغلو ابو بکر رضی اللہ عنہ خلکوته مونخ ور کولو ده چې د نبی علیه السلام د راتلو آواز و اوریدو

ذَهَبَ لِيَتَأَخَّرَ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَنْ لَا يَتَأَخَّرَ

نود وروسته کیدو اراده یی و کره خو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د اشارې په ذریعه د وروسته کیدو نه منع کرو

قَالَ : « أَجْلِسَانِي إِلَى جَنْبِهِ » فَأَجْلَسَاهُ

اودې دواړو ته یی و فرمایل چې ماد ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ خواته کینوی نو هغوی نبی علیه السلام کینولو

إِلَى جَنْبِ أَبِي بَكْرٍ وَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدٌ . قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ :

د ابو بکر رضی اللہ عنہ خواته او حضور صلی اللہ علیہ وسلم (په ناسته باندې) مونخ کولو . عبید الله وایي چې : زه د

فَدَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْتُ لَهُ أَلَا أَعْرِضُ عَلَيْكَ مَا

عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ خواته لارم او هغه ته می وویل آیا زه تاته هغه حدیث ذکر نه کرم کوم چې ماد

حَدَّثَنِي بِهِ عَائِشَةُ عَنْ مَرَضِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟ قَالَ هَاتِي

عائشې رضی اللہ عنہا نه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د مرض په باره کې اوریدلی وو ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمایي هو

فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَدِيثَهَا فَمَا

بیان یی کره ماد هغه مخې ته د عائشې رضی اللہ عنہا حدیث بیان کرو خو ابن عباس رضی اللہ عنہ په دې خبرو کې د

أَنْكَرَ مِنْهُ شَيْئًا غَيْرَ اللَّهِ قَالَ أَسَمْتُ لَكَ الرَّجُلَ الَّذِي كَانَ
 یوی خبری نه هم انکارونه کرو دایمی وویل چې آیاتاته عائشی رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دهغه کس نوم ذکر کرو چې د
 مَعَ الْعَبَّاسِ قُلْتُ لَا قَالَ هُوَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. (متعلق علیه) (۱).
 ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره وو ما وویل نه حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وفرمايل هغه علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وو.

سورة فاتحه نه لوستلو سره ثواب کم ملاویري

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّكَ كَانَ يَقُولُ: «مَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ السَّجْدَةَ وَمَنْ فَاتَتْهُ
 دابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی وایي: چا چې رکوع و موندله ده ته پوره رکعت ملاوشواو دچانه چې پاتې
 قِرَاءَةُ أَمْرِ الْقُرْآنِ فَقَدْ فَاتَتْهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ». (رَوَاهُ مَالِكٌ) (۲).
 شوه لوستل د سورة فاتحې نو هغه د ډیر ثواب نه (محروم) پاتې شو.

توضیح: فاتحه امر القرآن: ائمه احناف وایي ددې حدیث مطلب هغه دی کوم چې فصلاته خداج مطلب
 دی یعنی مونځ ناقص دی ثواب کم ملایري دې نه معلومه شوه چې امام پسي فاتحه فرض نه ده فرض
 مطلق قرآن لوستل دي فاتحه لوستل منفرد پاره واجب ده او امام نه وروسته دا ذمه واري نه پاتې کېږي.
د امام نه مخکې سجدي ته تلل ډیره لویه گناه ده

﴿۱۴﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَ يَخْفِضُهُ
 دابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی وایي چې کوم کس چې خپل سر د امام نه مخکې اوچت کړي یا بنکته
 قَبْلَ الْإِمَامِ فَإِنَّهَا نَاصِيَتُهُ بِيَدِ الشَّيْطَانِ". (۳).
 کړي دهغه تندي د شيطان په لاس کې وي.

توضیح: لاصيته: یعنی دده تندي د شيطان په لاس کې دی هغه چې څنگه غواړي حرکت ورکولی شي دا
 تسلط یا حقیقه دی واقعي شيطان پکې لاس دده تندي په ويختو باندې پروت دی یا مجازا دی یعنی
 شيطان ده ته په خپلې مرضی سره حرکت ورکوي. (المركات ۳/۲۳۰).

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۷۲/۲ رقم الحديث : ۲۸۷ ، ومسلم في صحيحه ۳۱۱/۱ رقم الحديث : ۱۱۸/۹۰ ، والنسائي في السنن ۱۰۱/۲ رقم الحديث : ۸۲۴.
 (۲) أخرجه مالك في الموطأ ۱۱/۱ رقم الحديث : ۱۸ من كتاب وقوت الصلاة.
 (۳) أخرجه مالك في الموطأ ۹۲/۱ رقم الحديث : ۵۷ من كتاب وقوت الصلاة.

بَابُ مَنْ صَلَّى صَلَاةً مَرَّتَيْنِ :

دیو مونخ دوه ځلې کولو بیان

دې باب کې دوه مسئلې دي اول دا چې یو کس کور کې فرض وکړل او جومات ته راغی ویې کتل جماعت ولاړ دی دا کس دې جماعت کې مونخ کولی شي او که نه دویمه مسئله داده دې کس چې کوم مونخ کور کې کړی دی آیا دغه مونخ فرضو کې شمار کېږي یا هغه فرض کې شمار کېږي کوم چې ده په جومات کې جماعت سره وکړو ددې بیان په آحادیثو کې راروان دی.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ :

حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دوه ځلې مونخ ولی کړی و

﴿١﴾ عَنْ جَابِرٍ قَالَ : كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ

د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره مونخ کولو بیا به

يَأْتِي قَوْمَهُ فَيُصَلِّي بِهِمْ . (متفق عليه) ^(۱).

خپل قوم ته راغی هغوي ته به یې مونخ ورکولو.

توضیح: حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دوه ځلې مونخ کړی وو د ماسخوتن مونخ یې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره کړی وو بیا یې خپل قوم ته هم د ماسخوتن مونخ ورکړو دې حدیث سره ملاو حدیث کې تصریح ده دویم مونخ دې د پاره نفل جوړ شو. د دې نه معلومه شوه حضرت معاذ متنفل وو او قوم مفترض دی مسئله کې د جواز او عدم جواز سخت اختلاف دی خوددې تفصیل مخکې په باب القراءة فی الصلوة کې د حدیث نمبر (۱۰) په ضمن کې تیر شو. (المراقات ۲/۲۳۱).

﴿٢﴾ وَعَنْهُ قَالَ : كَانَ مُعَاذُ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ ثُمَّ

جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وایي چې معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به د ماسخوتن مونخ د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره کولو بیا به

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۲/۲، رقم الحديث: ۷۰۰، ومسلم في الصحيح ۲۲۹/۱ رقم الحديث: ۱۸۸-۳۶۵، وأبو داود ۵۰۰/۱

رقم الحديث: ۷۹۰، والنسائي ۱۷۲/۲، رقم الحديث: ۹۹۷.

يَزْجِعُ إِلَى قَوْمِهِ فَيُصَلِّي بِهِمُ الْعِشَاءَ وَهِيَ لَهُ نَافِلَةٌ. (رواه البخاري) (۱)

خپل قوم ته راتلو او دوي ته به يې د ماسخوتن مونځ ور کولو او دا دده د پاره نفل وو.

الفصل الثاني :

په کور کې مونځ وکړی او بيا جماعت ووموي نو څه به کوي؟

﴿۳﴾ عَنْ يَزِيدِ بْنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: شَهِدْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجَّتَهُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ

يزيد بن اسود رضی اللہ عنہ وايي زه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره حج کې شریک وم نومامونځ وکړو د نبي صلی اللہ علیہ وسلم

صَلَاةَ الصُّبْحِ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ وَانْحَرَفَ فَإِذَا هُوَ بِرَجُلَيْنِ

سره په مسجد خيف کې د سحر مونځ کله چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم مونځ نه فارغ شو څه وينې چې دوه کسان

فِي آخِرِ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّيَا مَعَهُ قَالَ :

د جومات په کونج کې ناست دي دوي د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره مونځ نه وکړی نبي صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل

« عَلَيَّ بِهِمَا » فَبَيَّءَ بِهِمَا تَزَعُدُ فَرَأَيْتُهُمَا

دوي زما خوا ته راو له دواړه يې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کې حاضر کړل چې د ولو غوښه يې ربيده

فَقَالَ : « مَا مَنَعَكُمَا أَنْ تُصَلِّيَا مَعَنَا ؟ » . فَقَالَ :

حضور صلی اللہ علیہ وسلم ترې تپوس وکړو تا سو ز مونځ سره مونځ نه کولو نه څه خيز منع کړي وي هغوي وويل

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا قَدْ صَلَّيْنَا فِي رِحَالِنَا . قَالَ : « فَلَا تَفْعَلَا

يا رسول الله مونځ خپل ځای کې يعنې خپل کور کې مونځ کړې و نبي صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل داسې بيا مه کوئ

إِذَا صَلَّيْتُمَا فِي رِحَالِكُمَا ثُمَّ أَتَيْتُمَا مَسْجِدَ جَمَاعَةٍ فَصَلِّيَا

کله چې تا سو کور کې مونځ وکړې او هغه جومات ته راشئ چيرته چې جماعت کېږي نو مونځ کوئ د

مَعَهُمْ فَإِنَّهَا لَكُمْ نَافِلَةٌ» (۲)

د خلکو سره دا مونځ به ستا سو د پاره نفل شي.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۲/۲، رقم الحديث : ۷۰۱، ومسلم في الصحيح ۳۸۰/۱، رقم الحديث : ۱۸۰-۱۶۵.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۳۸۶/۱، رقم الحديث : ۵۷۵، وأخرجه الترمذي في السنن ۱۲۴/۱، رقم الحديث : ۲۱۹.

توضیح: فأنها لكم نافلة: اولني مسئله: که یو کس کور کې مونځ وکړو او جماعت یې جومات کې او منډو هغه دې بغیر د سوچ نه جماعت کې شامل شي او که څه وکړي دې کې اختلاف دی.

دفتهاو اختلاف: امام شافعي او احمد بن حنبل رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد باندې پنځه مونځونو کې شاملیدي شي دا دده نفل مونځ دی سحر، ماسپڅین، ماښام او ماسخوتن کې دا کس د نفلو په غرض شاملیدي شي. امام مالک رَحِمَهُ اللهُ وايي داسې کس ماښام مونځ کې د نفلو په غرض نه شي شاملیدي او باقي کې شي. ائمه احناف وايي داسې کس نفلو په غرض سره صرف د ماسپڅین او ماسخوتن مونځونو کې شاملیدي شي باقي سحر، مازيگر او ماښام کې نه شي شاملیدي. (المرقات ۳/۲۳۱).

دلائل: د شوافعو او حنابلو دلیل د زیر بحث یزید بن اسود حدیث دی دې کې تصریح ده چې د منی مسجد خیف کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سحر مونځ کې دوه کسانو ته جماعت کې د شریک کیدو تعلیم ورکړو او ویې فرمایل دا دویم مونځ چې جماعت سره وکړئ نو دا ستاسو د پاره نفل دی خپل مدعا باندې واضح دی دا حدیث. (المرقات ۳/۲۳۱).

د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د دلیل بعضې روایاتو کې الا المغرب الفاظ دي موطا مالک کې دي چې ددې نه علاوه نور مونځونو کې عام اجازت د روایاتو نه استدلال کوي. (المرقات ۳/۲۳۱).

ائمه احناف فرمایي چې د سحر او مازيگر مونځ نه بعد نفل کول د متواترو احادیثو په رڼا کې منع دي دې معانعت کې څه شبه یا ابهام نشته او ممانعت عام دی لهذا کور کې د سحر او مازيگر مونځ کولو نه

بعد نفل کولو سره د عامو متواترو احادیثو نه مخالفت لازمیري او ماښام کې یو الا المغرب استثنی ده دې نه ممانعت ثابت دی دویمه وجه دا ده څوک چې ماښام نفل کوي یا امام سره سلام واپروي نو درې رکعاته به شي او درې نفل اسلام کې معروف نه دي او که دا کس ورسره یو رکعت بل وکړي څلور رکعاته نفل به جوړ شي لکه شوافع فرمایي دې نه د امام مخالفت لازم راځي دا منع دی دې عمومي استدلال نه علاوه احناف بعضې احادیثو او آثارو نه هم استدلال کړی دی، مثلاً ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اثر

پخپله مشکوٰة کې دې باب آخره کې حدیث نمبر (۹) کې راځي الفاظ یې دا دي: (من صلى المغرب والصبح ثم ادر كهما مع الامر فلا يعد لهما) (رواه مالك) بعضې علماو د امام مالک مسلک هم دا بنودلی دی د سحر او ماښام دواړو کې شاملیدل صحیح نه دي.

اول جواب: شوافعو او حنابلو چې د کوم روایت نه استدلال کړی دی ددې یو جواب دا دی ډیر ممکن دی دا د هغه وخت خبره ده چې یو وخت کې دوه ځلې فرض کول جائز وو. (المرقات ۳/۲۳۳).

دویم جواب: دا ډیر ممکن دی دا جواز هغه زمانې سره متعلق دی چې سحر او مازيگر نه پس د نفل کولو د ممانعت حکم نه و. (المرقات ۳/۲۳۳).

دریم جواب: دلته د مبیح او محرم مسئله ده او چې مقابله یې راشي نو ترجیح محرم له ده، نو احناف محرم له ترجیح ورکوي.

دویمه مسئله: فرض کوونکي کس د جماعت سره هم مونخ او کړو، نو مخکې مونخ به فرض شمارل کېږي او که دویم مونخ فرض کې شمار کېږي دې کې د شوافعو حضراتو یو قول دی تعین نه بغیر یو فرض دی او دویم نفل دی. دویم قول دا دی دواړه فرض شمارل کېږي. دریم قول رومی مونخ به فرض شي او دویم به نفل جوړ شي دا د شوافعو مختار قول دی ائمه احناف فرمایي رومی به فرض شي او دویم به نفل شي لکه د شوافعو مختار قول دی د احنافو په دلیل او تائید کې هغه ټول روایات دي هغې کې دویم مونخ صراحت سره نفل ذکر کړی دی.

فانها لك نافلة: دې کس ته د جماعت ثواب ملاو شو او نفل به هم ملاو شي فرض مخکې شوي دي. داسی دا مسئله مغيباتو سره تعلق ساتي چې آخرت کې به څه کېږي، ځکه د الله تعالی مشیئت ته پریښودل پکار دي ابن عمر رضي الله عنهما حدیث نمبر (۷) کې راغلي دي د هغوی نه چا تپوس وکړو زه کوم مونخ فرض جوړ کړم هغه ورته جواب کې وویل دا ستا کار نه دی دا د الله تعالی کار دی چې کوم فرض کوي او کوم نفل جوړوي. **ترعد:** درعد نه درپیدو په معنی دی.

الفصل الثالث:

د مونخ کولو او اسلامان وي

﴿۱﴾ عَنْ بُسْرِ بْنِ مِخْجَنٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ فِي مَجْلِسٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَذِنَ بِالصَّلَاةِ
بسرین محجن خپل پلار نه روایت کوي هغه یو مجلس کې حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> سره و د مونخ دپاره آذان وشو
فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى وَرَجَعَ وَمِخْجَنٌ فِي مَجْلِسِهِ
حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> مونخ دپاره او درید و مونخ کولو نه چې فارغ شو گوري محجن په خپل ځای باندي ناست
فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ النَّاسِ؟ أَلَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟
دی حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> ترې تپوس وکړو خلکو سره مونخ کولو نه څه خیز منع کړې یې ته مسلمان نه یې
فَقَالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَكِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ فِي أَهْلِي فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
هغه وویل یا رسول الله! زه مسلمان یم خو ما کور کې مونخ کړی ؤ، حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> ورته وفرمایل:
« إِذَا جِئْتَ الْمَسْجِدَ وَ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ فَأَقِمْتَ الصَّلَاةَ
کله چې ته راشي جومات ته او مونخ دې (په خپل کور کې) کړې وي او په مسجد کې جمعه ولاړه وي نو

فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ ^(۱).

د خلکو سره (دوباره) مونځ کوه اگر چې تا مونځ کړی وي.

توضیح: الست برجل مسلم: یعنی ټول خلک د جماعت سره مونځ کوي او ته وروستو ناست یې او مونځ نه کوي آیا ته مسلمان نه یې دا طریقه خود مسلمانانو نه ده. (المراقات ۳/۲۳۵).
دې جملې نه هر مسلمان ته سوچ کول په کار دي چې مونځ نه کول د کافرو طریقه ده مسلمان هغه وي چې مونځ کوي صحابه هم دغه کس ته مسلمان نه وایي څوک چې مونځ پرېږدي.

﴿۵﴾ وَعَنْ رَجُلٍ مِنْ أَسَدِ بْنِ خُرَيْمَةَ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ قَالَ :

د قبیلې د اسد ابن خزیمه د یو کس په باره کې مروی دي ده ابوایوب انصاري نه تپوس وکړو وې فرمایل

يُصَلِّي أَحَدُنَا فِي مَنْزِلِهِ الصَّلَاةَ ثُمَّ يَأْتِي الْمَسْجِدَ وَتُقَامُ الصَّلَاةُ فَأَصَلِّي مَعَهُمْ

مونځنه چې څوک مونځ وکړي بیا جومات ته راشي او هلته مونځ کېږي که زه د دوي سره دوباره مونځ کوم

فَأَجِدُ فِي نَفْسِي شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ :

(خوزه زړه کې یو شیز محسوس کوم دوباره مونځ زما د پاره بهتر دی او که نه) انصاري رضي الله عنه فرمایل

سَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَذَلِكَ لَهُ سَهْمٌ جَمْعٌ» (رَوَاهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ) ^(۲).

ما د حضور صلى الله عليه وسلم نه تپوس وکړو حضور صلى الله عليه وسلم فرمایل دا دده د پاره جمعه کې نصيبه ده.

توضیح: سهم جمع: سهم نصيب او حصې ته ویل کېږي او (جمع) جماعت کې مونځ کولو ته ویل کېږي مطلب دا چې یو کس کور کې مونځ وکړو بیا مسجد ته راغی او ورته ولاړ جماعت ملاو شو دغه کس ته دې جماعت کې شاملیدل په کار دي فرض ثواب ورته مخکې کولو کې ملاو شو دې مونځ سره به ده ته دې کې د جماعت فضیلت او سعادت حاصل شي (المراقات ۳/۲۳۶).

خو یاد لری چې دا د ماسپځین او ماسخوتن مونځ کې کېږي، څنگه چې د احنافو او مالکیو مسلک دی د شوافعو او حنابلو په نزد باندې دا حدیث مطلق دی ټولو مونځونو ته شامل دی، لکه ددې حدیث تقاضا ده تفصیل یې مخکې تیر شوی دی.

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۱۱۲/۲، رقم الحديث: ۷۵۷، ومالك في الموطأ ۱/۱۲۷ رقم الحديث: ۸۰ من باب صلاة الجماعة.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۸۸ رقم الحديث: ۵۷۸

﴿٦٦﴾ وَعَنْ يَزِيدَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ : جِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ

يزيد بن عامر رضي الله عنه راوي دي و ابي چي زه حضور صلى الله عليه وسلم به خدمت كي حاضر شوم او نبي عليه السلام

فِي الصَّلَاةِ فَجَلَسْتُ وَلَمْ أَدْخُلْ مَعَهُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ

دغه وخت كي مونخ كولو زه كيناستم او خلكو سره جماعت كي شامل نه شوم كله چي فارغ شور رسول الله

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى جَالِسًا فَقَالَ : « أَلَمْ تُسَلِّمْ يَا يَزِيدُ ؟ » قُلْتُ :

صلى الله عليه وسلم د مونخ نه او زه يي ناست وليدم نو وي فرمايل آيا ته مسلمان نه يئ اي يزیده! ماورته وويل

بَلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ اِقْدَ أَسَلَمْتُ . قَالَ : « وَمَا مَنَعَكَ أَنْ تَدْخُلَ

ولې نه يا رسول الله! بيشكه زه مسلمان يم نو نبي عليه السلام و فرمايل: ته كوم خيز منع كړي يي د شريك كيدو

مَعَ النَّاسِ فِي صَلَاتِهِمْ ؟ » قَالَ : إِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ فِي مَنْزِلِي أَحْسَبُ أَنْ قَدْ صَلَّيْتُكُمْ .

نه د مسلمانانو سره په مونخ كي ما وويل ما خپل كور كي مونخ كړي زما دا خيال و چي تا سوبه هم مونخ نه

فَقَالَ : « إِذَا جِئْتَ الصَّلَاةَ فَوَجِدْتَ النَّاسَ

فارغ شوي يئ، نو حضور صلى الله عليه وسلم و فرمايل چې تا سوبه كله مونخ ته راشي او خلك مونخ كي و مومي

فَصَلِّ مَعَهُمْ وَ إِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ تَكُنْ

نو تا سوبه د هغوي سره مونخ كي شريك شي اكر چي تا (مخكي دا) مونخ كړي هم وي اودا (دوهم خل

لَكَ نَافِلَةٌ وَ هَذِهِ مَكْتُوبَةٌ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(١)

مونخ كول) به ستا د پاره نفل شي او هغه به (اولني مونخ) فرض ادا شي.

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه فيصله

﴿٧٧﴾ وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ : أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ فَقَالَ : إِنِّي أَصَلْتُ فِي بَيْتِي ثُمَّ أَدْرِكُ الصَّلَاةَ فِي

ابن عمر رضي الله عنه راوي دي هغه نه چا تپوس و كړو چي زه خپل كور كي مونخ و كړم بيا زه بيا موزم مونخ په

الْمَسْجِدِ مَعَ الْإِمَامِ أَفَأَصِلِي مَعَهُ ؟ قَالَ لَهُ : نَعَمْ قَالَ الرَّجُلُ :

جومات كي د امام سره آيا زه هم دي امام پسي مونخ و كړم؟ ابن عمر رضي الله عنه وويل او بيا دغه كس تپوس و كړو

أَيُّهُمَا أَجْعَلُ صَلَاتِي؟ قَالَ عُمَرُ: وَ ذَلِكَ إِلَيْكَ « إِنَّمَا ذَلِكَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
 خپل مونځ څنگه وگرځوم؟ ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل آيا داستا کار دی دا خود الله تعالی په اختیار کې دی
 یجعل ایتهمنا شاء . (رَوَاهُ مَالِكٌ) (۱)

هغه چې څنگه و غواړي ستاسو (فرض) مونځ به وگرځوي.

یو مونځ دوباره کول منسوخ او ممنوع دي

﴿۸۹﴾ وَ عَنْ سُلَيْمَانَ مَوْلَى مَيْمُونَةَ قَالَ: أَتَيْنَا ابْنَ عُمَرَ عَلَى الْبَلَاطِ

د ميمونې آزاد غلام سليمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي مونږ د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خواته په مقام بلاط کې راغلو خلکو

وَ هُمْ يُصَلُّونَ . فَقُلْتُ: أَلَا تُصَلِّي مَعَهُمْ؟

دغه وخت کې مونځ کولو ما د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تپوس وکړو آيا تاسو د خلکو سره مونځ نه کوئ ابن عمر

فَقَالَ: قَدْ صَلَّيْتُ وَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: « لَا

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل ما مونځ کړی دی او ما د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوریدلي دي چې فرمایلي يې: تاسو مه

تَصَلُّوا صَلَاةً فِي يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ» (۲)

کوئ یو مونځ په یو ورځ کې دوه ځلې.

توضیح: البلاط: په مدینه منوره کې د مسجد نبوي نه بهر عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو ځای جوړ کړی دی چې خلک

د دنیا خبرې دلته کوي چې مسجد کې يې نه کوي دې ته بلاط وپيل کېږي. (المرقات ۳/۲۳۸).

الصلوة: ددې جملې مطلب دا دی که یو کس مخکې فرض کړي دي او بیا جماعت کې يې دوباره کوي دا

منع او منسوخ دي د اسلام په شروع کې داسې کيدل بيا ممانعت راغی.

ددې حديث مطلب دا نه دی چې یو کس د جماعت د ثواب د حصول په غرض سره جماعت کې شامل شو

نفل کول غواړي او دا منع کولی شي هغه د احاديثو په رڼا سره جائز دي چې وخت د مونځ کولو د پاره

مناسب وي. (المرقات ۳/۲۳۸).

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۳۲ رقم الحديث: ۹ من كتاب صلاة الجماعة.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۸۹ رقم الحديث: ۵۷۹.

په کومو وختونو کې دوباره مونځ کول ممنوع دي

﴿٩﴾ وَعَنْ نَافِعٍ قَالَ: إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: مَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ أَوْ الصُّبْحَ ثُمَّ

نَافِعٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَأَى دِي وَابِي چې ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايلي چا چې د سحر او يا ماښام مونځ وکړو بيا يې

أَذْرَكَهُمَا مَعَ الْإِمَامِ فَلَا يَعُدُّ لِهَمَا. (رَوَاهُ مَالِكٌ) ^(١).

دا مونځونه د امام سره او موندلو دا دې دوباره نه کوي.

توضیح: دا حديث د مالکيو او حنفيو دواړو دليل دی څه وختونه داسې دی چې هغې کې د فرضونه پس نفل جائز نه دي احنافو د مازيگر نه پس وخت هم په دې کې شمار کړی دي، ځکه چې احاديثو کې دغه وخت کې د مونځ کولو ممانعت ذکر دی. (المقرات ۲۳۸-۲۳۹/۳).



(١) أخرجه مالك في الموطأ ١/١٣٣ رقم الحديث : ١٢ من كتاب صلاة الجماعة.

بَابُ السَّنَنِ وَفَضَائِلِهَا:

د ستود فضیلت بیان

دین اسلام کې یو فرض مونځ دی چې تعریف یې دا دی: **ما ثبت بدلیل قطعی لاشبهه فیه، دویم واجب مونځ دی تعریف یې دا دی: ما ثبت بدلیل قطعی فیه شبهة، دریم سنت مونځ دی د سنت تعریف دا دی: ما واظب علیه النبی صلی الله علیه و سلم و تر که مره او مرتین.**

اوس سنت په دوه قسمه دي: یو سنت مؤکده دویم سنت زائد دی دلته د دواړو قسمونو بیان دی دا خبره یاد ساتئ سنت، تطوع، نفل، مستحب، الفاظ مترادفه دي یو د بل پر ی استعمالیږي، فرض مونځ لوی عبادت دی دې سره د مطلق مونځ هم لوی شان دی که سنت وي نفل وي او که مستحب وي فرائضو کې که کمی راشي یا ددې کولو نه مخکې سړی سست وي ددې نقص پوره کولو او بدن کې چست والی پیدا کولو د پاره سنت او نوافل کول په کار دي. سنن مؤکدو ته روا تب هم وئیلی کېږي دا هغه سنت دي چې دې باندي حضور صلی الله علیه و سلم مداومت کړی دی سنن غیر مؤکدو ته غیر روا تب وئیلی کېږي دا هغه دي چې دې باندي حضور صلی الله علیه و سلم مداومت نه وي اختیار کړی سنن مؤکده دولس دي او د سنن غیر مؤکدو تحدید نشته دومره خبره ده چې د مازيگر نه مخکې څلور رکعاته دي او ماسخوتن نه مخکې څلور رکعاته دي، د ستو په کولو کې عرب سستی کوي او اکثر یې پرېږدي چې د افسوس مقام دی. (المركات ۳/۲۴۰).

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

په دولس رکعاتو سنت کولو باندي جنت کې محل ملاوېږي

﴿۱﴾ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رُكْعَةً
ام حبيبه رضي الله عنها وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمایي څوک چې ورځ کې دولس رکعاته مونځ وکړي
يُنْفِيَ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ: أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرَكْعَتَيْنِ
ده د پاره په جنت کې کور جوړ شي. څلور رکعت ماسپڅين نه مخکې دوه رکعات ددې نه پس دوه رکعاته
بَعْدَ الْمَغْرَبِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ
د ما بنام (فرضونه) پس دوه رکعاته ماسخوتن نه پس او دوه رکعاته سحر مونځ نه پس او د مسلم روايت الفاظ

أَنَّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يُصَلِّيَ لِلَّهِ كُلَّ يَوْمٍ دَادِي چې ام حبيبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وايي ماد حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوريدلي چې يو مسلمان مونځ کوي هره ورځ **ثُنْتِي عَشْرَةَ رَكْعَةً تَطَوُّعًا غَيْرَ فَرِيضَةٍ إِلَّا بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ أَوْ دُولس رکعتہ نفل په غير د فرضو نه نوا الله تعالیٰ به ده ته په جنت کې کور جوړوي يا يې دا وفرمايل ده د**

إِلَّا بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ».^(۱)

پاره جنت کې کور جوړولی شي.

توضیح: ثنقي عشره رکعة: يعنى (۲۴) گڼتو کې د ولس رکعاته سنت وکړي دده د پاره جنت کې محل تيارېږي هغه د ولس رکعاته داسې دي: ماسپځين نه مخکې څلور رکعاته او بعد کې دوه رکعاته، د ماښام نه پس دوه رکعاته، ماسخوتن نه پس دوه رکعاته، د سحر مونځ نه مخکې دوه رکعاته دي. زير بحث حديث کې داسې ترتيب دی نور ورواياتو کې دې ترتيب کې ماسپځين نه مخکې ستو کې معمولي فرق دی ددې وجې نه فقهاو کې اختلاف دی. (المرقات ۳/۲۳۹).

د فقهاو اختلاف: فرض مونځونو نه مخکې او وروسته چې کوم سنت دي دې کې د فقهاو په نزد دوه مسئلو کې اختلاف دی. آيا دې ستو کې څه تحديد او تعين شته او که نه ددې رکعاتو نه محدود دي يا نه. امام مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي دې کې د دوو يا د څلورو تحديد نشته کوم کس چې څومره کوي کولى شي. تعداد بهر حال افضل دی ددې ذکر احاديثو کې راغلى، زير بحث حديث کې دي، جمهور فرمايي چې ددې ستو تعداد محدود او متعين دی.

دويمه اختلافي مسئله: ددې ستو تعداد څومره دی امام شافعي او احمد فرمايي د ورځ او د شپې د ستو تعداد لس دی ماسپځين مونځ نه مخکې څلور نه دي بلکې دوه دي. ائمه احناف فرمايي ورځ او شپه کې ددغه ستو تعداد د ولس دی، ماسپځين نه مخکې څلور رکعاته دي دوه نه دي.

دلائل: د شوافعو او حنابلو دليل د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی دې سره دويم حديث دی دې کې الفاظ دادي: (صلى النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ركعتين قبل الظهر) ائمه احناف زير بحث حديث د ام حبيبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه استدلال کوي دې کې اربعا قبل الظهر صريح الفاظ دي دغه شان حديث نمبر (۴) کې هم د څلورو الفاظ موجود دي، دغه شان حديث نمبر (۹) کې څلور ذکر دي بيا حديث نمبر (۱۰) کې څلور ذکر

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۰۳/۱ رقم الحديث: ۱۰۳-۷۲۸، وأبو داود ۴۲/۲ رقم الحديث: ۱۲۵۰، والنسائي ۲/۲۶۰، رقم الحديث:

دي، دغه شان حديث نمبر (۱۱) او حديث نمبر (۱۹) کې هم ددې ثبوت ملا ويري.

جواب: شوافع او حنابلة چې د ابن عمر رضي الله عنهما روايت نه استدلال کوي ددې جواب دا دی هغه د تحية المسجد د دوه رکعتونو ذکر دی، د ماسپځين څلور رکعتونو بيان نه دی چې ټولو رواياتو سره موافق او مطابق شي.

﴿۲﴾ وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَ

ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي وايي چې ما د حضور صلى الله عليه وسلم سره ماسپځين نه مخکې دوه رکعاته او

رَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المغربِ فِي بَيْتِهِ وَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ

دې نه پس دوه رکعاته کړي دي او دوه رکعته پس د ماخام نه په خپل کور کې او دوه رکعته پس د ماخوستن

فِي بَيْتِهِ قَالَ : وَ حَدَّثَنِي حَفْصَةُ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

نه په خپل کور کې کړي دي، ابن عمر رضي الله عنهما فرمايي چې حفصه رضي الله عنها ماته بيان کړل چې رسول الله

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ حِينَ يُطْلَعُ الفَجْرُ". (متفق عليه)^(۱)

چې حضور صلى الله عليه وسلم دوه سپک رکعاته د سحرراختو په وخت کې هم کول.

توضیح: وَ حَدَّثَنِي حَفْصَةُ: حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د سحر مونځ نه مخکې د دوه رکعتونو ذکر د

حضرت حفصه رضي الله عنها په حوالې سره وکړو دي وجه داده چې حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په خپله حضور

صلى الله عليه وسلم په جومات کې په دوه رکعتونو باندې نه وو ليدلی، ځکه د حفصه رضي الله عنها په حوالې سره

يې تذکره وکړه او حضرت حفصه رضي الله عنها حضور صلى الله عليه وسلم په دوه رکعاته سنتو باندې کور کې

ليدلی وو، ځکه هغې بيان وکړه. (المراقات ۳/۲۴۱).

د جمعي سنت

﴿۳﴾ وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُصَلِّي بَعْدَ الجُمُعَةِ حَتَّىٰ

ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم د جمعي نه پس بل مونځ نه کولو تر دې چې

يُنْصَرَفَ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ. (متفق عليه)^(۱)

واپس به يې (کور ته) تشریف راوړو او کور کې يې دوه رکعاته کول.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۲۵/۲، رقم الحديث: ۹۳۷، ومسلم في الصحيح ۵۰۸/۱ رقم الحديث: ۱۰۴-۷۲۹.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲، رقم الحديث: ۹۳۷، ومسلم في الصحيح ۶۰۰/۲ رقم الحديث: ۷۱-۸۸۲.

توضیح: رکعتین: دې حدیث کې دا مذکور دي چې د حضور ﷺ معمول دا وو چې حضور ﷺ به د جمعې مونغ نه پس دوه رکعته کور کې کول، دې حدیث کې دې مسئلې نه یې بحث ونه کړو چې د جمعې نه مخکې خور کعاته دي، ځکه دې اجمالي روایت نه یو مسلک نه ثابت کېږي، څنگه چې یې شوافع ثابت کوي د جمعې د سنتو بحث ددې باب حدیث نمبر (۸) په ضمن کې راتلونکی دی. (المرقات ۳/۲۴۲).

د حضور ﷺ د نوافلو مکمل نقشه

﴿۴﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ تَطَوُّعِهِ
عبدالله بن شقيق رضي الله عنه وَابي مادعائش رضي الله عنها د حضور ﷺ د نفلو باره کې تپوس وکړو
فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي فِي بَيْتِي قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا ثُمَّ يَخْرُجُ
هنې وويل حضور ﷺ زما په کور کې د ماسپځين څلور رکعاته کول بيا به يې (جومات) ته تللو،
فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ
خلکو سره به يې د ماسپځين فرض مونغ کولو بيا به يې کور ته تشریف راوړو او دوه رکعته مونغ به يې کولو
وَكَانَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ
او د ماښام مونغ به يې خلکو سره کولو او بيا به يې تشریف راوړو دوه رکعته مونغ به يې وکړو همدارنگې
وَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ الْعِشَاءَ وَ يَدْخُلُ بَيْتِي فَيُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ
د ماسخوتن مونغ به يې خلکو سره وکړو او بيا به يې زما کور ته تشریف راوړو دوه رکعته مونغ به يې وکړو
وَ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ فِيهِنَّ الْوُتْرُ وَ كَانَ يُصَلِّي لَيْلًا طَوِيلًا قَائِمًا
اوشپه کې د تهجد مونغ به يې کله نه رکعته کول دي چې وتر به هم شامل وو او د شپې ناوخته پورې به ولاړ
وَ لَيْلًا طَوِيلًا قَاعِدًا وَ كَانَ إِذَا قَرَأَ وَ هُوَ قَائِمٌ رَكَعٌ وَ سَجْدَ
و د او په ناسته باندې به يې د يروخت مونغ کولو کوم وخت چې يې په ولاړه مونغ کولو نور کوع او سجده
وَ هُوَ قَائِمٌ وَ إِذَا قَرَأَ قَاعِدًا رَكَعٌ وَ سَجْدَ وَ هُوَ قَاعِدٌ وَ كَانَ إِذَا
به يې هم په ولاړه کوله او چې کله په ناسته مونغ کولو نور کوع او سجده به يې هم په ناسته کوله چې کله به

طَلَعَ الْفَجْرُ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱).

د سحر وخت شو نو دوه رکعتنه سنت به یې کول.

وَ زَادَ أَبُو دَاوُدَ: ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْفَجْرِ. (۲)

ابوداود مزید دا الفاظ نقل کړي دي بیا به حضور ﷺ جومات ته تشریف وړلو او هلته به یې خلکو سره د سحر فرض مونځ اداء کولو.

توضیح: ثم یدخل: دې حدیث کې واضح بیان دی چې حضور ﷺ د ستود پاره کور ته په اهتمام سره راتللو دې نه دا واضح شوه چې افضل دادی چې سنت کور کې اوشي اگر چې نوافل مسجد کې هم جائز دي او حضور ﷺ نه ثابت دي، خو کور کې نوافل کولو سره یوه فائده دا هم ده چې د حضور ﷺ په سنت باندې به عمل راشي. دویمه فائده دا ده چې کور کې به د عبادت سره برکت راشي. دریمه فائده دا ده چې ماشومانو او زنانو کې به د مونځ کولو رغبت پیدا شي او کور کې د مونځ ماحول جوړ شي. (المراقات ۳/۲۴۲).

تسعة رکعات: دلته د نهه (۹) رکعتونو تذکره ده د احنافو په نزد باندې شپږ رکعاته تهجد دي او درې رکعاته وتر دي د حضور ﷺ د شپې مونځ کې په تعداد در رکعاتو کې مختلف روایات دي یو کې شپږ رکعاته دی او دغه شان نهه، او د لسو تذکره هم ده او د یوسو تذکره هم ده دې کې څه منافات نشته، ځکه چې حضور ﷺ مختلف وختونو کې مختلف انداز سره تهجد کړي دي. (المراقات ۳/۲۴۲).

رکع وسجد وهو قائم: د حضور ﷺ د تهجد و کولو درې طریقې وې: (۱) مونځ به یې مکمل په ولاړه کولو (۲) مونځ به یې مکمل په ناسته کولو (۳) قرأت به یې په ناسته کولو بیا به ودریدو او رکوع ته به لاړو او بیا به سجدې ته تللو. زیر بحث حدیث کې ددې دریم صورت د عکس نفی ده دا اصل کې څلورم صورت دی یعنی حضور ﷺ داسې مونځ نه کولو چې قرأت په ولاړه او سجده یې په ناسته کړې وې او یا معمولي بنکته کیدو سره یې رکوع کړې وې ددې صورت نفی دې حدیث کې مقصوده ده. (المراقات ۳/۲۴۲).

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۰۴/۱ رقم الحديث: ۱۰۵-۷۳۰.

(۲) أخرجه أبو داود ۱۳/۲ رقم الحديث: ۱۲۵۱.

د سحر دستو تاکید او فضیلت

﴿۵۵﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ عَاشَهُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَأَيُّهَا وَابِي فِي نَبِيِّ ﷺ بِه نوافلو کولو کې یو باندي هم داسې محافظت او مداومت نه کولو
أَشَدَّ تَعَاهُدًا مِنْهُ عَلَى رَكْعَتِي الْفَجْرِ. (متفق عليه) ^(۱)
لکه څنگه چې یې د سحر دوه رکعاتو سنتو باندي مداومت کولو.
﴿۶۶﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَاشَهُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَأَيُّهَا وَابِي فِي حُضُورِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَرَمَائِلِ د سحر دوه رکعاته سنت دا بهتر دی د دنیا او د
فِيهَا». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۲)
هغه څه نه چې په دنیا کې دي.

د ماښام فرض مونځ نه مخکې د دوه رکعتونو نقلو حکم

﴿۷۷﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ
عبدالله بن مغفل راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي د ماښام فرض مونځ نه مخکې دوه رکعتو
قَالَ فِي الثَّلَاثَةِ : « لِمَنْ
کوي (حضور ﷺ دا الفاظ دوه ځلې و فرمایي او بیا) یې په دریم ځل دا خبره وکړه چې څومره مو
شَاءَ». كَرَاهِيَةٌ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً. (متفق عليه) ^(۳)
خوبه وي کوي یې دوو چې د بد گنلو ددې خبرې چې وبه گرځوي خلک دا یو سنت.

توضیح: صلوا: یعنی ماښام آذان نه پس فرضو نه مخکې دوه رکعاته کوي خو ضروري نه دی چې هر یو کس دې داسې کوي ماښام فرضو نه مخکې دوه رکعاته کولو او نه کولو باره کې درې قسمه روایات موجود دي: (۱) اول هغه روایات دي چې هغې کې د کولو بیان دی. (۲) دویم هغه روایات دي چې هغې کې دنه کولو بیان دی. (۳) دریم هغه روایات دي چې دواړو کې اختیار دی دې وجې نه فقهاو کې

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۰۱/۱ رقم الحديث: ۷۲۴-۹۵.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن (۲۷۵/۳) رقم الحديث: ۱۱۶، وأحمد في المسند ۵۰/۶.

(۳) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۰/۲، رقم الحديث: ۱۲۷، ومسلم في الصحيح ۵۷۲/۱ رقم الحديث: ۲۰۱-۸۲۸، وأبو داود ۵۹/۲

رقم الحديث: ۱۲۸۱.

معمولي اختلاف دی. (المركات ۳/۲۴۵).

د قهاو اختلاف: د امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ نَزْد بَانْدِي دَا دَوَه رَكَعَاتَه مَسْتَحَب دِي خُو موجوده عرب يې د فرضو په شان ضروري گڼي.

د جمهورو په نزد باندې دا دوه ركعاته په درجه د استحباب كې نه دي. بلكې صرف اباحت دي او دې شرط سره دا كول مباح دي چې د ما بنام فوت كيدو ويره هم نه وي او چې تاخير په كې هم نه راځي، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه صحابه ددې نه منع كړي دي او نه يې ورته حكم وركړي. بلكې صحابو ته اختيار وو. دلته د استحباب دليل هم موجود نه دی ددې مسئلې تفصيل باب فضل الاذان حديث نمبر (۹) لاندې تير شوی دی. ملا علی قاري رَحْمَةُ اللَّهِ فَرْمَايِي خُو رَوَايَات ددې دُو رَكَعَاتُونُو مَتَعَلَق وَاَرَد دِي، لَهَذَا دَا دَوَه رَكَعَاتَه مَسْتَحَب دِي، لَكِه چې د احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ اُو اسحاق بن راهويه مسلک دی فرمايي: **وَالاصح مستحب.** (مركات ج ۳ ص ۱۱۲) (المركات ۳/۲۴۵).

بهر دادي كوم ځای كې د كولو موقع ملا ويږي كولى شئ او د نفلو ثواب به وي كوم ځای كې چې موقع نه ملا ويږي نو د موقعي جوړيدو ضرورت نشته لكه هندوستان او پاكستان كې نه كېږي سلفي عرب دا د واجب يا فرضو په درجه كې اختي، حالانكې حالانكه هغوی د سنت مؤكده وپرواه نه كوي.

۱۲ جمادى الاولى ۱۴۱۰ هـ

د جمعې مونځ نه مخکې او وروسته څو مهه ركعاته سنت دي

﴿۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُصَلِّيًا
أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَوْ يَدِي وَابِيَّ چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي تاسو كې چې څوك مونځ كوونكي وي
بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعًا» (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱) وَ فِي أُخْرَى لَهُ
د جمعې په ورځ د مونځ نه پس هغه ته په كار دي چې څلور ركعاته دې و كړي. د مسلم په يو بل روايت كې
قَالَ: « إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الْجُمُعَةَ
دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمايل تاسو كې چې څوك د جمعې مونځ و كړي هغه ته په كار دي چې ددې نه
فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعًا».
پس څلور ركعاته سنت و كړي.

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۶۰۰/۲ رقم الحديث: ۱۷-۸۸۱، وأبو داود ۱۷۲/۱.

توضیح: مصلياً بعد الجمعة: دلته دوه مسائل دي دواړو کې دفقها واختلاف دي يوه مسئله دا چې د جمعې مونځ نه مخکې څو رکعاته سنت دي؟ او دويمه مسئله داده ددې نه پس د سنتو تعداد څومره دی؟
د فقهاو اختلاف: د علامه ابن قيم او د اهل ظواهرو په نزد د جمعې نه مخکې څلور رکعاته کول بدعت دی. ابن تيميه رحمه الله ددې مسئلې په حمايت کې سخت حکم چلولی دی. (المراقات ۳/۲۴۶).
 څلور ائمه او ټول فقهاء کرام وايي چې څنگه سنن بعد الجمعة څلور رکعاته ثابت دي دغه شان قبل الجمعة څلور رکعاته هم ثابت دي. (المراقات ۳/۲۴۶).

دلائل: اهل ظواهر غير مقلدين او علامه ابن قيم او ابن تيميه خپل استدلال کې فرمايي چې د حضور صلی الله علیه و آله په وخت کې د جمعې د پاره آذان کيدو او هغه آذان هغه وخت کيدو چې د حضور صلی الله علیه و آله خطبه شروع کيده او خطبې نه مخکې څلور رکعاتو سنتو کولو د پاره وخت نه وو، څنگه به يې کوی بيا چې خطبه ختمه شي دغه وخت هم د سنت کولو نه دی چې د څلور رکعاتو د پاره وخت نه وي نو کول هم ثابت نه دي چې ثابت نه دي، نو بدعت دی.

د جمهورو د پاره دلائل شته: (۱) اولني دليل يې د حديث حضرت ابو هريره رضي الله عنه دليل دی چې امام طحاوي رحمه الله په مشکل الآثار کې نقل کړی دی چې ددې الفاظ دا دي: **من كان منكم مصلياً فليصل قبلها اربعاً وبعدها اربعاً.** (۲) دويم دليل د حضرت ابن عباس رضي الله عنه حديث دی ابن ماجه نقل کړی دی الفاظ يې دا دي: **قال كان النبي صلی الله علیه و آله يركع قبل الجمعة اربع ركعات لا يفصل بينهن**

(بشئ) دا دواړه روايات سنن قبل الجمعة باندې ښکاره دليل دی. (۳) دغه شان کومو رواياتو کې چې قبل الزوال څلور رکعاته لوستلو ذکر دی هغه هم دليل د جمهورو دی، ځکه چې هغه هم سنن قبل الجمعة ته شامل دي دغه شان ماسپڅين مونځ نه مخکې څلور رکعاته سنت ذکر دي دې نه هم جمهور استدلال کوي، ځکه چې د جمعې مونځ د ماسپڅين بدل دی. او ددې قائم مقام دی کله چې ماسپڅين مونځ نه مخکې د څلور رکعتونو واضح ثبوت دی د جمعې نه مخکې هم د څلور رکعتونو سنت ثبوت ملاو شو، ځکه چې د دواړو وخت يو دی دغه شان د ابن مسعود رضي الله عنه او د عمران بن حصين رضي الله عنه نه آثار منقول دي دې کې د څلور رکعتونو ثبوت دی او ترمذی کې نقل کړي دي. (المراقات ۳/۲۴۶).

خلاصه: کله چې څلورو سننو قبل الجمعة باندې احاديث موجود دي نو تعامل د صحابو او آثار دوي هم موجود دي او د فقهاو دې باندې اتفاق هم موجود دی بيا دې ته بدعت ويل مناسب نه دي.

جواب: د اهل ظواهرو او دوي د موافقينو حضراتو د دليل نه جواب دا دی چې حضور صلی الله علیه و آله د کور نه مسجد ته بعد الزوال تشریف راوړو بيا منبر باندې کيناستو سره آذان به کيدو نو بعد الزوال کور نه راوتل او منبر باندې کيناستلو په منع کې ضرور وقفه وي چې څلور رکعاته په کې وکړي خاصکر کله

چې صحابه وختي جمعې د پاره مسجد کې جمع کيدل او تيار به ناست وو وروستو مشاغل ډير شو. حضرت عثمان بن عفان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په زمانه کې جمعې د پاره يو بل آذان هم شروع شو نن سبا ورته آذان اول ويل کېږي. فقهاو ددې نه پس اخيستل او خرخول منع فرمايلي دي نن سبا غير مقلدين دې آذان ته هم بدعت وايي الله تعالی دې دوي ته هدايت وکړي.

محاكمه او فيصله: بعد اللّٰتيا والقي: لهذا كه يو كس نه د جمعې نه مخکې څلور رکعاته سنت پاتې شو جمعې مونځ نه پس کولو اعاده نشته.

د جمعې مونځ نه پس د ستو تعداد: اوس دا مسئله تيره شوه چې سنن بعد الجمعة تعداد څومره دی آیا څلور رکعاته دي يا شپږ دي کې فقهاء احناف خپل منع کې اختلاف دی.

د فقهاو اختلاف: امام صاحب او امام محمد رحمهما الله په نزد باندې د جمعې نه پس څلور رکعاته سنت دي. او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ يُوَقُّوْلَهُم داسې دی. د ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ يُوَقُّوْلَهُم په نزد د جمعې نه پس شپږ رکعاته سنت دي دوه يو سلام سره دي او څلور بل سلام سره دي.

دلائل: د طرفينو دليل د ازير بحث حديث دی چې خپلی مدعی باندې واضح دليل دی هغې کې فليصل اربعاً الفاظ دي ددې حديث يو بل روايت کې داسې الفاظ دي: اذا صل احدكم الجمعة فليصل بعدها أربعاً. د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ يُوَقُّوْلَهُم دليل د صحابه کرامو هغه ټول آثار دي چې شپږ رکعتونو ذکر په کې راغلی دی او د صحابه کرامو په دې باندې عمل وو، ابن ابی شيبه خپلو سندونو سره بيان کړي دي او وايي چې د حضرت علي او د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روايت کې دوه دي، حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې څلور ذکر دي، د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کې شپږ ذکر دي عبد الرحمن سلمی سنن بعد الجمعة په باره کې

وايي: (علمنا ابن مسعود ان نصل بعد الجمعة اربعاً فلما قدم علي ابن ابي طالب علمنا ستاً)

د رواياتو تطبيق: کومو کې چې بعد الجمعة دوه رکعاته وي هغه ادنی سنتو باندې محمول دی کومو احاديثو کې چې څلور ذکر دي هغه کمال سنت باندې محمول دی يعنې رومي دوه بيا څلورنو کمال شپږ پورې ورسيدو مثلاً يو کس يو سلام سره دوه رکعاته سنت وکړل نو دوه رکعاته سنتو والا حديث باندې عمل او شوي بيا يې څلور وکړل نو څلورو والا حديث باندې عمل راغی او چا چې د شپږو قول کړی دی دا مجموعه شپږ هم دي، لهذا احاديثو مينځ کې تعارض هم نشته او د احاديثو د آثارو سره هم تعارض نشته دا اعداد دي دا هم دي هغه هم دي يو کې د بل نفې موجود نه ده.

امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ يُوَقُّوْلَهُم او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ يُوَقُّوْلَهُم څلورو ته ترجيح ورکړې ده او امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ يُوَقُّوْلَهُم شپږو ته ترجيح ورکړې ده، عام مشايخ احناف شپږ رکعتونو والا ته ترجيح ورکوي او دا د احنافو په نزد باندې معمول به دی په دې خو څلورو نه پس دوه سنت زوائد دي. اوس که شپږ رکعاته دي، نو فرضو نه پس

دوه به مقدم وي او څلور. د احنافو محققین علماو خیال دادی چې دوه مقدم کړی شي د متقدمینو خیال دادی چې څلور مقدم کړی شي، دا اولی او غیر اولی خبره ده جائز دواړه دي. امام ابویوسف رحمۃ الله علیه څلور مقدم کولو والا قول راجح گرځولی دی، ځکه چې یو حدیث کې راغلي چې یو فرض مونځ نه پس ددې په صورت مونځ مناسب نه وي حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په باره کې دي فرمایي: (ان عمر کان یکره ان یصلی بعده صلوٰۃ الجمعة مثلها) (کذا فی الطحاوی)

الفصل الثانی:

د ماسپښین دستو فضیلت:

﴿٩﴾ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « مَنْ
ام جيبه وايي چې ما د نبي کریم <small>صلی الله علیه و آله وسلم</small> نه دا فرمان اوریدلی ؤ چې فرمایلي یې کوم یو کس چې د
حَافِظٌ عَلَى أَرْبَعٍ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَ أَرْبَعٍ بَعْدَهَا
ماسپښین د فرضونه مخکې څلور رکعاته او ددې نه پس د څلور رکعاتو حفاظت کوي (یعنې هغه په
حَرَمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ » . (رواه أحمد والترمذي وأبو داود والنسائي وابن ماجه) . (نسائي) ^(١) .
پابندی سره کوي) نو الله تعالی به په ده باندې د دوزخ اور حرام کړي (داسې چې هغه به مطلقاً دوزخ ته نه غورځیږي یا دا چې دا به په دوزخ کې همیشه طور باندې نه وي.

توضیح: و اربع بعدها د ماسپښین د مونځ نه وروسته عامو روایاتو کې د دوه رکعتو ذکر راغلی دی لیکن دلته دې روایات کې د څلورو بیان راغلی دی او بیا دلته دې کې دوه احتمالات دی یو دا چې دا څلور د دو ستونو نه علاوه دي، ظاهره ده چې حدیث نه ثابت شوي ده چې دا دوه رکعاته د دوه سنت مؤکده نه علاوه دي او داد مستحب او د نفلو په درجه کې دي او دویم احتمال دادی چې د ماسپښین نه پس دوه رکعاته سنت همدې څلور رکعاتو کې شامل دي د ملا علي قاري رحمۃ الله علیه د کلام نه معلومه شوي ده چې په دې څلور رکعاتو کې د ماسپښین دوه سنته هم شامل دی دوه نفل او دوه سنت دي. بهر حال بهتره داده چې دا څلور رکعتی دي چې په دوه سلامونو سره ادا شي. (المراقات ۳/۲۴۷).

﴿١٠﴾ وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَرْبَعٌ قَبْلَ
ابو ايوب انصاري <small>رضی الله عنه</small> راوي دی وايي چې رسول الله <small>صلی الله علیه و آله وسلم</small> فرمایلي چې هغه څلور رکعتی مخکې

(١) أخرجه أبو داود في السنن ٥٢/٢ رقم الحديث : ١٢٦٩ ، وأخرجه الترمذي في السنن ٢٩٢/٢ رقم الحديث : ٤٢٧ .

الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ

د ماسپښین نه چې په مینځ کې سلام نه اړولی کېږي (یعنې دهغه څلور ورکعاتو په کولو کې غوره داده چې

تُفْتَحُ لَهُنَّ أَبْوَابُ السَّمَاءِ « (۱)

څلور ورکعاته دې پوره کړی شي او په آخره کې دې سلام و اړوي) نو دهغه دپاره د آسمان دروازې خلاصیږي.

توضیح: لیس فیهن تسلیم، یعنی د ماسپښین موندنه مخکې څلور ورکعاته په یو سلام اړولو سره دومره غټ فضیلت نه دی چې د آسمان دروازې او دده قبولیت او رحمت دروازې خلاصیږي دلته هم دا احتمال دی چې ددې نه سنت مؤکده څلور ورکعاته مراد دی یا د زوال وخت کې څلور ورکعاته نوافل دي صحیح داده چې ددې نه زوال شمس وخت کې څلور ورکعاته نفل مراد دي د زوال شمس د وخت د څلورو رکعاتو نه فضیلت په راتلونکو روایاتو کې هم ثابت شوی دی لهذا زیر بحث روایت په همدې باندې حمل کول ډیر مناسب دي. (المرقات ۳/۲۶۵).

د زوال په وخت کې د څلورو رکعاتو نفلو کولو فضیلت:

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي أَرْبَعًا بَعْدَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ

او عبد الله بن سائب رضی الله عنه وایي چې نبی کریم صلی الله علیه و سلم به مونځ کولو څلور رکعاته پس د نمر پر یو تونه

قَبْلَ الظُّهْرِ وَ قَالَ : « إِنَّهَا سَاعَةٌ

پس او د ماسپښین د موندنه مخکې او فرمایل به یې دا داسې وخت دن چې دې کې د نیکو اعمالو بره تلو

تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ فَأُجِبُ أَنْ يَضَعَدَ لِي فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ « (۲)

دپاره د آسمان دروازې خلاصیږي لهذا زما دا خوښه ده چې په دې وخت کې زمانیک اعمال بره لار شي.

د مازيگر د موندنه مخکې د څلورو رکعاتو نفلو فضیلت:

﴿۱۲﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « رَجِمَ اللَّهُ

ابن عمر رضی الله عنه راوي دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایلي دي چې الله تعالی رحمت وروي په

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳/۲ رقم الحديث: ۱۲۷۰.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۳۱۲/۲ رقم الحديث: ۱۷۸.

امْرَأًا صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا»^(۱)

هغه کس باندي رحمت وروي چي د مازيگر د فرضو نه مخکې څلور رکعتونه مونځ وکړي .

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ

حضرت علي رضي الله عنه وايي چې نبي کریم صلی الله علیه و سلم د مازيگر د مونځ نه مخکې څلور رکعتونه مونځ کولو

يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ بِالتَّسْلِيمِ عَلَى الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

او فرق به يې کولو په مينځ ددې کې په سلام ليرلو سره په مقربو فرشتو او ددوي نه پس چې کوم مسلمانان

وَالْمُؤْمِنِينَ" (رواه الترمذي)^(۲)

او مؤمنان وو په هغوي باندي .

توضیح: التسليم على الملائكة ، ددې سلام نه مراد د التحيات او تشهد ويل دي مطلب دادی چې څلور

رکعاته به يې په يو سلام سره کول په مينځ کې به يې قعه اولی وه د مازيگر مونځ نه مخکې په دې سنن

زوائدو کې دوه قسمه روايات دي او ځينو کې د څلور رکعاتو ذکر دی او ځينو کې د دوو رکعتو ذکر

دی دواړه جائز دي د مونځ کوونکي خپل سهولت سره ددې تعلق دی . (المراقات ۳/۲۴۹).

﴿۱۴﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ رَكَعَتَيْنِ»^(۳)

حضرت علي رضي الله عنه وايي چې نبي کریم صلی الله علیه و سلم د مازيگر د مونځ نه مخکې دوه رکعتونه مونځ کولو .

د ماښام نه پس شپږ رکعتو کولو سره د دولس کالو عبادت ثواب ملاويږي :

﴿۱۵﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ

ابو هريره رضي الله عنه راوي دی وايي چې نبي کریم صلی الله علیه و سلم فرمايلي چې کوم يو کس د ماښام مونځ وکړي

سِتًّا رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهَا بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ

او شپږ رکعتونه نفل داسې وکړي چې ددې په مينځ کې څه غلطې خبرې ونه کړي نو ددې رکعتو ثواب به دده

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۵۳/۲ رقم الحديث: ۱۲۷۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۹۵، رقم الحديث: ۱۳۰۰.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۱۹۳، رقم الحديث: ۵۹۸.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن رقم الحديث: ۱۲۷۲.

عِدْلُنْ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ :

دپاره ددو لسو کالو عبادت ثواب برابر شي ، امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ دَا حَدِيثَ نَقَلَ كَرِي اَوْ وَيْلِي يِي دِي چې

هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ عَمْرِ بْنِ أَبِي خَثْعَمٍ وَ سَمِعْتُ

د ا حدیث غریب دی خکه چې مونزدا حدیث په غیرد عمر بن خثعم د سند نه بل سند سره نه پیژنو او مادا اوریدلي

مُحَمَّدَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ يَقُولُ : هُوَ مُنْكَرُ الْحَدِيثِ وَ ضَعْفُهُ جِدًّا . (ترمذي)

د محمد بن اسماعیل بخاری نه د ابه یی ویل چې دا عمر ابن خثعم منکر الحدیث دی او کمزوری یی گرځولی .

توضیح : سنتي عشره سنة ، یعنی چې کوم کس د ما بنام مونځ وکړو او ییا یی ددې نه پس شپږ رکعتہ مونځ وکړو نو دې کس ته د دولو کالو عبادت برابر ثواب ملاویږي خو ددې شرط دادی چې د فرضو او نفلو په مینځ کې څه فضول خبرې یی نه وي کړې په دې شپږو رکعاتو کې فرضو نه پس دوه رکعاته سنت مواکده هم شامل دی عالمان لیکي چې اول دې سنت وکړي او ییا دې ددې نه پس څلور رکعاته په دوو سلامونو سره یا د یو سلام سره وکړي نو دا ثواب به ورته حاصل شي حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روایات نه معلومه شوه چې ددې مونځ نوم صلوٰۃ او ایین دی دا صورت د ټولو نه آسان دی ، دویم صورت دادی چې تل رکعتہ صلوٰۃ او ایین وکړي . (المراقات ۲۴۹-۳/۲۵۰) .

بهر حال په تیر شوې حدیث کې چې کوم ثواب ذکر راغلي وو نو داد همدغه شپږو رکعتونو فضیلت دی . دا حدیث امام ترمذي د یرزیات کمزوری گڼلی لیکن علماو لیکلي دي چې په فضائلو د اعمالو کې دا کمزوری روایت هم قبول شوی دی خو شرط په کې دادی چې ددې په مقابله کې یو صحیح حدیث هم نه وي یا د شریعت د څه قاعدې سره ددې تعارض نه وي همدارنگې دا حدیث ابن خزیمه په خپل صحیح کې په قوي سند . ه نقل کړی دی او ابن ماجه هم نقل کړی دی او بعضې علماو هم په دې عمل کړې دی .

د او ایینو انتهای تعداد شل رکعتہ دی :

﴿١٦٦﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ

او عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا راویه ده وایي چې نبی کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلي دي چې کوم کس وکړو پس د ما بنام

عَشْرِينَ رُكْعَةً بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) (١)

مونځ نه شل رکعتہ صلوٰۃ او ایین نوا الله تعالی به دهغه د پاره په جنت کې کور جوړ کړي .

(١) أخرجه الترمذي في السنن ٢٩٩/٢، رقم الحديث : ١٣٥٠، وأخرجه ابن ماجه في سننه ١٣٧/١ رقم الحديث : ١٣٧٣

(٢) أخرجه الترمذي في السنن ٢٩٩/٢، رقم الحديث : ١٣٥٠، وأخرجه ابن ماجه في سننه ١٣٧/١ رقم الحديث : ١٣٧٣ .

توضیح: دا حدیث هم کمزوری دی خو په فضائل اعمالو کې ددې قبولیت راغلی دی همدارنگې د سلف صالحینو په دې باندې عمل دی د صلوة او ایینو په تعداد کې مختلف روایات راغلي دي چې دهغې نه اندازه کیږي چې د او ایینو تعداد کم از کم دوه رکعته دی او زیات یې شپږ رکعته دی او اتهائې شل رکعته دي چې چا خومره وکړل هغومره ثواب به ورته ملاویږي.

د ماخوستن سنت:

﴿۱۷﴾ وَ عَنْهَا قَالَتْ : مَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ قَطُّ

او عائشه رضي الله عنها وايي چې کله به هم رسول الله صلى الله عليه وسلم په جومات کې د ماخوستن فرض مونځ وکړو

فَدَخَلَ عَلَيَّ إِلَّا صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ أَوْ سِتَّ رَكَعَاتٍ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)^(۱).

نو زما خواته به راتلو نو دا سنت څلور يا شپږ رکعته به يې ضرور کول.

توضیح: اوست رکعات: د ماخوستن د مونځ نه پس دوه رکعته سنت مؤکده دی چې دهغې ذکر مشهورو روایاتو کې راغلی دی، څه روایاتو کې د څلورو رکعتو ذکر راغلی دی او تیر شوي روایاتو کې شپږ رکعاته ذکر شوي دي او کوم ځای کې چې د څلورو ذکر راغلی دی نو په دې کې دوه سنت مؤکده دي او دوه نفل او چې کوم ځای کې د شپږو ذکر دی نو هلته دوه سنت مؤکده دي او څلور نفل دي او چې چا خومره وکړل نو هغه هومره ثواب به ورته ملاویږي، تیر شوي حدیث کې او لفظ یا د شک د پاره دی او یاد تنویع د پاره دی. (المرقات ۳/۲۵۱).

د سحر د مونځ نه مخکې او د ماښام د مونځ نه پس د ستو فضیلت:

﴿۱۸﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذْبَارَ النُّجُومِ

و ابن عباس رضي الله عنه راوي دی وایي چې نبی کریم صلى الله عليه وسلم فرمایلي دي (تسبیح) ادبار النجوم

الرَّكَعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ وَ إِذْبَارَ السُّجُودِ

دوه رکعته دی د سحر نه مخکې (یعنی د سهر دوه رکعته سنت) مراد دي او (تسبیح) ادبار السجود د

الرَّكَعَتَانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)^(۲).

ماښامې نه پس دوه رکعته (یعنی د ماښامې سنت) مراد دي.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۷۱/۲ رقم الحديث - ۱۳۰۳.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۳۶۶/۵، رقم الحديث ۳۲۷۵.

توضیح: ادبار: وروسته کیدونکي او لري کیدونکي او تلونکي ته وايي قرآن کریم کې په سورة طور کې يو آيت دی (سورة طور آيت: ۴۹) دلته د ستورو د تلو ذکر دی دا په وخت د راختود سهر کې لهذا ادبار النجوم د ستورو د تلو نه پس د مونځ نه د سحر دوه رکعتہ سنت مراد دي، همدارنگې په قرآن کریم کې سورة (ق) کې هم يو آيت دی: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ الشُّجُودِ﴾ (سورة ق آيت: ۴۰) د سجود نه مراد فرض مونځ دی چې ددې فرض کول او تلو او ددې نه پس پاکی بيانولو نه مراد د ماښامي دوه رکعتہ سنت مؤکده دي.

الفصل الثالث:

﴿۱۹﴾ عَنْ عُمَرَ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " أَرْبَعٌ رَكَعَاتٍ
عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي چې ماديبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دا فرمان اوریدلی دی چې څلور رکعتہ مونځ
قَبْلَ الظُّهْرِ بَعْدَ الزَّوَالِ تُحْسَبُ بِمِثْلِهِنَّ فِي صَلَاةِ السَّحْرِ.
مخکې د ماسپښين نه او پس د زوال نه (ثواب او فضيلت کې) د تهجد و دوخت څلور رکعتہ مونځ کولو برابر
وَمَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا وَهُوَ يُسَبِّحُ اللَّهَ تِلْكَ السَّاعَةَ
دي او دغه وخت (يعني د ماسپښين نه مخکې د لمر د زوال نه پس) ټول څيزونه د الله تعالی تسبيح او پاکی
ثُمَّ قَرَأَ : ﴿يَتَفَتَّحُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ﴾
(رواه الترمذي والبيهقي في شعب الإيمان) (النحل آيت: ۸۴) ^(۱)
بيانوي ييا يې دا آيت و فرمايلو: ﴿يَتَفَتَّحُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ﴾
د مازيگر د مونځ نه پس د دوه رکعتہ کولو حکم:

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِي قَطُّ
عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وايي چې نبي کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه وه پرېښي دوه رکعتہ پس د مازيگر نه کله هم چې د
ماسره (يعني زما په کور کې) و،

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۲۷۹/۵، رقم الحديث: ۲۱۲۸.

وَفِي رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ قَالَتْ: وَالَّذِي ذَهَبَ بِهِ مَا كَرِهْتُمَا حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ. (۱)

توضیح: بعد العصر: د عصر نه پس نبي کریم ﷺ دوه رکعاته مونخ کړی دی، دی کې هېڅ شک نشته خوداد نبي کریم ﷺ خصوصیت دی ددې کول صرف نبي کریم ﷺ ته جائز و و د بل چا د پاره نه دا حکم دی او نه چاته جائز دي ځکه چې د مازيگر نه پس نفل مونخ نه په احاديثو کې ممانعت راغلی دی صحابو حضراتو ته په دې کې شک شوی چې د ممانعت باوجود پیغمبر ﷺ دوه رکعاته په خپله ولې کول چنانچه ام سلمه رضی اللہ عنہا د حضرت محمد ﷺ نه په دې انداز کې سوال وکړو چې ای د الله رسوله! تا خوددې وخت د نفلو نه منع فرمایلي و نو بیا یې تاسو ولې کوئ؟ نبي کریم ﷺ جواب کې ورته وفرمایلي: چې یو پیره د ماسپښین نه پس دوه رکعتو د مشغولتیا د وجې نه پاتې شوي و نو ما د مازيگر نه پس وکړل مگر چې نبي کریم ﷺ به کله هم یو عمل په څه وخت کې وکړو نو هغه به په هغې باندې دوام کولو ددې د پاره چې الله تعالی ته به دا عمل خوښ راتلو دا معامله ده د مازيگر نه پس د دوه رکعتو نفلو سره او شوه چې په شروع کې د یو ضرورت په وجه کړی شوي و بیا په اختیار سره شروع شول داد امت کار نه دی داد نبي کریم ﷺ خصوصیت دی ددې نه د عربو سلفیانو ته تنبیه ده چې نبي کریم ﷺ د سنتو څومره اهتمام فرمایلي او دا خلک څنگه طریقي سره د سنت ضائع کوي. (المراقات ۲/۲۵۳).

۱۳ جمادى الاول ۱۴۱۰هـ

د ماښام د آذان نه پس دوه رکعاته نفلو کولو حکم:

﴿٢١﴾ وَعَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ فُلْفُلٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْعَصْرِ

مختار بن فلفل وايي چې مایو ورځ دانس رضی اللہ عنہ د مازيگر نه پس د نفل مونخ کولو په پاره کې تپوس وکړو

فَقَالَ: كَانَ عُمُرُ

نو هغوي رضی اللہ عنہ و فرمایلي چې دې معاملې په باره کې د عمر فاروق رضی اللہ عنہ د دوه سره سخته رویه وه چې د

يَضْرِبُ الْأَيْدِيَّ عَلَى صَلَاةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ

مازيگر نه پس نفل مونخ نیت تر لولو والا س به یې وهلو (یعنې دوه سره په سختی سره به یې په دغه وخت کې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۶۴/۲، رقم الحديث: ۵۹۱، ومسلم في الصحيح ۵۷۲/۱ رقم الحديث: ۲۹۹-۸۳۵، وأبو داود ۵۸/۲ رقم الحديث: ۱۲۷۹، والنسائي ۲۸۰/۱، رقم الحديث: ۵۷۴.

وَ كُنَّا نَصَلِّي عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَكَعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَبْلَ
 منع كوله) او مونز به دنبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ په زمانه کې دوه ركعته مونځ كولو پس ددو وييدو دلمرنه مخكې
 صَلَاةِ الْمَغْرِبِ فَقُلْتُ لَهُ : أَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّيهِمَا ؟
 د ما بنام نه (ددې په اوريدو سره) ما دانس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تپوس و كړو چې نبی عَلَيْهِ الصَّلَامُ به هم دا دوه ركعاته كول

قَالَ : كَانَ يَرَانَا نُصَلِّيهِمَا فَلَمْ يَأْمُرْنَا

نو هغوي وفرمايل : چې مونز به نبی عَلَيْهِ الصَّلَامُ په مونځ ليدلو خو مونز ته يې نه ددې د كولو حكم كولو او

وَ لَمْ يَنْهَنَا . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱)

نه يې مونز ددې د كولو نه منع كولو.

توضیح : كه د ما بنام په مونځ كې وروستوالی راځي نو بيا دا دوه ركعاته كول مناسب نه دي اگر چې د
 خلفاء راشديو معمول د نه كولو وو او چې وروستوالی په كې نه وي او د علاقې د خلكو د پاره باعث د
 تشويش او التباس نه وي او چې وخت وي نو بيا كول په كار دي په حديثو كې اختيار دی نو په اختيار
 كې څه زبردستي نشته چې څوك يې كوي نو ثواب به ورته ملا ويږي چې چا ونه كړل نو مجرم نه دی دا
 مسئله مخكې په تفصيل سره بيان شوې ده . (المرقات ۳/۲۵۴).

﴿ ۲۲۱ ﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : كُنَّا بِالْمَدِينَةِ فَإِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ لِصَلَاةِ الْمَغْرِبِ

او انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي چې مونز به مدينه منوره كې ووپه دغه وخت كې دا حال وو چې مؤذن به د ما بنام آذان

ابْتَدَرُوا السَّوَارِيَّ فَزَكَّعُوا رَكَعَتَيْنِ حَتَّى

كولو نو (بعضې صحابه ياتابعين) به د مسجد كې ستونو طرف ته تلل او دوه ركعته مونځ به يې كولو تر دې

إِنَّ الرَّجُلَ الْغَرِيبَ لَيَدْخُلُ الْمَسْجِدَ

چې كوم مسافر كس به جماعت ته راتلو نو اكثر و خلكو به (چې يواځې يواځې) دوه ركعته مونځ كولو

فَيَحْسَبُ أَنَّ الصَّلَاةَ قَدْ صُلِّيَتْ مِنْ كَثْرَةِ مَنْ يُصَلِّيهِمَا . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۲)

وليدل نو ليدونكو به دا گومان كولو چې مونځ شوی دی (او اوس خلك سنت كوي).

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۷۲/۱ رقم الحديث : ۳۰۲ - ۸۲۶ .

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۷۲/۱ رقم الحديث : ۳۰۲ - ۸۲۷ .

﴿۲۳﴾ وَ عَنْ مُرَّةِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : أَتَيْتُ عُقْبَةَ الْجُهَنِيَّ

مرثد بن عبد الله وایبی چې زه د حضرت عقبه بن جهنی رضی الله عنه (صحابی) په خدمت کې حاضر شوم او

فَقُلْتُ : أَلَا أُعْجِبُكَ مِنْ أَبِي تَمِيمٍ

ده نه مې تپوس وکړو چې زه تاته د ابو تمیم (تابعی) یو عجیبه انگیز کار نه وایم هغه دا چې ابو تمیمی د

يَزَكُّ رَكَعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ ؟ فَقَالَ عُقْبَةُ : إِنَّا كُنَّا

ماښام مونځ نه مخکې دوه رکعتونه مونځ نفل وکړل ، عقبه رضی الله عنه فرمایل چې دا مونځ خو مونځه (په

تَفَعَّلُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . قُلْتُ :

مونځه کې بعضې صحابو کله کله) د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کې هم کول چې کله ما تپوس وکړو

فَمَا يَسْتَعْنَكُ الْآنَ ؟ قَالَ : الشُّغْلُ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۱)

چې بیا دې مونځ کولو نه تاسو څه منع کړئ؟ نو ویې فرمایل چې د دنیا مشغولیا.

نفل مونځ کول په کور کې افضل دي :

﴿۲۴﴾ وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عَجْرَةَ قَالَ : إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى مَسْجِدَ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ

کعب بن عجرة وایبی چې یو ورځ نبی کریم صلی الله علیه وسلم راغی مسجد د بنی عبد الاشهل ته او هلته یې د

فَصَلَّى فِيهِ الْمَغْرِبَ فَلَمَّا قَضَوْا صَلَاتَهُمْ

ماښامی فرض او سنت مونځ وکړو نو چې کله بعضې خلکو خپل فرض مونځ وکړو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم

رَأَاهُمْ يُسَبِّحُونَ بَعْدَهَا

ولیدل چې هغوی فرض مونځ کولو نه پس نفل مونځ (یعنې د ماښامی سنت) یې هم هلته وکړل ، نبی

فَقَالَ : «هَذِهِ صَلَاةُ الْبُيُوتِ» .

عَلَيْهَا السَّلَامُ چې ولیدل نو وی فرمایل : (چې داد ماښامی سنت یا مطلقا نفل مونځ) کور د پاره دی .

وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ وَالنَّسَائِيِّ قَامَ لَأَسْ يَتَنَفَّلُونَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَلَيْكُمْ بِهَذِهِ الصَّلَاةِ فِي الْبُيُوتِ. ^(۲)

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۹/۳، رقم الحديث: ۱۱۸۸، أخرجه أحمد في المسند ۱/۱۵۵.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۶۹/۲، رقم الحديث: ۱۳۰۰، وأخرجه الترمذي في السنن ۵۰۰/۲، رقم الحديث: ۶۰۳، وأخرجه ابن

ماجه في المسند ۵/۱۲۷.

توضیح: هذه صلوة البيوت: یعنی نفل او سنت داسې مونځونه دي چې په کور کې کول افضل او بهتر دي اگر چې په جمات کې کول جائز دي نبي کریم ﷺ په جمات کې د ماښامي مونځ کړی او بیا یې سنت هم په جمات کې کړي دي لکه څنگه چې راتلونکي حدیث (۲۵) کې راځي، ځينو علماو ليکلي چې کور ته تلو کې د چا د څه مشغولتيا د وجې يا د هيريدو خطر ه وي نو بيا دې جمات کې وکړي او که داسې صورت ورته نه وي نو بيا ددې کور کې کولو کې ډيرې فائده دي يوه فائده داده چې بچو ته به د مونځ شوق پيداشي دوی ته به د مونځ عملي نقشه معلومه شي د مونځ سره په کور کې برکت راځي رحمت خداوندي نازلېږي جمات دپاره به ځای جوړشي او دهر وخت د مونځ کولو موقع به ملاؤ شي او دټولونه لويه فائده دا چې دنبي ﷺ په استحبابي فرمان باندې به عمل وشي. (المرقات ۳/۲۵۶).

د سنتونه پس اجتماعي دعاء ثابت نه ده:

﴿۲۵﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطِيلُ الْقِرَاءَةَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ

ابن عباس رضی اللہ عنہ وایی چې رسول الله ﷺ دو مره اوږد قرائت نه دی کړي په دوه رکعتو ستو

بَعْدَ الْمَغْرِبِ حَقٌّ يَتَفَرَّقُ أَهْلُ الْمَسْجِدِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ^(۱)).

کې پس د ماښام فرض مونځ نه تر دې چې د جماعت خلک خپل خپل مونځ نه فارغ شي او لاړ شي.

توضیح: حقی يتفرق اهل المسجد: ددې حدیث شریف نه ډيرې خبرې ثابتې شوي دي يو دا چې نبي کریم ﷺ نه سنت کول جمعې سره ثابت دي او دا جائز دي بيا ددې علت معلومولو څه ضرورت نشته چې د څه مجبوري د وجې نه یې په جمات کې سنت کړي دي ددې حدیث نه دويمه دا خبره ثابته شوه چې د ماښامي په مونځ کې کله کله اوږد قرائت هم جائز دی ددې حدیث نه دريمه خبره دا ثابته شوه چې پیغمبر ﷺ به کله کله د ماښامي سنت په جماعت کې کول او قرائت به دو مره او وخت وو چې د محلي خلک به د کورونو نه جمات ته تلل، ددې نه صفا معلومه شوه چې د سنتونه پس په هیئت اجتماعیه سره د بالالتزام دعا کول بدعت دی ځکه چې دا نا ممکنه او نامعقوله خبره ده چې خلک دې راجمع کړی شوی وي او د دعاء د پاره دې د کورونو نه واپس جمات ته راشي او د سنتونه پس دعاء غواړي، تیر شوی حدیث د یو حق پرست سړي د پاره پوره هدايت دی. (المرقات ۳/۲۵۶).

مفتي الهند مفتي محمد کفايت الله په خپل کتاب الفاس فرعي کې پس د سنتونو متعلق ډير عمده تحقيق کړی دی او د جمع التزامي صورت يې بدعت ليکلی دی او په دې باندې يې د مختلفو ملکونو د

(۱) أخرجه أبو داود له السنن ۷۰/۲ رقم الحديث: ۱۳۰۱.

سلو علماو دستخط کړی دی، بهر حال عام حدیث نه ثابت ده چې سنت په کورونو کې کول افضل دي د قرآن او حدیث د پوهې د پاره د مفسرینو او محدثینو او د فقهاو د تصریحاتو او د تشریحاتو ضرورت دی دیو جدید دور خواش پرست سړی بې ځایه تاویلات او تشریحات کافي نه دي. علماو لیکلي دي: الاستدلال بالعمومات عند وجود السنة المخصوصة باطل. یعنی کله چې د نبی کریم ﷺ خاص مسنونه طریقه موجود وي نو د دعاء د فضائلو د عمومي نصوصو نه استدلال کول باطل دي مثلاً چې یو کس ووايي چې د دعاء لوي فضیلت دی لهذا د راجمع کیدو په طریقه سنتو پسې دعاء باطله طریقه ده خو کله د څه وخت یا د څه خاص نه لاندې اگر چې یو کس د دعاء درخواست او یا طلب وکړو او مسلمان یې په کې غواړي نو دا یو نادر صورت او جدا شیز دی باقی دي نور الايضاح چې څه بیان کړي نو هغه د ادعیه بعد الفرائض او د اذکار بعد الفرائض بیان دی ددې نه د سنتو نه پس د دعاء ثابتول د انصاف نه خلاف دی د تیر شوې حدیث هیرول نه دي په کار چې په هغې کې دا بیان دی چې نبی کریم ﷺ سنت به دومره اوږده شول چې محلي والی به کورونو ته به تلل چې کله به ټول خلک کورونو ته لاړو نو د سنتو نه پس به دعاء کله او څنگه وشوه.

د فرضو نه پس متصل د سنت کولو وجه :

﴿۲۶﴾ وَعَنْ مَكْحُولٍ يَبْلُغُ بِهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « مَنْ
او مکحول (تابعی) دا روایت رسول الله ﷺ ته رسوي چې نبی ﷺ فرمایيل چې کوم کس د
صَلَّ بَعْدَ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ رَكَعَتَيْنِ وَ فِي رِوَايَةٍ أُزِيحَ
مانام فرض یا سنت مؤکده مونځ وکړي او د دنیاوي خبرو نه اول دوه رکعتو او یو روایت کې څلور رکعتو
رَكَعَاتٍ رُفِعَتْ صَلَاتُهُ فِي عِلْتَيْنِ مُرْسَلًا.
مونځ وکړي نو دده مونځ علیین ته رسولی شي.
﴿۲۷﴾ وَعَنْ حَدِيْفَةَ لَحْوَةٌ وَ زَادَ فَكَانَ
او حدیفه رضی الله عنه نه هم داسې (یعنی برنی حدیث) مروی دی لیکن دې روایت کې دا الفاظ هم دی چې
يَقُولُ : « عَجَلُوا الرِّكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فَإِنَّهُمَا
نبی ﷺ فرمایيل چې تاسو خلک د مانام نه پس دوه رکعتو سنت زر کوی ځکه چې دا دواړه رکعتو
تُرْفَعَانِ مَعَ الْمَكْتُوبَةِ » رَوَاهُمَا رَزِينٌ وَ رَوَى الْبَيْهَقِيُّ الرِّيَادَةَ عَنْهُ لَحْوَهَا فِي شُعْبِ الْإِيمَانِ .
د فرضو سره بره علیین ته ځي دا دواړه روایتو رزین نقل کړي دي او بیهقي د حدیفه زائد الفاظ په شعب

الایمان کې دغه شان نقل کړي دي .

توضیح: بڼه حدیث کې چې کوم د علیین ذکر راغلی دی نو معلومول په کار دي چې علیین داوه آسمانونو نه بڼه د یو مقام نوم دی هغې کې د مسلمانانو روحونه وي او ددوي همیشه اعمال هلته رسي او لیکلی شي . د تیر شوي حدیث مطلب دادی چې فرشتې کله فرائض وړي نو ددې سره سنت او نوافل هم وړي لهدا تا سو د فرضو نه پس زر سنت کوی ناوخته کوی یې مه ځکه چې فرشتې دواړه قسمه اعمال بڼه وړي نو د فرضو په تکمیل سره سنت کول په کار دي . لهدا دا ددې سره کول په کار دي احنافو د داسې قسم رواياتو نه د سنت په زر کولو باندي استدلال کړی دی ، لیکن دومره زر به یې نه کوی چې سلام و اړوی او او درېزې حالانکه دا ناجائز او منع دي حضور اکرم ﷺ په مخکې حضرت عمر رضي الله عنه یو کس کینولو او ورته یې وویل چې داد اهل کتابو طریقه ده لهدا مسلمانانو ته په کار دي چې د فرضو نه پس څه ذکر و کړي او سنت دي ادا کړي د څه وروسته والي نه پس . (المراقات ۳/۲۵۷).

د ستو او فرضو نه پس څومره فاصله په کار ده :

﴿۲۸﴾ وَ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ قَالَ : إِنَّ نَافِعَ بْنَ جُبَيْرٍ
د عمرو بن عطاء (تابعی) نه نقل شوي چې هغوي (یعنې عمرو) د حضرت نافع ابن جبیر (تابعی) د
أَرْسَلَهُ إِلَى السَّائِبِ يَسْأَلُهُ عَنْ هَيْئِهِ رَأَى مِنْهُ
سائب (صحابی) خواته بوتلو چې دده نه د هغه څیزونو پوښتنه وکړي چې کوم لیدلي وو د هغوي په مینځ
کې معاویه <small>رضي الله عنه</small> (او ددې نه یې هغوي منع کړې وو چنانچه عمرو سائب خواته لارو او د هغه نه یې د
مُعَاوِيَةَ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ : لَعَمْرُؤُا صَلَّيْتُ مَعَهُ الْجُمُعَةَ فِي
هغه څیز تفصیل معلوم کړو) نو هغوي ورته وویل چې آو ما یو ځل د معاویه سره د جمعې مونځ وکړو په
الْمَقْصُورَةِ فَلَمَّا سَلَّمَ الْإِمَامُ قُمْتُ فِي مَقَامِي فَصَلَّيْتُ
مقصوره کې نو چې کله امام سلام و اړولو نوزه هغه ځای کې چې کوم ځای کې د جمعې فرض مونځ شوی
وو او دریدم او د فرضو او د سنتو په مینځ کې مې د سره فاصله ونه کړه او د جمعې د وخت سنت مې وکړل
فَلَمَّا دَخَلَ أُرْسِلَ إِلَيَّ فَقَالَ :
کله چې معاویه د مونځ نه فارغه شو او خپل ځای ته لارو نو ما پسې یې یو کس راو لیرلو او دایې وویل
چې اوس تا څه کړي نو کړي دي آئنده داسې مه کوه یعنې چې کوم ځای کې دې فرض مونځ وکړو نو
لَا تَجِدُ لَنَا فَعَلْتَ إِذَا صَلَّيْتَ الْجُمُعَةَ
په دغه ځای کې امتیاز پیدا کړه بغیر د نفلو مونځ مه کوه چنانچه چې کله ته د جمعې مونځ کوي نو د جمعې

فَلَا تَصِلْهَا بِصَلَاةٍ حَقِّي تَكَلَّمَ

فرض مونځ د نورو نفلو يا قضاء مونځ سره مه يوځای کوه مگر په هغه وخت کې چې ته څه خبرې ونه کړې

أَوْ تَخْرُجَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَمَرَنَا بِذَلِكَ أَنْ لَا نُوصِلَ

يا د جمات نه ونه وځي نويانبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مونځ ته د يوې خبرې حکم را کړی چې مونځ نه يوځای کوو

بِصَلَاةٍ حَقِّي تَكَلَّمَ أَوْ نَخْرُجَ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ^(۱))

يو مونځ د دويم مونځ سره ترڅو چې په مينځ کې يې څه خبرې نه وي کړې يا د جمات نه، نه وي وتلی.

توضیح: في المقصورة: حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ چې کله شهيدان کړی شو او حضرت معاويه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ باندي د قاتلانې حملې خطر زيات شو نو حضرت معاويه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جماعت ته لارو او د مونځ کولو په وخت کې يې څه احتياط وکړو او د هغوی نه پس خلفاو هم احتياط وکړو ددې احتياط صورت دا وو چې د خليفه د پاره به په جماعت کې يو خاص کړی شوی ځای متعين کيدو چې هغې ته به عوام خلک نه راتلل داد هغه خاص ځای نوم مقصوره وو څنگه چې نن سبا په حرمين شريفين کې د آذان خانې سره ځای وي. (المرقات ۲/۲۵۸).

اذا صليت الجمعة: ولته د جمعې قيد اتفاقي دي دا حکم صرف د جمعې سره خاص نه دي بلکې د هر يو مونځ سره خاص دی چې د هغې نه پس سنت وي ددې حديث نه معلومه شوه چې د فرض مونځ او سنت په مينځ کې فاصله کول مناسب دي بالکل اتصال مناسب نه دی ليکن انفصال کې اعتدال وي بالکل منفصل نه وي بيا دا حکم د سنت مؤکده او غير مؤکده ټولو د پاره دی بيا ددې فاصلې صورت اذکار او ادعيه هم دي ځای بدلول هم دي کور ته تلل هم دي خبرې کول هم دي په صف کې مخکې وروسته کيدل هم دي دې ټولو صورتونو طرف ته اشاره يې حقی تکلم او تحرج سره کړې ده بعضې علماء وايي چې اذکارو او ادعيو سره څه فاصله نه راځي بلکې خبرې کول دي يا ځای بدلول په کار دي.

د جمعې مونځ نه پس شپږر گفته مونځ کول ثابت دي:

﴿۲۹﴾ وَ عَنْ عَطَاءٍ قَالَ : كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ بِمَكَّةَ

او عطاء وايي چې کله عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په مکه کې د جمعې مونځ وکړو نو چې کوم ځای کې به يې فرض مونځ

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۲/۱۰۱ رقم الحديث: ۷۳-۸۸۳، وأبو داود في السنن ۱/۶۷۲ رقم الحديث: ۱۱۲۹.

لَقَدَّمَ	فَصَلَ	رُكْعَتَيْنِ	ثُمَّ	يَتَقَدَّمُ	فِيصَلِّي	أَرْبَعًا
کولو دهغې نه به اخوا شو او دوه رکعت به یې وکړل او ددې نه پس بیا اخوا شو او څلور رکعت مونځ به یې وکړو						
وَ	إِذَا	كَانَ	بِالْمَدِينَةِ	صَلَّى	الْجُمُعَةَ	
او چې کله به تاسو مدینه کې وي نو دا به د هغوی معمول وه چې د جمعې فرض مونځ به یې وکړو او خپل						
ثُمَّ	رَجَعَ	إِلَى	بَيْتِهِ	فَصَلَ	رُكْعَتَيْنِ	وَ لَمْ يُصَلِّ فِي الْمَسْجِدِ
ځای ته به یې تشریف یووړ او په کور کې به یې دوه رکعت مونځ وکړو په جمات کې به یې د فرضونه علاوه						
فَقِيلَ لَهُ.						
نور څه مونځ نه کولو چې کله ددوي نه ددې کور کې د کولو او په جمات کې د نه کولو د سبب تپوس وکړو						
فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۱).						
نو وی ویل: چې ددې وجې نه چې نبی کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به داسې کول.						
وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ قَالَ: (رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ صَلَّى بَعْدَ الْجُمُعَةِ رُكْعَتَيْنِ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ أَرْبَعًا).						

توضیح: اربعا، یعنی حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به چې کله په مدینه منوره کې د جمعې مونځ کولو نو ددې نه پس بیا کور ته لاړو او دوه رکعت سنت به یې وکړل او چې کله به په مکه مکرمه کې وو نو د جمعې د فرضونه پس به د صف نه مخکې شو او دوه رکعت سنت به یې وکړل او بیا به خپلې څیمې ته لاړو نو څلور رکعت به یې سیوا وکړل چا ترې تپوس وکړو نو هغوی جواب ورکړو چې د حضور کریم صلى الله عليه وسلم دا معمول وو. علماو د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ددې عمل په باره کې لیکلي دي چې په مدینه کې هغوی کور جمات سره نژدې وو نو هغوی به کور کې سنت کول او په مکه کې به هغه مسافر وو نو ځکه به هغه په جماعت کې نفل کول او بیا دا چې په مکه مکرمه کې ډیر زیات فضیلت وو ددې وجې نه ددوو سره یې څلور زیات یو ځای کړل او کول به یې ددې نه د جمعې نه پس شپږ رکعات ثابت دي او دا د امام ابویوسف رحمته الله مسلک دی او په دې باندې د احنافو فتوی ده. (المرقات ۳/۲۵۹).



(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۶۷۲ رقم الحديث: ۱۱۲۹، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۳۹۹، رقم الحديث: ۵۲۲.

۱۴ جمادی الاولیٰ ۱۴۱۰ھ

بَاب صَلَاةِ اللَّيْلِ:

د شپې مونځ یعنی د تهجدو بیان :

قال الله تعالى: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّخْمُودًا﴾ (اسرائيل: ۷۹).
 د شپې د مونځ په باره کې د نبی کریم ﷺ مختلفې طريقې دي کله به يې ډير اوږد کولو کله به يې مختصر کولو کله به نبی کریم ﷺ ډير رکعتونه کول او کله به يې په کمو رکعتونو باندې اکتفاء کوله لهذا په دې کې وسعت دی چې کوم کس څنگه طريقې سره وکړل کومه طريقه چې يې خپله کره د نبی کریم ﷺ متابعت او دستوبه اندازه ثواب به ورته ملا ويږي. د نبی کریم ﷺ نه د ډيرو نه ډير ديار لس رکعاته ثابت دي دوه رکعته صلوة تحيه او دري و تراو اته رکعته تهجد اگر چې نبی کریم ﷺ نه رکعته کړي نو دري و تراو دوه تحيه او څلور تهجد به يې کولو کومو رواياتو کې چې د يوو لسو ذکر راغلی دی نو دري و تراو اته تهجد کيدی شي او چې دوه رکعته تحيه الوضوء حساب شي نو بيا به شپږ تهجد جوړ شي دا اختلاف دی د شپو د اوږدېدو او د لنډېدو په وجه هم کيدی شي او د ستړي والي او د آرام د وجې نه هم کيدی شي ياد کمزوری او د وترو اطلاق هم په صلاة الليل باندې کيږي ددې وجې نه طاقت د وجې نه هم ددې ذکر په دې رواياتو کې راغلي ، دغه شان د شپې مونځ په حوالي سره د سهر دوه سنتو باندې هم د صلوة الليل اطلاق شوی دی دا اصطلاحی لفظ د تهجدو د پاره استعمال کيږي او يو د ودریدل د روژې قيام الليل دا الفاظ د تراويحو د پاره استعمال کيږي د تهجد د مونځ ډير فضيلت دی دا صلاح او اتقياو علامت دی او په دې کې ډير برکت دی چا د تهجد والو په باره کې ډير څه وييلي دي :

الليل للعاشقين ستر يا ليت اوقاتها تدوم

الفصل الأول:

د ماخوستن او د سهر په مينځ کې يوو لس رکعاته :

﴿عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِيهَا بَيْنَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى

عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَابْنِ جَبْرِ: نَبِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهِ أَكْثَرُ مَوْجِئِ كَوْلِهِ مَا سَخَوْتَن مَوْجِئِ نَهْ دَفَارْغِيدِ وَنَهْ تَر

الْفَجْرِ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ يُؤَيِّزُ

سهر مونځ پورې يوو لس رکعته هر دوهم رکعات باندې به يې سلام اړولو او بيا به يې و ترکول په آخر کې په

بِوَاحِدَةٍ فَيَسْجُدُ السَّجْدَةَ مِنْ ذَلِكَ قَدَرًا مَا يَقْرَأُ أَحَدُكُمْ خَمْسِينَ آيَةً قَبْلَ
یورکعت سره او په دې رکعت کې به یې دومره اوږده سجده وکړه چې یوکس به پنځوس آیتونه ویل مخکې
أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ فَإِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ مِنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَكَبَّيْنِ لَهُ الْفَجْرُ
دسراوچتو لونه بیا به چې مؤذن آذان دسحرو کړونو غلی کیدلو به او چې سحر به راوختو یعنی رڼا به ولگیده
قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ ثُمَّ اضْطَجَعَ
نوهغه به او دریدلو دوه سپک رکعاته یعنی دسحر سنت به یې وکړل او بیا به ددې نه پس لږ وخت دپاره
عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ حَتَّى يَأْتِيَهُ الْمُؤَذِّنُ لِلْإِقَامَةِ
به خپل ښي طرف باندې سملاستو تردې چې مؤذن به راغلو هغوی خواته دتکبیر دپاره (یعنی دتکبیر
فَيَخْرُجُ . (متفق عليه) ^(۱)
ویلواجازات حاصلو لودپاره) نونبي کریم ﷺ به مونځ دپاره مسجده ته تللو.

توضیح: یوتر یواحدۀ، ایتارد طاق په معنی باندې دی یعنی جفت شفعه به هغوی یورکعت سره طاق جوړکړو وترو کې اختلاف را روان دی دلته یورکعت وتر مراد نه دی بلکه طاق جوړیدو معنی سره دی. (المقات ۲/۲۶۰).

فیسجد السجدة: یعنی وترو کې چې کله تاسو سجده لپاره شی دومره پورې سجده کوی څومره ساعت کې چې سړی پنځوس آیتونه ویلی شي ظاهر د حدیث نه دلته معلومیري چې حضور ﷺ به د تهجدو د مونځ سجده داسې اوږدې کولې، دلته دا هم احتمال دی چې سجده وکړې دا اوږدوالی صرف د وترو سره خاص دی. (المقات ۳/۲۶۰).

ثم اضطجع، اضطجاع په طرف ځملاستو ته ویلی شي حضور ﷺ به د حضرت عائشې رضی الله عنها په حجره کې ټوله شپه تهجد کول او د سحر وخت کې مختصر دوه رکعاته د سحر سنت کولو نه پس سترې والی ځملولو دپاره ملا نیغوله دې دپاره به په طرف ځملاستو، غیر مقلدین دې اضطجاع ته سنت وایي بلکې بعضې ورته واجب وایي، حضرت عبداللہ ابن عمر رضی الله عنہما دې ته بدعت ویلی دی او

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲، رقم الحديث: ۹۹۴، ومسلم في الصحيح ۱/۵۰۸، رقم الحديث: ۱۲۲-۷۲۶، وأبو داود ۱۸/۲ رقم

الحديث: ۱۱۱۷، والنسائي ۲/۲۱۲، رقم الحديث: ۱۷۲۶.

داسې کولو والا به یې په کانرو باندې ویشتلو او ددې نه به یې منع کولو (مصنف عبدالرزاق) (المراقات ۳/۲۶۰).

بعضې علماو دا اضطجاع مباح گرځولې، بعضې وايي دا اضطجاع هغه کس د پاره ده چې ټوله شپه تهجد کولو باندې ستړی شي د دمه کیدو د پاره داسې کوي جائز دي صحیح او راجح دادی، چې اضطجاع د هغه چا د پاره ده څوک چې د شپې ډیره حصه د تهجدو مونځ کې تیروي ستړی وي او کور کې د استراحت د پاره ځملي دا مباح او جائز دي حضور ﷺ د متابعت اراده هم وکړي او ثواب هم ملاؤ شي.

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دې اضطجاع ته بدعت ویلي دي مثلاً یو کس د شپې تهجد مونځ هم ونه کړي ستړی والی هم نه وي بیا د سحر سنت هم کور کې ونه کړي جمات کې یې وکړي او کور کې د دمې په ځای جمات کې دمه وکړي نو دا جمات کې خوب پیغیر د ستړي والي دی حالانکې په دې کې دا کس د ثواب نیت هم کوي ددې بدعت کیدو کې څه شک دي غیر مقلدین حضرات چې مسجد ته راشي د سحر سنت نه پس ملاسته کوي او د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه روایت نمبر ۱۹ نه استدلال کوي دې کې د امر

صیغه ده حالانکه علامه ابن تیمیه رحمه الله دې روایت ته باطل ویلی دی (کما فی زاد المعاد ج ۱ ص ۸۲) بهر حال د احنافو نه شیخ عبدالحق رحمه الله دې دمې ته مستحب ویلی دی د شرائطو په رڼا کې یې ویلي دي د غیر مقلدینو په نزد دې امر عادي ته واجب ویل ډیره لرې خبره ده همدارنگې دا حضرات څومره چې ددې التزام کوي دا هم مناسب نه ده دا خلک کلک اوډه کيږي او بغیر اودس نه مونځ کوي د حضور ﷺ په خوب باندې قیاس کول جائز نه دي همدارنگه دا حضرات په خوب کې خنې خنې او ازونه کوي اوډه نه شي او بیا بغیر اودس نه مونځ کوي، د پیغیر صلی الله علیه وسلم په خوب باندې قیاس کول جائز نه دي، ځکه چې د حضور ﷺ خوب ناقض الوضوء نه دی باقي د حضور ﷺ استغفار تعلیم د امت د پاره وویا درجات او چتیدو د پاره وویا خلاف اولی د ازالې د پاره وویا عبودیت بنکاره کیدو د پاره وو. (اشعة اللمعات ۱/۵۴۳).

د سحر دستونه پس حضور ﷺ کله هم په طرف باندې نه دی اوډه شوی :

﴿۲﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى رَكْعَتِي الْفَجْرِ فَإِنْ كُنْتُ مُسْتَيْقِظَةً

عائشه رضي الله عنها وايي چې حضور ﷺ به کله د سحر سنت وکړل نو که زه به ويځه وم نو ماسره به

حَدَّثَنِي وَ إِلَّا اضْطَجَعَ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

یہ خبری کولہ اوچی زہ به اوده شوم نو حضور ﷺ به هم حملاستو.

توضیح: والا فاضطجع: یعنی کہ عائشہ رضی اللہ عنہا به ویدہ وه نو حضور ﷺ به په خپله آرام دپاره په طرف باندي حملاستو کہ عائشہ رضی اللہ عنہا به وینخه وه نو حضور ﷺ به د طرف د حملاستو په خای خبری کولہ، دې حدیث نه دا هم معلومه شوه چې حضور ﷺ کله کله دستون نه پس طرف باندي حملاستو، د حضور ﷺ دې باندي التزام او دوام نه وو، دویمه خبره دا معلومه شوه چې د سحر دستون نه پس خبری جائزوي خودې دپاره دوه شرطونه دي: یو شرط دا چې بالکل د دنیا خبری نه وي ځکه چې دنیاوي خبرو سره ثواب ختمیږي، دویم شرط دادی چې که د خبرو ضرورت وي او سری هغې ته محتاج وي جائز دي بغیر د ضرورت نه دنیوي خبری کولو سره ثواب ختمیږي لکه څنگه چې فقهاؤ لیکلي دي. (المراقات ۲/۲۶۲).

﴿۳﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى رَكَعَتِي الْفَجْرِ اضْطَجَعَ عَلَيَّ

عائشه رضی اللہ عنہا وایي چې نبی کریم ﷺ به کله د سحر دوه رکعاته سنت وکړل نو حملاستو به په

شِقِّهِ الْأَيْمَنِ". (متفق عليه) (۲)

خپل بڼې طرف باندي.

د درې رکعاتو وټرو ثبوت:

﴿۴﴾ وَعَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكَعَةً مِنْهَا الْوُتْرُ

عائشه رضی اللہ عنہا وایي چې حضور ﷺ به د شپې ديارلس رکعتو مونځ کولو، په دې کې به وتر

وَ رَكَعَتَا الْفَجْرِ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۳)

(درې رکعتو) د سحر سنت دوه رکعتو هم شامل وو.

توضیح: منها الوتر: دلته د ديارلس رکعتو ذکر دی دې کې دوه رکعتو د سحر سنت دي او درې وتر دي

وترو سره دلته د درې لفظ موجود نه دی خو دریم روایت کې ثلاث لفظ موجود دی، مسلم روایت کې

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۱۱/۱ رقم الحديث: ۱۳۳-۱۷۱۳، وأبو داود ۱۸/۲ رقم الحديث: ۱۲۶۳.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۳/۳ رقم الحديث: ۱۱۶۰، وابن ماجه ۱/۳۷۸، رقم الحديث: ۱۱۹۹. سند أحمد ۱۷۳/۲.

(۳) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰/۳ رقم الحديث: ۱۱۱۰، ومسلم في الصحيح ۵۱۰/۱ رقم الحديث: ۱۲۷-۱۲۸.

دي : ثم اوتر بثلاث ، شمائل ترمذي کې دي : ثم يصلي ثلاثاً ، لهذا ادا حديث د درې ركعاتو و ترو د ثبوت د پاره كافي دي هسي هم د ټولو علماو په نزد درې ركعتو و تر افضل دي . (المركات ۳/۲۶۳) .
دلته اته ركعت تهجد دي دوه ركعاته د سحر سنت دي او درې ركعاته و تر دي ټول يوولس ركعاته شو .

﴿٥﴾ وَعَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ : سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ .

مسروق وايي ماد حضور ﷺ د شپې مونځ په باره کې د عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه تپوس وکړو (چې

فَقَالَتْ : سَبْعٌ

شومره ركعته به يې كول) عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا راته و فرمايل كله به حضور ﷺ او ه ركعته كول او

و تِسْعٌ وَ إِحْدَى عَشَرَ رَكْعَةً سِوَى رَكْعَتِي الْفَجْرِ .^(۱)

كله نهه او كله يوولس ركعته كول علاوه د سحر د سنتونه .

د تهجدو نه مخکې دوه ركعاته نقل كول په كار دي :

﴿٦﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ لِيُصَلِّيَ افْتَتَحَ صَلَاتَهُ

عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وايي چې حضور ﷺ به كله شپه کې مونځ كولو د پاره او دريدو د خپل مونځ شروع

بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۲)

به يې په سپكو دوه ركعاتو سره كوله .

توضیح : افلتح : يعنې تهجدو نه مخکې به حضور ﷺ دوه سپک ركعتونه كول دي کې دا فائده ده چې سړی د خوب اثراتو نه پاک شي او چست شي بيا د تهجدو مونځ کوي ، دويمه فائده داده چې د تحية الوضوء او تحية المسجد حق ادا کيږي . (المركات ۳/۲۶۴) .

﴿٧﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنْ

ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ واي دي وايي چې حضور ﷺ فرمايي كله چې راپاڅي يو کس په تاسو کې د

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰/۲، رقم الحديث : ۱۱۳۹ .

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۳۲/۱ رقم الحديث : ۱۹۷ - ۷۶۷ .

اللَّيْلِ فَلْيَفْتَحِ الصَّلَاةَ بِرُكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)
 خوب نه دشیپ مونخ دپاره هغه ته په کار دي چې هغه دخپل مونخ شروع په سپکودوه رکعتونومره وکړي
 د حضور صلی الله علیه و سلم د تهجدو مکمل نقشه :

﴿۸﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : بَثُّ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ لَيْلَةٌ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَهَا

ابن عباس رضی الله عنه وایي ما دخپلې ترور میمونې سره شپه تیره کړه حضور صلی الله علیه و سلم هم ورسره ووځه

فَتَحَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ أَهْلِهِ سَاعَةً ثُمَّ رَقَدَ فَلَمَّا كَانَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرِ أَوْبَعُضُهُ

شپه تیرید وپورې نبي علیه السلام خپلې بنځې سره خبرې وکړي بیا او ده شوکله چې دریمه حصه یا کمه حصه

قَعَدَ فَنَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ فَقَرَأَ :

دشپې باقی پاتې شوه حضور صلی الله علیه و سلم پاڅیدو او کیناستو آسمان طرف ته یې وکتل دادعاء یې وویل

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾

د آسمان او د ځمکې پیدا کیدو کې او د ورځې او شپې اختلاف کې بیشک عقل مندو دپاره نښې دي

حَقُّ خَلْمِ الشُّورَةِ ثُمَّ قَامَ إِلَى الْقِرْبَةِ فَأَطْلَقَ سِنَانَهَا

حضور صلی الله علیه و سلم پوره سورت ولوستلو بیا پاڅیدو او مشک خواته لاړو او دهغې خوله یې خلاصه کړه

ثُمَّ صَبَّ فِي الْجَفْنَةِ ثُمَّ كَوَّضًا وَضُوءًا حَسَنًا بَيْنَ الْوُضُوءَيْنِ لَمْ يُكْرَهُ

اوپالې کې یې اوبه واچولې بیا بڼه اودر میانه اودس یې وکړو (یعنې ډیرې اوبه یې استعمال نه کړي

چې حد د اسراف ته ورسې ، او نه دومره کمې اوبه چې اندامونه پرې لامده نه شي بلکې درمیانه درجه

وَ قَدْ أْبْلَغَ فَقَامَ

اودس یې وکړو) بلکې اوبه دخضور صلی الله علیه و سلم اعضاو ته ورسیدی بیا حضور صلی الله علیه و سلم اودریدو

فَصَلَّ فَقُنْتُ وَ كَوَّضْتُ عَنْ يَسَارِهِ

اومونځ یې وکړو زه هم پاڅیدم ما هم داسې اودس وکړو اود حضور صلی الله علیه و سلم چپ طرف ته اودریدم

فَأَخَذَ بِأُذُنِي فَأَدَارَنِي عَنْ يَمِينِهِ

حضور ﷺ زما غور و نیولو خپل چپ طرف نه یې ښي طرف ته راوړولم کله چې د ښي غاړې ﷺ

فَتَتَمَّتْ صَلَاتُهُ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رُكْعَةً ثُمَّ اضْطَجَعَ فَنَامَ حَتَّى لَفَخَ

دیارلس رکعت پوره شو ځملا ستو چونکې ښي غاړې ﷺ داوډه کیدو و وخت کې خراتې کولو نو لهذا اوډه شو

وَ كَانَ إِذَا نَامَ نَفَخَ فَأَدْنَاهُ بِإِلَّاغٍ بِالصَّلَاةِ

او خراتې یې شروع کړو دې وخت کې بلال رضي الله عنه راغی او د مونځ دوخت د شروع کیدو (او د جمعې د

فَصَلَّى وَ لَمْ يَتَوَضَّأْ

ﷺ تیاریدو) اطلاع یې ورکړه ښي غاړې ﷺ بغير داوډس نه (سنت) مونځ وکړ او ښي غاړې ﷺ

وَ كَانَ فِي دُعَائِهِ: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَ فِي بَصَرِي نُورًا

به د فرضو او سنتو په مینځ کې دادعاء کوله: ای الله! واچوئ زما په زړه کې نور، زما په سترگو کې نور،

وَ فِي سَمْعِي نُورًا وَ عَنْ يَمِينِي نُورًا وَ عَنْ يَسَارِي نُورًا وَ فَوْقِي نُورًا وَ تَحْتِي نُورًا وَ

زما په غور و نو کې نور او زما ښي طرف ته نور، او زما گس طرف ته نور او زما ښه نور او زما ښکته نور او زما

أَمَامِي نُورًا وَ خَلْفِي نُورًا وَ اجْعَلْ لِي نُورًا». وَ زَادَ بَعْضُهُمْ: «وَ فِي لِسَانِي

مخې ته نور او زما وروستو نور او را کړي ماته رڼا، بعضې راویانو دا الفاظ زیات کړي: او زما په ژبه کې

نُورًا». وَ ذَكَرَ: «وَ عَصْبِي وَ لَحْيِي وَ دَمِي وَ شَعْرِي

رڼا پیدا کړه، بعضې راویانو دا الفاظ نقل کړي: او زما په اعصابو، زما په غوښه، زما په ویني، زما په وینتو

وَ بَشْرِي). وَ فِي رِوَايَةٍ لَهَا: «وَ اجْعَلْ فِي نَفْسِي

او زما په بدن کې نور پیدا کړي او د بخاري او مسلم یو روایت کې دا الفاظ هم دي: ای الله! زما په نفس کې هم

نُورًا وَ أَكْبَرُ لِي نُورًا». وَ فِي أُخْرَى لِمُسْلِمٍ: «اللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُورًا»^(۱).

نور پیدا کړه او زما د پاره په نور کې او چتوالې راوړه، د مسلم دویم روایت کې دي: ای الله! ماته را کړه نور.

توضیح: حضرت میونه رضي الله عنه د ابن عباس رضي الله عنه ترورده، ابن عباس رضي الله عنه نابالغ ماشوم دی

خود حضور ﷺ حرکاتو، سکاتو او عباداتو یې داسې نقشه اخیستې ده لوي لوي علماء او

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱۶/۱، رقم الحديث: ۱۳۱۶، ومسلم في الصحيح ۵۲۶/۱ رقم الحديث: ۱۸۱-۷۶۳.

عقلاء یې په حیرت کې اچولې دي چې نه په هغه اودس کې اسراف وو نه کمی او نه نقصان وو او اودس مکمل هم وو چې ټولو اعضاو پورې یې اوبه ورسولې. (المراقات ۳۹/۲۶۵).

نفخ: مضبوط کس چې کله اوډه کیږي ښه ساه اخلي دې ته نفخ ویلی شي حضور ﷺ داسې خرار نه کولو څنگه چې نن سبا خلک یې کوي، دې نقشی نه پس ابن عباس رضی الله عنه د حضور ﷺ دعاء مکمل نقشه په الفاظو سره پیش کړې ده، دلته حضور ﷺ خپل ځان د پاره او خپل اعضاو د پاره د نورانیت دعاء غوښتلې ده دې کې: أعطني نورا الفاظو په شان هر ځای کې د نور اضافت خپل طرف ته فرمایلي. ددې نه معلومه شوه چې د حضور ﷺ ذات ځانله او نور جدا څیز دی گینې اضافت د شئ الی نفسه ته لازم راځي یعنی ترجمه به یې داسې شي: ای الله رڼا ته رڼا عطاء کړه، رڼا کې دننه رڼا واچوي. حضور ﷺ انسان او بشر دی او رڼا د هدایت نه منور دی داد اهل حقو عقیده ده کوم چې د قرآن او احادیثو مطابق ده.

محمد بشر لیس کالبشر و یا قوت حجر لیس کالحجر
دوترودرې رکعانه:

﴿۹۱﴾ وَ عَنْهُ : أَنَّهُ رَقَدَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
دا بن عباس رضی الله عنه باره کې منقول دي چې دا (یوشپه) د حضور ﷺ سره اوډه شونې عین السلام
فَأَسْتَيْقِظُ فَتَسْوِكَ وَ تَوْضِئاً وَ هُوَ يَقُولُ : ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
د شپې راپاڅیدو مسواک یې وکړو او اودس یې وکړو، بیا یې دا آیت ولوستو: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
وَ الْأَرْضِ ...﴾ حَتَّى خَلَّمَ السُّورَةَ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ
وَ الْأَرْضِ﴾ آخر د سورة پورې، دې نه پس حضور ﷺ او دریدو دوه رکعتونه مونځ یې وکړو دې
أَطَالَ فِيهِمَا الْقِيَامَ وَالرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَامَ حَتَّى لَفَخَ ثُمَّ فَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ
کې قیام رکوع سجده اوږده وکړل بیا فارغ شو او ویده شو او خراتې به یې کولو درې ځلې یې داسې وکړل
(یعنې دوه رکعتونه به یې په ذکر شوي طریقې سره کول بیا به اوډه کیدو، بیا به پاڅیدو او دوه رکعتونه مونځ
سِتَّ رَكَعَاتٍ كُلُّ ذَلِكَ يَسْتَأْذِنُ
به یې وکړو او اوډه به شو) دغه شان نبی عین السلام شپږ رکعتونه وکړل دريو ځلو کې هر ځل به یې مسواک هم

وَ يَتَوَضَّأُ وَ يَقْرَأُ هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ ثُمَّ أَوْتَرَ بِثَلَاثٍ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۱)

کولو او اودس به یی هم کولو او دا آیتونه به یی هم لوستل بیا نبی ﷺ آخر کي دري رکعتہ و ترو کړل.

توضیح: ثم اوتر بثلاث: دا حدیث واضح دلیل دی چې و تر دري رکعتہ دي، غیر مقلدینو حضراتو ته سوچ په کار دی چې دا حدیثونه څومره جدا اولرې دي داد مسلم روایت دی دې کې تصریح موجود ده:

ثم اوتر بثلاث، یعنی حضور ﷺ بیا دري رکعتہ و ترو کړل، د حدیث ظاهري الفاظ بنایي چې مینځ کې هیڅ سلام نه وو. (المرقات ۲/۲۶۹).

حضور ﷺ دري رکعتہ و ترو کړي دي:

﴿۱۰﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ أَنَّهُ قَالَ: لَأَزْمُقَنَّ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّيْلَةَ

زيد بن خالد جهني وايي چې (يو ځل ما اراده وکړه چې) زه به نن شپه د حضور ﷺ موندنه گورم

فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ

(ما وکتل) اول حضور ﷺ دوه سپک رکعتونه وکړل بیا دوه رکعتہ یې اوږده وکړل بیا حضور

طَوِيلَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا ثُمَّ صَلَّى

ﷺ دوه رکعتہ وکړل د هغمدوور رکعتونه کم وو کوم چې نبی ﷺ دې نه منځکې کړي وو بیا

صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا ثُمَّ صَلَّى

حضور ﷺ دوه رکعتہ وکړل چې د منځنيو دواړو رکعتونو نه کم وو حضور ﷺ دوه

صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا] ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

رکعتہ وکړل چې د منځنيو دواړو رکعتونو نه کم وو بیا حضور ﷺ دوه رکعتہ وکړل چې د

وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا] ثُمَّ أَوْتَرَ فَذَلِكَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (۲)

منځنيو دواړو رکعتونو نه واړه وو بیا حضور ﷺ و ترو کړل دا ټول ديارلس رکعتہ شو.

قَوْلُهُ: ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَ هُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا أَرْبَعٌ مَرَّاتٍ هَكَذَا فِي صَحِيحِ

اود زيد دا قول چې دوه رکعتہ یې وکړل چې دا اولنيو دوه رکعتونه کم و، څلور ځل دغه شان په صحيح

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۳۰/۱ رقم الحديث: ۱۹۱-۷۶۳.

(۲) أخرجه مسلم في الصحيح ۵۳۱/۱ رقم الحديث: ۱۹۵-۷۶۵، وأبو داود ۹۹/۲ رقم الحديث: ۱۳۶۶.

مُسْلِمٍ وَّ أَفْرَادَهُ مِنْ كِتَابِ الْحَمِيدِيِّ وَمَوْطَأَ مَالِكٍ وَ سَنَنِ أَبِي دَاوُدَ وَ جَامِعِ الْأَصُولِ .

مسلم کې صرف د حمیدي په کتاب کې او مؤطا مالک، سنن ابی داؤد او جامع الاصول ټولو کې دي .

توضیح: ثم او تر: دا حدیث هم په دې باندې دلالت کوي چې و تر درې رکعتو دي، دې حدیث کې د دوه دوه رکعاتو پنځه ځلې ذکر راغلی دی، مشکوٰة اصل نسخه کې دي چې دالس رکعاته جوړېږي بیا چونکه د وترو ذکر دی نو دې کې د درې رکعاتو ذکر نشته خو نتیجه کې چې کوم دیارلس رکعتو مجموعه ده دې نه په واضح طور سره دا ثابتېږي چې و تر درې رکعات دي او داد ټولو فقهاو په نزد افضل هم دي او کومو نسخو کې چې د رکعتینو ذکر شپږ ځلې راغلی دی نو د لس رکعتو ثابتېږي او یو رکعت و تروو، خو احناف دې صورت کې رکعتین خفیفین اصل شمار کې نه دي راوستي لهذا و تر درې رکعتو ثابتېږي. (المراقات ۳/۲۶۹).

طویلتین درې ځلې تکرار د مبالغې د پاره دی خفیف رکعتین نه پس نبي ﷺ او پر در رکعات کړي دي .

نفل مونتخ په ناسته باندې کول:

﴿۱۱﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : لَمَّا بَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

عائشه رضی اللہ عنہا وايي: حضور صلی اللہ علیہ وسلم چې کله د عمر آخري حصې ته ورسیدو او (د بودا والي د

وَ ثَقُلَ كَانَ أَكْثَرَ صَلَاتِهِ جَالِسًا. (متفق عليه).^(۳)

و چې نه) بدن مبارک يې دروند شوې وو حضور صلی اللہ علیہ وسلم به اکثر نفل په ناسته باندې کول.

په تهجدو کې حضور صلی اللہ علیہ وسلم کوم سورتونه لوستل:

﴿۱۲﴾ وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: لَقَدْ عَرَفْتُ النَّظَائِرَ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ

ابن مسعود رضی اللہ عنہ وايي زه پېژنم هغه سورتونه کوم چې يو شان دي او نبي ﷺ به جمع کول،

بَيْنَهُنَّ فَذَكَرَ عِشْرِينَ سُورَةً مِنْ أَوَّلِ الْمُفْصَلِ عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ

نو ذکر يې کړل شل سورتونه د اول مفصلو په ترتيب د عبد الله ابن مسعود رضی اللہ عنہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم

سُورَاتٍ فِي رُكْعَةٍ آخِرُهَا (حُم الدَّخَان)

دغه سورتونه داسې جمع کول يو يو رکعات کې دوه دوه سورتونه لوستل، آخر کې دوه سورتونه حم الدخان

و (عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ). (متفق عليه)^(۱)

او عم يتساءلون دي.

توضیح: النظائر: داد نظیر جمع ده یو شان سورتونه مراد دي یعنی هغه سورتونه کوم چې طوالت او اختصار کې یو شان دي. (المراقات ۳/۲۷۲).

عل تالیف ابن مسعود: د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مصحف کې چې کوم ترتیب دی دا هغه طرف ته اشاره ده کوم چې مصحف عثمانی ترتیب نه لږ مختلف دی خو علماء لیکي چې هغه ترتیب باندې قرآن لوستل لازم دي کوم ترتیب چې حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قائم کړی دی، حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ترتیب کې د شلو سورتونو ترتیب داسې وو لکه څنګه چې ابوداود کې ذکر دي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به یو رکعت کې دوه دوه سورتونه داسې یو ځای کول او لوستل به یې، مثلاً سورة رحمان او سورة نجم یو رکعت کې سورة قمر او سورة الحاقة یو رکعت کې سورة معارج او سورة نازعات یو رکعت کې سورة مطففين او سورة عبس یو رکعت کې سورة نبأ او سورة مرسلات یو رکعت کې او سورة دخان او سورة تکویر یو رکعت کې دي مذکوره حدیث کې دغه ترتیب طرف ته اجمالی اشاره ده، (المراقات ۳/۲۷۲).
د علماء و اجماعی فیصله ده نن سبا قرآن دغه ترتیب باندې لوستلی کیږي څنګه چې موجود دی ترتیب نزولي او ترتیب مصحفي کې فرق دی دا فرق ترتیب او تقدیم او تاخیر فرق دی قرآن کریم کې د کم او زیات فرق نه دی قرآن د الله تعالی په حفاظت سره محفوظ دی.

الفصل الثانی:

د نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د اور د مونځ ذکر

﴿۱۳﴾ عَنْ حُدَيْفَةَ : أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ

د حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په باره کې منقول دي چې هغه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په شپه کې مونځ کولو باندې ليدلې

وَ كَانَ يَقُولُ : « اللَّهُ أَكْبَرُ » ثَلَاثًا « ذُو الْمَلَكُوتِ وَ الْجَبْرُوتِ

(د هغه بيان دی) چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دري ځلې الله اکبر ويلو سره دا وويل (الله تعالی د ملک، غلبي

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۲۵۵، رقم الحديث: ۷۷۵، ومن لم في الصحيح ۱/۵۶۵ رقم الحديث: ۲۷۹-۷۱۲.

وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْعِظَمَةِ » ثُمَّ

دلوی والی او د بزرگی مالک دی) دی نه پس حضور ﷺ سبحانک اللهم ولو ستلویا بیی د

اِسْتَفْتَحَ فَقَرَأَ الْبَقْرَةَ ثُمَّ رَكَعَ فَكَانَ رُكُوعُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ

سورة بقره تلاوت شروع کرو، دی نه پس بیی رکوع و کره د حضور ﷺ رکوع د قیام برابر وه او

فَكَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ» ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَكَانَ قِيَامُهُ

ویل به بیی په رکوع سبحان ربی العظیم بیی په رکوع نه سراوچت کرو او د نبی ﷺ قومه تقریباً د

نَحْوًا مِنْ رُكُوعِهِ يَقُولُ: «لِرَبِّيَ الْحَمْدُ» ثُمَّ سَجَدَ فَكَانَ سُجُودُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ

رکوع برابر وه او نبی ﷺ به وویل: لربی الحمد بیی سجده و کره او د سجدی مقدار د قومی برابر وه

فَكَانَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى» ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ وَكَانَ يَقْعُدُ فِيمَا بَيْنَ

او سجده کې به بیی ویل سبحان ربی الاعلی بیی د سجدی نه سراوچت کرو او کیناستو به په مینځ د

السُّجُودَتَيْنِ نَحْوًا مِنْ سُجُودِهِ وَ كَانَ يَقُولُ: «رَبِّ اغْفِرْ لِي رَبِّ اغْفِرْ لِي»

دواړو سجدو کې دخپل سجدی برابر او د بیی وویل: ای الله! زما مغفرت وکړی ای الله! زما مغفرت وکړی

فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَرَأَ فِيهِنَّ (الْبَقْرَةَ وَ آلَ

نووی کړل خپلور رکعاته دغه شان چې لوستل به بیی په دغه (خلور ورکعاتو کې) سورة بقره او سورة آل

عِمْرَانَ وَ النِّسَاءَ وَ الْمَائِدَةَ أَوْ الْأَعْمَاءَ) شَكَكَ شُعْبَةَ . (رواه أبو داود) (۱)

عمران، نساء، او مائده یا سورة انعام، شعبه ته شک واقع شو (چې سورة مائده وه او که سورة انعام)

﴿١٤﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَامَ

عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما وای دی وای چې حضور ﷺ فرمایي: څوک چې قیام وکړي

بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ وَ مَنْ قَامَ بِبِأَيَّةِ آيَةٍ

په لسو آیتونو سره هغه به په غافلینو کې نه شمارل کېږي او څوک چې په سلو آیتونو سره قیام وکړي نو

كُتِبَ مِنَ الْقَائِمِينَ وَ مَنْ قَامَ بِأَلْفِ آيَةٍ كُتِبَ

وبه ليكلي شي نوم دده په فرمانبردارو کې او څوک چې په زرو آيتونو سره قيام وکړي نو وبه ليكلي شي

مِنَ الْمُقَنَطَرِينَ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۱).

نوم دده په ډير ثواب کولو والا کې .

﴿١٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : كَانَ قِرَاءَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ

ابو هريره رضي الله عنه وايي: د شپې مونځ کې د حضور صلي الله عليه وسلم قرائت مختلف دی کله حضور صلي الله عليه وسلم

يَرْفَعُ كَوْرًا وَيَخْفِضُ كَوْرًا. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۲).

اوچت آواز سره تلاوت فرمايلو کله په مزه او تيمت آواز سره .

﴿١٦﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَدْرِ مَا

ابن عباس رضي الله عنه راوي دي وايي چې: نبي کریم صلي الله عليه وسلم به په دومره آواز سره تلاوت کولو چې

يَسْمَعُهُ مَنْ فِي الْحُجْرَةِ وَهُوَ فِي الْبَيْتِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۳).

حضور صلي الله عليه وسلم به د حجرې دننه تلاوت کولو نو بهر صحن کې به کس تلاوت اوریدو .

د مونځ په قرائت کې برابري په کار ده:

﴿١٧﴾ وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ لَيْلَةً فَإِذَا هُوَ بِأَبِي بَكْرٍ

ابو قتاده رضي الله عنه راوي دي وايي چې حضور صلي الله عليه وسلم د شپې بهر راووتو يو دم دا ابو بکر رضي الله عنه په خوا

يُصَلِّي يَخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ وَ مَرَّ بِعُمَرَ وَ هُوَ يُصَلِّي

کې تير شو چې په مزه آواز سره يې لوستل کول بيا حضور صلي الله عليه وسلم د عمر رضي الله عنه په خوا تير شو چې

رَافِعًا صَوْتَهُ قَالَ : فَلَمَّا اجْتَمَعَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

په اوچت آواز سره يې لوستل کول ابو قتاده وايي کله چې دواړه سحر د نبي صلي الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شو

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۱۸/۲ رقم الحديث : ۱۳۹۸ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۸۱/۲ رقم الحديث : ۱۳۲۸ .

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۸۱/۲ رقم الحديث : ۱۳۲۷ .

قَالَ : « يَا أَبَا بَكْرٍ ! مَرَزْتُ بِكَ وَ أَنْتَ تُصَلِّي تَخْفِضُ صَوْتَكَ »

حضور ﷺ و فرمایل: ابوبکره! مونرستا په خوا باندي تير شو په مزه آواز سره لوستل دي کول.

قَالَ : قَدْ أَسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ

ابوبکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وويل اي د الله رسوله! ما چي چا سره مناجات كوه هغه ته مي اورولو (يعني زه د خپل

پروردگار په مناجات كې مشغول وم او هغه داوريدلو دپاره داوچت آواز محتاج نه دي هغه هرڅنگه اورې)

وَ قَالَ لِعُمَرَ : « مَرَزْتُ بِكَ وَ أَنْتَ تُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَكَ »

ياني عَلَيْهِ السَّلَام عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته و فرمایل: عمره! مونرستا په خوا هم تير شو تا په مونځ كې په تيزه باندي

فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْقِظْ الْوَسْطَانَ وَ أَطْرُدُ الشَّيْطَانَ

لوستل كول عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وويل: يا رسول الله! اوده خلك مي راپاخول او شيطان مي تختولو حضور

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : « يَا أَبَا بَكْرٍ ! اِرْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا »

ﷺ و فرمایل: ابوبکره! ته خپل آواز لږ نور اوچت

وَ قَالَ لِعُمَرَ : « اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا ». (رواه أبو داود، وروى الترمذي، نحوه) (۱)

كړه او حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته يې و فرمایل: ته خپل آواز لږ نېكنه كړه.

حضور ﷺ به يو آيت لوستلو كې ټوله شپه په ولاړه تيروله:

﴿ ۱۸ ﴾ وَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ : قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَتَّى أَصْبَحَ بِآيَةِ

ابو ذر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې حضور ﷺ (يو شپه د تهجد په مونځ كې) تر سحر پورې ولاړ وو

وَ الْآيَةُ : ﴿ إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَ إِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ

او دا آيت يې لوستلو: كه ته هغوي ته عذاب وركړي ستاسو بندگان دي او كه بخښنه ورته وركړي ته ډير

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿ ۱ ﴾

غالب او حكمت والا يې.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۸۱/۲ رقم الحديث : ۱۳۲۹ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۰۹/۲ ، رقم الحديث : ۱۱۷ .

(۲) أخرجه النسائي في السنن ۱۷۷/۲ رقم الحديث : ۱۰۱۰ ، وابن ماجه في السنن ۱۳۹/۱ رقم الحديث : ۱۳۵۰ ، وأحمد في المسند

﴿۱۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

ابو هريره رضي الله عنه راوي دي وايي چې سرور کائنات صلى الله عليه وسلم فرمايل: کله چې تاسو وکړي يو کس په

رَكَعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ». (رواه الترمذي، وأبو داود).^(۱)

تاسو کې دوه رکعتو سنت د سحر هغه ته په کار دي چې خپل ښي طرف باندې خملي.

توضیح: ددې حديث تشریح مخکې تیره شوي ده غیر مقلدين حضرات دې ملاستې ته واجب يا سنت مؤکده وايي، جمهور فقهاء ورته مباح او مستحب وايي او که غلو په کې وشي نو بدعت ترې جوړېږي. (المرقات ۳/۲۸۰).

الفصل الثالث:

يونيك عمل باندي دوام ښه کار دی :

﴿۲۰﴾ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: أَيُّ الْعَمَلِ كَانَ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

مسروق وايي ماد حضرت عائشې رضي الله عنها نه تپوس وکړود حضور صلى الله عليه وسلم به نزد خوښې څيز څه دي؟

قَالَتْ: الدَّائِمُ قُلْتُ: قَائِلِي «لَمَّا كَانَ رَجُلٌ مِنْ رَجُلِي

هغې و فرمايل: دائمي عمل، ما بيا ترې تپوس وکړو چې څه وخت به پاشيدونښي علي السلام د شپې د تهجدو

قَالَ: كَانَ يَأْتِيهِمْ بِالدَّائِمِ مِنَ الصَّارِخِ. (متفق عليه)

مورخ کولو د پاره؟ وی فرمايل: حضور صلى الله عليه وسلم هغه وخت او دېدو کله چې د چرگ او ازاوریدو

توضیح: الصارخ: ددې نه مراد د چرگ د سحر آذان دی دده د آذان درې مرحلې دي: د شپې په منځ کې

آذان کوي، بيا ددې ته لږ ساعت پس آذان کوي، او بيا د شپې آخري حصه کې کوي، د چرگ معمول يو

څو گڼته مخکې وروستو کيدې شي خود چرگ د سحر وخت يو وي خو شرط دا دی چې چرگ د قارم نه

وي هغه ته معلومه نه وي چې د آذان وخت څه دی او نه د قارمې چرگ د هکې نه بچي ويستلی شي ددې

وجه داده چې مخلوق ددې په پيدا کيدو کې ښې ځانې ملا اخلت کړی دی نو دا چرگ دغه شان ليونی او

جاهل راووتو. (المرقات ۳/۲۸۰).

(۱) أروحه أبو داود في السنن ۴۷/۲، رقم الحديث: ۱۱۲۶۱، و الترمذي ۲۸۱/۲، رقم الحديث: ۲۲۰.
 (۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۶/۳، رقم الحديث: ۱۱۲۲، و مسلم في الصحيح ۵۱۱/۱، رقم الحديث: (۱۳-۷۱۱)، وأبو داود ۷۷/۲، رقم الحديث: ۱۳۱۷، والنسائي ۲۰۸/۳، رقم الحديث: ۱۱۶۶.

عبادت کي برابر والي محبوب دي :

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: مَا كُنَّا نَشَاءُ أَنْ نَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلِ مُصَلِّيًا

انس رضی اللہ عنہ راوي دي، وايي چي که مونڙ غوڻبتل چي حضور صلی اللہ علیہ وسلم د شپي په مونځ باندې ووينو

إِلَّا رَأَيْنَاهُ وَلَا نَشَاءُ أَنْ نَرَاهُ نَائِمًا

نوبي غږوالتکلام به مو مونځ کولو باندې ليدلو او که دامو غوڻبتل چي حضور صلی اللہ علیہ وسلم په اودو ووينو

إِلَّا رَأَيْنَاهُ. (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ^(۱)).

نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم به مو په اودو وليدلو.

په تهجدو کي د حضور صلی اللہ علیہ وسلم معمول :

﴿۲۲﴾ وَعَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: لَمَّا رَجَلَا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

حميد بن عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ وايي: د حضور صلی اللہ علیہ وسلم صحابي بيان وکړه چي يو ځل وده د

قُلْتُ وَأَنَا فِي سَفَرٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَإِنَّهُ لَأَرَى رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتَهْلِكُ

حضور صلی اللہ علیہ وسلم کفر کي وټم ټوټوي ويل په الله قسم حضور صلی اللہ علیہ وسلم به زموږ مونځ وخت کي محروم

حَقِّي أَرَى فِعْلَهُ فَلَمَّا صَلَّى ۸۲ صَلَاةً مِنَ الْعِشَاءِ نَسِيَ الْعَمَلَةَ

چي د نبي غږوالتکلام فعال وښم کله چي نبي غږوالتکلام د لمر خواتم مونځ چي دي ته غتمه هېږولې کړې وکړه

أَفْطَجَ هَوِيًّا مِنَ اللَّيْلِ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَنَظَرَ فِي الْأَقْفِي فَقَالَ:

نوله ځملا ستولې ساعت مي آرا مو کړو بيا نبي غږوالتکلام مي آري شول او اېسوان طرفه متيبي نظر وکړو د آيتي پورې

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾ (أَحْمَدُ ۲) بَلَّغَ إِلَيْنَا أَنَّكَ لَا تُفْلِحُ إِلَّا بِعِبَادَتِكَ ثُمَّ

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾ ترانې پورې چي دي غای ته ورسيده وایي: ﴿إِنَّكَ لَا تُفْلِحُ إِلَّا بِعِبَادَتِكَ﴾ نياب ل

أَهْوَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى لِرَاهِهِ فَاَسْتَلَّ مِنْهُ سِوَاكَ لَمْ أَفْعُ فِي كَدْحٍ مِنْ أَدَاةٍ

نبي غږوالتکلام بستر ته مشوجه شو او مسواک يې راوويستو دي نه پس يې ديو لمشک نه چي نبي غږوالتکلام

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾ (أَحْمَدُ ۲) بَلَّغَ إِلَيْنَا أَنَّكَ لَا تُفْلِحُ إِلَّا بِعِبَادَتِكَ ثُمَّ ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾

(۱) ۲۲۲۰ شېخنا جلد ۲، ۲۲۱۶، ۲۲۱۷، ۲۲۱۸، ۲۲۱۹، ۲۲۲۰، ۲۲۲۱، ۲۲۲۲، ۲۲۲۳، ۲۲۲۴، ۲۲۲۵، ۲۲۲۶، ۲۲۲۷، ۲۲۲۸، ۲۲۲۹، ۲۲۳۰، ۲۲۳۱، ۲۲۳۲، ۲۲۳۳، ۲۲۳۴، ۲۲۳۵، ۲۲۳۶، ۲۲۳۷، ۲۲۳۸، ۲۲۳۹، ۲۲۴۰، ۲۲۴۱، ۲۲۴۲، ۲۲۴۳، ۲۲۴۴، ۲۲۴۵، ۲۲۴۶، ۲۲۴۷، ۲۲۴۸، ۲۲۴۹، ۲۲۵۰، ۲۲۵۱، ۲۲۵۲، ۲۲۵۳، ۲۲۵۴، ۲۲۵۵، ۲۲۵۶، ۲۲۵۷، ۲۲۵۸، ۲۲۵۹، ۲۲۶۰، ۲۲۶۱، ۲۲۶۲، ۲۲۶۳، ۲۲۶۴، ۲۲۶۵، ۲۲۶۶، ۲۲۶۷، ۲۲۶۸، ۲۲۶۹، ۲۲۷۰، ۲۲۷۱، ۲۲۷۲، ۲۲۷۳، ۲۲۷۴، ۲۲۷۵، ۲۲۷۶، ۲۲۷۷، ۲۲۷۸، ۲۲۷۹، ۲۲۸۰، ۲۲۸۱، ۲۲۸۲، ۲۲۸۳، ۲۲۸۴، ۲۲۸۵، ۲۲۸۶، ۲۲۸۷، ۲۲۸۸، ۲۲۸۹، ۲۲۹۰، ۲۲۹۱، ۲۲۹۲، ۲۲۹۳، ۲۲۹۴، ۲۲۹۵، ۲۲۹۶، ۲۲۹۷، ۲۲۹۸، ۲۲۹۹، ۲۳۰۰، ۲۳۰۱، ۲۳۰۲، ۲۳۰۳، ۲۳۰۴، ۲۳۰۵، ۲۳۰۶، ۲۳۰۷، ۲۳۰۸، ۲۳۰۹، ۲۳۱۰، ۲۳۱۱، ۲۳۱۲، ۲۳۱۳، ۲۳۱۴، ۲۳۱۵، ۲۳۱۶، ۲۳۱۷، ۲۳۱۸، ۲۳۱۹، ۲۳۲۰، ۲۳۲۱، ۲۳۲۲، ۲۳۲۳، ۲۳۲۴، ۲۳۲۵، ۲۳۲۶، ۲۳۲۷، ۲۳۲۸، ۲۳۲۹، ۲۳۳۰، ۲۳۳۱، ۲۳۳۲، ۲۳۳۳، ۲۳۳۴، ۲۳۳۵، ۲۳۳۶، ۲۳۳۷، ۲۳۳۸، ۲۳۳۹، ۲۳۴۰، ۲۳۴۱، ۲۳۴۲، ۲۳۴۳، ۲۳۴۴، ۲۳۴۵، ۲۳۴۶، ۲۳۴۷، ۲۳۴۸، ۲۳۴۹، ۲۳۵۰، ۲۳۵۱، ۲۳۵۲، ۲۳۵۳، ۲۳۵۴، ۲۳۵۵، ۲۳۵۶، ۲۳۵۷، ۲۳۵۸، ۲۳۵۹، ۲۳۶۰، ۲۳۶۱، ۲۳۶۲، ۲۳۶۳، ۲۳۶۴، ۲۳۶۵، ۲۳۶۶، ۲۳۶۷، ۲۳۶۸، ۲۳۶۹، ۲۳۷۰، ۲۳۷۱، ۲۳۷۲، ۲۳۷۳، ۲۳۷۴، ۲۳۷۵، ۲۳۷۶، ۲۳۷۷، ۲۳۷۸، ۲۳۷۹، ۲۳۸۰، ۲۳۸۱، ۲۳۸۲، ۲۳۸۳، ۲۳۸۴، ۲۳۸۵، ۲۳۸۶، ۲۳۸۷، ۲۳۸۸، ۲۳۸۹، ۲۳۹۰، ۲۳۹۱، ۲۳۹۲، ۲۳۹۳، ۲۳۹۴، ۲۳۹۵، ۲۳۹۶، ۲۳۹۷، ۲۳۹۸، ۲۳۹۹، ۲۴۰۰، ۲۴۰۱، ۲۴۰۲، ۲۴۰۳، ۲۴۰۴، ۲۴۰۵، ۲۴۰۶، ۲۴۰۷، ۲۴۰۸، ۲۴۰۹، ۲۴۱۰، ۲۴۱۱، ۲۴۱۲، ۲۴۱۳، ۲۴۱۴، ۲۴۱۵، ۲۴۱۶، ۲۴۱۷، ۲۴۱۸، ۲۴۱۹، ۲۴۲۰، ۲۴۲۱، ۲۴۲۲، ۲۴۲۳، ۲۴۲۴، ۲۴۲۵، ۲۴۲۶، ۲۴۲۷، ۲۴۲۸، ۲۴۲۹، ۲۴۳۰، ۲۴۳۱، ۲۴۳۲، ۲۴۳۳، ۲۴۳۴، ۲۴۳۵، ۲۴۳۶، ۲۴۳۷، ۲۴۳۸، ۲۴۳۹، ۲۴۴۰، ۲۴۴۱، ۲۴۴۲، ۲۴۴۳، ۲۴۴۴، ۲۴۴۵، ۲۴۴۶، ۲۴۴۷، ۲۴۴۸، ۲۴۴۹، ۲۴۵۰، ۲۴۵۱، ۲۴۵۲، ۲۴۵۳، ۲۴۵۴، ۲۴۵۵، ۲۴۵۶، ۲۴۵۷، ۲۴۵۸، ۲۴۵۹، ۲۴۶۰، ۲۴۶۱، ۲۴۶۲، ۲۴۶۳، ۲۴۶۴، ۲۴۶۵، ۲۴۶۶، ۲۴۶۷، ۲۴۶۸، ۲۴۶۹، ۲۴۷۰، ۲۴۷۱، ۲۴۷۲، ۲۴۷۳، ۲۴۷۴، ۲۴۷۵، ۲۴۷۶، ۲۴۷۷، ۲۴۷۸، ۲۴۷۹، ۲۴۸۰، ۲۴۸۱، ۲۴۸۲، ۲۴۸۳، ۲۴۸۴، ۲۴۸۵، ۲۴۸۶، ۲۴۸۷، ۲۴۸۸، ۲۴۸۹، ۲۴۹۰، ۲۴۹۱، ۲۴۹۲، ۲۴۹۳، ۲۴۹۴، ۲۴۹۵، ۲۴۹۶، ۲۴۹۷، ۲۴۹۸، ۲۴۹۹، ۲۵۰۰، ۲۵۰۱، ۲۵۰۲، ۲۵۰۳، ۲۵۰۴، ۲۵۰۵، ۲۵۰۶، ۲۵۰۷، ۲۵۰۸، ۲۵۰۹، ۲۵۱۰، ۲۵۱۱، ۲۵۱۲، ۲۵۱۳، ۲۵۱۴، ۲۵۱۵، ۲۵۱۶، ۲۵۱۷، ۲۵۱۸، ۲۵۱۹، ۲۵۲۰، ۲۵۲۱، ۲۵۲۲، ۲۵۲۳، ۲۵۲۴، ۲۵۲۵، ۲۵۲۶، ۲۵۲۷، ۲۵۲۸، ۲۵۲۹، ۲۵۳۰، ۲۵۳۱، ۲۵۳۲، ۲۵۳۳، ۲۵۳۴، ۲۵۳۵، ۲۵۳۶، ۲۵۳۷، ۲۵۳۸، ۲۵۳۹، ۲۵۴۰، ۲۵۴۱، ۲۵۴۲، ۲۵۴۳، ۲۵۴۴، ۲۵۴۵، ۲۵۴۶، ۲۵۴۷، ۲۵۴۸، ۲۵۴۹، ۲۵۵۰، ۲۵۵۱، ۲۵۵۲، ۲۵۵۳، ۲۵۵۴، ۲۵۵۵، ۲۵۵۶، ۲۵۵۷، ۲۵۵۸، ۲۵۵۹، ۲۵۶۰، ۲۵۶۱، ۲۵۶۲، ۲۵۶۳، ۲۵۶۴، ۲۵۶۵، ۲۵۶۶، ۲۵۶۷، ۲۵۶۸، ۲۵۶۹، ۲۵۷۰، ۲۵۷۱، ۲۵۷۲، ۲۵۷۳، ۲۵۷۴، ۲۵۷۵، ۲۵۷۶، ۲۵۷۷، ۲۵۷۸، ۲۵۷۹، ۲۵۸۰، ۲۵۸۱، ۲۵۸۲، ۲۵۸۳، ۲۵۸۴، ۲۵۸۵، ۲۵۸۶، ۲۵۸۷، ۲۵۸۸، ۲۵۸۹، ۲۵۹۰، ۲۵۹۱، ۲۵۹۲، ۲۵۹۳، ۲۵۹۴، ۲۵۹۵، ۲۵۹۶، ۲۵۹۷، ۲۵۹۸، ۲۵۹۹، ۲۶۰۰، ۲۶۰۱، ۲۶۰۲، ۲۶۰۳، ۲۶۰۴، ۲۶۰۵، ۲۶۰۶، ۲۶۰۷، ۲۶۰۸، ۲۶۰۹، ۲۶۱۰، ۲۶۱۱، ۲۶۱۲، ۲۶۱۳، ۲۶۱۴، ۲۶۱۵، ۲۶۱۶، ۲۶۱۷، ۲۶۱۸، ۲۶۱۹، ۲۶۲۰، ۲۶۲۱، ۲۶۲۲، ۲۶۲۳، ۲۶۲۴، ۲۶۲۵، ۲۶۲۶، ۲۶۲۷، ۲۶۲۸، ۲۶۲۹، ۲۶۳۰، ۲۶۳۱، ۲۶۳۲، ۲۶۳۳، ۲۶۳۴، ۲۶۳۵، ۲۶۳۶، ۲۶۳۷، ۲۶۳۸، ۲۶۳۹، ۲۶۴۰، ۲۶۴۱، ۲۶۴۲، ۲۶۴۳، ۲۶۴۴، ۲۶۴۵، ۲۶۴۶، ۲۶۴۷، ۲۶۴۸، ۲۶۴۹، ۲۶۵۰، ۲۶۵۱، ۲۶۵۲، ۲۶۵۳، ۲۶۵۴، ۲۶۵۵، ۲۶۵۶، ۲۶۵۷، ۲۶۵۸، ۲۶۵۹، ۲۶۶۰، ۲۶۶۱، ۲۶۶۲، ۲۶۶۳، ۲۶۶۴، ۲۶۶۵، ۲۶۶۶، ۲۶۶۷، ۲۶۶۸، ۲۶۶۹، ۲۶۷۰، ۲۶۷۱، ۲۶۷۲، ۲۶۷۳، ۲۶۷۴، ۲۶۷۵، ۲۶۷۶، ۲۶۷۷، ۲۶۷۸، ۲۶۷۹، ۲۶۸۰، ۲۶۸۱، ۲۶۸۲، ۲۶۸۳، ۲۶۸۴، ۲۶۸۵، ۲۶۸۶، ۲۶۸۷، ۲۶۸۸، ۲۶۸۹، ۲۶۹۰، ۲۶۹۱، ۲۶۹۲، ۲۶۹۳، ۲۶۹۴، ۲۶۹۵، ۲۶۹۶، ۲۶۹۷، ۲۶۹۸، ۲۶۹۹، ۲۷۰۰، ۲۷۰۱، ۲۷۰۲، ۲۷۰۳، ۲۷۰۴، ۲۷۰۵، ۲۷۰۶، ۲۷۰۷، ۲۷۰۸، ۲۷۰۹، ۲۷۱۰، ۲۷۱۱، ۲۷۱۲، ۲۷۱۳، ۲۷۱۴، ۲۷۱۵، ۲۷۱۶، ۲۷۱۷، ۲۷۱۸، ۲۷۱۹، ۲۷۲۰، ۲۷۲۱، ۲۷۲۲، ۲۷۲۳، ۲۷۲۴، ۲۷۲۵، ۲۷۲۶، ۲۷۲۷، ۲۷۲۸، ۲۷۲۹، ۲۷۳۰، ۲۷۳۱، ۲۷۳۲، ۲۷۳۳، ۲۷۳۴، ۲۷۳۵، ۲۷۳۶، ۲۷۳۷، ۲۷۳۸، ۲۷۳۹، ۲۷۴۰، ۲۷۴۱، ۲۷۴۲، ۲۷۴۳، ۲۷۴۴، ۲۷۴۵، ۲۷۴۶، ۲۷۴۷، ۲۷۴۸، ۲۷۴۹، ۲۷۵۰، ۲۷۵۱، ۲۷۵۲، ۲۷۵۳، ۲۷۵۴، ۲۷۵۵، ۲۷۵۶، ۲۷۵۷، ۲۷۵۸، ۲۷۵۹، ۲۷۶۰، ۲۷۶۱، ۲۷۶۲، ۲۷۶۳، ۲۷۶۴، ۲۷۶۵، ۲۷۶۶، ۲۷۶۷، ۲۷۶۸، ۲۷۶۹، ۲۷۷۰، ۲۷۷۱، ۲۷۷۲، ۲۷۷۳، ۲۷۷۴، ۲۷۷۵، ۲۷۷۶، ۲۷۷۷، ۲۷۷۸، ۲۷۷۹، ۲۷۸۰، ۲۷۸۱، ۲۷۸۲، ۲۷۸۳، ۲۷۸۴، ۲۷۸۵، ۲۷۸۶، ۲۷۸۷، ۲۷۸۸، ۲۷۸۹، ۲۷۹۰، ۲۷۹۱، ۲۷۹۲، ۲۷۹۳، ۲۷۹۴، ۲۷۹۵، ۲۷۹۶، ۲۷۹۷، ۲۷۹۸، ۲۷۹۹، ۲۸۰۰، ۲۸۰۱، ۲۸۰۲، ۲۸۰۳، ۲۸۰۴، ۲۸۰۵، ۲۸۰۶، ۲۸۰۷، ۲۸۰۸، ۲۸۰۹، ۲۸۱۰، ۲۸۱۱، ۲۸۱۲، ۲۸۱۳، ۲۸۱۴، ۲۸۱۵، ۲۸۱۶، ۲۸۱۷، ۲۸۱۸، ۲۸۱۹، ۲۸۲۰، ۲۸۲۱، ۲۸۲۲، ۲۸۲۳، ۲۸۲۴، ۲۸۲۵، ۲۸۲۶، ۲۸۲۷، ۲۸۲۸، ۲۸۲۹، ۲۸۳۰، ۲۸۳۱، ۲۸۳۲، ۲۸۳۳، ۲۸۳۴، ۲۸۳۵، ۲۸۳۶، ۲۸۳۷، ۲۸۳۸، ۲۸۳۹، ۲۸۴۰، ۲۸۴۱، ۲۸۴۲، ۲۸۴۳، ۲۸۴۴، ۲۸۴۵، ۲۸۴۶، ۲۸۴۷، ۲۸۴۸، ۲۸۴۹، ۲۸۵۰، ۲۸۵۱، ۲۸۵۲، ۲۸۵۳، ۲۸۵۴، ۲۸۵۵، ۲۸۵۶، ۲۸۵۷، ۲۸۵۸، ۲۸۵۹، ۲۸۶۰، ۲۸۶۱، ۲۸۶۲، ۲۸۶۳، ۲۸۶۴، ۲۸۶۵، ۲۸۶۶، ۲۸۶۷، ۲۸۶۸، ۲۸۶۹، ۲۸۷۰، ۲۸۷۱، ۲۸۷۲، ۲۸۷۳، ۲۸۷۴، ۲۸۷۵، ۲۸۷۶، ۲۸۷۷، ۲۸۷۸، ۲۸۷۹، ۲۸۸۰، ۲۸۸۱، ۲۸۸۲، ۲۸۸۳، ۲۸۸۴، ۲۸۸۵، ۲۸۸۶، ۲۸۸۷، ۲۸۸۸، ۲۸۸۹، ۲۸۹۰، ۲۸۹۱، ۲۸۹۲، ۲۸۹۳، ۲۸۹۴، ۲۸۹۵، ۲۸۹۶، ۲۸۹۷، ۲۸۹۸، ۲۸۹۹، ۲۹۰۰، ۲۹۰۱، ۲۹۰۲، ۲۹۰۳، ۲۹۰۴، ۲۹۰۵، ۲۹۰۶، ۲۹۰۷، ۲۹۰۸، ۲۹۰۹، ۲۹۱۰، ۲۹۱۱، ۲۹۱۲، ۲۹۱۳، ۲۹۱۴، ۲۹۱۵، ۲۹۱۶، ۲۹۱۷، ۲۹۱۸، ۲۹۱۹، ۲۹۲۰، ۲۹۲۱، ۲۹۲۲، ۲۹۲۳، ۲۹۲۴، ۲۹۲۵، ۲۹۲۶، ۲۹۲۷، ۲۹۲۸، ۲۹۲۹، ۲۹۳۰، ۲۹۳۱، ۲۹۳۲، ۲۹۳۳، ۲۹۳۴، ۲۹۳۵، ۲۹۳۶، ۲۹۳۷، ۲۹۳۸، ۲۹۳۹، ۲۹۴۰، ۲۹۴۱، ۲۹۴۲، ۲۹۴۳، ۲۹۴۴، ۲۹۴۵، ۲۹۴۶، ۲۹۴۷، ۲۹۴۸، ۲۹۴۹، ۲۹۵۰، ۲۹۵۱، ۲۹۵۲، ۲۹۵۳، ۲۹۵۴، ۲۹۵۵، ۲۹۵۶، ۲۹۵۷، ۲۹۵۸، ۲۹۵۹، ۲۹۶۰، ۲۹۶۱، ۲۹۶۲، ۲۹۶۳، ۲۹۶۴، ۲۹۶۵، ۲۹۶۶، ۲۹۶۷، ۲۹۶۸، ۲۹۶۹، ۲۹۷۰، ۲۹۷۱، ۲۹۷۲، ۲۹۷۳، ۲۹۷۴، ۲۹۷۵، ۲۹۷۶، ۲۹۷۷، ۲۹۷۸، ۲۹۷۹، ۲۹۸۰، ۲۹۸۱، ۲۹۸۲، ۲۹۸۳، ۲۹۸۴، ۲۹۸۵، ۲۹۸۶، ۲۹۸۷، ۲۹۸۸، ۲۹۸۹، ۲۹۹۰، ۲۹۹۱، ۲۹۹۲، ۲۹۹۳، ۲۹۹۴، ۲۹۹۵، ۲۹۹۶، ۲۹۹۷، ۲۹۹۸، ۲۹۹۹، ۳۰۰۰، ۳۰۰۱، ۳۰۰۲، ۳۰۰۳، ۳۰۰۴، ۳۰۰۵، ۳۰۰۶، ۳۰۰۷، ۳۰۰۸، ۳۰۰۹، ۳۰۱۰، ۳۰۱۱، ۳۰۱۲، ۳۰۱۳، ۳۰۱۴، ۳۰۱۵، ۳۰۱۶، ۳۰۱۷، ۳۰۱۸، ۳۰۱۹، ۳۰۲۰، ۳۰۲۱، ۳۰۲۲، ۳۰۲۳، ۳۰۲۴، ۳۰۲۵، ۳۰۲۶، ۳۰۲۷، ۳۰۲۸، ۳۰۲۹، ۳۰۳۰، ۳۰۳۱، ۳۰۳۲، ۳۰۳۳، ۳۰۳۴، ۳۰۳۵، ۳۰۳۶، ۳۰۳۷، ۳۰۳۸، ۳۰۳۹، ۳۰۴۰، ۳۰۴۱، ۳۰۴۲، ۳۰۴۳، ۳۰۴۴، ۳۰۴۵، ۳۰۴۶، ۳۰۴۷، ۳۰۴۸، ۳۰۴۹، ۳۰۵۰، ۳۰۵۱، ۳۰۵۲، ۳۰۵۳، ۳۰۵۴، ۳۰۵۵، ۳۰۵۶، ۳۰۵۷، ۳۰۵۸، ۳۰۵۹، ۳۰۶۰، ۳۰۶۱، ۳۰۶۲، ۳۰۶۳، ۳۰۶۴، ۳۰۶۵، ۳۰۶۶، ۳۰۶۷، ۳۰۶۸، ۳۰۶۹، ۳۰۷۰، ۳۰۷۱، ۳۰۷۲، ۳۰۷۳، ۳۰۷۴، ۳۰۷۵، ۳۰۷۶، ۳۰۷۷، ۳۰۷۸، ۳۰۷۹، ۳۰۸۰، ۳۰۸۱، ۳۰۸۲، ۳۰۸۳، ۳۰۸۴، ۳۰۸۵، ۳۰۸۶، ۳۰۸۷، ۳۰۸۸، ۳۰۸۹، ۳۰۹۰، ۳۰۹۱، ۳۰۹۲، ۳۰۹۳، ۳۰۹۴، ۳۰۹۵، ۳۰۹۶، ۳۰۹۷، ۳۰۹۸، ۳۰۹۹، ۳۱۰۰، ۳۱۰۱، ۳۱۰۲، ۳۱۰۳، ۳۱۰۴، ۳۱۰۵، ۳۱۰۶، ۳۱۰۷، ۳۱۰۸، ۳۱۰۹، ۳۱۱۰، ۳۱۱۱، ۳۱۱۲، ۳۱۱۳، ۳۱۱۴، ۳۱۱۵، ۳۱۱۶، ۳۱۱۷، ۳۱۱۸، ۳۱۱۹، ۳۱۲۰، ۳۱۲۱، ۳۱۲۲، ۳۱۲۳، ۳۱۲۴، ۳۱۲۵، ۳۱۲۶، ۳۱۲۷، ۳۱۲۸، ۳۱۲۹، ۳۱۳۰، ۳۱۳۱، ۳۱۳۲، ۳۱۳۳، ۳۱۳۴، ۳۱۳۵، ۳۱۳۶، ۳۱۳۷، ۳۱۳۸، ۳۱۳۹، ۳۱۴۰، ۳۱۴۱، ۳۱۴۲، ۳۱۴۳، ۳۱۴۴، ۳۱۴۵، ۳۱۴۶، ۳۱۴۷، ۳۱۴۸، ۳۱۴۹، ۳۱۵۰، ۳۱۵۱، ۳۱۵۲، ۳۱۵۳، ۳۱۵۴، ۳۱۵۵، ۳۱۵۶، ۳۱۵۷، ۳۱۵۸، ۳۱۵۹، ۳۱۶۰، ۳۱۶۱، ۳۱۶۲، ۳۱۶۳، ۳۱۶۴، ۳۱۶۵، ۳۱۶۶، ۳۱۶۷، ۳۱۶۸، ۳۱۶۹، ۳۱۷۰، ۳۱۷۱، ۳۱۷۲، ۳۱۷۳، ۳۱۷۴، ۳۱۷۵، ۳۱۷۶، ۳۱۷۷، ۳۱۷۸، ۳۱۷۹، ۳۱۸۰، ۳۱۸۱، ۳۱۸۲، ۳۱۸۳، ۳۱۸۴، ۳۱۸۵، ۳۱۸۶، ۳۱۸۷، ۳۱۸۸، ۳۱۸۹، ۳۱۹۰، ۳۱۹۱، ۳۱۹۲، ۳۱۹۳، ۳۱۹۴، ۳۱۹۵، ۳۱۹۶، ۳۱۹۷، ۳۱۹۸، ۳۱۹۹، ۳۲۰۰، ۳۲۰۱، ۳۲۰۲، ۳۲۰۳، ۳۲۰۴، ۳۲۰۵، ۳۲۰۶، ۳۲۰۷، ۳۲۰۸، ۳۲۰۹، ۳۲۱۰، ۳۲۱۱، ۳۲۱۲، ۳۲۱۳، ۳۲۱۴، ۳۲۱۵، ۳۲۱۶، ۳۲۱۷، ۳۲۱۸، ۳۲۱۹، ۳۲۲۰، ۳۲۲۱، ۳۲۲۲، ۳۲۲۳، ۳۲۲۴، ۳۲۲۵، ۳۲۲۶، ۳۲۲۷، ۳۲۲۸، ۳۲۲۹، ۳۲۳۰، ۳۲۳۱، ۳۲۳۲، ۳۲۳۳، ۳۲۳۴، ۳۲۳۵، ۳۲۳۶، ۳۲۳۷، ۳۲۳۸، ۳۲۳۹، ۳۲۴۰، ۳۲۴۱، ۳۲۴۲، ۳۲۴۳، ۳۲۴۴، ۳۲۴۵، ۳۲۴۶، ۳۲۴۷، ۳۲۴۸، ۳۲۴۹، ۳۲۵۰، ۳۲۵۱، ۳۲۵۲، ۳۲۵۳، ۳۲۵۴، ۳۲۵۵، ۳۲۵۶، ۳۲۵۷، ۳۲۵۸، ۳۲۵۹، ۳۲۶۰، ۳۲۶۱، ۳۲۶۲، ۳۲۶۳، ۳۲۶۴، ۳۲۶۵، ۳۲۶۶، ۳۲۶۷، ۳۲

عِنْدَهُ	مَاءٌ	فَاسْتَنْنَ	ثُمَّ	قَامَ	فَصَلَّى
سره پروت و وپيالي کې يې اوبه راوويستي بيا د مسواک و هلونه پس او دريدو او نبي ﷺ مونځ وکړو					
حَقٌّ	قُلْتُ	: قَدْ	صَلَّى	قَدَرٌ	مَا نَامَ
ما وويل څومره ساعت چې اوده ووهغه وخت په اندازه يې مونځ وکړو بيا نبي ﷺ اوده شو ما خپل زړه					
قُلْتُ	قَدْ	نَامَ	قَدَرٌ	مَا	صَلَّى
کې وويل څومره ساعت يې چې مونځ وکړو د څومره وخت به اوده کيږي بيا نبي ﷺ راپاڅيدو او څه					
فَفَعَلَ	كَمَا	فَعَلَ	أَوَّلَ	مَرَّةٍ	وَ قَالَ
چې يې مخکې کړي ووهغه يې اوس بيا وکړل يعنې مسواک و غيره او څومره مونځ يې چې مخکې کړي وو					
فَفَعَلَ	رَسُولُ	اللَّهِ	صَلَّى	اللَّهُ	عَلَيْهِ
هغومره يې اوس بيا وکړو حضور ﷺ د سحر مونځ نه مخکې دغه شان درې ځلې وفرمايل.					
					ثُمَّ
					اَضْطَجَعَ
					حَتَّى
					اسْتَيْقَظَ

توضیح: دې حديث کې څه مشکل الفاظ دي په دې پوهيدل ضروري دي.

لارځين: د نصرينصر نه د انتظار او نگراني په معنی سره دی مراد کتل دي، لار مقن الفاظ تير شوي دي. العتمة: د ماسخوتن زور نوم دی (المراقات ٣/٢٨١).

هویا: ای چيناً طويلا يعنې ډير وخت پورې، هوی مائل کيدل، لاس او گډول او يو څيز لره حاصلول. (المراقات ٣/٢٨١).

فاستل: استلال يو څيز راويستو ته وييلې کيږي دلته مسواک راويستل مراد دی. (المراقات ٣/٢٨٢).
اداءه د څرمنې لوبني ته ويلې کيږي لکه مشک، (المراقات ٣/٢٨٢).

فاستن: د استنن نه دی او استنن غاښ ته وييلې کيږي، او استنن دغه غاښونو باندې مسواک وهلو ته وييلې کيږي، (المراقات ٣/٢٨٢).

دې حديث نه معلومه شوه چې حضور ﷺ خپل اعمال او بدن باندې څومره قابو وه چې پاڅيدل غوښتل نو پاڅيدو به او چې کله به يې غوښتل چې اوده شي نو اوده به شو. چارشتيا وييلې دي:

يبيت يچاني جنبه عن فراسه ❁ اذا استثقلت بالمشركين المضاجع

﴿۲۳﴾ وَعَنْ يَعْلَى بْنِ مُمَلِّكٍ أَنَّهُ سَأَلَ أُمَّ سَلَمَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ

یعلی بن مملک باره کې منقول دي چې ده تپوس وکړو دام سلمه چې دنبي ﷺ د بي بي ده دنبي

قِرَاءَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَلَاتِهِ؟ فَقَالَتْ: وَمَا لَكُمْ

ﷺ د قرائت او مونځ باره کې هغې وويل څه حاصل يري تاسوته دنبي ﷺ د قرائت بيانولو

وَصَلَاتُهُ؟ كَان

او مونځ کولونه (یعنې ستاسې دومره طاقت چرته دی چې دنبي ﷺ د مونځ برابر قرائت وکړي) نبي

يُصَلِّي ثُمَّ يَنَامُ قَدَرًا مَا صَلَّى ثُمَّ يُصَلِّي قَدَرًا مَا نَامَ ثُمَّ يَنَامُ قَدَرًا مَا صَلَّى حَتَّىٰ

ﷺ به مونځ کولو بيا چې څومره ناوخته پورې مونځ کولو دهغه وخت په اندازه به ويده کيد و تردې

يُضْبِحُ ثُمَّ نَعْتَهُ قِرَاءَتَهُ فَإِذَا هِيَ تَنْعَتُ قِرَاءَةَ مُفَسَّرَةً

چې سحرشي دې نه پس ام سلمه رضي الله عنها حضور صلى الله عليه وسلم قرائت بيان کړو تردې چې هغې بڼه واضح

حَرْفًا حَرْفًا^(۱)

کړو او يو يو حرف قرائت يې بيان کړو .



(۱) أخرجه أبو داود ۱۵۸/۲ رقم الحديث: ۱۱۶۶، والنسائي ۲/۱۱۸، رقم الحديث: ۱۶۲۹، والترمذي ۵/۱۶۷ رقم الحديث: ۲۹۲۳.

۱۵ جمادی الاولیٰ ۱۴۱۰ھ

بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ:
 د تهجدو په وخت کې دعا گانې:
 الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ

ابن عباس رضي الله عنه راوي دی وايي چې: حضور صلی الله علیه وسلم کله د شپې تهجد کولو د پاره اودريدو دا

قَالَ : « اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ

دعا به يې لوستله: ای الله! ستا د پاره تعريفونه دي، ته د آسمانونو او ځمکو اودرولو والا يې او هغه څيز

فِيهِنَّ وَ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ

کوم چې ددوي په مينځ کې دی او ټول تعريفونه ستا د پاره دي، ته رڼا کوونکي د آسمان او د ځمکې اود

مَنْ فِيهِنَّ وَ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

هغه څه يې چې ددوي په مينځ کې دي، او ټول تعريفونه ستا د پاره دي ته بادشاه يې د آسمان او د ځمکې

وَ مَنْ فِيهِنَّ وَ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ وَالْحَقُّ وَالْحَقُّ

اود هغه څه چې ددوي په مينځ کې دي او ټول تعريفونه ستا د پاره دي، ته په حقه يې، ستا وعده حقه ده

وَ لِقَاؤُكَ حَقٌّ وَ قَوْلُكَ حَقٌّ وَ الْجَنَّةُ حَقٌّ وَ النَّارُ حَقٌّ وَ النَّبِيُّونَ حَقٌّ وَ مُحَمَّدٌ

ستا ملاقات حق دی، ستا کلام حق دی، جنت حق دی، دوزخ حق دی، ټول پيغمبران په حقه دي، محمد

حَقٌّ وَ السَّاعَةُ حَقٌّ الْحَقُّ اللَّهُمَّ لَكَ أَسْأَلُكَ

صلی الله علیه وسلم حق دی او قيامت حق دی، ای ربه! زه ستا تابعدار یم، ما ستا ټول احکامات قبول کړي دي

وَ بِكَ آمَنْتُ وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْكَ أُنْبِتُ وَ بِكَ

ما تاباندي ايمان راوړو او تا باندي مې اعتماد او يقين دی ستا طرف ته ما رجوع وکړه ستا په مدد باندي

خَاصَّتُكَ وَ إِلَيْكَ حَاكَمْتُ فَأَغْفِرْ لِي مَا

(د دين) د دښمنانو سره جنگ کوم او ستا خوا ته مې فرياد راوړی دی بس ته زما هغه گناهونه معاف کړي

قَدَّمْتُ وَمَا أَخْرَجْتُ وَمَا أُسْرَرْتُ

کوم چي ما مخکي کړې او هغه گناهونه هم کوم چي مانه وروستو کيږي هغه گناهونه هم چي ما په پټه او په ښکاره باندې کړي وي او کومې چي زما غلطۍ دي هغه ته زمانه ښه پيژني او ته مخکي کولو والا يې

وَأَنْتَ الْمُوَخَّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ». (متفق عليه)^(۱)

او وروستو کولو والا يې ته معبود يې ستانه حوابل معبود نشته.

توضیح: يتعهد: دا جمله حال واقع ده د حديث ظاهري الفاظ نه او صاحب مشکوة کې دغه شان عنوان کيخودل معلوم دی دراتلونکي حديث دعاگني د مונخ دتنه دعاگاني نه دي بلکې د تهجدو د شروع کيدو وخت کې دعاگاني دي او دا احتمال هم دی حضور ﷺ د تهجدو وخت کې دا دعاگاني ويلي وي. (المركات ۲/۲۸۴).

﴿٢٥﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ افْتَتَحَ صَلَاتَهُ
عائشة رضي الله عنها وايي چې حضور ﷺ به چې کله ښه کې او دريدو تو مونغ شروع کيدو وخت
فَقَالَ: «اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرِيْلَ وَمِيكَائِيْلَ وَإِسْرَافِيْلَ قَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
کې به يې دادعاه لوستله: ای الله! ای رب د جبرائيل، میکائيل، اسرافيل، ای د آسمانونو او زمکوپيدا کولو
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ بَيْنَمَا
والا او ای پټه او ښکاره معلومولو والا ته به فيصلې کوي د خپلو بندگانو په ميسخ کې په هغه څيز کې چې
كَلَّمُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اهْدِنِي لِنَا اخْتِلَافٍ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ يَا ذَنبَكَ
هغوي اختلاف کوي فيصلې به کوي ای الله ازما رهنمائي وکړه په هغه حق کار کې چې کوم اختلاف کړی
إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ». (رواه مسلم) ^(۲)
شوی دی څنگه چې ته غواړي نيغه لار ښودلو والا ته يې.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳، رقم الحديث: ۱۱۲۰، ومسلم في الصحيح ۵۲۲/۱.
 (۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۳۱/۱، رقم الحديث: ۷۷۰، البخاري في صحيحه ۶۶۲، ومسلم في صحيحه ۵۳۱/۱.

﴿۳﴾ وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ
عباده بن صامت <small>رضي الله عنه</small> راوي دی وایي چې حضور <small>صلی الله علیه و سلم</small> فرمایي شوک چې د شپې ويخ شي نو
فَقَالَ : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ
د اتسیح دې وایي: الله نه سوا بل معبود نشته هغه یواځې دی، هغه سره شریک نشته هغه د پاره بادشاهي ده
وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ
هغه د پاره ټول تعریفونه دي هغه هر څیز باندې قادر دی او پاک دی ټول تعریفونه الله د پاره دي او هغه نه
وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ثُمَّ
سوا بل معبود نشته الله ډیر لوي دی گناهونو نه بچ کیدل او د عبادت طاقت د الله په مدد سره دی او دې نه پس
قَالَ : رَبِّ اغْفِرْ لِي أَوْ قَالَ :
دا ووايي: ای زما ربه ما معاف کړې، یا یې دا و فرمایل یا یې دعاء وکړه (یعنې راوي ته شک واقع شو
چې نبي <small>عليه السلام</small> خاص طور باندې درې اغفر لي لوستل فرمایلي یا یې دا و فرمایل چې کومه دعاء غواړي
ثُمَّ دَعَا اسْتَجِيبَ لَهُ فَإِنْ كَوَّضًا وَ صَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ" (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۱)
لوله یې) دده دعاء به قبولیږي یا که او دس وکړي او مونځ وکړي د هغه مونځ به قبولیږي .

توضیح: تعار من اللیل: خوب نه پاڅیدلو او بیداریدلو ته تعار ویلی کیږي بعضو لیکلي دي چې خوب کې څن څن ته تعار ویلی کیږي، ابن ملک لیکي: خوب نه چې کس بیدار یږي دده د خولې نه بې اختیاره آواز وځي دې ته تعار ویلی کیږي، حضور صلی الله علیه و سلم به دا خبره خوبنوله کله چې آواز وځي بهتره داده چې ذکر الله سره وځي او سړی مذکور د دعاء ووايي دا دعاء په خپله نیکی او مقصود ده که چا ددې دعاء نه پس او دس وکړو او مونځ یې وکړو مونځ به یې قبول کیږي، دې نه معلومه شوه چې دا ټولې دعاگانې د تهجدو نه مخکې لوستل کیږي. (المرقات ۳/۲۸۸).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۹/۳، رقم الحديث: ۱۱۵۱، وأبو داود ۳۰۵/۵ رقم الحديث: ۵۰۶۰.

الفصل الثاني:

﴿٤﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ:

عائشه رضی اللہ عنہا وایي چي حضور صلی اللہ علیہ وسلم به کله دشپي بيداريدو نو دا دعاء به يي لوستله: اي الله

« لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ

ستانه سوا بل معبود نشته ته پاک يي، اي الله! ستا تعريف سره تسبيح کوم زه ستانه بخبنه غوارم د و جي

لِدُنْيِي وَ أَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا وَلَا تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي

دگناه زمانه اوستا در حمت طلب گاريم، اي الله! زما علم کي زياتي و کري اومه کپروه زره زما پس دهدايت

وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(١).

موندلونه او خپل خوانه زما د پاره رحمت عطاء کري بيشک ته بخبنوونکي يي.

﴿٥﴾ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَبِيتُ عَلَى

معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ او ي دي وایي چي حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمايي: کوم مسلمان چي اوده کي پري په حالت

ذِكْرٍ طَاهِرٍ أَفْتَعَاذَ مِنَ اللَّيْلِ فَيَسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ إِتْيَاهُ». (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ) ^(٢).

د ذکر الله کولو سره اودشپي د بيداريدونه پس دا الله نه د نيکي دعاء و غواړي الله تعالی ورته نيکي ورکوي.

﴿٦﴾ وَعَنْ شَرِيْقِ الْهُوزَنِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَسَأَلْتُهَا:

حضرت شريق الهوزني وایي: زه د عائشي رضی اللہ عنہا په خدمت کي حاضر شوم او هغي نه مي تپوس وکړو

بِمَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا هَبَّ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَتْ:

چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دشپي د بيداريدونه پس کوم خيزنه شروع کوله؟ عائشي رضی اللہ عنہا فرمايي:

سَأَلْتَنِي عَنْ هَيْئِهِ مَا سَأَلْتَنِي عَنْهُ أَحَدٌ قَبْلَكَ كَانَ إِذَا

تا سومانه دهغه خيز تپوس وکړو چي د تاسو نه مخکي چاهم تپوس نه وو کړي حضور صلی اللہ علیہ وسلم به چي کله

(١) أخرجه إِبْرَاهِيمُ فِي السَّنَنِ ٣٠٦/٥ رَقْمُ الْحَدِيثِ: ٥٠٦١.

(٢) أخرجه أَبُو دَاوُدَ فِي السَّنَنِ ٣٢٢/٥ رَقْمُ الْحَدِيثِ: ٥٠٨٥.

هَبَّ مِنَ اللَّيْلِ كَبْرَ عَشْرًا وَ حَمِدَ اللَّهَ عَشْرًا وَ قَالَ : « سُبْحَانَ اللَّهِ وَ بِحَمْدِهِ عَشْرًا »

دشپي بيداريدو نو اول به يبي الله اكبر لس خُلي ، الحمد لله لس خُلي ، سبحان الله و بحمده لس خُلي .

وَ قَالَ : « سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ » عَشْرًا وَ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ عَشْرًا وَ هَلَّلَ عَشْرًا

سبحان الملك القدوس لس خُلي ويل ، لس خُلي به يبي استغفار ويلو ، لا اله الا الله لس خُلي ويل

ثُمَّ قَالَ : « اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضَيْقِ الدُّنْيَا وَ ضَيْقِ

اول لس خُلي به يبي دا ويل : اي الله ! زه پناه غوارم په تاسره د تنگتيا او سختيو د دنيا نه او د تنگتيا د

يَوْمِ الْقِيَامَةِ » عَشْرًا ثُمَّ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۱)

ورځي د قيامت نه ، بيا به حضور ﷺ د تهجدو مونځ شروع كولو .

الفصل الثالث:

﴿ ۷ ﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ كَبَّرَ ثُمَّ يَقُولُ:

ابو سعيد خدري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ابي نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دشپي مونځ دپاره او دريدو الله اكبر ويلو سره به يبي دا ويل

« سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ وَ تَبَارَكَ اسْمُكَ وَ تَعَالَى جَدُّكَ وَ لَا إِلَهَ

اي الله ! ته پاك يي مونځ ستا حمد بيانو و ستا نوم برکت والادي ستا بزگي او چته ده ، او د ستا نه غير بل

غَيْرُكَ » ثُمَّ يَقُولُ : « اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا » ثُمَّ يَقُولُ : « أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ

معبود نشه بيا يبي الله اكبر كبير او ويل او دا د عابه يي وويله : زه پناه غوارم دا وريدونكي الله او پوهيدونكي

مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَ نَفْخِهِ وَ نَفْثِهِ » (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ أَبُو دَاوُدَ وَ النَّسَائِيُّ) وَ زَادَ أَبُو دَاوُدَ

الله سره د شيطان مردود نه دهغه و سوسي نه او د تكبر نه او د ده دلوي شعر نبود لونه . اوزيات كړي ابو داود په

بَعْدَ قَوْلِهِ : « فَخَيْرُكَ » ثُمَّ يَقُولُ : « لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » ثَلَاثًا وَ فِي آخِرِ

خپل روايت كې دولا اله غيرك نه پس د الفاظ : بيا حضور ﷺ لا اله الا الله دري خُلي وويله او آخر

الْحَدِيثُ : ثُمَّ يَقْرَأُ (۱)

د حدیث الفاظ دادی بیابہ بی و ویلو یعنی اعدو ذباللہ السميع العليم الخ لوستلو نہ پس قرائت کولو .

﴿۸﴾ وَعَنْ رَبِيعَةَ بْنِ كَعْبِ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ كُنْتُ أُبَيْتُ عِنْدَ حُجْرَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكُنْتُ

ربيعه بن كعب اسلمي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَيُّ: ماد حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د حبری سره خواته شپه تیره کره مابه د نبی

أَسْمَعُهُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَقُولُ : « سُبْحَانَ

عَلَيْهِ السَّلَامُ » أَوْ أُرِيدُ وَحُضُورَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِ فِي كُلِّ مَوْجَعٍ دِپَارَه اودرید و دیر و دیر و ختہ پوری بهی و یل چہ پاک

رَبِّ الْعَالَمِينَ » الْهُوِّيُّ ثُمَّ يَقُولُ : « سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ » الْهُوِّيُّ .

دی اللہ چہ دتول عالم پروردگار دی ، بیا تر دیرہ پوری بهی و یل : پاک دی اللہ زہ دده دتعریف سره پاکي

رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ نَحْوَهُ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. (۲)

بیانوم . ترمذی هم داسی روایت نقل کرې دی او ویل بهی چہ دا حدیث حسن صحیح دی .

توضیح: الهوی : ناوختہ پوری د لوستلو او ویلو په معنی دی مخکې تیر شوی دی . (المراقات ۳/۲۹۲)



(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۹۰ رقم الحديث : ۷۷۵ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۲/۹۰۲ رقم الحديث : ۲۱۲ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۶۴ رقم الحديث : ۸۰۴ .

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۵/۴۱۸ ، رقم الحديث ۳۴۱۶ .

بَابُ التَّحْرِيفِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ:

تهجدو باندي دراپارولو بيان :

تحريض راپارولو ، رغبت او ترغيب ورکولو په معنى دى دا خموره ابواب چې دي او يا تير شوې دي دي ټولو کې د تهجدو حوالې سره احاديث مذکور دي صرف عنواناتو کې بدلوالى دى البته زير بحث عنوان کې تهجد نه کولو او ټوله شپه خوب کولو والاد پاره وعيدات هم دي . (المركات ۳/۲۹۴).

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

د شيطان انسان سره لوبې :

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " يَعْقُدُ الشَّيْطَانُ عَلَى

د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي : درې غوټې ورکوي شيطان په

قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ : عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ

سرخټ ديوکس باندي چې کله دشپې اوده کيږي هرې غوټې سره دا وايي او وهي يې اوسه يره شپه پاتي

فَارْقُدْ . فَإِنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنِ تَوَضَّأَ

ده اوده شه که شوک ويخ شي او الله تعالى يادوي يوه غوټه خلاصيږي بيا چې هغه اودس وکړي نو دويمه

انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنِ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ نَشِيطًا

غوټه خلاصه شي او دې نه پس چې مونځ وکړي نو دريمه غوټه خلاصه شي داسې کس سحر کړي صفا

كُتِبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسَلَانَ " . (متفق عليه) ^(۱).

اوپاک نفس گينې داسې طريقې چې نه کوي نو ست او پليت نفس سبا کړي .

توضیح : قافية رأس : د سر څټ او وروستو حصې ته قافية ويلى کيږي شيطان دې کې درې غوټې وهي چې دا کس د سحر پورې غافل او اوده وي او نه د شپې مونځ وکړي او نه د سحر يوې يوې غوټې باندي شيطان منتر وايي ددې الفاظ داسې دي : عليك ليل طويل فارقد يعنى اوږده شپه پاتي ده بڼه اوده شه

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۴/۲، رقم الحديث : ۱۱۱۲، ومسلم في الصحيح ۵۲۸/۱ رقم الحديث : ۲۰۷-۷۷۶، وأبو داود ۷۲/۲

رقم الحديث : ۱۳۰۶.

دې جملې ترکیب کې ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ مُخْتَلَف اقوال ذکر کړې دي آسان ترکیب یې دادی : عليك خبر مقدم او لیل طویل مبتدا مؤخر ده عبارت داسې دی : لیل طویل باق عليك فارقه ه . (المركات ۲۹۴-۲۹۵/۳).

نشیطاً : یعنی عبادت د پاره چالاکه شي گویا طیب النفس ددې تفسیر دی . (المركات ۲۹۵/۳).

خبیث النفس : بد حاله او د ناراسته په معنی سره دی گویا کسلان ددې تفسیر دی ، د بعضې شارحینو خیال دی چې د شیطان لوبې د انسان سره په حقیقت باندې محمول نه دي بلکې دا یو تشبیهي کلام دی مراد ناراسته کول دي او عبادت نه غافله کول دي خود بعضې شارحینو خیال دادی چې دا کلام په حقیقت باندې محمول دی او شیطان خبیث واقعي د انسان سره داسې لوبې کوي ځکه هر مسلمان د پاره په کار دي چې د شیطان نه د بچ کیدو د پاره پنځه وخته مونیخ پابندی وکړې چې د الله تعالی په لاس کې محفوظ شي . (المركات ۲۹۵/۳).

د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ډیر والي د عبادت :

﴿ ۲۶ ﴾ وَعَنِ الْمَغِيرَةِ قَالَ : قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَوَزَّعَتْ قَدَمَاهُ

مغیره وایي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د شپې دوامه اندازه قیام وکړو چې ورم به راغې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په خپو

فَقِيلَ لَهُ : لِمَ تَصْنَعُ هَذَا وَ قَدْ غُفِرَ لَكَ

مبارکوباندې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه تپوس وکړی شو تاسو دوامه عبادت ولې کوی تاسو ته خوالله تعالی معاف

مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكِ وَمَا تَأَخَّرَ ؟ قَالَ : « أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا » . (متفق عليه) ^(۱)

کړي مخکې او وروستي ټول گناهونه نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ و فرمايل : آيازه د الله تعالی شکر گزار بنده جوړ نه شم .

توضیح : کورمت قدمه : یعنی د کثرت قیام اللیل د وجې نه خپې وپرسیدې ، حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا

حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته و فرمايل : تاسو دوامه محنت ولې کوی ستاسو خو واره او لوي گناهونه معاف

دي حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل : آيازه د الله تعالی شکر گزار بنده جوړ نه شم ، (المركات ۲۹۶/۳).

علامه بوصيري رَحْمَةُ اللَّهِ قَصِيدَه برده کې فرمايي :

ظلمت سنة من احياء الظلام الى ﴿ ۵ ﴾ ان اشتكت قدماء الضر من ورم

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۸۱/۸، رقم الحديث : ۱۸۳۶ ، والنسائي ۱۱۹/۳، رقم الحديث : ۱۶۴۱

د عبادت اخیستونکی: حضرت علي رضي الله عنه د عبادت او عبادت کونکي درې قسمه ذکر کړي دي: (۱) چا چې د جنت او نعمتونو د تمنا او طلب د پاره عبادت کړی وي د اد عبادت خرڅوونکی دی، (۲) کومو خلکو چې د دوزخ د ویرې عبادت وکړو د اد غلامانو عبادت دی، (۳) کومو خلکو چې د الله د نعمتونو شکر ادا کولو د وجې عبادت وکړو د اد ازادو خلکو عبادت دی دا عبادت اعلی او افضل دی (المراقات ۲۹۶-۳/۲۹۷).

وقد غفر لك: یعنی الله تعالی ستا ټول گناهونه معاف کړي دي. (المراقات ۲۹۶-۳/۲۹۷).

دلته دا سوال دی چې حضور صلی الله علیه و آله وسلم طرف ته د ذلېب دا نسبت څنگه دی حضور صلی الله علیه و آله وسلم خو معصوم دی. ددې جواب دادی چې دا فرضي کلام دی که فرض کړی شي که څه گناه وشي هغه هم الله تعالی معاف کړي ده. دویم جواب دادی چې ددې ذنب نه مراد زلات او لغزشونه دي کوم چې د صفاتو په درجه کې دي. دریم جواب دادی چې د حضور صلی الله علیه و آله وسلم نه کوم امور خلاف اولی شوي وي هغه مراد دي هغه اگر چې څه گناه نه ده خود حضور صلی الله علیه و آله وسلم د اوچت رفعت او شان د وجې نه ورته گناه ویلي شوي ده ځکه چې دا یوه قاعده ده: حسنات الابرار سئيات المقربين.

شیطان د موند نه کوونکي په غوږ کې واړه بول کوي:

﴿۳﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: ذَكَرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقِيلَ لَهُ

ابن مسعود رضي الله عنه وايي د نبي صلی الله علیه و آله وسلم مخ ته: يو کس ذکر و شو د نبي صلی الله علیه و آله وسلم نه تپوس و کړی شو

مَا زَالَ نَائِمًا حَتَّى أَصْبَحَ مَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ: « ذَلِكَ رَجُلٌ

دغه کس د سحر پورې اوډه وي موند د پاره نه پاڅي، حضور صلی الله علیه و آله وسلم وفرمايل: دا داسې کس دی

بَالَ الشَّيْطَانِ فِي أَدْلِهِ» أَوْ قَالَ: « فِي أَدْلِيهِ ». (متفق عليه).^(۱)

چې دده په غوږ کې يا حضور صلی الله علیه و آله وسلم وفرمايل چې په دواړو غوږونو کې شيطان واړه بول کوي.

توضیح: في ادله: د شپې ددې عبادت نه مراد د تهجد و موند کيدی شي او که سحر موند هم کيدی شي، يعنې د تهجد و موند خو لري خبره ده دا کس د سحر موند د پاره هم نه پاڅي حضور صلی الله علیه و آله وسلم وفرمايل: ددې کس په غوږونو کې ابليس مردود وړې بولې کوي، (المراقات ۳/۲۹۷). اوس دا بولې حقيقتا هم کيدی شي چې واقعي شيطان راشي نو غوږ کې وړوکی اودس ماتې وکړي يا

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۸/۳، رقم الحديث: ۱۱۱۱، ومسلم في الصحيح ۵۲۷/۱ رقم الحديث: ۲۰۵-۷۷۱.

دا يو تشبیهي کلام دی ددی نه مراد دادی چې شیطان دا کس ذلیل او رسوا کړي داد شیطان واره بول دي خو اولنی معنی واضحه ده .

فیشن کوونکي زنانه به د قیامت په ورځ باندي بر بندې وي :

﴿٤١﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: اسْتَنْقِظَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً فَرِغًا يَقُولُ:

ام سلمة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وايي چې يوه ورځ رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شپې ويريدلو حالت کې راپاڅيدو دايې وويل

« سُبْحَانَ اللَّهِ مَاذَا أُنزِلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْخَزَائِنِ ؟ وَمَاذَا أُنزِلَ مِنَ الْفِتَنِ ؟ مَنْ

سبحان الله! نن شپه څومره اندازې خزاني رابنکته شوې دي او څومره فتنې نازلې شوې دي څوک شته دی

يُوقِظُ صَوَاحِبَ الْحُجْرَاتِ » يُرِيدُ أَزْوَاجَهُ « لِكَيْ يُصَلِّيْنَ ؟ رَبِّ

چې حجرو والا راپاڅوي ، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مراد ازواج مطهرات دي چې هغوي مونځونه وکړي اکثر

كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةً فِي الْآخِرَةِ» (رواه البخاري)^(١)

زنانو دنيا کې کپړې اچولې وي خو آخرت کې بر بندې وي .

توضیح : عاریة: یعنی فیشن کوونکي زنانه په دنيا کې قم قم لباس اچولي وي او د قیامت په ورځ

باندي به په بر بند حالت کې وي او دوي به په آخرت کې د ښه اعمالو نه خالي وي او د بر بند مطلب هم دا

شو چې نیک اعمالو نه به خالي وي ، ددی حدیث دویم مطلب دادی چې ډيرو زنانو ته به په دنيا کې د

کپړو والا ویلی کيږي خو د آخرت په اعتبار سره به بر بندې وي ځکه چې دوي کپړې به دومره باریکې

وي چې د کپړو په حکم کې به نه وي ، بهر حال ښځو ته په کار دی چې دوي دې دنيا فاني ښائتونو

پسې لارې نه شي او خپل آخرت دې خراب نه کړي . (المراقات ۳/۲۹۸).

د الله تعالی در حمت د نازلیدو وخت :

﴿٤٥﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ

ابو هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وايي رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي راکوزيږي پروردگار زموږ هر شپه د

إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَنْبَغِي لَكَ اللَّيْلِ الْآخِرُ يَقُولُ : مَنْ يَدْعُونِي

دنیا آسمان ته په هغه وخت کې چې پاتې وي د شپې آخري حصه او فرمايي څوک شته ما ته آواز وکړي

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ١١٠/٣، رقم الحديث: ١١٢٦، والترمذي ١٢٢١، رقم الحديث: ٢١٩٦

فَأَسْتَجِيبَ لَهُ ؟ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ ؟ مَنْ

اوزه دده قبولیت و کرم؟ او څوک شته چې دمانه سوال و کړي زه دده سوال پوره کړم؟ او څوک شته مانه د

يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ ؟ (متفق عليه). وَ فِي رِوَايَةٍ لِإِسْلِيمَ : ثُمَّ يَبْسُطُ يَدَيْهِ وَ يَقُولُ :

مغفرت طلب گاروي زه يې وبخښم؟ د مسلم يو روايت کې دا الفاظ دي دواړه لاسونه خلاص کړي وايي

« مَنْ يُقْرِضُ غَيْرَ عَدُوْمٍ وَلَا كَلُومٍ ؟ حَتَّى يَنْفَجِرَ الْفَجْرَ » . (بخاري، مسلم) (۳)

څوک شته چې هغه چاته قرض ورکړي چې نه فقير دی او نه ظلم کوونکی او د سحر پورې دغه شان فرمايي.

توضیح: ينزل ربنا: دا الفاظ د متشابهاتو د قبيلې نه دي ددې آسان مفهوم دادی: ما يلىق بشانه يعنې الله تعالى د خپل شان لائق او مناسب نازلېږي دغه شان الله تعالى تشریف راوړي، بعضې شارحینو دا تاویل کړی دی د الله تعالى رحمت نازلېږي بهر حال دا تاویل دی او تاویل تاویل وي دا نزول د شپې مختلفو وختونو کې وي کله نصف اللیل کله د شپې آخره حصه کې دې روایاتو کې هیڅ تعارض نشته. (المرقات ۲۹۸-۲۹۹/۳).

لاصه دا چې د متقدمینو په نزد د دنیا اسمان ته نزول بلا کيف دی څنگه چې وي زمونږ پرې ایمان دی حقیقین علماو دا نزول تدلی په معنی سره اخستی دی یعنې مخلوق کې چې کوم څیز د الله تعالى د رحمت مظهر جوړ شي متاخرین مضاف مقدر گڼي داسې تاویل يې کړی دی: ينزل رحمة ربنا ويقول بواسطة الملك، شيخ الاسلام ابن تيمية رَحْمَةُ اللَّهِ داسې مواضعو کې لږ جدا لار اختیار کړې ده خو دا دده شذوذ دي نه به يې خپلو او نه به فتوی لگوو. (المرقات ۲۹۹/۳).

من يدعوني: يعنې خپلو مشکلاتو کې ما ته څوک آواز کوي، (المرقات ۳۰۱/۳).

من يسألني: سوال کولو والا په معنی سره دی يو څيز طلب کول مراد دي (المرقات ۳۰۱/۳).

من يقرض يعنې مالي او بدني عبادت په ذریعې سره د الله نه ثواب او بدلې حاصلولو والا څوک دی، (المرقات ۳۰۲/۳).

غير عدوم: يعنې داسې رب ته قرضې ورکړی چې نه فقير وي نه عاجز وي نه د چا په حق باندې ظلم کولو والا وي او نه د چا حق وهلو والا وي مطلب دا شو کوم کس چې د الله نه کس څه نیک عمل کوي الله تعالى غني او عادل دی آخرت کې به دغه کس ته پوره عطا کړي. (المرقات ۳۰۱/۳).

هره شپه کې د قبولیت یو وخت وي :

﴿٦٦﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ : سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « إِنَّ فِي اللَّيْلِ لَسَاعَةً

جابر رضی اللہ عنہو ایی ماد حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلي دي چې فرمایلي يې : چې په شپه کې یو داسې ساعت

لَا يُؤَافِقُهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ فِيهَا خَيْرًا مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

دی چې دغه وخت مسلمان و مومي او په دغه ساعت کې د الله تعالی نه د دنیا او آخرت د کامیابی سوال کوي

إِلَّا أُعْطَاهُ إِيَّاهُ وَ ذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) (١)

الله تعالی دغه ضرور پوره کوي دا ساعت هره شپه راځي .

توضیح : دا ساعت غیر معین دی چې مسلمان د ټولې شپې قدر وکړي . (المرقات ۳/۳۰۲)

هر شب قدر است اگر قدری دانی

بعضې علماو د شپې نصف بنودلی دی دغه وخت د قبولیت دی خواولنی وجه ډیره بهتره ده ساعت
الجمعة اوليلة القدر په شان دا وخت هم پته دی . (المرقات ۳۰۲-۳/۳۰۳)

د داؤد علیه السلام روژې او مونځ محبوب تر عمل دی :

﴿٧٧﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ

عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ راوي دی وايي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي محبوب مونځ الله تعالی ته په

صَلَاةِ دَاوُدَ وَ أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ

ټولو مونځونو کې د داؤد علیه السلام مونځ دی او په ټولو روژو کې يې د داؤد علیه السلام روژې ډیرې خوښې دي

كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَ يَقُومُ ثُلُثَهُ

(دده د مونځ کیفیت دا و چې) هغه به نیمه شپه اوده کیدو او دریمه حصه کې به يې قیام کولو او بیا د شپې

وَيَنَامُ سُدُسَهُ وَيَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا . (متفق عليه) (٢)

شپه حصه کې اوده کیدو . او یو ورځ به يې روژه نیوله او یو ورځ به يې افطار کولو .

توضیح : یعنی د حضرت داؤد علیه السلام مونځ او روژې د الله تعالی په نزد ډیرې خوښې دي ځکه که هر

(١) أخرجه مسلم في صحيحه ٥٢١/١ رلم الحديث : ١٦٦-٧٥٧ .

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ١٦٦/٣ رلم الحديث : ١١٣١ .

سلسلہ میں شریفہ اختیار کریں چہ نیمہ شہی پوری ملاست وی بیا یود حصہ کی قیام و کبری او بیا
 اود شہی حصہ کی اوده شی دغه شان جسمانی تکلیف کم وی او عبادت یروی (المراقات ۳/۳۰۳)

دشپہ عبادت کی د حضور صلی اللہ علیہ وسلم عادت :

﴿۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ تَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَيُحْيِي آخِرَهُ

عائشہ رضی اللہ عنہا و ایی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دشپہ اولہ حصہ کی آرام کولو او دشپہ آخری حصہ بی ژوندی

ثُمَّ إِنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ - قَضَىٰ حَاجَتَهُ ثُمَّ يَنَامُ

ساتلہ بیا کہ دنبی علیہ السلام خپلی بی بی تہ ضرورت و خپل ضرورت به بی پورہ کولو او آرام به بی کولو

فَإِنْ كَانَ عِنْدَ النَّدَاءِ الْأَوَّلِ جُنُبًا وَ تَبَّ فَأَقَاضَ

نبی علیہ السلام کہ به چیری د سحر د اولنی آذان پہ وخت کی ناپاکی پہ حالت کی وو پاخیدو به او او چولی

عَلَيْهِ الْمَاءَ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ جُنُبًا تَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ

به بی او به پہ خپل بدن باندی او کہ د ناپاکی پہ صورت کی به نہ و د مونخ د پارہ به بی اودس و کرو بیا به

صَلَّى رَكَعَتَيْنِ". (متفق عليه) (۱).

بی د سحر سنت دوہ رکعاتہ کول.

توضیح: يُحْيِي آخِرَهُ: شب بیداری تہ بی ژوندی شہ ویلی دہ. (المراقات ۳/۳۰۴).

حاجتہ: ددی نہ مراد جماع دہ. (المراقات ۳/۳۰۴).

النِّدَاءِ الْأَوَّلِ: یو آذان د سحر دی او یو د سحر د پارہ اقامت دی نداء اول نہ مراد اقامت پہ مقابلہ کی آذان دی. (المراقات ۳/۳۰۴).

وتب: دا پہ اصل کی توپ و هلو تہ ویلی کیبری دلته د غسل د پارہ پہ چستی سرہ پاخیدل مراد دی دا روایت د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ دی. (المراقات ۳/۳۰۴).

قالت كان نه پس راوي د كان اسم راويستلو سره تفنیر کری دی چہ قالت مقوله د ینام دہ.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳/۳۲۳، رقم الحديث: ۱۱۱۶، ومسلم في الصحيح ۱/۵۱۰ رقم الحديث: ۱۲۹-۷۳۹.

الفصل الثانی:

د تهجد فضیلت:

﴿۹۹﴾ عَنْ أَبِي أَمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ

ابو امامه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: قیام لیل ضروري وگنهی داطریقہ

الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَهُوَ قُرْبَةٌ لَكُمْ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَ مَكْفَرَةٌ لِلْسَيِّئَاتِ

تاسونه مخکې دیکانو خلکوهم وه اویا قیام اللیل ستا سوب ته د نزدیکیک او د گناه نه دلری والی سبب

مَنْهَاةٌ عَنِ الْإِثْمِ « (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) ^(۱)

دی، همدارنگې دا چې تاسو د گناه نه بچ کیدو والیې.

درې قسمه خلک خوش قسمته دي:

﴿۱۰﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثَةٌ

ابو سعید خدری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وایي چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: درې سړي داسې دي چې

يَضْحَكُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ .

ددوي طرف ته الله خندا کوي (يعني ددوي نه ډير زيات خوشحاله وي دوي طرف ته دخپل رحمت په نظر

الرَّجُلُ إِذَا قَامَ بِاللَّيْلِ يُصَلِّيَ وَ الْقَوْمُ إِذَا

گوري) (۱) هغه کس چې د شپې ته هجد و مونځ دپاره اودرېبې (۲) هغه خلک چې دمونځ کولو دپاره خپل

صَفُّوا فِي الصَّلَاةِ وَالْقَوْمُ إِذَا صَفُّوا فِي قِتَالِ الْعَدُوِّ. (رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَنِ) ^(۳)

صفونه نیغ کړي، (۳) هغه خلک چې د بنمن سره د جنگ کولو دپاره صفونه نیغوي.

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْسَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ

عمرو بن عبسه راوي دی وایي چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: رب دخپل بنده سره ډير زيات نزدې د

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۵۱۶/۵ رقم الحديث: ۳۵۱۹.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۷۳/۱ رقم الحديث: ۲۰۰.

فِي جَوْفِ اللَّيْلِ الْآخِرِ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللَّهَ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ.

شپې آخره حصه کې وي که تاسو هم دې وخت کې د الله تعالی ذکر کولو والا کې کیدلی شې نو ضرور شه (یعنې ددې خبرې کوشش وکړئ تاسو هم په دې خوش نصیبه مسلمانانو کې شې چې دغه وخت کې دخپل

رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ قَالَ : هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ إِسْنَادًا.^(۱)

رب په ذکر کې مشغول وي) امام ترمذي ویلي دا حدیث حسن او صحیح دی او د سند د وجې غریب دی.

د تهجدو د مونځ د پاره بنځه او خاوند یو بل پاڅولی شي :

﴿۱۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « رَجِمَ اللَّهُ رَجُلًا

ابو هریره رضي الله عنه عن ابي دي وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي: الله تعالی رحمت نازلوي په هغه کس

قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى وَ أَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّتْ فَإِنْ أَبَتْ

باندې چې د شپې پاڅي او مونځ کوي او خپله بنځه هم پاڅوي چې هغه مونځ وکړي او که پانه شي نو بیا ورته

نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ . رَجِمَ اللَّهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ

مخ باندې اوبه واچوي او الله تعالی دې په داسې زنانه رحمت نازل کړي چې د شپې پاڅي او د الله عبادت

وَ أَيْقَظَتْ زَوْجَهَا فَصَلَّى فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِ الْمَاءِ »^(۲).

و کړي او خاوند پاڅوي چې هغه هم مونځ وکړي او که خاوند پانه شي نو هغه له خوله کې اوبه واچوي.

توضیح: نضحت قطري ور کولو په معنی سره دی یعنې بنځه او خاوند څنگه د ژوند نورو شعبو کې د یو

بل امداد کوي هغوي ته په کار دي چې عبادت کې هم د یو بل مدد وکړي او د خوب نه دې د پاڅیدو هر

کوشش وکړي دا تعلیم د مدارسو د طلبا و د پاره هم نافع دی او مختلفو سفرونو کې چې دوستان او

ملگري وي هغوي د پاره هم مفید دي. (المراقات ۳/۳۰۸).

د دعاء د قبولیت وخت :

﴿۱۳﴾ وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ : قِيلَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الدُّعَاءِ

ابو امامه رضي الله عنه وايي د حضور صلى الله عليه وسلم نه تپوس وکړی شواي د الله رسوله! کوم وخت دعاء ډیره

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۵۲۲/۵ رقم الحديث . ۳۵۷۹ . وابن ماجه ۱۳۱/۱ رقم الحديث : ۱۳۶۴ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۱۶/۲ رقم الحديث : ۱۳۵۰ .

أَسْمَعُ؟ قَالَ: «حَوْثُ اللَّيْلِ الْآخِرِ وَدُبْرُ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوباتِ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ^(۱)).

زیاته مقبوله وي؟ حضور صلی الله علیه و سلم ورته وفرمايل: د شپې آخري حصه کې اود فاض مونځونو نه پس.

نیک عمل څه ته وايي؟

﴿١٤﴾ وَعَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ عُوقًا

ابو مالک اشعري رضي الله عنه راوي دي وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم فرمايي جنت کې داسې بالاخانې دي

يُرَى كَأَهْرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَ كَأَهْرُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا أَعَدَّهَا اللَّهُ

چې دهغې بهر څيزونه ددنته نه اودننه څيزونه يې بهر نه بنکاري اودابالاخانې جوړې کې الله تعالی دهغه

لِمَنْ الْأَنْ الْكَلَامَ وَ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ تَابَعَ الصِّيَامَ وَ

خلکو دپاره چې نورو خلکو سره نرمې خبرې کوي او خوراک ورکوي پرله پسې نفلي روژې نيسي اود

صَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ». (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ). وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ عَنْ عَلِيٍّ نَحْوَهُ

شپې داسې وخت کې مونځ کوي چې خلک ويده وي، او ترمذي داسې روايت د حضرت علي رضي الله عنه نه نقل

وَ فِي رَوَايَتِهِ: «لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ»^(۲).

کې خودې روايت کې لمن الان الكلام په ځای لمن اطاب الكلام الفاظ دي اوددواړو معنی يوه ده.

توضیح: يعنې په شيش محل بالاخانو کې به وي. (المركات ۳/۳۰۸).

الان: د نرم کيدو په معنی سره دي مراد په ښه طريقې سره ملاويدل يعنې نرمې خبرې کول، غريبوته

روتی. ورکول، مسلسل روژې نيول، د خوب په وخت کې تهجد مونځ کول، يعنې داسې اخلاق والاته

به داسې جنت ملاويږي، دې حديث کې د نیکو اعمالو ښودنه شوې ده نن سبا خلک خپل ځان نه عمل

جوړ کړي په هغې باندې محنت وکړي هغه مستند اعمال نه دي مذکوره اعمال مستند دي. (المرقا

۳/۳۰۸).

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۹۲/۵ رقم الحديث: ۳۱۹۹.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۳۱۲/۵.

الفصل الثالث:

د تهجدو پرینودو مخالفت:

﴿١٥﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَبْدَ اللَّهِ!

عبد الله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته وفرمايل: اي عبد الله!

لَا تَكُنْ مِثْلَ فُلَانٍ كَانَ يَتَّقِي مِنَ اللَّيْلِ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ»^(١).

د فلانکي په شان کيږه مه چې د شپې به يې قیام کولو بيا يې د شپې قیام پرینودو.

توضیح: د صحابه کرامو په وخت کې يو کس ؤ چې تهجد گزار ؤ بيا يې تهجد پرینودل دې سره حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته وفرمايل: دغه کس په شان مه کيږه، اول يې تهجد کول، د جنت اعلى درجې يې حاصلولې خو بيا يې تهجد پرینودل د اوچت والي نه بنسکته راغی راپريوتو، ته داسې مه کوه. (المرقات ۳/۳۰۸).

د الله تعالى مخلوق ته د تکليف ور کولو والا انسان دعاء نه قبليري:

﴿١٦﴾ وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "كَانَ لِدَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ

عثمان بن ابي العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي چې ماد حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوريندلي دي چې د داؤد عَلَيْهِ السَّلَام د

مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةٌ يُوقِظُ فِيهَا أَهْلَهُ يَقُولُ: يَا آلَ دَاوُدَ! قُومُوا

پاره د شپې يو وخت وو چې هغه وخت کې يې خپل اهل عيال پاڅول او فرمايل به يې: اي آل داؤد! پاڅئ

فَصَلُّوا فَإِنَّ هَذِهِ سَاعَةٌ يَسْتَجِيبُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا الدُّعَاءَ إِلَّا لِسَاحِرٍ أَوْ عَشَّارٍ"^(٢).

او مونځ وکړئ ځکه چې داداسې وخت دی دې کې الله تعالى دعاء قبلوي په غير د جادوگر او عشارنه.

توضیح: عشار، ددې نه مراد څو کيدار او محصول وصول کولو والا هغه کس دی چې ټول ټيکس باندي ناجائز طريقې سره خلکو ته تکليف ورکوي، او عشار چونکه عمومي طور باندي په عشر باندي مقرر وي او عشر د مال لسمه حصه وي ځکه ورته عشار ويلی شي اگر چې هغه عشر نه اخلي بلکې ددې نه کم يا زيات هم اخلي محصول چنگي نه علاوه دې وعيد کې هغه ټولې حکومتي ادارې داخل دي چې غلط بل جور کړي بجلې، اوبه او يا ټېلفون بلونو کې اخوا ديخوا کوي د پټواري ټوله محکمه دې کې اخته ده

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٣٧/٣، رقم الحديث: ١١٥٢، والنسائي ٢٥٢٣/٣، رقم الحديث: ١٧٦٣.

(٢) أخرجه احمد في المسند ٢٢/٤.

دې مبارک د قبولیت د دعاء په وخت کې دا دوه بد بخته هم د معافی او استغفار قابل نه وو. دې حدیث نه مسلمانانو ته دا تعلیم ملا ویرې چې د الله مخلوق ته تکلیف ورکول لوی جرم دی (المراقات ۲/۳۱۱)

لساخر: ساحر جادوگر ته ویلی کیږي دا هم لوی بد بخته دی او دا ددې قابل نه دی چې دده مغفرت وشي بلکې په دې مبارکه میاشت د رمضان او د قبولیت په ساعت کې ده د خان د پاره بڼه دعاګانې وغوښتي مگر هغه قبولې نه شوي بلکې مردود او واپس شوي. (المراقات ۲/۳۱۱).

د تهجدو فضیلت:

﴿۱۷﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ

ابوهریره رَوَى اللَّهُ عَنْهُ رَاوِي دې وايي چې ما د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوریدلي دي چې افضل مونځ پس د

الْمَفْرُوضَةِ صَلَاةً فِي جَوْفِ اللَّيْلِ» (۱).

فرض مونځونو نه هغه د شپې مونځ دی.

توضیح: افضل الصلوة: د بعضې علماو خیال دی چې سنن رواتبو نه تهجد افضل دي او د بعضې علماو خیال دی چې سنن رواتب افضل دي، جنید بغدادی رَحِمَهُ اللَّهُ نه چا دده د وفات نه پس تپوس وکړو په خوب کې چې رب در سره څه معامله وکړه هغه جواب کې وفرمایل: طاحت العبادات وفضیلت الإشارات وما نفعنا الا رکیعات صلیتها فی جوف الليل، یعنی عبادات ټول ختم شو تصوف د ټولې اشارې بې فائدي شوي ما ته صرف یو څو رکعاتو فائده راکړه چې کوم ما د شپې په مینځ کې کړې دي. (المراقات ۲/۳۱۱).

د تهجدو مونځ انسان د بدې نه منع کوي:

﴿۱۸﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:

ابوهریره رَوَى اللَّهُ عَنْهُ رَاوِي دې وايي چې یو کس د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې حاضر شو او وي ویل

إِنَّ فُلَانًا يُصَلِّي بِاللَّيْلِ فَإِذَا أَصْبَحَ سَرَقَ فَقَالَ: إِنَّهُ

فلانکی خود شپې مونځ کوي خو سحر ییا غلا کوي، نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: نزدې ده چې دده مونځ به

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۸۲۱/۲ رقم الحديث: ۲۰۲ ۱۱۶۳. وأبو داود ۸۱۱/۲ رقم الحديث: ۲۱۲۹.

سَيْنَهَا مَا تَقُولُ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ) (۱)

دا انسان ددې څيز نه منع كړې كوم چې تاسو وايي .

توضیح: د مونځ خاصیت دادی چې انسان د بې حیائی او د بدئ نه منع کوي لکه څنگه چې انسان د مونځ د پاره او درېږي او غلط حرکات نه کوي د مونځ په حالت کې چې دا کس وي د هر قسم بدئ نه مامون او محفوظ وي .

د خپل کور والو سره د تهجدو د مونځ فضیلت :

﴿ ۱۹ ﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ او ابو هریره رضی اللہ عنہ راویان دی وایي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي : څوک

« إِذَا أَيْقَطَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلِّيَا أَوْ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ جَمِيعًا كُتِبَا

چې د شپې خپله بنځه راپاڅوي او دواړه مونځ وکړي او یا هر یو دوه رکعاته ځان له وکړي نو و به لیکلي شي

فِي الذَّاكِرِينَ وَالذَّاكِرَاتِ ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَهَ) (۲)

په ذکر کوونکو سړو کې او ذکر کوونکو زنانو کې .

په امت کې داوچتې مرتبې والا خلک کوم یو دي :

﴿ ۲۰ ﴾ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَشْرَافُ أُمَّتِي

ابن عباس رضی اللہ عنہ راوی دی وایي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي : زما د امت اشرف یعنې داوچتې

حَمَلَةُ الْقُرْآنِ وَأَصْحَابُ اللَّيْلِ » (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ) (۳)

مخچې والا خلک قرآن اوچتونکي او شپې (پاڅیدونکي) والا دي .

توضیح: حملة القرآن : یعنې قرآن یادو باندي لوستونکي یا ناظره باندي او حفظ تجوید او تفسیر او ترتیب قائلو والو اتول حملة القرآن مصداق کې داخل دي ، علماء کرام چې خپل علم باندي عمل کولو والا دي دا ددې حدیث واضح مصداق دی . (المراقات ۳/۳۱۳) .

(۱) أخرجه احمد في المسند ۱۱۷/۲، والبيهقي في شعب الایمان ۱۷۱/۳ رقم الحديث : ۳۲۶۱ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۷۲/۲ رقم الحديث : ۱۳۰۹، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱۲۴/۱ رقم الحديث : ۱۳۳۵ .

(۳) أخرجه البيهقي في شعب الایمان ۹۵۶/۲ رقم الحديث : ۲۷۰۳ .

په تهجدو کولو کې د حضرت عمر رضی الله عنه عادت:

﴿۲۱﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ أَبَاهُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ مَا

ابن عمر رضی الله عنه راوي دی وایي دهغه پلار عمر بن خطاب رضی الله عنه به په شپه کې مونځ کولو څومره به

شَاءَ اللَّهُ حَتَّى إِذَا كَانَ مِنَ آخِرِ اللَّيْلِ أَيْقَظُ أَهْلَهُ لِلصَّلَاةِ يَقُولُ لَهُمْ: الصَّلَاةُ

چې الله تعالی غوښتلو او د شپې آخري حصه کې به یې خپله بي بي هم راپاڅوله او ورته ویل به یې چې مونځ

ثُمَّ يَتْلُو هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿ وَ أَمُرُ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ

و کره ییابه یې دا آیت ولوستلو: او ای محمد صلی الله علیه وسلم! خپل متعلقینو ته هم د مونځ حکم ورکوه او په

وَ اصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَ الْعَاوِبَةُ

خپله هم په دې باندې کلک شه مونږ د ستا نه رزق نه غواړو، رزق خو مونږ تا سو ته درکوو، او ښه انجام

لِلتَّقْوَى﴾. (رَوَاهُ مَالِكٌ) (۱)

د آخرت خود ښو خلکو د پاره دی.



(۱) أخرجه الشيخ أبو الموطأ (۱۹۱) رقم الحديث ۵ من كتاب صلاة الليل.

بَابُ الْقَصْدِ فِي الْعَمَلِ:

په اعمالو کې د میانه روی بیان :

اسلام یو معتدل مذهب دی چې برابر والي باندې قائم دی څنگه چې دنیوي امورو کې افراط او تفریط او نقصان دی دغه شان دیني معاملاتو کې هم شته دی یو خویې دې احادیثو کې مسلمانانو ته اعمالو ، افعالو او اقوالو کې د میانه روی تعلیم وښودلو شیخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ لَمَعَاتُ كَيْ لِيكِي : القصد په حقیقت کې نیغې لارې پابندې تلو ته وايي (اشعة اللمعات ٢/٥٦٣)

لکه د الله تعالی دا قول: ﴿ وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِزٌ ﴾ (سورة النحل آیت : ٩)

بیا دا لفظ ټولو امورو کې د میانه روی په معنی سره استعمال کړه دې معنی سره دا حدیث دی القصد القصد یعنی ټولو امورو کې میانه روی اختیار کړي که هغه قول وي یا فعل وي هره معامله کې میانه روی اختیار کړي، یو حدیث کې راځي: علیکم هدیا قسدا ای طریقاً معتدلاً یو حدیث کې ما عال من اقتصد یعنی کوم کس چې د اسراف او کنجوسی نه بچ شو او میانه روی یې اختیار کړه هغه به کله هم محتاجه کیږي نه .

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ:

﴿١﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ

انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د میاشتي په اکثر ورځو کې (نفلي) روژې نه نیولې

حَتَّى نَقُتْنَ أَنْ لَا يَصُومَ مِنْهُ وَ يَصُومُ

تر دې چې مونږ به گمان کولو چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ روژې نه نیسي او نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ به روژې نیولې

حَتَّى نَقُتْنَ أَنْ لَا يُفْطِرُ مِنْهُ هَيْئًا وَ كَانَ

تر دې چې مونږ به گمان کولو چې اوس به داسې یو ورځ هم بغیر روژې نه وي او که حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

لَا تَشَاءُ أَنْ تَكْرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّيًا إِلَّا رَأَيْتَهُ وَلَا تَأْتِيَا

به مود شپې مونږ باندې لیدل وغوښتل نو مونږ کولو باندې به یې هم لیدلو او که د شپې خوب باندې به

إِلَّا رَأَيْتَهُ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) (۱)

مولیدل هم و غوبنتل نو په خوب باندي به مو هم لیدلو.

همیشه عمل محبوب تروي :

﴿۲﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ

عائشه رضی اللہ عنہا اویہ ده وایی چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل: د الله تعالی په نزد محبوب او خوین عمل

أَدْوَمُهَا وَ إِنْ قَلَّ . (متفق عليه) (۲)

هغه دی چې همیشه کولی شي که هغه لږ ولې نه وي .

توضیح: ادومها: د دوام یوه فائده دا هم ده چې عبادت د انسان یو داسې عادت جوړ شي چې پریښودل یې طبعي شکل باندي گران شي دویمه فائده یې داده چې دفتر اعمال کې ددغه کس ددغه عمل درجې له حاضرې وي، دریم دا چې ملا اعلی کې چې په کومه لار باندي دا عمل شي هغه ځایونه په دغه عمل باندي گواه جوړ شي. (المراقات ۳/۳۱۵).

علامه مظہري رحمۃ اللہ وایی: اهل تصوف دا حدیث را اخیستی او دخپلو اورادو او وظایفو پاندي کوي و ان قل مطلب دادی چې که دغه عمل لږ ولې نه وي دوام سره یې مرتبه او چته شوه (المراقات ۳/۳۱۶). دا د دوام عمل نتیجه ده چې یو څاڅکي هغه څه وکړه چې لوي سیلاب ونه کړې شو، نو معلومه شوه چې دائمي عمل با اثر او محبوب وي.

د طاقت لږ لو په دائره کې عمل کول په کار دي :

﴿۳﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « خُذُوا مِنَ الْأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ

عائشه رضی اللہ عنہا وایی چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل تا سودومره عمل کوی څومره چې یې طاقت لزی

فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا . (متفق عليه) (۳)

شي ځکه چې الله تنگي نه کوي تردې چې تا سويې په خپله تنگي وکړی یعنی تنگ راشی او عبادت پرېږدی

توضیح: لا يمل: مل يمل سمع يسمع نه د ستر يو الي او زره تنگ کيدو په معنی سره راخي .

(۱) أخرجه البخاري ۲۲/۲ رقم الحديث ۱۱۱۱ .

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۹۱/۱ رقم الحديث ۶۱۶۲ . ومسلم في الصحيح ۵۱۱/۱ رقم الحديث ۲۱۸-۷۸۲ .

(۳) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۱۳/۱ رقم الحديث ۱۱۹۷۰ . ومسلم في الصحيح ۵۱۰/۱ رقم الحديث ۲۱۵-۷۸۲ .

د حدیث مطلب دادی تاسو ځان له نفلي عبادت کې دومره اندازه مقرر کړئ چې تاسو یې کولی شئ داسې نه چې نن سل رکعاته وکړي او سبا دوه رکعاته، حاصل دا چې الله تعالیٰ ثواب ورکولو کې تنگي نه کوي نه الله سترې کيږي تاسو سترې کيږي نو خپل وس مطابق عمل کوئ. دې نه فرائض او واجبات مراد نه دي هغه خوبه په هر حال کې کوئ دلته نوافل، مستحبات او اوراد او وظائف مراد دي او تهجد، تلاوت نفلي رڼوې وغيره وغيره.

تر څو پورې چې چست وې عبادت گوه:

﴿٤٤﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ

انسان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اوي دي وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي تاسو ته په کار دي چې هغه وخته پورې مونځ

نَشَاطُهُ وَإِذَا فَتَرَ فَلْيَقْعُدْ . (متفق عليه) ^(۱).

کوئ تر څو پورې چې زړه مو خوشحاله وي او چې کله طبیعت مو سُست شي نو کينئ.

توضیح: فتر: نصرینصر نه فتور سترې کیدو په معنی راځي، نشاط د چست او سکون په معنی دی. (المقات ۳/۳۱۶).

مطلب دا چې کله نفلي عبادت کې زړه لگي فرصت حاصلیږي اطمینان او سکون برقرار وي نو عبادت کول په کار دي خو چې بدن کې ستوالی او ملال راشي بیا آرام کول په کار دي چې وروسته وخت کې بیا عبادت د پاره چستې پیداشي او که په حالت د ستوالی کې عبادت وشو نو عبادت به ناقص وي او داسې عبادت به بوج جوړ شي دا ځان له گناه ده بهتره داده چې څه وخت د پاره یې پرېږدي بیا یې شروع کړي نه داسې چې بالکل یې پرېږدي.

د خوب ورتلو وخت کې مونځ کول نه دي په کار:

﴿٤٥﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي

عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا راویده ده وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: چاته چې د مونځ حالت کې خوب ورشي

فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنِ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ

هغه ته په کار دي چې اوده شي تر دې چې خوب یې ختم شي څوک چې د خوب په حالت کې مونځ کوي د

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۶۲، رقم الحديث ۱۱۵۰، ومسلم في الصحيح ۵۱۱/۱ رقم الحديث: ۲۱۹-۷۸۸، وأبو داود ۷۵/۲ رقم

الحديث ۱۳۱۲، والسناني ۲۱۸۳، رقم الحديث: ۱۶۳۱.

لَا يَذْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ

خوب د غلبې د وچې نه پته نه لگي چې څه وايي کيدی شي هغه د مغفرت طلب گاروي او ددې په ځای

فَيَسِبُ لِنَفْسِهِ». (متفق عليه)^(۱).

بد دعاء د ځان د پاره وځي .

توضیح: نعلس: د نصرینصر او فتح یفتح نه د خوب په معنی سره راځي اسم فاعل یې لآعس راځي .

فیسب نفسه کنخل کولو نه مراد خپل ځان ته بد ویل یا بد دعاء کول مراد دي مطلب دادی چې د خوب او اوپر کالی حالت کې زړه او دماغ نه حاضرېږي ژبه هم قابو کې نه وي او دغه صورت کې د خولې نه کنخل هم وځي او هغه بد عاء هم کيدی شي مثلاً خوب حالت کې اللهم اغفر لي په ځای اللهم اغفر لي وځي اولنی ترجمه داده ای الله ما معاف کړي ، دویمه ترجمه داده ای الله ما خاوره سره یو ځای کړي . (المراقات ۳/۳۱۷).

راقم الحروف ته خپله تجربه ده چې د خوب په حالت کې انسان د یو حالت نه بل حالت ته څنگه اوږي یو ځل د اعتکاف په دوران کې د خوب په حالت کې مې خپل ځان ته کنخل وکړل کله چې راوین شوم نو خپل ځان ته خدا راغله ، د نبی کریم ﷺ فرمان رښتیني دی او مونږ به صرف دا ووايو چې : صدق رسول الله ﷺ.

دين آسان مذهب دی دا په عمل سره مه سختوه :

﴿٦٦﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يُشَادَّ

ابو هريرة رَوَى اللَّهُ عَنْهُ رَاوِي دى وايي چې حضور ﷺ فرمايي بيشكه دين آسان دى او سختي نه

الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا

کوي په دين کې مگر دين په ده غالب راځي لهذا خپل دين باندي ميانه روى سره عمل کوي او خوشحاله

وَاسْتَعِينُوا بِالْغَدْوَةِ وَالرَّوْحَةِ وَهِيَ مِنَ الدَّلْجَةِ». (رواه البخاري)^(۲).

اوسئ او سحر او ماښام وخت کې همدارنگې څه د شپې آخره حصه کې هم د الله تعالی نه مدد غواړئ .

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ٥١٢/١ رقم الحديث: ٧٨٦-٢٢٢، وأبو داود ٧١/٢ رقم الحديث: ١٣١٠.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ٩٣/١ رقم الحديث: ٣٩.

توضیح: الدین یسر: یعنی دین آسان مذهب دی ددې فطري او طبعي قواعد د انساني مزاج او دده د فطرت سره عین مطابق دي د قیامت پورې داسې انسان نشته چې صحیح سالم وي او دا ووايي چې د اسلام فلانکې قاعده او حکم زما د تخلیق منافي دی الله تعالی د انسانانو معاشرې او ټول محنت او ترقی ته وکتل د هغې مطابق یې د اسلام قواعد وضع کړل، لهدا د انسان ذهني، فکري او عملي قوتونه په لوي سکون او انتهائي آساني سره د دین اسلام قواعد همنوا جوړیدې شي، جهاد درواخله کله چې د جهاد په صف کې د مجاهدينو سره جنگ ته لاړ شي نو په جنگ کې سرغځول سخت معلومېږي لیکن چې که چیرته د انسان طبیعت د خارجي پابندیو نه آزاد پریښودلې شي نو دغه انسان فزت ورب الکعبة مسته نعره کړي او مرگ ته داسې غاړه ورکوي چې لکه یو څوک چې خپل یو محبوب ته غاړه ورکوي که چیرته یو کس په پابندیو، سهولتونو او راحتونو کې مصروف کړي نو ظاهره ده چې دده د پاره دین سخت نه دی بلکه دا د دین د پاره سخت شو، دلته بیا د خلکو دا خبره په ذهن کې راځي چې وایي چې دین آسان دی خو علماو دا مشکل کړې دی چې ددوي دا وینا غلطه ده دین آسان دی مگر دا خلک د دین د پاره گران شوې دي. (المراقات ۳/۳۱۸).

هم الزام ان کو دیتے تھے قصور اپنا نکل آیا

ددې تشریح نه دا خبره واضحه کیږي چې خلک د دین د آسانه کیدو مفهوم دین پریښودل یانوي وایي چې گیره لنډه دین آسان دی، مونځ مه کوه دین آسان دی، روژه مه نیسه دین آسان دی، زکوٰة او حج ته چپوټي ورکړه دین آسان دی، شراب څکه، زنا کوه دین آسان دی، د حلالو او حرامو تمیز مه کوه دین آسان دی، د اسلام په حمایت کې دیوې گوټې د غوځولو په اندازه قرباني ورنه کړي دین آسان دی، جهاد نه انکار او د جهاد سره د زړه نه نفرت ساته دین آسان دی، د بې پردگی او بې حیائی بازار گرم وساته دین آسان دی یاد لری چې د دین د آساني دا مفهوم نه دی بلکه دا د دین د پریښودو مفهوم دی. دې حدیث نه د حضور ﷺ عیسایانو، یهودیانو او هندوانو مشرانو په شان بې ځایه تشدد کولو باندې رد دی لکه راهب د پاره واده کول حرام دي، بنځو سره یو ځای کیدل حرام دی خوږ خوراک حرام دی، د شپې آرام کول حرام او منع دي یعنی مختلفو طریقو سره به یې د شپې خوب تختولو، دې باره کې حضور ﷺ فرمایي چې دین آسان دی گرانوي یې مه. (المراقات ۳/۳۱۸).

دغه شان د یخنی موسم کې یو هندو نهر ته لاړو واوره یې اخوا کړه غسل یې وکړو هلته بیا په یو کانډري کیناستو او عبادت یې کولو دې سره ډیر کسان ضائع شول دا بې ځایه سختي اسلام کې نشته، یهودیانو ته او گورئ دوي باندې وازگه خوړل حرام دي، داوښ غوښه خوړل حرام دي د جومات نه علاوه بل ځای کې مونځ کول جائز نه دي مسجد کې هم د جماعت نه علاوه جائز نه دی د شپې گناه به یې سحر په دروازو لیکلی شوې وه چې فلانکې نه فلانکې گناه شوې ده که د هغوی په کپړو به گندگي

ولگیده نو هغه به یې د کپړې په ټټکولو لري کوله، دا ټولې سختیانې دین اسلام کې نشته حکم و شو چې آسان دین د خپل بد اعمالو د وجې نه سختی مه دي حدیث نه دي هغه مسلمان هم تعلیم واخلې چې غیر ثابت شده اعمال په خپل ځان لازموي یا مستحبات و اجبوي .

ولن یشاد الدین : یام باندي ضمه او دال باندي شد دی مشاڈة باب مفاعله نه یو بل باندي غالب کیدلو په معنی سره دی . (المركات ۳/۳۱۸).

احد : د یشاد فاعل دی الدین مفعول به دی اصل عبارت و لن یشاد احد الدین یعنی دین عمل سره څوک مغلوب کولی نه شي بلکې دین ده باندي دغه مقابله کې غالب راضي او هغه به مغلوب شي او د دین اعمال به پرېږدي دا خواهش مه کوی چې سل په سلو په دیني اعمالو باندي عمل راشي (المركات ۳/۳۱۸).

فسد دوا یعنی سیده لار باندي بغیر د افراط تفریط نه پاک او قائم اوسئ . (المركات ۳/۳۱۸).

ای الزموا الطريقة المستقيمة والقصد في العمل (اشعة اللبعات ۱/۵۶۵).

وقاربوا: یعنی په صحیح لاره باندي قائم کیدل او الله تعالی طرف ته د نزدی کیدو کوشش کول . (المركات ۳/۳۱۸).

وابشروا: یعنی هغه بشارت واوره او خوشحاله شه چې الله تعالی په لږ عمل باندي ډیر ثواب درکوي . (المركات ۳/۳۱۸).

الغدوة یعنی ټول وختونه د اعمالو د پاره مه استعمالوه بلکې خپل چست والي وختونو کې د الله تعالی قرب حاصل کړه (المركات ۳/۳۱۸).

د نشاط هغه درې وختونه د سحر وخت بیا د ما بنام وختونه بیا د شپې آخره حصه ده .

که د شپې عبادت (وظیفه) پاتې شي دور ځي یې پوره کړه :

﴿۷﴾ وَعَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ

عمر رضی الله عنہ فرمایي: څوک چې اوده شو په شپه کې دخپلې وظیفې د پوره

أَوْ عَنْ هَيْئٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ صَلَاةِ الظُّهْرِ

کولونه بغیر یادو وظیفې څه حصه ترې پاتې شوه او بیا ده دا وظیفه د سحر او د ماسپنین موندنې مینځ کې وکړه

كُتِبَ لَهُ كَأَنَّا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱).

ده دپاره به دغه ليکلی شي گویا چې ده د شپې لوستلې ده.

توضیح: مطلب دادی که یو کس نه څه عادتې وظيفه د شپې نه پاتې شو هغه د ورځې د سحر مونځ د وخت نه تر زوال شمس پورې ادا کولی شي دغه وخت کې دا وظيفه وکړه دا داسې شوه چې د شپې يې وکړله. (المركات ۳/۳۱۹).

دلته د شپې ذکر ځکه دی اکثر اوراد او وظائف د شپې کېږي که د چاد ورځې وظيفه مثلاً تلاوت يا مونځ ذکر پاتې شو د شپې يې کولی شي ځکه چې ورځ او شپه د يو بل قائم مقام دي.

د مجبوري او معذوري حالت کې په ملاسته مونځ کولو حکم:

﴿۸﴾ وَعَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلِّ قَائِمًا

عمران بن حصين رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي مونځ په ولاړه کوه اود (څه عذر

فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلِ جَنْبًا». (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)^(۲).

په وجه په ولاړې) قادر نه وي په ناسته يې کوه او که په دې هم قادر نه وي نو بيا په طرف باندي مونځ کوه.

توضیح: فعل جنب، دلته دا بنايي که یو کس فرض مونځ په ولاړه نه شي کولی اسلام سهولت ورکوي چې په ناسته دې مونځ وکړي که په ناسته هم مشکل وي بيا دې په ملاسته باندي اشارې سره مونځ وکړي، احناف د ملاستې داسې طريقه بنايي مريض به نيغ ځملي او خپې به قبلې طرف ته کړي او د ولو لاندې به تکیه کېږدي قبلې طرف ته به اشاره کوي، شوافع حضرات فرمايي: مريض به يو طرف باندي ځملي او مخ به قبلې طرف ته کړي او اشارې سره دې مونځ کوي، زير بحث حديث کې د جنب لفظ راغلی دی (يعني جانب او طرف) احناف د دارقطني روايت نه استدلال کوي هغې کې سيده ځملاستو ثبوت شته، احناف عقلي دليل هم ورکوي سيده ځملاستو سره مخامخ قبله هم دي ځکه چې قبله آسمان پورې ده او طرف سره چې کومه اشاره کېږي هغه خپو ته وي. (المركات ۳/۳۲۰).

د حضرت عمران بن حصين روايت کې طرف لفظ ذکر کیدی شي دلته بله مجبوزي وي يا بيان جواز دپاره وي که سر سره مريض اشاره نه شي کولی بيا دې مونځ وروستو کړي الله تعالی به يې معاف کړي خو سترگو سره دې اشاره نه کوي په سترگو سره اشارې باندي مونځ نه کېږي.

(۱) أخرجه مسلم ۵۱۵/۱ رقم الحديث: ۱۱۲-۷۲۷، وأبو داود ۷۶/۲ رقم الحديث: ۱۳۱۳، والنسائي ۲۵۹/۳، رقم الحديث: ۱۷۹۰.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۸۷۰/۲، رقم الحديث: ۱۱۱۷.

بغیر عذر په ناسته مونخ کولو باندې نیم ثواب ملاویږي :

﴿۹﴾ وَعَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَلَاةِ الرَّجُلِ

عمران بن حصین رضي الله عنه راوي دی فرمایي چې حضور صلى الله عليه وسلم نه د هغه د مونخ په باره تپوس وشو

قَاعِدًا . قَالَ : « إِنْ صَلَّى

چې په ولاړه ضاقت لرلو ب و جود هم نفل په ناسته باندې کوي حضور صلى الله عليه وسلم فرمایي : که مونخ یې

قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ

په ولاړه وکړو نو دا بهتر دی لیکن کوم کس چې (نفل) مونخ (په غیر د عذر نه) په ناسته باندې وکړي نو

نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَمَنْ صَلَّى نَائِمًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْلِ الْقَاعِدِ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) ^(۱)

دې کس ته به د ولاړ کس په نسبت نیم ثواب ملاویږي .

توضیح : فله نصف اجر القاعد: ولاړه باندې مونخ کولو والا افضل او اعلى دی که یو کس مریض وي او په ناسته باندې یې مونخ وکړو ده ته به د ولاړ کس په نسبت نیم ثواب ورکولی شي او که په ملاسته یې مونخ وکړو ده ته به د ناست کس په مقابله کې نیم ثواب ورکولی شي .

سوال : اعتراض دا دی که مونخ کوونکي دغه کس د فرض مونخ والا مریض تسلیم کړي دپته د عذر د وجې نه د ناستې په حالت کې پوره ثواب ورکول په کار دي ځکه چې دده نه قیام ساقط شو دته ده ته نیم ثواب دې ورکولی شي که دا کس تندرست وي او په ناسته مونخ وکړي دا د سره جائز نه دی ثواب لري خبره ده خو که دغه کس روغ متنفل تسلیم کړي د حدیث شروع حصه خو صحیح ده لیکن ددې آخري حصه معارضه جوړیږي ځکه چې د متنفل مونخ په ناسته جائز دی خود ملاستی په صورت کې صرف حسن بصري رضي الله عنه په نزد جائز دی او ده ته نیم ثواب ورکولی شي او د فقهاو په نزد دده مونخ جائز نه دی .

جواب : شارحینو ددې اعتراض ډیر جوابونه کړي دي لیکن د ټولو نه ښه هغه دی کوم چه علامه خطابی رضي الله عنه او ابن حجر رضي الله عنه فرمایي او شاه صاحب کشمیري هم خوښ کړی دی هغوي فرمایي ددې حدیث مصداق داسې مفترض او معذور کس دی چې ده ته شریعت د ناستې او ملاستی اجازت ورکړی وي خو که هغه محنت او مشقت برداشت کړه په ولاړه یې مونخ وکړو نو دا افضل او اعلى شو او که په ناسته یې مونخ وکړي نیم ثواب ورته ملاویږي د قیام نه کولو د وجې نه اگر چې نورو خلکو په اعتبار سره ده ته پوره ثواب ملاویږي ځکه چې معذور دی که دغه کس دومره معذور دي چې شریعت ورته د

ملاستہ احزاب۔ ورکری دی خو هغه محنت او د مشقت د وجې نه په ناسته مونځ وکړي ده ته به اعلى او به ثواب ملاز شي او که په ملاستهيې وکړو ده ته به د ناستي مونځ په اعتبار سره نيم ثواب ورکولى يېږي اکر چې د خلکو په اعتبار سره ورته پوره ثواب ملاويږي .
 پر بحث حديث د عمران بن حصين رضي الله عنه د سختې مجبوري او د بيماري حالت دى او هغه د فرضو په باره کې تپوس کولو لهدا دا حديث هغه معترض باره کې دى متنفل باره کې نه دى البته د ملاستي صورت نه علاوه احناف او جمهور فقهاء متنفل باره کې داسې فتوى ورکوي چې ده ته به د نيم ثواب ملاويږي . (المرقات ٣/٣٢٠).

الفصل الثاني:

د شپې په اودس کې د خلاستو فضيلت :

﴿١٠﴾ عَنْ أَبِي أَمَامَةَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ أُوِيَ إِلَى فِرَاشِهِ
ابو امامة <small>رضي الله عنه</small> راوي دى وايي چې مادني <small>عليه السلام</small> نه اوريدلې دي چې څوک راشي خپلې بسترې ته
ظَاهِرًا وَ ذَكَرَ اللَّهَ حَتَّى يُدْرِكَهُ النَّعَاسُ
(اوپه اودس يا تيميم سره يې پاكي حاصله کړي وي) او خوب راتلو پورې په ذکر الله کې مشغول وي او
لَمْ يَتَقَلَّبْ سَاعَةً مِنْ اللَّيْلِ يَسْأَلُ اللَّهَ فِيهَا خَيْرًا مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
د شپې چې کوم وخت کې د اهم په دې حالت سره طرف بدلوي چې الله تعالى نه د دنيا او آخرت دنيا کې سوال
إِلَّا أُعْطَاهُ إِثْمًا . (ذِكْرُهُ النَّوَوِيُّ فِي كِتَابِ الْأَذْكَارِ بِرِوَايَةِ ابْنِ السَّنِيِّ) (١).
کوي الله تعالى به ورته ضرور نيکي ورکوي دا حديث نووي کتاب الاذکار کې ابن السني روايت سره نقل دى
توضيح: مطلب دادى يو کس چې د شپې په اودس کې څملي چې د شپې کومه حصه کې راپاڅي يا طرف
بدلوي الله تعالى نه دعاء غواړي الله تعالى به دده سوال قبلوي که دغه سوال د دنيا متعلق وي او که د
آخرت متعلق وي . (المرقات ٣/٣٢٢).

دوه قسمه خلکو نه الله تعالى ډير زيات خوشحاله وي :

﴿١١﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَجِبَ رَبُّنَا مِنْ رَجُلَيْنِ
عبد الله بن مسعود <small>رضي الله عنه</small> راوي دى وايي چې نبي <small>عليه السلام</small> فرمايي زما رب ددوه کسانو نه ډير خوشحاله وي

(١) أخرجه ابن السني في اليوم والليلة ص ٢٣١ ، رقم الحديث : ٧٢٢ .

رَجُلٌ تَارَ عَنْ وَطَائِهِ وَاحْفَافِهِ مِنْ بَيْنِ حَبِيهِ وَأَهْلِهِ إِلَى صَلَاتِهِ فَيَقُولُ اللَّهُ لِمَلَأْتِكْتِهِ :
يو هغه کس چې د شپې نرمې وگر مې بستري زما و خپلې محبوبې بنځې نه پاڅي الله تعالی خپلو فربتو ته وایي

انظروا إلى عبدي تار عن فراشه و وطائيه

زمانده ته وگوري زما سره د خيزونو د شوق نه اوز ما سره د خيزونو نه وريدو د وجې نه خپل نرم بستري او

مِنْ بَيْنِ حَبِيهِ وَأَهْلِهِ إِلَى صَلَاتِهِ رَغْبَةً فِيمَا عِنْدِي وَشَفَقًا مِمَّا عِنْدِي وَرَجُلٌ غَزَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
خپلې خوښې بنځې نه خپل مونځ د پاره پاشيد او د وويم هغه کس دی چې د الله تعالی په لار د کې حفاو کړي

فَانْهَزَمَ مَعَ أَصْحَابِهِ فَعَلِمَ مَا عَلَيْهِ فِي الْإِنْهَزَامِ وَمَا لَهُ فِي الرُّجُوعِ

خپل منگري ترې و تختيدل خو چې کله ورته د تختيد و سزا او واپس دراتللو ثواب رايا د شونو جنگ هغه

فَرَجَعَ حَتَّى هَرِيَقَ دَمُهُ فَيَقُولُ اللَّهُ لِمَلَأْتِكْتِهِ : انظروا إلى عبدي

وخته پورې ووتر دې چې شهيد شو الله تعالی خپلو فربتو ته فرمايي زما بنده طرف ته وگوري زما سره

رَجَعَ رَغْبَةً فِيمَا عِنْدِي وَشَفَقًا مِمَّا عِنْدِي حَتَّى هَرِيَقَ دَمُهُ". (رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَنِ^(۱)).

خيزونو د شوق نه اوز ما سره د خيزونو د ويرې نه واپس راغلو تر دې چې خپل ځان يې هم ورکړو .

توضیح: د دې حديث خلاصه او مطلب دادی چې الله دوه قسمه خلکو نه ډير خوشحاله وي : يو هغه کس چې د شپې د تهجد و مونځ د پاره خپله نرمه او گرمه بستره او خپل اهل و عيال پرېږدي او مونځ ته پاڅي الله تعالی فربتو ته فرمايي تاسو ويل چې انسان څه له پيدا کوي نن څنگه زما د خوشحالولو او د جنت د حاصلولو او د دوزخ نه د بچ کيدو د پاره پاڅي ، دغه شان غازي د الله تعالی د ويرې نه د ميدان نه و تختي او ميدان کې جنگ کوي تر دې چې شهيد شي الله تعالی فربتو ته فرمايي زما د رضا او جنت د حصول او دوزخ نه د بچ کيدو د پاره يې ځان قربان کړو (تاسو ويل چې انسان مه پيدا کوه) . (المركات ۳/۳۲۷).

الفصل الثالث:

﴿۱۲﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: حَدَّثْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

عبدالله بن عمرو رضي الله عنه راوي دی وایي چې ما ته دا حدیث بیان شوی دی حضور صلی الله علیه و سلم فرمایي

(۱) أخرجه احمد في المسند ۱، ۱۱۶، والبخاري في شرح السنة ۱/۱۲ رقم الحديث : ۹۳۰ .

« صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا نِصْفُ الصَّلَاةِ » قَالَ :

بغير عذره ناسته باندي نفل مونخ کولو والاد ولاړې مونخ کولو په مقابله کې نیم دی ، عبد الله وايي زه

فَأَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي جَالِسًا

د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شوم ، حضور ﷺ دغه وخت په ناسته باندي مونخ کولو

فَوَضَعْتُ يَدَيَّ عَلَى رَأْسِهِ فَقَالَ : « مَا لَكَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بِنَ عَمْرٍو ؟ » قُلْتُ :

مادني ﷺ سر مبارک باندي لاس کينسو دووي فرمايل : عبد الله بن عمرو خه خبره ده ؟ ماتپوس وکړو

حَدِيثُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَمْ أَقُلْ : « صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا عَلَى نِصْفِ الصَّلَاةِ »

ای د الله رسوله ! ماته دا ویلی شوې دي چې نبی ﷺ فرمایلي دي په ناسته مونخ کولو واثواب نیم دی

وَ أَنْتَ تُصَلِّي قَاعِدًا قَالَ : « أَجَلٌ وَ لَكِنِّي لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ » . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱)

او تاسو په خپله په ناسته مونخ کوي حضور ﷺ فرمایي چې داسې ده خوزه ستاسو په شان نه يم .

توضیح : فوضعت يدي على رأسه : د اهل عربو عادت دادی د تعجب او محبت د وجې نه هغه وخت لاس کېږدي چې کله نا اشنا کار وويني دا د دوي يو محبت دی کوم چې د ادب بالکل منافي نه دي . حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه حضور ﷺ سره داسې معامله وکړه هغه د حضور ﷺ سره محبت و وده ته دي باندي حيران شو چې حضور ﷺ په ناسته باندي مونخ کوي او دي ته حضور ﷺ ناقص ویلی دی او د نیم ثواب حکم يې پرې هم لگولی دی نو دا په دي ناقص عمل باندي عمل کوي . (المراقات ۳/۳۲۶)

لکني لست : يعنې زه ستاسو په شان نه يم ، ماته هر حالت کې ثواب پوره ملا ويږي که په ناسته باندي وي يا ولاړه وي ، دي حديث نه واضحه شوه دا تقسيم د نفل مونخ متعلق دی که بغير عذر نه په ناسته باندي وکړي نیم ثواب به ورته ملا ويږي . (المراقات ۳/۳۲۷)

د مسلمانانو د پاره مونخ دراحت او سکون ذريعه ده :

﴿ ۱۳ ﴾ وَعَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ قَالَ : قَالَ رَجُلٌ مِنْ خُرَاعَةَ : لَيْتَنِي صَلَّيْتُ فَاسْتَرَخْتُ

سالم بن ابی الجعد رضي الله عنه وايي د خراعه قبيلې يو کس وويل کاش ! چې ما مونخ کولی او راحت مې موندی

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۸۷/۲ ، رقم الحديث : ۱۱۱۷ ، مسلم في الصحيح ۵۰۷/۱ رقم الحديث : ۱۲۰۰-۷۳۵ .

فَكَانَهُمْ عَابُوا ذَلِكَ عَلَيْهِ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

كله چې خلکو دده وينا خوبه نه کړه هغه وويل ماد حضور ﷺ نه اورېدلي دي چې نبی ﷺ

يَقُولُ: « أَقِمِ الصَّلَاةَ يَا بِلَالُ أَرِحْنَا بِهَا ». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۱).

فرمایلي دي بلال د مونځ د پاره تکبير ووايه او مونځ ته په دې سره راحت حاصل کړو.

توضیح: فاسترحت: مطلب دادی یو خزاعي کس په خپله هم صحابي دی او د صحابو مخې ته وايي کاش چې ما مونځ کولی او راحت راته ملا ویدی، صحابه کرامو او تابعینو دده خبره ناخوبه کړه ځکه چې ددې مفهوم خودا هم اخستلی شي چې مونځ یو بوج دی او لویه ذمه داري ده زه په جلتی سره مونځ کوم ددې د پاره چې ما ته سکون ملاو شي دا کس پوهه شو چې خلکو ته دې لفظ کې غلط فهمي شوې ده ځکه مې په دلیل کې د حضور ﷺ فرمان پیش کړو چې نبی کریم ﷺ حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته وفرمایلي: ای بلال! د مونځ د پاره تکبير ووايه او مونځ ته په دې سره راحت ورسوه.

اصل حقیقت دادی چې د فاسترحت، د مفهوم دوه احتمال دي: یو دادی چې مونځ یو ذمه داري او بوج دی چې مونځ یې وکړو چې سر نه مو بوج کوز شي دې مفهوم کې بې ادبي او د مونځ نه جدا والی دی ددې وجې نه خلکو ته دا خبره خوبه نه شوه، دویم احتمال دادی چې مونځ مو کړی وی د مونځ په ذریعې سره سکون ملا ویرې الله سره خبرې او د مناجات شرف حاصلېږي دې نه بغیر خفگان وې او غم او پرشاني وي ددې معنی په اعتبار سره حضور ﷺ بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته وفرمایلي: اقامت وکړه ارحنا بها، یعنی د مونځ په ذریعې سره مونځ ته راحت را ورسوه ددې صحابي خزاعي مطلب هم دا وو ځکه یې د حضور ﷺ کلام نه استدلال وکړو. د حضور ﷺ دویم حدیث کې تصریح ده فرمایي: وجعلت قرّة عيني في الصلوة، د نیکو خلکو په کلام کې چې کله دوه احتمال هوي نو په ښه احتمال باندې حمل کول په کار دي، (المراقات ۳/۲۲۶). یو چاڅه ښه ویلي دي:

کارپاکان بر قیاس خود گیر / گرچه آید در نوشتن شیر و شیر

یعني د نیکانو خلکو کار او کلام په خپل ځان مه قیاس کوه فرق ډیر دی ځکه چې د شیر او شیر لیکلو کې یو شان دی خود یو معنی پې او د بل معنی شیر (زمري) دی دې کې لوي فرق دی.



۱۶ جمادی الاولیٰ ۱۴۱۰ هـ

بَابُ الْوُتْرِ:

قال الله تعالى: ﴿وَالشَّفْعِ وَالْوُتْرِ، وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرَ﴾. (سورة الفجر آيت: ۲-۳)

دوتر لغوي معنی: وتریترو ترا بالفتح و الکسر جفت طاق کولو په معنی سره دی دغه شان باب افعال نه ایتاریو خیز طاق جوړیدو په معنی دی وتر هر هغه مونخ ته ویلی شي چې دري رکعته وي خود فقهاو اصطلاح کې وتر هغه خاص مونخ ته ویلی شوي چې د ماسخوتن مونخ پسې فوراً کیږي، دې باب کې ددې وتریان دی ددې متعلق احادیث دي، داسې د وتریو اطلاق په تهجد و باندې هم کیږي او مطلق صلوٰة اللیل باندې هم اطلاق کیږي خودلته د هغه معروف وتریو بیان دی کوم وتر اللیل یعنی د شپې وتر په نوم سره مشهور دی وتر النهار یعنی د ورځې وتر اطلاق په ما بنام مونخ باندې دی.

الفصل الأول:

د وتریو دوجوب او تعداد رکعاتو نو بیان:

﴿۱﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى

ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايي: د شپې مونخ دوه دوه رکعته دي او

فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمْ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً تُؤْتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى» (بخاري، مسلم)^(۱)

که چاته د شپې تیریدو ویره وي یو رکعت وکړه دا (یو رکعت) به اولني شوی مونخ طاق کړي.

توضیح: توتر له ماقد صل: د وتر په مباحثو کې په ډیرو ځایونو کې د فقهاو اختلاف دی دلته یې د دوه لویو مسائلو متعلق بحث کړی دی اولني بحث دې کې دی چې آیا وتر واجب دي او که سنت او دویم بحث د وتریو د رکعتونو په تعداد کې دی.

اول بحث: د وتریو حیثیت: د وتر واجب کیدو او سنت کیدو کې د فقهاو اختلاف دی:

د فقهاو اختلاف: امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل او صاحبین رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فرمایي وتر سنت دي واجب نه دي، امام صاحب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایي وتر واجب دي او د فرضو او سنتو په مینځ کې یو درجه ده

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۷۷/۲، رقم الحديث: ۹۹۰، ومسلم في الصحيح ۵۱۶/۱ رقم الحديث: ۱۱۵-۷۴۹، وأبو داود ۸۰/۲

رقم الحديث: ۱۳۳۶.

دې نه رابې ويلي کيږي، عملاً د فرضو په شان دي او اعتقاداً واجب دي. (المرقات ۳/۲۳۶).
 د بېو د درجه امام صاحب متعارف کړه، ځکه چې اثبات د احکامو د پاره دلائل څلور دي نه ثابت
 احکامات هم څلور قسمونو باندې کيدل په کار دي: (۱) قطعي الثبوت قطعي الدلالة، (۲) قطعي
 الثبوت ظني الدلالة، (۳) ظني الثبوت قطعي الدلالة، (۴) ظني الثبوت ظني الدلالة. دې دلائلونه
 فرائض، واجبات، سنن مؤکده او سنن زوائد، مستحبات ثابت دي لهذا د فرضو سره يو درجه د وځوب
 هم ده عملاً د فرضو په شان دي خو اعتقاداً فرض نه دي بلکه واجب دي. دې منکر کافر نه وي گمراه
 وي. جمهور هم د وترو د هغه درجه مني خو په ژبه د واجب اعلان نه کوي خو دغه حضرات و ترد ستونه
 اهم گنډي او د فرضو نه کم درجه کې يې مني، امام صاحب رحمه الله دې ته واجب وايي خو جمهور دې
 تصريح نه کوي.

د جمهورو دلائل: جمهور د وترو په سنتيت باندې لاندې دلائل پيش کوي: (۱) د حضرت علي رضي الله عنه

فرمان دي: د هغه نه د وترو د حيثيت په باره کې تپوس وشو هغه وفرمايل: الوتر ليس بحتم

كصلوكم المكتوبة ولكن سن رسول الله صلى الله عليه وسلم (ترمذي ج ۱ ص ۱۰۳)

(۲) د حضرت ابن عمر رضي الله عنه روايت دی: مشکوة ص ۱۱۳ باندې مذکور دی، او دې باب حديث

نمبر ۲۳ دی الفاظ يې دادي: عن مالك بلغه ان رجلا سأل ابن عمر عن الوتر أو واجب هو فقال

عبدالله قد اوتر رسول الله صلى الله عليه وسلم واوتر المسلمون. ابن عمر رضي الله عنه د واجب لفظ نه دی

استعمال کړی. (المرقات ۳/۳۵۱).

(۳) د طلحة بن عبيدالله حديث دی دې کې يو اعرابي د حضور صلى الله عليه وسلم نه د پنځه مونځونو نه

علاوه د يو مونځ تپوس وکړو: هل علي غيرهن، دې جواب کې حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل: لا، الا

ان تطوع (رواه مسلم)

دې نه معلومه شوه چې د پنځه فرائضو نه علاوه مونځ ضروري او واجب نه دی بلکې ټول تطوع او نفل

دي.

(۴) جمهورو د عقلي دليل نه هم استدلال کړی دی او ثابته شوه چې څه علامات داسې دي، دې نه

معلوميږي چې وتر سنت دي واجب نه دي دې د پاره مستقل وخت نشته بلکې د ماسخوتن تابع دي،

دويم دا چې دې د پاره آذان او اقامت نشته دا ټول علامات په دې باندې دلالت کوي چې وتر سنت دي

واجب نه دي.

د امام ابو حنيفه رحمه الله دلائل: امام ابو حنيفه رحمه الله د وځوب وتر قول کې ځان له نه دی بلکې حضرت

ابن مسعود، حضرت حذيفه، ابراهيم نخعي، يوسف بن خالد سمي، سخون، سعيد بن مسيب،

ابو عبیده بن عبد الله بن مسعود ضحاک ، مجاهد او حسن بصری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ داسی د اکابر جماعت هم د و ترو د وجوب قائل دي .

دلایل: (۱) د امام ابو حنیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اولنی دلیل د حضرت بریده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث دی ددی الفاظ دادی حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي درې خَلْفِي : الوتر حق فمن لم يوتر فليس منا الخ (ابوداؤد) . (المركات ۳/۳۵۰).

دلته حق په معنی د واجب دی او فلیس منا وعید د سخت وجوب دلیل دی .
(۲) دویم دلیل : مشکوة ص ۱۱۳ باندې د حضرت ابویوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حدیث نمبر ۱۲ دی ، ددی الفاظ دادی : الوتر حق على كل مسلم (ابوداؤد) (المركات ۳/۴۳۶).

(۳) مشکوة ص ۱۱۲ باندې د حضرت خارجه بن حذافه حدیث نمبر ۱۴ دی ددی خه الفاظ دادی : قال خرج علينا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقال ان الله امدكم بصلاة هي خير لكم من حبر النعم الوتر (ترمذي ، ابوداؤد) . (المركات ۳/۳۳۹).

وجوب د و ترو د پاره ددی حدیث نه د استدلال طریقه داده چې دې حدیث کې د امدکم الفاظو مطلب دادی چې الله تعالی تاسو ته مزید یو مونخ درکړی دی ستاسو مزید امداد یې کړی دی ، د مزید او مزید علیه قاعده داده چې د مزید د پاره ضروري ده چې د مزید علیه انصرام او انقطاع او اختتام به کیږي تر څو مزید علیه محدود او متعین نه وي او انتهاء ته نه وي رسیدلی ، دې باندې مزید د زائد کیدو تصور نه شي کیدی ، اوس دا کتل دي چې مزید علیه دلته سنن او نوافل راخستلی شي دا صحیح نه ده ځکه نوافلو د پاره حد نشته دی چې دې باندې د نوافلو انقطاع راشي او وتر دې باندې سوا کړي ، ددی نه معلومه شوه چې امدکم لفظ دا وایي چې مزید علیه سنن نوافل نه دي بلکې فرائض دي او فرائضو باندې الله یو مزید مونخ عطاء کړو او وی فرمایيل چې هغه واجب دي او هغه وتر دي .

(۴) د امام صاحب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څلورم دلیل ددی باب حدیث نمبر ۱۴ دی دې کې فأوتروا يا اهل القرآن الفاظ دي دې کې د امر صیغه ده د وجوب دلیل دی . (المركات ۳/۳۳۹).

(۵) ددی باب حدیث نمبر ۱۵ دی دې کې من لم عن وتره فليصل اذا أصبح الفاظ دي ددی نه معلومه شوه که وتر قضاء شي ددی کول ضروري دي دا هم د وجوب دلیل دی . (المركات ۳/۳۴۱).

(۶) امام مالک او احمد رَضِيَ اللهُ تَارِكًا وتر باره کې فرمایي : يعزز تارك الوتر ولا تقبل له شهادة ابدا ، دا فتوی هم ددی خبرې دلیل دی ددوي په نزد هم وتر واجب دي صرف نوم کې یې فرق دی ، دا حضرات د واجب په ځای ورته سنت وایي او امام صاحب رَضِيَ اللهُ وَرْتَهُ د واجب نوم اخستی دی .

جواب: جمهورو د حضرت علي رضي الله عنه د روایت نه استدلال کړی دی ددې جواب دادی چې مونږ هم وایو و تر فرض نه دي او ددوي مطلب هم دادی چې و تر فرض نه دي بلکې واجب دي حتم لفظ د فرضو د پاره استعمال دی. جمهورو د ابن عمر رضي الله عنه د روایت نه استدلال کړی دی جواب دادی د انصاف تقاضا هم داده چې دا روایت د جمهورو دلیل نه شي جوړیدی ځکه چې سائل بار بار سوال کړی دی ایا و تر فرض دي او گه واجب؟ جواب کې ابن عمر رضي الله عنه نه د سنت لفظ ویلی دی نه د فرض او نه د واجب بلکې هغه د سنت اطلاق نه د بېچ کیدو کوشش کړی او د فرض اطلاق هم نه کوي هغه وخته پورې چې د و ترور تبه نه ده ظاهره شوې هغه وخت دلیل ظني الثبوت قطعي الدلالة یا قطعي الثبوت ظني الدلالة نه وو د واجب درجه نه وه دا درجه وروستو بنکاره شوه.

باقي واقعه د اعرابي چې شروع کې وه د و تر حکم لانه و و راغلی دي کې د عیدینو د مونځ حکم هم نه وو حالانکه جمهور د عیدینو و جوب مني باقي ددوي د استدلال چې د و تر و د پاره وخت نشته اذان او اقامت نشته ددې جواب دادی د ماسخوتن وخت د و تر وخت دی او و تر د ماسخوتن تابع دي ځان له د اقامت او اذان ضرورت نشته او دا هم ضروري نه ده چې د کوم مونځ د پاره اذان او اقامت نه وي هغه بیه سنت وي او عیدینو د پاره هم اذان او اقامت نشته حالانکه هغه واجب دي.

دویم بحث د و تر و در کعاتونو تعداد: صل رکعة واحدة، د و تر و په مسئله کې دویم لوي اختلاف ددې د رکعتونو تعداد کې دی چې و تر یو رکعت دی یا دري دي یا پنځه دي یا څومره دي روایاتو کې د ډیرو اقوالو د وجې نه د فقهاو په مینځ کې اختلاف پیدا شوی دی.

د فقهاو اختلاف: د امام مالک رحمه الله په نزد و تر دري رکعت دي خو په دوه سلامو سره او دا سلام د سجده سهوي سلام په شان قاطع صلوة نه دی، د امام احمد رحمه الله په نزد حقیقه او اصلاً و تر یو رکعت دی خودې نه مخکې دوه رکعت شفعه لازم ده یعنې و تر بیه هله ادا کړې چې دې نه مخکې دوه رکعت شفعه وي چې یو رکعت ددې د پاره مؤثر جوړ شي، د امام شافعي رحمه الله په نزد و تر یو رکعت هم جائز دی ادنی درجه ده او دري هم جائز دي چې فصل درجه ده او ۵، ۷، ۹، ۱۱ رکعت هم په یو سلام سره جائز دي. (المقات ۳۴۰-۳۴۱/۳).

د امام صاحب رحمه الله په نزد صلوة و تر یو مخصوص مونځ نه دی هغه دري رکعت دي د دريو نه کم و تر نه دي او نه ډیر دي. (المقات ۳۴۱/۳).

خلاصه دا چې د امام مالک، امام احمد بن حنبل رحمهما الله مسلک د مال په اعتبار سره په عملي طور باندې، د احنافو د مسلک پشان دی، دا اختلاف کوم واضح اختلاف نه دی، اصل اختلاف امام شافعي رحمه الله سره پاتې شو د هغې بیان کول په کار دي.

دلائل: دیورکعت وترو د ثبوت د پاره امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ مشكوة ص ۱۱۳ باندي د نافع روايت نمبر

۲۵ نه استدلال کړی دی، دې کې او تر یو احوده الفاظ راغلي، (المركات ۳/۳۴۱).

امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ دویم دلیل مشكوة ص ۱۱۲ باندي د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نمبر ۲۵ دی، دې کې حضرت معاویہ رضی الله عنه د یورکعت وترو تذکره چې کله د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مخې ته راغله، ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وفرمایل: هغه صحابي رسول هم دی او فقیه هم دی چې دا په خپل حال باندي پرېزده. (المركات ۳/۳۵۰).

د امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ دریم دلیل مشكوة ص ۱۱۲ باندي د حضرت ابو ایوب انصاري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث نمبر ۱۳ دی دې نه مخکې حضرت عبد الله بن ابي قيس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نمبر ۱۱ هم دی د دې دواړو روایاتو نه شوافع یو نه واخله دیارلس پورې وتر ثابتوي. (المركات ۳/۲۳۶).

(۱) امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ درې رکعاته وترو اثبات د پاره مشكوة ص ۱۰۶ باندي د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حديث نه استدلال کړی دی چې الفاظ یې دادي: **وعنها قالت كان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يصلي من الليل ثلاث عشرة ركعة منها الوتر وركعتا الفجر.**

(۲) امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ مشكوة ص ۱۰۶ باندي د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نه استدلال کړی دی، دې کې واضح دا الفاظ دي: **ثم او تر بثلاث، او داروايت مسلم کې هم دی.**

(۳) امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ ابواب الوتر فصل ثاني کې د عبد العزيز بن جريج حديث نمبر ۱۶ نه استدلال کړی دی دې کې د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا نه تپوس وشو، چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کوم سورتونه وترو کې لوستل؟ حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دوام طرف ته اشاره کولو سره وفرمایل: حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اولني رکعت کې سورة اعلى لوسته، دویم رکعت کې سورة کافرون، دریم رکعت کې یې سورة اخلاص او معوذتین ویل دا واضح دلیل دی چې وتر درې رکعاته دي په یو سلام سره.

(۴) امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت نه استدلال کړی دی الفاظ یې دادي: **كان رسول الله يقرأ في الوتر بسبح اسم ربك الاعلى وقل يا ايها الكافرون وقل هو الله (ترمذي، نسائي) (المركات ۳/۳۴۱).**

(۵) علامه ابن الهمام فتح القدير کې د حاکم په حواله سره یو روايت نقل کړی دی الفاظ یې دادي:

عن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قالت كان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يوتر بثلاث لا يسلم الا في آخرهن.

(۶) دارقطني د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يو روايت نقل کړی دی فرمایي: **وتر الليل ثلاث كوتر النهار صلوة المغرب.** داروايت موقوف هم دی او مرفوع هم دی، که موقوف وي نو موقوف هم داسې

سمعي مسائلو کې د مرفوع په حکم کې وي .

(۷) حافظ ابن عبد البر تمهید کې صحیح سند سره د حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ مرفوع حدیث داسې نقل کړی: ان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نهی عن البتیراء ان یصل الرجل واحدا (نصب الراية) امام محمد رحمۃ اللہ موطا کې د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ دا اثر نقل کړی دی: ما اجزأت رکعة قط، طحاوي کې د ابو خالد رحمۃ اللہ نه دا نقل دي هغه فرمایي: ما د ابو العالیه رحمۃ اللہ نه د وترو باره کې تپوس وکړو هغه وفرمایي: مونږ ته صحابو بنودلي دي وتر د ما بنام د مونږ په شان دي یو د ورځې وتر دي یو د شپې وتر دي .

(۸) امام ابو حنیفه رحمۃ اللہ یو مضبوط دلیل مشکوٰة ص ۱۱۳ باندې د حضرت علي رضی اللہ عنہ حدیث ۲۴ دی الفاظيې دادي: وعن علي قال كان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بثلاث یقرأ فیهن بتسع سور من المفصل یقرأ فی کل رکعة بثلاث سور اخرهن قل هو الله احد .

په دې حدیث کې بالکل تصریح موجود ده چې وتر دري رکعاته دي او په هر رکعت کې نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم دري دري سورتونه لوستلي دي چې مجموعه يې نهه سورتونه مکمل کيږي . (المرقات ۳/۳۴۱).

جواب: چېرته چې او تر یو واحد لفظ راغلی دی نو او تر طاق جوړیدو په معنی سره دی شفعي سره یو رکعت یو ځای کیدو سره وتر جوړ کړل یا د یو رکعت ذکر چرته هم نشته، یعنی یو واحد الفاظ نه بلکې او تر یو واحد الفاظ دي او کومو روایاتو کې چې پنځه، اوه، نهه، یولس رکعاته ذکر دي هلته وتر دري دي باقي د تهجدو مونږ مرلې دي .

د وترو اطلاق په تهجدو هم کيږي ټوټر ماقد صلی، مندرجه بالا تحقیق د پاره دلیل دی. د حضرت معاویه رضی اللہ عنہ د روایت جواب ورکولو ضرورت نشته په خپله ابن عباس رضی اللہ عنہ د معاویه رضی اللہ عنہ عمل ناقابل عمل گرځولی او خلک يې ترې منع کړي وو دا ددې خبرې دلیل دی چې هغه وخت کې یو رکعت وتر تصور نه وو دغه وجه ده چې حسن بصري رحمۃ اللہ فرمایي: دري رکعتو وترو باندې د صحابو اجماع ده، احتیاط هم په دې کې دی چې دري رکعتو وشي یو رکعت په دريو کې دننه دی او درې په یو کې دننه نه وي .

فقهاو درې رکعتو وتر افضل گرځولی دي دغه اتفاقي افضل صورت باندې اتفاق کول په کار دي دا خبره ثابته ده چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم یو رکعت کولو نه منع فرماله غیر مقلدینو ته په کار دي چې د فقهاو متفقہ فیصلې ته احترام وکړي د یو رکعت وتر ضد دي پرېږدي .

وتر جو ریڊو ڊپاره یور کعت وی:

﴿۲﴾ وَعَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « الْوَتْرُ رَكْعَةٌ

ر حضرت عمر رضي الله عنه نه روایت دی وایی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایي: وتر یور کعت دی او د

مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۱).

شپي په آخري حصه کې وتر (کول افضل) دی.

توضیح: الوتر رکعت: د دې مطلب دادی چې دوه رکعتہ منځکې شوې دي چې یور کعت یې بل ورسره یو ځای کړو اوس درې رکعتہ وتر جوړ شو، ظاهري الفاظو نه اخواددې د تاویل ضرورت ځکه راغی چې دې ټولو روایتو کې تطبیق به وشي، روایاتو کې درې رکعتہ وتر بنکاره ذکر دي د وتر مستحب وخت د شپي آخره حصه ده. (المراقات ۳/۳۲۸).

د حضرت عائشې رضي الله عنها روایت مطلب:

﴿۳﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً

د عائشې رضي الله عنها نه روایت دی وایی چې حضور صلى الله عليه وسلم به د شپي دیارلس رکعتہ کول، دې کې

يُوتِرُ مِنْ ذَلِكَ بِخَمْسٍ لَا يَجْلِسُ فِي هَيْئٍ إِلَّا فِي آخِرِهَا . (متفق عليه) ^(۲)

به یې پنځه رکعات وتر کول او دې کې سواد آخري رکعت نه یو کې هم نه کیناستو.

توضیح: یوتر من ذلك بخمس: د دې دا مطلب نه دی چې حضور صلى الله عليه وسلم پنځه رکعتہ وتر کړي دي مطلب دادی چې حضور صلى الله عليه وسلم دیارلس رکعاته داسې انداز کې کړي دي چې هره شفعه باندې تشهد وویا به سلام وویا به حضور صلى الله عليه وسلم څه استراحت کولو خو آخري پنځه رکعاته کې درې وترو، دې کې شفعه کولو نه پس حضور صلى الله عليه وسلم استراحت نه کولو بلکې سلام نه پس بغیر توقف حضور صلى الله عليه وسلم درې رکعتہ وتر کول. (المراقات ۳/۳۲۹).

البته وترو نه پس دوه رکعتہ په ناسته باندې کول، بیا استراحت کولو، خلاصه دا چې دې حدیث کې صرف د آخري شفعه د تهجد او وترو نقشه بنودلې، دې نه پس دوه رکعتہ نفل په ناسته کول او استراحت

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۱۸/۱ رقم الحديث: ۷۵۲-۱۵۳.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰/۲ رقم الحديث: ۱۱۴، ومسلم في الصحيح ۵۰۸/۱ رقم الحديث: ۱۲۳-۱۲۷، وأبو داود ۷۵/۲ رقم حديث: ۱۳۳۸.

طرف ته اشاره شوي ده دا ددي روایت داسې مطلب دی چې د احنافو مسلک موافق دی د احنافو په نزد وتر پنځه نه بلکې درې رکعاته دي .

شوافع حضرات ددي مطلب دا اخلې چې حضور ﷺ آخر کې پنځه رکعاته وتر کول دي کې يو سلام او يوه اخري قعده وه خبره ختمه ، دي کې نور هم ډير تاويلات دي والله اعلم بحقیقه الحال . (المرقات ۳/۳۲۹).

د حضور ﷺ دوترو او تهجدو پوره نقشه :

﴿٤﴾ وَ عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ قَالَ انْطَلَقْتُ إِلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ
سعد بن هشام رضی اللہ عنہ وایي زه د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا په خدمت کې حاضر شوم او عرض مې وکړو
أَتَيْتَنِي عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ : أَلَسْتَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ ؟
چې ماته د حضور ﷺ د خلق باره کې ووايه عائشه رضی اللہ عنہا فرمایي تا قرآن نه دی لوستلی ؟
قُلْتُ : بَلَى . قَالَتْ : فَإِنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ الْقُرْآنَ . قُلْتُ :
معارض وکړو ولې نه ویلی مې دی وی فرمایل : د حضور ﷺ اخلاق قرآن دی مایا عرض وکړو
يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَلْبَيْتِي عَنْ وَثْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ : كُنَّا نَعِدُّ لَهُ
ای عایشې رضی اللہ عنہا ! د نبی ﷺ وترو باره کې څه ووايه ؟ وې فرمایل : ما به انتظام کړې وو د نبی
سِوَاكَ وَ طَهْرَهُ فَيَبْعَثُهُ اللَّهُ مَا شَاءَ أَنْ يَبْعَثَهُ مِنَ اللَّيْلِ
ﷺ دپاره مواک او داودس داو بوکله چې نبی ﷺ تعالی د شپې پاڅول غوښتل پاڅوو به یې
فَيَتَسَوَّكَ وَ يَتَوَضَّأُ وَ يُصَلِّي تِسْعَ رَكَعَاتٍ لَا يَجْلِسُ فِيهَا
نبی ﷺ به مواک وکړو بیا او دس او نه رکعته مونځ به یې وکړو چې نه به کیناستو په بل رکعت کې
إِلَّا فِي الثَّامِنَةِ فَيَذْكُرُ اللَّهَ وَ يَحْمَدُهُ وَ
په غیر د اتم رکعت نه چې اتم رکعت به یې وکړو کیناستو به ، د الله ذکر به یې کولو تعريف به یې کولو او
يَدْعُوهُ ثُمَّ لِيَنْهَضَ وَلَا يُسَلِّمُ فَيُصَلِّي التَّاسِعَةَ ثُمَّ
دعا به یې غوښتله بیا د سلام اړولو نه بغير به نهم رکعت ته پاڅیدو بیا به یې نهم رکعت پوره وکړو بیا به
يَقْعُدُ فَيَذْكُرُ اللَّهَ وَ يَحْمَدُهُ وَ يَدْعُوهُ ثُمَّ
کیناستو تشهد کې د الله ذکر به یې کولو د هغه تعريف به یې بیانولو او الله نه به یې دعا غوښتله دا به یې

يُسَلِّمُ تَسْلِيمًا يُسَبِّحُنَا ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا يُسَلِّمُ وَهُوَ قَاعِدٌ فَتِلْكَ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً

مونږ ته په تيز آواز او رولوسره سلام گرځولودې نه پس به يې په ناسته دوه رکعته کول نو دا يولس رکعته شو

يَا بُنَيَّ إِذَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخَذَ اللَّحْمَ

ای زما زویه، کله چې د حضور صلی الله علیه و سلم عمر زیات شو او ددیر عمر د وجې نه په بدن غوښه زیاته شوه

أَوْ تَرَ يَسْبَعُ وَصَنَعَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ مِثْلَ صَنِيعِهِ فِي الْأُولَى فَتِلْكَ تِسْعٌ يَا بُنَيَّ وَكَانَ

اوه رکعته سره د و تر و به يې کول او دوه رکعته په ناسته وکړل ای زما بچیه دا نه رکعته شو، او و به

نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَحَبَّ أَنْ يُدَاوِمَ عَلَيْهَا

نبي صلی الله علیه و سلم چې کله به يې یو مونځ کولو دا خبره به يې خوښوله چې هميشه والې وکړې شي په دې باندې

وَكَانَ إِذَا غَلَبَهُ نَوْمٌ أَوْ وَجَعٌ عَنِ قِيَامِ اللَّيْلِ

او چې کله به غالب شو په نبي صلی الله علیه و سلم باندې خوب یا بل داسې تکلیف چې دهغې د وجې د شپې او دریدل

صَلَّى مِنَ النَّهَارِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً وَلَا أَعْلَمُ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مکڼ نه وو نو نبي صلی الله علیه و سلم به د ورځې اوله حصه کې د ولس رکعته کول زه نه پوهیدم چې نبي صلی الله علیه و سلم

قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ فِي لَيْلَةٍ وَلَا صَلَّى لَيْلَةً إِلَى الصُّبْحِ وَلَا صَامَ

کله هم په یو شپه کې ټول قرآن لوستلی دی او نه يې ټوله مونځ کړې دی تر سحره پورې او نه يې روژې

شَهْرًا كَامِلًا غَيْرَ رَمَضَانَ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(۱)

نیولې پوره میاشت په غیر د میاشت د رمضان نه.

توضیح: الا في الثامنة: دا روایت هم د شوافعو مستدل دی چې په یو سلام سره اته رکعته جائز دي. (المرقات ۲/۳۳۰).

غیر رمضان: حضور صلی الله علیه و سلم د روژې میاشتي نه علاوه پوره میاشت روژې نه دي نیولې، دې حدیث او د حضرت عائشې رضی الله عنها په حدیث کې تعارض دی دې کې مذکور دی چې حضور صلی الله علیه و سلم به د شعبان ټولې روژې نیولې، د دې په جواب کې هم د حضرت عائشې رضی الله عنها یو حدیث دی، حضور صلی الله علیه و سلم به اکثر او غالب شعبان روژو سره تیروله فللا کثر حکم الكل، تعارض پاتې

نه شو .

دوترو نه پس ددوه رکعتون نقل : ثم یصلی رکعتین وهو قاعد : دې کې بحث تیر شوی دی دوترو نه پس دوه رکعاته څنگه دي یو حدیث کې بنکاره حکم دی خپل وتر مونځ د شپې آخري مونځ جوړ کړه دې نه معلومه شوه چې دوترو نه پس بل مونځ نشته دی حدیث کې مذکور دي چې حضور ﷺ دوترو نه پس دوه رکعت په ناسته کړي دي ، امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ دوترو نه پس دوه رکعت نفل کولو والا حدیث نه دی قبول کړی ، (المرقات ۳/۳۳۱) .

حضرت امام احمد بن حنبل رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي نه یې په خپله کوم او نه ترې څوک منع کوم ، جمهور فقهاء وايي دې نه انکار نه شي کولی دا دوه رکعاته نفل ثابت دي ، روایاتو کې چې کوم تعارض دی داسې یې ختموی دواړه طریقې جائز دي کول هم جائز او نه کول هم جائز دي ، حدیث کې د امر صیغه ده دا حکم استحبابي دي وجوبي نه دی تعارض نشته ، بعضې علماو دا تطبیق کړي ماسخوتن وخت کې که وتر وکړي دا دوه رکعات د ولاړې په ځای په ناسته وکړه ګیني مه یې کوه ، دې سره هم تعارض لرې کیږي ، خلاصه دا چې دا خبره ډیره واضحه ده دې دوه نفلو په باره کې خبره هله ده چې وتر ماسخوتن وخت کې وکړي که د شپې آخره حصه کې وتروي بیا وتر آخري مونځ دی .

وتر د شپې آخره حصه کې کول په کار دي :

﴿٥٥﴾ وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وَتَرَا»^(١)

ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې حضور ﷺ فرمایي : خپل د شپې آخري مونځ وتر جوړ کړئ .

﴿٦٦﴾ وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَادِرُوا الصُّبْحَ

ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت کړې د نبي کریم ﷺ نه چې فرمایي : جلتئ کوی د سحر د آثارو بنکاره

بِالْوُتْرِ» . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)^(٢)

کیدو سره په وتر کولو باندي .

ددیني طلباود پاره دوترو حکم :

﴿٧٧﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ خَافَ

جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دی وايي چې : حضور ﷺ فرمایي : کوم کس ته چې ددې خبرې ویره وي

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٤٨٨/٢، رقم الحديث: ١٩٩٨، ومسلم في الصحيح ٥١٧/١ رقم الحديث: ١٥١-٧٥١ .

(٢) أخرجه مسلم في الصحيح ٥١٧/١ رقم الحديث: ١٤٩-٧٥٠ .

أَنْ لَا يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ وَ مَنْ طَمِعَ

چې د شپې آخره کې نه پاڅم هغه له په کار دي چې د شپې په شروع کې و ترو کړي او د چا چې امید وي

أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإِنَّ صَلَاةَ آخِرِ اللَّيْلِ

د پاڅیدو د شپې په آخره حصه کې هغه دې د شپې آخره کې و ترو کړي ځکه چې مونځ دا آخرې حصې د شپې

مَشْهُودَةٌ وَ ذَلِكَ أَفْضَلُ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(١)

مشهود (یعنې دې وخت کې د رحمت فرشتې، برکات او انوارات نازلېږي) دي او دا افضل دی.

توضیح: آخر الليل: د شپې آخره حصه کې پاڅیدل ریاضت او عبادت دی خپته خالي وي عبادت په آسانه کېږي بلکې زړه یې لگي د الله تعالی د انواراتو او برکاتو نزول کېږي ځکه ارشاد دی که امید یې وي چې آخرې حصه د شپه کې پاڅیدی شي نو و تر مؤخر کړه چې د شپې آخرې حصې فضائل حاصل شي د چا علمي کار وي طالب علم وي مطالعې او تکرار کې مشغول وي هغه دې ماسخوتن وخت کې و ترو کړي او اوده دې شي لکه داسې راتلونکي د حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت مطلب هم دادی.

شیخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: که طالب علم د ماسخوتن و ترو کړه هغې نه پس یې دوه رکعاته نفل وکړل ده ته ثواب حاصل شو. (اشعة اللمعات ٥٧٢، المرقات ٣/٢٢٣).

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د درې خبرو وصیت کړی دی:

﴿٨﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ أُوْتِرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ

عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شپې هره حصه کې و ترو کړي دي یعنې د شپې په شروع کې

وَ أَوْسَطِهِ وَ آخِرِهِ وَ أَلْتَمَى وَ تَرْتُهُ إِلَى السَّحْرِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) ^(٢)

د شپې مینځ او د شپې آخرې حصه کې هم خود عمر په آخرې وخت کې د سحر وخت ورله مقرر کړی وو.

﴿٩﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: أَوْصَانِي خَلِيلِي بِثَلَاثٍ: صِيَامٍ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ

ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي زما ملگري (نبي عَلَيْهِ السَّلَام) ماته د درې خبرو وصیت کړی: درې روزې نیول په هره

(١) أخرجه مسلم في الصحيح ٥٢٠/١ رقم الحديث: ١٦٢-٧٥٥.

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ٤٨٦/٢ رقم الحديث: ١٩٦٦، ومسلم في الصحيح ٥١٢/١ رقم الحديث: ١٣٧-٧٤٥.

شَهْرٍ وَ رَكَعَتَيِ الضُّحَىٰ وَ أَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أُنَامَ . (متفق عليه) .^(۱)

مياشت کې ، دويم دوه ركعت د شابت مونځ كول ، او دريم دا چې داود و كيدو نه مخكې وتر كول .

الفصل الثاني:

په شرعي آسانتياو باندې شكر ادا كول په كار دي :

﴿١٠﴾ عَنْ غُضَيْفِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: أَرَأَيْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

غضيف بن حارث رضی اللہ عنہا وي دي وايي چې ماد عائشي رضی اللہ عنہا ته تپوس و كړو چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم

كَانَ يَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ أَمْ فِي آخِرِهِ ؟ قَالَتْ :

به غسل جنابت دشپې شروع كې كولو يا آخره حصه كې ؟ عائشي رضی اللہ عنہا وفرمايل كله به نبي صلی اللہ علیہ وسلم د

رَبَّنَا اغْتَسَلَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ وَرَبَّنَا اغْتَسَلَ فِي آخِرِهِ قُلْتُ : اللَّهُ أَكْبَرُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي

شپې شروع حصه كې غسل كولو او كله آخره حصه كې ماوويل الله ډير لوي دي ټول تعريفونه هغه الله لره

جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً قُلْتُ : كَانَ يُوتِرُ أَوَّلَ اللَّيْلِ أَمْ

دي چې ديني امورو كې يې آسانتياو سټې بيا يې تپوس و كړو نبي صلی اللہ علیہ وسلم وتر دشپې شروع كې كولا يا

فِي آخِرِهِ ؟ قَالَتْ : رَبَّنَا أُوتِرَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ وَرَبَّنَا أُوتِرَ فِي آخِرِهِ

آخره حصه كې ؟ عائشي رضی اللہ عنہا وفرمايل : كله به يې شروع كې كولو او كله دشپې آخره حصه كې كول ،

قُلْتُ : اللَّهُ أَكْبَرُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً قُلْتُ :

ماوويل الله ډير لوي دي ټول تعريفونه الله دپاره دي چې ديني امورو كې يې آسانتياو سټې بيا يې تپوس

كَانَ يَجْهَرُ بِالْقِرَاءَةِ أَمْ يَخْفَى ؟ قَالَتْ : رَبَّنَا جَهَرَ بِهِ وَ رَبَّنَا خَفَى

و كړو قرائت يې په مزه كولو يا تيز او ازباندې وي ويل كله يې په تيز او از قرائت كولو او كله په مزه او ازباندې

قُلْتُ : اللَّهُ أَكْبَرُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) وَ رَوَى ابْنُ مَاجَةَ

ماوويل الله ډير لوي دي ټول تعريفونه الله دپاره دي چې ديني اموري آسان كړي (ابن ماجه ددې حرف

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۵۶/۳، رقم الحديث: ۱۱۷۸، ومسلم في الصحيح ۱/۱۹۹، رقم الحديث: ۸۵-۷۲۱، وأبو داود ۱۳۸/۲

رقم الحديث: ۱۱۳۲، والنسائي ۳/۲۲۹، رقم الحديث: ۱۲۷۷، والترمذي ۳/۱۳۲، رقم الحديث: ۷۶۰.

الْفَضْلُ الْأَخِيرُ. (۱)

آخري فقره نقل کړې ده.

د تهجد او وترو مونځونو د رکعتونو تعداد :

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: بِكَمْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

عبدالله بن ابی قیس رضی الله عنه وایي : ما د عائشې رضی الله عنها نه تپوس وکړو چې حضور صلی الله علیه و سلم خو

يُوتِرُ؟ قَالَتْ: كَانَ يُوتِرُ بِأَرْبَعٍ وَثَلَاثٍ وَسِتِّينَ وَثَلَاثٍ

رکعاته و تر کول؟ عائشه رضی الله عنها وایي: حضور صلی الله علیه و سلم به کله څلور او درې او کله شپږ او درې رکعاته

وَ ثَمَانٍ وَ ثَلَاثٍ وَ عَشْرٍ وَ ثَلَاثٍ وَ لَمْ يَكُنْ يُوتِرُ بِالنَّقْصِ مِنْ سَبْعٍ

کله اته او درې رکعاته او کله لس او درې رکعاته و تر کول او رسول الله صلی الله علیه و سلم به و تر نه کول کم د اوو

وَلَا بِأَكْثَرٍ مِنْ ثَلَاثِ عَشْرَةٍ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (۲)

رکعتونو نه او نه زیات د دیارلسو رکعتونو نه.

توضیح: باریع و ثلاث: حضرت عائشه رضی الله عنها پوره احتیاط سره د تهجد و رکعتونو ځانله ذکر کړی دی اود و تر و رکعتونو ذکر جدا فرمایي: حضور صلی الله علیه و سلم څلور رکعاته تهجد او درې رکعاته و تر کول ددې مجموعه او هر رکعاته ده، کله شپږ او درې و تر دا نه هر رکعاته شو، کله اته رکعاته او درې و تر دا یولس رکعاته شو، کله لس رکعاته او درې و تر دا ټول دیارلس رکعاته شو، حضرت عائشې رضی الله عنها چې کوم اهتمام سره درې و تر جدا ذکر کړي دا ددې خبرې دلیل دی چې و تر درې رکعاته دي. (المرقات ۳/۳۲۵).

آخر کې حضرت عائشې رضی الله عنها د حضور صلی الله علیه و سلم عام عادت بیان کړی دی، عمومي طور باندې حضور صلی الله علیه و سلم او و نه کم او د دیارلسو نه ډیر و تر یعنی تهجد او و تر دواړه نه کول دلته د و تر و اطلاق په تهجد و باندې هم دی او دا حصر د عمومي حالاتو په اعتبار سره دی ګینې پنځه او پنځلس رکعاته هم ثابت دي خو دغه معمول کم وو.

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۵۳ رقم الحديث: ۲۲۶.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲/۹۷ رقم الحديث: ۱۳۶۲.

دوتر مونځ واجب دی :

﴿۱۲﴾ وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْوِتْرُ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ»

ابو ایوب رضی اللہ عنہ راوی دی وایی چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرماییل: وتر هر مسلمان باندی حق دی

فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتَرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتَرَ بِثَلَاثٍ

لهذا خوک چې وتر پنځه رکعاته کول غواړي پنځه رکعته دې وکړي او خوک چې درې رکعته کول غواړي

فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتَرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ»^(۱).

درې رکعته دې وکړي خوک چې یو رکعت کول غواړي یو رکعت دې وکړي.

توضیح: الوتر حق: دې حدیث نه د وترو وچوب واضح معلوم دی بیا د وترو درې پنځه او یو رکعت ذکر دي. (المرقات ۳/۳۳۶).

سفيان ثوري پنځه رکعاته واخیستل دلته شوا فعو یو رکعت واخسته او احد فو درې رکعات واخیستل دغه شان حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم یو قول هم امت لاندې نه دی غور خولی.

وترو ته ترغیب او دهغي فضیلت:

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ وَثَرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ»

حضرت علي رضی اللہ عنہ راوی دی وایی چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرماییل: الله تعالی وتر دی وتر خوښوي

فَأُوْتِرُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ»^(۲).

لهذا ای اهل قرآن وتر کوی.

توضیح: ان الله وتر: یعنی الله تعالی خپل ذات کې او خپلو صفاتو کې یو دی خوک مثل او شریک او نظیر نه لري، الله تعالی خپلو افعالو کې هم یو دی خوک مددگاريې نشته، طاق عدد خوښوي او وتر هم طاق دي حکم الله تعالی وتر خوښوي او ددې کولو والاته ډیر زیات ثواب ورکوي اهل القرآن نه مراد اهل توحید او اهل ایمان مسلمانان دي. (المرقات ۳۳۶-۳۳۸/۳).

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۲/۲ رقم الحديث: ۱۱۲۲.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۱۱۱/۱۱، رقم الحديث: ۱۶۱۱۰، ومسلم في الصحيح ۲۰۲۶/۱ رقم الحديث: ۵-۲۶۸۸، وأبو داود

۱۲۷/۲ رقم الحديث: ۱۱۲۶.

دوترو و جواب او ددی وخت او فضیلت :

﴿۱۴﴾ وَعَنْ خَارِجَةَ بْنِ حُذَافَةَ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ:

خارجہ بن حذافہ رضی اللہ عنہ وایبی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم زمونہ خواہ تشریف را ورو او وی فرمایل :

" إِنَّ اللَّهَ أَمَدَكُمْ بِصَلَاةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ : الْوُتْرُ

اللہ تعالی ستاسو یو مونخ سره امداد کری دی داستاسو دپاره د سرو او بنانو نه بهتر دی او هغه وتر دی

جَعَلَهُ اللَّهُ لَكُمْ فِي مَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى أَنْ يَطْلُعَ الْفَجْرُ " (۱)

او ستاسو دپاره دا مونخ د ماسخوتن نه پس د سحر و تلو پورې ددی په مینخ کې مقرر دی .

توضیح : حمر النعم : عربو ته سره او بنانو ډیر خوښ او عمدہ لگي او د عربو مالونو کې ټولو نه ډیر قیمتي دي حکه حضور صلی اللہ علیہ وسلم و ترو ته ترغیب ورکولو سره د او بنانو ذکر و فرمایه ، دې حدیث کې دا ونبودی شو چې وتر د ماسخوتن تابع دي نو د ماسخوتن نه مخکې نه ادا کیږي . (المراقات ۳/۳۳۹)

دوترو قضاء لازم ده چې دایې دوجوب دلیل دی :

﴿۱۵﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ نَامَ عَنْ وَتْرِهِ

زید بن اسلم راوی دی وایبی چہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي شوک چہ د وترو نه غافله وي او او ده شي

فَلْيَصِلْ إِذَا أَصْبَحَ « . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ مُسْلًا) (۲)

هغه ته په کاردې که سحروي نو او دې کړي ، دا روایت ترمذي په طریقه د ارسال سره نقل کړی دی .

د دوي رکعاتو و ترو ثبوت :

﴿۱۶﴾ وَعَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ جُرَيْجٍ قَالَ : سَأَلْنَا عَائِشَةَ بِأَيِّ شَيْءٍ

عبد العزیز بن جریر رضی اللہ عنہ وایبی مونږ د عائشې رضی اللہ عنہا نه تپوس وکړو چہ کوم کوم سورتونه لوستل

كَانَ يُوتِرُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى بِسَبْحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى

حضور صلی اللہ علیہ وسلم په وترو کې ؟ عائشې رضی اللہ عنہا وایبی : اولني رکعت کې سبح اسم ربک الاعلی ،

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۸/۲ رقم الحديث : ۱۱۱۸ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۱۱/۲ ، رقم الحديث : ۳۵۲ ، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۳۶۹/۱ رقم الحديث : ۱۱۶۸ .

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۷/۲ رقم الحديث : ۱۱۳۱ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۳۰/۲ ، رقم الحديث : ۴۶۶ .

وَفِي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَفِي الثَّلَاثَةِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمَعْوَذَتَيْنِ زَوَاةُ التِّرْمِذِيِّ وَأَبُو دَاوُدَ

دویم رکعت کې قل یا ایها الکافرون، دریم رکعت کې قل هو الله احد، او معوذتین لوستل .

وَزَوَاةُ النَّسَائِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَرْزَى وَزَوَاةُ الْأَحْمَدِ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ وَالدَّارِمِيُّ عَنْ

او داروایت نسائي د عبد الرحمن بن ابزي رضي الله عنه نه او امام احمد د ابی بن کعب رضي الله عنه نه او دارمي د

ابن عباسٍ وَ لَمْ يَذْكُرَا وَ الْمَعْوَذَتَيْنِ^(۱)

ابن عباس رضي الله عنه نقل کړی خو امام دارمي خپل روایت کې لفظ معوذتین نه دي ذکر کړی بلکې هغوي

صرف دا نقل کړي چې حضور صلى الله عليه وسلم د وتر و دریم رکعات کې صرف قل هو الله احد لوستلو .

توضیح: في الاولى: دې نه معلومه شوه چې وتر درې رکعاته دي عائشه رضي الله عنها هر درې رکعاتو کې د هر رکعت

جدا جدا نوم اخستی او هر رکعت کې لوستلې سورت نوم يې هم بنودلې، او دغه شان تسلسل سره يې د

درې رکعاتو بيان وکړو چې وتر درې رکعاته دي او مينځ کې يې سلام نشته او داد احنافو ملک دی .

په وتر و کې ويلو او ادعاء قنوت:

﴿ ١٧ ﴾ وَعَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ : عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلِمَاتٍ

حسن بن علي رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلى الله عليه وسلم ما ته څه کلمات بنودلي وو چې زه يې د

أَقُولُهُنَّ فِي قُنُوتِ الْوُتْرِ : « اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ

وتر و دعاء قنوت کې وایم (ترجمه) ای الله ما ته هدايت وکړه هغه خلکو سره چاته چې تا هدايت کړی ما

وَ عَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّيْنِي

ددنيا و آخرت مصيبتونونه او آفتونو نه بچ کړې، هغه خلکو سره کوم چې تا بچ کړي دي او ما سره محبت

فِيمَنْ تَوَلَّيْتِ وَ بَارِكْ لِي فِيمَا أُعْطَيْتَ وَ

وکړه هغه خلکو سره کوم سره چې ته محبت کوي او څه چې ته ما ته را کړي هغې کې برکت و اچوه او ما د

قِنِي هَرَّ مَا قَضَيْتَ فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ

هغه گناهونو نه بچ کړه کوم چې مقدر وي بيشکه ته چې څه غواړي هغه حکم کوي او تا ته څوک حکم نه کوي

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۲۲ رقم الحديث : ۱۱۲۳ ، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۲۶/۲ ، رقم الحديث : ۱۱۲۳ ، وأخرجه ابن

ماجه في سنن ۳۷۱/۱ رقم الحديث : ۱۱۷۲ .

إِنَّهُ لَا يَدُلُّ مَنْ وَآلَيْتَ

(یعنی ته حاکم مطلق یې محکوم نه یې او څوک چې ته ملگری) ساتي هغه ذلیل کیږي نه ای زما ربه!

تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَ تَعَالَيْتَ «^(۱)

ته برکت والا یې او ستا ذات او چت او برتر دی.

توضیح: فی قنوت الوتر: و ترو کې دعا لوستلی کیږي د احنافو په نزد ټول کال کې د ماسخوتن موندنه پس و ترو کې دعاء وي، د شوافعو په نزد نیم رمضان نه پس وي او ټول کال د سحر موندنه کې وي بیا دعاء کې هم اختلاف دی شوافع دغه دعاء لولي، بره حدیث کې مذکور ده، طریقه یې داده چې آخري رکعت د قرائت نه د فارغیدو سره قومه کې لاس اوچت کړي دعاء غواړي خو اوچت آواز سره یې غواړي نن سبا حرمینو کې ټول رمضان کې داسې دعاء کیږي او په اوچت آواز سره حاکمانو او د هغوی اعوانو د پاره دعاء غوښتلی شي د ایو عجیبه صورت دی. (المراقات ۳/۳۴۳).

احناف ټول کال کې جدا جدا اور رمضان کې په جماعت سره د و ترو په آخري رکعت کې د قرائت فارغیدو سره رکوع ته تللو نه مخکې دواړه لاسونه غوږونو پورې اوچت کړي بیا نوم باندې کیخودلی شي او دادعا په مزه لوستلی کیږي کومه چې مونږ احناف موندنه کې وایو: اللهم اناسستعینک ونستغفرک ونؤمن بک ونتوکل علیه ونثقی علیک الخیر نشکرک ولا نکفرک ونخلع ونعمرک من یفجرک اللهم ایاک نعبد و لک نصلی و نسجد و الیک نسعی و نحفد و لرجو رحمتک و نخشی عذابک إن عذابک بالکفار ملحق. (رواه ابوداؤد فی مراسیله بتغییر یسیر) (المراقات ۳/۳۴۳).

بوداؤد مندرجه بالا دعاء قنوت خپلو مراسیلو کې نقل کړی دی یو دوو الفاظو نه علاوه دادعاهلته وجود ده، دا ویل غلط دي چې دادعاه ثابت نه ده، حرمینو کې کله کله دادعاهم ویلي کیږي که وک دادواړه دعاگانې و ترو کې ووايي ډیره بهتر ده ښه الفاظ کمی او زیاتې سره څه فرق نه پریوځي ډد دنیاوي اغراضو دعاگانې جائز نه دي مخکې د قنوت نازله تفصیل را روان دی.

وترو کې د حضور صلی الله علیه و سلم دعاء:

﴿۱۸﴾ وَعَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ فِي الْوِثْرِ
ابې بن کعب رضی الله عنه وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم به چې کله د وترو په مونځ کې سلام اړولو نو د ابې یې
قَالَ: «سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ ^(۱) وَ النَّسَائِيُّ وَ زَادَ: ثَلَاثَ مَرَّاتٍ
ویل: پاک دی بادشاه نهایت پاک، نسائي دا الفاظ هم نقل کړي چې نبي صلی الله علیه و سلم د ادري څلې لوستل او
يُطِيلُ فِي آخِرِهِنَّ. وَ فِي رِوَايَةٍ لِلنَّسَائِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي
درېم ځل به یې تیز او از سره لوستل، نسائي یو روایت د عبدالرحمن بن ابزي رضی الله عنه نه نقل کړی دی
عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ يَقُولُ إِذَا سَلَّمَ: «سُبْحَانَ
دې کې هغه (عبدالرحمن) خپل پلار نه نقل کوي چې حضور صلی الله علیه و سلم به کله سلام اړولو نو سبحان
الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ» ثَلَاثًا وَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالثَّلَاثَةِ. (نسائي ۳/۲۳۵).
الملك القدوس به یې درې ځلې ویل او درېم ځل به یې په تیز او از سره ویله.
﴿۱۹﴾ وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: إِذَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ سَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي آخِرِ وَثْرِهِ: «اللَّهُمَّ
حضرت علي رضی الله عنه وايي چې حضور صلی الله علیه و سلم خپل دو ترو مونځ آخره کې دا دعاء لوستله: ای الله!
إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَ بِمَعَاذِكَ مِنْ عِقَابِكَ
زه پناه غواړم ستاد خوشحالی په ذریعې سره ستاد غضب نه او ستاد عافیت په ذریعې سره ستاد عذاب نه
وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي
اوزه پناه غواړم ستاد ذات په ذریعې ستاد آثار معافات (یعنې ستاد غضب او غصې نه) ما کې طاقت نشته
كُنَاءَ عَلَيْكَ أَلْتِ كَمَا أَكُنْتُ عَلَى نَفْسِكَ ^(۲) .
چې ستا تعریف و کرم ځکه چې ستا د تعریف شمار نشته ته داسې یې لکه څنګه چې تا خپل تعریف کړی دی

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۷/۲ رقم الحديث: ۱۴۳۰.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۱/۲ رقم الحديث: ۱۱۲۷.

توضیح: عبد الله بن همام رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: دعاء قنوت کې څه خاص دعاء باندې انحصار نه دی کول په کار بلکې مختلفې دعاگانې ویل په کار دي چې زړه او دماغو باندې د دعاگانو اثر پرېوځي. لهذا معروف دعاء قنوت خاص معمول نه دی جوړول په کار. خود علماو دویمه طبقه دا وایي چې معروف دعاء قنوت معمول جوړول منع نه دي البته دې نه علاوه نورې دعاگانې بطور خاص معمول جوړول منع دي ځکه چې صحابو د معروف دعاء قنوت معمول جوړولو او لوستلو به یې بل کوم خاص معمول یې نه وو جوړ کړی. (المراقات ۲/۳۴۸، ۳/۳۶۰).

الفصل الثالث:

د حضرت معاویه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يور كعت وترو باندې د صحابو تعجب:

﴿٢٠﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قِيلَ لَهُ : هَلْ لَكَ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مُعَاوِيَةَ
ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څه ټاټوبه کې منقول دي هغه نه تپوس وکړی شوه امیر معاویه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ټاټوبه باره کې تا سوځه وایي
فَأَنَّهُ مَا أَوْتَرَ إِلَّا بِوَاحِدَةٍ قَالَ : أَصَابَ إِنَّهُ فَقِيهٌ وَ فِي رِوَايَةٍ : قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ :
چې وتریور کعت کوي؟ ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویل هغه فقیه دی ښه کوي یو بل روایت کې ابن ابی ملیکه وایي
أَوْتَرَ مُعَاوِيَةُ بَعْدَ الْعِشَاءِ بِرُكْعَةٍ وَ عِنْدَهُ مَوْلَى لِابْنِ عَبَّاسٍ
چې معاویه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ما سځوتن مونځ نه پس وتریور کعت وکړه سره د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ آزاد کرده غلام
فَأَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرَهُ
هم موجود وو هغه د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خدمت کې حاضر شو او ورته یې وویل: ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
فَقَالَ : دَعُهُ فَإِنَّهُ قَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) (١)
و فرمایل: د هغه باره کې څه مه وایه هغه ته د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د صحبت شرف حاصل دی.

توضیح: دغه، یعنی امیر معاویه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ باندې اعتراض مه کوه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صحابي دی هغه سره به څه وجه وي څه علمي ثبوت به وي څه اجتهادي خبره به وي د صحابي عمل غلط نه شي کیدی هغه نه راضي شوی دی دوي باندې اعتراض مه کوه. (المراقات ۳/۳۵۰).

ځکه چې:

- نه هر جائے مرکب توان تاغتن ❁ که جاہد پسر باید انداختن
 کار پاکان بر قیاس خود بگیر ❁ گرچه آید در نوشتن شیر و شیر
 هزار نکتہ باریک ترز مواین جااست ❁ نہ ہر کہ سر ہتر اشد قلندری داند
- دوتر نہ کولو سخت وعید :**

﴿۲۱﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الْوِثْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوْتِرْ

بریدہ رضی اللہ عنہ تنوایی مادر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ اورید لی چی فرمایلی بی: وترحق دی شوک چی وتر نہ کوی

فَلَيْسَ مِنَّا الْوِثْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوْتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا الْوِثْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوْتِرْ

هغه زمونہ نہ دی، وترحق دی شوک چی وتر نہ کوی هغه زمونہ نہ دی وترحق دی شوک چی وتر نہ

فَلَيْسَ مِنَّا». (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) ^(۱).

کری هغه زمونہ نہ دی .

توضیح: فلیس منّا: دیرې جملې داسې مخکې تیرې شوې دي دلته یو مطلب بیا لیکم ددې مطلب دا نه دی چې دا کس کافر شو، بلکې مطلب یې دادی چې دا کس دې خاص مسئله کې وترو کې زمونې په طریقه باندي نه دی باقی په اسلام باندي ولاړ دی، لیکن په دې شعبه کې د مسلمانانو د طریقی نه اوبتی دي. (المرقات ۳/۳۵۰).

دوتر و قضاء دوتر و دوجوب دلیل دی:

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ تَامَ عَنِ الْوِثْرِ

ابو سعید رضی اللہ عنہ راوی دی وایی چی حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی: شوک چی بغیر دوتر کولو اوده شی

أَوْ نَسِيَهُ فَلْيَصِلْ إِذَا ذَكَرَ أَوْ إِذَا اسْتَيْقَظَ» ^(۲).

یا کول ترې هیر شی کله چی هم ورته یاد شی یا د خوب نه را بیدار شی (ددې قضاء) دی وکری .

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱۲۹/۲ رقم الحديث: ۱۱۱۹.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱۳۷/۲ رقم الحديث: ۱۱۳۱، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۳۰/۲، رقم الحديث: ۱۶۵.

دوتر مونځ واجب دی او که سنت؟

﴿۲۳﴾ وَ عَنْ مَالِكٍ بَلَّغَهُ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ عَنِ الْوُتْرِ :

دامام مالک رَحْمَةُ اللهِ بَارَهُ كې منقول دي چې ده ته دا خبره رسيدلې چې يو كس ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته پوس و كړو.

أَوَاجِبٌ هُوَ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: قَدْ أُوْتِرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُوْتِرَ الْمُسْلِمُونَ.

آيا وتر واجب دي؟ عبد الله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل: وتر مونځ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم كړي او نورو مسلمانانو

فَجَعَلَ الرَّجُلُ يُرَدُّ عَلَيْهِ وَ عَبْدُ اللَّهِ يَقُولُ : أُوْتِرَ

هم كړي دی او دغه كس بار بار دا سوال كوه او ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ورته دغه جواب ور كوه چې وتر مونځ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُوْتِرَ الْمُسْلِمُونَ. (رَوَاهُ فِي الْمَوْطَأِ) (۱)

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم كړي دی او نورو مسلمانانو هم كړي دی.

وتر درې ركعته دي:

﴿۲۴﴾ وَ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ يَقْرَأُ فِيهِنَّ

حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام به وتر درې ركعته كول، دې كې به يې لوستل نبي عَلَيْهِ السَّلَام

يَتَسَعُّ سُورَةَ مِنَ الْبُفَصْلِ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِثَلَاثِ سُورٍ آخِرُهُنَّ: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) (۲)

مفصل نهه سورتونه هر ركعت كې يې درې درې سورتونه لوستل او آخري سورت كې قل هو الله احد وو.

دوور كعتو سره يور كعت يو ځای كولو سره دوتر جوړيدو واقع:

﴿۲۵﴾ وَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ: كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ بِمَكَّةَ وَالسَّمَاءُ مُغْبِيَةٌ فَخَشِيَ الصُّبْحَ

نافع وايي: زه د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره مکه كې وم او آسمان كې وريځ وه نو ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته ويره د سحر

فَأُوْتِرَ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ الْكُشْفَ فَرَأَى أَنَّ عَلَيْهِ لَيْلًا فَشَفَعَ بِوَاحِدَةٍ

كيدو وه هغه يور كعت و تر و كړل بيا آسمان صفا شو هغه وكتل چې اوس هم شپه ده هغه يور كعت بل هم و كړو

ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا خَشِيَ الصُّبْحَ أُوتِرَ بِوَاحِدَةٍ. (رَوَاهُ مَالِكٌ).

دوه ركعته شو، دې نه پس دوه دوه ركعت و كړل چې د سحر ويره شوه هغه يور كعت و تر و كړل.

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱۲۴/۱ رقم الحديث ۱۷ من كتاب صلاة الليل.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۳۲۲/۲ رقم الحديث ۱۶۰.

په ناسته مونځ کولو طریقه :

﴿۲۶﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي جَالِسًا

عائشه رضی اللہ عنہا وایي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به (په آخري عمر کې په ورځ يا شپه کې) په ناسته مونځ

فَيَقْرَأُ وَهُوَ جَالِسٌ فَإِذَا بَقِيَ مِنْ قِرَائَتِهِ قَدْرٌ مَا يَكُونُ ثَلَاثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ

کولو (چې د اوږد قرائت د وجې نه) په ناسته ناسته قرائت کولو چې کله به پاتې شو دیرش يا څلویښت

آيَةً قَامَ وَ قَرَأَ وَ هُوَ قَائِمٌ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ يَفْعَلُ

آيتونه او دريدو به هغه به يې په ولاړه لوستل يا به يې رکوع وکړه يا به يې سجده وکړه او يا به يې کول

فِي الزُّكْعَةِ الثَّالِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ. (۱)

په دوهم رکعت د اولني رکعت په شان.

توضیح: په دې طریقه باندې نفل کول اتفاقاً جائز دي ددې بالعکس جائز نه دی. (المرقات ۳/۳۵۴).

دلته سوال دادی چې ددې حدیث باب الوتر سره څه تعلق دی، ددې جواب دادی چې دلته د وترو ذکر اگر چې نشته خود دوو رکعتونو ذکر دی چې د وترو د پاره مقدمه او تمهید دی.

دوترونه پس دوه رکعت نفل په ناسته کول ثابت دي :

﴿۲۷﴾ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْوُتْرِ

د حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا نه روایت دی وایي چې: نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم به نفل کول پس د وترونه

رَكَعَتَيْنِ » رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَرَوَاهُ ابْنُ مَسْجُودٍ : خَلِيفَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ (۲)

دوه رکعت.

﴿۲۸﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ يَزْكَعُ رَكَعَتَيْنِ

عائشه رضی اللہ عنہا وایي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم وتريو رکعت کولو بيا دوه رکعت نفل يې کول، دې کې

يَقْرَأُ فِيهِمَا وَ هُوَ جَالِسٌ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَزْكَعَ قَامَ فَزَكَعَ. (۳)

حضور صلی اللہ علیہ وسلم په ناسته ناسته قرائت فرمایلو چې کله رکوع کولو يې غوښتل نو رکوع به يې کوله.

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۵۰۵/۱ رقم الحديث: ۱۱۲ ۷۲۱.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۳۳۵/۲ رقم الحديث: ۱۷۱۰.

(۳) أخرجه ابن ماجه في السنن ۳۷۷/۱ رقم الحديث: ۱۱۹۶.

﴿۲۹﴾ وَعَنْ ثَوْبَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ هَذَا الشَّهْرَ جُهْدٌ وَثِقْلٌ

ثوبان دني کريم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه روايت کري چي نبي ﷺ فرمايي: که د شپي بيداريدل مشکل وي

فَإِذَا أَوْتَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيَزْكَغْ رَكَعَتَيْنِ فَإِنْ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ

تاسو کي چي شوک هم و ترو کري دوه رکعتي نفل کوي که د تهجد و د پاره د شپي پاخيدي نو بهتر ده که

وَ إِلَّا كَانَتْ لَهٗ . (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ ۱۶۰۲).

پانه خيدي نو بيا دا دوه رکعتي پوره دي (يعني ددي دوو رکعتو د و چي ده ته د تهجد و ثواب ملا و شو).

﴿۳۰﴾ وَعَنْ أَبِي أَمَامَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّيهِمَا بَعْدَ الْوُتْرِ وَهُوَ جَالِسٌ

ابو امامة رَاوِي دى وايي چي حضور ﷺ د و ترو نه پس دوه رکعتي نفل په ناسته کول او

يَقْرَأُ فِيهِمَا ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ﴾ و ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (رَوَاهُ أَحْمَدُ^(۱)).

دي کي بي ادا زلزلت الارض او قل يا ايها الكافرون لوستل.



۱۷ جمادی الاولی ۱۴۱۰ هـ

بَابُ الْقُنُوتِ: د قنوت نازلہ بیان :

لفظ قنوت په ډيرو معانو باندې راځي د دعاء په معنی ، د سکوت په معنی هم راځي ، د طاعت په معنی هم مستعمل دی ، طول قیام په معنی هم مستعمل دی ، دلته د دعاء په معنی ده که ښه دعاء وي یا بده دعاء وي . (المراقات ۳/۳۵۶).

د قنوت مختلفو احادیثو کې تطبیق : قنوت په دوه قسمه باندې دی یو قنوت و ترد ماسخوتن نه پس ، دویم قنوت نازلہ دی د وارو باره کې مختلف احادیث راغلي ، بعضې احادیثو نه ثابتہ ده چې د قنوت دعا قبل الركوع ویلی شوې ده او ځینو کې بعد الركوع ذکر دی .

بعضې روایاتو کې د سحر موندنې ذکر دی ، په بعضو کې د ماسپښین او مازيگر بلکې ټول موندونو ذکر دی ، دې کې د قنوت دعاء لوستلی شوې ده ، داسې فصل ثاني اولني حدیث نمبر ۳ کې دي . (المراقات ۳/۳۵۸).

د شوافعو فیصله : د امام مالک او امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا په نزد قنوت نازلہ ټول کال د سحر په موندنې کې همیشه ویل په کار دي ، طریقه یې داده چې آخري رکعت کې د رکوع نه پس قومه کې ویل په کار دي دا قنوت وتر دی ، البته رمضان کې دا قنوت د روژې آخري نیمو کې وي .

د شوافعو په نزد په ټولو موندونو کې قنوت نازلہ د رکوع نه پس ویل په کار دي ، د مالکیو او شوافعو دلیل ددې باب هغه ټول احادیث دي چې هغې کې بعد الركوع ذکر موجود دی او د فصل ثاني اولني حدیث نمبر ۳ کې ټولو موندونو کې د قنوت لوستلو بیان دی او شوافع په ټولو موندونو کې د قنوت قائل دي . (المراقات ۳/۳۶۰).

د احنافو فیصله : امام احمد او امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا قنوت نازلہ او قنوت وتر کې فرق کوي ددوي په نزد قنوت وتر ټول کال دوام سره د ماسخوتن نه پس د وتر آخري رکعت کې د رکوع نه مخکې ویل په کار دي ، او قنوت نازلہ د سحر موندنې کې د رکوع نه پس د څه حادثې ، فاجعې د ضرورت مطابق محدود وخت د پاره کول په کار دي .

احنافو داسې طریقه اختیار کړې ده چې دې سره ټولو احادیثو کې آسانه سره تطبیق راځي هغه فرمایي : احادیثو کې چې چرته قنوت قبل الركوع ذکر دی هلته قنوت وتر بعد العشاء مراد دي دې باندې د حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث دلالت کوي .

او چیرته چې د قنوت بعد الركوع ذکر راغلي دی هلته قنوت نازله مراد دی تعیین د سحر د تعامل د وجې نه دی گینې د احنافو په نزد هم قنوت نازله نورو مونځونو پورې عام کولی شي چې کله د حادثي او آفت نوعیت سنگین او سخت شي. ددې تحریر نه پس ددې باب ټول احادیث په آساني سره په ذهن کې راځي اگر چې بعضې شارحینو دلته ډیر د طوالت نه کار اخیستې دي. (المراقات ۳/۳۶۳).

الفصل الأول:

حضور ﷺ د مسلمانانو قیدیانو د پاره در ا خلاصیدو ډیرې دعاگانې غوښتې وې:

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْعُوَ عَلَى أَحَدٍ أَوْ يَدْعُوَ لِأَحَدٍ

ابو هريره رضي الله عنه وايي حضور ﷺ به چې کله چاته بد دعا کوله يا چا د پاره به يې دعاء کولو اراده

قَتَّ بَعْدَ الرُّكُوعِ قَرَبًا قَالَ إِذَا قَالَ : " سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ

و کره نو در کوع نه پس به يې قنوت لوستلو بعضې وختونو کې به کله نبي عليه السلام سمع الله لمن حمده

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ : اللَّهُمَّ أَجِ الْوَلِيدِ بْنِ الْوَلِيدِ وَ سَلْمَةَ ابْنِ هِشَامٍ وَ عِيَّاشَ

ربنا لك الحمد و يله نو دا دعاء به يې ويله: اي الله! نجات وړ کړي وليد بن وليد، سلمه بن هشام او عياش

بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ اللَّهُمَّ أَشْدُدْ وَطَأَتَكَ عَلَى مُضَرَ

بن ابی ربیعته او ای الله! قوم مضرباندي سخت عذاب راوړلي او دغه عذاب د قحط په صورت کې نازل کړه

وَ اجْعَلْهَا سِنِينَ كِسْفِي يُوسُفَ " يَجْهَرُ بِذَلِكَ

داسې قحط کوم چې د يوسف عليه السلام قحط په شان وي دا دعاء حضور ﷺ په تیزه باندې کوله

وَ كَانَ يَقُولُ فِي بَعْضِ صَلَاتِهِ : " اللَّهُمَّ الْعَنِ فُلَانًا وَ فُلَانًا لِأَخْيَارٍ مِنَ الْعَرَبِ

او یو مونځ کې حضور ﷺ عربو د قبیلو د پاره داسې بد دعاء کوله: اللهم العن فلانا و فلانا،

حَقِّ الْكُزْلِ اللَّهُ : ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ هَيْئَةٌ ﴾ (الآية). (متفق عليه) (۱)

بیا الله تعالی دا آیت نازل کړو: (په دې معامله کې د ستا هېڅ دخل نشته دي).

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۹۳/۱۱، رقم الحديث : ۶۳۹۳، ومسلم في الصحيح ۱/۱۶۶ رقم الحديث: ۲۹۸-۶۷۵، وأبو داود

۱۵۷/۲ رقم للحديث: ۱۱۵۸۲، والنسائي ۲/۲۰۱، رقم الحديث: ۱۰۷۶.

توضیح: الولید بن الولید: دا صحابی د حضرت خالد رضی اللہ عنہ ورو رو دده نوم ولید وو او د پلار نوم یی هم ولید دی، جنگ بدر کې مسلمانانو سره قیدی وو د فدیې په ذریعې خلاص شو مکی ته رسیدو سره مسلمان شو، کفارو پرې ظلمونه کول، حضور صلی اللہ علیہ وسلم دده د خلاصیدو د پاره دعاء وکړه د کفارو لاسونو نه خلاص شو او مدینې منورې ته وختیده.

سلمة بن هشام: دا قدیم الاسلام صحابی دی د ابو جهل خپل سکه ورو رو دده باندې کفارو هم ظلمونه کول دا هم د قید نه را خلاص شو او مدینې منورې ته راغی. (المراقات ۳/۳۵۶).

عیاش بن ابی ربيعة: دا هم قدیم الاسلام صحابی وو او د ابو جهل د مور طرف نه اخیافي ورو رو دده حبشې طرف ته هجرت کړی وو بیا یې دویم هجرت مدینې منورې ته وکړو، ابو جهل ورسره دوکه وکړه چې مور دې درېسې ډیره خفه ده او هغه وایي چې دده ملاقات پورې به زه سورې ته نه کینم داد مورد محبت د وجې نه ابو جهل سره لاړو او دې ظالم په جیل کې واچوو او ظلمونه به یې پرې کول د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د دعاء د وجې نه د قید نه آزاد شو او مدینې منورې ته راغلو.

په زیر بحث حدیث کې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د هغه درې خوش بخته صحابو د خلاصون د پاره مسلسل دعاگانې غوښتې وي. (المراقات ۳/۳۵۶).

ا. الله تعالی حضور صلی اللہ علیہ وسلم په بد دعاء کې نوم یادولو نه منع کړی وو ځکه چې د بعضو په قمت کې ایمان لیکلی وي د هغوي د پاره بد دعاء مناسب نه ده.

د قنوت نازل وخت بعد الرکوع دی:

﴿۲۰﴾ وَعَنْ عَاصِمِ الْأَحْوَلِ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الصَّلَاةِ كَانَ قَبْلَ الرُّكُوعِ
عاصم احوول وایي ما د انس بن مالک نه د دعاء قنوت باره کې تپوس وکړو چې مونځ کې هغه رکوع نه مخکې
أَوْ بَعْدَهُ؟ قَالَ: قَبْلَهُ إِنَّمَا قَنَنْتَ رَسُولَ اللَّهِ
لوسلې کيږي او که رکوع نه پس؟ انس <small>رضی اللہ عنہ</small> وایي: د رکوع نه مخکې ځکه قنوت لوستلې وو رسول
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا إِنَّهُ كَانَ بَعَثَ أَنَسًا يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَاءُ سَبْعُونَ رَجُلًا
الله <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> د رکوع نه پس یوه میاشت ځکه نبی <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> یو څو صحابه قراء چې تعداد یې اويا وو
فَأَصِيبُوا فَقَنَنْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا
ولپېل هغوي شهیدان کړی شوي وو ځکه رسول الله <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> د رکوع نه پس دعاء قنوت لوستلو یوه میاشت

يَدْعُو عَلَيْهِمْ . (متعلق عليه) (١)

او د قراو شهيد كولو والاد پاره يې بد دعاء كوله .

توضیح: قراء سبعون: دا اویا، قراء اصحاب صفة نه وو دې غریبانو طالب علمانو یو طرف نه علم حدیث او علم التفسیر حاصلولو، دویم طرف نه په یوه جهادي مدرسه کې هر وقت د جهاد د پاره په قطعه منظره کې ناست وو، او چې کوم ځای کې ضرورت شي نو هلته به جهاد له ځي . اهل نجد د دوکې په طور باندې هغوی د معلمانو په حیثیت د حضور ﷺ نه وغوښتل او حضور ﷺ ورسره د دین تعلیم او تبلیغ د پاره روان کړل چې کله دا قراء د مکې او عسفان مینځ ته ورسیدل نو درعل او ذکوان قبیلو پرې د ظلم حمله وکړه او دیو نه سوا ټول یې شهیدان کړل هغه یو هم د زخم په حالت کې راغی حضور ﷺ ته چې پته ولگیده دیرزیات خفه شو او یوې میاشتي پورې یې ددغه قبیلو د پاره بد دعاء وکړه په قنوت نازله سره، دا واقعه په څلورم هجري کې راغلې وه . (المرقات ۳/۳۵۹)

الفصل الثاني:

قنوت نازله ټولو مونځونو کې هم لوستلی کېږي:

﴿٣﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْرًا مُتَتَابِعًا فِي الظُّهْرِ

ابن عباس رضی اللہ عنہ وايي چې رسول الله ﷺ قنوت لوستلي دي يوه مياشت مسلسل په ماسپين

وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ وَصَلَاةِ الصُّبْحِ إِذَا قَالَ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» مِنَ الزُّكُوعِ الْآخِرَةِ

مازنگر. مابنام، ماسخوتن او سحر مونځونو کې په آخري ركعت کې دسمع الله لمن حمده ويلو نه پس

يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِّنْ بَنِي سُلَيْمٍ : عَلَى رِغْلِ وَ ذُكْوَانَ وَ عَصِيَّةَ وَ يُؤْمِنُ

دې کې نبي ﷺ علیه الصلاة والسلام د بنو سليم څو قبيلې، رعل، ذکوان او عصيه ته بد دعاء کړې وه او آمين به

مَنْ خَلَفَهُ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (٢)

ويلو هغه خلکو چې وروستو ورپسې ولاړ وو .

(١) أخرجه البخاري في الصحيح ٤٨٩/٢، رقم الحديث: ١٩٠٢، ومسلم في الصحيح ٤٦٨/١ رقم الحديث: ٣٠١-٦٧٧، وأبو داود ١٤٢/٢ رقم الحديث: ١٤٤٤.

(٢) أخرجه البخاري في الصحيح ٤٩٠/٢، رقم الحديث: ١٠٠٣، ومسلم في الصحيح ٤٦٨/١ رقم الحديث: ٢٩٩-٢٧٧.

قنوت نازلہ د ضرورت د حدہ پوری دی :

﴿۴۴﴾ وَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَنَتَ شَهْرًا

حضرت انس رضی اللہ عنہ راوی دی و ایی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یو میاں سبب ی دعاء قنوت ویسی دی

ثُمَّ تَرَكَهُ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ)

بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم قنوت پرینہ دو .

توضیح : ثم ترکہ : دا حدیث دا احنافو مضبوط دلیل دی ، قنوت نازلہ یو وختی خیزدی د ضرورت لاندی وی او پس درکوع نہ وی او عامو مونخونو کی ہم وی . (المرقات ۳/۳۶۰) . لیکن قنوت وتر مؤقت نہ وی بلکہ د ماسخوتن نہ پس همیشه جاری او ساری وی شوافع او مالکیہ فرمایا د سحر مونخ کی قنوت نازلہ همیشه دپارہ دی او نورو مونخونو کی پہ وقت د ضرورت حادثہ کی ویلی کیری .

همیشه دپاره قنوت نازلہ لوستل بدعت دی :

﴿۴۵﴾ وَ عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ قَالَ : قُلْتُ لِأَبِي : يَا أَبَتِ إِنَّكَ قَدْ صَلَّيْتَ خَلْفَ

ابو مالک الاشجعی رضی اللہ عنہ و ایی ما دخپل پلار نہ تپوس و کرو پلارہ بی شکہ مونخ کړی دی وروسته د

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ وَعَلِيَّ هَهُنَا

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابوبکر ، حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علی رضی اللہ عنہم او دلتہ

بِالْكُوفَةِ لَحْوًا مِنْ خَسِيسِينَ أَكَلُوا يَقْتُلُونَ ؟ قَالَ : أَيْ بُنَيَّ مُحَدِّثٌ " (۳)

کوفہ کی پنخہ کالوپوری آیا دوی به دعاء قنوت لوسته ؟ هغه و فرمایا زما زویہ ! دعاء قنوت بدعت دی .

الفصل الثالث :

دروژی نصف ثانی کی د قنوت ثبوت :

﴿۴۶﴾ عَنِ الْحَسَنِ : أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ جَمَعَ النَّاسَ عَلَى أَبِي بِنِ كَعْبٍ

حسن بصری رحمه اللہ و ایی چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ خلک جمع کړل او ایی بن کعبی امام جوړ کړو

(۱) أخرجه مسلم ۱/۱۶۹ رقم الحديث: ۳۰۴-۶۷۷، وأبو داود ۲/۱۸۳ رقم الحديث: ۱۱۸۵، والنسائي ۲/۲۰۳، رقم الحديث: ۱۰۷۹.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۲۵۲ رقم الحديث: ۱۰۲ والنسائي ۲/۲۰۴ رقم الحديث: ۱۰۸۰.

فَكَانَ يُصَلِّي بِهِمْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَلَا يَقْنُتُ بِهِمْ إِلَّا فِي النِّصْفِ الْبَاقِي

ابو بن کعب رضي الله عنه شل رکعاته تراویح و کړې او هغه به خلکو ته دعاء قنوت نه وویل سواد نصف ثاني درمضان

فَإِذَا كَانَتِ الْعَشْرُ الْأَوَاخِرُ تَخَلَّفَ فَصَلَّى فِي بَيْتِهِ

نه نور و ورځو کې، کله چې به آخرې لس روژې پاتې شوي، ابو بن کعب مسجد ته رانغی خو مونځ يې کور

فَكَأَلُوا يَقُولُونَ : أَبَقَ أَبِي. ^(١)

کې وکړو، خلکو وویل: ابو تختیدو.

وَسُئِلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنِ الْقُنُوتِ . فَقَالَ : قَنَتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

انس بن مالک نه چا د دعاء قنوت باره کې تپوس وکړو هغه وویل چې دعاء قنوت رسول الله صلى الله عليه وسلم

بَعْدَ الزُّكُوعِ وَ فِي رِوَايَةٍ : قَبْلَ الزُّكُوعِ وَ بَعْدَهُ . (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ) ^(٢)

رکوع نه پس کړی، یو بل روایت کې دي چې نبي عليه السلام کله در رکوع نه مخکې او کله وروسته کړی دی.

توضیح: ابق أبي: یعني ابو بن رکعب د غلام په شان و تختیدو، خلکو دا ځکه وویل دوي د حضرت ابو

بن کعب رضي الله عنه غیر حاضري خو بنه نه کړه کیدي شي هغه څه مجبور وو چې شرعي طور باندې معذور

وو. حضرت ابو بن کعب سید القراء دی ځکه عمر رضي الله عنه تراویح د پاره امام جوړ کړو. (المرقات

٣٦٥-٣٦٦/٣)

دا حدیث د شوافعو مستدل دی.

نصف رمضان کې دعاء قنوت شوی دی او یو جزء اعتبار سره دا حدیث د احنافو هم دلیل دی، احناف

په ټولو احادیثو کې د تطبیق قائل دي او دلته بعد الركوع او قبل الركوع دواړه عملونه وجود ته

راغلل.

احناف قبل الركوع قنوت د ماسخوتن و ترو باندې حمل کوي او بعد الركوع يې په قنوت نازله باندې

حمل کوي.



(١) أخرجه أبو داود في السنن ١٣٦/٢ رقم الحديث : ١٤٢٩ .

(٢) أخرجه ابن ماجه في السنن ٣٧٤/١ رقم الحديث : ١١٨٣ .

باب قیام شهر رمضان:

قیام رمضان نه مراد تراویح دي ، علامه نووي فرمایي : المراد بقیام رمضان التراویح .

علامه کرمانی رَحْمَةُ اللهِ اتقان کې دې باندي اجماع نقل کړې ده فرمایي : اتفقوا على ان المراد بقیام رمضان صلوة التراویح (فتح الباری ج ۴ ص ۲۱۷) (المرقات ۳/۳۶۷).

تراویح د ترویحه جمع ده او ترویحه په معنی د راحت دی چونکې ثلورو رکعاتو نه پس مونځ گزار استراحت کوي دې ته ځکه تراویح ویل کیږي .

د قیام رمضان متعلق اولنی بحث : دې باندي د علماو اتفاق دی او اجماع ده چې قیام اللیل جدا مونځ دی او قیام شهر رمضان جدا مونځ دی دواړه جدا جدا مونځونه دي د دواړو وختونه جدا جدا دي او د دواړو نومونه هم جدا جدا دي ، قیام اللیل د تهجد د پاره استعمالیږي ، قیام شهر رمضان د تراویحو د پاره خاص دی دا مناسب نه ده بعضې خلک د تراویحو پټولو د پاره تهجد ورته وایي او یا وایي رمضان او غیر رمضان کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یو لس رکعتونه ډیر مونځ د شپې نه دی کړی لهذا د اته رکعتونه زیات ثابت نه دي که تراویح ورته وایي او که تهجد ، قرائن موجود دي چې دا دواړه جدا جدا مونځونه دي یو څه دلائل دا دی :

(۱) ډیرو احادیثو او د فقهاء کرامو او د محدثینو عنواناتو کې ددې مونځ اضافت خاص کرورژې ته شوی دی لکه قیام شهر رمضان ، سنت لکم قیامه ، یرغب فی قیام رمضان من قام ایماناً واحتساباً وغیره وغیره دا اضافت د تخصیص فائده ورکوي دا عام تهجد نه دي بلکې د تراویحو مونځ دی .

(۲) تهجد او تراویح کې د فرق دویمه قرینه داده چې د دواړو وخت جدا جدا دی تراویح د ماسخوتن نه پس دي او تهجد د شپې آخریا مینځ کې وي . (۳) دریم فرق دادی چې صلوة اللیل کله هم په جماعت سره نه کیږي ، نه یې ددې ترغیب ورکړی دی د قیام رمضان جماعت کیږي او ددې ترغیب ورکول کیږي .

(۴) تهجد د قرآن نه ثابت دي او تراویح د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سنتو نه ثابتې دي لکه : سنت لکم

قیامه . (۵) د تراویحو نه پس د تهجد مونځ صحابو اهتمام سره کولو که یو څیز وی نو د تهجد و اهتمام به صحابو ولي کولو . (۶) د امت فقهاء او محدثین قیام اللیل ته تهجد او قیام رمضان ته تراویح ویلي دي دواړو کې صفا فرق دی . (المرقات ۳/۳۶۷).

دا شپږ جوهات دي ، دې سره تراویح او تهجدو کې فرق راځي .

د قیام رمضان سره متعلق دویم بحث: د احنافو په نزد تراویح سنت مؤکد دی د حنابلو هم دا مسلک دی.

(کذا فی المغنی لابن قدامه ج ۲ ص ۱۶۶)

د تراویح سنت مؤکده باندې ډیر دلائل دي: (۱) حضور ﷺ درې ورځې تراویح د جماعت سره کړې دي خلک چې کله ډیر شو حضور ﷺ پرېخودې او وجه یې دا بیان کړه ماته ویره شوه چې دا مونځ په تاسو باندې فرض نه شي، دې نه معلومه شوه چې تراویح سنت مؤکده دي. (۲) حضور

ﷺ فرمایي: وسنتت لکم قیامه، یعنی قیام رمضان فرض نه دی بلکې روژې الله فرض کړې دي او تراویح زما سنت دي. (۳) حضور ﷺ د تراویح بنیاد کیخوده او د عذر د وجې نه یې پرې همیشه والی نه دی کړی خو د حضور ﷺ نه پس صحابه کرامو او خلفاء راشدینو او د امت فقهاو دې باندې مواظبت او همیشه والی وکړو داد سنت مؤکده د پاره دلیل دی. (المرقات ۳/۳۶۸).

د قیام رمضان سره متعلق دریم بحث: تراویح په جمعې سره بهتر دي او که کور کې ځانله؟

د جمهورو فقهاو رای داده چې تراویح په جماعت سره یو ځای کول افضل دي، د بعضې علماو او فقهاو رای داده چې تراویح ځان له کور کې کول بهتر دي، د امام مالک او د ابویوسف رَحْمَهُمَا اللهُ یو یو روایت داسې دی، بیا دغه علماو محاکمه وکړه که جماعت کې شریک نه شي او مونځ گزار د پاره تر تراویح کې د ستی خطر نه وي او دده مسجد ته راتللو د وجې نه جماعت ته نقصان نه رسيدو نو دې کس له مسجد کې یا کور کې کول برابر دي که چاته خطر نه وي که مسجد ته رانغلو تراویح به پرېښودل شي ستی به راشي یا ددې وجې نه جماعت ته به نقصان ورسې بیا ده ته جماعت ته حاضریدل افضل دي. د اکثر و احنافو په نزد د تراویح د پاره جماعت کې شاملیدل سنت دی. (المرقات ۳/۳۶۹).

بیا د احنافو جمهور علماء تراویح په جمعه کولو ته سنت علی الکفایه به وایي مطلب دا چی که ټولې محلې نه د تراویحو جمعه ترک شي ټول گناه گار دي که بعضې کسانو وکړه د نورو ذمه فارغه شوه. حضور ﷺ درې ورځو پورې جماعت قائم کړو بیا یې پرېښودو د حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په وخت کې دننه او بهر فتنې پیدا شوې نو دوي هم جماعت ترتیب قائم کولو د پاره فارغ نه شو. بیا عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مسلمانانو لره په یو امام باندې جماعت سره یو ځای کړل او هغه وخت نه ترننه پورې هغه سلسله قائم او دائم ده حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خلک شروع کې اته رکعتو باندې جمع کړل بیا دولسو باندې جمع کړل بیا یې شلو باندې ټول یو ځای کړل او ترننه پورې دغه طریقه چلیبړي. (المرقات ۳/۳۶۹).

د تراویح متعلق څلورم بحث د در کعاتونو تعداد:

د تراویحو در کعاتونو تعداد کې د علماو په مینځ کې اختلاف دی، چې ددې څو رکعاته دي.

د قهاو اختلاف: د امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ امام احمد رَحْمَةُ اللَّهِ او د ټولو فقهاو مسلک دادی چې تراویح شل رکعاته دي او وتر درې ددې نه علاوه دي امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ نه دې باره کې مختلف اقوال منقول دي یو قول کې دده په نزد تراویح شل رکعاته دي، دویم قول کې شپږ دیرش رکعاته دي یو قول د ۴۱ رکعاتو هم دی، علامه عینی رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي: امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ نه د شپږ دیرش رکعاته قول مشهور دی د امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد اصل تراویح شل رکعاته دي، د دینه د زیاتو ذکر هم راغلی دی دا ټول نوافل دي په دغه وخت مکه مکرمه کې د څلورو رکعاتو نه پس د ترویحه په دوران کې خلکو د بیت الله طواف کولو، تراویح شل رکعاته دي خو مدینه منوره کې د ترویحه په وخت د طواف امکان نه وو نو خلک به ودریدل او مزید څلور رکعاته به یې کول. لهذا څلورو ترویحاتو کې شپاړس رکعاته نفل جوړ شو، دایې تراویح کې شمار کړل نود شپږ دیرش قول یې وکړو گینې اصل تراویح د شلور رکعاتو نه زائد نه دي، ابن همام حنفي رَحْمَةُ اللَّهِ لې ویریدو او وي فرمایي: اتر رکعاته سنت دي دولس نفل دي خود ویریدو ضرورت نشته مورچه مضبوطه ده غیر مقلدین او اهل ظواهر او دنن سبا سهولت پسند مسلمانان د اتو نه زیاتو تراویح ته بدعت وایي. سعودی عرب کې حرمینو شریفینو نه علاوه بنارونو کې اتر رکعاته تراویح کولی شي شل رکعاته باندې اجماع ده، دا تصور نه شي کیدی چې عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د خپل طرف نه حکم کړی یا العیاذ بالله چې عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د یو بدعت ارتکاب کړی، دې باندې کوم صحابي انکار نه دی کړی ازواج مطهراتو په دې باندې نکیر نه دی کړی دې نه معلومه شوه صحابه دا خبره پېژني چې د عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا اقدام د حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منشاء عین مطابق دی او ضرور عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ یو اشاره دربار نبوت نه موندلې ده.

د طرفینو دلائل: غیر مقلدین نن سبا د اتر رکعاتو نه زیاتې تراویح بدعت گنځي او ناجائزې گني او د اتر رکعاتو اثبات باندې دلائل ذکر کوي:

(۱) مشهور دلیل د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حدیث دی ددې تخریج بخاري وغیره کړی دی حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د یو سائل په جواب کې فرمایي: ما کان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یزید فی رمضان ولا فی غیره علی احدی عشرة رکعة. (المرقات ۳/۳۷۸).

جواب: ددې حدیث تعلق د تهجد و سره دی تراویحو سره بالکل نه دی د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حدیث کې ولا فی غیره الفاظ تیز او از سره وایي داد تراویحو خبره نه ده بلکې د تهجد و خبره ده د روژې نه علاوه وختونو کې د تراویحو تصور نه شي کیدی، د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا په نزد د تراویح موندل صرف اتر رکعاته دی بیا دې په شلور رکعاتو باندې اعتراض ولې ونه کړو مدینه منوره کې حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عامو صحابو د پاره مرجع ده معلومه شوه چې داد تهجد و خبره ده د تراویحو نه ده.

(۲) د غیر مقلدینو دویم دلیل د حضرت جابر رضی اللہ عنہ روایت دی الفاظ یی دادی :

عن جابر بن عبد الله انه عليه السلام قام لهم في رمضان فصل ثمان ركعات واوتره (ابن حبان)

ددې نه معلومه شوه چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم د اته رکعاتو جماعت کړې دی .

جواب : حضرت جابر رضی اللہ عنہ د تراویحو رکعاتو نو بیانولو اراده نه وه کړې بلکې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د جماعت والا رکعاتو نو بیان یې کړې دی چې د هغه د جمعې اته رکعاته وو، دې نه علاوه څه رکعاتونه حضور صلی اللہ علیہ وسلم د څه وجې نه د جماعت نه بغیر کړي، جابر رضی اللہ عنہ اته رکعاتو نه علاوه رکعات لره یې موضوع بحث نه ده گرځولې او دې کې یې نه محصر کړې او نه یې نفې کړې، دا تاویل او جواب په ظاهره کې کمزوری دی، خو دا جواب ددې وجې نه مضبوط جوړیږي که د تراویحو رکعاتو نه اته وی نو ټول صحابه به په دې متفق وی او په شل رکعاته باندې به یې هیڅکله اتفاق نه وی کړې حالانکې صحابه کرام بغیر د خبرو اترو شل رکعتو لره قبول فرمایلي او دې لره یې خپل معمول گرځولی ځکه چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم په سنتو باندې د صحابه کرامو نه ډیر پوهیدو والا څوک نشته .

(۳) مؤطا امام مالک کې د سائب بن یزید روایت داسې دی : مالک عن محمد بن يوسف عن السائب

بن یزید انه قال امر عمر بن الخطاب ابي بن كعب وتيمم الدارمي ان يقوم للناس باحدى عشرة ركعة . (المراقات ۳/۳۷۸).

ددې روایت جواب دادی چې ډیره ممکنه ده چې دا د هغه زمانې خبره وي چې د شلور رکعاتو استقرار نه وو د جمهورو په کلام کې دا خبره ملاویرې چې حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه اته رکعاتو حکم هم شته او د دولسو هم خو قرار او استقرار شلور رکعاتو باندې دی صحابو شل رکعاته خپل کړې دي او پوره امت هم په دې باندې روان دی .

دې روایت کې ډیر زیات اضطراب دی سائب بن یزید نه صرف محمد بن یوسف داسې نقل کوي د سائب نور شاگردان د یوولسو په ځای شل رکعاته نقل کوي .

جمهورو سره په شلور رکعاتو باندې ډیر دلائل دي، دې باندې د ټول امت اتفاق دی چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم د تراویحو مونغ کړې دی دې باندې هم اتفاق دی چې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کې صحابو هم تراویح کولې دا هم ثابت دي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم درې ورځو پورې تراویح په جماعت سره کړې دي او دې باندې اتفاق هم دی چې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم عام معمول د تراویح په کور کې د کولو وو، اوس د تعیین ضرورت دی حضور صلی اللہ علیہ وسلم کله شل رکعاته تراویح کړې دي یا نه، بیا حضرت عمر رضی اللہ عنہ ابي بن کعب تراویحو د پاره امام مقرر کړو دې کې د شلور رکعاتو ثبوت شته یا نه حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه ابن عباس رضی اللہ عنہ داسې حدیث نقل کولو چې د جمهورو اولني دلیل دی :

(۱) عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كان يصلي في رمضان عشرين ركعة في غير جماعة والوتر. (رواه البيهقي في سننه وابن ابي شيبة في مصنفه والطبراني والبغوي). (زجاجة المصابيح ج ۱ ص ۳۶۶).

ددې روایت ټول راویان ثقہ دي صرف ابراهيم بن عثمان باندي کلام دی خو د ضعف سره ټولو محدثینو دده توثیق هم کړی دی ، يحيى بن معين په باره کې فرمایي : شيخ ثقة كبير .

د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه د شل رکعاتو تراویحو ثبوت : (۲) شلورکعاتو تراویحو په ثبوت باندي د جمهورو دویم دلیل په مؤطا امام مالک کې د یزید بن رومان روایت دی : مالک عن یزید بن رومان انه قال كان الناس يقومون في زمن عمر بن الخطاب في رمضان بثلاث و عشرين ركعة (مؤطا مالک) دا حدیث د بلاغات مالک نه دی اگر چې مرسل دی خو د موصولاتو په حکم کې دی داسې مرسل هم د جمهورو دلیل دی .

(۳) د جمهورو دریم دلیل د حضرت سائب بن یزید روایت دی : عن یزید بن حفصة عن السائب بن یزید قال كانوا يقومون على عهد عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في شهر رمضان بعشرين ركعة وكانوا يقرؤون بالمئين وكانوا يتوكلون على عصيهم في عهد عثمان من شدة القيام (سنن کبری بیهقي ج ۲ ص ۴۹۶)

دا روایت بالکل صحیح الاسناد دی .

(۴) د جمهورو څلورم دلیل د مصنف ابن ابي شيبة روایت دی : عن يحيى بن سعيد ان عمر بن الخطاب امر رجلا يصلي بهم عشرين ركعة. (ج ۲ ص ۳۹۳).

(۵) عن عمر انه جمع الناس على ابي بن كعب وكان يصلي بهم عشرين ركعة. (بيهقي و ابن ابي شيبة زجاجة ج ۱ ص ۳۶۶).

(۶) عن السائب بن يزید قال كنا نقوم في عهد عمر بعشرين ركعة والوتر وفي رواية وعلى عهد عثمان و علي مثله . قال النووي اسناده صحيح (زجاجة المصابيح ج ۱ ص ۳۶۶).

(۷) وعن هبرمة وكان من اصحاب علي انه كان يؤمهم في رمضان فيصلح خمس ترويحيات . (بيهقي ، زجاجة المصابيح ج ۱ ص ۳۶۶).

(۸) عن ابن ابی عبدالرحمن السلمي ان علياً دعا القراء في رمضان فأمر رجلاً ان يصلي بالناس عشرين ركعة وكان علي يوتر بهم . (رواه البيهقي وزجاجة المصابيح ج ۱ ص ۳۶۶).
قال عطاء ادركت الناس وهم يصلون ثلاثة وعشرين ركعة بالوتر .

مشهور تابعي حضرت نافع فرمائي : لم ادرك الناس الا وهم يصلون تسعاً وثلاثين ويوترون منها بثلاث (فتح الباري ج ۴ ص ۲۵۴).

امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمائي : و على هذا العمل منذ بضع و مائة سنة (حواله بالا)

امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي : ورأيت الناس يقومون بالمدينة بتسع وثلاثين ركعة وبمكة بثلاث وعشرين .

د دومره نويو علماو او فقهاو اقوال او د ټول امت اعمال او افعال كه د چا دپاره دليل نه جوړېږي ددې مطلب دا شو چې دا تراويح كول پيژني نه ، دې باندي د امت اجماع ده آخر كې دا خبره د تراويحود پاره فيصله گن دليل دى ، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمائي : عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين ، دا مضبوط او محكم دليل دى د بد قسمتي نه غير مقلدين د صحابو تقليد هم نه كوي .

الفصل الأول:

په جماعت سره تراويح كول د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سنت دي :

﴿۱﴾ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ حُجْرَةً فِي الْمَسْجِدِ مِنْ حَصِيرٍ فَصَلَّى
زيد بن ثابت رَاوِي دې وايي چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د پوزي نه حجره جوړه كړه او نفل مونځونه
فِيهَا لَيْلِي حَتَّى اجْتَمَعَ عَلَيْهِ نَاسٌ ثُمَّ فَقَدُوا صَوْتَهُ لَيْلَةً
يې كړي په دې كې خوشې تر دې چې خلك جمع شول خلكو د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شه آواز محسوس نه كړو
وَ كَلْتُوا إِلَهُ قَدْ نَامَ فَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَلْتَمَسُ
هغوي گمان وكړو چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او ده شو بعضي خلكو غاړه تازه كول شروع كړو چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ
لِيُخْرِجَ إِلَيْهِمْ . فَقَالَ : مَا زَالَ بِكُمْ الَّذِي رَأَيْتُمْ مِنْ صَنِيعِكُمْ حَتَّى
(راپاڅي) او بهر تشرېف راوړي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل : ستاسو كار زه چې يې وينم برابر روان دى
(يعني په جمعې سره د تراويحو كولو شوق او د عبادت په معامله كې ستاسې دا جذبه هميشه پاتې شي)

خَشِيْتُ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيْكُمْ وَ لَوْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ

بیایي و فرمايل: ما ته دا ويره ده چې دا مونخ په تاسو فرض نه شي که دا مونخ فرض شي نو تاسو به د دې

مَا قُنْتُمْ بِهِ . فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي أَيُّومِكُمْ فَإِنَّ أَفْضَلَ صَلَاةِ الْمَرْءِ

د کولو نه عاجز پاتې شي نو ای خلکو تاسو خپلو کورونو کې مونخ کوئ د انسان بهترين مونخ هغه دی

فِي بَيْتِهِ إِلَّا الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ . (متفق عليه) ^(۱)

چې خپل کور کې يې کړی وي علاوه د فرض مونخ نه.

د روژې میاشتو کې د تراویح فضیلت:

﴿۲﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرْغَبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ

ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د قیام رمضان ترغیب ورکولو خو صحابو ته

يَأْمُرُهُمْ فِيهِ بِعَزِيمَةٍ فَيَقُولُ: « مَنْ قَامَ رَمَضَانَ

یې په تاکید سره حکم نه کولو، حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به فرمايل: کوم کس چې قیام وکړي په رمضان کې په

إِيمَانًا وَ احْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ . فَتَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ

صحيح اعتقاد سره د حصول ثواب دپاره اولني صغیره گناهونه به يې معاف شي او وفات شو رسول الله

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفات شو او قیام رمضان معامله دغه رنگ و په يعنې د تراویحو دپاره جماعت مقرر نه وو

ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ فِي خِلَافَةٍ

(بلکې چا چې څنگه غوښتل د حصول ثواب دپاره هغه رنگه يې کول) بيا دغه صورت حال وو په خلافت

أبي بكرٍ وَ صَدْرًا مِنْ خِلَافَةٍ عَمَرَ عَلَى ذَلِكَ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) ^(۲)

د ابوبکر صدیق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کې هم او د عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د خلافت د شروع په وخت کې هم دغه معمول وو (خو بيا

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۲/۲۱۴، رقم الحديث: ۷۳۱، مسلم ۱/۵۳۹، رقم الحديث: ۲۱۳-۷۸۱، أبو داود ۲/۱۴۵،

رقم الحديث: ۱۴۴۷، لم يذکر في ۲/۳۱۲، رقم الحديث: ۴۵۰، نسائي ۳/۱۹۷، رقم الحديث: ۱۵۹۹، مؤطا امام مالک ۱/۱۳۰، رقم

الحديث: ۴، من كتاب صلاة الجمعة، مسند أحمد ۵/۱۸۲.

(۲) أخرجه مسلم ۱/۵۲۳، رقم الحديث: ۱۷۴-۷۵۹.

حضرت عمر رضی اللہ عنہ د تراویحو مونخ د پاره د جماعت حکم وکړو او التزام یې شروع کړو.

نفل مونخ په کور کې کول بهتر دي :

﴿۳﴾ وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدِهِ

جابر رضی اللہ عنہ تراوي دي وايي چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمايي: تاسو کې چې څوک خپل مونخ مسجد کې

فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيبًا مِنْ صَلَاتِهِ فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ

وکړي هغه ته په کار دي چې د مونخ څه حصه کور ته هم وساتي ځکه چې الله تعالی پيدا کوي دده په کور

مِنْ صَلَاتِهِ خَيْرًا». (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).^(۱)

دده د مونخ په وجه خیر.

الفصل الثاني:

حضور صلی اللہ علیہ وسلم درویشت، پنځه ویشت، اووه ویشت ورځې تراویح کړی دي :

﴿۴﴾ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ صُنِمَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَضَانَ فَلَمْ يَقُمْ بِنَاشِئِنَا مِنَ الشَّهْرِ

ابو ذر رضی اللہ عنہ وايي: مونږ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره روژې نیولې خو قیام یې ونه کړو مونږ ته د میاشتي

اکثرو رځې (یعني نبي عليه السلام درمضان په شپو کې مونږ سره د فرض مونخ نه علاوه بل مونخ نه دی کړی)

حَتَّى بَقِيَ سَبْعٌ فَقَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ

تر دې چې اووه ورځې باقی پاتې شوي نو نبي عليه السلام زموږ سره د شپې دریمې حصې پورې قیام وکړو (یعني

فَلَمَّا كَانَتِ السَّادِسَةُ لَمْ يَقُمْ بِنَا فَلَمَّا كَانَتِ الْخَامِسَةُ

مونږ ته یې تراویح وکړي) چې کله شپږ شپې پاتې شوي نو نبي عليه السلام قیام ونه کړو بیا چې کله پنځه شپې

قَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ شَطْرُ اللَّيْلِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ

پاتې شوي نو نبي عليه السلام مونږ ته د نیمې شپې پورې قیام وکړو نو ما وویل ای د الله رسول! کاش چې د

لَوْ لَفَلَمَّا قِيَامَ هَذِهِ اللَّيْلَةَ. قَالَ فَقَالَ: «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ

نن شپې قیام نورونه موزیات کړي وي نبي عليه السلام و فرمايل چې کله یو کس (فرض) مونخ امام سره وکړي

(۱) أخرجه مسلم ۵۳۹/۱، رقم الحديث : ۷۷۸-۲۱۰، ابن ماجه ۱/۶۳۸، رقم الحديث : ۱۳۷۶، مسند أحمد ۳/۱۵.

حَقٌّ يَنْصَرِفُ حُسْبٍ لَهٗ قِيَامٌ لَيْلَةٍ « . فَلَمَّا كَانَتْ الرَّابِعَةَ

اوددې نه فارغ شي او واپس ځي دده دپاره دټولې شپې عبادت ثواب ليکلی شي کله چې څلور شپې پاتې

لَمْ يَقُمْ بِنَا حَقٌّ يَبْقَى ثَلَاثُ اللَّيْلِ فَلَمَّا كَانَتْ الْغَائِثَةَ

شوي زمونږ سره يې قیام ونه کړو تر دې چې د شپې دريمه حصه پاتې شوه چې درې شپې پاتې شوي

جَمَعَ أَهْلَهُ وَ نِسَاءَهُ وَ النَّاسَ فَقَامَ بِنَا حَقٌّ

حضور ﷺ خپل کور و الا او خپلې زنانې او خلک جمع کړل او مونږ ته يې قیام وکړو تر دې چې

خَشِينَا أَنْ يَفُوتَنَا الْفَلَاحُ . قَالَ قُلْتُ : وَمَا الْفَلَاحُ ؟

مونږ ته دا ويره وشوه چې چيرته فلاح رانه فوت نه شي، راوي وايي: ما تپوس وکړو فلاح څه څيز دی؟

قَالَ : السَّحُورُ . ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا بَقِيَّةَ الشَّهْرِ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَ التِّرْمِذِيُّ، وَ النَّسَائِيُّ) (۱)

ابو ذر رضی الله عنه وويل: د پېشمې خوراک بيانې ﷺ د مياشتې باقي ورځو کې زمونږ سره قیام وکړو

وَرَوَى ابْنُ مَاجَةَ نَحْوَهُ إِلَّا أَنَّ التِّرْمِذِيَّ لَمْ يَذْكُرْ : ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا بَقِيَّةَ الشَّهْرِ . (ابن ماجه ۱۳۲۷)

ابن ماجه هم دغه شان روايت نقل کړی او ترمذي خپل روايت کې هم لم يقم بنا بقية الشهر الفاظو ذکر نه دی کړی

د شعبان د مياشتې د پنځلسمې شپې فضيلت :

﴿٥٥﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ قَادَا هُوَ

عائشه رضی الله عنها وايي يو شپه ما حضور ﷺ په بستره باندې ونه موند و يو دم څه گورم چې نبی

بِالْبَقِيْعِ فَقَالَ " أَكُنْتُ تَخَافِيْنَ أَنْ يَحِيفَ

ﷺ بقیع کې موجود دی نبی ﷺ و فرمايل: آياتاته ددې خبرې ويره وه چې په تا باندې به ظلم وکړي

اللَّهُ عَلَيْكَ وَ رَسُوْلُهُ ؟ قُلْتُ : يَا رَسُوْلَ اللَّهِ اِنِّي كَلَنْتُ اِلَيْكَ بَعْضَ نِسَائِكَ

الله او د هغه رسول؟ ما وويل يا رسول الله! ما گمان وکړو چې حضور ﷺ به بلې بنځې خواته تلی

(۱) أخرجه الترمذي ۱۶۹/۳، رقم الحديث : ۸۰۶، نسائي ۸۳/۳، رقم الحديث : ۱۳۶۶، ابن ماجه ۴۲۰/۱، رقم الحديث :

۱۳۲۷، دارمي ۴۲/۲، رقم الحديث : ۱۷۷۷، مسند احمد ۱۵۹/۵.

فَقَالَ : إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْزِلُ لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَغْفِرُ

وي حضور ﷺ و فرمايل : الله تعالى نيم شعبان کې د دنيا آسمان ته نزول فرمايي او معاف کوي

لَا كَثْرَ مِنْ عَدَدِ شَعْرِ عَظْمِ كَلْبٍ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ ، وَابْنُ مَاجَهَ) (۱)

د بنو کلب قبیلې د چیلو کنډک د ویختو نه هم زیات تعداد کې گناه.

وَ زَادَ رَزِينٌ : « مِمَّنِ اسْتَحَقَّ النَّارَ » .

اور زین رحمه الله دا الفاظ هم را نقل کړې کوم خلک چې د دوزخ مستحق شوي وي هغوي بخیلي شي

وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ : سَبِعَتْ مُحَمَّدًا يَعْنِي الْبُخَارِيَّ يَضَعُ هَذَا الْحَدِيثَ .

امام ترمذي رحمه الله وايي ماد محمد يعني امام بخاري نه اوریدلي دي چې دا حدیث ضعیف دی.

توضیح : البقیع : د مدینې منورې مشهورې مقبرې ته جنت البقیع ویلی کیږي او بقیع غرقه هم دی دې ته بقیع هم وائي حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمايي ما ویل که د بلې بي بي کور ته ورغلي دی خو په قبرستان کې وو، نو بیا زر زروا پس کور ته راغلو. (المقات ۳/۳۷۴).

بنو کلب د عربو د مشهورې قبیلې نوم دی چې هلته چیلې ډیرې وي. (المقات ۳/۳۷۵).

ينزل : د الله تعالى لائق شان د دنيا آسمان ته را کوزیږي، (المقات ۳/۳۷۵).

ينزل ای ما یلیق بشاله : د دې تشریح منځکې شوې ده. (المقات ۳/۳۷۵).

د ماه شعبان پنځلسمې شپې ته شب براءت ویلی کیږي. یعنی د گناهونو نه د خلاصي شپه د شب براءت متعلق دا پیژندل په کار دي چې عوام الناس دې شپه کې د حدود شرعيه نه تجاوز کوي ریناگانې اور بلوي او نور منکرات او بدعات کوي، بعضې اهل حق اعتدال سره رد وکړو بعضو درد سره سره د دې شپې د فضیلت نه انکار وکړو د شب براءت فضیلت د احادیثو نه ثابت دی، لس صحابو د دې حدیث تخریج کړی دی اگر چې فني لحاظ سره ضعیف دی خو دا مطلب نه دی چې ناقابل عمل دی د امام احمد بن حنبل رحمه الله قول دی چې مونږ کله احکام د احادیثو نه اخلو نو (تشددنا) مونږ سختي کوو او کله چې د فضائلو احادیث اخلو نو (تسهلنا) مونږ نرمي کوو څه خاص عبادت په دې شپه کې مقرر نه دی او خپل طرف نه تحدید او تعیین هم جائز نه دی خو خیر القرون کې صالحینو دې شپه کې اهتمام سره عبادت کولو دې حد پورې یې فضیلت دی.

(۱) اخرجه الترمذي ۱۱۵/۳، رقم الحديث : ۷۳۹، ابن ماجه ۱/۴۴۶، رقم الحديث : ۱۳۸۹، مسند احمد ۵/۱۵۹.

د برات په شپه قبرستان ته تلل: دې خبرې نه انکار نشته چې حضور ﷺ قبرستان ته شب براءت کې تشریف وړی ددې مطلب دانه دی چې همیشه معمول جوړ شي حضور ﷺ عمر کې یو ځلې تشریف وړی وو یو ځل تلو سره څه نشته خو هر کال شب براءت کول او اهتمام سره کول داد حد شرعي نه تجاوز دی او ناجائز دی.

د پنځلسم شعبان روژه: د شب براءت نه په صبا چې د کومې روژې ذکر دی حدیث کې نشته اگر چې ضعیف دی خو په خپله د شعبان روژو ذکر احادیثو کې دی بیا د ایامو بیضو ډیر ترغیب دی، د شب براءت د وجې نه دا روژه نه بلکې د ایام بیض پنځلسم شعبان په خپله مامور به او مرغوب فیه دی، ددې وجې نه دا روژه نیول په کار دي د دواړو ثواب به ان شاء الله ملاو شي او پنځلسم تاریخ د خصوصیت نه به بچ شي.

د نفل مونځ په کور کې کولو فضیلت:

﴿٦٦﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ

زید بن ثابت رضی الله عنه راوي دی وایي چې حضور ﷺ فرمایي دسړي مونځ په کور کې بهتر دی د

صَلَاتِهِ فِي مَسْجِدِي هَذَا إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ». (رواه أبو داود، والترمذي).^(۱)

هغه مونځ نه چې هغه زما مسجد کې وشي علاوه د فرض نه.

توضیح: کور کې نفل کولو فضیلت د کور د وجې نه دی مسجد کې د ممانعت د وجې نه نه دی که یو کس سنت او نوافل په مسجد کې کول غواړي بغیر د کراهت جائز دي لیکن په کور کې کول افضل دي. (المرقات ۳۶۷-۳۷۷/۲).

الفصل الثالث:

د حضرت عمر رضی الله عنه تراویحو د پاره جمعه مقررول:

﴿٧٧﴾ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ لَيْلَةً فِي رَمَضَانَ

عبد الرحمن بن عبد القاري راوي دي وایي چې د عمر بن خطاب رضی الله عنه سره لارم یو شپه په رمضان کې

إِلَى الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ أَوْزَاعٌ مُتَفَرِّقُونَ يُصَلِّي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ

مسجد ته هلته مونځه کسان ولیدل چې جدا جدا وو (یعنې) چا (د ماخوستن مونځ نه پس نفل) یواځې کول

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۶۳۲، ۱، رقم الحديث: ۱۰۴۴، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۱۲/۲، رقم الحديث: ۴۵۰.

وَيُصَلِّي الرَّجُلُ فَيُصَلِّي بِصَلَاتِهِ الرَّهْمَطُ فَقَالَ عُمَرُ : إِنِّي أَرَى لَوْ جَمَعْتُ هَؤُلَاءِ عَلَى قَارِيٍّ وَاحِدٍ

او چا داسې کولو چې خونور کسان هم ورسره وونو عمر رضي الله عنه وويل: زه که دوي يو قاري پسې جمع کړم

لَكَانَ أَمْثَلًا ثُمَّ عَزَمَ فَجَمَعَهُمْ عَلَى أَبِي بِنِ كَعْبٍ ثُمَّ خَرَجْتُ

نوبه تره به وي هغه ددې اراده وکړه او ټول يې ابي بن کعب پسې جمع کړل عبدالرحمن وايي زه بيا لاړم د

مَعَهُ لَيْلَةٌ أُخْرَى وَ النَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةِ قَارِيهِمْ .

عمر رضي الله عنه سره يو شپه مسجد ته نو ټولو دخپل امام (يعني ابي ابن کعب) پسې مونځ کولو (داسې چې

قَالَ عُمَرُ : نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ وَ الَّتِي تَنَامُونَ عَنْهَا

ولیده) نو عمر رضي الله عنه وويل: دابنه بدعت دی، او دتهجد و هغه مونځ چې تاسو ترې اوده کيږئ د تراويحو

أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي تَقُومُونَ . يُرِيدُ آخِرَ اللَّيْلِ

دهغه مونځ نه به تر دی چې تاسو يې دا وخت کوئ، ددې نه د عمر رضي الله عنه مراد د شپې آخړه حصه ده دغه

وَكَانَ النَّاسُ يَقُومُونَ أُولَاهُ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ).^(۱)

وخت خلکو د تراويحو مونځ اول وخت کې کولو .

توضیح: اوزاع: يعنې خلک جدا جدا جماعتونه او تکړو کې شوې وو چا نفل کول چا سنت او چا تراويح

خازله کولې او چا جماعت سره کولې د اوزاع همدا مطلب دی او د متفرقونو جملې گوياد اوزاع تفسیر دی. (المرقات ۳/۳۷۷).

نعمت البدعة هذه، دلته بدعت خپل اصطلاحي مفهوم سره نه دی بلکې دلته لغوي معنی سره استعمال دی او لغت کې بدعت نوي څيز ايجاد په معنی سره دی د حضرت عمر رضي الله عنه مقصد دادی چې ټول خلک جماعت سره په تراويحو باندې يو ځای کول او شل رکعاته په پابندي سره يو ځای کول څه بهترين نوي انتظام او جديد طرز دی. (المرقات ۳/۳۷۸).

د حضرت عمر رضي الله عنه دې جديد انتظام او جديد تقرر ته جديد وييلې شي د تراويحو اصل جماعت ته نو ايجاد نه وايي، اصل جماعت خو حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خپله شروع کړی وو .

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۲۵۰/۴، رقم الحديث: ۲۰۱۰.

دلته دبدعت شو اقسام طرف ته د تقسیم ضرورت نشته ځکه چې دا لفظ په خپل لغوي معنی کې استعمال شوی دی بدعت اصطلاحی شرعی هغه خو په قبیح کې قبیح دی په هغې کې خوڅه تقسیم نشته دی ، چې ددې تفصیل په توضیحات اول جلد باب الاعتصام بالکتاب والسنة په شروع کې د بدعت متعلق تفصیل شوی دی .

والقی تنامون عنها افضل من القی تقومون : دې عبارت کې دوه ځای القی لفظ راغلی دی دواړو ځایونو کې چې موصول خپلې صلې سره یو ځای شي صفت دی او ددې موصوف محذوف دی ددې موصوف کې دوه احتمال دي : (۱) ددې موصوف الصلوة دی یعنی الصلوة القی تنامون عنها ، مطلب دادی هغه مونځ چې د خوب د وجې نه پاتې شي د هغه مونځ نه افضل دی کوم چې تاسو کوئ ، په دې صورت کې حضرت عمر رضی الله عنه دا ویل غوښتل چې د تهجد و مونځ کوئ دې کې د خوب د وجې نه سستی مه کوئ ، دغه ستاسو د تراویحو نه افضل دی ، د عمر رضی الله عنه ددې خبرې نه د مسئله هم حل شوه چې تهجد او تراویح څان له څانله عبادت دی ، دویم احتمال دادی چې دلته موصوف الساعة دی یعنی هغه ساعت چې تاسو وینځ یې او د تراویحو مونځ په کې کوئ دغه وخت نه هغه وخت افضل دی چې هغې کې تاسو مونځ نه کوئ بلکې اوده کیږي حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د وروستو وختونو فضیلت ذکر کوي او د تهجد و د پاره ترغیب ورکوي .

د تراویحو د ابتدائي وخت نقشه :

﴿۸﴾ وَعَنْ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدٍ قَالَ : أَمَرَ عُمَرُ أَبِي بَنٍ كَعْبٍ وَتَمِيمًا الدَّارِيَّ أَنْ يَقُومَا لِلنَّاسِ
سائب بن یزید وایي چې عمر <small>رضی الله عنه</small> ابی بن کعب او تميم دارمي ته حکم وکړو چې مونځ ورکړي خلکو ته
فِي رَمَضَانَ يَأْخُذِي عَشْرَةَ رَكَعَاتٍ فَكَانَ الْقَارِئُ يَقْرَأُ بِالْبَيْتِ
په روژه کې یولس رکعاته او (په دې وخت کې) امام (په تراویحو کې) هغه سورتونه ویل چې هغې کې د سلو
حَتَّى كُنَّا لِنَعْتَمِدُ عَلَى الْعَصَا مِنْ طَوْلِ الْقِيَامِ فَمَا كُنَّا نَنْصَرِفُ إِلَّا فِي فُرُوعِ الْفَجْرِ . (رَوَاهُ مَالِكٌ) (۱)
نه زیات آیتونه وود قیام د وجې نه مونځ به د کونډې په مدد سره ولاړ وو او پېښمي ته نزدې به فارغیدو .

توضیح : دې حدیث نه معلومه شوه چې حضرت عمر رضی الله عنه د تراویحو اته رکعاتو حکم ورکړی وو دې نه غیر مقلدین استدلال کوي ددې جواب مخکې شوی دی داد ابتدائي وخت یوه نقشه او مرحله وه

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۱۵، رقم الحديث : ۴، من كتاب الصلاة في رمضان .

حضرت عمر رضی اللہ عنہ لا تردې وخته پورې د شلور کعاتو اعلان نه وو کړې وروسته هر څه مخې ته راغلل او د صحابه کرامو او د ټول امت اجماع په دې باندې وشوه .

نعمت: نوافلو او سنتو کې د مدد اخیستلو گنجائش شته که ستړی والی ډیر شي نو بیا مدد اخیستل جائز دي .

﴿۹﴾ وَعَنْ الْأَعْرَجِ قَالَ: مَا أَدْرَكْنَا النَّاسَ إِلَّا وَهُمْ يَلْعَنُونَ الْكُفْرَةَ فِي رَمَضَانَ قَالَ: وَكَانَ الْقَارِيُّ

اعرج تابعي رضي الله عنه وايي مونږ هميشه خلکو ته کتلې چې روژه کې کفارو باندې لعنت وايي او قاري سورة

يَقْرَأُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ فِي ثَمَانِ رَكَعَاتٍ وَإِذَا قَامَ بِهَا فِي ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً رَأَى النَّاسَ

بقرة اته رکعتونو کې لوستله او چې کله به يې سورة بقرة د لسو رکعاتو کې ولوستله نو خلک به پوه شو

أَنَّهُ قَدْ خَفَّفَ. (رَوَاهُ مَالِكٌ) ^(۱)

چې مونږ يې سپک وکړو .

د تر اويحو آخري وخت د پيشمني پورې دی :

﴿۱۰﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِيًّا يَقُولُ: كُنَّا نَنْصَرِفُ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْقِيَامِ

عبدالله بن ابی بکر رضي الله عنه وايي ما د ابی بن کعب رضي الله عنه اورېدلي چې مونږ به روژه کې د قیام نه فارغه

فَنَسْتَعْجِلُ الْخِدْمَةَ بِالطَّعَامِ مَخَافَةَ قُوْتِ السَّحُورِ.

کیدو نو خادمانو ته به مو په تلوار د طعام راوړلو ویله ددې ویرې نه چې د پيشمني وخت تیر نه شي . یو

وَ فِي أُخْرَى: مَخَافَةَ الْفَجْرِ. (رَوَاهُ مَالِكٌ) ^(۲)

بل روایت کې دا الفاظ دي د سحر کیدو د ویرې نه .

پنځلسم شعبان کې د لوي لوي تبديليانو فيصلې کيږي :

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «هَلْ تَدْرِينَ مَا هَذِهِ اللَّيْلَةُ؟» يَعْنِي

عائشه رضي الله عنها وايي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمايل : تاسو ته پته ده چې دې شپه کې څه کيږي يعنې

لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ قَالَتْ: مَا فِيهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ: « فِيهَا أَنْ يُكْتَبَ كُلُّ

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۱۵، رقم الحديث : ۶ .

(۲) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۱۶، رقم الحديث : ۷، من كتاب الصلاة في رمضان .

پنخلسمه شپه د شعبان کې؟ ماو وویل ای د الله رسوله! څه کیږي؟ دې شپه کې لیکلي کیږي هر هغه څوک

مَوْلُودٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فِي هَذِهِ السَّنَةِ وَ فِيهَا أَنْ يُكْتَبَ كُلُّ هَالِكٍ مِنْ بَنِي آدَمَ

چې دې کال کې پیدا کیږي د بني آدمو نه او څوک چې بني آدمو کې وفات کیږي دې شپه کې لیکلي کیږي

فِي هَذِهِ السَّنَةِ وَ فِيهَا تُرْفَعُ أَعْمَالُهُمْ وَ فِيهَا تَنْزِلُ أَرْزَاقُهُمْ . فَقَالَتْ :

په دې کال کې او په دې شپه کې دخلکو اعمال بره ځي او د بندگانو رزق ښکته راځي عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وویل

يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا مِنْ أَحَدٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا بِرَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى ؟ فَقَالَ :

یا رسول الله! څوک به هم د الله درحمت نه بهیر جنت ته نه داخلېږي؟ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل:

« مَا مِنْ أَحَدٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا بِرَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى . ثَلَاثًا . قُلْتُ : وَلَا أَنْتَ

څوک هم د الله تعالی درحمت نه په غیر جنت ته نه داخلېږي درې ځلې یې دا وفرمایل ماو وویل او نه تاسو

يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى حَامَتِهِ فَقَالَ : « وَلَا أَنَا إِلَّا

یا رسول الله؟ حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپل لاس خپل سر باندې کیښود او وې فرمایل: آو نه زه، خودا چې

أَنْ يَتَعَمَّدَنِي اللَّهُ بِرَحْمَتِهِ . يَقُولُهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ . (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الدَّعَوَاتِ الْكَبِيرِ).

الله تعالی ما د خپل رحمت په سوري کې واخلي، دا الفاظ یې هم درې ځلې وفرمایل.

توضیح: ان یکتب کل مولود: دا هر څه تقدیر کې لیکلی شوي دي او په لوح محفوظ کې محفوظ دي خو

پنخلسم شعبان کې ددې تجدید کیږي او د ټول کال لوي واقعات جدا لیکلي کیږي دې کې د انسان

پیداښت او مرگ لیکلي کیږي، د انسان رزق لیکلي کیږي، اعمال په بره ځي، عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا خیال

و کړو چې اعمال خود دخول جنت د پاره علت اصلیه نه دی. (المقات ۳۸۳-۳۸۴).

د انسان د اعمالو کولو نه مخکې دده په حق کې لیکلي کیږي چې دا اعمال به کوي نو حضرت عائشې

رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا خیال وکړو چې دخول جنت محض تقدیر الهي سره تعلق لري دی اعمالو ته دلته څه دخل

نشته، حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه تپوس وکړو آیا معامله داسې ده چې هر کس

به د الله رحمت سره جنت ته داخلېږي؟

جواب کې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: معامله داسې ده یو انسان هم په خپل عمل سره بهیر د الله

رحمت نه، نه شي دا خلیدی درې ځلې یې داسې وویل مطلب دا چې د جنت د پاره اعمال د سبب درجه

لري خود علت په درجه کې نه دي.

شب براءت کي د کينه گر او د مشرک مغفرت نه کيږي :

﴿١٢﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيَطَّلِعُ فِي

ابو موسی اشعري رضي الله عنه راوي دی وایي چې حضور صلی الله علیه وسلم فرمایيل : الله تعالی متوجه کيږي په

لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَيَغْفِرُ لِجَمِيعِ خَلْقِهِ إِلَّا لِمُشْرِكٍ أَوْ مُشَاحِنٍ» (رواه ابن ماجه).^(١)

پنځلسم شعبان په شپه باندې د دنیا خلکو ته او د کينه گر او د مشرک نه علاوه دخلکو مغفرت کوي .

وَرَوَاهُ أَحْمَدُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ وَفِي رِوَايَتِهِ: «إِلَّا الثَّنِينَ مُشَاحِنٍ وَقَاتِلِ لَفْسٍ».^(٢)

توضیح: ليطلع، توجه سره کتلو ته ویلي کيږي ددې نه مراد دنیا آسمان ته نزول دی ددې تذکره په آحادیثو کې مذکور ده، اطلاع الهی او نزول رباني نه مراد مایلیق بشاله دی او بعضو تجلي د انواراتو رباني مراد اخستی دی او دا تاویل دی.

لمشرك: د الله تعالی په ذات او د هغه په صفاتو کې د چا شریکولو ته شرک جلي ویلی شي او شرک خفي ریاکاری ته ویلی شي. (المركات ۳/۳۸۶).

او مشاحن: باب مفاعله نه مشاحن کينه کوونکي ته ویلی کيږي باب سمع نه هم کينه ور معنی سره دی ، مسلمان نه علاوه کافر سره کينه ساتل مراد نه دی هغه منع نه دی .

زیر بحث حدیث کې صرف دوه قسم خلک مراد دي بلکې بعضې زوایاتو کې قاطع رحم هم شامل دی او د مسبل ازار ذکر هم راغلی دی والدینو نه عاق سړي هم دي مسلسل شرابو والا هم شامل دی. (اشعة اللذعات ۱/۵۸۸).

شیخ عبد الحق رحمه الله فرمایي : نوف بکالي نه روایت دی یو ورځ حضرت علي رضي الله عنه نصف شعبان په شپه د کور نه داسې حالت کې راووتلو چې آسمان طرف ته یې مسلسل کتل بیا هغه فرمایيل : حضرت داؤد عليه السلام یو ځل آسمان طرف ته کتل او وي فرمایيل : دا هغه ساعت دی چې دې کې څوک څه غواړي الله تعالی یې قبلوي څوک استغفار غواړي معاف کوي یې خو دا چې دغه کس جادوگر ټیکس وصولولو والا او یا عشر والا یا کاهن وغیره نه وي. (اشعة اللذعات ۱/۵۸۸).

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۴۴۵، رقم الحديث : ۱۳۹۰.

(۲) أخرجه أحمد في المسند ۲/۱۷۶.

د پنځلسم شعبان روژه او عبادت :

﴿۱۳﴾ وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ

حضرت علي رضي الله عنه راوي دي وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل : كله چې نصف شعبان شپه شي

فَقُومُوا لَيْلَهَا وَصُومُوا يَوْمَهَا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْزِلُ فِيهَا لِغُرُوبِ الشَّمْسِ

هغه شپه کې مونځ کوي او د ورځې په کې روژه نيسي الله تعالی نزول کوي په دغه شپه د لمر پټيدو وخت

إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ: أَلَا مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ؟ أَلَا مُسْتَزِرٌّ

کې د دنيا آسمان ته او فرمايي خبردار! څوک بخښنې والا شته چې معاف يې کړم خبردار! څوک رزق غوښتلو

فَأَرْزُقَهُ؟ أَلَا مُبْتَلًى فَأَعَافِيَهُ؟ أَلَا كَذَّابًا

والا شته چې زه ورته رزق ورکړم ، خبردار! څوک مصيبت کې شته چې عافيت ورته وکړم ، خبردار! کذا

أَلَا كَذَّابًا حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ". (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ).^(۱)

او کذا تردې چې سحر راوخيږي .

توضیح: ددې باب په شروع کې د حديث نمبر ۵ پنځم په وضاحت کې د پنځلسم د شعبان د روژې او د

نورو اعمالو باره کې هلته ليکل شوي دي ، هلته يې وگورئ!



(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/ ۴۴۴، رقم الحديث : ۱۳۸۸.

بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى:

د څانښت موندځ بيان :

صلوة اضاقت الضحى طرف ته في سره دى صلوة في الضحى لکه صلوة في الليل چې راغلی ، د ضحی وخت د نمرراختو نه تر زوال پورې دى اکثر محدثین د څانښت موندځ او اشراق یو گړځوي او فرمایي دا یو موندځ دى فرق اعتباري دې چا چې شروع کې موندځ وکړو دې ته اشراق ویلي کيږي او چا چې ددې نه پس وکړو د څانښت موندځ ورته ویلي کيږي . (المركات ۳/۳۸۹).

بعضې اهل لغت وايي : د ورځې څلورمه حصه تيره شي او زوال وخت نژدې شي هغه وخت څانښت دى او بعضې فرق کوي او دواړه جدا جدا وختونه گړځوي حافظ جلال الدين سيوطي رَحْمَةُ اللهِ اَوْ صَاحِبُ كَنْزِ الْعَمَلِ او امام دارمي د رايو نه معلوم کيږي چې دا دوه جدا موندځونه دي ، عام صوفيا ، دا فرمایي او يو څو احاديثو نه ددې تائيد هم کيږي . د صلوة ضحی متعلق صاحب مشکوٰة ډير احاديث نقل کړي دي دې نه معلوم کيږي چې د څانښت موندځ احاديث صحيحه کيږي نه معلوم دى ابن جرير فرمایي د څانښت موندځ احاديث متواتره دي لکه ائمه اربعه د څانښت موندځ باندې متفق دي د اکثر شوافعو په نزد څانښت موندځ سنت دى د حنابلو او حنفيو او مالکيو په نزد د څانښت موندځ مندوب او مستحب دى .

سوال: حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د څانښت موندځ ته بدعت ویلي دى ددې وجه څه ده؟

جواب: حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مطلق د څانښت نه انکار نه دى کړى او نه مطلق څانښت ته يې بدعت ویلي خو چې کله د خلکو دى حالتو ته يې وکتل چې مساجدو کې او عامو مقاماتو کې ددې دپاره راجمع کيدل او التزام او اهتمام به يې ددې په کولو باندې کوو نو ددې عوارضو د وجې نه يې ورته بدعت ویلي . ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه نقل دي وايي چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صرف دومره ویلي وو زما په خيال حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او صديق او عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ باندې دومره مواظبت او مداومت نه وو کړى . حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بيشک دا موندځ کړى دى او ددې ترغيب او فضيلت يې بيان کړى دى خوداسې مداومت يې نه دى کړى ددې نفي حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايلي ده .

د څانښت موندځ رکعاتو نه د حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه مختلف دي : دوه هم ثابت دي ، څلور هم ثابت دي ، شپږ هم ثابت دي ، اته هم ثابت دي او د لسو او دولس ثبوت هم شته څوک چې څومره کولى شي مسنون طريقه ادا کيږي .

الفصل الأول:

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صلوة الفتح اتر کعاته ادا کړې دي:

﴿١﴾ عَنْ أُمِّ هَانِئٍ قَالَتْ : إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ بَيْتَهَا يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ
 ام هاني رضي الله عنها وايي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې کله دمکې مکرمې فتح کيدو په ورځ زما کور ته راغلو نونبي
 فَأَغْتَسَلَ وَ صَلَّى ثِنْتَيْنِ رَكَعَاتٍ فَلَمْ أَرَ صَلَاةً قَطُّ أَخْفَ مِنْهَا
 عَلَيْهِ السَّلَامُ غَسَلَ وَ كَرُوا وَ اتَرَ كَعَاتِهِ مَوْنُخِي وَ كَرُوا مَادِدِي نَه مَخَكِي دَنبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ سَبِك مَوْنُخِ نَه وَ و لِي دَلِي
 غَيْرَ أَنَّهُ يُتَمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ. وَقَالَتْ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: وَ ذَلِكَ ضَعِي (متفق عليه).^(١)
 خور کوع او سجده به چې پوره کوله، يو بل روايت کې هغه وفرمايل: داد ثابنت مונخ وو.

توضیح: ام هاني دده د نوم آخري حرف همزه دی صرف يا ته دده ددي کنيه ده اصل نوم يې فاخه دی د حضرت علي رضي الله عنه خور ده.

يوم فتح مكة حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دمکې مکرمې د فتح کيدو په ورځ ثابنت وخت کې ام هاني کور ته تشریف و يوړو او هلته يې غسل و کړو بيا يې زر زراته رکعاته و کړل او دا څلور سلامو سره دي کيدی شي چې دوه سلامو سره يې کړي وي دي ته صلوة الفتح ويلى شي او دا مستحب دي حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دمکې مکرمې د فتح کيدو معروضي احوال په نظر کې نيولو د لاندې زراته رکعات خفيف و کړل ځکه چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته دمکې مکرمې انتظام سنبالول وو او سجده او رکوع يې صحيح او اطمینان سره و کړل، دي کې تعديل ارکان طرف ته اشاره ده

وذلك ضعی: داد ثابنت مونخ دی يا د ثابنت وخت کې بل مونخ وو دواړه احتمال لري. (المقات ۳۸۹-۳۹۰/۳).

د ثابنت مونخ در کعتونو تعداد:

﴿٢﴾ وَعَنْ مَعَاذَةَ قَالَتْ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: كَمْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاةَ الضُّحَى؟
 معاذه رضي الله عنها وايي ماد عائشې رضي الله عنها ته پوس و کړو حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څو رکعاته ثابنت مونخ کولو

(١) أخرجه البخاري في صحيحه ٤٨٤/١، رقم الحديث: ٣٥٧، مسلم ٤٩٨/١، رقم الحديث: ٨٢-٣٣٦، أبو داود ٦٤/٢، رقم الحديث: ١٢٩١، ترمذي ٣٣٨/٢، رقم الحديث: ٤٧٤، نسائي ٢٠٢/١، رقم الحديث: ٤١٥، دارمي ٤٠٢/١، رقم الحديث: ١٢٩١.

قَالَتْ : أَرْبَعٌ رَكَعَاتٍ وَ يَزِيدُ مَا شَاءَ اللَّهُ .^(۱)

هغی وویل: نبی ﷺ خلور رکعاته کول اودی نه زیات هم خومره چي الله تعالی غوبنتلی کرې یې دی

توضیح: ویزید ما شاء: ملا علی قاری رحمه الله ایی ثابت مونیخ دولس رکعاتو نه زیات هم منقول دی د احادیثو ظاهری الفاظو نه دا معلوم یې چې دی کې حصر نشته، سعید بن منصور یو روایت نقل کرې دی چې چا د شیخ اسود نه تپوس وکړو د ثابت خور رکعاته وکړم؟ جواب کې ورته فرمایي: چې خومره غواری، حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه منقول دی هغه سل رکعاته ثابت کول (مرقات ج ۳ ص ۹۹). (المرقات ۳/۳۹۰).

د ثابت مونیخ فضیلت:

﴿۳﴾ وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُضْبِحُ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ مِنْ أَحَدِكُمْ

ابو ذر رضی الله عنه تراوی دی وایي چې حضور صلی الله علیه و آله وسلم فرمایي: په سحر کیدو سره ستاسو په ټولو اعضاو

صَدَقَةٌ فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَ كُلُّ تَحْمِيدَةٍ

باندي صدقه لازم ده لهذا هر تسبیح یعنی سبحان الله ویل صدقه ده، هر تحمید یعنی الحمد لله ویل

صَدَقَةٌ وَ كُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَ كُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَ نَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ

صدقه ده، هر تهلیل صدقه ده، هر تکبیر صدقه ده، د نیکی حکم کول صدقه ده، د بدی نه منع کول صدقه

وَيُجْزِي مِنْ ذَلِكَ رَكَعَتَانِ يَزُكُّهُمَا مِنَ الضَّحَى .^(۲)

ده او ددی ټولو بدله کې د ثابت دوه رکعتو کافي دي.

توضیح: يُضْبِحُ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ، سین باندي ضمه ده او مهم باندي فتحه ده دی نه پس الف مقصوره دی سلامی په خپله مفرد دی ددی جمع سلامیات ده د گوتو بندونو ته ویل کیږي خو حدیث کې مطلق هډوکو باندي ورته حمل شوی دی، علامه نووي رحمه الله فرمایي سلامی عضوې ته ویل کیږي په گوتو باندي یې هم اطلاق کیږي او هر هغه هډوکي ته ویل کیږي چې پیوند په کې موجود وي او هر هغه هډوکي ته هم ویل کیږي چې هغې باندي سړی تکیه لگوي بهر حال د انساني جسم هډوکو او جوړونو د

(۱) أخرجه مسلم ۱/۴۹۷، رقم الحديث: ۷۹-۷۱۹، مستد احمد ۶/۱۴۵.

(۲) أخرجه مسلم ۱/۴۹۸، رقم الحديث: ۸۴-۷۲۰، مستد احمد ۵/۱۷۸.

پاره د حدیث دا لفظ دلته استعمال شوی دی . (المراقات ۳۹۰-۳۹۱/۳).

ددې جملې په ترکیب باندې ځان پوهول ضروري دي علامه طيبي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي دې جمله کې صدقه د یصبح اسم دی او عل کل سلامی خبر دی ، اصل عبارت به داسې شي : یصبح ای یصیر صدقه عل کل سلامی من احدکم ، یعنی د سړي هر جوړ جوړ باندې صدقه لازمه کیږي دا خو مشکل دی ددې وجې نه اسلام وایي چې د انسان معمولې نیکی ولي نه وي ددې صدقې بدل جوړیږي او که څوک د څانډت دوه رکعاته مونځ وکړي د انسان د بدن دهرې عضوې نه دا صدقه بدل جوړیږي . (المراقات ۳۹۰/۳).

د څانډت بهتر وخت :

﴿٤٤﴾ وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ أَنَّهُ رَأَى قَوْمًا يُصَلُّونَ مِنَ الضُّحَى

د زيد بن ارقم باره کې منقول دی چې هغه يو جماعت د څانډت وخت کې مونځ کولو باندې ليدلی وونو

فَقَالَ: لَقَدْ عَلِمُوا أَنَّ الصَّلَاةَ فِي غَيْرِ هَذِهِ السَّاعَةِ أَفْضَلُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

وي ويل: داخلک پوهیږي دې وخت نه علاوه بل وخت کې مونځ کول بهتر دی رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ: « صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ » .^(۱)

وفرمايل : الله طرف ته کامل توجه والود مونځ وخت هغه دی چې د اوبانو بچي گرم شي .

توضیح: حضرت زيد بن ارقم چې کوم خلک څانډت باندې ليدلي وو هغوي د څانډت مونځ بهتر وخت کې نه کولو بلکې هغې نه مخکې يې کولو او دوي ته ښه معلومه ده چې دا وخت بهتر نه دی بلکې ددې نه پس څه وخت پس هغه بهتر دی چې نمر گرم شي او شگه گرمه شي او چې د اوبانو بچو خپي په شگه باندې وسوزي . څانډت او اشراق کې دا ترتيب دی چې د اشراق مونځ نمر راخټو پسې لږ وخت پس جائز کیږي ، او د څانډت مونځ کله چې لمر گرم شي . (المراقات ۳۹۲/۳).

ترمض: د تحرق سوزیدو معنی سره دی ، الفصال او فصیل د اوبو بچو ته ویلی کیږي .

الوايين: داد اوب نه دی معنی رجوع کول او توبه کول . (المراقات ۳۹۲/۳).

الفصل الثانی:

﴿۵﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ وَأَبِي ذَرٍّ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ قَالَ: يَا ابودرداء، وابوذر رضي الله عنهما روايت كوي وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل: الله تعالى فرمايي: اي ابن آدم ته دورخي شروع حصه كې څلور ركعاته خالص زما دپاره كوه زه به ستا كفايت كوي په دغه ورځ دسحر آخره. " رواه الترمذي ورواه أبو داود والدارمي عن نعيم بن همار الغطفاني وأحمد عنهم. (۱)

نه ترمانام پورې. ابوداؤد دارمي دنعيم ابن همار غطفاني نه او امام احمد ددي ټولونه داروايت كړي دي.

توضیح: ار كع: يعنې اې زما بنده ته دورخي شروع كې څاښت يا اشراق كې څلور ركعته زما درضاد پاره كوه زه به پوره ورځ آخري پورې ستا ضروريات او حاجتونه پوره كوم او ستا خفگان او تنگي به لري كوم خو صرف شرط دادې چې ته زما په عبادت كې مصروف او سه زه به ستا كارونه او حاجتونه پوره كوم. (المرقات ۳/۳۹۳).

په انسان كې درې سوه شپيته جوړونه دي:

﴿۶﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي الْإِنْسَانِ ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصِلًا بريدہ رضي الله عنه وايي ماد حضور صلى الله عليه وسلم نه اوريدلي چې انسان كې درې سوه شپيته جوړونه دي په

فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَفْصِلٍ مِنْهُ بِصَدَقَةٍ « قَالُوا : وَ مَنْ يُطِيقُ ذَلِكَ هِرَاسَانِ لَازِمٍ دِي چې دخپل هر جوړ بدله كې صدقه وكړي، صحابو وويل: څوك ددې طاقت لرلې شي

يَا نَبِيَّ اللَّهِ؟ قَالَ: « النَّخَاعَةُ فِي الْمَسْجِدِ تَدْفِنُهَا وَالشَّيْءُ تُنَجِّيه عَنِ الطَّرِيقِ اې دالله رسوله! حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل: مسجد كې خړاسكي دفن كول، دلاري نه خيزلري كول

فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فَرَكْعَتَا الضُّحَى تُجْزِيكَ. (۲)

او كه ته دا ونه مومي نو د څاښت دوه ركعته ستا دپاره كافي دي.

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۴۰/۲، رقم الحديث: ۴۷۵، أخرجه أبو داود ۶۳/۲، رقم الحديث: ۱۲۸۹، دارمي ۴۰۱/۱، رقم الحديث: ۱۴۵۱، مسند أحمد ۴۴۰/۶.

(۲) أخرجه أبو داود ۴۰۶/۵، رقم الحديث: ۵۲۴۲، مسند أحمد ۳۵۹/۵.

توضیح: انسان باندي الله تعالى څومره احسان کړی دی چې ده ته یې درې سوه شپيته جوړونه ورکړي او صحت سره هریو جوړ په کار دی نو شرعا او عرفا انسان باندي لازم دي چې د هر جوړ بدله کې صدقه ورکړي که دا مشکل وي نو څابښت یا اشراق دوه رکعاته دي وکړي د صدقې حق به ادا شي. (المراقات ۳/۳۹۴).

النخاعة: لارې او بلغم ته نخاعه ویلي شي چې ددې تفصیل په کتاب الموضوع کې تیر شوی دی. (المراقات ۳/۳۹۴).

تدفنها: ازاله کول مقصود دی برابره خبره ده که په دفن کولو سره وي یا کیمندلو سره وي یا وینځلو سره وي چې په هره طریقې باندي وي. (المراقات ۳/۳۹۴).

تنحیه: داخوا کولو په معنی دی یعنې عامو خلکو د تیریدو وي ځای هلته باعث تکلیف څیزوي هغه اخوا کول او که دا هم نه وي نو دوه رکعتې څابښت مونځ کافي دي. (المراقات ۳/۳۹۴).

د څابښت دولس رکعاتو باندي جنت کې محل ملاوېږي:

﴿۷﴾ وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى الضُّحَى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً

انس رضي الله عنه راوي دي وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي: څوک چې د څابښت دولس رکعتې کوي

بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْرًا مِّنْ ذَهَبٍ فِي الْجَنَّةِ»^(۱).

الله تعالى دده د پاره جنت کې د سرو محل جوړوي.

وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ.

او امام ترمذي رحمه الله وايي: دا حديث غريب دی، مونږ يې ددې سند نه علاوه بل سند سره نه پېژنو.

د څابښت مونځ د پاره په مسجد کې ناسته کول:

﴿۸﴾ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَعَدَ فِي

معاذ بن انس رضي الله عنه راوي دی وايي چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايي څوک چې کينوي په هغه ځای باندي

مُصَلَّاهُ حِينَ يَنْصَرِفُ مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى يُسَبِّحَ رُكْعَتِي الضُّحَى

چېرته يې چې د سحر مونځ کړې وي تر دې چې د څابښت دوه رکعتې وکړي او ددغه دواړو يعنې مونځ د

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۳۷/۲، رقم الحديث: ۴۷۳، ابن ماجه في السنن ۴۳۹/۱، رقم الحديث: ۱۳۸۰.

لَا يَقُولُ إِلَّا خَيْرًا غُفِرَ لَهُ خَطَايَاهُ وَ إِنْ كَانَتْ

سحر او څانښت په مينځ کې د نیک کلام نه علاوه دويمه خبره نه کوي ټول گناهونه يې معاف کيږي اگر

أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ»^(۱)

که د سمندر د څڅک برابر ولې نه وي.

توضیح: من قعد، دې حديث شريف کې ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ رَاي داده چې دې کې د ناستې ذکر دی دا بطور تمثيل دی اصل مقصود دادی چې بايد د سحر مونځ نه پس سرې دنيوي کار کې مشغول نه وي بلکې ديني کارونو کې مشغول وي او بيا دوه رکعتو وکړي فضول کلام ونه کړي کور کې وي يا بازار کې وي او يا دغه مسجد کې وې کوم ځای کې کې مونځ وکړي، خلاصه دا چې ملا علي قاري رَحْمَةُ اللَّهِ ددې ثواب د حصول د پاره يو مجلس کې ناسته ضروري نه گڼي. (المراقات ۳/۳۹۶).

خو شيخ عبدالحق رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي: د ثواب د حصول د پاره يې دا شرط لگولی دی چې د سحر مونځ نه پر خپل ځای باندي مسجد کې ناست وي او د اشراق دوه رکعتو وکړي دې کې علماء فرمايي ددې دوو رکعتو نه د اشراق دوه رکعتو مراد دي د څانښت مونځ دوه رکعتو مراد نه دي. (اشعة اللمعات ۱/۵۹۲).

الفصل الثالث:

د سمندر د څڅک برابر گناه هم معاف کيږي:

﴿۹۹﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَافِظَ عَلَى شُفْعَةِ

ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي دي وايي چې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: څوک چې محافظت وکړي په دوه

الضُّعَى غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ» (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهَ).^(۲)

رکعتو د څانښت باندي دده ټول گناهونه به معاف شي اگر چې د سمندر د څڅک برابر ولې نه وي.

توضیح: ذلوه: قاعده داده چې ددې گناه نه مراد صفائري کبائرو دپاره ضروري ده چې سرې توبه وکړي. بعضې علماء وايي چې دا افضليت صفائرو سره کبائرو ته هم شامل دی او حديث کې قيد نشته

(۱) أخرجه أبو داؤد في السنن ۶۲/۲، رقم الحديث ۱۲۸۷، مسند أحمد ۳/۴۳۹.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۳۴۱/۲، رقم الحديث ۴۷۶، ابن ماجه في السنن ۱/۴۴۰، رقم الحديث ۱۳۸۲، مسند أحمد

که د څانښت دوه رکعتنه څوک وکړي او دې سره د کبانرو نه هم توبه وکړي بیا خوشک نشته کبانر به یې هم معاف شي. (المراقات ۳/۳۹۷).

د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په نزد د څانښت اهتمام :

﴿ ۱۰ ﴾ وَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا كَالَتْ تَصَلِّي الضُّحَى ثَمَانِي رَكَعَاتٍ ثُمَّ تَقُولُ : « لَوْ

دعائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وايي چې: دې به د څانښت اته رکعاته کول بیا به یې وفرمایيل: که چیرته

نُشِرَ لِي أَبُوَايَ مَا تَرَكَتَهَا » .^(۱)

ژوندي کړې شي زما د پاره زما پلار او مور بیا به هم مونځ نه پرېږدم.

توضیح: نُشِرَ لِي، یعنی بفرض محال که زما والدین ژوندي شي خو بیا به هم د سختې خوشحالی د وجې نه د څانښت مونځ نه پرېږدم، یا ماته اطلاع وشي چې ستا والدین ژوندي شوزر کوه دوي سره ملاقات وکړه او د څانښت مونځ نن پرېږده. (المراقات ۳/۳۹۷).

حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کله د څانښت مونځ کړی دی او کله یې نه دی کړی :

﴿ ۱۱ ﴾ وَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى حَقِّي نَقُولَ :

ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د څانښت مونځ کولو، مونځ به وويل نبي عَلَيْهِ السَّلَام

لَا يَدْعُهَا وَ يَدْعُهَا حَقِّي نَقُولَ : لَا يُصَلِّيَهَا . (رواه الترمذي).^(۲)

اوس دا مونځ نه پرېږدي او چې کله یې پرېښودو مونځ به وويل چې اوس به دا مونځ چیرته هم ونه کړي.

توضیح: لَا يَدْعُهَا، یعنی حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کله د څانښت مونځ ته متوجه کیدو بیا به داسې ښکاره کیده چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به یې چیرته هم قضاء نه کړي او چې کله په ترک کیدو باندي راغلو داسې به معلومیده گویا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چرته نه دي کړي. (المراقات ۳/۳۹۹).

د څانښت مونځ شرعي حیثیت مستحب دی کله حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کړی دی او کله یې نه دی کړی چیرته التزام سره امت باندي فرض نه شي، اوس مسلمانانو ته په کار دي چې د څانښت اهمیا کوي چې الله تعالی رضا شي. نن سبا فرض کیدو خطرهم په کې نشته هغه وخت حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته وحی راتله او حکم د تبدیل کیدو امکان وو اوس خودامستحب دی او قیامت پورې مستحب دی، د مستحب

(۱) أخرجه مالك في الموطأ ۱/۱۵۳، رقم الحديث : ۳۰، كتاب قصر الصلاة .

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۲/۳۴۲، رقم الحديث : ۴۷۷، مسند أحمد ۳/۳۶.

مطلب دا نه دي چې تاسو يې پرېږدئ. (المركات ٣/٣٩٩).

حضرت عبدالله ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به د خابنت مونخ نه كولو:

﴿١٢﴾ وَ عَنْ مُورِقِ الْعَجَلِيِّ : قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ : تَصَلِّي الضُّحَى ؟ قَالَ : لَا .
مورق عجلي وايي ما د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه تپوس وکړو آیا تاسو د خابنت مونخ کوی؟ هغوي وويل: نه
قُلْتُ : فَعَمْرُ ؟ قَالَ : لَا . قُلْتُ : فَأَبُو بَكْرٍ ؟
ما وويل: حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به کول؟ هغه وويل هغه هم نه کوه بيا ما تپوس وکړو ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به کوه؟
قَالَ : لَا . قُلْتُ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟ قَالَ :
هغه وويل هغه هم نه کوه، ما بيا تپوس وکړو نه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کولو؟ هغه وويل: چې زما خيال
لَا أَخَالَهُ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ). ^(١)
دی چې نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به هم نه کولو.

توضیح: قال لا: تپوس کوونکي چې کله د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه تپوس وکړو چې ته د خابنت مونخ کوي هغه جواب ورکړو زه يې نه کوم او حضرت ابو بکر، حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم نه کولو بلکې زما خيال دی چې حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم نه دی کړی. (المركات ٣/٣٩٩).

سوال: حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپله هم د خابنت مونخ کړی دی او صحابو ته يې هم ترغيب ورکړی دی نو بيا ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ولې فرمايي: چې چاهم د خابنت مونخ نه دی کړی؟

جواب: حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خابنت مونخ نفي نه کوي، بلکې د حد نه د وتلو نفي يې فرمايلې چې دا خلک د خابنت مونخ تاخير سره کوي خو نبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داسې تاخير نه کولو تاسو خلک يې مسجد کې کوی حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مسجد کې نه دی کړی او نه حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دوام سره کړی دی او تاسو دوام کوی يا حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تداعي سره نه دي کړي تاسو تداعي سره کوی. (المركات ٣/٣٩٩).

بهر حال د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت او د هغه په قول کې دا ټول احتمالات موجود دي دې سره د بعضو صوفيا، کرامو مريدانو ته تنبيه ورکول کيږي کوم چې د خابنت مونخ له د فرض درجه ورکوي او

تمت بالخير

التزام پرې کوي.



